

ЦЕНТР РАЗУМКОВА

Антологія конституційного процесу в сучасній Україні

Видання здійснено за сприяння
Представництва Фонду
Конрада Аденауера в Україні

2017

Автор-укладач Віктор МУСІЯКА
Антологія Конституційного процесу в сучасній Україні

У цій антології подані найважливіші нормативні акти та інші джерела, що визначають зміст і особливості конституційного процесу в сучасній Україні: від Конституції 1978р. та проектів змін до Конституції до висновків Венеціанської комісії та Конституційного Суду України.

З метою допомоги у сприйнятті та розумінні змісту окремих етапів конституційного процесу і супутніх їм суспільно-політичних подій наведено відповідні експертно-аналітичні матеріали та висновки щодо них.

Видання адресовано науковцям, викладачам і студентам юридичних ВНЗ, народним депутатам України, представникам органів державної влади і місцевого самоврядування. Видання може зацікавити правозахисників і громадських активістів, які ініціюють творення “нового суспільного договору”, а також громадян.

У виданні використані матеріали В.Буткевича, М.Козюбри, М.Мельника та П.Стецюка, підготовлені ними для відповідних номерів журналу “Національна безпека і оборона”.

У разі використання матеріалів, посилання на видання є обов’язковим.

ISBN№ 978-966-7272-86-9

© Автор-укладач В.Мусіяка, 2017
© Центр Разумкова, 2017
© Видавництво “Заповіт”, 2017

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА	11
РОЗДІЛ I. Трансформація конституційних засад від Конституції УРСР по 28 червня 1996 року – день прийняття Конституції України (1989-1996рр.)	15
1.1. ХРОНОЛОГІЯ ПОДІЙ	15
1.2. НОРМАТИВНІ АКТИ ТА ЗАКОНОПРОЕКТИ	29
Конституція (Основний Закон) України (прийнята 20 квітня 1978р.)	29
Постанова Верховної Ради Української РСР “Про Комісію по розробці нової Конституції Української РСР” №405-XII від 24.10.1990р.	62
Постанова Верховної Ради Української РСР “Про Концепцію нової Конституції України” №1056-XII від 22.05.1991р.	65
Постанова Верховної Ради Української РСР “Про Концепцію нової Конституції України” №1213-XII від 19.06.1991р.	65
Концепція нової Конституції України від 19.06.1991р.	66
Закон Української РСР “Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР” від 05.07.1991р.	77
Закон Української РСР “Про Президента Української РСР” від 05.07.1991р.	77
Постанова Верховної Ради Української РСР “Про проголошення незалежності України” №1427-XII від 24.08.1991р.	79
Акт проголошення незалежності України від 24.08.1991р.	79
Постанова Верховної Ради України “Про обрання співголовою Комісії по розробці нової Конституції України Голови Верховної Ради України Плюща І.С.” №2293-XII від 22.04.1992р.	79
Постанова Верховної Ради України “Про проект нової Конституції України” №2525-XII від 01.07.1992р.	80
Проект Конституції України (винесений Верховною Радою України на всенародне обговорення 1 липня 1992р.)	80

Закон України “Про тимчасове делегування Кабінету Міністрів України повноважень видавати декрети в сфері законодавчого регулювання” від 18.11.1992р.	136	Указ Президента України “Про внесення змін до Указу Президента України від 15 січня 2000 року №65” №548/2000 від 29.03.2000р.	224
Закон України “Про внесення доповнення до Конституції (Основного Закону) України” від 21.05.1993р.	136	Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи від 04.04.2000р.	224
Постанова Верховної Ради України “Про проект нової Конституції України” №3494-XII від 08.10.1993р.	137	Проект Закону України “Про внесення змін і доповнень до Конституції України” №7091 від 23.02.2001р.	226
Постанова Верховної Ради України “Про чисельний склад Комісії з опрацювання проекту нової Конституції України (Конституційної Комісії)” №165/94-ВР від 20.09.1994р.	137	Висновок Конституційного Суду України №1-в/2002 від 16.10.2002р., справа №122/2002.	231
Постанова Верховної Ради України “Про склад Комісії з опрацювання проекту нової Конституції України (Конституційної Комісії)” №231/94-ВР від 10.11.1994р.	138	Проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України” №3207 від 19.06.2003р.	232
Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 08.06.1995р.	140	Проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України” №3207-1 від 01.07.2003р.	242
Указ Президента України “Про забезпечення додержання положень Конституційного Договору між Президентом України і Верховною Радою України “Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України”” №723/95 від 09.08.1995р.	155	Висновок Конституційного Суду України. №1-в/2003 від 30.10.2003р., справа №1-40/2003.	251
РОЗДІЛ II. Конституційний процес у 1997-2006 роках.	157	Висновок Конституційного Суду України №1-в/2005 від 07.09.2005р., справа №1-16/2005.	252
2.1. ХРОНОЛОГІЯ ПОДІЙ.	157	Висновок Конституційного Суду України №1-в/2008 від 15.01.2008р., справа №1-16/2008.	255
2.2. НОРМАТИВНІ АКТИ, ЗАКОНОПРОЕКТИ, РІШЕННЯ КСУ.	194	Проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України” №4105 від 04.09.2003р.	256
Закон України “Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим” від 23.12.1998р.	194	Висновок Конституційного Суду України №2-в/2003 від 05.11.2003р., справа №1-39/2003.	266
Конституція Автономної Республіки Крим від 21.10.1998р.	194	Проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України” №4180 від 19.09.2003р.	267
Указ Президента України “Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою” №65/2000 від 15.01.2000р.	221	Висновок Конституційного Суду України №3-в/2003 від 10.12.2003р., справа №1-47/2003.	277
Рішення Конституційного Суду України №3-рп/2000 від 27.03.2000р., справа №1-26/2000.	223	Проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України” (доопрацьований) №4180.	278
		Висновок Конституційного Суду України №2-в/2004 від 12.10.2004р., справа №1-32/2004.	289
		Висновок Венеціанської комісії щодо можливих конституційних та законодавчих змін для забезпечення безперервного функціонування Конституційного Суду України (09-10.06.2006р.)	290

РОЗДІЛ III. Конституційний процес у 2007-2013 роках	294
3.1. ХРОНОЛОГІЯ ПОДІЙ	294
3.2. НОРМАТИВНІ АКТИ, ЗАКОНОПРОЕКТИ, РІШЕННЯ КСУ	338
Проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України” №4290 від 31.03.2009р.	338
Висновок Венеціанської комісії щодо проекту Конституції В.Ющенка (12-13.06.2009р.)	380
Проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України (щодо гарантії недоторканності для окремих посадових осіб)” №3251 від 03.10.2008р.	388
Постанова Верховної Ради України “Про включення до порядку денного п’ятої сесії Верховної Ради України шостого скликання законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо гарантії недоторканності для окремих посадових осіб) і про його направлення до Конституційного Суду України” №1645-VI від 20.10.2009р.	389
Висновок Конституційного Суду України №1-в/2010 від 01.04.2010р., справа №1-12/2010	389
Проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України (щодо строків повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів)” №4177 від 03.03.2010р.	391
Постанова Верховної Ради України “Про включення до порядку денного шостої сесії Верховної Ради України шостого скликання законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо строків повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів) і про його направлення до Конституційного Суду України” №2002-VI від 01.04.2010р.	392
Висновок Конституційного Суду України №2-в/2010 від 17.06.2010р., справа №1-37/2010	393
Рішення Конституційного Суду України №20-рп/2010 від 30.09.2010р., справа №1-45/2010	394
Окрема думка судді КСУ Шишкіна В.І. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року №2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України)	403

Окрема думка судді КСУ Стецюка П.Б. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року №2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України)	407
Висновок Венеціанської комісії “Про конституційну ситуацію в Україні” (17.12.2010р.)	410
Спільний висновок Венеціанської комісії та Дирекції зі співпраці Генерального директорату з прав людини та правових питань Ради Європи щодо Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо недопущення зловживань правом на оскарження” (15-16.10.2010р.)	421
Проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності” №10530 від 24.05.2012р.	432
Постанова Верховної Ради України “Про включення до порядку денного десятої сесії Верховної Ради України шостого скликання законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності і про його направлення до Конституційного Суду України” №4990-VI від 20.06.2012р.	432
Висновок Конституційного Суду України №1-в/2012 від 10.07.2012р., справа №1-21/2012	433
Проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України щодо гарантії недоторканності для окремих посадових осіб” №3251 від 03.10.2008р.	434
Постанова Верховної Ради України “Про направлення до Конституційного Суду України законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо гарантії недоторканності для окремих посадових осіб” №5056-VI від 05.07.2012р.	434
Висновок Конституційного Суду України №2-в/2012 від 27.08.2012р., справа №1-25/2012	435
Указ Президента України “Про Конституційну Асамблею” №328/2012 від 17.05.2012р.	436
Положення про Конституційну Асамблею від 17.05.2012р.	437
Проект Закону України “Про внесення змін до статті 98 Конституції України” №2049 від 18.01.2013р.	441

Постанова Верховної Ради України “Про включення до порядку денного другої сесії Верховної Ради України сьомого скликання законопроекту про внесення змін до статті 98 Конституції України і про його направлення до Конституційного Суду України” №186-VII від 16.04.2013р.	441
Висновок Конституційного Суду України №1-в/2013 від 21.05.2013р., справа №1-15/2013.	442
Проект Концепції внесення змін до Конституції України (Робочої групи Конституційної Асамблеї – 28 січня 2014р.)	443
Проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів” №2522а від 04.07.2013р.	464
Висновок Конституційного Суду України №2-в/2013 від 19.09.2013р., справа №1-20/2013.	469
Постанова Верховної Ради України “Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів” №636-VII від 10.10.2013р.	469
Висновок Венеціанської комісії щодо пропозицій стосовно внесення змін до проекту Закону про внесення змін до Конституції щодо посилення незалежності суддів України (06-07.12.2013р.)	470
Висновок Венеціанської комісії до проекту Закону про внесення змін до Конституції, що посилюють незалежність суддів (включаючи пояснювальну записку та порівняльну таблицю) та на зміни до Конституції, запропоновані Верховною Радою України та про внесення змін до Конституції, запропоновані Конституційною Асамблеєю України (14-15.06.2013р.)	480
РОЗДІЛ IV. Конституційний процес у 2014-2016 роках	492
4.1. ХРОНОЛОГІЯ ПОДІЙ	492
4.2. НОРМАТИВНІ АКТИ, ЗАКОНОПРОЕКТИ, РІШЕННЯ КСУ	562
Угода про врегулювання кризи в Україні (21 лютого 2014р.)	562
Закон України “Про відновлення дії окремих положень Конституції України” від 21.02.2014р.	563
Постанова Верховної Ради України “Про текст Конституції України в редакції 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року №2222-IV, від 1 лютого 2011 року №2952-VI, від 19 вересня 2013 року №586-VII” №750-VII від 22.02.2014р.	572

Постанова Верховної Ради України “Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України” №757-VII від 22.02.2014р.	574
Закон України “Про очищення влади” від 16.09.2014р.	574
Проміжний висновок Венеціанської комісії щодо Закону України “Про очищення влади” (Закон про люстрацію) (12-13.12.2014р.)	587
Остаточний висновок Венеціанської комісії щодо Закону України “Про очищення влади” (Закон про люстрацію) з урахуванням змін, внесених до Верховної Ради України 21 квітня 2015р. (19-20.06.2015р.)	607
Проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України (щодо повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування)” №4178а від 02.07.2014р.	627
Спільний висновок Венеціанської комісії та Дирекції зі співпраці Генерального директорату з прав людини та правових питань Ради Європи щодо Закону “Про судоустрій і статус суддів” і внесення змін до Закону України “Про Вищу раду юстиції” (20-21.03.2015р.)	637
Проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України щодо недоторканості народних депутатів України та суддів” №1776 від 16.01.2015р.	654
Постанова Верховної Ради України “Про направлення до Конституційного Суду України законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо недоторканості народних депутатів України та суддів” №152-VIII від 05.02.2015р.	655
Висновок Конституційного Суду України №1-в/2015 від 16.06.2015р., справа №1-14/2015.	655
Висновок Венеціанської комісії щодо проекту Закону про внесення змін до Конституції України щодо недоторканості народних депутатів України та суддів (19-20.06.2015р.)	656
Проект Розділу II Конституції, підготовлений Робочою групою з прав, свобод та обов’язків людини і громадянина, станом на 15.07.2015р.	661
Проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)” (доопрацьований) №2217а від 15.07.2015р.	673

Висновок Конституційного Суду України №2-в/2015 від 30.07.2015р., справа №1-18/2015.....	679
Постанова Верховної Ради України “Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади” №656-VIII від 31.08.2015р.....	692
Проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)” №3524 від 25.11.2015р.....	693
Висновок Конституційного Суду України №1-в/2016 від 20.01.2016р., справа №1-15/2016.....	702
Висновок Конституційного Суду України №2-в/2016 від 30.01.2016р., справа №1-22/2016.....	712
Постанова Верховної Ради України “Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)” №962-VIII від 02.02.2016р.....	712
Проміжний висновок Венеціанської комісії щодо запропонованих змін до Конституції України в частині правосуддя (24.07.2015р.).....	713
Висновок Венеціанської комісії щодо проекту змін до Конституції України в частині правосуддя, затвердженого Конституційною Комісієюю 04.09.2015р. (23-24.10.2015р.).....	723
Рішення Конституційного Суду України №1-рп/2016 від 15.03.2016р., справа №1-21/2016.....	732
Окрема думка судді Конституційного Суду України Мельника М.І. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення “на наступній черговій сесії Верховної Ради України”, яке міститься у статті 155 Конституції України.....	733
Конституція України.....	740

ПЕРЕДМОВА

Українській конституційно-правовій науці немає загально визнаного трактування поняття “конституційний процес”*. Цим поняттям визначають переважно суспільно-політичні, в т.ч. суто юридичні процеси, що мають на меті прийняття або зміну Конституції – Основного Закону України. Це – підготовка законопроекту, його прийняття відповідно до конституційно визначеної процедури і введення в дію нової Конституції або змін до чинної Конституції. З іншого боку, “широке” розуміння “конституційного процесу” охоплює суспільно-політичний етап ініціювання необхідності процесу, законотворчий етап (підготовка законопроекту), прийняття в порядку конституційної процедури парламентом Конституції або змін до неї, введення її (їх) в дію, а також процес імплементації положень Основного Закону чи змін до нього в закони та практику реалізації конституційних приписів.

Сучасний конституційний процес в Україні має своїм історичним підґрунтям протоконституційні ідеї, “розсипані” в правових пам’ятках Київської Русі, “Литовських статутах”, “Березневих статтях” Б.Хмельницького, “Договорах і Постановленнях Прав і вольностей Війська Запорозького

* У якості синоніму або визначення окремих його аспектів вживають терміни: “конституційна реформа”, “конституційна модернізація”, “реформа Конституції”, “конституційні перетворення”, “оновлення Основного Закону”, “творення Конституції”, “нова редакція Конституції” тощо.

Зазначену термінологію див.: Рудик П.А. Конституційна реформа в Україні: проблеми та перспективи. – Атіка, 2006, 256 с.; Куненко І.С. “Конституційний процес” і “конституційна реформа”: до питання співвідношення. – Часопис Київського університету права, 2009, №4, с.128-132; Скрипнюк О., Федоренко В. Новітній конституційний процес в Україні (2005-2009 роки): досвід, проблеми, перспективи. – Вісник Національної академії правових наук України, 2009, №3, с.39-57; Шемшученко Ю., Скрипнюк О. Наука конституційного права: сучасний стан та тенденції розвитку. – Право України, 2010, №1, с.15-24; Орзіх М.П., Єзеров А.А. Конституція України діє. Конституційні перетворення тривають (до 15-ї річниці Конституції України). – Наукові праці НУ ОЮА, 2011, с.28; Сопілко І.М. Конституційний процес в Україні: історія і сучасність. – Юридичний вісник, 2011, №3, с.72-75; Шаповал В.М., Корнєєв А.В. Історія Основного Закону (конституційний процес в Україні у 1990-1996рр.). – Фоліо, 2011, 111 с.; Крусян А.Р. Модернізація Конституції України: досвід, сучасність та перспективи. – Наукові праці НУ ОЮА, 2012, с.235-245; Ющик О. Конституційний процес в Україні: особливості сучасного етапу. – Право України, 2012, №8, с.19-27; Чернецька О.В. Конституція України та конституційна реформа в національному конституційному вимірі. – Часопис Київського університету права, 2013, №3, с.112-115; Орзіх М.Ф., Крусян А.Р., Шаповал В.Н. (и др.) Конституційні преобразования в Украине: история, теория и практика. – Юриком Інтер, 2013, с.32-37; Стрижак А. Конституційна реформа в Україні: передумови, мета і способи реалізації. – Віче, 2014, №23, с.21-31; Колодій А. Дилеми конституційного реформування в Україні (в контексті ліберально-демократичних цінностей і посткомуністичної трансформації). – Міжнародна конференція “Лібералізм, посткомунізм, реформи”, Львів, 1-2 жовтня 2015р., Лазаренко С.В. Конституційна реформа і модернізація: співвідношення понять. – Молодія вчений, 2016, №5, с.424-426; Агафонова Н. Питання розвитку конституційної реформи в сучасній Україні. – Теорія і практика інтелектуальної власності, 2016, №2, с.119-128 та інші.

(Конституція П.Орлика 1710р.), конституційних актах УНР, ЗУНР, Карпатської Русі, в державотворчих ідеях членів Кирило-Мефодіївського братства (товариства), Конституціях УРСР та інших джерелах¹.

Конкретні історичні періоди, в межах яких здійснювалися конституційні процеси, не характеризуються ознаками цілеспрямовано завершених, конституційно визначених змін і трансформацій суспільно-політичних відносин. Конституційний процес демонструє періодичні рефлексії суб'єктів державної влади² щодо намірів внесення тих чи інших змін до Конституції, чи навіть прийняття нової Конституції, які природньо переривають сталість процесу адаптації суспільства до чинних у конкретний момент конституційних засад. На жаль, жоден із актів імплементації безпосередньо в тіло Конституції тих чи інших новел не мав належного втілення в державотворчу та суспільну практику, нерідко будучи заміненим іншими під час наступного конституційного процесу.

Виходячи з цього, матеріал в антології³ подається переважно в контексті “вузького” трактування конкретних етапів конституційного процесу. У цілому конституційний процес сучасної України бере свій відлік від перших змін, які вносилися до Конституції УРСР 1978р., чим демонструвався пошук ідей, низка яких були сформульовані вже в Конституції незалежної України.

В антології конституційний процес ілюструється чотирма етапами⁴, відображеними у відповідних її розділах.

Розділ I. Трансформація конституційних засад від Конституції УРСР по 28 червня 1996 року – день прийняття Конституції України (1989-1996рр.) З часу внесення перших змін до Конституції УРСР 1978р.

¹ Томенко М.В. Конституційний процес як пошук стратегічних пріоритетів України: монографія. – ВПЦ “Київський університет”, 2010, 299 с.; 20-річчя Конституції України: національна традиція та європейські стандарти конституціоналізму. – Київський інститут законодавства Верховної Ради України, 2016, 320 с.; Красін О. Конституція Пилипа Орлика. – Юридична енциклопедія, 1998 та ін.

² Чи не єдиний випадок ініціювання конституційного процесу народом – відновлення дії Конституції в редакції від 8 грудня 2004р. в результаті Революції Гідності.

³ Термін “антологія” (*anthologia*) – “зібрання квітів, квітників” – має грецьку етимологію: так називалася перша збірка творів древньогрецької поезії. Сьогодні антологія трактується як поєднання під однією обкладинкою окремих творів, однорідних чи поєднаних спільною ідеєю чи сферою застосування джерел.

Див.: Галета О.І. Антологія як репрезентативний жанр нової української літератури. – Питання літературознавства, 2013, Вип.88, с.157.

Приклади сучасних антологій: Консерватизм: Антологія. – К., 1998; Націоналізм: Антологія. – К., 2000; Правова думка: Антологія. – М., 2003; Геополітика: Антологія. – М., 2006; Антологія научної думки. – М., 2008.

⁴ Різні автори пропонують розподіл конституційного процесу на етапи, які збігаються з періодами або незначно відрізняються від запропонованих в антології. Див.: Стрижак А. Конституційна реформа в Україні: передумови, мета та способи реалізації; Колодій А. Дилеми конституційного реформування в Україні (в контексті ліберально-демократичних цінностей і посткомуністичної трансформації); Агафонова Н. Питання розвитку конституційної реформи в сучасній Україні, с.120.

логічно починати відлік новітнього конституційного процесу сучасної України. В умовах формування підвалин самостійної української держави до Конституції УРСР, прийнятої в час перебування України (УРСР) у складі Радянського Союзу, було внесено понад 200 поправок. Вони стосувалися статусу рад, економічних засад держави, скасування статті 6 – про керівну роль КПРС, встановлення багатопартійності, інституту конституційного нагляду, запровадження посади Президента та ін. Поряд зі змінами до Конституції були прийняті історичні акти: Декларація про державний суверенітет України (16 липня 1990р.), Акт проголошення незалежності України (24 серпня 1991р.), підтверджений на всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991р.

Процес підготовки проекту Конституції незалежної держави розпочався з утворення Конституційної Комісії (3 серпня 1990р.).

У Розділі I описані всі події, що передували прийняттю Конституції України 28 червня 1996р., а також сам процес ухвалення Основного Закону.

Розділ II. Конституційний процес у 1997-2006рр. Основними подіями цього періоду є: Всеукраїнський референдум 16 квітня 2000р. щодо змін до Конституції, ініціативи Президента Л.Кучми щодо переходу від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської форми правління (2003-2004рр.); “політична реформа” 2004р.; введення в дію змін до Конституції, внесених 8 грудня 2004р. Законом України №2222.

Розділ III. Конституційний процес у 2007-2013рр. Цей період пам'ятний скасуванням Закону України “Про внесення змін до Конституції України” (№2222 від 8 грудня 2004р.) рішенням Конституційного Суду України від 30 вересня 2010р. У 2012р. Президентом В.Януковичем була створена Конституційна Асамблея, яка готувала зміни до Конституції, що мали легітимізувати владу В.Януковича після здійсненого ним антиконституційного перевороту. Були внесені зміни до ст.98 Конституції України (щодо повноважень Рахункової палати), схвалено зміни до Конституції (щодо правосуддя).

Розділ IV. Конституційний процес у 2014-2016рр. У результаті Революції Гідності в лютому 2014р. було відновлено конституційний лад – повернуто дію Конституції України в редакції від 8 грудня 2004р.; подолана конституційна невизначеність у системі державної влади у зв'язку з втечею до Росії Президента В.Януковича; внесено Президентом П.Порошенком проекти змін до Конституції щодо повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування (від 2 липня 2014р.), щодо депутатської недоторканності (15 січня 2015р.); утворення Конституційної Комісії; підготовка та подання до Парламенту проектів змін до Конституції: щодо децентралізації влади (схвалено 31 серпня 2015р.), щодо правосуддя (прийнято Закон 2 червня 2016р.). Продовжується

імплементация оновлених положень Конституції України щодо правосуддя у спеціальних законах, змінах до процесуальних кодексів.

Антологія конституційного процесу сучасної України представляє спеціально відібрані конституційно-правові артефакти, які в межах конкретного періоду становлення і розвитку української держави покликані презентувати юридичну складову конституційного процесу з елементами її науково-експертної оцінки. До цього додаються вибіркові характеристики державно-правової політики, формулювання та опрацювання відповідного нормативного масиву.

Ця антологія являє собою не лише форму відтворення існуючих конституційних артефактів чи їх проектів, але й літературних джерел, створених у відповідні періоди здійснення конституційного процесу, що містять їх науковий аналіз та оцінки супутніх подій і фактів. Вона має власну архітектуру та предмет дослідження: конституційний процес сучасної України.

Автор-укладач антології має мету, окрім іншого, сприяти формуванню національної науково-дослідницької правової традиції неупередженого та чесного аналізу й об'єктивної оцінки практики сучасного українського державотворення, зокрема – самої його серцевини – конституційного процесу.

Конституційний процес охоплює в динаміці політичні події, факти, ідеї та їх науково-експертне обґрунтування, розробку проектів змін до Конституції України, а також безпосередньо законодавчий процес прийняття змін до Основного Закону. Автор-укладач антології звертає увагу на ту частину конституційного процесу, яка умисно чи несвідомо залишається поза увагою дослідників і учасників конституційних процесів: на стан і якість імплементации положень чинної Конституції і змін до неї, в т.ч. – на формування і діяльність державних і самоврядних інститутів, визначених Основним Законом, ігнорування владою Конституції, антиконституційне підлаштування законів, що визначають юридичні підвалини її функціонування під власні потреби, при цьому, цинічно маніпулюючи принципом верховенства права, деморалізуючи суспільство в його здатності цьому протидіяти цивілізованими засобами.

У вступних до Розділів наводяться аналітично-експертні висновки і точки зору щодо мотивів і передумов ухвалення та змісту конкретних законопроектів та інших супутніх джерел. Це, на думку автора-укладача, сприятиме більш глибокому та системному сприйняттю проектів змін до Конституції, що творилися, розглядалися і приймалися Парламентом у конкретних історичних умовах здійснення конституційного процесу.

У антології використані аналітичні матеріали Центру Разумкова, опубліковані у відповідних номерах журналу “Національна безпека і оборона” (№1, 2007р.; №2-3, 2013р.; №4-5, 2015р.; №5-6, 2016р.)

Розділ I. Трансформація конституційних засад від Конституції УРСР по 28 червня 1996 року – день прийняття Конституції України (1989-1996рр.)

1.1. Хронологія подій

Реалізація ідеї незалежності України стала можливою на тлі поєднання низки факторів, що визріли та діяли як на “всесоюзному” просторі, так і в соціально-політичному житті радянської України. Спроби тогочасного керівництва Радянського Союзу пристосувати адміністративно-розпорядчу економіку до ринкової викликали лавиноподібну дезінтеграцію єдиного економічного простору.

Господарський комплекс СРСР тримався не на економічних законах, а завдяки жорстким централізованим управлінським структурам тоталітарної радянської системи. Горбачовська “перебудова” явно запізналася з ідеєю модернізації союзної держави на тлі особливої позиції Російської Федерації на чолі з Б.Єльциним, яка започаткувала т.зв. “парад суверенітетів” і першою серед радянських республік прийняла 12 червня 1989р. “Декларацію про державний суверенітет РРФСР”. В тодішній УРСР не було “народних фронтів”, як у прибалтійських республіках, які стали ініціаторами і провідниками їх незалежності: був лише “Народний Рух за перебудову” на чолі з В.Чорноволом. Тому незалежна Україна з’явилася в результаті компромісу між націонал-демократами та “суверен-коміністами” у Верховній Раді УРСР, які дружно проголосували 16 липня 1990р. за Декларацію про державний суверенітет України¹ і Постанову “Про день проголошення незалежності України”². Націонал-демократи прагнули ствердити появу незалежної української держави, а українські комуністи, підтримуючи цю ідею, розраховували на перспективу позбавитися “союзного Центру” та взяття важелів управління самостійною українською державою через відсутність будь-якого досвіду в цій сфері у політичних опонентів. Соціально-політична та економічна дійсність упродовж більш

¹ Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1990, №31, ст.429.

² 20 лютого 1992р. Верховна Рада України прийняла Постанову, якою проголосила Днем незалежності України 24 серпня, визнавши Постанову “Про День проголошення незалежності України” від 16 липня 1990р. такою, що втратила чинність. Див.: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, №20, ст.279.

як чверть століття існування української держави засвідчила, що ці два політичні джерела української державності з часом об'єдналися в одному владному річизі, інтегрувавшись, корпоратизувавшись, “європеїзувавшись”, і в особі різних політичних проектів здійснюють управління державними справами через створені ними державні інститути. Саме зміни політичних владних команд чи впливів на них вагомих фінансово-політичних акторів викликають відповідні ініціативи щодо започаткування змісту конкретних конституційних процесів.

Прийняття Верховною Радою Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990р. стало першим кроком до фактичного та юридичного утвердження незалежності України. Державний суверенітет України Декларацією визначався як “верховенство, самостійність, повнота та неподільність влади Республіки в межах її території, а також незалежність і рівно-

правність у зовнішніх відносинах”. Декларація окреслила засади народовладдя, державної влади, громадянства, територіального верховенства, економічної самостійності, екологічної безпеки, культурного розвитку, зовнішньої і внутрішньої безпеки, міжнародних відносин України. На основі державного суверенітету ставилася мета створити демократичне суспільство, в якому забезпечувалися б права і свободи людини, побудова правової держави, повноцінний політичний, економічний, соціальний і духовний розвиток українського народу.

Здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, “виходячи зі смертельної небезпеки у зв’язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991р., продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні; виходячи з права на самовизначення”, 24 серпня 1991р. Верховна Рада України проголосила незалежність України та створення самостійної української держави – України. На території держави, що визнавалася неподільною і недоторканою, з цього моменту мали чинність виключно Конституція і закони України³.

Всеукраїнський референдум 1 грудня 1991р. підтвердив Акт проголошення незалежності України. За лічені тижні десятки держав світу оголосили про дипломатичне визнання нової держави.

³ Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, №38, ст.502.

Суверенітет української держави мав бути підкріплений створенням власної системи органів влади, визначенням їх статусу і засад функціонування. Вирішення цих завдань не могло повноцінно ґрунтуватися на Конституції Української РСР 1978р., яка, попри перманентне внесення до її тексту десятків змін, залишалася далекою від демократичних принципів конституціоналізму. Радянська правова доктрина, реалізована в Конституції, не визнавала концепції “правової держави”. Керівна роль КПРС забезпечувала однопартійну диктатуру: про принцип політичного плюралізму в Основному Законі – жодного слова, як і про міжнародні стандарти гуманітарного права. Основою економічної системи України була проголошена соціалістична власність на засоби виробництва у формі державної (загальнонародної) і колгоспно-кооперативної власності. Нові реалії суспільного життя потребували кардинального оновлення, перш за все, конституційних засад державного ладу.

Радикальні зміни політичних, соціально-економічних, духовних сфер життя суспільства об’єктивно супроводжувалися інтенсивним оновленням конституційного законодавства шляхом внесення змін до Конституції 1978р. Запроваджувалися механізми розподілу влади, вдосконалення структури влади, правового статусу громадян, повноважень і системи органів місцевого самоврядування. Було запроваджено пост Президента України і створено орган конституційного нагляду.

В антології викладено остаточний текст Конституції УРСР 1978р. з усіма понад 200 внесеними до нього змінами. Зважаючи на дати внесення відповідних змін до Конституції, можна помітити еволюцію політико-правових поглядів і тенденцій розвитку суспільства на зломі двох соціально-економічних епох. Наступив момент, коли “латання” Конституції вже було нездатне системно відобразити та закріпити засади держави, яка стрімко проростала на зашкарублому тілі радянської соціалістичної України. Нагальність остаточної кристалізації державотворчих ідей в новий Основний Закон української держави була очевидною.

24 жовтня 1990р. Верховна Рада УРСР затвердила склад Комісії по розробці нової Конституції⁴ на чолі з Л.Кравчуком. 19 червня 1991р. Верховна Рада схвалила Концепцію нової Конституції України⁵, розроблену Комісією. Цей документ сформулював загальнометодологічні принципи, якими у своїй роботі мала керуватися Комісія. Зокрема: провести “наскрізь” у тексті нової Конституції “ідеали правової держави”, яка

⁴ Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1990, №45, ст.607.

⁵ Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, №26, ст.302.

визнає людину найвищою соціальною цінністю, має гарантувати її права і свободи. Норми Конституції мають формуватись як норми прямої дії. Вимога створити механізм забезпечення стабільності, викладена в Концепції Конституції, до сьогодні залишається актуальною. Передбачалося створення інституту конституційних законів, посилення на які міститимуться у тексті Конституції.

Структура майбутньої Конституції мала бути такою: преамбула та розділи: засади конституційного ладу, права людини і громадянина, громадянське суспільство і держава, територіальний устрій, державний лад, Кримська Автономна республіка, національна безпека, охорона Конституції, порядок змін і доповнень до Конституції і конституційних законів.

Якщо екстраполювати структуру Концепції, напрацьованої в 1990-1992рр., на структуру чинної Конституції України, можна констатувати, що вона тією чи іншою мірою втілилася в Основному Законі, навіть після непересічних перипетій конституційного процесу до самого дня його прийняття⁶. Це є свідченням високого рівня науково-експертного опрацювання цього документа. Це був реальний результат складної і копіткої праці, перш за все, вітчизняних конституціоналістів, які попередньо формувались як спеціалісти з радянського права, але виявилися здатними подолати упередження і, озброївшись прогресивними політико-правовими ідеями, підготували цілісний проект Конституції, спрямований на побудову держави⁷. Більше того – це був чи не єдиний випадок, коли орган, створений для підготовки Конституції чи масштабних змін до неї, спромігся попередньо підготувати Концепцію проекту, перш ніж підступитися до тіла Конституції⁸.

Заснування поста Президента 5 липня 1991р.⁹ і прийняття Закону¹⁰, в результаті якого в Конституції з'явилася Глава 12-1 “Президент України”, що визначала повноваження найвищої посадової особи держави, остаточно зламало вертикаль рад, яку неформально очолював свого часу керівник республіканської компартійної організації.

⁶ На жаль, у тексті чинної Конституції не знайшлося місця Розділу “Громадянське суспільство і держава”. Більше як чверть віку існування незалежної України свідчать про негативний вплив на усі суспільні процеси цієї конституційної прогалини. Відсутність конституційно визначеного пріоритету громадянського суспільства над державою позбавляє його механізму контролю за діями влади і в цілому держави. В подальшому конституційному процесі ця прогалина, безумовно, має бути ліквідована.

⁷ Див. Шаповал В.М., Корнєєв А.В. Історія Основного Закону (конституційний процес в Україні в 1990-1996 роках). – Харків, Фоліо, 2011, с.32.

⁸ Щодо Концепції, розробленої в надрах Конституційної Асамблеї, докладно див. у Розділі III цієї антології.

⁹ Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, №33, ст.445.

¹⁰ Закон УРСР “Про Президента Української РСР”. – Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, №33, ст.446.

Президент, відповідно до встановлених повноважень, визнавався “главою держави і главою виконавчої влади України”. Президент “здійснював керівництво і спрямовував виконавчу діяльність Кабінету Міністрів України”. Він був наділений повноваженнями: пропонувати Верховній Раді для затвердження кандидатури на посаду Прем'єр-міністра і вносити пропозицію про звільнення Прем'єр-міністра з посади; пропонувати Верховній Раді на призначення на посади міністра закордонних справ, міністра оборони, міністра фінансів, міністра юстиції, міністра внутрішніх справ та голів Держкомітету в справах охорони державного кордону і Державного митного комітету та самостійно звільняти цих осіб з посад. Президент міг утворювати, реорганізовувати міністерства, відомства та інші органи державної влади, призначати та звільняти з посад (без Верховної Ради) керівників цих органів. За Президентом визнавалося повноваження скасовувати акти органів виконавчої влади в разі невідповідності їх Конституції і законам України та указам Президента та низка інших повноважень. Охоплення сфер впливу та обсяг повноважень першого Президента України не давали спокою усім наступним главам держави, спонукаючи їх до наполегливих спроб хоча б наблизитися до цього взірця сучасної авторитарної влади.

1 липня 1992р. проект Конституції України, розроблений на основі Концепції, було винесено на всенародне обговорення¹¹.

Структура цього проекту Основного Закону дещо відрізнялася від схваленої Концепції. Зокрема, Республіка Крим знайшла місце в Розділі “Територіальний устрій”. Державна влада чітко виписана по трьох гілках: законодавча влада, виконавча влада, судова влада (включно з прокуратурою – як сьогодні). Президента наділено повноваженнями (йшлося вище). Законодавча влада – Національні збори представлені у двох варіантах: одна або дві палати. Представниками державної влади на місцях визначені управи, голови яких мав призначати Президент. Обговорення проекту Конституції проходило з середини липня до 1 грудня 1992р. Участь в обговоренні взяли близько 200 тис. громадян, 134 місцевих ради, 118 об'єднань громадян і близько 3 000 трудових колективів, низка наукових і навчальних закладів, державних органів. Робочою групою референдуму було зафіксовано понад 47 тис. пропозицій і зауважень.

Заслуговує на окрему увагу факт ухвалення 18 листопада 1992р. Закону “Про тимчасове делегування Кабінету Міністрів України повноважень видавати декрети у сфері законодавчого регулювання”¹². Конституція була

¹¹ Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, №37, ст.550.

¹² Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, №2, ст.6.

доповнена статтею 97-1, якою передбачено делегування Кабінету Міністрів України (строком до 21 травня 1993р.) повноважень видавати декрети¹³ у сфері законодавчого регулювання з питань, передбачених п.13 ст.97 Конституції України щодо відносин власності, підприємницької діяльності, соціального і культурного розвитку, державної митної, науково-технічної політики, кредитно-фінансової системи, оподаткування, державної політики, оплати праці та ціноутворення. **Наділення законодавчими повноваженнями органу виконавчої влади безпрецедентне в умовах дії принципу поділу влад, але в Конституції 1978р. цей принцип ще не було закріплено.** З 21 травня 1993р., відповідно до доповнень статті 114-5 Конституції пунктом 7-4, Президента було наділено повноваженням “ухвалювати укази з питань економічної реформи, неврегульованих законами України, які діють до прийняття відповідних законів”¹⁴. Наділення Кабінету Міністрів, а потім – Президента законодавчим повноваженням обумовлювалося необхідністю оперативного реагувати на потреби економіки та соціального життя в умовах глибокої кризи. Протягом півроку дії надзвичайних повноважень Кабінет Міністрів видав близько 60 декретів, ефективність яких виявилася сумнівною з огляду на шкуру його відставку у вересні 1993р.

У жовтні 1993р. Верховна Рада сформувала новий склад Конституційної Комісії¹⁵, на який поклала обов’язок доопрацювати проект нової Конституції України за результатами всенародного обговорення. Але до цього часу економічна та політична ситуація набула такої напруженості, яку довелося розряджати призначенням на 27 березня 1994р. позачергових виборів до Верховної Ради України і на 26 червня 1994р. – дострокових президентських виборів. Верховна Рада України II скликання 10 листопада 1994р. затвердила Конституційну комісію з опрацювання нової Конституції України на чолі зі співголовами: Президентом України Л.Кучмою і Головою Верховної Ради України О.Морозом. Ця Комісія отримала статус “загальнодержавної”. За основу своєї роботи нею було взято проект Конституції, опублікований 26 жовтня 1993р., який був результатом доопрацювання варіанту проекту, що виносився на всенародне обговорення.

Активна робота Конституційної комісії здійснювалася відповідно до структури проекту Конституції, взятого за основу. Весною 1995р. Президент почав наполегливо просувати ідею прийняття закону про владу для подолання неузгодженостей між суб’єктами влади, що було серйозною перешкодою на шляху здійснення активних і широкомасштабних

¹³ Декрет (лат. *decretum* – постанова) – правовий акт, що має силу закону. Значення слова не є термінологічним.

¹⁴ Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, №27, ст.284.

¹⁵ Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, №42, ст.403.

заходів з припинення різноманітних кризових явищ. Була озвучена ідея т.зв. “Конституційного договору” між трьома гілками влади про визнання Закону про владу, що мав діяти замість Конституції 1978р. до прийняття нової Конституції. Було ясно, що оточення Президента прагнуло використати своєрідну правову невизначеність у зв’язку з природним процесом втрати легітимності “латаною” Конституцією 1978р. для легалізації бажаних повноважень Президента, а відтак, розширення власних можливостей користуватися фактом присутності в оточенні першої посадової особи держави. Почалося гальмування конституційного процесу та наполегливе проштовхування проекту Закону “Про державну владу і місцеве самоврядування в Україні”. Цей законопроект у багатьох положеннях суперечив чинній на той час Конституції. Оскільки необхідні зміни для його конституювання не вдалося внести в Основний Закон, було обрано інший шлях: спонукати Верховну Раду ухвалити Конституційний договір між Президентом і Верховною Радою, складовою частиною якого мав бути Закон “Про державну владу і місцеве самоврядування”. Вагомим аргументом для Верховної Ради проголосувати за “договір” був явно виражений намір Президента в іншому випадку звернутися до народу шляхом проведення опитування, наслідки якого були прогнозовані. **7 червня 1995р. Верховна Рада простою більшістю (в 240 голосів) підтримала Конституційний договір¹⁶. Цей акт – безумовно антиконституційний.**

Можливо, саме з цього моменту у функціонування системи державної влади була запущена “бацила” цинічного правового нігілізму, готовності зневажити Конституцію, якщо це гарантує досягнення мети, як правило, приватної чи корпоративної, далекої від державних і суспільних інтересів. Ухваленням “Конституційного договору” було досягнуто дві мети: тимчасово знято загострення відносин між Президентом і Верховною Радою, і, в що мало вірилося у той момент Президенту та народним депутатам – прискорило конституційний процес (було встановлено строк – до 8 червня 1996р.) і прийняття Конституції 28 червня 1996р.

Суть і реальне значення “Конституційного договору” для його ініціаторів та розробників полягали, зокрема, в таких його положеннях.

“Договором” Закон “Про державну владу і місцеве самоврядування в Україні” було запроваджено до “системи правових актів, що визначають

¹⁶ Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, №18, ст.133.

конституційний лад України". Дія Конституції в низці положень була зупинена. Договором встановлено, що Президент України є главою держави і главою державної виконавчої влади. Як глава державної виконавчої влади, Президент здійснює цю владу через очолюваний ним Уряд – Кабінет Міністрів України, та систему центральних і місцевих органів державної виконавчої влади. Президент: призначає Прем'єр-Міністра України, формує новий склад Уряду України – Кабінет Міністрів України; очолює систему органів державної виконавчої влади України; створює, реорганізовує та ліквідує міністерства, відомства, інші центральні органи виконавчої влади, призначає (затверджує) і звільняє з посад керівників цих органів; здійснює в межах, встановлених законом, управління майном, що перебуває в загальнодержавній власності; є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; очолює РНБО та затверджує її склад; подає Верховній Раді кандидатури на призначення на посади Голови Верховного Суду, Голови Вищого арбітражного суду, Генерального прокурора, Голови правління Національного банку України, а також призначення суддів Верховного Суду та Вищого арбітражного суду; призначає суддів загальних і арбітражних судів за поданням Міністерства юстиції, погодженим з Верховним Судом та Вищим арбітражним судом; здійснює зовнішню політику, призначає і відкликає послів; подає на розгляд Верховної Ради пропозиції щодо персонального складу Центральної виборчої комісії; нагороджує державними нагородами та присвоює почесні звання; здійснює помилування; здійснює інші повноваження відповідно до Конституції та законів України. Президент України видає укази з питань економічної реформи, неврегульовані чинним законодавством України, які діють до прийняття відповідних законів.

Всеукраїнський референдум призначається Президентом на підставах і в порядку, передбаченому Законом України "Про всеукраїнський та місцеві референдуми".

Наведені повноваження в Договорі не є вичерпними. Але навіть побіжне порівняння цих повноважень з закріпленими в Конституції України в 1996р. дозволяють визначити **головний інтерес Президента – мати повноваження глави виконавчої влади, який самостійно її формує і керує нею**. Більше того, Президент не обмежений у створенні міністерств, інших органів влади і призначенні їх керівників. Тому необхідно було позбавитися Конституції 1978р., хоча вона у Главі 12-1 передбачала широке коло повноважень Президента, але у формуванні Кабміну, починаючи з посади Прем'єр-Міністра і низки міністрів він мав звертатися до Верховної Ради з пропозицією призначити на конкретні посади конкретних осіб. Різниця в повноваженнях очевидна, тому президентська команда знала, за що бореться з такою наполегливістю.

Після ухвалення і підписання обома суб'єктами Конституційного договору була створена Робоча група Конституційної комісії, яка мала доопрацювати проект нової Конституції України на основі узагальнення матеріалів альтернативних проектів і текстів розділів, підготовлених секціями Конституційної комісії. До складу Робочої групи увійшли багато визначних українських юристів: В.Авер'янов, Ф.Бурчак, А.Заєць, М.Козюбра, В.Копейчиков, А.Корнеєв, П.Мартиненко, В.Погорілко, М.Пухтинський, В.Шаповал. Члени Робочої групи опрацювали і сформулювали текст проекту Конституції, в якому були збережені концептуальні положення за значних змін у структурі, змісті, обсязі¹⁷. Були підготовлені два варіанти проекту Конституції: з одно- та двопалатним парламентом. 23 листопада 1995р. Комісія внесла проект нової Конституції України у Верховну Раду України для розгляду і прийняття. 20 березня 1995р. проект Основного Закону був представлений співголовами Конституційної комісії Президентом Л.Кучмою і Головою Верховної Ради О.Морозом на спеціальному пленарному засіданні Верховної Ради.

На жаль, представлення проекту Конституції у Верховній Раді не отримало негайного логічного продовження шляхом задіяння необхідної регламентної процедури опрацювання законопроекту. Почалися різноманітні регламентно-політичні маневри навколо процедури включення до порядку денного Верховної Ради питання про проект Конституції України, внесений Конституційною комісією¹⁸. З метою зберегти логіку

¹⁷ Актуальною сьогодні є ідея закріплення в Основному Законі права громадян чинити опір будь-кому, хто здійснює спробу насильницької ліквідації української державності, конституційного ладу, встановленого Конституцією, порушення територіальної цілісності, чи чинить дії, спрямовані на захоплення влади. Наявність цього положення в Конституції могла б зупинити В.Януковича і його поплічників, у т.ч. в судових мантиях, від узурпації влади. Захисники держави на Сході, учасники Революції Гідності мали б конституційно визначені підстави для своїх дій.

Робоча група обговорювала доцільність збереження викладеного положення, яке, до речі, передбачалося в проекті Конституції від 26 жовтня 1993р. Було прийнято рішення обумовити можливість застосування зазначеного права випадками, коли передбачені Конституцією засоби не можуть бути використані. Під час прийняття Конституції відповідна стаття не потрапила до тексту Основного Закону: влада не любить подібних запобіжників. (Процес підготовки проекту Конституції детально висвітлено в монографії В.Шаповала і А.Корнеєва "Історія Основного Закону".)

¹⁸ Ці "маневри" демонстрували представники комуністичної, соціалістичної і селянської фракції Парламенту. Мотиви такої поведінки свого часу визначив В.Гетьман – відомий політик, фінансист, активний учасник конституційного процесу: "Справа в тому, що тривалий час ліва частина парламенту відмовлялась розглядати проект Конституційної комісії, якщо одночасно не будуть розглядатися альтернативні проекти, в т.ч. і проект комуністичної фракції, відомий під назвою "проект 125", що фактично закріплював існування Української Радянської Соціалістичної Республіки... Комуністична і соціалістична фракції вирішили "розчинити" проект Конституційної комісії у т.зв. альтернативних проектах, "втопити" його в регламентній бюрократії і таким чином відкласти серйозну конституційну роботу до оприлюднення результатів президентських виборів у Росії..., де в цей час відбувалася запекла боротьба між Єльциним і Зюгановим за право першим перетнути фінішну стрічку у президентській гонці. Так, як не дивно, але доля Конституції України багато в чому залежала від Москви". Див. Гетьман В. Як приймалася Конституція України, 1996, с.4, с.24.

та безперервність конституційного процесу 4 квітня 1996р. представники фракцій і груп націонал-демократичного та ліберального спрямування в ініціативному порядку створили Міжфракційну узгоджувальну групу для доопрацювання проекту Конституції.

Члени Міжфракційної узгоджувальної групи: В.Стретович і Р.Чап'юк ("Аграрники за реформи"); І.Юхновський і Р.Безсмертний ("Державність"); С.Селіфонтьєв і В.Омеліч ("Єдність"); Г.Старовойтова і І.Попеску ("Міжрегіональна депутатська група"); І.Заець і О.Лавринович ("Народний Рух України"); В.Гетьман і Б.Ольховський, якого замінив М.Карнаух ("Незалежні"); С.Соболев і В.Костицький ("Реформи"); С.Довгань і М.Дудченко ("Селянська партія"); О.Новиков, якого замінили В.Чеботарьов і С.Кириченко ("Соціально-ринковий вибір"); М.Сирота і В.Буткевич ("Центр"). Роботу групи очолив М.Сирота. У роботі Міжфракційної узгоджувальної групи брали участь В.Мусяяка – народний депутат, постійний представник Президента у Верховній Раді України і народний депутат, Віце-прем'єр-міністр з правових питань О.Ємець.

Міжфракційна узгоджувальна група працювала по 10-12 годин на добу, опрацьовуючи статтю за статтею проекту Конституції¹⁹.

Більшість принципів поправок до проекту Конституції вдалося погодити з Президентом, і Міжфракційна узгоджувальна група почала завершальне коло перегляду відпрацьованого тексту проекту. Наполегливість і послідовність у роботі групи спонукали "ліві" фракції погодитися на легалізацію її роботи. 5 травня 1996р. Верховна Рада створила Тимчасову спеціальну комісію з правом головної для доопрацювання проекту Конституції України, внесенного Конституційною комісією разом із зауваженнями та пропозиціями суб'єктів законодавчої ініціативи. Весь склад Міжфракційної узгоджувальної групи увійшов до складу Тимчасової спеціальної комісії. До них долучилися представники від Соціалістичної партії – В.Брит, М.Лавриненко і С.Ніколаєнко; від фракції "Комуністи України – за соціальну справедливість та народовладдя" – Л.Гармаш, С.Гмиря, Г.Долженко,

¹⁹ Президент уважно слідкував за роботою Міжфракційної депутатської групи, регулярно спілкуючись з М.Сиротою і В.Мусяєю. Кожна зустріч з Президентом проходила у складних переговорах, оскільки він, очевидно, був підготовлений відповідними фахівцями і співробітниками Адміністрації, які налаштували його на відстоювання положень, які мали зберегти за Президентом провідні повноваження, перш за все – щодо виконавчої влади та парламенту. Незважаючи на, часом гострі, суперечки щодо конкретних положень проекту, коли аргументи "за" чи "проти" Президент вважав переконливими – він на них погоджувався. Тому, попри негативну публічну риторику щодо окремих положень Конституції, Президент Л.Кучма є, по суті, одним із співавторів чинного тексту Конституції.

А.Дроботов, В.Кочерга і А.Пейгалайнен. Комуністи та соціалісти на початку роботи Тимчасової комісії висунули явно деструктивні пропозиції: внесли свій проект Конституції як альтернативний, пропонуючи напрацьований Міжфракційною групою 11 депутатських фракцій і груп вважати лише однією з пропозицій для обговорення. Несприйняття пропозицій комуністів і соціалістів супроводжувалося демаршем: члени комісії від "лівих" фракцій покинули засідання. У подальшій роботі комісії вони то з'являлися, то покидали залу засідань. Незважаючи на такий перебіг подій, 17 травня 1996р. Тимчасова спеціальна комісія затвердила остаточний варіант проекту Конституції і передала Верховній Раді України. Конституційна комісія розглянула близько 6 000 зауважень і пропозицій суб'єктів законодавчої ініціативи.

28 травня 1996р. проект Конституції було винесено на повторне перше читання. Спротив "лівих" фракцій розгляду проекту здійснювався шляхом відмови депутатів від реєстрації в сесійній залі, а після початку пленарного засідання – ініціювання перерв, пропозиціями перенести розгляд проекту. Рішення про прийняття проекту Конституції в першому читанні, запропонованого Тимчасовою спеціальною комісією, Верховна Рада ухвалила 4 червня 1996р.

19 червня 1996р. почався вирішальний етап конституційного процесу. Стала очевидно неприйнятність результативного його завершення з одного боку – для "лівої" частини Верховної Ради, з іншого – для президентського оточення, яке прагнуло не допустити "ломки цілісної моделі" президентської республіки, виписаної у проекті від 11 березня і апробованої в "Конституційному договорі". Більше того, у вирішальний момент, коли необхідно було мобілізувати парламентські сили на прийняття Конституції, частина націонал-демократичних фракцій долучилася до бойкоту роботи Верховної Ради. Це викликало у процесі прийняття Конституції жорстку боротьбу між прихильниками авторитарної влади в особі президента, як гаранта інтересів новонародженої олігархії та химерним конгломератом національно-демократичної та "дрібнобуржуазної" частини парламенту вкупі з його комуно-селянсько-соціалістичним сегментом.

Якщо "ліві" фракції намагалися "заговорити" процес, "накидати" до тексту проекту Конституції явно неприйнятні положення, демонструючи, раптом, виключну повагу до регламенту²⁰, президентська команда підготувала 12 принципів президентських пропозицій, які вимагала обов'язково врахувати в тексті проекту Конституції, знаючи наперед, що цього не

²⁰ Який, до речі, не був Законом.

відбудеться. 26 червня 1996р., після відхилення більшості запропонованих ним поправок, Президент скликав Раду регіонів (глав обласних державних адміністрацій), а за цим – Раду Національної безпеки. З Президентом була домовленість про його зустріч з керівниками фракцій Верховної Ради²¹, яка розпочалася лише пізно ввечері 26 червня. Президент заявив, що підписав Указ про призначення на 25 вересня референдуму²² щодо проекту Конституції в редакції Конституційної комісії від 11 березня 1996р.²³, хоча, відповідно до Конституційного договору, сторони (Президент і Верховна Рада) мали “суворо дотримуватися його положень і діяти у повній відповідності до нього”. В абзаці другому ч.4 ст.61 Конституційного договору зазначено: “До прийняття нової Конституції Сторони не виноситимуть на всеукраїнський референдум, консультативний референдум та опитування громадської думки інших питань, крім прийняття нової Конституції України, текст, якої буде узгоджений сторонами”. А оскільки зберігала силу дія п.18 ст.97 Конституції, що визначала належним Верховній Раді повноваження “приймати рішення про проведення всеукраїнських референдумів”, Президент, видаючи указ, вийшов за межі повноважень окреслених як Конституцією, так і Конституційним договором. Президентське оточення було свідоме того, до чого підштовхує Президента²⁴, але не було сумніву, що припинення Верховною Радою розгляду проекту Конституції не зупинило б процесу руху до позаправового референдуму: вже діяла Тимчасова комісія по проведенню референдуму, була запроваджена посада в Кабінеті Міністрів спеціального віце-прем’єра, який займався питаннями організації проведення референдуму.

У таких умовах з 21 червня Верховна Рада розпочала розглядати в пленарному режимі винятково текст проекту Конституції України. **Вперше і, на жаль, востаннє в сучасній парламентській практиці**

²¹ На визначений час лідери фракцій Верховної Ради прийшли до президентської Адміністрації. Але їм довелося чекати зустрічі з Президентом кілька годин, протягом яких Глава держави проводив наради. Цим, безумовно, здійснювався моральний тиск на керівників фракцій Верховної Ради, який мав деморалізувати Верховну Раду, яка вже розпочала заключну фазу конституційного процесу. Щодо деяких фракцій цей тиск таки спрацював.

²² Указ Президента України “Про проголошення всеукраїнського референдуму з питань прийняття нової Конституції України” №467 від 26 червня 1996р. втратив чинність на підставі Указу Президента України №489 від 1 липня 1996р.

²³ Прагнення остаточно зламати волю народних депутатів до прийняття Конституції навіть спонукало Президента блефувати, якщо вірити главі його Адміністрації Д.Табачнику: “...Дело в том, что указа как такового не было. А Собвез решил, что я должен выйти к прессе и зачитать текст Указа. У меня же были сделаны на листочке лишь несколько общих пометок. И вот я с непоколебимым и абсолютно уверенным видом читаю указ президента о проведении всеукраинского референдума. Кроме меня и Леонида Даниловича никто не знал, что в папке почти чистый лист бумаги...”. Див.: Табачник Д. Конституционный процесс вписывается в календарю Януковича. – “Киевский телеграф”, 2-8 июля 2010, 27 (259).

²⁴ Там само.

здійснення конституційного процесу, законопроект розглядався, починаючи з Преамбули – постатейно, коли автор кожної пропозиції чи зауваження, викладених у таблиці, отримував право виступу з їх обґрунтуванням перед голосуванням. Прийняття рішень стосовно кожної статті давалися надзвичайно важко, оскільки за гостроти розбіжностей та різноманітності політичних поглядів і переконань народних депутатів, кожне голосування мало дати триста голосів. Прикладом може слугувати голосування стосовно Преамбули. В сесійній залі очевидна більшість атеїстів. Абсолютне несприйняття “лівої” частини Верховної Ради викликала фраза “усвідомлюючи відповідальність перед Богом”. М.Сирота, Голова Тимчасової спеціальної комісії, який майже всю “конституційну ніч” представляв і обґрунтовував проект Конституції, людина віруюча, переконливо доводив необхідність включення до Преамбули Основного Закону цього положення. Важко було навіть уявити, що атеїсти та просто “безбожники” погодяться за це проголосувати. Необхідно віддати належне Голові Верховної Ради О.Морозу, який запропонував формулювання, яке забезпечило позитивне голосування за Преамбулу. Він вніс пропозицію додати після фрази “усвідомлюючи відповідальність перед Богом” слова “власною совістю” і далі за текстом: “Хто вірить у Бога – усвідомлюють відповідальність перед Богом, хто не вірить у Бога – усвідомлюють відповідальність перед власною совістю”. Ще не раз упродовж доби голосування О.Мороз знаходив вихід із, здавалося б, безвихідних ситуацій.

Найбільш гострі дискусії точилися навколо статей, які визначали: статус державної мови (ст.10); право власності на землю, право приватної власності (ст.ст.13, 14, 41); державні символи – Державний Прапор, Державний Герб, Державний Гімн (ст.20); Автономна Республіка Крим (Розділ X, ст.ст.134-139); місцеве самоврядування (Розділ XI, ст.ст.140-146). Окремі статті обговорювалися протягом кількох годин.

О 9.20 28 червня 1996р. Верховна Рада у третьому читанні прийняла Конституцію України: “за” проголосувало 315 народних депутатів.

Конституційний процес в історичну конституційну добу, що передувала остаточному голосуванню за Конституцію, змінив світогляд багатьох “затятих лівих”, особливо депутатів-комуністів, без голосів яких годі було мріяти про прийняття Основного Закону. У Верховній Раді їх на той час було близько 180 народних депутатів. Протягом довгих годин обговорення конкретних статей проекту Конституції, виступів, суперечок, узгоджень багато комуністів відчували свою причетність до процесу творення Основного Закону держави, усвідомлення щасливої миті долі, коли вони можуть залишити свої імена в історії українського державотворення. Ці депутати

розуміли, що після позитивного голосування за окремі статті і в цілому за Конституцію України, їх політичне майбутнє визначено. Дійсно, багато депутатів-комуністів, які голосували за Конституцію, були виключені з лав партії, у багатьох на цьому припинилася політична кар'єра. Але цим людям необхідно віддати шану за їх гідність і готовність знехтувати жорсткими партійними установками задля народження Основного Закону української держави.

За Конституцією Президент отримав практично повний контроль над формуванням Кабінету Міністрів, керівного складу центральних органів виконавчої влади, призначенням і звільненням керівників місцевих органів виконавчої влади. Знизився політичний вплив Верховної Ради як представницького органу. Стала очевидною відсутність ефективної системи стримувань і противаг між Парламентом і Президентом (обмеженість можливостей для дострокового припинення повноважень Парламенту Президентом, і для здійснення Парламентом процедури імпічменту).

Разом з цим, прийняття Конституції остаточно закріпило державність України та гарантії основних прав і свобод її громадян. Остаточно була ліквідована "вертикаль" рад, чітко визначивши повноваження Верховної Ради України – Парламенту, Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування.

Нова Конституція закріпила винятково важливий принцип верховенства права: право вище за політику, вище за ідеологію, вище за доцільність. Праву має бути підпорядкована і сама держава, головним конституційним обов'язком якої визначено утвердження і забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Держава відповідає за свою діяльність перед людиною, яка сама по собі, її життя, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою цінністю.

Прийнята 28 червня 1996р. Конституція – це принципово новий Основний Закон, який виражає суверенну волю Українського народу. З цим Україна конституційована як суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава, перед нею відкривався шлях розвитку разом зі всіма демократичними країнами. І не вина Конституції, що не в усьому так сталося.

Вірно помічено, що все дійсно значиме та велике завжди народжується важко, з багатьма ускладненнями і потім у своєму існуванні приречене відстоювати свою істинність і зберігати чистоту. Не минула ця доля і Конституцію, прийняту 28 червня 1996р. ...²⁵

²⁵ Шаповал В., Корнєєв А. Історія Основного Закону, с.104.

1.2. Нормативні акти та законопроекти*

КОНСТИТУЦІЯ (ОСНОВНИЙ ЗАКОН) УКРАЇНИ

(Конституція втратила чинність на підставі Закону №254/96-ВР від 28.06.96, ВВР, 1996, №30, ст.142)

Прийнята на позачерговій сьомій сесії Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 року

I. ОСНОВИ СУСПІЛЬНОГО ЛАДУ І ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Глава 1. Політична система

Стаття 1. Україна є загальнонародна держава, яка виражає волю й інтереси робітників, селян та інтелігенції, трудящих республіки всіх національностей.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №1554-12 від 17.09.91)

Стаття 2. Вся влада в Україні належить народові.

Народ здійснює державну владу через Ради народних депутатів, які становлять політичну основу України.

Всі інші державні органи підконтрольні і підзвітні Радам народних депутатів.

Стаття 3. Організація і діяльність держави будуються на засадах виборності всіх органів державної влади, підзвітності їх народові, відповідальності кожного державного органу і службової особи за доручену справу, обов'язковості рішень вищестоящих органів для нижчестоящих згідно з розподілом їх повноважень.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №404-12 від 24.10.90)

Стаття 4. Держава Україна, всі її органи діють на основі законності, забезпечують охорону правопорядку, інтересів суспільства, прав і свобод громадян.

Державні і громадські організації, службові особи зобов'язані додержувати Конституції і законів України.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №1554-12 від 17.09.91)

Стаття 5. Найважливіші питання державного життя виносяться на всенародне обговорення, а також ставляться на всенародне голосування (референдум).

Стаття 6. Виключена згідно з Законом №404-12 від 24.10.90

Стаття 7. Політичні партії, громадські організації і рухи через своїх представників, обраних до Рад народних депутатів, та в інших формах беруть участь у розробці і здійсненні політики республіки, в управлінні державними і громадськими справами на основі їх програм і статутів, відповідно до Конституції України і чинних законів.

Не допускається створення і діяльність партій, інших громадських організацій і рухів, що ставлять за мету зміну шляхом насильства конституційного ладу і в будь-якій протизаконній формі територіальної цілісності держави, а також підриє її безпеки, розпалювання національної і релігійної ворожнечі.

(Із змінами, внесеними Законом №404-12 від 24.10.90)

* Усі закони та законопроекти, наведені в цьому підрозділі, взяті з офіційного сайту Верховної Ради України – www.rada.gov.ua.

Стаття 8. Трудові колективи беруть участь в обговоренні і вирішенні державних і громадських справ, у плануванні виробництва і соціального розвитку, в підготовці і розстановці кадрів, в обговоренні і вирішенні питань управління підприємствами й установами, поліпшення умов праці і побуту, використання коштів, призначених для розвитку виробництва, а також на соціально-культурні заходи і матеріальне заохочення.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №1554-12 від 17.09.91)

Стаття 9. Основним напрямом розвитку політичної системи суспільства є даліше розгортання демократії: дедалі ширша участь громадян в управлінні справами держави і суспільства, вдосконалення державного апарату, підвищення активності громадських організацій, зміцнення правової основи державного і суспільного життя, утвердження свободи слова, постійне врахування громадської думки.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №1554-12 від 17.09.91)

Глава 2. Економічна система

(Дію глави припинено Законом Української РСР №404-12 від 24.10.90)

Стаття 10. Основу економічної системи України становить соціалістична власність на засоби виробництва у формі державної (загальнонародної) і колгоспно-кооперативної власності.

Соціалістичною власністю є також майно профспілкових та інших громадських організацій, необхідне їм для здійснення статутних завдань.

Держава охороняє соціалістичну власність і створює умови для її примноження.

Ніхто не має права використовувати соціалістичну власність з метою особистої наживи та в інших корисливих цілях.

Стаття 11. Державна власність – спільне надбання всього радянського народу, основна форма соціалістичної власності.

У виключній власності держави є: земля, її надра, води, ліси. Державі належать основні засоби виробництва в промисловості, будівництві і сільському господарстві, засоби транспорту і зв'язку, банки, майно організованих державою торговельних, комунальних та інших підприємств, основний міський житловий фонд, а також інше майно, необхідне для здійснення завдань держави.

Стаття 12. Власністю колгоспів та інших кооперативних організацій, їх об'єднань є засоби виробництва та інше майно, необхідне їм для здійснення статутних завдань.

Земля, яку займають колгоспи, закріплюється за ними в безплатне і безстрокове користування.

Держава сприяє розвитку колгоспно-кооперативної власності та її зближенню з державою.

Колгоспи, як і інші землекористувачі, повинні ефективно використовувати землю, бережно ставитися до неї, підвищувати її родючість.

Стаття 13. Основу особистої власності громадян України становлять трудові доходи. В особистій власності можуть бути предмети вжитку, особистого споживання, комфорту і підсобного домашнього господарства, жилий будинок і трудові заощадження. Особиста власність громадян і право її спадкоємства охороняються державою.

У користуванні громадян можуть бути ділянки землі, які надаються в установленому законом порядку для ведення підсобного господарства (включаючи тримання худоби і птиці), садівництва та городництва, а також для індивідуального житлового будівництва. Громадяни зобов'язані раціонально використовувати надані їм земельні ділянки. Держава і колгоспи сприяють громадянам у веденні підсобного господарства.

Майно, що є в особистій власності або в користуванні громадян, не повинно служити для одержання нетрудових доходів, використовуватись на шкоду інтересам суспільства.

Стаття 14. Джерелом зростання суспільного багатства, добробуту народу і кожної радянської людини є вільна від експлуатації праця радянських людей.

Відповідно до принципу соціалізму “Від кожного – за здібностями, кожному – за працею” держава здійснює контроль за мірою праці і споживання.

Вона визначає розмір податку на доходи, які підлягають оподаткуванню.

Суспільно корисна праця та її результати визначають становище людини в суспільстві. Держава, поєднуючи матеріальні і моральні стимули, заохочуючи новаторство, творче ставлення до роботи, сприяє перетворенню праці в першу життєву потребу кожної радянської людини.

Стаття 15. Найвища мета суспільного виробництва при соціалізмі – найповніше задоволення зростаючих матеріальних і духовних потреб людей.

Спираючись на творчу активність трудящих, соціалістичне змагання, досягнення науково-технічного прогресу, вдосконалюючи форми і методи керівництва економікою, держава забезпечує зростання продуктивності праці, підвищення ефективності виробництва і якості роботи, динамічний, планомірний і пропорційний розвиток народного господарства.

Стаття 16. Економіка України є складовою частиною єдиного народногосподарського комплексу, що охоплює всі ланки суспільного виробництва, розподілу і обміну на території СРСР.

Керівництво економікою здійснюється на основі державних планів економічного і соціального розвитку, з урахуванням галузевого і територіального принципів, при останньому централізованого управління з господарською самостійністю й ініціативою підприємств, об'єднань та інших організацій. При цьому активно використовуються господарський розрахунок, прибуток, собівартість, інші економічні підйоми і стимули.

Стаття 17. В Україні відповідно до закону допускаються індивідуальна трудова діяльність у сфері кустарно-ремісничих промислів, сільського господарства, побутового обслуговування населення, а також інші види діяльності, що ґрунтуються виключно на особистій праці громадян і членів їх сімей. Держава регулює індивідуальну трудову діяльність, забезпечуючи її використання в інтересах суспільства.

Стаття 18. В інтересах нинішнього і майбутніх поколінь в Україні здійснюються необхідні заходи для охорони і науково обґрунтованого, раціонального використання землі та її надр, водних ресурсів, рослинного і тваринного світу, для збереження в чистоті повітря і води, забезпечення відтворення природних багатств і поліпшення середовища, яке оточує людину.

Глава 3. Соціальний розвиток і культура

Стаття 19. Виключена згідно з Законом №2480-12 від 19.06.92

Стаття 20. Держава ставить собі за мету розширення реальних можливостей для застосування громадянами своїх творчих сил, здібностей і обдаровань, для всебічного розвитку особи.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №1554-12 від 17.09.91)

Стаття 21. Держава дбає про поліпшення умов і охорону праці, її наукову організацію, про скорочення, а надалі і повне витіснення важкої фізичної праці на основі комплексної механізації і автоматизації виробничих процесів у всіх галузях народного господарства.

Стаття 22. В Україні послідовно втілюється в життя програма перетворення сільсько-господарської праці в різновид індустріальної; розширення в сільській місцевості мережі закладів народної освіти, культури, охорони здоров'я, торгівлі і громадського харчування, побутового обслуговування і комунального господарства; перетворення сіл у благоустроєні селища.

Стаття 23. На основі зростання продуктивності праці держава неухильно здійснює курс на підвищення рівня оплати праці, реальних доходів трудящих.

З метою повнішого задоволення потреб радянських людей створюються суспільні фонди споживання. Держава за широкою участю громадських організацій і трудових колективів забезпечує зростання і справедливий розподіл цих фондів.

Стаття 24. В Україні діють і розвиваються державні системи охорони здоров'я, соціального забезпечення, торгівлі і громадського харчування, побутового обслуговування і комунального господарства. Держава заохочує діяльність кооперативних та інших громадських організацій у всіх галузях обслуговування населення. Вона сприяє розвитку масової фізичної культури і спорту.

Стаття 25. В Україні існує і вдосконалюється єдина система народної освіти, яка забезпечує загальноосвітню і професійну підготовку громадян, служить духовному і фізичному розвитку молоді, готує її до праці і громадської діяльності.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №1554-12 від 17.09.91)

Стаття 26. Відповідно до потреб суспільства держава забезпечує планомірний розвиток науки і підготовку наукових кадрів, організує впровадження результатів наукових досліджень у народне господарство та інші сфери життя.

Стаття 27. Держава дбає про охорону, примноження і широке використання духовних цінностей для морального й естетичного виховання громадян, підвищення їх культурного рівня.

В Україні всемірно заохочується розвиток професіонального мистецтва і народної художньої творчості.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №1554-12 від 17.09.91)

Глава 4. Зовнішньополітична діяльність України і захист Вітчизни

Стаття 28. Україна у зовнішньополітичній діяльності керується цілями, завданнями та принципами зовнішньої політики, визначеними Конституцією України.

В Україні пропаганда війни забороняється.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №404-12 від 24.10.90)

Стаття 29. Відповідно до Конституції України захист Вітчизни належить до найважливіших функцій держави і є справою всього народу. Порядок проходження військової служби громадянами України визначається законодавством України.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №404-12 від 24.10.90, №1554-12 від 17.09.91)

Стаття 30. Обов'язки державних органів, громадських організацій, службових осіб і громадян щодо забезпечення безпеки країни та зміцнення її обороноздатності визначаються законодавством України.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №404-12 від 24.10.90, №2480-12 від 19.06.92)

II. ДЕРЖАВА І ОСОБА

Глава 5. Громадянство України. Рівноправність громадян

Стаття 31. В Україні існує єдине громадянство. Підстави і порядок набуття і втрати українського громадянства визначаються Законом "Про громадянство України".

На підставі двосторонніх міждержавних договорів допускається подвійне громадянство.

Громадяни України за кордоном користуються захистом і заступництвом держави.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2480-12 від 19.06.92)

Стаття 32. Громадяни України є рівними перед законом незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової і національної належності, статі, освіти, мови, ставлення до релігії, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин.

Рівноправність громадян України забезпечується в усіх галузях економічного, політичного, соціального і культурного життя.

Стаття 33. Жінка і чоловік мають в Україні рівні права.

Здійснення цих прав забезпечується наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у здобутті освіти і професійної підготовки, у праці, винагороді за неї і просуванні по роботі, у громадсько-політичній і культурній діяльності, а також спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства та дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям, поступове скорочення робочого часу жінок, які мають малолітніх дітей.

Стаття 34. Громадяни України різних рас і національностей мають рівні права.

Будь-яке пряме чи непряме обмеження прав, встановлення прямих чи непрямих переваг громадян за расовими і національними ознаками, так само як і всяка проповідь расової або національної винятковості, ворожнечі або зневаги – караються за законом.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2480-12 від 19.06.92)

Стаття 35. Іноземним громадянам і особам без громадянства в Україні гарантуються передбачені законом права і свободи, в тому числі право на звернення до суду та інших державних органів для захисту належних їм особистих, майнових, сімейних та інших прав.

Іноземні громадяни та особи без громадянства, які перебувають на території України, зобов'язані поважати та додержувати Конституції та законів України.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2480-12 від 19.06.92)

Стаття 36. Україна надає право притулку іноземцям, яких переслідують за захист інтересів трудящих і справи миру, за участь у революційному і національно-визвольному русі, за прогресивну громадсько-політичну, наукову або іншу творчу діяльність.

Глава 6. Основні права, свободи і обов'язки громадян України

Стаття 37. Громадяни України мають усю повноту соціально-економічних, політичних та особистих прав і свобод, проголошених і гарантованих Конституцією та законами України.

Використання громадянами прав і свобод не повинно завдавати шкоди інтересам суспільства і держави, правам інших громадян.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2480-12 від 19.06.92)

Стаття 38. Громадяни України мають право на працю, – тобто на одержання гарантованої роботи з оплатою праці відповідно до її кількості та якості і не нижче встановленого державою мінімального розміру, – включаючи право на вибір професії, роду занять і роботи відповідно до покликання, здібностей, професійної підготовки, освіти та з урахуванням суспільних потреб.

Це право забезпечується системою господарства, неухильним зростанням продуктивних сил, безплатним професійним навчанням, підвищенням трудової кваліфікації і навчанням нових спеціальностей, розвитком систем професійної орієнтації і працевлаштування.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2480-12 від 19.06.92)

Стаття 39. Громадяни України мають право на відпочинок.

Це право забезпечується встановленням для робітників і службовців робочого тижня, що не перевищує 40 годин, скороченим робочим днем для ряду професій і виробництв, скороченою тривалістю роботи в нічний час; наданням щорічних оплачуваних відпусток, днів щотижневого відпочинку, а також розширенням мережі культурно-освітніх і оздоровчих закладів, розвитком масового спорту, фізичної культури і туризму; створенням сприятливих можливостей для відпочинку за місцем проживання та інших умов раціонального використання вільного часу.

Тривалість робочого часу і відпочинку колгоспників регулюється колгоспами.

(Змінено згідно з Законом №3622-12 від 17.11.93)

Стаття 40. Громадяни України мають право на охорону здоров'я.

Це право забезпечується безплатною кваліфікованою медичною допомогою, що подається державними закладами охорони здоров'я; розширенням мережі закладів для лікування і зміцнення здоров'я громадян; розвитком і вдосконаленням техніки безпеки і виробничої санітарії; проведенням широких профілактичних заходів; заходами щодо оздоровлення навколишнього середовища; особливим піклуванням про здоров'я підстаючого покоління, включаючи заборону дитячої праці, не зв'язаної з навчанням і трудовим вихованням; розгортанням наукових досліджень, спрямованих на запобігання та зниження захворюваності, на забезпечення довголітнього активного життя громадян.

Стаття 41. Громадяни України мають право на матеріальне забезпечення в старості, в разі хвороби, повної або часткової втрати працездатності, а також втрати годувальника.

Це право гарантується соціальним страхуванням робітників, службовців і колгоспників, допомогою по тимчасовій непрацездатності; виплатою за рахунок держави і колгоспів пенсій за віком, інвалідністю і в зв'язку з втратою годувальника; працевлаштуванням громадян, які частково втратили працездатність; піклуванням про громадян похилого віку і про інвалідів; іншими формами соціального забезпечення.

Стаття 42. Громадяни України мають право на житло.

Це право забезпечується розвитком і охороною державного і громадського житлового фонду, сприянням кооперативному та індивідуальному житловому будівництву, справедливим розподілом під громадським контролем жилої площі, яка надається в міру здійснення програми будівництва благоустроєних жител, а також невисокою платою за квартиру і комунальні послуги. Громадяни України повинні дбайливо ставитись до наданого їм житла.

Стаття 43. Громадяни України мають право на освіту.

Це право забезпечується безплатністю всіх видів освіти, здійсненням загальної обов'язкової середньої освіти молоді, широким розвитком професійно-технічної, середньої спеціальної та вищої освіти на основі зв'язку навчання з життям, з виробництвом; розвитком заочної і вечірньої освіти; наданням державних стипендій та пільг учням і студентам; безплатною видачею шкільних підручників; можливістю навчання в школі рідною мовою; створенням умов для самоосвіти.

Стаття 44. Громадяни України мають право на користування досягненнями культури.

Це право забезпечується загальнодоступністю цінностей вітчизняної та світової культури, які є в державних і громадських фондах; розвитком і рівномірним розміщенням культурно-освітніх закладів; розвитком телебачення і радіо, книговидавничої справи і періодичної преси, мережі безплатних бібліотек; розширенням культурного обміну з зарубіжними державами.

Стаття 45. Громадянам України гарантується свобода наукової, технічної і художньої творчості. Вона забезпечується широким розгортанням наукових досліджень, винахідницької та раціоналізаторської діяльності, розвитком літератури і мистецтва. Держава створює необхідні для цього матеріальні умови, подає підтримку добровільним товариствам і творчим спілкам, організує впровадження винаходів і раціоналізаторських пропозицій у народне господарство та інші сфери життя.

Права авторів, винахідників і раціоналізаторів охороняються державою.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2480-12 від 19.06.92)

Стаття 46. Громадяни України мають право брати участь в управлінні державними і громадськими справами, в обговоренні і прийнятті законів та рішень загальнодержавного й місцевого значення.

Це право забезпечується можливістю обирати і бути обраними до Рад народних депутатів та інших виборних державних органів, брати участь у всенародних обговореннях і голосуваннях, у народному контролі, у роботі державних органів, громадських організацій та органів громадської самодіяльності, у зборах трудових колективів і за місцем проживання.

Стаття 47. Кожний громадянин України має право вносити в державні органи і громадські організації пропозиції про поліпшення їх діяльності, критикувати недоліки в роботі.

Службові особи зобов'язані у встановлені строки розглядати пропозиції та заяви громадян, давати на них відповіді і вживати необхідних заходів.

Переслідування за критику забороняється. Особи, які переслідують за критику, притягаються до відповідальності.

Стаття 48. Відповідно до інтересів народу і з метою зміцнення та розвитку конституційного ладу громадянам України гарантуються свободи: слова, друку, зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій.

Здійснення цих політичних свобод забезпечується наданням трудящим та їх організаціям громадських будинків, вулиць і площ, широким розповсюдженням інформації, можливістю використання преси, телебачення і радіо.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2480-12 від 19.06.92)

Стаття 49. Громадяни України мають право об'єднуватись у політичні партії, інші громадські організації, брати участь у рухах, що сприяють задоволенню їх законних інтересів.

Здійснення цього права не підлягає жодним обмеженням, крім тих, які передбачаються законом і є необхідними для інтересів державної чи суспільної безпеки, громадського порядку або захисту прав та свобод громадян.

Політичним партіям і громадським організаціям гарантуються умови для виконання своїх статутних завдань.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №404-12 від 24.10.90)

Стаття 50. Громадянам України гарантується свобода совісті, тобто право сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні культи, висловлювати релігійні або атеїстичні погляди. Розпалювання ворожнечі і ненависті у зв'язку з релігійними віруваннями забороняється.

Церква в Україні відокремлена від держави і школа – від церкви.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №1213а-12 від 19.06.91)

Стаття 51. Сім'я перебуває під захистом держави.

Шлюб ґрунтується на добровільній згоді жінки та чоловіка; подружжя є повністю рівноправним у сімейних відносинах.

Держава виявляє піклування про сім'ю шляхом створення і розвитку широкої мережі дитячих закладів, організації і вдосконалення служби побуту та громадського харчування, виплати допомоги в разі народження дитини, надання допомоги і пільг багатодітним сім'ям, а також інших видів допомоги сім'ї.

Стаття 52. Громадянам України гарантується недоторканність особи. Ніхто не може бути арештований інакше як на підставі судового рішення або з санкції прокурора.

Стаття 53. Громадянам України гарантується недоторканність житла. Ніхто не має права без законної підстави увійти в житло проти волі осіб, які проживають у ньому.

Стаття 54. Особисте життя громадян, таємниця листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень охороняються законом.

Стаття 55. Поважання особи, охорона прав і свобод громадян – обов'язок усіх державних органів, громадських організацій і службових осіб.

Громадяни України мають право на судовий захист від посягань на честь і гідність, життя і здоров'я, на особисту свободу та майно.

Стаття 56. Громадяни України мають право оскаржити дії службових осіб, державних і громадських органів. Скарги повинні бути розглянуті в порядку і в строки, встановлені законом.

Громадянин має право у встановленому законом порядку оскаржити до суду рішення, дії або бездіяльність державних органів, юридичних чи службових осіб у сфері управлінської діяльності, якщо він вважає, що цим порушено його права і свободи.

(Частина друга статті 56 в редакції Закону №405/95-ВР від 31.10.95)

Громадяни України мають право на відшкодування втрати, заподіяної незаконними діями державних і громадських організацій, а також службових осіб при виконанні ними службових обов'язків.

Стаття 57. Здійснення прав і свобод є невіддільним від виконання громадянином своїх обов'язків.

Громадянин України зобов'язаний додержувати Конституції та законів України.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2480-12 від 19.06.92)

Стаття 58. Обов'язок і справа честі кожного здатного до праці громадянина України – сумлінна праця в обраній ним галузі суспільно корисної діяльності, додержання трудової дисципліни.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2480-12 від 19.06.92)

Стаття 59. Виключена згідно з Законом №2480-12 від 19.06.92

Стаття 60. Громадянин України зобов'язаний оберігати інтереси держави, сприяти зміцненню її могутності й авторитету.

Захист Вітчизни є священний обов'язок кожного громадянина України.

Зрада Батьківщини – найтяжчий злочин перед народом.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2480-12 від 19.06.92)

Стаття 61. Військова служба в рядах Збройних Сил – почесний обов'язок громадян України.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2480-12 від 19.06.92)

Стаття 62. Обов'язок кожного громадянина України – поважати національну гідність інших громадян, зміцнювати дружбу націй і народностей України.

(Із змінами, внесеними Законом №2480-12 від 19.06.92)

Стаття 63. Громадянин України зобов'язаний поважати права і законні інтереси інших осіб, бути непримиренним до антигромадських вчинків, всемірно сприяти охороні громадського порядку.

Стаття 64. Громадяни України зобов'язані піклуватися про виховання дітей, готувати їх до суспільно корисної праці, рости гідними членами соціалістичного суспільства. Діти зобов'язані піклуватися про батьків і надавати їм допомогу.

Стаття 65. Громадяни України зобов'язані берегти природу, охороняти її багатства.

Стаття 66. Турбота про збереження історичних пам'яток та інших культурних цінностей – обов'язок громадян України.

Стаття 67. Інтернаціональний обов'язок громадянина України – сприяти розвитку дружби і співробітництва з народами інших країн, підтриманню і зміцненню загального миру.

III. ДЕРЖАВНИЙ І ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ

Глава 7. Україна – незалежна держава

Стаття 68. Україна – незалежна демократична правова держава.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №404-12 від 24.10.90, №2113-12 від 14.02.92)

Стаття 69. Виключена згідно з Законом №2113-12 від 14.02.92

Стаття 70. Територія України є єдиною, неподільною, недоторканою і цілісною. Будь-які зміни території і державних кордонів України без згоди народу України не дозволяються.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2480-12 від 19.06.92)

Стаття 71. На території України забезпечується верховенство законів республіки.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №404-12 від 24.10.90)

Стаття 72. Виключена згідно з Законом №2113-12 від 14.02.92

Стаття 73. Державною мовою України є українська мова.

Україна забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя.

В роботі державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій, розташованих у місцях проживання більшості громадян інших національностей, можуть використовуватися поряд з державною мовою і інші національні мови.

Україна виявляє державну турботу про вільний розвиток і вживання усіх національних мов, якими користується населення республіки.

Порядок застосування української та інших мов в Україні визначається законом.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №8303-11 від 27.10.89, №2480-12 від 19.06.92)

Стаття 74. Україна вступає у відносини з іноземними державами, укладає з ними договори і обмінюється дипломатичними і консульськими представниками, бере участь у діяльності міжнародних організацій.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №8303-11 від 27.10.89, №1554-12 від 17.09.91, №2480-12 від 19.06.91)

Стаття 75. Виключена згідно з Законом №2480-12 від 19.06.91

Глава 7-1. Автономна Республіка Крим

(Доповнено згідно з Законом №1213а-12 від 19.06.91)

Стаття 75-1. Автономна Республіка Крим є складовою частиною України і самостійно вирішує питання, віднесені до її відання.

(Зі змінами, внесеними згідно з Законом України №171/94-ВР від 21.09.94)

Глава 8. Адміністративно-територіальний устрій України

Стаття 76. Віданню України підлягає визначення обласного, районного поділу і вирішення інших питань адміністративно-територіального устрою республіки.

Стаття 77. В Україні є Автономна Республіка Крим і області: Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька і Чернігівська.

Містами республіканського підпорядкування в Україні є Київ і Севастополь.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №1213а-12 від 19.06.91, №171/94-ВР від 21.09.94)

IV. РАДИ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ І ПОРЯДОК ЇХ ОБРАННЯ

Глава 9. Система і принципи діяльності Рад народних депутатів

(В редакції Закону №8303-11 від 27.10.89)

Стаття 78. Ради народних депутатів – Верховна Рада України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим і місцеві Ради народних депутатів – обласні, районні, міські, районні в містах, селищні та сільські Ради народних депутатів – становлять єдину систему представницьких органів державної влади України.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №1213а-12 від 19.06.91, №171/94-ВР від 21.09.94)

Стаття 79. Строк повноважень Рад народних депутатів – п'ять років.

Вибори народних депутатів призначаються не пізніше як за чотири місяці до закінчення строку повноважень відповідних Рад.

Стаття 80. Найважливіші питання республіканського і місцевого значення вирішуються на сесіях Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих Рад народних депутатів або виносяться ними на референдуми.

Верховна Рада України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим і місцеві Ради народних депутатів обирають голів Рад, утворюють постійні комісії, створюють відповідно органи державного управління, виконавчі і розпорядчі, а також інші підзвітні їм органи.

Службові особи, які обираються або призначаються Радами народних депутатів, за винятком суддів і арбітрів арбітражних судів, не можуть займати свої посади більш як два строки підряд.

Будь-яка службова особа може бути достроково звільнена з посади, яку вона займає, в разі неналежного виконання нею своїх службових обов'язків.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №1213а-12 від 19.06.91, №171/94-ВР від 21.09.94)

Стаття 81. Ради народних депутатів утворюють органи народного контролю, який поєднує державний контроль з громадським контролем трудящих на підприємствах, в установах і організаціях.

Органи народного контролю перевіряють виконання вимог законодавства, державних програм і завдань; ведуть боротьбу з порушеннями державної дисципліни, проявами місництва, відомчого підходу до справи, з безгосподарністю і марнотратством, тяганиною і бюрократизмом; координують роботу інших контрольних органів; сприяють удосконаленню структури і роботи державного апарату.

Стаття 82. Ради народних депутатів безпосередньо і через створювані ними органи керують усіма галузями державного, господарського, соціального і культурного будівництва, приймають рішення, забезпечують їх виконання, здійснюють контроль за проведенням рішень у житті.

Стаття 83. Діяльність Рад народних депутатів будується на основі колективного, вільного, ділового обговорення і вирішення питань, гласності, регулярної звітності виконавчих і розпорядчих органів, інших створюваних Радами органів перед ними та населенням, широкого залучення громадян до участі в їх роботі.

Ради народних депутатів і створювані ними органи враховують громадську думку, виносять на обговорення громадян найважливіші питання загальнодержавного і місцевого значення, систематично інформують громадян про свою роботу і прийняті рішення.

Глава 10. Виборча система

(В редакції Закону №8303-11 від 27.10.89)

Стаття 84. Вибори народних депутатів проводяться по одномандатних або багатомандатних виборчих округах на основі загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні.

Стаття 85. Вибори народних депутатів є загальними: право обирати і бути обраними мають громадяни України, які досягли 18 років.

Громадянин України не може бути одночасно народним депутатом більш як у двох Радах народних депутатів.

Особи, які входять до складу Ради Міністрів України, виконавчих комітетів місцевих Рад народних депутатів, за винятком голів цих органів, керівники відомств, відділів і управлінь виконавчих комітетів місцевих Рад, судді і державні арбітри не можуть бути депутатами в Раді, якою вони призначаються або обираються.

Судді і арбітри арбітражних судів не можуть бути народними депутатами.

У виборах не беруть участі психічно хворі громадяни, визнані судом недієздатними, особи, які тримаються в місцях позбавлення волі, а також особи, які знаходяться за рішенням суду в місцях примусового лікування.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №1213а-12 від 19.06.91)

Стаття 86. Вибори народних депутатів є рівними: кожний виборець має один голос; виборці беруть участь у виборах на рівних засадах.

Стаття 87. Вибори народних депутатів є прямими: народні депутати обираються громадянами безпосередньо.

Стаття 88. Голосування на виборах народних депутатів є таємним: контроль за волевиявленням голосуючих не допускається.

Стаття 89. Право висування кандидатів у народні депутати належить трудовим колективам, громадським організаціям, колективам професійно-технічних, середніх спеціальних і вищих навчальних закладів, зборам виборців за місцем проживання і військовослужбовців по військових частинах.

Кожний учасник передвиборних зборів може пропонувати для обговорення будь-які кандидатури, в тому числі і свою.

До виборчих бюлетенів може бути включено будь-яку кількість кандидатів.

Кандидати в депутати беруть участь у виборчій кампанії на рівних засадах.

Витрати, пов'язані з підготовкою і проведенням виборів народних депутатів, проводяться виборчими комісіями з єдиного централізованого фонду, створюваного за рахунок державних коштів, коштів підприємств, громадських та інших організацій з метою забезпечення рівних умов для кожного кандидата в народні депутати.

Стаття 90. Підготовка до виборів народних депутатів здійснюється відкрито і гласно.

Проведення виборів організують виборчі комісії, які утворюються з представників трудових колективів, громадських організацій, колективів професійно-технічних, середніх спеціальних і вищих навчальних закладів, зборів виборців за місцем проживання і військовослужбовців по військових частинах.

Громадянам України, трудовим колективам і громадським організаціям гарантується можливість вільного і всебічного обговорення політичних, ділових і особистих якостей кандидатів у народні депутати, а також право агітації за чи проти кандидата на зборах, у пресі, по телебаченню, радіо.

Порядок проведення виборів народних депутатів визначається законами України.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2480-12 від 19.06.92)

Стаття 91. Виборці дають накази своїм депутатам.

Відповідні Ради народних депутатів розглядають накази, враховують їх при розробленні планів економічного і соціального розвитку та складанні бюджету, а також при підготовці рішень в інших питаннях, організують виконання наказів та інформують громадян про їх реалізацію.

Глава 11. Народний депутат

Стаття 92. Депутати є повноважними представниками народу в Радах народних депутатів.

Беручи участь в роботі Рад, депутати вирішують питання державного, господарського і соціально-культурного будівництва, організують проведення рішень Рад у житті, здійснюють контроль за роботою державних органів, підприємств, установ і організацій.

У своїй діяльності депутат керується загальнодержавними інтересами, враховує запити населення виборчого округу, добивається втілення в життя наказів виборців.

Стаття 93. Депутат здійснює свої повноваження, як правило, не пориваючи з виробничою або службовою діяльністю.

На час сесії Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих Рад народних депутатів, а також для здійснення депутатських повноважень в інших випадках, передбачених законом, депутат звільняється від виконання виробничих або службових обов'язків з відшкодуванням витрат, пов'язаних з депутатською діяльністю, за рахунок коштів відповідно республіканського або місцевого бюджету.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №8303-11 від 27.10.89, №1213а-12 від 19.06.91, №171/94-ВР від 21.09.94).

Стаття 94. Депутат має право запиту до відповідних державних органів і службових осіб, які зобов'язані дати відповідь на запит сесії Ради.

Депутат має право звертатися до всіх державних і громадських органів, підприємств, установ, організацій у питаннях депутатської діяльності і брати участь у розгляді поставлених ним питань. Керівники відповідних державних і громадських органів, підприємств, установ і організацій зобов'язані невідкладно приймати депутата і розглядати його пропозиції у встановлені строки.

Стаття 95. Депутатові забезпечуються умови для безперешкодного й ефективного здійснення його прав і обов'язків.

Недоторканість депутатів, а також інші гарантії депутатської діяльності встановлюються законодавством України.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2480-12 від 19.06.92)

Стаття 96. Депутат зобов'язаний звітувати про свою роботу і роботу Ради перед виборцями, а також перед колективами та громадськими організаціями, які висунули його кандидатом у депутати.

Депутат, який не виправдав довір'я виборців, може бути в будь-який час відкликаний за рішенням більшості виборців у встановленому законом порядку.

V. ОРГАНИ ЗАКОНОДАВЧОЇ І ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ

Глава 12. Верховна Рада України

(В редакції Закону №8303-11 від 27.10.90)

Стаття 97. Єдиним органом законодавчої влади України є Верховна Рада України.

Верховна Рада України правомочна розглядати і вирішувати будь-яке питання, що не входить згідно з Конституцією до компетенції органів державної виконавчої чи судової влади, а також не є таким, що вирішується виключно всеукраїнським референдумом;

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2113-12 від 14.02.92)

До виключного відання Верховної Ради України належить:

- 1) прийняття Конституції України, внесення до неї змін;
- 2) прийняття рішень з питань державного устрою України;
(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2113-12 від 14.02.92)
- 3) вирішення питань, пов'язаних із зміною державних кордонів України;
(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2113-12 від 14.02.92)

4) визначення основних напрямів внутрішньої і зовнішньої політики України;

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2113-12 від 14.02.92)

5) виключений згідно з Законом №2113-12 від 14.02.92

6) визначення засад державного регулювання економічного і соціального розвитку України; затвердження найважливіших загальнодержавних програм економічного, соціального і національно-культурного розвитку, охорони навколишнього середовища; затвердження державного бюджету України, здійснення контролю за ходом виконання загальнодержавних програм і бюджету і затвердження звіту про їх виконання; внесення змін до державного бюджету України;

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2113-12 від 14.02.92)

7) призначення виборів народних депутатів України і затвердження складу Центральної виборчої комісії по виборах народних депутатів України; призначення виборів депутатів місцевих Рад народних депутатів України;

8) обрання Голови Верховної Ради України, Першого заступника і заступника Голови Верховної Ради України;

9) затвердження за пропозицією Президента України Прем'єр-міністра України;

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №1213а-12 від 19.06.91, №1293-12 від 19.06.91, №2113-12 від 14.02.92)

9-1) утворення Ради оборони України і визначення переліку посадових осіб, які входять до її складу;

(Із змінами, внесеними згідно із Законом №1554-12 від 17.09.91)

10) обрання Верховного Суду України, суддів обласних і Київського міського судів, призначення арбітрів Вищого арбітражного суду України, арбітражних судів областей, міста Києва, Генерального прокурора України, Голови Служби національної безпеки України, Голови правління Національного банку України, Голови, заступників Голови та державних уповноважених Антимонопольного комітету України, головного редактора газети Верховної Ради України; затвердження президії Вищого арбітражного суду України, колегії Генеральної прокуратури України;

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №404-12 від 24.10.90, №1213а-12 від 19.06.91, №1554-12 від 17.09.91, №2113-12 від 14.02.92, №24/95-ВР від 25.01.95)

10-1) затвердження запропонованих Президентом України кандидатур на посади міністрів закордонних справ, оборони, фінансів, юстиції, внутрішніх справ та голів Державного комітету у справах охорони державного кордону і Державного митного комітету;

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2113-12 від 14.02.92)

11) обрання Конституційного Суду України;

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №404-12 від 24.10.90)

12) заслуховування звітів органів, які вона утворює або обирає, а також посадових осіб, яких вона призначає, обирає або затверджує їх кандидатури;

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2113-12 від 14.02.92)

(Дія п.13 зупинялась тимчасово строком на шість місяців до 21.05.93 згідно Закону №2796-12 від 18 листопада 1992 року, щодо відносин власності, підприємницької діяльності, соціального і культурного розвитку, державної митної, науково-технічної політики, кредитно-фінансової системи, оподаткування, державної політики оплати праці і ціноутворення)

13) здійснення законодавчого регулювання відносин власності, підприємницької діяльності, соціального і культурного розвитку, державної митної, науково-технічної політики, бюджетної і кредитно-фінансової систем, оподаткування, державної політики оплати праці і ціноутворення, охорони навколишнього середовища, використання і відтворення природних ресурсів України, інших відносин, які потребують законодавчого врегулювання;

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2113-12 від 14.02.92)

14) вирішення питань про використання території та природних ресурсів України; забезпечення екологічної безпеки; затвердження програм охорони навколишнього середовища, національних програм ліквідації наслідків чорнобильської катастрофи;

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2113-12 від 14.02.92)

15) здійснення законодавчого регулювання відносин громадянства України;

16) законодавче регулювання і контроль за забезпеченням конституційних прав, свобод і обов'язків громадян України;

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2113-12 від 14.02.92)

17) розгляд питань забезпечення рівноправності громадян всіх національностей, що проживають на території України;

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2113-12 від 14.02.92)

18) прийняття рішень про проведення всеукраїнських референдумів;

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2113-12 від 14.02.92)

19) тлумачення Конституції України і законів України;

20) визначення порядку вирішення питань адміністративно-територіального устрою України; утворення і ліквідація областей, районів, районів у містах; затвердження кордонів Автономної Республіки Крим; встановлення і зміна меж областей та міст (крім міст Автономної Республіки Крим); віднесення населених пунктів до категорії міст (крім населених пунктів Автономної Республіки Крим); найменування і перейменування міст, районів, районів у містах (крім міст, районів, районів у містах Автономної Республіки Крим);

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №1213а-12 від 19.06.93, №171/94-ВР від 21.09.94).

21) визначення порядку організації і діяльності органів державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, суду, арбітражного суду та прокуратури, визначення загальних правових засад утворення і діяльності громадських об'єднань;

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №404-12 від 24.10.90, №2113-12 від 14.02.92)

21-1) дострокове припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих Рад народних депутатів у разі, якщо вони порушують Конституцію і закони України, і призначення нових виборів депутатів цих Рад;

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №2113-12 від 14.02.92, №171/94-ВР від 21.09.94);

22) спрямування діяльності місцевих Рад народних депутатів;

23) встановлення доходів, що надходять на утворення державного бюджету України;

24) вирішення питань про відкриття дипломатичних представництв, консульств, представництв при міжнародних організаціях, торговельних представництв України;

25) ратифікація і денонсація міжнародних договорів України;

26) здійснення контролю за наданням Україною позик, економічної та іншої допомоги іноземним державам, а також за укладенням угод про державні позики і кредити, одержувані з іноземних джерел;

26-1) введення в разі необхідності надзвичайного стану на території України;

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №1554-12 від 17.09.91)

27) заснування державних нагород та встановлення почесних звань України;

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2113-12 від 14.02.92)

27-1) встановлення військових звань, дипломатичних рангів, інших спеціальних звань і класних чинів;

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №1554-12 від 17.09.91)

28) виключений згідно з Законом №2113-12 від 14.02.92

29) накладення вето на укази Президента України та постанови Кабінету Міністрів України у разі, якщо вони суперечать Конституції та законам України; звернення до Конституційного Суду України з пропозицією дати висновок про конституційність та законність зазначених актів;

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2113-12 від 14.02.92)

30) скасування постанов Президії Верховної Ради України, розпоряджень Голови Верховної Ради України;

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №1213а-12 від 19.06.93, №2113-12 від 14.02.92)

31) зупинення дії правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим у разі невідповідності їх Конституції і законам України; скасування правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим у випадку, коли Верховна Рада Автономної Республіки Крим не привела їх у відповідність з Конституцією і законами України; скасування рішень обласних, районних, міських, районних у містах Рад народних депутатів, якщо вони прийняті з порушенням Конституції і законів України.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №1213а-12 від 19.06.93, №1554-12 від 17.09.91, №171/94-ВР від 21.09.94).

32) виключений згідно з Законом №2113-12 від 14.02.92

33) виключений згідно з Законом №1554-12 від 17.09.91

34) затвердження указів Президента України про оголошення війни, введення воєнного і надзвичайного стану;

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2113-12 від 14.02.92)

35) порушення перед Президентом України питання про виступ з позачерговою доповіддю на пленарному засіданні Верховної Ради України з найбільш важливих питань життя суспільства і держави.

Верховна Рада України приймає закони України, постанови, декларації, звернення, заяви.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2113-12 від 14.02.92)

Закон набуває чинності після десяти днів з моменту його опублікування, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №404-12 від 24.10.90, №2113-12 від 14.02.92)

Стаття 97-1. Верховна Рада України у виняткових випадках двома третинами голосів від загальної кількості народних депутатів України може законом делегувати Кабінету Міністрів України на визначений термін повноваження видавати декрети в сфері законодавчого регулювання з окремих питань, передбачених пунктом 13 статті 97 Конституції України.

Кабінет Міністрів України для реалізації делегованих повноважень ухвалює декрети, які мають силу закону. Декрети можуть зупиняти дію конкретних законодавчих актів або вносити до них зміни і доповнення.

Декрет після його підписання Прем'єр-міністром України передається до Верховної Ради України і набуває чинності у порядку, встановленому частиною 5 статті 97 Конституції України, якщо протягом десяти днів з дня одержання декрету Верховна Рада України не наклала на нього вето.

У період здійснення Кабінетом Міністрів України делегованих повноважень Верховна Рада України може законом скасувати декрети Кабінету Міністрів України або їх окремі положення, якщо вони суперечать Конституції України.

Після закінчення терміну делегування повноважень Кабінету Міністрів України Верховна Рада може скасовувати або змінювати декрети законами України.

(Статтею 97-1 Конституція доповнена згідно з Законом №2885-12 від 19.12.92)

Стаття 98. Верховна Рада України складається з 450 народних депутатів України, що обираються по виборчих округах з приблизно рівною кількістю виборців.

Стаття 99. Верховна Рада України скликається на першу сесію Президією Верховної Ради України не пізніше як через два місяці після виборів.

Перше після виборів засідання Верховної Ради України відкриває Голова Центральної виборчої комісії по виборах народних депутатів України і до обрання Голови Верховної Ради та його заступників веде обрана Верховною Радою президія. Далі засідання Верховної Ради України веде Голова Верховної Ради України або його заступники.

Стаття 100. Верховна Рада України за поданням Мандатної комісії, яку вона обирає, приймає рішення про визнання повноважень народних депутатів України, а в разі порушення законодавства про вибори – про визнання виборів окремих народних депутатів недійсними.

Стаття 101. Верховна Рада України проводить свою роботу сесійно.

Сесії Верховної Ради України складаються з пленарних засідань Верховної Ради України, а також засідань постійних та інших комісій Верховної Ради, що проводяться у період між ними.

Чергові сесії скликаються Президією Верховної Ради України.

Позачергові сесії скликаються Головою Верховної Ради України, Президією Верховної Ради України з їх ініціативи, або за пропозицією не менш як третини складу Верховної Ради України, або з ініціативи Президента України.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2113-12 від 14.02.92)

Стаття 102. Верховна Рада України зберігає свої повноваження до обрання нового складу Верховної Ради України.

Стаття 103. Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить народним депутатам України, Президії Верховної Ради України, Голові Верховної Ради України, постійним комісіям Верховної Ради України, Президенту України, Конституційному Суду України, Кабінету Міністрів України, Верховному Суду України, Генеральному прокурору України, Верховній Раді Автономної Республіки Крим, Академії наук України.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №404-12 від 24.10.90, №1213а-12 від 19.06.91, №1293-12 від 05.07.91, №171/94-ВР від 21.09.94)

Стаття 104. Проекти законів та інші питання, внесені на розгляд Верховної Ради України, обговорюються на її засіданнях.

Верховна Рада України правомочна приймати рішення, якщо на засіданні присутні не менш як дві третини від фактичної кількості народних депутатів України, повноваження яких визнані і не припинені у встановленому законом порядку, але більше половини її конституційного складу.

Закон України і постановою Верховної Ради України вважаються прийнятими, якщо за них проголосувала більшість від фактичної кількості народних депутатів України, повноваження яких визнані і не припинені достроково в установленому законом порядку.

Народний депутат України голосує особисто.

Закон України підписує Голова Верховної Ради України і передає його Президенту України.

Президент України підписує закони України протягом десяти днів з дня одержання закону. В цей же термін Президент України може скористатися правом відкладального вето і повернути закон із зауваженнями до Верховної Ради України для повторного розгляду.

Якщо при повторному розгляді закон буде прийнято більшістю голосів від фактичної кількості народних депутатів, повноваження яких визнані і не припинені достроково в установленому законом порядку, Президент України зобов'язаний підписати його протягом семи днів.

Проекти законів та інші найважливіші питання державного життя рішенням Верховної Ради України можуть бути винесені на народне обговорення.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №2113-12 від 14.02.92, №2735-12 від 27.10.92)

Стаття 105. Президія Верховної Ради України є підзвітним Верховній Раді України органом, який забезпечує організацію роботи Верховної Ради України та здійснює інші повноваження в межах, передбачених Конституцією України і законами України.

До складу Президії Верховної Ради України входять Голова Верховної Ради України, Перший заступник і заступник Голови Верховної Ради України, голови постійних комісій Верховної Ради України.

Президію Верховної Ради України очолює Голова Верховної Ради України.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №1213а-12 від 19.06.91)

Стаття 106. Президія Верховної Ради України:

- 1) скликає сесії Верховної Ради України;
- 2) організує підготовку сесій Верховної Ради України;

2-1) забезпечує своєчасний аналіз декретів Кабінету Міністрів України і приймає рішення про внесення їх на розгляд Верховної Ради України за власною ініціативою або за пропозицією комісії Верховної Ради України.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2885-12 від 19.12.92)

3) виключений згідно з Законом №2113-12 від 14.02.92

4) координує діяльність постійних комісій Верховної Ради України;

5) сприяє народним депутатам України у здійсненні ними своїх повноважень і забезпечує їх необхідною інформацією;

6) здійснює контроль за додержанням Конституції України;

7) організує підготовку і проведення всенародних голосувань (референдумів), а також народних обговорень проектів законів України та інших найважливіших питань державного життя республіки;

8) проводить найменування та перейменування селищ міського типу, сіл;

(п.п.9-14, 16 виключені згідно з Законом №1293-12 від 05.07.91)

(п.15 виключений згідно з Законом № 2113-12 від 14.02.92)

17) публікує українською і російською мовами закони України та інші акти, прийняті Верховною Радою України, Президією Верховної Ради України, Головою Верховної Ради України; сприяє публікації зазначених актів у перекладі іншими мовами, якими користується більшість населення відповідних місцевостей республіки.

Президія Верховної Ради України приймає постанови.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2113-12 від 14.02.92)

Стаття 107. Голова Верховної Ради України обирається Верховною Радою України з числа народних депутатів України таємним голосуванням строком на п'ять років і не більш як на два строки підряд. Він може бути в будь-який час шляхом таємного голосування відкликаний Верховною Радою України.

Голова Верховної Ради України підзвітний Верховній Раді України.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №1293-12 від 05.07.91)

Стаття 108. Голова Верховної Ради України:

1) здійснює загальне керівництво підготовкою питань, які підлягають розглядові Верховною Радою України, підписує акти, прийняті Верховною Радою України і Президією Верховної Ради України;

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №1293-12 від 05.07.91)

2) виключений згідно з Законом №1293-12 від 05.07.91

3) представляє Верховній Раді України кандидатури для обрання на посади Першого заступника і заступника Голови Верховної Ради України, а також пропозиції про персональний склад Конституційного Суду України;

4) представляє Верховній Раді України кандидатури для обрання або призначення на посади Голови Конституційного Суду України, Голови Верховного Суду України, Голови Вищого арбітражного суду України, Генерального прокурора України, Голови правління Національного банку України, Голови Антимонопольного комітету України, головного редактора газети Верховної Ради України;

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №1213а-12 від 19.06.91, №1293-12 від 05.07.91, №24/95-ВР від 25.01.95)

5) виключений згідно з Законом №1293-12 від 05.07.91

6) зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України, міністерств України, інших підвідомчих Кабінету Міністрів України органів у разі їх невідповідності Конституції України і законам України з одночасною постановкою перед Верховною Радою України або Кабінетом Міністрів України питання про скасування цих актів.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №1213а-12 від 19.06.91)

Голова Верховної Ради України видає розпорядження.

Перший заступник Голови Верховної Ради України і заступник Голови Верховної Ради України виконують за уповноваженням Голови Верховної Ради України окремі його функції і заміщають Голову в разі його відсутності або неможливості здійснення ним своїх обов'язків.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №404-12 від 24.10.90, №983-12 від 18.04.91)

Стаття 109. Верховна Рада України обирає з числа народних депутатів України постійні комісії для ведення законопроектної роботи, попереднього розгляду і підготовки питань, що належать до відання Верховної Ради України, а також для сприяння проведенню в життя законів України та інших рішень, прийнятих Верховною Радою України, контролю за діяльністю державних органів і організацій.

Верховна Рада України створює, коли визнає за необхідне, слідчі, ревізійні та інші комісії в будь-якому питанні.

Стаття 110. Закони та інші рішення Верховної Ради України приймаються, як правило, після попереднього обговорення їх проектів відповідними постійними комісіями Верховної Ради України.

Обрання і призначення посадових осіб до складу Конституційного Суду України, Кабінету Міністрів України, Верховного Суду України, Вищого арбітражного суду України, Антимонопольного комітету України, суддів обласних і Київського міського судів, арбітрів арбітражних судів Автономної Республіки Крим, областей, міста Києва, а також затвердження президії Вищого арбітражного суду України, колеги Генеральної прокуратури України, провадяться при наявності висновку відповідних постійних комісій Верховної Ради України.

Усі державні і громадські органи, організації і службові особи зобов'язані виконувати вимоги комісії Верховної Ради України, подавати їм необхідні матеріали і документи.

Рекомендації комісії підлягають обов'язковому розглядові державними і громадськими органами, установами і організаціями. Про результати розгляду і вжиті заходи повинно бути повідомлено комісіям у встановлений ними строк.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №404-12 від 24.10.91, №1213а-12 від 19.06.91, №2113-12 від 14.02.92, №171/94-ВР від 21.09.94, №24/95-ВР від 25.01.95)

Стаття 111. Народний депутат України на сесії Верховної Ради України має право звернутись із запитом до Президента України, до Кабінету Міністрів України, до керівників інших органів, що їх утворює або обирає Верховна Рада України, а також до керівників розташованих на території України підприємств, установ і організацій незалежно від їх підпорядкування.

Орган або службова особа, до яких звернуто запит, зобов'язані дати усну чи письмову відповідь на даній сесії Верховної Ради України.

Народні депутати України звільняються від виконання службових або виробничих обов'язків на певний строк, необхідний для здійснення депутатської діяльності у Верховній Раді України, її комісіях, а також серед населення. Вони можуть звільнитись від виконання службових або виробничих обов'язків на весь період своїх повноважень у Верховній Раді України.

Народний депутат України не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, заарештований або підданий заходам адміністративного стягнення, які накладаються в судовому порядку, без згоди Верховної Ради України, а в період між її сесіями – без згоди Президії Верховної Ради України.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №1213а-12 від 19.06.91, №2113-12 від 14.02.92)

Стаття 112. Конституційний Суд України обирається Верховною Радою України на десять років з числа спеціалістів у галузі права у складі Голови, двох заступників Голови і 12 членів Суду.

Особи, обрані до Конституційного Суду України, не можуть одночасно входити до складу інших державних органів, діяльність і акти яких є піднаглядними Конституційному Суду, а також бути народними депутатами України чи належати до будь-яких політичних партій і рухів.

Особи, обрані до Конституційного Суду України, при виконанні своїх обов'язків є незалежними і підкоряються тільки Конституції України.

Організація і порядок діяльності Конституційного Суду України визначаються Законом про Конституційний Суд України.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №404-12 від 24.10.91, №2401а-12 від 03.06.92)

Стаття 113. Верховна Рада України здійснює контроль за діяльністю всіх підзвітних їй державних органів.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №1213а-12 від 19.06.91)

Стаття 114. Порядок діяльності Верховної Ради України та її органів визначається Регламентом Верховної Ради України та іншими законами України, що видаються на основі Конституції України.

Глава 12-1. Президент України

(Доповнено згідно з Законом №1293-12 від 05.07.91)

Стаття 114-1. Президент України є главою держави і главою виконавчої влади України.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2113-12 від 14.02.92)

Повноваження Президента України визначаються Конституцією України.

Стаття 114-2. Президентом України може бути обраний громадянин України не молодший тридцяти п'яти років.

Одна й та ж особа не може бути Президентом України більше двох строків підряд.

Президент України не може бути народним депутатом, займати будь-яку посаду у державних органах і громадських об'єднаннях, а також в інших організаціях та займатися комерційною діяльністю.

Стаття 114-3. Президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні строком на п'ять років.

Порядок проведення виборів Президента України визначається Законом "Про вибори Президента України".

Стаття 114-4. Президент України при вступі на посаду приносить присягу на пленарному засіданні Верховної Ради України. Текст присяги і порядок її принесення визначаються Законом "Про Президента України".

Стаття 114-5. Президент України:

(В редакції Закону №2113-12 від 14.02.92)

1) виступає гарантом забезпечення прав і свобод громадян, державного суверенітету України, додержання Конституції і законів України;

1-1) проводить у життя Конституцію і закони України через систему органів державної виконавчої влади;

2) представляє Україну у міжнародних відносинах;

2-1) є Головнокомандуючим Збройними Силами України;

3) вживає заходів до забезпечення обороноздатності, національної безпеки та територіальної цілісності України;

3-1) здійснює керівництво і спрямовує виконавчу діяльність Кабінету Міністрів України;

4) очолює систему органів державної виконавчої влади, забезпечує їх взаємодію з Верховною Радою України;

4-1) подає на розгляд Верховної Ради України проект державного бюджету України та звіт про його виконання;

4-2) здійснює управління державним майном у випадках, передбачених законом;

5) звертається з посланнями до народу України, подає на розгляд Верховної Ради України щорічні доповіді про виконання прийнятих Верховною Радою України соціально-економічних та інших програм, про становище України та програми внутрішньо-політичної і зовнішньополітичної діяльності Президента і Уряду України. Верховна Рада України більшістю голосів від фактичної кількості народних депутатів України, повноваження яких визнані і не припинені достроково в установленому законом порядку, вправі зажадати від Президента України позачергової доповіді з найбільш важливих питань державного і суспільного життя;

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2735-12 від 27.10.92)

5-1) виступає з ініціативою про скликання позачергової сесії Верховної Ради України;

6) пропонує для затвердження Верховною Радою України кандидатуру Прем'єр-міністра України; вносить до Верховної Ради України пропозицію про звільнення з посади Прем'єр-міністра України;

7) пропонує на затвердження Верховній Раді України кандидатури для призначення ним на посади міністрів закордонних справ, оборони, фінансів, юстиції, внутрішніх справ та голів Державного комітету в справах охорони державного кордону і Державного митного комітету; звільняє цих осіб з посад;

7-1) для забезпечення виконання Конституції і законів України утворює, реорганізує і ліквідує міністерства, відомства та інші органи державної виконавчої влади в межах коштів бюджету, затверджених Верховною Радою України; призначає та звільняє з посад керівників цих органів;

7-2) скасовує акти Кабінету Міністрів України, акти міністерств та інших центральних органів державної виконавчої влади України, акти органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим в разі невідповідності їх Конституції і законам України та указам Президента України.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №3851-12 від 20.01.94, №171/94-ВР від 21.09.94)

7-3) встановлює додаткові заходи адміністративної відповідальності за порушення режиму, встановленого у зв'язку з стихійним лихом, епідеміями та епізоотіями;

7-4) ухвалює укази з питань економічної реформи, не врегульованих законами України, які діють до прийняття відповідних законів.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №2796-12 від 18.11.92, №2885-12 від 19.12.92, №3224-12 від 21.05.93)

7-5) входить з поданням до Верховної Ради України про дострокове припинення повноважень окремих місцевих Рад народних депутатів у разі порушення ними Конституції і законів України та про призначення нових виборів депутатів цих Рад;

7-6) вживає заходів щодо захисту інтересів громадян України поза її межами;

7-7) сприяє задоволенню національно-культурних, духовних і мовних потреб українців, що проживають в інших державах;

8) веде переговори і підписує міждержавні та міжнародні договори України, які набувають чинності після ратифікації Верховною Радою України; призначає і відкликає дипломатичних представників України в іноземних державах та при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти акредитованих при ньому дипломатичних представників іноземних держав;

9) нагороджує державними нагородами України, присвоює почесні звання України;

9-1) присвоює вищі військові звання, дипломатичні ранги, інші спеціальні звання і класні чини;

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №1554-12 від 17.09.91)

9-2) засновує президентські відзнаки і нагороджує ними;

10) вирішує питання прийняття до громадянства України і виходу з громадянства України, надання притулку іноземним громадянам та особам без громадянства;

11) здійснює помилування осіб, засуджених судами України;

11-1) видає укази про амністію;

12) приймає рішення про оголошення стану війни, запровадження воєнного стану на всій території України чи в окремих її місцевостях у разі збройного нападу на Україну. Порядок запровадження і режим воєнного стану визначаються законом;

12-1) приймає рішення у випадках запровадження воєнного стану про загальну або часткову мобілізацію на території України;

12-2) запроваджує в разі необхідності надзвичайний стан на території України відповідно до Закону про надзвичайний стан;

13) оголошує в разі необхідності зонами надзвичайних екологічних ситуацій окремі місцевості України;

14) дає тлумачення прийнятих ним актів.

Стаття 114-6. Президент України на основі і на виконання Конституції і законів України в межах своєї компетенції видає укази та розпорядження, які є обов'язковими до виконання.

У разі визнання Конституційним Судом України указів чи розпоряджень Президента такими, що суперечать Конституції і законам України, вони вважаються нечинними.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2113-12 від 14.02.92)

Стаття 114-7 виключена згідно з Законом №2113-12 від 14.02.92

Стаття 114-8 виключена згідно з Законом №2113-12 від 14.02.92

Стаття 114-9. Президент України користується правом недоторканності.

У разі порушення Президентом Конституції і законів України Президент може за висновком Конституційного Суду України бути змщений з посади Верховною Радою України. Рішення про змщення Президента в такому випадку приймається більшістю не менш як дві третини від фактичної кількості народних депутатів України, повноваження яких визнані і не припинені достроково у встановленому законом порядку.

Верховна Рада України може призначити всеукраїнський референдум з питання про дострокове припинення повноважень Президента за ініціативою громадян України. При достроковому припиненні повноважень Президента України за результатами референдуму нові вибори проводяться відповідно до Закону "Про вибори Президента України".

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №1293-12 від 05.07.91, №2735-12 від 27.10.92)

Стаття 114-10. В разі смерті, дострокового припинення повноважень Президента України або усунення його з посади у випадках, передбачених статтею 114-9 Конституції України, виконання обов'язків Президента на період до обрання і вступу на посаду нового Президента за рішенням Верховної Ради України покладається на Голову Верховної Ради України. В цих випадках вибори нового Президента мають відбутися не пізніше як за 90 днів.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2113-12 від 14.02.92)

Глава 13. Кабінет Міністрів України

Стаття 115. Кабінет Міністрів України (Уряд України) є органом державної виконавчої влади України.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №1048-12 від 21.05.91, №2113-12 від 14.02.92)

Стаття 116. Кабінет Міністрів України утворюється у складі Прем'єр-міністра України, Першого віце-прем'єр-міністра, віце-прем'єр-міністрів України, міністрів України, Міністра Кабінету Міністрів України, голів Служби безпеки України, Правління Національного банку України, Фонду державного майна України, Антимонопольного комітету України, Державного комітету в справах охорони державного кордону України та Державного митного комітету України.

Президент може ввести до складу Кабінету Міністрів України й інших керівників центральних органів державної виконавчої влади України; у роботі Кабінету Міністрів України може брати участь з правом вирішального голосу Голова Уряду Автономної Республіки Крим.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №1048-12 від 21.05.91, №1213а-12 від 19.06.91, №2113-12 від 14.02.92, №2734-12 від 27.10.92, №171/94-ВР від 21.09.94).

Стаття 117. Кабінет Міністрів України підпорядковується Президенту України та є підзвітним і відповідальним перед Верховною Радою України.

Новоутворений Кабінет Міністрів України подає на розгляд Президента України і Верховної Ради України програму наступної діяльності на строк своїх повноважень.

Верховна Рада України може виразити недовір'я Прем'єр-міністру України, окремим членам Кабінету Міністрів України або Кабінету Міністрів України в цілому, що тягне за собою їх відставку.

Відставка Кабінету Міністрів України не тягне за собою відставку Голови Антимонопольного комітету України.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №8303-11 від 27.10.89, №1213а-12 від 19.06.91, №1554-12 від 17.09.91, №2113-12 від 14.02.92, №24/95-ВР від 25.01.95)

Стаття 118. Кабінет Міністрів України вирішує питання державного управління на основі Конституції і законів України, указів та розпоряджень Президента України.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №8303-11 від 27.10.89, №404-12 від 24.10.90, №1213а-12 від 19.06.91, №1293-12 від 05.07.91, №2113-12 від 14.02.92)

Стаття 119. Кабінет Міністрів України у межах своїх повноважень:

- 1) створює умови для забезпечення державного суверенітету і економічної самостійності України;
- 2) розробляє державні програми соціально-економічного розвитку України;
- 3) здійснює державне регулювання економічного і соціального розвитку України;
- 4) забезпечує проведення фінансової політики України, державної політики в галузі ціноутворення та оплати праці; складання й виконання державного бюджету України; здійснення загальнодержавних і міждержавних економічних програм; створення загальнодержавних фондів розвитку, фондів для ліквідації наслідків стихійного лиха та катастроф, проведення політики в галузі охорони природи, екологічної безпеки і природокористування;
- 5) здійснює загальнодержавні програми економічного, соціального і культурного розвитку;
- 6) вживає заходів щодо забезпечення національної безпеки і обороноздатності України;
- 7) забезпечує здійснення зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності України, митної справи;
- 8) здійснює заходи щодо захисту інтересів України, забезпечення законності, прав і свобод громадян, охорони власності і громадського порядку, боротьби із злочинністю;
- 9) утворює у разі необхідності державні комітети України, головні управління, державні інспекції та інші підвідомчі йому органи;

10) координує діяльність виконавчих комітетів місцевих Рад народних депутатів по виконанню державних програм.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №1213а-12 від 19.06.91, №1554-12 від 17.09.91, №2113-12 від 14.02.92)

Стаття 120. Кабінет Міністрів України видає постанови, розпорядження, а у випадках, передбачених статтею 97-1 Конституції України, декрети, організовує їх виконання.

Декрети, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України є обов'язковими до виконання на території України.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №8303-11 від 27.10.89, №404-12 від 24.10.90, №1213а-12 від 19.06.91, №1293-12 від 05.07.91, №2113-12 від 14.02.92, №2885-12 від 19.12.92)

Стаття 121. Кабінет Міністрів України має право скасовувати акти міністерств України, інших підвідомчих йому органів.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №1554-12 від 17.09.91, №2113-12 від 14.02.92)

Стаття 122. Кабінет Міністрів України об'єднує і спрямовує роботу міністерств України, інших підвідомчих йому органів.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №1554-12 від 17.09.91, №2113-12 від 14.02.92)

Міністерства та інші центральні органи державної виконавчої влади України здійснюють керівництво дорученими сферами управління, несуть відповідальність за їх розвиток; у межах своєї компетенції видають акти, організують і контролюють їх виконання.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №8303-11 від 27.10.89, №404-12 від 24.10.90, №1213а-12 від 19.06.91, №2113-12 від 14.02.92)

Стаття 123. Структура і компетенція Кабінету Міністрів України визначаються Конституцією України, Законом про Кабінет Міністрів України, іншими законами України.

Порядок діяльності Кабінету Міністрів України та його відносин з іншими державними органами визначається Законом про Кабінет Міністрів України.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №1213а-12 від 19.06.91, №2113-12 від 14.02.92)

VI. МІСЦЕВІ ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ І УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Глава 14. Місцеві Ради народних депутатів

Стаття 124. Органами державної влади в областях, районах, містах, районах у містах, селищах і селах України є обласні, районні, міські, районні в містах, селищні, сільські Ради народних депутатів.

Стаття 125. Місцеві Ради народних депутатів у межах своєї компетенції вирішують усі питання місцевого значення, виходячи з інтересів громадян, які проживають на їх території, та державних інтересів, проводять у життя рішення вищестоящих органів державної влади, координують діяльність нижчестоящих Рад народних депутатів, забезпечують додержання законності і правопорядку, беруть участь в обговоренні питань республіканського значення, вносять з цих питань свої пропозиції.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №1213а-12 від 19.06.91)

Стаття 126. Місцеві Ради народних депутатів забезпечують комплексний соціально-економічний розвиток на своїй території, здійснюють керівництво підприємствами (об'єднаннями), організаціями і установами, які є їх комунальною власністю.

Відносини місцевих Рад народних депутатів з підприємствами (об'єднаннями), організаціями і установами, які не належать до комунальної власності, будуються на податковій і договірній основі в інтересах задоволення потреб населення та соціально-економічного розвитку території.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №1213а-12 від 19.06.91)

Стаття 127. Місцеві Ради народних депутатів приймають рішення в межах своїх повноважень, наданих їм законодавством України.

Рішення місцевих Рад є обов'язковими для виконання всіма розташованими на території Ради підприємствами, установами й організаціями, а також службовими особами і громадянами.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №1213а-12 від 19.06.91)

Стаття 128. Роботу обласних, районних, міських, районних у містах селищних і сільських Рад народних депутатів організують голови цих Рад, які одночасно є головами їх виконавчих комітетів.

Сесії місцевих Рад народних депутатів скликаються головами цих Рад в міру необхідності, але не менш як чотири рази на рік.

Коло питань, які вирішуються виключно на пленарних засіданнях Ради, встановлюється Законом "Про місцеві Ради народних депутатів України та місцеве самоврядування".

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №8303-11 від 27.10.89, №1213а-12 від 19.06.91)

Стаття 129 виключена згідно з Законом №1213а-12 від 19.06.91

Стаття 130. Місцеві Ради народних депутатів обирають з числа депутатів постійні комісії для попереднього розгляду та підготовки питань, що належать до відання місцевих Рад, а також для здійснення контролю за виконанням їх рішень.

Призначення і обрання посадових осіб до складу виконавчих комітетів місцевих Рад, інших створюваних ними органів, а також керівників відділів і управлінь виконавчих комітетів Рад провадиться при наявності висновку відповідних постійних комісій Рад народних депутатів.

Рекомендації постійних комісій місцевих Рад народних депутатів підлягають обов'язковому розглядові відповідними державними і громадськими органами, підприємствами (об'єднаннями), установами і організаціями. Про результати розгляду і вжиті заходи повинно бути повідомлено комісіям у встановлений ними строк.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №8303-11 від 27.10.89, №1213а-12 від 19.06.91)

Стаття 131. Місцеві Ради народних депутатів здійснюють свою діяльність у тісному зв'язку з трудовими колективами і громадськими організаціями, виносять найважливіші питання місцевого значення на обговорення громадян і ставлять їх на референдум, вживають заходів до розширення участі громадян у роботі Рад та підзвітних їм органів.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №8303-11 від 27.10.89)

Глава 15. Виконавчі комітети місцевих Рад народних депутатів

Стаття 132. Виконавчими і розпорядчими органами місцевих Рад народних депутатів є виконавчі комітети, які обираються ними.

Виконавчі комітети не рідше одного разу на рік звітують перед Радами, які їх обрали, а також на зборах трудових колективів і за місцем проживання громадян.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №8303-11 від 27.10.89)

Стаття 133. Виконавчі комітети місцевих Рад народних депутатів є безпосередньо підзвітними Радам, що їх обрали.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №1213а-12 від 19.06.91)

Стаття 134. Компетенція виконавчих комітетів місцевих Рад народних депутатів і порядок їх діяльності визначаються на основі цієї Конституції Законом "Про місцеві Ради народних депутатів України та місцеве самоврядування".

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №8303-11 від 27.10.89, №1213а-12 від 19.06.91)

Стаття 135. Виконавчі комітети місцевих Рад народних депутатів приймають рішення і видають розпорядження в межах повноважень, наданих їм законодавством України.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №1213а-12 від 19.06.91)

Стаття 136 виключена згідно з Законом №1213а-12 від 19.06.91

Стаття 137. Після закінчення повноважень місцевих Рад народних депутатів їх виконавчі комітети зберігають свої повноваження аж до обрання Радами народних депутатів нового скликання виконавчих комітетів.

Стаття 138. Відділи і управління виконавчих комітетів утворюються місцевими Радами народних депутатів.

Відділи і управління виконавчих комітетів Рад народних депутатів керують дорученими їм галузями управління і підпорядковуються у своїй діяльності відповідній Раді та її виконавчому комітетові.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №1213а-12 від 19.06.91)

VII. ДЕРЖАВНИЙ ПЛАН ЕКОНОМІЧНОГО І СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ І ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ УКРАЇНИ

Глава 16. Державний план економічного і соціального розвитку України

(Дію глави 16 розділу VII припинено згідно Закону України №404-12 від 24.10.90)

Стаття 139. Державний план економічного і соціального розвитку України є складовою частиною державного плану економічного і соціального розвитку СРСР.

Поточні і перспективні державні плани економічного і соціального розвитку України мають на меті забезпечення комплексного економічного і соціального розвитку на території республіки відповідно до основних завдань і напрямів економічного і соціального розвитку СРСР.

Стаття 140. Державні плани економічного і соціального розвитку України визначають завдання в галузі економіки і соціально-культурного будівництва, містять цільові комплексні програми, плани розвитку галузей народного господарства і економічних районів на території України, включають в себе плани економічного і соціального розвитку областей та міст республіканського підпорядкування.

Стаття 141. Державний план економічного і соціального розвитку України розробляється Радою Міністрів України виходячи із державного плану економічного і соціального розвитку СРСР, на основі проектів планів міністерств, державних комітетів та інших органів державного управління України, місцевих Рад народних депутатів.

До державного плану економічного і соціального розвитку України включаються основні показники планів підприємств, установ і організацій союзного підпорядкування, які знаходяться на території України.

Розроблення планів економічного і соціального розвитку, здійснюється з урахуванням пропозицій колективів підприємств, установ і організацій, а також громадських організацій.

Стаття 142. Рада Міністрів України вносить державний план економічного і соціального розвитку України на розгляд Верховної Ради України.

Верховна Рада України по доповіді Ради Міністрів України і висновку Планово-бюджетної та інших постійних комісій Верховної Ради України обговорює і затверджує державний план економічного і соціального розвитку України.

Стаття 143. Рада Міністрів України організує виконання державного плану економічного і соціального розвитку України та вживає заходів щодо зміцнення планової дисципліни.

Стаття 144. Звіти про виконання державних планів економічного і соціального розвитку України розглядаються і затверджуються Верховною Радою України. Загальні показники виконання планів публікуються для загального відома.

Глава 17. Державний бюджет України

(Дію глави 17 розділу VII припинено згідно Закону України №404-12 від 24.10.90)

Стаття 145. Державний бюджет України є складовою частиною єдиного державного бюджету СРСР.

Стаття 146. Державний бюджет України об'єднує республіканський бюджет України і місцеві бюджети.

Розмежування доходів і видатків державного бюджету України між республіканськими і місцевими бюджетами визначається Законом України про бюджетні права України і місцевих Рад народних депутатів.

Стаття 147. Державний бюджет України розробляється Радою Міністрів України на основі державних планів економічного і соціального розвитку Союзу і України, державного бюджету СРСР і затверджується Верховною Радою України по доповіді Ради Міністрів України і висновку Планово-бюджетної та інших постійних комісій Верховної Ради України.

Стаття 148. Звіт про виконання державного бюджету України затверджується Верховною Радою України. Загальні показники виконання бюджету публікуються для загального відома.

VIII. ПРАВОСУДДЯ, АРБІТРАЖ І ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД

Глава 18. Суд і арбітраж

Стаття 149. Загальними судами України є Верховний Суд України, Верховний суд Автономної Республіки Крим, обласні суди, міжобласний суд, Київський і Севастопольський міські суди, міжрайонні (окружні) суди, районні (міські) суди, військові суди регіонів, Військово-Морських Сил і гарнізонів.

Найвищий судовий контроль і нагляд за судовою діяльністю загальних судів здійснюється Верховним Судом України.

Організація і порядок діяльності судів України визначаються законами України.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №8303-11 від 24.10.89, №404-12 від 24.10.90, №2462-12 від 17.06.92, №4013-12 від 24.02.94, №171/94-ВР від 21.09.94)

Стаття 150. Всі суди України утворюються на засадах виборності суддів і народних засідателів.

Судді районних (міських) судів обираються відповідно Верховною Радою Республіки Крим, обласними, Київською і Севастопольською міськими Радами народних депутатів.

Судді Верховного Суду України, Верховного суду Автономної Республіки Крим, обласних, міжобласного, Київського і Севастопольського міських судів, військових судів регіонів, Військово-Морських Сил і гарнізонів обираються Верховною Радою України.

Народні засідателі Верховного Суду України і міжобласного суду обираються Верховною Радою України, народні засідателі Верховного суду Автономної Республіки Крим, обласних, Київського і Севастопольського міських судів обираються відповідно Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласними, Київською і Севастопольською міськими Радами народних депутатів. Народні засідателі військових судів з числа військовослужбовців обираються відкритим голосуванням на зборах військовослужбовців військових частин.

Судді всіх судів обираються строком на десять років. Народні засідателі всіх судів обираються строком на п'ять років. Судді, які вперше пройшли конкурсний відбір, обираються строком на п'ять років.

Народні засідателі є відповідальними перед органами або виборцями, які їх обрали, і можуть бути ними відкликани у встановленому законом порядку.

Судді не можуть бути народними депутатами і на час виконання своїх обов'язків припиняють членство у будь-яких політичних партіях і рухах.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №8303-11 від 27.10.89, №404-12 від 24.10.90, №4013-12 від 24.02.94, №171/94-ВР від 21.09.94)

Стаття 151. Верховний Суд України складається з Голови, його заступників, членів і народних засідателів.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №8303-11 від 27.10.89, №1213а-12 від 19.06.91)

Стаття 152. Розгляд цивільних і кримінальних справ у всіх судах здійснюється колегіально чи суддею одноособово. Колегіальність здійснення правосуддя забезпечується шляхом розгляду справ колегією суддів та судом у складі двох суддів і трьох народних засідателів.

Народні засідателі при здійсненні правосуддя користуються всіма правами судді.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2463-12 від 17.06.92)

Стаття 153. Судді і народні засідателі є незалежними і підкоряються тільки законам.

Суддям і народним засідателям забезпечуються умови для безперешкодного і ефективного здійснення їх прав та обов'язків. Будь-яке втручання в діяльність суддів і народних засідателів по здійсненню правосуддя є неприпустимим і тягне за собою відповідальність за законом.

Недоторканність суддів і народних засідателів, а також інші гарантії їх незалежності встановлюються законодавством України.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №8303-11 від 27.10.89, №2480-12 від 19.06.92)

Стаття 154. Правосуддя в Україні здійснюється на засадах рівності громадян перед законом і судом.

Стаття 155. Розгляд справ у всіх судах є відкритим. Слухання справ у закритому засіданні суду допускається лише у випадках, встановлених законом, з додержанням при цьому всіх правил судочинства.

Стаття 156. Обвинуваченому забезпечується право на захист.

Стаття 157. Судочинство в Україні провадиться українською мовою або мовою більшості населення даної місцевості. Особам, що беруть участь у справі і не володіють мовою, якою провадиться судочинство, забезпечується право повного ознайомлення з матеріалами справи, участь у судових діях через перекладача і право виступати в суді рідною мовою.

Стаття 158. Ніхто не може бути визнаний винним у вчиненні злочину, а також підданий кримінальному покаранню інакше як за вироком суду й відповідно до закону.

Стаття 159. Для подання юридичної допомоги громадянам і організаціям діють колегії адвокатів. У випадках, передбачених законодавством, юридична допомога громадянам подається безплатно.

Організація і порядок діяльності адвокатури визначаються законодавством України.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2480-12 від 19.06.92)

Стаття 160. У судочинстві в цивільних і кримінальних справах допускається участь представників громадських організацій і трудових колективів.

Стаття 161. Вирішення господарських спорів в Україні здійснюється Вищим арбітражним судом України, арбітражними судами Автономної Республіки Крим, областей, міста Києва.

Втручання будь-яких органів, організацій і посадових осіб у діяльність арбітрів арбітражних судів щодо вирішення спорів не допускається.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №1213а-12 від 19.06.91, №171/94-ВР від 21.09.94)

Глава 19. Прокуратура

Стаття 162. Вищий нагляд за додержанням і правильним застосуванням законів Кабінетом Міністрів України, міністерствами, державними комітетами, відомствами, іншими органами державного і господарського управління та контролю, Урядом Автономної Республіки Крим, місцевими Радами народних депутатів, їх виконавчими і розпорядчими органами, військовими частинами, політичними партіями, громадськими організаціями, масовими рухами, підприємствами, установами і організаціями, незалежно від форм власності, підпорядкованості та приналежності, посадовими особами та громадянами здійснюється Генеральним прокурором України і підпорядкованими йому прокурорами.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №404-12 від 24.10.90, №1791-12 від 05.11.91, №171/94-ВР від 21.09.94)

Стаття 163. Генеральний прокурор України призначається Верховною Радою України, відповідальний перед нею і тільки їй підзвітний. Прокурорів Автономної Республіки Крим, областей, міста Києва, міських, районних та міжрайонних прокурорів призначає Генеральний прокурор України.

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №404-12 від 24.10.89, №1791-12 від 05.11.91, №171/94-ВР від 21.09.94)

Стаття 164 виключена згідно Закону №1791-12 від 05.11.91

Стаття 165. Прокурори у здійсненні своїх повноважень є незалежними і керуються Конституцією та законами України.

Організація і порядок діяльності органів прокуратури на території України визначаються Законом України "Про прокуратуру".

(Із змінами, внесеними згідно з Законами №404-12 від 24.10.89, №1791-12 від 05.11.91)

ІХ. ГЕРБ, ПРАПОР, ГІМН І СТОЛИЦЯ УКРАЇНИ

Стаття 166. Символами України як незалежної держави є її Державний герб, Державний прапор та Державний гімн.

Державний герб України, Державний прапор України та Державний гімн України затверджуються Верховною Радою України.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №2113-12 від 14.02.92)

Стаття 167 виключена згідно з Законом №2480-12 від 19.06.92

Стаття 168 виключена згідно з Законом №2480-12 від 19.06.92

Стаття 169. Столицею України є місто Київ.

Х. ДІЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ І ПОРЯДОК ЇЇ ЗМІНИ

Стаття 170. Всі закони та інші акти державних органів України видаються на основі і відповідно до цієї Конституції.

Стаття 171. Зміна Конституції України провадиться рішенням Верховної Ради України, прийнятим більшістю не менш як дві третини від загальної кількості народних депутатів України.

(Із змінами, внесеними згідно з Законом №8303-11 від 27.10.89)

ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР Про Комісію по розробці нової Конституції Української РСР

(Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1990, №45, ст.607)

Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки **постановляє**:

І. Утворити Комісію по розробці нової Конституції Української РСР у такому складі:

Кравчук Леонід Макарович, народний депутат Української РСР, Голова Верховної Ради Української РСР (Голова Комісії).

Артеменко Микола Михайлович, народний депутат Української РСР, генеральний директор науково-виробничого об'єднання "Сад", Черкаська область.

Багров Микола Васильович, народний депутат Української РСР, голова Кримської обласної Ради народних депутатів.

Бедь Віктор Васильович, народний депутат Української РСР, адвокат Тячівської юридичної консультації Закарпатської області.

Бойко Віталій Федорович, Міністр юстиції Української РСР.

Бондарчук Андрій Іванович, народний депутат Української РСР, власний кореспондент газети "Правда України" по Волинській і Ровенській областях.

Бутенко Георгій Андрійович, голова Київського міського суду.

Василенко Володимир Андрійович, доктор юридичних наук, професор Київського державного університету імені Т.Г.Шевченка.

Василюшин Андрій Володимирович, Міністр внутрішніх справ Української РСР.

Волощук Михайло Юрійович, народний депутат Української РСР, голова Закарпатської обласної Ради народних депутатів.

Гайсінський Юрій Олександрович, народний депутат Української РСР, прокурор Московського району м.Харкова.

Головатий Сергій Петрович, народний депутат Української РСР, старший науковий співробітник Інституту соціальних та економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР, м.Київ.

Голубець Михайло Андрійович, народний депутат Української РСР, керівник Львівського відділення Інституту ботаніки імені М.Г.Холодного АН УРСР.

Гопей Іван Олександрович, народний депутат Української РСР, голова виконавчого комітету Полтавської обласної Ради народних депутатів.

Гуренко Станіслав Іванович, народний депутат Української РСР, перший секретар ЦК Компартії України.

Дем'янов Володимир Васильович, народний депутат Української РСР, голова виконавчого комітету Запорізької обласної Ради народних депутатів.

Демидов Григорій Вікторович, народний депутат Української РСР, прокурор відділу загального нагляду Азово-Чорноморської природоохоронної прокуратури, Кримська область.

Дідик Микола Анатолійович, народний депутат Української РСР, голова виконавчого комітету Вінницької обласної Ради народних депутатів.

Дмитрієв Євген Іванович, народний депутат Української РСР, голова Чернівецької обласної Ради народних депутатів.

Дорогунцов Сергій Іванович, народний депутат Української РСР, голова ради по вивченню продуктивних сил Української РСР АН УРСР, м.Київ.

Драч Іван Федорович, народний депутат Української РСР, голова Руху.

Духов Борис Інокентійович, народний депутат Української РСР, начальник Військової академії протиповітряної оборони Сухопутних військ імені Маршала Радянського Союзу О.М.Василевського, м.Київ.

Ємець Олександр Іванович, народний депутат Української РСР, Голова Комісії Верховної Ради Української РСР у правах людини.

Єршов Аркадій Віталійович, народний депутат Української РСР, голова виконавчого комітету Ровенської обласної Ради народних депутатів.

Желіба Володимир Іванович, народний депутат Української РСР, голова Кіровоградської обласної Ради народних депутатів.

Захарук Дмитро Васильович, народний депутат Української РСР, секретар Комісії Верховної Ради Української РСР з питань планування, бюджету, фінансів і цін.

Карпенко Віталій Опанасович, народний депутат Української РСР, редактор газети "Вечірній Київ", м.Київ.

Козюбра Микола Іванович, завідуючий кафедрою теорії держави і права Київського державного університету імені Т.Г.Шевченка, доктор юридичних наук, професор.

Корнєєв Альберт Васильович, народний депутат Української РСР, заступник Голови Комісії Верховної Ради Української РСР з питань державного суверенітету, міжреспубліканських і міжнаціональних відносин.

Коцюба Олександр Павлович, народний депутат Української РСР, Голова Комісії Верховної Ради Української РСР у питаннях законодавства і законності.

Лісовенко Василь Трохимович, народний депутат Української РСР, голова Чернігівської обласної Ради народних депутатів.

Лукинов Іван Іларіонович, директор Інституту економіки АН УРСР, віце-президент Академії наук УРСР, академік АН УССР, м.Київ.

Лук'яненко Левко Григорович, народний депутат Української РСР, голова Української республіканської партії.

Любенчук Микола Іванович, народний депутат Української РСР, голова колгоспу імені Котовського Кам'янець-Подільського району Хмельницької області.

Марченко Володимир Романович, народний депутат Української РСР, начальник відділу Роменського заводу автоматичних телефонних станцій, Сумська область.

Мацюк Анатолій Романович, керівник групи наукових консультантів Секретаріату Верховної Ради Української РСР, доктор юридичних наук.

Мороз Олександр Володимирович, народний депутат Української РСР, заступник Голови Комісії Верховної Ради Української РСР з питань правопорядку та боротьби із злочинністю.

Некрасов Владислав Петрович, народний депутат Української РСР, член Військової ради – начальник політуправління Червонопрапорного Чорноморського флоту, м.Севастополь.

Носов Владислав Васильович, народний депутат Української РСР, член Комісії Верховної Ради Української РСР у питаннях законодавства і законності.

Павличко Дмитро Васильович, народний депутат Української РСР, Голова Комісії Верховної Ради Української РСР у закордонних справах.

Пахомов Юрій Миколайович, директор Інституту соціології АН УРСР, м.Київ.

Потебенько Михайло Олексійович, народний депутат Української РСР, Прокурор Української РСР.

Следнев Володимир Петрович, народний депутат Української РСР, директор Донецького металургійного заводу імені В.І.Леніна.

Сметанін Володимир Ілліч, народний депутат Української РСР, заступник Голови Комісії Верховної Ради Української РСР у правах людини.

Тацій Василь Якович, ректор Харківського юридичного інституту, доктор юридичних наук, професор.

Федоров Володимир Григорович, народний депутат Української РСР, голова Житомирської обласної Ради народних депутатів.

Фокін Вітольд Павлович, народний депутат СРСР, Заступник Голови Ради Міністрів Української РСР.

Хананов Едуард Ахатович, народний депутат Української РСР, голова виконавчого комітету Луганської обласної Ради народних депутатів.

Хоменко Микола Григорович, народний депутат Української РСР, Керівник Секретаріату Верховної Ради Української РСР.

Червоний Василь Михайлович, народний депутат Української РСР, апаратник Ровенського виробничого об'єднання "Азот".

Черненко Віталій Григорович, народний депутат Української РСР, головний лікар медсанчастини Микитівського ртутного комбінату, Донецька область.

Чорновіл Вячеслав Максимович, народний депутат Української РСР, голова Львівської обласної Ради народних депутатів.

Чумак Аркадій Степанович, народний депутат Української РСР, член Комісії Верховної Ради Української РСР з питань правопорядку та боротьби із злочинністю.

Чумаченко Микола Григорович, академік Академії наук УРСР, директор Інституту економіки промисловості АН УРСР, м.Донецьк.

Шемшученко Юрій Сергійович, директор Інституту держави і права АН УРСР, член-кореспондент АН УРСР, м.Київ.

Шишкін Віктор Іванович, народний депутат Української РСР, заступник Голови Комісії Верховної Ради Української РСР у питаннях законодавства і законності.

Шульга Микола Олександрович, народний депутат Української РСР, Голова Комісії Верховної Ради Української РСР з питань державного суверенітету, міжреспубліканських і міжнаціональних відносин.

Юзьков Леонід Петрович, доктор юридичних наук, професор Київського державного університету імені Т.Г.Шевченка.

Юхновський Ігор Рафаїлович, народний депутат Української РСР, голова Народної ради, Голова Комісії Верховної Ради Української РСР з питань народної освіти і науки.

II. Доручити Комісії по розробці нової Конституції Української РСР створити робочі групи по підготовці окремих розділів проекту Конституції, залучивши до них провідних вчених і фахівців з відповідних галузей знань.

III. Президії Верховної Ради УРСР внести на розгляд сесії Верховної Ради Української РСР в грудні 1990 року концепцію нової Конституції Української РСР.

Голова Верховної Ради Української РСР
м.Київ, 24 жовтня 1990 року
№405-ХІІ

Л.КРАВЧУК

ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР Про Концепцію нової Конституції України

(Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, №26, ст.302)

Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки **постановляє:**

1. Доручити Комісії по розробці нової Конституції Української РСР доопрацювати Концепцію нової Конституції України з урахуванням обговорення та голосування на засіданні Верховної Ради Української РСР і винести її на схвалення Верховною Радою Української РСР до 1 червня 1991 року.

2. Опублікувати проект Концепції нової Конституції України в пресі.

Голова Верховної Ради Української РСР
м.Київ, 22 травня 1991 року
№1056-ХІІ

Л.КРАВЧУК

ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР Про Концепцію нової Конституції України

(Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, №35, ст.466)

Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки **постановляє:**

1. Схвалити Концепцію нової Конституції України.

2. Опублікувати Концепцію нової Конституції України в пресі.

3. Доручити Комісії по розробці нової Конституції Української РСР на основі Концепції підготувати проект нової Конституції України і подати його на розгляд четвертої сесії Верховної Ради Української РСР.

Голова Верховної Ради Української РСР
м.Київ, 19 червня 1991 року
№1213-ХІІ

Л.КРАВЧУК

Концепція нової Конституції України

(Схвалена Верховною Радою Української РСР 19 червня 1991 року)

Загальнометодологічні принципи концепції

1. Нова Конституція Республіки має ґрунтуватися на Декларації про державний суверенітет України, закріпити, розвинути і конкретизувати її положення. Через всю Конституцію мають бути проведені ідеали правової держави.

2. В центрі уваги нової Конституції має бути людина як найвища соціальна цінність, її права і свободи та їх гарантії.

Основним об'єктом конституційного регулювання є відносини між громадянином, державою і суспільством. Регулювання Конституцією цих, а також інших відносин спрямоване на забезпечення умов життя, гідних людини, формування громадянського суспільства.

3. Конституція має визначити пріоритет загальнолюдських цінностей, закріпити принципи соціальної справедливості, утвердити демократичний і гуманістичний вибір народу України, чітко показати прихильність України загальновизнаним нормам міжнародного права.

4. Норми нової Конституції – норми прямої дії. Неприпустимою є відмова від їх застосування внаслідок відсутності конкретизуючих законів або інших нормативних актів.

5. Нова Конституція має бути стабільною. Для цього передбачається жорсткий механізм її змін і доповнень.

6. Для забезпечення стабільності та ефективності Конституції має бути запроваджений інститут конституційних законів, посилення на які містяться в тексті самої Конституції.

Структура Конституції:

ПРЕАМБУЛА

РОЗДІЛ I. Засади конституційного ладу

Україна – суверенна держава.

Людина, її права, свободи і обов'язки.

Верховенство права, Конституції і конституційних законів.

Народовладдя, форми його здійснення.

Громадянство.

Розподіл влад.

Президентська республіка.

Політичний, ідеологічний та економічний плюралізм.

Багатопартійність.

Влада і самоврядування.

Територія, територіальне верховенство, єдність держави.

Принципи зовнішньої політики.

Пріоритетність загальновизнаних норм міжнародного права.

Державна мова.

Державна символіка. Столиця.

Україна в Союзі Суверенних Держав.

РОЗДІЛ II. Права людини і громадянина

Глава 1. Загальні положення.

Глава 2. Право на громадянство.

Глава 3. Громадянські і політичні права.

Глава 4. Економічні, екологічні, соціальні і культурні права.

Глава 5. Гарантії прав. Єдність прав і обов'язків.

РОЗДІЛ III. Громадянське суспільство і держава

Глава 6. Загальні положення.

Глава 7. Власність. Принципи господарювання.

Глава 8. Соціальний захист.

Глава 9. Екологічна безпека.

Глава 10. Сім'я.

Глава 11. Охорона здоров'я.

Глава 12. Виховання, освіта, культура і наука.

Глава 13. Громадські об'єднання.

Глава 14. Засоби масової інформації.

РОЗДІЛ IV. Територіальний устрій

Глава 15. Принципи територіального устрою.

Глава 16. Система адміністративно-територіального поділу.

РОЗДІЛ V. Державний лад

Глава 17. Верховна Рада.

Глава 18. Президент. Віце-президент.

Глава 19. Кабінет Міністрів.

Глава 20. Державна адміністрація.

Глава 21. Суд і правосуддя.

Глава 22. Організація державної влади і самоврядування на місцях.

РОЗДІЛ VI. Кримська Автономна Радянська Соціалістична Республіка

РОЗДІЛ VII. Національна безпека

Глава 23. Збройні сили України.

Глава 24. Неучасть у військових блоках. Постійно нейтральний і без'ядерний статус.

РОЗДІЛ VIII. Охорона Конституції

Глава 25. Засади конституційного контролю.

Глава 26. Конституційний суд.

РОЗДІЛ ІХ. Порядок змін і доповнень Конституції і конституційних законів

Робоча назва Конституції: КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

Ця назва дає необхідне уявлення про природу і форму української держави. Використання нейтральної, позбавленої зайвої ідеологізації назви відповідає світовій практиці конституційного будівництва, практиці більшості Республік Союзу, назві і меті Декларації про державний суверенітет України.

Така назва буде зручною в користуванні, оскільки дозволяє вживати рівнозначні терміни як у внутрішньому житті, так і в сфері міжнародного спілкування.

ПРЕАМБУЛА

В преамбулі буде проголошено, що нова Конституція України є Основним Законом суспільства і держави, на якому ґрунтуватиметься вся її правова система.

Преамбула має підтвердити волю і рішучість народу України забезпечити умови життя, гідні людини, утвердити соціальну справедливість, побудувати суверенну, миролюбну демократичну правову державу, відкриту для міжнародного співробітництва.

У преамбулі закріплюється соціалістичний вибір як намір побудувати засноване на праці суспільство соціальної справедливості.

Розділ І. ЗАСАДИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ

Мета цього розділу – закріпити найголовніші принципи організації суспільного і державного ладу України. Передбачається включити до розділу положення таких частин Декларації про державний суверенітет України, які безпосередньо стосуються самовизначення української нації, народовладдя, державної влади, громадянства України, територіального верховенства, економічної самостійності, екологічної безпеки, культурного розвитку, зовнішньої і внутрішньої безпеки, міжнародних відносин.

Відповідно до Декларації про державний суверенітет України, зокрема, визначається як суверенна національна держава, суть якої становить влада народу України, спрямована на забезпечення і захист прав людини і громадянина. Повновладдя народу здійснюється на основі Конституції Республіки як безпосередньо, так і через депутатів, обраних до Верховної Ради Української РСР і місцевих Рад народних депутатів.

Від імені всього народу України може виступати виключно Верховна Рада України.

У розділі має бути також закріплене положення, згідно з яким народ України становлять громадяни України, які є рівними перед законом незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової і національної належності, статі, освіти, мови, ставлення до політичних партій і рухів, релігії, роду і характеру занять, місця і часу проживання в межах республіки та інших обставин.

Україна є демократичною державою, механізм якої функціонує відповідно до принципу розподілу влад на законодавчу, виконавчу і судову.

Форма державного правління – президентська Республіка.

Президент виступає виключно від імені держави.

Форма державного устрою – унітарна держава, до складу якої входить Кримська Автономна Радянська Соціалістична Республіка.

Основою суспільного і державного ладу України є економічний, політичний та ідеологічний плюралізм, багатопартійність, розвиток самоврядування.

У розділі утверджується верховенство права, Конституції і законів Республіки.

Україна забезпечує верховенство влади на всій своїй території, її єдність і цілісність.

Територія Республіки є недоторканою і неподільною. Вона не може бути змінена або використана без її згоди. Питання територіальної цілісності України є виключним правом народу України.

Як суб'єкт міжнародного права Україна відповідно до своїх національних інтересів бере безпосередню участь у міжнародному спілкуванні, керуючись принципами міжнародного права та визнаючи пріоритетність його загально-визначених міжнародно-правових норм.

У розділі міститимуться положення про державну мову, символіку, столицю Республіки.

Завершуватиметься розділ визначенням позиції Республіки щодо Союзу Суверенних Держав. Тут, зокрема, буде зафіксовано те, що відповідно до волі народу Україна самостійно вирішує питання про утворення разом з іншими державами Союзу Суверенних Держав на основі Декларації про державний суверенітет України і насамперед таких принципів: добровільність входу і виходу; суверенна рівність і взаємовигідність; відмова від застосування сили або загрози застосування сили чи будь-яких інших засобів тиску; територіальна цілісність; непорушність існуючих кордонів; мирне врегулювання спорів і конфліктних ситуацій; невтручання у внутрішні справи; повага прав людини; національних меншин і народів; рівноправність і право народу вирішувати свою долю; співробітництво і взаємоповага; сумлінне виконання договірних зобов'язань; здійснення спільної діяльності за взаємною згодою і в прийнятному для кожної держави обсязі; ненанесення шкоди інтересам одне одному і союзу в цілому.

Україна як суверенна держава укладає міжнародні договори, вступає в політичні та економічні союзи, вільно з них виходить.

Розділ ІІ. ПРАВА ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Мета цього розділу створити надійну правову основу для всебічного забезпечення прав людини і громадянина. Громадяни Республіки всіх національностей становлять народ України.

Найвищою соціальною цінністю є людина, її життя, честь, гідність, особиста недоторканність та інші права і свободи, закріплені у Загальній декларації, Міжнародних пактах та інших документах про права людини. Ці права розглядаються не як даровані державою, а як природні, невідчужувані і недоторканні. Порядок їхнього здійснення і захисту встановлюється Законом. Права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмеженими, окрім випадків, передбачених Конституцією у відповідності з загально-визначеними нормами міжнародного права. Всі права і свободи людини і громадянина, закріплені Конституцією і законами, підлягають захисту у судовому порядку. Держава несе відповідальність за забезпечення прав людини і громадянина.

Всі державні органи і посадові особи зобов'язані поважати права людини і громадянина, сприяти їх реалізації. Громадяни рівні перед Законом і мають рівне право на захист. Ніякі соціальні верстви і групи населення не можуть бути обмежені в своїх

правах, так само, як і неприпустимим є користування перевагами і привілеями, що не встановлені Законом і суперечать принципам соціальної справедливості.

У цьому розділі встановлюються засади та загальний порядок набуття і втрати громадянства України, які визначаються в Законі про громадянство Республіки.

У новій Конституції України будуть закріплені права людини, які вже проголошені діючою Конституцією (право на працю, право на матеріальне забезпечення в старості, у зв'язку з хворобою, повною або частковою втратою працездатності, право на освіту, право на охорону здоров'я, право на житло та ін.), а також ті, які раніше не проголошувалися Конституцією, зокрема: право на життя; право на належний життєвий рівень для кожної окремої особи та для її сім'ї; право на свободу та особисту (фізичну і моральну) недоторканність; право захисту від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів примусу і покарання; право на свободу думки та переконань; право на інформацію і її вільне поширення без будь-яких форм цензури; право пересування, вибір місця проживання, право залишати будь-яку країну і право повертатися до своєї країни; право володіти майном одноособово або спільно з іншими та займатися підприємництвом; право на відшкодування державою шкоди, заподіяної громадянину; право знати свої права і поводитися відповідно до них.

Разом з цим у Конституції слід передбачити таку категорію прав, як право громадян на приватну власність, екологічні права людини, зокрема, право на екологічно чисте навколишнє середовище, продукти харчування, безпечні предмети повсякденного вжитку; право на екологічно нешкідливі умови праці; право на одержання та поширення об'єктивної інформації про стан навколишнього середовища; право на участь в ухваленні рішень щодо розміщення промислових підприємств та використання технологій, які можуть створити загрозу життю та здоров'ю людини тощо.

Завершувати цей розділ мають норми про гарантії прав людини. Серед них чільне місце повинні зайняти положення про обов'язок кожної особи діяти так, щоб не порушувати прав та законних інтересів інших осіб, а також про обов'язок держави здійснювати захист прав і свобод її громадян як на території України, так і поза її межами. Передбачається, крім того, закріпити такі гарантії, як право кожного громадянина відмовитися виконувати будь-який наказ, який порушує Закон і завдає шкоди правам і свободам людини; право на судовий захист своїх прав і свобод; право народу на ініціативу референдуму і законодавчу ініціативу; право на матеріальну компенсацію моральної шкоди, завданої громадянину незаконними діями держави, державних органів і посадових осіб, право на матеріальну і моральну компенсацію у випадку незаконного затримання, арешту, засудження, безпідставного поміщення у психіатричну установу.

З урахуванням особливої важливості проблеми забезпечення прав і свобод громадян встановлюється посада Уповноваженого з питань захисту прав людини, якого призначає Верховна Рада.

Розділ III. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО І ДЕРЖАВА

Конституція Республіки має закріпити основи формування, розвитку і захисту громадянського суспільства, визначити засади його взаємозв'язків з державою. Вона, зокрема, повинна проголосити пріоритет громадянського суспільства над державою, яка забезпечує умови нормального його функціонування.

Економічна організація суспільства базується на тому, що народ України має виключне право власності на все національне багатство республіки. Земля, її надра, повітряний

простір, водні та інші природні ресурси в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони, весь економічний і науково-технічний потенціал, створений на території України і який є власністю її народу, становлять матеріальну основу суверенітету республіки і використовуються для забезпечення матеріальних і духовних потреб її громадян.

Конституція гарантує економічну свободу, багатоманітність, рівноправність і недоторканність форм власності, рівний їх захист з боку держави. Кожний власник на свій розсуд володіє, користується і розпоряджається об'єктами своєї власності для задоволення своїх власних потреб і всього суспільства.

Плюралізм та рівноправність форм власності обумовлюють зміст основних принципів господарювання: господарська самостійність промислових і сільськогосподарських підприємств; неприпустимість монополізації економіки; захист державою діяльності власників від адміністративно-командних методів керівництва; свобода підприємництва і сумлінної конкуренції на основі ринкових відносин; захист прав та інтересів споживача.

У розділі будуть зафіксовані основні положення фінансової, цінової, бюджетної, банківської, грошової і податкової, інвестиційної і митної систем України. Вищою кредитною установою є Національний банк України, підзвітний Верховній Раді Республіки. Він забезпечує єдність правового регулювання діяльності комерційних банків.

У розділі будуть закріплені положення, які спрямовані на безпосередню реалізацію принципів гуманізму і соціальної справедливості, виключають зрівнялівку, нейтралізують утриманські настрої. Передбачаються положення щодо соціального забезпечення багатодітних сімей, інвалідів, громадян старшого віку, одиноких матерів, дітей-сиріт.

Конституція проголосить свободу і добровільність праці, закріпить принцип вільного вибору виду трудової діяльності. Основний Закон України буде виходити з того, що Україна створює умови для зайнятості працездатного населення і здійснює соціальний захист громадян шляхом проведення ефективної соціально-економічної політики, забезпечує охорону праці, достатній рівень гідного життя різних верств населення на основі індексації заробітної плати, пенсій та інших соціальних виплат, допомог.

Виходячи з того, що сім'я є головним осередком громадянського суспільства, Конституція покладає на державу обов'язок піклуватися про сім'ю, проводити таку молодіжну, демографічну політику, яка сприяє стабільності шлюбів, забезпечує охорону материнства і дитинства.

У Конституції мають бути закріплені принципи та державні гарантії екологічної безпеки і раціонального природокористування.

У цьому розділі Конституції будуть визначені система охорони здоров'я, форми і принципи медичного обслуговування населення, зокрема, принципи високоефективного, своєчасного, повного, рівноправного і доступного медичного обслуговування населення, поєднання різних видів медичної допомоги, професійної і народної медицини.

У Конституції закріплюються також основні положення про організацію науки, освіти, культури і духовного розвитку народу України. Держава забезпечує національно-культурне відродження і розвиток українського народу, його історичної свідомості і традицій, національно-етнічних особливостей, функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя, виявляє піклування про задоволення національно-культурних, духовних і мовних потреб українців, що проживають за межами республіки. Держава гарантує

всім національностям, що проживають на території України, право їх вільного національно-культурного розвитку.

Передбачається необхідне конституційне закріплення визначальних засад створення і діяльності громадських об'єднань (політичних партій, громадських організацій, рухів тощо). Держава створює рівні умови для їх діяльності. Буде проголошено принцип багатопартійності і різноманітності форм реалізації громадських інтересів. Разом з тим Основний Закон буде містити положення про заборону створення і діяльності партій, інших громадських об'єднань і рухів, що ставлять за мету зміну шляхом насильства конституційного ладу і територіальної цілісності Республіки, а також підрив її безпеки, розпалювання національної, расової, релігійної ворожнечі, зазіхання на права людини, національних меншин та української нації, порушують права людини.

Має діяти принцип – політична влада досягається тільки через вільні демократичні вибори.

Буде також проголошено, що держава забезпечує гласність в усіх сферах життєдіяльності суспільства, свободу слова і друку, вільне функціонування засобів інформації виходячи з принципів політичного та ідеологічного плюралізму. Державні засоби інформації є незалежними від політичних партій, громадських організацій і масових рухів.

Розділ IV. ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ

Цей розділ має закріпити принципи територіального устрою України з врахуванням економічної цілісності, національно-культурних й історичних традицій, природничо-географічних умов, розвитку самоврядування певної території.

У розділі має бути закріплений адміністративно-територіальний поділ України, який охоплює області, райони, міста, райони у містах, селища, сільради.

У ньому буде закріплене також положення про те, що у складі України знаходиться Кримська Автономна Радянська Соціалістична Республіка.

Розділ V. ДЕРЖАВНИЙ ЛАД

В основі побудови розділу про державний лад є фундаментальний принцип народо-владдя та ідея громадянської злагоди. Народ України є єдиним джерелом державної влади в Республіці.

Виходячи з цього організація державного ладу має бути здійснена відповідно до таких засад:

- розподіл державної влади на законодавчу, виконавчу і судову, чітке визначення функцій цих влад та компетенції відповідних органів; створення юридичних механізмів їх взаємоконтролю і взаємодії;
- розмежування компетенції між центральною владою і місцевими Радами та іншими органами самоврядування на основі верховенства Конституції та законів Республіки.

В конкретно-історичних умовах розвитку України прийнятною формою організації її державної влади є президентська республіка.

За тривалий час свого існування президентська республіка як форма організації державної влади виробила чіткі механізми розподілу влади, розмежування компетенції відповідних органів і здійснення ними взаємоконтролю, запобігання узурпації влади будь-якими окремими партіями, угрупованнями чи особами.

Впровадження цієї форми дає можливість позбутися тих механізмів влади, які не витримали випробування часом: поєднання законодавчої і виконавчої функцій, відсутності незалежного суду і самостійності місцевих Рад та інших органів самоврядування, недостатності контролю за дотриманням ними законів, неефективності виконавчої влади в Республіці тощо.

У розділі визначаються демократичні засади виборчої системи, зокрема загальний, рівний, прямий характер виборів за умови таємного голосування. Передбачається також, що порядок підготовки і проведення виборів в Республіці регулюється Конституційним законом.

Цим же законом будуть визначені форми реалізації принципу багатопартійності при обранні народних депутатів різних рівнів.

У розділі фіксуються також основні положення, які розкривають статус, форми, методи та гарантії діяльності народних депутатів. Зокрема встановлюється, що народні депутати України є відповідальними представниками свого виборчого округу і всього народу, повноважними членами колегіального представницького органу законодавчої влади України – Верховної Ради.

Депутат місцевої Ради є відповідальним представником виборців свого виборчого округу, повноважним членом колегіального представницького органу місцевого самоврядування.

Народні депутати всіх рівнів діють на основі імперативного мандата.

ОРГАНИ ЗАКОНОДАВЧОЇ ВЛАДИ

Законодавча влада здійснюється народом України шляхом референдуму і Верховною Радою України.

Її функції визначає Конституція (прийняття законів, вирішення питань бюджету і фінансів, державного і територіального устрою, ратифікація міжнародних договорів, контроль за конституційністю дій Президента і використанням республіканського бюджету, формування Уряду та інших державних органів, участь у призначенні суддів, інших посадових осіб Республіки та ін.). Разом з тим передбачаються відповідно до моделі президентської республіки конституційні обмеження законодавчої влади. Цій владі забороняється: приймати закони, що суперечать Конституції, делегувати будь-яку із своїх функцій іншим владам чи брати на себе функції інших влад, вирішувати питання, які є предметом обов'язкового народного референдуму тощо.

Верховна Рада України (Парламент) є однопалатним постійно діючим на професійних засадах органом законодавчої влади. Вона формує із числа народних депутатів постійні комісії і комітети для попереднього розгляду і підготовки всіх питань, віднесених Конституцією до відання Верховної Ради.

На час виконання депутатських обов'язків усі народні депутати переходять на постійну роботу до Верховної Ради.

ОРГАНИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

Передбачається створення принципово нової системи виконавчої влади, яка має здійснюватися Президентом, Віце-президентом Республіки, Кабінетом Міністрів і державною адміністрацією.

Президент і Віце-президент обираються безпосередньо населенням (шляхом прямих виборів), але не більше ніж на два терміни підряд.

Президент є найвищою посадовою особою в державі, главою виконавчої влади в республіці. Президент як вища посадова особа в державі виступає від імені держави.

Президент видає укази і постанови у межах повноважень, встановлених Конституцією, підписує Закони Республіки, користується щодо них правом відкладального вето. Верховна Рада вправі накладати вето на нормативні укази Президента.

Президент здійснює функції по виконанню законів, веденню переговорів та укладенню міжнародних договорів, керує діяльністю Кабінету Міністрів і державної адміністрації.

Президент виконує свої функції і повноваження за допомогою Кабінету Міністрів, відповідного апарату і консультативних органів та державної адміністрації на місцях.

Повноваження Президента обмежуються виключно функціями виконавчої влади. Конституція забороняє будь-які форми його тиску на Верховну Раду (право на її розпуск, на делегування йому надзвичайних повноважень, самостійне вирішення бюджетних питань).

За порушення Конституції і Законів Президент несе відповідальність (в порядку імпичменту) перед Верховною Радою, а також відповідальність безпосередньо перед народом (вияв недовіри і дострокове припинення повноважень шляхом ініціативного референдуму народу).

Як кінцевий спосіб розв'язання кризи у взаємодії законодавчої і виконавчої влади закріплюється право Верховної Ради оголосити референдум з питання дострокового припинення повноважень Президента; при цьому у разі, коли за наслідками референдуму народ висловить довіру Президенту, Верховна Рада підлягає розпуску.

Президент систематично підтримує зв'язки з Верховною Радою. У випадках прийняття найбільш важливих рішень він обов'язково радиться з Головою Верховної Ради, головами відповідних комісій. Зустрічі й консультації Президента з Верховною Радою за Конституцією мають бути постійними, що урівноважуватиме законодавчу і виконавчу влади. Президент щорічно виступає на Верховній Раді з доповіддю про політичний і соціально-економічний стан у республіці.

Кабінет Міністрів керує міністерствами, державними комітетами та іншими органами державного управління.

Склад Кабінету Міністрів та його Прем'єр-міністра пропонує Президент з наступним затвердженням Верховною Радою. Діяльність Кабінету Міністрів регулюється окремим Законом.

Державна адміністрація як складова частина виконавчої влади здійснює функціональне і галузеве управління.

Державну адміністрацію складають:

- а) центральна адміністрація (міністерства, комітети та інші відомства);
- б) місцева адміністрація.

До державної адміністрації належать, зокрема, органи освіти, охорони здоров'я, фінансів, соціального забезпечення, державної безпеки, внутрішніх справ, юстиції, попереднього розслідування, оборони, закордонних справ та ін.

Система, порядок формування, функції і повноваження органів і посадових осіб державної адміністрації визначаються окремими законами.

ОРГАНИ СУДОВОЇ ВЛАДИ

Судова влада здійснюється від імені Республіки. Судді є незалежними і підкоряються тільки Закону.

Незалежність судової влади забезпечується незмінністю суддів, які обираються на строк 10 років, високим рівнем їхніх соціальних і матеріальних гарантій.

Судами України є Верховний Суд, обласні, районні (міські) суди.

Верховний Суд України є вищою інстанцією судового контролю та нагляду.

Для вирішення господарських спорів у Республіці діють Вищий арбітражний суд України та обласні арбітражні суди, статус яких визначається Конституційним законом. Окремі категорії кримінальних справ розглядаються судами присяжних.

Судоустрій України, статус суддів визначаються Конституційним законом.

Держава забезпечує громадянину право на захист. Громадяни вільні у виборі захисника або представника їх інтересів.

ОРГАНИ ПРОКУРАТУРИ

Відповідно до Декларації про державний суверенітет України нагляд за точним і однаковим виконанням законів міністерствами, державними комітетами, відомствами, іншими органами державного управління, підприємствами, установами, організаціями, об'єднаннями, місцевими Радами народних депутатів, їх виконавчими і розпорядчими органами, політичними партіями, громадськими організаціями, масовими рухами, службовими особами та громадянами здійснюється Генеральним прокурором України і підлеглими йому прокурорами.

На органи прокуратури покладаються функції державного звинувачення в суді, нагляду за попереднім слідством і дізнанням, звернення до суду про скасування судових вироків, рішень, ухвал, постанов, які суперечать Закону, нагляду за виконанням судових вироків, місцями позбавлення волі, а також за додержанням прав, свобод і інтересів громадян в усіх сферах суспільного життя.

Організація і порядок діяльності органів прокуратури регулюються Конституційним законом.

ОРГАНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ І САМОВРЯДУВАННЯ НА МІСЦЯХ

На всіх рівнях адміністративно-територіального поділу республіки діє система місцевої державної влади і самоврядування, яка здійснюється через відповідні Ради народних депутатів, органи територіального громадського самоврядування, збори і сходи, місцеві референдуми та інші форми безпосередньої демократії.

Найвищою посадовою особою на території області, району, міста, селища, сільради виступає голова відповідної Ради народних депутатів, який є одночасно головою виконавчого комітету і повноважним представником Президента Республіки.

Президент затверджує або визнає повноваження голови Ради, надаючи йому цим актом статусу свого уповноваженого.

Голови місцевих Рад обираються безпосередньо населенням.

Розділ VI. КРИМСЬКА АВТОНОМНА РАДЯНСЬКА СОЦІАЛІСТИЧНА РЕСПУБЛІКА

В цьому розділі будуть закріплені основні положення про правовий статус Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки. Кримська АРСР має свою Конституцію, яка відповідає Конституції Української РСР.

Розділ VII. НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

Глави цього розділу: “Збройні сили України” та “Неучасть у військових блоках. Постійно нейтральний і без’ядерний статус” конкретизують відповідні положення частини IX Декларації про державний суверенітет України “Зовнішня та внутрішня безпека”.

Розділ VIII. ОХОРОНА КОНСТИТУЦІЇ

З метою неухильного дотримання Конституції, посилення контролю за конституційністю законів, а також конституційністю підзаконних актів необхідно:

- визначити основоположні принципи конституційного контролю, встановити межі, форми, юридичні наслідки його здійснення;
- створити Конституційний Суд Республіки;
- наділити Конституційний Суд широкими повноваженнями, зокрема, надати йому право припиняти дію законів, актів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, оголошувати їх юридично недійсними, ухвалювати рішення про незаконність дій, розпоряджень несудових державних влад за скаргами окремих громадян про порушення їх конституційних прав і свобод.

Розділ IX. ПОРЯДОК ЗМІН І ДОПОВНЕНЬ КОНСТИТУЦІЇ І КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗАКОНІВ

У цьому розділі доцільно передбачити такий порядок змін і доповнень Конституції:

- ініціатива внесення змін і доповнень до Конституції вноситься за рішенням не менш як 1/3 всього складу депутатів або у порядку народної ініціативи – петицією, підтриманою не менш як двома мільйонами громадян;
- рішення про внесення змін і доповнень до Конституції приймаються кваліфікованою більшістю всього складу депутатів або простою більшістю в ході всенародного голосування (референдуму).

Прийняття конституційних законів, внесення змін і доповнень до конституційних законів ставляться з ініціативи 1/3 депутатського корпусу, а вирішуються кваліфікованою більшістю всього складу депутатів.

Обговорення і прийняття нової Конституції України передбачає:

- обговорення і прийняття за основу проекту нової Конституції Верховною Радою України;
- винесення на всенародне обговорення схваленого Верховною Радою проекту нової Конституції;
- підбиття підсумків всенародного обговорення і прийняття Верховною Радою остаточного варіанту проекту нової Конституції, який виноситься на референдум;
- проведення референдуму по ухваленню нової Конституції;
- прийняття Верховною Радою України Конституційного закону про введення в дію Конституції України.

ЗАКОН УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР

(Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, №33, ст.445)

(Із змінами, внесеними згідно із Законом №254/96-ВР від 28.06.96, ВВР, 1996, №30, ст.142)

Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки **постановляє:**

I. Заснувати пост Президента Української Радянської Соціалістичної Республіки.

(Розділ II втратив чинність на підставі Закону №254/96-ВР від 28.06.96)

III. Встановити, що Президент Української РСР вступає на посаду з моменту прийняття присяги. До вступу Президента на посаду надані йому цим Законом повноваження виконуються тими ж органами і посадовими особами, які їх до цього виконували.

IV. Цей Закон ввести в дію з моменту його прийняття.

Голова Верховної Ради Української РСР

Л.КРАВЧУК

м.Київ, 5 липня 1991 року

№1293-ХІІ

ЗАКОН УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Про Президента Української РСР

(Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, №33, ст.446)

(Вводиться в дію Постановою ВР №1296-ХІІ від 05.07.91, ВВР, 1991, №33, ст.447)

Стаття 1. Відповідно до Конституції Української РСР Президент Української Радянської Соціалістичної Республіки є найвищою посадовою особою Української держави і главою виконавчої влади.

Повноваження Президента Української РСР визначаються Конституцією Української РСР.

Стаття 2. Президентом Української РСР може бути громадянин Української РСР не молодший тридцяти п’яти років на день виборів.

Одна й та ж особа не може бути Президентом Української РСР більше двох строків підряд.

Президент Української РСР не може бути народним депутатом, займати будь-яку посаду у державних органах і громадських об’єднаннях, а також в інших організаціях та займатися комерційною діяльністю.

Якщо особа, обрана Президентом Української РСР, є народним депутатом, то її депутатські повноваження припиняються з моменту вступу на посаду.

Порушення вимог цієї статті призводить до втрати президентських повноважень, обрана особа не може бути приведена до присяги.

Стаття 3. Порядок проведення виборів Президента Української РСР визначається Законом “Про вибори Президента Української РСР”.

Стаття 4. Президент Української РСР вступає на посаду з моменту прийняття присяги.

При вступі на посаду Президент Української РСР приносить присягу такого змісту:

“Урочисто присягаю народові України при здійсненні повноважень Президента Української Радянської Соціалістичної Республіки суворо додержувати Конституції і законів Української РСР, поважати і охороняти права і свободи людини і громадянина, захищати суверенітет Української РСР, сумлінно виконувати покладені на мене високі обов’язки”.

Присяга приноситься Президентом Української РСР не пізніше як у п’ятнадцятиденний строк після офіційного оголошення результатів виборів. Дату принесення присяги визначає Верховна Рада Української РСР.

Президент Української РСР приносить присягу в урочистій обстановці на засіданні Верховної Ради Української РСР, тримаючи Конституцію Української РСР.

Приведення Президента Української РСР до присяги провадиться Головою Верховної Ради Української РСР або особою, яка виконує його обов’язки.

Стаття 5. Президент Української РСР вправі брати участь у засіданнях Верховної Ради Української РСР, в обговоренні питань, внесених на її розгляд.

Президент підписує закон, прийнятий Верховною Радою Української РСР, не пізніше як у десятиденний строк з дня передачі його на підпис.

У разі незгоди з законом Президент вправі не пізніше як у двотижневий строк повернути його із своїми запереченнями до Верховної Ради Української РСР для повторного обговорення і голосування. Якщо Верховна Рада Української РСР більшістю голосів підтвердить раніше прийняте нею рішення, закон вважається прийнятим. Президент зобов’язаний підписати його у десятиденний строк з дня повторної передачі його на підпис.

Стаття 7. Президент Української РСР на основі і на виконання Конституції і законів Української РСР в межах своєї компетенції видає укази, які є обов’язковими до виконання на території Української РСР.

Президент Української РСР має право скасовувати постанови і розпорядження Кабінету Міністрів Української РСР, Уряду Кримської АРСР, акти міністерств Української РСР, інших підвідомчих йому органів, виконавчих комітетів місцевих Рад народних депутатів Української РСР, а також зупиняти дію рішень органів виконавчої влади Союзу РСР на території Української РСР, якщо вони суперечать Конституції Української РСР і законам Української РСР.

Стаття 8. Президент не може передавати свої повноваження іншим особам або органам.

Стаття 9. Президент Української РСР користується правом недоторканності.

За посягання на честь і гідність Президента винні особи підлягають відповідальності згідно з чинним законодавством.

Звання Президента Української РСР охороняється законом.

Стаття 10. Президент Української РСР виконує свої обов’язки до вступу на посаду новообраного Президента, крім випадків, передбачених частинами другою і третьою статті 114-9 Конституції Української РСР.

Звання Президента зберігається за ним довічно.

Стаття 11. Порядок фінансового та матеріально-технічного забезпечення державної діяльності Президента Української РСР визначається законодавством Української РСР.

Голова Верховної Ради Української РСР
м.Київ, 5 липня 1991 року
№1295-ХІІ

Л.КРАВЧУК

ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР Про проголошення незалежності України

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, №38, ст.502)

Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки **постановляє:**

Проголосити 24 серпня 1991 року Україну незалежною демократичною державою.

З моменту проголошення незалежності чинними на території України є тільки її Конституція, закони, постанови Уряду та інші акти законодавства республіки.

1 грудня 1991 року провести республіканський референдум на підтвердження акта проголошення незалежності.

Голова Верховної Ради Української РСР
м.Київ, 24 серпня 1991 року
№1427-ХІІ

Л.КРАВЧУК

АКТ ПРОГЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною в зв’язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року,

- продовжуючи тисячолітню традицію державотворення на Україні,
- виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами,
- здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто **проголошує незалежність України** та створення самостійної української держави – УКРАЇНИ.

Територія України є неподільною і недоторканною.

Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України.

Цей акт набирає чинності з моменту його схвалення.

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
24 серпня 1991 року

ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ Про обрання співголовою Комісії по розробці нової Конституції України Голови Верховної Ради України Плюща І.С.

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, №30, ст.424)

Верховна Рада України **постановляє:**

Обрати співголовою Комісії по розробці нової Конституції України Плюща Івана Степановича.

Перший заступник Голови Верховної Ради України
м.Київ, 22 квітня 1992 року
№2293-ХІІ

В.ДУРДИНЕЦЬ

ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ Про проект нової Конституції України

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, №37, ст.550)

Верховна Рада України **постановляє**:

1. Винести проект Конституції України на всенародне обговорення. Визначити термін його проведення до 1 листопада ц. р.
2. Рекомендувати Радам народних депутатів усіх рівнів обговорити на сесіях проект Конституції України, висновки і зауваження надіслати до Конституційної комісії.
3. Організацію роботи по обговоренню проекту нової Конституції України і узагальненню зауважень і пропозицій, що надійдуть в ході всенародного обговорення, покласти на Президію Верховної Ради України та постійні комісії Верховної Ради України.

Голова Верховної Ради України
м.Київ, 1 липня 1992 року
№2525-ХП

І.ПЛЮЩ

*ПРОЕКТ винесений Верховною Радою України
на всенародне обговорення (1 липня 1992р.)*

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

ЗМІСТ

Преамбула

РОЗДІЛ I. Загальні засади конституційного ладу

РОЗДІЛ II. Права і свободи людини і громадянина

- Глава 1. Загальні положення
- Глава 2. Громадянство
- Глава 3. Громадянські і політичні права
- Глава 4. Економічні, соціальні, екологічні і культурні права
- Глава 5. Гарантії прав і свобод
- Глава 6. Основні обов'язки людини і громадянина

РОЗДІЛ III. Громадянське суспільство і держава

- Глава 7. Загальні положення
- Глава 8. Власність
- Глава 9. Підприємництво
- Глава 10. Екологічна безпека
- Глава 11. Сім'я
- Глава 12. Освіта, наука і культура
- Глава 13. Громадські об'єднання
- Глава 14. Свобода інформації

РОЗДІЛ IV. Територіальний устрій

- Глава 15. Принципи територіального устрою
- Глава 16. Система адміністративно-територіального устрою
- Глава 17. Республіка Крим

РОЗДІЛ V. Державна влада

- Глава 18. Загальні положення
- Глава 19. Законодавча влада
 - Національні Збори України
 - А. Склад і формування Національних Зборів
 - Б. Повноваження і організація роботи Національних Зборів
 - В. Законодавчий процес
 - Г. Бюджет. Фінансовий контроль
- Глава 20. Виконавча влада
 - А. Президент України
 - Б. Кабінет Міністрів України
 - В. Місцеві органи державної виконавчої влади
- Глава 21. Судова влада
 - А. Органи правосуддя
 - Б. Прокуратура

РОЗДІЛ VI. Місцеве і регіональне самоврядування

РОЗДІЛ VII. Державна оборона і безпека

РОЗДІЛ VIII. Охорона Конституції

РОЗДІЛ IX. Державні символи

РОЗДІЛ X. Порядок внесення змін і доповнень до Конституції і Конституційних законів

- Перехідні положення
- Варіант однопалатних Національних Зборів

НАРОД УКРАЇНИ,

ВИРАЖАЮЧИ свою суверенну волю,
ЗДІЙСНЮЮЧИ невід'ємне право на самовизначення,
СПИРАЮЧИСЬ на тисячолітню історію українського державотворення,
ВИЗНАЮЧИ свободу і природні права людини найвищою соціальною цінністю,
ДБАЮЧИ про забезпечення умов життя, гідних людини,
ПРАГНУЧИ до збереження і зміцнення соціальної злагоди,
ПІКЛЮЮЧИСЬ про розбудову і розвиток громадянського суспільства,
БАЖАЮЧИ вільно жити в незалежній демократичній державі,
КЕРУЮЧИСЬ Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року,
підтвердженням 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням,
УСВІДОМЛЮЮЧИ відповідальність перед нинішніми і прийдешніми поколіннями,
ПРИЙМАЄ цю Конституцію і проголошує її ОСНОВНИМ ЗАКОНОМ УКРАЇНИ.

Розділ I. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ

Стаття 1. Україна є демократичною, правовою, соціальною державою.

Стаття 2. Конституційний лад України ґрунтується на принципі пріоритету прав і свобод людини й громадянина.

Держава відповідальна перед людиною і суспільством за свою діяльність.

Стаття 3. Україна – республіка.

Вся повнота влади в Україні належить народові.

Народ, який складають громадяни усіх національностей, є єдиним джерелом державної влади, місцевого і регіонального самоврядування.

Державна влада здійснюється за принципом її розподілу на законодавчу, виконавчу і судову.

Від імені народу України можуть виступати виключно Національні Збори України.

Жодна частина народу, жодна політична партія, організація, інше угруповання чи окрема особа не можуть присвоювати право здійснювати державну владу.

Стаття 4. Держава визнає, підтримує місцеве і регіональне самоврядування, не втручається у його сферу.

Стаття 5. В Україні діє принцип верховенства права.

Найвищу юридичну силу має Конституція. Норми Конституції є нормами прямої дії. Закони та інші правові акти не повинні суперечити Конституції України.

Громадяни здійснюють свої права за принципом “дозволене все, що не заборонене законом”.

Державні органи, органи місцевого і регіонального самоврядування і їхні посадові особи здійснюють свої повноваження за принципом “дозволене лише те, що визначене законом”.

Стаття 6. Суспільне життя в Україні базується на засадах політичного, економічного та ідеологічного плюралізму.

Держава гарантує рівне право громадян і їхніх об'єднань на участь у державних справах.

Держава визнає різноманітність форм власності, створює рівні правові умови для їхнього захисту.

Жодна ідеологія не повинна обмежувати свободу переконань, поглядів, думок і не може визнаватись офіційною державною ідеологією.

Стаття 7. Територія України є єдиною, неподільною, недоторканою і цілісною. Питання про зміни території і державних кордонів України вирішуються лише загальноукраїнським референдумом.

Стаття 8. Україна визнає пріоритет загальнолюдських цінностей, виявляє повагу до загальновизнаних принципів міжнародного права.

Належним чином ратифіковані або схвалені й офіційно опубліковані міжнародні договори України становлять частину її законодавства і є обов'язковими для виконання державними органами, юридичними і фізичними особами.

Стаття 9. Громадяни України мають право чинити опір будь-кому, хто намагатиметься протиправно ліквідувати демократичний конституційний лад України, встановлений цією Конституцією, якщо інші засоби не можуть бути використані.

Розділ II. ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Глава 1. Загальні положення

Стаття 10. Усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах.

Природні права і свободи людини є невід'ємними.

Стаття 11. Перелік прав і свобод людини і громадянина, закріплений цією Конституцією, не є вичерпним і становить основу будь-яких інших прав і свобод особи.

Стаття 12. Громадяни України є рівними у користуванні конституційними правами і свободами без будь-якої різниці щодо походження, соціального і майнового стану, посади, статі, раси, національності, мови, релігії, політичних та інших переконань, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин.

Здійснення особою її прав і свобод, передбачених Конституцією і законами, не повинно порушувати прав і свобод інших людей.

Стаття 13. Кожний має право на збереження і захист своєї національної належності.

Громадяни України, що належать до національних меншин, мають право вільно виявляти, зберігати і розвивати свою етнічну, мовну і релігійну самобутність, підтримувати розвивати свою культуру. Належність до національної меншини є справою вільного вибору особи.

Держава захищає етнічну, культурну, мовну та релігійну самобутність усіх національних меншин та піклується про забезпечення умов для її самовиявлення.

Стаття 14. Конституційні права і свободи особи ніким не можуть бути скасовані.

Здійснення конституційних прав і свобод особи може бути обмежене лише в інтересах захисту прав і свобод інших осіб, збереження загального добробуту, охорони державної або громадської безпеки, здоров'я і моралі. Такі обмеження встановлюються лише законом, мають бути мінімальними і відповідати засадам демократичної держави.

Здійснення прав і свобод, які закріплені в статтях 24, 25, 26, 29, 32, 36, 37, 38, 41, 42, 45 цієї Конституції, може бути тимчасово обмежене лише у випадках введення воєнного або надзвичайного стану на той термін і в тій мірі, які обумовлюються гостротою відповідного стану.

Глава 2. Громадянство

Стаття 15. В Україні існує єдине громадянство.

Громадянин України не може одночасно мати громадянство іншої держави.

Громадянин України не може бути вигнаний за її межі, позбавлений громадянства і права на вихід із громадянства України. Підстави набуття і втрати громадянства України визначаються Конституційним Законом про громадянство України.

Стаття 16. Громадянин України не може бути виданий іноземній державі за винятком випадків, передбачених міжнародними угодами України.

Стаття 17. Громадянину України держава забезпечує захист і покровительство за її межами.

Стаття 18. Правове становище іноземних громадян і осіб без громадянства, які перебувають на території України, визначається законом у відповідності з нормами міжнародного права і міжнародних угод України.

Стаття 19. Іноземним громадянам та особам без громадянства може бути наданий політичний притулок. Порядок і умови надання та позбавлення притулку визначаються законом.

Стаття 20. Кожний, хто перебуває на території України, має поважати і дотримуватись її Конституції та законів.

Глава 3. Громадянські і політичні права

Стаття 21. Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя.

Держава захищає життя людини від будь-яких протиправних зазіхань.

Смертна кара до її відміни може застосовуватись відповідно до закону як виняткова міра покарання за найтяжчі злочини і лише за вироком суду.

Стаття 22. Кожна людина має право на свободу, особисту недоторканність та повагу до її гідності.

Арешт, тримання під вартою або інше обмеження особистої свободи у будь-якій формі не допускаються інакше, як на підставі вмотивованого судового рішення і тільки у випадках та порядку, передбачених законом.

У невідкладних випадках, зумовлених необхідністю припинення або розкриття злочинів, уповноважені на те органи можуть затримувати підозрілих осіб, про що протягом 48 годин повідомляється в суд.

Якщо суд протягом наступних 24 годин не прийме вмотивованого рішення про тримання під вартою, затримана особа негайно звільняється.

Кожному затриманому чи заарештованому повинно бути негайно і в зрозумілій формі повідомлено про мотиви затримання чи арешту та роз'яснені його права.

Стаття 23. Ніхто не може піддаватись тортурам або жорстокому, такому, що принижує людську гідність поведженню чи покаранню.

Жодна особа не може бути без її вільної згоди піддана медичним, науковим чи іншим дослідям.

Особи, позбавлені волі, мають право на гуманне ставлення до себе і на повагу їхньої гідності. Держава відповідальна за їхню безпеку в місцях позбавлення волі.

Стаття 24. Кожній людині гарантується недоторканність житла.

Забороняється проникати в житло і законні володіння, проводити в них обшук і огляд майна. Винятки допускаються за рішенням суду. В рішенні суду повинні бути чітко визначені місце проведення обшуку або огляду, а також перелік осіб чи предметів, які підлягають розшуку чи арешту.

У невідкладних випадках, пов'язаних із безпосереднім переслідуванням осіб, підозрюваних у скоєнні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок входження в житло людини, проведення обшуку та огляду майна. Такий порядок обов'язково має передбачати процедуру судового контролю за законністю і обґрунтованістю дій службових осіб.

Стаття 25. Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть допускатися за рішенням суду для запобігання злочинів чи з'ясування істини в ході розслідування і розгляду кримінальних справ на підставах та в порядку, передбачених законом.

Стаття 26. Кожному, хто перебуває в Україні на законних підставах, забезпечується свобода пересування і вибір місця проживання, а також право вільно виїздити з України в інші країни та повертатися до неї на умовах, визначених у законі.

Стаття 27. Ніхто не може зазнавати свавільного втручання у його особисте і сімейне життя.

Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди. Винятки можуть допускатися за попереднім рішенням суду у випадках і в порядку, передбачених законом.

Кожному гарантується судовий захист права спростовувати невірогідну інформацію, яка завдає шкоди його інтересам і гідності, а також вимагати відшкодування матеріальної і моральної шкоди, спричиненої обнародуванням або використанням такої інформації.

Стаття 28. Кожний має право на свободу думки і свободу совісті. Це право включає свободу змінювати свою релігію чи переконання, свободу сповідувати чи не сповідувати релігію, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну або атеїстичну діяльність.

Ніхто не може бути примушений до розголошення таємниці сповіді. Віруючі різних сповідань рівні перед законом. Розпалювання ворожнечі й ненависті на ґрунті релігійних вірувань карається згідно з законом.

Кожний має право виховувати своїх дітей у релігійному або атеїстичному дусі.

Ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань.

Якщо виконання військової повинності суперечить релігійним переконанням громадянина, вона може бути замінена виконанням альтернативної (невійськової) служби на такий же термін.

Стаття 29. Кожному гарантується свобода слова і вільне виявлення в будь-якій формі своїх поглядів і переконань.

Кожний має право вільно і незалежно від державних кордонів шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, використовувати і поширювати будь-яку інформацію усно, письмово чи за допомогою друку або іншими способами на свій вибір.

Обмеження цього права визначається лише в законі з метою охорони особистої, сімейної, професійної, комерційної або державної таємниці, забезпечення державної і громадської безпеки, територіальної цілісності, поважання моралі, захисту прав і свобод інших осіб.

Стаття 30. Кожний громадянин має право у порядку, визначеному в законі, знайомитися з відомостями про нього, а також з офіційними документами, які зберігаються в державних органах і установах, органах місцевого і регіонального самоврядування.

Це право може бути обмежене законом з метою охорони державної та комерційної таємниці.

Стаття 31. Кожна людина має право на свободу об'єднання з іншими для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення інших інтересів, включаючи право створювати та добровільно вступати до професійних спілок для забезпечення і захисту економічних і соціальних інтересів.

Ніхто не може бути примушений вступати до будь-якого об'єднання або обмежений у правах за належність чи неналежність до нього.

Стаття 32. Кожному забезпечується право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації.

Державні органи мають бути повідомлені не пізніше як за 3 доби до проведення в публічних місцях зборів, мітингів, походів і демонстрацій.

Збори в приміщеннях проводяться без попереднього повідомлення.

Державні органи і органи місцевого та регіонального самоврядування зобов'язані забезпечити належні умови для проведення відповідного заходу й гарантувати громадський порядок та безпеку громадян.

Закон встановлює мінімально необхідні вимоги до порядку здійснення цього права з метою забезпечення громадського порядку, безпеки, прав і свобод інших людей.

Заборона в здійсненні цього права оскаржується через суд.

Стаття 33. Громадяни мають право направляти індивідуальні й колективні письмові звернення до державних органів, органів місцевого і регіонального самоврядування та їхніх посадових осіб, вносити пропозиції про поліпшення їхньої діяльності, критикувати недоліки в роботі.

Державні органи, органи місцевого і регіонального самоврядування, їхні посадові особи зобов'язані всебічно й неупереджено розглядати звернення громадян, давати вмотивовані, юридично обгрунтовані відповіді у встановлений законом термін і вживати щодо цих звернень необхідних заходів.

Переслідування за критику забороняється.

Стаття 34. Кожному громадянину, який має право голосу, гарантується право брати участь в управлінні державою, у місцевому та регіональному самоврядуванні як безпосередньо, так і через вільно обраних ним представників.

Стаття 35. Кожний громадянин, який має право голосу, користується рівним правом доступу до зайняття державних посад, а також посад в органах місцевого і регіонального самоврядування. Вимоги до професійної підготовки кандидатів на ці посади визначаються законом відповідно до особливостей посади та службових функцій. Заміщення цих посад здійснюється, як правило, за конкурсом.

Глава 4. Економічні, соціальні, екологічні і культурні права

Стаття 36. Кожний має право на приватну власність, тобто право володіти, користуватися і розпоряджатися своїм майном та іншими цінностями як одноособово, так і спільно з іншими.

Ніхто не може бути свавільно позбавлений своєї власності.

Здійснення права власності не повинно суперечити інтересам суспільства та правам окремих фізичних і юридичних осіб.

Недоторканність приватної власності і право її успадкування гарантуються законом і забезпечуються судовим захистом.

Кожний має право охороняти свою власність усіма законними засобами.

Стаття 37. Кожний має право користуватися природними об'єктами публічної власності для задоволення своїх потреб відповідно до законів України.

Стаття 38. Кожний має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом і має за мету одержання прибутку, об'єднуватися з іншими для досягнення цієї мети.

Стаття 39. Кожний має право на працю, включаючи можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку погоджується.

Кожна людина без будь-якої дискримінації має право на рівну оплату за працю рівної цінності у відповідності з її кількістю і якістю.

Кожний, хто сумлінно працює, має право на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечувала б гідні умови життя йому і його сім'ї. Ця винагорода визначається трудовим договором (контрактом), виходячи із тривалості робочого часу не більше встановленої законом норми на тиждень; вона не може бути нижчою встановленого державою мінімального розміру.

Держава створює умови для зайнятості працездатного населення, рівні можливості для громадян у виборі професії і роду трудової діяльності, здійснює програми професійно-технічного навчання і підготовки, перепрофілювання працівників у відповідності з їхніми інтересами і потребами суспільства.

У випадках незайнятості з незалежних від особи причин їй гарантується право на матеріальне забезпечення у відповідності з законом.

Стаття 40. Кожний має право на умови праці, що відповідають вимогам безпеки та гігієни праці і не є шкідливими.

Загальні умови праці визначаються законом. Ці умови можуть доповнюватися колективними й індивідуальними трудовими договорами та угодами, які укладаються внаслідок вільних переговорів сторін.

Стаття 41. Використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна їй невійськова служба, а також робота або служба, яка визначається для особи за вироком суду або у відповідності з законами про надзвичайний і воєнний стан.

Стаття 42. Визнається право на страйк, тобто на повне або часткове припинення роботи на підприємстві, в установі чи організації з метою захисту професійних, економічних і соціальних інтересів працівників.

Страйк не допускається, якщо він може створити безпосередню загрозу життю і здоров'ю людей.

Забороняється страйк суддів, службових осіб прокуратури, слідства, державного нотаріату, органів державної адміністрації, місцевого і регіонального самоврядування, служби безпеки, органів внутрішніх справ, митних органів, військовослужбовців.

Забороняються будь-які обмеження прав працівника та його звільнення з роботи за участь у страйку, проведеному згідно з законом.

Стаття 43. Кожний має право на соціальне забезпечення в старості, у разі хвороби, повної або часткової втрати працездатності, інвалідності, нещасного випадку, втрати годувальника, безробіття з незалежних від нього обставин.

Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків державних і приватних установ, інших джерел соціального забезпечення.

Пенсії та інші види соціальної допомоги повинні забезпечувати рівень життя людини, не нижчий встановленого державою прожиткового рівня.

Держава здійснює захист осіб похилого віку та інвалідів, сприяє їхній участі в житті суспільства.

Стаття 44. Кожний має право на житло. Ніхто не може бути позбавлений житла без законних підстав.

Держава та органи місцевого самоврядування сприяють задоволенню житлових потреб громадян, безоплатно або на пільгових умовах надають житло особам, які потребують соціального захисту.

Стаття 45. Кожний має право на відпочинок і дозвілля.

Усім, хто працює за наймом, гарантуються встановлені законом мінімальна тривалість щодобового вільного часу, щотижневі вихідні дні, святкові дні, щорічна оплачувана відпустка, скорочений робочий день для певних професій і робіт, для неповнолітніх, осіб з обмеженою працездатністю, а також для жінок (одного із батьків), які мають малолітніх дітей.

Стаття 46. Кожний має право на охорону фізичного і психічного здоров'я.

Охорона здоров'я забезпечується створенням належних умов життя і праці, системою соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних заходів, розширенням мережі комунальних (муніципальних) і приватних медичних установ і підприємств, розвитком медичної промисловості і науки, досконалою підготовкою висококваліфікованих спеціалістів у галузі охорони здоров'я і державним контролем за їхнім фаховим рівнем.

Держава створює умови для високоефективного і рівнодоступного для всіх медичного обслуговування, поєднання безплатних і платних форм медичної допомоги.

Кожний має право на незалежну експертизу у разі застосування до нього заходів примусового лікування.

Держава забезпечує надання кваліфікованих безплатних медичних послуг особам, які потребують соціального захисту.

Стаття 47. Кожний має право на екологічно безпечне для життя і здоров'я навколишнє середовище, а також безпечні продукти харчування і предмети побуту.

Держава гарантує кожному право вільного доступу і поширення вірогідної інформації про стан природного середовища, умови життя і праці, якість продуктів харчування і предметів побуту.

Кожний має право на відшкодування державою матеріальної і моральної шкоди, яка спричинена його здоров'ю чи майну екологічними правопорушеннями, а також на компенсацію витрат, пов'язаних з усуненням шкідливого впливу цих правопорушень.

Приховування або спотворення службовими особами інформації про факти, що завдають шкоди здоров'ю людей, забороняється законом.

Стаття 48. Кожний має право на освіту.

Гарантується доступність і безплатність обов'язкової освіти, рівень якої визначається законом.

Держава поважає свободу батьків або законних опікунів обирати для своїх дітей вид навчання і тип навчальних закладів.

Стаття 49. Кожний має право брати участь у культурному житті, користуватися досягненнями культури і результатами науково-технічного прогресу.

Кожному гарантується свобода наукової, літературної, художньої, технічної, викладацької та іншої творчої діяльності й досліджень, забезпечується загальнодоступність надбань вітчизняної і світової науки та культури, які є у публічних фондах.

Права громадян на інтелектуальну власність, їхні матеріальні і моральні інтереси, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної творчості, охороняються законом.

Глава 5. Гарантії прав і свобод

Стаття 50. Кожний має право на рівний захист законом.

Кожний має право самостійно законними засобами реагувати на порушення своїх прав і свобод, аж до безпосереднього звернення до суду.

Усі права і свободи людини і громадянина захищаються незалежним, справедливим і неупередженим судом.

Стаття 51. Держава забезпечує право кожного знати свої права й обов'язки. З цією метою держава публікує і робить доступними усі закони та інші нормативні акти.

Неопубліковані закони та інші нормативні акти є нечинними і не підлягають виконанню і застосуванню.

Стаття 52. Ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази навіть в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

За видання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність.

Стаття 53. Юридична відповідальність фізичних осіб за правопорушення має індивідуальний характер.

Ніхто не може бути притягнений двічі до відповідальності за одне і те ж правопорушення.

Стаття 54. Принцип презумпції невинуватості гарантується.

Підозрюваний, звинувачуваний або підсудний не зобов'язаний доводити свою невинуватість; всі сумніви у справі тлумачаться на його користь.

Звинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом.

Підозрюваний, звинувачуваний чи підсудний вважається невинуватим, поки його вина не буде доведена в судовому порядку і встановлена судовим вироком, який набрав чинності.

Ніхто не може бути засуджений інакше, як за вироком суду.

У випадку відміни судового рішення як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду тим, кому вона заподіяна.

Стаття 55. Особа не несе відповідальності за відмову давати свідчення щодо себе чи близьких родичів, коло яких визначене законом; не несе відповідальності також один із подружжя за відмову давати свідчення проти іншого.

Підозрюваний, звинувачуваний чи підсудний має право на захист, адвокатську таїншу кваліфіковану правову допомогу, на ознайомлення з документами звинувачення і розслідування щодо нього; має право вимагати очної ставки з особами, які свідчать проти нього, примусового виклику свідків, проведення експертизи, знайомитись з питаннями, поставленими перед експертами, ставити експертам запитання й одержувати письмовий висновок на них.

Підозрюваний, звинувачуваний чи підсудний має також інші гарантії, встановлені законом.

Стаття 56. Метою покарання за злочин є не спричинення страждань, а виправлення, соціальне перевиховання та запобігання скоєнню злочинів у майбутньому.

Засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які випливають із вироку суду і закону, що регулює виконання покарань.

Особі, яка відбуває покарання в місцях позбавлення волі, надається оплачувана робота, гарантується соціальний захист, створюються умови для духовного і фізичного розвитку, удосконалення своєї особистості.

Стаття 57. Закон, який встановлює або посилює відповідальність особи, не має зворотної сили.

Ніхто не може нести відповідальності за діяння, які під час їх вчинення не визнавалися законом правопорушеннями.

Якщо після вчинення правопорушення відповідальність за нього відмінена або пом'якшена новим законом, застосовується новий закон.

Стаття 58. Кожному гарантується право на оскарження в судовому порядку дій органів державної адміністрації, органів місцевого і регіонального самоврядування та об'єднань громадян, їхніх посадових та службових осіб, які порушують чи обмежують права та свободи людини і громадянина.

Кожний має право на відшкодування за рахунок держави матеріальної і моральної шкоди, заподіяної незаконними діяннями державних органів та їхніх посадових і службових осіб під час виконання ними службових обов'язків, а також внаслідок злочинних посягань на життя, здоров'я і майно людини іншими особами. За державою зберігається право регресного позову.

Посадові та службові особи державної адміністрації, органів місцевого і регіонального самоврядування та об'єднань громадян особисто відповідають за діяння, які порушують права і свободи громадян, у порядку кримінального, адміністративного і цивільного судочинства.

Стаття 59. Кожному гарантується право на кваліфіковану юридичну допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безплатно.

Кожний затриманий, взятий під варту чи звинувачений у скоєнні злочину, має право користуватися допомогою адвоката чи іншого захисника його інтересів відповідно з моменту затримання, взяття під варту або пред'явлення звинувачення.

Кожний вільний у виборі захисника своїх інтересів.

Глава 6. Основні обов'язки людини і громадянина

Стаття 60. Кожний зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції і законів України, поважати права і свободи, честь і гідність інших осіб.

Громадяни, яким довірене здійснення державних функцій, зобов'язані виконувати їх дисципліновано, чесно і сумлінно.

Стаття 61. Захист Вітчизни є обов'язком кожного громадянина України.

Стаття 62. Кожний зобов'язаний платити державні податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом.

Стаття 63. Кожний зобов'язаний не завдавати шкоди природі, її багатствам, історичній і культурній спадщині, пам'яткам історії і культури.

Розділ III. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО І ДЕРЖАВА

Глава 7. Загальні положення

Стаття 64. Держава підпорядковується служінню громадянському суспільству і спрямовує свою діяльність на забезпечення рівних можливостей для всіх як основи соціальної справедливості.

Стаття 65. Держава не втручається у справи людини і суспільства.

Державне регулювання суспільних відносин здійснюється в межах, визначених цією Конституцією.

Законодавча влада обмежена засадами конституційного ладу, природними правами і свободами людини, загально визначеними принципами міжнародного права.

Виконавча і судова влади, окрім того, обмежені законом.

Глава 8. Власність

Стаття 66. Власність в Україні є публічною і приватною.

Публічною власністю є державна і комунальна (муніципальна) власність. Уся інша власність – приватна.

Держава підтримує соціальну функцію власності.

Стаття 67. Надра, води, узбережжя, повітряний простір, ліси, тваринний світ, природні ресурси континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони України знаходяться лише у публічній власності.

Стаття 68. Земля може бути у публічній і приватній власності.

Право приватної власності на землю набувається на підставах і в межах, визначених законом. Закон покладає відповідні обов'язки на власника землі, визначає граничні розміри приватної власності на землю, стимулює заходи, спрямовані на збереження якості й родючості ґрунтів.

Стаття 69. У приватній власності відповідно до закону можуть бути засоби виробництва, інше майно будь-якого призначення, а також результати виробничої та інтелектуальної праці.

Стаття 70. В Україні відповідно до закону можуть бути об'єкти права власності іноземних фізичних і юридичних осіб, спільних підприємств, а також інших держав і міжнародних організацій.

Стаття 71. Усім власникам гарантується рівний правовий захист.

Власник зобов'язаний відшкодувати матеріальну і моральну шкоду, завдану фізичним чи юридичним особам при здійсненні ним права власності.

Стаття 72. Примусове відчуження власності може мати місце лише з мотивів суспільної необхідності і за умов попереднього і повного відшкодування його ринкової вартості у порядку, встановленому законом.

Примусове відчуження майна з наступним відшкодуванням його вартості допускається лише за умов воєнного чи надзвичайного стану з урахуванням особливостей та гостроти відповідного стану.

Конфіскація майна може мати місце у випадках, обсязі і порядку, встановлених законом, лише у зв'язку із скоєнням кримінального чи адміністративного правопорушення.

Стаття 73. Права власника можуть бути обмежені лише у випадках і в порядку, встановлених законом. Такі обмеження визначаються положеннями, викладеними у частині другій статті 14 цієї Конституції.

Глава 9. Підприємство

Стаття 74. Держава гарантує свободу підприємництва, договорів і сумлінної та ненадмірної конкуренції, створює економічні передумови для їхнього розвитку, використовуючи для цього економічний механізм регулювання, формуючи валютно-фінансову, податкову, цінову, інвестиційну, кредитну політику.

Забороняється втручання державних органів у безпосередню господарську діяльність підприємців, за винятком випадків введення воєнного або надзвичайного стану.

Обмеження свободи підприємництва, договорів і конкуренції допускається лише у випадках і в порядку, встановлених у законі, за умов дотримання положень, викладених у частині другій статті 14 цієї Конституції.

Стаття 75. З метою забезпечення соціальної справедливості підприємництва визнається право трудових колективів брати участь в управлінні підприємствами в формах і межах, встановлених законом.

Стаття 76. Забороняється будь-яка монополістична діяльність, яка має на меті або призводить до обмеження чи усунення вільної конкуренції і є зловживанням домінуючим становищем на ринку.

Стаття 77. Не допускається підприємницька діяльність членів Національних Зборів України, посадових осіб державної адміністрації, місцевого і регіонального самоврядування, суду, прокуратури, слідства, державного нотаріату, служби безпеки, органів внутрішніх справ, митних органів і військовослужбовців.

Стаття 78. Держава захищає інтереси споживачів, здійснює контроль за якістю і безпекою продукції, усіх видів обслуговування, забезпечує доступність і вірогідність інформації про кількість, якість й асортимент продукції.

Глава 10. Екологічна безпека

Стаття 79. Держава здійснює екологічну політику, спрямовану на забезпечення екологічної безпеки шляхом охорони навколишнього середовища, збереження генетичного фонду живої природи.

Стаття 80. Держава здійснює заходи, необхідні для охорони і науково обґрунтованого, раціонального використання землі, водних ресурсів, рослинного і тваринного світу, для збереження в чистоті ґрунту, повітря і води, відтворення природних ресурсів, а також організовує відселення людей із зон екологічного лиха, а в разі потреби – їх лікування. Держава заохочує раціональну переробку і використання вторинної сировини, відходів виробництва та споживання.

Стаття 81. В Україні діє система державного і громадського контролю за станом природного середовища, будівництвом, розміщенням та діяльністю екологічно небезпечних об'єктів, постачанням населенню продуктів харчування і предметів побуту, за додержанням умов життя і праці відповідно до встановлених державою екологічних стандартів.

Стаття 82. В Україні здійснюється державна, громадська та інші види екологічної експертизи.

Проведення екологічної експертизи є обов'язковим у процесі законотворчої, проектної, інвестиційної, управлінської, господарської та іншої діяльності, яка впливає на стан навколишнього середовища.

Порядок проведення екологічної експертизи визначається законом.

Стаття 83. Будь-які порушення екологічних стандартів, приховування екологічної інформації або її спотворення є суспільно небезпечними і тягнуть за собою кримінальну відповідальність.

Глава 11. Сім'я

Стаття 84. Держава визнає сім'ю природним, основним соціальним осередком громадянського суспільства і захищає її права.

Стаття 85. Шлюб ґрунтується на добровільній і вільній згоді чоловіка та жінки. Подружжя є повністю рівноправним у сімейних відносинах.

Стаття 86. Материнство і дитинство охороняється державою, їм гарантується правовий захист, матеріальна і моральна підтримка.

Держава розробляє і здійснює програми соціальної допомоги молодим, багатодітним і неповним сім'ям.

Держава забезпечує соціальний захист дитини, створює умови для її фізичного і духовного розвитку. Будь-яке насильство над дитиною і її експлуатація переслідуються за законом.

Охорона здоров'я матері і дитини забезпечується організацією широкої мережі жіночих консультацій, пологових будинків, санаторіїв, будинків відпочинку для вагітних жінок і матерів з дітьми, дитячих ясел, садків та інших дитячих установ. Жінкам надаються відпустки по вагітності і пологах та для догляду за малолітньою дитиною з виплатою допомоги по соціальному страхуванню. Забороняється застосування праці жінок на важких і шкідливих для здоров'я виробництвах.

Стаття 87. Діти рівні перед законом незалежно від походження, громадянського стану батьків, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним.

Стаття 88. Батьки зобов'язані утримувати, виховувати і розвивати своїх дітей до їх повноліття, а також в інших випадках, передбачених законом.

Батьки, що відмовилися від утримання своїх дітей, зобов'язані сплачувати державі кошти у розмірі, встановленому у законі.

Усі турботи, пов'язані з утриманням, вихованням і розвитком дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладаються на державу. Держава заохочує і підтримує громадську благодійницьку діяльність щодо цих дітей.

Глава 12. Освіта, наука і культура

Стаття 89. Держава забезпечує умови для вільного і всебічного розвитку освіти, науки і культури, освоєння духовної спадщини народу України, всієї світової культури та її примноження.

Стаття 90. Державна система освіти, науки і культури незалежна від політичних партій, релігійних організацій та інших громадських об'єднань.

Науковим установам та учбовим закладам надається автономія відповідно до закону.

Стаття 91. Освіта в Україні спрямована на всебічний розвиток людини та усвідомлення її гідності, виховання поваги до прав і свобод людини.

Держава забезпечує необхідний розвиток професійно-технічної, середньої спеціальної і вищої освіти, дошкільного і позашкільного виховання через систему державних і муніципальних навчальних закладів.

Держава й органи місцевого та регіонального самоврядування утримують достатню кількість навчальних закладів.

Дозволяються приватні навчальні і виховні заклади.

Держава встановлює загальні норми з питань освіти та єдині вимоги для одержання документів про освіту, які дають право на професійну діяльність, здійснює контроль за їхнім дотриманням.

Стаття 92. Держава забезпечує умови для розвитку фундаментальних наукових досліджень, підготовки наукових кадрів.

Стаття 93. Держава дбає про збереження та охорону пам'яток історії й архітектури, творів мистецтва та інших культурних цінностей незалежно від того, хто є їхнім власником.

В Україні заохочується і підтримується розвиток професійного мистецтва і народної художньої творчості.

Стаття 94. Держава вживає заходів до повернення Україні історичних і культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами.

Держава не допускає вивезення за межі України об'єктів історичної, культурної і художньої спадщини.

Глава 13. Громадські об'єднання

Стаття 95. Громадськими об'єднаннями визнаються політичні партії, масові рухи, професійні спілки, релігійні організації, добровільні товариства, фонди, асоціації та інші об'єднання громадян, які не мають за мету одержання прибутку.

Стаття 96. Діяльність громадських об'єднань повинна ґрунтуватися на демократичних засадах, відповідати вимогам відкритості і гласності.

Повноваження громадських об'єднань не можуть бути підставою для обмеження конституційних прав і свобод членів цих об'єднань та інших осіб.

Стаття 97. Держава створює рівні можливості для діяльності громадських об'єднань.

Стаття 98. Не допускаються утворення і діяльність партій, інших громадських об'єднань і рухів, що ставлять за мету зміну шляхом насильства конституційного ладу, протиправне захоплення державної влади і порушення територіальної цілісності України, а також підрив її безпеки, пропаганду війни, насильства, розпалювання національної, расової, релігійної ворожнечі, зазіхання на права і свободи людини, здоров'я та мораль.

Об'єднання громадян можуть бути заборонені і розпущені лише в судовому порядку.

Забороняються утворення і діяльність будь-яких структурних підрозділів політичних партій у державних органах (крім партійних фракцій в Національних Зборах України), органах місцевого і регіонального самоврядування, Збройних Силах, Національній гвардії та Прикордонних військах, а також на державних підприємствах, в установах, організаціях та навчальних закладах.

Глава 14. Свобода інформації

Стаття 99. В Україні гарантується свобода інформації.

Засоби інформації повинні правдиво висвітлювати події і справедливо відображати різноманітність поглядів на них.

Засоби інформації не піддаються цензурі.

Стаття 100. Право на заснування засобів інформації належить фізичним і юридичним особам.

Не допускається монополізація будь-якого виду засобів інформації.

Стаття 101. Засоби інформації мають право на одержання інформації від державних органів, об'єднань громадян, органів місцевого і регіонального самоврядування, підприємств, установ й організацій, посадових осіб, а також вірогідних даних про їхню діяльність.

Стаття 102. Чинити заборону або перешкоди з боку державних органів, підприємств, установ і організацій, об'єднань громадян, органів місцевого і регіонального самоврядування, їхніх службових осіб законній професійній діяльності журналістів або інші форми тиску на них забороняється.

Стаття 103. Забороняється використання засобів масової інформації для розголошення відомостей, що становлять державну чи іншу таємницю, яка охороняється законом, для закликів до повалення конституційного ладу чи захоплення влади, до порушення територіальної цілісності України, пропаганди війни, насильства, розпалювання расової, національної, релігійної ворожнечі, зазіхання на права і свободи людини та мораль.

Розділ IV. ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ

Глава 15. Принципи територіального устрою

Стаття 104. Україна є унітарною державою. Територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності, неподільності, недоторканності і цілісності державної території, комплексності економічного розвитку і керованості окремих її частин з урахуванням загальнодержавних і регіональних інтересів, національних і культурних традицій, географічних і демографічних особливостей, природних і кліматичних умов.

Стаття 105. При вирішенні питань територіального устрою України враховуються думка громадян, які проживають на відповідній території, потреби розвитку місцевого та регіонального самоврядування.

Стаття 106. Не допускається укладення будь-яких політичних договорів і союзів між окремими адміністративно-територіальними одиницями в особі їхніх органів місцевого і регіонального самоврядування. Угоди між ними можуть укладатися лише з питань, які віднесені до їхньої власної компетенції.

Глава 16. Система адміністративно-територіального поділу

Стаття 107. Адміністративно-територіальними одиницями України є: область (земля), район, місто, селище і село.

У місцевостях традиційного компактного проживання національних меншин за волевиявленням населення даної місцевості з метою задоволення національно-культурних, духовних і мовних потреб громадян утворюються національні адміністративно-територіальні одиниці.

Стаття 108. Утворення, укрупнення, ліквідація чи зміна меж адміністративно-територіальних одиниць проводяться за ініціативою відповідних органів місцевого і регіонального самоврядування з урахуванням думки зацікавленого населення через проведення дорадчого опитування.

Рішення з цього питання ухвалює Рада Послів Національних Зборів України.

Стаття 109. Статус адміністративно-територіальних одиниць, а також порядок їх утворення, змін та ліквідації визначаються Конституційним законом.

Глава 17. Республіка Крим

Стаття 110. Республіка Крим є державно-територіальною організацією влади і самоврядування населення Криму.

Республіка Крим є автономною складовою частиною України.

Стаття 111. Республіка Крим самостійно вирішує питання, віднесені до її відання Конституцією та законами України.

Республіка Крим має свою Конституцію, яка узгоджується з Національними Зборами України.

Стаття 112. Республіка Крим бере участь у вирішенні питань, віднесених до відання України, у Національних Зборах України, Кабінеті Міністрів України та інших центральних державних органах України. Форми і квота представництва Республіки Крим в центральних органах державної влади України визначаються Конституцією та законами України.

Стаття 113. Закони України, прийняті в межах її повноважень, є обов'язковими для виконання на території Республіки Крим.

Розділ V. ДЕРЖАВНА ВЛАДА

Глава 18. Загальні положення

Стаття 114. Державну владу здійснює народ в особі громадян України, які мають право голосу.

Стаття 115. Народ здійснює державну владу шляхом всенародного голосування (референдуму), виборів, а також через систему державних органів.

Стаття 116. Всеукраїнський референдум – конституційний спосіб прийняття безпосередньо народом України законів та інших державних рішень.

Стаття 117. Проведення всеукраїнського референдуму є обов'язковим для вирішення питань про входження України в державні союзи і військово-політичні об'єднання, зміни її території.

Питання, з якого проводиться референдум, має бути сформульоване максимально чітко і не допускати двозначності при відповіді на нього.

Проект закону чи рішення вважаються ухваленими громадянами, якщо за них було подано більшість голосів виборчого корпусу.

Не допускається референдум з питань ціноутворення, оподаткування, витрат з державного бюджету, призначення і звільнення державних посадових осіб, введення і припинення воєнного та надзвичайного стану, амністії, помилування, а також з питань, віднесених до відання судової влади.

Стаття 118. Вибори до Національних Зборів України і Президента України відбуваються періодично і проводяться за принципом загального, рівного і прямого виборчого права, при таємному голосуванні та вільному і рівноправному висуненні кандидатів.

Не допускається одночасне проведення виборів до Національних Зборів і Президента.

Стаття 119. Право голосу мають усі громадяни України, яким на час голосування виповнилося 18 років.

Права голосу не мають громадяни, визнані судом недієздатними.

Здійснення виборчого права призупиняється для осіб, які утримуються за вироком суду в місцях позбавлення волі.

Порядок здійснення виборчих прав громадян, які перебувають за межами України, визначається законом.

Стаття 120. Виборчий процес здійснюється на таких засадах:

- 1) вільне і рівноправне висунення претендентів і кандидатів;
- 2) гласність;
- 3) безпристрасність до кандидатів з боку державних органів, установ і організацій, органів місцевого і регіонального самоврядування;
- 4) рівність можливостей для всіх кандидатів;
- 5) свобода агітації;
- 6) контроль за джерелами фінансування та витратами на виборчу кампанію.

Стаття 121. Проведення виборів в Україні здійснюється по одномандатних виборчих округах. Кожний виборець має один голос.

Стаття 122. Обраним вважається кандидат, який одержав на виборах більше половини голосів виборців, які взяли участь у голосуванні.

Вибори є такими, що відбулися, якщо в голосуванні взяло участь більше половини виборців.

Порядок організації і проведення виборів визначається Конституційним законом.

Стаття 123. Делегування функцій від однієї влади до іншої забороняється, крім випадків, передбачених цією Конституцією.

Кожна влада при виконанні своїх функцій є автономною і діє у встановлених Конституцією межах.

Органи, до компетенції яких належить здійснення функцій відповідних влад, співробітничать між собою у вирішенні завдань, що стоять перед державою.

Глава 19. Законодавча влада НАЦІОНАЛЬНІ ЗБОРИ УКРАЇНИ

Стаття 124. Законодавча влада в Україні належить Національним Зборам України.

Стаття 125. Національні Збори правомочні вирішувати будь-які питання державного життя України, крім тих, що вирішуються виключно всеукраїнським референдумом, або віднесені згідно з Конституцією до відання Президента України, Уряду України, інших державних органів, Республіки Крим, а також органів місцевого і регіонального самоврядування.

А. СКЛАД І ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЗБОРІВ

Стаття 126. Національні Збори складаються з двох палат¹: Ради Депутатів і Ради Послів, які є постійно діючими органами.

Стаття 127. Рада Депутатів, до складу якої входить 350 депутатів, обирається терміном на 5 років по одномандатних виборчих округах з приблизно рівною кількістю виборців.

Депутатом може бути громадянин України, який має право голосу, не молодший двадцяти п'яти років на день виборів, постійно проживає на території України і має рівень освіти, не нижчий загальнообов'язкового.

Стаття 128. Рада Послів, як орган територіального представництва, обирається по одномандатних округах терміном на 5 років на основі рівного представництва – по 5 Послів від кожної області, Республіки Крим і міста Києва.

Послом може бути громадянин України, який має право голосу, не молодший тридцяти п'яти років на день виборів, проживає на відповідній території не менше 10 років і має рівень освіти, не нижчий загальнообов'язкового.

Стаття 129. Депутати і Посли – члени Національних Зборів – представляють народ України і є відповідальними перед виборцями.

Ніхто не може бути одночасно членом обох палат Національних Зборів або мати інший представницький мандат.

Спори про дійсність мандатів членів Національних Зборів вирішує Конституційний Суд України.

Стаття 130. Держава забезпечує умови для безперешкодного та ефективного здійснення членами Національних Зборів своїх повноважень.

Члени Національних Зборів виконують свої функції на постійній основі. На час виконання своїх повноважень вони звільняються з попереднього місця роботи. Розміри винагороди членам Національних Зборів та інших виплат, пов'язаних з виконанням їхніх повноважень, а також умови їхньої оплати визначаються Національними Зборами.

Члени Національних Зборів підзвітні палаті, до якої вони обрані. В разі неучасті без поважних причин члена Національних Зборів у засіданнях палати або її органів, до яких його обрано, палата може виступити з ініціативою про його відкликання виборцями.

¹ Варіант одномандатних Національних Зборів див. у додатку (с.126).

Членам Національних Зборів забороняється займатися підприємницькою діяльністю, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової і викладацької у вільний від депутатської діяльності час.

Інші випадки несумісності мандата члена Національних Зборів з метою забезпечення його незалежності та принципу розподілу влад встановлюються Конституційним Законом про статус члена Національних Зборів.

Стаття 131. Члени Національних Зборів мають право виступу на засіданнях Національних Зборів і палат з усіх питань, які розглядаються, право запиту і запитань до будь-яких державних органів і посадових осіб (крім Президента та органів судової влади), вимагати і одержувати від них інформацію, яка є необхідною для здійснення своїх повноважень, а також інші права, визначені цією Конституцією і Конституційним Законом про статус члена Національних Зборів України.

Стаття 132. Члени Національних Зборів користуються парламентською недоторканністю.

Вони юридично невідповідальні за голосування або висловлювання в Національних Зборах і їхніх органах.

Члени Національних Зборів мають право не свідчити проти осіб, які довірили їм як Депутатам чи Послам відомості про будь-які факти, а також не повідомляти про ці факти.

Повноваження членів Національних Зборів та їхні права і свободи як громадян України не можуть бути обмежені в разі введення воєнного чи надзвичайного стану.

Члени Національних Зборів не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності, арештовані або піддані будь-яким іншим заходам, що обмежують їхні права і свободи, а також заходам адміністративного стягнення, що накладаються у судовому порядку, без попередньої згоди на це відповідної палати.

Подання про позбавлення члена Національних Зборів парламентської недоторканності вносить до відповідної палати Генеральний Прокурор України.

Стаття 133. Повноваження члена Національних Зборів припиняються одночасно з припиненням повноважень палати, до якої його обрано, або в разі його смерті.

Дострокове припинення повноважень члена Національних Зборів за рішенням відповідної палати може бути у випадках:

- 1) невиконання ним без поважних причин протягом двох місяців вимоги щодо несумісності мандата члена Національних Зборів;
- 2) складення повноважень за особистою заявою;
- 3) обвинувального вироку суду, що набрав чинності;
- 4) визнання судом члена Національних Зборів недієздатним або безвісно відсутнім;
- 5) втрати громадянства України або виїзду на постійне проживання за межі України.

Рішення палати про дострокове припинення повноважень члена Національних Зборів може бути оскаржене ним в Конституційний Суд України.

Повноваження члена Національних Зборів припиняються достроково в разі відкликання його виборцями.

Б. ПОВНОВАЖЕННЯ І ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ НАЦІОНАЛЬНИХ ЗБОРІВ

Стаття 134. Національні Збори ухвалюють Конституцію України, вносять до неї зміни і доповнення.

Національні Збори ухвалюють Конституційні закони України, які передбачені статтями 15, 109, 122, 130, 174, 191, 201, 203, 223, 229, 236 цієї Конституції.

Стаття 135. Національні Збори ухвалюють закони України.

Виключно законами України визначаються:

- 1) права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод;
- 2) громадянство, правосуб'єктність громадян, статус іноземців й осіб без громадянства;
- 3) основні обов'язки людини і громадянина;
- 4) права національних меншин;
- 5) статус мов;
- 6) демографічна, міграційна (в тому числі імміграційна і еміграційна) політика;
- 7) принципи бюджетної, фінансової, цінової, кредитної, податкової, інвестиційної політики; засади побудови системи оподаткування; види податків, зборів та обов'язкових платежів; платники податків і об'єкти оподаткування; валюта, проби, вартість і типи національних монет, порядок і санкціонування емісії банкнот;
- 8) одиниці ваги, міри і часу;
- 9) принципи та основні напрями зовнішньої політики, організації оборони, основи керівництва Збройними Силами та їхнього використання;
- 10) основи організації державної безпеки і забезпечення громадського порядку;
- 11) принципи зовнішньоекономічної і митної політики;
- 12) правовий режим державних кордонів;
- 13) засади територіального устрою України;
- 14) основи організації місцевого і регіонального самоврядування, співробітництво регіонів, утворення вільних економічних зон;
- 15) загальні правила використання природних ресурсів, освоєння космічного простору, організації та експлуатації енергосистем, повітряного, морського, річкового, залізничного, автомобільного, трубопровідного транспорту і зв'язку;
- 16) правовий режим власності, порядок захисту майнових прав фізичних і юридичних осіб; порядок оподаткування майна;
- 17) основні засади і гарантії підприємництва;
- 18) екологічна політика, екологічні стандарти;
- 19) основи соціально-економічної політики, соціального захисту, шлюбу, сім'ї, материнства і дитинства, охорони здоров'я, виховання, освіти, науки, техніки і культури;
- 20) основи формування і діяльності об'єднань громадян та засобів масової інформації;
- 21) організація і порядок проведення виборів і референдумів;
- 22) організація і діяльність Національних Зборів, правовий статус членів Національних Зборів;
- 23) основи організації і діяльності органів державної виконавчої влади, загальні засади державної служби, здійснення державної статистики та інформатики;

24) кваліфікація злочинів й адміністративних правопорушень та визначення покарань за них; амністія;

25) судовострій і судочинство, прокуратура, слідство, адвокатура і нотаріат; виправно-трудова установа;

26) порядок використання та захисту державного прапора, герба і гімну; статус столиці;

27) правовий режим воєнного і надзвичайного стану;

28) встановлення державних нагород і звань.

До виключних повноважень Національних Зборів належать також ухвалення кодексів з усіх галузей законодавства, внесення до них змін і доповнень, тлумачення законів.

Національні Збори ухвалюють закони і з інших питань, у тому числі передбачених цією Конституцією.

Стаття 136. Національні Збори:

1) затверджують державний бюджет та звіт про його виконання;

2) обирають і призначають державних посадових осіб у випадках, передбачених цією Конституцією;

3) здійснюють парламентський контроль за виконавчою і судовою владою у формах і межах, встановлених цією Конституцією;

4) дають згоду на укладення міжнародних договорів про державні союзи, економічні і військово-політичні об'єднання та міжнародні організації, державні кордони, а також угод, які стосуються конституційних прав і свобод людини і громадянина, громадянства чи потребують фінансових витрат держави;

5) ратифікують, денонсують, призупиняють і анулюють дію міжнародних договорів.

Національні Збори можуть проводити розслідування і слухання з будь-яких питань, що стосуються суспільних інтересів.

Стаття 137. Національні Збори працюють сесійно.

Сесії Національних Зборів проводяться у формі спільних і роздільних засідань Національних Зборів – Ради Депутатів і Ради Послів, їхніх постійних і тимчасових комісій.

Стаття 138. На спільні засідання Рада Депутатів і Рада Послів збираються для вирішення таких питань:

1) відкриття і закриття сесій Національних Зборів;

2) внесення змін чи доповнень до Конституції і Конституційних законів України;

3) оголошення рішень, прийнятих на всеукраїнських референдумах;

4) ратифікації, денонсації, призупинення і анулювання міжнародних договорів України;

5) призначення виборів Президента України; проголошення акта його обрання і прийняття від нього присяги; прийняття чи відхилення відставки Президента України;

6) оголошення розпуску Національних Зборів чи окремої палати; призначення чергових і позачергових виборів Національних Зборів чи їхніх палат;

7) ухвалення рішення про проведення всеукраїнського референдуму про дострокове припинення повноважень Президента України за вимогою не менше 2 мільйонів виборців або за ініціативою самих Національних Зборів;

8) призначення і звільнення з посади за поданням Президента Прем'єр-Міністра України;

9) заслуховування доповідей Президента про внутрішнє і зовнішнє становище України;

10) призначення Голови Конституційного Суду України і прийняття від суддів Конституційного Суду присяги; прийняття чи відхилення відставки Голови Конституційного Суду України;

11) визначення структури та чисельності Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Прикордонних військ України;

12) оголошення стану війни за поданням Президента та схвалення рішення Президента про використання Збройних Сил України та інших військових формувань в разі збройного нападу на неї;

13) затвердження указів Президента про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, загальну або часткову мобілізацію;

14) повторного розгляду закону, на який було накладене вето Президента; накладення парламентського вето на нормативні укази Президента, які суперечать законам України;

15) заслуховування звітів і пропозицій утворених спільно палатами тимчасових слідчих комісій, обговорення та прийняття рішень з них;

16) застосування імпідменту у випадках, передбачених цією Конституцією;

17) прийняття постанов, заяв, декларацій і звернень;

18) заслуховування відповідей на запити членів Національних Зборів з питань, які розглядаються на їхніх спільних засіданнях;

19) повторного розгляду законопроекту, внесеного погоджувальною комісією палат.

Усі інші питання, віднесені до повноважень Національних Зборів, вирішуються, як правило, на роздільних засіданнях палат.

Стаття 139. Рада Депутатів і Рада Послів здійснюють повноваження Національних Зборів на засадах рівності і розподілу функцій.

Палата може брати до свого розгляду будь-які питання, віднесені до повноважень Національних Зборів, за винятком тих, які відповідно до статей 140 і 141 цієї Конституції належать до виключних повноважень іншої палати.

Стаття 140. До виключних повноважень Ради Депутатів належать:

1) парламентський контроль у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина, призначення Уповноваженого Національних Зборів у правах людини (Народного правозахисника);

2) парламентський контроль за діяльністю Національного Банку і Державного Контрольного Комітету; призначення Голови Національного Банку, Голови Державного Контрольного Комітету і Державних контролерів;

3) надання попередньої згоди на укладання міжнародних договорів, які стосуються прав і свобод людини, громадянства або вимагають фінансових витрат держави;

4) надання згоди на призначення і звільнення Президентом України Міністра фінансів України, Міністра закордонних справ України, Міністра юстиції України, Міністра внутрішніх справ України, Міністра оборони України, Голови Служби безпеки України, Глав дипломатичних представництв України в інших державах та Глав представництв України при міжнародних організаціях;

5) призначення заступника Голови та 11 членів Конституційного Суду;

б) пред'явлення звинувачення у разі застосування імпічменту за наявності підстав для порушення кримінальної справи проти Президента, Прем'єр-міністра та посадових осіб, які обираються, призначаються чи затверджуються палатами Національних Зборів, що тягне за собою усунення з посади відповідної особи.

Стаття 141. До виключних повноважень Ради Послів належать:

- 1) утворення, укрупнення чи ліквідація адміністративно-територіальних одиниць, їх найменування та перейменування;
- 2) затвердження статутів регіонального самоврядування;
- 3) призначення за пропозицією Голови Ради Послів голів і членів Верховного Суду, Вищого господарського суду і призначення Генерального Прокурора України;
- 4) призначення заступника Голови та 11 членів Конституційного Суду;
- 5) утворення Вищої атестаційної і дисциплінарної комісії суддів;
- 6) надання попередньої згоди на укладання міжнародних договорів про державні союзи військово-політичні об'єднання, міжнародні організації та державні кордони;
- 7) ухвалення рішень про достатність підстав для усунення з посади посадових осіб у разі застосування імпічменту.

Стаття 142. Рада Депутатів і Рада Послів з питань, які віднесені до їхніх виключних повноважень, ухвалюють постанови.

Стаття 143. Кожна палата Національних Зборів збирається на першу сесію не пізніше тридцятого дня після виборів.

Палата є правомочною за умови обрання не менше чотирьох п'ятих визначеного Конституцією її складу.

На чергові сесії палати збираються першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року.

Позачергові сесії і засідання палат із зазначенням порядку денного скликаються Головами палат з їхньої ініціативи або за вимогою не менше третини визначеного Конституцією складу кожної із палат чи за пропозицією Президента. Такі сесії чи засідання закриваються відразу після вичерпання порядку денного.

У разі введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях палати збираються у дводенний строк без скликання.

Стаття 144. Засідання палат правомочні в разі наявності не менше двох третин від визначеного Конституцією їхнього складу і проводяться у відповідності до регламентів палат.

Стаття 145. Засідання палати веде її Голова, а у випадках, передбачених Регламентом, інша визначена в ньому особа.

Перше засідання палати відкриває Голова відповідної палати Національних Зборів попереднього скликання. До обрання Голови палати нового скликання її засідання веде обрана палатою Президія засідання.

Спільні засідання палат ведуть по чергово Голова Ради Депутатів і Голова Ради Послів відповідно до загального Регламенту Національних Зборів.

Стаття 146. На першому засіданні кожна палата обирає Мандатну і Лічильну комісії.

За поданням відповідних Мандатних комісій кожна із палат приймає рішення про визнання повноважень Депутатів і Послів, а в разі порушення Закону про вибори – про визнання виборів окремих Депутатів і Послів недійсними.

Стаття 147. Спільні і роздільні засідання палат проводяться гласно і відкрито. Для проведення закритого засідання вимагається рішення палат.

Голосування на засіданнях палат є персональним і здійснюється відкрито, якщо інше не визначене цією Конституцією і регламентами.

Стаття 148. Рада Депутатів і Рада Послів ухвалюють акти на засіданнях після їхнього обговорення більшістю голосів від визначеного Конституцією їхнього складу, якщо інше не встановлене в цій Конституції або в регламентах.

На спільних засіданнях палат акти ухвалюються роздільним голосуванням.

Стаття 149. Кожна палата обирає із свого складу Голову, заступників Голови, а також голів постійних комісій палати.

Рішенням палати вони можуть бути зміщені.

Голови палат:

- 1) здійснюють загальне керівництво підготовкою питань, які підлягають розгляду на спільних і роздільних засіданнях палат, підписують акти, ухвалені палатами;
- 2) представляють палати у відносинах з органами та організаціями усередині держави та за кордоном;
- 3) формують секретаріати палат й організують їхню роботу;
- 4) розпоряджаються бюджетними асигнуваннями, які виділяються на утримання палат і їхнє функціонування;
- 5) здійснюють інші функції, передбачені цією Конституцією.

Заступники голів палат виконують за повноваженням голів палат окремі їхні функції, заміщують голів палат у разі їхньої відсутності або неможливості здійснення ними своїх обов'язків.

Стаття 150. Кожна палата утворює свою Президію у складі Голови палати, який є Головою Президії, заступників Голови палати і Секретаря палати. Секретар палати призначається не з числа Депутатів або Послів.

Президія палати є підзвітним палаті робочим органом, який забезпечує співробітництво палат, організацію роботи палати та її органів, здійснює інші повноваження.

Головою Національних Зборів є Голова Ради Депутатів *ex officio* (за посадою), а його заступником – Голова Ради Послів.

Голова Національних Зборів представляє Національні Збори поза їхніми межами, виконує інші функції, передбачені цією Конституцією.

Стаття 151. Палати створюють із свого складу постійні комісії.

Постійні комісії ведуть законопроектні роботи, готують і попередньо розглядають питання, які віднесені до повноважень відповідних палат, здійснюють контроль за виконанням законів та інших актів Національних Зборів і їхніх палат.

Постійні комісії з питань, які віднесені до їхніх повноважень, ухвалюють постанови. Постанови комісій підлягають негайному розгляду відповідними органами, організаціями і посадовими особами з повідомленням про наслідки розгляду.

Палати можуть утворювати, коли визнають за необхідне, тимчасові спеціальні комісії для підготовки і попереднього розгляду питань з своєї компетенції.

Стаття 152. Палати Національних Зборів можуть обирати із свого складу спільні або окремі тимчасові слідчі комісії для проведення розслідування з будь-яких конкретно визначених ними питань, що становлять суспільний інтерес.

Рішення палати про утворення тимчасової слідчої комісії і визначення її завдання вважається прийнятим, якщо за це проголосувало не менше третини від визначеного Конституцією складу палати.

Тимчасові слідчі комісії здійснюють збір, вивчення та оцінку інформації з тими ж повноваженнями й обмеженнями, що й органи слідства і судової влади; подають звіти і пропозиції відповідно на розгляд спільних чи роздільних засідань палат.

Тимчасові слідчі комісії припиняють свою діяльність після прийняття відповідними палатами остаточного рішення щодо проведеного розслідування.

Висновки і пропозиції тимчасових слідчих комісій не є вирішальними для суду.

Стаття 153. Члени Національних Зборів мають право утворювати в палатах парламентські групи для надання допомоги в організації роботи палат, сприяння Депутатам і Послам у здійсненні повноважень, а також для узгодження їхніх позицій у питаннях, що розглядаються відповідними палатами та їхніми органами.

Зареєстровані парламентські групи мають право на пропорційне представництво в органах відповідних палат, на гарантований виступ свого представника з будь-якого питання порядку денного, на матеріально-технічне забезпечення їхньої діяльності і допомогу технічного персоналу, а також інші права, визначені законом.

Стаття 154. Повноваження Національних Зборів та їхніх палат припиняються в день відкриття першої сесії Національних Зборів нового скликання.

Повноваження Національних Зборів або однієї з палат можуть бути припинені в порядку саморозпуску або за рішенням всеукраїнського референдуму, який проводиться на вимогу не менше 2 мільйонів виборців.

Якщо за рішенням всеукраїнського референдуму буде висловлене недовір'я Національним Зборам чи одній з палат, Національні Збори оголошують свій розпуск чи розпуск відповідної палати і призначають день виборів нових Національних Зборів чи палати. Новообрані палати мають повноваження на повний термін, визначений відповідно в статтях 127 і 128 цієї Конституції.

Стаття 155. Організація роботи Ради Депутатів і Ради Послів визначається їхніми регламентами, які приймаються ними, мають силу закону і набувають чинності з дня їхньої публікації без скріплення підписом Президента.

В. ЗАКОНОДАВЧИЙ ПРОЦЕС

Стаття 156. Право законодавчої ініціативи у Національних Зборах належить народу України, Депутатам і Послам, палатам Національних Зборів, їхнім Президіям і постійним комісіям, Президенту України, Верховній Раді Республіки Крим.

Члени Національних Зборів, Президії і постійні комісії палат здійснюють законодавчу ініціативу шляхом внесення у свої палати пропозицій про підготовку законопроектів чи текстів відповідних законопроектів, а також змін і доповнень до них.

Стаття 157. Народ здійснює законодавчу ініціативу шляхом внесення до Національних Зборів відповідного законопроекту, який розглядається у пріоритетному порядку.

Законопроект вноситься від імені не менше 300 тисяч виборців.

Законопроект про зміни та доповнення Конституції вноситься від імені не менше 2 мільйонів виборців.

Порядок здійснення законодавчої ініціативи народу регулюється законом.

Стаття 158. Законопроекти подаються до Президій палат, поширюються серед Депутатів і Послів, попередньо обговорюються у відповідних постійних або тимчасових спеціальних комісіях.

Попередньо розглянутий комісіями законопроект з їхніми висновками передається на розгляд палат. Розгляд законопроекту в палаті організовується у такий спосіб, щоб з'ясувати дійсне волевиявлення більшості її членів.

Розгляд і прийняття законопроекту палатою передбачає:

- схвалення основних положень у принципі;
- схвалення постановитивно і в цілому.

Стаття 159. Закон після його обговорення і голосування постановитивно і в цілому вважається ухваленим, якщо за нього проголосувала більшість від встановленого Конституцією складу кожної палати, якщо інше не передбачене цією Конституцією.

Стаття 160. Законопроект, який потребує фінансових витрат, вноситься на засідання палат за умови, що до нього додаються необхідні розрахунки Державного Контрольного Комітету й обґрунтування відповідної постійної комісії про шляхи їхнього покриття.

В ухваленому законі, який потребує нових або додаткових витрат, мають бути визначені шляхи їхнього покриття.

Стаття 161. Проект закону після ухвалення в цілому однією палатою передається відразу на розгляд іншої палати. У разі схвалення законопроекту в цілому цією палатою, або відсутності щодо нього її заперечень (вето) протягом місяця, закон вважається прийнятим Національними Зборами.

Вето палати щодо законопроекту приймається тією ж більшістю голосів, що вимагається для прийняття відповідного законопроекту в цілому.

У разі схвалення палатою законопроекту в цілому, але з внесенням до нього змін чи доповнень, він відразу повертається в палату, яка ухвалила його першою. Згода з такими змінами чи доповненнями палати, яка ухвалила закон першою, означає прийняття закону Національними Зборами.

Для усунення розбіжностей, що виникають між палатами при розгляді законопроекту, на паритетних засадах утворюється погоджувальна комісія палат. Законопроект, внесений погоджувальною комісією, розглядається на спільному засіданні палат. Якщо на спільному засіданні палат законопроект не буде ухвалений, він вважається відхиленим Національними Зборами.

У разі виникнення розбіжностей між палатами при розгляді бюджетно-фінансових питань, питань територіального устрою, демографічної та міграційної політики погоджувальна комісія не утворюється. Остаточне рішення з питань бюджетно-фінансової діяльності ухвалюється повторним голосуванням Радою Депутатів, а з питань територіального устрою, демографічної та міграційної політики – Радою Послів.

Стаття 162. Ратифікація, денонсація, призупинення чи анулювання міжнародних договорів здійснюються шляхом прийняття відповідного закону, якщо інше не передбачене в самому договорі.

Проект закону про ратифікацію, денонсацію, призупинення чи анулювання міжнародних договорів готується Радою Послів, обговорюється й ухвалюється в загальному порядку.

Стаття 163. Закон підписують Голови палат Національних Зборів і відразу передають його Президенту.

Президент прочитує закон, приймає його до виконання, скріплює своїм підписом та офіційно публікує протягом 15 днів від дня отримання закону. До закінчення цього терміну Президент може скористатися своїм правом вето і повернути закон зі своїми зауваженнями до Національних Зборів для повторного розгляду.

Якщо під час повторного розгляду закон буде прийнятий більшістю голосів від встановленого Конституцією складу кожної палати (варіант: двома третинами), Президент зобов'язаний його підписати і опублікувати протягом 10 днів.

У разі, коли Президент протягом встановленого терміну не повернув закон на повторний розгляд, закон вважається скріпленим Президентом.

Якщо Президент подає не скріплений ним закон з мотивів його неконституційності до Конституційного Суду, то визначений для скріплення закону термін відповідно продовжується.

Закони, акти палат, які не підлягають скріпленню Президентом, публікуються відповідними палатами.

У випадку, коли Президент застосує право вето після закінчення сесії Національних Зборів, має бути негайно скликана позачергова сесія для повторного розгляду закону.

Стаття 164. За рішенням Національних Зборів або однієї з їхніх палат закон до його скріплення Президентом може бути винесений на всеукраїнський референдум.

Закон, ухвалений на всеукраїнському референдумі, скріпленню Президентом не підлягає.

Стаття 165. Зміни, доповнення чи скасування законів та їхнє тлумачення здійснюються у тому ж порядку, як і їхнє прийняття.

Стаття 166. Закон набуває чинності після 10 днів з моменту його опублікування, якщо інше не передбачене самим законом, але не раніше дня його опублікування.

Г. БЮДЖЕТ. ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ

Стаття 167. Національні Збори здійснюють виключні повноваження по розпорядженню всім майном, що знаходиться у державній власності і є державною казною.

Правовий режим державного майна визначається законом.

Оперативне управління державним майном на основі і в рамках закону здійснює виконавча влада та інші визначені законом державні органи.

Загальний контроль за дотриманням режиму державного майна здійснюють Національні Збори.

Стаття 168. Державний бюджет України становлять прибутки і видатки держави.

Прибутки і видатки держави мають бути конкретно визначені і збалансовані.

У Законі про державний бюджет не можуть бути відмінені чи скорочені видатки, які були передбачені іншими чинними законами.

Національні Збори можуть здійснити нове обчислення державних прибутків, а також змінити попередні і виділити нові асигнування на поточний бюджетний рік у додатковому бюджеті.

Будь-які видатки, не передбачені державним бюджетом, є порушенням закону.

Закон встановлює граничний розмір бюджетного дефіциту. Покриття бюджетного дефіциту за рахунок емісії недопустиме без дозволу Національних Зборів.

У разі прийняття Національними Зборами державного бюджету з перевищенням видатків над прибутками в Законі про державний бюджет передбачаються джерела і засоби покриття дефіциту. Закон про державний бюджет не може встановлювати нові податки, штрафи та інші платежі, не передбачені відповідним законом.

Національні Збори з урахуванням рівня економічного розвитку різних регіонів України, їхнього природного потенціалу, екологічного і демографічного стану визначають загальні принципи формування і здійснення місцевих і регіональних бюджетів.

Стаття 169. Державний бюджет України приймається у формі закону щорічно на період з 1 січня по 31 грудня, а за особливих обставин – на інший період.

Президент протягом перших 15 днів осінньої сесії подає до Ради Депутатів проект Закону про державний бюджет на наступний рік.

У цей же термін Рада Депутатів подає на розгляд свій проект Закону про державний бюджет.

Проект бюджету попередньо розглядається Державним Контрольним Комітетом, а також відповідними комісіями палат.

Закон про державний бюджет, схвалений у порядку, передбаченому статтею 161 цієї Конституції, набирає чинності з першого січня наступного року і не підлягає скріпленню Президентом.

Якщо Президент або Рада Депутатів не подадуть проект Закону про державний бюджет до 30 листопада, або якщо проект Закону про державний бюджет до 31 грудня не буде схвалений, то Закон про державний бюджет поточного року залишається чинним на перший квартал наступного року.

Порядок складення і прийняття державного бюджету встановлюється законом.

Стаття 170. Президент подає до Ради Депутатів постатейний звіт про виконання державного бюджету не пізніше як через 3 місяці після закінчення звітного бюджетного року.

Поданий звіт попередньо розглядається Державним Контрольним Комітетом і відповідними комісіями палат Національних Зборів. Звіт затверджується з урахуванням їхніх висновків і підлягає опублікуванню.

Стаття 171. Грошовий обіг і порядок розрахунків встановлюються Національним Банком, який має виключне право емісії грошей.

Національний Банк підзвітний Раді Депутатів.

Стаття 172. Фінансовий контроль за здійсненням державного бюджету покладається на Раду Депутатів.

Рада Депутатів здійснює фінансовий контроль як безпосередньо, так і через Державний Контрольний Комітет.

Стаття 173. Державний Контрольний Комітет є органом парламентського контролю за фінансовою діяльністю держави, органів місцевого і регіонального самоврядування і використанням рухомого й нерухомого майна та інших цінностей, що є публічною власністю.

Державний Контрольний Комітет підпорядкований і підзвітний Раді Депутатів.

Стаття 174. Державний Контрольний Комітет складається з Державних контролерів, які призначаються Радою Депутатів із числа фахівців у галузі фінансів і права терміном на 5 років. На Державних контролерів поширюються умови несумісності, які встановлені статтею 208 цієї Конституції.

Очолює Державний Контрольний Комітет Голова Державного Контрольного Комітету. Голова Державного Контрольного Комітету та його заступник призначаються за поданням Голови Ради Депутатів на засіданні Ради Депутатів.

Державний Контрольний Комітет з питань своєї компетенції може проводити розслідування з тими ж повноваженнями, що й тимчасові слідчі комісії палат.

Організація, компетенція і порядок діяльності Державного Контрольного Комітету визначаються Конституційним законом.

Глава 20. Виконавча влада

А. ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ

Стаття 175. Главою держави і виконавчої влади є Президент України. Президент виступає від імені держави.

Президент є політично відповідальним перед народом України.

Президент обирається терміном на 5 років на основі загального, рівного і прямого виборчого права при вільному висуненні претендентів і таємному голосуванні.

Президентом може бути обраний громадянин України, який має право голосу, не молодший тридцяти п'яти років на день виборів, проживає на території України не менше 10 років, володіє державною мовою, має рівень освіти, не нижчий загальнообов'язкового, і за станом здоров'я може виконувати обов'язки Президента.

Одна й та ж особа не може бути Президентом більше двох термінів підряд.

Президент не може бути членом Національних Зборів, мати інший представницький мандат, займати будь-яку посаду в державних органах і об'єднаннях громадян, в інших організаціях і установах чи займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю. На час виконання своїх обов'язків Президент призупиняє свою партійну і профспілкову приналежність.

Чергові вибори Президента проводяться не раніше 60 і не пізніше 10 днів до закінчення терміну повноважень Президента.

Порядок проведення виборів Президента визначається Законом про вибори Президента України.

Стаття 176. Президент вступає на посаду з моменту прийняття присяги на засіданні Національних Зборів.

Приведення Президента до присяги здійснює Голова Національних Зборів.

Президент приносить присягу такого змісту:

“Урочисто присягаю народу України при здійсненні повноважень Президента суворо дотримуватися Конституції і законів України, поважати й охороняти права і свободи людини і громадянина, захищати незалежність України, сумлінно виконувати покладені на мене високі обов'язки”.

Присяга приноситься Президентом не пізніше як у п'ятнадцятиденний термін після офіційного оголошення результатів виборів. Дату принесення присяги визначають Національні Збори.

Стаття 177. На особу Президента поширюється парламентська недоторканність, встановлена статтею 132 цієї Конституції.

Стаття 178. Президент:

1) виступає гарантом забезпечення прав і свобод громадян, державної незалежності України, дотримання і виконання Конституції і законів України;

2) представляє Україну у міжнародних відносинах;

3) звертається з посланнями до народу і подає на розгляд Національних Зборів щорічні доповіді про внутрішнє і зовнішнє становище України;

4) має право законодавчої ініціативи;

5) за рішенням Національних Зборів ухвалює нормативні укази з економічних та інших питань, не врегульованих законами України, з наступним їхнім затвердженням Національними Зборами;

6) вносить проект державного бюджету на розгляд і затвердження Національних Зборів; подає на розгляд і затвердження Національних Зборів звіт про виконання державного бюджету;

7) на засіданні Національних Зборів та їхніх палат дає відповідь у зв'язку з запитами, які прийняті рішеннями Національних Зборів чи палат відповідно до їхньої компетенції;

8) накладає вето на схвалені Національними Зборами закони і повертає їх на повторний розгляд Національних Зборів;

9) здійснює управління державним майном у випадках, передбачених законом;

10) очолює систему органів виконавчої влади України, проводить через них у життя Конституцію і закони України, забезпечує реалізацію актів судової влади;

11) здійснює загальне керівництво Кабінетом Міністрів України і спрямовує його виконавчу діяльність;

12) представляє Національним Зборам кандидатуру для призначення на посаду Прем'єр-міністра України; вносить пропозицію Національним Зборам про звільнення з посади Прем'єр-міністра України;

13) за погодженням з Радою Депутатів призначає і звільняє Міністра фінансів України, Міністра закордонних справ України, Міністра юстиції України, Міністра внутрішніх справ України, Міністра оборони України, Голову Служби безпеки України, Глав дипломатичних представництв України в інших державах та Глав представництв України при міжнародних організаціях;

14) призначає і звільняє з посади інших міністрів та посадових осіб виконавчої влади; визначає повноваження посадових осіб виконавчої влади, повноваження яких не визначені законом;

15) призначає і звільняє з посади голів обласних (земельних) і міських (міста Києва і Севастополя) управ, а також свого представника в Республіці Крим; затверджує рішення голів обласних управ про призначення чи звільнення з посади голів районних управ;

16) вживає необхідних заходів щодо забезпечення державної і громадської безпеки, недоторканності державних кордонів та територіальної цілісності України;

17) керує здійсненням зовнішньої політики і зовнішніми зносинами України; веде переговори і підписує міжнародні договори України, які підлягають ратифікації Національними Зборами, і приймає вірчі і відкличні грамоти акредитованих при ньому дипломатичних представників іноземних держав;

18) є Верховним Головнокомандуючим Збройними Силами України; очолює Раду Національної оборони України; за погодженням з Радою Послів призначає і звільняє вище командування Збройних Сил України;

19) присвоює вищі військові звання і дипломатичні ранги, інші спеціальні звання і класні чини;

20) приймає рішення про оголошення стану війни та використання Збройних Сил України в разі збройного нападу на Україну з затвердженням цього рішення Національними Зборами в наступні два дні;

21) у випадку загрози нападу на Україну, небезпеки державній незалежності України приймає рішення, з наступним затвердженням його Національними Зборами в найближчі два дні, про загальну або часткову мобілізацію та запровадження воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях;

22) оголошує в разі необхідності окремі місцевості України зонами екологічного лиха з затвердженням цього рішення Національними Зборами в наступні два дні;

23) оголошує в разі необхідності в Україні або в окремих місцевостях надзвичайний стан з затвердженням цього рішення Національними Зборами в наступні 2 дні;

24) скасовує акти міністрів, керівників інших центральних і місцевих органів виконавчої влади, Уряду Республіки Крим у разі невідповідності їх Конституції і законам України та указам Президента;

25) вирішує питання про прийняття до громадянства і виходу з громадянства України, надання притулку, депортації іноземних громадян й осіб без громадянства;

26) входить з поданням до Національних Зборів про дострокове припинення повноважень окремих органів місцевого і регіонального самоврядування в разі порушення ними Конституції, законів України, указів Президента та про призначення до них нових виборів;

27) встановлює додаткові заходи адміністративної відповідальності за порушення режиму, встановленого у зв'язку з стихійним лихом, епідеміями та епізоотіями;

28) вживає заходів до захисту інтересів громадян України за кордоном;

29) сприяє задоволенню національно-культурних, духовних і мовних потреб українців, що проживають в інших державах;

30) здійснює помилування осіб, засуджених судами України, крім випадків засудження осіб у зв'язку із застосуванням до них імпідменту;

31) нагороджує державними нагородами, присвоює почесні звання України; засновує президентські відзнаки і нагороджує ними;

32) дає тлумачення прийнятих ним актів;

33) здійснює інші повноваження, передбачені цією Конституцією.

Стаття 179. Президент не може передавати свої повноваження іншим особам або органам.

Стаття 180. Для здійснення своїх повноважень Президент утворює необхідні управлінські і консультативні органи в межах коштів, передбачених на утримання апарату державної виконавчої влади.

Стаття 181. Президент не може розпустити Національні Збори, крім випадку, передбаченого статтею 187 Конституції.

Стаття 182. Президент на основі і на виконання Конституції і законів України в межах своїх повноважень видає укази і розпорядження.

Стаття 183. Президент України виконує свої обов'язки до вступу на посаду новообраного Президента.

Повноваження Президента припиняються достроково у випадках:

- порушення ним вимог несумісності посади Президента з іншими видами діяльності, які встановлені частиною 6 статті 175 Конституції;
- задоволення його прохання про відставку;
- неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я;
- недовіри народу, висловленої на всеукраїнському референдумі;
- усунення з посади в порядку імпідменту;
- втрати громадянства України або виїзду на постійне проживання за межі України.

Стаття 184. Відставка Президента приймається і набирає чинності за умови, коли заява про відставку буде ним особисто проголошена і розглянута на пленарному засіданні Національних Зборів і задоволена простою більшістю голосів від встановленого Конституцією складу кожної із палат.

Стаття 185. Неможливість виконання Президентом повноважень за станом здоров'я має бути встановлена на засіданні Національних Зборів на підставі письмового подання Верховного Суду України, обґрунтованого медичним висновком та висновком спеціально створеної тимчасової парламентської комісії, і підтверджена більшістю голосів від встановленого Конституцією складу кожної палати.

Стаття 186. Рішення про проведення всеукраїнського референдуму про відкликання Президента, якщо цього вимагають не менше двох мільйонів виборців, приймають Національні Збори більшістю голосів від встановленого Конституцією складу кожної палати.

Стаття 187. Рішення про проведення всеукраїнського референдуму про дострокове припинення повноважень Президента за ініціативою Національних Зборів приймається не менше ніж двома третинами голосів від встановленого Конституцією складу кожної палати.

Якщо за наслідками референдуму, проведеного за ініціативою Національних Зборів, народ України висловить довіру Президенту, Національні Збори можуть бути розпущені Президентом у двотижневий термін після офіційного оголошення наслідків референдуму.

Стаття 188. У випадку злочинного порушення Президентом України Конституції і законів України під час виконання ним службових обов'язків, справу про його усунення з посади в порядку імпичменту порушує Рада Депутатів перед Радою Послів. Рада Послів приймає рішення про усунення Президента з посади не менше ніж двома третинами голосів встановленого Конституцією її складу.

Особа, усунена з посади Президента, підлягає відповідальності за скоєний злочин у загальному порядку.

Стаття 189. У разі смерті, дострокового припинення повноважень Президента або усунення його з посади відповідно до статей 183 і 188 цієї Конституції виконання обов'язків Президента на період до обрання і вступу на посаду нового Президента за рішенням Національних Зборів покладається на Прем'єр-міністра України. Обрання нового Президента має відбутися не пізніше, ніж за 90 днів від дня відкриття вакансії. Новообраний Президент має повноваження на термін, визначений у статті 175 Конституції.

В. КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

Стаття 190. Кабінет Міністрів (Уряд) України підпорядковується Президенту, перед ним відповідальний і в своїй діяльності керується його програмою і рішеннями.

До складу Кабінету Міністрів входять Прем'єр-міністр, заступники Прем'єр-міністра, міністри, а також інші посадові особи, визначені Президентом.

Очолює Кабінет Міністрів Прем'єр-міністр України. Прем'єр-міністр за посадою є заступником Президента.

Стаття 191. Прем'єр-міністр здійснює безпосереднє керівництво Кабінетом Міністрів та його апаратом, контролює і координує діяльність міністерств та інших органів виконавчої влади.

Прем'єр-міністр відповідальний перед Президентом, йому підпорядкований і підзвітний.

Повноваження і порядок діяльності Кабінету Міністрів визначаються Конституційним законом.

Стаття 192. Припинення повноважень Президента тягне за собою відставку Уряду.

Уряд, який іде у відставку, продовжує виконувати свої повноваження до формування нового Уряду.

Стаття 193. Міністри і керівники інших центральних органів виконавчої влади здійснюють керівництво дорученими сферами управління і несуть відповідальність перед Президентом за стан справ у цих сферах.

Міністри і керівники інших центральних органів виконавчої влади на основі і на виконання Конституції і законів України, а також указів Президента в межах своїх повноважень видають накази та інші акти.

Міністр, керівник іншого центрального органу виконавчої влади, діяльність якого визнана Національними Зборами або однією із палат незадовільною, підлягає звільненню з посади указом Президента.

Члени Уряду та керівники інших центральних органів виконавчої влади мають право брати участь у засіданнях Національних Зборів, палат і їхніх комісій.

Посадові особи виконавчої влади, до яких звернені запити членів Національних Зборів, дають відповіді на них на засіданні Національних Зборів чи їхніх палат не пізніше як у двадцятиденний термін.

Стаття 194. На посадових осіб Кабінету Міністрів та інших органів державної виконавчої влади поширюються вимоги несумісності, які встановлені статтею 208 цієї Конституції.

В. МІСЦЕВІ ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

Стаття 195. Місцевими органами державної виконавчої влади є обласні (земельні) і районні управи.

Стаття 196. Обласні (земельні) і районні управи у межах своїх повноважень впроваджують у життя Конституцію, закони й укази Президента, інші акти законодавчої і виконавчої влад, забезпечують дотримання правопорядку, захист прав і свобод громадян, контролюють і координують діяльність підприємств, установ й організацій, органів місцевого і регіонального самоврядування, а також місцевих державних органів, які безпосередньо підпорядковані міністерствам та іншим центральним відомствам, здійснюють інші функції державного управління відповідною територією.

Обласні (земельні) і районні управи не мають права вирішувати питання, що належать до відання органів місцевого і регіонального самоврядування.

Стаття 197. Обласну (земельну) і районну управу очолюють голови відповідних управ, які здійснюють свої повноваження на засадах одноособовості і персональної відповідальності.

Голова обласної (земельної) управи призначається і звільняється з посади Президентом.

Голова районної управи призначається і звільняється з посади головою обласної (земельної) управи з наступним затвердженням Президентом.

Голови обласних (земельних) і районних управ підпорядковані Президенту.

Голови обласних (земельних) і районних управ можуть бути звільнені Президентом за пропозицією не менше двох третин від загального числа радників, обраних до обласної (земельної), районної Ради.

Стаття 198. Голови управ для забезпечення ефективного здійснення своїх повноважень утворюють відділи, управління й інші служби, призначають і звільняють з посад їхніх керівників.

Стаття 199. На голів обласних (земельних) і районних управ, їхніх заступників, керівників відділів, управлінь та інших служб поширюються вимоги несумісності, які встановлені статтею 208 цієї Конституції.

Стаття 200. Голови управ у межах своїх повноважень, на основі і на виконання Конституції, законів та указів Президента видають розпорядження.

Розпорядження голів обласних (земельних) і районних управ можуть бути скасовані Президентом.

Розпорядження голів районних управ можуть бути також скасовані головами обласних (земельних) управ.

Стаття 201. Структура, повноваження, порядок діяльності та джерела фінансування обласних (земельних) і районних управ визначаються Конституційним законом.

Глава 21. Судова влада

А. ОРГАНИ ПРАВОСУДДЯ

Стаття 202. Правосуддя здійснюється виключно судами у формах конституційного, цивільного, кримінального та адміністративного судочинства. Присвоєння функцій правосуддя будь-ким іншим, а також делегування цих функцій не допускаються.

Правосуддя здійснюється від імені України.

Стаття 203. Судову систему України складають Конституційний Суд України, загальні і господарські суди.

Створення надзвичайних та особливих судів, а також спеціальних позасудових органів, наділених судовою владою, забороняється.

Організація, порядок діяльності і повноваження судів визначаються Конституційними законами.

Стаття 204. Конституційний Суд України здійснює правосуддя у межах, визначених цією Конституцією.

Стаття 205. Правосуддя з цивільних, адміністративних і кримінальних справ здійснюється загальними судами: мировими судьями, районними (окружними), міськими, обласними (земельними) судами, Верховним Судом Республіки Крим і Верховним Судом України.

Судовий нагляд за діяльністю загальних судів здійснює Верховний Суд України.

Стаття 206. Вирішення господарських спорів здійснюється обласними (земельними) господарськими судами, Київським міським господарським судом, Господарським судом Республіки Крим, Вищим господарським судом України.

Стаття 207. Судді незалежні і підкоряються тільки Конституції і закону.

Недоторканність суддів гарантується законом.

Судді незмінювані. В разі досягнення віку, встановленого законом, вони йдуть у відставку. До досягнення цього віку суддя без його згоди може бути звільнений з посади лише за підставами і в порядку, визначеними в Конституційному законі.

Держава забезпечує належні умови роботи судів і суддів.

Стаття 208. Судді не можуть бути членами політичних партій, рухів і професійних спілок, брати участь у політичній діяльності, мати будь-який представницький мандат, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової і викладацької у вільний від роботи час. Інші вимоги несумісності посад та діяльності суддів визначаються законом.

Стаття 209. Судді призначаються безстроково.

Мирові судді, судді загальних і господарських судів, крім випадків, передбачених статтями 140 і 141 цієї Конституції, призначаються Радою Послів за результатами конкурсу.

Судді, які вперше пройшли конкурсний відбір, призначаються терміном на п'ять років.

Стаття 210. Для проведення конкурсів на заміщення посад мирових суддів, суддів загальних і господарських судів, а також для розгляду питань про проходження судової служби, накладання дисциплінарних стягнень на суддів та припинення їхніх повноважень Рада Послів створює Вищу атестаційну і дисциплінарну комісію суддів із числа суддів та інших фахівців у галузі права.

Закон визначає повноваження, порядок організації і діяльності Вищої атестаційної і дисциплінарної комісії суддів.

Стаття 211. Правосуддя здійснюється колегіально і суддею одноособово.

Колегіальність правосуддя забезпечується через розгляд справ колегією суддів і судом присяжних.

Підсудність справ судам, порядок визначення і залучення присяжних до здійснення правосуддя визначаються законом.

Стаття 212. Розгляд справ у всіх судах усний і відкритий.

Слухання справи в закритому засіданні допускається з додержанням усіх правил судочинства лише у випадках, коли суд вирішить, що гласний розгляд може призвести до розголошення державної, професійної або комерційної таємниці чи фактів особистого або сімейного життя громадян.

Стаття 213. Судочинство здійснюється на засадах змагальності та забезпечення рівноправності сторін.

Стаття 214. Судочинство провадиться державною мовою або національною мовою більшості населення тієї чи іншої місцевості.

Особам, які беруть участь у справі і не володіють державною мовою, забезпечується право повного ознайомлення з матеріалами справи, участь у судовому розгляді через перекладача і право виступати в суді рідною мовою.

Стаття 215. Ніхто не може бути позбавлений права на розгляд справи в тому суді, який визначений законом.

Стаття 216. Судове рішення повинно бути вмотивованим, неупередженим і ґрунтуватися на всебічно розглянутих та об'єктивно доведених фактах й оголошене публічно.

Судове рішення суду першої інстанції може бути оскаржене в касаційному та апеляційному порядку.

Стаття 217. Судді не повинні застосовувати закон або його окреме положення, що не відповідає Конституції.

Якщо суд під час розгляду конкретної справи дійде висновку, що закон або його окреме положення, що належало застосувати, не відповідає Конституції, він зупиняє провадження у справі і вносить до Конституційного Суду подання про визнання цього закону або його окремого положення неконституційним.

Стаття 218. Судові рішення, що набули чинності, є обов'язковими для всіх державних органів, підприємств, установ й організацій, органів місцевого і регіонального самоврядування, громадян та їхніх об'єднань, посадових та інших осіб і підлягають виконанню (в тому числі і в примусовому порядку) на всій території України.

Стаття 219. Матеріальна та моральна шкода, заподіяна внаслідок судової помилки чи незаконних дій органів суду, прокуратури, дізнання і слідства, має бути відшкодована за рахунок держави відповідно до закону.

Б. ПРОКУРАТУРА

Стаття 220. На Генерального прокурора України і підпорядкованих йому прокурорів покладаються:

- 1) нагляд за дотриманням законів органами державної виконавчої влади, місцевого і регіонального самоврядування при прийнятті ними актів, які стосуються інтересів держави;
- 2) нагляд за дотриманням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і попереднє розслідування;
- 3) досудове розслідування кримінальних справ у випадках, передбачених законом;
- 4) підтримання державного обвинувачення в суді;
- 5) нагляд за дотриманням законів у місцях застосування заходів примусового характеру;
- 6) захист майнових та інших інтересів держави.

Стаття 221. Генеральний Прокурор України призначається Радою Послів за поданням Голови Ради Послів строком на 5 років. Прокурорів областей (земель), районів (округів) і міст призначає Генеральний Прокурор України строком на 5 років.

Прокурор Республіки Крим призначається Генеральним Прокурором за поданням Верховної Ради Республіки Крим. У разі недосягнення протягом трьох місяців згоди між Генеральним Прокурором України і Верховною Радою Республіки Крим питання про призначення прокурора Республіки Крим вирішує Рада Послів Національних Зборів України за поданням альтернативних кандидатів Верховною Радою Республіки Крим і Генеральним Прокурором України.

Стаття 222. Прокурор має право вимагати та одержувати від будь-яких органів, організацій і службових осіб документи і достовірну інформацію, необхідну для виконання ним своїх повноважень.

Стаття 223. На прокурорів й інших посадових осіб прокуратур поширюються вимоги несумісності, які встановлені статтею 208 цієї Конституції.

Організація, повноваження і порядок діяльності прокуратури України визначаються Конституційним законом.

Розділ VI. МІСЦЕВЕ І РЕГІОНАЛЬНЕ САМОВРЯДУВАННЯ

Стаття 224. Місцеве самоврядування здійснюється населенням міст, селищ і сіл (територіальними громадами) безпосередньо або через обрані ним органи.

Система місцевого самоврядування включає міські, селищні і сільські Ради, місцеві референдуми та інші форми територіальної самоорганізації населення.

Органами місцевого самоврядування є міські, селищні, сільські Ради.

Міські, селищні і сільські Ради наділяються компетенцією, яка не може бути змінена інакше як законом або договором. У межах своєї компетенції органи місцевого самоврядування діють самостійно.

Стаття 225. Міські, селищні і сільські Ради складаються із радників, які обираються терміном на 5 років на основі загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні, вільному і рівноправному висуненні кандидатів.

Радники є відповідальними за певну сферу самоврядування відповідної територіальної громади.

Очолює міську, селищну, сільську Раду голова, який обирається радниками або безпосередньо виборцями.

Голова Ради є одночасно головою відповідної територіальної громади.

Стаття 226. Міські, селищні і сільські Ради для здійснення своїх повноважень створюють необхідні виконавчі органи, які очолюють відповідні радники.

Стаття 227. Міські, селищні і сільські Ради у межах своїх повноважень розробляють, затверджують і виконують бюджети відповідних населених пунктів, встановлюють передбачені законом місцеві податки і збори, здійснюють управління і розпоряджаються комунальною власністю, вирішують інші питання, що випливають з колективних потреб відповідної територіальної громади.

Відносини місцевих Рад з підприємствами, організаціями та установами, кооперативами та іншими організаціями й особами, майно яких не належить до комунальної власності, будуються на податковій і договірній основі.

У порядку і в межах, встановлених законом, органи місцевого самоврядування можуть здійснювати делеговані їм повноваження державної адміністрації.

Стаття 228. Регіональне самоврядування здійснюється населенням в межах областей (земель) і районів безпосередньо шляхом регіональних референдумів та через обласні (земельні) і районні Ради.

Обласні (земельні) і районні Ради складаються із радників, які обираються терміном на 5 років міськими, селищними і сільськими Радами.

Варіант: Радники обласних (земельних) і районних Рад обираються виборцями областей (земель) і районів терміном на 5 років.

Стаття 229. Обласні (земельні) і районні Ради здійснюють нормотворчу, виконавчу, контрольну, координаційну та іншу діяльність у сферах і межах, визначених Конституційним законом.

Стаття 230. Очолює обласну (земельну), районну Раду її голова.

Голови обласних (земельних) і районних Рад обираються Радами з числа їхніх радників на термін повноважень Рад.

Голови обласних (земельних) і районних Рад організують роботу Рад, їхніх органів і радників, забезпечують виконання ухвалених рішень, представляють Ради у відносинах з державними органами, об'єднаннями громадян, органами місцевого самоврядування, підприємствами, організаціями, установами і громадянами, а також у зовнішніх відносинах.

Стаття 231. Обласні (земельні), районні, міські, селищні і сільські Ради ухвалюють рішення.

Рішення обласних (земельних), районних, міських, селищних і сільських Рад не повинні суперечити Конституції, законам України, іншим правовим актам і є обов'язковими для виконання на відповідній території.

Рішення обласних (земельних), районних, міських, селищних і сільських Рад, які порушують Конституцію, закони України чи інші правові акти, призупиняються головою обласної (земельної) управи до прийняття рішення відповідним судом.

Стаття 232. Повноваження органів місцевого і регіонального самоврядування можуть бути припинені достроково Національними Зборами за поданням Президента, якщо ці органи порушують Конституцію, закони України і Укази Президента України. Порядок дострокового припинення повноважень органів місцевого і регіонального самоврядування визначається законом.

Стаття 233. Повноваження органів місцевого самоврядування міста Києва визначаються Законом про столицю України – місто Київ.

Розділ VII. ДЕРЖАВНА ОБОРОНА І БЕЗПЕКА

Стаття 234. Оборона України, збройний захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України.

Загальне керівництво Збройними Силами здійснюється Національними Зборами, Президентом і Радою національної оборони України.

Безпосереднє керівництво Збройними Силами здійснюється Міністром оборони України.

Структура Збройних Сил, їхня чисельність, озброєння, економічне, фінансове та матеріально-технічне забезпечення визначаються законом.

Стаття 235. Питання використання Збройних Сил для виконання завдань, не пов'язаних з обороною держави, вирішується Національними Зборами.

Стаття 236. Рада національної оборони створюється Президентом. Вона є вищим державним органом колегіального керівництва питаннями оборони і безпеки України.

Рада національної оборони утворюється з метою вироблення воєнної доктрини України у сфері оборони і державної безпеки, здійснення контролю за виконанням завдань держави щодо підтримання обороноздатності України.

Рада національної оборони у своїй діяльності підзвітна Національним Зборам.

Повноваження, склад, організація і порядок діяльності Ради національної оборони визначаються Конституційним законом.

Стаття 237. Національна гвардія України є державним військовим формуванням, покликаним захищати суверенітет України, її територіальну цілісність, а також життя та особисту гідність громадян, їхні конституційні права і свободи від злочинних посягань та інших антигромадських дій.

Національна гвардія підпорядкована Президенту. Безпосереднє керівництво Національною гвардією здійснюється її командуючим.

Стаття 238. Збройні Сили, Національна гвардія, Служба безпеки та органи внутрішніх справ не можуть бути використані будь-ким з метою повалення конституційного ладу і усунення законно обраних органів влади, для протизаконного обмеження прав і свобод громадян, а також в інших цілях, які не відповідають цій Конституції.

Розділ VIII. ОХОРОНА КОНСТИТУЦІЇ

Стаття 239. Питання про відповідність (конституційність) законів та інших правових актів Конституції України вирішує Конституційний Суд України.

Стаття 240. Конституційний Суд України складається з Голови, двох заступників Голови та 22 членів Конституційного Суду.

До складу Конституційного Суду може бути обраним громадянин України, який має право голосу, досяг на день обрання не менше 40 років, є кваліфікованим юристом, має стаж практичної, наукової або педагогічної роботи в галузі права не менше 10 років.

Голова Конституційного Суду призначається таємним голосуванням на спільному засіданні Ради Депутатів і Ради Послів Національних Зборів.

Кандидатуру на посаду Голови Конституційного Суду вносять у Національні Збори спільно Голова Національних Зборів і Президент.

У разі, коли Голова Національних Зборів і Президент не дійдуть згоди щодо кандидатури на посаду Голови Конституційного Суду, запропоновані ними кандидатури вносяться у Національні Збори як альтернативні.

Заступники Голови і члени Конституційного Суду в однаковій кількості – 1 заступник Голови і 11 членів Конституційного Суду – призначаються в індивідуальному порядку таємним голосуванням на роздільних засіданнях Ради Депутатів і Ради Послів Національних Зборів.

Кандидатури на посади заступників Голови Конституційного Суду вносять у Раду Депутатів і Раду Послів спільно з Президентом відповідно Голова Ради Депутатів або Голова Ради Послів. У разі, коли Президент і Голова Ради Депутатів чи Голова Ради Послів не дійдуть згоди щодо кандидатур на посади заступників Голови Конституційного Суду, запропоновані ними кандидатури вносяться відповідно у Раду Депутатів чи Раду Послів як альтернативні.

Кандидатури на посади членів Конституційного Суду пропонуються Головами Ради Депутатів і Ради Послів.

Голова, заступники Голови і члени Конституційного Суду України є суддями Конституційного Суду і призначаються терміном на 10 років; їхнє повторне призначення не допускається.

Стаття 241. Судді Конституційного Суду при виконанні своїх обов'язків є незалежними і підкоряються тільки Конституції України.

На суддів Конституційного Суду поширюються вимоги несумісності їхніх посад, які встановлені статтею 208 цієї Конституції.

Судді Конституційного Суду користуються парламентською недоторканністю, встановленою статтею 132 цієї Конституції.

Суддя Конституційного Суду при вступі на посаду приносить перед Національними Зборами присягу такого змісту: “Урочисто присягаю чесно і сумлінно виконувати високий обов'язок судді Конституційного Суду України, охороняти Конституцію України, забезпечувати її верховенство, поважати і захищати права і свободи людини і громадянина”.

Стаття 242. Повноваження судді Конституційного Суду припиняються після закінчення терміну повноважень. До призначення нового судді він продовжує виконувати свої обов'язки, але не більше 4 місяців.

Повноваження судді Конституційного Суду припиняються достроково у зв'язку з:

- а) його проханням про відставку;
- б) втратою громадянства України або виїздом на постійне проживання за межі України;
- в) станом здоров'я, який перешкоджає виконанню ним своїх обов'язків;
- г) досягненням граничного віку, встановленого законом;
- д) порушенням ним вимог несумісності, які встановлені статтями 77 і 208 цієї Конституції;
- ж) порушенням присяги;
- з) усуненням з посади в порядку імпічменту.

Рішення про дострокове припинення повноважень суддів Конституційного Суду ухвалюють Національні Збори.

Стаття 243. Конституційний Суд розглядає справи про відповідність Конституції (конституційність):

- 1) чинних законів та інших актів Національних Зборів і їхніх палат;
- 2) Конституції та законів Республіки Крим;
- 3) указів Президента;
- 4) актів міністрів та інших керівників центральних органів виконавчої влади України;
- 5) актів голів обласних (земельних), районних і міських управ;
- 6) актів місцевого і регіонального самоврядування.

Ці справи розглядаються за поданням Президента, Голови Ради Депутатів, Голови Ради Послів, не менше однієї п'ятої від загального складу Ради Депутатів чи Ради Послів, Голови Верховного Суду, Голови Вищого господарського суду, Генерального Прокурора, Уповноваженого Національних Зборів у правах людини, Верховної Ради Республіки Крим, обласних (земельних) Рад, а також загальних судів у випадку, передбаченому статтею 217 цієї Конституції.

Конституційний Суд розглядає справи про конституційність законів та інших правових актів за скаргою громадянина, якщо справа, з приводу якої він скаржиться, розглядалася загальними судами і по ній прийнято остаточне судове рішення, і якщо він вважає,

що закон чи інший правовий акт, який було застосовано при вирішенні цієї справи, суперечить Конституції. Скарги громадян подаються до Конституційного Суду через Уповноваженого Національних Зборів у правах людини.

З питань, визначених цією статтею, Конституційний Суд ухвалює рішення, які є обов'язковими на всій території України для законодавчих, виконавчих і судових органів, органів місцевого і регіонального самоврядування, посадових осіб, громадян та їхніх об'єднань.

Стаття 244. За поданням Національних Зборів і їхніх палат Конституційний Суд дає висновки про:

- 1) відповідність Конституції міжнародних договорів України, внесених у Національні Збори для ратифікації;
- 2) межі компетенції органів законодавчої і виконавчої влади України, державних органів України та Республіки Крим, органів державної влади, місцевого і регіонального самоврядування в разі виникнення відповідних спорів між ними;
- 3) дотримання Конституції України Президентом;
- 4) дотримання Конституції України Прем'єр-міністром, іншими посадовими особами, які обираються, призначаються чи затверджуються Національними Зборами та їхніми палатами (за винятком суддів Конституційного Суду);
- 5) дійсність мандатів членів Національних Зборів у спірних випадках.

Конституційний Суд дає висновки і з інших питань, визначених цією Конституцією.

Стаття 245. Питання, віднесені до відання Конституційного Суду, розглядаються на його пленарних засіданнях і засіданнях колегій. Колегії Конституційного Суду утворюються Головою Конституційного Суду у складі трьох суддів.

На пленарному засіданні Конституційного Суду розглядаються справи з питань, визначених у пунктах 1, 2, 3 статті 243, пунктах 1, 2, 3 статті 244 цієї Конституції. На засіданнях колегій Конституційного Суду розглядаються справи з питань, визначених у пунктах 4, 5, 6 і частині 3 статті 243, пунктах 4 і 5 статті 244 цієї Конституції.

Стаття 246. Рішення і висновки Конституційного Суду ухвалюються відкритим голосуванням на пленарному засіданні більшістю голосів від встановленого цією Конституцією загального складу суду, а на засіданні колегії – більшістю членів колегії.

Засідання Конституційного Суду правомочне, якщо присутні не менше 2/3 складу Суду.

Утримання суддів від голосування при ухваленні рішень і висновків забороняється.

Стаття 247. Рішення і висновки, ухвалені на пленарному засіданні Конституційного Суду, є остаточними.

Рішення і висновки, ухвалені на засіданні колегії, за поданням Голови Конституційного Суду можуть бути переглянуті на пленарному засіданні Конституційного Суду.

Стаття 248. Закони та інші правові акти за рішенням Конституційного Суду визнаються неконституційними повністю або в певній частині, якщо була порушена передбачена цією Конституцією процедура їхнього розгляду, ухвалення або надання чинності.

Рішення Конституційного Суду про невідповідність законів чи інших нормативних актів або їхніх окремих положень Конституції, законом чи належним чином укладеним і ратифікованим міжнародним угодам України припиняє чинність цих актів з моменту введення їх в дію, якщо вони введені в дію після дня початку Конституційним Судом судочинства, а тих, що введені в дію до дня початку здійснення Конституційним Судом судочинства, – з дня прийняття Конституційним Судом цього рішення.

Правовідносини, які виникли внаслідок неправочинного акта, регулюються органом, який прийняв такий акт, а в разі неспроможності за його клопотанням компетентним вищестоящим органом.

Матеріальна і моральна шкода, завдана фізичним і юридичним особам неконституційними актами і діями, відшкодовується державою.

Стаття 249. Компетенція Конституційного Суду не поширюється на судові рішення, акти органів дізнання, попереднього розслідування і прокуратури з конкретних справ.

Розділ IX. ДЕРЖАВНІ СИМВОЛИ

Стаття 250. Символами державності України є герб, прапор і гімн.

Стаття 251. Державним гербом України є тризуб золотої барви на синьому тлі.

Стаття 252. Державним прапором України є прямокутне полотнище, яке складається з двох рівношироких горизонтально розташованих смуг: верхньої – синього кольору, нижньої – жовтого кольору, які символізують чисте небо і хлібні лани, з зображенням тризуба золотої барви у верхній частині на відстані однієї третини від дrevка.

Співвідношення ширини прапора і його довжини – 2:3.

Стаття 253. Державним гімном України є мелодія національного гімну “Ще не вмерла Україна”.

Стаття 254. Столицею України є місто Київ.

Стаття 255. Національним святом України є День Незалежності – 24 серпня 1991 року.

Розділ X. ПОРЯДОК ВНЕСЕННЯ ЗМІН І ДОПОВНЕНЬ ДО КОНСТИТУЦІЇ І КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗАКОНІВ

Стаття 256. Зміни і доповнення до Конституції можуть вноситися за ініціативою не менше однієї третини складу кожної палати Національних Зборів або у порядку народної ініціативи, підтриманої підписами не менше двох мільйонів виборців.

Закон про внесення змін і доповнень до Конституції в порядку здійснення народної ініціативи приймається всеукраїнським референдумом.

Закон про внесення змін і доповнень до Конституції в порядку здійснення парламентської ініціативи приймається Національними Зборами не менше ніж двома третинами голосів від встановленого Конституцією складу кожної палати.

Стаття 257. Не можуть бути внесені зміни і доповнення до Конституції, якщо вони спрямовані проти національної незалежності і територіальної цілісності України, на зміну конституційного ладу, обмеження закріплених Конституцією форм власності, проти прав людини або приймаються в умовах надзвичайного стану.

Закон про внесення змін і доповнень до Конституції не підлягає скріпленню Президентом.

Стаття 258. Закони, які у цій Конституції іменуються конституційними, приймаються, змінюються і доповнюються не менше ніж двома третинами голосів від встановленого Конституцією складу кожної палати Національних Зборів.

Конституційні закони можуть бути прийняті, змінені чи доповнені при наявності висновку Конституційного Суду про конституційність проектів цих законів, змін чи доповнень до них.

Конституційні закони, зміни і доповнення до них не підлягають скріпленню Президентом.

ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Закони, посилання на які містяться в Конституції України, мають бути прийняті протягом року після набрання нею чинності. Якщо такі закони були прийняті раніше, вони до їх перегляду протягом вказаного строку застосовуються в частині, що не суперечить цій Конституції.

Інші закони та нормативні акти мають бути приведені у відповідність до Конституції України протягом одного року з моменту набрання нею чинності. До цього вони можуть застосовуватись в частині, що не суперечить Конституції України.

Стаття 2. Норми цієї Конституції є нормами прямої дії і безпосередньо регулюють відносини у разі відсутності відповідного закону.

Стаття 3. Територіальний устрій України залишається незмінним до вивчення і вирішення питання про перехід до нової системи адміністративно-територіального поділу України згідно з конституційними принципами.

Стаття 4. Не пізніше 3 місяців після набрання Конституцією України чинності проводяться вибори Ради Послів.

До обрання Ради Послів Верховна Рада України XII скликання має повноваження обох палат Національних Зборів України, проводить свої засідання спільно і приймає рішення спільним голосуванням визначеною кількістю голосів від повного складу Верховної Ради України.

Після обрання Ради Послів Верховна Рада України набуває статусу Ради Депутатів до вивчення строку її нинішніх повноважень.

Стаття 5. Протягом двох місяців з дня набрання Конституцією України чинності утворюється Державний Контрольний Комітет та обирається Уповноважений Національних Зборів України у правах людини (Народний правозахисник).

Стаття 6. Протягом місяця з дня набрання Конституцією України чинності Президент України подає Національним Зборам для затвердження і погодження вищих посадових осіб виконавчої влади, формує центральну і місцеву державну адміністрацію згідно з цією Конституцією.

Стаття 7. Протягом року з дня набрання Конституцією України чинності у відповідності з цією Конституцією проводиться судова реформа.

До прийняття відповідних законів, що регламентуватимуть організацію і діяльність суду і прокуратури, слідчих органів і проведення судової реформи зберігають чинність закони про ці органи, які діяли на момент набрання Конституцією України чинності, а самі органи зберігають свої повноваження до виповнення строку, на який вони обрані.

Стаття 8. Протягом року з дня набрання Конституцією України чинності формуються органи регіонального і місцевого самоврядування.

Додаток. Варіант однопалатних Національних Зборів

Глава 19. Законодавча влада НАЦІОНАЛЬНІ ЗБОРИ

Стаття 1*. Законодавча влада в Україні належить Національним Зборам України, які є постійно діючим органом.

У випадках, визначених цією Конституцією, законодавча влада може реалізуватися шляхом всеукраїнського референдуму.

А. СКЛАД І ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЗБОРІВ

Стаття 2*. Національні Збори складаються із 450 депутатів України, які обираються безпосередньо народом по одномандатних виборчих округах терміном на 5 років.

Депутатом може бути громадянин України, не молодший двадцяти п'яти років на день виборів, який має право голосу і рівень освіти, не нижчий загальнообов'язкового.

Стаття 3*. Депутати представляють народ України і є відповідальними перед виборцями.

Спори про дійсність мандатів депутатів України вирішує Конституційний Суд України.

Стаття 4*. Держава забезпечує умови для безперешкодного і ефективного здійснення депутатами України своїх повноважень.

Депутати України виконують свої функції на постійній основі. На час виконання своїх повноважень вони звільняються з попереднього місця роботи. Розміри винагороди депутатам України, інших виплат, пов'язаних з виконанням їхніх повноважень, та умови їхньої оплати визначаються Національними Зборами.

Депутати України підзвітні Національним Зборам. В разі неучасті без поважних причин депутата України у засіданнях Національних Зборів або їхніх органів, до яких його обрано, Національні Збори можуть виступити з ініціативою про його відкликання виборцями.

Депутатам України забороняється займатися підприємницькою діяльністю, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової і викладацької у вільний від депутатської діяльності час.

Інші випадки несумісності мандата депутата України з метою забезпечення його незалежності та принципу розподілу влад встановлюються Конституційним Законом про статус депутата України.

Стаття 5*. Депутати України мають право виступу на засіданнях Національних Зборів з усіх питань, які розглядаються, право запиту і запитань до будь-яких державних органів і посадових осіб (крім Президента України і органів судової влади), вимагати і одержувати від них інформацію, яка є необхідною для здійснення своїх повноважень, а також інші права, визначені цією Конституцією і Конституційним Законом про статус депутата України.

Стаття 6*. Депутати України користуються парламентською недоторканністю.

Вони юридично невідповідальні за голосування або висловлювання в Національних Зборах і їхніх органах.

Депутати України мають право не свідчити проти осіб, які довірили їм як депутатам відомості про будь-які факти, а також не повідомляти про ці факти.

Повноваження депутатів України та їхні права і свободи як громадян України не можуть бути обмежені в разі введення воєнного чи надзвичайного стану.

Депутати України не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності, арештовані або піддані будь-яким іншим заходам, що обмежують їхні права і свободи, а також заходам адміністративного стягнення, що накладаються в судовому порядку, без попередньої згоди на це Національних Зборів.

Подання про позбавлення депутата України парламентської недоторканності вносить до Національних Зборів Генеральний Прокурор України.

Стаття 7*. Повноваження депутата України припиняються одночасно з припиненням повноважень Національних Зборів або в разі його смерті.

Дострокове припинення повноважень депутата України за рішенням Національних Зборів може бути у випадках:

- 1) невиконання ним без поважних причин протягом двох місяців вимоги щодо несумісності депутатського мандату;
- 2) складення повноважень за особистою заявою;
- 3) обвинувального вироку суду, що набрав чинності;
- 4) визнання судом депутата України недієздатним або безвісно відсутнім;
- 5) втрати громадянства України або виїзду на постійне проживання за межі України.

Рішення Національних Зборів про дострокове припинення повноважень депутата України може бути оскаржене ним в Конституційний Суд України.

Повноваження депутата України припиняються достроково в разі відкликання його виборцями.

Б. ПОВНОВАЖЕННЯ І ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ НАЦІОНАЛЬНИХ ЗБОРІВ

Стаття 8*. Національні Збори ухвалюють Конституцію України, вносять до неї зміни і доповнення.

Національні Збори ухвалюють Конституційні закони України, які передбачені статтями 15, 109, 122, 4*, 43*, 191, 201, 203, 223, 229, 236 цієї Конституції.

Національні Збори узгоджують Конституцію Республіки Крим, зміни і доповнення до неї.

Стаття 9*. Національні Збори ухвалюють закони України.

Виключно законами України визначаються:

- 1) права та свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод;
- 2) громадянство, правосуб'єктність громадян, статус іноземців і осіб без громадянства;
- 3) основні обов'язки людини і громадянина;
- 4) права національних меншин;
- 5) статус мов;
- 6) демографічна, міграційна (в тому числі імміграційна і еміграційна) політика;
- 7) принципи бюджетної, фінансової, цінової, кредитної, податкової, інвестиційної політики; засади побудови системи оподаткування; види податків, зборів та обов'язкових платежів; платники податків і об'єкти оподаткування; валюта, проби, вартість і типи національних монет, порядок і санкціонування емісії банкнот;
- 8) одиниці ваги, міри і часу;
- 9) принципи та основні напрями зовнішньої політики, організації оборони, основи керівництва і використання Збройних Сил;
- 10) основи організації державної безпеки і забезпечення громадського порядку;
- 11) принципи зовнішньоекономічної і митної політики;
- 12) правовий режим державних кордонів;
- 13) засади територіального устрою України;
- 14) основи організації місцевого і регіонального самоврядування, співробітництво регіонів, утворення вільних економічних зон;
- 15) загальні правила використання природних ресурсів, освоєння космічного простору, організації та експлуатації енергосистем, повітряного, морського, річкового, залізничного, автомобільного, трубопровідного транспорту і зв'язку;
- 16) правовий режим власності, порядок захисту майнових прав юридичних і фізичних осіб; порядок оподаткування майна;
- 17) основні засади і гарантії підприємництва;
- 18) екологічна політика, екологічні стандарти;
- 19) основи соціально-економічної політики, соціального захисту, шлюбу, сім'ї, материнства і дитинства, охорони здоров'я, виховання, освіти, науки, техніки і культури;
- 20) основи формування і діяльності громадських об'єднань та засобів масової інформації;
- 21) організація і порядок проведення виборів і референдумів;
- 22) організація і діяльність Національних Зборів, правовий статус депутатів України;
- 23) основи організації і діяльності органів державної виконавчої влади, загальні засади державної служби, здійснення державної статистики та інформатики;
- 24) кваліфікація злочинів й адміністративних правопорушень та визначення покарань за них; амністія;
- 25) судоустрій і судочинство, прокуратура, слідство, адвокатура і нотаріат; виправно-трудова установа;
- 26) порядок використання та захисту державного прапора, герба і гімну; статус столиці;
- 27) правовий режим воєнного і надзвичайного стану;
- 28) встановлення державних нагород і звань.

До виключних повноважень Національних Зборів належить також ухвалення кодексів з усіх галузей законодавства, внесення до них змін і доповнень.

Національні Збори ухвалюють закони і з інших питань, у тому числі передбачених цією Конституцією.

Стаття 10*. До повноважень Національних Зборів належить:

- 1) внесення змін чи доповнень до Конституції і Конституційних законів України; узгодження Конституції Республіки Крим, змін і доповнень до неї;
- 2) оголошення рішень, прийнятих на всеукраїнських референдумах;
- 3) затвердження державного бюджету та звіту про його виконання;
- 4) надання згоди на укладення міжнародних договорів про державні союзи, економічні і військово-політичні об'єднання та міжнародні організації, державні кордони, а також угод, які стосуються конституційних прав і свобод громадян, громадянства чи потребують фінансових витрат держави;
- 5) ратифікація, денонсація, призупинення і анулювання дії міжнародних договорів.

Стаття 11*. Національні Збори збираються на засідання також для вирішення таких питань:

- 1) призначення виборів Президента України; проголошення акта його обрання і прийняття від нього конституційної присяги; прийняття чи відхилення відставки Президента України;
- 2) оголошення розпуску Національних Зборів; призначення чергових і позачергових виборів Національних Зборів;
- 3) ухвалення рішення про проведення всеукраїнського референдуму про дострокове припинення повноважень Президента України за вимогою не менше 2 мільйонів виборців або за ініціативою самих Національних Зборів;
- 4) призначення і звільнення з посади за поданням Президента Прем'єр-міністра України;
- 5) заслуховування доповідей Президента про внутрішнє і зовнішнє становище України;
- 6) призначення Голови, заступника Голови і суддів Конституційного Суду України і прийняття від них конституційної присяги; прийняття чи відхилення відставки Голови, заступника Голови і суддів Конституційного Суду України;
- 7) визначення структури та чисельності Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Прикордонних військ України;
- 8) оголошення стану війни за поданням Президента та схвалення рішення Президента про використання Збройних Сил України в разі збройного нападу на неї;
- 9) затвердження указів Президента про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, загальну або часткову мобілізацію;
- 10) повторного розгляду закону, на який було накладене вето Президента; накладення парламентського вето на нормативні укази Президента, які суперечать законам України;
- 11) заслуховування звітів і пропозицій утворених Національними Зборами тимчасових слідчих комісій, обговорення та прийняття рішень з них;
- 12) застосування імпідменту у випадках, передбачених цією Конституцією;
- 13) прийняття постанов, заяв, декларацій і звернень;
- 14) заслуховування відповідей на запити депутатів України;

15) парламентського контролю у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні; призначення Уповноваженого Національних Зборів у правах людини (Народного правозахисника);

16) парламентського контролю за діяльністю Національного Банку України і Державного Контрольного Комітету; призначення Голови Національного Банку, Голови Державного Контрольного Комітету і Державних контролерів;

17) надання попередньої згоди на укладення міжнародних договорів України, які стосуються прав і свобод людини, громадянства або вимагають фінансових витрат держави; договорів про державні союзи і військово-політичні об'єднання, міжнародні організації та державні кордони;

18) надання згоди на призначення і звільнення Президентом України Міністра фінансів України, Міністра закордонних справ України, Міністра юстиції України, Міністра внутрішніх справ України, Міністра оборони України, Голови Служби безпеки України, Глав дипломатичних представництв України в інших державах та Глав представництв України при міжнародних організаціях;

19) застосування імпідменту при наявності підстав для порушення кримінальної справи проти Президента, Прем'єр-міністра та посадових осіб, які обираються, призначаються чи затверджуються Національними Зборами, що тягне за собою відсторонення від посади відповідної особи;

20) утворення, укрупнення чи ліквідація адміністративно-територіальних одиниць, їх найменування та перейменування;

21) затвердження статутів регіонального самоврядування;

22) призначення за пропозицією Голови Національних Зборів голів і членів Верховного Суду, Вищого господарського суду і призначення Генерального Прокурора України;

23) утворення Вищої атестаційної і дисциплінарної комісії суддів.

Національні Збори можуть проводити розслідування і слухання з будь-яких питань, що стосуються суспільних інтересів.

Національні Збори правомочні також вирішувати будь-які інші питання, крім тих, які відповідно до цієї Конституції вирішуються всеукраїнським референдумом або віднесені до повноважень Президента України, Кабінету Міністрів, Конституційного Суду України, інших органів державної виконавчої чи судової влади, Республіки Крим, органів регіонального і місцевого самоврядування.

Стаття 12*. Національні Збори працюють сесійно.

Сесії Національних Зборів проводяться у формі засідань Національних Зборів, їхніх постійних і тимчасових комісій.

Стаття 13*. Національні Збори збираються на першу сесію не пізніше тридцятого дня після виборів.

Національні Збори є правомочними за умови обрання не менше чотирьох п'ятих депутатів України від визначеного Конституцією їхнього складу.

На чергові сесії Національні Збори збираються першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року.

Позачергові сесії і засідання Національних Зборів із зазначенням порядку денного скликаються Головою Національних Зборів з його ініціативи або за вимогою не менше третини

визначеного Конституцією складу Національних Зборів чи за пропозицією Президента. Такі сесії чи засідання закриваються відразу після вичерпання порядку денного.

У разі введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях Національні Збори збираються у дводенний строк без скликання.

Стаття 14*. Засідання Національних Зборів правомочні в разі наявності не менше двох третин від визначеного Конституцією їхнього складу і провадяться у відповідності до Регламенту Національних Зборів.

Стаття 15*. Засідання Національних Зборів веде їх Голова, а у випадках, передбачених Регламентом, інша визначена в ньому особа.

Перше засідання Національних Зборів відкриває Голова Національних Зборів попереднього скликання. До обрання Голови Національних Зборів нового скликання їх засідання веде обрана Національними Зборами Президія засідання.

Стаття 16*. На першому засіданні Національні Збори обирають Мандатну і Лічильну комісії.

За поданням Мандатної комісії Національні Збори приймають рішення про визнання повноважень депутатів України, а в разі порушення Закону про вибори – про визнання повноважень окремих депутатів недійсними.

Стаття 17*. Засідання Національних Зборів проводяться гласно і відкрито. Для проведення закритого засідання вимагається рішення не менше двох третин від визначеного Конституцією складу Національних Зборів.

Голосування на засіданнях Національних Зборів є персональним і здійснюється відкрито, якщо інше не визначене цією Конституцією і Регламентом.

Стаття 18*. Національні Збори ухвалюють акти на засіданнях після їхнього обговорення більшістю голосів від визначеного Конституцією їхнього складу, якщо інше не встановлене в цій Конституції або в Регламенті.

Стаття 19*. Національні Збори обирають із свого складу Голову, заступників Голови і Секретаря, а також голів постійних комісій Національних Зборів. Рішенням Національних Зборів вони можуть бути усунені з посади.

Голова Національних Зборів:

1) здійснює загальне керівництво підготовкою питань, які підлягають розгляду на засіданнях Національних Зборів та їх Президії, підписує акти, ухвалені Національними Зборами та їх Президією;

2) представляє Національні Збори у зносинах з органами та організаціями усередині держави та за кордоном;

3) формує секретаріат Національних Зборів й організує його роботу;

4) розпоряджається бюджетними асигнуваннями, які виділяються на утримання Національних Зборів і їхнє функціонування;

5) здійснює інші функції, передбачені цією Конституцією.

Заступники Голови Національних Зборів виконують за дорученням Голови Національних Зборів окремі його функції, заміщують Голову Національних Зборів у разі його відсутності або неможливості здійснення ним своїх обов'язків.

Стаття 20*. Національні Збори утворюють свою Президію у складі Голови Національних Зборів, який є Головою Президії, заступників Голови Національних Зборів, Секретаря Національних Зборів і голів постійних комісій Національних Зборів.

Президія Національних Зборів є підзвітним їм органом, який забезпечує організацію роботи Національних Зборів та їхніх органів, здійснює інші повноваження.

Стаття 21*. Національні Збори створюють із свого складу постійні комісії.

Постійні комісії ведуть законопроектні роботи, готують і попередньо розглядають питання, які віднесені до повноважень Національних Зборів, здійснюють контроль за виконанням законів та інших актів Національних Зборів і їхніх органів.

Постійні комісії з питань, які віднесені до їхніх повноважень, ухвалюють постанови. Постанови комісій підлягають негайному розгляду відповідними органами, організаціями і посадовими особами з повідомленням про результати розгляду.

Національні Збори можуть утворити, коли визнають за необхідне, тимчасові спеціальні комісії для підготовки і попереднього розгляду питань з своєї компетенції.

Стаття 22*. Національні Збори можуть обирати із свого складу тимчасові слідчі комісії для проведення розслідування з будь-яких конкретно визначених ними питань, що становлять суспільний інтерес.

Рішення Національних Зборів про утворення тимчасової слідчої комісії і визначення її завдання вважається прийнятим, якщо за це проголосувало не менше третини від визначеного Конституцією складу Національних Зборів.

Тимчасові слідчі комісії здійснюють збір, вивчення і оцінку інформації з тими ж повноваженнями й обмеженнями, що й органи слідства і судової влади; подають звіти і пропозиції на розгляд Національних Зборів.

Тимчасові слідчі комісії припиняють свою діяльність після прийняття Національними Зборами остаточного рішення щодо проведеного розслідування.

Висновки і пропозиції тимчасових слідчих комісій не є вирішальними для суду.

Стаття 23*. Депутати України мають право утворювати парламентські групи для надання допомоги в організації роботи Національних Зборів, сприяння депутатам України у здійсненні повноважень, а також для узгодження їхніх позицій у питаннях, що розглядаються Національними Зборами та їхніми органами.

Зареєстровані парламентські групи мають право на пропорційне представництво в органах Національних Зборів, на гарантований виступ свого представника з будь-якого питання порядку денного, на матеріально-технічне забезпечення їхньої діяльності і допомогу технічного персоналу, а також інші права, визначені законом.

Стаття 24*. Повноваження Національних Зборів припиняються в день відкриття першої сесії Національних Зборів нового скликання.

Повноваження Національних Зборів можуть бути припинені в порядку саморозпуску або за рішенням всеукраїнського референдуму, який проводиться на вимогу не менше 2 мільйонів виборців.

Якщо за рішенням всеукраїнського референдуму буде висловлене недовір'я Національним Зборам, Національні Збори оголошують свій розпуск і призначають день виборів нових Національних Зборів. Новообрані Національні Збори мають повноваження на повний термін, визначений в статті 2* цієї Конституції.

Стаття 25*. Організація роботи Національних Зборів визначається їхнім Регламентом, який приймається ними, має силу закону і набуває чинності з дня його публікації без скріплення підписом Президента України.

В. ЗАКОНОДАВЧИЙ ПРОЦЕС

Стаття 26*. Право законодавчої ініціативи у Національних Зборах належить народу України, депутатам України, Президії Національних Зборів, їхнім постійним комісіям, Президенту України, Верховній Раді Республіки Крим.

Законодавча ініціатива здійснюється шляхом подання до Національних Зборів пропозицій про підготовку законопроектів чи текстів законопроектів, а також змін і доповнень до них.

Стаття 27*. Народ здійснює законодавчу ініціативу шляхом внесення до Національних Зборів відповідного законопроекту, який розглядається у пріоритетному порядку.

Законопроект вноситься від імені не менше 300 тисяч виборців.

Законопроект про зміни та доповнення Конституції вноситься від імені не менше 2 мільйонів виборців.

Порядок здійснення законодавчої ініціативи народу регулюється законом.

Стаття 28*. Законопроекти подаються до Президії Національних Зборів, поширюються серед депутатів України, попередньо обговорюються у відповідних постійних чи тимчасових спеціальних комісіях.

Попередньо розглянутий комісіями законопроект з їхніми висновками передається на розгляд Національних Зборів. Розгляд законопроекту на засіданні Національних Зборів організовується у такий спосіб, щоб з'ясувати дійсне волевиявлення більшості депутатів України.

Розгляд і прийняття законопроекту Національними Зборами передбачає:

- схвалення основних положень в принципі;
- схвалення постановитивно і в цілому.

При необхідності Національні Збори приймають закон чи постанову про порядок введення прийнятого закону в дію.

Стаття 29*. Закон після його обговорення і голосування постановитивно і в цілому вважається ухваленим, якщо за нього проголосувала більшість від встановленого Конституцією складу Національних Зборів, якщо інше не передбачене цією Конституцією.

Стаття 30*. Законопроект, який потребує фінансових витрат, вноситься на засідання Національних Зборів за умови, що до нього додаються необхідні розрахунки Державного Контрольного Комітету й обґрунтування відповідної постійної комісії про шляхи їхнього покриття.

В ухваленому законі, який потребує нових або додаткових витрат, мають бути визначені шляхи їхнього покриття.

Стаття 31*. Ратифікація, денонсація, призупинення чи анулювання міжнародних договорів здійснюються шляхом прийняття відповідного закону, якщо інше не передбачене в самому договорі.

Стаття 32*. Закон підписує Голова Національних Зборів і відразу передає його Президенту.

Президент прочитує закон, приймає його до виконання, скріплює своїм підписом та офіційно публікує протягом 15 днів з дня отримання закону. До вповнення цього терміну Президент може скористатися своїм правом відкладального вето і повернути закон зі своїми зауваженнями до Національних Зборів для повторного розгляду. Якщо під час повторного розгляду закон буде прийнятий більшістю голосів від встановленого Конституцією складу Національних Зборів (варіант: двома третинами), Президент зобов'язаний його підписати і опублікувати протягом 10 днів.

У разі, коли Президент протягом встановленого терміну не повернув закон на повторний розгляд, закон вважається скріпленим Президентом.

Якщо Президент подає не скріплений ним закон з мотивів його неконституційності до Конституційного Суду, то визначений для скріплення закону термін відповідно продовжується.

Закони, акти Національних Зборів, які не підлягають скріпленню Президентом, публікуються Національними Зборами.

У випадку, коли Президент застосує право вето після закінчення сесії Національних Зборів, має бути негайно скликана позачергова сесія для повторного розгляду закону.

Стаття 33*. За рішенням Національних Зборів закон до його скріплення Президентом може бути винесений на всеукраїнський референдум.

Закон, ухвалений на всеукраїнському референдумі, не підлягає скріпленню Президентом.

Стаття 34*. Зміни, доповнення, скасування законів та їхнє тлумачення здійснюються у тому ж порядку, як і їхнє прийняття.

Стаття 35*. Закон набуває чинності після 10 днів з моменту його опублікування, якщо інше не передбачене самим законом, але не раніше дня його опублікування.

Г. БЮДЖЕТ. ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ

Стаття 36*. Національні Збори здійснюють виключні повноваження по розпорядженню всім майном, що знаходиться у державній власності і є державною казною.

Правовий режим державного майна визначається законом.

Оперативне управління державним майном на основі і в рамках закону здійснює виконавча влада та інші визначені законом державні органи.

Загальний контроль над додержанням режиму державного майна здійснюють Національні Збори.

Стаття 37*. Державний бюджет України становлять прибутки і видатки держави.

Прибутки і видатки держави мають бути конкретно визначені і збалансовані.

У Законі про державний бюджет не можуть бути відмінені чи скорочені видатки, які були передбачені іншими чинними законами.

Національні Збори можуть здійснити нове обчислення державних прибутків, а також змінити попередні і виділити нові асигнування на поточний бюджетний рік у додатковому бюджеті.

Будь-які видатки, не передбачені державним бюджетом, є порушенням закону.

Закон встановлює граничний розмір бюджетного дефіциту. Покриття дефіциту за рахунок емісії неприпустиме без дозволу Національних Зборів.

У разі прийняття Національними Зборами державного бюджету з перевищенням видатків над прибутками в Законі про державний бюджет передбачаються джерела і засоби покриття дефіциту. Закон про державний бюджет не може встановлювати нові податки, штрафи та інші платежі, не передбачені відповідними законами.

Національні Збори з урахуванням рівня економічного розвитку різних регіонів України, їхнього природного потенціалу, екологічного і демографічного стану визначають загальні принципи формування і здійснення місцевих і регіональних бюджетів.

Стаття 38*. Державний бюджет України приймається у формі закону щорічно на період з 1 січня по 31 грудня, а за особливих обставин – на інший період.

Президент України протягом перших 15 днів осінньої сесії подає до Національних Зборів проект Закону про державний бюджет на наступний рік.

У цей же термін Національні Збори подають на розгляд свій проект Закону про державний бюджет.

Проект бюджету попередньо розглядається Державним Контрольним Комітетом, а також відповідними комісіями Національних Зборів.

Закон про державний бюджет, схвалений у порядку, передбаченому статтею 37* цієї Конституції, набирає чинності з першого січня наступного року і не підлягає скріпленню підписом Президента.

Якщо Президент або Національні Збори не подадуть проект Закону про державний бюджет до 30 листопада, або якщо проект Закону про державний бюджет до 31 грудня не буде схвалений, то Закон про державний бюджет поточного року залишається чинним на перший квартал наступного року.

Порядок складення і прийняття державного бюджету встановлюється законом.

Стаття 39*. Президент подає до Національних Зборів постатейний звіт про виконання державного бюджету не пізніше 3 місяців після вповнення звітного бюджетного року.

Поданий звіт попередньо розглядається Державним Контрольним Комітетом і відповідними комісіями Національних Зборів. Звіт затверджується з урахуванням їхніх висновків і підлягає опублікуванню.

Стаття 40*. Грошовий обіг і порядок розрахунків встановлюються Національним Банком України, який має виключне право емісії грошей.

Національний Банк України підзвітний Національним Зборам України.

Стаття 41*. Фінансовий контроль за здійсненням державного бюджету покладається на Національні Збори України, які здійснюють фінансовий контроль як безпосередньо, так і через Державний Контрольний Комітет.

Стаття 42*. Державний Контрольний Комітет є органом парламентського контролю за фінансовою діяльністю держави, органів місцевого і регіонального самоврядування та використання рухомого й нерухомого майна, що є публічною власністю.

Державний Контрольний Комітет підпорядкований і підзвітний Національним Зборам України.

Стаття 43*. Державний Контрольний Комітет складається з Державних контролерів, які призначаються Національними Зборами із числа фахівців у галузі фінансів і права строком на 5 років. На Державних контролерів поширюються умови несумісності, передбачені статтею 208 цієї Конституції.

Очолює Державний Контрольний Комітет Голова Державного Контрольного Комітету. Голова Державного Контрольного Комітету та його заступник призначаються за поданням Голови Національних Зборів на їх засіданні.

Державний Контрольний Комітет з питань своєї компетенції може проводити розслідування з тими ж повноваженнями, що й тимчасові слідчі комісії Національних Зборів.

Організація, компетенція і порядок діяльності Державного Контрольного Комітету визначаються Конституційним законом.

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про тимчасове делегування Кабінету Міністрів України повноважень видавати декрети в сфері законодавчого регулювання

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, №2, ст.6)

(Вводиться в дію Постановою ВР №2814-ХІІ від 22.11.92, ВВР, 1993, №2, ст.8)

(В редакції Закону №2886-ХІІ від 19.12.92, ВВР, 1993, №9, ст.6)

З метою оперативного вирішення питань, пов'язаних із здійсненням ринкової реформи, Верховна Рада України **постановляє**:

Делегувати Кабінету Міністрів України тимчасово, строком до 21 травня 1993 року, повноваження видавати декрети в сфері законодавчого регулювання з питань, передбачених пунктом 13 статті 97 Конституції України, щодо відносин власності, підприємницької діяльності, соціального і культурного розвитку, державної митної, науково-технічної політики, кредитно-фінансової системи, оподаткування, державної політики оплати праці і ціноутворення.

Президент України
м.Київ, 18 листопада 1992 року
№2796-ХІІ

Л.КРАВЧУК

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення доповнення до Конституції (Основного Закону) України

(Закон втратив чинність на підставі Закону №254/96-ВР від 28.06.96, ВВР, 1996, №30, ст.142)

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, №27, ст.284)

Верховна Рада України **постановляє**:

Статтю 114-5 Конституції (Основного Закону) України *доповнити пунктом 7-4 такого змісту:*

“7-4) ухвалює укази з питань економічної реформи, не врегульованих законами України, які діють до прийняття відповідних законів”.

Президент України
м.Київ, 21 травня 1993 року
№3224-ХІІ

Л.КРАВЧУК

ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ Про проект нової Конституції України

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, №42, ст.403)

Верховна Рада України **постановляє**:

Проект нової Конституції України доопрацювати за результатами всенародного обговорення та обговорення у Верховній Раді України і опублікувати в пресі у жовтні 1993 року.

Голова Верховної Ради України
м.Київ, 8 жовтня 1993 року
№3494-ХІІ

І.ПЛЮЩ

ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ Про чисельний склад Комісії з опрацювання проекту нової Конституції України (Конституційної Комісії)

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, №42, ст.387)

(Склад Комісії див. в Постанові ВР №227/94-ВР від 21.10.94, ВВР, 1994, №40, ст.367)

Верховна Рада України **постановляє**:

1. Сформувати чисельний склад Конституційної Комісії в кількості 40 осіб наступним чином: (Склад Комісії див. в Постанові ВР №227/94-ВР від 21.10.94)

1.1. Очолюють Комісію на правах співголів Голова Верховної Ради України і Президент України (2 особи);

1.2. 15 членів Комісії делегує Верховна Рада України;

1.3. 15 членів Комісії делегує Президент України;

1.4. 1 представник делегується Верховною Радою Автономної Республіки Крим;

1.5. 7 членів Комісії делегують судові установи України і Генеральна Прокуратура України.

2. Члени Конституційної Комісії від Верховної Ради України визначаються депутатськими групами (фракціями) за пропорційним принципом.

3. Кандидатури до Конституційної Комісії, зазначені в пп. 1.3-1.5, подаються на затвердження Верховною Радою України відповідно Президентом України, Верховною Радою Автономної Республіки Крим, Верховним Судом України, Вищим Арбітражним Судом України, Конституційним Судом України та Генеральною Прокуратурою України.

Голова Верховної Ради України
м.Київ, 20 вересня 1994 року
№165/94-ВР

О.МОРОЗ

ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Про склад Комісії з опрацювання проекту нової Конституції України (Конституційної Комісії)

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, №46, ст.419)

Верховна Рада України **постановляє**:

1. Затвердити Комісію з опрацювання проекту нової Конституції України (Конституційну Комісію) в такому складі:

Співголови Конституційної Комісії

Кучма Леонід Данилович – Президент України.

Мороз Олександр Олександрович – Голова Верховної Ради України.

Секретар Конституційної Комісії

Корнєєв Альберт Васильович – керівник групи Адміністрації Президента України по зв'язках з Верховною Радою України, кандидат філософських наук.

Члени Конституційної Комісії

Білоусенко Василь Гордійович – суддя Верховного Суду України, голова ради суддів України.

Бурчак Федір Глібович – науковий консультант Президента України з правових питань, віце-президент Академії правових наук України, доктор юридичних наук.

Бутейко Антон Денисович – народний депутат України, кандидат юридичних наук.

Буткевич Володимир Григорович – народний депутат України, доктор юридичних наук.

Бутко Ігор Пилипович – президент Фонду сприяння місцевому та регіональному самоврядуванню, доктор юридичних наук.

Висоцький Володимир Болеславович – прокурор Рівненської області.

Гальчинський Анатолій Степанович – радник Президента України з питань макро-економіки, доктор економічних наук.

Гмиря Сергій Петрович – народний депутат України, кандидат історичних наук.

Головатий Сергій Петрович – народний депутат України, кандидат юридичних наук.

Горинь Микола Миколайович – голова Львівської обласної Ради народних депутатів.

Гриньов Володимир Борисович – радник Президента України з питань регіональної політики, доктор фізико-математичних наук.

Довгань Сергій Васильович – народний депутат України.

Ємець Олександр Іванович – народний депутат України.

Заєць Іван Олександрович – народний депутат України.

Карпов Олександр Миколайович – народний депутат України, кандидат історичних наук.

Косаківський Леонід Григорович – голова Київської міської Ради народних депутатів.

Косолапов Анатолій Григорович – народний депутат України.

Костицький Михайло Васильович – народний депутат України, доктор юридичних наук.

Курас Іван Федорович – Віце-Прем'єр-міністр України, академік, доктор історичних наук.

Марченко Володимир Романович – народний депутат України.

Масельський Олександр Степанович – голова Харківської обласної Ради народних депутатів.

Моїсеєнко Володимир Миколайович – народний депутат України.

Омеліч Віктор Семенович – народний депутат України.

Онопенко Василь Васильович – Міністр юстиції України, кандидат юридичних наук.

Осика Сергій Григорович – Міністр зовнішніх економічних зв'язків України, кандидат юридичних наук.

Пейгалайнен Анатолій Володимирович – народний депутат України.

Підпалов Леонід Васильович – заступник Глави Адміністрації Президента України.

Притика Дмитро Микитович – Голова Вищого арбітражного суду України, кандидат юридичних наук.

Стмоненко Петро Миколайович – народний депутат України.

Стретович Володимир Миколайович – народний депутат України, кандидат юридичних наук.

Табачник Дмитро Володимирович – Глава Адміністрації Президента України, кандидат історичних наук.

Тацій Василь Якович – ректор Української юридичної академії, Президент Академії правових наук України, доктор юридичних наук.

Терехов Володимир Павлович – письменник.

Тимченко Іван Артемович – керівник Юридичного управління Адміністрації Президента України, кандидат юридичних наук.

Тітов Микола Іллч – голова арбітражного суду Харківської області.

Шевченко Володимир Іванович – заступник Генерального прокурора України.

Юзьков Леонід Петрович – Голова Конституційного Суду України, доктор юридичних наук.

2. Матеріально-технічне забезпечення Конституційної Комісії покласти на Управління справами та Секретаріат Верховної Ради України.

3. Конституційна Комісія припиняє свою діяльність після прийняття Конституції України або закінчення повноважень Верховної Ради України, а також Президента України.

Голова Верховної Ради України
м.Київ, 10 листопада 1994 року
№231/94-ВР

О.МОРОЗ

*Конституційний Договір втратив чинність на підставі
Закону №254/96-ВР від 28.06.96р.*

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ДОГОВІР

між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, №18, ст.133)

Верховна Рада України як єдиний законодавчий орган – з одного боку,
та Президент України як глава держави і глава виконавчої влади – з другого боку,
тобто Сторони, що є суб'єктами конституційного права, які одержали свої повно-
важення безпосередньо від народу,

виходячи з того, що відсутність нової демократичної Конституції України є гальмів-
ним чинником на шляху здійснення економічних, а також політичних і державно-правових
реформ;

відхилення Закону України “Про застосування Закону України “Про державну владу і
місцеве самоврядування в Україні” та зміни Конституції (Основного Закону) України у
зв'язку з його прийняттям”, спрямованого на реалізацію положень Закону України “Про
державну владу і місцеве самоврядування в Україні”, унеможливило належне функ-
ціонування всього державного механізму як у центрі, так і на місцях, стримує проведення
економічних реформ, веде до подальшого зубожіння переважної більшості населення,
загострення соціальних конфліктів;

наявність глибокої економічної, а також політичної кризи призводить до соціаль-
ної напруги в суспільстві, його криміналізації та до політичного протистояння владних
структур,

з метою уникнення неузгодженостей між чинними нормами Конституції (Основного
Закону) України і нормами Закону “Про державну владу і місцеве самоврядування в
Україні” та введення цього Закону в систему правових актів, що визначають конституцій-
ний лад України;

подальшого забезпечення розвитку та успішного завершення конституційного процесу
в Україні,

прагнуть до забезпечення належного захисту прав і свобод людини і громадянина в
умовах кризового стану;

створення надійних гарантій існування суверенної України, збереження цілісності та
недоторканності її території;

реформування державної влади на засадах чіткого розподілу функцій між її законо-
давчою і виконавчою гілками як необхідної передумови подолання економічної, соці-
альної та конституційної кризи;

створення політико-правових умов для здійснення економічних реформ, підтримання
виробництва, забезпечення фінансової стабільності та соціального захисту населення;

запобігання політичному протистоянню владних структур з його можливими руйнів-
ними наслідками для долі всієї країни і суспільства;

забезпечення громадянського миру і спокою в Україні та створення умов для гідного
життя і праці людини, консолідації всіх здорових сил суспільства,

враховуючи позитивні надбання, здобуті в тривалому процесі узгодження позицій
Президента України та Верховної Ради України під час роботи над проектом Закону
“Про державну владу та місцеве самоврядування в Україні”,

на основі доброї волі Сторін, взаємних поступок та компромісу

дійшли згоди про таке:

I. На період до прийняття нової Конституції України організація та функціонування
органів державної влади і місцевого самоврядування здійснюються на засадах, визначе-
них Законом “Про державну владу і місцеве самоврядування в Україні”, який Верховна
Рада України схвалила 18 травня 1995 року більшістю голосів народних депутатів України,
а саме:

Розділ I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Україна є демократичною, соціальною, правовою державою, яка утворена на
основі здійснення українським народом свого суверенного права на самовизначення,
виражає волю народу і захищає інтереси своїх громадян.

В Україні діє принцип верховенства Права.

Стаття 2. Вся повнота влади в Україні належить народові.

Народ є єдиним джерелом влади і здійснює її як безпосередньо – шляхом референ-
думів, так і через систему державних органів та органів місцевого самоврядування.

Ніхто не може привласнити право здійснювати державну владу.

Стаття 3. Державна влада в Україні будується на засадах її розподілу на законодавчу,
виконавчу і судову.

Стаття 4. Місцеве самоврядування в Україні здійснюється через територіальну само-
організацію громадян безпосередньо та через органи місцевого самоврядування.
Органи місцевого самоврядування обираються безпосередньо громадянами України, які
проживають на території відповідно міста, селища, села.

Стаття 5. Всі органи державної влади і органи місцевого самоврядування в Україні
здійснюють свої повноваження виходячи з пріоритетності прав і свобод людини.
Забезпечення цих прав і свобод, охорона життя, честі і гідності людини – обов'язок
держави.

Суспільне життя в Україні базується на засадах політичної, економічної та ідеологічної
багатоманітності.

Власність в Україні є загальнодержавною, комунальною, колективною і приватною.

Закон гарантує рівний захист усіх форм власності, соціальну спрямованість ринкової
економіки.

Розділ II. ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Стаття 6. Верховна Рада України є єдиним органом законодавчої влади України, до
складу якого входять 450 народних депутатів, обраних на чотири роки на основі загаль-
ного, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні.

Чергові вибори народних депутатів України проводяться в першу неділю квітня після закінчення чотирирічного строку повноважень попереднього складу Верховної Ради України.

Наступні вибори народних депутатів України проводяться за змішаною мажоритарно-пропорційною системою.

Порядок проведення виборів народних депутатів України, визначення їх результатів та визнання повноважень здійснюється відповідно до Закону України “Про вибори народних депутатів України”.

Статус народного депутата України визначається Законом України “Про статус народного депутата України”.

Стаття 7. Верховна Рада України проводить свою роботу сесійно.

Сесії Верховної Ради України складаються з пленарних засідань Верховної Ради України, а також засідань постійних та інших комісій, що проводяться у період між пленарними засіданнями.

Верховна Рада України збирається на першу сесію на тридцятий день після проведення виборів за повідомленням Голови Центральної виборчої комісії.

Чергові сесії скликаються Президією Верховної Ради України.

Позачергові сесії скликаються Головою Верховної Ради України, Президією Верховної Ради України з їх ініціативи, або за пропозицією не менш як 1/3 складу Верховної Ради України, або з ініціативи Президента України.

Верховна Рада України працює відповідно до Регламенту Верховної Ради України, який має силу Закону.

Стаття 8. Верховна Рада України обирає з числа народних депутатів України постійні комісії, які відповідно до Закону України “Про постійні комісії Верховної Ради України” та Регламенту Верховної Ради України ведуть законопроектну роботу, здійснюють попередній розгляд і підготовку питань, що належать до відання Верховної Ради України, а також контроль за виконанням законів та постанов Верховної Ради України. Верховна Рада України може створювати, коли визнає за необхідне, депутатські слідчі, ревізійні та інші комісії з питань, що належать до відання Верховної Ради України.

Стаття 9. Голова Верховної Ради України, його заступники, голови постійних комісій і керівники депутатських груп, фракцій Верховної Ради України утворюють Президію Верховної Ради України.

Президія Верховної Ради України є підзвітним Верховній Раді України органом, який здійснює свої повноваження в межах, передбачених цим Законом.

Стаття 10. Президія Верховної Ради України:

- 1) скликає чергові сесії Верховної Ради України;
- 2) організує підготовку сесій Верховної Ради України;
- 3) координує діяльність постійних комісій Верховної Ради України;
- 4) сприяє народним депутатам України у здійсненні ними своїх повноважень і забезпечує їх необхідною інформацією;
- 5) організує проведення всенародних обговорень проектів законів України та інших актів Верховної Ради України;
- 6) організує видання українською і російською мовами законів України та інших актів, прийнятих Верховною Радою України, Президією Верховної Ради України, сприяє

виданню зазначених актів у перекладі іншими мовами, якими користується більшість населення відповідних місцевостей України.

Президія Верховної Ради України приймає постанови з питань, віднесених до її відання.

Стаття 11. Голова Верховної Ради України та його заступники обираються з числа народних депутатів України таємним голосуванням на строк повноважень Верховної Ради України. Вони можуть бути в будь-який час шляхом таємного голосування відкликані Верховною Радою України.

Стаття 12. Голова Верховної Ради України:

1) здійснює загальне керівництво підготовкою питань, що розглядаються Верховною Радою України;

2) представляє Верховну Раду України у відносинах з посадовими особами, державними органами і об'єднаннями громадян в Україні та за кордоном;

3) представляє Верховній Раді України кандидатури для обрання на посади заступників Голови Верховної Ради України, головного редактора газети Верховної Ради України. Спільно з Президентом України подає кандидатури для призначення Верховною Радою України Голови Конституційного Суду України. Вносить пропозиції щодо кандидатур для призначення половини складу суддів Конституційного Суду України;

4) веде засідання Верховної Ради України, Президії Верховної Ради України, підписує акти Верховної Ради України та її Президії, видає розпорядження;

5) здійснює загальне керівництво апаратом Верховної Ради України.

Заступники Голови Верховної Ради України виконують за його дорученням окремі функції. Один із них заміщає Голову в разі його відсутності або неможливості здійснення ним своїх обов'язків.

Стаття 13. Народні депутати України працюють у Верховній Раді України на постійній основі. Вони не можуть поєднувати депутатську діяльність з іншою, крім викладацької, наукової та іншої творчої роботи.

Стаття 14. Народний депутат України не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, заарештований або підданий заходам адміністративного стягнення, що накладаються в судовому порядку, без згоди Верховної Ради України.

Стаття 15. Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить народним депутатам України, постійним комісіям Верховної Ради України, Президенту України, Кабінету Міністрів України, Верховному Суду України, Вищому арбітражному суду України.

Президент України, виходячи з невідкладності законодавчого врегулювання певної сфери суспільних відносин, може ставити питання про позачерговий розгляд внесених ним законопроектів. Такі законопроекти включаються до порядку денного засідань Верховної Ради України зразу ж після їх внесення і розглядаються згідно з Регламентом Верховної Ради України.

Стаття 16. Верховна Рада України розглядає і вирішує питання державного і суспільного життя, що потребують врегулювання законами України, а також здійснює установчі та контрольні функції, передбачені Конституцією України та цим Законом.

Верховна Рада України, крім законів України, в межах своїх повноважень, приймає постанови, заяви, декларації, звернення.

Стаття 17. Верховна Рада України:

- 1) приймає Конституцію України, закони України, кодекси та інші кодифіковані акти, вносить до них зміни і доповнення, дає їх офіційне тлумачення;
- 2) здійснює контроль за виконанням Конституції України, законів України та постанов Верховної Ради України;
- 3) здійснює контроль у сфері захисту прав людини;
- 4) розглядає та приймає рішення щодо Програми діяльності новосформованого Уряду України;
- 5) розглядає, вносить зміни і затверджує поданий Президентом України Державний бюджет України та здійснює контроль за його виконанням;
- 6) затверджує загальнодержавні програми економічного, соціального і національно-культурного розвитку, а також щодо охорони навколишнього природного середовища;
- 7) призначає вибори Президента України, проголошує акт про його обрання, приймає відставку Президента України;
- 8) розглядає щорічні та позачергові доповіді Президента України про внутрішню і зовнішню політику України;
- 9) ратифікує, денонсує міжнародні договори України чи оголошує про їх укладення або приєднання України до них;
- 10) приймає рішення про свій саморозпуск та одночасно призначає дострокові вибори народних депутатів України;
- 11) призначає вибори до місцевих Рад;
- 12) затверджує загальну структуру, чисельність Збройних Сил України, Прикордонних військ України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, інших військових формувань, утворених відповідно до законодавства України;
- 13) затверджує укази Президента України про оголошення стану війни, запровадження воєнного стану на всій території України чи в окремих її місцевостях у разі воєнного нападу або загрози воєнного нападу на Україну, рішення про їх припинення або скасування, укладення миру і про загальну або часткову мобілізацію на території України у разі оголошення стану війни;
- 14) затверджує укази Президента України про запровадження на всій території України або в окремих її місцевостях надзвичайного стану;
- 15) утворює Раду оборони України і визначає перелік посадових осіб, які входять до її складу;
- 16) затверджує за поданням Президента України склад Центральної виборчої комісії по виборах народних депутатів України та Президента України;
- 17) призначає за спільним поданням Голови Верховної Ради України і Президента України Голову Конституційного Суду України. Призначає половину складу суддів Конституційного Суду України. Приймає присягу суддів Конституційного Суду України;
- 18) призначає за поданням Президента України Голову Верховного Суду України, Голову Вищого арбітражного суду України, Голову Правління Національного банку України та звільняє їх;
- 19) призначає та звільняє Генерального прокурора України за поданням Президента України;
- 20) призначає за поданням Президента України суддів Верховного Суду України та Вищого арбітражного суду України та звільняє їх у встановленому законом порядку;

- 21) повторно розглядає закон, щодо якого Президентом України застосовано вето;
 - 22) приймає рішення з питань адміністративно-територіального устрою України, проводить найменування та перейменування населених пунктів України;
 - 23) може оголосити вотум недовіри усьому складові Уряду України чи окремим його членам, що тягне за собою їх відставку;
 - 24) приймає за власною ініціативою або з ініціативи не менш як трьох мільйонів виборців рішення про проведення всеукраїнських референдумів, оголошує результати всеукраїнських референдумів;
 - 25) здійснює контроль за наданням Україною позик, економічної та іншої допомоги іноземним державам, а також за укладенням угод про державні позики і кредити та за використанням позик і кредитів, одержуваних Україною від іноземних держав;
 - 26) скасовує правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим у разі їх невідповідності Конституції і законам України;
 - 27) застосовує вето щодо указів Президента України у разі невідповідності їх Конституції і законам України з одночасним зверненням до Конституційного Суду України.
- Верховна Рада України передає на підпис Президентові України прийняті нею закони для наступного обнародування.
- Верховна Рада України розглядає і вирішує питання, що не належать згідно з чинними нормами Конституції України та цим Законом до компетенції органів державної виконавчої чи судової влади, представницьких органів та органів місцевого самоврядування, а також не є такими, що вирішуються виключно всеукраїнським референдумом.
- Верховна Рада України не може делегувати свої повноваження іншим органам, крім випадків, передбачених Конституцією України та цим Законом.

Стаття 18. Виключно законами визначаються:

- 1) регулювання питань про права та свободи людини і громадянина, громадянство, статус осіб без громадянства, біженців та іноземців; засади внутрішньої і зовнішньої політики, оборони та державної безпеки; основи соціального захисту і охорони здоров'я громадян, охорони навколишнього природного середовища, виховання, освіти і культури, науки, охорони прав інтелектуальної власності, шлюбну і сім'ю; права національних меншин; питання демографії і міграції; статус мов; діяльність об'єднань громадян, засобів масової інформації;
- 2) загальнодержавні податки, види зборів і платежів, фінансове, цінове і кредитне регулювання, митна справа; правовий режим власності, майнові відносини; засади правового регулювання економічного та соціального розвитку держави, підприємництва, праці, природо- і землекористування, питання видів, типів, вартості і карбування монет; затвердження Державного бюджету України, а також зміни і звіт про його виконання; державний кредит; статус спеціальних (вільних) економічних зон; випуск державних цінних паперів; валюта та проби;
- 3) організація та діяльність Верховної Ради України, статус народних депутатів України, органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, основні засади державної служби, судоустрою, судочинства, адвокатури, нотаріату, прокуратури та органів виконання покарань; діяння, які є злочинними, адміністративними і дисциплінарними порушеннями, відповідальність за них;
- 4) порядок використання природних ресурсів, енергосистем, усіх видів транспорту та зв'язку; освоєння космосу;

5) встановлення одиниць ваги, міри, часу, стандартів і засади державної статистики та інформатики;

6) організація і порядок проведення виборів і референдумів;

7) статус столиці, міст загальнодержавного значення;

8) правила здійснення дипломатичних і консульських відносин, укладення, денонсації, приєднання до міжнародних договорів;

9) правовий режим державного кордону;

10) статус іноземних військ на території України; порядок використання Збройних Сил України за межами України;

11) правовий режим воєнного і надзвичайного стану;

12) встановлення державної символіки та її використання; заснування державних нагород, військових, почесних та інших спеціальних звань.

До законодавчого регулювання можуть бути віднесені також інші питання, визначені Конституцією України.

Розділ III. ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ

Стаття 19. Президент України є главою держави і главою державної виконавчої влади України.

Президент України як глава держави представляє Україну як у внутрішньодержавних, так і у зовнішніх відносинах.

Президент України як глава державної виконавчої влади здійснює цю владу через очолювані ним Уряд – Кабінет Міністрів України та систему центральних і місцевих органів державної виконавчої влади.

Стаття 20. Президентом України може бути обраний громадянин України віком від 35 до 65 років, який проживає в Україні не менш як 10 останніх років перед обранням і володіє державною мовою.

Стаття 21. Президент України обирається громадянами України строком на п'ять років на основі загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні.

Порядок проведення виборів Президента України визначається Законом України “Про вибори Президента України”.

Чергові вибори Президента України проводяться в першу неділю листопада після закінчення п'ятирічного строку з дня його обрання.

Президент України вступає на посаду не пізніше як через п'ятнадцять днів з часу оголошення результатів виборів. При вступі на посаду Президент України приносить Присягу на пленарному засіданні Верховної Ради України, текст і порядок проголошення якої визначаються законом.

Одна і та ж особа не може бути Президентом України більше двох строків підряд.

Стаття 22. Президент України у місячний строк після вступу на посаду або з дня відставки попереднього складу Уряду призначає Прем'єр-міністра України, формує новий склад Уряду України – Кабінет Міністрів України.

У двомісячний строк від дня сформування Кабінет Міністрів України представляє Програму своєї діяльності на розгляд Верховної Ради України. У разі незгоди з поданою Програмою Верховна Рада України може виразити Кабінету Міністрів України недовіру.

Після схвалення Верховною Радою України Програми діяльності Уряду України Верховна Рада України може виразити недовіру Уряду України не раніше ніж після одного річного строку його роботи.

Стаття 23. Президент України за своїм підписом обнародує закони України, які були прийняті Верховною Радою України.

Обнародування законів має бути здійснено у двотижневий строк з часу, коли тексти законів надійшли від Верховної Ради України до Президента України.

У цей же строк Президент України в разі незгоди із змістом закону, прийнятого Верховною Радою України, може використати щодо цього закону право вето і повернути його із своїми зауваженнями для повторного розгляду Верховною Радою України.

Якщо під час повторного розгляду Верховна Рада України більшістю у 2/3 голосів від фактичного її складу знову схвалить цей закон, Президент України в 10-денний строк має його підписати і обнародувати.

Стаття 24. Президент України:

1) виступає гарантом державного суверенітету, незалежності, недоторканості кордонів, національної безпеки, територіальної цілісності України, додержання Конституції і законів України, прав та свобод людини і громадянина;

2) звертається з посланнями до народу України;

3) подає Верховній Раді України щорічні та позачергові доповіді про внутрішню і зовнішню політику України;

4) очолює систему органів державної виконавчої влади України;

5) створює, реорганізує і ліквідує міністерства, відомства, інші центральні та місцеві органи державної виконавчої влади в межах коштів Державного бюджету України, призначає (затверджує) і звільняє з посад керівників цих органів;

6) скасовує акти центральних і місцевих органів державної виконавчої влади України, а також акти органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим у разі їх невідповідності Конституції та законам України, а також указам і розпорядженням Президента України;

7) здійснює в межах, встановлених законом, управління майном, що перебуває у загальнодержавній власності;

8) є Верховним Головнокомандувачем Збройними Силами України, призначає і звільняє вище командування Збройних Сил України, вживає заходів щодо забезпечення обороноздатності держави;

9) очолює Раду Національної безпеки України та затверджує її персональний склад;

10) подає на розгляд Верховної Ради України проект Державного бюджету України та звіт про його виконання;

11) спільно з Головою Верховної Ради України подає кандидатуру для призначення Верховною Радою України Голови Конституційного Суду; призначає половину складу суддів Конституційного Суду України;

12) подає кандидатури для призначення Верховною Радою України на посади Голови Верховного Суду України, Голови Вищого арбітражного суду України, Генерального прокурора України, Голови Правління Національного банку України, а також для призначення суддів Верховного Суду України і Вищого арбітражного суду України;

13) призначає за поданням Міністерства юстиції України, погодженим з Верховним Судом України та Вищим арбітражним судом України, суддів загальних та арбітражних судів;

14) здійснює зовнішню політику України, веде переговори і підписує міжнародні договори України; призначає і відкликає дипломатичних представників України в іноземних державах та при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти акредитованих при ньому дипломатичних представників іноземних держав;

15) подає на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо персонального складу Центральної виборчої комісії по виборах народних депутатів України та Президента України;

16) приймає рішення про визнання іноземних держав;

17) нагороджує державними нагородами України, присвоює почесні звання України; засновує президентські відзнаки і нагороджує ними;

18) присвоює вищі військові звання, дипломатичні ранги, інші спеціальні звання і класні чини та військові звання суддям військових судів;

19) вирішує питання прийняття до громадянства і виходу з громадянства України, надання притулку іноземним громадянам та особам без громадянства; вживає заходів щодо захисту інтересів громадян України поза її межами;

20) здійснює помилування осіб, засуджених судами України; видає укази про амністію;

21) приймає рішення про оголошення стану війни, запровадження воєнного стану на всій території України чи в окремих її місцевостях у разі воєнного нападу або загрози воєнного нападу на Україну, рішення про їх припинення або скасування, укладення миру і невідкладно вносить ці питання на розгляд Верховної Ради України, а також оголошує загальну або часткову мобілізацію на території України у разі оголошення стану війни;

22) оголошує в разі необхідності окремі місцевості України зонами екологічного лиха;

23) оголошує на всій території України або в окремих її місцевостях надзвичайний стан відповідно до Закону України “Про надзвичайний стан”;

24) здійснює інші повноваження відповідно до Конституції та законів України.

Президент України не може передавати свої повноваження іншим особам та органам.

Стаття 25. Президент України в межах своїх повноважень видає укази і розпорядження, які є обов’язковими для виконання на всій території України, дає їх тлумачення.

Президент України видає укази з питань економічної реформи, не врегульованих чинним законодавством України, які діють до прийняття відповідних законів.

Стаття 26. Президент України може призначити всеукраїнський референдум. Призначення Президентом України всеукраїнського референдуму здійснюється на підставах і в порядку, передбаченому Законом України “Про всеукраїнський та місцеві референдуми”.

Стаття 27. Президент України подає Верховній Раді України щорічні і за зверненням Верховної Ради України позачергові, не частіше одного разу на рік, доповіді про внутрішню і зовнішню політику України.

Президент України може звертатися до народу України і Верховної Ради України з посланнями з актуальних питань суспільного і державного життя.

Стаття 28. Президент України користується правом недоторканності. Президент України виконує свої обов’язки до вступу на посаду новообраного Президента України.

Розділ IV. УРЯД УКРАЇНИ – КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

Стаття 29. Уряд України – Кабінет Міністрів України є центральним колегіальним органом державної виконавчої влади, підпорядкованим Президентові України і відповідальним перед ним.

Уряд України у своїй діяльності керується Конституцією, законами України, постановами Верховної Ради України, указами і розпорядженнями Президента України, Програмою діяльності Уряду, схваленою Верховною Радою України.

Стаття 30. Прем’єр-міністр України організує і координує роботу Уряду – Кабінету Міністрів України, діючи в межах, визначених Президентом України.

Стаття 31. Кабінет Міністрів України у межах своїх повноважень:

1) забезпечує здійснення внутрішньої і зовнішньої політики, виконання Конституції і законів України, постанов Верховної Ради України, указів і розпоряджень Президента України;

2) вживає заходів щодо забезпечення державного суверенітету, національної безпеки і обороноздатності України, її територіальної цілісності і економічної самостійності;

3) здійснює заходи щодо забезпечення прав і свобод громадян, законності і правопорядку, боротьби із злочинністю, охорони прав власності;

4) забезпечує проведення економічних реформ, становлення, розвиток і стабільність ринкової економіки, її соціальну орієнтованість, розробляє і виконує загальнодержавні програми соціально-економічного і культурного розвитку України;

5) здійснює управління майном, що перебуває у загальнодержавній власності, та визначає форми взаємодії із суб’єктами інших форм власності;

6) забезпечує проведення державної політики у галузі фінансів, податків, цін та оплати праці, митній справі;

7) створює загальнодержавні та інші фонди розвитку, фонди ліквідації наслідків стихійного лиха та катастроф;

8) здійснює державну політику в галузі освіти, науки, культури і охорони здоров’я;

9) відповідає за складання проекту Державного бюджету України та виконання Державного бюджету України;

10) відповідає за проведення державної політики соціального захисту громадян;

11) відповідає за стан навколишнього природного середовища, екологічну безпеку і раціональне природокористування, за випуск і реалізацію екологічно чистих та якісних продуктів харчування, високоякісних предметів побуту та об’єктивну поінформованість населення у цій сфері;

12) спрямовує і координує роботу міністерств, інших підпорядкованих йому центральних і місцевих органів державної виконавчої влади;

13) здійснює інші повноваження, передбачені законами України.

Стаття 32. Президент України подає не пізніше 1 вересня проект Державного бюджету України на розгляд Верховної Ради України разом з концепцією бюджету, показниками кредитної емсії Національного банку України, прогнозом економічного розвитку України на наступний рік, показниками балансу фінансових ресурсів України. Проект Державного бюджету України має бути розроблений з додержанням вимог бюджетної резолюції, прийнятої Верховною Радою України.

Стаття 33. У разі несвоєчасного подання проекту Державного бюджету України Верховна Рада України може прийняти рішення про вотум недовіри Кабінету Міністрів України в цілому чи окремим його членом.

Стаття 34. У питаннях, пов'язаних з проведенням грошової кредитної політики, Кабінет Міністрів України погоджує свої дії з Національним банком України, на який покладаються функції визначення і проведення цієї політики.

Стаття 35. Кабінет Міністрів України на підставі Конституції та законів України, постанов Верховної Ради України, указів і розпоряджень Президента України видає у межах своїх повноважень постанови і розпорядження, які є обов'язковими для виконання на всій території України.

Міністри, керівники інших центральних органів державної виконавчої влади, керівники органів державної виконавчої влади Автономної Республіки Крим та областей, міст Києва та Севастополя здійснюють керівництво дорученими їм сферами і несуть відповідальність перед Президентом України за стан справ у цих сферах. Нормативно-правові акти центральних міністерств і відомств підлягають реєстрації у Міністерстві юстиції України.

Розділ V. СУДИ УКРАЇНИ

Стаття 36. Судову владу в Україні здійснюють виключно суди.

Конституційний Суд України, загальні та арбітражні суди складають судову систему України.

Судові рішення ухвалюються іменем України.

Стаття 37. Суди захищають права і законні інтереси громадян, юридичних осіб і держави шляхом здійснення правосуддя.

Суди є незалежними. Усі державні та інші установи і громадяни зобов'язані поважати незалежність судів. Суди у своїй діяльності підкоряються тільки закону.

Суди України мають самостійне бюджетне фінансування.

Стаття 38. Конституційний Суд України є незалежним органом судової влади, що забезпечує відповідність законів, інших нормативних актів законодавчої і виконавчої влади Конституції України, охорону конституційних прав та свобод людини і громадянина.

Стаття 39. Правосуддя в Україні здійснюється у формі судочинства в цивільних, господарських, адміністративних і кримінальних справах, а також у формі прийняття рішень з питань відповідності чинному законодавству правових актів посадових осіб, місцевих органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Будь-яке втручання у здійснення правосуддя забороняється.

Судові рішення не підлягають перегляду інакше як судом і у встановленому законом порядку. Створення надзвичайних або особливих судів у мирний час не допускається. Створення та діяльність таких судів у воєнний час регулюється законом.

Стаття 40. Судді є недоторканими, незалежними і підкоряються тільки закону. Статус суддів, порядок їх призначення визначаються Конституцією України і законами України.

Стаття 41. Судовий нагляд за законністю судових рішень загальних і арбітражних судів здійснюється відповідно Верховним Судом України та Вищим арбітражним судом України.

Стаття 42. Судді усіх судів, крім суддів Верховного Суду України, Вишого арбітражного суду України та Конституційного Суду України, призначаються Президентом України за поданням Міністерства юстиції України, погодженим відповідно з Верховним Судом України і Вищим арбітражним судом України.

Розділ VI. ПРОКУРАТУРА УКРАЇНИ

Стаття 43. Прокуратура України є органом державного обвинувачення, здійснення загального нагляду та нагляду за виконанням покарань у місцях позбавлення волі.

На Генерального прокурора України і підпорядкованих йому прокурорів покладається:

1) нагляд за додержанням Конституції та законів України органами та посадовими особами державної виконавчої влади, представницькими органами та органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями усіх форм власності, а також громадянами України, особами без громадянства;

2) нагляд за додержанням законодавства з питань прав і свобод громадян;

3) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і попереднє слідство;

4) розслідування злочинів у справах, які віднесені до компетенції органів прокуратури;

5) підтримання державного обвинувачення в суді;

6) нагляд за додержанням законів у місцях виконання кримінальних покарань, а також за застосуванням інших заходів примусового характеру;

7) захист майнових та інших інтересів громадян, юридичних осіб і держави.

Стаття 44. Генеральний прокурор України призначається на посаду та звільняється з посади Верховною Радою України за поданням Президента України.

Стаття 45. Прокурори у здійсненні своїх повноважень є незалежними і керуються тільки Конституцією та законами України.

Організація, повноваження, порядок діяльності Прокуратури України визначаються Законом України "Про прокуратуру".

Розділ VII. МІСЦЕВІ ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНИ

Стаття 46. Органами державної виконавчої влади в областях, містах Києві та Севастополі (як містах загальнодержавного значення) і районах (крім районів у містах, за винятком міст Києва та Севастополя) є відповідно обласні, Київська та Севастопольська міські, районні, районні в містах Києві та Севастополі державні адміністрації, які очолюють голови цих адміністрацій.

Головами обласних, Київської та Севастопольської міських і районних державних адміністрацій Президент України призначає осіб, обраних головами відповідно обласних, Київської та Севастопольської міських і районних Рад.

У здійсненні своїх повноважень органи місцевої державної влади підпорядковані вищим органам державної виконавчої влади.

Правовий статус та обсяг повноважень обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій визначається цим Законом та Положенням, яке затверджується Президентом України. Президент України може делегувати державній

адміністрації повноваження щодо управління розташованим на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці майном, що перебуває в загальнодержавній власності.

Особливості організації і функціонування органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в містах Києві та Севастополі визначаються окремими законами.

Стаття 47. Місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право територіальних колективів громадян та обраних ними органів місцевого самоврядування самостійно вирішувати всі питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Територіальною основою місцевого самоврядування є село (сільрада), селище, місто. Райони в містах з районним поділом є складовою частиною місцевого самоврядування міст. Питання організації управління районами в містах належать до компетенції міських Рад.

Первинними суб'єктами місцевого самоврядування є територіальні колективи громадян, які проживають у селах (сільрадах), селищах, містах.

Територіальні колективи громадян здійснюють свої повноваження безпосередньо та через обрані ними органи.

Фінансово-економічну основу місцевого самоврядування становлять: комунальна власність і фінансові ресурси села (сільради), селища, міста, джерелом яких є доходи місцевих бюджетів та позабюджетні надходження.

Стаття 48. Формами безпосереднього здійснення місцевого самоврядування територіальними колективами громадян є референдуми та інші способи участі громадян в обговоренні та вирішенні питань, віднесених законом до компетенції місцевого самоврядування.

Стаття 49. Органами місцевого самоврядування в селах (сільрадах), селищах, містах є відповідно сільські, селищні та міські Ради, що обираються згідно з законодавством України громадянами України, які проживають на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

До компетенції органів місцевого самоврядування належать:

- розробка, затвердження і виконання бюджетів відповідних адміністративно-територіальних одиниць згідно з чинним законодавством;
- встановлення передбачених законом місцевих податків і зборів;
- розпорядження комунальною власністю;
- організація та проведення місцевих референдумів;
- сприяння додержанню Конституції та законів України, указів і розпоряджень Президента України, постанов і розпоряджень Уряду України;
- здійснення інших повноважень, встановлених чинним законодавством.

Органи місцевого самоврядування з урахуванням місцевих умов і особливостей можуть за взаємною угодою перерозподіляти між собою на підставі договорів окремі самоврядні повноваження.

Порядок формування, організації та обсяги власних повноважень органів місцевого самоврядування визначаються окремим законом.

Стаття 50. Виконавчими органами сільських, селищних і міських Рад є виконавчі комітети. Персональний склад виконавчого комітету відповідної Ради формує Голова Ради одноособово.

Голови сільської, селищної, міської Рад обираються громадянами України, які проживають на території села (сільради), селища, міста. Голова Ради за посадою очолює виконавчий комітет відповідної сільської, селищної, міської Ради.

Голови сільської, селищної, міської Рад здійснюють загальне керівництво роботою відповідної Ради як самоврядного органу і керують діяльністю комунальних та інших служб відповідних виконавчих органів місцевого самоврядування.

Стаття 51. Голови та очолювані ними виконавчі комітети сільських, селищних і міських Рад, крім власної компетенції Рад, здійснюють також делеговані їм повноваження державної виконавчої влади, обсяг яких визначається Президентом України.

Голови Рад та очолювані ними виконавчі комітети з питань самоврядних повноважень підвітні та підконтрольні відповідним Радам.

Голови Рад та очолювані ними виконавчі комітети з питань здійснення делегованих їм повноважень державної виконавчої влади підпорядковуються Президенту України, Кабінету Міністрів України, а також головам державних адміністрацій вищого рівня.

Стаття 52. Рішення Рад, їх голів та виконавчих комітетів з питань місцевого самоврядування, якщо вони суперечать Конституції та законам України, до їх вирішення судом відповідно до чинного законодавства України зупиняються:

- сільських, селищних, міських (міст районного значення) – розпорядженням голови відповідної районної державної адміністрації;
- міських (міст обласного значення) – розпорядженням голови обласної державної адміністрації.

Стаття 53. Представницькими органами в областях, містах Києві та Севастополі, районах (крім районів у містах, за винятком міст Києва та Севастополя) є обласні, Київська та Севастопольська міські, районні, районні в містах Києві та Севастополі Ради. Ці Ради в межах своїх повноважень:

- затверджують бюджет та здійснюють контроль за його виконанням;
- схвалюють програми соціально-економічного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць;
- заслуховують щорічні звіти голів місцевих державних адміністрацій з питань виконання програм соціально-економічного розвитку територій та бюджету.

Інші повноваження обласних, Київської та Севастопольської міських, районних Рад, передбачені чинним законодавством, передаються обласним, Київській, Севастопольській міським та районним державним адміністраціям.

Порядок формування, функціонування та обсяг повноважень обласних і районних Рад визначаються окремим законом.

Стаття 54. Рішення обласних, Київської та Севастопольської міських, районних Рад з питань власних повноважень, якщо вони суперечать Конституції та законам України, до їх вирішення судом відповідно до чинного законодавства зупиняються:

- районних – розпорядженням голови відповідно обласної, Київської та Севастопольської міської державної адміністрації;
- обласних, Київської та Севастопольської міських – розпорядженням Кабінету Міністрів України.

Стаття 55. До складу сільських, селищних, міських, районних та обласних Рад входять депутати, загальна чисельність яких, залежно від кількості населення, що проживає на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, не може бути меншою семи і більшою 75.

Стаття 56. Рішення голів та очолюваних ними виконавчих комітетів сільських, селищних, районних у місті (там, де вони будуть створені), міських Рад, прийняті з питань здійснення делегованих їм повноважень державної виконавчої влади, у разі порушення ними Конституції та законів України, указів та розпоряджень Президента України, постанов та розпоряджень Уряду України можуть бути скасовані головами обласних державних адміністрацій.

Стаття 57. Рішення голів районних державних адміністрацій у разі порушення ними Конституції та законів України, указів і розпоряджень Президента України, постанов і розпоряджень Уряду України можуть бути скасовані головами відповідно обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

Рішення голів обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій у разі порушення ними Конституції та законів України, указів і розпоряджень Президента України, постанов і розпоряджень Уряду України можуть бути скасовані Президентом України.

Стаття 58. У разі порушення Конституції та законів України, указів і розпоряджень Президента України, постанов і розпоряджень Уряду України голови обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій можуть бути достроково звільнені Президентом України.

Звільнення з посад голів обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій тягне за собою припинення їх повноважень як голів обласних, Київської та Севастопольської міських і районних Рад.

Повноваження голів сільських, селищних, міських Рад можуть бути за висновком суду достроково припинені Президентом України у разі порушення ними Конституції та законів України, указів і розпоряджень Президента України, постанов і розпоряджень Уряду України.

Стаття 59. Автономна Республіка Крим є адміністративно-територіальною автономією у складі України.

Автономна Республіка Крим самостійно вирішує питання, віднесені до її відання Конституцією України та законами України.

Розділ VIII. ЗАКЛЮЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 60. Цей Закон набирає чинності з дня його офіційного опублікування і діє до прийняття нової Конституції України.

Стаття 61. Законодавство України діє в тій частині, що не суперечить нормам цього Закону.

II. До прийняття нової Конституції України положення чинної Конституції України діють лише в частині, що узгоджується з цим Конституційним Договором.

III. Визнати за необхідне створення належних умов для прискорення та успішного завершення конституційного процесу в Україні з тим, щоб прийняти нову Конституцію України в строк не пізніше одного року з дня підписання цього Конституційного Договору.

IV. До прийняття нової Конституції України Сторони суворо дотримуватимуться положень цього Конституційного Договору і діятимуть у повній відповідності до нього.

До прийняття нової Конституції Сторони не виноситимуть на всеукраїнський референдум, консультативний референдум та опитування громадської думки інших питань, крім прийняття нової Конституції України, текст якої буде узгоджений Сторонами.

Сторони усвідомлюють, що невиконання положень цього Конституційного Договору призведе до хаосу в суспільному житті, розвалу економіки, виникнення загрози громадянського конфлікту і поставить під сумнів саме існування суверенної демократичної України.

Цей Конституційний Договір набирає чинності з моменту його підписання Президентом України та Головою Верховної Ради України і є відкритим для підписання народними депутатами України. Конституційний Договір укладено 8 червня 1995 року в місті Києві у двох примірниках, тексти яких є рівно автентичними.

Голова Верховної Ради України
Олександр МОРОЗ

Президент України
Леонід КУЧМА

УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

**Про забезпечення додержання положень Конституційного Договору між Президентом України і Верховною Радою України
“Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України”**

Верховна Рада України 14 липня 1995 року прийняла постанови “Про тлумачення статті 44 та пункту 19 статті 17 Закону України “Про державну владу і місцеве самоврядування в Україні” (схваленого Верховною Радою України 18 травня 1995 року) та “Про звернення до Президента України у зв’язку з Указом Президента України від 1 липня 1995 року №503/95”, якими дається тлумачення положення Конституційного Договору щодо призначення на посаду та звільнення з посади Генерального прокурора України, а також припинено повноваження колегії Генеральної прокуратури України та покладатись виконання обов’язків Генерального прокурора України на Васильєва Геннадія Андрійовича.

Зазначені постанови прийняті Верховною Радою України з перевищенням її повноважень і в порушення Конституційного Договору.

Верховна Рада України дає тлумачення відповідних положень Закону України “Про державну владу і місце самоврядування в Україні”, який було лише схвалено Верховною Радою України 18 травня 1995 року, але не введено в дію в установленому порядку.

Текст цього Закону став складовою частиною Конституційного Договору між Президентом України та Верховною Радою України і набрав чинності 8 червня 1995 року.

Тому Верховною Радою України фактично дано тлумачення положень Конституційного Договору, укладеного між двома його сторонами, чого не має права робити будь-яка із сторін Договору в односторонньому порядку.

У пункті першому Постанови Верховної Ради України міститься звернення до Президента України з пропозицією скасувати Указ Президента України від 1 липня 1995 року №503, яким було підтверджено повноваження Генерального прокурора України В.Дацюка до вирішення в установленому законодавством порядку питання щодо Генерального прокурора України.

У той же час другим пунктом Постанови Верховної Ради України виконання обов’язків Генерального прокурора України покладено на народного депутата України Васильєва Геннадія Андрійовича.

Таким чином, виконання обов’язків Генерального прокурора України покладено на іншу особу тоді, коли Генеральний прокурор України не звільнений з посади в установленому законодавством порядку.

Крім того, Верховною Радою України припинено повноваження колегії Генеральної прокуратури України, хоч чинне законодавство України не передбачає такого її права і фактично це є втручанням у діяльність органів прокуратури.

Виходячи з цього та відповідно до пункту 1 статті 24 частини I та частини IV Конституційного Договору між Президентом України та Верховною Радою України **постановляю:**

1. Генеральному прокуророві України ДАЦЮКУ Владиславу Володимировичу, колегії Генеральної прокуратури України продовжувати здійснення своїх повноважень до вирішення питання щодо Генерального прокурора України в установленому законодавством порядку.

У зв’язку з цим Васильєву Геннадію Андрійовичу не приступати до виконання обов’язків Генерального прокурора України.

2. Цей Указ набирає чинності з дня його підписання.

Президент України
м.Київ, 9 серпня 1995 року
№723/95

Л.КУЧМА

Розділ II. Конституційний процес у 1997-2006 роках

2.1. Хронологія подій¹

Основними “віхами” конституційного процесу в цей період, які переважно визначали його зміст були: всеукраїнський референдум 2000р. і “політична реформа” 2002-2006рр.

За Конституцією України в державі стверджувалася президентсько-парламентська форма правління. На практиці, за час дії Основного Закону в період президентства Л.Кучми, ця модель влади виявилася значно ближчою до необмеженого президентського правління (“латино-американського” типу), ніж до класичного зразка президентсько-парламентської республіки (як, наприклад, у Франції).

За Конституцією, Президент отримав практично повний контроль над формуванням Кабінету Міністрів, керівного складу центральних органів виконавчої влади (в т.ч. шляхом фактичного привласнення не наданого йому Конституцією повноваження призначати і звільняти з посад заступників керівників цих органів), призначенням і звільненням керівників місцевих органів виконавчої влади.

Крім цього, Конституція надала Президенту також значні організаційні та кадрові повноваження стосовно:

- **органів судової влади:** утворення та ліквідація судів, призначення суддів на посади вперше, призначення третини суддів до складу Конституційного Суду України, а також привласнене *de facto* і лише згодом легалізоване в Законі “Про судоустрій України” призначення суддів на адміністративні посади в судах;
- **військових формувань:** керівництво у сферах національної безпеки і оборони, призначення на посади та звільнення з посад вищого командування Збройних Сил України, інших військових формувань;
- **правоохоронних органів:** призначення на посаду за згодою Верховної Ради України та звільнення на власний розсуд Генерального прокурора України.

¹ В основу підрозділу 2.1 покладені аналітичні матеріали Центру Разумкова, опубліковані в журналі “Національна безпека і оборона”, 2007, №1, с.4-28.

За наявності такого обсягу повноважень Президента виявилися неефективними положення Конституції, які мали відігравати роль механізмів стримування і запобігти повному підпорядкуванню виконавчої влади Президентом, а саме:

- про призначення голів місцевих державних адміністрацій лише за поданням Кабінету Міністрів (ч.4 ст.118);
- про призначення керівників центральних органів виконавчої влади за поданням Прем'єр-міністра України (п.10 ч.1 ст.106);
- про скріплення певних актів Президента підписами Прем'єр-міністра України та міністра, відповідального за акт та його виконання (ч.4 ст.106).

За умов, коли їх звільнення з посад цілком залежало від волі Президента, посадові особи органів виконавчої влади не виявляли бажання використовувати зазначені конституційні положення для опору намірам Президента та рішенням, які ним ухвалювалися, навіть у тих випадках, коли правові підстави для цього були очевидні. Несамостійний характер Уряду та інших органів виконавчої влади, їх повна підконтрольність і підпорядкованість Президенту стали очевидними вже протягом перших років після ухвалення Конституції.

На практиці ця модель державного правління забезпечувала виконання прийнятих Главою держави в межах конституційних повноважень управлінських рішень, і в цьому сенсі могла вважатися цілком ефективною. Однак, ця ефективність істотно знижувалася у випадках, коли проведення Урядом певної політики чи реалізація ухвалених політичних рішень були неможливі без законодавчої санкції.

Тим часом, формування Кабінету Міністрів без участі Верховної Ради створювало ситуацію, за якої ставлення Парламенту до законодавчих ініціатив Уряду значною мірою залежало від ситуативних чинників. Внаслідок цього, навіть за умов домінування Президента та наявності в нього та підпорядкованих йому органів виконавчої влади значних можливостей впливу на позицію депутатів, далеко не всі запропоновані Урядом рішення втілювалися в закони.

Особливо відчутним недоліком була відсутність конституційно визначеного статусу парламентської більшості та її зв'язку з Урядом. Ефективна діяльність Кабінету Міністрів України вимагала законодавчого забезпечення з боку Верховної Ради та існування стабільної проурядової більшості. Однак Конституція не передбачала механізмів, які робили б це можливим. Роль більшості (в сенсі арифметичної більшості голосів під час голосування) зводилася до затвердження поданої Президентом кандидатури Прем'єр-міністра, затвердження Програми дій Уряду та можливості висловити йому недовіру.

Фактично, йшлося лише про певний вплив Парламенту на процес створення та припинення повноважень Кабінету Міністрів, однак це не гарантувало їх взаємодії в поточній діяльності. У Конституції немає положень, які б давали парламентській більшості важелі впливу на формування персонального складу Уряду та передбачали механізми відповідальності депутатських фракцій і груп за діяльність в Уряді висунутих ними кандидатур. Не був передбачений також механізм реалізації солідарної відповідальності парламентської більшості та Кабінету Міністрів, програму якого вона затвердила².

Втручання у законотворчий процес Президента (як фактичного керівника Кабінету Міністрів) призводило до "війни вето", а також спроб зовнішнього впливу на внутрішньопарламентські процеси з метою "забезпечення підконтрольності" Верховної Ради Президенту.

Найбільш виразними прикладами такого впливу були спроби формування "проурядової (читай – "пропрезидентської") більшості".

Зокрема, в лютому 2000р. пропрезидентські сили, представлені у Верховній Раді, ініціювали створення парламентської більшості, силовим шляхом усунувши від керівництва Верховною Радою представників лівих політичних сил (представника лівих сил О.Ткаченка на посаді Голови Верховної Ради змінив І.Плющ). Зазначена більшість, до якої увійшли представники центристських і правоцентристських фракцій, делегувала своїх представників до складу Кабінету Міністрів, який очолив В.Ющенко.

Однак, така більшість від початку не могла бути стійкою, оскільки, *по-перше*, вона створювалася "під конкретний проект" – переобрання керівництва Верховної Ради із застосуванням засобів політичного тиску та прямого підкупу окремих депутатів; *по-друге*, до неї належали ідеологічно різні сили, інтереси яких пізніше розбіглися з інтересами Президента та його оточення. Це й засвідчив розпад більшості, який стався невдовзі внаслідок "справи Гонгадзе" та відставки Уряду В.Ющенка³.

² Натомість, усі реальні важелі впливу на формування Уряду та вертикалі виконавчої влади, а також на їх поточну діяльність, були зосереджені в руках Президента. Фактично, в Україні діяли два Уряди – Кабінет Міністрів та Адміністрація Президента. У Президента збереглися всі важелі впливу на Кабінет Міністрів – як конституційні, так і персональні.

³ Ситуація повторилася після виборів 2002р., коли більшість голосів на виборах за партійними списками здобули представники опозиційних фракцій, проте більшість у Верховній Раді сформували пропрезидентські сили – в т.ч. шляхом шантажу депутатів. 7 грудня 2002р. Прем'єр-міністр В.Янукович, Голова Верховної Ради В.Литвин і керівники депутатських фракцій і груп – члени парламентської більшості підписали "Політичну угоду про співробітництво і солідарну відповідальність", якою політично формалізували відповідальність більшості за дії Уряду. Однак більшість виявилася фактично недієздатною і формальною. *По-перше*, незважаючи на підписану Угоду, вона була різномірною за корпоративними та регіональними інтересами; *по-друге*, вона формувалася під конкретні завдання – перерозподіл парламентських комітетів і посад в Уряді, що свідчило про її тимчасовий характер; *по-третє*, число депутатів, які належали до більшості, було недостатнім для її нормальної роботи, а голосування мали переважно ситуативний характер.

Отже, без вирішення принципового питання – конституційного вноормування статусу більшості та механізмів її взаємодії з Урядом – усі спроби формування “коаліційного Уряду” були лише імітацією цього процесу, внаслідок чого на Верховну Раду покладалася відповідальність за дії органу, на який вона реально не впливала. Крім того, мало бути законодавчо врегульовано питання взаємодії органів Верховної Ради та міністерств, інших центральних органів виконавчої влади.

Під час президентської виборчої кампанії 1999р. діючим Президентом Л.Кучмою були озвучені наміри внести деякі зміни до Конституції на Всеукраїнському референдумі. Президентськими структурами була розгорнута широкомасштабна кампанія з пропаганди референдуму та збору підписів на його підтримку.

15 січня 2000р. Президент Л.Кучма на підставі зібраних понад 3 млн. підписів громадян України, посилаючись на ст.72 та п.6 ст.106 Конституції України, видав Указ “Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою” №65 від 15 січня 2000р.

Проте, не можна було не звернути увагу на ряд протиріч у правових підвалинах референдуму, зумовлених застарілістю Закону “Про всеукраїнський та місцеві референдуми” від 1991р., прийнятого ще до референдуму про незалежність України. Він містив ряд положень, що прямо суперечили Конституції.

Так, зокрема ст.12 Закону передбачала призначення всеукраїнського референдуму Верховною Радою України, в той час, як статті 72 і 106 (п.6) Конституції України 1996р. визнають повноваження з призначення такого референдуму за Президентом.

Закон також робив посилання на вже неіснуючі на той момент органи влади, такі як Ради народних депутатів, Президія Верховної Ради України, Центральна комісія зі всеукраїнського референдуму.

Отже, склалася ситуація, за якої законодавча база для проведення референдуму була неповною та застарілою. За таких обставин доцільним було б спочатку вдосконалити та оновити законодавство стосовно проведення референдумів. Це дозволило б уникнути ряду протиріч, які виникли під час підготовки до проведення референдуму, безпосередньо на етапі його проведення та на стадії імплементації результатів референдуму.

Спочатку відповідний Указ Президента передбачав винесення на референдум шести питань:

1) “Чи висловлюєтеся Ви за недовіру Верховній Раді України XIV скликання і внесення у зв’язку з цим доповнення до частини другої статті 90 Конституції України такого змісту: “а також у разі висловлення

недовіри Верховній Раді України на всеукраїнському референдумі, що дає підстави Президентові України для розпуску Верховної Ради України?”;

2) “Чи підтримуєте Ви пропозиції про доповнення статті 90 Конституції України новою третьою частиною такого змісту: “Президент України може також достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо Верховна Рада України протягом одного місяця не змогла сформувати постійно діючу парламентську більшість або у разі незатвердження нею протягом трьох місяців підготовленого і поданого в установленому порядку Кабінетом Міністрів України Державного бюджету України”, яка б установлювала додаткові підстави для розпуску Президентом України Верховної Ради України, та відповідне доповнення пункту 8 частини першої статті 106 Конституції України словами: “та в інших випадках, передбачених Конституцією України?”;

3) “Чи згодні Ви з необхідністю обмеження депутатської недоторканності народних депутатів України і вилученням у зв’язку з цим частини третьої статті 80 Конституції України: “Народні депутати України не можуть бути без згоди Верховної Ради України притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані?”;

4) “Чи згодні Ви із зменшенням загальної кількості народних депутатів України з 450 до 300 і пов’язаною з цим заміною у частині першій статті 76 Конституції України слів “чотириста п’ятдесят” на слово “триста”, а також внесенням відповідних змін до виборчого законодавства?”;

5) “Чи підтримуєте Ви необхідність формування двопалатного парламенту в Україні, одна з палат якого представляла б інтереси регіонів України і сприяла б їх реалізації, та внесення відповідних змін до Конституції України і виборчого законодавства?”;

6) “Чи згодні Ви з тим, що Конституція України має прийматися всеукраїнським референдумом?”.

Проте, Рішенням КСУ від 27 березня 2000р. у справі за конституційними поданнями 103 і 108 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України “Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою”⁴, перше

⁴ Рішення КСУ у справі за конституційними поданнями 103 і 108 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України “Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою” (справа про всеукраїнський референдум за народною ініціативою) №3 від 27 березня 2000р. – Офіційний сайт КСУ, <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=9351>.

і шосте питання були визнані неконституційними та, відповідно, вилучені. На виконання Рішення КСУ було видано Указ Президента “Про внесення змін до Указу Президента України від 15 січня 2000 року” №65 від 29 березня 2000р.

Щодо першого питання КСУ зазначив, що чинна Конституція не передбачає інституту висловлення недовіри на всеукраїнському референдумі, в т.ч. проголошеному за народною ініціативою, Верховній Раді чи будь-яким іншим конституційним органам державної влади, як можливої підстави дострокового припинення їх повноважень. Тому винесення на всеукраїнський референдум питання щодо недовіри Верховній Раді за відсутності названого інституту в Основному Законі було б порушенням такого конституційного принципу, як здійснення органами державної влади їх повноважень у межах, встановлених Конституцією, та принципів правової держави, якою проголошено Україну.

Неконституційність шостого питання КСУ мотивував тим, що відповідне питання виноситься на всеукраїнський референдум без з’ясування волі народу щодо необхідності прийняття нової Конституції і, отже, ставить під сумнів чинність Основного Закону, що може призвести до послаблення встановлених ним основ конституційного ладу в Україні, прав і свобод людини і громадянина.

Проголошення всеукраїнського референдуму викликало переважно негативну реакцію Європейської комісії за демократію через право (Венеціанської комісії), яка на своєму 42 засіданні ухвалила Висновок щодо конституційного референдуму в Україні від 31 березня 2000р.⁵

Комісія наголосила на неузгодженості з Конституцією Закону “Про всеукраїнський та місцеві референдуми”, який відповідно до Перехідних положень Конституції має застосовуватися у тій частині, що їй не суперечить. Комісія висловила думку, що Закон “Про всеукраїнський та місцеві референдуми” містить велику кількість розбіжностей з Конституцією та розроблений для іншого конституційного ладу, що ставить під сумнів можливість його застосування.

Також Комісія зазначила, що статус референдуму за народною ініціативою не визначений у Конституції, тобто не ясно, чи є він дорадчим, чи обов’язковим. При цьому, на думку Комісії, референдум має радше консультативний характер через те, що на нього винесені різні за

⁵ Висновок Європейської комісії за демократію через право щодо конституційного референдуму в Україні від 31 березня 2000р. – Сайт Венеціанської комісії, [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF\(2000\)005-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF(2000)005-e).

характером питання – які є такими, що мають бути імплементовані, так і ті, що за своєю сутністю є дорадчими. Комісія також наголосила на тому, що Конституція України належить до “жорстких” Конституцій, і для її зміни, відповідно до Глави XIII Конституції, потрібно спочатку схвалення 2/3 складу Верховної Ради, тому неможливо надати референдуму юридично обов’язковий характер та імплементувати його результати в інший спосіб.

Комісією було також проаналізовано кожне з винесених на референдум питань. Перше питання, на думку Комісії, є неконституційним за своєю суттю, оскільки Конституція України не передбачає процедури висловлення недовіри Верховній Раді на всеукраїнському референдумі за народною ініціативою. Комісія зазначила, що подібна практика загалом не відповідає європейським демократичним стандартам. Крім того, було зауважено, що саме питання було сформульоване некоректно, в ньому, по суті, вміщено два окремих питання – висловлення недовіри Верховній Раді та внесення відповідних змін до ч.2 ст.90 Конституції України.

Аналізуючи друге питання, Комісія акцентувала увагу на понятті “постійно діюча парламентська більшість”, яке, на думку Комісії, слід було б деталізувати. У Комісії виникли сумніви щодо того, чи є один місяць розумним строком для формування парламентської більшості – такий строк видався експертам комісії надто коротким.

Третє питання (обмеження депутатської недоторканності) викликало занепокоєння Комісії, оскільки депутатська недоторканність є важливою демократичною гарантією, а її обмеження може відкрити простір для тиску на народних депутатів через органи виконавчої влади.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ ВЕНЕЦІАНСЬКОЇ КОМІСІЇ ЩОДО РЕФЕРЕНДУМУ

Референдум не може внести зміни до Конституції безпосередньо.

Сумнівною є допустимість референдуму за народною ініціативою стосовно цього питання.

Конституційний Суд України має вирішити, чи є на даному етапі імплементції Конституції загальна правова база для проведення референдумів в Україні.

Одне з питань, винесених на референдум, є явно неконституційним, а інші – надто проблематичними та нечітко сформульованими.

Загалом, прийняття пропозицій, винесених на референдум, зруйнує баланс між повноваженнями Верховної Ради та Президента.

Таким чином, Венеціанська комісія висловила критичне ставлення до референдуму, як з процедурної, так і зі змістовної точки зору. Ще більший рівень занепокоєності проведенням референдуму висловлено в Рекомендації ПАРЄ від 4 квітня 2000р.⁶ У Рекомендації наведені ті самі застереження, що викладені Венеціанською комісією у її Висновку від 31 березня 2000р. Крім того, Асамблея у зазначеному документі звернулася до Президента України з наполегливим проханням відкласти проведення референдуму доти, доки буде ухвалено новий закон про порядок проведення референдумів. У разі ж імплементації результатів референдуму в неконституційний спосіб або зміни Конституції неконституційними засобами, Асамблея рекомендувала зупинити членство України в Раді Європи.

З аналізу відповідних документів видно, що найбільше європейську спільноту хвилювало використання референдуму для суттєвого перерозподілу повноважень між гілками влади на користь Президента в неконституційний спосіб, що сприяло б посиленню авторитарних тенденцій.

Утім, після прийняття Рішення КСУ №3 від 27 березня 2000р. позиція Венеціанської комісії зазнала змін. Так, у Висновку від 16 жовтня 2000р.⁷ вже немає такої різкої критики, оскільки найбільш суперечливі, з точки зору, Комісії питання 1 та 6 були визнані неконституційними та, відповідно, не виносилися на голосування. Комісія схвалила намір Президента діяти в конституційний спосіб та не розпускати Парламент у разі незатвердження результатів референдуму. Разом з тим, на думку Комісії, президентський законопроект не слід було приймати в частині, що стосується обмеження депутатської недоторканності. Частину щодо розпуску Верховної Ради в разі неспроможності створити впродовж місяця парламентську більшість рекомендувалося доопрацювати та внести до неї необхідні уточнення, зокрема, щодо порядку її формування.

За підсумками референдуму Президент України Л.Кучма подав відповідний законопроект⁸. Аналіз законопроекту свідчить про його невідповідність результатам референдуму, хоча він і носив назву “Про внесення змін до Конституції України за результатами всеукраїнського референдуму

⁶ Рекомендація ПАРЄ від 4 квітня 2000р. – Сайт Верховної Ради України, http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_053.

⁷ Висновок Європейської комісії за демократію через право щодо конституційного референдуму в Україні від 16 жовтня 2000р. – Сайт Венеціанської комісії, [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF\(2000\)014-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF(2000)014-e).

⁸ Проект Закону “Про внесення змін до Конституції України за результатами всеукраїнського референдуму за народною ініціативою” (реєстр. №5300 від 18 січня 2001р.). – Сайт Верховної Ради України, http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5300&skl=4.

за народною ініціативою”. Фактично, в законопроекті реалізація народної волі зводилася до внесення змін, пов'язаних лише з одним із чотирьох, винесених на голосування, питань – щодо дострокового припинення повноважень Парламенту Президентом у разі неможливості парламентаріїв сформувавши впродовж місяця діючу парламентську більшість, і в разі незатвердження нею впродовж трьох місяців підготовленого та поданого в установленому порядку Кабінетом Міністрів Державного бюджету.

Про інші питання, зокрема обмеження депутатської недоторканності, зменшення числа народних депутатів до 300 та формування двопалатного парламенту в законопроекті не йшлося.

Спроба провести відповідний законопроект через Парламент зазнала невдачі під час остаточного голосуванні 18 січня 2001р.

Провал голосування за президентський законопроект великою мірою зумовлений політичними причинами. Так, на той момент почався сумнозвісний “касетний скандал”, який значно підірвав рівень довіри до Президента. Крім того, продовжувалося протистояння між Президентом і Парламентом. Очевидним було те, що кількість голосів у Парламенті, на яку міг розраховувати Президент, була недостатньою для прийняття законопроекту Верховною Радою. Можливість імплемувати результати референдуму у Верховну Раду III скликання була втрачена. При цьому, зацікавленими у прийнятті законопроекту силами була допущена серйозна помилка. Так, з правової точки зору, не зовсім зрозуміло, чому Президент вирішив вибірково, а не відповідно до результатів референдуму, втілити в життя волю народу, залишивши “на потім” незручні питання (наприклад, перехід до двопалатного Парламенту та зменшення числа народних депутатів до 300). Це викликало недовіру до його намірів, пов'язаних з референдумом. Значною мірою це додало аргументів політичним опонентам Президента в їх протистоянні з ним.

Загалом, формулювання питань референдуму були прийнятними скоріше для соціологічного опитування, ніж для всеукраїнського референдуму. Референдум “за народною ініціативою” (2000р.) не вніс жодних змін до конституційно-правової бази і, за суттю, виявився соціологічним опитуванням, вартість якого склала 30,811 тис. грн. бюджетних коштів.

Цілком імовірно, що ініціатори референдуму розуміли безперспективність розрахунку на реалізацію його результатів, готуючи плацдарм для атаки на неприйнятні для них положення Конституції у майбутньому. Разом з цим, головними політичними акторами було продемонстровано відсутність поваги до Основного Закону, готовність йти на незаконні, навіть на антиконституційні заходи в прагненні підлаштувати

Конституцію під власні інтереси. Референдум 2000р. став першою, але не останньою спробою корекції конституційних засад організації державної влади.

У березні 2001р. Президент України видав Розпорядження “Про підготовку проекту Концепції реформування політичної системи України” №73 від 27 березня 2001р., згідно з яким групою науковців і представників органів влади була підготовлена та обговорена на низці наукових конференцій відповідна концепція. Однак після цього протягом більш як півроку жодних практичних дій з реформування політичної системи не здійснювалося.

Чергова ініціатива Президента стосовно проведення в Україні політичної реформи була публічно проголошена у зверненні Л.Кучми до українського народу з нагоди 11 річниці Незалежності України 24 серпня 2002р.

У зверненні Президента наголошувалися на необхідності:

- переходу до парламентсько-президентської республіки, що передбачало формування Уряду парламентською більшістю, звуження повноважень Президента на користь Верховної Ради;
- ухвалення нового Закону про вибори народних депутатів України, згідно з яким вибори відбувалися б винятково за партійними списками.

У політичних колах ця ініціатива Президента була розцінена неоднозначно. Частина політиків на той час вважали, що Л.Кучма насправді не мав наміру реально здійснювати політичну реформу, а намагався в такий спосіб перехопити гасла опозиції, і, разом з цим, – політичну ініціативу. Ця теза підтверджувалась аргументами, що Л.Кучма неодноразово негативно оцінював перспективу переходу України до парламентсько-президентської республіки, критикував пропорційну систему виборів і заперечував необхідність ухвалення відповідного Закону про вибори народних депутатів України. Групою депутатів від опозиційних фракцій (О.Мороз, П.Симоненко, А.Матвієнко та ін.) до Верховної Ради був внесений законопроект про зміни до Конституції. Його зміст у цілому відповідав намірам, озвученим у заяві Президента України – проектом передбачалося внесення до Конституції змін, які обмежували повноваження Президента на користь Парламенту, гарантували права парламентської опозиції, передбачали припинення повноважень депутата, обраного за списком партії (блоку), в разі його переходу до іншої фракції тощо.

Проект отримав позитивний висновок Конституційного Суду і мав бути розглянутим Верховною Радою. Водночас, розстановка сил у Парламенті фактично позбавляла ініціаторів законопроекту шансів на його прийняття – проти цього виступали навіть представники пропрезидентських фракцій, а також частини парламентської опозиції.

25 грудня 2002р. Президент України Л.Кучма зробив знакову заяву. Він назвав початок політичної реформи головною подією 2002р., одним із державних пріоритетів на 2003р. і відзначив, що в разі не проведення реформи до наступних президентських виборів, вона не буде проведена зовсім.

Підтвердження Президентом серйозності своїх намірів відносно конституційної реформи змінило ставлення до цього питання окремих політичних сил, представлених у Верховній Раді, внаслідок чого шанси на успішне проведення реформи значно зросли.

Однак погляди різних депутатських об’єднань на концептуальні засади та окремі деталі реформи істотно відрізнялися. За цих умов Верховною Радою було ухвалено рішення про створення Тимчасової спеціальної комісії з опрацювання проектів законів України про внесення змін до Конституції України⁹. До складу комісії увійшов 21 народний депутат – представники 12 з 13 фракцій і груп Парламенту (не увійшли представники групи “Європейський вибір”). Співголовами комісії було обрано Першого заступника Голови Верховної Ради Г.Васильєва та лідера фракції СПУ О.Мороза.

Початковим завданням Комісії було визначено доопрацювання законопроектів про зміни до Конституції України, які раніше вносилися групами народних депутатів і мали на меті реформування системи державної влади в Україні¹⁰. Але, крім цього, вже в момент утворення Комісії їй були надані повноваження головного парламентського комітету з “доопрацювання проектів законів про внесення змін до Конституції України”, внаслідок чого і законопроект №3207, внесений надалі Президентом України, і всі інші законопроекти, присвячені конституційній реформі, після їх реєстрації скеровувалися для попереднього розгляду та доопрацювання до цієї Комісії.

4 лютого 2003р. відкрилася третя сесія Верховної Ради України. До її порядку денного було внесено питання про внесення змін до Конституції України. Цього ж дня Президент України Л.Кучма на прес-конференції

⁹ Постанова Верховної Ради України “Про утворення Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України по опрацюванню проектів законів України про внесення змін до Конституції України” №381 від 26 грудня 2002р.

¹⁰ Станом на листопад 2002р., у Верховній Раді були зареєстровані два законопроекти про внесення змін і доповнень до Конституції України. Перший – 23 лютого 2001р., внесений 168 народними депутатами, зокрема, лідерами КПУ П.Симоненком та СПУ О.Морозом. У жовтні 2002р. Конституційний Суд визнав конституційними положення цього проекту. Другий – групою народних депутатів у липні 1999р. (серед ініціаторів законопроекту – народні депутати Р.Зварич (“Наша Україна”) і С.Сас (БЮТ)). Висновок Конституційного Суду на цей проект був наданий 14 березня 2001р. З багатьох положень законопроекту Конституційний Суд не надав висновків і припинив провадження через неузгодженість положень законопроекту з іншими нормами Конституції.

заявив про намір до кінця місяця подати до Парламенту власний законопроект про внесення змін до Конституції України щодо політичної реформи. Президент мотивував свій крок відсутністю практичних дій Верховної Ради в цьому напрямі. В той же час, в Національному інституті стратегічних досліджень відбувся круглий стіл з питань реформи політичної системи із залученням незалежних експертів, що засвідчило початок широкомасштабної президентської кампанії із внесення змін до Конституції.

20 лютого 2003р. Верховна Рада розглянула законопроект про внесення змін до Конституції України, яким передбачалося дострокове припинення повноважень народних депутатів, обраних за партійними списками, у випадку їх виходу з фракції цієї партії (блоку) (проект внесений представником фракції Блоку “Наша Україна”). За нього проголосували 220 депутатів. Не голосували представники пропрезидентських фракцій і груп, за винятком фракцій Народно-демократичної та Аграрної партій. Верховна Рада також не підтримала жоден із двох законопроектів про вибори на пропорційній основі.

5 березня 2003р. Президент України Л.Кучма оприлюднив розгорнуте бачення політичної реформи, проголошеної 24 серпня 2002р.:

- запровадження двопалатного Парламенту, де нижня палата буде формуватися політичними партіями через вибори за пропорційною системою, верхня – шляхом обрання представників від 24 областей, АР Крим, Києва та Севастополя (по три депутати від кожної адміністративно-територіальної одиниці);
- зменшення загальної чисельності депутатів Парламенту з 450 до 300;
- надання більшості нижньої палати Парламенту права подавати Президентові й затверджувати кандидатуру Прем'єр-міністра, затверджувати склад Кабінету Міністрів (за поданням Прем'єр-міністра) та відправляти Уряд у відставку;
- надання Президентові права розпустити Парламент у випадках, якщо депутати протягом визначеного Конституцією терміну не зможуть сформувати більшість, якщо більшість не зможе сформувати Уряд, якщо Парламент не зможе прийняти бюджет у визначений термін;
- право Президента одноосібно призначати Міністра закордонних справ, Міністра оборони, Міністра внутрішніх справ, Міністра з питань надзвичайних ситуацій, а також керівників силових і контрольних структур; право Президента призначати голів обласних державних адміністрацій (за поданням Прем'єр-міністра);
- обрання Президента, Парламенту й місцевих рад на єдиний термін повноважень – п'ять років (два останні інститути на момент здійснення відповідної заяви обиралися на чотири роки), проведення всіх виборів у різний термін (два останні інститути на момент здійснення відповідної заяви обиралися в один день), але протягом одного року;
- пряма дія результатів Всеукраїнського референдуму: результати референдуму, в т.ч. й ті, що стосуються внесення змін до Конституції України, набувають чинності без затвердження будь-яким іншим органом влади.

Згідно з Указом Президента України №197 від 6 березня 2003р. відповідний законопроект мав бути винесений на всенародне обговорення та одночасно поданий Президентом України до Верховної Ради “для попереднього вивчення та обговорення”. Зазначений законопроект був зареєстрований у Верховній Раді України за №3207.

Хоча законопроект містив певні положення, що відповідали задекларованим Президентом намірам переходу до моделі парламентсько-президентської республіки, на думку багатьох політиків та аналітиків, насправді він спрямовувався на збереження і навіть певне посилення влади Президента.

У безпосередніх взаємовідносинах з Президентом нижня палата Парламенту не мала жодних механізмів стримувань і противаг його діям. Згідно з законопроектом, Президент отримував право розпустити нижню палату Парламенту в разі, якщо вона вчасно не сформує постійно діючу більшість, не сформує Кабінет Міністрів чи не прийме Державний бюджет. Водночас, процедура імпічменту Президенту, яка мала збалансувати право останнього на розпуск нижньої палати Парламенту, не лише не полегшувалася, але й ускладнювалася, роблячи імпічмент практично нереальним.

Президент отримував також додаткову можливість впливу на законодавство через надання верхній палаті Парламенту права вето стосовно рішень, прийнятих нижньою палатою. Крім того, пропозиція про можливість прийняття законів всеукраїнським референдумом теоретично дозволяла Президенту зовсім обходитися без Парламенту.

Таким чином, поданий Л.Кучмою законопроект, яким декларувався перехід до парламентсько-президентської республіки, по суті, збільшував вплив Президента.

Низка положень не сприймалися не лише представниками опозиційних фракцій, але й частиною лояльних до Президента депутатів. Це, зокрема, такі положення, як запровадження двопалатного Парламенту, зменшення числа депутатів Верховної Ради, можливість прийняття законів безпосередньо референдумом. Така ситуація практично унеможливила підтримку президентського законопроекту конституційною більшістю Верховної Ради.

Парламент, представлені в ньому політичні сили також не залишалися осторонь процесу обговорення президентських ініціатив і намагалися виробити узгоджену позицію Парламенту стосовно напрямів і способу проведення політичної реформи.

Опозиційні фракції – “Наша Україна”, КПУ, СПУ, БЮТ, у цілому негативно оцінили президентський проєкт. Водночас, СПУ й КПУ визнали можливим підтримати низку його позицій (вибори на пропорційній основі, формування Уряду парламентською більшістю, право Президента на розпуск Парламенту за певних умов, заборона міжфракційних переходів депутатів, обраних за партійними списками) для того, щоб виробити прийнятний також для

частини пропрезидентської більшості проєкт Закону про внесення змін до Конституції України, що міг би бути розглянутим до виборів 2004р.

Натомість, “Наша Україна” і БЮТ дотримувалися погляду, згідно з яким до виборів 2004р. варто ухвалити лише закон про вибори народних депутатів на пропорційній основі та надати чинності вже ухваленим конституційним законам, на які було накладено вето Президента (*“Про Кабінет Міністрів”, “Про тимчасові спеціальні й слідчі комісії Верховної Ради України” та ін.*), а зміни до Конституції – вносити після президентських виборів 2004р. Ставлення до політичної реформи вже тоді суттєво впливало на переговори стосовно висунення та підтримки кандидатів на президентські вибори-2004¹¹.

Серед пропрезидентських фракцій і груп ставлення до президентського проєкту було неоднозначним. Більшість із них підтримали ідею перерозподілу частини повноважень Президента на користь Парламенту (формування Уряду парламентською більшістю), однак низка фракцій (НДП, АПУ, СДПУ(о) та ін.) висловилися проти ідеї двопалатного парламенту. Інші фракції та групи (наприклад, “Регіони України”, “Народний

¹¹ Так, на форумі блоку “Наша Україна” (29 березня 2003р.) було офіційно заявлено про початок президентської кампанії його лідера В.Ющенка. Було також ухвалено рішення про створення до осені 2003р. всеукраїнського суспільно-політичного об’єднання на підтримку В.Ющенка. На думку лідера “Нашої України”, єдиний кандидат у Президенти від опозиції мав бути визначений уже до осені 2003р. В.Ющенко заявив, що його блок практично не має ідеологічних розбіжностей з Блоком Юлії Тимошенко, і закликав БЮТ до об’єднання. Було також заявлено про готовність співпрацювати з СПУ в реалізації багатьох програмних завдань, а також про те, що для КПУ “відкриті двері для розуміння” з питань політичної реформи. Своєю чергою, лідер СПУ О.Мороз заявив, що його партія готова до “широких компромісів” стосовно визначення єдиного кандидата, але лише в тому випадку, якщо “Наша Україна” підтримає СПУ в питаннях політичної реформи. О.Мороз закликав усі чотири опозиційні сили підписати меморандум про спільне ставлення до політичної реформи. Див.: “Мороз закликає четвіркою висловити “фе” реформі Кучми”. – Українська правда, 29 березня 2003р., <http://www.prawda.com.ua/news/2003/03/29/2993366>.

вибір”) були проти ідеї виборів на пропорційній основі. Між пропрезидентськими силами існували розбіжності й з інших питань.

Загалом, більшість представлених у Парламенті сил, незалежно від їх ставлення до Президента, а також Голова Верховної Ради В.Литвин, виступали проти:

- запровадження двопалатного парламенту;
- скорочення числа народних депутатів;
- можливості прийняття законів референдумом;
- використання неконституційних методів внесення змін у Конституцію.

Однак, Парламент не зміг прийняти жодного з проєктів постанови за підсумками парламентських слухань з політреформи, де передбачалося визначити загальні підходи до змісту змін до Конституції України.

15 квітня 2003р. у Верховній Раді відбулося представлення щорічного Послання Президента України до Парламенту.

Певну новизну становив акцент на тому, що політична реформа повинна бути здійснена на основі масштабної адміністративної реформи, що передбачала б радикальні зміни у структурі та функціях центральних і місцевих органів виконавчої влади, посилення дієздатності місцевого самоврядування.

Найбільш політично чутливі моменти Послання були оприлюднені Л.Кучмою у виступі в Парламенті:

1. Політична реформа повинна відбутися в період президентства Л.Кучми. За словами останнього, “потрібні зміни й доповнення до кінця 2004р., розвиваючи формулу “новий Президент – нова політична система”¹².

2. Президент готовий провести “круглий стіл” для обговорення політичної реформи за участю Парламенту, політичних партій, Уряду. Президент зацікавлений в експертизі проєкту про зміни в Конституції міжнародними організаціями та сподівається на підтримку своїх пропозицій Парламентом.

3. Двопалатний Парламент, що пропонується Президентом, може бути запроваджений після проведення у 2006-2010рр. адміністративно-територіальної реформи. При цьому, Л.Кучма згодний з необхідністю виваженого підходу при визначенні механізмів взаємодії палат Парламенту, забезпечення пріоритетності його нижньої палати.

¹² Кучма заявляє, що політреформа в Україні повинна пройти в період його президентства. – Інтерфакс-Україна, 15 квітня 2003р.

4. Необхідно більш чітко відпрацювати механізм прямої дії всенародного референдуму із внесення змін до Конституції, з огляду на міжнародний досвід та демократичні стандарти.

5. Л.Кучма зробить все, щоб наступні президентські вибори, які відбудуться через півтора року (восени 2004р., як і передбачено Конституцією), пройшли цивілізовано, на демократичній основі, у повній відповідності з чинним законодавством.

Як засвідчив наступний перебіг подій, щорічне Послання та виступ перед Парламентом дозволили Л.Кучмі закріпити за собою ініціативу у процесі реформування політичної системи. Президент також заявив, що референдум стосовно внесення змін до Конституції буде проведений після прийняття конституційною більшістю Верховної Ради відповідного законопроекту, тобто так, як це й передбачається Основним законом. Л.Кучма також висловив переконання, що “референдум буде, якщо ми будемо йти відповідно до Конституції”¹³.

19 червня 2003р. Президент України Л.Кучма виступив зі зверненням до народу, в якому повідомив про подання до Парламенту законопроекту про внесення змін до Конституції (проект був зареєстрований за №3207).

Проект передбачав певне розширення повноважень Парламенту стосовно формування Уряду, але залишав за Президентом повний контроль за кількома найважливішими центральними органами виконавчої влади (через можливість призначати й самостійно звільняти з посад міністрів внутрішніх справ, закордонних справ, оборони, Голову Державної податкової адміністрації, Голову Державної митної служби, Голову Служби безпеки, Голову Державного комітету у справах охорони державного кордону України) та за всією системою місцевих органів виконавчої влади. При цьому, істотно розширювалися можливості для дострокового припинення повноважень Парламенту. Загалом характеристика запропонованої у проекті моделі державного правління як “парламентсько-президентської республіки” виглядала досить сумнівною.

За словами Президента, він пішов на поступки парламентаріям, відмовившись від трьох моментів політичної реформи, на яких наполягав раніше:

- запровадження двопалатного Парламенту (з можливістю повернення до цієї пропозиції після здійснення в Україні адміністративно-територіальної реформи);

¹³ З президентських пропозицій до політреформи затвердження референдумом вимагала лише пропозиція про можливість прийняття законів, у т.ч. стосовно змін до Конституції, безпосередньо референдумом (ця пропозиція категорично не сприймалася опозицією).

- скорочення числа депутатів Верховної Ради;
- можливості прийняття законів безпосередньо референдумом.

Однак у президентському законопроекті залишилися такі норми:

- поділ міністрів на тих, кого призначає Парламент, і тих, кого призначає Президент;
- подовження пенсійного віку суддів Конституційного і Верховного судів;
- самостійне призначення Президентом керівників усіх центральних органів виконавчої влади, які не належать до складу Кабінету Міністрів (крім випадків, передбачених Конституцією);
- проведення виборів в усі органи влади й місцевого самоврядування в один рік.

Ці положення розцінювалися представниками опозиційних сил як такі, що не відповідають логіці переходу до парламентсько-президентської республіки і спрямовані на пролонгацію повноважень Л.Кучми.

Водночас, у результаті діяльності Тимчасової спеціальної комісії з опрацювання проектів законів України про внесення змін до Конституції України з доопрацювання раніше внесених законопроектів, був підготовлений текст нового законопроекту про внесення змін до Конституції України, який після його підписання належним числом народних депутатів був внесений до Парламенту і 1 липня 2003р. зареєстрований під №3207-1.

Таким чином, влітку 2003р. на розгляді Парламенту опинилися два законопроекти, якими передбачалися різні варіанти конституційної реформи.

Законопроект №3207-1 передбачав більш радикальний перерозподіл повноважень між Президентом, Парламентом та Урядом. До його головних новел належали:

- запровадження імперативного мандата у вигляді дострокового припинення повноважень народного депутата України в разі “виходу або невходження народного депутата України, обраного за виборчим списком політичної партії (виборчого блоку партій), зі складу парламентської фракції даної партії (виборчого блоку партій)”;
- віднесення до повноважень Верховної Ради призначення за поданням Президента Прем’єр-міністра України, звільнення з посади та прийняття відставки Прем’єр-міністра України; затвердження за поданням Прем’єр-міністра персонального складу Кабінету Міністрів; затвердження на посадах або звільнення з посад окремих членів Кабінету Міністрів за поданням Прем’єр-міністра України;
- необхідність надання Верховною Радою згоди для звільнення Президентом з посади Генерального прокурора України;

- надання Парламенту можливості висловлювати недовіру особам, які призначаються на посади за згодою Верховної Ради, наслідком чого мала бути їх відставка із займаних посад;
- надання Президенту повноваження на достроковий розпуск Верховної Ради в разі, якщо впродовж 60 днів після складення повноважень (відставки) Кабінету Міністрів Парламент не затвердив новий склад Уряду;
- підписання та оприлюднення прийнятого закону за підписом Голови Верховної Ради (а не Президента) в разі, якщо Президент пропустив термін для повернення на повторний розгляд направленою йому закону або не підписав закон, повторно прийнятий Парламентом більшістю у 2/3 його конституційного складу;
- скасування права президентського вето на закони про внесення змін до Конституції України;
- встановлення порядку формування складу Кабінету Міністрів, за яким право на висунення кандидатури на посаду Прем'єр-міністра надається спочатку політичній партії (блоку), фракція якої у Парламенті має найбільше число народних депутатів, потім – партії (блоку), яка має другу за чисельністю фракцію, і лише після цього – коаліції, яка охоплює більшість конституційного складу Парламенту; обов'язкове попереднє узгодження Прем'єр-міністром України кандидатур на посади міністрів закордонних справ, внутрішніх справ, оборони, з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи з Президентом України;
- передача Кабінету Міністрів повноважень на утворення, реорганізацію і ліквідацію за поданням Прем'єр-міністра органів виконавчої влади, крім міністерств, а також повноважень на призначення за поданням Прем'єр-міністра керівників центральних органів виконавчої влади, які не належать до складу Кабінету Міністрів (крім окремих випадків, передбачених Конституцією), та припинення повноважень цих осіб на посадах;
- передача Кабінету Міністрів повноважень на призначення голів місцевих державних адміністрацій та на скасування їх рішень;
- реорганізація адміністративно-територіального устрою України шляхом запровадження в якості базової одиниці такого устрою (а також базової одиниці місцевого самоврядування) “громади”, до складу якої могли б належати один або кілька населених пунктів одного або різного рівнів;
- надання обласним та районним радам права формувати власні виконавчі органи;
- скасування довічного призначення суддів і запровадження їх призначення на посади на 10 років.

Отже, законопроект №3207-1 містив певні нововведення не лише з питань конституційно-правового статусу та взаємовідносин вищих органів державної влади, але й стосовно адміністративно-територіального устрою та системи місцевого самоврядування України.

Парламентський законопроект враховував більшість пропозицій Президента з переходу до парламентсько-президентської республіки. При цьому, більшість положень проекту були погоджені консенсусом представників фракцій як більшості, так і опозиції. Однак депутатами категорично не була сприйнята пропозиція про проведення всіх виборів в один рік. Парламентська опозиція (насамперед, фракції “Наша Україна” та БЮТ) бачила за цим намагання Л.Кучми подовжити власний термін перебування при владі¹⁴.

Співголова парламентської комісії О.Мороз заявив, що логіка президентського та парламентського проектів протилежна – перший спрямований на збереження влади Л.Кучми, другий – на реальний перехід до парламентсько-президентської республіки, а тому єдиний, компромісний варіант на основі двох проектів є неможливим.

Своєю чергою, президентська сторона доклала всіх зусиль, щоб забезпечити вищий ступінь суспільної легітимності внесеного Л.Кучмою законопроекту під час направлення його до Конституційного Суду, тим самим створивши кращі умови для його проходження в Парламенті, а також підготувавши ґрунт для реалізації, в разі необхідності, позапарламентського сценарію внесення змін до Конституції¹⁵.

26 серпня 2003р. Президент Л.Кучма відкликав з Верховної Ради проект Закону “Про внесення змін до Конституції України” №3207, внесений ним до Парламенту в червні 2003р. Формальним приводом для відкликання проекту стало неприйняття Главою держави того факту, що одночасно до Конституційного Суду був спрямований і законопроект про внесення змін до Конституції, підготовлений парламентською спеціальною комісією.

1 вересня 2003р. лідери чотирьох опозиційних фракцій (“Наша Україна”, БЮТ, СПУ та КПУ) заявили про намір прийняти документ про спільні дії зі здійснення політичної реформи і продовжити переговори з вироблення спільної позиції.

¹⁴ Прогнозувалося, що вибори Президента України відбудуться не у 2004р., а разом з черговими виборами до Верховної Ради – у 2006р.

¹⁵ Президент неодноразово акцентував увагу на тому, що його пропозиції пройшли “всенародне обговорення”, що про їх сприйняття суспільством свідчать результати соціологічних досліджень. Низка контрольованих пропрезидентськими політиками громадських, наукових і творчих організацій (Союз юристів України, УСПП, Академія правових наук, Академія педагогічних наук, творчі спілки та ін.) публічно висловилися за президентський законопроект й ініціювали проведення восени 2003р. “громадського форуму” на його підтримку.

Беручи до уваги заяви опозиції про можливу пролонгацію президентських повноважень, Л.Кучма неодноразово заявляв про те, що наступні президентські вибори в Україні відбудуться відповідно до Конституції – у жовтні 2004р.

4 вересня 2003р. на розгляд Парламенту був внесений за підписами 233 народних депутатів України проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України”, зареєстрований за №4105.

Найбільшою новелою проекту №4105 у його першій редакції, безумовно, були положення, згідно з якими скасовувалось обрання Президента України народом і запроваджувалось його обрання Верховною Радою України терміном на п'ять років.

Проектом також передбачалося:

- встановлення п'ятирічного терміну повноважень народних депутатів України, а відтак – кожного скликання Верховної Ради;
- дострокове припинення повноважень народного депутата України у разі невходження народного депутата України, обраного за виборчим списком політичної партії (блоку), до складу парламентської фракції даної партії (блоку), його виходу або виключення із цієї фракції;
- дострокове припинення повноважень народного депутата України в разі, якщо ним не усунуто протягом 20 днів обставин, які порушують вимоги несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, а також у разі відсутності його без поважних причин на 100 пленарних засіданнях Верховної Ради протягом календарного року;
- обов'язкове формування у Парламенті протягом одного місяця коаліції депутатських фракцій і депутатських груп, “до якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, яка, відповідно до Конституції України, вносить пропозиції Президенту України стосовно кандидатури Прем'єр-міністра України, формує склад Кабінету Міністрів України та є відповідальною за його діяльність”;
- віднесення до повноважень Верховної Ради призначення за поданням Президента України Прем'єр-міністра України, міністрів оборони, закордонних справ та Голови Служби безпеки України, призначення за поданням Прем'єр-міністра інших членів Кабінету Міністрів, Голови Антимонопольного комітету, Голови Державного комітету телебачення та радіомовлення, Голови Фонду державного майна, припинення повноважень зазначених осіб на цих посадах, вирішення питання про відставку Прем'єр-міністра, членів Кабінету Міністрів;
- внесення кандидатури для призначення Прем'єр-міністра Президентом України за пропозицією коаліції депутатських фракцій і депутатських груп України, після відповідних консультацій з їх керівниками;
- виключення із статті 89 Конституції положення про утворення Парламентом тимчасових спеціальних та тимчасових слідчих комісій;
- надання Президенту України (додатково до повноважень, передбачених чинною Конституцією) права достроково розпустити Парламент у випадках, коли протягом одного місяця у Верховній Раді не сформовано коаліцію депутатських фракцій і депутатських груп, коли протягом трьох місяців Верховною Радою не обрано Президента України або якщо протягом 60 днів після відставки Кабінету Міністрів не сформований персональний склад нового Уряду;

- підписання та оприлюднення прийнятого закону за підписом Голови Верховної Ради України (а не Президента) у разі, якщо Президент не підписав закон, повторно прийнятий Парламентом більшістю у 2/3 його конституційного складу;
- передача Кабінету Міністрів повноважень з утворення, реорганізації і ліквідації міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, призначення за поданням Прем'єр-міністра керівників центральних органів виконавчої влади, які не належать до складу Кабінету Міністрів, голів місцевих державних адміністрацій, припинення повноваження цих осіб на посадах;
- легалізація суміщення посад міністрів, інших керівників центральних органів виконавчої влади із представницьким мандатом народного депутата України;
- надання Верховною Радою згоди на призначення і звільнення Генерального прокурора України за поданням Президента України;
- скасування довічного призначення суддів і запровадження їх призначення на посади на 10 років;
- формування складу Конституційного Суду України лише Верховною Радою і Президентом шляхом призначення кожним із цих суб'єктів половини загального складу Суду;
- обрання у 2004р. Президента України (процедура голосування в перехідних положеннях проекту Закону не була передбачена), але на скорочений термін повноважень – два роки. У 2006р. передбачалося обирати Президента новим складом Парламенту на повний термін повноважень.

За оцінками експертів, головними цілями зазначеного проекту були:

- обмеження повноважень обраного у 2004р. Президента України (яким з великим ступенем імовірності міг стати В.Ющенко);
- створення умов для збереження в політиці старої політичної еліти за зміни Президента;
- перенесення центру політичного впливу до Парламенту (очолювана В.Медведчуком СДПУ(о) розраховувала зайняти в ньому серйозні позиції);
- внесення розколу в лави опозиції.

24 грудня 2003р. законопроект №4105 за умов надзвичайно конфліктної ситуації і суперечливо організованого та проведеного голосування був попередньо схвалений Верховною Радою. У зв'язку з необхідністю забезпечити проекту більшу підтримку депутатського корпусу до його тексту були внесені поправки, внаслідок чого після попереднього схвалення він був повторно направлений на висновок Конституційного Суду.

Одержання позитивного висновку Конституційного Суду України (від 16 березня 2004р.) на цей варіант проекту дало змогу провести 8 квітня 2004р. голосування про його остаточне ухвалення. За проект

закону проголосували 294 депутати, що означало неприйняття його Верховною Радою. Однак, невдовзі після цього, виникла ідея продовження роботи над конституційною реформою шляхом розгляду законопроекту №4180.

Запропоновані проектом №3207-1 нововведення, внаслідок їх надто компромісного характеру, містили очевидні недоліки, головним з яких був надміру ускладнений і ризикований, з погляду можливості виникнення парламентсько-урядової кризи, порядок формування Уряду.

З огляду на це, значне число парламентарів – прихильників конституційної реформи – після появи законопроекту №4180 почали підтримувати саме цей проект. Тому хоча законопроект №3207-1 і пройшов розгляд у Конституційному Суді, який у своєму висновку від 30 жовтня 2003р. визнав майже весь текст цього проекту таким, що відповідає вимогам ст.157-158 Конституції України (що відкрило можливість для прийняття проекту в цілому), надалі його текст був підданий кардинальній переробці.

Під час доопрацювання у Тимчасовій спеціальній комісії з проекту були виключені всі положення стосовно статусу та повноважень вищих і центральних органів державної влади, натомість були розширені та конкретизовані положення, що стосувались адміністративно-територіального устрою та самоврядування. Політики почали рекламувати цей проект як продовження конституційної реформи у сфері місцевого самоврядування.

Після нового попереднього схвалення 8 грудня 2004р. змінений законопроект №3207-1 був повторно направлений на висновок Конституційного Суду. Своім висновком від 7 вересня 2005р. Конституційний Суд визнав і цей варіант законопроекту таким, що відповідає вимогам ст.157-158 Конституції України. Однак протягом роботи Верховної Ради IV скликання законопроект так і не був ухвалений.

Водночас, 16 березня 2006р. Парламент ухвалив новий Регламент Верховної Ради України, яким встановлено: “Новообрана Верховна Рада не може розглядати питання про прийняття законопроекту про внесення змін до Конституції України, який відповідно до статті 155 Конституції України був попередньо схвалений Верховною Радою попереднього скликання, але голосування з прийняття якого як закону не проводилося. У такому випадку законопроект про внесення змін до Конституції України вважається не прийнятим Верховною Радою попереднього скликання і

до нього застосовуються вимоги частини першої статті 158 Конституції України” (ч.3 ст.144). Наявність цього положення Регламенту ставить під сумнів легітимність розгляду законопроекту №3207-1 Парламентом V скликання, хоча він був перереєстрований в ньому під №0900.

Проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України” №4180, якому в кінцевому підсумку судилося бути ухваленим, був внесений на розгляд Верховної Ради України 19 вересня 2003р. групою народних депутатів.

У головних положеннях проект повністю відтворював законопроект №4105, однак мав і суттєві відмінності, що містилися в його перехідних положеннях. На відміну від згаданого проекту, передбачалося проведення чергових виборів Парламенту у 2007р. (а не у 2006р.), обрання Президента України в жовтні 2004р. Верховною Радою та обрання наступного Президента України Парламентом нового скликання у 2007р.

22 вересня 2003р. проект був направлений на розгляд Конституційного Суду за підписами понад 250 депутатів, що свідчило про можливість його попереднього схвалення. Згідно з висновком Конституційного Суду №3 від 10 грудня 2003р., законопроект був визнаний таким, що відповідає вимогам ст.157-158 Конституції України.

Активна підготовка проекту №4180 до прийняття почалася після невдалої спроби остаточного прийняття законопроекту №4105. Уже на цій стадії законопроект зазнав істотних змін. Зокрема, під час підготовки до розгляду в Парламенті на предмет попереднього схвалення Тимчасова спеціальна комісія вилучила з проекту положення про обрання Президента України Парламентом. На цій же стадії з проекту були вилучені окремі новації стосовно підстав дострокового припинення повноважень народного депутата України, скорочено перелік членів Уряду та керівників центральних органів виконавчої влади, які мали призначатися Парламентом за поданням Президента, поновлено положення про можливість створення Парламентом тимчасових комісій, відкориговано перелік підстав для дострокового розпуску Парламенту, вилучено положення, які скасовували безстрокове призначення суддів судів загальної юрисдикції, а також внесено інші менш значні корективи. Проектом передбачалося проведення виборів Президента у 2004р., Верховної Ради – у 2006р. на повні терміни повноважень.

Верховна Рада 23 червня 2004р. прийняла постанову про попереднє схвалення цього законопроекту та повторне направлення його до Конституційного Суду для надання висновку, необхідного для його остаточного ухвалення. Своім висновком №2 від 12 жовтня 2004р.

Конституційний Суд і цей варіант законопроекту з внесеними до нього поправками визнав таким, що відповідає вимогам ст.157-158 Конституції України.

Подальший розгляд проекту та його ухвалення збіглися з президентськими виборами 2004р. й масовими акціями протесту, які почалися внаслідок невдоволення громадян України порушеннями та фальсифікаціями під час голосування 21 листопада 2004р. та оголошення сфальсифікованих результатів виборів Президента України 24 листопада. У цих умовах ініціатори реформи домовилися про голосування за відповідний законопроект в обмін на прийняття рішення про внесення певних коректив до закону з питань виборів Президента України.

Позитивне голосування опозиційних сил за цей законопроект було умовою, на яких частина пропрезидентських сил були готові проголосувати за законопроект “Про особливості застосування Закону України “Про вибори Президента України” при повторному голосуванні 26 грудня 2004р.”, який унеможлилював значну частину механізмів фальсифікації, застосованих у попередніх турах виборів.

8 грудня 2004р. Парламент проголосував за прийняття проекту в цілому, після чого Закон у залі засідань Верховної Ради України був підписаний Головою Верховної Ради та присутнім на засіданні Президентом України.

Головним завданням конституційної реформи 2003-2004рр. її ініціатор Президент України Л.Кучма задекларував перехід від “президентсько-парламентської” до “парламентсько-президентської” республіки. Це передбачало суттєве підвищення ролі Парламенту та Уряду за рахунок перерозподілу повноважень між главою держави та цими органами державної влади. Поряд з цим, конституційна реформа мала досягти й інших цілей: забезпечити стабільність фракційної структури Парламенту, зв'язок між Кабінетом Міністрів та політичними силами, представленими в Парламенті, що брали участь у його формуванні і взяли політичну відповідальність за результати його діяльності; реформувати систему адміністративно-територіального устрою держави та місцевого самоврядування відповідно до європейських стандартів, завершити реформування судової влади, забезпечивши її незалежність, доступність, справедливість.

Проте адміністративно-територіальна реформа та реформа місцевого самоврядування не отримали конституційного підґрунтя, оскільки проект Закону “Про внесення змін до Конституції України” №3207-1, який передбачав його створення і був схвалений 8 грудня 2004р. “в пакеті” із законами “Про внесення змін до Конституції України” №2222 і

“Про особливості застосування Закону України “Про вибори Президента України” під час повторного голосування 26 грудня 2004р. так і не був остаточно прийнятий Парламентом. Цей процес був заблокований на етапі його розгляду Конституційним Судом України: протягом року орган конституційної юрисдикції не надав висновку на цей законопроект щодо його відповідності вимогам статей 156 і 157 Конституції України, в той час, як, відповідно до припису ст.57 Закону “Про Конституційний Суд України”, строк провадження у справах за конституційними поданнями та конституційними зверненнями не повинен перевищувати трьох місяців. Більше того, “в разі провадження за конституційним поданням, яке визнано Конституційним Судом України невідкладним, строк розгляду такого подання не повинен перевищувати одного місяця (ч.3 ст.57)”.

Свій висновок на законопроект №3207-1 Конституційний Суд все ж надав 15 січня 2008р.¹⁶ Оскільки відповідно до ст.155 Конституції попередньо схвалений законопроект про внесення змін до Конституції вважається прийнятим, якщо на наступній черговій сесії Парламенту за нього проголосувало не менш як дві третини складу Парламенту, висновок Конституційного Суду був юридично нікчемним: за бажання реалізувати проект уся конституційна процедура мала бути повторена Парламентом.

Більшості цілей конституційної реформи не вдалося досягти ще й тому, що дуалізм виконавчої влади набув більш спотвореної форми, ніж мав після прийняття Конституції в 1996р. Якщо до конституційної реформи Кабінет Міністрів формувався Президентом, був перед ним відповідальним і міг бути в будь-який момент “оновлений” чи відправлений у відставку, то після 1 січня 2006р. у Глави держави залишилися повноваження вносити Парламенту подання про призначення на посаду Прем'єр-міністра за пропозицією депутатських фракцій, також вносити подання до Парламенту про призначення міністрів оборони і закордонних справ. Здійснювати вплив на діяльність Уряду Президент легально міг через механізм призначення глав адміністрацій і можливість скасовувати акти Уряду. Оскільки з перших днів введення в дію змін до Конституції почалися протистояння Президента з Парламентом і Урядом, значною мірою через прагнення перебрати на себе позаконституційні повноваження, ключове завдання конституційної реформи досягнуто не було. Не тільки ігнорування суб'єктами влади конституційних приписів, але й відсутність законодавчого механізму реалізації найважливіших положень Основного Закону унеможливили ефективну його дію.

¹⁶ Офіційний вісник України, 2008, №80, ст.2702, с.89.

Так і не було прийнято закон, який встановлював би процедуру імпічменту Президента, що виключило її застосування навіть за наявності фактів вчинення ним діянь, що містять ознаки злочину. За відсутності спеціального закону, передбаченого ст.81 Конституції, імперативний мандат свавільно використовувався для дострокового припинення повноважень народних депутатів, а разом з цим – для дострокового припинення повноважень Верховної Ради України в травні-липні 2007р. Не було прийнято закон “Про референдум в Україні”, що, по суті, паралізувало реалізацію положень ст.5 Конституції, яка проголосила народ носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в Україні. Відсутність законодавчо встановленого механізму проведення референдуму створило перепони на шляху безпосереднього здійснення влади народом, допустило застосування маніпулятивних технологій під час реалізації положень розділу III “Вибори. Референдум” Конституції України.

Названі та низка інших обставин об’єктивного та суб’єктивного порядку обумовили необхідність визнання недосконалості ряду змін до Конституції, внесених у 2004р. **На жаль, критикуючи ті чи інші положення оновленої редакції Основного Закону, мало хто з критиків визнає, що відповідні зміни до Конституції приймалися в умовах гострої політичної кризи, задля зниження суспільно-політичної конфронтації, яка загрожувала вилитися у кривавий громадянський конфлікт.** Як наслідок – ухвалення не найдосконалішого варіанту змін до Конституції.

Ідея наступного скасування результатів конституційної реформи малася на увазі провідними парламентськими силами ще в момент голосування за них. 8 грудня 2004р. для “Нашої України” та її політичних “попутників” важливим був результат голосування за Закон “Про особливості застосування Закону України “Про вибори Президента України” при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року”¹⁷.

Прийняття цього Закону гарантувало обрання В.Ющенка Президентом України під час повторного голосування 26 грудня 2004р. Тому саме цей закон був поставлений на голосування “в пакеті” з проектами змін до Конституції – Законом №2222 і Законом №3207-1. Тільки дотримання “пакетного” голосування одним його учасникам дало бажаний Закон “Про особливості голосування...”, іншим – зміни до Конституції, які через рік мали ввести Україну в режим парламентсько-президентської республіки. Не виключено, що хтось голосував за зміни до Конституції задля майбутнього обмеження повноважень нового Президента. Таким чином, зміни, внесені до Основного закону України 8 грудня 2004р. стали

¹⁷ Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, №52, ст.566; Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, №2, ст.44.

результатом політичного компромісу між конкуруючими політичними силами в найбільш драматичний момент президентських виборів. Більшість політиків, що представляли оточення Президента В.Ющенка, в т.ч – в Парламенті, формально підтримуючи зміни до Конституції, мали на меті після обрання В.Ющенка Президентом задіяти Конституційний Суд для скасування Закону №2222. З незалежних від них обставин (хоча в цьому напрямку активно діяли як парламентські, так і позапарламентські сили)¹⁸, Конституційний Суд у своєму рішенні від 5 лютого 2008р. за конституційним поданням 102 народних депутатів щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004р. №2222 зазначив: “Положення закону про внесення змін до Конституції України після набрання ним чинності стають невід’ємною складовою Конституції України – окремими її положеннями, а сам закон вичерпує свою функцію. З набуттям чинності Законом №2222 його положення оскаржені суб’єктом права на конституційне подання, є фактично положеннями Конституції України, прийнятої 28 червня 1996р., яка діє в редакції Закону №2222”¹⁹. Тому Конституційний Суд відмовив у відкритті конституційного провадження через невідповідність подання вимогам, передбаченим Конституцією і Законом України “Про Конституційний Суд України”.

Імовірно, не випадково в цьому ж поданні оскаржувалися положення Закону №79²⁰ від 4 серпня 2006р., згідно з якими “юрисдикція Конституційного Суду України не поширюється на вирішення питання щодо конституційності законів про внесення змін до Конституції України, які набрали чинності”. Оскільки в конституційному поданні було неправильно вказано повне найменування, номер і дату прийняття правового акта, положення якого оспорювалися, Конституційний Суд відмовив у відкритті конституційного провадження.

Названі положення Закону від 4 серпня 2006р. були повторно оскаржені до Конституційного Суду за поданням 47 народних депутатів України. 26 червня 2008р. Конституційний Суд визнав таким, що не відповідає Конституції (є неконституційним) положення Закону “Про Конституційний

¹⁸ 27 грудня 2005р. Національна комісія зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права при Президенті В.Ющенку ухвалила висновок про невідповідність процедури внесення змін до Конституції України в 2004р. конституційно визначеній процедурі розгляду та схвалення змін до Основного Закону. “У випадку, якщо б Конституційний Суд пристав на пропозицію Національної комісії (а для цього є достатні правові підстави), засади взаємодії гілок влади визначалися б на основі Конституції України в редакції закону від 28 червня 1996р.”. Див.: “Конституційна реформа та консолідована демократія: роль громадянського суспільства, влади та опозиції.” Матеріали до конференції. – Лабораторія законодавчих ініціатив, 2008, с.27.

¹⁹ Вісник Конституційного Суду України, 2008р., №2 с.53.

²⁰ Закон “Про внесення зміни до розділу IV “Прикінцеві та перехідні положення” Закону України “Про Конституційний Суд України”.

Суд України”, яким заперечується юрисдикція Конституційного Суду щодо можливості вирішення питання щодо конституційності законів про внесення змін до Конституції України, які набули чинності²¹. Таким способом були забезпечені передумови для рішення, винесеного в подальшому Конституційним Судом 30 вересня 2010р.

Оскільки скасування результатів конституційної реформи та відновлення дії Конституції України в її “первісній” редакції рішенням Конституційного Суду України було пов’язане із серйозним, непрогнозованим політичним ризиком і вимагало включення в дію багатьох організаційних чинників, цей спосіб визнання неконституційним Закону №2222 залишився потенційним до сприятливого моменту. Не виключалась можливість повернення Закону №2222 від 8 грудня 2004р. до Парламенту для перегляду²². Розклад політичних сил у Верховній Раді в цей час вже не гарантував навіть початок такого процесу. Різні політичні сили, фахівці в галузі конституційного права почали продукувати ідеї розробки і прийняття нової редакції Конституції України.

Ухвалення 8 грудня 2004р. змін до Конституції України було політико-правовими компромісом, який забезпечив перемогу В.Ющенка на президентських виборах 2004р. та мирне розв’язання суспільно-політичного протистояння у країні під час Помаранчевої революції. Прийнятим Законом було передбачено, що одна частина змін до Конституції набуває чинності з 1 січня 2006р., інша – після початку роботи обраної у березні 2006р. Верховної Ради України²³.

Внаслідок внесених до Конституції змін, органом, який *de jure* має найбільший обсяг влади та повноважень у сфері внутрішньополітичної діяльності держави, стала Верховна Рада України. “Центр ваги” повноважень Президента змістився в бік загальнополітичного керівництва, забезпечення належного функціонування системи влади в цілому та дотримання законності в її діях. Кабінет Міністрів, перетворившись на цілком самостійний орган державної влади, одержав внаслідок реформи найбільший приріст свого статусу та владних повноважень.

Перехід від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської республіки, який від самого початку був задекларований як головна мета конституційної реформи, сам собою передбачав

²¹ Офіційний Вісник України, 2008р., №52, с.128, ст.1742.

²² Показовим у цьому сенсі є факт звернення до Венеціанської комісії міністра юстиції України Р.Зварича з листом від 21 квітня 2005р. з проханням підготувати висновок щодо Закону “Про зміни до Конституції України”, прийнятого 8 грудня 2004р. Про це говориться у п.1 Вступу “Висновку Венеціанської Комісії щодо Закону про внесення змін до Конституції України від 8 грудня 2004р.”. – Висновок №339/2005, Страсбург, 13 червня 2005р., CDL-AD(2005)015. Наявність цього висновку мала спонукати Парламент до “вдосконалення” Закону №2222.

²³ Див.: Закон України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004р.

перерозподіл владних повноважень між Президентом, Парламентом й Урядом не на користь Глави держави. До того ж, однією з цілей конституційної реформи (про яку її ініціатори намагалися не говорити прямо) було зменшення можливості прийняття Президентом важливих для держави рішень одноосібно, на власний розсуд. Тому зменшення повноважень Президента внаслідок реалізації конституційної реформи виявилось суттєвим.

Характеризуючи загальний обсяг повноважень, які були втрачені Президентом внаслідок конституційної реформи, слід брати до уваги, що реформа призвела не лише до прямого зменшення обсягу його влади, але й до “оживлення” тих положень Конституції, які до реформи фактично були недіючими. Причиною цього стало набуття Кабінетом Міністрів нового конституційно-правового статусу, який зробив його незалежним від Президента.

Уже восени 2006р. почалися спроби застосування на практиці положень ч.4 ст.106 Конституції України, що мало наслідком публічні дискусії про зміст **процедури контрасигнації** зазначених у цій нормі актів Президента України.

Положення ст.113 Конституції **про призначення та звільнення голів місцевих державних адміністрацій** “за поданням Кабінету Міністрів України”, які до реформи виглядали як формальність, після реформи набули цілком реального значення. Надалі під час вирішення відповідних питань Президент був змушений узгоджувати свою позицію з Урядом.

Крім цього, новий конституційно-правовий статус Президента унеможливив використання певних повноважень, які до реформи здійснювалися *de facto*, без будь-якої конституційної чи законодавчої санкції, насамперед – призначення та звільнення з посад заступників керівників центральних органів виконавчої влади.

Уже 4 грудня 2006р. Президент спробував повернути частину втрачених повноважень шляхом встановлення Переліку посад керівників військових формувань, правоохоронних органів, органів дипломатичної служби, кандидатури для призначення, які погоджуються з Президентом України, і внесення до Переліку посад перших заступників і заступників міністрів

внутрішніх справ, закордонних справ, оборони, голів і заступників голів Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації, Державної служби експортного контролю та низки інших посадових осіб центральних органів виконавчої влади. Однак, Указ Президента України №1025 від 4 грудня 2006р., яким був затверджений цей Перелік, одразу був оскаржений Урядом на предмет його неконституційності.

Аналіз повноважень, якими Президент України наділений за оновленою Конституцією, свідчить про те, що **конституційно-правові повноваження Президента України і після реформи є значно більшими, ніж у президентів європейських парламентських республік, але дещо меншими, ніж у Президента Французької Республіки.**

Істотно розширені повноваження Президента з дострокового розпуску Верховної Ради. Замість права скасування актів Кабінету Міністрів, Глава держави одержав право зупинення дії цих актів з причини їх невідповідності Конституції України з одночасним зверненням до Конституційного Суду.

Загалом, аналіз повноважень Глави держави свідчить про переміщення "центра ваги" в комплексі прерогатив Президента від безпосереднього керівництва управлінською та розпорядчою діяльністю до функцій загальнополітичного керівництва й контролю конституційності і законності дій всіх державних органів, зокрема, органів виконавчої влади.

За умов розподілу владних повноважень між різними інституціями державної влади, який виник внаслідок реформи, Глава держави, як і раніше, відігравав вирішальну роль в ухваленні всіх ключових рішень, якщо правляча коаліція в Парламенті й Уряд є його політичними одиумцями. Але вплив Глави держави на внутрішню політику залишається досить істотним і тоді, коли Президент й Уряд представляють різні політичні сили. За таких обставин цей вплив набуває вигляду президентського контролю над діяльністю Уряду та застосування правових засобів протидії спробам виконавчої влади порушити закон, створити для себе домінуюче становище, подібне до того, яке Президент України мав до проведення конституційної реформи.

Реформа суттєво розширила кадрові, установчі та контрольні повноваження Парламенту, створила додаткові гарантії здійснення його законодавчих повноважень, підвищила ступінь його самостійності. Однак розширення повноважень Парламенту супроводжувалося збільшенням можливостей його дострокового розпуску.

У сфері **установчих і кадрових повноважень** Верховна Рада отримала право на формування складу Кабінету Міністрів та призначення на посади

окремих міністрів, що є найважливішим нововведенням конституційної реформи. Крім цього, Парламенту передано право призначення голови Служби безпеки України.

Істотно розширені **контрольні повноваження** Парламенту. Крім права висловлення недовіри Кабінету Міністрів, яке належало Верховній Раді й раніше, Парламент отримав виняткове право вирішення питань про відставку Кабінету Міністрів і звільнення з посад окремих членів Уряду.

Після внесення змін до Конституції України парламентський контроль над діяльністю Кабінету Міністрів здійснюється відповідно до Конституції України та законів. Це, фактично, надало Парламенту можливість самостійно визначити законодавчим шляхом межі й обсяг такого контролю.

Більш вагомими стали і прерогативи контролю Парламенту над діяльністю прокуратури, оскільки після реформи лише Верховна Рада зберегла можливість самостійно відправляти у відставку Генерального прокурора України шляхом висловлення йому недовіри.

У сфері **законодавчих повноважень**, внаслідок внесення змін до ст.94 Конституції, передбачені додаткові гарантії, спрямовані на забезпечення набуття чинності прийнятими Парламентом законами в тих випадках, коли після повторного розгляду закону він ухвалений понад 300 голосами. Крім цього, після реформи остаточно виключена можливість застосування Президентом України вето на закони про внесення змін до Конституції.

Конституційно-правовий статус Кабінету Міністрів України зазнав істотної трансформації, внаслідок якої він з підпорядкованого та жорстко контрольованого Главою держави перетворився на цілком самостійний орган державної влади.

Внаслідок внесених змін до Конституції **Кабінет Міністрів з органу, підпорядкованого та підконтрольного Президенту значно більше, ніж Парламенту, перетворився на орган влади, практично незалежний від Глави держави.**

Нинішні повноваження Президента України дають йому можливість впливати на діяльність Уряду лише в зовнішньополітичній та оборонній сферах, застосовувати право вето до прийнятих за ініціативою Уряду законів і зупиняти урядові рішення в тих випадках, коли вони, на думку Президента, суперечать Конституції. Разом з цим, Президент наділений повноваженням порушувати перед Верховною Радою питання про відповідальність Уряду і прийняття резолюції недовіри йому.

У сучасних конституційно-правових умовах **єдиним органом, якому *de jure* підпорядковується Уряд і який може ухвалити рішення про заміну одного Уряду іншим, є Верховна Рада.** Факт підпорядкування Кабінету Міністрів Парламенту відбився в положеннях оновленої ст.115 Конституції, за якими кожен Уряд складає свої повноваження перед новообраною Верховною Радою.

Реформа розширила можливості Парламенту з контролю над діяльністю Уряду. Однак є цілком очевидним, що внаслідок своєї природи, структури та механізмів функціонування Парламент ніколи не претендуватиме на безпосереднє керівництво діяльністю Уряду чи окремих центральних органів виконавчої влади, яке до реформи тривалий час здійснювалося Президентом.

Доцільність підвищення ролі парламентаризму, зокрема, через запровадження парламентсько-президентської моделі організації влади в Україні, зумовлена кількома чинниками. Очікувалося, що внесення до Конституції відповідних змін матиме наступні позитивні наслідки:

- буде вирішена проблема взаємодії Парламенту та Уряду. Тривалий час саме відсутність конституційних засад взаємозалежності парламентської більшості й Уряду, разом з фактичним підпорядкуванням останнього Президенту, була постійним джерелом конфліктів між законодавчою та виконавчою гілками влади. Надання парламентській коаліції, створеній за результатами виборів, права формувати Уряд є конституційним механізмом їх політичної взаємозалежності. Тобто, спрямування діяльності Уряду залежатиме від змісту політики сил, які належать до парламентської більшості. Ця більшість гарантуватиме законодавче забезпечення діяльності Уряду;
- політичний процес буде більш прозорим і зрозумілим для суспільства: виборці голосують за партії, фракції партій формують коаліцію у Парламенті, яка формує Уряд. Ця схема дозволяла б чітко визначити, які партії при владі, які – в опозиції;
- з'явиться конкретний суб'єкт політичної відповідальності за соціально-економічну ситуацію в країні. Це – партії і фракції, які сформували парламентську коаліцію й Уряд. Цілком логічно припустити, що в разі негативних соціально-економічних наслідків діяльності Уряду на наступних виборах громадяни голосуватимуть за інші політичні сили;
- буде створений запобіжник від авторитарних проявів з боку Президента, його спроб підпорядкувати собі вертикаль виконавчої влади, за результати діяльності якої він формально не відповідає. Важливим чинником запобігання авторитаризму мало стати розширення повноважень представницького органу – Верховної Ради, яка в період

наростання авторитарних тенденцій в діях попереднього Президента залишалася в очах суспільства “останнім bastіоном демократії”.

Конституційні зміни мали сприяти підвищенню ефективності влади, зробити її більш відкритою, прозорою та підконтрольною суспільству (через персоніфікацію суб'єктів формування влади та відповідальності за результати її діяльності), покращити умови для реалізації права громадян на участь в управлінні державними справами (через створення безпосереднього зв'язку між результатами їх волевиявлення на виборах і формуванням виконавчої влади).

Однак здійснення цих очікувань наштовхнулося на низку перешкод.

Процес формування та діяльності влади в нових конституційних умовах виявив ряд серйозних проблем, що перешкождали реалізації зазначених вище очікувань. Причинами виникнення таких проблем є:

- недостатня чіткість або визначеність окремих формулювань Конституції;
- нечіткість статусу певних органів державної влади, яка виникла внаслідок внесення змін до Конституції;
- окремі неточності у формулюванні нових конституційних положень, які призвели до виникнення колізій з наявними положеннями.

Неузгодженість у питаннях статусу та механізмів реалізації повноважень інститутів влади викликана тим, зокрема, що Конституція України не дає відповіді на питання, яким чином мають узгоджувати політичні позиції Президент, з одного боку, та коаліція депутатських фракцій і Уряд – з іншого.

Невдовзі, після набуття чинності новими положеннями Конституції, почалися спроби їх “підкоригувати” шляхом прийняття звичайних законів. Проблема загострюється ще й тому, що конституційні формулювання вимагають саме законодавчої конкретизації і не можуть бути конкретизовані чи уточнені шляхом їх тлумачення. Відтак, **почалася боротьба за повноваження, що потягло прийняття органами влади суперечливих рішень у цих сферах**, що мало негативні наслідки для держави.

Упродовж першого періоду діяльності влади в новому конституційному форматі проблема узгодженості механізмів реалізації повноважень проявилася через конфлікти навколо:

- процедури призначення та звільнення Президентом за поданням Кабінету Міністрів голів місцевих державних адміністрацій²⁴;

²⁴ Див., наприклад: “Намагання Секретаріату Президента підбирати кандидатури на посади голів місцевих адміністрацій свідчать про неухвалене ставлення до Конституції – Лавринович”. – УНІАН, 9 жовтня 2006р., “Кабмін просить КС розтлумачити положення Конституції про порядок призначення та звільнення голів держадміністрацій”. – Там само, 11 жовтня 2006р.

- порядку скріплення актів Президента України підписами Прем'єр-міністра та профільного міністра і правами сторін у цьому процесі²⁵;
- реалізації Президентом права зупиняти дію актів Кабінету Міністрів;
- порядку та процедури звільнення Верховною Радою міністрів, призначених за конституційною квотою Президента України.

Показовим прикладом проблематичності правового статусу, що виникла внаслідок реформи, є ситуація з місцевими державними адміністраціями, які надалі змушені будуть функціонувати в умовах подвійної залежності одночасно від Уряду і Президента.

Наявність конфронтації між Президентом і Кабінетом Міністрів може мати негативний вплив на ефективність державного управління внаслідок суперечливості розпоряджень, що надходять від різних інституцій, або перетворення місцевих державних адміністрацій з інструментів державного управління на політично ангажовані органи.

Одним з варіантів виходу з конфліктної ситуації Президент обрав підписання Універсалу національної єдності між Президентом, главою Уряду та лідерами парламентських фракцій²⁶. Очікувалося, що Універсал, в якому відбивалися домовленості, вироблені в результаті Загальнонаціонального круглого столу, стане програмною основою для формування "широкої коаліції". Проте, відсутність нормативного статусу цього

документа, а також відсутність у вітчизняному політикумі традицій дотримання політичних домовленостей суттєво знизили його вагу та відкрили можливість для продовження конфліктів. У цій ситуації питання погодження політичних позицій між Президентом, Кабінетом Міністрів і парламентською коаліцією залежить від політичної волі цих владних інститутів, що за нинішніх умов не гарантує

суспільству забезпечення проведення системою влади в цілому узгодженої, виваженої політики.

²⁵ Див., наприклад: "Президент підпише закон про Кабмін за умови закріплення положень про інститут держсекретарів і контрасигнацію – Стецьків". – УНІАН, 30 жовтня 2006р.

²⁶ Див.: Інтернет-сторінку виборчого блоку "Наша Україна", <http://www.razom.org.ua>.

Після набуття чинності всіма положеннями Закону "Про внесення змін до Конституції України" від 8 грудня 2004р. ст.83 Конституції вимагає обов'язкового утворення у Верховній Раді коаліції депутатських фракцій, до складу якої належить більшість конституційного складу Верховної Ради України. У разі несформування коаліції впродовж одного місяця, Президент України, відповідно до ст.90 Конституції, має право достроково припинити повноваження Верховної Ради. **Вимоги обов'язкового структурування політичних сил у Парламенті є унікальним явищем в історії писаних конституцій: подібних вимог не передбачає конституція жодної країни Європи, крім України.**

Однак, норми Конституції досить чітко визначають, що формування Уряду здійснює все ж не коаліція, а Верховна Рада України. Отже, формальна наявність чи відсутність коаліції є питанням внутрішньої діяльності Парламенту, питанням справді загальнодержавного значення є лише спроможність певного складу Парламенту сформувати Уряд.

Конституція не передбачає закріплення зв'язку між програмою діяльності парламентської коаліції та програмою дій сформованого нею Кабінету Міністрів, а також корекції останньої у зв'язку з розширенням чи зменшенням складу коаліції. У зв'язку з цим, можливе виникнення ситуації, коли програмні засади коаліції і Кабінету Міністрів увійдуть у суперечність. Ця обставина створює загрозу неузгодженості в діях, і навіть конфлікту між Парламентом і Урядом, зниження ефективності діяльності системи влади в цілому.

Норми Конституції стосовно процедури формування Уряду парламентською коаліцією допускають виникнення конфліктних ситуацій.

Наприклад, у питанні визначення кандидатури на посаду Прем'єр-міністра, з одного боку, формування ч.3 ст.115, за яким "кандидатуру для призначення на посаду Прем'єр-міністра України вносить Президент України за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України", начебто є імперативним і не передбачає можливості відмови Президента від його виконання. Але водночас п.9 ч.1 ст.106 відводить на виконання цієї функції 15 днів. Саме його наявність дає привід для неодноразово озвучених у липні-серпні 2006р. тверджень про те, що конституційні норми не зобов'язують Президента вносити запропоновану йому коаліцією кандидатуру, і Глава держави має право її відхилити.

Ситуація, яка склалася під час формування першого "післяреформеного" Уряду, засвідчила, що недосконалість конституційних положень

з цього питання може породити серйозну конституційно-правову кризу. При цьому, принциповою помилкою, допущеною під час проведення реформи, є не стільки техніко-юридична недосконалість відповідних норм Конституції, скільки те, що на посадову особу, яка *de facto* **не може бути притягнута до відповідальності за недотримання нею положень Конституції України**, покладено вчинення дії, яка може виявитися для неї вкрай неприємною і небажаною з політичної точки зору. Між тим, якщо Президент України з будь-яких причин не вчинить цієї дії, то подальше легітимне формування Уряду стає неможливим.

Іншим аспектом, навколо якого влітку 2006р. виникла дискусія між представниками різних державних інститутів, є обсяг передбаченого п.2 ч.2 ст.90 права Президента України достроково припинити повноваження Верховної Ради.

Положення Конституції допускають виникнення ситуації, коли Верховна Рада сформувала коаліцію і внесла кандидатуру Прем'єр-міністра наприкінці 60-денного терміну, відведеного на ці процедури, але Президент має час на розгляд цієї кандидатури, який виходить за межі 60 днів, відведених на формування коаліції і Уряду. Можливість виникнення такої ситуації у процесі формування антикризової коаліції та Уряду В.Януковича дала привід для дискусій з приводу наявності підстав у Президента для розпуску Верховної Ради і проведення позачергових виборів. Відсутність у Конституції норм, які б зобов'язували коаліцію у Верховній Раді подавати Президенту кандидатуру Прем'єр-міністра за 15 днів до завершення 60-денного терміну, з одного боку, обмежує Президента у використанні його права на розгляд відповідної кандидатури, з іншого – дає можливість Президенту свідомо зволікати з розглядом, аби отримати підстави для розпуску Парламенту і проведення позачергових виборів.

Подібні наслідки може мати невизначеність у Конституції критеріїв, за якими Кабінет Міністрів вважається сформованим. Ситуація може бути використана Президентом для штучного створення підстав дострокового припинення повноважень Верховної Ради через неподання кандидатур на посади міністрів оборони та закордонних справ.

Серед підстав припинення діяльності Уряду немає такої, як припинення діяльності коаліції, що його сформувала. Подібна ситуація після набуття чинності змінами до Конституції виникла в 2016р. після відставки Прем'єр-міністра А.Яценюка.

Якби було юридично встановлено факт припинення діяльності парламентської коаліції, виникла б реальна колізія між політичною

доцільністю та конституційними засадами функціонування влади.

Стаття 90 Конституції не зобов'язує Президента достроково припинити повноваження Парламенту за відсутності коаліції: **“Президент України має право** достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій відповідно до статті 83 цієї Конституції”. Наявність формули **“має право”** надає можливість Президенту, виходячи з політичної доцільності, зберігати наявний склад Верховної Ради, якщо вона забезпечує (і за відсутності коаліції) прийняття необхідних законів. Наскільки довго може зберігатися ситуація, коли Уряд не матиме в Парламенті політично відповідальної коаліційної підтримки, а значить – бути самому безвідповідальним, залежатиме, відповідно до явно невдалої конституційної конструкції, винятково від Президента.

Наведені вище та інші проблемні моменти в чинній Конституції, які виявилися після набуття чинності змін до неї, ще раз підтверджують актуальність проблеми її вдосконалення.

Неврегульованість зазначених питань Конституцією і чинним законодавством, за умов різних, іноді протилежних, підходів до тлумачення відповідних положень Конституції владними інститутами, спричиняла перманентні конфлікти, тим самим знижуючи ефективність діяльності системи влади в цілому. Це зумовило переростання політично нестабільної конкуренції за реалізацію повноважень у фазу конфлікту і далі – політичну кризу.

Довготривала історія боротьби за повноваження між Верховною Радою і Президентом до конституційної реформи та між Главою держави та Урядом після неї дає підстави вважати, що внесення до Конституції положень компромісного характеру, які вимагають узгодження позицій між різними самостійними центрами влади, створюють перетин сфер повноважень таких центрів, є надзвичайно ризикованим, з огляду на рівень правової свідомості українських політиків.

2.2. Нормативні акти, законопроекти, рішення КСУ*

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, №5-6, ст.43)

Верховна Рада України **постановляє**:

1. Затвердити Конституцію Автономної Республіки Крим, прийняту на другій сесії Верховної Ради Автономної Республіки Крим 21 жовтня 1998 року.
2. Конституція Автономної Республіки Крим набирає чинності одночасно з набранням чинності цим Законом.
3. Встановити, що зміни до Конституції Автономної Республіки Крим приймаються Верховною Радою Автономної Республіки Крим і затверджуються Законом України.
4. Вважати таким, що втратив чинність з дня набрання чинності цим Законом, Закон України "Про Конституцію Автономної Республіки Крим" від 4 квітня 1996 року.
5. Цей Закон підлягає опублікуванню в офіційних виданнях Верховної Ради України разом з текстом затвердженої Верховною Радою України Конституції Автономної Республіки Крим і набирає чинності з дня його опублікування.

Президент України
м.Київ, 23 грудня 1998 року
№350-XIV

Л.КУЧМА

КОНСТИТУЦІЯ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ

Прийнята на другій сесії Верховної Ради Автономної Республіки Крим 21 жовтня 1998 року Верховна Рада Автономної Республіки Крим відповідно до Конституції України, Закону України від 10 лютого 1998 року "Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим" і керуючись інтересами кримчан

ПРИЙМАЄ цю КОНСТИТУЦІЮ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ

Розділ I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Глава 1. КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ СТАТУСУ ТА ПОВНОВАЖЕНЬ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ, ПРИНЦИПИ І ГАРАНТІЇ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ

Стаття 1. Статус Автономної Республіки Крим, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і Ради міністрів Автономної Республіки Крим

1. Автономна Республіка Крим є невід'ємною складовою частиною України і в межах повноважень, визначених Конституцією України, вирішує питання, віднесені до її відання.

Автономна Республіка Крим здійснює також повноваження, делеговані законами України відповідно до Конституції України.

* Усі закони та законопроекти, наведені в цьому підрозділі, взяті з офіційного сайту Верховної Ради України – www.rada.gov.ua, а рішення КСУ – з сайту КСУ – www.ccu.gov.ua.

2. Повноваження, порядок формування і діяльності Верховної Ради Автономної Республіки Крим і Ради міністрів Автономної Республіки Крим визначаються Конституцією України і законами України, Конституцією Автономної Республіки Крим і нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим з питань, віднесених до її компетенції.

3. Верховна Рада Автономної Республіки Крим є представницьким органом Автономної Республіки Крим і здійснює представницькі, нормотворчі, контрольні функції та повноваження в межах своєї компетенції.

Рада міністрів Автономної Республіки Крим є виконавчим органом Автономної Республіки Крим і здійснює виконавчі функції та повноваження в межах своєї компетенції.

4. Організація і діяльність Верховної Ради Автономної Республіки Крим і Ради міністрів Автономної Республіки Крим ґрунтуються на поділі повноважень між ними; підконтрольності, підзвітності і відповідальності перед Верховною Радою Автономної Республіки Крим як представницьким органом, що обирається безпосередньо громадянами, органів, що утворюються або формуються нею, посадових осіб, які обираються, призначаються або затверджуються Верховною Радою Автономної Республіки Крим.

Стаття 2. Правові основи і гарантії статусу і повноважень Автономної Республіки Крим, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і Ради міністрів Автономної Республіки Крим

1. Правовою основою статусу і повноважень Автономної Республіки Крим, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і Ради міністрів Автономної Республіки Крим є Конституція України, закони України, Конституція Автономної Республіки Крим.

2. У разі протиріччя положень нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та актів Ради міністрів Автономної Республіки Крим Конституції України, законам України діють положення Конституції України, законів України.

Стаття 3. Основні принципи і гарантії Автономної Республіки Крим

1. Основними принципами Автономної Республіки Крим є: народовладдя; верховенство права; конституційність; дотримання та забезпечення прав і свобод людини та громадянина; законність; виборність; колегіальність; гласність; поєднання інтересів Автономної Республіки Крим і загальнодержавних інтересів України.
2. Основними гарантіями Автономної Республіки Крим є:

правова, організаційна, фінансова, майнова, ресурсна самостійність у межах, встановлених Конституцією України, що забезпечує здійснення повноважень Автономної Республіки Крим;

врахування особливостей Автономної Республіки Крим, передбачених Конституцією України, органами державної влади України при прийнятті рішень, які стосуються Автономної Республіки Крим;

державні гарантії статусу і повноважень, права власності Автономної Республіки Крим; судовий захист статусу і повноважень Автономної Республіки Крим.

Стаття 4. Конституція Автономної Республіки Крим, нормативно-правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим та акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим

1. Конституція Автономної Республіки Крим приймається на основі і відповідно до Конституції України.

2. Конституція Автономної Республіки Крим, нормативно-правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим публікуються державною мовою, а також російською і кримськотатарською мовами.

3. Норми Конституції Автономної Республіки Крим мають пряму дію.

4. Нормативно-правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим і Ради міністрів Автономної Республіки Крим або їх положення, які суперечать Конституції Автономної Республіки Крим, не мають юридичної сили.

Такі акти можуть бути оскаржені в суд особами, права та інтереси яких порушено, та визнані судом недійсними, якщо інше не встановлено законом України.

Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим мають право скасувати свої акти цілком або частково.

5. Нормативно-правові акти, що стосуються прав та свобод людини і громадянина, встановлюють їх обов'язки, набирають чинності після обнародування їх в установленому порядку.

6. Нормативно-правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим і Ради міністрів Автономної Республіки Крим є обов'язковими для виконання на території Автономної Республіки Крим.

Стаття 5. Контроль держави за відповідністю Конституції Автономної Республіки Крим і нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим і актів Ради міністрів Автономної Республіки Крим Конституції України і законам України

1. Вирішення питань про відповідність Конституції Автономної Республіки Крим, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституції України здійснюється відповідно до Конституції України Конституційним Судом України.

2. З мотивів невідповідності нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституції України та законам України Президент України може зупинити дію цих нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності.

3. Акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим скасовуються Президентом України.

4. В Автономній Республіці Крим діє Представництво Президента України.

5. Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, інші органи державної влади здійснюють свої повноваження щодо Автономної Республіки Крим, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, республіканських органів Автономної Республіки Крим на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією України та законами України.

Стаття 6. Форми участі громадян у вирішенні питань, віднесених до компетенції Автономної Республіки Крим

1. Громадяни України, які постійно проживають в Автономній Республіці Крим, вільно беруть участь у вирішенні питань, віднесених до відання Автономної Республіки Крим, як безпосередньо шляхом виборів і референдумів, так і через органи влади Автономної Республіки Крим.

2. В Автономній Республіці Крим може проводитися незалежна наукова, творча і громадська експертиза, яка здійснюється фахівцями відповідних галузей знань під час підготовки і прийняття рішень з питань, віднесених до відання Автономної Республіки Крим.

3. Громадяни вільно реалізують право надсилати особисті або колективні (включаючи об'єднання громадян) звернення до органів влади Автономної Республіки Крим, установ, організацій і посадових осіб з питань, віднесених до їх компетенції, і в установленому законом порядку одержують від них відповіді, а також достовірну інформацію з питань, які зачіпають їхні права і законні інтереси.

4. Громадяни безперешкодно реалізують право оскарження в суді актів і дій чи бездіяльності органів влади Автономної Республіки Крим, установ, організацій, посадових осіб, які порушують їхні права.

5. Ніхто не має права набувати або використовувати владні повноваження на порушення Конституції України, законів України, Конституції Автономної Республіки Крим, нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

6. Кожен громадянин, іноземці і особи без громадянства, які проживають в Автономній Республіці Крим, несуть відповідальність за порушення Конституції України, законів України, Конституції Автономної Республіки Крим, нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, актів Ради міністрів Автономної Республіки Крим у порядку, встановленому законами України.

Глава 2. ТЕРИТОРІЯ, СИМВОЛИ І СТОЛИЦЯ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ

Стаття 7. Територія Автономної Республіки Крим

1. Територія Автономної Республіки Крим визначається межами, які існували на 20 січня 1991 року – день проведення референдуму та на день набуття чинності Законом України про відновлення автономної республіки.

При Верховній Раді Автономної Республіки Крим може бути створено і функціонувати Представництво міста Севастополя.

2. Територію Автономної Республіки Крим може бути змінено з урахуванням рішення республіканського (місцевого) референдуму та рішення Верховної Ради Автономної Республіки Крим відповідно до Конституції України.

3. Адміністративно-територіальними одиницями в Автономній Республіці Крим є район, місто, район у місті, селище, село та інші одиниці відповідно до Конституції України та законів України.

Питання утворення, зміни меж зазначених адміністративно-територіальних одиниць в Автономній Республіці Крим визначається законами України і нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим у межах її компетенції.

Стаття 8. Символи Автономної Республіки Крим, столиця Автономної Республіки Крим

1. Автономна Республіка Крим має свої символи: Герб, Прапор і Гімн. Музика і текст Гімну, описи Герба і Прапора Автономної Республіки Крим, а також порядок їх використання встановлюються нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

2. Столицею Автономної Республіки Крим є місто Сімферополь. Особливості міста Сімферополя як столиці Автономної Республіки Крим визначаються Верховною Радою Автономної Республіки Крим на основі законів України.

Глава 3. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН УКРАЇНИ, ПРАВ НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ В АВТОНОМНІЙ РЕСПУБЛІЦІ КРИМ

Стаття 9. Забезпечення прав і свобод громадян України в Автономній Республіці Крим

1. Права і свободи людини і громадянина в Автономній Республіці Крим встановлюються і гарантуються Конституцією України та законами України і відповідно до них – Конституцією Автономної Республіки Крим.

2. Конституція Автономної Республіки Крим і нормативно-правові акти органів влади Автономної Республіки Крим не можуть обмежувати права і свободи громадян, встановлені Конституцією України і законами України.

3. Основним завданням органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб є забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, гідних умов їх життя.

За рахунок коштів бюджету Автономної Республіки Крим нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим можуть встановлюватися додаткові форми соціальної допомоги, підтримки і захисту населення.

Стаття 10. Забезпечення функціонування і розвитку державної мови, російської, кримськотатарської та інших національних мов в Автономній Республіці Крим

1. В Автономній Республіці Крим поряд з державною мовою забезпечується функціонування і розвиток, використання і захист російської, кримськотатарської, а також мов інших національностей.

2. В Автономній Республіці Крим російська мова як мова більшості населення і прийнята для міжнаціонального спілкування використовується в усіх сферах суспільного життя.

3. В Автономній Республіці Крим громадянам гарантується право виховання рідною мовою у дитячих дошкільних закладах, вивчення рідної мови, навчання рідною мовою у учбових закладах державної, республіканської і комунальної форм власності або через національні культурні товариства або в порядку, який визначається законодавством України і нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим у межах її компетенції.

Стаття 11. Мова документів, які посвідчують статус громадянина в Автономній Республіці Крим

Відповідно до законодавства України в Автономній Республіці Крим офіційні документи, які посвідчують статус громадянина, – паспорт, трудова книжка, документи про освіту, свідоцтво про народження, про шлюб та інші, – виконуються українською та російською мовами, а за клопотанням громадянина – і кримськотатарською мовою.

Стаття 12. Мова судочинства, нотаріального провадження, провадження у справах про адміністративні правопорушення, юридичної допомоги в Автономній Республіці Крим

Відповідно до чинного законодавства України в Автономній Республіці Крим як мова судочинства, нотаріального провадження, провадження у справах про адміністративні правопорушення, юридичної допомоги використовується українська або за клопотанням учасника відповідного провадження російська мова як мова більшості населення Автономної Республіки Крим.

Інші питання застосування мов у зазначених вище сферах діяльності в Автономній Республіці Крим регулюються законами України.

Стаття 13. Мова роботи пошти і телеграфу, підприємств, установ, організацій сфери обслуговування в Автономній Республіці Крим

1. В Автономній Республіці Крим поштова і телеграфна кореспонденція від громадян, державних, республіканських, громадських та інших органів, підприємств, установ та організацій приймається для пересилки українською або російською мовами.

2. В усіх сферах обслуговування громадян (комунальне обслуговування, громадський транспорт, охорона здоров'я та інші) і підприємствах, установах та організаціях, які до них відносяться, використовуються українська чи російська мова або інша мова, прийнята для сторін.

Стаття 14. Реалізація прав та інтересів громадян у сфері національної культури в Автономній Республіці Крим

1. В Автономній Республіці Крим забезпечується збереження багатоманітності культур, що склалися історично на Кримському півострові, створюються умови для їх рівноправного розвитку і взаємозбагачення.

2. Громадяни будь-якої національності, які проживають в Автономній Республіці Крим, для реалізації прав та інтересів у сфері національної культури можуть утворювати об'єднання, які представляють їхні законні інтереси.

3. Питання утворення і діяльності об'єднань громадян в Автономній Республіці Крим визначаються законами України, нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим у межах її компетенції.

4. В Автономній Республіці Крим громадянам усіх національностей, національно-культурним та іншим об'єднанням, організаціям і установам гарантується право на розвиток національних культурних традицій, святкування національних свят, сповідання своєї релігії, задоволення своїх потреб у літературі, мистецтві, право на створення національних засобів масової інформації, видавництва, музеїв, театрів, кіностудій, інших національних, культурних і навчальних закладів згідно з Конституцією України і законами України.

5. В Автономній Республіці Крим громадянам будь-якої національності, національно-культурним товариствам і об'єднанням громадян забезпечується право на взаємовідносини у сфері культури.

Стаття 15. Пам'ятки історії і культури в Автономній Республіці Крим

Пам'ятки історії і культури в Автономній Республіці Крим охороняються законами України, їх статус встановлюється нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим в межах її компетенції.

**Глава 4. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕЧНИХ І ЗДОРОВИХ УМОВ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ.
ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА**

Стаття 16. Забезпечення безпечних і здорових умов життя населення в Автономній Республіці Крим

Органи влади Автономної Республіки Крим розробляють і здійснюють заходи і програми щодо забезпечення безпечних і здорових умов життя населення в Автономній Республіці Крим.

Органи влади Автономної Республіки Крим забезпечують організацію і розвиток охорони здоров'я, санаторно-курортного лікування і відпочинку.

Стаття 17. Охорона навколишнього природного середовища в Автономній Республіці Крим

1. В Автономній Республіці Крим забезпечується охорона природних комплексів, включаючи природно-заповідний фонд, курортні, рекреаційні, лікувально-оздоровчі, водозахисні та інші типи територій і об'єктів. Верховна Рада Автономної Республіки Крим щодо цих питань приймає рішення у межах повноважень, передбачених законодавством України.

2. Автономна Республіка Крим здійснює право на встановлення заповідного режиму стосовно територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення в Автономній Республіці Крим і здійснення заходів щодо їх збереження.

3. Автономна Республіка Крим розробляє і здійснює заходи і програми щодо забезпечення екологічної безпеки та екологічного балансу при використанні природних ресурсів на її території.

4. Автономна Республіка Крим здійснює комплекс заходів щодо оздоровлення навколишнього природного середовища, запобігання виникненню надзвичайних ситуацій техногенного та антропогенного характеру, щодо відновлення і збереження генетичного фонду рослинного і тваринного світу Автономної Республіки Крим.

5. Органи влади Автономної Республіки Крим і органи місцевого самоврядування реалізують право на здійснення екологічного контролю відповідно на території Автономної Республіки Крим або адміністративно-територіальних одиниць і вирішення в установленому законами України порядку питань зупинення або припинення екологічно небезпечної і шкідливої для здоров'я діяльності.

6. Проведення екологічної експертизи є обов'язковим у процесі нормотворчої, інвестиційної, управлінської, господарської та іншої діяльності, що впливає на стан навколишнього природного середовища, а також на вимогу Верховної Ради Автономної Республіки Крим або органів місцевого самоврядування в Автономній Республіці Крим у порядку, передбаченому законами України.

Розділ II. ПОВНОВАЖЕННЯ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ

Глава 5. ОСНОВНІ ПОВНОВАЖЕННЯ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ

Стаття 18. Повноваження Автономної Республіки Крим

1. Віданню Автономної Республіки Крим підлягає:

1) прийняття відповідно до Конституції України Конституції Автономної Республіки Крим, нормативно-правових актів Автономної Республіки Крим, внесення змін і доповнень до них, роз'яснення порядку їх застосування, контроль за їх дотриманням;

2) нормативне регулювання і здійснення організаційно-розпорядчих повноважень з питань сільського господарства і лісів; меліорації і кар'єрів; громадських робіт, ремесел і промислів; благодійної діяльності; містобудування і житлового господарства; курортно-рекреаційної сфери; туризму, готельної справи, ярмарків; музеїв, бібліотек, театрів, інших установ культури, історико-культурних заповідників; транспорту загального користування, автошляхів, водопроводів; мисливства, рибальства; санітарної і лікувальної служб та з інших питань, передбачених і делегованих законами України;

3) участь у формуванні і здійсненні основних принципів внутрішньополітичної, зовнішньоекономічної та зовнішньополітичної діяльності України з питань, які стосуються Автономної Республіки Крим;

4) вирішення питань адміністративно-територіального устрою Автономної Республіки Крим, віднесених законодавством України до відання Автономної Республіки Крим;

5) визначення порядку організації та діяльності, повноважень органів влади Автономної Республіки Крим у межах повноважень, делегованих законами України;

6) призначення чергових виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, затвердження складу виборчої комісії Автономної Республіки Крим і вирішення інших питань організації та проведення виборів згідно з законодавством України;

7) призначення і проведення республіканських (місцевих) референдумів з питань, віднесених до відання Автономної Республіки Крим;

8) участь у формуванні корпусу народних засідателів та присяжних відповідно до законів України;

9) здійснення повноважень, віднесених до відання Автономної Республіки Крим Земельним кодексом України, Кодексом України про надра, Водним кодексом України, Лісовим кодексом України, Законом України "Про охорону навколишнього природного середовища", іншими законами України;

10) управління майном, яке належить Автономній Республіці Крим;

11) відповідно до Конституції України, законів України визначення структури і пріоритетних напрямів розвитку економіки Автономної Республіки Крим, визначення напрямів та пріоритетів інвестиційної діяльності, надання пільг інвесторам, включаючи іноземних, вирішення інших питань інвестиційної діяльності; визначення пріоритетних напрямів і забезпечення розвитку науки і техніки; створення і забезпечення функціонування вільних економічних зон, ліцензування і квотування експорту продукції, яка виробляється у Автономній Республіці Крим; здійснення зовнішньоекономічної діяльності,

здійснення господарської діяльності в межах виключної (морської) економічної зони, за погодженням з Кабінетом Міністрів України участь в регулюванні мита та податків на імпортовані товари, які завозяться в Автономну Республіку Крим, з метою захисту власного товаровиробника та власного ринку;

12) розробка і затвердження програм соціально-економічного, культурного розвитку, раціонального природокористування, охорони навколишнього природного середовища в Автономній Республіці Крим відповідно до загальнодержавних програм та їх реалізація;

13) складання, затвердження, виконання бюджету Автономної Республіки Крим; зарахування відповідно до Конституції України і законів України до бюджету Автономної Республіки Крим податків та зборів, які збираються на території Автономної Республіки Крим, за винятком місцевих, з подальшою передачею до Державного бюджету України коштів для загальнодержавних витрат;

14) згідно із законодавством України встановлення доходів, які формують бюджет Автономної Республіки Крим, забезпечення його виконання, проведення експериментів у сфері оподаткування, встановлення місцевих податків та зборів, а також патентування окремих видів діяльності, здійснення інших, передбачених законами України, повноважень у сфері бюджету і оподаткування;

фінансова самостійність Автономної Республіки Крим гарантується закріпленням законами України за доходною частиною бюджету Автономної Республіки Крим на стабільній основі загальнодержавних податків і зборів, які зараховуються в повному обсязі до бюджету Автономної Республіки Крим і є достатніми для здійснення повноважень Автономної Республіки Крим та забезпечення життєвого рівня громадян і населення в цілому не нижче соціальних стандартів і потреб, що визначаються законами України;

міжбюджетні відносини Державного бюджету України і бюджету Автономної Республіки Крим, що регулюють розподіл і перерозподіл бюджетних коштів для збалансування бюджету автономної республіки на рівні, необхідному для забезпечення і здійснення повноважень Автономної Республіки Крим, а також життєвого рівня населення не нижче соціальних стандартів і потреб, визначаються відповідно до законів України;

15) визначення статусу місцевостей як курортів, встановлення зон санітарної охорони курортів; визначення напрямів та пріоритетів, а також вирішення питань організації і розвитку туристичної і курортно-рекреаційної галузей; здійснення виключного права Автономної Республіки Крим на надання пільг щодо оподаткування та інших платежів, які встановлюються Автономною Республікою Крим, у даних галузях підприємствам, установам і організаціям будь-якої форми власності, які розташовані або здійснюють діяльність на території Автономної Республіки Крим;

16) вирішення питань екологічної безпеки, раціонального використання, охорони, відновлення землі і природних ресурсів, оголошення карантину і зон стихійного лиха відповідно до законів України;

розробка, затвердження і реалізація програм забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання, охорони, відтворення землі та природних ресурсів;

зарахування до бюджету Автономної Республіки Крим у повному обсязі спеціальних та інших платежів, які стягуються за користування землею та іншими природними ресурсами згідно з законодавством України;

визначення згідно з законодавством України нормативів щодо розподілу зазначених коштів між республіканським і місцевими бюджетами;

здійснення виключного права Автономної Республіки Крим на надання передбачених законодавством України пільг щодо названих вище платежів, які підлягають зарахуванню відповідно до законодавства України до бюджету Автономної Республіки Крим;

17) з урахуванням особливостей Автономної Республіки Крим, визначених Конституцією України, і відповідно до Конституції Автономної Республіки Крим підготовка, затвердження і реалізація програм і вирішення питань забезпечення функціонування і розвитку української як державної, російської, кримськотатарської та інших національних мов, організації і розвитку освіти, науки і культури, охорони і використання пам'яток історії і культури, організації та здійснення діяльності по забезпеченню безпечних і здорових умов життя населення, організації та розвитку охорони здоров'я, фізичної культури і спорту;

18) участь у забезпеченні прав і свобод громадян, національної і громадянської згоди, сприяння охороні правопорядку і громадської безпеки, здійснення щодо зазначених питань повноважень, передбачених законами України;

19) ініціювання введення надзвичайного стану і встановлення зон надзвичайної екологічної ситуації в Автономній Республіці Крим або окремих її місцевостях;

20) розробка і проведення науково обгрунтованої демографічної політики, регулювання і розвиток містобудування, житлового та комунального господарства;

21) участь у розробці та реалізації державних програм України повернення депортованих з Криму громадян;

22) затвердження символіки, заснування Грамоти і Почесної грамоти Верховної Ради Автономної Республіки Крим, почесних звань та інших відзнак Автономної Республіки Крим;

23) участь у формуванні інформаційної політики і використанні інформаційного простору на території Автономної Республіки Крим;

24) організація статистики в Автономній Республіці Крим у межах її відання;

25) здійснення інших повноважень, передбачених Конституцією України, Конституцією Автономної Республіки Крим і законами України.

2. Верховна Рада Автономної Республіки Крим як представницький орган автономної республіки здійснює права власника на землю і природні ресурси в межах території Автономної Республіки Крим, за винятком земель і природних ресурсів, віднесених до загальнодержавної власності, власності місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб.

3. Автономна Республіка Крим у межах своїх повноважень має право вступати у відносини з іншими регіонами України, а також з органами влади, підприємствами, установами, організаціями та об'єднаннями громадян інших держав та їх регіонів, з міжнародними організаціями у галузі економіки, науки, освіти, охорони навколишнього природного середовища і природокористування, у соціально-культурній сфері.

Зазначені повноваження здійснюються у рамках загальнодержавної зовнішньої та внутрішньої політики України.

Стаття 19. Право на звернення до Конституційного Суду України

Верховна Рада Автономної Республіки Крим здійснює право на звернення до Конституційного Суду України щодо питань, передбачених Конституцією та законами України.

Стаття 20. Представництва Автономної Республіки Крим

Автономна Республіка Крим має Постійне представництво в столиці України місті Києві, а також представництва з питань економічного, соціального, культурного та іншого співробітництва в регіонах, для реалізації угод, укладених з ними Автономною Республікою Крим у межах своєї компетенції.

**Розділ III. ВЕРХОВНА РАДА АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ, РАДА МІНІСТРІВ
АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ. ПРАВОСУДДЯ І ПРОКУРАТУРА
В АВТОНОМНІЙ РЕСПУБЛІЦІ КРИМ**

Глава 6. ВЕРХОВНА РАДА АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ

Стаття 21. Статус Верховної Ради Автономної Республіки Крим

Верховна Рада Автономної Республіки Крим є представницьким органом Автономної Республіки Крим, який представляє інтереси громадян, спільні інтереси населення, територіальних громад, місцевого самоврядування, Автономної Республіки Крим у цілому, і здійснює свої повноваження з метою сприяння і забезпечення реалізації їх прав і законних інтересів, а також вирішення питань збалансованого соціально-економічного, культурного та іншого розвитку Автономної Республіки Крим.

Стаття 22. Склад і термін повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим

1. Верховна Рада Автономної Республіки Крим складається з 100 депутатів, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Термін повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим – чотири роки.

Верховна Рада Автономної Республіки Крим є повноважною за умови обрання не менше двох третин від її загального складу.

Повноваження Верховної Ради Автономної Республіки Крим попереднього скликання припиняються з моменту відкриття першої сесії Верховної Ради Автономної Республіки Крим нового скликання.

Повноваження Верховної Ради Автономної Республіки Крим можуть бути припинені Верховною Радою України достроково на підставах та у порядку, визначених Конституцією України.

2. Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим, його перший заступник і заступник, голови постійних комісій Верховної Ради Автономної Республіки Крим здійснюють свої повноваження на постійній основі.

Стаття 23. Депутат Верховної Ради Автономної Республіки Крим

Депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим може бути громадянин України, який має право голосу, досяг на день виборів 18 років і проживає в Україні не менше п'яти років.

Не може бути обраним до Верховної Ради Автономної Республіки Крим громадянин, який має судимість за скоєння умисного злочину, якщо цю судимість не погашено і не знято в установленому законом порядку.

Депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, які працюють на постійній основі, не можуть суміщати свою службову діяльність з іншою роботою, крім викладацької, наукової і творчої в позаробочий час, входити до складу керівного органу або наглядової ради підприємства, що має на меті одержання прибутку.

Організація і проведення виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим визначаються законами України, нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим з питань, віднесених до її компетенції.

Статус депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим визначається відповідним законом України.

Стаття 24. Здійснення повноважень депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим

Депутат Верховної Ради Автономної Республіки Крим має всю повноту прав, які забезпечують його активну участь у діяльності Верховної Ради Автономної Республіки Крим та її органів, виконує їх доручення.

Депутат зобов'язаний брати участь у роботі Верховної Ради Автономної Республіки Крим та її органів, дотримувати Конституції України, Конституції Автономної Республіки Крим, законів України і нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

На час проведення засідань Верховної Ради Автономної Республіки Крим, постійних комісій, а також для здійснення інших повноважень, передбачених законами України та Конституцією Автономної Республіки Крим, депутат звільняється від виконання виробничих або службових обов'язків з відшкодуванням йому середньої заробітної плати за основним місцем роботи та інших витрат, пов'язаних з депутатською діяльністю, за рахунок коштів бюджету Автономної Республіки Крим.

Повноваження депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим припиняються одночасно з припиненням повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Повноваження депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим припиняються достроково в порядку і випадках, передбачених законами України.

Стаття 25. Сесія Верховної Ради Автономної Республіки Крим

Діяльність Верховної Ради Автономної Республіки Крим здійснюється сесійно і складається з пленарних засідань Верховної Ради Автономної Республіки Крим і засідань її органів.

Верховна Рада Автономної Республіки Крим збирається на першу сесію не пізніше ніж на тридцятий день після обрання не менше двох третин від встановленої кількості депутатів.

Першу сесію відкриває і веде до обрання Голови Верховної Ради Автономної Республіки Крим голова виборчої комісії Автономної Республіки Крим.

Порядок діяльності Верховної Ради Автономної Республіки Крим, її органів та посадових осіб визначається Конституцією України, Конституцією Автономної Республіки Крим, Регламентом Верховної Ради Автономної Республіки Крим і нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим у межах її повноважень.

Стаття 26. Повноваження Верховної Ради Автономної Республіки Крим

1. Верховна Рада Автономної Республіки Крим вирішує питання, віднесені Конституцією України, Конституцією Автономної Республіки Крим і законами України до відання Автономної Республіки Крим, за винятком тих, щодо яких рішення приймаються республіканським (місцевим) референдумом або Радою міністрів Автономної Республіки Крим та іншими органами виконавчої влади Автономної Республіки Крим.

2. До компетенції Верховної Ради Автономної Республіки Крим відносяться:

1) прийняття Конституції Автономної Республіки Крим та подання її на затвердження Верховної Ради України, нормативно-правових актів, внесення в установленому порядку змін і доповнень до них, роз'яснення порядку їх застосування; визначення порядку і забезпечення контролю за виконанням Конституції Автономної Республіки Крим і нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим в межах її компетенції;

2) призначення чергових виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, затвердження складу виборчої комісії Автономної Республіки Крим;

3) прийняття рішення про проведення республіканського (місцевого) референдуму;

4) визначення порядку управління майном, яке належить Автономній Республіці Крим;

5) визначення порядку управління майном, яке знаходиться на балансі Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

6) визначення переліку майна Автономної Республіки Крим, яке підлягає і яке не підлягає приватизації;

7) затвердження бюджету Автономної Республіки Крим і внесення змін до нього, контроль за його виконанням, прийняття рішення щодо звіту про його виконання;

утворення Рахункової палати Верховної Ради Автономної Республіки Крим для здійснення контролю від імені Верховної Ради Автономної Республіки Крим за використанням коштів бюджету Автономної Республіки Крим органами виконавчої влади; призначення на посаду і звільнення з посади голови Рахункової палати Верховної Ради Автономної Республіки Крим за поданням Голови Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

8) встановлення податків і пільг щодо оподаткування згідно з законами України;

9) за пропозицією Ради міністрів Автономної Республіки Крим прийняття рішень про випуск місцевих позик;

10) за пропозицією Ради міністрів Автономної Республіки Крим визначення порядку утворення цільових (у тому числі валютних) фондів; затвердження положень про ці фонди; контроль за використанням коштів зазначених фондів; затвердження звітів про використання зазначених фондів;

11) за поданням Ради міністрів Автономної Республіки Крим затвердження програм Автономної Республіки Крим з питань соціально-економічного і культурного розвитку; раціонального природокористування, охорони навколишнього природного середовища відповідно до загальнодержавних програм, внесення змін до них і контроль за їх виконанням;

12) вирішення питань адміністративно-територіального устрою згідно з законами України; визнання статусу місцевостей як курортів, встановлення зон санітарної охорони курортів, вирішення питань організації і розвитку курортно-рекреаційної сфери і туризму;

13) у межах компетенції Верховної Ради Автономної Республіки Крим вирішення питань забезпечення прав і свобод громадян, національної згоди, сприяння охороні правопорядку і громадської безпеки;

14) у межах компетенції Верховної Ради Автономної Республіки Крим вирішення питань щодо забезпечення функціонування і розвитку державної, російської, кримсько-татарської та інших національних мов і культур в Автономній Республіці Крим, охорони і використання пам'яток історії та культури, визначення мови роботи і діловодства республіканських органів;

15) участь у формуванні основних принципів внутрішньополітичної, зовнішньоекономічної та зовнішньополітичної діяльності України з питань, що стосуються інтересів Автономної Республіки Крим;

16) обрання Голови Верховної Ради Автономної Республіки Крим, його першого заступника і заступника, звільнення їх з посад;

17) утворення Президії Верховної Ради Автономної Республіки Крим, постійних і тимчасових комісій Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обрання голів постійних і тимчасових комісій;

18) затвердження Регламенту Верховної Ради Автономної Республіки Крим, внесення змін і доповнень до нього;

19) утворення апарату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, затвердження його структури, чисельності і кошторису витрат на його утримання; визначення порядку організації та діяльності апарату; призначення на посади і звільнення з посад за поданням Голови Верховної Ради Автономної Республіки Крим керівника Секретаріату і керуючого справами Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

20) призначення на посаду і звільнення з посади за поданням Голови Верховної Ради Автономної Республіки Крим Голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим згідно з Конституцією України і законами України;

21) призначення за поданням Голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим заступників Голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим, міністрів, голів республіканських комітетів Автономної Республіки Крим;

22) затвердження за поданням Голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим структури і чисельності Ради міністрів Автономної Республіки Крим, її апарату і кошторису витрат на їх утримання;

23) утворення і ліквідація за пропозицією Голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим міністерств і республіканських комітетів Автономної Республіки Крим в межах коштів, передбачених бюджетом Автономної Республіки Крим;

24) звільнення з посад на підставі та у порядку, передбачених Конституцією України і законами України, Конституцією Автономної Республіки Крим, нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим, членів Ради міністрів Автономної Республіки Крим;

25) заслуховування інформації про діяльність, погодження призначення на посади і звільнення з посад начальника Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в Криму, начальника Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, генерального директора Державної телерадіокомпанії "Крим";

погодження призначення на посаду Прокурора Автономної Республіки Крим;

26) зупинення дії постанов і розпоряджень Ради міністрів Автономної Республіки Крим з питань виконання державних функцій і повноважень у випадках, якщо вони суперечать Конституції України і законам України, актам Президента України і Кабінету Міністрів України, Конституції Автономної Республіки Крим і нормативно-правовим актам Верховної Ради Автономної Республіки Крим, з одночасним зверненням до Президента України про їх скасування;

скасування постанов і розпоряджень Ради міністрів Автономної Республіки Крим з питань, віднесених до відання Автономної Республіки Крим, у випадку, якщо вони суперечать Конституції України, Конституції Автономної Республіки Крим, законам України і нормативно-правовим актам Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

27) ініціювання введення надзвичайного стану і встановлення зон надзвичайної екологічної ситуації в Автономній Республіці Крим або окремих її місцевостях у випадках, передбачених законодавством України;

28) заслуховування звітів Голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим і членів Ради міністрів Автономної Республіки Крим, не більше двох разів на рік;

29) прийняття рішень Верховної Ради Автономної Республіки Крим про звільнення з посади Голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим, інших членів Ради міністрів Автономної Республіки Крим у зв'язку з висловленням недовіри;

у разі прийняття рішення про звільнення з посади Голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим у зв'язку з висловленням недовіри простою більшістю голосів депутатів від загального складу Верховної Ради Автономної Республіки Крим звільнення Голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим з посади відбувається у порядку, передбаченому Конституцією України;

відповідно до Закону України "Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим" у разі прийняття рішення про звільнення з посади Голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим у зв'язку з висловленням недовіри двома третинами голосів депутатів від загального складу Верховної Ради Автономної Республіки Крим Президент України дає згоду на звільнення з посади Голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим;

30) заснування республіканських засобів масової інформації;

31) вирішення у межах повноважень, наданих Верховній Раді Автономної Республіки Крим Конституцією України і законами України, питань, що стосуються земельних відносин, використання природних ресурсів, розмірів плати за використання природних ресурсів, розмірів плати за користування ними та інших;

32) затвердження символіки, заснування Грамоти і Почесної грамоти Верховної Ради Автономної Республіки Крим, почесних звань та інших відзнак Автономної Республіки Крим згідно з законодавством України;

33) заслуховування звітів комісій, керівників органів, які утворює, обирає і формує Верховна Рада Автономної Республіки Крим, та посадових осіб, яких вона призначає, обирає або затверджує;

34) згідно з Законом України про статус депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим і нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим розгляд запитів депутатів, прийняття рішень щодо запитів;

35) прийняття відповідно до законів України рішень про організацію територій і об'єктів природно-заповідного фонду Автономної Республіки Крим та інших територій,

які підлягають особливій охороні, про оголошення природних та інших об'єктів, що мають історичну, культурну, екологічну або наукову цінність, пам'ятками історії або культури, які охороняються законом;

36) визначення порядку укладення і затвердження договорів і угод від імені Автономної Республіки Крим з питань, віднесених до відання Автономної Республіки Крим, затвердження договорів і угод.

Верховна Рада Автономної Республіки Крим здійснює інші повноваження, віднесені до її відання Конституцією України і законами України, а також ті, що віднесені до її відання Конституцією Автономної Республіки Крим і нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим в межах її компетенції.

Стаття 27. Порядок прийняття Конституції Автономної Республіки Крим, нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим

1. Верховна Рада Автономної Республіки Крим більшістю голосів депутатів від їх загального складу приймає Конституцію Автономної Республіки Крим, зміни і доповнення до неї, які набирають чинності після затвердження їх Верховною Радою України та опублікування.

2. Верховна Рада Автономної Республіки Крим щодо питань, які мають нормативно-правовий характер, приймає постанови.

З питань організаційно-розпорядчого характеру Верховна Рада Автономної Республіки Крим приймає рішення.

3. Постанови і рішення Верховної Ради Автономної Республіки Крим приймаються на її засіданні відкритим або таємним голосуванням більшістю голосів депутатів від загального складу Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

4. Право внесення проектів нормативно-правових актів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим належить депутатам Верховної Ради Автономної Республіки Крим, які реалізують його індивідуально або колективно, а також Раді міністрів Автономної Республіки Крим.

5. Нормативно-правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим підписуються Головою Верховної Ради Автономної Республіки Крим протягом 14 днів після їх прийняття і набирають чинності у порядку, встановленому Конституцією Автономної Республіки Крим і нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Стаття 28. Відповідність нормативно-правових актів Автономної Республіки Крим Конституції України і законам України

Нормативно-правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим і Ради міністрів Автономної Республіки Крим з питань відання Автономної Республіки Крим повинні відповідати Конституції України, законам України.

Нормативно-правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим і Ради міністрів Автономної Республіки Крим з питань виконання делегованих відповідно до Конституції України державних виконавчих функцій і повноважень на території Автономної Республіки Крим приймаються згідно з Конституцією України і законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України та на їх виконання.

Стаття 29. Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим

1. На першій сесії Верховна Рада Автономної Республіки Крим шляхом таємного голосування з використанням бюлетенів обирає з числа депутатів Голову Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

2. Голова Верховної Ради представляє Верховну Раду Автономної Республіки Крим у відносинах з Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, центральними та місцевими органами державної влади України, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, громадянами, їх об'єднаннями; посадовими особами та органами інших держав, їх регіонів, об'єднань громадян, установ, організацій; з міжнародними організаціями; організує діяльність Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

3. Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим:

1) веде засідання Верховної Ради Автономної Республіки Крим та її Президії, забезпечує підготовку засідань і організує контроль за виконанням рішень і постанов Верховної Ради Автономної Республіки Крим та рішень її Президії;

2) пропонує кандидатури на посади першого заступника і заступника Голови Верховної Ради Автономної Республіки Крим, голів постійних комісій Верховної Ради Автономної Республіки Крим та на інші посади, передбачені чинним законодавством;

3) затверджує за рішенням Верховної Ради Автономної Республіки Крим штатний розпис апарату в межах кошторису витрат Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

4) здійснює загальне керівництво підготовкою питань, які підлягають розгляду Верховною Радою Автономної Республіки Крим;

5) підписує нормативно-правові та інші акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим, договори та угоди з питань, віднесених до відання Автономної Республіки Крим, у порядку, який визначається Верховною Радою Автономної Республіки Крим відповідно до законів України;

6) представляє Верховній Раді Автономної Республіки Крим кандидатуру для призначення на посаду Голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим;

7) вручає Грамоту і Почесну грамоту Верховної Ради Автономної Республіки Крим та її Президії, інші відзнаки Автономної Республіки Крим;

8) скликає позачергову сесію Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

9) представляє кандидатури на посади керівника Секретаріату і керуючого справами Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

10) погоджує призначення на посади і звільнення з посад заступників начальника Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в Криму, начальників міських і районних відділів внутрішніх справ Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в Криму; заступників начальника Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим; голови і заступників голови Державної податкової адміністрації в Автономній Республіці Крим і керівників районних і міських державних податкових інспекцій в Автономній Республіці Крим; начальника і заступників начальника управління податкової міліції в Автономній Республіці Крим; начальника і заступників начальника Контрольно-ревізійного управління в Автономній

Республіці Крим; начальника і заступників начальника Кримської регіональної митниці; директора Радіотелевізійного передавального центру; голови Фонду майна Автономної Республіки Крим.

Інші повноваження і порядок діяльності Голови Верховної Ради Автономної Республіки Крим, а також його першого заступника і заступника визначаються відповідно до Конституції України, законів України, Конституції Автономної Республіки Крим, Регламенту Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

4. Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим підзвітний Верховній Раді Автономної Республіки Крим і відповідальний перед нею. Його може бути звільнено з посади Верховною Радою Автономної Республіки Крим, якщо за це проголосувало більше половини депутатів від загального складу Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Порядок дострокового звільнення з посади Голови Верховної Ради Автономної Республіки Крим визначається законами України, Конституцією Автономної Республіки Крим і Регламентом Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

5. Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим виконує свої обов'язки до відкриття першої сесії Верховної Ради Автономної Республіки Крим нового скликання, крім випадків дострокового припинення повноважень Голови Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

6. Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим у межах своїх повноважень видає розпорядження.

Стаття 30. Президія Верховної Ради Автономної Республіки Крим

1. Для координації роботи органів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сприяння депутатам у виконанні ними своїх обов'язків, підготовки сесій і реалізації інших повноважень утворюється Президія Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

2. До Президії Верховної Ради Автономної Республіки Крим входять за посадою Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим, його перший заступник і заступник, голови постійних комісій Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

3. Очолює Президію Верховної Ради Автономної Республіки Крим Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

4. Порядок діяльності Президії Верховної Ради Автономної Республіки Крим визначається згідно з Конституцією України, законами України, Конституцією Автономної Республіки Крим, Регламентом Верховної Ради Автономної Республіки Крим та іншими нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Стаття 31. Повноваження Президії Верховної Ради Автономної Республіки Крим

1. Президія Верховної Ради Автономної Республіки Крим:

1) скликає сесії Верховної Ради Автономної Республіки Крим і організує їх підготовку;

2) формує проект порядку денного і вносить його на затвердження сесії Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

3) координує роботу органів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

4) забезпечує реєстрацію і офіційне оприлюднення нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

5) засновує Почесну грамоту Президії Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

2. Президія Верховної Ради Автономної Республіки Крим здійснює інші організаційні повноваження, передані їй нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

3. Не рідше одного разу на рік Президія Верховної Ради Автономної Республіки Крим звітує перед Верховною Радою Автономної Республіки Крим про виконану роботу.

Стаття 32. Постійні, тимчасові комісії та інші органи Верховної Ради Автономної Республіки Крим

1. Постійні та тимчасові комісії Верховної Ради Автономної Республіки Крим є органами Верховної Ради Автономної Республіки Крим, які обираються з числа її депутатів для вивчення, попереднього розгляду і підготовки питань, які відносяться до її відання, здійснення контролю за виконанням постанов і рішень Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

2. Повноваження і порядок діяльності постійних і тимчасових комісій визначаються Регламентом Верховної Ради Автономної Республіки Крим і нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

3. З метою забезпечення контролю за дотриманням законодавства України про приватизацію Верховна Рада Автономної Республіки Крим утворює Контрольну комісію Верховної Ради Автономної Республіки Крим з питань приватизації.

4. З питань, віднесених до її компетенції, Верховна Рада Автономної Республіки Крим утворює інші органи, визначає організацію, повноваження і порядок їх діяльності.

Стаття 33. Статус виборних посадових осіб Верховної Ради Автономної Республіки Крим

1. Виборні посади Верховної Ради Автономної Республіки Крим відносяться до відповідних категорій посад державних службовців у порядку, встановленому Законом України “Про державну службу”.

2. Оплата праці виборних посадових осіб Верховної Ради Автономної Республіки Крим здійснюється за рахунок коштів республіканського бюджету Автономної Республіки Крим.

Стаття 34. Фінансування і кошторис витрат Верховної Ради Автономної Республіки Крим

1. Фінансування витрат на забезпечення діяльності Верховної Ради Автономної Республіки Крим передбачається окремим рядком у бюджеті Автономної Республіки Крим.

2. Кошторис витрат, пов’язаних з діяльністю Верховної Ради Автономної Республіки Крим та її органів, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, затверджується Верховною Радою Автономної Республіки Крим.

Глава 7. РАДА МІНІСТРІВ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ

Стаття 35. Загальні положення

1. Рада міністрів Автономної Республіки Крим як орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим самостійно здійснює виконавчі функції і повноваження з питань, віднесених до відання Автономної Республіки Крим Конституцією України, Конституцією Автономної Республіки Крим і законами України.

2. Рада міністрів Автономної Республіки Крим формується Верховною Радою Автономної Республіки Крим на термін її повноважень, відповідальна перед нею і очолюється Головою Ради міністрів Автономної Республіки Крим.

3. Рада міністрів Автономної Республіки Крим виконує також державні виконавчі функції і повноваження, делеговані законами України відповідно до Конституції України.

З метою забезпечення виконання делегованих державних виконавчих функцій і повноважень Автономній Республіці Крим передаються фінансові, матеріальні кошти і об’єкти державної власності, необхідні для виконання зазначених повноважень.

Організація, порядок виконання зазначених функцій і повноважень республіканськими органами Автономної Республіки Крим визначаються нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

4. Законами України та прийнятими на їх основі та на їх виконання нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України та Верховної Ради Автономної Республіки Крим можуть визначатися окремі умови виконання делегованих державних виконавчих функцій і повноважень, реалізації загальнодержавних і регіональних програм; координуватися діяльність у боротьбі з катастрофами, стихійними лихами, епідеміями та епізоотіями, щодо ліквідації їх наслідків, природокористування, охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки, безпечних і здорових умов життя населення, охорони пам’яток історії та культури, організації та розвитку освіти, науки і культури, фізичної культури та спорту, забезпечення правопорядку і громадської безпеки, здійснення спільних проектів у регіоні, а також вирішення інших питань, віднесених до компетенції виконавчих органів.

5. З питань виконання державних функцій і повноважень Рада міністрів Автономної Республіки Крим, Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим, його заступники, керівники відповідних міністерств і республіканських комітетів Автономної Республіки Крим підзвітні і підконтрольні Кабінету Міністрів України, а керівники місцевих державних адміністрацій – Раді міністрів Автономної Республіки Крим.

Стаття 36. Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим

1. Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим представляє Раду міністрів Автономної Республіки Крим у відносинах з Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, центральними та місцевими органами виконавчої влади України, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами і організаціями, громадянами, їх об’єднаннями, посадовими особами; органами інших держав, їх регіонів, об’єднань громадян, установ, організацій; з міжнародними організаціями; організовує діяльність Ради міністрів Автономної Республіки Крим.

2. Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим:

1) веде засідання Ради міністрів Автономної Республіки Крим, забезпечує підготовку засідань і організує контроль за виконанням актів Ради міністрів Автономної Республіки Крим;

2) подає Верховній Раді Автономної Республіки Крим кандидатури для призначення на посади заступників Голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим, міністрів, голів республіканських комітетів;

3) затверджує штатний розпис міністерств, республіканських комітетів, апарату Ради міністрів у межах чисельності і кошторису витрат, затверджених Верховною Радою Автономної Республіки Крим;

4) здійснює загальне керівництво підготовкою питань, які підлягають розгляду на засіданнях Ради міністрів Автономної Республіки Крим;

5) підписує постанови, рішення і розпорядження Ради міністрів Автономної Республіки Крим, договори, угоди в межах своїх повноважень;

6) вручає Почесну грамоту Ради міністрів Автономної Республіки Крим.

7) погоджує призначення на посади і звільнення з посад заступників начальника Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в Криму, начальників міських і районних відділів внутрішніх справ Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в Криму; заступників начальника Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим; голови і заступників голови Державної податкової адміністрації в Автономній Республіці Крим і керівників районних і міських державних податкових інспекцій в Автономній Республіці Крим; начальника і заступників начальника управління податкової міліції в Автономній Республіці Крим; начальника і заступників начальника Контрольно-ревізійного управління в Автономній Республіці Крим; начальника і заступників начальника Кримської регіональної митниці; директора Радіотелевізійного передавального центру.

Інші повноваження і порядок діяльності Голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим, а також його заступників визначаються відповідно до Конституції України, законів України, Конституції Автономної Республіки Крим.

Стаття 37. Призначення на посади і звільнення з посад Голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим, його заступників, міністрів, голів республіканських комітетів Автономної Республіки Крим, їх звіти

1. Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим призначається на посаду і звільняється з посади Верховною Радою Автономної Республіки Крим за поданням Голови Верховної Ради Автономної Республіки Крим і за погодженням з Президентом України.

2. Заступники Голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим, міністри і голови республіканських комітетів Автономної Республіки Крим призначаються на посади Верховною Радою Автономної Республіки Крим за поданням Голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим.

3. Керівники місцевих державних адміністрацій в Автономній Республіці Крим призначаються на посади і звільняються з посад Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України, погодженням з Головою Верховної Ради Автономної Республіки Крим і Головою Ради міністрів Автономної Республіки Крим, Постійним представником Президента України в Автономній Республіці Крим.

4. Рада міністрів Автономної Республіки Крим не більше двох разів на рік подає Верховній Раді Автономної Республіки Крим звіт про свою діяльність у цілому (комплексний), а також щокварталу подає письмову інформацію про стан справ у соціально-економічній, культурній та інших сферах Автономної Республіки Крим.

5. Верховна Рада Автономної Республіки Крим за пропозицією Голови Верховної Ради Автономної Республіки Крим, або не менше п'яти постійних комісій, або однієї третини депутатів від загального складу Верховної Ради Автономної Республіки Крим має право не більше двох разів на рік заслуховувати звіт з окремого напрямку діяльності

Ради міністрів Автономної Республіки Крим, звіти окремих міністерств, республіканських комітетів Автономної Республіки Крим про свою діяльність.

6. Зі звітом про діяльність Ради міністрів Автономної Республіки Крим у цілому виступає Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим або особа, що виконує його обов'язки.

Зі звітом про діяльність Ради міністрів Автономної Республіки Крим з окремих напрямків виступає заступник Голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим, який курирує відповідні питання.

Зі звітом про діяльність міністерства або республіканського комітету Автономної Республіки Крим виступає міністр або голова республіканського комітету Автономної Республіки Крим, або особи, які виконують їх обов'язки.

7. Якщо за результатами звіту діяльність Ради міністрів Автономної Республіки Крим у цілому буде визнана Верховною Радою Автономної Республіки Крим незадовільною, Верховна Рада Автономної Республіки Крим має право в порядку, передбаченому Конституцією України, прийняти рішення:

про відставку (припинення повноважень) Ради міністрів Автономної Республіки Крим у зв'язку з висловленням недовіри;

про звільнення з посади Голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим у зв'язку з висловленням недовіри.

Якщо за результатами звіту робота з окремих напрямків діяльності Ради міністрів Автономної Республіки Крим або окремих міністерств і республіканських комітетів Автономної Республіки Крим буде визнана Верховною Радою Автономної Республіки Крим незадовільною, Верховна Рада Автономної Республіки Крим має право в порядку, передбаченому Конституцією України, прийняти рішення про звільнення заступника Голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим, міністра або голови республіканського комітету Автономної Республіки Крим у зв'язку з висловленням недовіри.

8. Верховна Рада Автономної Республіки Крим може висловити недовіру Голові Ради міністрів Автономної Республіки Крим або окремим членам Ради міністрів Автономної Республіки Крим у зв'язку з неналежним виконанням ними своїх обов'язків, порушенням Конституції України, Конституції Автономної Республіки Крим, законів України, нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Стаття 38. Повноваження Ради міністрів Автономної Республіки Крим

1. Рада міністрів Автономної Республіки Крим здійснює виконавчі функції та повноваження з питань, віднесених до самостійного відання Автономної Республіки Крим, а також здійснює державні виконавчі функції, делеговані відповідно до Конституції України.

Рада міністрів Автономної Республіки Крим виконує інші функції та повноваження, передбачені Конституцією України, Конституцією Автономної Республіки Крим, законами України, нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим у межах її компетенції.

2. Рада міністрів Автономної Республіки Крим здійснює виконавчі функції і повноваження, віднесені до самостійного відання Автономної Республіки Крим, з питань:

розвитку економіки;

планування економічного і соціального розвитку;

фінансової, кредитної та цінової політики;
промисловості;
паливно-енергетичного комплексу;
сільського господарства;
землеустрою;
лісового господарства;
водогосподарського будівництва і зрошуваного землеробства;
організації і розвитку курортно-рекреаційної сфери і туризму;
управління санаторно-курортними і туристичними комплексами Автономної Республіки Крим;
зовнішньоекономічної діяльності та зовнішніх зв'язків;
транспорту, зв'язку і дорожнього будівництва;
житлово-комунального господарства і благоустрою, архітектури і містобудування;
торговельного і побутового обслуговування населення;
організації та розвитку освіти, науки, культури, мистецтва, охорони пам'яток історії та культури;
поліграфії та видавничої справи;
охорони навколишнього природного середовища;
організації та забезпечення безпечних і здорових умов життя населення, організації та розвитку охорони здоров'я, фізичної культури і спорту;
праці, її оплати, умов і охорони праці, соціальних питань та зайнятості населення, соціального захисту населення;
забезпечення законності, охорони громадського порядку і прав громадян;
міжнародних відносин;
молодіжної політики, охорони материнства і дитинства;
управління майном Автономної Республіки Крим у порядку, визначеному Верховною Радою Автономної Республіки Крим.

Рада міністрів Автономної Республіки Крим здійснює управління майном, яке знаходиться на балансі Ради міністрів Автономної Республіки Крим, засновує друкований орган Ради міністрів Автономної Республіки Крим, здійснює інші повноваження, передбачені Конституцією Автономної Республіки Крим, законами України, нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим, прийнятими в межах її компетенції.

3. Відносини органів влади Автономної Республіки Крим з підприємствами, установами та організаціями, які перебувають у власності Автономної Республіки Крим, будуються на основі їх підзвітності і підконтрольності органам влади Автономної Республіки Крим у межах і формах, передбачених законами України і відповідно до них Конституцією Автономної Республіки Крим, нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим, прийнятими в межах її компетенції.

4. Відносини органів влади Автономної Республіки Крим з підприємствами, установами і організаціями інших форм власності, а також з тими, які не перебувають в її

управлінні, будуються на договірній і податковій основі та здійснюються в межах і формах, передбачених законодавством України.

З питань, віднесених до відання Автономної Республіки Крим, підприємства, установи і організації, які не належать Автономній Республіці Крим, зобов'язані надавати відповідну інформацію на вимогу органів влади Автономної Республіки Крим.

5. Рада міністрів Автономної Республіки Крим забезпечує взаємодію органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим з правоохоронними органами з питань громадської безпеки, охорони правопорядку і дотримання законності.

6. Рада міністрів Автономної Республіки Крим у межах своєї компетенції має право скасовувати акти міністерств і республіканських комітетів Автономної Республіки Крим, інших підвідомчих їй органів, а з питань виконання державних функцій і повноважень – також акти місцевих державних адміністрацій, якщо вони прийняті з порушенням Конституції України, законів України, актів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України.

7. Повноваження, порядок організації та діяльності Ради міністрів Автономної Республіки Крим визначаються Конституцією України, Конституцією Автономної Республіки Крим, законами України і нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

8. Рада міністрів Автономної Республіки Крим у межах своєї компетенції видає постанови, рішення і розпорядження, обов'язкові до виконання на всій території республіки.

У порядку, який визначається Верховною Радою Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим укладає договори та угоди з питань, віднесених до відання Автономної Республіки Крим.

Глава 8. ПРАВОСУДДЯ ТА ОРГАНИ ПРОКУРАТУРИ В АВТОНОМНІЙ РЕСПУБЛІЦІ КРИМ

Стаття 39. Правосуддя в Автономній Республіці Крим

Правосуддя в Автономній Республіці Крим здійснюється на основі та згідно з Конституцією України і законами України.

Судами України застосовуються Конституція Автономної Республіки Крим, нормативно-правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим, акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим у випадках, передбачених законами України.

Стаття 40. Суди в Автономній Республіці Крим

Суди, які діють на території Автономної Республіки Крим, входять до єдиної системи органів судової влади України.

Автономна Республіка Крим бере участь в забезпеченні діяльності судів, які діють на території Автономної Республіки Крим, здійснює інші повноваження у випадках, передбачених законами України.

Стаття 41. Організація і діяльність органів прокуратури в Автономній Республіці Крим

1. Організація і діяльність органів прокуратури в Автономній Республіці Крим визначаються Конституцією України і законами України.

2. Верховна Рада Автономної Республіки Крим має право заслуховувати інформацію Прокурора Автономної Республіки Крим і порушувати питання про його звільнення з посади перед Генеральним прокурором України.

Розділ IV. МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В АВТОНОМНІЙ РЕСПУБЛІЦІ КРИМ

Глава 9. ЗДІЙСНЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В АВТОНОМНІЙ РЕСПУБЛІЦІ КРИМ

Стаття 42. Правові основи місцевого самоврядування в Автономній Республіці Крим

1. Місцеве самоврядування в Автономній Республіці Крим здійснюється згідно з Конституцією України і законами України.

2. Відповідно до Конституції України законами України Автономній Республіці Крим можуть делегуватися повноваження щодо забезпечення збалансованого соціально-економічного і культурного розвитку Автономної Республіки Крим, реалізації програм соціально-економічного, культурного та іншого розвитку автономної республіки.

Стаття 43. Забезпечення дотримання прав і свобод громадян в Автономній Республіці Крим

1. Згідно з Конституцією України Верховна Рада Автономної Республіки Крим у межах своїх повноважень бере участь у забезпеченні прав і свобод громадян на території Автономної Республіки Крим.

2. У разі порушення органами місцевого самоврядування, сільськими, селищними, міськими головами, головами місцевих державних адміністрацій прав і свобод громадян, передбачених Конституцією України і законами України, і не приведення на вимогу Верховної Ради Автономної Республіки Крим своїх актів у відповідність з Конституцією України і законами України Верховна Рада Автономної Республіки Крим має право звернутися:

до Президента України – про звільнення з посад голів місцевих державних адміністрацій у порядку, передбаченому Конституцією України;

до Верховної Ради України – про призначення позачергових виборів місцевої ради, сільського, селищного, міського голови згідно з законодавством України.

Стаття 44. Делегування функцій і повноважень

1. Згідно з Конституцією України, законами України, Європейською Хартією про місцеве самоврядування, Конституцією Автономної Республіки Крим, нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим органам місцевого самоврядування може делегуватися виконання окремих повноважень з передачею фінансів і майна для забезпечення виконання зазначених повноважень.

На основі погоджених рішень або угод між Верховною Радою Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування можуть визначатися порядок і умови виконання делегованих повноважень.

2. Згідно з Конституцією України Рада міністрів Автономної Республіки Крим контролює виконання органами місцевого самоврядування повноважень, делегованих їм законом України, а також повноважень, делегованих нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Дія актів органів місцевого самоврядування в Автономній Республіці Крим з питань виконання делегованих їм повноважень у випадку, якщо вони суперечать Конституції України і законам України, актам Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правовим актам Автономної Республіки Крим, може зупинятися відповідно Верховною Радою Автономної Республіки Крим (акти представницьких органів), Радою

міністрів Автономної Республіки Крим (акти виконавчих органів) з одночасним зверненням до суду.

Стаття 45. Взаємодія органів влади Автономної Республіки Крим з органами місцевого самоврядування в Автономній Республіці Крим

1. Відповідно до Конституції України з метою забезпечення збалансованого соціально-економічного, культурного та іншого розвитку регіону на основі погоджених рішень або угод між Верховною Радою Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування в Автономній Республіці Крим можуть визначатися порядок і умови реалізації спільних програм і проектів, спільного вирішення інших питань, віднесених до компетенції Автономної Республіки Крим і місцевого самоврядування.

2. Спільні програми соціально-економічного, культурного та іншого розвитку, а також спільні проекти фінансуються за рахунок коштів, які залучаються з бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів.

Залучення коштів з бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів, передача майна для реалізації названих вище спільних програм та проектів здійснюються на основі рішень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, а також відповідної місцевої ради або на основі угод між ними.

3. Спільні програми і проекти можуть фінансуватися також за рахунок коштів цільового фонду по забезпеченню збалансованого соціально-економічного та іншого розвитку Автономної Республіки Крим, який формується з коштів, переданих з Державного бюджету України, республіканського бюджету Автономної Республіки Крим, коштів місцевих бюджетів та інших коштів у порядку, який визначається законами України і нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим у межах її компетенції.

4.3 метою збалансованого соціально-економічного і культурного розвитку регіону Верховна Рада Автономної Республіки Крим взаємодіє з асоціаціями органів місцевого самоврядування в Автономній Республіці Крим та іншими добровільними об'єднаннями органів місцевого самоврядування.

Асоціації органів місцевого самоврядування в Автономній Республіці Крим можуть вносити на розгляд Верховної Ради Автономної Республіки Крим рекомендації та пропозиції у встановленому законом порядку.

Порядок взаємодії Верховної Ради Автономної Республіки Крим з асоціаціями органів місцевого самоврядування в Автономній Республіці Крим та іншими добровільними об'єднаннями органів місцевого самоврядування визначається на взаємопогодженій основі.

Стаття 46. Питання взаємодії органів влади Автономної Республіки Крим з органами місцевого самоврядування в Автономній Республіці Крим

Відповідно до Конституції України з метою забезпечення збалансованого соціально-економічного, культурного та іншого розвитку регіону Верховна Рада Автономної Республіки Крим і органи місцевого самоврядування на взаємопогодженій основі та у порядку, який визначається Конституцією Автономної Республіки Крим та законодавством України, можуть об'єднувати фінансові та матеріальні кошти, майно, координувати діяльність органів та служб, установ і організацій для підготовки та реалізації спільних програм і проектів, спільного вирішення інших питань, віднесених до їх компетенції, в тому числі у сфері:

освіти, охорони здоров'я, землеустрою, архітектури і містобудування, охорони навколишнього природного середовища, організації і координації зовнішньоекономічної діяльності, використання природних копалин, транспорту, будівництва і ремонту доріг, водопостачання, зв'язку, забезпечення паливними та іншими енергоресурсами, будівництва і реконструкції промислових об'єктів, об'єктів комунального та соціально-культурного призначення, організації контролю за якістю і безпекою будівельних і ремонтних робіт, організації санітарно-епідемічного контролю, охорони і використання пам'яток історії та культури, природних заповідників, організації туристичної та курортно-рекреаційної діяльності, архівної справи, організації та забезпечення діяльності бібліотек, музеїв, театрів та інших питань;

здійснення програм підготовки кадрів, підготовки і реалізації програм зайнятості населення і використання трудових ресурсів, програм допомоги і сприяння малозабезпеченим сім'ям і громадянам, пенсіонерам та інвалідам, багатодітним сім'ям, здійснення молодіжних програм, у тому числі з питань бездоглядності неповнолітніх, програм у сфері науки і культури, а також фізкультури і спорту, програм запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій, а також підготовки і реалізації інших програм та проектів.

Стаття 47. Порядок взаємодії органів влади, установ, організацій Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування

Порядок взаємодії органів влади, установ та організацій Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування визначається угодами або погодженими рішеннями Верховної Ради Автономної Республіки Крим і місцевих рад.

У сфері спільної діяльності може здійснюватися погоджена кадрова політика.

Розділ V. ГАРАНТІЇ СТАТУСУ І ПОВНОВАЖЕНЬ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ

Стаття 48. Гарантії та забезпечення статусу і повноважень Автономної Республіки Крим

1. Встановлені Конституцією України, Конституцією Автономної Республіки Крим, законами України статус і повноваження Автономної Республіки Крим, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і Ради міністрів Автономної Республіки Крим гарантуються державою України і забезпечуються демократичними інститутами суспільства, діяльністю органів державної влади, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, громадян та їх об'єднань.

2. Верховна Рада Автономної Республіки Крим на підставі рішення консультативного республіканського (місцевого) референдуму може вносити пропозиції про зміни, які стосуються обмежень статусу і повноважень Автономної Республіки Крим, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і Ради міністрів Автономної Республіки Крим, визначених Конституцією України, законами України.

Конституція Автономної Республіки Крим може бути змінена виключно Верховною Радою Автономної Республіки Крим.

УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою

{Щодо визнання неконституційними окремих положень див. Рішення Конституційного Суду №3-п/2000 від 27.03.2000}

{Щодо визнання конституційними окремих положень див. Рішення Конституційного Суду №3-пр/2000 від 27.03.2000}

{Із змінами, внесеними згідно з Указом Президента №548/2000 від 29.03.2000}

На виконання вимоги більш як трьох мільйонів громадян України, засвідченої в установленому порядку протоколом Центральної виборчої комісії "Про загальні підсумки збирання підписів громадян України під вимогою проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою" від 15 січня 2000 року, виходячи з нагальної необхідності консолідації суспільства для вирішення найважливіших соціально-економічних проблем, забезпечення ефективного функціонування всього державного механізму в Україні, подолання багаторічного протистояння і конфронтації між різними політичними силами, органами законодавчої і виконавчої влади, що істотно гальмує здійснення економічних перетворень і ставить під загрозу утвердження незалежної, демократичної, правової Української держави, з метою з'ясування позиції громадян України щодо ряду актуальних питань, від своєчасного вирішення яких залежить майбутнє країни, а також внесення у зв'язку з цим відповідних змін до Основного Закону України, керуючись статтею 72 та пунктом 6 частини першої статті 106 Конституції України **постановляю:**

1. Проголосити проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою у неділю 16 квітня 2000 року.

2. Включити до бюлетенів для таємного голосування такі питання та можливі відповіді на них: *(Пункт 1 статті 2 виключено на підставі Указу Президента №548/2000 від 29.03.2000)*

2) "Чи підтримуєте Ви пропозиції про доповнення статті 90 Конституції України новою третьою частиною такого змісту:

"Президент України може також достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо Верховна Рада України протягом одного місяця не змогла сформувати постійно діючу парламентську більшість або у разі незатвердження нею протягом трьох місяців підготовленого і поданого в установленому порядку Кабінетом Міністрів України Державного бюджету України", яка б установлювала додаткові підстави для розпуску Президентом України Верховної Ради України, та відповідне доповнення пункту 8 частини першої статті 106 Конституції України словами:

"та в інших випадках, передбачених Конституцією України?"

Так.

Ні".

3) "Чи згодні Ви з необхідністю обмеження депутатської недоторканності народних депутатів України і вилученням у зв'язку з цим частини третьої статті 80 Конституції України:

"Народні депутати України не можуть бути без згоди Верховної Ради України притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані?"

Так.

Ні”.

4) “Чи згодні Ви із зменшенням загальної кількості народних депутатів України з 450 до 300 і пов’язаною з цим заміною у частині першої статті 76 Конституції України слів “чотириста п’ятдесят” на слово “триста”, а також внесенням відповідних змін до виборчого законодавства?”

Так.

Ні”.

5) “Чи підтримуєте Ви необхідність формування двопалатного парламенту в Україні, одна з палат якого представляла б інтереси регіонів України і сприяла б їх реалізації, та внесення відповідних змін до Конституції України і виборчого законодавства?”

Так.

Ні”.

(Пункт 6 статті 2 виключено на підставі Указу Президента №548/2000 від 29.03.2000)

3. Волевиявлення громадян України здійснюється шляхом викреслення в разі позитивної відповіді слова “Ні”, а в разі негативної відповіді – слова “Так”.

4. Покласти підготовку і проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою з питань, передбачених цим Указом, на Центральну виборчу комісію, відповідні територіальні та дільничні комісії.

Центральна виборча комісія, територіальні та дільничні комісії здійснюють повноваження щодо підготовки і проведення всеукраїнського референдуму відповідно до Конституції України, Закону України “Про Центральну виборчу комісію”, а також Закону України “Про всеукраїнський та місцеві референдуми” в частині, що не суперечить Конституції України.

5. Кабінету Міністрів України забезпечити фінансування підготовки та проведення всеукраїнського референдуму згідно з кошторисом, затвердженим Центральною виборчою комісією.

6. Центральним органам виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевим державним адміністраціям надавати необхідну організаційну та технічну допомогу комісіям з всеукраїнського референдуму.

7. Цей Указ набирає чинності з дня його оприлюднення.

Президент України
м.Київ, 15 січня 2000 року
№65/2000

Л.КУЧМА

РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ¹

у справі за конституційними поданнями 103 і 108 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України “Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою” (справа про всеукраїнський референдум за народною ініціативою)

№3-рп/2000 від 27 березня 2000р., справа №1-26/2000

Конституційний Суд України...

Керуючись статтями 147, 150, 152 Конституції України, статтями 51, 61, 70, 81 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України **вирішив**:

1. Визнати такими, що відповідають Конституції України (є конституційними), положення статті 1, пунктів 2, 3, 4, 5 статті 2, статей 3, 4, 5, 6, 7 Указу Президента України “Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою” від 15 січня 2000 року №65/2000.

Схвалені всеукраїнським референдумом за народною ініціативою питання, викладені в пунктах 2, 3, 4, 5 статті 2 Указу Президента України “Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою”, є обов’язковими для розгляду і прийняття рішень у порядку, визначеному Конституцією України, зокрема її розділом XIII “Внесення змін до Конституції України”, та законами України.

2. Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), такі положення Указу Президента України “Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою” від 15 січня 2000 року №65/2000:

1) пункту 1 статті 2 Указу, в якому викладено питання: “Чи висловлюєтеся Ви за недовіру Верховній Раді України XIV скликання і внесення у зв’язку з цим доповнення до частини другої статті 90 Конституції України такого змісту: “а також у разі висловлення недовіри Верховній Раді України на всеукраїнському референдумі, що дає підстави Президентові України для розпуску Верховної Ради України?”;

2) пункту 6 статті 2 Указу, в якому викладено питання: “Чи згодні Ви з тим, що Конституція України має прийматися всеукраїнським референдумом?”.

3. Положення Указу Президента України “Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою”, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

4. Виконання цього Рішення покласти на Президента України, Верховну Раду України, Центральну виборчу комісію.

5. Рішення Конституційного Суду України є обов’язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

¹ Повну версію документа див. на сайті КСУ, <http://ccu.gov.ua:8080/uk/doccatalog/list?currDir=9351>.

УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ **Про внесення змін до Указу Президента України** **від 15 січня 2000 року №65**

У зв'язку з рішенням Конституційного Суду України від 27 березня 2000 року у справі за конституційними поданнями 103 і 108 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України “Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою” (справа про всеукраїнський референдум за народною ініціативою) та керуючись статтею 152 Конституції України **постановляю:**

1. Виключити зі статті 2 Указу Президента України від 15 січня 2000 року №65 “Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою” пункти 1 і 6.

2. Центральній виборчій комісії здійснювати підготовку і проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою з питань, передбачених пунктами 2, 3, 4 і 5 статті 2 Указу Президента України від 15 січня 2000 року №65, які рішенням Конституційного Суду України від 27 березня 2000 року визнані конституційними.

3. Цей Указ набирає чинності з дня його оприлюднення.

Президент України
м.Київ, 29 березня 2000 року
№548/2000

Л.КУЧМА

Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи

Страсбург, 4 квітня 2000 року

1. Асамблея посилається на свої Резолюції 1179 (1999р.), 1194 (1999р.) та Рекомендації 1395 (1999р.) і 1416 (1999р.) про додержання Україною своїх обов'язків і зобов'язань.

2. Асамблея вітає низку позитивних кроків, нещодавно зроблених українською владою, а саме – ратифікацію Верховною Радою Протоколу №6 до Європейської конвенції з прав людини після винесення Конституційним Судом рішення стосовно неконституційності смертної кари, а також ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин.

3. Проте Асамблея висловлює глибоке занепокоєння з приводу так званого “референдуму” щодо реформи інститутів влади, призначеного на 16 квітня 2000 року, методи проведення та система організації якого залишаються невизначеними.

4. Асамблея зазначає, що чинна Конституція 1996 року є основним внутрішнім правовим документом, на основі якого держава може розвивати істинну демократію, і вимагає неухильного додержання її положень, зокрема, щодо внесення поправок до Конституції, незалежно від їх необхідності і доцільності.

5. Вона також бере до уваги рішення Конституційного Суду від 27 березня 2000 року, в якому говориться, що:

1. запитання 1 (довіра Парламентові) та 6 (прийняття Конституції шляхом референдуму) є неконституційними;

2. у разі позитивної відповіді на запитання 2, 3, 4 та 5 зміни до Конституції мають бути розглянуті Верховною Радою.

3. Президент України і Центральна виборча комісія повинні вжити заходів щодо виконання рішення Конституційного Суду.

6. Асамблея нагадує, що у статтях 155 і 156 Конституція передбачає спеціальний порядок внесення змін до Конституції, і цей порядок має бути витриманий.

7. Далі Асамблея наголошує, що проведення референдуму не може бути правомірним доти, доки Верховна Рада не прийме нового закону про порядок проведення референдуму.

8. Асамблея занепокоєна можливими для принципу поділу влади наслідками – різким зруйнуванням системи стримувань і противаг між інститутами влади, що має на меті суттєве зміцнення ролі Президента і суттєве послаблення ролі Парламенту.

9. Асамблея бере до уваги Висновок Європейської комісії “За демократію через право” (Венеціанська комісія), схвалений 31 березня 2000 року, в якому висловлено думку, що:

- даний референдум не може безпосередньо вносити зміни в Конституцію;

- видається надзвичайно проблематичним питання, чи консультативний референдум за народною ініціативою взагалі може мати місце;

- саме Конституційний Суд України має вирішити, чи в Україні взагалі існують правові підстави для проведення референдумів на цьому стані імплементації Конституції;

- одне з питань, винесених на референдум, є однозначно неконституційним, а інші питання є надзвичайно проблематичними та/або неясними;

- загалом схвалення пропозицій, винесених на референдум, порушить баланс повноважень між Президентом і Парламентом, і те, що усі ці елементи разом викликають серйозні сумніви як щодо конституційності референдуму, так і щодо можливості його проведення взагалі, тому наполягає, щоб Моніторинговий комітет підготував доповідь, а Комітет з правових питань та прав людини висловив свою думку, які допомогли б ретельно проаналізувати перебіг конституційного процесу, що відбувається в Україні.

10. Отже, Асамблея звертається до Президента України з настійним проханням відкласти проведення референдуму доти, доки буде ухвалено новий закон про порядок проведення референдумів.

11. Отже, Асамблея рекомендує Комітетові Міністрів домагатися забезпечення цілковитого дотримання всіх положень чинної Конституції України при імплементації результатів референдуму і, зокрема, при здійсненні будь-якої процедури, спрямованої на зміну Конституції. Якщо результати референдуму буде імплементовано в неконституційному порядку або в разі зміни Конституції неконституційними засобами, Асамблея рекомендує зупинити членство України в Раді Європи.

Проект №7091 від 23.02.2001р.
вноситься на заміну проектів №2339 та №6349
Суб'єкти законодавчої ініціативи – народні депутати України:
Матвієнко А.С., Симоненко П.М., Головатий С.П., Мороз О.О.,
Крючков Г.К., Ситник К.М., Філенко В.П.

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін і доповнень до Конституції України

Верховна Рада України **постановляє:**

Внести до Конституції України наступні зміни і доповнення:

1. Доповнити статтю 81 новою частиною – третьою – такого змісту:

“У разі виходу або виключення народного депутата України, обраного за виборчим списком політичної партії (блоку партій), зі складу парламентської фракції даної партії (блоку партій) його повноваження припиняються достроково відповідно до закону”.

Частини третю та четверту статті 85 Конституції України вважати відповідно – частинами четвертою та п'ятою.

2. Доповнити статтю 82 новими частинами відповідно – шостою, сьомою та восьмою – такого змісту:

“Після початку роботи першої сесії новообраної Верховної Ради України народні депутати України утворюють зі свого складу парламентську (депутатську) більшість, відповідальну за формування державної політики шляхом безпосередньої участі у формуванні складу Кабінету Міністрів України.

До парламентської (депутатської) більшості входить більше половини конституційного складу Верховної Ради України на підставі перемоги політичної партії (блоку партій) на виборах або об'єднання партій в коаліцію після виборів.

Повноваження парламентської (депутатської) більшості та гарантії функціонування парламентської (депутатської) меншості – опозиції – визначаються законом про регламент Верховної Ради України”.

3. Пункт 12 частини першої статті 85 викласти в такій редакції:

“12) надання згоди на призначення на посаду та звільнення з посади Президентом України Прем'єр-міністра України; затвердження персонального складу Кабінету Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України; затвердження кандидатури на вакантну посаду члена Кабінету Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України”;

4. Пункт 15 частини першої статті 85 доповнити словами “та законами України”;

5. Пункт 21 частини першої статті 85 викласти в такій редакції:

“21) призначення на посади та припинення повноважень членів Центральної виборчої комісії України”;

6. Пункт 24 частини першої статті 85 викласти в такій редакції:

“24) надання згоди на призначення на посади та звільнення з посад Президентом України Голови Антимонопольного Комітету України, Голови Державного Комітету охорони державного кордону України, Голови Служби безпеки України; надання згоди на призначення Кабінетом Міністрів України Голови Державної митної служби України, Голови Державної податкової адміністрації України, Голови Фонду державного майна України”;

7. Пункт 25 частини першої статті 85 викласти в такій редакції:

“25) призначення на посаду за поданням Президента України Генерального прокурора України; звільнення з посади Генерального прокурора України”;

8. Доповнити частину першу статті 85 новим пунктом такого змісту:

“37) висловлення недовіри особам, які призначаються на посади за згодою Верховної Ради України, що має наслідком їхню відставку із займаних посад”.

9. Частину першу статті 87 викласти у такій редакції:

“Верховна Рада України за пропозицією не менш як однієї третини народних депутатів України від її конституційного складу може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та більшістю від конституційного складу Верховної Ради України прийняти резолюцію недовіри Кабінетові Міністрів України в цілому, або будь-якому із членів Кабінету Міністрів України або будь-якій іншій посадовій особі, яка призначається за згодою Верховної Ради України”.

10. Частину другу статті 89 доповнити словами “та здійснюють контроль за виконанням законів і постанов Верховної Ради України органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їхніми посадовими особами”.

11. Доповнити Конституцію України новою статтею 89-1 у такій редакції:

“Стаття 89-1. Обрання Голови Верховної Ради України, Першого заступника і заступника Голови Верховної Ради України, голів комітетів Верховної Ради України, формування складу комітетів Верховної Ради України, тимчасових спеціальних і тимчасових слідчих комісій, постійних національних парламентських делегацій до міжнародних організацій та їхніх органів здійснюється на основі пропорційного представництва політичних сил, з яких сформовано конституційний склад Верховної Ради України.

Комітети Верховної Ради України з питань бюджету, свободи слова та інформації, регламенту та депутатської етики обов'язково очолюються представниками парламентської (депутатської) меншості – опозиції”.

12. Частину другу статті 90 викласти у такій редакції:

“Президент України може достроково припинити повноваження Верховної Ради України **у випадках:**

якщо протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання Верховної Ради України не можуть розпочатися;

якщо впродовж шестидесяти днів після складення повноважень (відставки) Кабінету Міністрів України Верховна Рада України не затвердила новий склад Кабінету Міністрів України”.

13. Частину третю статті 94 доповнити другим реченням у такій редакції:

“Якщо Президент України протягом встановленого строку не повернув закон для повторного розгляду, не підписав його і не оприлюднив, закон вважається схваленим, офіційно оприлюднюється і набуває чинності за підписом Голови Верховної Ради України”.

14. Частину четверту статті 94 викласти в такій редакції:

“Якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Верховною Радою України не менш як двісті п'ятдесятьма народними депутатами України, Президент України зобов'язаний його підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів. Якщо протягом цього строку закон не був підписаний і офіційно оприлюднений Президентом України, закон офіційно оприлюднюється і набуває чинності за підписом Голови Верховної Ради України”.

15. Частину другу статті 97 доповнити словами: “Кабінетом Міністрів України”.

16. Статтю 98 викласти в такій редакції:

“Контроль за надходженням та використанням коштів Державного бюджету України від імені Верховної Ради України здійснює Рахункова палата України”.

17. Пункт 8 частини першої статті 106 викласти в такій редакції:

“8) припиняє повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених частиною другою статті 90 Конституції України”;

18. Пункт 9 частини першої статті 106 викласти в такій редакції:

“9) призначає та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Прем'єр-міністра України; приймає рішення про його відставку”;

19. Пункт 10 частини першої статті 106 вилучити.

20. Пункт 11 частини першої статті 106 викласти в такій редакції:

“11) вносить подання Верховній Раді України про призначення на посаду Генерального прокурора України”;

21. Пункт 14 частини першої статті 106 викласти в такій редакції:

“14) призначає на посаду та звільняє з посад за поданням Прем'єр-міністра України і за згодою Верховної Ради України Голову Антимонопольного Комітету України, Голову Державного Комітету охорони державного кордону України, Голову Служби безпеки України”;

22. Пункт 15 частини першої статті 106 викласти в такій редакції:

“15) утворює, реорганізовує та ліквідує за поданням Прем'єр-міністра України міністерства”;

23. Частину першу статті 111 викласти в такій редакції:

“Президент України може бути усунений з поста Верховною Радою України в порядку імпичменту у разі порушення ним присяги, вчинення ним державної зради або іншого злочину”.

24. Частину шосту статті 111 викласти в такій редакції:

“Рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту приймається Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу після перевірки справи Конституційним Судом України і отримання його висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпичмент та отримання висновку Верховного Суду України про те, що діяння, в яких звинувачується Президент України, є порушенням присяги або такими, що містять ознаки державної зради або іншого злочину”.

25. Статтю 112 викласти у такій редакції:

“У разі дострокового припинення повноважень Президента України відповідно до статей 108, 109, 110, 111 цієї Конституції виконання обов'язків Президента України на період до обрання і вступу на пост нового Президента України покладається на Голову Верховної Ради України.

У разі неможливості Головою Верховної Ради України виконувати свої обов'язки за станом здоров'я або коли на час дострокового припинення повноважень Президента України посада Голови Верховної Ради України є вакантною, виконання обов'язків Президента України покладається на Прем'єр-міністра України.

Виконуючий обов'язки Президента України до вступу на пост нового Президента України не може здійснювати повноваження передбачені пунктами 2, 6, 8, 11, 12, 14, 15, 16, 22, 25, 27 статті 106 Конституції України”.

26. Частину другу статті 113 викласти в такій редакції:

“Кабінет Міністрів України відповідальний перед Верховною Радою України і підзвітний їй у межах, передбачених Конституцією України”.

27. Частину третю статті 114 викласти в такій редакції:

“Персональний склад Кабінету Міністрів України формується Прем'єр-міністром України впродовж двох тижнів після призначення Прем'єр-міністра України на посаду. Кожний член Кабінету Міністрів України набуває повноважень після затвердження його на посаді Верховною Радою України і складення ним присяги”.

28. Частину п'яту статті 114 викласти в такій редакції:

“Прем'єр-міністр України входить із поданням до Президента України про утворення, реорганізацію та ліквідацію міністерств в межах коштів, передбачених Державним бюджетом України на утримання органів виконавчої влади”.

29. Першу частину статті 115 викласти в такій редакції:

“Кабінет Міністрів України складає повноваження перед новообраною Верховною Радою України в день її першого сесійного засідання”.

30. Частину другу статті 115 викласти в такій редакції:

“Прем'єр-міністр України має право заявити Президенту України про свою відставку. Відставка Прем'єр-міністра України має наслідком відставку всього складу Кабінету Міністрів України”.

31. Частину третю статті 115 викласти в такій редакції:

“Член Кабінету Міністрів України має право заявити про свою відставку Прем’єр-міністрові України”.

32. Частину шосту статті 115 викласти в такій редакції:

“Кабінет Міністрів України, відставка якого є наслідком прийняття Верховної Ради України резолюції недовіри, за дорученням Верховної Ради України продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новоствореного Кабінету Міністрів України, але не довше ніж шістьдесят днів”.

33. У пункті 10 статті 116 вилучити слова “актами Президента України”.

34. Статтю 116 доповнити новим – десятим – пунктом в такій редакції:

“10) утворює, реорганізовує та ліквідує за поданням Прем’єр-міністра України органи виконавчої влади, крім міністерств, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади”;

Пункт 10 статті 116 Конституції вважати пунктом 11.

35. Частину четверту статті 118 викласти в такій редакції:

“Голови місцевих державних адміністрацій призначаються на посаду і звільняються з посади Кабінетом Міністрів України за поданням Прем’єр-міністра України”.

36. Частину п’яту статті 118 викласти в такій редакції:

“Голови місцевих державних адміністрацій при здійсненні своїх повноважень відповідалні перед Кабінетом Міністрів України, підзвітні та підконтрольні органам виконавчої влади вищого рівня”.

37. Частину восьму статті 118 викласти в такій редакції:

“Рішення голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції та законам України, іншим актам законодавства України, можуть бути відповідно до закону скасовані Кабінетом Міністрів України або головою місцевої державної адміністрації вищого рівня”.

38. Частину дев’яту статті 118 викласти в такій редакції:

“Обласна чи районна рада може висловити недовіру голові відповідної місцевої державної адміністрації, на підставі чого Кабінет Міністрів України приймає рішення і дає обґрунтовану відповідь”.

39. Частину десяту статті 118 викласти в такій редакції:

“Якщо недовіру голові районної чи обласної державної адміністрації висловили не менш як дві третини депутатів від складу відповідної ради, Кабінет Міністрів України приймає рішення про відставку голови місцевої державної адміністрації”.

40. Частину першу статті 122 викласти в такій редакції:

“Прокуратуру України очолює Генеральний прокурор України, який призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Президента України та звільняється з посади Верховною Радою України”.

ВИСНОВОК КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ²

у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України “Про внесення змін і доповнень до Конституції України” вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа щодо внесення змін до статей 81, 82, 85, 87, 89, 90, 94, 97, 98, 106, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 122 Конституції України та доповнення її статтею 891)
№1-в/2002 від 16 жовтня 2002р., справа №122/2002

Конституційний Суд України...

розглянув на пленарному засіданні справу за зверненням Верховної Ради України про надання Конституційним Судом України висновку щодо відповідності проекту Закону України “Про внесення змін і доповнень до Конституції України” №7091 від 23 лютого 2001 року вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Керуючись статтями 147, 154, 156, 159 Конституції України, статтями 45, 51, 63, 66, 69 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України **дійшов висновку:**

1. Визнати такими, що відповідають вимогам статей 157 і 158 Конституції України, положення проекту Закону України “Про внесення змін і доповнень до Конституції України” №7091 від 23 лютого 2001 року...

2. Припинити конституційне провадження у справі щодо проекту Закону України “Про внесення змін і доповнень до Конституції України” №7091 від 23 лютого 2001 року в частині, якою пропонується:

“Частину другу статті 89 доповнити словами: “та здійснюють контроль за виконанням законів і постанов Верховної Ради України органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їхніми посадовими особами”.

3. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України “Про внесення змін і доповнень до Конституції України” №7091 від 23 лютого 2001 року вимогам статей 157 і 158 Конституції України є обов’язковим до виконання, остаточним і не може бути оскарженим.

Висновок Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

² Повну версію документа див. на сайті КСУ, <http://ccu.gov.ua:8080/uk/doccatalog/list?currDir=8768>.

Проект (на заміну) №3207 від 19.06.2003р.
Суб'єкт права законодавчої ініціативи:
Президент України
Ініціатор законопроекту:
Кучма Леонід Данилович

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до Конституції України

Верховна Рада України **постановляє:**

Внести до Конституції України такі зміни і доповнення:

1) статті 76-78, 81-83, 85, 87-90 і 93 викласти відповідно в такій редакції:

“Стаття 76. Конституційний склад Верховної Ради України – чотириста п'ятдесят народних депутатів України, які обираються відповідно до закону на пропорційній основі.

Верховна Рада України є повноважною за умови обрання не менш як двох третин від її конституційного складу.

Строк повноважень Верховної Ради України становить п'ять років.

Стаття 77. Чергові вибори до Верховної Ради України проводяться в рік, протягом якого проводяться чергові вибори Президента України, чергові вибори до Верховної Ради Автономної Республіки Крим та до органів місцевого самоврядування.

Чергові вибори до Верховної Ради України проводяться протягом п'ятого року повноважень Верховної Ради України, обраної на чергових виборах.

Позачергові вибори до Верховної Ради України призначаються Президентом України і проводяться в період шістдесяті днів з дня опублікування рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України. Строк повноважень Верховної Ради України, обраної на позачергових виборах, дорівнює строку, що залишився до проведення відповідно до частини першої цієї статті чергових виборів до Верховної Ради України.

Порядок та строк проведення виборів народних депутатів України встановлюються законом.

Стаття 78. Народні депутати України здійснюють свої повноваження на постійній основі.

До Верховної Ради України може бути обрано громадянина України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років.

Не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку.

Народні депутати України не можуть мати іншого представницького мандата, бути на державній службі, обіймати інші оплачувані посади, займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності), входити до складу керівного або наглядового органу підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку. Вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності встановлюються законом.

У разі виникнення обставин, що порушують вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, народний депутат України у двадцятиденний строк припиняє таку діяльність або подає особисту заяву про складення повноважень народного депутата України.

Повноваження народних депутатів України визначаються Конституцією та законами України”;

“Стаття 81. Повноваження народних депутатів України, в тому числі обраних замість тих, які вибули достроково, або обраних на позачергових виборах, припиняються одночасно з припиненням повноважень Верховної Ради України.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково в разі:

- 1) складення повноважень за його особистою заявою;
- 2) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;
- 3) визнання його судом недієздатним або безвісно відсутнім;
- 4) припинення його громадянства або виїзду на постійне проживання за межі України;
- 5) якщо ним не усунуто протягом двадцяти днів обставин, які порушують вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності;
- 6) виходу (виключення) народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), зі складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій);
- 7) відсутності його без поважних причин на двадцяти пленарних засіданнях Верховної Ради України протягом календарного року;
- 8) смерті.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково також у разі дострокового припинення відповідно до Конституції України повноважень Верховної Ради України – у день відкриття першого засідання Верховної Ради України за участю новообраних на позачергових виборах народних депутатів України.

Рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата України у випадках, передбачених пунктами 1, 4, 7 частини другої цієї статті, приймається Верховною Радою України, у випадку, передбаченому пунктом 5 частини другої цієї статті, – в судовому порядку.

У разі набрання законної сили обвинувальним вироком щодо народного депутата України, визнання народного депутата України недієздатним або безвісно відсутнім його повноваження припиняються з дати набрання чинності рішенням суду, в разі смерті народного депутата України – з дати видачі свідоцтва про смерть.

У разі виходу (виключення) народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), зі складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) повноваження народного депутата України припиняються достроково на підставі закону за рішенням вищого керівного органу політичної партії (виборчого блоку політичних партій) з дати прийняття такого рішення.

Стаття 82. Верховна Рада України працює сесійно.

Верховна Рада України збирається на першу сесію не пізніше ніж на тридцятий день після офіційного оголошення результатів виборів. Перше засідання новообраної Верховної Ради України відкриває найстарший за віком народний депутат України.

Чергові сесії Верховної Ради України починаються першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року.

Позачергові сесії Верховної Ради України, із зазначенням порядку денного, скликаються Головою Верховної Ради України на вимогу Президента України або на вимогу не менш як третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

У разі оголошення указу Президента України про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях Верховна Рада України збирається на засідання у дводенний строк без скликання.

Порядок роботи Верховної Ради України встановлюється Конституцією України та законом про регламент Верховної Ради України.

Стаття 83. У Верховній Раді України на основі узгодження та поєднання політичних позицій політичними партіями (виборчими блоками політичних партій, коаліцією політичних партій) з числа народних депутатів України формується постійно діюча більшість від конституційного складу Верховної Ради України.

Постійно діюча більшість від конституційного складу Верховної Ради України утворюється протягом одного місяця з дня відкриття першого засідання Верховної Ради України, що проводиться після чергових або позачергових виборів Верховної Ради України, або протягом місяця з дня припинення діяльності постійно діючої більшості.

Засади формування, організації діяльності та припинення діяльності постійно діючої більшості від конституційного складу Верховної Ради України, гарантії додержання прав парламентської меншості встановлюються Конституцією України, відповідним законом та законом про регламент Верховної Ради України”;

“**Стаття 85.** До повноважень Верховної Ради України належить:

- 1) внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених розділом XIII цієї Конституції;
- 2) призначення всеукраїнського референдуму з питань, визначених статтею 73 цієї Конституції;
- 3) прийняття законів;
- 4) затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього, контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання;
- 5) визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики;
- 6) затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля;
- 7) призначення виборів Президента України у строки, передбачені цією Конституцією;
- 8) заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України;

9) оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, схвалення рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України;

10) усунення Президента України з поста в порядку особливої процедури (імпичменту), встановленому статтею 111 цієї Конституції;

11) розгляд і прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України;

12) призначення за поданням Президента України Прем'єр-міністра України, призначення за поданням Прем'єр-міністра України інших членів Кабінету Міністрів України, крім випадків, передбачених Конституцією України, припинення повноважень осіб на цих посадах, прийняття відставки Прем'єр-міністра України;

13) здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до цієї Конституції;

14) затвердження рішень про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України, здійснення контролю за їх використанням;

15) прийняття закону про регламент Верховної Ради України;

16) призначення на посади та звільнення з посад Голови та інших членів Рахункової палати;

17) призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; заслуховування його щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні;

18) призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України за поданням Президента України;

19) призначення та звільнення половини складу Ради Національного банку України;

20) призначення половини складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;

21) призначення на посаду та припинення повноважень членів Центральної виборчої комісії за поданням Президента України;

22) затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Збройних Сил України, Служби безпеки України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ України;

23) схвалення рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів Збройних Сил України до іншої держави чи про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України;

24) встановлення державних символів України;

25) надання згоди на призначення Президентом України на посаду Генерального прокурора України; висловлення недовіри Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади;

26) призначення половини складу Конституційного Суду України;

27) обрання суддів строком на десять років;

28) дострокове припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим за наявності висновку Конституційного Суду України про порушення нею Конституції України або законів України; призначення позачергових виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

29) утворення і ліквідація районів, встановлення і зміна меж районів і міст, віднесення населених пунктів до категорії міст, найменування і перейменування населених пунктів і районів;

30) призначення чергових виборів до органів місцевого самоврядування у строки, передбачені цією Конституцією, та позачергових виборів до органів місцевого самоврядування;

31) затвердження протягом двох днів з моменту звернення Президента України указів про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації;

32) надання законом згоди на обов'язковість для України міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надано законом;

33) здійснення парламентського контролю у межах, визначених цією Конституцією;

34) затвердження законом Конституції Автономної Республіки Крим, змін до неї, визначення законом правових засад майна, що належить Автономній Республіці Крим;

35) призначення на посаду та звільнення з посади керівника апарату Верховної Ради України; затвердження кошторису Верховної Ради України та структури її апарату;

36) затвердження законом переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, визначення законом правових засад вилучення об'єктів права приватної власності.

Верховна Рада України здійснює інші повноваження, які відповідно до Конституції України віднесені до її відання”;

“**Стаття 87.** Верховна Рада України за пропозицією Президента України або не менш як однієї третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінетові Міністрів України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України за умови внесення погодженої в установленому порядку кандидатури для призначення Прем'єр-міністра України.

Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України не може розглядатися Верховною Радою України більше одного разу протягом однієї чергової сесії, а також протягом року після схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України або протягом останньої сесії Верховної Ради України.

Стаття 88. Верховна Рада України обирає зі свого складу Голову Верховної Ради України, Першого заступника та заступників Голови Верховної Ради України та відкликає їх із цих посад. Кількість заступників Голови Верховної Ради України визначається Верховною Радою України.

Голова Верховної Ради України:

1) веде пленарні засідання Верховної Ради України;

2) організовує підготовку питань до розгляду на пленарних засіданнях Верховної Ради України;

3) підписує акти, прийняті Верховною Радою України;

4) представляє Верховну Раду України у зносинах з іншими органами державної влади України та органами влади інших держав;

5) організовує роботу апарату Верховної Ради України.

Голова Верховної Ради України здійснює повноваження, передбачені цією Конституцією, у порядку, встановленому законом про регламент Верховної Ради України.

Стаття 89. Верховна Рада України для здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до її повноважень, створює з числа народних депутатів України комітети Верховної Ради України та обирає голів, перших заступників, заступників та секретарів цих комітетів.

Верховна Рада України може утворювати тимчасові спеціальні комісії для підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до повноважень Верховної Ради України.

Верховна Рада України для проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес, може створювати тимчасові слідчі комісії. Висновки і пропозиції тимчасових слідчих комісій не є вирішальними для слідства і суду.

Організація і порядок діяльності комітетів Верховної Ради України, тимчасових спеціальних і тимчасових слідчих комісій Верховної Ради України встановлюються законом.

Стаття 90. Повноваження Верховної Ради України припиняються у день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Президент України може достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо:

1) протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано постійно діючу більшість від конституційного складу Верховної Ради України;

2) протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів України не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів України, який відповідно до Конституції України призначається Верховною Радою України;

3) до 1 грудня Верховною Радою України не затверджено Державний бюджет України на наступний рік.

Повноваження Верховної Ради України, обраної на позачергових виборах, проведених у зв'язку з достроковим припиненням Президентом України повноважень Верховної Ради України, не можуть бути припинені Президентом України протягом одного року з дня її обрання.

Повноваження Верховної Ради України не можуть бути достроково припинені Президентом України в останні шість місяців, що залишилися до проведення чергових виборів до Верховної Ради України”;

“**Стаття 93.** Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить Президентові України, народним депутатам України, Кабінету Міністрів України і Верховному Суду України.

Законопроекти, визначені Президентом України як невідкладні, розглядаються Верховною Радою України позачергово.

Законопроекти з питань введення або скасування податків і зборів, податкових пільг, утворення і погашення державного внутрішнього і зовнішнього боргу, інші законопроекти, що впливають на доходну чи видаткову частину Державного бюджету України, вносяться до Верховної Ради України суб'єктами законодавчої ініціативи за наявності висновку Кабінету Міністрів України і Рахункової палати”;

2) частини п'яту і шосту статті 103 замінити чотирма частинами такого змісту:

“Чергові вибори Президента України проводяться в рік, протягом якого проводяться чергові вибори до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим та до органів місцевого самоврядування.

Чергові вибори проводяться протягом п'ятого року повноважень Президента України, обраного на чергових виборах.

У разі дострокового припинення повноважень Президента України вибори Президента України проводяться у період дев'яноста днів з дня припинення повноважень. На таких виборах Президент України обирається на строк, що залишився до проведення відповідно до частини п'ятої цієї статті чергових виборів Президента України. Позачергові вибори Президента України не проводяться, якщо з дня дострокового припинення повноважень Президента України до чергових виборів Президента України залишилося менше одного року.

Порядок та строки проведення виборів Президента України встановлюються законом”;

3) у частині першій статті 104 слова “Верховної Ради України” виключити;

4) у статті 106:

а) у частині першій:

пункти 7-10 викласти в такій редакції:

“7) припиняє повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених Конституцією України, та призначає позачергові вибори до Верховної Ради України;

8) вносить за пропозицією політичних партій (виборчих блоків політичних партій, коаліції політичних партій), які сформуливали постійно діючу більшість від конституційного складу Верховної Ради України, після відповідних консультацій з ними подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України;

9) призначає за поданням Прем'єр-міністра України:

Міністра внутрішніх справ України, Міністра закордонних справ України, Міністра оборони України;

Голову Державної податкової адміністрації України, Голову Державної митної служби України, Голову Служби безпеки України, Голову Державного комітету у справах охорони державного кордону України;

голів місцевих державних адміністрацій;

10) припиняє повноваження на посадах осіб, яких призначено відповідно до пункту 9 цієї частини”;

пункти 12 і 14 виключити;

пункт 19 після слів “рішення про використання Збройних Сил України” доповнити словами “та інших військових формувань”;

пункти 22 і 29 викласти відповідно в такій редакції:

“22) призначає половину складу Конституційного Суду України”;

“29) підписує закони”;

б) частину четверту виключити;

5) у статті 112 слова і цифри “передбачені пунктами 2, 6, 8, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 22, 25, 27” замінити словами і цифрами “передбачені пунктами 2, 6-16, 22, 24, 25, 27, 28”;

6) частини першу і другу статті 113 викласти в такій редакції:

“**Стаття 113.** Кабінет Міністрів України (Уряд України) є вищим органом у системі органів виконавчої влади.

Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених Конституцією України”;

7) частини першу-третю статті 114 замінити чотирма частинами такого змісту:

“**Стаття 114.** До складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр, віце-прем'єр-міністри, міністри.

Прем'єр-міністр України призначається Верховною Радою України за поданням Президента України.

Кандидатуру для призначення Прем'єр-міністра України вносить Президент України за пропозицією політичних партій (виборчих блоків політичних партій, коаліції політичних партій), які сформуливали постійно діючу більшість від конституційного складу Верховної Ради України, після відповідних консультацій з ними.

Персональний склад Кабінету Міністрів України призначається за поданням Прем'єр-міністра України Верховною Радою України, Президентом України відповідно до наданих Конституцією України повноважень”.

У зв'язку з цим частини четверту і п'яту вважати відповідно частинами п'ятою і шостою;

8) статтю 115 викласти в такій редакції:

“**Стаття 115.** Прем'єр-міністр України складає повноваження перед новообраною Верховною Радою України.

Прем'єр-міністр України, а також інші члени Кабінету Міністрів України, яких призначено відповідно до Конституції України на посаду Верховною Радою України, мають право заявити їй про свою відставку. Члени Кабінету Міністрів України, яких призначив відповідно до Конституції України на посади Президент України, мають право заявити йому про свою відставку.

Відставка Прем'єр-міністра України, прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України мають наслідком відставку всього складу Кабінету Міністрів України. У цьому випадку Прем'єр-міністр України зобов'язаний подати Верховній Раді України заяву про відставку Кабінету Міністрів України.

Кабінет Міністрів України має право внести до Верховної Ради України законопроект з одночасним поданням заяви про відставку Кабінету Міністрів України в разі, якщо закон не буде прийнято у незмінному вигляді.

Відставку Кабінету Міністрів України приймає Верховна Рада України. У разі прийняття Верховною Радою України рішення про відставку Кабінету Міністрів України Президент України приймає рішення про відставку членів Кабінету Міністрів України, яких він призначив відповідно до Конституції України.

Кабінет Міністрів України, відставку якого прийнято, продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новосформованого відповідно до Конституції України Кабінету Міністрів України, але не довше ніж шістьдесят днів”;

9) у статті 116:

а) пункті 6 слова “подає Верховній Раді України звіт про його виконання” замінити словами “подає до Верховної Ради України законопроект про внесення змін до закону про Державний бюджет України, а також звіт про виконання Державного бюджету України”;

б) доповнити статтю після пункту 9 новими пунктами такого змісту:

“10) призначає за поданням Прем’єр-міністра України керівників центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, крім випадків, передбачених Конституцією України, припиняє повноваження цих осіб на посадах;

11) призначає половину складу Ради Національного банку України”.

У зв’язку з цим пункт 10 вважати пунктом 12;

10) доповнити статтю 121 новим пунктом такого змісту:

“5) нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами”;

11 у статті 126:

а) частину четверту викласти в такій редакції:

“Судді обираються на посади строком на десять років, крім суддів Конституційного Суду України та суддів, які призначаються на посаду судді вперше”;

б) пункт 2 частини п’ятої доповнити словами “а суддею Верховного Суду України, суддею Конституційного Суду України – сімдесяти п’яти років”;

12) друге речення частини першої статті 128 викласти в такій редакції: “Всі інші судді, крім суддів Конституційного Суду України, обираються Верховною Радою України строком на десять років у порядку, встановленому законом”;

13) у статті 141:

а) частину першу викласти в такій редакції:

“**Стаття 141.** До складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради входять депутати, які обираються жителями села, селища, міста, району, області на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п’ять років”;

б) у частині другій слова “строком на чотири роки” замінити словами “строком на п’ять років”;

в) частину третю замінити трьома частинами такого змісту:

“Чергові вибори депутатів сільської, селищної, міської, районної, обласної ради, сільського, селищного, міського голови проводяться у рік, протягом якого проводяться чергові вибори Президента України, чергові вибори до Верховної Ради України та до Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

У разі проведення позачергових, повторних виборів депутатів сільської, селищної, міської, районної, обласної ради, сільського, селищного, міського голови, виборів депутатів та голів замість тих, які вибули, а також у разі утворення нової адміністративно-територіальної одиниці депутати та голови обираються на строк, що залишився до проведення згідно з частиною третьою цієї статті чергових виборів відповідно депутатів сільської, селищної, міської, районної, обласної ради, сільського, селищного, міського голови.

Порядок та строки проведення виборів до органів місцевого самоврядування, статус голів, депутатів і виконавчих органів ради та їхні повноваження, порядок утворення, реорганізації, ліквідації визначаються законом”.

У зв’язку з цим частину четверту вважати частиною шостою;

14) у статті 148:

а) частини другу і четверту викласти відповідно в такій редакції:

“Президент України, Верховна Рада України призначають по дев’ять суддів Конституційного Суду України”;

“Суддя Конституційного Суду України призначається на посаду строком на дев’ять років. Одну і ту саму особу не може бути призначено суддею Конституційного Суду України більш ніж на два строки підряд”;

б) у частині п’ятій слова “лише на один трирічний строк” виключити.

15) доповнити Конституцію України розділом XVI “Прикінцеві положення, які стосуються змін до Конституції України” такого змісту:

“Розділ XVI. ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ, ЯКІ СТОСУЮТЬСЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

1. Зміни до Конституції України, що вносяться Законом України від _____ “Про внесення змін до Конституції України”, набувають чинності через десять днів з дня офіційного оприлюднення Закону з урахуванням особливостей, передбачених цим розділом.

2. Строки проведення чергових виборів Президента України, чергових виборів до Верховної Ради України, до Верховної Ради Автономної Республіки Крим, до органів місцевого самоврядування та рік, протягом якого вперше проводяться ці вибори, визначаються законом, який приймається Верховною Радою України у двомісячний строк після набрання чинності Законом України від _____ “Про внесення змін до Конституції України”.

3. Судді Конституційного Суду України, призначені з’їздом суддів України, продовжують виконувати свої повноваження до закінчення визначеного цією Конституцією строку. Після закінчення строку повноважень цих суддів Президент України та Верховна Рада України призначають по три нових судді Конституційного Суду України.

У разі дострокового припинення повноважень судьями Конституційного Суду України, призначеними з’їздом суддів України, нові судді Конституційного Суду України призначаються по чергово Президентом України та Верховною Радою України.

4. Зміни щодо обрання суддів строком на десять років застосовуються до суддів, які обираються, починаючи з дня набрання чинності Законом України від _____ “Про внесення змін до Конституції України”.

Проект №3207-1 від 01.07.2003р.
Суб'єкт права законодавчої ініціативи:

Президент України

Ініціатори законопроекту:

Матвієнко Анатолій Сергійович (IV скликання)

Мусіяка Віктор Лаврентійович (IV скликання)

Мартинюк Адам Іванович (IV скликання)

Мороз Олександр Олександрович (IV скликання)

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до Конституції України

Верховна Рада України постановляє:

Внести до Конституції України такі зміни:

1. Частину третю статті 29 викласти в такій редакції:

“У разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом **сорока восьми годин** має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом **сорока восьми годин** з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою”.

2. Статтю 59 доповнити частиною третьою такого змісту:

“Порядок та способи надання правової допомоги визначаються законом”.

3. Статтю 78 викласти в такій редакції:

“Стаття 78. Народний депутат України здійснює свої повноваження на постійній основі.

Народний депутат України не може мати іншого представницького мандата, бути на державній службі, обіймати інші посади (у тому числі на безоплатній основі) в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, утворених цими органами закладах, підприємствах, установах та організаціях, займатися підприємницькою діяльністю або іншою оплачуваною діяльністю (крім викладацької, наукової, творчої), входити до складу керівного або наглядового органу підприємства, товариства або організації, що має на меті одержання прибутку. Вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності встановлюються законом.

У разі виникнення обставин, що порушують вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, народний депутат України у двадцятиденний строк припиняє таку діяльність або подає особисту заяву про складення повноважень народного депутата України.

Повноваження народного депутата України визначаються Конституцією та законами України”.

4. У статті 81:

1) у частині другій:

пункт 1 викласти в такій редакції:

“1) складення повноважень за його особистою заявою або у разі невиконання вимог частини третьої статті 78”;

після пункту “4” доповнити новим пунктом такого змісту:

“5) нездійснення ним без поважних причин депутатських повноважень протягом чотирьох місяців”.

У зв'язку з цим пункт “5” вважати пунктом “6”.

2) частину третю викласти в такій редакції:

“Рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата України у випадках, передбачених пунктами 1, 3, 4, 5 частини другої цієї статті, приймається більшістю від конституційного складу Верховної Ради України”;

3) після частини третьої доповнити новою частиною такого змісту:

“У разі виходу або невходження народного депутата України, обраного за виборчим списком політичної партії (виборчого блоку партій), зі складу парламентської фракції даної партії (виборчого блоку партій) його повноваження припиняються достроково за рішенням суду”.

У зв'язку з цим частину четверту вважати частиною п'ятою;

4) доповнити частиною шостою такого змісту:

“У разі смерті народного депутата України його повноваження припиняються з дня видачі свідоцтва про смерть”.

5. Частину п'яту статті 82 викласти в такій редакції:

“Організація і порядок діяльності Верховної Ради України встановлюються Конституцією України та регламентом Верховної Ради України”.

6. У статті 85:

1) у частині першій:

пункти 3, 12, 18-21, 24, 25, 27 і 29 частини першої викласти в такій редакції:

“3) прийняття законів України та їх тлумачення”;

“12) призначення за поданням Президента України Прем'єр-міністра України, звільнення з посади та прийняття відставки Прем'єр-міністра України; затвердження за поданням Прем'єр-міністра України персонального складу Кабінету Міністрів України; затвердження на посадах або звільнення з посад окремих членів Кабінету Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України”;

“18) призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України;

19) призначення та звільнення членів Ради Національного банку України;

20) призначення та звільнення членів Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;

21) призначення на посаду та припинення повноважень членів Центральної виборчої комісії України за поданням Президента України”;

“24) надання згоди на призначення на посади та звільнення з посад Президентом України Голови Антимонопольного комітету України, Голови Державної прикордонної служби України, Голови Служби безпеки України, Голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України; надання згоди на призначення на посади та звільнення з посад Кабінетом Міністрів України Голови Державної митної служби України, Голови Державної податкової адміністрації України, Голови Фонду державного майна України;

25) призначення на посаду та звільнення з посади Генерального прокурора України за поданням Президента України”;

“27) обрання суддів”;

“29) утворення і ліквідація адміністративно-територіальних одиниць, встановлення і зміна меж районів і міст, віднесення населених пунктів до категорії міст, найменування і перейменування населених пунктів і районів у порядку, визначеному законом”;

доповнити новим пунктом “37” такого змісту:

“37) висловлення недовіри особам, які призначаються на посади за згодою Верховної Ради України, що має наслідком їхню відставку із займаних посад”;

2) частину другу викласти в такій редакції:

“Верховна Рада України здійснює інші повноваження, які відповідно до Конституції та законів України віднесені до її відання”.

7. Частину третю статті 88 викласти в такій редакції:

“Голова Верховної Ради України здійснює повноваження, передбачені цією Конституцією, у порядку, встановленому Регламентом Верховної Ради України”.

8. Частину другу статті 89 викласти в такій редакції:

“Комітети Верховної Ради України здійснюють законопроектну роботу, готують і попередньо розглядають питання, віднесені до повноважень Верховної Ради України, та за дорученням Верховної Ради України здійснюють контроль за виконанням законів і постанов Верховної Ради України”.

9. У статті 90:

1) частину другу викласти в такій редакції:

“Президент України може достроково припинити повноваження Верховної Ради України:

1) якщо протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання Верховної Ради України не можуть розпочатися;

2) якщо впродовж шістдесяти днів після складення повноважень (відставки) Кабінету Міністрів України Верховна Рада України не затвердила новий склад Кабінету Міністрів України.

Рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України Президент України приймає після консультацій з Головою Верховної Ради України, його заступниками, керівниками депутатських фракцій і груп”;

2) частину четверту викласти в такій редакції:

“Повноваження Верховної Ради України не можуть бути достроково припинені в останні шість місяців строку повноважень Президента України, а також протягом одного року після ініціювання та розгляду Верховною Радою України питання про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту”.

10. У статті 92:

1) у частині першій:

пункти 9 і 21 викласти в такій редакції:

“9) засади зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної діяльності”;

“21) статус народного депутата України”;

доповнити новими пунктами “23”, “24” і “25” такого змісту:

“23) порядок укладання, виконання та денонсації міжнародних договорів України;

24) засади законодавчої діяльності та основні вимоги до закону”;

“25) статус, організація і порядок діяльності Рахункової палати України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини”;

2) пункт 1 частини другої викласти в такій редакції:

“1) Державний бюджет України і бюджетна система України; система оподаткування, податки і збори; засади митної справи; засади створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків; статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України; порядок утворення і погашення державного внутрішнього і зовнішнього боргу; порядок випуску та обігу державних цінних паперів, їх види і типи”.

11. У статті 94:

1) частину третю викласти в такій редакції:

“У разі якщо Президент України протягом встановленого строку не повернув закон для повторного розгляду, закон вважається схваленим Президентом України і має бути офіційно оприлюднений Головою Верховної Ради України за його підписом”;

2) частину четверту замінити трьома частинами такого змісту:

“Якщо під час повторного розгляду закон буде прийнятий не менш як 300 народними депутатами України, Президент України зобов’язаний його негайно підписати.

Закон про внесення змін до Конституції України, прийнятий Верховною Радою України, у встановленому цією Конституцією порядку має бути підписаний Президентом України не пізніше наступного дня після отримання та офіційного оприлюднення.

У випадку непідписання закону Президентом України він має бути офіційно оприлюднений Головою Верховної Ради України за його підписом”.

У зв’язку з цим частину п’яту вважати частиною сьомою.

12. Частину другу статті 97 викласти в такій редакції:

“Поданий звіт має бути оприлюднений Кабінетом Міністрів України”.

13. Статтю 98 викласти в такій редакції:

“Стаття 98. Контроль за надходженням та використанням коштів Державного бюджету України від імені Верховної Ради України здійснює Рахункова палата”.

14. У статті 106:

1) у частині першій:

пункти 8-11, 15, 16, 25 і 30 викласти в такій редакції:

“8) припиняє повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених частиною другою статті 90 Конституції України;

9) вносить подання Верховній Раді України про призначення Прем’єр-міністра України;

10) вносить подання Верховній Раді України про призначення на посаду та звільнення з посади Генерального прокурора України;

11) призначає на посади та звільняє з посад за поданням Прем'єр-міністра України та за наявності згоди Верховної Ради України Голову Антимонопольного комітету України, Голову Державної прикордонної служби України, Голову Служби безпеки України, Голову Державного комітету телебачення і радіомовлення України”;

“15) утворює, реорганізовує та ліквідує за поданням Прем'єр-міністра України міністерства;

16) зупиняє з мотивів невідповідності Конституції України (неконституційності) чи законам України дію нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, актів Ради міністрів Автономної Республіки Крим з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) цих актів, а в разі їх невідповідності законам України – до Генерального прокурора України”;

“25) нагороджує державними нагородами в порядку, визначеному законом”;

“30) має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів із наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України, крім законів про внесення змін до Конституції України, прийнятих відповідно до Розділу XIII Конституції України”;

пункти 12-14 виключити;

2) частину четверту викласти в такій редакції:

“Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 3, 4, 5, 8, 11, 15, 17, 21, 22, 23, 24 цієї статті, скріплюються підписами Прем'єр-міністра України і міністра, відповідального за акт та його виконання”.

15. Частину шосту статті 111 викласти в такій редакції:

“Рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту приймається Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу після перевірки справи Конституційним Судом України і отримання його висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпичмент та отримання рішення Верховного Суду України про те, що діяння, в яких звинувачується Президент України, містять ознаки державної зради або іншого злочину”.

16. Статтю 112 викласти в такій редакції:

“Стаття 112. У разі дострокового припинення повноважень Президента України відповідно до статей 108, 109, 110, 111 цієї Конституції період до обрання і вступу на пост новообраного Президента України покладається на Голову Верховної Ради України.

У разі неможливості виконувати свої обов'язки Головою Верховної Ради України за станом здоров'я або коли на час дострокового припинення повноважень Президента України посада Голови Верховної Ради України є вакантною, виконання обов'язків Президента України покладається на Прем'єр-міністра України.

Особа, яка виконує обов'язки Президента України до вступу на пост новообраного Президента України, не може здійснювати повноваження передбачені пунктами 2, 6, 8, 10, 11, 15, 16, 19, 22, 23, 24, 25, 27 статті 106 Конституції України”.

17. Частини другу і третю статті 113 викласти в такій редакції:

“Кабінет Міністрів України відповідальний та підконтрольний перед Верховною Радою України і підзвітний їй у межах, передбачених Конституцією України.

Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується Конституцією і законами України, постановами Верховної Ради України, актами Президента України”.

18. Статтю 114 викласти в такій редакції:

“Стаття 114. До складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр, три віце-прем'єр-міністри, міністри.

Прем'єр-міністр України призначається Верховною Радою України за поданням Президента України.

За поданням Президента України на посаду Прем'єр-міністра України призначається представник політичної партії (виборчого блоку партій), яка (який) має у Верховній Раді України найбільшу кількість народних депутатів України.

У разі відмови політичної партії (виборчого блоку партій), що має найбільшу кількість народних депутатів України, від висунення кандидатури на посаду Прем'єр-міністра України або відхилення Верховною Радою України запропонованої нею (ним) кандидатури право на висунення кандидатури на посаду Прем'єр-міністра України належить другій за кількістю народних депутатів України політичній партії (виборчому блоку партій).

У разі відхилення Верховною Радою України двох попередньо запропонованих Президентом України кандидатур на посаду Прем'єр-міністра України має бути запропоновано Президентом України представника парламентської коаліції, якщо така буде створена на основі більшості народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради України.

Прем'єр-міністр України керує роботою Кабінету Міністрів України, спрямовує її на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України.

Кандидатури на посади міністрів закордонних справ, внутрішніх справ, оборони України, у питаннях надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи попередньо узгоджуються Прем'єр-міністром України з Президентом України”.

19. Статтю 115 викласти в такій редакції:

“Стаття 115. Кабінет Міністрів України складає повноваження перед новообраною Верховною Радою України в день її першого пленарного засідання.

Прем'єр-міністр України має право заявити Верховній Раді України про свою відставку. Відставка Прем'єр-міністра України має наслідком відставку всього складу Кабінету Міністрів України.

Член Кабінету Міністрів України має право заявити про свою відставку Прем'єр-міністрові України.

Кабінет Міністрів України, відставку якого прийнято Верховною Радою України, або в разі прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри, а так само у разі складення ним повноважень перед новообраною Верховною Радою України, за дорученням Верховної Ради України продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України, але не довше ніж шістьдесят днів.

У випадку дострокового припинення повноважень Верховної Ради України Кабінет Міністрів України, який був відправлений у відставку, продовжує виконання своїх обов'язків до обрання нового складу Верховної Ради України, а в разі отримання від новообраної Верховної Ради України відповідного доручення – до сформування новообраною Верховною Радою України нового складу Кабінету Міністрів України, але не довше шістьдесяти днів з дня першого пленарного засідання новообраної Верховної ради України”.

20. У статті 116:

1) пункт 10 викласти в такій редакції:

“10) утворює, реорганізовує та ліквідує за поданням Прем'єр-міністра України органи виконавчої влади, крім міністерств, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади”;

2) доповнити пунктами “11” і “12” такого змісту:

11) призначає за поданням Прем'єр-міністра України керівників центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, крім випадків, передбачених Конституцією України, припиняє повноваження цих осіб на посадах;

12) виконує інші функції, визначені Конституцією та законами України”.

21. Статтю 118 викласти в такій редакції:

“Стаття 118. Виконавчу владу в Автономній Республіці Крим здійснює Рада Міністрів Автономної Республіки Крим, а в областях і районах, містах Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації.

Особливості здійснення виконавчої влади у містах Києві та Севастополі визначаються окремими законами України.

Склад місцевих державних адміністрацій формують голови місцевих державних адміністрацій.

Голови місцевих державних адміністрацій призначаються на посаду і звільняються з посади Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України.

Голови місцевих державних адміністрацій при здійсненні своїх повноважень відповідальні перед Кабінетом Міністрів України, підзвітні та підконтрольні органам виконавчої влади вищого рівня.

Місцеві державні адміністрації підзвітні і підконтрольні радам у частині повноважень, делегованих їм відповідними районними чи обласними радами.

Рішення голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції та законам України, іншим актам законодавства України, можуть бути відповідно до закону скасовані Кабінетом Міністрів України або головою місцевої державної адміністрації вищого рівня.

Обласна чи районна рада може висловити недовіру голові відповідної місцевої державної адміністрації, на підставі чого Кабінет Міністрів України приймає рішення і дає обґрунтовану відповідь.

Якщо недовіру голові районної чи обласної державної адміністрації висловили не менш як дві третини депутатів від складу відповідної ради, Кабінет Міністрів України приймає рішення про відставку голови місцевої державної адміністрації”.

22. Статтю 121 доповнити пунктом “5” такого змісту:

“5) нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, а також за додержанням законів органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування”.

23. Частину першу статті 122 викласти в такій редакції:

“Прокуратуру України очолює Генеральний прокурор України, який призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Президента України. Висловлення недовіри Генеральному прокуророві України Верховною Радою України має наслідком його відставку з посади”.

24. Частину четверту статті 126 виключити.

25. Частину першу статті 128 викласти в такій редакції:

“Перше призначення на посаду професійного судді строком на п'ять років здійснюється Президентом України. Всі інші судді, крім суддів Конституційного Суду України, обираються Верховною Радою України строком на 10 років, з правом повторного обрання, в порядку, встановленому законом”.

26. Статтю 133 викласти в такій редакції:

“Стаття 133. Адміністративно-територіальними одиницями України є: Автономна Республіка Крим; області: Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська; міста Київ та Севастополь, райони, громади (сільські, селищні, міські).

Громадою визнається адміністративно-територіальна одиниця, до якої входять жителі одного або декількох населених пунктів з відповідною територією, має визначені межі та управління якою здійснюється органами місцевого самоврядування відповідно до закону.

Міста Київ та Севастополь мають спеціальний статус, визначений законом”.

27. Частину третю статті 136 викласти в такій редакції:

“Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим призначається на посаду та звільняється з посади Верховною Радою Автономної Республіки Крим за погодженням із Прем'єр-міністром України”.

28. Статтю 140 викласти в такій редакції:

“Стаття 140. Місцеве самоврядування є правом і гарантована законом можливість жителів громади, органів місцевого самоврядування самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції України і законів.

Особливості здійснення місцевого самоврядування в містах Києві та Севастополі визначаються окремими законами України.

Розмежування повноважень між державою і місцевим самоврядуванням, підстави і порядок взаємного делегування повноважень встановлюються законом.

Повноваження, закріплені за державними органами влади і органами місцевого самоврядування, не можуть дублюватися.

Місцеве самоврядування здійснюється жителями громади в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: ради громад та їх виконавчі органи.

Органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси громад (сільських, селищних, міських), є районні та обласні ради, їх виконавчі органи.

Питання організації управління районами в містах належить до компетенції міських рад.

Ради громад можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна”.

29. У статті 141:

1) частини першу і другу викласти в такій редакції:

“До складу ради громад входять депутати, які обираються жителями відповідної громади на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на чотири роки.

Жителі громади на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування обирають строком на чотири роки голову відповідної громади, який очолює виконавчий орган ради та головує на її засіданнях”;

2) частину четверту викласти в такій редакції:

“Голова районної та голова обласної ради обираються відповідною радою і очолюють виконавчий орган ради”.

30. Частини першу і другу статті 142 викласти в такій редакції:

“Матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності громад (сільських, селищних, міських), районів у містах, а також об’єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад.

Громади (сільські, селищні, міські) можуть об’єднувати на договірних засадах об’єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ, створювати для цього відповідні органи і служби”.

31. Статтю 143 викласти в такій редакції:

“Стаття 143. Громади (сільські, селищні, міські) безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування управляють майном, що є в комунальній власності; затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролюють їх виконання; затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролюють їх виконання; встановлюють місцеві податки і збори відповідно до закону; забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів; утворюють, реорганізують та ліквідовують комунальні підприємства, організації і установи, а також здійснюють контроль за їх діяльністю; вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції.

Обласні та районні ради затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку відповідних областей і районів та контролюють їх виконання; затверджують районні і обласні бюджети та контролюють їх виконання; вирішують інші питання, віднесені законом до їхньої компетенції.

Органам місцевого самоврядування **на підставах і в порядку, визначених законом**, можуть надаватися окремі повноваження органів виконавчої влади. Держава фінансує здійснення цих повноважень у повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України або шляхом віднесення до місцевого бюджету у встановленому законом порядку окремих загальнодержавних податків, передає органам місцевого самоврядування відповідні об’єкти державної власності.

Органи місцевого самоврядування з питань здійснення ними повноважень органів виконавчої влади підконтрольні відповідним органам виконавчої влади”.

32. У частині першій статті 150:

1) абзац п’ятий пункту 1 викласти в такій редакції:

“правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та актів Ради міністрів Автономної Республіки Крим”;

2) пункт 2 викласти в такій редакції:

“Офіційне тлумачення Конституції України”;

3) доповнити новим пунктом “3” такого змісту:

“3) надання висновку на законопроект про внесення змін до Конституції України, згідно вимог розділу XIII цієї Конституції”.

ВИСНОВОК КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ³

у справі про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України”, направленою Головою Верховної Ради України, вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статей 29, 59, 78 та інших Конституції України) №1-в/2003 від 30 жовтня 2003р., справа №1-40/2003

Конституційний Суд України...

розглянув на пленарному засіданні справу про надання Конституційним Судом України висновку щодо відповідності проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України” (реєстраційний №3207-1), поданого народними депутатами України А.С. Матвієнком, В.Л. Мусіякою, А.І. Мартинюком, О.О. Морозом, Ю.Г. Ключковським та іншими, вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Керуючись статтями 147, 155, 159 Конституції України, статтями 51, 63, 66, 70 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України **дійшов висновку:**

1. Визнати проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України” (реєстраційний №3207-1), поданий народними депутатами України А.С. Матвієнком, В.Л. Мусіякою, А.І. Мартинюком, О.О. Морозом, Ю.Г. Ключковським та іншими, таким, що відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України в частині змін, якими передбачається...

³ Повну версію документа див. на сайті КСУ, <http://ccu.gov.ua:8080/uk/doccatalog/list?currDir=8779>.

2. Визнати проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України” таким, що не відповідає вимогам статті 157 Конституції України, в частині змін, якими передбачається:

2.1. У пункті 3 частини першої статті 85 Конституції України віднести до повноважень Верховної Ради України тлумачення законів України.

2.2. У пункті 2 частини першої статті 150 Конституції України вилучити з повноважень Конституційного Суду України офіційне тлумачення законів України.

3. Висновок Конституційного Суду України у справі про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України” вимогам статей 157 і 158 Конституції України є обов’язковим до виконання, остаточним і не може бути оскаржений.

Висновок Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

ВИСНОВОК КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ⁴

у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України” вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статей 85, 118, 119, 133, 140, 141, 142, 143 Конституції України)

№1-в/2005 від 7 вересня 2005р., справа №1-16/2005

Конституційний Суд України...

розглянув на пленарному засіданні справу про надання Конституційним Судом України висновку щодо відповідності проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України” (реєстр. №3207-1) вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Керуючись статтями 147, 159 Конституції України, статтями 51, 63, 66 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України **дійшов висновку:**

1. Визнати таким, що відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України, проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України” (реєстр. №3207-1), яким пропонується:

“І. Внести до Конституції України такі зміни:

Пункт 29 частини першої статті 85 викласти в такій редакції:

“29) утворення і ліквідація адміністративно-територіальних одиниць, встановлення і зміна меж районів і міст, віднесення населених пунктів до категорії міст, найменування і перейменування населених пунктів і районів”.

2. Статтю 118 викласти в такій редакції:

“Стаття 118. Виконавчу владу в областях, містах Києві та Севастополі в межах та порядку, визначених законом, представляють місцеві державні адміністрації.

Особливості організації та діяльності Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій визначаються законом.

⁴ Повну версію документа див. на сайті КСУ, <http://ccu.gov.ua:8080/uk/doccatalog/list?currDir=8805>.

Голови місцевих державних адміністрацій призначаються на посаду і звільняються з посади Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України.

Голови місцевих державних адміністрацій при здійсненні своїх повноважень відповідальні перед Президентом України і Кабінетом Міністрів України, підзвітні та підконтрольні органам виконавчої влади вищого рівня.

Рішення голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції та законам України, іншим актам законодавства України, можуть бути скасовані відповідно до закону.

Обласна рада може висловити недовіру голові відповідної місцевої державної адміністрації. Якщо недовіру висловило не менш як дві третини депутатів від складу ради, Президент України приймає рішення про відставку голови місцевої державної адміністрації”.

3. У статті 119:

1) пункт 4 викласти в такій редакції:

“4) підготовку та виконання у випадках, визначених законом, відповідних обласних бюджетів”;

2) пункт 7 викласти в такій редакції:

“7) реалізацію інших передбачених законом повноважень”.

4. Статтю 133 викласти в такій редакції:

“Стаття 133. Адміністративно-територіальними одиницями України є: Автономна Республіка Крим; області: Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська; міста Київ та Севастополь; райони, громади (сільські, селищні, міські).

Громадою визнається адміністративно-територіальна одиниця, до якої входять жителі одного або декількох населених пунктів та яка має визначені в установленому законом порядку межі її території.

Міста Київ та Севастополь мають спеціальний статус, що визначається окремими законами України”.

5. Статтю 140 викласти в такій редакції:

“Стаття 140. Місцеве самоврядування є правом і гарантованою законом можливістю жителів громад, органів місцевого самоврядування самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Місцеве самоврядування здійснюється жителями громади в порядку встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: ради громад (сільські, селищні, міські ради) та їх виконавчі органи.

Органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси жителів громад, є районні та обласні ради, їх виконавчі органи, повноваження яких визначаються законом.

Питання організації управління районами в містах належить до компетенції міських рад.

Ради громад (сільські, селищні, міські ради) можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів та майна.

Розмежування повноважень між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, підстави та порядок делегування органам місцевого самоврядування повноважень органів державної влади встановлюються законом”.

6. Частини другу і четверту статті 141 викласти в такій редакції:

“Жителі громади на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування обирають строком на п’ять років голову громади (сільського, селищного, міського голову), який очолює виконавчий орган ради громади та головує на її засіданнях”;

“Голова районної та голова обласної ради обираються відповідною радою і очолюють виконавчий орган ради”.

7. Частини першу і другу статті 142 викласти в такій редакції:

“Матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у комунальній власності громад, а також об’єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад.

Жителі громад або ради громад відповідно до закону можуть об’єднувати на договірних засадах об’єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ, створювати для цього відповідні органи і служби”.

8. Частини першу і другу статті 143 викласти в такій редакції:

“Стаття 143. Жителі громади безпосередньо або через органи місцевого самоврядування відповідно до закону: управляють майном, що є в комунальній власності; затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролюють їх виконання; затверджують бюджети відповідних громад і контролюють їх виконання; встановлюють місцеві податки і збори; забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів; утворюють, реорганізують та ліквідовують комунальні підприємства, організації і установи, а також здійснюють контроль за їх діяльністю; вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції.

Обласні та районні ради затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку відповідних областей і районів та контролюють їх виконання; затверджують районні і обласні бюджети та контролюють їх виконання; вирішують інші питання, віднесені законом до їхньої компетенції”.

II. Цей Закон набирає чинності з дня проведення у березні 2006 року чергових виборів до місцевих рад п’ятого скликання”.

2. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України” вимогам статей 157 і 158 Конституції України є обов’язковим до виконання, остаточним і не може бути оскаржений.

Висновок Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

ВИСНОВОК КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ⁵

у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо удосконалення системи місцевого самоврядування вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статей 85, 118, 119, 133, 136, 140, 141, 142, 143 Конституції України)
№1-в/2008 від 15 січня 2008р., справа №1-16/2008

Конституційний Суд України...

розглянув на пленарному засіданні справу про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо удосконалення системи місцевого самоврядування (реєстр. №3207-1) вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Керуючись статтями 147, 157, 158, 159 Конституції України, статтями 51, 63, 66, 67, 69 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України **дійшов висновку:**

1. Визнати Законопроект про внесення змін до Конституції України щодо удосконалення системи місцевого самоврядування (реєстр. №3207-1), схвалений Постановою Верховної Ради України від 23 грудня 2005 року №3288-IV, таким, що відповідає вимогам статті 158, а також вимогам статті 157 Конституції України в частині пропонувані змін до...

2. Визнати законопроект про внесення змін до Конституції України щодо удосконалення системи місцевого самоврядування (реєстр. №3207-1), схвалений Постановою Верховної Ради України від 23 грудня 2005 року №3288-IV, таким, що не відповідає вимогам частини першої статті 157 Конституції України в частині пропонувані змін до статті 118 Конституції України:

“Стаття 118. В областях, містах Києві та Севастополі для виконання повноважень у межах та порядку, визначених законом, утворюються місцеві державні адміністрації.

Голови місцевих державних адміністрацій призначаються на посаду і звільняються з посади Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України. Голови місцевих державних адміністрацій при здійсненні своїх повноважень відповідальні перед Президентом України, підзвітні та підконтрольні Кабінету Міністрів України”.

3. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо удосконалення системи місцевого самоврядування (реєстр. №3207-1), схваленого Постановою Верховної Ради України від 23 грудня 2005 року №3288-IV, вимогам статей 157 і 158 Конституції України є обов’язковим до виконання, остаточним і не може бути оскаржений.

Висновок Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

⁵ Повну версію документа див. на сайті КСУ, <http://ccu.gov.ua:8080/uk/doccatalog/list?currDir=8810>.

Проект №4105 від 04.09.2003р.

Вноситься народними депутатами України

Гавришем С.Б., Богатирьовою Р.В., Ващук К.Т., Гапочною М.М., Губським Б.В.,
Кравчуком Л.В., Пехотою В.Ю., Симоненком П.М., Толстоуховим А.В.,
Шаровим І.Ф., Задорожнім О.В. та іншими, всього 233 підписи

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до Конституції України

Верховна Рада України **постановляє:**

Внести до Конституції України такі зміни і доповнення:

1) статті 76, 78, 81-83, 85, 87-90 та 93 викласти відповідно в такій редакції:

“**Стаття 76.** Конституційний склад Верховної Ради України – чотириста п’ятдесят народних депутатів України, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

До Верховної Ради України може бути обрано громадянина України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п’яти років.

Не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку.

Повноваження народних депутатів України визначаються Конституцією та законами України.

Строк повноважень Верховної Ради України становить п’ять років”;

“**Стаття 78.** Народні депутати України здійснюють свої повноваження на постійній основі.

Народні депутати України не можуть мати іншого представницького мандата, бути на державній службі, обіймати інші оплачувані посади (крім посад міністрів, керівників інших центральних органів виконавчої влади), займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності), входити до складу керівного або наглядового органу підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності встановлюються законом.

У разі виникнення обставин, що порушують вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, народний депутат України у двадцятиденний строк припиняє таку діяльність або подає особисту заяву про складення повноважень народного депутата України”;

“**Стаття 81.** Повноваження народних депутатів України, в тому числі обраних замість тих, які вибули достроково, або обраних на позачергових виборах, припиняються одночасно з припиненням повноважень Верховної Ради України.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково в разі:

1) складення повноважень за його особистою заявою;

2) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;

3) визнання його судом недієздатним або безвісно відсутнім;

4) припинення його громадянства або виїзду на постійне проживання за межі України;

5) якщо ним не усунуто протягом двадцяти днів обставин, які порушують вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності;

6) відсутності його без поважних причин на ста пленарних засіданнях Верховної Ради України протягом календарного року;

7) невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій), або виходу (виключення) народного депутата України із складу такої фракції;

8) смерті.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково також у разі дострокового припинення відповідно до Конституції України повноважень Верховної Ради України – в день відкриття першого засідання Верховної Ради України за участю новообраних на позачергових виборах народних депутатів України.

Рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата України у випадках, передбачених пунктами 1, 4, 6 частини другої цієї статті, приймається Верховною Радою України, у випадку, передбаченому пунктом 5 частини другої цієї статті, – в судовому порядку.

У разі набрання законної сили обвинувальним вироком щодо народного депутата України, визнання народного депутата України недієздатним або безвісно відсутнім його повноваження припиняються з дати набрання чинності рішенням суду, в разі смерті народного депутата України – з дати смерті, встановленої свідоцтвом про смерть.

У разі невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій), або виходу (виключення) народного депутата України із складу такої фракції його повноваження припиняються достроково на підставі закону за рішенням вищого керівного органу відповідної політичної партії (виборчого блоку політичних партій) з дати прийняття такого рішення.

Стаття 82. Верховна Рада України працює сесійно.

Верховна Рада України є повноважною за умови обрання не менш як двох третин від її конституційного складу.

Верховна Рада України збирається на першу сесію не пізніше ніж на тридцятий день після офіційного оголошення результатів виборів. Перше засідання новообраної Верховної Ради України відкриває найстарший за віком народний депутат України.

Стаття 83. Чергові сесії Верховної Ради України починаються першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року.

Позачергові сесії Верховної Ради України, із зазначенням порядку денного, скликаються Головою Верховної Ради України на вимогу Президента України або на вимогу не менш як третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

У разі оголошення указу Президента України про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях Верховна Рада України збирається на засідання у дводенний строк без скликання.

Порядок роботи Верховної Ради України встановлюється Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

У Верховній Раді України за результатами виборів і на основі узгодження та поєднання політичних позицій формується коаліція депутатських фракцій і депутатських груп, до якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, яка відповідно до Конституції України вносить пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України, формує склад Кабінету Міністрів України та є відповідальною за його діяльність.

Коаліція депутатських фракцій і депутатських груп у Верховній Раді України утворюється протягом одного місяця з дня відкриття першого засідання Верховної Ради України, що проводиться після чергових або позачергових виборів Верховної Ради України, або протягом місяця з дня припинення діяльності коаліції депутатських фракцій і депутатських груп.

Засади формування, організації діяльності та припинення діяльності коаліції встановлюються Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України”;

“**Стаття 85.** До повноважень Верховної Ради України належить:

- 1) внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених розділом XIII цієї Конституції;
- 2) призначення всеукраїнського референдуму з питань, визначених статтею 73 цієї Конституції;
- 3) прийняття законів;
- 4) затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього, контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання;
- 5) визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики;
- 6) затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля;
- 7) призначення виборів Президента України у строки, передбачені цією Конституцією;
- 8) заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України;
- 9) оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, схвалення рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України;
- 10) усунення Президента України з поста в порядку особливої процедури (імпичменту), встановленому статтею 111 цієї Конституції;
- 11) розгляд і прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України;
- 12) призначення за поданням Президента України Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України та Голови служби безпеки України, призначення за поданням Прем'єр-міністра України інших членів Кабінету Міністрів

України, Голови Антимонопольного комітету України, Голови Державного комітету телебачення та радіомовлення України, Голови Фонду державного майна України, припинення повноважень зазначених осіб на цих посадах, вирішення питання про відставку Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України;

13) здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до цієї Конституції;

14) затвердження рішень про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України, здійснення контролю за їх використанням;

15) прийняття Регламенту Верховної Ради України;

16) призначення на посади та звільнення з посад Голови та інших членів Рахункової палати України;

17) призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; заслуховування його щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні;

18) призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України за поданням Президента України;

19) призначення та звільнення половини складу Ради Національного банку України;

20) призначення половини складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;

21) призначення на посаду та припинення повноважень членів Центральної виборчої комісії за поданням Президента України;

22) затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Збройних Сил України, Служби безпеки України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ України;

23) схвалення рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів Збройних Сил України до іншої держави чи про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України;

24) встановлення державних символів України;

25) надання згоди на призначення на посаду та звільнення з посади Президентом України Генерального прокурора України; висловлення недовіри Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади;

26) призначення половини складу Конституційного Суду України;

27) обрання суддів строком на десять років;

28) дострокове припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим за наявності висновку Конституційного Суду України про порушення нею Конституції України або законів України; призначення позачергових виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

29) утворення і ліквідація районів, встановлення і зміна меж районів і міст, віднесення населених пунктів до категорії міст, найменування і перейменування населених пунктів і районів;

30) призначення чергових та позачергових виборів до органів місцевого самоврядування;

31) затвердження протягом двох днів з моменту звернення Президента України указів про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації;

32) надання законом згоди на обов'язковість для України міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надано законом;

33) здійснення парламентського контролю у межах, визначених цією Конституцією;

34) затвердження законом Конституції Автономної Республіки Крим, змін до неї, визначення законом правових засад майна, що належить Автономній Республіці Крим;

35) призначення на посаду та звільнення з посади керівника апарату Верховної Ради України; затвердження кошторису Верховної Ради України та структури її апарату;

36) затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, визначення правових засад вилучення об'єктів права приватної власності.

Верховна Рада України здійснює інші повноваження, які відповідно до Конституції України віднесені до її відання”;

“**Стаття 87.** Верховна Рада України за пропозицією Президента України або не менш як однієї третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України більшістю від конституційного складу Верховної Ради.

Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України не може розглядатися Верховною Радою України більше одного разу протягом однієї чергової сесії, а також протягом року після схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України або протягом останньої сесії Верховної Ради України.

Стаття 88. Верховна Рада України обирає зі свого складу Голову Верховної Ради України, Першого заступника та заступників Голови Верховної Ради України та відкликає їх із цих посад. Кількість заступників Голови Верховної Ради України визначається Верховною Радою України.

Голова Верховної Ради України:

1) веде пленарні засідання Верховної Ради України;

2) організовує підготовку питань до розгляду на пленарних засіданнях Верховної Ради України;

3) підписує акти, прийняті Верховною Радою України;

4) представляє Верховну Раду України у зносинах з іншими органами державної влади України та органами влади інших держав;

5) організовує роботу апарату Верховної Ради України.

Голова Верховної Ради України здійснює повноваження, передбачені цією Конституцією, у порядку, встановленому Регламентом Верховної Ради України.

Стаття 89. Верховна Рада України для здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до її повноважень, виконання контрольних функцій відповідно до Конституції України створює з числа народних депутатів України комітети Верховної Ради України та обирає голів, перших заступників, заступників та секретарів цих комітетів.

Стаття 90. Повноваження Верховної Ради України припиняються у день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Президент України може достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо:

1) протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій і депутатських груп відповідно до статті 83 цієї Конституції;

2) протягом трьох місяців Верховною Радою України відповідно до статті 103 Конституції України не обрано Президента України;

3) протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів України не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів України;

4) протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися.

Таке рішення приймається Президентом України після консультацій з Головою Верховної Ради України та його заступниками та головами депутатських фракцій і депутатських груп.

Повноваження Верховної Ради України не можуть бути достроково припинені Президентом України в останні шість місяців строку повноважень Верховної Ради України та Президента України за винятком випадку, передбаченого пунктом 2 частини другої цієї статті”;

“**Стаття 93.** Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить Президенту України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України.

Законопроекти, визначені Президентом України як невідкладні, розглядаються Верховною Радою України позачергово”;

2) частину четверту статті 94 доповнити реченням такого змісту:

“У разі якщо Президент України не підписав такий закон він підписується та офіційно оприлюднюється Головою Верховної Ради України”;

3) статтю 98 викласти в такій редакції:

“**Стаття 98.** Контроль за надходженням та використанням коштів Державного бюджету України від імені Верховної Ради України здійснює Рахункова палата України”;

4) у статті 103:

а) частини першу замінити трьома новими частинами такого змісту:

“**Стаття 103.** Президент України обирається Верховною Радою України.

Президент України вважається обраним, якщо за його обрання шляхом таємного голосування проголосувало не менш як дві третини від конституційного складу Верховної Ради України.

Президент України обирається на строк п'ять років”.

б) частину п'яту виключити;

У зв'язку з цим частини другу-четверту та шосту вважати відповідно частинами четвертою-сьомою.

5) у статті 106:

а) у частині першій:

пункти 8-12 викласти відповідно в такій редакції:

“8) припиняє повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених Конституцією України;

9) вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій і депутатських груп, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, після відповідних консультацій з їх керівниками подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після одержання такої пропозиції;

10) вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України;

11) призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора України;

12) вносить до Верховної Ради України подання про призначення Голови служби безпеки України”;

пункт 14 виключити;

пункти 15 і 16 викласти відповідно в такій редакції:

“15) зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності Конституції і законам України, актам Президента України з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності;

16) скасовує акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим”;

пункт 19 після слів “рішення про використання Збройних Сил України” доповнити словами “та інших військових формувань”;

пункти 22, 29 і 30 викласти відповідно в такій редакції:

“22) призначає половину складу Конституційного Суду України”;

“29) підписує закони;

30) має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) із наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України”;

б) частину четверту викласти у такій редакції:

“Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 5, 8, 18, 21, 23 цієї статті, скріплюються підписами Прем'єр-міністра України і міністра, відповідального за акт та його виконання”;

б) статтю 112 викласти в такій редакції:

“**Стаття 112.** У разі дострокового припинення повноважень Президента України відповідно до статей 108, 109, 110, 111 цієї Конституції виконання обов'язків Президента України на період до обрання і вступу на пост нового Президента України покладається на Голову Верховної Ради України. Голова Верховної Ради України в період виконання ним обов'язків Президента України не може здійснювати повноваження, передбачені пунктами 2, 6-8, 10-14, 22, 24, 25, 27, 28 статті 106 Конституції України”;

7) статті 113-115 викласти в такій редакції:

“**Стаття 113.** Кабінет Міністрів України (Уряд України) є вищим органом у системі органів виконавчої влади.

Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених Конституцією України.

Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується Конституцією і законами України, актами Президента України.

Стаття 114. До складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр, віце-прем'єр-міністри, міністри.

Прем'єр-міністр України призначається Верховною Радою України за поданням Президента України.

Кандидатуру для призначення Прем'єр-міністра України вносить Президент України за пропозицією коаліції депутатських фракцій і депутатських груп, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, після відповідних консультацій з їх керівниками.

Міністр оборони України, Міністр закордонних справ України призначаються Верховною Радою України за поданням Президента України, інші члени Кабінету Міністрів України призначаються Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України.

Прем'єр-міністр України керує роботою Кабінету Міністрів України, спрямовує її на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України.

Стаття 115. Прем'єр-міністр України складає повноваження перед новообраною Верховною Радою України.

Прем'єр-міністр України, інші члени Кабінету Міністрів України мають право заявити Верховній Раді України про свою відставку.

Відставка Прем'єр-міністра України, прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України мають наслідком відставку всього складу Кабінету Міністрів України. У цих випадках Прем'єр-міністр України зобов'язаний подати Верховній Раді України заяву про відставку Кабінету Міністрів України.

Кабінет Міністрів України, відставку якого прийнято, продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України, але не довше ніж шістьдесят днів”;

8) у статті 116:

а) у пункті 6 слова “подає Верховній Раді України звіт про його виконання” замінити словами “подає до Верховної Ради України законопроект про внесення змін до закону про Державний бюджет України, а також звіт про виконання Державного бюджету України”;

б) доповнити статтю після пункту 9 новими пунктами такого змісту:

“10) утворює, реорганізовує та ліквідує міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади;

11) призначає відповідно до Конституції України за поданням Прем'єр-міністра України керівників центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, голів місцевих державних адміністрацій, припиняє повноваження цих осіб на посадах;

12) призначає половину складу Ради Національного банку України”.

У зв'язку з цим пункт 10 вважати пунктом 13;

9) у статті 118:

а) частину четверту викласти в такій редакції:

“Голови місцевих державних адміністрацій призначаються на посаду і звільняються з посади Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України”;

б) частини дев'яту і десяту викласти відповідно в такій редакції:

“Обласна чи районна рада може висловити недовіру голові відповідної місцевої державної адміністрації, на підставі чого Кабінет Міністрів України приймає рішення і дає обґрунтовану відповідь.

Якщо недовіру голові районної чи обласної державної адміністрації висловили дві третини депутатів від складу відповідної ради, Кабінет Міністрів України приймає рішення про відставку голови місцевої державної адміністрації”;

10) статтю 120 викласти в такій редакції:

“Стаття 120. Члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та місцевих органів виконавчої влади не мають права суміщати свою службову діяльність з іншою роботою (крім випадків, передбачених частиною другою цієї статті, а також викладацької, наукової та творчої роботи у позаробочий час), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства, що має на меті одержання прибутку.

Міністри, інші керівники центральних органів виконавчої влади можуть суміщати свою службову діяльність із представницьким мандатом народного депутата України.

Організація, повноваження і порядок діяльності Кабінету Міністрів України, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади визначаються Конституцією і законами України”;

11) доповнити статтю 121 новим пунктом такого змісту:

“5) нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами”;

12) частину першу статті 122 викласти в такій редакції:

“Прокуратуру очолює Генеральний прокурор України, який призначається на посаду та звільняється з посади за згодою Верховної Ради України Президентом України. Верховна Рада України може висловити недовіру Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади”;

13) у статті 126:

а) частину четверту викласти в такій редакції:

“Судді обираються на посади строком на десять років, крім суддів Конституційного Суду України та суддів, які призначаються на посаду судді вперше”;

б) пункт 2 частини п'ятої викласти у такій редакції:

“досягнення суддею шести десяти п'яти років, а для суддів Конституційного Суду України та Верховного Суду України – седемдесяти років;

14) друге речення частини першої статті 128 викласти в такій редакції: “Всі інші судді, крім суддів Конституційного Суду України, обираються Верховною Радою України строком на десять років у порядку, встановленому законом”;

15) частину першу статті 141 викласти в такій редакції:

“До складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради входять депутати, які обираються жителями села, селища, міста, району, області на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на чотири роки”;

16) частину другу статті 148 викласти в такій редакції:

“Президент України, Верховна Рада України призначають по дев'ять суддів Конституційного Суду України”;

17) доповнити Конституцію України розділом XVI “Прикінцеві положення, які стосуються змін до Конституції України” такого змісту:

“РОЗДІЛ XVI. ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ, ЯКІ СТОСУЮТЬСЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

1. Зміни до Конституції України, що вносяться Законом України від _____ “Про внесення змін до Конституції України”, набувають чинності через чотири місяці після його прийняття Верховною Радою України, за винятком випадків, передбачених цим розділом.

2. Конституційний склад Верховної Ради України у кількості 450 народних депутатів України обирається у 2006 році на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування на засадах пропорційної системи з обранням народних депутатів України в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій, виборчих блоків політичних партій відповідно до закону.

3. Строк повноважень Верховної Ради України, обраної у 2002 році, чотири роки.

Частина п'ята нової редакції статті 76 Конституції України набирає чинності з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році.

4. Президент України відповідно до змін до Конституції України, внесених цим Законом, обирається Верховною Радою України в місячний строк після набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році.

5. Чергові вибори Президента України проводяться згідно з Конституцією України в останню неділю жовтня 2004 року.

Президент України набуває повноважень відповідно до цього Закону після вступу на пост за результатами виборів Президента України у 2004 році.

6. Повноваження Президента України, обраного у 2004 році, припиняються з моменту вступу на пост новообраного Верховною Радою України Президента України у 2006 році.

7. Судді Конституційного Суду України, призначені з'їздом суддів України, продовжують виконувати свої повноваження до закінчення визначеного цією Конституцією строку. Після закінчення строку повноважень цих суддів Президент України та Верховна Рада України призначають по три нових судді Конституційного Суду України.

У разі дострокового припинення повноважень судьями Конституційного Суду України, призначеними з'їздом суддів України, нові судді Конституційного Суду України призначаються по чергово Президентом України та Верховною Радою України.

8. Зміни щодо обрання суддів строком на десять років застосовуються до суддів, які обираються, починаючи з дня набрання чинності Законом України від _____ “Про внесення змін до Конституції України”.

9. Органи прокуратури України виконують повноваження, передбачені пунктом 5 статті 121 цього Закону, протягом п'яти років з дня набрання ним чинності.”

ВИСНОВОК КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ⁶

у справі про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України”, направленою Головою Верховної Ради України, вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статей 76, 78, 81 та інших Конституції України) №2-в/2003 від 5 листопада 2003р., справа №1-39/2003

Конституційний Суд України...

розглянув на пленарному засіданні справу про надання Конституційним Судом України висновку щодо відповідності проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України” (реєстраційний №4105) вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Керуючись статтями 147, 155, 159 Конституції України, статтями 51, 63, 66, 69, 70 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України **дійшов висновку:**

1. Визнати проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України” (реєстраційний №4105), поданий до Верховної Ради України 233 народними депутатами України (Гавришем С.Б., Богатирьовою Р.В., Ващук К.Т., Гапочною М.М., Симоненком П.М. та іншими), таким, що відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

2. Висновок Конституційного Суду України щодо відповідності проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України” (реєстраційний №4105) вимогам статей 157 і 158 Конституції України є обов’язковим до виконання, остаточним і не може бути оскаржений.

Висновок Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

⁶ Повну версію документа див. на сайті КСУ, <http://ccu.gov.ua:8080/uk/doccatalog/list?currDir=8784>.

Проект №4180 від 19.09.2003р.
Вноситься народними депутатами України
Гавришем С.Б., Богатирьовою Р.В., Ващук К.Т., Гапочною М.М.,
Губським Б.В., Кравчуком Л.М., Пехотою В.Ю.,
Шаровим І.Ф., Задорожнім О.В. та іншими

ЗАКОН УКРАЇНИ Про внесення змін до Конституції України

Верховна Рада України **постановляє:**

Внести до Конституції України такі зміни і доповнення:

1) статті 76, 78, 81-83, 85, 87-90 та 93 викласти відповідно в такій редакції:

“**Стаття 76.** Конституційний склад Верховної Ради України – чотириста п’ятдесят народних депутатів України, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

До Верховної Ради України може бути обрано громадянина України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п’яти років.

Не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку.

Повноваження народних депутатів України визначаються Конституцією та законами України.

Строк повноважень Верховної Ради України становить п’ять років”;

“**Стаття 78.** Народні депутати України здійснюють свої повноваження на постійній основі.

Народні депутати України не можуть мати іншого представницького мандата, бути на державній службі, обіймати інші оплачувані посади (крім посад міністрів, керівників інших центральних органів виконавчої влади), займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності), входити до складу керівного або наглядового органу підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності встановлюються законом.

У разі виникнення обставин, що порушують вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, народний депутат України у двадцятиденний строк припиняє таку діяльність або подає особисту заяву про складення повноважень народного депутата України”;

“**Стаття 81.** Повноваження народних депутатів України, в тому числі обраних замість тих, які вибули достроково, або обраних на позачергових виборах, припиняються одночасно з припиненням повноважень Верховної Ради України.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково в разі:

1) складення повноважень за його особистою заявою;

- 2) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;
- 3) визнання його судом недієздатним або безвісно відсутнім;
- 4) припинення його громадянства або виїзду на постійне проживання за межі України;
- 5) якщо ним не усунуто протягом двадцяти днів обставин, які порушують вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності;
- 6) відсутності його без поважних причин на ста пленарних засіданнях Верховної Ради України протягом календарного року;
- 7) невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій), або виходу (виключення) народного депутата України із складу такої фракції;
- 8) смерті.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково також у разі дострокового припинення відповідно до Конституції України повноважень Верховної Ради України – в день відкриття першого засідання Верховної Ради України за участю новообраних на позачергових виборах народних депутатів України.

Рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата України у випадках, передбачених пунктами 1, 4, 6 частини другої цієї статті, приймається Верховною Радою України, у випадку, передбаченому пунктом 5 частини другої цієї статті, – в судовому порядку.

У разі набрання законної сили обвинувальним вироком щодо народного депутата України, визнання народного депутата України недієздатним або безвісно відсутнім його повноваження припиняються з дати набрання чинності рішенням суду, в разі смерті народного депутата України – з дати смерті, встановленої свідоцтвом про смерть.

У разі невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій), або виходу (виключення) народного депутата України із складу такої фракції його повноваження припиняються достроково на підставі закону за рішенням вищого керівного органу відповідної політичної партії (виборчого блоку політичних партій) з дати прийняття такого рішення.

Стаття 82. Верховна Рада України працює сесійно.

Верховна Рада України є повноважною за умови обрання не менш як двох третин від її конституційного складу.

Верховна Рада України збирається на першу сесію не пізніше ніж на тридцятий день після офіційного оголошення результатів виборів. Перше засідання новообраної Верховної Ради України відкриває найстарший за віком народний депутат України.

Стаття 83. Чергові сесії Верховної Ради України починаються першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року.

Позачергові сесії Верховної Ради України, із зазначенням порядку денного, скликаються Головою Верховної Ради України на вимогу Президента України або на вимогу не менш як третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

У разі оголошення указу Президента України про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях Верховна Рада України збирається на засідання у дводенний строк без скликання.

Порядок роботи Верховної Ради України встановлюється Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

У Верховній Раді України за результатами виборів і на основі узгодження та поєднання політичних позицій формується коаліція депутатських фракцій і депутатських груп, до якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, яка відповідно до Конституції України вносить пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України, формує склад Кабінету Міністрів України та є відповідальною за його діяльність.

Коаліція депутатських фракцій і депутатських груп у Верховній Раді України утворюється протягом одного місяця з дня відкриття першого засідання Верховної Ради України, що проводиться після чергових або позачергових виборів Верховної Ради України, або протягом місяця з дня припинення діяльності коаліції депутатських фракцій і депутатських груп.

Засади формування, організації діяльності та припинення діяльності коаліції встановлюються Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України”;

“Стаття 85. До повноважень Верховної Ради України належить:

- 1) внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених розділом XIII цієї Конституції;
- 2) призначення всеукраїнського референдуму з питань, визначених статтею 73 цієї Конституції;
- 3) прийняття законів;
- 4) затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього, контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання;
- 5) визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики;
- 6) затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля;
- 7) призначення виборів Президента України у строки, передбачені цією Конституцією;
- 8) заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України;
- 9) оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, схвалення рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України;
- 10) усунення Президента України з поста в порядку особливої процедури (імпичменту), встановленому статтею 111 цієї Конституції;
- 11) розгляд і прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України;
- 12) призначення за поданням Президента України Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України та Голови служби безпеки України, призначення за поданням Прем'єр-міністра України інших членів Кабінету Міністрів

України, Голови Антимонопольного комітету України, Голови Державного комітету телебачення та радіомовлення України, Голови Фонду державного майна України, припинення повноважень зазначених осіб на цих посадах, вирішення питання про відставку Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України;

13) здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до цієї Конституції;

14) затвердження рішень про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України, здійснення контролю за їх використанням;

15) прийняття Регламенту Верховної Ради України;

16) призначення на посади та звільнення з посад Голови та інших членів Рахункової палати України;

17) призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; заслуховування його щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні;

18) призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України за поданням Президента України;

19) призначення та звільнення половини складу Ради Національного банку України;

20) призначення половини складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;

21) призначення на посаду та припинення повноважень членів Центральної виборчої комісії за поданням Президента України;

22) затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Збройних Сил України, Служби безпеки України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ України;

23) схвалення рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів Збройних Сил України до іншої держави чи про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України;

24) встановлення державних символів України;

25) надання згоди на призначення на посаду та звільнення з посади Президентом України Генерального прокурора України; висловлення недовіри Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади;

26) призначення половини складу Конституційного Суду України;

27) обрання суддів строком на десять років;

28) дострокове припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим за наявності висновку Конституційного Суду України про порушення нею Конституції України або законів України; призначення позачергових виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

29) утворення і ліквідація районів, встановлення і зміна меж районів і міст, віднесення населених пунктів до категорії міст, найменування і перейменування населених пунктів і районів;

30) призначення чергових та позачергових виборів до органів місцевого самоврядування;

31) затвердження протягом двох днів з моменту звернення Президента України указів про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації;

32) надання законом згоди на обов'язковість для України міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надано законом;

33) здійснення парламентського контролю у межах, визначених цією Конституцією;

34) затвердження законом Конституції Автономної Республіки Крим, змін до неї, визначення законом правових засад майна, що належить Автономній Республіці Крим;

35) призначення на посаду та звільнення з посади керівника апарату Верховної Ради України; затвердження кошторису Верховної Ради України та структури її апарату;

36) затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, визначення правових засад вилучення об'єктів права приватної власності.

Верховна Рада України здійснює інші повноваження, які відповідно до Конституції України віднесені до її відання”;

“Стаття 87. Верховна Рада України за пропозицією Президента України або не менш як однієї третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України більшістю від конституційного складу Верховної Ради.

Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України не може розглядатися Верховною Радою України більше одного разу протягом однієї чергової сесії, а також протягом року після схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України або протягом останньої сесії Верховної Ради України.

Стаття 88. Верховна Рада України обирає зі свого складу Голову Верховної Ради України, Першого заступника та заступників Голови Верховної Ради України та відкликає їх із цих посад. Кількість заступників Голови Верховної Ради України визначається Верховною Радою України.

Голова Верховної Ради України:

1) веде пленарні засідання Верховної Ради України;

2) організовує підготовку питань до розгляду на пленарних засіданнях Верховної Ради України;

3) підписує акти, прийняті Верховною Радою України;

4) представляє Верховну Раду України у зносинах з іншими органами державної влади України та органами влади інших держав;

5) організовує роботу апарату Верховної Ради України.

Голова Верховної Ради України здійснює повноваження, передбачені цією Конституцією, у порядку, встановленому Регламентом Верховної Ради України.

Стаття 89. Верховна Рада України для здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до її повноважень, виконання контрольних

функцій відповідно до Конституції України створює з числа народних депутатів України комітети Верховної Ради України та обирає голів, перших заступників, заступників та секретарів цих комітетів.

Стаття 90. Повноваження Верховної Ради України припиняються у день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Президент України може достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо:

- 1) протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій і депутатських груп відповідно до статті 83 цієї Конституції;
- 2) протягом трьох місяців Верховною Радою України відповідно до статті 103 Конституції України не обрано Президента України;
- 3) протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів України не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів України;
- 4) протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися.

Таке рішення приймається Президентом України після консультацій з Головою Верховної Ради України та його заступниками та головами депутатських фракцій і депутатських груп.

Повноваження Верховної Ради України не можуть бути достроково припинені Президентом України в останні шість місяців строку повноважень Верховної Ради України та Президента України за винятком випадку, передбаченого пунктом 2 частини другої цієї статті”;

“Стаття 93. Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить Президентові України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України.

Законопроекти, визначені Президентом України як невідкладні, розглядаються Верховною Радою України позачергово”;

- 2) частину четверту статті 94 доповнити реченням такого змісту:

“У разі якщо Президент України не підписав такий закон він підписується та офіційно оприлюднюється Головою Верховної Ради України”;

- 3) статтю 98 викласти в такій редакції:

“Стаття 98. Контроль за надходженням та використанням коштів Державного бюджету України від імені Верховної Ради України здійснює Рахункова палата України”;

- 4) у статті 103:

- a) частини першу замінити трьома новими частинами такого змісту:

“Стаття 103. Президент України обирається Верховною Радою України.

Президент України вважається обраним, якщо за його обрання шляхом таємного голосування проголосувало не менш як дві третини від конституційного складу Верховної Ради України.

Президент України обирається на строк п’ять років”.

- b) частину п’яту виключити;

У зв’язку з цим частини другу-четверту та шосту вважати відповідно частинами четвертою-сьомою.

5) у статті 106:

- a) у частині першій:

пункти 8-12 викласти відповідно в такій редакції:

“8) припиняє повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених Конституцією України;

9) вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій і депутатських груп, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, після відповідних консультацій з їх керівниками подання про призначення Верховною Радою України Прем’єр-міністра України в строк не пізніше ніж на п’ятнадцятий день після одержання такої пропозиції;

10) вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України;

11) призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора України;

12) вносить до Верховної Ради України подання про призначення Голови служби безпеки України”;

пункт 14 виключити;

пункти 15 і 16 викласти відповідно в такій редакції:

“15) зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності Конституції і законам України, актам Президента України з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності;

16) скасовує акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим”;

пункт 19 після слів “рішення про використання Збройних Сил України” доповнити словами “та інших військових формувань”;

пункти 22, 29 і 30 викласти відповідно в такій редакції:

“22) призначає половину складу Конституційного Суду України”;

“29) підписує закони;

30) має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) із наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України”;

b) частину четверту викласти у такій редакції:

“Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 5, 8, 18, 21, 23 цієї статті, скріплюються підписами Прем’єр-міністра України і міністра, відповідального за акт та його виконання”;

b) статтю 112 викласти в такій редакції:

“Стаття 112. У разі дострокового припинення повноважень Президента України відповідно до статей 108, 109, 110, 111 цієї Конституції виконання обов’язків Президента України на період до обрання і вступу на пост нового Президента України покладається на Голову Верховної Ради України. Голова Верховної Ради України в період виконання ним обов’язків Президента України не може здійснювати повноваження, передбачені пунктами 2, 6-8, 10-14, 22, 24, 25, 27, 28 статті 106 Конституції України”;

7) статті 113-115 викласти в такій редакції:

“Стаття 113. Кабінет Міністрів України (Уряд України) є вищим органом у системі органів виконавчої влади.

Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених Конституцією України

Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується Конституцією і законами України, актами Президента України.

Стаття 114. До складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр, віце-прем'єр-міністри, міністри.

Прем'єр-міністр України призначається Верховною Радою України за поданням Президента України.

Кандидатуру для призначення Прем'єр-міністра України вносить Президент України за пропозицією коаліції депутатських фракцій і депутатських груп, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, після відповідних консультацій з їх керівниками.

Міністр оборони України, Міністр закордонних справ України призначаються Верховною Радою України за поданням Президента України, інші члени Кабінету Міністрів України призначаються Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України.

Прем'єр-міністр України керує роботою Кабінету Міністрів України, спрямовує її на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України.

Стаття 115. Прем'єр-міністр України складає повноваження перед новообраною Верховною Радою України.

Прем'єр-міністр України, інші члени Кабінету Міністрів України мають право заявити Верховній Раді України про свою відставку.

Відставка Прем'єр-міністра України, прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України мають наслідком відставку всього складу Кабінету Міністрів України. У цих випадках Прем'єр-міністр України зобов'язаний подати Верховній Раді України заяву про відставку Кабінету Міністрів України.

Кабінет Міністрів України, відставку якого прийнято, продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України, але не довше ніж шістьдесят днів”;

8) у статті 116:

а) у пункті 6 слова “подає Верховній Раді України звіт про його виконання” замінити словами “подає до Верховної Ради України законопроект про внесення змін до закону про Державний бюджет України, а також звіт про виконання Державного бюджету України”;

б) доповнити статтю після пункту 9 новими пунктами такого змісту:

“10) утворює, реорганізовує та ліквідує міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади;

11) призначає відповідно до Конституції України за поданням Прем'єр-міністра України керівників центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, голів місцевих державних адміністрацій, припиняє повноваження цих осіб на посадах;

12) призначає половину складу Ради Національного банку України”.

У зв'язку з цим пункт 10 вважати пунктом 13;

9) у статті 118:

а) частину четверту викласти в такій редакції:

“Голови місцевих державних адміністрацій призначаються на посаду і звільняються з посади Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України”;

б) частини дев'яту і десяту викласти відповідно в такій редакції:

“Обласна чи районна рада може висловити недовіру голові відповідної місцевої державної адміністрації, на підставі чого Кабінет Міністрів України приймає рішення і дає обгрунтовану відповідь.

Якщо недовіру голові районної чи обласної державної адміністрації висловили дві третини депутатів від складу відповідної ради, Кабінет Міністрів України приймає рішення про відставку голови місцевої державної адміністрації”;

10) статтю 120 викласти в такій редакції:

“Стаття 120. Члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та місцевих органів виконавчої влади не мають права суміщати свою службову діяльність з іншою роботою (крім випадків, передбачених частиною другою цієї статті, а також викладацької, наукової та творчої роботи у позаробочий час), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства, що має на меті одержання прибутку.

Міністри, інші керівники центральних органів виконавчої влади можуть суміщати свою службову діяльність із представницьким мандатом народного депутата України.

Організація, повноваження і порядок діяльності Кабінету Міністрів України, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади визначаються Конституцією і законами України”;

11) доповнити статтю 121 новим пунктом такого змісту:

“5) нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами”;

12 частину першу статті 122 викласти в такій редакції:

“Прокуратуру очолює Генеральний прокурор України, який призначається на посаду та звільняється з посади за згодою Верховної Ради України Президентом України. Верховна Рада України може висловити недовіру Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади”;

13) у статті 126:

а) частину четверту викласти в такій редакції:

“Судді обираються на посади строком на десять років, крім суддів Конституційного Суду України та суддів, які призначаються на посаду судді вперше”;

б) пункт 2 частини п'ятої викласти у такій редакції:

“досягнення суддею шести десяти п'яти років, а для суддів Конституційного Суду України та Верховного Суду України – семидесяти років;

14) друге речення частини першої статті 128 викласти в такій редакції: “Всі інші судді, крім суддів Конституційного Суду України, обираються Верховною Радою України строком на десять років у порядку, встановленому законом”;

15) частину першу статті 141 викласти в такій редакції:

“До складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради входять депутати, які обираються жителями села, селища, міста, району, області на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на чотири роки”;

16) частину другу статті 148 викласти в такій редакції:

“Президент України, Верховна Рада України призначають по дев'ять суддів Конституційного Суду України”;

17) доповнити Конституцію України розділом XVI “Прикінцеві положення, які стосуються змін до Конституції України” такого змісту:

“РОЗДІЛ XVI. ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ, ЯКІ СТОСУЮТЬСЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

1. Зміни до Конституції України, що вносяться Законом України від _____ “Про внесення змін до Конституції України”, набирають чинності через чотири місяці після його прийняття Верховною Радою України за винятком випадків, передбачених цим розділом.

2. Чергові вибори конституційного складу Верховної Ради України у кількості 450 народних депутатів України проводяться у 2007 році на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування на засадах пропорційної системи з обранням народних депутатів України в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій, виборчих блоків політичних партій відповідно до закону.

3. Президент України відповідно до змін до Конституції України, внесених цим Законом, обирається Верховною Радою України в останній четвер жовтня 2004 року.

Наступні вибори Президента України проводяться згідно з Конституцією України в місячний строк після набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2007 році.

4. Президент України набуває повноважень відповідно до цього Закону після вступу на пост за результатами виборів Президента України у 2004 році.

Повноваження Президента України, обраного у 2004 році, припиняються з моменту вступу на пост новообраного Верховною Радою України Президента України у 2007 році.

5. Судді Конституційного Суду України, призначені з'їздом суддів України, продовжують виконувати свої повноваження до закінчення визначеного цією Конституцією строку. Після закінчення строку повноважень цих суддів Президент України та Верховна Рада України призначають по три нових судді Конституційного Суду України.

У разі дострокового припинення повноважень суддів Конституційного Суду України, призначених з'їздом суддів України, нові судді Конституційного Суду України призначаються по чергово Президентом України та Верховною Радою України.

6. Зміни щодо обрання суддів строком на десять років застосовуються до суддів, які обираються, починаючи з дня набрання чинності Законом України від _____ “Про внесення змін до Конституції України”.

7. Органи прокуратури України виконують повноваження, передбачені пунктом 5 статті 121 цього Закону, протягом п'яти років з дня набрання ним чинності”.

ВИСНОВОК КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ⁷

у справі про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України”, направленою Головою Верховної Ради України, вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статей 76, 78, 81, 82 та інших Конституції України) №3-в/2003 від 10 грудня 2003р., справа №1-47/2003

Конституційний Суд України...

розглянув на пленарному засіданні справу про надання Конституційним Судом України висновку щодо відповідності проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України” (реєстраційний №4180) вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Керуючись статтями 147, 155, 159 Конституції України, статтями 51, 63, 66, 69, 70 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України **дійшов висновку:**

1. Визнати проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України” (реєстраційний №4180), поданий до Верховної Ради України народними депутатами України Гавришем С.Б., Богатирьовою Р.В., Вашук К.Т., Гапочною М.М., Задорожнім О.В. та іншими, таким, що відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

2. Висновок Конституційного Суду України щодо відповідності проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України” (реєстраційний №4180) вимогам статей 157 і 158 Конституції України є обов'язковим до виконання, остаточним і не може бути оскаржений.

Висновок Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

⁷ Повну версію документа див. на сайті КСУ, <http://ccu.gov.ua:8080/uk/doccatalog/list?currDir=8788>.

Проект №4180 (доопрацьований)
Проект Закону направлено на висновок Конституційного Суду 23.06.2004р.

Ініціатори законопроекту:
Гавриш Степан Богданович (IV скликання)
Богатирьова Раїса Василівна (IV скликання)
Ващук Катерина Тимофіївна (IV скликання)
Гапочка Микола Михайлович (IV скликання)

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до Конституції України

Верховна Рада України постановляє:

І. Внести до Конституції України такі зміни:

1) статті 76, 78, 81-83, 85, 87, 89, 90, 93, 98, 112-115, 120 викласти в такій редакції:

“Стаття 76. Конституційний склад Верховної Ради України – чотириста п’ятдесят народних депутатів України, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Народним депутатом України може бути обрано громадянина України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п’яти років.

Не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку.

Повноваження народних депутатів України визначаються Конституцією та законами України.

Строк повноважень Верховної Ради України становить п’ять років”;

“Стаття 78. Народні депутати України здійснюють свої повноваження на постійній основі, крім випадків, передбачених цією Конституцією.

Народні депутати України не можуть мати іншого представницького мандата, бути на державній службі, обіймати інші оплачувані посади (крім посад Членів Кабінету Міністрів України), займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності встановлюються законом.

У разі виникнення обставин, що порушують вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, народний депутат України у двадцятиденний строк з дня виникнення таких обставин припиняє таку діяльність або подає особисту заяву про складення повноважень народного депутата України”;

“Стаття 81. Повноваження народних депутатів України припиняються одночасно з припиненням повноважень Верховної Ради України.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково в разі:

- 1) складення повноважень за його особистою заявою;
- 2) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;
- 3) визнання його судом недієздатним або безвісно відсутнім;
- 4) припинення його громадянства або його виїзду на постійне проживання за межі України;

5) якщо протягом двадцяти днів з дня виникнення обставин, які призводять до порушення вимог щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, ці обставини ним не усунуто;

6) невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій), або виходу (виключення) народного депутата України із складу такої фракції;

7) його смерті.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково також у разі дострокового припинення відповідно до Конституції України повноважень Верховної Ради України – в день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата України у випадках, передбачених пунктами 1, 4, частини другої цієї статті, приймається Верховною Радою України, а у випадку, передбаченому пунктом 5 частини другої цієї статті, – судом.

У разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо народного депутата України, визнання народного депутата України недієздатним або безвісно відсутнім його повноваження припиняються з дня набрання законної сили рішенням суду, а в разі смерті народного депутата України – з дня смерті, засвідченої свідоцтвом про смерть.

У разі невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій), або виходу (виключення) народного депутата України із складу такої фракції його повноваження припиняються достроково на підставі закону за рішенням вищого керівного органу відповідної політичної партії (виборчого блоку політичних партій) з дня прийняття такого рішення.

Стаття 82. Верховна Рада України працює сесійно.

Верховна Рада України є повноважною за умови обрання не менш як двох третин від її конституційного складу.

Верховна Рада України збирається на першу сесію не пізніше ніж на тридцятий день після офіційного оголошення результатів виборів.

Перше засідання новообраної Верховної Ради України відкриває найстарший за віком народний депутат України.

Стаття 83. Чергові сесії Верховної Ради України починаються першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року.

Позачергові сесії Верховної Ради України, із зазначенням порядку денного, скликаються Головою Верховної Ради України на вимогу Президента України або на вимогу не менш як третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

У разі оголошення указу Президента України про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях Верховна Рада України збирається на засідання у дводенний строк без скликання.

У разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного чи надзвичайного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану.

Порядок роботи Верховної Ради України встановлюється Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

У Верховній Раді України за результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій формується коаліція депутатських фракцій, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України формується протягом одного місяця з дня відкриття першого засідання Верховної Ради України, що проводиться після чергових або позачергових виборів Верховної Ради України, або протягом місяця з дня припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України, а також відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції щодо кандидатур до складу Кабінету Міністрів України.

Засади формування, організації діяльності та припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України встановлюються Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України”;

Депутатська фракція у Верховній Раді України, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, має права коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, передбачені цією Конституцією”;

“**Стаття 85.** До повноважень Верховної Ради України належить:

- 1) внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених розділом XIII цієї Конституції;
- 2) призначення всеукраїнського референдуму з питань, визначених статтею 73 цієї Конституції;
- 3) прийняття законів;
- 4) затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього, контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання;
- 5) визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики;
- 6) затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля;

- 7) призначення виборів Президента України у строки, передбачені цією Конституцією;
- 8) заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України;
- 9) оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, схвалення рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України;
- 10) усунення Президента України з поста в порядку особливої процедури (імпідменту), встановленому статтею 111 цієї Конституції;
- 11) розгляд і прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України;
- 12) призначення за поданням Президента України Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України, призначення за поданням Прем'єр-міністра України інших членів Кабінету Міністрів України, Голови Антимонопольного комітету України, Голови Державного комітету телебачення та радіомовлення України, Голови Фонду державного майна України, звільнення зазначених осіб з посад, вирішення питання про відставку Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України;
- 12¹) призначення на посаду та звільнення з посади за поданням Президента України Голови Служби безпеки України;
- 13) здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до цієї Конституції та закону;
- 14) затвердження рішень про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України, здійснення контролю за їх використанням;
- 15) прийняття Регламенту Верховної Ради України;
- 16) призначення на посади та звільнення з посад Голови та інших членів Рахункової палати України;
- 17) призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; заслуховування його щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні;
- 18) призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України за поданням Президента України;
- 19) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Ради Національного банку України;
- 20) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;
- 21) призначення на посади та звільнення з посад членів Центральної виборчої комісії за поданням Президента України;
- 22) затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Збройних Сил України, Служби безпеки України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ України;

23) схвалення рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів Збройних Сил України до іншої держави чи про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України;

24) встановлення державних символів України;

25) надання згоди на призначення на посаду та звільнення з посади Президентом України Генерального прокурора України; висловлення недовіри Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади;

26) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Конституційного Суду України;

27) обрання суддів безстроково;

28) дострокове припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим за наявності висновку Конституційного Суду України про порушення нею Конституції України або законів України; призначення позачергових виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

29) утворення і ліквідація районів, встановлення і зміна меж районів і міст, віднесення населених пунктів до категорії міст, найменування і перейменування населених пунктів і районів;

30) призначення чергових та позачергових виборів до органів місцевого самоврядування;

31) затвердження протягом двох днів з моменту звернення Президента України указів про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації;

32) надання законом згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України;

33) здійснення парламентського контролю у межах, визначених цією Конституцією та законом;

34) прийняття рішення про направлення запиту до Президента України на вимогу народного депутата України, групи народних депутатів України чи комітету Верховної Ради України, попередньо підтриману не менш як однією третьиною від конституційного складу Верховної Ради України;

35) призначення на посаду та звільнення з посади керівника апарату Верховної Ради України; затвердження кошторису Верховної Ради України та структури її апарату;

36) затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, визначення правових засад вилучення об'єктів права приватної власності;

37) затвердження законом Конституції Автономної Республіки Крим, зміни до неї.

Верховна Рада України здійснює також інші повноваження, які відповідно до Конституції України віднесені до її відання”;

“**Стаття 87.** Верховна Рада України за пропозицією Президента України або не менш як однієї третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України.

Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України не може розглядатися Верховною Радою України більше одного разу протягом однієї чергової сесії, а також протягом року після схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України або протягом останньої сесії Верховної Ради України”;

“**Стаття 89.** Верховна Рада України для здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до її повноважень, виконання контрольних функцій відповідно до Конституції України створює з числа народних депутатів України комітети Верховної Ради України та обирає голів, перших заступників, заступників голів та секретарів цих комітетів.

Верховна Рада України у межах своїх повноважень може створювати тимчасові спеціальні комісії для підготовки і попереднього розгляду питань.

Верховна Рада України для проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес, створює тимчасові слідчі комісії, якщо за це проголосувала не менш як одна третина від конституційного складу Верховної Ради України.

Висновки і пропозиції тимчасових слідчих комісій не є вирішальними для слідства і суду.

Організація і порядок діяльності комітетів Верховної Ради України, її тимчасових спеціальних і тимчасових слідчих комісій встановлюються законом.

Стаття 90. Повноваження Верховної Ради України припиняються у день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо:

1) протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій відповідно до статті 83 цієї Конституції;

2) протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів України не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів України;

3) протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися.

Рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України приймається Президентом України після консультацій з Головою Верховної Ради України, його заступниками та головами депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Повноваження Верховної Ради України не можуть бути достроково припинені Президентом України в останні шість місяців строку повноважень Верховної Ради України та Президента України”;

“**Стаття 93.** Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить Президентові України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України.

Законопроекти, визначені Президентом України як невідкладні, розглядаються Верховною Радою України позачергово”;

“**Стаття 98.** Контроль від імені Верховної Ради України за надходженням та використанням коштів до Державного бюджету України та їх використання здійснює Рахункова палата”;

“**Стаття 112.** У разі дострокового припинення повноважень Президента України відповідно до статей 108, 109, 110, 111 цієї Конституції виконання обов’язків Президента України на період до обрання і вступу на пост нового Президента України покладається на Голову Верховної Ради України. Голова Верховної Ради України в період виконання ним обов’язків Президента України не може здійснювати повноваження, передбачені пунктами 2, 6-8, 10-13, 22, 24, 25, 27, 28 статті 106 Конституції України.

РОЗДІЛ IV. КАБІNET МІНІСТРІВ УКРАЇНИ. ІНШІ ОРГАНИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

Стаття 113. Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади.

Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених Конституцією.

Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується цією Конституцією і законами України, а також указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України.

Стаття 114. До складу Кабінету Міністрів України входять Прем’єр-міністр України, Перший віце-прем’єр-міністр, віце-прем’єр-міністри, міністри.

Прем’єр-міністр України призначається Верховною Радою України за поданням Президента України.

Кандидатуру для призначення на посаду Прем’єр-міністра України вносить Президент України за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, або депутатської фракції, до складу якої входять більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Міністр оборони України, Міністр закордонних справ України призначаються Верховною Радою України за поданням Президента України, інші члени Кабінету Міністрів України призначаються Верховною Радою України за поданням Прем’єр-міністра України.

Прем’єр-міністр України керує роботою Кабінету Міністрів України, спрямовує її на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України.

Стаття 115. Кабінет Міністрів України складає повноваження перед новообраною Верховною Радою України.

Прем’єр-міністр України, інші члени Кабінету Міністрів України мають право заявити Верховній Раді України про свою відставку.

Відставка Прем’єр-міністра України, прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України мають наслідком відставку всього складу Кабінету Міністрів України. У цих випадках Верховна Рада України здійснює формування нового складу Кабінету Міністрів України у строки і в порядку, що визначені цією Конституцією.

Кабінет Міністрів України, який склав повноваження перед новообраною Верховною Радою України або відставку якого прийнято Верховною Радою України, продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України”;

“**Стаття 120.** Члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та місцевих органів виконавчої влади не мають права суміщати свою службову діяльність з іншою роботою (крім випадків, передбачених частиною другою цієї статті, а також викладацької, наукової та творчої роботи у позаробочий час), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Члени Кабінету Міністрів можуть суміщати свою посаду з мандатом народного депутата України.

Організація, повноваження і порядок діяльності Кабінету Міністрів України, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади визначаються Конституцією і законами України”;

2) частину першу статті 77 викласти в такій редакції:

“Чергові вибори до Верховної Ради України відбуваються в останню неділю останнього місяця п’ятого року повноважень Верховної Ради України”;

3) у статті 88:

а) частину першу викласти в такій редакції:

“Верховна Рада України обирає зі свого складу Голову Верховної Ради України, першого заступника і заступника Голови Верховної Ради України та відкликає їх з цих посад”;

б) пункт 2 частини другої викласти в такій редакції:

2) “організовує роботу Верховної Ради України, координує діяльність органів її органів”;

в) частину третю викласти в такій редакції:

“Голова Верховної Ради України здійснює повноваження, передбачені цією Конституцією, у порядку, встановленому Регламентом Верховної Ради України”;

4) частину четверту статті 94 викласти в такій редакції:

“Якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу, Президент України зобов’язаний його підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів. У разі якщо Президент України не підписав такий закон, він невідкладно офіційно оприлюднюється Головою Верховної Ради України за його підписом”;

5) у статті 103:

а) частину п’яту викласти в такій редакції:

“Чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю останнього місяця п’ятого року повноважень Президента України. У разі дострокового припинення повноважень Президента України вибори Президента України проводяться в період дев’яности днів з дня припинення повноважень”;

б) у статті 106:

а) у частині першій:

пункти 8-13 викласти в такій редакції:

“8) припиняє повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених цією Конституцією;

9) вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, подання про призначення Верховною Радою України Прем’єр-міністра України в строк не пізніше ніж на п’ятнадцятий день після одержання такої пропозиції;

10) вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України;

11) призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора України;

12) вносить до Верховної Ради України подання про призначення Голови Служби безпеки України;

13) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення”;

пункт 14 виключити;

пункти 15, 16, 19, 22 і 30 викласти в такій редакції:

“15) зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності цій Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності;

16) скасовує акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим”;

“19) вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань”;

“22) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Конституційного Суду України”;

“30) має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України”;

б) частину четверту викласти у такій редакції:

“Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21, 23 цієї статті, скріплюються підписами Прем’єр-міністра України і міністра, відповідального за акт та його виконання”;

7) у статті 116:

а) доповнити статтю пунктами 9¹, 9² і 9³ такого змісту:

“9¹) утворює, реорганізовує та ліквідує відповідно до закону міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади;

9²) призначає на посади та звільняє з посад за поданням Прем’єр-міністра України керівників центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, голів місцевих державних адміністрацій;

9³) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Ради Національного банку України”;

б) пункт 10 викласти в такій редакції:

“10) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією та законами України”;

8) частини четверту, восьму-десяту статті 118 викласти в такій редакції:

“Голови місцевих державних адміністрацій призначаються на посаду і звільняються з посади Кабінетом Міністрів України за поданням Прем’єр-міністра України”;

“Рішення голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції та законам України, іншим актам законодавства України, можуть бути відповідно до закону скасовані Президентом України, Кабінетом Міністрів України або головою місцевої державної адміністрації вищого рівня.

Обласна чи районна рада може висловити недовіру голові відповідної місцевої державної адміністрації, на підставі чого Кабінет Міністрів України приймає рішення і дає обґрунтовану відповідь.

Якщо недовіру голові районної чи обласної державної адміністрації висловили дві третини депутатів від складу відповідної ради, Кабінет Міністрів України приймає рішення про відставку голови відповідної місцевої державної адміністрації”;

9) статтю 121 доповнити пунктом 5 такого змісту:

“5) нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами”;

10) частину першу статті 122 викласти в такій редакції:

“Прокуратуру очолює Генеральний прокурор України, який призначається на посаду та звільняється з посади за згодою Верховної Ради України Президентом України. Верховна Рада України може висловити недовіру Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади”;

11) пункт 2 частини п’ятої статті 126 викласти в такій редакції:

“2) досягнення суддею шістдесяти п’яти років, а суддями Конституційного Суду України та Верховного Суду України – сімдесяти років;

12) частину першу статті 141 викласти в такій редакції:

“До складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради входять депутати, які обираються жителями села, селища, міста, району, області на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п’ять років”;

13) частину другу статті 148 викласти в такій редакції:

“Президент України, Верховна Рада України призначають по дев’ять суддів Конституційного Суду України”.

II. Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня вступу на пост Президента України, обраного на чергових виборах 2004 року, крім частини п’ятої статті 76, частини першої статті 77, частини другої статті 78, пункту 6 частини другої та частини шостої статті 81, пункту 1 частини другої статті 90, частини другої статті 120 Конституції України в редакції цього Закону, що набирають чинності з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році.

2. Верховна Рада України, обрана у 2002 році, продовжує здійснювати конституційні повноваження до дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році.

3. Конституційний склад Верховної Ради України у кількості 450 народних депутатів України обирається у 2006 році на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування на засадах пропорційної системи з обранням народних депутатів України в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій, виборчих блоків політичних партій відповідно до закону.

4. Чергові вибори Президента України проводяться згідно з Конституцією України в останню неділю жовтня 2004 року.

5. Кабінет Міністрів України, сформований до дня вступу на пост Президента України, обраного на чергових виборах у 2004 році, продовжує виконувати конституційні повноваження після набрання чинності цим Законом.

У разі відставки Кабінету Міністрів України у випадках, передбачених Конституцією України, формування нового складу Кабінету Міністрів України здійснюється протягом 60 днів, починаючи з дня відставки.

6. Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України, формування якої передбачено статтею 83 Конституції України в редакції цього Закону, або депутатська фракція у Верховній Раді України, яка має права коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, має бути утворена протягом одного місяця з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною на пропорційній основі у 2006 році відповідно до пункту 3 цього розділу.

У разі відставки Кабінету Міністрів України, сформованого до дня вступу на пост Президента України, обраного на чергових виборах у жовтні 2004 року, до дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році, новий склад Кабінету Міністрів України формується за пропозицією депутатських фракцій (груп), до складу яких входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

7. Судді Конституційного Суду України, призначені з'їздом суддів України, продовжують виконувати свої повноваження до призначення Верховною Радою України відповідно до пункту 26 статті 85 та пункту 22 статті 106 Конституції України в редакції цього Закону.

Верховна Рада України у випадках, передбачених частиною п'ятою статті 126 Конституції України, може достроково припинити повноваження суддів Конституційного Суду України, призначених з'їздом суддів України.

8. Дія пункту 2 частини п'ятої статті 126 Конституції України в редакції цього Закону поширюється на суддів Конституційного Суду України та Верховного Суду України, призначених на посаду після набрання цим Законом чинності.

9. Члени Ради Національного банку України, призначені Президентом України, продовжують виконувати свої повноваження до призначення Кабінетом Міністрів України нових членів Ради Національного банку України відповідно до пункту 9³ статті 116 Конституції України.

ВИСНОВОК КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ⁸

у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України” вимогам статей 157 і 158 Конституції України
(справа про Законопроект №4180 з внесеними до нього поправками)
№2-в/2004 від 12 жовтня 2004р., справа №1-32/2004

Конституційний Суд України...

розглянув на пленарному засіданні справу про надання Конституційним Судом України висновку щодо відповідності проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України” вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Керуючись статтями 147, 155, 157, 158, 159 Конституції України, статтями 51, 63, 66, 70 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України **дійшов висновку:**

1. Визнати проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України” (реєстраційний №4180), попередньо схвалений Верховною Радою України 23 червня 2004 року (Постанова Верховної Ради України від 23 червня 2004 року №1844-IV, таким, що відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

2. Висновок Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання, остаточним і не може бути оскаржений.

Висновок Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

⁸ Повну версію документа див. на сайті КСУ, <http://ccu.gov.ua:8080/uk/doccatalog/list?currDir=8798>.

**ВИСНОВОК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ “ЗА ДЕМОКРАТІЮ ЧЕРЕЗ ПРАВО”
(ВЕНЕЦІАНСЬКОЇ КОМІСІЇ)
щодо можливих конституційних та законодавчих змін для забезпечення
безперервного функціонування Конституційного Суду України
(9-10 червня 2006р.)**

На підставі коментарів:

пана А. ЕНДЗІНША (члена Комісії, Латвія)

пана Дж. МАЗАКА (члена Комісії, Словаччина)

пана П. ПАЧОЛАЯ (члена Комісії, Угорщина)

1. Листом від 20 березня 2006р., Міністр юстиції України та член Венеціанської Комісії, пан Головатий, звернувся до Венеціанської Комісії з проханням надати висновок щодо шляхів покращення відповідного законодавства України з тим, щоб забезпечити безперервне функціонування Конституційного Суду України.

2. Комісія призначила панів Ендзінша, Мазака (CDL(2006)044) та Пачолая доповідачами з цього питання. Цей висновок було схвалено Венеціанською Комісією на її 67-ій пленарній сесії (м. Венеція, 9-10 червня 2006р.).

А. Передумови

3. Розділ XII Конституції України визначає основи формування, структури та діяльності Конституційного Суду. Відповідно до статті 148 Конституції, Конституційний Суд складається із вісімнадцяти суддів. Президент, Верховна Рада та З'їзд суддів кожен призначають (або обирають) по шість суддів Конституційного Суду. Судді призначаються на дев'ять років без права бути призначеними повторно.

4. Загальні принципи, що містяться в Розділі XII Конституції, розвиваються в законі “Про Конституційний Суд України”, схваленому 16 жовтня 1996р. Закон регулює, зокрема, “порядок організації та діяльності Конституційного Суду України, процедуру розгляду ним справ” (ст.153 Конституції). Відповідно до зазначеного закону, суддя Конституційного Суду вступає на посаду з дня присяги судді, яку він складає на засіданні Верховної Ради, яке проводиться за участю Президента, Прем'єр-міністра та Голови Верховного Суду, не пізніше як через місяць після призначення суддею (ст.17 Закону).

5. 18 жовтня 2005р. спливав термін повноважень десяти суддів Конституційного Суду України, включно з його головою (перші дев'ятирічні призначення суддів Конституційного Суду було зроблено в 1996р.). Інші три суддівські посади вже були вакантними впродовж певного часу. З огляду на кількість суддів, які залишились на посадах (п'ять суддів), Конституційний Суд зупинив свою діяльність, оскільки для проведення пленарних засідань статтею 51 Закону вимагається кворум у дванадцять суддів.

6. У своїй Резолюції №1466 (2005), схваленій 5 жовтня 2005р., Парламентська Асамблея Ради Європи (ПАРЄ) закликала органи державної влади України “забезпечити оновлення складу Конституційного Суду України без необґрунтованого зволікання після того, як спливає термін повноважень його суддів”.

7. 3 листопада 2005р. З'їзд суддів України призначив шість суддів, а 14 листопада 2005р. Президент України призначив трьох суддів до Конституційного Суду. Проте, Верховна Рада не схотіла ні призначити чотирьох суддів за своєю квотою, ні дозволити проведення процедури приведення до присяги. 15 грудня 2005р. Моніторинговий Комітет ПАРЄ настійливо закликав Верховну Раду “виконати свій конституційний обов'язок та оновити склад Конституційного Суду України без жодного подальшого зволікання”.

8. У своїй декларації від 16 грудня 2005р., Венеціанська Комісія висловила свою стурбованість (до якої приєднався Конституційний Суд Литви, що головував на Конференції європейських конституційних суддів) з приводу зупиненого процесу призначення нових суддів до Конституційного Суду України та закликала “органи влади України та особливо український парламент швидко зробити необхідні кроки для відновлення складу Конституційного Суду України”.

9. У декларації відзначалося, що “у країнах, де його було створено, конституційний суд є інституцією надзвичайної важливості для забезпечення функціонування різних державних органів в конституційних межах. Вони [конституційні суди] мають ключову функцію гарантування дотримання основоположних принципів демократії, захисту прав людини та верховенства права, котрі також є основними стандартами Ради Європи, членом якої є Україна.”

10. З огляду на його юрисдикцію, ефективне та тягле функціонування “охоронця Конституції” має надзвичайне значення для країни. Відповідно до української Конституції, Конституційний Суд приймає рішення щодо відповідності законів та інших правових актів Конституції. Мандат Суду охоплює надання офіційного тлумачення Конституції та законів, надання висновків щодо конституційності міжнародних договорів – як тих, що набули чинності, так і тих, що подаються до Верховної Ради на ратифікацію. До повноважень Суду також належить надання висновку щодо імпичменту Президента.

11. Конституційний обов'язок забезпечити безперервність та стабільність роботи Суду лежить на державних органах, що беруть участь в процедурі формування його складу. Отже, вони мають вжити відповідних заходів для відновлення функціонування “єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні” (ст.147 Конституції).

В. Можливі шляхи вдосконалення законодавства

Механізм призначення

12. З тим, щоб уникнути паралічу діяльності Конституційного Суду у випадку, коли конституційно уповноважений орган влади не спромігся призначити суддю, рекомендується запровадити процедуру “по замовчанню”. У цьому відношенні можна розглянути кілька варіантів. Розглядаючи різні варіанти, слід усвідомлювати, що призначення суддів Конституційного Суду є питанням великої політичної та конституційної важливості. Хоча робота конституційних судів має бути незалежною та вільною від політичного впливу, не можна заперечувати того, що політичні чинники мають свою вагу при вирішенні питання призначень конституційних суддів. Попри те, що безвихідну ситуацію слід вирішити якнайшвидше на підставі конституційних інструментів, що широко використовуються в інших країнах, водночас слід брати до уваги певні особливості, можливо тимчасові, обставини конкретної ситуації.

13. Можна встановити запобіжник у вигляді положення, яким судді буде дозволено продовжувати займати свою посаду в Суді після завершення строку його повноважень допоки його наступник не вступить на посаду. Такий механізм зараз існує, наприклад, в Болгарії, Німеччині, Латвії, Литві, Португалії та Іспанії. Така система запобігає ситуації, коли затримка в процесі призначення блокує діяльність Суду. Оскільки такий підхід застосовується в згаданих країнах, як видається, таке вирішення можна було б запровадити шляхом внесення змін до Закону України про Конституційний Суд. Цього, проте, буде недостатньо у випадку звільнення у зв'язку зі здоров'ям та смерті судді.

14. Можна було б також передбачити запобіжні заходи, встановивши, що процедура заповнення вакансій починається заздалегідь з тим, щоб відбір кандидата був завершений до моменту виникнення вакансії. У Румунії, наприклад, новий суддя має бути призначений принаймні за місяць до припинення мандату попереднього судді. Але знову, таке положення не може подолати відмову органу влади виконати свій конституційний обов'язок. В Угорщині, де вакансії в Конституційному Суді кілька разів створили серйозні проблеми, відповідно до Закону про Конституційний Суд новий суддя має бути обраний принаймні за три місяці до завершення повноважень попереднього судді (ст.8.4.). Тим не менше, це ставалось дуже рідко.

15. Тому більш дієвим механізмом була б передача повноважень з призначення іншому органу державної влади (принаймні з тим, щоб забезпечити призначення достатньої кількості суддів для наявності кворуму) у випадку тривалої бездіяльності та неспроможності призначити суддів уповноваженим на те органом. У випадку України, якщо один із трьох уповноважених органів (Президент, Верховна Рада або З'їзд суддів) не призначив суддів після певного терміну, повноваження призначити цих суддів переходить до інших двох органів рівною мірою. Наприклад, якщо Верховна Рада не призначає суддів за своєю квотою в місячний термін після завершення повноважень попередніх суддів, два інших органи (Президент та З'їзд суддів) отримують повноваження втрутитись та заповнити по половині вакантних посад, якщо їх кількість є парною. У випадку непарної кількості вакантних посад, повноваження призначити на одного суддю більше переходить органі, який робив останнє призначення найдавніше. Наприклад, якщо необхідно заповнити три вакансії і останнє призначення здійснював Президент, тоді Президент та З'їзд суддів призначатимуть кожен по одному судді, а третій суддя призначатиметься З'їздом суддів.

16. Крім того, для того, щоб забезпечити, щоб орган чи органи, які отримали право призначити додаткових суддів, виконали свої нові повноваження, передача повноваження з призначення від одного конституційного органу до іншого може навіть супроводжуватись певними засобами тиску. Наприклад, якщо Верховна Рада, як первісно уповноважений орган, який виконав свій обов'язок, не спромігся призначити решту необхідних суддів, можна було б ввести право Президента розпустити Верховну Раду (шляхом відповідних конституційних змін). Проте, наділення Президента таким повноваженням водночас можна розглядати як незбалансоване, оскільки Верховна Рада не може отримати такі ж заходи тиску на Президента у випадку, якщо останній не виконав свій конституційний обов'язок. Тут вступає в дію принцип *presumptio boni viri*. Тому, видається можливим покластись на цей принцип без необхідності введення додаткових стримувань для Президента під час процесу призначення конституційних суддів.

Складення присяги

17. Ефективна процедура призначення не є єдиною гарантією уникнення блокування функціонування Конституційного Суду України. Перешкоди, пов'язані з механізмом вступу на посаду, могли і заважали роботі Суду. Тому слід розглянути питання складення присяги. Головною метою має бути забезпечення того, щоб присягу було складено вчасно, а процедура складення присяги не призводила до формальностей, які могли б поставити під загрозу вступ судді на посаду.

18. Одним з рішень у цьому відношенні могло б бути складення присяги в письмовій формі та подання її Президентові України або Голові Верховної Ради України.

19. Іншим рішенням може бути закріплення внутрішнього механізму для складення присяги. Таким варіантом є приведення нових суддів до присяги Головою Конституційного Суду. У випадку, якщо повноваження Голови Суду завершилися, можна передбачити можливість приведення до присяги виконуючим обов'язки Голови Суду або найстаршим суддею на посаді.

С. Висновки

20. Хоча порядок призначення, згідно з яким відповідні повноваження розподілено між трьома гілками влади в Україні, і забезпечує їх збалансоване представництво в Конституційному Суді, ризик для стабільності та безперервного функціонування Суду залишається та вже матеріалізувався. Тому система призначення суддів повинна передбачати певні механізми з тим, щоб уникнути блокування (через політичні або технічні причини) нових призначень після завершення повноважень судді. Проте встановлення запобіжників лише проти блокування процедури призначення не призведе до повного вирішення проблеми, оскільки залишається можливість створення перешкод для вступу на посаду.

21. З тим, щоб забезпечити та гарантувати стабільне функціонування органу конституційної юрисдикції, Венеціанська Комісія рекомендує ухвалити відповідні конституційні та законодавчі зміни, спрямовані на вдосконалення українського законодавства в цьому питанні. Зокрема:

(а) шляхом внесення змін як до Конституції, так і законів:

- створити запобіжну гарантію на випадок того, коли конституційно уповноважений орган не здійснив призначення (або обрання) нових суддів Конституційного Суду: шляхом передання повноважень з призначення від цього органу, який був первинно уповноважений, – до решти органів;

(b) лише шляхом внесення змін до законів:

- передбачити, що суддя залишається на посаді допоки його наступник не вступає на посаду;
- спростити процедуру складення присяги, передбачивши її письмову форму або запровадивши внутрішній механізм приведення до присяги, тобто її складення в самому Конституційному Суді.

Розділ III. Конституційний процес у 2007-2013 роках

3.1. Хронологія подій

Межі цього етапу конституційного процесу визначають переважно дії, пов'язані з підготовкою проектів нової Конституції, зміни конституційного ладу. Найбільш вагомими подіями були: повернення до первинного тексту Конституції за рішенням Конституційного Суду від 30 вересня 2010р.; створення і результати діяльності Конституційної Асамблеї (2012-2014рр.); схвалення Верховною Радою проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів” (2013р.).

У період між 2007р. і 30 вересня 2010р. суспільному загалу було презентовано низку проектів змін до Основного Закону, нових його редакцій і, навіть, “нових Конституцій України”. Зважаючи на фахову і громадсько-політичну вагу їх авторів, доцільно звернути увагу на основні та найбільш контраверсійні положення наступних проектів.

З перших років каденції Президента В.Ющенка в його Адміністрації велася робота з підготовки проекту змін до Конституції України. До складу робочої групи входили визнані фахівці конституційного права: В.Шаповал, В.Авер'янов, М.Козюбра, А.Корнеєв. **Підготовлений цим творчим колективом конституціоналістів проект Закону про внесення змін до Конституції України отримав назву у фаховому та медійному середовищі – “Конституція В.Шаповала”.**

Цей документ, не маючи статусу офіційного, отримав експертний висновок Європейської комісії “За демократію через право” Ради Європи (далі Венеціанська комісія). Текст проекту “Конституції В.Шаповала” було передано Венеціанській комісії за запитом моніторингового комітету Парламентської асамблеї Ради Європи¹. Висновок Венеціанської комісії від 8 червня 2008р. був опублікований на сайті Комісії 19 червня того ж року².

¹ Про це повідомив голова моніторингового комітету Парламентської асамблеї Ради Європи С.Головатий у своєму інтерв'ю: “Главред”, 27 червня 2008р., www.inozmi.glavred.info.

² CDL-AD(2008)015-e Opinion on the Draft Constitution of Ukraine (prepared by a working group headed by Mr V.M.Shapoval) adopted by the Venice Commission at its 75th Plenary Session (Venice, 13-14 June 2008). – Сайт Венеціанської комісії, [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2008\)015-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2008)015-e).

“Конституція В.Шаповала” не отримала підтримки Венеціанської комісії. Зі слів С.Головатого “комісія надала 17 сторінок критики та зауважень до проекту В.Шаповала”³. Сам В.Шаповал вважав, що відсутність відчутної підтримки проекту в суспільстві та політикумі була результатом потужної інформаційної кампанії. Більше того, В.Шаповал зауважував, що “якщо уважно почитати текст висновку на проект групи Шаповала англійською мовою, можна сказати, що він позитивний. Непрямим підтвердженням є висновок Венеціанської комісії на проект змін до Конституції, ініційованих Президентом [В.Ющенком]. Цей проект є, по суті, версією нашого проекту, який був розкритикований вітчизняною політико-експертною громадою і нібито розкритикований Венеціанською комісією”⁴.

За словами академіка І.Юхновського, запрошеного Президентом В.Ющенком до опрацювання оновленої версії Основного Закону, “запропоновані групою В.Шаповала зміни до Конституції України є проектом покращеної президентської форми правління і основою для “перехідного варіанту” Конституції, який усуває недоречності Основного Закону 1996р. і вади конституційних змін 2004р.”⁵

Негативний в цілому контекст оцінок у фаховому та суспільному середовищі проекту “Конституції В.Шаповала” переважно зумовлено саме несприйняттям очевидного ухилу в бік розширення президентських повноважень за формального збереження змішаної системи влади (напівпрезидентського режиму).

За “Конституцією В.Шаповала” Президент наділяється повноваженнями:

- призначати на посаду Голову Служби безпеки України за згодою Верховної Ради України, звільняє його з посади (п.5 ч.1 ст.110);
- призначати або проголошувати всеукраїнський референдум на вимогу не менше як півтора мільйонів громадян України щодо законопроекту про скасування чинного закону повністю чи в окремій частині (п.7 ч.1 ст.110);
- достроково припиняти повноваження Верховної Ради України відповідно до статей 95, 120 Конституції України (п.9 ч.1 ст.110);
- видавати укази про призначення Прем'єр-міністра України і з його поданням – міністрів відповідно до частини третьої статті 120 Конституції; звільняє міністрів за згодою Прем'єр-міністра України; призначає на посади і звільняє з посад Прем'єр-міністра України і міністрів відповідно до частини п'ятої статті 120 Конституції (п.11 ч.1 ст.110);

³ Інтерв'ю С.Головатого “Главред”.

⁴ В.Шаповал мав на увазі те, що оцінка Венеціанською комісією проекту В.Ющенко багатьма експертами вважається позитивною. Див.: Шаповал підозрює Європу в суб'єктивній оцінці його Конституції. – Українська правда, 27 червня 2008р.

⁵ Юхновський І. У Президента готують Конституцію перехідного періоду. – Дзеркало тижня, 14 вересня 2007р.

- скасовувати акти Кабінету Міністрів України з питань зовнішньополітичної діяльності і оборони (п.12 ч.1 ст.110);
- призначати на посади та звільняти з посад суддів судів загальної юрисдикції відповідно до Конституції України та закону (п.13 ч.1 ст.110; ч.2 і 3 ст.133);
- звільняти з посади Генерального прокурора України з підстав, встановлених законом (ч.4 ст.136);
- робити подання на призначення суддів Конституційного Суду України до Верховної Ради України, яка призначає цих суддів не менш як двома третинами від її загального складу строком на дев'ять років (ч.1 ст.138);
- зупиняти через Представника Президента України в АР Крим, главу державної адміністрації дію актів органів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції України або законам, з одночасним зверненням до суду (ч.2 ст.158);
- подавати законопроект про внесення змін до розділів I, III, X Конституції або проект нової редакції Конституції України до Верховної Ради України*;
- законопроект про внесення змін до Конституції України, крім розділів I, III і X може бути поданий до Верховної Ради України – не менш як ста депутатами Верховної Ради України, Президентом України або за народною ініціативою на вимогу не менш як одного мільйона громадян України, які мають право голосу (ст.159).

* Подаватися згадані законопроекти можуть також: 200 народними депутатами України, або за народною ініціативою на вимогу не менш як 1,5 млн. громадян України, які мають право голосу.

Разом з цим, у проекті “Конституції В.Шаповала” є положення, які цілком можуть розглядатися в якості прийнятних для внесення змін до тексту Основного Закону. До таких належать:

- положення ч.4 ст.5: “Народ і кожний громадянин України мають право чинити опір будь-кому, хто посягає на незалежність і територіальну цілісність України або насильницьким шляхом здійснює спробу змінити конституційний лад, якщо передбачені Конституцією України засоби не можуть бути використані”;
- “Межі повноважень органів законодавчої, виконавчої та судової влади встановлені Конституцією України (ст.6)”;
- “Якщо міжнародний договір згода на обов’язковість якого надана Верховною Радою України, встановлює інші правила, ніж передбачені законом, застосовуються правила міжнародного договору (ч.3 ст.8)”;
- “Політичні партії в Україні сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах. За меншістю у представницьких органах влади визнається право на опозицію відповідно до Конституції України та законів (ч.2 ст.18).”

Хоча “Конституція В.Шаповала” була ініціативним проектом конституційних експертів, він є важливим елементом дискусії з конституційної реформи в Україні.

Після дострокових парламентських виборів 2007р. Президент В.Ющенко не міг розраховувати на необхідну підтримку Верховною Радою бажаних ним змін до Основного Закону, тому було прийнято рішення перенести “перегляд” Конституції за межі законодавчого органу. **27 грудня 2007р. Президент В.Ющенко створив Національну Конституційну раду (НКР) “для підготовки концепції системного оновлення конституційного регулювання суспільних відносин в Україні та проекту нової редакції Конституції України”⁶.** Своє бачення конституційних змін Президент окреслив в якості п’яти головних напрямів удосконалення чинної Конституції: (1) посилення конституційних гарантій прав і свобод громадянина; реального забезпечення захисту цих прав і свобод, у т.ч. через суд; (2) розширення конституційного регулювання інститутів безпосередньої демократії; (3) підвищення ефективності функціонування державного механізму; (4) реформування територіального устрою держави та місцевого самоврядування; (5) визначення зовнішнього курсу України у процесах світової і Європейської інтеграції⁷.

Національна конституційна рада не спромоглася виконати поставлене перед нею Президентом завдання. Проект “Конституції В.Ющенка” підготувала робоча група зі складу цієї комісії. В.Шаповал сприйняв цей проект як версію проекту змін до Конституції, підготовленого під його керівництвом групою науковців. Тому він вважав необґрунтованим суттєвий перепад оцінок Венеціанської комісії щодо “Конституції В.Шаповала” і “Конституції В.Ющенка” в більш позитивному контексті щодо останньої⁸. Разом з цим, Висновок Венеціанської комісії щодо проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України”, представленою Президентом В.Ющенко, не свідчить про безумовно позитивну його оцінку. Так, у зауваженні 66 до ст.107 проекту зауважено: **“Законопроект насправді не вирішує питання про дуалізм виконавчої влади, що створює один з основних факторів політичної нестабільності в Україні. Теперішні повноваження Президента переважно залишаються в такому ж вигляді як зараз, і законопроект не передбачає будь-якої**

⁶ Указ Президента України “Про Національну Конституційну раду” №1294 від 27 грудня 2007р.

⁷ Ющенко В. Україні потрібна Конституція національного творення. – Дзеркало тижня, №7(686) від 23-29 лютого 2008р.

⁸ Те, що В.Шаповал мав рацію, видно з окремих зауважень до тексту “Конституції В.Ющенка”, які містяться у Висновках Венеціанської комісії щодо неї. Наприклад: висновки до ст.18 (п.15), до ст.33 (п.25), до ст.103 (п.61), до ст.147 (п.97). Неофіційний переклад *inozmi.glavred.info*.

зміни в теперішній ситуації з паралельними урядовими і президентськими адміністративними механізмами...”⁹. Підсумковий висновок Комісії не допускає подвійного його тлумачення: “Законопроект підтримує напівпрезидентську систему з подвійною виконавчою владою, а сфери потенційного конфлікту між Президентом і Кабінетом Міністрів залишаються (зауваження 137)”¹⁰.

Висновок Венеціанської комісії містить низку інших критичних оцінок проекту “Конституції В.Ющенка”. Так, звернуто увагу на те, що “положення про те, що громадянин України не може бути висланий чи виданий іншій державі може призвести до проблеми у зв’язку з міжнародними зобов’язаннями України на основі Римського статуту” (зауваження 13 до ст.12). Ця тема залишається актуальною і сьогодні, тому давніше зауваження Венеціанської комісії мало бути враховане під час внесення змін до ст.125 Конституції України для забезпечення можливості притягнення до відповідальності злочинців-громадян України Гаазьким трибуналом¹¹.

Проектом змін до Конституції В.Ющенко прагнув забезпечити внесення до неї змін (чи прийняття нової Конституції) в обхід Парламенту. З цією метою було передбачено внесення усіх можливих поправок до Конституції виключно шляхом референдуму. Венеціанська комісія “практичність такого обмеження визнала сумнівною”. Негативний досвід чи зловживання таким інструментом, як референдум, не дозволять у майбутньому так просто відмовитися від цієї специфічної форми прямої демократії, оскільки народу буде важко це пояснити та обґрунтувати. Крім того, “збільшення кількості референдумів може бути небезпечним і може підірвати традиційне функціонування представницької демократії, створить ризики для політичної стабільності”.

Вітаючи ідею закріплення права на законодавчу народну ініціативу, передбачену ст.81 проекту, Венеціанська комісія зауважила, що 100 тис. підписів під законопроектом, які зроблять обов’язковим для Парламенту розгляд такого законопроекту – замала кількість (зауваження 46). Це може бути інструментом популістичних і політичних спекуляцій.

Положення ст.103 проекту щодо права Президента достроково припинити повноваження Парламенту без пояснення причин є прямою калькою

⁹ Вчора на сайті Венеціанської комісії з’явився офіційний висновок щодо проекту Конституції Віктора Ющенка. – Главред, 17 июня 2008г., <http://glavred.info/archive/2009/06/17/174501-2.html>.

¹⁰ Там само.

¹¹ На жаль, під час внесення змін до Конституції України 2 червня 2016р. Верховна Рада в п.1 “Прикінцевих і перехідних положень” Закону передбачила, що зміни до ч.6 ст.124 Конституції (“Україна **може** (?) визнати юрисдикцію Міжнародного Кримінального Суду...”) набувають чинності через три роки з дня, наступного за днем опублікування Закону.

положення з проекту “Конституції В.Шаповала”. Щодо обох законопроектів Венеціанська комісія зауважила: “З огляду на те, що депутати Верховної Ради отримують мандат безпосередньо від виборців на певний період часу, повинні бути беззаперечні причини для дострокового припинення їх повноважень. Запропонована стаття 95(1) призведе до розпуску Парламенту також у випадках, коли його можна уникнути (зауваження 61 до ст.103)”.

Серед низки інших новел, запропонованих у тексті “Конституції В.Ющенка”, Венеціанська комісія особливу увагу приділила тим, що стосуються статусу судової влади. Вітається вилучення з процесу призначення суддів складом усього Парламенту, хоча Комісія не впевнена, чи не залишається політичний вплив з боку Сенату. Не повною мірою влаштував комісію механізм формування Вищої ради юстиції (зауваження 91 до ст.144).

Венеціанська комісія “не вітає” перехід до формування складу Конституційного Суду України шляхом “комбінації”, за якої Президент називає кандидатів, а Парламент їх обирає. “За нинішньої ситуації в Україні, запропонована система може легко призвести до безвихідних ситуацій, а монополія на внесення кандидатур закріплює за Президентом надзвичайно важливу роль (зауваження 97 до ст.147)”¹².

Проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України” Президента В.Ющенка¹³ був зареєстрований у Верховній Раді 31 березня 2009р. за №4290, але не розглядався Парламентом. Багаторічні зусилля Президента В.Ющенка відновити авторитарні повноваження Глави держави виявилися безрезультатними¹⁴.

Проект змін до Конституції України (№2722) (проект В.Януковича, О.Лавриновича і О.Лукаш) був зареєстрований у Верховній Раді України IV скликання 8 липня 2008р. Найбільш важливими положеннями цього законопроекту є наступні новели.

Повноваження парламентської коаліції значно розширюються: вона повноважна призначати Прем’єр-міністра та персональний склад Уряду без участі Президента за поданням Прем’єра (п.12 ч.1 ст.85, ст.114).

¹² Перекладені тексти зауважень Венеціанської комісії – <http://glavred.info/archive/2009/06/17/174501-2.html>.

¹³ Повний текст документа див.: human-rights.union.net/ukr/detail/190270.

¹⁴ 27 грудня 2009р. В.Ющенко заявив: “Я впевнений в тому, що країна з перехідною економікою краще долала б бар’єри, якщо б у нас була президентська модель влади, як за Кучми. Не прем’єрська і парламентської більшості, а як була за Кучми”. – Українська правда, <http://www.pravda.com.ua/news/2009/12/27/4570875>. До речі, у В.Ющенка були “повноваження Кучми” майже рік до 1 січня 2006р.

Парламент наділяється додатковим повноваженням на призначення всеукраїнського референдуму щодо схвалення рішення про вступ України до міждержавних об'єднань (п.2 ч.1 ст.85).

Вибори до Верховної Ради запропоновано проводити “на засадах пропорційної системи з відкритими списками” (ч.1 ст.77).

Оригінальною є пропозиція щодо механізму розподілу мандатів депутатів за результатами виборів: “Політична партія, яка отримала більшу відносно інших партій кількість голосів виборців, але меншу тієї, що забезпечує обрання більшості від конституційного складу Верховної Ради України отримує 226 депутатських мандатів” (ч.3 ст.77).

Крім позбавлення Президента повноважень вносити до Верховної Ради кандидатури Прем'єра, міністрів оборони і закордонних справ, Глава держави позбавляється права призупинення дії актів Кабінету Міністрів.

Процедура імпічменту Президента суттєво спрощується: “Президент України може бути усунений з поста Верховною Радою України в порядку імпічменту за дії, що шкодять національним інтересам України” (ч.1 ст.111). З процедури вилучаються Верховний Суд, Конституційний Суд і спеціальні прокурор і слідчі. Висновки тимчасової слідчої комісії розглядаються Верховною Радою і за наявності підстав рішення про усунення Президента України з поста приймається не менш як двома третинами від її конституційного складу. Шкода, що з огляду на наступні події ця пропозиція В.Януковича не була імплементована в текст Конституції.

Суддів усіх судів запропоновано обирати громадянами на п'ять років (ч.4 ст.126) та відкликати. Судді Верховного Суду, Конституційного Суду, Верховного Суду АРК, Київського та Севастопольського міських судів обираються та відкликаються на загальнодержавних виборах (ч.6 ст.126).

Однією з умов обіймання посади судді названо володіння “**державними мовами**” (ч.3 ст.127).

Оскільки, відповідно до ст.10 Конституції “державною мовою в Україні є українська мова”, а автори законопроекту не внесли пропозиції її змінити, можна зробити висновок, що мається на увазі як друга державна мова “російська”. Цей висновок витікає зі змісту ч.5 ст.129, яка передбачає ведення судочинства “українською або російською мовами, мовами більшості населення відповідної місцевості чи мовою, прийнятною для населення даної місцевості”. Доречно нагадати, що зміни до статей першого розділу Конституції, в якому міститься ст.10, затверджуються всеукраїнським референдумом.

Місцеві державні адміністрації пропонується замінити представництвами Кабінету Міністрів України (ст.118): представництва підзвітні та підконтрольні Уряду. Голови Представництв наділяються повноваженням зупиняти дію рішень відповідної місцевої ради, не зареєстрованих органами юстиції з мотивів їх невідповідності Конституції чи законам України з одночасним зверненням до суду щодо визнання їх протиправними (ч.5 ст.118).

Таким чином, проект змін до Конституції України пропонує своєрідний механізм переходу до парламентської форми правління. Ідея наділення 226 депутатськими мандатами партію, яка здобула відносно більшість на виборах явно було спрямовано на закріплення наявного на той час розкладу політичних сил, щоб отримати механізм довгострокового, конституційно легалізованого правління. При цьому пропонувалися механізми парламентської республіки, в якій головні важелі управління матиме саме Парламент. Ця система є явно неприйнятною як завуальовано “узурпаційна”. Вона порушує конституційний принцип рівності громадян: “один громадянин – один голос”, а сума цих голосів визначає результат виборів. За запропонованої системи партія, яка отримала не більше 20% голосів і випередила 2-3 інші партії, які набрали, наприклад, 18%, 17% і 16% голосів, отримає 226 мандатів із 450. Три інші партії мають йти в опозицію. Штучність і дискримінаційність пропозиції є очевидною.

У червні 2009р. “Дзеркало тижня” опублікувало проект змін до Конституції України, авторства двох найбільших і найвпливовіших на той час політичних сил: Блоку Юлії Тимошенко і Партії регіонів¹⁵. Особливістю публічної появи цього законопроекту було те, що ніхто з очільників названих парламентських фракцій публічно так і не підтвердив, але й не спростував його автентичності. Однак, як стверджувало видання, “є вагомими підстави вважати, що саме цей документ станом на 4 червня 2009р., став результатом багатомісячних переговорів між командами Партії регіонів і Блоку Юлії Тимошенко” (далі ПР і БЮТ)¹⁶.

¹⁵ Докладно див.: Проект Конституції Тимошенко-Януковича (текст). – УНІАН, 4 червня 2009р., <https://www.unian.ua/politics/229368-proekt-konstitutsiji-timoshenko-yanukovicha-tekst.html>.

¹⁶ Див. зокрема: Рахманін С. Уроки парламентаризму. – Дзеркало тижня, №20, 5-12 червня 2009р.

Неприродня співпраця політичних антиподів ґрунтувалася не тільки на ситуативній, хоча і органічній єдності поглядів на місце та роль у фінансово-економічних і політичних процесах особисто Президента В.Ющенка, але й на прагненні забезпечити власне політичне довголіття на вершині державної влади. Центральною ідеєю проекту змін до Конституції було проголошено перехід до режиму парламентської республіки з Президентом, який мав обиратися Парламентом. Ю.Тимошенко зазначала: “Парламентська форма правління успішна в сотнях країн. Єдине, чого не можна допускати у Конституції, так це хаотичного змішування двох систем (парламентської і президентсько-парламентської форми правління)”¹⁷. Системний аналіз законопроекту свідчить саме про наявність у ньому положень, здатних за їх реалізації викликати негативні наслідки одночасно притаманні окремо кожній формі правління.

Так, за парламентської республіки уряд формується на парламентській основі з пропорційним партійним представництвом за підсумками виборів. Уряд формально відповідальний перед парламентом, наділений виконавчою владою і законодавчою ініціативою. Керівник Уряду не є офіційно главою держави, але в реальній політичній ієрархії визнається головною владною особою. Президент, як глава держави, посідає в цій ієрархії значно скромніше місце, виходячи з його переважно представницьких повноважень.

У проекті змін до Конституції ПР і БЮТ Верховна Рада наділяється крім існуючих додатковими повноваженнями (ч.1 п.2, п.6-1, п.7, п.12-2, 18-21, 31, нова редакція пунктів 12 і 12-1, нова ч.2 ст.85). Це формально відповідає ролі парламенту в парламентській республіці, як і наділення Прем'єр-міністра України окремими від інших суб'єктів влади повноваженнями, як глави виконавчої влади (додаткова ст.116-1). Разом з цим, повноваження Президента України, виходячи зі змісту запропонованих змін до Конституції, далеко не представницькі. Крім уже наявних за Основним Законом більшості повноважень, Президент відповідно до проекту наділяється ще й такими повноваженнями:

- вносить до Верховної Ради подання про призначення Голови Державної судової адміністрації;
- призначає на посади та звільняє з посади чверть складу Національної комісії регулювання електроенергетики України, чверть складу Національної комісії з питань регулювання зв'язку України;
- призначає на посади та звільняє з посад п'ять членів Державної судової адміністрації України;

¹⁷ Див.: Тимошенко нагадала, як Ющенко завалив референдум. – УНІАН, 9 червня 2009р., <https://www.unian.ua/politics/230701-timoshenko-nagadala-yak-yuschenko-zavaliv-referendum.html>.

- призначає на посади та звільняє з посад, крім Голови Служби безпеки України, його заступників, заступників підрозділів центрального управління та керівників обласних управлінь СБУ;
- призначає на посади та звільняє з посад Голову Служби зовнішньої розвідки України та його заступників;
- призначає на посади та звільняє з посад Голову Державної прикордонної служби України та його заступників (пункти 9, 13, 14, 15, 18, 19, 23, 24 ч.1 ст.106).

Для глави держави з такими повноваженнями не може бути достатньою парламентська легітимність, її він має отримувати на всенародних виборах. Особливу увагу привертає повноваження Президента подавати Парламенту на призначення ним на посаду Голови Державної судової адміністрації. Цей орган передбачений проектом центральним у системі державних судових адміністрацій, на які покладено організаційне забезпечення діяльності судової системи України. Механізм функціонування цієї системи детально виписаний у ст.ст.121, 125, 126, 126-1, 127, 128 Конституції. Можливості безпосереднього впливу на судову систему, формування, суддівського корпусу та рішення судів виявили свої катастрофічні наслідки для всієї системи державного та суспільного устрою, особливо в період 2010-2014рр. Таким чином, запропоновано не “хаотичне змішування двох систем”, а урівноваження владних повноважень у формально парламентській формі правління між двома політичними угрупованнями в гібриді парламентсько-президентському режимі влади. На такий висновок спонукає сформульований у проекті механізм виборчої системи і спосіб формування Парламенту, який утворює Уряд і обирає Президента.

Статтю 77 Конституції запропоновано доповнити новими частинами 4-12 такого змісту:

Вибори депутатів до Верховної Ради України здійснюються у два тури.

Перший тур виборів до Верховної Ради України відбувається на пропорційній основі. У розподілі мандатів депутатів беруть участь партії (блоки), виборчі списки яких за підсумками голосування на виборах депутатів набрали не менше трьох відсотків голосів виборців, що взяли участь у голосуванні.

Остаточні результати виборів до Верховної Ради України визначаються у другому турі, в якому беруть участь дві партії(блоки), що набрали найбільшу кількість голосів виборців під час першого туру.

Партія (блок), яка перемогла у другому турі, отримує більшість від конституційного складу Верховної Ради України – двісті двадцять шість депутатських мандатів. Розподіл решти депутатських мандатів відбувається між партією (блоком), що посіла друге місце у другому турі виборів, та іншими обраними партіями (блоками) на пропорційній основі відповідно до результатів першого туру виборів до Верховної Ради України.

Другий тур виборів не проводиться, якщо за результатами першого туру одна з партій (блок) набрала кількість голосів, яка дозволяє їй отримати двісті двадцять шість або більше мандатів народних депутатів України. У такому випадку розподіл депутатських мандатів відбувається пропорційно до кількості голосів, отриманих партіями (блоками) у першому турі виборів.

Список кандидатів у народні депутати України для реєстрації Центральною виборчою комісією України визначається рішенням вищого органу політичної партії (виборчого блоку політичних партій).

Рішенням вищого органу політичної партії (виборчого блоку політичних партій) кожен кандидат у народні депутати України, внесений до виборчого списку, закріплюється за одним з виборчих округів. Виборчі списки відкриті для виборців.

Вищий орган політичної партії (виборчого блоку політичних партій) має право виключати кандидатів у народні депутати України з виборчого списку відповідної політичної партії (виборчого блоку політичних партій) у будь-який час до ухвалення Центральною виборчою комісією України рішення про визнання цих кандидатів у народні депутати України обраними народними депутатами України.

Рішення вищого органу політичної партії (виборчого блоку політичних партій) про виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) подається до Центральної виборчої комісії України.

Оригінальність виборчої системи є очевидною: два тури виборів, у другому турі переможець визначається з-поміж двох політичних партій (виборчих блоків політичних партій), які набрали найбільшу кількість голосів виборців під час першого туру. Партії (блоки партій), що в першому турі набрали не менше 3% голосів виборців, вважаються обраними. Політична партія (виборчий блок політичних партій), яка перемогла у другому турі, отримує не менше 226 мандатів депутатів Парламенту, тобто “переможець отримує все”, а саме контрольний пакет мандатів парламентарів. Партія (блок партій), що прогнала у другому турі, бере участь у розподілі депутатських мандатів разом з іншими політичними партіями пропорційно до результатів першого туру виборів: результати участі у другому турі не мають правових наслідків. Офіційні результати виборів до Парламенту встановлює Центральна виборча комісія, але неофіційні результати, як правило, стають відомі значно раніше. Передбачивши право вищого органу політичної партії (блоку політичних партій) виключати кандидатів у народні депутати України з виборчого списку партії (блоку партій) у будь-який час до ухвалення Центральною виборчою комісією рішення про визнання цих кандидатів у народні депутати України обраними народними депутатами, автори проекту змін до Конституції прагнули легалізувати не лише можливість зміни до невпізнання прохідної частини списку, на яку орієнтувалися виборці, але й створити явний механізм політичної корупції.

Зміст конституційних положень щодо формування парламентської більшості сформульовано внесенням зміни до відповідних положень ст.83:

“Депутатська фракція, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, є парламентською більшістю.

На основі узгодження політичних позицій до парламентської більшості можуть входити інші депутатські фракції, про що укладається відповідна угода.

Парламентська більшість відповідно до Конституції подає до Верховної Ради України кандидатуру на посаду Прем'єр-міністра України, якою є особа, що очолювала виборчий блок політичної партії (виборчого блоку політичних партій), яка отримала більшість депутатських мандатів на виборах до Верховної Ради України. В разі відмови вказаної особи від призначення або її відставки з посади Прем'єра за власним бажанням, парламентська більшість подає до Верховної Ради України іншу кандидатуру на посаду Прем'єр-міністра України.

У Верховній Раді за результатами виборів формується єдина парламентська опозиція, до якої можуть увійти депутатські фракції (фракція), що не входять до парламентської більшості.

Рішення про входження до парламентської більшості, вихід з неї, перехід в опозицію або вихід з неї приймається більшістю голосів народних депутатів України – членів відповідної фракції. Входження народних депутатів України до парламентської більшості, вихід з неї, перехід в опозицію або вихід з неї в індивідуальному порядку не допускається.

Засади організації діяльності парламентської більшості та парламентської опозиції у Верховній Раді України визначаються цієї Конституцією та Регламентом Верховної Ради України, який приймається постановою Верховної Ради”.

Викладені положення проекту змін до Конституції закріплюють механізм утворення в Парламенті двох суб'єктів: парламентської більшості (замість парламентської коаліції) і єдиної парламентської опозиції. Парламентською більшістю визнається депутатська фракція, до якої, за результатами виборів, належить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради. Дозволено “долучатися” до парламентської більшості іншим депутатським фракціям Парламенту шляхом укладення з нею відповідної угоди.

Фундаментальною новелою проекту змін до Основного Закону були положення про формування у Верховній Раді єдиної парламентської опозиції. Важливим є те, що до парламентської більшості чи до парламентської опозиції можуть належати винятково депутатські фракції за результатами прийняття відповідного рішення більшістю депутатів фракції.

За парламентською опозицією закріплено ряд конституційних повноважень, у т.ч. непригаманних опозиції в парламентській республіці. Для цього Конституцію запропоновано доповнити новою статтею 89-1.

Стаття 89-1. Парламентська опозиція призначає:

- 1) Першого заступника Голови Верховної Ради України;
- 2) Голів комітетів Верховної Ради з питань: Регламенту, депутатської етики та забезпечення діяльності Верховної Ради; бюджету; свободи слова та інформації; прав людини, національних меншин і міжнародних відносин; боротьби з організованою злочинністю і корупцією; законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності; державного будівництва та місцевого самоврядування;
- 3) Голову постійної слідчої комісії Верховної Ради;
- 4) Перших заступників голів всіх комітетів Верховної Ради, крім тих, які очолюють представники парламентської опозиції;

Парламентська опозиція має право на призначення та звільнення:

- 1) Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- 2) Голови та членів Рахункової палати;
- 3) Постійного представника парламентської опозиції у Кабінеті Міністрів України;
- 4) Чверті складу Ради НБУ;
- 5) Чверті складу Національної ради з питань телебачення і радіомовлення;
- 6) Чверті складу Національної комісії регулювання електроенергетики України;
- 7) Чверті складу Національної комісії з питань регулювання зв'язку України;
- 8) Постійних представників парламентської опозиції у всіх міністерствах, центральних органах виконавчої влади, місцевих державних адміністраціях;
- 9) П'яти членів Державної судової адміністрації України.

Статус і повноваження Постійного представника парламентської опозиції у Кабінеті Міністрів, постійних представників парламентської опозиції у міністерствах, центральних органах виконавчої влади, місцевих державних адміністраціях та порядок їх здійснення визначається законом.

У Верховній Раді України парламентська опозиція має право:

- 1) Робити співдоповідь під час розгляду Верховною Радою проекту закону про Державний бюджет України та Програми діяльності Кабінету Міністрів України;
- 2) Утворювати опозиційний уряд;
- 3) Формувати порядок денний Верховної Ради на один пленарний день на місяць”.

Опозиція, за перелічених повноважень, стає органічною частиною влади. Більше того, ці два сегменти механізму управління державою “підігнані” між собою настільки збалансовано, що вся владна конструкція здатна функціонувати лише за безумовного дотримання обома бенефіціаріями владних повноважень, визначених Конституцією. За відомого правового нігілізму та нездатності дотримуватися досягнутих домовленостей, оформлена проектом закону про внесення змін до Конституції (авторства ПР і БЮТ), мала потенціал швидкого перетворення псевдопарламентської

форми правління на диктатуру одного з учасників цього проекту. Небезпека такого варіанту реалізації проекту була очевидною, перш за все, через дефіцит взаємної довіри. Лідер Партії регіонів В.Янукович першим вийшов з подальшого процесу переговорів та заявив про участь у всенародних виборах президента 2009р.

У лютому 2009р. голова Всеукраїнської громадської організації “Громадянська позиція” А.Гриценко презентував проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України”. Основний Закон держави, за умови внесення до нього пропонувані змін, на переконання автора, мав перетворитися на “Конституцію Порядку”.

Задекларована мета змін до Конституції – невідкладне наведення демократичного порядку. Демократія – це закон і його суворе дотримання на користь людей, які є головним носієм демократії і влади. Для наведення порядку потрібна сильна та ефективна влада. Для цього: потрібно відновити керованість країни, відновити зруйновану систему державної влади, усіх її гілок і по всій вертикалі; відновити довіру до влади з боку громадян, суспільства в цілому; потрібно знайти правильний баланс, з одного боку, між рішучими діями та навіть певним авторитаризмом влади, а він необхідний для швидкого подолання кризи, з іншого – міцними демократичними засадами, що дають суспільству реальні механізми обрання влади, визначення її курсу, а також стримування влади від небезпечних дій, в т.ч. шляхом відсторонення або припинення повноважень окремих інститутів влади¹⁸.

Проектом змін до “Конституції Порядку” було запропоновано внести зміни до 76 із 161 статей чинного Основного Закону. Виходячи з основної мети проекту “найбільших змін потребує найслабша ланка – організація державної влади”¹⁹. За ситуацію в країні, на думку А.Гриценка, має відповідати одна людина – Президент. Він, будучи главою держави, повинен очолювати виконавчу владу, формувати та керувати Кабінетом Міністрів. Це буде уряд Президента і на чолі з Президентом. Оскільки уряд формуватиме та очолюватиме Президент, з Конституції запропоновано вилучити норми про парламентську коаліцію, про формування і відставку уряду парламентом.

Проект має ряд положень, які, з одного боку, надають Президенту значні, порівняно з наявними, повноваження, з іншого – пропонують “закласти надійну систему стримувань і противаг”²⁰. У такій системі одне

¹⁸ Див. сайт А.Гриценка, <http://grytsenko.com.ua/parlament-activity/view-anatolij-hrytsenko-prezentuvav-vlasnu-konstyutsiju-porjadku.html>.

¹⁹ Там само.

²⁰ Там само.

з найважливіших місць закріплено за референдумом щодо недовіри Президенту або парламенту, або обом одночасно. Такий референдум, на думку автора проекту, повинні мати право оголошувати обидва суб'єкти влади.

А.Гриценко привертав увагу до запропонованої ним нової назви конституційного органу – Рада національної безпеки замість нинішньої Ради національної безпеки і оборони України (ст.107). Він вважає логічним і правильним, оскільки оборона держави – хоч і дуже важливе, але все ж лише одне із завдань у сфері воєнної безпеки (є й інші завдання, наприклад, протидія тероризму, боротьба з незаконними збройними формуваннями тощо)²¹. Так склалося, що сьогодні саме оборона держави стала центральною проблемою, вирішенням якої має займатися РНБО.

Незалежно від того, хто яку систему влади вважає найбільш прийнятною, запропонований президентський режим, все ж, повинен мати межі, щоб не перетворитися на конституційно встановлену диктатуру. У цьому контексті сумнівним є запропоноване положення ст.112 про наділення Президента повноваженнями передавати указом здійснення конституційних повноважень Глави держави (керівництва роботою Кабінету Міністрів України) Голові Верховної Ради: “у разі відпустки Президента України або його тимчасової неможливості здійснювати свої повноваження за станом здоров'я”. Може скластися враження, що Голова Верховної Ради підпорядкований Президенту. Президент у повному розумі і свідомості не може нікому передавати конституційні повноваження Глави держави, оскільки він наділений ними народом і втрачає їх не тимчасово, а назавжди за спеціальною процедурою. Запропонований механізм, окрім іншого, може бути використаний для узурпації влади іншими, крім Президента, особами.

Заслужують на увагу окремі положення проекту, що стосуються прагнення запровадження в Україні повноцінного місцевого самоврядування (ст.ст. 140-144), а також захисту прав, свобод та обов'язків людини і громадянина (розділ II Конституції).

“Конституція Порядку” А.Гриценка не отримала схвалення широким політичним і експертним загалом. Значною мірою тому, що суспільство

вже переконалося: “сильний Президент”, “сильна рука” є органічною для усталеної олігополії. Парламентаризм за такої системи став би історичним правом і історичним політичним явищем. Будь-хто з тодішніх (і нинішніх) політичних лідерів, інфікованих авторитарними прагненнями взяти в “сильні руки” владу, хто відкрито, хто потай мріяв про утвердження “Конституції Порядку”. Але тоді необхідно визнати неприродність проголошення порядку, встановленого за нею – демократичним.

У липні 2009р. Комуністична партія України (КПУ) оприлюднила проект “нової Конституції України”. У відредагованому тексті преамбули Конституції про це заявлено так: “Верховна Рада України, ... , приймає цю Конституцію – Основний Закон Української держави”²². Структура Конституції за цим проектом суттєво не змінилася, головне, – вилучено Розділ V “Президент України”. За цією ознакою, Україна мала перетворитися на “парламентську республіку”. Разом з цим, зміст запропонованого проекту засвідчує суттєву його специфіку, яка багато в чому нагадує організацію влади за часів УРСР. Підстави для такого висновку вбачаються у наступному.

У ст.86 проекту зазначено: “Верховна Рада України, маючи всю повноту влади і виступаючи від імені всього народу України, формує найвищі державні органи держави, визначає порядок організації і діяльності інших центральних та місцевих органів державної влади, а також правові засади утворення і діяльності об'єднань громадян в Україні, здійснює законодавчі, засновницькі та центральні функції”. Верховна Рада “повноважна розглядати й вирішувати будь-яке питання, що належить до відання України, крім тих, що віднесені до повноважень виконавчої чи судової влади, а також тих, з яких проводиться всенародне голосування (референдум) (ст.97). Сформульовано сорок положень, віднесених до виключних повноважень парламенту.

Голова Верховної Ради, крім типових повноважень, наділяється такими, як “представлення України у зносинах із зарубіжними державами та міжнародними організаціями, веде переговори й підписує міждержавні та міжнародні договори, приймає вірчі та відкличні грамоти дипломатичних представництв іноземних держав. Голова парламенту очолює Раду національної безпеки і оборони України, є Верховним Головнокомандуючим Збройних Сил України (ст.102)”.

Для організації роботи Верховної Ради та здійснення інших, передбачених Конституцією і законами функцій “утворюється Президія Верховної

²² Конституція. – Сайт КПУ, www.kpu.ua/ru/page/elections.

²¹ А.Гриценко “Конституція порядку”, Київ, 2009, с.3.

Ради України на чолі з Головою Верховної Ради України”. Повноваження Президії Верховної Ради (ст.101) повторюють значну частину нинішніх повноважень Президента України. **По суті, система державної влади, запропонована КПУ, пропонувала не змінювати політичний режим, а замінити одних суб'єктів діючої влади на інших.**

Президія Верховної Ради України мала уособлювати політбюро вже не Компартії, а парламентських партій. Президент за цим законопроектом представлений у двох іпостасях: Президії і Голови Верховної Ради. Таким способом і влада в державі, і партійна влада концентрувалася в парламенті. Проект засвідчив, що **за українських реалій прагнення максимального розподілу (чи “розпорощення”) влади не є чимось надзвичайним, як і його антипод – прагнення концентрації влад: характер пропозиції залежить від суб'єкта конкретної ініціативи.**

Доречно нагадати, що ідея повернення у структуру органів парламенту Президії Верховної Ради одного разу прозвучала від Голови Верховної Ради В.Литвина, але не отримавши відкритої підтримки, більше не продукувалась. Практика офіційного функціонування Президії до прийняття Конституції України в 1996р. демонструвала реальну парламентську владу в цьому органі, очолюваному Головою Верховної Ради, за участі голів фракцій (як правило – лідерів партій), голів комітетів і заступників Голови парламенту. Рішення, прийняте Президією Верховної Ради, завжди підтримувалося в залі пленарних засідань парламенту. Тому, швидше за все, проектом КПУ було передбачено формальне відновлення у структурі парламенту цього органу.

Найбільш помітними новелами проекту “нової Конституції України” КПУ є наступні:

- допускається подвійне громадянство на підставі міждержавних угод (ч.3 ст.4);
- державними мовами в Україні є українська та російська мови (ч.1 ст.10);
- декларується виняткове право власності народу України на її національні багатства та національний дохід (абз.2 ч.1 ст.14);
- запроваджується державне планування та регулювання економічних і соціальних процесів на основі економічних методів і законів (абз.4 ч.1 ст.14);
- запроваджується народний і громадський контроль у сфері виробництва, розподілу та обміну (абз.5 ч.1 ст.14);
- забороняється купівля-продаж земель сільськогосподарського призначення (ч.2 ст.16);
- не мають чинності правові акти, які погіршують становище громадян (ч.4 ст.27);
- державні засоби інформації є незалежними від політичних партій і громадських організацій (ч.2 ст.40);
- найвищим органом державної влади і єдиним законодавчим органом в Україні є парламент – Верховна Рада України (ч.1 ст.86);

- засідання Верховної Ради України проводяться у сесійній залі будинку Верховної Ради по вулиці М.Грушевського,5 (ч.1 ст.93);
- рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України за наявності зазначених (у ч.2 ст.105) підстав приймається Президією Верховної Ради України, а до її сформування Головою Верховної Ради після консультацій з головами депутатських фракцій у Верховній Раді України (ч.3 ст.105);
- Голова Ради Міністрів України призначається Верховною Радою України за пропозицією коаліції депутатських фракцій, кандидатуру якого вносить Президія Верховної Ради (ч.2, 3 ст.118);
- народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через обрання суддів і народних засідателів районних, міських, районних у містах судів, а також присяжних (ч.4 ст.126);
- громадою визнається адміністративно-територіальна одиниця, до якої входять жителі одного або декількох населених пунктів та яка має визначені в установленому законом порядку межі її території (ч.2 ст.135);
- Конституція України приймається Верховною Радою України не менш як двома третинами голосів від конституційного складу Верховної Ради України (ч.1 ст.155).

Законопроект “Нової Конституції України” КПУ був зареєстрований у Верховній Раді, але не розглядався Парламентом.

Законопроектна діяльність, пов'язана з ідеями внесення змін до Конституції України, не вичерпується наведеними прикладами. У 2008-2009рр. у Верховній Раді була зареєстрована низка таких проектів: “Про внесення змін до Конституції України (щодо обмеження депутатської недоторканності)”, реєстр. №1375 від 18 січня 2008р.; “Про внесення зміни до Конституції України (щодо гарантії недоторканності для окремих посадових осіб)” (реєстр. №1375-1 від 8 лютого 2008р.); “Про внесення змін до Конституції України” (реєстр. №2722 від 8 липня 2008р.); “Про внесення змін до Конституції України (щодо гарантії недоторканності для окремих посадових осіб)” (реєстр. №3251 від 3 жовтня 2008р.); “Про внесення змін до Конституції України (щодо забезпечення реалізації прав територіальної громади)” (реєстр. №3252 від 3 жовтня 2008р.) та ін.

За деякими винятками, більшість проектів модернізації Основного Закону в зазначений період демонстрували політичну доцільність чи рефлексію на конкретну соціально-політичну ситуацію.

Тією чи іншою мірою пропонувалося відновити режим, по суті, одноособової влади: чи президентської, чи прем'єрської, чи “вертикалі рад”.

Проекти відбивали інтереси конкретних суб'єктів влади, або тих, хто прагнув посісти в ній чільне місце, був натхненником і “бенефіціаром” цих проектів. Ідеї ряду запропонованих змін до Конституції стали логічним політико-правовим підґрунтям і своєрідним виправданням майбутнього рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010р.

Захист конституційного ладу в Україні покладений Конституцією на Президента, Парламент, Уряд, прокуратуру, суди, особливо на формально незалежний спеціальний судовий орган – Конституційний Суд (КСУ). У своєму становленні та набутті досвіду конституційної юрисдикції КСУ пройшов складний період, насамперед у роки каденції попереднього Президента. Відвертий шантаж і тиск на окремих суддів та КСУ в цілому не спонукали Парламент, прокуратуру, судову владу на захист їх незалежності. Можливо, цим пояснюється поступливість суддів КСУ у ситуаціях, коли їм доводиться розглядати звернення із наперед визначеним результатом.

Конституційний Суд дедалі рідше демонструє зразки високопрофесійних рішень на основі глибокого розуміння сутності державно-правових явищ. Непоодинокі рішення КСУ набули неприйнятних для органу конституційного нагляду змісту. Досить згадати взаємовиключні рішення щодо порядку формування парламентської коаліції. Останнє з них фактично, паралізувало встановлений Конституцією механізм, а також позбавило Президента двох конституційних підстав для дострокового припинення повноважень Парламенту²³. Це рішення КСУ продемонструвало готовність суддів без внесення змін до Основного Закону, лише на підставі власних спірних висновків, фактично змінювати зміст і суть конкретних положень Конституції. Схоже, відсутність належної реакції на квазі-конституційну (а по суті – антиконституційну) нормотворчість Конституційного Суду, його претензії на роль свого роду контрзаконодавця, позбавили суддів відчуття політико-правової реальності та відповідальності за наслідки прийнятих рішень. **Свідченням цього стало рішення КСУ від 30 вересня 2010р., яке розділило історію держави на “до” та “після”.** Тому є сенс більш детально зупинитися на аналізі його змісту.

У липні 2010р. 252 народні депутати України звернулися до Конституційного Суду з проханням визнати таким, що не відповідає Конституції України, закон про внесення змін до неї №2222 від 8 грудня 2004р.²⁴ 30 вересня 2010р. КСУ прийняв рішення про визнання закону №2222 (2222-15) від 8 грудня 2004р. неконституційним через порушення конституційної процедури його прийняття²⁵. Рішення КСУ базувалося винятково

²³ Рішення КСУ у справі за конституційним поданням 68 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту Верховної Ради України стосовно можливості окремих народних депутатів України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій Верховній Раді України №11 від 6 квітня 2010р. – Офіційний сайт КСУ, <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=106790>.

²⁴ Конституційне подання щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004р. №2222 від 13 липня 2010р. – Офіційний сайт КСУ, <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=122407>.

²⁵ Рішення КСУ у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004р. №2222 (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) №20 від 30 вересня 2010р. – Офіційний сайт КСУ, <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=122407>.

на аналізі відмінностей між законом №2222 та проектом закону №4180, на який було отримано висновок КСУ: суд не розглядав поправки, внесені під час остаточного ухвалення закону №2222 на відповідність вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Конституція України (в усіх редакціях) чітко визначає повноваження Конституційного Суду в розділі XII “Конституційний Суд України” (статті 150, 151), а також у розділі XIII “Внесення змін до Конституції України” (ст.159). Основний обсяг повноважень КСУ становить конституційний контроль виключно за тим, **чи відповідають Конституції закони та інші правові акти, які набули чинності.** У правовій теорії це повноваження називається наступним конституційним контролем. Перелік нормативних актів, стосовно яких Конституційний Суд має право вирішувати питання їх відповідності Конституції (конституційності), дозволяє зробити висновки, що вищу юридичну силу в ієрархії цих актів мають “звичайні” закони, прийняті Парламентом у порядку здійснення повноваження, визначеного п.3 ст.85 Конституції, а не закони щодо внесення змін до Конституції України.

Статтею 151 Конституції передбачено ще два особливих випадки наступного конституційного контролю КСУ, коли він надає висновки про відповідність Конституції: (1) чинних міжнародних договорів України – у зв’язку зі зверненням Президента чи Кабінету Міністрів України; (2) розслідування і розгляду справи про усунення Президента з посади в порядку імпичменту – у зв’язку зі зверненням Парламенту.

Єдиний випадок попереднього конституційного контролю КСУ відповідно до розділу XII Конституції передбачений ст.151: у зв’язку зі зверненням Президента чи Кабінету Міністрів Конституційний Суд надає висновки про конституційність міжнародних договорів, що вносяться до Парламенту для надання згоди на їх обов’язковість.

Розділ XIII “Внесення змін до Конституції України” встановлює порядок внесення змін до Конституції. Особливості прийняття Конституції та внесення до неї змін, а також порядку реалізації Основного Закону сформулювали в теорії права точку зору, відповідно до якої **Конституція у її сучасному значенні не може бути віднесена до розряду “звичайних” законів. Вона – абсолютно самостійний, особливий вид нормативно-правових актів: вища юридична чинність Конституції визначає її верховенство і пріоритет перед будь-якими нормативно-правовими актами, які є в державі.**

Особливим також є закон про внесення змін до Конституції. Такий закон у різних правових системах називається “конституційним”, “органічним”, оскільки приймається в особливому порядку і спрямований на

вдосконалення чинної Конституції, на корекцію її положень. Не допускається внесення змін до Конституції актом іншої юридичної чинності. Тим паче – суб'єктом, не наділеним відповідним повноваженням.

Процедура внесення змін до Конституції відрізняється від процедури прийняття законів щодо внесення змін до “звичайних” законів. Причетність КСУ до процедури внесення змін до Конституції відбиває особливий її характер, що виражено в наявності окремого розділу в Основному Законі, в якому цю процедуру виписано. **КСУ наділений у цій процедурі повноваженням попереднього контролю конституційного законопроекту про внесення змін до Конституції в жорстко обмежених рамках: на предмет відповідності законопроекту вимогам статей 157 і 158 Конституції.**

Ці статті усувають можливість внесення змін до Конституції:

- 1) якщо вони передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина;
- 2) якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України;
- 3) в умовах воєнного або надзвичайного стану;
- 4) якщо законопроект розглянутий Парламентом і закон не був прийнятий, він може бути поданий до Парламенту не раніше, ніж через рік із дня прийняття рішення щодо цього законопроекту (тобто якщо законопроект поданий раніше, ніж мине рік з моменту відхилення Парламентом);
- 5) якщо здійснюється спроба вдруге змінити одні й ті самі положення Конституції упродовж повноважень Парламенту конкретного скликання.

Інших повноважень конституційного контролю КСУ за процедурою внесення змін до Основного Закону Конституцією не передбачено. Їх немає і в Законі “Про Конституційний Суд України”. Цього не допустив сам КСУ, визнавши неконституційним закон про внесення змін до нього, які надавали таке повноваження. У названому рішенні КСУ обґрунтував висновки переважно посиланнями на власні рішення, а не на конкретні конституційні настанови. До того ж ці рішення – взаємовиключні, суперечливі у своїх обґрунтуваннях – відбивають значною мірою не правові позиції, а політичну кон'юнктуру.

У своєму Висновку “Про конституційну ситуацію в Україні” (від 17 грудня 2010р.) Венеціанська комісія зазначила: “У той час, як деякі європейські країни явно передбачають таку можливість, судовий перегляд прийнятих конституційних змін є відносно рідкісним процедурним механізмом. У деяких країнах, судовий перегляд конституційних змін в теорії можливий, але ніколи не застосовувався на практиці. У інших країнах він був відхилений на тій підставі, що **суди, як державні органи, не можуть**

ставити себе вище конституційного законодавця, який діє як конституційна влада. Системою, яка рішуче відкинула судовий перегляд конституційних змін, є французька система, за якої такий перегляд не входить до компетенції Конституційного суду (або будь-якого іншого суду), оскільки конституційний законодавець є сувереном, тому конституційні зміни не можуть бути предметом розгляду інших органів (які саме створені відповідно до Конституції)”²⁶.

Розділ XIII Конституції не надає КСУ повноваження контролювати дотримання процедури внесення змін до Конституції, тим паче – після введення в дію закону про внесення змін до Конституції. У рішенні від 26 червня 2008р. (у справі про повноваження КСУ)²⁷ із посиланням на своє ж рішення від 9 червня 1998р. (у справі про внесенні змін до Конституції)²⁸ чітко виписані випадки, коли Конституційний Суд здійснює наступний, а коли – попередній конституційний контроль. Однак тим самим рішенням від 26 червня 2008р. **КСУ визнав за собою повноваження здійснювати і наступний конституційний контроль також стосовно закону про внесення змін до Конституції після введення його в дію.** Чим же обґрунтовує Конституційний Суд наділення себе додатковим, до того ж не передбаченим Конституцією, повноваженням?

По-перше, КСУ вважає, оскільки Конституція не містить заборони на можливість здійснення ним наступного конституційного контролю за законом про внесення змін до Конституції після його прийняття Верховною Радою, тому “те, чого не заборонено, – можна”. Але відомо, що **принцип “можна все, що не заборонено законом”, застосовується до оцінки дій фізичних осіб (громадян). Органи влади зобов'язані належним чином виконувати визначені винятково законом (тим більше – Основним) повноваження та функції.**

По-друге, як аргумент на користь явочного закріплення за собою права на наступний конституційний контроль КСУ називає ч.2 ст.124 Конституції, яка поширює юрисдикцію судів на всі відносини, що виникають у

²⁶ Висновок “Про конституційну ситуацію в Україні” Європейської Комісії за демократію через право, прийнятий Венеціанською комісією на 85 пленарному засіданні (Венеція, 17-18 грудня 2010р.). – Сайт Верховної Ради України, http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a36/print1421826944982402.

²⁷ Рішення КСУ у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення підпункту 1 пункту 3 розділу IV Закону України “Про Конституційний Суд України” (в редакції Закону України від 4 серпня 2006р. №79) (справа про повноваження Конституційного Суду України) №13 від 26 червня 2008р. – Офіційний сайт КСУ, <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=14245>.

²⁸ Рішення КСУ у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України (справа щодо внесення змін до Конституції України) №8 від 9 червня 1998р. – Офіційний сайт КСУ, <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=8831>.

державі. Але господарський суд чомусь не розглядає закони на предмет їх конституційності, а КСУ не виносить вироків у кримінальних справах: він є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні (ст.147 Конституції).

Судді КСУ явно продемонстрували схильність до англо-саксонської доктрини судового конституційного нагляду, основаної на використанні

т.зв. “дискреції”: права тлумачення “букви і духу” Конституції, в результаті якого офіційний текст Основного Закону зневажливо називають “писаною” Конституцією, а набір тлумачень Конституції відповідним судовим органом – “живою”, “реальною” Конституцією. Але судді Верховного суду США, які сповідують цю доктрину, не обмежені в обсязі тлумачення і судового конструювання. Потреби у визнанні поправок до Конституції неконституційними у них немає. Практика двохсотлітнього тлумачення Верховним Судом семи статей Конституції Сполучених Штатів і 27 поправок до них дозволила визначити американську Конституцію як “те, що скаже Верховний Суд”²⁹.

Обсяг конституційної юрисдикції КСУ чітко окреслено Основним Законом. Привласнивши собі право на наступний конституційний контроль за законами про внесення змін до Конституції, КСУ свідомо вийшов за ці, чітко окреслені межі. Формальної підстави для відкриття КСУ провадження у зв’язку з поданням 252 народних депутатів Конституція не передбачає. КСУ, відкривши конституційне провадження, вийшов за межі своєї конституційної юрисдикції.

Не видається переконливим і досить аргументованим твердження Конституційного Суду про “незаперечне” порушення конституційної процедури під час внесення змін до Конституції 8 грудня 2004р.

По-перше, законопроект №4180³⁰ було подано до Парламенту за підписом понад третини народних депутатів, як того вимагає ст.154 Конституції. *По-друге*, Парламент направив законопроект про внесення змін до

Конституції КСУ і 10 грудня 2003р. отримав від нього відповідь³¹, згідно зі ст.159 Конституції, щодо відповідності законопроекту вимогам статей 157 і 158 Конституції.

Посилання КСУ на ряд статей Конституції мали довести: Парламент порушив вимоги саме ст.159 Конституції. Неодноразові переліки статей Конституції в мотивувальній частині рішення КСУ від 30 вересня 2010р., апелювання до їх змісту зводяться до того самого: порушено процедуру, встановлену ст.159 Конституції.

Оскільки на цьому твердженні базується рішення КСУ, варто ще раз привернути увагу до ч.3 п.3.2. рішення КСУ: “наявність відповідного висновку Конституційного Суду України є обов’язковою умовою розгляду законопроекту про внесення змін до Конституції України на пленарному засіданні Верховної Ради України. Здійснення Конституційним Судом попереднього (превентивного) контролю відповідності такого законопроекту вимогам, встановленим статтями 157 і 158 Конституції України, з усіма можливими поправками, внесеними до нього у процесі розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради України, є невід’ємною стадією Конституційної процедури внесення змін до Основного Закону”. Однак ст.159 Конституції не вимагає повторно звертатися в КСУ у разі внесення змін до тексту законопроекту.

Механізм повторного звернення до КСУ встановлений самим судом у його рішенні від 9 червня 1998р. У рішенні від 30 вересня 2010р. це положення вже подається як вимога Основного Закону, хоча таким не є. Зміст статті Конституції зводиться до того, що законопроект розглядається Парламентом за наявності висновку КСУ про його відповідність вимогам статей 157 і 158 Конституції України. Законопроект №4180 розглядали відповідно до цієї вимоги³². У результаті Парламент пройшов усі стадії внесення змін до Конституції, зокрема виконав вимогу ст.159.

Таким чином, Конституція проводить чітке розмежування повноважень Конституційного Суду на здійснення конституційного нагляду щодо актів законодавства в розділі XII і єдиного повноваження КСУ щодо надання висновку на законопроект про внесення змін до Конституції на стадії його руху в рамках встановленої процедури, та й то – з обмеженого кола питань, визначених статтями 157 і 158 Конституції. Жодних інших

²⁹ Pritchett C.H. The American Constitution. – Mc Graw-Hill Book Company, Mc Graw-Hill Series in Political Science, New York-Toronto- London, 1959, 733 p.

³⁰ Проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України” (реєстр. №4180 від 19 вересня 2003р., ініціатори – С.Гавриш, Р.Богатирьова, В.Гапошко та ін.).

³¹ Висновок КСУ у справі про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України”, направлено Головою Верховної Ради України, вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статей 76, 78, 81, 82 та інших Конституції України) №3 від 10 грудня 2003р. – Офіційний сайт КСУ, <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=8788>.

³² Висновок КСУ №3 від 10 грудня 2003р.

повноважень КСУ розділ XIII Конституції не містить. Застосування механізму, встановленого в розділі XII Конституції (ст.152) до процедур, визначених у розділі XIII, є неприпустимим.

Конституційний Суд свідомо відмовився від дослідження змісту Закону №2222 після внесення до його тексту змін на предмет його відповідності статтям 157 і 158 Конституції.

У своєму рішенні від 30 вересня 2010р. (п.4 мотивувальної частини) КСУ визнав за необхідне попередити, що він **“виходить із того, що конституційному контролю підлягає не зміст Закону №2222, а встановлена Конституцією процедура його розгляду і затвердження”**. З яких положень Конституції випливає таке його повноваження, КСУ не пояснив. Разом з цим, рішення КСУ від 5 лютого 2008р.³³ свідчить про розуміння ним природи “закона про внесення змін до іншого закону”, тим більше – до Основного Закону як акта, **зміст якого після набуття ним чинності стає невід’ємною складовою зміненого закону. Цим він вичерпує свою функцію і не є регулятивним актом.**

У рішенні Конституційного Суду від 5 лютого 2008р. чітко сказано: **“Положення закону про внесення змін до Конституції України після набуття ним чинності стають невід’ємною складовою Конституції України – окремими її положеннями, а сам закон вичерпує свою функцію. З набуттям чинності Законом №2222 його положення, оскаржені суб’єктом права на конституційне подання, є, фактично, положеннями Конституції України, прийнятої 28 червня 1996р., що діє в редакції Закону №2222”**.

З яких причин Конституційний Суд відверто проігнорував власне рішення щодо питання, яке розглядав 30 вересня 2010р.? Проте КСУ не забув у цьому ж самому рішенні послатися на низку інших власних рішень. Відповідь на зазначені питання – у резолютивній частині рішення КСУ. **Він звів статус Закону №2222 до звичайного закону про внесення змін до звичайних законів.** Нагромадження взаємовиключних позицій і висновків КСУ використав винятково з метою обґрунтування можливості розгляду тексту закону про внесення змін до Конституції безвідносно до змісту всієї Конституції, “вирвавши” з її тексту все, що було обумовлене прийняттям Закону №2222. Це, очевидно, знадобилося для створення передумов застосування до нього передбачуваних наслідків, встановлених

³³ Ухвала КСУ про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 102 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України “Про внесення змін до Конституції України”, Закону України “Про внесення зміни до розділу IV “Прикінцеві та перехідні положення” Закону України “Про Конституційний Суд України” №6 від 5 лютого 2008р. – Офіційний сайт КСУ, <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=10578>.

у Конституції (ст.152) у зв’язку з визнанням звичайного закону неконституційним: такий закон є недійсним з дня винесення рішення КСУ про його неконституційність.

Усі ці дії Конституційного Суду України призвели до двох наслідків:

1) неконституційним оголошено Закон України №2222, який, як зазначено вище, за своєю природою не може бути виділений із тексту Конституції і стати самостійним предметом розгляду КСУ (про що сам Конституційний Суд чітко заявив у рішенні від 5 лютого 2008р.);

2) КСУ в мотивувальній частині рішення дійшов основного висновку: “визнання неконституційним Закону №2222 означає відновлення дії попередньої редакції норм Конституції України, які були змінені, доповнені й виключені цим Законом”. Водночас, у резолютивній частині рішення КСУ цього висновку немає.

Аргументом, здатним бути достатньою підставою для такого прийому, стало застереження, що “аналогічні правові наслідки мали місце після прийняття рішення КСУ від 7 липня 2009р.³⁴ у справі про конституційну процедуру введення в дію закону, внаслідок якого положення Закону “Про Конституційний Суд України” відновили свою дію у попередній редакції”. Однак, рішення КСУ приймалося щодо “звичайного”, а не “конституційного” закону, а положення цього закону до часу винесення рішення КСУ не були реалізовані.

Якщо виходити з наслідків визнання неконституційності закону або його частини стосовно Закону №2222, то слід нагадати про рішення КСУ від 14 грудня 2000р. (у справі про порядок виконання рішень КСУ)³⁵. Тоді Суд установив, що “положення Закону “Про Рахункову палату” від 11 липня 1996р., визнані неконституційними рішенням КСУ від 23 грудня 1997р., втратили силу, а сам закон є чинним, за винятком положень, визнаних неконституційними.

³⁴ Рішення КСУ у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України “Про внесення змін до деяких законів України щодо повноважень Конституційного Суду України, особливостей провадження у справах за конституційними зверненнями та недопущення зловживань правом на конституційне подання”, частин першої, другої статті 6, частин третьої, четвертої статті 44, пункту 3 частини першої, частини другої статті 45, частини другої статті 71, частин третьої статті 73 Закону України “Про Конституційний Суд України”, частини шостої статті 52 Закону України “Про Кабінет Міністрів України” (справа про конституційно встановлену процедуру набрання чинності законом) №17 від 7 липня 2009р. – Офіційний сайт КСУ, <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=62235>.

³⁵ Рішення КСУ у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради України “Про чинність Закону України “Про Рахункову палату”, офіційного тлумачення положень частини другої статті 150 Конституції України, а також частини другої статті 70 Закону України “Про Конституційний Суд України” стосовно порядку виконання рішень Конституційного Суду України (справа про порядок виконання рішень Конституційного Суду України) №15 від 2000р. – Офіційний сайт КСУ, <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=9363>.

Якби Конституційний Суд діяв відповідно до його власної позиції під час винесення рішення 30 вересня 2010р., то він міг би ухвалити хоча б одне з двох рішень:

1) визнав би неконституційними окремі положення Закону №2222, які не пройшли повторного розгляду КСУ (перелічені в п.1 рішення) і зобов'язав би Парламент заповнити відповідну прогалину в Конституції;

2) визнав би неконституційним Закон №2222 повністю і зобов'язав би Парламент заповнити прогалину в Конституції.

Але навіть така логіка була не прийнятною для організаторів рішення КСУ, оскільки не гарантувала одномоментного досягнення поставленої перед ним мети – повернення дії Конституції в редакції 1996р. без задіяння конституційної процедури. Було використано максимально спрощений прийом: визнанням Закону №2222 неконституційним було дезавувано Конституцію в редакції змін, внесених у 2004р. Наступним кроком КСУ зобов'язав органи державної влади негайно привести нормативно-правові акти у відповідність до Конституції в редакції 28 червня 1996р., яка існувала до внесення змін Законом №2222. Це, на думку КСУ, “забезпечує стабільність конституційного ладу в Україні, гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина, цілісність, непорушність і безперервність дії Конституції, її верховенство як Основного Закону на всій території України”.

Проігнорувавши Конституцію в редакції 2004р., КСУ, по суті, застосував до неї режим нікчемності всього тексту Основного Закону, що мало спричинити втрату ним дії з моменту внесення змін. Суддя КСУ П.Стецюк, висловлюючи окрему думку щодо рішення КСУ від 30 вересня 2010р., слушно зауважив, що “відповідно до Конституції України в редакції Закону №2222, починаючи з 1 січня 2006р., здійснювалася організація державної влади в Україні, зокрема формувався Кабінет Міністрів України, реалізовувалися повноваження Президента України, Верховної Ради України (зокрема, з ухвалення законів) та КМУ, призначалися і проводилися вибори народних депутатів України, Президента України, депутатів місцевих рад, а самі положення Конституції України в редакції Закону №2222 стали основою найрізноманітніших відносин, застосовувалися судами, зокрема і Конституційним судом України. Крім того, ухвалюючи окремі рішення, КСУ неодноразово посилався і використовував положення, які визнано неконституційними”³⁶.

³⁶ Окрема думка до Рішення КСУ №20 від 30 вересня 2010р. судді Конституційного Суду України Стецюка П.Б. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року №2222 (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України). – Офіційний сайт КСУ, <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=122407>.

Наслідком нікчемності Конституції в редакції 2004р. мав стати перегляд усіх рішень, включно з кадровими призначеннями, прийнятих у період дії цієї редакції змін до Конституції. Цього зроблено не було. Відповідне рішення КСУ створило правову проблему й у визначенні строку повноважень Парламенту та Президента.

Верховна Рада задіяла стандартну процедуру внесення змін до Конституції, “гармонізуючи і впорядковуючи” строки повноважень Президента, Парламенту, Верховної Ради АРК і органів місцевого самоврядування із посиланням на рішення КСУ від 30 вересня 2010р. Таким прийомом Парламент легітимізував антиконституційний акт КСУ внесенням до тексту Основного Закону посилання на рішення КСУ з формулюванням, яке той не наважився відтворити (посилання на “поновлення положень Конституції України в редакції від 28 червня 1996р.”).

Рішення КСУ від 30 вересня 2010р. спричинило антиконституційну деформацію всієї правової бази, “легітимізувало” узурпацію влади Президентом. Потік змін до законів, обумовлених “поновленням положень Конституції України в редакції від 28 червня 1998р.” легально вибудував систему “сильної влади”: повного підпорядкування Президенту Уряду, Парламенту, судової системи, міліції, СБУ, прокуратури, місцевого самоврядування. Наслідки цього рішення повною мірою виявилися під час подій листопада 2013р. - лютого 2014р. Таким чином, були створені “квазі конституційно-правові” засади авторитарного правління В.Януковича.

Легалізувати антиконституційний авторитарний режим В.Янукович вирішив імітацією конституційного процесу шляхом задіяння в ньому органу, який має довіру в суспільстві і за кордоном.

Конституційна Асамблея (далі – Асамблея) створена 17 травня 2012р. Указом Президента В.Януковича як спеціальний допоміжний орган при Президентові України. Указом визначено також її завдання, структуру, персональний склад³⁷.

³⁷ Указ Президента України “Про Конституційну Асамблею” №328 від 17 травня 2012р.

Створення Конституційної Асамблеї було організовано на вищому рівні: її появу ініціював перший Президент України Л.Кравчук (який і очолив). Указом Президента В.Януковича було затверджено “Положення про Конституційну Асамблею” та її склад із поважних фахівців, політиків, представників громадськості. “Положенням” визначалися “Основні завдання Конституційної Асамблеї”. Алгоритм виконання цих завдань передбачав обов’язкову послідовність етапів:

- 1) узагальнення практики реалізації Конституції України, пропозиції і рекомендації щодо її вдосконалення з урахуванням досягнень і тенденцій конституціоналізму;
- 2) підготовка та схвалення Концепції внесення змін до Конституції України;
- 3) підготовка на основі Концепції проекту змін до Конституції України;
- 4) організація громадського, а також фахового, в т.ч. за участі міжнародних експертів, обговорення законопроекту;
- 5) доопрацювання законопроекту за результатами громадського і фахового обговорення;
- 6) схвалення Конституційною Асамблеєю законопроекту та подання його Президенту для внесення на розгляд Верховної Ради.

Як видно з “Основних завдань”, законопроект, напрацьований Конституційною Асамблеєю, має розглядатися Верховною Радою в “шосту” чергу. Від самого початку роботи Конституційної Асамблеї стало зрозуміло, що ідея її створення мала в основі доволі цинічну мету – іменем цієї презентабельної інституції “освятити” якнайшвидше здійснення змін до Конституції з тим, щоб поставити під жорсткий контроль команди Президента судову систему. Ще не встигла Конституційна Асамблея здійснити заходи, передбачені першим пунктом “Основних завдань”, як Адміністрація Президента подала на її розгляд проект змін до ст.98 Конституції, який Асамблея, порушуючи вимоги Указу Президента щодо послідовності виконання покладених на неї завдань, рекомендувала Верховній Раді ухвалити. Вслід за цим, з Адміністрації Президента було подано на розгляд проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів”. Без офіційного звернення Асамблеї, проект отримав позитивний висновок Венеціанської комісії, його зареєстрували в Парламенті. Цей законопроект було схвалено Верховною Радою, при тому, що доопрацьований проект Концепції внесення змін до Конституції лише в січні 2014р. був опублікований, але так і не затверджений. На жаль, керівництво Конституційної Асамблеї підіграло Адміністрації Президента, а сама Асамблея демонструвала аморфність і безсторонність.

На першому засіданні Асамблеї В.Янукович одним з головних пріоритетів її діяльності назвав підготовку фрагментарних змін до Конституції у сфері правосуддя та наголосив, що “конституційні зміни мають бути покладені в основу ефективної судової системи, запровадження європейських підходів доступу до судової професії, закріплення гарантій реальної незалежності суддів, утвердження дієвого та ефективного суддівського самоврядування”³⁸.

³⁸ Виступ Президента на першому засіданні Конституційної Асамблеї. – Конституанта, 20 червня 2012р., http://constituanta.blogspot.ru/2012/06/blog-post_24.html.

У структурі Асамблеї було утворено Комісію з питань правосуддя щодо підготовки змін до Конституції в частині правосуддя. Попередньо Комісія мала виробити Концептуальні засади вдосконалення конституційного регулювання правосуддя в Україні (далі – Концептуальні засади).

4 грудня 2012р. Комісія схвалила вказані засади і внесла їх на розгляд Асамблеї. 6 грудня 2012р. Асамблея, заслухавши та обговоривши доповідь голови цієї Комісії В.Маляренка, прийняла рішення “Підтримати розроблені Комісією Конституційної Асамблеї з питань правосуддя загальні підходи та напрями щодо системних концептуальних засад конституційно-правової модернізації правосуддя в Україні та необхідності створення механізмів посилення гарантій незалежності суддів з метою забезпечення та гарантування ефективного захисту прав і свобод людини в Україні”³⁹ (витяг із схваленого Асамблеєю документа “*Концептуальні засади удосконалення...*”).

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УДОСКОНАЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ*

(витяги)

Комісія з питань правосуддя Конституційної Асамблеї вважає, що таке удосконалення конституційного регулювання питань правосуддя має здійснюватися на наступних концептуальних засадах:

- 1) у частині загальних підходів щодо внесення змін до Конституції України:
 - системності та комплексності внесення змін до Конституції України, в т.ч. в частині правосуддя;
 - надання законам, якими будуть розвиватися конституційні положення щодо правосуддя, статусу конституційних (їх прийняття має забезпечуватися кваліфікованою більшістю голосів народних депутатів України);
 - включення в Конституцію України принципів, що впливають із Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод;
- 2) у частині системи судоустрою:
 - зміна принципу побудови системи судів України з територіальності на екстериторіальність з метою зменшення адміністративного тиску на суди і покращення доступності правосуддя; запровадження в систему судоустрою принципу інстанційності;
 - закріплення на конституційному рівні повноважень Верховного Суду України як найвищого судового органу з метою забезпечення йому належного місця та ролі в судовій системі України;

* Схвалені Комісією Конституційної Асамблеї з питань правосуддя 4 грудня 2012р. Підтримані Конституційною Асамблеєю 6 грудня 2012р. Див.: “Рішення про пропозиції щодо концептуальних засад конституційно-правової модернізації правосуддя в Україні” №12 від 6 грудня 2012р. – Інтернет-представництво Президента України, <http://www.president.gov.ua/news/26372.html>.

³⁹ Рішення Конституційної Асамблеї про пропозиції щодо концептуальних засад конституційно-правової модернізації правосуддя в Україні №12 від 6 грудня 2012р. – Там само, 6 грудня 2012р.

- зосередження усіх положень, що стосуються Конституційного Суду України та його суддів, в окремому розділі Конституції України;
 - вирішення питань про утворення, реорганізацію та ліквідацію судів законом за поданням відповідного органу судової влади (Вищої ради юстиції);
 - створення системи мирових судів;
 - створення інститутів альтернативних (позасудових) способів вирішення правових спорів;
 - закріплення конституційної гарантії права громадян на суд присяжних та на їх участь у здійсненні судочинства як народних засідателів;
- 3) у частині процедури добору та призначення (обрання суддів):
- усунення політичних структур від формування кадрового складу судів;
 - усунення політичних структур від вирішення питання відповідальності суддів;
 - формування кадрового складу судів і забезпечення відповідальності суддів перед єдиним державним органом – Вищою радою юстиції. Усунення паралелізму та дублювання у цьому процесі;
 - збереження випробувального терміну перебування судді на посаді (призначення вперше), який є потужним антикорупційним чинником і забезпечує більш якісне формування суддівського корпусу;
 - збільшення вікового цензу для зайняття посади судді (з 25 до 30 років);
 - збільшення строку стажу роботи за фахом, необхідного для зайняття посади судді (з 3 до 5 років);
 - збільшення вікового цензу перебування на посаді судді (з 65 до 70 років);
 - вирішення питання призначення суддів на адміністративні посади в судах органами суддівського самоврядування (колективом суддів);
 - обрання на посаду судді безстроково Вищою радою юстиції;
- 4) у частині посилення гарантій незалежності суддів:
- забезпечення фактичної, а не декларативної незалежності суддів;
 - забезпечення прийняття незалежним суддею судових рішень у відповідності з законом;
 - посилення відповідальності за будь-який вплив на суд;
 - відмова від інституту звільнення судді за порушення присяги як такого, що містить розмиті (неконкретні) підстави щодо юридичної відповідальності судді;
 - забезпечення належного фінансування та належних умов для функціонування судів і діяльності суддів;
 - забезпечення належного соціального захисту суддів та їх сімей;
 - визначення у Державному бюджеті України видатків на утримання кожного суду окремо;
- 5) у частині формування і функціонування Вищої ради юстиції:
- формування Вищої ради юстиції за порядком, за яким щонайменше половину складу цього органу мають становити судді, обрані самими суддями;
 - здійснення членами Вищої ради юстиції своїх повноважень на постійній основі;

- виключення із повноважень Вищої ради юстиції звільнення прокурорів за несумісністю і у зв'язку з цим виключення зі складу Вищої ради юстиції Генерального прокурора України;
 - звільнення суддів з посад з підстав, не пов'язаних із вчиненням правопорушення, Вищою радою юстиції;
- 6) у частині підвищення ефективності діяльності судів:
- забезпечення оптимального навантаження судді судовими справами;
 - забезпечення своєчасного та якісного виконання судових рішень.

Після цього Комісія почала розробку конкретних пропозицій змін до Конституції, що базувалися на вказаних Концептуальних засадах. Засідання Комісії відбувалися відкрито, за участі інших членів Асамблеї, запрошених науковців та експертів. У засіданні, присвяченому визначенню конституційного статусу Верховного Суду, брали участь судді всіх його судових палат. Діяльність Комісії достатньо широко висвітлювався в юридичних ЗМІ. Станом на середину лютого 2013р., Комісія ухвалила нову редакцію лише трьох статей пропонованого розділу Конституції “Судова влада”. За планом, озвученим на засіданні Комісії її головою В.Маляренком, Комісія мала завершити підготовку змін до Конституції (тексту розділу “Судова влада”) до кінця весни 2013р.

Однак, уже 5 жовтня 2012р. глава Адміністрації Президента С.Льовочкін надіслав до Асамблеї розроблений Адміністрацією Президента законопроект “Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів” з проханням здійснити його аналіз і надати пропозиції⁴⁰. Як з'ясувалося пізніше, ще до обговорення проекту Асамблеєю він був надісланий до Венеціанської комісії⁴¹.

За дорученням Голови Асамблеї законопроект, представлений Адміністрацією Президента, розглянула Комісія з питань правосуддя. Комісія:

- дійшла загального висновку про те, що законопроект потребує ґрунтовного доопрацювання, насамперед, з точки зору убезпечення суддів від неправомірного впливу та деполітизації судової системи;
- визнала неприйнятною запропоновану проектом зміну порядку формування суддівського корпусу, а саме – наділення Президента правом призначати всіх суддів на посади і звільняти їх з посад, оскільки це не сприятиме деполітизації судової влади і зменшенню залежності суддів;

⁴⁰ Лист Глави Адміністрації Президента С. Льовочкіна Голові Конституційної Асамблеї Л.Кравчуку №02-01/2292 від 5 жовтня 2012р.

⁴¹ Див.: Стенограма третього засідання Конституційної Асамблеї від 6 грудня 2012р. – Інтернет-представництво Президента України, <http://www.president.gov.ua/news/26730.html>.

- визнала неприйнятним запропонований порядок призначення судів на адміністративні посади – Вищою радою юстиції, вказавши, що механізм призначення суддів на такі посади є одним з ключових у плані забезпечення незалежності суддів;
- не підтримала запропонований порядок формування Вищої ради юстиції.

Комісія визнала необґрунтованими більшість інших положень законопроекту та дійшла висновку, що позитивне вдосконалення Конституції можливе лише шляхом комплексного та системного підходу⁴².

6 грудня 2012р. доповідь про законопроект заслухала Асамблея. Доповідачем був Радник Президента – Керівник Головного управління з питань судоустрою Адміністрації Президента А.Портнов, якого головуєчий на засіданні Асамблеї представив як керівника групи, що готувала цей проект. **Будь-яких рішень стосовно цього законопроекту Асамблея не**

ухвалювала. Водночас окремі члени Асамблеї вказували на ситуацію з підготовкою змін до Конституції в частині правосуддя: з одного боку, утворена Президентом Конституційна Асамблея працює над підготовкою концептуальних засад таких змін, а з іншого – Адміністрація Президента підготувала фрагментарні зміни до Конституції і просуває їх прийняття⁴³.

Того ж дня законопроект став предметом обговорення на Круглому столі, який був організований керівництвом Асамблеї і відбувся за участю членів та експертів Венеціанської комісії, які висловили свої міркування щодо змісту проекту⁴⁴.

Від цього часу й надалі робота з підготовки змін до Конституції України в частині правосуддя відбувалася в режимі, що не відповідав визначеним в Указі Президента завданням і відповідно – компетенції Асамблеї, насамперед її Комісії з питань правосуддя. Реально законопроект про

внесення змін до Конституції в частині правосуддя розроблявся поза межами Асамблеї і був поданий до неї Адміністрацією Президента.

Особливості розгляду законопроекту в рамках Конституційної Асамблеї дають додаткові підстави для висновку про те, що основна функція Конституційної Асамблеї була зведена до легалізації підготовлених за її межами проектів змін до Конституції⁴⁵.

Розробка конкретного законопроекту про внесення змін до Конституції України в частині правосуддя відбувалася фактично за відсутності концептуального підґрунтя конституційних змін. Концептуальні засади удосконалення конституційного регулювання правосуддя в Україні були ухвалені Асамблеєю 6 грудня 2012р. – після того, як Адміністрація подала до Асамблеї свій законопроект. Цілісний проект Концепції внесення змін до Конституції України був заслуханий на пленарному засіданні Асамблеї і взятий за основу лише 21 червня 2013р.⁴⁷ (врізка “*Концепція внесення змін...*”, с.328-332).

У Рішенні Асамблеї зазначалося, що доопрацювання проекту буде завершене до 15 жовтня 2013р. Текст проекту Концепції не оприлюднювався⁴⁸.

Сам факт наявності двох таких документів, схвалених одним і тим самим суб'єктом, є нонсенсом. Другим нонсенсом є те, що за змістом ці два документи істотно різняться – в багатьох випадках їх положення є взаємовиключними⁴⁹ (див. врізку).

Третій нонсенс цієї ситуації полягає в тому, що президентський законопроект “Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів”, *по-перше*, було підготовлено не Асамблеєю, *по-друге*, багато його положень не узгоджуються із вказаними вище її документами.

⁴⁵ Експерти у сфері права, в т.ч. експерти Центру Разумкова відразу після створення Конституційної Асамблеї передбачали, що її призначення може бути зведене до виконання ролі ширми, покликаної приховати реальні наміри її використання в особистих та вузькополітичних цілях. Див. Мельник М., Різник С. Конституція майбутнього чи констатація минулого. – Дзеркало тижня, 26 червня 2012р.

Про це дедалі частіше говорили і члени Конституційної Асамблеї. Див. зокрема: Руденко Л. “Віктор Мусяка: Конституційна асамблея використовується як респектабельна завіса для втілення змін, розроблених на Банковій”. – Ракурс, 15 березня 2013р., <http://racurs.ua>.

⁴⁷ Рішення про проект Концепції внесення змін до Конституції України №14 від 21 червня 2013р. – Сайт Конституційної Асамблеї, 21 червня 2013р., <http://cau.in.ua/ua/results/id/rishennja-koordinacijnogo-bjuro-konstitucijniji-asambleji-vid-27-listopada-2013-roku-21-693>.

⁴⁸ Хоча проектом Рішення Асамблеї таке оприлюднення передбачалося.

⁴⁹ Детальніше див.: Мельник М. Зауваження і пропозиції до проекту Концепції внесення змін до Конституції України. – Сайт Центру Разумкова, 13 вересня 2013р., <http://www.razumkov.org.ua>.

КОНЦЕПЦІЯ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

(витяг) (Судова влада)

I. Проблемні питання, які зумовлюють необхідність удосконалення конституційного регулювання у сфері організації та діяльності судової влади

Під час підготовки пропозицій щодо оновлення конституційних засад організації та діяльності судової влади Конституційна Асамблея виходить з того, що судова влада є основою демократичної і правової держави та відіграє у системі поділу влади ключову роль у захисті прав і свобод людини і громадянина.

У чинній Конституції України закладено основи становлення, порядку організації і діяльності судової влади в Україні: проголошено гарантії незалежності та недоторканності суддів; закріплено виключну функцію судів у здійсненні правосуддя; юрисдикцію судів поширено на усі правовідносини, що виникають у державі; визначено основні принципи побудови судової системи та засади здійснення судочинства.

Разом з тим необхідно констатувати, що існуюча конституційна модель організації та діяльності судової влади так і не забезпечила повною мірою її незалежність і самостійність, здатність ефективно виконувати свою основну функцію – здійснення справедливого, безстороннього та публічного правосуддя в розумні строки.

Основними конституційними проблемами забезпечення в Україні незалежного, ефективного та справедливого правосуддя є такі: недостатньо забезпечено незалежність судової влади в системі розподілу влад, що на конституційному рівні обумовлено закріпленням ключової ролі політичних органів у процедурах призначення та звільнення суддів, притягнення їх до відповідальності та позбавлення суддівської недоторканності; не всі проголошені гарантії забезпечення незалежності суддів отримали реальне закріплення в законодавстві і відповідно не повною мірою реалізовані на практиці, що передусім стосується належних умов фінансування діяльності судової влади та забезпечення соціальних гарантій і безпеки суддів та їхніх сімей; не створено ефективних та прозорих механізмів, які б з одного боку забезпечили захист суддівської незалежності, а з іншого – дозволили б судовій системі звільнитися від недостатньо компетентних та таких, які принижують гідність і авторитет органів судової влади, суддів; система судоустрою не забезпечує повною мірою доступності правосуддя, розгляду судових справ у розумні строки, єдності судової практики та можливості швидкого й ефективного виправлення судових помилок; проголошені основні засади здійснення судочинства не повністю відповідають європейським стандартам справедливого суду.

Унаслідок відсутності конституційного регулювання, його неповноти чи нечіткості окремі важливі аспекти організації та діяльності судової влади часто невірно тлумачаться та інтерпретуються законодавцем, що призводить до конфліктів, у тому числі політичних, неоднакової правозастосовної практики, нівелювання чи спотворення суті окремих діючих конституційних положень.

Таким чином названі конституційні недоліки правового регулювання судової системи та засад здійснення правосуддя зумовлюють той факт, що судова влада в Україні не має необхідного високого авторитету та довіри в суспільстві, характеризується високим індексом сприйняття корупції, не повною мірою

забезпечує здійснення справедливого, безстороннього та публічного правосуддя в розумні строки, що спричиняє значну кількість звернень до Європейського суду з прав людини.

Необхідність здійснення конституційно-правової модернізації правосуддя зумовлена також європейськими інтеграційними прагненнями Української держави. Європейські інституції неодноразово наголошували на необхідності проведення в Україні реформи у сфері судової влади. Водночас Парламентська Асамблея Ради Європи, Європейська Комісія "За демократію через право" (Венеціанська комісія) звертали увагу на те, що без внесення змін до Конституції України неможливо здійснити повноцінну судово-правову реформу відповідно до європейських стандартів.

II. Мета і завдання конституційної реформи у сфері організації та діяльності судової влади

Метою конституційної реформи у сфері організації та діяльності судової влади є модернізація чинних положень Конституції України для приведення її у відповідність із міжнародними стандартами забезпечення доступності, ефективності та незалежності правосуддя.

Основними завданнями конституційної реформи у цій сфері є посилення гарантій незалежності судів і суддів та подолання ключових інституційних недоліків конституційного регулювання питань здійснення правосуддя в Україні.

III. Шляхи і способи розв'язання проблеми

1. Засади організації та здійснення правосуддя пропонується визначити в окремому розділі Конституції України "Судова влада". Разом з тим, усі положення, що стосуються Конституційного Суду України та суддів Конституційного Суду України, доцільно врегулювати в окремому розділі, присвяченому Конституційному Суду.

Питання, що безпосередньо стосуються судової влади, також повинні розглядатися комплексно, передусім у контексті вдосконалення конституційних засад про права і свободи людини і громадянина, в т.ч. і тих засад, що впливають із Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

З метою забезпечення стабільності законодавства у сфері організації й діяльності судової влади, а також виходячи з його високої суспільної значимості, законам, що визначатимуть судоустрій та статус суддів, пропонується надати статус конституційних, тобто таких, що мають прийматися не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

Модернізація чинних положень Конституції України в частині удосконалення сфери організації та діяльності судової влади дасть змогу забезпечити системний підхід у конституційному регулюванні як правових засад організації та функціонування судової влади, так і інших суб'єктів владних повноважень у відповідній сфері (зокрема, Верховної Ради України, Президента України, прокуратури та Конституційного Суду України).

2. Одним із ключових питань має стати посилення гарантій незалежності суддів.

У зв'язку з цим необхідно:

1) усунути політичні структури з процедури призначення та звільнення суддів.

З цією метою пропонується вилучити з Конституції України положення про обрання суддів безстроково Верховною Радою України, у такий спосіб врахувавши рекомендації Венеціанської комісії про необхідність усунення парламенту як політичного органу від процедури призначення та обрання суддів.

Повноваження щодо призначення суддів на посади та звільнення їх з посад, а також переведення суддів мають здійснюватися на підставі та згідно з поданням Вищої ради юстиції Президентом України. Також такі акти Президента України мають скріплюватися Головою Вищої Ради юстиції.

Вбачається, що такий підхід дасть змогу усунути ризики політизації процесу в питанні формування суддівського корпусу. Повноваження Президента України в цьому процесі будуть виключно церемоніальними і водночас кореспондуватимуться з його конституційним статусом;

2) скасувати випробувальний термін при призначенні суддів на посади.

З огляду на неодноразові зауваження Венеціанської комісії слід відмовитися від процедури першого призначення суддів на посади на п'ятирічний строк. У зв'язку з цим необхідно підвищити вимоги до осіб, які претендують на зайняття посади судді: підвищити мінімальний вік (з 25 до 30 років), а також мінімальний стаж у галузі права (з 3 до 5 років). Такі зміни слугуватимуть поліпшенню якості судового корпусу, оскільки особа матиме більший як професійний, так і життєвий досвід. Пропонується також збільшити граничний вік перебування судді на посаді до сімдесяти років;

3) передбачити конкурсний відбір для зайняття посади судді та переведення його до суду вищого рівня.

У Конституції України слід передбачити, що призначення судді на посаду, а також переведення його до суду вищого рівня здійснюватиметься на конкурсній основі в порядку, встановленому законом, крім випадків переведення судді у зв'язку з реорганізацією або ліквідацією суду.

Такий підхід відповідатиме Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам Ради Європи щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки від 17 листопада 2010р., згідно з якою "рішення, які стосуються добору та підвищення суддів по службі, мають ґрунтуватися на об'єктивних критеріях, які попередньо визначені законом чи компетентними органами влади. Прийняття таких рішень має базуватися на заслугах, з урахуванням кваліфікації, умінь та потенціалу, необхідних для вирішення справ при застосуванні закону, зберігаючи повагу до людської гідності";

4) передбачити участь зборів суддів у призначенні голови відповідного суду.

Голови судів та їх заступники (крім Голови Верховного Суду України та його заступників) мають призначатися Вищою радою юстиції за пропозицією зборів суддів відповідного суду. Щодо Голови Верховного Суду України слід зберегти існуючу процедуру обрання, яку пропонується закріпити на конституційному рівні і щодо його заступників;

5) уточнити підстави та вдосконалити механізм звільнення суддів з посад.

У Конституції України необхідно врахувати рекомендацію Венеціанської комісії щодо необхідності розмежування підстав звільнення та припинення повноважень судді; запровадити на конституційному рівні інститут зупинення повноважень судді; змінити таку підставу для звільнення з посади судді, як "порушення присяги", що неодноразово критикувалася Венеціанською комісією. Пропонується на рівні Основного Закону України закріпити положення про можливість оскарження суддею до суду рішення про його звільнення з посади. Ключовим органом, який вирішуватиме питання стосовно звільнення судді з посади, а також притягнення його до дисциплінарної відповідальності, має стати Вища рада юстиції;

б) змінити підходи щодо недоторканності суддів.

Пропонується врахувати рекомендацію Венеціанської комісії стосовно необхідності зміни існуючого порядку зняття недоторканності суддів і передачі повноважень стосовно позбавлення суддівського імунітету від Верховної Ради до Вищої ради юстиції. Разом із тим, з огляду на необхідність забезпечення дієвих гарантій незалежності суддів доцільним визнається збереження повного суддівського імунітету, а не функціонального, як це рекомендує Венеціанська комісія. Необхідно також зняти заборону на членство суддів у професійних спілках, що є вимогою Конвенції Міжнародної організації праці №87 "Про свободу асоціації і захист права на організацію" від 6 липня 1956р., ратифікованої Україною 14 вересня 1956р., а також відповідає Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам Ради Європи щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки від 17 листопада 2010р.

3. Пропонується змінити підходи щодо статусу, порядку формування та функціонування Вищої ради юстиції.

У Конституції України необхідно визначити статус Вищої ради юстиції як незалежного органу, що забезпечує організацію та діяльність судів, захист незалежності суддів; передбачити функціонування Вищої ради юстиції на постійній основі та закріпити за цим органом усі повноваження щодо судової влади. Такий підхід узгоджується з відповідними рекомендаціями Венеціанської комісії, усуває паралелізм і дублювання повноважень органів у цьому процесі.

Вища рада юстиції має діяти у складі 15 членів, з яких 9 членів призначаються з'їздом суддів України з числа діючих суддів, суддів у відставці (забезпечуючи при цьому представництво суддів судів різних інстанцій та спеціалізацій); Національна академія правових наук України, з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ призначатимуть по 2 члени Вищої ради юстиції, з'їзд адвокатів України – 2 членів Вищої ради юстиції з числа адвокатів. Члени Вищої ради юстиції призначаються на 5 років.

Таким чином, з огляду на рекомендації європейських інституцій в частині формування та повноважень Вищої ради юстиції (як незалежного органу) пропонується відмовитися від включення до складу зазначеного органу представників прокуратури, в т.ч. Генерального прокурора України, виключивши з повноважень Вищої ради юстиції розгляд скарг на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурорів, а також прийняття рішення стосовно порушення прокурорами вимог щодо несумісності.

Водночас за особами, які раніше належали до Вищої ради юстиції за посадою (Генеральний прокурор, Голова Верховного Суду, Міністр юстиції), пропонується закріпити право брати участь у засіданнях Вищої ради юстиції з правом дорадчого голосу, що сприятиме об'єктивному та всебічному розгляду питань, які належать до її повноважень.

4. Конституційні положення мають бути вдосконалені з метою забезпечення доступності та ефективності правосуддя.

Для цього пропонується:

1) змінити підходи до конституційного врегулювання питання системи судів в Україні, не встановлюючи конкретну ієрархію судів, а закріплюючи на конституційному рівні основні принципи її побудови.

Зокрема, має бути врегульований статус Верховного Суду України, а також вищих спеціалізованих судів (без конкретизації спеціалізацій, в яких вони створюються). Визначення мережі та утворення інших судів пропонується вирішувати на рівні закону, що буде прийматися парламентом. Такий підхід дасть змогу на законодавчому рівні вирішити питання спрощення системи судів, передбачивши судову систему, яка забезпечуватиме доступність правосуддя для кожної особи та усуватиме ризик процесуальних затримок.

Як відомо, Венеціанська комісія неодноразово висловлювалася критично щодо конституційного регулювання системи судуострою в Україні, зазначаючи, що нині система судів є досить складною та розгалуженою, що призводить до ризику виникнення процесуальних затримок;

2) **чітко визначити статус Верховного Суду України як найвищого судового органу.** У сучасних умовах є необхідність саме на конституційному рівні визначити основні повноваження Верховного Суду. Такими повноваженнями мають стати забезпечення у визначених законом процесуальних формах однакового застосування усіма судами норм матеріального та процесуального права, а також перегляд судових рішень у разі ухвалення міжнародною судовою установою рішення проти України. Крім того, Верховний Суд пропонується наділити правом законодавчої ініціативи;

3) **усунути перепони щодо визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду** в контексті Рішення Конституційного Суду України від 11 липня 2001р. №3-в;

4) **змінити підходи щодо утворення, реорганізації та ліквідації судів, визначення їх мережі, а також фінансування судів,** урахувавши, зокрема рекомендацію Венеціанської Комісії щодо віднесення питань стосовно утворення, реорганізації та ліквідації судів, а також визначення їх мережі до предмета регулювання законів (водночас слід передбачити, що відповідний законопроект вноситься Президентом за поданням Вищої ради юстиції, погодженим Прем'єр-міністром);

5) гарантувати фінансування кожного суду окремо;

6) запровадити інститут мирових суддів, а також передбачити в Конституції України можливість встановлення альтернативних процедур врегулювання спорів, що враховуватиме позицію Комітету Міністрів Ради Європи щодо зниження навантаження на суди загальної юрисдикції (Рекомендація № R (86) 12 від 16 вересня 1986р.).

Так, президентський законопроект і Концептуальні засади удосконалення конституційного регулювання правосуддя в Україні по-різному пропонують закріпити в Конституції, зокрема: (а) принципи будови судової системи; (б) порядок визначення мережі судів; (в) суб'єктів формування суддівського корпусу (проектом пропонується вилучити з цього процесу Парламент, передавши його повноваження Президенту, Концептуальними засадами – вилучити всіх політичних суб'єктів); (г) порядок обрання на посаду суддів безстроково (за проектом призначення судді на посаду безстроково здійснює Президент, за Концептуальними засадами – Вища рада юстиції); (д) порядок призначення суддів на адміністративні посади; (е) належність Генерального прокурора до складу Вищої ради юстиції; (є) повноваження Вищої ради юстиції; (ж) статус членів Вищої ради юстиції. На відміну від президентського законопроекту Концептуальні засади передбачають також збереження випробувального терміну для суддів (призначення їх на посаду вперше)⁵⁰.

Так само різняться президентський законопроект і проект Концепції внесення змін до Конституції України. В них по-різному визначаються, зокрема: підходи до конституційного регулювання системи судів в Україні; повноваження Верховного Суду; порядок формування Вищої ради юстиції; склад Вищої ради юстиції (у т.ч. належності до її складу Генерального прокурора); статус членів Вищої ради юстиції. На відміну від президентського законопроекту, у вказаному проекті Концепції пропонується усунути дублювання та паралелізм у механізмі формування суддівського корпусу (йдеться про існування двох органів – Вищої ради юстиції та Вищої кваліфікаційної комісії суддів), а також лише збільшити строк повноважень Генерального прокурора з 5 до 7 років (Президент пропонує зовсім вилучити з Конституції положення про п'ятирічний строк повноважень Генпрокурора).

14 червня 2013р. Венеціанська комісія, за зверненням голови Асамблеї Л.Кравчука, надала загалом позитивний висновок стосовно законопроекту “Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів”⁵¹ – як такому, що в цілому відповідає багатьом рекомендаціям, наданим нею українській владі впродовж минулих років⁵². 4 липня 2013р. Президент В.Янукович вніс законопроект до Парламенту.

5 вересня 2013р. парламентська опозиція подала альтернативний законопроект, який передбачав зміни до Розділу VIII Конституції

⁵⁰ Див.: Лист Голови Комісії з питань правосуддя Конституційної Асамблеї В.Маляренка Голові Конституційної Асамблеї Л.Кравчуку №636/67106-53 від 12 листопада 2012р.

⁵¹ Реєстр.№2522а від 4 липня 2013р. – Сайт Верховної Ради України, http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47765.

⁵² Висновок Венеціанської комісії CDL(2013)014 від 14 червня 2013р.

“Правосуддя”⁵³. Подання підписали 165 народних депутатів. Однак, проєкт не був зареєстрований, оскільки, за словами Голови Верховної Ради В.Рибачака, його було внесено пізніше терміну, визначеного Законом “Про Регламент Верховної Ради України”⁵⁴.

Водночас Верховна Рада відповідною Постановою внесла розгляд президентського законопроєкту до Порядку денного поточної (третьої) сесії і надіслала його до Конституційного Суду з клопотанням про надання висновку щодо його відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції. Постановою пропонувалося Конституційному Суду “визнати розгляд законопроєкту... невідкладним”⁵⁵.

За два тижні, 19 вересня 2013р. Конституційний Суд надав Висновок, яким визнав, що законопроєкт відповідає вказаним статтям Конституції⁵⁶.

Увесь цей час навколо змісту законопроєкту та перспектив його прийняття точилася досить широка дискусія. З одного боку, законопроєкт підтримували і просували переважно офіційні особи – діючі та колишні. Так, экс-Голова Верховного Суду, голова Ради суддів України В.Онопенко заявляв: “Я справді оцінюю законопроєкт як великий позитив і вважаю, що він об’єктивно посилює гарантії незалежності суддів”⁵⁷. Колишній заступник секретаря РНБО С.Гавриш розцінив цей законопроєкт “як крок вперед”⁵⁸.

З іншого боку – законопроєкт піддавали критиці правники-практики, незалежні експерти, представники профільних громадських організацій. Зокрема, голова правління Центру політико-правових реформ І.Коліушко висловив переконання, що законопроєкт “максимально посилює вплив Президента на судову владу”⁵⁹. Ще більш категоричними були оцінки автора-укладника антології: “законопроєкт надасть президенту повноваження

⁵³ Докладно про ситуацію навколо альтернативного законопроєкту, станом на липень 2013р., див.: Опозиція підготувала альтернативні зміни до Конституції, але не встигла їх зареєструвати. – Дзеркало тижня. Україна, 26 липня 2013р.

⁵⁴ За Законом, альтернативний законопроєкт має бути внесений упродовж 14 днів після реєстрації основного проєкту.

⁵⁵ Постанова Верховної Ради “Про включення до порядку денного третьої сесії Верховної Ради України сьомого скликання законопроєкту про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів і про його направлення до Конституційного Суду України” №437 від 5 вересня 2013р.

⁵⁶ Висновок у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроєкту про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів вимогам статей 157 і 158 Конституції України №2-в/2013 від 19 вересня 2013р. – Сайт КСУ, <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=220985>.

⁵⁷ Див.: Блудша М. Зміни до Конституції: президент чи то весільний генерал, чи то диктатор. – Ракурс, 11 вересня 2013р.

⁵⁸ Див.: Сайт 5 каналу. – 25 вересня 2013р., <http://5.ua>.

⁵⁹ Колиушко: Янукович тотально усилит впливание на судебную систему. – ЛИГА, 24 сентября 2013г., <http://news.liga.net>.

на рівні диктаторських і містить усі антиконституційні на сьогоднішній день зміни до законодавства про судоустрій, які було внесено під час так званої судової реформи 2010р. Тепер ці зміни хочуть конституювати”⁶⁰.

Критикували законопроєкт і представники опозиційних політичних сил. Так, народний депутат В.Карпунцов (фракція політичної партії “УДАР”) доводив, що “запропоновані Президентом зміни до Конституції лише посилюють залежність суддів від влади”, а також зауважив, що законопроєкт містить низку положень, які своєрідно інтерпретують рекомендації Венеціанської комісії та характеризуються формальним підходом до врахування рекомендацій міжнародних інституцій⁶¹.

Попри публічну критику і пропозиції доопрацювання законопроєкту з метою приведення його у відповідність до міжнародних норм і перспектив його функціонування в реальній соціально-політичній ситуації України, законопроєкт підтримали представники міжнародних організацій. Так, на початку жовтня до прийняття законопроєкту закликала Україну група депутатів ПАРЄ. У декларації, підписаній 30 європейськими депутатами, відзначалося: “Швидке прийняття законопроєкту в чинній редакції спільно всіма політичними партіями, представленими в Українському Парламенті, стане ключовим здобутком всеохоплюючої конституційної реформи, здійснення якої неодноразово рекомендувалося нашою Асамблеєю”⁶².

Напередодні сесійного розгляду законопроєкту, 9 жовтня 2013р. про фільний парламентський Комітет з питань правової політики рекомендував законопроєкт до схвалення.

Водночас лідери парламентських опозиційних фракцій – ВО “Батьківщина”, політичної партії “УДАР Віталія Кличка”, ВО “Свобода” – оприлюднили спільну заяву. В ній зазначалося: “Під прикриттям євроінтеграційних вимог діюча влада та Партія регіонів намагаються “протиснути” закон, який ще більше посилить авторитарну диктатуру Президента В.Януковича та зробить його вплив на судову систему практично необмеженим. Цей

⁶⁰ Див.: Блудша М. Зміни до Конституції ...

⁶¹ Карпунцов: Запропоновані Президентом зміни до Конституції лише посилюють залежність суддів від влади. – Сайт партії “УДАР”, 5 вересня 2013р., <http://klichko.org>.

⁶² Джерело: Офіційний сайт ПАРЄ, <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/AssemblyList/MP-Alpha-EN.asp>, переклад Центру Разумкова. Декларацію підписали окремі парламентарі з Азербайджану, Великої Британії, Болгарії, Вірменії, Грузії, Ірландії, Іспанії, Латвії, Литви, Молдови, Румунії, Хорватії. Довідково: Офіційними документами ПАРЄ є резолюції і рекомендації, що ухвалюються на її засіданні за відповідною процедурою. Декларація (заява) групи депутатів ПАРЄ відбиває їх особисту точку зору та не має юридичних і політичних наслідків. Станом на 1 жовтня 2013р., число депутатів ПАРЄ становило близько 680 осіб.

закон не відповідає навіть тим напрацюванням, які були підготовлені Конституційною асамблеєю, що була створена за ініціативи діючого Президента”.

10 жовтня 2013р. на сесійному засіданні Верховна Рада розглянула презентований радником Президента А.Портновим законопроект і прийняла Постанову про його попереднє схвалення. Постанову підтримали 244 народних депутати. Члени опозиційних фракцій (“Батьківщина”, “УДАР” і “Свободи”) не голосували за Постанову, оскільки висловили до законопроекту ряд принципових зауважень (врізка “Із стенограми...”⁶³). На обговорення законопроекту про внесення змін до Конституції та голосування Постанови про його попереднє схвалення Верховна Рада витратила дещо більше години.

**ІЗ СТЕНОГРАМИ СЕСІЙНОГО ЗАСІДАННЯ ВЕРХОВНОЇ РАДИ З РОЗГЛЯДУ ЗАКОНОПРОЕКТУ
“ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ЩОДО ПОСИЛЕННЯ ГАРАНТІЙ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ”**

(витяги)

А.Портнов, радник Президента

“...Прийняття цього законопроекту є важливою умовою для підписання Україною Угоди про асоціацію із Європейським Союзом... Положення законопроекту спрямовані на якісну трансформацію судової системи, а їх зміст базується на положеннях міжнародних стандартів судочинства...”.

А.Яценюк, голова фракції “Батьківщина”

“...Ми не маємо права допустити приватизації судової системи у країні. Відповідальність судді, робота його на громадян України і робота виключно по закону, Конституції, праву і справедливості – це наші вимоги. Вважаємо за необхідне провести зустріч з Президентом і внести спільний, узгоджений законопроект”.

С.Соболєв, фракція “Батьківщина”

“...Що саме пропонується цим законопроектом? Тотальне рабство суддів! Судді тепер будуть залежати не лише від органу, Вищої ради юстиції, який підбирається тільки Адміністрацією Президента. Хтось вірить у те, що З’їзд суддів України буде ухвалювати самостійні рішення? Ми бачили, як ці рішення ухвалюються...”.

П.Петренко, фракція “Батьківщина”

“Президентський проект змін до Конституції щодо судової системи фактично перетворює всіх суддів на рабів Президента Януковича і його поплічників”⁶⁴.

Більшість положень Законопроекту формально відповідали європейським стандартам. Однак, враховуючи це, його необхідно оцінювати насамперед

⁶³ Джерела: Стенограма пленарного засідання 10 жовтня 2013р. – Сайт Верховної Ради, <http://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5075.html>;

⁶⁴ Президентський законопроект щодо реформування судової системи перетворює суддів на рабів – Павло Петренко. – Сайт Об’єднаної опозиції “Батьківщина”, 10 жовтня 2013р.

і переважно через призму вітчизняних реалій. Образно кажучи, положення Законопроекту потрібно “накласти” на реальну політично-правову ситуацію і в такий спосіб – спрогнозувати результати їх дії. Якщо саме так оцінювати Законопроект, то можна дійти однозначного висновку про його неприйнятність і небезпеку для незалежності суддів і для вітчизняного правосуддя загалом.

У Законопроекті чітко відбивалася тенденція, притаманна вітчизняному законотворенню останнього часу. А саме: використання європейських стандартів для збереження і зміцнення недемократичної форми державного правління, у випадку з судочинством – для посилення залежності суддів. Алгоритм такого використання простий: запозичити європейську форму та наповнити її потрібним змістом. Фактично відбувається своєрідне пристосування європейських стандартів до вітчизняних реалій.

Це пристосування, крім іншого, вводить в оману європейські структури, які оцінюють відповідні законодавчі ініціативи відповідно до форми стандарту і власного (європейського) погляду на їх запровадження. Тому в багатьох випадках поза такою оцінкою залишаються обставини, що характеризують справжні цілі і зміст відповідних законодавчих ініціатив. Саме цим можна пояснити загалом позитивний висновок Венеціанської комісії стосовно президентського законопроекту змін до Конституції в частині правосуддя.

Проект порушував баланс державної влади в Україні, порівняно з закріпленим у чинній Конституції. Він істотно змінював конституційні повноваження Верховної Ради і Президента стосовно судової влади. Ним пропонувалося кардинально змінити ситуацію у трикутнику владних взаємовідносин (Верховна Рада – Президент – судова влада) на користь Президента. Верховна Рада повністю вилучалася з механізму формування суддівського корпусу. Водночас повноваження Президента істотно розширювалися – він “замикав” на собі вирішення всіх кадрових питань у судовій системі, а також питань організації діяльності судової системи. Таким чином відбувалося руйнування системи противаг у вітчизняній системі влади, яку було визначено в Конституції 1996р. і завдяки якій Україна до сьогодні зберігає можливість демократичного розвитку.

3 липня 2014р. Верховна Рада України відповідно до ст.155 Конституції розглянула проект Закону України №2522 “Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів” на предмет остаточного прийняття після схвалення його 10 жовтня 2013р. За законопроект проголосували лише 111 народних депутатів, проти – 147. Таким чином, судова реформа В.Януковича дійшла логічного завершення.

3.2. Нормативні акти, законопроекти, рішення КСУ*

Проект №4290 від 31.03.2009р.
Вноситься Президентом України
Ющенком Віктором Андрійовичем

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до Конституції України

І. Внести зміни до Конституції України (Відомості Верховної Ради України, 1996р., №30, ст.141; 2005р., №2, ст.44), виклавши її в такій редакції:

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

Український народ – громадяни України всіх національностей,
виражаючи свою суверенну волю,
спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення,
підключившись про зміцнення громадянської злагоди і соборності України,
усвідомлюючи себе невід'ємною частиною європейської спільноти,
дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, утвердження соціальної справедливості,
прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну соціальну правову державу,
сповнений відповідальності перед Богом, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями,
приймає цю Конституцію – Основний Закон України.

Розділ І. ЗАСАДИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ

Стаття 1

Україна – суверенна демократична соціальна правова держава.
Україна є республікою.

Стаття 2

Суверенітет України поширюється на всю її територію.
Територія України в межах існуючого кордону є єдиною, цілісною і недоторканою.
Територіальний устрій України ґрунтується на засадах збалансованого соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць з урахуванням їх історичних, географічних, економічних, екологічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій.

Стаття 3

Україна є унітарною державою.
Столицею України є місто Київ.

* Усі закони та законопроекти, наведені в цьому підрозділі, взяті з офіційного сайту Верховної Ради України – www.rada.gov.ua, а рішення КСУ – з сайту КСУ – www.ccu.gov.ua.

Систему адміністративно-територіального устрою України складають:
громади – міста, містечка, села або об'єднання кількох населених пунктів, райони, області, Автономна Республіка Крим, які є невід'ємними складовими частинами України.

Міста з визначеною законом кількістю жителів можуть прирівнюватися за статусом до області або району.

Статус адміністративно-територіальних одиниць, порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою визначаються законом.

Стаття 4

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Держава відповідає перед людиною за свою діяльність.

Стаття 5

В Україні визнається і діє принцип верховенства права.

Стаття 6

Український народ є єдиним джерелом влади в Україні. Народ здійснює владу безпосередньо і через державні органи та органи місцевого самоврядування.

Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно Українському народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами.

Ніхто не може узурпувати владу в державі.

Стаття 7

Державна влада в Україні здійснюється на засадах її розподілу на законодавчу, виконавчу та судову.

Межі повноважень органів законодавчої, виконавчої та судової влади встановлені Конституцією України.

Стаття 8.

В Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування.

Міське самоврядування здійснюється жителями громад як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування.

Держава забезпечує додержання Конституції України та законів при здійсненні повноважень місцевого самоврядування.

Права місцевого самоврядування захищаються судом.

Стаття 9

Конституція України має найвищу юридичну силу.
Норми Конституції України є нормами прямої дії.

Закони приймаються на основі Конституції України і мають відповідати їй, інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України та законів і мають відповідати їм.

Стаття 10

Чинний міжнародний договір, згода на обов'язковість якого надана законом, є частиною законодавства України.

Якщо міжнародний договір, згода на обов'язковість якого надана законом, встановлює інші правила, ніж передбачені законом, застосовуються правила міжнародного договору.

Укладення міжнародного договору, який суперечить Конституції України, можливе після внесення відповідних змін до Конституції України.

Стаття 11

Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законом.

Державні органи та органи місцевого самоврядування, посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, відповідно до повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією України та законами.

Стаття 12

В Україні визнається і діє принцип єдиного громадянства.

Громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство.

Громадянин України не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі.

Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами.

Стаття 13

Державною мовою в Україні є українська мова.

Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин.

Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування.

Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом.

Стаття 14

Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин в Україні.

Історична та культурна спадщина охороняється законом.

Держава дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами України.

Стаття 15

Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави.

Право приватної власності на землю гарантується відповідно до закону.

Надра, які знаходяться в межах території України, природні ресурси континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України є державною власністю.

Правовий режим державної та комунальної власності на відповідні природні ресурси визначається законом.

Кожен має право користуватися природними ресурсами, що є об'єктами права державної та комунальної власності, у порядку, встановленому законом.

Стаття 16

Власність зобов'язує. Використання власності не повинно завдавати шкоди правам, свободам і гідності людини, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки.

Усі суб'єкти права власності рівні перед законом.

Стаття 17

Держава сприяє утвердженню та розвитку громадянського суспільства.

Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної, ідеологічної та культурної багатоманітності.

Жодна ідеологія не може бути визнана державою як обов'язкова.

Цензура заборонена.

Держава сприяє розвитку діалогу між соціальними партнерами.

Стаття 18

Держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією України.

Насильство не може бути засобом обстоювання політичних інтересів.

Політичні партії в Україні сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах. Діяльність політичних партій в Україні ґрунтується на вільній конкуренції, повазі до демократичних цінностей.

В Україні визнається право на опозиційну діяльність.

Стаття 19

Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави.

Стаття 20

Оборона України, захист її суверенітету, цілісності і недоторканності території держави покладаються на Збройні Сили України.

Збройні Сили України та інші створені відповідно до закону військові формування не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою захоплення влади і повалення конституційного ладу.

На території України забороняється створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом.

На території України не допускається розташування іноземних військових баз.

Стаття 21

Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного та взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства згідно із загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

Україна самостійно вирішує питання про вступ чи приєднання до міжнародних організацій, політичних та економічних міждержавних об'єднань і вільний вихід із них.

Стаття 22

Державний Прапор України – стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів.

Державний Герб України – Тризуб золотої барви на синьому щиті.

Державний Гімн України – національний гімн “Ще не вмерла України і слава, і воля” на музику Михайла Вербицького зі словами Павла Чубинського в редакції, визначеній законом.

Духовний Гімн України – гімн “Боже великий, єдиний, нам Україну храни” на музику Миколи Лисенка зі словами Олександра Кониського в редакції, визначеній законом.

Порядок використання державних символів України встановлюється законом.

Стаття 23

Грошовою одиницею України є гривня.

Розділ II. ПРАВА, СВОБОДИ ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Стаття 24

Усі люди від народження є вільними і рівними у своїй гідності та правах.

Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.

Стаття 25

Права і свободи людини і громадянина, закріплені Конституцією України, не є вичерпними.

Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані.

При прийнятті законів, інших нормативно-правових актів не допускається звуження змісту та обсягу прав і свобод людини і громадянина.

Захист прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

Права і свободи людини і громадянина захищаються судом.

Стаття 26

Кожен має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей.

Стаття 27

Громадяни мають рівні конституційні права і свободи.

Усі є рівними перед законом і судом.

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, місця народження, за мовними або іншими ознаками.

Жінці і чоловіку гарантуються рівні можливості для реалізації своїх прав і свобод.

Стаття 28

Кожен має невід'ємне право на життя.

Обов'язок держави – охороняти і захищати життя людини. Ніхто не може бути засуджений до смертної кари або страчений.

Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань.

Стаття 29

Кожен має право на повагу до його людської гідності.

Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідженням.

Стаття 30

Кожен має право на сім'ю та повагу до сімейного життя.

Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї.

Батьки зобов'язані утримувати і виховувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків.

Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою.

Стаття 31

Діти рівні у своїх правах і свободах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним.

Насильство над дитиною та її експлуатація, втягування у діяльність, шкідливу для моральності та нормального розвитку дитини, забороняються.

Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу.

Держава заохочує і підтримує благодійницьку діяльність щодо дітей.

Стаття 32

Держава створює умови для ефективного здійснення права осіб з обмеженими фізичними можливостями на самостійність, соціальну інтеграцію та повноцінну участь у суспільному житті.

Стаття 33

Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією України, міжнародними договорами України та законами.

Іноземцям та особам без громадянства може бути надано статус біженця або притулок у порядку, встановленому законом.

Стаття 34

Кожна людина має право на особисту свободу та особисту недоторканність.

Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

У разі нагальної необхідності запобігти злочинів чи його припинити уповноважені на те законом державні органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом двадцяти чотирьох годин з моменту фактичного затримання має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом двадцяти чотирьох годин з моменту її фактичного затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника.

Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання.

Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено вказаних нею родичів або інших осіб.

Стаття 35

Кожному гарантується недоторканність житла.

Не допускається проникнення до житла або до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду.

У невідкладних випадках, пов'язаних з урятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду, обшуку.

Стаття 36

Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної, електронної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

Стаття 37

Кожному гарантується невтручання в його приватне життя.

Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я населення та захисту прав і свобод людини.

Кожний громадянин має право знайомитися в державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах та інших організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею.

Кожному гарантується судовий захист права спростувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації.

Стаття 38

Кожному, хто на законних підставах перебуває в Україні, гарантується право на свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом в інтересах національної безпеки, громадського порядку, запобігання чи розкриття злочину, охорони здоров'я, моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

Громадянин України не може бути позбавлений права на в'їзд у будь-який час в Україну.

Стаття 39

Кожен має право на свободу слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір.

Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я і моральності населення, захисту репутації чи прав і свобод інших людей, запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і неупередженості суду.

Стаття 40

Кожен має право на свободу думки, совісті і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, змінювати переконання, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність, здобувати світську і релігійну освіту.

Здійснення цього права може бути обмежене законом в інтересах громадського порядку, охорони здоров'я чи моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви.

Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова.

Ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних та інших переконань, за винятком установлених законом випадків.

Стаття 41

Кожен має право на свободу об'єднання для здійснення і захисту своїх прав та свобод і задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, установлених Конституцією України і законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Утворення і діяльність політичних партій та інших об'єднань, цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються.

Об'єднання не можуть мати воєнізованих формувань.

Кожен, хто працює, має право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових та інших соціально-економічних прав та інтересів. Професійні спілки є громадськими організаціями, що об'єднують людей, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності. Усі професійні спілки мають рівні права. Обмеження щодо членства у професійних спілках встановлюються Конституцією України та законами.

Професійні спілки та інші об'єднання утворюються без попереднього дозволу на основі вільного волевиявлення їх членів.

Ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання чи обмежений у правах за належність чи неналежність до такого об'єднання.

Усі об'єднання є рівними перед законом.

Заборона діяльності об'єднань здійснюється лише в судовому порядку.

Стаття 42

Засновниками та членами політичних партій можуть бути лише громадяни України. Обмеження щодо членства у політичних партіях встановлюються Конституцією України та законами.

Не допускається створення і діяльність організаційних структур політичних партій в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування, військових формуваннях, а також на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших установах і організаціях.

Стаття 43

Громадяни мають право брати участь в управлінні державними та місцевими справами, у всеукраїнському та місцевому референдумах, вільно обирати і бути обраними на виборах до державних органів та органів місцевого самоврядування, а також право здійснювати народну та місцеву ініціативи.

Громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування.

Громадяни мають право брати участь у здійсненні правосуддя.

Стаття 44

Кожен має право на свободу зібрань, яке включає право мирно, без зброї збиратися і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування.

Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я, моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

Стаття 45

Кожен має право на звернення до державних органів, органів місцевого самоврядування, посадових осіб та на обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Стаття 46

Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Право приватної власності набувається в порядку, встановленому законом.

Кожен для задоволення своїх потреб може користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону.

Право приватної власності є непорушним.

Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності.

Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Конфіскація майна у власника може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом.

Стаття 47

Кожен має право на заняття підприємницькою діяльністю, яка не заборонена законом.

Підприємницька діяльність громадян, які мають представницький мандат, обіймають державні посади, є посадовими особами місцевого самоврядування, обмежується Конституцією України та законом.

Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпекою продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності організацій споживачів.

Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції, недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом.

Стаття 48

Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти на життя собі і своїй сім'ї працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.

Держава створює умови для повного здійснення права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.

Використання примусової праці забороняється, крім роботи чи служби, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан.

Кожен, хто працює, має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеного законом прожиткового мінімуму. Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом.

Використання праці жінок і дітей на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється.

Захист від незаконного звільнення гарантується.

Стаття 49

Кожен, хто працює, має право на відпочинок.

Це право забезпечується відповідно до закону наданням днів щотижневого відпочинку, оплачуваної щорічної відпустки, а також компенсацією за роботу у вихідні, святкові та неробочі дні, встановленням скороченого робочого дня щодо окремих професій і виробництв, скороченої тривалості роботи у нічний час.

Мінімальна тривалість відпочинку та оплачуваної щорічної відпустки, вихідні та неробочі дні, а також інші умови здійснення права на відпочинок визначаються законом.

Тривалість оплачуваної щорічної відпустки не може бути меншою ніж тридцять днів.

Стаття 50

Ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів.

Порядок здійснення права на страйк, обмеження щодо участі у страйку встановлюються законом з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки, охорони здоров'я, прав і свобод інших людей.

Ніхто не може бути примушений до участі або до неучасті у страйку.

Заборона страйку можлива лише на підставі закону.

Стаття 51

Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків працюючих та роботодавців, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; функціонуванням державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають бути не нижчими від визначеного законом прожиткового мінімуму.

Стаття 52

Кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожен має змогу побудувати, придбати або взяти житло в оренду або інше користування.

Громадянам, які потребують соціального захисту, житло належного рівня надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону.

Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду.

Стаття 53

Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї.

Стаття 54

Кожен має право на охорону здоров'я та медичну допомогу. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування.

Медична допомога у державних і комунальних закладах охорони здоров'я надається безоплатно в установленому законом порядку.

Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності.

Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм, а також медичним страхуванням.

Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя.

Стаття 55

Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів, житла і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація є відкритою.

Стаття 56

Кожен має право на освіту.

Повна загальна середня освіта є обов'язковою.

Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам у встановленому законом порядку.

Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі з урахуванням їх особистих здібностей.

Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні об'єднання.

Стаття 57

Кожному гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

Кожен має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом.

Стаття 58

Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Стаття 59

Кожен має право звернутися до суду загальної юрисдикції, Конституційного Суду України.

Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, посадових осіб.

Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону.

Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Стаття 60

Кожен має право на відшкодування відповідно до закону за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої неконституційними і незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю державних органів, органів місцевого самоврядування, посадових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Стаття 61

Кожному гарантується право знати свої права і обов'язки.

Закони та інші нормативно-правові акти, що стосуються прав, свобод і обов'язків людини і громадянина, мають бути оприлюднені у порядку, встановленому Конституцією України та законом.

Закони та інші нормативно-правові акти, що стосуються прав, свобод і обов'язків людини і громадянина, не оприлюднені у порядку, встановленому законом, є нечинними.

Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності.

Стаття 62

Закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи чи в будь-який інший спосіб поліпшують її становище.

Ніхто не може нести відповідальність за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення.

Стаття 63

Кожен має право на правову допомогу.

Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

У випадках, передбачених законом, правова допомога надається безоплатно.

Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах діє адвокатура.

Стаття 64

Ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази.

За віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність.

Стаття 65

Ніхто не може бути притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення двічі.

Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер.

Стаття 66

Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у визначеному законом порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.

Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

Засуджений користується всіма правами і свободами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду.

Кожний засуджений має право на перегляд вироку судом у встановленому законом порядку, а також право просити про помилування або пом'якшення покарання.

У разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням.

Стаття 67

Ніхто не може бути притягнений до юридичної відповідальності за відмову давати свідчення або пояснення щодо себе, членів своєї сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Права потерпілого, свідка, підозрюваного, обвинуваченого, підсудного захищаються законом.

Стаття 68

Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Такі обмеження мають бути пропорційними до встановленої законом мети і необхідними в демократичному суспільстві.

В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть установлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 45, 52, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67 Конституції України.

Стаття 69

Захист України, її незалежності та територіальної цілісності є обов'язком громадян України.

Громадяни проходять військову службу відповідно до закону.

Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших створених відповідно до закону військових формуваннях, а також членів їхніх сімей.

Стаття 70

Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів, не посягати на права і свободи інших осіб.

Кожен зобов'язаний шанувати державні символи України.

Стаття 71

Кожен зобов'язаний сплачувати податки, збори, обов'язкові платежі в порядку і розмірах, установлених законом.

Стаття 72

Кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду довкіллю, історичній та культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки.

Стаття 73

Положення цього розділу Конституції України застосовуються також до юридичних осіб, зареєстрованих в Україні, якщо права і свободи та їх юридичні гарантії за своїм змістом та обсягом можуть бути на них поширені.

Розділ III. НАРОДНЕ ВОЛЕВІЯВЛЕННЯ

Стаття 74

Народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум, народну та місцеву ініціативи та інші форми безпосередньої демократії.

Стаття 75

Право голосу на виборах і референдумах мають громадяни України, яким виповнилося на день їх проведення вісімнадцять років.

Не мають права голосу громадяни, яких визнано судом недієздатними.

Народна ініціатива здійснюється громадянами України, які мають право голосу.

У місцевих виборах і референдумах беруть участь, місцеву ініціативу здійснюють громадяни України, які мають право голосу і належать до відповідних громад.

Стаття 76

Вибори є прямими і відбуваються на основі загального і рівного виборчого права шляхом таємного голосування. Усі виборці мають однакову кількість голосів на виборах і голосують особисто.

Вибори є вільними. Виборці самостійно вирішують питання щодо участі у виборах. Виборцям гарантуються умови для вільного формування своєї волі та її вільного виявлення під час голосування.

Вибори є періодичними і проводяться у визначені Конституцією України строки та відповідно до закону.

Вибори депутатів рад громад, районних, обласних рад, голів громад, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим не проводяться одночасно з черговими виборами Президента України, народних депутатів.

Стаття 77

Не можуть балотуватися громадяни України, які під час виборів є військовослужбовцями, обіймають посади судді, прокурора, слідчого, Уповноваженого Національних Зборів України з прав людини, Голови, члена Рахункової палати, Голови, іншого члена Центральної виборчої комісії України, члена Вищої ради юстиції України, інші визначені законом державні посади.

Стаття 78

Виключно всеукраїнським референдумом, що призначається Президентом України відповідно до статті 168 Конституції України, вирішується питання щодо прийняття конституційного закону про внесення змін до Конституції України або про нову редакцію Конституції України.

Виключно всеукраїнським референдумом, що призначається Сенатом, приймається як закон внесений Президентом України та схвалений Палатою депутатів та Сенатом в порядку, передбаченому статтею 107 Конституції України, законопроект про надання згоди на обов'язковість для України міжнародного договору щодо зміни території України або міжнародного договору щодо передачі Україною здійснення частини своїх прав між державним об'єднанням.

Стаття 79

За народною ініціативою на вимогу не менш як півтора мільйона громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах адміністративно-територіальних одиниць, зазначених в абзаці четвертому частини третьої статті 3 Конституції України, і не менш як по п'ятдесят тисяч підписів у кожній з них, на всеукраїнський референдум виноситься законопроект про скасування чинного закону повністю чи в окремій частині.

Всеукраїнський референдум за народною ініціативою не допускається щодо законопроектів про скасування повністю чи в окремій частині законів з питань прав і обов'язків громадян, гарантій цих прав, податків, зборів, обов'язкових платежів, бюджету, амністії, юридичної відповідальності, законів про надання згоди на обов'язковість для України міжнародних договорів України або про припинення чи зупинення дії міжнародних договорів України.

Всеукраїнський референдум за народною ініціативою призначається Президентом України.

Всеукраїнський референдум за народною ініціативою може проводитися не більше одного разу на рік.

Стаття 80

Всеукраїнський референдум вважається таким, що відбувся, за умови участі в голосуванні більшості громадян України, які мають право голосу.

Рішення на всеукраїнському референдумі ухвалюються більшістю голосів громадян України, які взяли участь у голосуванні.

Закон, прийнятий всеукраїнським референдумом, після офіційного оголошення результатів всеукраїнського референдуму невідкладно підписується та офіційно опубліковується Президентом України.

Закон, прийнятий всеукраїнським референдумом, набуває чинності через десять днів після дня його офіційного опублікування, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його офіційного опублікування.

Рішення, ухвалені на всеукраїнському референдумі, є обов'язковими.

Порядок проведення всеукраїнського референдуму встановлюється законом.

Стаття 81

За народною ініціативою на вимогу не менш як півтора мільйона громадян України, які мають право голосу, до Національних Зборів України вноситься законопроект про внесення змін до Конституції України або про нову редакцію Конституції України.

За народною ініціативою на вимогу не менш як ста тисяч громадян України, які мають право голосу, до Національних Зборів України вноситься законопроект з питань, віднесених до сфери регулювання законом.

Порядок здійснення народної ініціативи встановлюється законом.

Стаття 82

Місцеві референдуми проводяться у громадах відповідно до Конституції України та закону для вирішення питань місцевого значення.

Межі адміністративно-територіальних одиниць можуть бути змінені з урахуванням рішень місцевих референдумів.

Місцевий референдум вважається таким, що відбувся, за умови участі у голосуванні більшості громадян України, які мають право голосу і належать до відповідної громади.

Рішення на місцевому референдумі ухвалюються більшістю голосів громадян України, які взяли участь у голосуванні.

Порядок проведення місцевого референдуму встановлюється законом.

Стаття 83

Громадяни України, які мають право голосу і належать до відповідної громади, мають право ініціювати в порядку, передбаченому законом, розгляд на місцевому референдумі або органами місцевого самоврядування будь-якого питання, віднесеного до компетенції місцевого самоврядування громади.

Стаття 84

В умовах воєнного або надзвичайного стану народне волевиявлення не здійснюється.

Розділ IV. НАЦІОНАЛЬНІ ЗБОРИ УКРАЇНИ

Стаття 85

Національні Збори України – Парламент України є єдиним органом законодавчої влади.

Стаття 86

Національні Збори України складаються з двох палат – Палати депутатів і Сенату.

Загальний склад Палати депутатів – триста народних депутатів, які обираються строком на чотири роки.

До загального складу Сенату входять по три сенатори, які обираються строком на шість років в Автономній Республіці Крим, кожній області, місті Києві, в містах, що за статусом прирівняні до області. Кожні два роки відбувається оновлення третини складу обраних сенаторів – обираються по одному сенатору, обраному в Автономній Республіці Крим, кожній області, місті Києві, у містах, прирівняних за статусом до області. До загального складу Сенату входять також сенатори, якими довічно стають після закінчення повноважень Президенти України за їх згодою, крім тих, яких було усунуто з поста в порядку імпічменту.

Стаття 87

Народним депутатом може бути обраний громадянин України, який має право голосу.

Сенатором може бути обраний громадянин України, який на день виборів має право голосу і якому виповнилося тридцять п'ять років.

Народні депутати і сенатори обираються на прямих виборах громадянами України, які мають право голосу, на основі загального і рівного виборчого права шляхом таємного голосування.

Не може бути обраний народним депутатом чи сенатором громадянин, який має судимість за вчинення злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята в установленому законом порядку.

Стаття 88

Чергові вибори народних депутатів, сенаторів проводяться не пізніше ніж за дев'яносто днів до завершення строку, на який їх було обрано.

Позачергові вибори народних депутатів проводяться протягом шістдесяти днів з дня опублікування указу Президента України про розпуск Палати депутатів.

У разі дострокового припинення повноважень сенатора вибори сенатора проводяться протягом шістдесяти днів з дня дострокового припинення повноважень відповідного сенатора.

Порядок проведення виборів народних депутатів та сенаторів встановлюється законом.

Стаття 89

Народний депутат, сенатор набуває повноважень з моменту складення ним на засіданні відповідної палати Національних Зборів України присяги такого змісту:

“Присягаю на вірність Україні. Зобов'язуюсь усіма своїми діями боронити суверенітет України, дбати про благо Вітчизни і добробут Українського народу. Присягаю додержуватися Конституції України та законів, діяти в інтересах усіх співвітчизників”.

Народні депутати, обрані до нового складу Палати депутатів, складають присягу на її спеціальному засіданні перед відкриттям першої сесії Палати депутатів.

Відмова скласти присягу має наслідком втрату мандата народного депутата чи сенатора.

Стаття 90

Народний депутат, сенатор здійснює свої повноваження на постійній основі.

Народний депутат не може мати іншого представницького мандата, обіймати посаду судді, іншу державну посаду (крім посади Прем'єр-міністра України, Віце-прем'єр-міністра України, міністра), бути на військовій, дипломатичній чи іншій державній службі, займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю, входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Сенатор не може мати іншого представницького мандата, обіймати посаду судді, іншу державну посаду, бути на військовій, дипломатичній чи іншій державній службі, займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю, входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Вимоги щодо несумісності мандата народного депутата, сенатора з іншими видами діяльності встановлюються законом.

Стаття 91

Народний депутат, сенатор не несе юридичної відповідальності за голосування або висловлювання у палатах Національних Зборів України, за винятком відповідальності за образу чи наклеп.

Народний депутат без згоди Палати депутатів, сенатор без згоди Сенату не може бути затриманий чи заарештований.

Стаття 92

Повноваження народного депутата, сенатора визначаються Конституцією України та законом.

Стаття 93

Повноваження народних депутатів припиняються одночасно з припиненням повноважень, розпуском Палати депутатів.

Повноваження сенатора припиняються в день завершення строку, на який його обрано.

Повноваження народного депутата, сенатора припиняються достроково в разі:

- 1) відмови від мандата за його заявою;
- 2) набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо нього;
- 3) визнання його судом недієздатним або безвісно відсутнім;
- 4) припинення його громадянства;
- 5) порушення вимог щодо несумісності мандата народного депутата, сенатора, встановлених Конституцією України та законом;
- 6) смерті.

У випадках, передбачених пунктами 1, 2, 3, 4, 6 частини третьої цієї статті, повноваження народного депутата, сенатора припиняються Центральною виборчою комісією України.

Рішення про припинення повноважень народного депутата, сенатора у випадку, передбаченому пунктом 5 частини третьої цієї статті, ухвалюється Центральною виборчою комісією України на підставі встановлення нею порушення вимог щодо несумісності мандата народного депутата, сенатора.

Стаття 94

Національні Збори України є постійно діючим органом і працюють сесійно.

Палата депутатів збирається на першу сесію у вівторок третього тижня після дня офіційного оголошення результатів виборів народних депутатів. Одночасно з Палатою депутатів на сесію збирається Сенат.

Чергові сесії палат Національних Зборів України починаються першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року.

Позачергові сесії кожної з палат Національних Зборів України із зазначенням порядку денного скликаються відповідно Головою Палати депутатів, Головою Сенату на вимогу не менш як третини від загального складу відповідної палати Національних Зборів України або на вимогу Президента України.

У разі оголошення указу Президента України про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації Сенат збирається на засідання у дводенний строк без скликання.

У разі закінчення строку, на який обрано народних депутатів, сенаторів під час дії воєнного чи надзвичайного стану в Україні, повноваження Палати депутатів, сенаторів продовжуються до дня набуття повноважень народними депутатами, сенаторами, обраними після скасування воєнного чи надзвичайного стану.

У разі закінчення строку, на який обрано сенатора, під час дії воєнного чи надзвичайного стану на території відповідної місцевості його повноваження продовжуються до дня набуття повноважень сенатором, обраним після скасування воєнного чи надзвичайного стану.

Порядок діяльності палат Національних Зборів України визначається Конституцією України та регламентами палат Національних Зборів України.

Стаття 95

Засідання палат Національних Зборів України проводяться відкрито, закриті засідання проводяться за рішенням відповідної палати, ухваленим не менш як двома третинами від її загального складу.

Спільні засідання палат Національних Зборів України скликає та веде Голова Палати депутатів, у разі його відсутності – Голова Сенату.

Спільні засідання палат Національних Зборів України проводяться за Регламентом Палати депутатів.

Засідання палат Національних Зборів України проводяться за умови участі в засіданнях не менше половини від загального складу відповідної палати.

Рішення палат Національних Зборів України ухвалюються шляхом голосування народних депутатів, сенаторів на засіданнях відповідно Палати депутатів, Сенату.

Народні депутати, сенатори на засіданнях палат Національних Зборів України голосують особисто.

Стаття 96

Національні Збори України на спільних засіданнях палат:

- 1) заслуховують щорічні та позачергові послання Президента України до Національних Зборів України про внутрішнє і зовнішнє становище України;
- 2) заслуховують виступи вищих посадових осіб іноземних держав, керівників міжнародних організацій;
- 3) заслуховують щорічні та позачергові доповіді Уповноваженого Національних Зборів України з прав людини про стан дотримання та захисту прав людини в Україні.

На урочистому спільному засіданні палат Національних Зборів України новообраний Президент України складає присягу Українському народу.

Стаття 97

Палата депутатів:

- 1) приймає закони;
- 2) ухвалює рішення про затвердження персонального складу Кабінету Міністрів України та Програми діяльності Кабінету Міністрів України відповідно до статті 128 Конституції України;
- 3) розглядає питання про відповідальність Кабінету Міністрів України, ухвалює рішення про недовіру Кабінету Міністрів України відповідно до статті 99 Конституції України;
- 4) ухвалює рішення про відставку Прем'єр-міністра України відповідно до статті 129 Конституції України; за поданням Прем'єр-міністра України ухвалює рішення про відставку інших членів Кабінету Міністрів України;
- 5) здійснює контроль за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до Конституції України;

- 6) затверджує Державний бюджет України, вносить зміни до нього;
- 7) здійснює контроль за виконанням Державного бюджету України, ухвалює рішення щодо звіту Кабінету Міністрів України про виконання Державного бюджету України;
- 8) затверджує законом рішення про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям;
- 9) затверджує законом рішення про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України, здійснює контроль за їх використанням;
- 10) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Рахункової палати, в тому числі Голову Рахункової палати;
- 11) призначає на посаду та звільняє з посади Уповноваженого Національних Зборів України з прав людини, утворює його територіальні представництва;
- 12) ухвалює законом рішення про встановлення і зміну меж адміністративно-територіальних одиниць, утворення і ліквідацію областей, районів;
- 13) прирівнює законом міста за статусом до області або району;
- 14) відносить законом населені пункти до категорії міст;
- 15) ухвалює законом рішення про найменування і перейменування населених пунктів, районів, областей;
- 16) затверджує законом перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, щорічні програми приватизації об'єктів права державної власності;
- 17) визначає законом правові засади вилучення об'єктів приватної власності;
- 18) оголошує законом амністію;
- 19) затверджує кошторис Палати депутатів;
- 20) затверджує структуру апарату Палати депутатів, призначає на посаду та звільняє з посади керівника апарату Палати депутатів.

Палата депутатів здійснює інші повноваження, передбачені Конституцією України.

Стаття 98

Народні депутати, які становлять не менш як одну десяту від загального складу Палати депутатів, мають право звернутися на її засіданні із запитом до Кабінету Міністрів України з питань виконання Програми його діяльності.

Прем'єр-міністр України або за його дорученням інший член Кабінету Міністрів України зобов'язаний у визначений законом строк дати обґрунтовану відповідь на запит народних депутатів, яка обговорюється на засіданні Палати депутатів.

Народний депутат має право на одержання інформації, пов'язаної з його депутатською діяльністю, за його зверненням до органів Національних Зборів України, до Кабінету Міністрів України.

Стаття 99

Палата депутатів за письмовою пропозицією народних депутатів, які становлять не менш як одну третину від загального складу Палати депутатів, розглядає питання про відповідальність Кабінету Міністрів України. Розгляд Палатою депутатів питання про відповідальність Кабінету Міністрів України проводиться не раніше ніж через три дні після внесення такої пропозиції.

За результатами розгляду питання про відповідальність Кабінету Міністрів України Палата депутатів може ухвалити більшістю від її загального складу рішення про недовіру Кабінету Міністрів України.

Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України не може розглядатися Палатою депутатів на позачерговій сесії, або більше одного разу протягом однієї чергової сесії, або протягом останньої сесії Палати депутатів поточного скликання.

Стаття 100

Сенат:

- 1) схвалює закони, прийняті Палатою депутатів;
- 2) призначає всеукраїнський референдум відповідно до статті 78 Конституції України;
- 3) призначає вибори Президента України у строки, встановлені статтею 114 Конституції України;
- 4) призначає вибори депутатів рад громад, районних, обласних рад, голів громад, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим відповідно до Конституції України та законів;
- 5) достроково припиняє за поданням Президента України повноваження Верховної Ради Автономної Республіки Крим за наявності висновку Конституційного Суду України про порушення нею Конституції України, рад громад, районних, обласних рад, голів громад з підстав, визначених Конституцією України та законом;
- 6) затверджує за поданням Президента України загальну структуру, чисельність Збройних Сил України, Служби безпеки України, інших створених відповідно до закону військових формувань;
- 7) затверджує укази Президента України про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації;
- 8) затверджує укази Президента України про надання військової допомоги іноземним державам, про направлення підрозділів Збройних Сил України, інших військових формувань до іноземної держави чи про допуск підрозділів збройних сил іноземних держав на територію України;
- 9) за поданням Президента України оголошує стан війни і укладає мир;
- 10) призначає на посади та звільняє з посад Голову та інших членів Центральної виборчої комісії України за поданням Президента України;
- 11) надає згоду на призначення на посади Президентом України Генерального прокурора України, а також Голови Служби безпеки України, Голови Національного бюро розслідувань України, керівників інших державних органів, які здійснюють досудове слідство, Голови Служби зовнішньої розвідки України;
- 12) призначає на посади та звільняє з посад за поданням Президента України Голову Національного банку України, Голову та державних уповноважених Антимонопольного комітету України, керівників та членів інших органів державного регулювання;
- 13) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Рахункової палати;
- 14) призначає та звільняє половину складу Ради Національного банку України;
- 15) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;

16) призначає на посаду та звільняє з посади за поданням Президента України Голову Національного комітету державної служби України;

17) затверджує кошторис Сенату;

18) затверджує структуру апарату Сенату, призначає на посаду та звільняє з посади керівника апарату Сенату.

Сенат здійснює інші повноваження, передбачені Конституцією України.

Стаття 101

Кожна палата Національних Зборів України обирає зі свого складу Голову палати, його заступника та звільняє їх із цих посад.

Голова палати організує підготовку питань до розгляду на засіданнях палати, підписує акти, прийняті палатою, координує діяльність її органів, представляє палату у зносинах з іншими державними органами, парламентами іноземних держав, контролює роботу апарату палати.

Голова палати здійснює повноваження, передбачені Конституцією України, у порядку, встановленому регламентом відповідної палати.

Стаття 102

Кожна палата Національних Зборів України для підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до її повноважень, обирає зі свого складу комітети і тимчасові спеціальні комісії відповідної палати.

Палата депутатів для проведення розслідування з питань, що віднесені до її повноважень і становлять суспільний інтерес, утворює тимчасові слідчі комісії, якщо рішення про це ухвалено не менш як третиною від її загального складу. Висновки і пропозиції тимчасових слідчих комісій не є вирішальними для досудового слідства і суду.

Організація і порядок діяльності комітетів, тимчасових спеціальних комісій Палати депутатів і Сенату, тимчасових слідчих комісій Палати депутатів встановлюються законом.

Стаття 103

Повноваження Палати депутатів припиняються в день відкриття першого засідання новообраної Палати депутатів.

Повноваження Палати депутатів припиняються достроково з дня видання указу Президента України про її розпуск.

Палата депутатів може бути розпущена Президентом України.

Для ухвалення рішення про розпуск Палати депутатів Президент України оголошує консультації з головами обох палат Національних Зборів України, Прем'єр-міністром України та головами фракцій у Палаті депутатів.

Палата депутатів не може бути розпущена під час дії воєнного чи надзвичайного стану в Україні.

Палата депутатів, обрана на позачергових виборах, не може бути розпущена також протягом одного року від дня її обрання, а також в останні шість місяців строку, на який обрано Президента України, крім випадку, передбаченого частиною п'ятою статті 128 Конституції України.

Стаття 104

Палата депутатів приймає закони, постанови більшістю від загального складу Палати, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Сенат схвалює закони, приймає постанови більшістю від загального складу Сенату, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Стаття 105

Закони мають вищу юридичну силу стосовно підзаконних нормативно-правових актів і регулюють найважливіші суспільні відносини.

Виключно законами визначаються права і обов'язки громадян, гарантії цих прав; діяння, які є правопорушеннями, та відповідальність за них; правовий режим власності та засади цивільно-правової відповідальності; організація і порядок здійснення державної влади і місцевого самоврядування.

Стаття 106

Право законодавчої ініціативи в Національних Зборах України належить народним депутатам, сенаторам, Кабінету Міністрів України, Президентові України, не менш як ста тисячам громадян України, які мають право голосу.

Законопроекти, внесені за народною ініціативою на вимогу не менш як ста тисяч громадян України, які мають право голосу, а також законопроекти, що визначені Президентом України як невідкладні, розглядаються Палатою депутатів позачергово.

Стаття 107

Законопроекти вносяться для розгляду до Палати депутатів.

Розгляд законопроекту Палатою депутатів передбачає прийняття його основних положень постатейно і прийняття закону в цілому.

Закон, прийнятий Палатою депутатів, протягом п'яти днів передається Головою Палати депутатів до Сенату.

Сенат після отримання закону протягом п'ятнадцяти днів сесії схвалює закон або відхиляє його. Якщо Сенат протягом встановленого строку не ухвалить рішення, закон вважається схваленим Сенатом.

Якщо Сенат прийняв постанову про відхилення закону, Палата депутатів може повторно прийняти закон більшістю від загального складу.

Стаття 108

Закон, схвалений Сенатом або прийнятий повторно Палатою депутатів, Голова Палати депутатів невідкладно підписує і направляє Президентові України.

Президент України протягом п'ятнадцяти днів після отримання закону підписує закон або застосовує щодо нього право вето, повертаючи закон зі своїми пропозиціями до Палати депутатів для нового розгляду.

Якщо Президент України протягом встановленого строку не повернув закон до Палати депутатів, закон має бути підписаний Президентом України.

Якщо повернений Президентом України з пропозиціями для нового розгляду до Палати депутатів закон буде знову прийнятий Палатою депутатів не менш як двома третинами від її загального складу, Президент України протягом десяти днів підписує такий закон.

Підписаний Президентом України закон невідкладно офіційно опубліковується.

Закон набуває чинності через десять днів після його офіційного опублікування, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його офіційного опублікування.

Стаття 109

Державний бюджет України затверджується законом на період із 1 січня по 31 грудня кожного року, а за особливих обставин – на інший період.

Виключно законом про Державний бюджет України визначаються видатки держави на загальносуспільні потреби, їх розмір і цільове спрямування.

Кабінет Міністрів України подає до Палати депутатів проект закону про Державний бюджет України на наступний рік та доповідь про хід виконання Державного бюджету України поточного року не пізніше 15 вересня кожного року.

У разі якщо Палату депутатів розпущено, проект закону про Державний бюджет України подається Кабінетом Міністрів України до Сенату, який приймає закон про Державний бюджет України не менш як двома третинами від загального складу. У такому разі закон про Державний бюджет України невідкладно підписує Голова Сенату і направляє на підпис Президентові України.

Парламентський контроль за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використання здійснює Рахункова палата.

Стаття 110

Забезпечення стабільності гривні є основною функцією центрального банку держави – Національного банку України.

Емісія гривні здійснюється виключно Національним банком України.

Визначення засад грошово-кредитної політики та контроль за її проведенням здійснює Рада Національного банку України.

Стаття 111

Парламентський контроль за додержанням прав і свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений Національних Зборів України з прав людини.

Уповноважений Національних Зборів України з прав людини без згоди Палати депутатів не може бути затриманий чи заарештований до набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо нього.

Розділ V. ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ

Стаття 112

Президент України – Глава держави. Президент України представляє державу і забезпечує її правонаступництво.

Президент України є гарантом забезпечення суверенітету, територіальної цілісності і безпеки держави, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

Президент України сприяє взаємодії державних органів, органів місцевого самоврядування.

Стаття 113

Президент України обирається на прямих виборах громадянами України, які мають право голосу, на основі загального і рівного виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років.

Президентом України може бути обраний громадянин України, який на день виборів має право голосу і досяг тридцяти п'яти років, проживає в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років та володіє державною мовою.

Президентом України не може бути обраний громадянин, який має судимість за вчинення злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята в установленому законом порядку.

Одна й та сама особа не може бути Президентом України більше ніж два строки підряд.

Стаття 114

Чергові вибори Президента України проводяться не пізніше ніж за дев'яносто днів до завершення строку, на який обрано Президента України.

Позачергові вибори Президента України проводяться протягом шістдесяти днів після дострокового припинення повноважень Президента України.

Порядок проведення виборів Президента України встановлюється законом.

Стаття 115

Новообраний Президент України вступає на пост не пізніше ніж через тридцять днів після офіційного оголошення результатів виборів, з моменту складення на урочистому спільному засіданні палат Національних Зборів України такої присяги Українському народу:

“Я, волею Українського народу обраний Президентом України, урочисто присягаю на вірність Україні. Зобов'язуюсь усіма своїми справами боронити суверенітет України, дбати про благо Вітчизни і добробут Українського народу, обстоювати права і свободи громадян, додержуватися Конституції України та законів, виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників, підносити авторитет України у світі”.

Президент України, обраний на позачергових виборах, вступає на пост у п'ятиденний строк після офіційного оголошення результатів виборів, з моменту складення присяги.

Стаття 116

Президент України не може мати іншого представницького мандата, обіймати іншу державну посаду, а також посаду в об'єднаннях громадян, бути на військовій, дипломатичній чи іншій державній службі, займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю, входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Стаття 117

Президенту України гарантується недоторканність на час перебування на посту.

Звання Президента України зберігається за ним довічно, якщо тільки Президент України не був усунений з поста в порядку імпічменту.

Честь і гідність Президента України охороняються законом.

Стаття 118

Президент України:

- 1) здійснює керівництво у сферах зовнішньополітичної діяльності, оборони і безпеки держави;
- 2) ухвалює рішення про визнання іноземних держав; укладає міжнародні договори України, уповноважує на укладення міжнародних договорів від імені України;
- 3) призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України; приймає вірчі та відкличні грамоти акредитованих при ньому дипломатичних представників;
- 4) є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань;
- 5) ухвалює рішення про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих

місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації, про надання військової допомоги іноземним державам, про направлення підрозділів Збройних Сил України, інших військових формувань до іноземної держави чи про допуск підрозділів збройних сил іноземних держав на територію України – з наступним затвердженням відповідних указів Сенатом; ухвалює рішення у разі збройної агресії проти України про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до закону військових формувань;

6) призначає всеукраїнський референдум відповідно до статей 78, 79 Конституції України;

7) призначає вибори народних депутатів, senatorів у строки, передбачені статтею 88 Конституції України;

8) ухвалює рішення про розпуск Палати депутатів відповідно до статті 103, розпускає Палату депутатів відповідно до статті 128 Конституції України;

9) звертається з посланнями до Українського народу та із щорічними і позачерговими посланнями до Національних Зборів України про внутрішнє і зовнішнє становище України;

10) скасовує акти Кабінету Міністрів України з питань зовнішньополітичної діяльності, оборони і безпеки держави після консультацій з Прем'єр-міністром України;

11) утворює суди в установленому законом порядку та визначає судові округи;

12) призначає на посади за згодою Сенату та звільняє з посад Генерального прокурора України, а також Голову Служби безпеки України, Голову Національного бюро розслідувань України, керівників інших державних органів, які здійснюють досудове слідство, Голову Служби зовнішньої розвідки України;

13) призначає та звільняє половину складу Ради Національного банку України;

14) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;

15) надає державним закладам у сферах освіти, науки, культури статус національних, призначає на посади та звільняє з посад керівників таких національних закладів;

16) ухвалює рішення про прийняття до громадянства України та про припинення громадянства України, про надання притулку в Україні;

17) присвоює вищі військові звання, вищі дипломатичні ранги, вищі ранги державних службовців та інші вищі спеціальні звання і класні чини;

18) нагороджує державними нагородами;

19) здійснює помилування;

20) підписує закони та офіційно їх опубліковує;

21) має право вето щодо законів (крім законів, прийнятих на всеукраїнському референдумі) з наступним поверненням їх на новий розгляд Національних Зборів України;

22) утворює у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби.

Президент України здійснює інші повноваження, передбачені Конституцією України.

Президент України не може делегувати свої повноваження іншим державним органам або посадовим особам.

Стаття 119

Президент України на основі Конституції України та законів видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання.

Стаття 120

Рада національної безпеки України є координаційним органом з питань зовнішньополітичної діяльності, оборони і безпеки держави.

Рада національної безпеки України координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сферах зовнішньополітичної діяльності, оборони і безпеки держави.

Головою Ради національної безпеки України є Президент України.

До складу Ради національної безпеки України входять за посадою Прем'єр-міністр України, Міністр закордонних справ України, Міністр оборони України, Міністр внутрішніх справ України, Міністр юстиції України, Голова Служби безпеки України, Голова Служби зовнішньої розвідки України, а також інші посадові особи, визначені Президентом України.

У засіданнях Ради національної безпеки України можуть брати участь голови палат Національних Зборів України.

Рішення Ради національної безпеки України вводяться в дію указами Президента України.

Порядок реалізації повноважень Ради національної безпеки України визначається законом.

Стаття 121

Президент України здійснює свої повноваження до вступу на пост новообраного Президента України.

Повноваження Президента України припиняються достроково в разі:

- 1) складення ним своїх повноважень;
- 2) неможливості здійснювати свої повноваження за станом здоров'я;
- 3) усунення з поста в порядку імпічменту;
- 4) смерті.

Стаття 122

Президент України складає свої повноваження з моменту проголошення ним особисто відповідної заяви на засіданні Сенату.

Стаття 123

Рішення про дострокове припинення повноважень Президента України у зв'язку з неможливістю здійснення ним своїх повноважень за станом здоров'я ухвалюється Сенатом більшістю від його загального складу.

Неможливість здійснення Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я встановлюється Верховним Судом України за зверненням Палати депутатів і на підставі висновку державної медичної комісії, створюваної відповідно до закону.

Стаття 124

Президент України може бути усунений з поста в порядку імпічменту у разі вчинення ним умисного злочину.

Розгляд питання про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту ініціюється більшістю від загального складу Палати депутатів.

Для проведення розслідування Палата депутатів створює спеціальну тимчасову слідчу комісію, до складу якої включаються спеціальний прокурор і спеціальні слідчі.

Висновки і пропозиції спеціальної тимчасової слідчої комісії розглядаються на засіданні Палати депутатів у двомісячний строк від дня створення спеціальної тимчасової слідчої комісії.

За наявності підстав Палата депутатів не менш як двома третинами від загального складу ухвалює рішення про звинувачення Президента України.

Рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту ухвалюється Сенатом у місячний строк від дня ухвалення рішення про звинувачення Президента України за наявності висновку Конституційного Суду України щодо додержання встановленої цією статтею процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту.

Рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту ухвалюється Сенатом не менш як двома третинами від його загального складу.

Стаття 125

У разі дострокового припинення повноважень Президента України відповідно до статей 121-124 Конституції України на період до вступу на пост новообраного Президента України виконання повноважень Президента України, крім передбачених пунктами 2, 3, 7-10, 13, 14, 17 частини першої статті 118 та розділом X Конституції України, покладається на Голову Сенату.

Розділ VI. КАБІNET МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

Стаття 126

Кабінет Міністрів України – Уряд України є вищим органом у системі органів виконавчої влади.

Кабінет Міністрів України забезпечує та є відповідальним за здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави на виконання Конституції України та законів, указів Президента України.

Стаття 127

До складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр-міністр України, Віце-прем'єр-міністр України, міністри.

Прем'єр-міністр України керує роботою Кабінету Міністрів України, спрямовує її на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, затвердженої Палатою депутатів, підписує акти Кабінету Міністрів України.

Міністр забезпечує виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, формування та реалізацію державної політики у відповідній сфері.

Стаття 128

Для сформування персонального складу Кабінету Міністрів України Президент України доручає кандидату на посаду Прем'єр-міністра України, уповноваженому політичною партією, яка за підсумками виборів до Палати депутатів отримала найбільшу кількість депутатських мандатів, сформувати та внести у двадцятиденний строк на розгляд Палати депутатів пропозиції щодо персонального складу Кабінету Міністрів України разом із Програмою діяльності Кабінету Міністрів України.

Палата депутатів протягом десяти днів після внесення пропозицій щодо персонального складу Кабінету Міністрів України та Програми діяльності Кабінету Міністрів України ухвалює рішення про затвердження персонального складу Кабінету Міністрів України та Програми діяльності Кабінету Міністрів України.

Якщо в установленний строк Палата депутатів не затвердила персональний склад Кабінету Міністрів України і Програму діяльності Кабінету Міністрів України, Президент України протягом трьох днів доручає сформувати та внести у двадцятиденний строк на розгляд Палати депутатів пропозиції щодо персонального складу Кабінету Міністрів України разом із Програмою діяльності Кабінету Міністрів України кандидатові на посаду Прем'єр-міністра України, уповноваженому політичною партією, яка за підсумками виборів до Палати депутатів отримала другу за чисельністю кількість депутатських мандатів.

У разі якщо протягом десяти днів після внесення відповідно до частини третьої цієї статті пропозицій Палата депутатів не затвердила персональний склад Кабінету Міністрів України і Програму діяльності Кабінету Міністрів України, Президент України визначає кандидата на посаду Прем'єр-міністра України, якому доручає у тридцятиденний строк внести до Палати депутатів пропозиції щодо персонального складу Кабінету Міністрів України та Програму діяльності Кабінету Міністрів України.

У разі якщо у десятиденний строк після внесення відповідно до частини четвертої цієї статті пропозицій Палата депутатів не затвердила персональний склад Кабінету Міністрів України і Програму діяльності Кабінету Міністрів України, Президент України розпускає Палату депутатів і призначає позачергові вибори народних депутатів.

Стаття 129

Кабінет Міністрів України заявляє про відставку перед новообраною Палатою депутатів на її першому засіданні.

Ухвалення Палатою депутатів рішення про недовіру Кабінету Міністрів України має наслідком відставку Кабінету Міністрів України.

Прем'єр-міністр України має право заявити Палаті депутатів про свою відставку. У такому випадку рішення щодо відставки Прем'єр-міністра України ухвалюється Палатою депутатів.

Ухвалення Палатою депутатів рішення про відставку Прем'єр-міністра України має наслідком відставку всього складу Кабінету Міністрів України.

Віце-прем'єр-міністр України, міністр має право заявити Прем'єр-міністру України про свою відставку.

У разі відставки Кабінету Міністрів України формування нового складу Кабінету Міністрів України здійснюється у порядку та строки, визначені статтею 128 Конституції України.

Кабінет Міністрів України у разі його відставки здійснює повноваження до ухвалення Палатою депутатів рішення про затвердження персонального складу Кабінету Міністрів України.

Стаття 130

Прем'єр-міністр України, Віце-прем'єр-міністр України, міністр не може бути сенатором, обіймати посаду судді, іншу державну посаду, а також займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю, входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Стаття 131

Кабінет Міністрів України:

1) утворює, реорганізовує та ліквідує відповідно до закону міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади;

2) призначає на посади та звільняє з посад за поданням Прем'єр-міністра України керівників центральних органів виконавчої влади, які не є членами Кабінету Міністрів України;

3) скасовує акти міністерств, інших центральних органів виконавчої влади;

4) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією України та законами.

Стаття 132

Кабінет Міністрів України ухвалює рішення на засіданнях більшістю від персонального складу шляхом голосування.

Кабінет Міністрів України в межах повноважень видає постанови і розпорядження, які є обов'язковими до виконання.

Нормативно-правові акти міністерств, інших центральних органів виконавчої влади підлягають державній реєстрації в порядку, встановленому законом.

Стаття 133

Організація, повноваження і порядок діяльності Кабінету Міністрів України, міністерств, інших органів виконавчої влади визначаються Конституцією України та законами.

Розділ VII. СУДИ І ПРАВОСУДДЯ

Стаття 134

Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами.

Делегування функції правосуддя, привласнення цієї функції іншими органами або посадовими особами не допускаються.

Створення надзвичайних або особливих судів забороняється.

Народ бере участь у здійсненні правосуддя через виборних мирових суддів, а також присяжних.

Стаття 135

Судові рішення ухвалюються іменем України та є обов'язковими до виконання на всій території України.

Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають в Україні. Суди не можуть ухвалювати рішення на виконання повноважень інших органів чи посадових осіб, крім випадків, визначених законом.

З метою захисту прав і свобод у сфері приватно-правових відносин можуть утворюватися третейські суди та інші органи добровільного врегулювання спорів.

Стаття 136

Система судів загальної юрисдикції в Україні будується за принципами спеціалізації, територіальності та інстанційності.

Верховний Суд України є вищою судовою інстанцією, що забезпечує однакове застосування норм права усіма судами загальної юрисдикції.

Судами касаційної інстанції в системі судів загальної юрисдикції є вищі спеціалізовані суди.

Відповідно до закону діють апеляційні та місцеві суди.

Суд не може виконувати функції різних інстанцій в одній справі.

Засади, порядок утворення судів і визначення судових округів встановлюються законом. У громадах у визначених законом випадках та порядку правосуддя здійснюється виборними мировими суддями. Вимоги до мирового судді, порядок його обрання, звільнення, умови діяльності встановлюються законом.

Стаття 137

Судочинство провадиться одноособово суддею, колегією суддів чи судом присяжних.

Основними засадами судочинства є:

1) верховенство права;

2) законність;

3) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;

4) змагальність сторін та право надавати суду докази і доводити їх обґрунтованість;

5) гласність і публічність судового процесу;

6) розумні строки розгляду справ;

7) забезпечення права на апеляційний перегляд судового рішення, а також на касаційне оскарження судового рішення, крім установлених законом випадків;

8) обов'язковість судових рішень.

В окремих юрисдикціях законом можуть бути визначені додаткові засади судочинства.

Стаття 138

Судді при здійсненні правосуддя є незалежними.

Вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється.

Незалежність суддів гарантується Конституцією України та законами.

Держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів. Видатки на утримання судів у Державному бюджеті України визначаються окремо для кожного суду.

За неповагу до суду винні особи притягаються до юридичної відповідальності.

Стаття 139

Суддям гарантується недоторканність – суддя не може бути без згоди Сенату затриманий чи заарештований.

Суддя суду загальної юрисдикції може бути притягнений до дисциплінарної відповідальності.

Держава забезпечує особисту безпеку суддів та членів їх сімей.

Стаття 140

Судді мають право на суддівське самоврядування, що здійснюється відповідно до закону.

Захист професійних інтересів суддів здійснюється у встановленому законом порядку.

Стаття 141

Суддя призначається безстроково.

На посаду судді може бути призначений за результатами конкурсу громадянин України, не молодший двадцяти семи років, який має вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, пройшов підготовку для роботи суддею у закладі спеціальної підготовки суддів та склав кваліфікаційний іспит.

Додаткові вимоги до окремих категорій суддів щодо стажу та їх фахового рівня встановлюються законом.

Судді не можуть належати до політичних партій, професійних спілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-яку іншу державну посаду, а також займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю, входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Стаття 142

Суддів Верховного Суду України та суддів вищих спеціалізованих судів призначає на посади і звільняє з посад Сенат за поданням Вищої ради юстиції України, суддів інших судів призначає на посади та звільняє з посад Президент України за поданням Вищої ради юстиції України в порядку, встановленому законом.

Голови судів та їх заступники обираються на посади зі складу суддів відповідного суду та звільняються з посад зборами суддів цього суду шляхом таємного голосування.

Стаття 143

Суддя звільняється з посади в разі:

- 1) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я;
- 2) порушення суддею вимог щодо несумісності;
- 3) порушення суддею присяги;
- 4) набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо нього;
- 5) припинення його громадянства;
- 6) подання суддею заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням.

Повноваження судді припиняються в разі:

- 1) досягнення суддею шістдесяти п'яти років;
- 2) смерті судді, набрання законної сили судовим рішенням про визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим.

Повноваження судді можуть бути зупинені Вищою радою юстиції України в разі обвинувачення його у вчиненні злочину або для усунення порушення вимог щодо несумісності.

Стаття 144

Вища рада юстиції України:

- 1) вносить подання про призначення на посади суддів;
- 2) вносить подання про звільнення з посад суддів у випадках, передбачених частиною першою статті 143 Конституції України;
- 3) припиняє повноваження суддів у випадках, передбачених частиною другою статті 143 Конституції України;
- 4) приймає рішення про зупинення повноважень суддів у випадках, передбачених частиною третьою статті 143 Конституції України;
- 5) приймає рішення про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності.

Вища рада юстиції України складається з шістнадцяти членів. З'їзд суддів України призначає вісім членів Вищої ради юстиції України, Президент України та Сенат призначають по чотири члени Вищої ради юстиції України.

Члени Вищої ради юстиції України здійснюють свої повноваження на постійній основі і не можуть обіймати посади судді, прокурора чи займатися адвокатською практикою.

Питання, що належать до повноважень Вищої ради юстиції України, розглядаються на її пленарних засіданнях, засіданнях Кваліфікаційної комісії суддів та Дисциплінарної комісії суддів, що створюються у Вищій раді юстиції України з числа її членів.

У пленарних засіданнях Вищої ради юстиції України, засіданнях Кваліфікаційної комісії суддів та Дисциплінарної комісії суддів можуть брати участь Голова Верховного Суду України, Міністр юстиції України, Генеральний прокурор України.

Організація і порядок діяльності Вищої ради юстиції України визначаються законом.

Стаття 145

Підтримання державного обвинувачення в суді покладається на прокуратуру України.

Прокуратура України також здійснює:

- 1) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом;
- 2) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- 3) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах та при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Прокуратуру України очолює Генеральний прокурор України, який призначається на посаду Президентом України за згодою Сенату.

Генеральний прокурор України звільняється з посади Президентом України з підстав, визначених законом.

Організація і порядок діяльності прокуратури України визначаються законом.

Розділ VIII. КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

Стаття 146

Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні.

Організація і порядок діяльності Конституційного Суду України, процедура розгляду ним справ визначаються Конституцією України та законом.

Стаття 147

Конституційний Суд України складається з вісімнадцяти суддів Конституційного Суду України.

Суддя Конституційного Суду України призначається на посаду за поданням Президента України рішенням Сенату, що ухвалюється не менш як двома третинами від його загального складу, строком на дев'ять років без права бути призначеним повторно.

Суддею Конституційного Суду України може бути громадянин України, якому на день призначення виповнилося сорок років і який має вищу юридичну освіту і стаж практичної, наукової або педагогічної роботи у галузі права не менш як п'ятнадцять років та володіє державною мовою.

Голова Конституційного Суду України та його заступник обираються пленумом Конституційного Суду України із складу суддів Конституційного Суду України шляхом таємного голосування строком на три роки без права бути обраним повторно.

Стаття 148

Суддя Конституційного Суду України набуває повноважень з дня складення ним присяги на пленумі Конституційного Суду України. Суддя Конституційного Суду України має припинити членство у політичній партії, іншому об'єднанні громадян перед складенням присяги.

Суддя Конституційного Суду України складає таку присягу:

“Урочисто присягаю чесно і сумлінно виконувати повноваження судді Конституційного Суду України, здійснювати правову охорону Конституції України, забезпечувати її верховенство, поважати і захищати права і свободи людини і громадянина, приймати рішення незалежно і неупереджено”.

Стаття 149

Судді Конституційного Суду України при виконанні своїх повноважень є незалежними і підкоряються лише Конституції України. На суддів Конституційного Суду України поширюються гарантії незалежності та недоторканності, вимоги щодо несумісності та підстави звільнення з посади, припинення повноважень, передбачені статтями 138, 139, 141 і 143 Конституції України.

Суддя Конституційного Суду України звільняється з посади Сенатом за поданням Президента України в разі закінчення строку, на який його було призначено, та з підстав, визначених частиною першою статті 143 Конституції України. Рішення про звільнення з посади судді Конституційного Суду України з підстав, визначених пунктами 2, 3 частини першої статті 143 Конституції України, ухвалюється Сенатом не менш як двома третинами від його загального складу.

У випадках, передбачених частиною другою статті 143 Конституції України, повноваження судді Конституційного Суду України припиняються з дня, наступного за днем настання відповідних обставин.

Стаття 150

Конституційний Суд України за поданням Президента України, Кабінету Міністрів України, не менш як тридцяти народних депутатів або десяти senatorів, Верховного Суду України приймає рішення про:

- 1) офіційне тлумачення Конституції України;
- 2) відповідність Конституції України (конституційність) законів України та актів палат Національних Зборів України; актів Президента України; актів Кабінету Міністрів України.

Конституційний Суд України за конституційною скаргою особи ухвалює рішення щодо відповідності Конституції України (конституційності) закону, на основі якого судом загальної юрисдикції ухвалено остаточне рішення, що стосується конституційних прав і свобод цієї особи, якщо вона вважає, що закон, який було застосовано при вирішенні цієї справи, суперечить Конституції України.

Стаття 151

Закони, інші акти визнаються Конституційним Судом України неконституційними повністю чи в окремі частині, якщо вони не відповідають Конституції України або якщо була порушена встановлена Конституцією України процедура їх розгляду, прийняття або набуття ними чинності.

Закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня офіційного оприлюднення рішень Конституційного Суду України про їх неконституційність.

Стаття 152

Конституційний Суд України за поданням Президента України, Кабінету Міністрів України, Палати депутатів чи Сенату дає висновки про відповідність Конституції України (конституційність) міжнародних договорів, що вносяться до Національних Зборів України для надання згоди на їх обов'язковість.

Конституційний Суд України за поданням Президента України, Палати депутатів чи Сенату дає висновки про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум.

Конституційний Суд України за поданням Сенату дає висновок щодо додержання встановленої статтею 124 Конституції України процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту.

Конституційний Суд України за поданням Президента України дає висновок щодо порушень Конституції України Верховною Радою Автономної Республіки Крим.

Стаття 153

Питання, що належать до повноважень Конституційного Суду України, розглядаються пленумом Конституційного Суду України і на засіданнях його палат. Обидві палати Конституційного Суду України утворюються пленумом Конституційного Суду України у складі дев'яти суддів Конституційного Суду України кожна.

На засіданнях палат Конституційного Суду України розглядаються конституційні скарги осіб.

Стаття 154

Рішення та висновки Конституційного Суду України є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені.

Розділ IX. МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ВЛАДИ

Стаття 155

Місцеве самоврядування є правом і спроможністю жителів громад здійснювати в інтересах місцевого населення регулювання і управління суспільними справами місцевого значення в межах, визначених Конституцією України і законами.

Громадою є адміністративно-територіальна одиниця, зазначена в абзаці другому частини третьої статті 3 Конституції України, та сукупність громадян України, які проживають на її території.

До складу громади не можуть входити інші громади.

Місцеве самоврядування здійснюється в межах адміністративно-територіальних одиниць.

Місцеве самоврядування здійснюється жителями громад як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування – власні представницькі органи місцевого самоврядування, голів громад, представницькі органи місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси громад, та їх виконавчі органи.

Стаття 156

Представницьким органом місцевого самоврядування громади є рада громади.

Депутати ради громади обираються строком на чотири роки жителями громади, які мають право голосу, на прямих виборах на основі загального і рівного виборчого права шляхом таємного голосування. Депутатом ради громади може бути обраний житель цієї громади, який має право голосу.

Голова громади головує на засіданнях ради громади, очолює виконавчий орган ради громади, який формується за його поданням радою громади.

Голова громади обирається на строк повноважень ради громади жителями громади, які мають право голосу, на прямих виборах на основі загального і рівного виборчого права

шляхом таємного голосування. Головою громади може бути обраний житель цієї громади, який має право голосу.

Порядок формування і повноваження рад громад та їх виконавчих органів, статус голів громад, депутатів рад громад визначаються Конституцією України та законами.

Стаття 157

Громади безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування відповідно до закону затверджують статут громади, управляють майном, що є в комунальній власності; затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролюють їх виконання; затверджують місцеві бюджети і контролюють їх виконання; встановлюють місцеві податки, збори, обов'язкові платежі; забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів; утворюють, реорганізують та ліквідувають комунальні підприємства, організації та установи, а також здійснюють контроль за їх діяльністю; вирішують у межах закону інші питання, які не вилучені зі сфери їх компетенції і вирішення яких не покладено на інший орган.

Громади безпосередньо або через утворені ними ради можуть ухвалювати в межах своєї компетенції для більш ефективної реалізації спільні рішення.

Рада громади міста вирішує питання організації управління районами у місті.

Рада громади має право в порядку, передбаченому законом, передавати за договором окремі свої повноваження іншим радам.

Стаття 158

Матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є нерухоме і рухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що перебувають у комунальній власності.

Громади можуть об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проєктів або для спільного фінансування, утримання підприємств, організацій і установ, що є в комунальній власності, створювати для цього відповідні органи і служби.

Держава бере участь у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування, фінансово підтримує місцеве самоврядування. Витрати органів місцевого самоврядування, що виникли внаслідок рішень державних органів, компенсуються державою.

Стаття 159

Органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси громад, є районні, обласні ради, їх виконавчі комітети.

Депутати районної, обласної ради обираються строком на чотири роки на прямих виборах жителями громад, які мають право голосу, в межах відповідно району, області на основі загального і рівного виборчого права шляхом таємного голосування.

Депутатом районної, обласної ради може бути обраний житель громади в межах відповідно району, області, який має право голосу.

Районна, обласна рада затверджує відповідно районний, обласний бюджет, районні, обласні програми соціально-економічного та культурного розвитку, раціонального природокористування, охорони довкілля та контролює їх виконання; здійснює відповідно до закону управління об'єктами спільної власності громад; вирішує відповідно до закону питання щодо використання природних ресурсів місцевого значення; ухвалює рішення про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та

інших територій, що підлягають особливій охороні; вирішує питання розвитку закладів освіти, культури, охорони здоров'я; ухвалює рішення щодо забезпечення охорони правопорядку та громадської безпеки; ініціює введення надзвичайного стану та встановлення зон надзвичайної екологічної ситуації у відповідних місцевостях; вирішує інші питання, віднесені законами до її повноважень.

Районна, обласна рада також здійснює повноваження, передані їй за договором радою громади в порядку, передбаченому законом.

Районна, обласна рада обирає зі свого складу голову відповідної ради, формує виконавчий комітет ради, який очолює призначений радою голова виконавчого комітету.

Порядок формування і повноваження районних, обласних рад та їх виконавчих комітетів визначаються Конституцією України та законами.

Стаття 160

Органи місцевого самоврядування мають право взаємодіяти при здійсненні повноважень, створювати на добровільних засадах для виконання спільних завдань об'єднання органів місцевого самоврядування, статус яких визначається законом.

Органи місцевого самоврядування мають право на умовах, передбачених законом, здійснювати транскордонне співробітництво з органами місцевого самоврядування інших держав.

Стаття 161

Органам місцевого самоврядування можуть бути делеговані відповідно до закону окремі повноваження органів виконавчої влади. Держава фінансує здійснення цих делегованих повноважень у повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України або шляхом віднесення до місцевого бюджету в установленому законом порядку окремих загальнодержавних податків, зборів, обов'язкових платежів, передає з цією метою органам місцевого самоврядування об'єкти державної власності.

Органи місцевого самоврядування з питань здійснення ними делегованих повноважень органів виконавчої влади підконтрольні в межах, визначених законом, відповідним органам виконавчої влади.

Стаття 162

Органи місцевого самоврядування приймають акти, які є обов'язковими до виконання в межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць.

Дія актів органів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції України, законам зупиняється главою державної адміністрації з одночасним зверненням до суду.

Стаття 163

До відання Автономної Республіки Крим належить:

- 1) проведення виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, затвердження складу виборчої комісії Автономної Республіки Крим;
- 2) управління об'єктами державної власності, спільної власності громад у межах, визначених законом;
- 3) розроблення, затвердження та виконання бюджету Автономної Республіки Крим на основі єдиної податкової і бюджетної політики України;

4) розроблення, затвердження та виконання програм Автономної Республіки Крим з питань соціально-економічного та культурного розвитку, раціонального природокористування, охорони довкілля – відповідно до державних програм;

5) визнання статусу місцевостей як курортів; установлення зон санітарної охорони курортів;

6) участь у забезпеченні прав громадян, національної злагоди, сприяння охороні правопорядку та громадської безпеки;

7) забезпечення функціонування і розвитку державної та національних мов і культур в Автономній Республіці Крим; охорона і використання пам'яток історії;

8) участь у розробленні та реалізації державних програм повернення депортованих народів;

9) ініціювання введення надзвичайного стану та встановлення зон надзвичайної екологічної ситуації в Автономній Республіці Крим або в окремих її місцевостях.

До відання Автономної Республіки Крим законами можуть бути віднесені інші питання.

Автономна Республіка Крим має Конституцію Автономної Республіки Крим, яка приймається Верховною Радою Автономної Республіки Крим та затверджується законом.

Стаття 164

Представницьким органом Автономної Республіки Крим є Верховна Рада Автономної Республіки Крим.

Верховна Рада Автономної Республіки Крим у межах своїх повноважень приймає рішення та постанови, що є обов'язковими до виконання в Автономній Республіці Крим.

Депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим обираються строком на чотири роки на прямих виборах жителями громад у межах Автономної Республіки Крим, які мають право голосу, на основі загального і рівного виборчого права шляхом таємного голосування. Депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим може бути обраний житель відповідної громади в межах Автономної Республіки Крим, який має право голосу.

Верховна Рада Автономної Республіки Крим і Рада міністрів Автономної Республіки Крим в межах повноважень здійснюють регулювання з питань:

- 1) сільського господарства і лісів;
- 2) меліорації і кар'єрів;
- 3) громадських робіт, ремесел та промислів; благодійництва;
- 4) містобудування і житлового господарства;
- 5) транспорту загального користування, автошляхів, водопроводів;
- 6) музеїв, бібліотек, театрів, інших закладів культури, історико-культурних заповідників;
- 7) туризму, готельної справи, ярмарків;
- 8) мисливства, рибальства;
- 9) санітарної і лікувальної служб;
- 10) інших питань, передбачених законами.

Урядом Автономної Республіки Крим є Рада міністрів Автономної Республіки Крим. Голова Ради Міністрів Автономної Республіки Крим призначається на посаду та звільняється з посади Верховною Радою Автономної Республіки Крим.

Порядок формування і діяльності, повноваження Верховної Ради Автономної Республіки Крим і Ради міністрів Автономної Республіки Крим визначаються Конституцією України та законами, а також рішеннями Верховної Ради Автономної Республіки Крим з питань, віднесених до її повноважень.

Стаття 165

Акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Ради міністрів Автономної Республіки Крим приймаються відповідно до Конституції України, законів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України та на їх виконання.

Дія актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Ради міністрів Автономної Республіки Крим з мотивів невідповідності Конституції України, законам зупиняється главою державної адміністрації в Автономній Республіці Крим з одночасним зверненням до суду.

Стаття 166

В Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві, містах, що прирівняні за статусом до області, діють глави державних адміністрацій, які призначаються на посаду і звільняються з посади Президентом України.

Глава державної адміністрації в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці:

1) здійснює контроль за додержанням Конституції України, законів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України територіальними підрозділами міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами;

2) забезпечує взаємодію територіальних підрозділів міністерств, інших центральних органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування;

3) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією України та законами.

Глава державної адміністрації в Автономній Республіці Крим здійснює повноваження, передбачені частиною другою цієї статті, також стосовно Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Ради міністрів Автономної Республіки Крим та їх актів.

Глави державних адміністрацій для забезпечення здійснення своїх повноважень можуть утворювати представництва в районах та містах.

Порядок діяльності глав державних адміністрацій визначається Конституцією України та законами.

Розділ X. ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Стаття 167

Законопроект про внесення змін до Конституції України або про нову редакцію Конституції України може бути поданий до Національних Зборів України спільним поданням народних депутатів та сенаторів, які становлять не менш як третину від загального складу кожної палати, або за народною ініціативою на вимогу не менш як півтора мільйона громадян України, які мають право голосу.

Стаття 168

Законопроект про внесення змін до Конституції України або про нову редакцію Конституції України розглядається Палатою депутатів і попередньо приймається не менш як двома третинами від її загального складу.

У разі прийняття постатейно і в цілому не менш як двома третинами від загального складу Палати депутатів законопроект передається до Сенату.

У разі схвалення законопроекту протягом дев'яноста днів Сенатом не менш як двома третинами від його загального складу Президент України ухвалює рішення про призначення всеукраїнського референдуму з прийняття відповідного конституційного закону. Такий референдум може бути проведений не раніше ніж через дев'яноста днів і не пізніше ніж через рік після схвалення законопроекту Сенатом.

Стаття 169

Конституційний закон протягом трьох днів після прийняття у порядку, визначеному статтею 168 Конституції України, підписує та офіційно опубліковує Президент України.

Конституційний закон набуває чинності через п'ятнадцять днів після його офіційного опублікування, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його офіційного опублікування.

Стаття 170

Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Розділ XI. ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 171

28 червня є державним святом – Днем Конституції України.

Розділ XII. ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Закони та інші нормативно-правові акти, прийняті до набуття чинності цією редакцією Конституції України (далі – ця Конституція), є чинними у частині, що не суперечить цій Конституції.

2. Верховна Рада України, обрана у 2007 році, з дня набуття чинності цією Конституцією здійснює повноваження Палати депутатів та Сенату.

Перші вибори народних депутатів та сенаторів проводяться не пізніше як у шести-місячний строк від дня набуття чинності цією Конституцією.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини з дня набуття чинності цією Конституцією продовжує свої повноваження та набуває статусу Уповноваженого Національних Зборів України з прав людини з дня відкриття першої сесії Палати депутатів, обраної на перших виборах народних депутатів, та здійснює повноваження до закінчення строку, на який його було призначено, або до припинення його повноважень чи звільнення.

3. Під час перших виборів сенаторів в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві утворюються по три територіальні одномандатні виборчі округи з приблизно однаковою кількістю виборців.

Між обраними від Автономної Республіки Крим, областей, міста Києва сенаторів проводяться жеребкування, за результатами якого визначається черговість їх ротації.

4. Президент України з дня набуття чинності цією Конституцією здійснює повноваження, визначені цією Конституцією.

Чергові вибори Президента України проводяться 17 січня 2010 року.

5. Кабінет Міністрів України складає повноваження перед Палатою депутатів, обраною на перших виборах народних депутатів.

Новий персональний склад Кабінету Міністрів України формується відповідно до цієї Конституції.

6. Судді Конституційного Суду України продовжують здійснювати свої повноваження до звільнення з посад, припинення повноважень відповідно до цієї Конституції.

Конституційний Суд України з дня набуття чинності цією Конституцією продовжує здійснювати повноваження з вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційності) правових актів Верховної Ради України, прийнятих до набуття чинності цією Конституцією.

7. Вищий цивільний суд України, Вищий кримінальний суд України утворюються протягом шести місяців від дня набуття чинності цією Конституцією.

8. Судді судів загальної юрисдикції, призначені на посаду професійного судді вперше до набуття чинності цією Конституцією, продовжують здійснювати свої повноваження до закінчення строку, на який їх призначено. Дальше їх призначення безстроково на посади суддів здійснюється відповідно до цієї Конституції, до них не застосовуються вимоги, встановлені частиною другою статті 141 цієї Конституції щодо проходження підготовки для роботи на посаді судді у закладі спеціальної підготовки суддів та складення кваліфікаційного іспиту.

9. Глави державних адміністрацій в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві призначаються на посади згідно з цією Конституцією.

10. Протягом п'яти років після набуття чинності цією Конституцією не можуть бути ліквідовані Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області.

Селища з дня набуття чинності цією Конституцією є містечками.

Протягом десяти років від дня набуття чинності цією Конституцією для позначення відповідних громад, місця проживання, місця перебування осіб, адрес можуть використовуватися як поняття “містечко”, так і поняття “селище”.

11. Сільські, селищні, міські ради та сільські, селищні, міські голови, районні та обласні ради, Верховна Рада Автономної Республіки Крим після набуття чинності цією Конституцією здійснюють визначені нею повноваження до обрання депутатів сільських, містечкових, міських, районних, обласних рад та голів громад, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим на виборах, які проводяться у дев'ятимісячний строк від дня набуття чинності цією Конституцією.

Утворення виконавчих комітетів районних, обласних, Київської та Севастопольської міських рад та ліквідація місцевих державних адміністрацій здійснюється новообраними районними, обласними, Київською та Севастопольською міськими радами.

Районні та обласні, Київська та Севастопольська міські, районні в містах Києві та Севастополі державні адміністрації здійснюють свої повноваження до утворення виконавчих комітетів відповідними районними, обласними, Київською та Севастопольською міськими радами.

У день утворення виконавчих комітетів районних, обласних, Київської та Севастопольської міських рад глави відповідних районних, обласних, Київської та Севастопольської міських, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій складають свої повноваження перед Президентом України та звільняються ним із посад.

Постійний Представник Президента України в Автономній Республіці Крим складає свої повноваження перед Президентом України в день призначення на посаду глави державної адміністрації в Автономній Республіці Крим.

Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим ліквідується главою адміністрації в Автономній Республіці Крим.

12. Прокуратура України продовжує здійснювати нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів із цих питань до призначення на посади глав державних адміністрацій, а також функцію попереднього слідства – до сформування системи досудового слідства, але не довше ніж один рік.

13. Вища рада юстиції продовжує здійснювати повноваження до сформування складу Вищої ради юстиції України відповідно до цієї Конституції, але не довше дев'яти місяців.

14. Використання існуючих військових баз на території України для тимчасового перебування іноземних військових формувань можливо на умовах оренди в порядку, визначеному міжнародними договорами України, ратифікованими Верховною Радою України”.

П. Цей Закон, затверджений всеукраїнським референдумом, набуває чинності з дня оголошення результатів всеукраїнського референдуму і підлягає невідкладному офіційному опублікуванню за підписом Президента України.

**ВИСНОВОК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ “ЗА ДЕМОКРАТІЮ ЧЕРЕЗ ПРАВО”
(ВЕНЕЦІАНСЬКОЇ КОМІСІЇ)
щодо проекту Конституції В.Ющенка
(12-13 червня 2009р.)¹**

Стаття 3

9. Ця стаття передбачає чіткішу ієрархію адміністративно-територіальних одиниць трьох рівнів: муніципальних (громада), районних (район) і регіональних (область) одиниць. Громада стає інституцією, що може базуватися на різних видах поселень (стаття 3 (3)) і її більше не можна буде плутати з поселенням як таким (як це має місце в теперішній Конституції і в законі “Про місцеве самоврядування” 1997 року).

1. Ці положення принесуть позитивні зміни. Однак вони можуть створити проблему для Києва (і Севастополя), адже проект змін до Конституції не дає конституційного підґрунтя для особливого статусу столиці (чи інших міст).

2. Натомість проект змін передбачає можливість через закон присвоїти статус області чи району деяким містам в залежності від кількості мешканців (стаття 3 (4)). Автономна Республіка Крим розглядається як одиниця обласного рівня (стаття 3 (3)), як це вже має місце, відповідно до діючих положень Конституції. Те саме стосується Києва, згідно зі статтею 86 (3) і з перехідними положеннями.

¹ Витяги з думки Венеціанської комісії щодо проекту змін до Конституції України, авторства Президента України. Неофіційний переклад *inozmi.glavred.info*

У статті 3 (2) проекту змін лише зазначається, що Київ – столиця України, у той час як **теперішня Конституція передбачає особливий статус для Києва і Севастополя** (стаття 133 (3)).

Стаття 3 (5) проекту змін передає повноваження з визначення територіальної структури законодавчому органу. Це може спростити упорядкування територіальної організації України завдяки більшій компетенції законодавчої влади в зміні кордонів і кількості одиниць кожної з категорій, перерахованих в статті 3 (3). Це підтверджується тим фактом, що на відміну від теперішньої Конституції, проект змін не містить списку областей. Це тягне за собою основний наслідок: існування областей не гарантується та існуючі області можуть скасовуватися.

Перехідне положення 10, що робить неможливим “скасування” існуючих областей протягом п'ятирічного терміну з дня набуття чинності новою Конституцією – це чітко допускає можливість їхнього скасування після цього перехідного періоду.

Стаття 12

13. Положення щодо громадянства було перенесено до розділу загальних принципів. Положення про те, що громадянин України не бути висланий чи виданий іншій державі може призвести до проблем у зв'язку з міжнародними зобов'язаннями України на основі Римського статуту. Чимало конституцій були змінені для того, щоб вони відповідали вимогам міжнародного права в цьому контексті.

Стаття 16

14. Згідно з новим положенням в статті 16 (1), “право власності не повинно використовуватися на шкоду прав, свобод і гідності людини, інтересів суспільства, не повинно погіршувати екологічну ситуацію і природні якості”. Запропоноване положення передбачає законодавчі зміни, що підтверджуватимуть обмеження на використання права власності. Однак, враховуючи безпосередній дію Конституції (стаття 9 (2)), це положення може призвести до юридичної невизначеності. Тому рекомендується, щоб в ньому було посилання на чіткішу норму шляхом звичайного закону.

Стаття 18

15. Згідно зі статтею 18 (1), “держава гарантує свободу політичної активності, яка не забороняється Конституцією України”. На відміну від діючої Конституції (стаття 15), посилання на заборони в законі було вилучено. Як було зазначено у висновках Комісії щодо проекту змін до Конституції за редакцією Шаповала, це дуже чітко усуватиме можливість для зловживання положенням як конституційним повноваженням для подальших обмежень політичної діяльності. З іншого боку, потрібно визнати, що правові норми щодо політичних партій завжди будуть необхідними. **Нове формулювання не повинно хибно тлумачитися.**

18. Список прав, які можуть обмежуватися у випадку надзвичайних ситуацій видається надмірно довгим. Статус соціальних гарантій не було чітко визначено. Завданням конституційного прецедентного права буде подальше висвітлення гарантій і їхня інтерпретація таким чином, щоб вони мали не лише теоретичну вартість, а й ефективно застосовувалися на практиці.

Стаття 25

19. Стаття 25 передбачає, що “сутність і обсяг існуючих прав і свобод не повинні обмежуватися при прийнятті нових законів”... Цей беззаперечний пункт, що також міститься в теперішній Конституції, може викликати проблеми, якщо потрібні будуть закони для подолання суперечностей у правах громадянина, і прийняття рішень буде можливим лише на основі компромісу.

Стаття 33

25. Стаття 33 регулює гарантії прав людини для іноземців, але **ані не забезпечує мінімальної конституційної гарантії, ані створює рамок для можливих правових обмежень**. Проект змін Шаповала був чіткішим стосовно цього, адже в ньому передбачалося, що права людини для іноземців можуть “обмежуватися законом лише з метою захисту національної безпеки чи територіальної цілісності”.

Стаття 78

40. У статті 78 зазначається, що – на відміну від теперішньої версії Конституції, де це передбачається лише для окремих розділів – всі поправки до Конституції можуть вноситися виключно шляхом референдуму. **Практичність такого обмеження сумнівна**. Досвід інших конституційних систем показує, що незначні зміни в Конституції – складова частина щоденного політичного життя. Наприклад, Конституція Німеччини змінювалася більше 50 разів протягом 60 років свого існування. Лише деякі з цих змін були фундаментальними. З іншого боку, положення щодо того, що зміна території і передача верховної влади можливі лише шляхом референдуму, можна знайти у багатьох європейських конституціях.

Венеційська Комісія кілька разів зверталася до теми референдуму. Нещодавно вона підсумувала свою точку зору у висновках щодо фінської конституції. Розширення можливостей для проведення референдумів чи запровадження обов’язкового значення їх чи народних ініціатив – це політичний вибір. Однак це слизький шлях. У випадку негативного досвіду чи навіть зловживання таким інструментом, як референдум, дуже важко відмовитися від механізмів, запропонованих людям шляхом цієї специфічної форми прямої демократії. Політики і політичні партії зіткнуться з серйозними труднощами, пояснюючи таку відмову. **Тому будь-яке розширення питань, що вирішуються шляхом референдуму, вимагає особливої обережності**.

Збільшення кількості референдумів і зменшення необхідних лімітів може бути небезпечним і може підірвати традиційне функціонування представницької демократії. **Попередній досвід в Україні та інших країнах СНД дає ще одну підставу для обережного підходу**.

Стаття 81

46. Законопроект щодо питань, які входять до сфер, що регулюються законом, може бути представлений у Верховній Раді України народною ініціативою, за підтримки не менше ніж 100 тис. громадян України, що мають право голосу. Це справжня законодавча народна ініціатива, яка можлива щодо питань, які входять до компетенції законодавчої гілки влади. Це традиційне рішення для визначення простору для народної ініціативи. **Але необхідна кількість підписів громадян для цієї ініціативи надзвичайно мала. Загальні зауваження до розділу про Національну асамблею.**

48. Законопроект пропонує запровадження двопалатної системи. Це політичний вибір, який має і переваги, і недоліки. З огляду на те, що територіальна структура України не базується на федеральних чи регіональних принципах, двопалатна система – **не природний вибір для неї**. Тим не менше навіть у випадку тривалішому терміну, на який обираються депутати в парламент, посилені спадкоємність. З іншого боку, **двопалатна система ускладнює правові і бюджетні процеси та може створити нові підстави для виникнення політичних глухих кутів**.

Стаття 86

51. Що стосується складу парламенту, у проекті змін пропонується, що всі регіональні одиниці матимуть однакову кількість представників, незважаючи на серйозні демографічні невідповідності між територіальними одиницями (наприклад 4,6 млн. мешканців проживають у Донецькій області; а в Чернівецькій області – 900 тис.). **На практиці це призвело б до суттєвої нерівності між виборцями (вагою їхніх голосів) в різних регіонах**.

Стаття 90

52. Стаття 90 (2-4) проекту змін містить положення про посади чи діяльність, несумісні зі статусом народного депутата чи сенатора. Надалі додаткові несумісності можуть виникнути шляхом прийняття законів. Однак бажано, щоб звичайна парламентська більшість не отримувала повноважень із створення таких несумісностей. **Усі несумісності повинні визначатися на конституційному рівні**.

Згідно зі статтею 97 №11, палата депутатів призначатиме і звільнятиме уповноваженого Національної асамблеї з прав людини. Рекомендується передбачити вимогу кваліфікованої більшості для забезпечення неополітичного характеру рішень.

57. Повноваження парламенту давати назви і перейменовувати населені пункти, райони і області (№15), здається, **не відповідає основним вимогам щодо захисту прав меншин**.

Стаття 103

61. **Право президента розпустити палату депутатів без пояснення причин вже сильно критикувалося в проекті змін Шаповала**. Заяву Венеційської Комісії тут можна повторити: “Жодний з альтернативних варіантів дострокового припинення повноваження Верховної Ради – не задовільний. З огляду на те, що депутати Верховної Ради отримують свій мандат безпосередньо від виборців на певний період часу, повинні бути беззаперечні причини для дострокового припинення повноважень. Запропонована стаття 95 (1) призведе до розпуску парламенту також і у випадках, коли його можна уникнути.

Відповідно до запропонованого тексту, повноваження ВРУ “можуть бути достроково припинені президентом після консультацій...” Згідно з текстом, ці консультації не мають жодних специфічних наслідків. Навіть якщо спікер Верховної Ради, прем’єр-міністр і лідери парламентських фракцій проти цього, президент може розпустити Верховну Раду. Більше того, не потрібно обгрунтовувати жодних підстав для розпуску”.

Стаття 107

64. У більшості конституційних систем президент має право заблокувати закон шляхом накладання вето. Тим не менше вимога щодо прийняття закону, на який президент наклав вето, двома третіми голосів палати депутатів – це дуже великий бар'єр.

Загальні зауваження

66. Законопроект **насправді не вирішує питання про дуалізм виконавчої влади, що створює один з основних факторів політичної нестабільності в Україні**. Теперішні повноваження президента переважно залишаються в такому ж вигляді, як зараз, і законопроект не передбачає будь-якої зміни в теперішній ситуації з паралельними урядовими і президентськими адміністративними механізмами. Натомість той факт, що президент збереже за собою право законодавчої ініціативи і президентські законопроекти, проголошені терміновими, матимуть пріоритет у парламентських дебатах, передбачає важливу роль президента і президентської адміністрації в поточних законодавчих процесах. Запровадження другої палати і простіша процедура скликання всенародних референдумів ймовірно послаблять позицію Кабінету Міністрів стосовно президента. З іншого боку, нові правила формування Кабінету Міністрів повинні зробити цей орган більш однорідним.

Стаття 112

67. Загальний опис ролі президента дуже схожий на положення діючої Конституції. Однак частина тексту незрозуміла в англійському перекладі. Нове положення, згідно з яким президент бере участь у координації державних органів, органів місцевого самоврядування, викликає питання. **Це радше повинно бути в компетенції Кабінету Міністрів**.

Стаття 118

71. Згідно із новим положенням (№1), Президент здійснює політичне керівництво у сферах зовнішньої політики, оборони і національної безпеки, а Кабінет Міністрів відповідає за “здійснення зовнішньої політики”. Прямо ввівши у Конституцію слово “лідерство” у вищезазначених сферах, автори законопроекту мали на меті підкреслити керівну роль Президента і таким чином обмежити владу Кабінету Міністрів. Тим не менше, **виникають сумніви у тому, чи така формула досить прозора**. Вона не відноситься до юридичної термінології; це радше політичний опис, який на ділі може привести до **неправильної інтерпретації і конфліктів**.

72. Стаття 118, Пункт 5 залишає без відповіді деякі питання. Незрозуміло, що відбудеться, якщо Сенат не схвалить указ про надзвичайний стан. Застосування збройних сил можливе навіть без будь-якого схвалення іншого конституційного органу, окрім президента.

Стаття 124

74. Потрібно уточнити, які саме злочини обґрунтовують початок процедури імпічменту.

Стаття 134

81. З огляду на основні вимоги незалежності суддів, **в цілому не рекомендується, щоб судді обиралися народом**. Детальний розгляд суддів у даній статті незрозумілий.

Стаття 142 про призначення суддів у дійсності справедливо не передбачає обрання суддів народом.

Стаття 139

84. Венеціанська комісія вже висловлювала свою думку про неприйнятність ролі парламенту в позбавленні недоторканності суддів. У Статті 139 проекту Конституції необхідність згоди Верховної Ради було змінено на згоду новоствореного Сенату. **Таким чином попередньо висловлені побоювання не зникають**.

85. Згідно з Параграфом 3 даної Статті Держава забезпечує особисту безпеку суддів та їхніх сімей. Такий захист заходить занадто далеко. Суддя може отримувати захист Держави тільки за специфічних умов.

88. Нинішній законопроект пропонує нові норми у цій сфері в Статті 142. **Англійський переклад ледве зрозумілий**: “Суддів Верховного Суду і суддів високих спеціалізованих судів призначає Сенат в рамках рекомендацій Вищої ради юстиції, суддів інших судів про призначення і звільнення з посади Президента України Вищою радою юстиції (??) згідно з законом”. Слід відзначити позитивний момент: парламент більше не втручатиметься у процедуру призначення суддів нижчих судів.

Рішення щодо суддів вищих суддів замість Верховної Ради прийматиме новостворений Сенат. Сенат також є частиною Парламенту. **Чи можливо, що Сенат буде більш аполітичним, ніж Верховна Рада?** Це один з головних аргументів на підтримку введення Сенату в українську систему влади. Система виборів до Сенату відрізнятиметься від системи виборів до Верховної Ради і, на думку авторів законопроекту, Сенат буде не так сильно втягнений в політичні ігри. На даний момент важко сказати, наскільки істотною буде зміна і наскільки краще вона гарантуватиме неполітичний характер призначення суддів. Все залежить від правил процедури призначення суддів, які ухвалить Сенат.

90. Небезпечним може виявитися дозвіл на звільнення судді з посади за “порушення клятви”. Клятва, яку повинен виголосити суддя, не зафіксована в Конституції. Дане положення може бути використане (чи неправильно використане) для позбавлення від суддів, оскільки положення клятви, без сумніву, будуть дуже розпливчастими.

Стаття 144

91. Законопроект пропонує змінений склад Вищої ради юстиції. Нове рішення схвалюється Рада складатиметься з шістнадцяти членів, вісім з яких призначатиме З'їзд суддів, а Президент і Сенат призначатимуть по чотири судді відповідно. Проте у законопроекті не йдеться про кваліфікацію осіб, яких призначатимуть Президент і Сенат. У пояснювальних примітках вказано, що всі члени, яких призначають Президент і Сенат, повинні бути суддями, що вийшли на пенсію. Це хороше рішення. У Статті 144 також йдеться про те, що глава Верховного Суду, Міністр юстиції і Генеральний прокурор більше не є офіційними членами ВРЮ, але можуть брати участь в пленарних засіданнях ВРЮ, на зустрічах кваліфікаційної комісії суддів і дисциплінарного комітету суддів. Таким чином структура Ради абсолютно змінюється, що гостро розкритикували європейські інститути.

94. Президент призначає Генерального прокурора з “урахуванням” (тобто зі згоди) Сенату (у нинішній час – зі згоди Верховної Ради), але звільняє одноосібно на визначених законом підставах (не Конституцією). **Остання умова може послабити позицію Прокурора.** Новий законопроект виключає можливість висловлення вогуту недовіри Генеральному прокурору. Таке рішення виправдане, оскільки допомагає уникнути політизації прокуратури.

Стаття 147

97. Запропонована процедура призначення суддів Конституційного Суду – аналогічна до запропонованої законопроектом Шаповала. А отже, Венеціанська комісія повторює свої попередні судження:

“Згідно з чинною Конституцією, конституційні судді суду обираються трьома способами: Президент України, Верховна Рада України і З’їзд суддів України призначають по шість суддів до Конституційного Суду України. Згідно з проектом, конституційні судді призначаються після дозволу Президента України більшістю у дві третини від загальної кількості депутатів Верховної Ради. В іншому випадку, Венеціанська комісія схвалила перехід від системи винятково прямого призначення конституційних суддів Президентом до змішаної системи, яка передбачає вибори чи призначення трьома головними гілками влади, оскільки така система більш демократична. І навпаки, відхід від цієї системи і перехід до комбінації, при якій Президент називає кандидатів, а Парламент їх обирає, – не вітається, хоч запропоноване рішення, власне, прийнятне і визнає в інших країнах. Окрім того, за нинішньої ситуації в Україні, **запропонована система може легко призвести до безвихідних ситуацій, а монополія на внесення кандидатур закріплює за Президентом надзвичайно важливу роль**”.

Стаття 153

Загальні примітки

106. У чинній Конституції три розділи присвячено: територіальному устрою Держави (Розділ IX), Республіці Крим (Розділ X) і місцевому самоврядуванню (Розділ XI). У законопроекті ці питання об’єднані у єдиному Розділі IX: “Місьцеве самоврядування і територіальна структура державної влади”. Наявність окремого розділу для Автономної Республіки Крим підкреслює важливість автономії і Венеціанська комісія рекомендує зберегти цей окремий Розділ. Окрім того, організація положень про Крим відрізняється від організації їх у чинній Конституції. Чинний порядок, в якому спочатку йдуть положення про Конституцію Автономної Республіки Крим, більше відповідає відповідній важливості та взаємопов’язаності положень.

107. Законопроект привносить дуже важливі зміни, вводячи чітке розмежування між місцевим самоврядуванням і державними адміністраціями на регіональному і місцевому рівні (як у Франції з 1982 року). Проте, як було зазначено вище, положення про “Державну владу”, тобто децентралізовані органи державної виконавчої влади і їхні відносини із органами місцевого самоврядування з’являються у Розділі IX. Рекомендуємо подати положення про місцеве самоврядування і про органи державної виконавчої влади, які діють на територіальному рівні (і їхні адміністрації) у двох окремих розділах, щоб уникнути плутанини між дуже різними видами органів державної влади.

Стаття 166

126. Зміни щодо Криму суттєвіші. Згідно з чинною Конституцією, тут немає місцевої державної адміністрації, а лише Представництво Президента України у Автономній Республіці Крим. Представництво – це не адміністрація. Тому було запропоновано створити структуру Державної адміністрації, якої досі не існувало. **Це явна ознака зменшення автономії.**

127. Як правило, голова Державної адміністрації у відповідній територіальній одиниці “здійснює контроль над дотриманням Конституції, законів, актів Президента України, Кабінету Міністрів територіальними відомствами міністерства, іншими центральними органами виконавчої влади і місцевими органами влади та іншими офіційними інстанціями”. Іншими словами, дана стаття допускає контроль над діями місцевих органів влади (і Автономної Республіки Крим) не тільки через їхнє підпорядкування Конституції і закону, а й погодження з рішеннями уряду. **Це стане великою загрозою для справжнього місцевого самоврядування, чого не можна допустити.**

Розділ XII – Перехідні положення

130. Дана, остання частина Конституції містить норми щодо послідовної чи непослідовної зміни існуючих державних органів, які регламентує Конституція. Рекомендується чітко постановити, що положення, яке обмежує можливість переобрання Президента впродовж двох послідовних термінів вступає в дію, незважаючи на поправку до Конституції. Дане питання викликало труднощі у багатьох нових демократіях; конституційна дискусія відбулася й в Україні. **Подібних проблем можна уникнути з допомогою однозначного рішення у Розділі про Перехідні положення.**

III. Висновки

136. Вимога про проведення референдуму в разі внесення поправок до Конституції несе ризик зробити Конституцію надмірно негнучкою, а розширення прямої демократії на національному рівні створює додаткові ризики для політичної стабільності. Попри те, що зміни у положенні Автономної Республіки Крим – не радикальні, вони зменшують автономію.

137. Насамкінець, Комісія відзначає, що законопроект чіткіше описує повноваження державних органів і ліквідує певні джерела напруженості у відносинах між ними. Тим не менше, **незрозуміло, чи він досягає своєї цілі з припинення постійних конституційних конфліктів між головними державними органами.** Законопроект підтримує напівпрезидентську систему з подвійною виконавчою владою, а сфери потенційного конфлікту між Президентом і Кабінетом Міністрів залишаються.

Проект №3251 від 03.10.2008р.

Ініціатори законопроекту:

Янукович Віктор Федорович (VI скликання)

Лавринович Олександр Володимирович (VI скликання) та ін.

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до Конституції України (щодо гарантії недоторканності для окремих посадових осіб)

Верховна Рада України **постановляє**:

І. Внести до Конституції України (Відомості Верховної Ради України, 1996р., №30, ст.141; 2005р., №2, ст.44) такі зміни:

1. У статті 80:

частину першу виключити;

у частині другій слова “за винятком відповідальності за образу чи наклеп” виключити;

частину третю викласти у такій редакції:

“Народний депутат України не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до набуття чинності обвинувальним вироком суду щодо нього”.

2. У статті 105:

частини першу та другу виключити;

у частині третій слова “якщо тільки Президент України не був усунений з поста в порядку імпичменту” виключити;

доповнити новою частиною такого змісту:

“Президент України не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до набуття чинності обвинувальним вироком суду щодо нього”.

3 У статті 108:

після пункту 2 додати пункт 3 такого змісту:

“3) набуття чинності обвинувальним вироком суду щодо нього”.

У зв'язку з цим пункти 3-4 вважати відповідно пунктами 4-5.

І. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

Голова Верховної Ради України

ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Про включення до порядку денного п'ятої сесії Верховної Ради України шостого скликання законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо гарантії недоторканності для окремих посадових осіб) і про його направлення до Конституційного Суду України

Відповідно до статей 146, 148 Регламенту Верховної Ради України Верховна Рада України **постановляє**:

1. Включити до порядку денного п'ятої сесії Верховної Ради України шостого скликання питання про законопроект про внесення змін до Конституції України (щодо гарантії недоторканності для окремих посадових осіб) (реєстр. №3251 від 3 жовтня 2008 року), внесений 164 народними депутатами України.

2. Законопроект про внесення змін до Конституції України (щодо гарантії недоторканності для окремих посадових осіб) направити до Конституційного Суду України для одержання висновку щодо відповідності його вимогам статей 157 і 158 Конституції України (додається).

3. Ця Постанова набирає чинності з дня її прийняття.

Голова Верховної Ради України

м.Київ, 20 жовтня 2009 року

№1645-VI

В.ЛИТВИН

ВИСНОВОК КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ²

у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо гарантії недоторканності для окремих посадових осіб) вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статей 80, 105, 108 Конституції України)
№1-в/2010 від 1 квітня 2010р., справа №1-12/2010

Конституційний Суд України...

розглянув на пленарному засіданні справу про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо гарантії недоторканності для окремих посадових осіб) (реєстр. №3251 від 3 жовтня 2008 року) вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Керуючись статтями 147, 157, 158, 159 Конституції України, статтями 51, 63, 66, 67, 69 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України **дійшов висновку**:

1. Визнати таким, що відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України, законопроект про внесення змін до Конституції України (щодо гарантії недоторканності для окремих посадових осіб) (реєстр. №3251 від 3 жовтня 2008 року), яким пропонується:

² Повну версію документа див. на сайті КСУ, <http://ccu.gov.ua/docs/360>.

“1. У статті 80:

частину першу виключити;

частину третю викласти у такій редакції:

“Народний депутат України не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до набуття чинності обвинувальним вироком суду щодо нього”.

2. У статті 105:

у частині третій слова “якщо тільки Президент України не був усунений з поста в порядку імпичменту” виключити”.

2. Визнати таким, що не відповідає вимогам частини першої статті 157 Конституції України, законопроект про внесення змін до Конституції України (щодо гарантії недоторканності для окремих посадових осіб) (реєстр. №3251 від 3 жовтня 2008 року), яким пропонується:

“1. У статті 80:

у частині другій слова “за винятком відповідальності за образу чи наклеп” виключити;

2. У статті 105:

частини першу та другу виключити;

доповнити новою частиною такого змісту:

“Президент України не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до набуття чинності обвинувальним вироком суду щодо нього”.

3. У статті 108:

після пункту 2 додати пункт 3 такого змісту:

“3) набуття чинності обвинувальним вироком суду щодо нього”.

У зв'язку з цим пункти 3-4 вважати відповідно пунктами 4-5”.

3. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо гарантії недоторканності для окремих посадових осіб) (реєстр. №3251 від 3 жовтня 2008 року) вимогам статей 157 і 158 Конституції України є обов'язковим до виконання, остаточним і не може бути оскарженим.

Висновок Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

Проект №4177 від 03.03.2010р.

Ініціатори законопроекту:

Кириленко Іван Григорович (VI скликання)

Подгорний Сергій Петрович (VI скликання)

Боднар-Петровська Ольга Борисівна (VI скликання)

Трайдук Микола Федорович (VI скликання) та ін.

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до Конституції України (щодо строків повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів)

Верховна Рада України **постановляє**:

I. Внести до Конституції України (Відомості Верховної Ради України, 1996р., №30, ст.141; 2005р., №2, ст.44) такі зміни:

1) частину першу статті 136 викласти у такій редакції:

“Представницьким органом Автономної Республіки Крим є Верховна Рада Автономної Республіки Крим, депутати якої обираються на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Строк повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати якої обрані на чергових виборах, становить п'ять років”;

2) частини першу і другу статті 141 викласти у такій редакції:

“До складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради входять депутати, які обираються жителями села, селища, міста, району, області на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Строк повноважень сільської, селищної, міської, районної, обласної ради, депутати якої обрані на чергових виборах, становить п'ять років.

Територіальні громади на основі загального, рівного, прямого виборчого права обирають шляхом таємного голосування відповідно сільського, селищного, міського голови, який очолює виконавчий орган ради та головує на її засіданнях. Строк повноважень сільського, селищного, міського голови, обраного на чергових виборах, становить п'ять років”.

II. Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

2. Дія частини першої статті 136, частин першої і другої статті 141 Конституції України в редакції цього Закону поширюється на депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільських, селищних, міських, районних у місті (у разі їх створення), районних, обласних рад, сільських, селищних, міських голів, обраних на чергових виборах 26 березня 2006 року.

3. Повноваження сільських, селищних, міських, районних у місті (у разі їх створення), районних, обласних рад, депутати яких обрані на чергових виборах 26 березня 2006 року, а також на позачергових, перших, повторних та проміжних виборах у період від березня 2006 року до дня проведення чергових виборів 27 березня 2011 року, припиняються в день

відкриття першої сесії відповідної ради, обраної на чергових виборах 27 березня 2011 року, крім випадків дострокового припинення їх повноважень відповідно до закону.

4. Повноваження сільських, селищних, міських голів, обраних на чергових виборах 26 березня 2006 року, а також на позачергових, перших та повторних виборах у період від березня 2006 року до дня проведення чергових виборів 27 березня 2011 року, припиняються в момент вступу на цю посаду іншої особи, обраної на чергових виборах 27 березня 2011 року, крім випадків дострокового припинення їх повноважень відповідно до закону.

ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Про включення до порядку денного шостої сесії Верховної Ради України шостого скликання законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо строків повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів) і про його направлення до Конституційного Суду України

Відповідно до статей 146, 148 Регламенту Верховної Ради України Верховна Рада України **постановляє**:

1. Включити до порядку денного шостої сесії Верховної Ради України шостого скликання питання про законопроект про внесення змін до Конституції України (щодо строків повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів) (реєстр. №4177 від 3 березня 2010 року), внесений 150 народними депутатами України.

2. Законопроект про внесення змін до Конституції України (щодо строків повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів) направити до Конституційного Суду України для одержання висновку щодо відповідності його вимогам статей 157 і 158 Конституції України (додається).

3. З метою забезпечення додержання конституційної процедури, визначеної розділом XIII Конституції України “Внесення змін до Конституції України”, включити до порядку денного наступної чергової (сьомої) сесії Верховної Ради України шостого скликання питання про прийняття Закону України про внесення змін до Конституції України (щодо строків повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів) (реєстр. №4177).

4. Запропонувати Конституційному Суду України визнати розгляд законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо строків повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів) (реєстр. №4177) невідкладним і надати висновок щодо цього законопроекту до 15 червня 2010 року.

5. Ця Постанова набирає чинності з дня її прийняття.

Голова Верховної Ради України
м.Київ, 1 квітня 2010 року
№2002-VI

В.ЛИТВИН

ВИСНОВОК КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ³

у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо строків повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів) вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статей 136, 141 Конституції України) №2-в/2010 від 17 червня 2010р., справа №1-37/2010

Конституційний Суд України...

розглянув на пленарному засіданні справу про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо строків повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів) (реєстр. №4177 від 3 березня 2010 року) вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Керуючись статтями 157, 158, 159 Конституції України, статтями 51, 63, 66, 67, 69 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України **дійшов висновку**:

1. Визнати законопроект про внесення змін до Конституції України (щодо строків повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів) (реєстр. №4177 від 3 березня 2010 року) таким, що відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України .

2. Визнати пункти 2, 3, 4 розділу II “Прикінцеві та перехідні положення” законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо строків повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів) (реєстр. №4177 від 3 березня 2010 року) такими, що не відповідають вимогам частини першої статті 157 Конституції України.

3. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо строків повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів) (реєстр. №4177 від 3 березня 2010 року) вимогам статей 157 і 158 Конституції України є обов’язковим до виконання, остаточним і не може бути оскаржений.

Висновок Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

³ Повну версію документа див. на сайті КСУ, <http://ccu.gov.ua/docs/361>.

РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року №2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) №20-рп/2010 від 30 вересня 2010р., справа №1-45/2010

Конституційний Суд України у складі суддів:

Головіна Анатолія Сергійовича – головуючого, Бауліна Юрія Васильовича, Бринцева Василя Дмитровича, Вдовіченка Сергія Леонідовича – доповідача, Винокурова Сергія Маркіяновича, Гультая Михайла Мирославовича, Запорожця Михайла Петровича, Кампа Володимира Михайловича, Колоса Михайла Івановича, Лилака Дмитра Дмитровича, Маркуш Марії Андріївни, Овчаренка В’ячеслава Андрійовича, Сергейчука Олега Анатолійовича, Стецюка Петра Богдановича, Стрижака Андрія Андрійовича, Ткачука Павла Миколайовича, Шаптали Наталі Костянтинівни, Шишкіна Віктора Івановича,

за участю представників суб’єкта права на конституційне подання Забарського Владислава Валерійовича, Шпенюва Дмитра Юрійовича – народних депутатів України, представника Верховної Ради України Віламової Наталії Олександрівни, Представника Президента України у Конституційному Суді України Лукаш Олени Леонідівни, Постійного представника Кабінету Міністрів України у Конституційному Суді України Вознюка Володимира Денисовича

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року №2222-IV.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 40 Закону України “Про Конституційний Суд України” стало конституційне подання 252 народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 71 Закону України “Про Конституційний Суд України” є твердження суб’єкта права на конституційне подання про невідповідність Конституції України (неконституційність) Закону України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року №2222-IV.

Заслухавши суддю-доповідача Вдовіченка С.Л., пояснення Забарського В.В., Шпенюва Д.Ю., Віламової Н.О., Лукаш О.Л., Вознюка В.Д. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України **установив:**

1. Суб’єкт права на конституційне подання – 252 народних депутати України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), Закон України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року №2222-IV (далі – Закон №2222).

На думку авторів клопотання, підставою для визнання неконституційним Закону №2222 в цілому є порушення встановленої Конституцією України процедури його розгляду та ухвалення, оскільки відповідний проект закону України “Про внесення змін до Конституції України” від 19 вересня 2003 року за реєстраційним №4180 (далі – Законопроект №4180) з поправками був розглянутий та ухвалений Верховною Радою України як Закон №2222 без обов’язкового у такому разі висновку Конституційного Суду України щодо відповідності

законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України (стаття 159 Основного Закону України).

Як стверджують народні депутати України, внесені у такий спосіб зміни до Конституції України призвели до порушення статті 1, частин другої, третьої, четвертої статті 5, статті 6, частини першої статті 8, частини другої статті 19, пункту 1 частини першої статті 85, статті 159 Основного Закону України.

Суб’єкт права на конституційне подання акцентує, що Верховна Рада України, приймаючи Закон №2222, мала право розглядати Законопроект №4180, щодо якого було дано висновок Конституційного Суду України, і приймати відповідний закон про внесення змін до Конституції України без внесення жодних поправок, а у разі їх внесення – лише після надання Конституційним Судом України висновку про те, що законопроект з внесеними до нього поправками відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України. Народні депутати України зауважують, що порівняно із Законопроектом №4180 з внесеними до нього поправками, щодо якого Конституційний Суд України дав Висновок від 12 жовтня 2004 року №2-в/2004, у Законі №2222 наявні такі зміни:

“1) у пункті 1 розділу I:

в абзаці першому виключено цифри “120” з переліку статей Конституції України, які викладаються зазначеним пунктом у новій редакції;

змінено нову редакцію статей 78, 81, 85, 90 Конституції України, а саме:

у частині першій нової редакції статті 78 виключено слова “крім випадків, передбачених цією Конституцією”;

у частині другій нової редакції статті 78 виключено слова “(крім посад членів Кабінету Міністрів України)”;

у пункті 6 частини другої та частині шостій нової редакції статті 81 виключено слова “(виключення)”;

у пункті 22 частини першої нової редакції статті 85 слова “Збройних Сил України, Служби безпеки України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань” замінено словами “Служби безпеки України, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань”;

у пункті 26 частини першої нової редакції статті 85 слова “половини складу Конституційного Суду України” замінено словами “третьої складу Конституційного Суду України”;

нову редакцію статті 90 доповнено новою частиною четвертою такого змісту:

“Повноваження Верховної Ради України, що обрана на позачергових виборах, проведених після дострокового припинення Президентом України повноважень Верховної Ради України попереднього скликання, не можуть бути припинені протягом одного року з дня її обрання”.

У зв’язку з цим частина четверта нової редакції статті 90 (за законопроектом) у новій редакції цієї статті у Законі стала частиною п’ятою;

у частині п’ятій нової редакції статті 90 (що у законопроекті була частиною четвертою нової редакції статті 90) слова “останні шість місяців строку повноважень Верховної Ради України та Президента України” замінено словами “останні шість місяців строку повноважень Верховної Ради України або Президента України”;

також з пункту 1 розділу I Закону виключено викладення в новій редакції статті 120 Конституції України, натомість у Законі з'явився новий пункт 8 розділу I, яким у новій редакції викладено лише частину першу статті 120 Конституції України. При цьому з редакції цієї частини виключено слова “випадків, передбачених частиною другою цієї статті, а також”, передбачена ж законопроектом частина друга нової редакції статті 120 (“Члени Кабінету Міністрів України можуть суміщати свою посаду з мандатом народного депутата України”) взагалі виключена;

у пункті 1 розділу I Закону також виключено слова “Розділ VI. КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ. ІНШІ ОРГАНИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ”;

2) у пункті 4 розділу I Закону нову редакцію частини четвертої статті 94 Конституції України після слів “невідкладно офіційно оприлюднюється Головою Верховної Ради України” доповнено словами “і опубліковується”;

3) пункт 5 розділу I Закону є редакційним об'єднанням положень абзацу першого та підпункту “а” пункту 5 розділу I законопроекту;

4) у пункті 6 розділу I:

перший абзац пункту 6 редакційно об'єднав положення абзаців першого, другого та десятого пункту 6 розділу I законопроекту, при цьому цифри “8-13”, “15”, “16” замінено цифрами “8-16”;

виключено абзац “пункт 14 виключити”;

змінено нову редакцію пунктів статті 106 Конституції України:

передбачену у законопроекті редакцію пункту 12 частини першої статті 106 у Законі викладено як пункт 14, при цьому слова “подання про призначення Голови Служби безпеки України” замінено словами “подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України”;

частину першу доповнено новим пунктом такого змісту:

“12) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Ради Національного банку України”;

у новій редакції пункту 22 частини першої слова “половину складу Конституційного Суду України” замінено словами “третину складу Конституційного Суду України”;

5) у підпункті “а” пункту 7 Розділу I змінено редакцію пунктів статті 116 Конституції України:

у пункті 9² виключено слова “голів місцевих державних адміністрацій”;

виключено положення щодо доповнення статті 116 Конституції України пунктом 9³ такого змісту:

“9³) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Ради Національного банку України”.

Відповідно, й в абзаці першому слова і цифри “пунктами 9¹, 9² і 9³” замінено словами і цифрами “пунктами 9¹ і 9²”;

6) у Законі виключено пункт 8 розділу I законопроекту, яким частини четверта, восьма-десята статті 118 Конституції України викладалися в такій редакції:

“Голови місцевих державних адміністрацій призначаються на посаду і звільняються з посади Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України”;

“Рішення голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції та законам України, іншим актам законодавства України, можуть бути відповідно до закону

скасовані Президентом України, Кабінетом Міністрів України або головою місцевої державної адміністрації вищого рівня.

Обласна чи районна рада може висловити недовіру голові відповідної місцевої державної адміністрації, на підставі чого Кабінет Міністрів України приймає рішення і дає обгрунтовану відповідь.

Якщо недовіру голові районної чи обласної державної адміністрації висловили дві третини депутатів від складу відповідної ради, Кабінет Міністрів України приймає рішення про відставку голови відповідної місцевої державної адміністрації”.

Натомість, як вже зазначалось вище, у пункті 8 розділу I Закону вміщено іншу норму – зміни до частини першої статті 120 Конституції України;

7) у пункті 10 розділу I нову редакцію частини першої статті 122 Конституції України після слова “Прокуратуру” доповнено словом “України”;

8) у Законі виключено положення пункту 11 розділу I законопроекту щодо викладення пункту 2 частини п'ятої статті 126 Конституції України в такій редакції:

“2) досягнення суддею шістдесяти п'яти років, а судьями Конституційного Суду України та Верховного Суду України – сімдесяти років”.

У зв'язку з цим пункт 12 законопроекту у Законі перенумеровано на пункт 11;

9) у Законі виключено положення пункту 13 розділу I законопроекту, яким частина друга статті 148 Конституції України викладалася в такій редакції:

“Президент України, Верховна Рада України призначають по дев'ять суддів Конституційного Суду України”;

10) у розділі II “Прикінцеві та перехідні положення” Закону:

пункт 1 викладено в новій, суттєво відмінній від законопроекту редакції;

виключено положення пунктів 4-9”.

Обгрутовуючи своє клопотання, суб'єкт права на конституційне подання посилається на правові позиції Конституційного Суду України, викладені у рішеннях від 9 червня 1998 року №8-рп/98 у справі щодо внесення змін до Конституції України, від 27 березня 2000 року №3-рп/2000 у справі про всеукраїнський референдум за народною ініціативою, від 5 жовтня 2005 року №6-рп/2005 у справі про здійснення влади народом, від 26 червня 2008 року №13-рп/2008 у справі про повноваження Конституційного Суду України.

2. Свої позиції стосовно предмета конституційного подання висловили Президент України, Голова Верховної Ради України, Прем'єр-міністр України, Міністерство юстиції України, науковці Інституту держави і права ім. В.М. Корецького Національної академії наук України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, Одеської національної юридичної академії.

3. Конституційний Суд України, вирішуючи порушені у конституційному поданні питання, виходить з такого.

3.1. Україна є демократичною, правовою державою, в якій визнається і діє принцип верховенства права (стаття 1, частина перша статті 8 Конституції України).

Конституція України має найвищу юридичну силу; закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (частина друга статті 8 Основного Закону України). Зазначені вимоги стосуються і внесення змін до Конституції України.

В Основному Законі України передбачено засади поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову, здійснення повноважень органами державної влади на підставі, в межах та у спосіб, встановлених Конституцією та законами України (стаття 6, частина друга статті 19).

Єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України (стаття 75 Конституції України). У пункті 1 частини першої статті 85 Конституції України визначено повноваження Верховної Ради України вносити зміни до Конституції України, але виключно в межах і порядку, передбачених розділом XIII Конституції України.

3.2. Відповідно до статті 159 Основного Закону України законопроект про внесення змін до Конституції України розглядається Верховною Радою України за наявності висновку Конституційного Суду України щодо відповідності його вимогам статей 157 і 158 Конституції України. Передбачена статтею 159 Конституції України особлива процедура розгляду законопроекту про внесення змін до Конституції України спрямована на те, щоб не допустити внесення змін до Основного Закону України всупереч вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Згідно з офіційним тлумаченням положень статті 159 Конституції України, надає ним Конституційним Судом України у Рішенні від 9 червня 1998 року №8-рп/98 у справі щодо внесення змін до Конституції України, “у разі внесення в процесі розгляду у Верховній Раді України поправок до законопроекту він приймається Верховною Радою України за умови наявності висновку Конституційного Суду України про те, що законопроект з внесеними до нього поправками відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України” (абзац другий пункту 2 резолютивної частини). При цьому Конституційний Суд України у вказаному рішенні зазначив, що згідно із статтею 159 Конституції України обов’язковою перевіркою на відповідність статтям 157 і 158 Конституції України підлягає не тільки законопроект, поданий до Верховної Ради України в порядку статей 154, 155 і 156 Конституції України, але й усі можливі поправки, внесені до нього у процесі його розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради України. Законопроект, який за висновком Конституційного Суду України відповідав вимогам статей 157 і 158 Конституції України і до якого було внесено поправки під час розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради України, підлягає також перевірці Конституційним Судом України щодо відповідності цього законопроекту вимогам зазначених статей Конституції України перед прийняттям його як закону про внесення змін до Конституції України (абзаци шостий, сьомий пункту 3 мотивувальної частини).

Отже, за Основним Законом України наявність відповідного висновку Конституційного Суду України є обов’язковою умовою розгляду законопроекту про внесення змін до Конституції України на пленарному засіданні Верховної Ради України. Здійснення Конституційним Судом України попереднього (превентивного) контролю відповідності такого законопроекту вимогам, встановленим статтями 157 і 158 Конституції України, з усіма можливими поправками, внесеними до нього у процесі розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради України, є невід’ємною стадією конституційної процедури внесення змін до Основного Закону України.

3.3. Згідно з частиною першою статті 152 Конституції України закони за рішенням Конституційного Суду України визнаються неконституційними повністю чи в окремій частині, якщо вони не відповідають Конституції України або якщо була порушена встановлена Конституцією України процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності.

Конституційний Суд України у Рішенні від 26 червня 2008 року №13-рп/2008 у справі про повноваження Конституційного Суду України дійшов висновку, що Конституційний Суд України повинен здійснювати наступний конституційний контроль і щодо закону про внесення змін до Конституції України після набрання ним чинності, оскільки відсутність судового контролю за процедурою його розгляду та ухвалення, визначеною у розділі XIII Конституції України, може мати наслідком обмеження чи скасування прав і свобод людини і громадянина, ліквідацію незалежності чи порушення територіальної цілісності України або зміну конституційного ладу у спосіб, що не передбачений Основним Законом України (абзац третій підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини).

4. Вирішуючи питання, порушені у конституційному поданні, Конституційний Суд України виходить з того, що конституційному контролю підлягає не зміст Закону №2222, а встановлена Конституцією України процедура його розгляду та ухвалення. Аналогічний підхід був застосований Конституційним Судом України у Рішенні від 7 липня 2009 року №17-рп/2009 у справі про конституційно встановлену процедуру набрання чинності законном. Вказаним рішенням визнано неконституційним Закон України “Про внесення змін до деяких законів України щодо повноважень Конституційного Суду України, особливостей провадження у справах за конституційними зверненнями та недопущення зловживань правом на конституційне подання” від 19 березня 2009 року №1168-VI.

Конституційний Суд України 10 грудня 2003 року дав Висновок №3-в/2003 щодо відповідності Законопроекту №4180 вимогам статей 157 і 158 Конституції України у справі про внесення змін до статей 76, 78, 81, 82 та інших Конституції України.

У процесі доопрацювання Законопроекту №4180 та попереднього його схвалення 23 червня 2004 року більшістю від конституційного складу Верховної Ради України до нього були внесені зміни, у тому числі доповнення, уточнення формулювань приписів та редакційні правки. На Законопроект №4180 з внесеними до нього поправками 23 червня 2004 року Конституційний Суд України дав Висновок від 12 жовтня 2004 року №2-в/2004.

Під час подальшого розгляду Законопроекту №4180 Верховною Радою України до нього знову були внесені поправки (зміни). Однак змінений Законопроект №4180 не був направлений Верховною Радою України до Конституційного Суду України для надання висновку щодо його відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України, а був розглянутий і ухвалений нею 8 грудня 2004 року як Закон №2222.

Аналіз Законопроекту №4180, щодо якого Конституційний Суд України дав Висновок від 12 жовтня 2004 року №2-в/2004, та Закону №2222 дозволяє констатувати, що Законом №2222 до Конституції України були внесені положення частини четвертої статті 90, пункту 12 частини першої статті 106, які не містилися у Законопроекті №4180, що був на розгляді в Конституційному Суді України.

Порівняно із Законопроектом №4180 змістовно різняться змінені Законом №2222 положення частин першої, другої статті 78, пункту 6 частини другої, частини шостої статті 81, пункту 26 частини першої статті 85, частини четвертої статті 90, частини четвертої статті 94, пунктів 14, 22 частини першої статті 106, пункту 9³ статті 116, частини першої статті 120 Конституції України. Із запропонованих Законопроектом №4180 змін до Конституції України Верховною Радою України виключені положення щодо доповнення пунктом 9³ статті 116, частинами четвертою, восьмою, дев’ятою, десятою статті 118, частиною другою статті 120, пунктом 2 частини п’ятої статті 126, частиною другою статті 148 Конституції України.

З аналізу Закону №2222 та Законопроекту №4180 вбачається також наявність у Законі №2222 редакційних доповнень, виправлень та уточнень, частково зумовлених вказаними змістовими змінами та вимогами правил законодавчої техніки. У такий спосіб змінені пункт 22 частини першої статті 85, частина перша статті 122 Конституції України та абзац перший пункту 1, підпункт “а” пункту 6, підпункт “а” пункту 7, пункти 8, 10, 11 розділу I Закону №2222. Крім того, з пункту 1 розділу I Законопроекту №4180 вилучено слова: “РОЗДІЛ VI. КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ. ІНШІ ОРГАНИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ”, а з підпункту “а” пункту 6 розділу I – абзац дев’ятий: “пункт 14 виключити”.

Відмінності наявні як у положеннях, що стосуються безпосередньо змін до Конституції України, так і в положеннях розділу II “Прикінцеві та перехідні положення” Закону №2222. Зокрема, пункт 1 розділу II викладено у новій редакції, а пункти 4, 5, 6, 7, 8, 9, які передбачалися Законом №4180, виключено.

Таким чином, 8 грудня 2004 року Верховна Рада України розглянула Законопроект №4180 з поправками, щодо якого Конституційний Суд України не давав висновку, і ухвалила Закон №2222, чим порушила вимоги частини другої статті 19, статті 159 Конституції України.

5. Згідно з частиною другою статті 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов’язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

У Конституції України окремо встановлено повноваження Верховної Ради України щодо внесення змін до Конституції України відповідно до процедури, передбаченої розділом XIII (пункт 1 частини першої статті 85), і прийняття законів (пункт 3 частини першої статті 85) за процедурою, встановленою її статтями 91, 93. Отже, зазначені повноваження Верховної Ради України є самостійними і відрізняються за конституційною процедурою їх реалізації.

Згідно зі статтею 91 Основного Закону України Верховна Рада України приймає закони, постанови та інші акти більшістю від її конституційного складу, крім випадків, передбачених Конституцією України. Натомість законопроект про внесення змін до Конституції України, крім розділу I “Загальні засади”, розділу III “Вибори. Референдум” і розділу XIII “Внесення змін до Конституції України”, попередньо схвалений більшістю від конституційного складу Верховної Ради України, вважається прийнятним, якщо на наступній черговій сесії Верховної Ради України за нього проголосувало не менш як дві третини від конституційного складу Верховної Ради України (стаття 155 Основного Закону України).

Дотримання встановленої Конституцією України процедури розгляду, ухвалення та набрання чинності законами, у тому числі й законами про внесення змін до Конституції України, є однією з умов легітимності законодавчого процесу.

Верховна Рада України 8 грудня 2004 року одним (одночасним) голосуванням прийняла Закон №2222 разом із Постановою Верховної Ради України “Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України” №2223-IV та Законом України “Про особливості застосування Закону України “Про вибори Президента України” при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року” №2221-IV. Одночасне прийняття самостійних правових актів, предмет регулювання яких та визначені у статтях 91, 155 Конституції України процедури їх розгляду і ухвалення є різними, свідчить про порушення Верховною Радою України частини другої статті 19 Конституції України при прийнятті Закону №2222.

Про недотримання конституційної процедури розгляду та ухвалення Закону №2222 зауважили у своїх висновках європейські та вітчизняні публічні інститути, зокрема

Парламентська Асамблея Ради Європи, Національна комісія із зміцнення демократії та утвердження верховенства права, Європейська Комісія “За демократію через право” (Венеціанська Комісія). На їх думку, ця процедура була впроваджена з порушеннями принципів демократичної держави і верховенства права. У документах вказаних організацій йдеться про такі порушення, як розгляд Верховною Радою України без висновку Конституційного Суду України остаточного тексту Законопроекту №4180, одночасне голосування за прийняття декількох нормативно-правових актів.

Так, у пункті 14 Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи від 5 жовтня 2005 року №1466 “Про виконання обов’язків та зобов’язань Україною” зазначено: “Парламентська Асамблея також занепокоєна, що нові конституційні зміни були схвалені без попереднього розгляду Конституційним Судом так, як це передбачено статтею 159 української Конституції та як це витлумачено в рішенні Конституційного Суду України від 1998 року”.

У Висновку Національної комісії із зміцнення демократії та утвердження верховенства права, ухваленому 27 грудня 2005 року, вказано, що розгляд і прийняття Закону №2222 здійснено Верховною Радою України з порушенням вимог статті 159 Конституції України.

Таким чином, Верховна Рада України прийняла Закон №2222, не дотримавши встановленої Конституцією України процедури його розгляду та ухвалення, чим порушила положення її частини другої статті 6, частини другої статті 19, пункту 1 частини першої статті 85, статті 159.

6. Конституція України має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії (стаття 8 Конституції України). Основний Закон держави гарантує суверенітет України, її територіальну цілісність, права і свободи людини і громадянина, неприпустимість їх скасування або звуження змісту та обсягу, забезпечення правового порядку в Україні, відповідно до якого органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов’язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (статті 2, 19, 21, 22).

Підставою для втрати чинності законом у цілому або його окремими положеннями є, зокрема, визнання закону, його окремих положень такими, що втратили чинність, єдиним органом законодавчої влади – Верховною Радою України, або визнання їх такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні – Конституційним Судом України.

Частина друга статті 152 Конституції України передбачає, що закони, інші правові акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність. Керуючись вказаною нормою, Конституційний Суд України при ухваленні Рішення від 24 грудня 1997 року №8-зп зазначив, що “закони, інші правові акти мають юридичну силу до визнання їх неконституційними окремим рішенням органу конституційного контролю” (абзац третій пункту 4 мотивувальної частини).

Конституційний Суд України виходить з того, що визнання неконституційним Закону №2222 у зв’язку з порушенням процедури його розгляду та ухвалення означає відновлення дії попередньої редакції норм Конституції України, які були змінені, доповнені та виключені Законом №2222. Це забезпечує стабільність конституційного ладу в Україні, гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина, цілісність, непорушність та безперервність дії Конституції України, її верховенство як Основного Закону держави на всій території України.

Аналогічні правові наслідки мали місце після ухвалення Рішення Конституційного Суду України від 7 липня 2009 року №17-рп/2009 у справі про конституційно встановлену процедуру набрання чинності законом, в результаті якого положення Закону України “Про Конституційний Суд України” відновили свою дію в попередній редакції.

Як зазначив Конституційний Суд України в абзаці третьому пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 14 грудня 2000 року №15-рп/2000, “рішення Конституційного Суду України мають пряму дію і для набрання чинності не потребують підтверджень з боку будь-яких органів державної влади. Обов’язок виконання рішення Конституційного Суду України є вимогою Конституції України (частина друга статті 150), яка має найвищу юридичну силу щодо всіх інших нормативно-правових актів (частина друга статті 8)”.

Згідно з частиною другою статті 70 Закону України “Про Конституційний Суд України” у разі необхідності Конституційний Суд України має право визначити у своєму рішенні порядок і строки його виконання та покласти на відповідні державні органи обов’язок забезпечити це виконання. В абзаці шостому пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 14 грудня 2000 року №15-рп/2000 вказано, що “додаткове визначення у рішеннях, висновках Конституційного Суду України порядку їх виконання не скасовує і не підміняє загальної обов’язковості їх виконання. Незалежно від того, наявні чи відсутні в рішеннях, висновках Конституційного Суду України приписи щодо порядку їх виконання, відповідні закони, інші правові акти або їх окремі положення, визнані за цими рішеннями неконституційними, не підлягають застосуванню як такі, що втратили чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність”.

Керуючись частиною другою статті 70 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України вважає за необхідне покласти на органи державної влади обов’язок щодо невідкладного виконання цього Рішення стосовно приведення нормативно-правових актів у відповідність до Конституції України від 28 червня 1996 року в редакції, що існувала до внесення до неї змін Законом №2222.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, частинами першою, другою статті 152, статтею 153 Конституції України, статтями 51, 63, 65, 67, 69, 70, 73 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України **вирішив:**

1. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), Закон України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року №2222-IV у зв’язку з порушенням конституційної процедури його розгляду та прийняття.

2. Закон України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року №2222-IV, визнаний неконституційним, втрачає чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

3. Згідно з частиною другою статті 70 Закону України “Про Конституційний Суд України” покласти на органи державної влади обов’язок щодо невідкладного виконання цього Рішення стосовно приведення нормативно-правових актів у відповідність до Конституції України від 28 червня 1996 року в редакції, що існувала до внесення до неї змін Законом України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року №2222-IV.

4. Рішення Конституційного Суду України є обов’язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

ОКРЕМА ДУМКА

судді Конституційного Суду України Шишкіна В.І.
стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року №2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України)

Конституційний Суд України у Рішенні від 30 вересня 2010 року №20-рп/2010 (далі – Рішення) зазначив, що Закон України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року №2222-IV не відповідає Конституції України (є неконституційним) у зв’язку з порушенням конституційної процедури його розгляду та прийняття, та поклав на органи державної влади (пункт 3 резолютивної частини) обов’язок щодо невідкладного виконання Рішення стосовно приведення нормативно-правових актів у відповідність до тих положень Конституції України, що існували в її тексті до внесення змін Законом України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року №2222-IV.

Стосовно Рішення на підставі статті 64 Закону України “Про Конституційний Суд України” висловлюю таку думку.

1. Не заперечую проти мотивації і висновків в Рішенні щодо порушення конституційної процедури розгляду законопроекту “Про внесення змін до Конституції України” від 19 вересня 2003 року №4180 (далі – Законопроект №4180) та прийняття його як Закону України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року №2222-IV (далі – Закон №2222), що стало підставою для визнання Закону №2222 неконституційним (пункти 3, 4, 5 мотивувальної та пункт 1 резолютивної частин Рішення).

Проте вважаю, що в Рішенні не сформульовано чіткої правової позиції стосовно правових наслідків визнання Закону №2222 неконституційним, не запропоновано представницькій владі правовий шлях щодо унормування конституційних положень у зв’язку з втратою чинності Законом №2222 та мають місце неузгодженість між його положеннями пункту 3 резолютивної і пункту 6 мотивувальної частин, а також непослідовність пунктів 2, 3 резолютивної частини.

Позицію Конституційного Суду України щодо подальшого конституційного регулювання суспільних відносин і діяльності владних інститутів в українській державі внаслідок визнання неконституційним Закону №2222 визначено в пункті 3 резолютивної та в пункті 6 мотивувальної частин Рішення. Вважається, що положення вказаних пунктів мають перебувати у системному зв’язку (сув’язі), тому аналізу в цій окремій думці підлягають саме ці частини судового акта.

2. У Рішенні зазначено: “Конституційний Суд України виходить з того, що визнання неконституційним Закону №2222 у зв’язку з порушенням процедури його розгляду та ухвалення означає відновлення дії попередньої редакції норм Конституції України, які були змінені, доповнені та виключені Законом №2222” (перше речення абзацу четвертого пункту 6 мотивувальної частини). Таке формулювання беззаперечно вказує на позицію Конституційного Суду України про те, що після ухвалення Рішення в українській державі діють всі положення Конституції України, які були прийняті Верховною Радою України (конституцієдавцем) 28 червня 1996 року.

Проте цю позицію не зазначено в резолютивній частині Рішення. Жоден з текстів трьох пунктів резолютивної частини Рішення, які стосуються суті конституційного подання, чітко не вказують на те, що поновлено дію тих положень Конституції України, які Верховна Рада України прийняла 28 червня 1996 року, але потім вони були змінені чи доповнені Законом №2222.

Варто зазначити, що кожна із складових частин будь-якого судового рішення (вступна, описова, мотивувальна, резолютивна) має власне, лише їй притаманне, значення. Мотивувальна частина із застосуванням певних методів дослідження повинна містити обґрунтування позиції (думки) Суду, яка в резолютивній частині має бути оформленою в конкретний вже імперативний припис. Системний аналіз положень пункту 3 резолютивної та пункту 6 мотивувальної частин Рішення не дає підстав впевнено стверджувати про те, що Конституційний Суд України “реанімував” положення Конституції України в редакції 28 червня 1996 року, які були змінені, доповнені та виключені Законом №2222.

Імперативний припис резолютивної частини рішення Суду належить до його дискреційних повноважень, тому правова позиція Європейського суду з прав людини (Рішення від 26 квітня 1979 року у справі “Санді Таймс” (*Sunday Times*) проти Сполученого Королівства (пункт 49), від 31 липня 2000 року у справі “Йечиус (*Jecius*) проти Литви” (пункт 56), від 28 березня 2000 року у справі “Барановський (*Baranowski*) проти Польщі” (пункти 50-52), від 28 жовтня 2003 року у справі “Ракевич проти Російської Федерації” (пункт 31) щодо юридичної визначеності стосується не лише актів законодавчої влади, а й приписів компетентних органів певної країни, які мають загальне значення і є обов’язковими до виконання на всій території відповідної держави.

Наведене вказує на наявність юридичної невизначеності Рішення у цій частині, що вказує на недотримання принципу верховенства права (частина перша статті 8 Конституції України), оскільки юридична визначеність правового документа є одним із елементів цього принципу.

3. Чи можна безпосередньо з приписом Конституційного Суду України про неконституційність прийняття Закону №2222 ув’язати “автоматичне” поновлення дії тих положень Конституції України, які ним були змінені, доповнені та виключені?

3.1. В практиці Конституційного Суду України були рішення, коли визнання неконституційними законів про внесення змін до інших законів у зв’язку з порушенням встановленої Конституцією України процедури їх розгляду, ухвалення, набрання чинності (Рішення від 7 липня 2009 року №17-рп/2009), а також норми про виключення із закону певного положення (абзац другий пункту 1 резолютивної частини Рішення від 9 вересня 2010 року №19-рп/2010) обумовлювало поновлення дії раніше існуючої норми. Проте ухвалюючи такі рішення, Конституційний Суд України:

- по-перше, запроваджував казуальний, а не доктринальний підхід, тобто не визначав універсальної концептуальної позиції для будь-яких подібних ситуацій;
- по-друге, аналізував правові ситуації, які стосувалися дій Верховної Ради України як законодавця щодо прийняття законів (пункт 3 частини першої статті 85 Конституції України), а не її повноважень щодо внесення змін до Конституції України (пункт 1 частини першої статті 85 Конституції України), тобто коли парламент перебуває в статусі конституцієдавця.

Крім того, у згаданих рішеннях Конституційний Суд України тому й використовував казуальний підхід, що у цих справах нормоконтроль стосувався не нових регулятивно-встановлюючих норм, а тих, які припиняли регулятивну дію попередніх положень відповідного закону.

3.2. Хоча в Конституції України й містяться положення, що зміни до Конституції України мають бути прийняті як закон (частина перша статті 158), але все ж таки відокремлені повноваження Верховної Ради України стосовно прийняття “простих” законів і тих, якими вносяться зміни до Конституції України (порівняти пункти 1, 3 частини першої статті 85). Таким чином, можна говорити про неоднаковий статус законів, оскільки, приймаючи їх, Верховна Рада України стосовно одних діє як законодавець, а щодо інших – як конституцієдавець.

Після проголошення в 1991 році української державної незалежності Верховна Рада України лише раз у 1996 році, спираючись на положення діючої у той час Конституції України 1978 року зі змінами і доповненнями (пункт 1 частини третьої статті 97), здійснила установчу владу від імені Українського народу, обмеживши надалі себе у цьому статусі. В переліку повноважень Верховної Ради України (стаття 85 Конституції України) вже нема такого повноваження, як прийняття конституції, що мало місце в Конституції України 1978 року. На різнозначення понять “установча” і “законодавча” влада Конституційний Суд України вже неодноразово звертав увагу у своїх попередніх рішеннях, відрізняючи при цьому акти установчої влади від актів законодавчої влади (абзац перший пункту 4 мотивувальної частини Рішення №3-зп 1997 року; абзац другий пункту 2 мотивувальної частини Рішення №4-зп 1997 року; абзац третій пункту 2 мотивувальної частини Рішення №7-рп/2001; абзаци третій, четвертий, п’ятий, шостий пункту 4 мотивувальної частини Рішення №6-рп/2008 тощо).

3.3. Наявність у Верховної Ради України повноважень вносити зміни до Конституції України є лише елементом установчої влади, але він обумовлює виключне право Верховної Ради України на “остаточне втручання” в текст Конституції України, за винятком її положень розділів I, III, XIII, коли таке право належить безпосередньо Українському народу. Однак навіть це часткове позиціонування Верховної Ради України з установчою владою підтверджує заперечення щодо дій інших органів державної влади, зокрема й Конституційного Суду України, стосовно змін чи поновлення конституційних норм. Тобто вирішувати всі питання, які стосуються дієвості положень Основного Закону України, має лише той орган державної влади, якому це “доручено” за приписом Конституції України, а таким органом є Верховна Рада України. Такий підхід впливає із положень частини другої статті 19 Конституції України.

У Рішенні від 5 жовтня 2005 року №6-рп/2005 Конституційний Суд України зазначив, що “влада народу здійснюється в межах території держави у спосіб і формах, встановлених Конституцією та законами України” (абзац п’ятий підпункту 4.2 пункту 4 мотивувальної частини). Саме тому в Рішенні від 16 квітня 2008 року №6-рп/2008 вказано, що “на думку Конституційного Суду України, прийняття нової Конституції України (нової редакції) може бути здійснене установчою владою у спосіб і формах, встановлених Конституцією та законами України” (абзац шостий пункту 4 мотивувальної частини). Такі приписи дають можливість зробити висновок, що “втручання в тіло конституції” може

бути здійснене лише установчою владою, а не будь-яким іншим органом державної влади та у спосіб і за формою, визначеними Конституцією України.

Конституційний Суд України, зробивши висновок про “відновлення дії попередньої редакції норм Конституції України, які були змінені, доповнені та виключені Законом №2222” (абзац четвертий пункту 6 мотивувальної частини Рішення), здійснивши конституційний перегляд існуючого устрою влади в державі, перебрав на себе повноваження установчої влади в державі, що суперечить частині другій статті 19 Конституції України.

4. У Рішенні також закладено суперечність між пунктом 6 мотивувальної частини щодо ствердження про відновлення дії попередньої редакції норм Конституції України і пунктом 2 резолютивної частини Рішення, в якому зазначено, що Закон №2222 втрачає чинність як визнаний неконституційним з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення. Таким чином, цей орган підтвердив, що ті положення, які були імплементовані в Конституцію України вказаним законом, діяли впродовж чотирьох років до ухвалення Рішення як належні правові норми, тому за будь-якою логікою замінити їх в тексті конституції має саме установча влада, зробивши це у будь-якій правовій спосіб – “написанням” нових, поновленням раніше діючих тощо.

В практиці Конституційного Суду України вже було визначено правову позицію, коли остаточне вирішення казуального питання спрямовувалося в майбутнє. У Рішенні від 26 лютого 1998 року №1-рп/1998 вказано, що визнання певних норм Закону України “Про вибори народних депутатів України” від 24 вересня 1997 року неконституційними не застосовується до поточної виборчої кампанії (пункт 9 резолютивної частини).

Конституційний Суд України, визнавши ухвалення Закону № 2222 таким, що відбулося з порушенням конституційної процедури його розгляду та прийняття, мав би оцінити цю правову ситуацію за казуальним підходом і не запроваджувати універсальної правової позиції щодо “автоматичного” відновлення дії попередньої редакції положень Конституції України, для якої важко (а може, взагалі неможливо) знайти належне юридично-теоретичне обґрунтування.

Суддя Конституційного Суду України

В.І.ШИШКІН

ОКРЕМА ДУМКА

судді Конституційного Суду України Стецюка П.Б.
стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року №2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України)

1. У Рішенні від 30 вересня 2010 року №20-рп/2010 (далі – Рішення) Конституційний Суд України визнав “таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), Закон України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року №2222-IV у зв’язку з порушенням конституційної процедури його розгляду та прийняття” (пункт 1 резолютивної частини), зазначивши, що “Закон України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року №2222-IV, визнаний неконституційним, втрачає чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення” (пункт 2 резолютивної частини Рішення). Пунктом 3 резолютивної частини Рішення Конституційний Суд України поклав “на органи державної влади обов’язок щодо невідкладного виконання цього Рішення стосовно приведення нормативно-правових актів у відповідність до Конституції України від 28 червня 1996 року в редакції, що існувала до внесення до неї змін Законом України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року №2222-IV”.

На підставі статті 64 Закону України “Про Конституційний Суд України” вважаю за необхідне висловити окрему думку стосовно Рішення.

2. Суб’єкт права на конституційне подання – 252 народних депутати України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), Закон України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року №2222-IV (далі – Закон №2222). На думку авторів клопотання, підставою для визнання неконституційним Закону №2222 в цілому було порушення встановленої Конституцією України процедури його розгляду та ухвалення, оскільки відповідний проект закону України “Про внесення змін до Конституції України” від 19 вересня 2003 року за реєстраційним №4180 (далі – Законопроект №4180) з поправками був розглянутий та ухвалений Верховною Радою України як Закон №2222 без обов’язкового у такому разі висновку Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України (стаття 159 Основного Закону України). Народні депутати України акцентували свою увагу на тому, що Верховна Рада України, приймаючи Закон №2222, мала право розглядати Законопроект №4180, щодо якого був даний висновок Конституційного Суду України, і приймати відповідний закон про внесення змін до Конституції України без внесення жодних поправок, а у разі їх внесення – лише після надання Конституційним Судом України висновку про те, що законопроект з внесеними до нього поправками відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України. Натомість, на думку народних депутатів України, порівняно із Законопроектом №4180 з внесеними до нього поправками, щодо якого Конституційний Суд України дав Висновок від 12 жовтня 2004 року

№2-в/2004, у Законі №2222 мали місце нові (інші) зміни та доповнення. Тому, як вважають народні депутати України, внесені у такий спосіб зміни до Конституції України призвели до порушення статті 1, частин другої, третьої, четвертої статті 5, статті 6, частини першої статті 8, частини другої статті 19, пункту 1 частини першої статті 85, статті 159 Основного Закону України.

Погоджуюся із загальним висновком Конституційного Суду України про те, що 8 грудня 2004 року Верховна Рада України, розглянувши Законопроект №4180 з поправками, щодо якого Суд не давав висновку, прийняла Закон №2222, чим “порушила вимоги частини другої статті 19, статті 159 Конституції України” (абзац дев’ятий пункту 4 мотивувальної частини Рішення). Оскільки Конституційний Суд України вдався до безпосереднього встановлення факту внесення Верховною Радою України згаданих (додаткових) змін до Законопроекту №4180 під час його ухвалення вже як Закону №2222, вважаю, що такий аналіз не може обмежуватися виключно формальним підходом – перерахуванням цих змін (абзаци п’ятий, шостий, сьомий та восьмий пункту 4 мотивувальної частини Рішення). Ці зміни виходячи із змісту частини першої статті 157 Конституції України мали б бути проаналізованими стосовно скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина, а також ліквідації незалежності чи порушення територіальної цілісності України.

Такий підхід повніше відповідав би правовій позиції Конституційного Суду України щодо предмета наступного конституційного контролю закону про внесення змін до Конституції України, висловленій у Рішенні Конституційного Суду України від 26 червня 2008 року №13-рп/2008 у справі про повноваження Конституційного Суду України, за якою “відсутність судового контролю за процедурою його розгляду та ухвалення, визначеною у розділі XIII цієї Конституції, може мати наслідком обмеження чи скасування прав і свобод людини і громадянина, ліквідацію незалежності чи порушення територіальної цілісності України або зміну конституційного ладу у спосіб, що не передбачений Основним Законом України” (абзац третій підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини). Контроль щодо можливого порушення процедури розгляду й ухвалення такого закону, встановленої статтями 154, 155, 156, 158, 159 Конституції України, має бути не формальним, а, насамперед, спрямованим на дотримання вимог Конституції України, зокрема її статті 157. Тому застосований Конституційним Судом України підхід, за яким конституційному контролю підлягає не зміст Закону №2222, а встановлена Конституцією України процедура його розгляду та ухвалення (з посиланням на нібито “аналогічний” підхід, застосований Конституційним Судом України у Рішенні від 7 липня 2009 року №17-рп/2009 у справі про конституційно встановлену процедуру набрання чинності законом), видається помилковим.

3. Необгрунтованою видається позиція Конституційного Суду України, відповідно до якої “визнання неконституційним Закону №2222 у зв’язку з порушенням процедури його розгляду та ухвалення означає відновлення дії попередньої редакції норм Конституції України, які були змінені, доповнені та виключені Законом №2222” (абзац четвертий пункту 6 мотивувальної частини Рішення). Спроба аргументувати цю позицію посиланням на те, що “аналогічні правові наслідки мали місце після ухвалення Рішення Конституційного

Суду України від 7 липня 2009 року №17-рп/2009 у справі про конституційно встановлену процедуру набрання чинності законом, в результаті якого положення Закону України “Про Конституційний Суд України” відновили свою дію в попередній редакції” (абзац п’ятий пункту 6 мотивувальної частини Рішення), є некоректною. У випадку із внесенням змін до Закону України “Про Конституційний Суд України”, що стали предметом розгляду у Конституційному Суді України, мало місце, з одного боку, внесення змін до так званого звичайного закону, а з іншого – змінені положення цього закону (до моменту визнання їх Конституційним Судом України неконституційними) так і не були реалізовані на практиці.

Істотне значення має та обставина, що норми Закону №2222 з часу набрання ним чинності фактично стали нормами Конституції України. Наголошую, що відповідно до Конституції України в редакції Закону №2222, починаючи з 1 січня 2006 року здійснювалася організація державної влади в Україні, зокрема формувалася Кабінет Міністрів України, реалізовувалися повноваження Президента України, Верховної Ради України (в тому числі з прийняття законів України) та Кабінету Міністрів України, призначалися і проводилися вибори народних депутатів України, Президента України, депутатів місцевих рад, а самі положення Конституції України в редакції Закону №2222 стали основою найрізноманітніших правовідносин, застосовувалися судами, у тому числі й Конституційним Судом України. Крім цього, приймаючи окремі акти, Конституційний Суд України неодноразово посилався і застосовував положення, які визнані неконституційними у Рішенні.

4. Приймаючи Рішення про визнання таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), Закону України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року №2222 “у зв’язку з порушенням конституційної процедури його розгляду та прийняття” (пункт 1 резолютивної частини Рішення), норми якого з часу набрання ним чинності стали нормами Конституції України, Конституційний Суд України мав би визначити у цьому Рішенні порядок і строки його виконання. При цьому обов’язковим суб’єктом процесу “порядку виконання Рішення” мала б бути визначена Верховна Рада України як законодавчий орган, до компетенції якого безпосередньо належить внесення змін до Конституції України (пункт 1 частини першої статті 85 Конституції України).

Такий підхід, на наш погляд, не тільки повною мірою відповідав би частині другій статті 70 Закону України “Про Конституційний Суд України”, згідно з якою Конституційний Суд України у разі необхідності має право визначити у своєму рішенні порядок і строки його виконання, а також покладати на відповідні державні органи обов’язок забезпечити це виконання, а й логічно узгоджувався б зі статтею 2 Закону України “Про Конституційний Суд України”, за якою “завданням Конституційного Суду України є гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України”.

Суддя Конституційного Суду України

П.СТЕЦЮК

**ВИСНОВОК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ “ЗА ДЕМОКРАТІЮ ЧЕРЕЗ ПРАВО”
(ВЕНЕЦІАНСЬКОЇ КОМІСІЇ)
“Про конституційну ситуацію в Україні”⁴
(17 грудня 2010р.)**

На основі коментарів:

пані Анжеліки НУССБЕРГЕР (Заступника члена, Німеччина)
пана Георга ПАПУАШВІЛІ (користувача, Грузія)
пана Євгена ТАНЧЕВА (члена, Болгарія)
пана Каарла ТУОРИ (користувача, Фінляндія)
пана Дідьє МАУСА (експерта, Франція)

I. Вступ

1. Листом від 21 жовтня 2010 року, пан Дік Марті, голова Моніторингового комітету Парламентської Асамблеї Ради Європи, звернувся до Венеціанської комісії з проханням надати висновок щодо конституційної ситуації в Україні.

2. Венеціанська комісія запропонувала пані А.Нуссбергер, і панам Д.Маусу, Г.Папуашвілі, С.Танчеву і К.Туорі виступити в якості доповідачів.

3. 29 і 30 листопада 2010 року делегація Венеціанської комісії відвідала Україну, щоб зустрітися з представниками різних органів влади, в т.ч. Конституційного Суду, Адміністрації Президента, Міністром закордонних справ, Міністром юстиції, Верховного Суду, а також представниками опозиції. Цей висновок ґрунтується на коментарях членів та експертів, а також на інформації, отриманій під час ознайомчої поїздки в Україну.

4. Цей висновок був прийнятий Венеціанською комісією на своєму 85 пленарному засіданні (м.Венеція, 17-18 грудня 2010р.).

II. Сфера цього Висновку

5. Цей запит слід розглядати на тлі нещодавніх конституційних змін в Україні. 30 вересня 2010 Конституційний Суд України прийняв рішення, в якому він визнав закон про внесення змін до Конституції №2222, прийнятий 8 грудня 2004р., неконституційним і зобов'язав привести у відповідність з попередньою Конституцією 1996 року усі прийняті пізніше закони.

6. Венеціанській комісії було запропоновано надати висновок щодо:

- конституційної ситуації в Україні після рішення Конституційного Суду від 30 вересня 2010р.;
- заходів, які необхідно вжити, щоб привести нові конституційні рамки у відповідність до європейських стандартів і норм.

7. Метою цього дослідження, отже, є не надання оцінки рішення Конституційного Суду, але вивчення його наслідків і вироблення рекомендацій на майбутнє, зокрема, для більш збалансованої та узгодженої конституційної реформи.

⁴ Неофіційний переклад.

III. Конституційні вдосконалення в Україні з 1996 року

8. Сучасна конституційна історія України відзначається політичним протистоянням і конкуренцією між різними групами всередині суспільства. У 1996р., незважаючи на окремі недоліки з юридичної точки зору, прийняття Конституції розглядалося як важливий крок у створенні базової інституційної структури країни і характеру нової держави.

9. Конституція 1996 року встановила президентсько-парламентську форму правління. Вона передбачає чіткий розподіл повноважень між президентом і парламентом, які обираються на фіксований чотирирічний термін і не мають функцій контролю за перебуванням на посаді один одного. Кабінет Міністрів підпорядковується президенту і підзвітний парламенту.

10. У своєму Висновку 1997р. щодо Конституції 1996р., Комісія зазначила, що “хоча Конституцією запроваджується сильна виконавча влада під керівництвом потужного Президента, присутні стримування і противаги, що має запобігти зверненню до авторитарних рішень. Принцип верховенства права також чітко відображено в тексті Конституції. Створення демократичного місцевого самоврядування, а також важлива роль, відведена Конституційному Суду, має сприяти створенню демократичної культури в Україні”. Комісія також відзначила, проте, що “ряд положень Конституції залишаються незадовільними з юридичної точки зору. Ці недоліки мають політичні причини і можуть бути пояснені тим, що це було необхідно для досягнення політичного компромісу з тим, щоб була ухвалена Конституція”.

11. Комісія, таким чином закликала Україну “взяти до уваги висновок комісії, а також відповідні стандарти Ради Європи” при реалізації цих положень Конституції. Вона підкреслила, що “Конституція повинна пройти перевірку на практиці, а складна економічна ситуація в Україні може затримати повне здійснення нових принципів і поставити під загрозу реалізацію позитивних досягнень тексту. Особлива увага повинна бути приділена прийняттю законодавства, яке забезпечить, що перехідні положення Конституції не призведуть до використання елементів старої системи протягом значного періоду часу (Висновки)”.

12. На практиці, однак, Конституція 1996р. призвела до концентрації влади в руках президента і до постійної конфронтації між законодавчою та виконавчою гілками влади.

13. Починаючи з 2003р., Венеціанська комісія виступала за всеосяжну конституційну реформу, яка підсилює повноваження парламенту, одночасно застерігаючи проти створення системи, яка не є чіткою (зрозумілою). У своєму висновку щодо трьох проектів законів, якими пропонувалися зміни до Конституції України, Комісія привітала і рішуче підтримала “зусилля, спрямовані на зміцнення позиції парламенту по відношенню до президента”, і підкреслила, що “... будь-яка обрана реформа системи управління повинна бути як можна більш чіткою, і її положення не повинні створювати місця для непотрібних ускладнень і політичних конфліктів” (параграф 93).

14. Комісія, а також ПАРЄ, були стурбовані, зокрема, постійною боротьбою за владу між різними органами держави, з яким країна зіткнулася з тих пір, як було проведено дуже спірний Всеукраїнський референдум в 2000р. Проект Закону про Кабінет Міністрів, розроблений з метою уточнити статус, повноваження і обов'язки Кабінету Міністрів, президента і парламенту, став символом того як виконавча та законодавча влади зайшли в глухий кут з конституційних питань.

15. Конституція 1996р. була змінена в грудні 2004р. Законом про внесення змін до Конституції №2222. Конституційні зміни надали потужний імпульс для трансформації

української політичної системи від президентсько-парламентської системи до більш парламентської. У своєму висновку на зміни до Конституції України, прийняті 8 грудня 2004р., Комісія високо оцінила позитивні зміни, пов'язані з цими поправками, зокрема, “збільшення парламентських рис політичної системи”. Попередні дуже сильні повноваження президента були суттєво ослаблені, але в дещо нелогічний спосіб. На думку Комісії, за Конституцією 2004р. “ряд положень, таких, як надання права законодавчої ініціативи і Кабінету міністрів і Президенту, роль президента в зовнішній і оборонній політиці може призвести до необґрунтованих політичних конфліктів і тим самим підірвати необхідне зміцнення верховенства права в країні. У цілому, прийняті конституційні зміни ще не повністю відповідають меті конституційної реформи, результатом якої має стати створення збалансованої і функціональної системи управління”.

16. Таким чином, Комісія підсумувала, що “з метою приведення Закону про внесення змін до Конституції у відповідність з принципами плюралістичної демократії та верховенства права, закон має стати предметом подальшого обговорення і деякі вдосконалення мають бути зроблені.”

17. Комісія також зазначила, що конституційні зміни були прийняті дуже швидко і з деякими процедурними порушеннями, в значній мірі цю думку поділяють багато політичних сил в країні. Таким чином, підкреслила Комісія у своєму висновку, що “час, необхідний для пошуку реального консенсусу між усіма політичними силами і громадянським суспільством для збалансованої та узгодженої конституційної реформи, що забезпечило б легітимність нової Конституції та політичної системи в Україні”.

18. Питання про подальшу конституційну реформу залишається ключовим на політичному порядку денному до цих пір.

19. В кінці 2007р., 102 депутати звернулися до Конституційного Суду України (далі – КСУ) з поданням про визнання закону про внесення змін до Конституції України №2222 неконституційним. Автори стверджували, що при ухваленні закону був порушений порядок його розгляду і прийняття, оскільки він був прийнятий в грудні 2004р. без отримання обов'язкового висновку Конституційного Суду України щодо його відповідності зі статтями 157 і 158 Конституції відповідно до вимог статті 159 Конституції. У своїй ухвалі від 5 лютого 2008р. Конституційний Суд України заявив, що, коли закон №2222 набув чинності 1 січня 2006р., його положення стали складовою частиною Конституції, а сам Закон втратив свою чинність. Таким чином, Суд відхилив це подання через його невідповідність вимогам до конституційного подання, передбаченим статтею 39 Закону про Конституційний Суд.

20. Зусилля з перегляду варіант Конституції 2004р. продовжувалися, і кілька нових проектів змін до Конституції були підготовлені різними політичними силами в країні. Венеціанська комісія знову була залучена в цей процес. У 2008р. вона надала висновок щодо так званого “Проекту Конституції Шаповала”, а роком пізніше, вона надала правову оцінку проекту конституції, представленій тодішнім президентом Ющенком. У цих висновках, Комісія вітала покращення, що містилися впрезидентському проекті у порівнянні з Конституцією 2004р., однак вважала, що це, здається, не досягає своєї головної мети – покласти край постійним інституційним конфліктам між головними органами держави. Це було обумовлено головним чином тим, що цей проект також підтримує напівпрезидентську систему з подвійною виконавчою владою, а сфери потенційних конфліктів між президентом і Кабінетом міністрів залишаються.

21. Через відсутність консенсусу, у жовтні 2009р., Верховна Рада України (парламент) вилучила всі пропозиції щодо змін до Конституції зі свого порядку денного.

22. У лютому 2010р., Янукович переміг на президентських виборах в країні. Тим не менш, формування нового уряду зіткнулося з деякими труднощами через те, що чисельність коаліції (у складі Партії регіонів Президента Януковича, однойменного блоку В.Литвина та Комуністичної партії) була на сім голосів менше необхідної більшості з 226 членів. На початку березня українська Верховна Рада внесла зміни до закону про Регламент в частині формування правлячої коаліції. Нові положення передбачали, що парламентська більшість створюється окремими депутатами, які підтримують таку коаліцію. Ці зміни до Регламенту дозволили сформувати нову правлячу коаліцію.

23. Ця законодавча поправка проте, як видається, суперечить статті 83 Конституції, згідно з якою правляча коаліція у Верховній Раді має бути сформована “коаліцією депутатських фракцій”, а не окремих депутатів. Відповідно до рішення Конституційного суду щодо конституційності статті 13 Закону про статус народних депутатів України, ухваленому в червні 2008р., вихід або навіть не входження до фракції політичної партії, за списком якої депутат був обраний, суперечить Конституції. За висновком суду, “перебування депутата парламентської фракції політичної партії (чи виборчого блоку партій), за списком якої він був обраний, є його конституційним обов'язком, а не правом”.

24. Проте, 6 квітня 2010р. – прийнявши рішення за поданням від ряду опозиційних депутатів, які просили дати офіційне тлумачення статті 83 Конституції та перевірити конституційність статті 59 Закону про Регламент Парламенту – КСУ, здається, дав інше тлумачення з цього питання, який йде у напрямі надання дозволу окремим депутатам у Верховній Раді України прийняти участь у формуванні парламентської коаліції.

25. Згодом, у липні 2010р., 252 народних депутати України звернулися до Конституційного суду з проханням визнати таким, що не відповідає Конституції закон про внесення змін до Конституції №2222 (далі “Закон №2222”). Знову ж, підставою для визнання неконституційним цього Закону стало порушення конституційної процедури його прийняття (тобто стаття 159 Конституції).

26. Як згадувалося вище, 30 вересня 2010р. Конституційний Суд України прийняв рішення (далі “Рішення 30 вересня”) про визнання закону №2222 неконституційним “через порушення конституційної процедури його розгляду і прийняття”. Головним аргументом є те, що Верховна Рада перевищила свої повноваження, закріплені у статті 159 Конституції, оскільки вона не може змінити Конституцію без висновку Конституційного суду. Справді, у відповідності зі статтею 159 Конституції, проект закону про внесення змін до Конституції може бути розглянутий Верховною Радою “після отримання висновку Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту вимогам статей 157 і 158 цієї Конституції”. У зв'язку з цим, Конституційний Суд може проаналізувати три питання: чи не “скасовуються або обмежуються права людини і громадянина? Чи не спрямовані зміни до Конституції на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України? Чи не вносилися раніше такі конституційні зміни?”

27. Рішення Конституційного Суду від 30 вересня базується виключно на аналізі відмінностей між Законом №2222 та Законом №4180, оскільки лише останній, але не попередній отримав висновок Конституційного суду. Суд не розглядав ці поправки на відповідність вимогам статей 157 і 158 цієї Конституції.

28. На підставі позиції Конституційного суду, висловленій в рішенні 30 вересня, здається, що з 1 жовтня 2010р. в Україні в силі варіант Конституції 1996р.

IV. Оцінка поточної конституційної ситуації

1) Рішення Конституційного Суду 30 вересня

29. Це не завдання Венеціанської комісії переглядати рішення національних конституційних судів, які мають повноваження забезпечити остаточне тлумачення Конституції. Тому Комісія утримується від висловлення позиції щодо того чи є рішення суду правильним чи ні. Тим не менше, кілька загальних зауважень видаються доцільними.

30. Не існує загальноприйнятого стандарту в порівняльному конституційному праві стосовно участі конституційних судів у конституційному процесі внесення змін до Конституції. У своїй останній доповіді про конституційні зміни, Венеціанська комісія зазначила, що в той час як деякі європейські країни явно передбачають таку можливість, судовий перегляд прийнятих конституційних змін є відносно рідкісним процедурним механізмом. У деяких країнах, судовий перегляд конституційних змін в теорії можливий, але ніколи не застосовувався на практиці. В інших країнах, він був відхилений на тій підставі, що суди як державні органи не можуть ставити себе вище конституційного законодавця, який діє як конституційна влада. Системою, яка рішуче відкинула судовий перегляд конституційних змін, є французька система, за якої такий перегляд не входить до компетенції Конституційного суду (або будь-якого іншого суду), оскільки конституційний законодавець є сувереном, тому конституційні зміни не можуть бути предметом розгляду інших органів (які самі створені відповідно до Конституції).

31. Хоча українські Конституції (у обох версіях, і 1996р., і 2004р.) явно передбачають обов'язковий попередній розгляд проекту закону про конституційні поправки (див. вище, пункт 24), вони нічого не говорять про можливість КСУ переглядати конституційні поправки, після того як вони вступили в силу. У 2006р. змінами до Закону про Конституційний Суд України спеціально були виключені "закони України, якими вносяться зміни до Конституції України" з юрисдикції КСУ.

32. Такий перегляд став можливим завдяки рішенню КСУ, прийнятому в червні 2008р., згідно з яким суд визнав положення Закону про Конституційний Суд неконституційним.

33. У зв'язку з цим, Венеціанська комісія відмічає очевидні невідповідності в прецедентному праві КСУ: як згадувалося вище, в рішенні прийнято всього за чотири місяці до цього (у лютому 2008р.), КСУ відзначив, що після набуття ними чинності, конституційні зміни стали невід'ємною частиною Конституції і Закон, яким вони внесені, припиняє своє існування (див. вище, у пункті 19 цього висновку).

34. Комісія також відзначає, з деяким подивом, що рішення від 30 вересня не містить відсилань до рішення лютого 2008р. і не пояснює різницю між конституційним поданням 2007., і поданням липня 2010р.

35. Вона також вважає вельми незвичайним, що такі далекосяжні конституційні зміни, які зокрема передбачають зміну політичної системи країни – від парламентської системи до парламентсько-президентської – були оголошені неконституційними рішенням Конституційного Суду через 6 років. Комісія відзначає, при цьому, що ні Конституція України, ні Закон про Конституційний Суд не передбачає граничного терміну для оскарження конституційності закону до КСУ.

36. Оскільки Конституційні суди зобов'язані діяти в рамках Конституції і не можуть стояти над нею, такі рішення порушують важливі питання щодо демократичної легітимності та верховенства права.

37. Цілком очевидно, що зміна політичної системи країни, яка ґрунтується на рішенні Конституційного Суду, не має такої легітимності, яка може бути досягнута тільки в результаті звичайної конституційної процедури внесення змін до конституції і попереднього відкритого і всебічного громадського обговорення. Як підкреслювалося у Висновку Комісії 2005р. щодо внесення змін до Конституції України "надання часу, необхідного для пошуку реального консенсусу між усіма політичними силами і громадянським суспільством для збалансованої та узгодженої конституційної реформи забезпечили б легітимність нової Конституції і політичної системи в Україні".

38. На думку Венеціанської комісії, судова практика Конституційного Суду повинна бути послідовною і ґрунтуватися на переконливих аргументах для того, щоб бути прийнятою народом. Зміни в судовій практиці мають бути обґрунтованими і аргументованими з тим, щоб не підірвати правову визначеність. Принцип правової визначеності, як один з ключових елементів верховенства права, також вимагає, щоб при оголошенні конституційних змін неконституційними час, що минув з моменту їх прийняття, брався до уваги. Більше того, коли рішення суду ґрунтується тільки на формальних або процедурних підставах, основний ефект від такого рішення також повинен бути взятий до уваги. Іншими словами, остаточне рішення має бути засноване на критерії пропорційності, відповідно до якого вимога дотримання конституційності повинна бути збалансованою відносно негативних наслідків скасування конституційних змін.

39. Нарешті, важливо також при прийнятті такого рішення включити однозначні передані положення та встановити чіткі терміни для приведення законодавства та функціонування державних органів у відповідність з діючою Конституцією.

2) Правові наслідки рішення Конституційного суду

40. Основним наслідком Рішення Конституційного Суду від 30 вересня є відновлення раніше існуючих правових норм Конституції 1996р.

41. У деяких країнах, принцип автоматичного відновлення вже існуючих правових норм явно закладений в їх конституціях. У деяких інших, з системами внесення змін до Конституції огляду, схожими на українську систему, таких як Болгарія, наприклад, принцип автоматичного відновлення попередніх норм був проголошений через практику Конституційного Суду. В обох випадках, однак, це відноситься тільки до норм більш низького за конституційний рівня, а не до Конституції як такої.

42. Хоча українська Конституція не містить конкретних положень щодо цього питання, рішення від 30 вересня дає відповідь на це питання у своїй мотивувальній частині, де зазначається, що "... визнання Закону №2222 неконституційним у зв'язку з порушенням процедури його розгляду та прийняття означає поновлення попередньої редакції норм Конституції України, які були змінені і виключені Законом №2222 (стор.12)".

43. Кілька неясностей, що стосуються наслідків рішення від 30 вересня, залишаються.

Наприклад, КСУ не дав відповіді на питання щодо функціонування державних органів: Прем'єр-міністр, який був обраний на посаду згідно з порядком, що містився у версії Конституції 2004р., зараз може бути знятий з посади без згоди парламенту.

44. Однак, лише два основних питання розглядаються в цьому Висновку: термін повноважень парламенту і приведення національного законодавства у відповідність з Конституцією 1996р.

а) Термін повноважень парламенту

45. І президент, і парламент були обрані на основі конституції 2004р.: парламент у вересні 2007р. строком на п'ять років, а президент в січні 2010р. строком на п'ять років. Згідно Конституції 1996р., яка відповідно до рішення КСУ є зараз чинною, термін повноважень парламенту складає чотири роки, що буде означати, що наступні парламентські вибори мають відбутися навесні 2011р., тобто в останню неділю березня четвертого року повноважень депутатів (стаття 77 Конституції). З іншого боку, відповідно до редакції Конституції 2004р. чергові вибори до Верховної Ради України відбуваються в останню неділю останнього місяця п'ятого року повноважень народних депутатів (стаття 77 Конституції), тобто у вересні 2012р.

46. Така ситуація стала підставою для двох останніх конституційних подань.

47. На початку жовтня, парламентська більшість внесла проект про внесення змін до Конституції, яким передбачається збільшення терміну повноважень парламенту та органів місцевого самоврядування на один рік (з чотирьох до п'яти років). Такий крок парламенту може бути витлумачений як опосередковане визнання того факту, що за нинішніх обставин, термін парламентських повноважень складає чотири роки.

48. Відповідно до конституційних положень щодо внесення змін до Конституції, цей проект конституційних змін був направлений до КСУ для надання висновку. Суд дав позитивний висновок на цей проект змін 19 листопада 2010р. Однак, остаточне затвердження цієї конституційної зміни відбудеться не раніше початку лютого 2011р. (коли наступна сесія парламенту почнеться).

49. Паралельно з цим, Центральна виборча комісія (далі, "ЦВК"), яка має оголошити формальний старт виборів за 105 днів до дати виборів (тобто 22 листопада 2010р., у разі, якщо застосовується Конституція 1996 року), звернулася до Конституційного Суду з поданням про офіційне тлумачення статті 77 Конституції. На момент написання цього висновку, справа все ще знаходиться на розгляді Конституційного суду, і ЦВК ще не оголосила початок виборчої кампанії.

50. Це не завдання Венеціанської комісії спекулювати щодо майбутнього рішення Конституційного Суду України з цього питання. Вона хотіла б підкреслити, проте, що воно має величезне значення для відновлення правової визначеності, подолання конституційної кризи і забезпечення законного підґрунтя для здійснення влади в країні.

51. У самій Конституції не вказано, хто повинен визначити дату парламентських виборів. Верховна Рада наділена повноваження визначити дату президентських і місцевих виборів, але не своїх власних. КСУ є єдиним органом, уповноваженим давати офіційне тлумачення конституції. У минулому році КСУ було запропоновано висловити свою думку відносно конституційного подання Президента України Віктора Ющенка щодо дати президентських виборів. У своєму рішенні КСУ заявив, що у визначенні дати виборів, він керувався нормою Конституції, що є чинною на день, коли приймалося рішення. Оскільки стаття 17.1 Закону про вибори Президента і рішення Верховної Ради про призначення чергових виборів Президента України відтворювали формулювання варіанту Конституції 1996р., суд визнав обидва акти такими, що суперечать частині статті 103 Конституції в редакції 2004р., яка була чинною на той час.

52. Венеціанська комісія хотіла б нагадати про важливу роль конституційних судів в реалізації на практиці демократії, верховенства права та захисту прав людини. Державні Конституційні суди є органами, які можуть шляхом тлумачення положень Конституції запобігти свавілля влади, даючи найкраще з можливих тлумачень конституційної норми на даний момент часу.

53. Комісія дуже сподівається, що КСУ, як єдиний орган, уповноважений давати офіційне тлумачення конституції держави, прийме своє рішення з цього питання дуже скоро і бажано до кінця року, сприяючи тим самим забезпеченню верховенства права та стабільності в країні у важкий момент її конституційної історії.

б) Приведення законодавства у відповідність з редакцією Конституції 1996р.

54. У відповідності з рішенням суду від 30 вересня, державні органи повинні "терміново" привести нормативно-правові акти у відповідність з Конституцією 1996р. Знову ж таки, відсутність перехідних положень або конкретних часових термінів спровокували правову невизначеність і стали предметом протистоянь між більшістю і опозицією.

55. У ході свого візиту в Україні, представники української влади повідомили Комісії, що процес законодавчої реформи майже завершено і більшість відповідних законів вже змінені і приведені у відповідність до Конституції 1996р. Нещодавно прийнятий закон про Кабінет Міністрів спрямований на вирішення основних питань у цьому зв'язку.

56. Серед іншого, закон про Кабінет Міністрів наділяє президента повноваженням призначити прем'єр-міністра, за згодою більше ніж половини від конституційного складу парламенту (стаття 8), та членів уряду за поданням (пропозицією) Прем'єр-міністра (стаття 9). Кабінет Міністрів є відповідальним перед Президентом України, підконтрольним і підзвітним парламенту (ст. 1 ч. 3). Повноваження Уряду можуть бути припинені в результаті прийняття вотуму недовіри, рішення президента про відставку Кабінету Міністрів, відставки прем'єр-міністра або його/її смерті (стаття 12). Крім того, уряд повинен піти у відставку після обрання нового президента (стаття 11). Програма Кабінету, заснована на передвиборній програмі президента, має бути представлена на затвердження Верховної Ради (частини 1 і 2 статті 10).

57. Закон про Кабінет Міністрів України має вирішальне значення для функціонування виконавчої гілки влади в країні. Тому особливо важливо, щоб його положення повністю узгоджувалися з чинною Конституцією. Венеціанська комісія не мала можливості оцінити цей новий закон у деталях. Вона хотіла би, однак, зазначити, що ряд положень закону по всій видимості дають привід для занепокоєння. Це три таких положення:

58. По-перше, відповідно до частини 2 статті 25 Кабінет Міністрів забезпечує, зокрема, виконання Президентом України актів, а також наданих Президентом України "доручень". Ряд співрозмовників, з якими зустрічалися під час візиту до Києва в листопаді, повідомили Комісії, що на практиці такого роду "доручення" можуть бути надані як Кабінету Міністрів в цілому, так і окремим міністрам в уряді. Це повноваження однак, не передбачено в статті 116 Конституції 1996р.

59. По-друге, президентські акти в межах встановлених повноважень повинні бути "підтвержені" прем'єр-міністром і відповідальним міністром "шляхом скріплення їх підписами" у п'ятиденний строк з дня надходження акта для скріплення (ст. 25 ч. 3). У зв'язку з цим Комісія нагадує, що вимога контрасигнації передбачає встановлення обмежень щодо дискреційних повноважень президента в деяких сферах і запобігає від здійснення ним його власної особистої політики. Хоча обговорюване положення явно належить до механізму контрасигнації, передбаченого Конституцією (частина друга статті 106), таке формулювання і дуже короткий термін може підірвати його актуальність на практиці. Крім того, закон про Кабінет Міністрів нічого не говорить про можливі юридичні наслідки відмови прем'єр-міністра/відповідального міністра скріпити підписом акт глави держави.

60. Це положення є особливо актуальним, оскільки як повідомили комісію деякі представники української влади та опозиції, на практиці механізм контрасигнації застосовується дуже рідко, якщо застосовується взагалі. Таким чином, Комісія настійно рекомендує запровадити ефективне використання цього важливого принципу на практиці.

61. По-третє, частина перша статті 42 дає Президенту також право призначати “заступників міністрів” за пропозицією прем’єр-міністра. Знову ж таки, ця новела, здається, виходить за межі Конституції 1996р.

62. Ці зміни чітко спрямовані на зменшення впливу парламенту та посилення контролю президента над діяльністю уряду. Крім того, новий закон про Кабінет Міністрів, а також весь процес гармонізації законодавства у відповідності з Конституцією 1996р. зустріли досить різку критику від різних сил в державі. Під час візиту Комісії до Києва, декілька співрозмовників засудили поспішність у прийнятті та здійсненні законодавчих реформ, що в результаті призвело до кількох порушень звичайних юридичних процедур. Таким чином, було відзначено, що серед інших, цей новий закон про Кабмін набрав чинності 7 жовтня 2010р., всього через шість днів після прийняття рішення КСУ, очевидно, без дотримання при цьому всіх процедурних етапів. Це здається, демонструє, що новий проект закону був підготовлений заздалегідь.

63. Не бачачи Регламенту парламенту та не маючи більш докладної інформації про різні етапи процедури прийняття законів в парламенті, для Венеціанської комісії видається неможливим коментувати це питання. Слід нагадати, проте, що варіант Конституції 2004р. був анульований саме через недотримання процедури при ухваленні змін до нього. Швидкість в прийнятті законодавчих реформ для того, щоб привести законодавство у відповідність з діючою Конституцією не повинна досягатися за рахунок належних демократичних процедур і належного консультативного процесу. Слід мати на увазі, що всі закони, прийняті з порушенням певних правил процедури можуть бути скасовані у будь-який час, у Конституційному суді. Це створює правову невизначеність і несумісне з європейськими стандартами, зокрема з верховенством права.

3. Подальші кроки, необхідні для приведення нової конституційної структури у відповідність до європейських стандартів і норм

64. Основною проблемою в Україні протягом більше як десятиліття були неідеальні інституції, нестача стримувань і противаг, особливо щодо повноважень Президента, постійні зіткнення між державними органами та інтенсивні суперечки щодо Конституції. Враховуючи нинішні політичні реалії, посилення повноважень президента може стати перешкодою для створення справді демократичних структур і в кінцевому підсумку призвести до надмірно авторитарної системи, про що уже зазначалося у висновку Венеціанської комісії щодо проекту Конституції України, схваленому 11 березня 1996р.

65. З огляду на це, поточна конституційна ситуація і рішення від 30 вересня не повинні використовуватися в якості причини, щоб уникнути всеосяжної конституційної реформи, до якої закликають зокрема, Парламентська Асамблея Ради Європи і Європейський Союз. Цілком очевидно, що поточне конституційне поле держави, засноване на рішенні конституційного суду не має достатньої легітимності, яка може бути досягнута лише в результаті звичайної конституційної процедури внесення змін до Конституції у Верховній Раді.

66. На думку Венеціанської комісії, всеосяжна конституційна реформа в Україні повинна зміцнити стабільність, незалежність та ефективність державних інститутів за допомогою чіткого розподілу повноважень та ефективних стримувань і противаг. Вона також має запровадити додаткові механізми і процедури парламентського контролю за діями і намірами виконавчої влади.

67. Більше того, справжня конституційна реформа має вирішальне значення для забезпечення того, щоб законодавчі пакети реформ, які в даний час розробляються, в повній мірі відповідали європейським стандартам і цінностям. Це стосується, перш за все, реформи судової системи. Останній висновок Венеціанської комісії відзначив кілька проблемних положень у Конституції, які є перешкодою для більш всеосяжної реформи. Крім того, конституційні зміни повинні також сприяти терміново необхідній реформі місцевого самоврядування. Нарешті, якщо повернення до редакції Конституції 2004р. мало зробити реформу прокуратури – зобов’язання України перед Радою Європи – простішим, подальші зміни також вимагаються у зв’язку з цим.

68. Насправді, перехідні положення Конституції 1996р. не можуть більше використовуватися як обґрунтування для підтримки стану справ, що повинен був змінитися цим текстом. Це стосується, звичайно реформи прокуратури, а також реформи кримінального процесу.

ВИСНОВОК

69. Сучасна конституційна історія України відзначена постійними викликами і справами знайти правильний баланс повноважень між Президентом, Кабінетом Міністрів і парламентом. Дуже швидко стало очевидним, що текст Конституції 1996р., беручи до уваги реалії в Україні, не здатний забезпечити достатні стримування і противаги, і що існує небезпека авторитарної президентської системи. Венеціанська комісія у зв’язку з цим вже в 2003р. висловила на підтримку зусиль щодо конституційної реформи. Ці зусилля призвели до прийняття в 2004р. змін до конституції. Зміни, принесені цими поправками до Конституції можна було втати як такі, в принципі, однак не можна було назвати їх логічними (когерентними) або чітко продуманими. Тому ці зміни призвели до зростання напруженості, особливо між Президентом і Кабінетом Міністрів.

70. Відновлення за рішенням Конституційного Суду України варіанту Конституції 1996р. ставить питання про легітимність дій у минулому, оскільки інституції України працювали протягом кількох років на основі конституційних норм, пізніше визнаних неконституційними. Це також ставить питання легітимності щодо діючих державних інституцій, оскільки і президент і парламент були обрані відповідно до конституційних норм, які більше не визнаються дійсними. Президент України, після цього рішення, має набагато більше повноважень, ніж могли передбачити виборці, коли він обирався. Діяльність основних державних органів у даний час базується на основі правил, змінених судом, а не на правилах, змінених Верховною Радою України як демократичним легітимним органом.

71. Питання навколо терміну повноважень і виборів є досить складними і двозначними, і кожне рішення в цьому напрямку повинно бути засноване на чітких і переконливих аргументах для того, щоб бути прийняте народом. У зв’язку з тим, що авторитетне

тлумачення положень Конституції стосовно наступної дати парламентських виборів, видається, необхідним, Венеціанська комісія вважає, що рішення Конституційного Суду України може дати відповідь на це питання.

72. Комісія також вважає вкрай важливим для української влади бути вірним принципу верховенства права і дотримуватися всіх правил процедури при розгляді та ухваленні змін до національного законодавства з метою приведення його у відповідність до Конституції, в т.ч. шляхом повного залучення опозиційних партій до цього процесу. Таке законодавство не повинно використовуватися в цілях розширення повноважень державних органів за рамками тих, що передбачені текстом редакції Конституції 1996р., як це нещодавно мало місце під час прийняття Закону про Кабінет Міністрів.

73. На думку Венеціанської комісії, недавня політична та конституційна кризи в Україні ще раз показали, наскільки терміново істинна і всеосяжна конституційна реформа необхідна в цій країні. Комісія закликала до такої реформи вже кілька разів, і підкреслила необхідність забезпечення легітимності будь-якої конституційної реформи в Україні. Така легітимність може бути досягнута, тільки якщо конституційні зміни будуть внесені після широкої, відкритої та вільної суспільної дискусії за участю опозиції та громадянського суспільства, і в суворій відповідності з конституційними положеннями про внесення змін на основі рішень кваліфікованої більшості Верховної Ради. Конституція, яка не базується на великій угоді всіх діючих політичних гравців у країні не може привести до політичної стабільності, що ми бачили протягом останніх років.

74. Венеціанська комісія настійливо закликає Українську владу забезпечити, щоб така конституційна реформа була спрямована на ефективне посилення стабільності, незалежності та ефективності державних органів через чіткий розподіл повноважень та ефективні стримування та противаги. Вона також має запровадити додаткові механізми та процедури парламентського контролю над діями та намірами виконавчої влади. Така конституційна реформа також має включати зміни до положень щодо правосуддя з тим, щоб “закласти солідний фундамент для сучасного та ефективного судочинства у повній відповідності з Європейськими стандартами”.

75. Нарешті, як назначила Комісія у своїй недавній Доповіді про зміни до Конституції, “до тих пір, поки спеціальні вимоги про внесення змін до конституції в Європі дотримуватимуться та поважатимуться, це є і буде достатньою гарантією від зловживань. У більшості країн такі рішення вимагають кваліфікованої більшості виборних представників у парламенті, а також ряду інших вимог. Конституційні рішення, прийняті після такої процедури будуть в цілому користуватися дуже високим ступенем демократичної легітимності, – які суд зможе вкрай неохоче скасовувати”.

76. Венеціанська комісія у зв'язку з цим закликає органи влади України брати участь у процесі конституційних змін, який буде заснований на звичайній конституційній процедурі необхідній для внесення конституційних змін і на основі демократичної участі всіх суб'єктів суспільства, яких це стосується.

77. Венеціанська коаліція готова надати сприяння у вирішенні цього важливого завдання, якщо українська влада звернеться по таку допомогу.

СПІЛЬНИЙ ВИСНОВОК⁵ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ “ЗА ДЕМОКРАТІЮ ЧЕРЕЗ ПРАВО” (ВЕНЕЦІАНСЬКОЇ КОМІСІЇ) та ДИРЕКЦІЇ ЗІ СПІВПРАЦІ ГЕНЕРАЛЬНОГО ДИРЕКТОРАТУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ПРАВОВИХ ПИТАНЬ РАДИ ЄВРОПИ щодо Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо недопущення зловживань правом на оскарження”

(15-16 жовтня 2010р.)

На основі коментарів:

пані Лорени БАХМАЙЄР (експерта, Німеччина)

пана Штефана ГАССА (експерта, Дирекція з співпраці)

пана Джеймса ГАМІЛЬТОНА (тимчасового члена Комісії, Ірландія)

пані Ганни СУХОЦЬКОЇ (члена Комісії, Польща)

1. Вступ

1. Листом від 28 червня 2010р., Голова Моніторингового комітету ПАРЕ, М-р Дік Марті звернувся з проханням надати висновок щодо Закону №2181 “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо недопущення зловживань правом на оскарження” (CDL(2010)067). Цей Закон було прийнято Верховною Радою України 13 травня 2010р. Цим же листом М-р Дік Марті звернувся з проханням надати висновок по законопроекті “Про судоустрій та статус суддів” CDL-AD (2010)026.

2. Венеціанська комісія запропонувала М-ру Гамільтону та М-іс Сухоцькій виступити доповідачами (CDL(2010)085 та 086). В рамках Спільної програми Європейського Союзу та Ради Європи “Прозорість та ефективність судової системи в Україні” (TEJSU Project)⁶, Дирекція з співпраці Генеральної дирекції з прав людини та правових питань Ради Європи запросила М-с Бахмайєр та М-ра Гасса виступити доповідачами з питання стосовно висновку (DGHL(2010)19).

3. Венеціанська комісія виражає подяку USAID в Києві за допомогу в перекладі обох відповідних законів.

4. 1 жовтня 2010р., Конституційний Суд України ухвалив рішення, яким визнав неконституційними зміни, внесені до Конституції України у 2004р., у зв'язку з чим чинною є Конституція України в редакції 1996р. Ця зміна в конституційному регулюванні не впливає на зміст цього висновку, оскільки розділ “Правосуддя” Конституції України у 2004р. не змінювався.

5. 4 та 5 жовтня 2010р. Офісом Спільної програми в Києві та Венеціанська комісія організували зустрічі з різними причетними органами влади, а також з представниками громадянського суспільства. Цей висновок ґрунтується на коментарях членів Комісії та експертів, а також враховує результати проведених зустрічей.

6. Цей Висновок був схвалений Венеціанської комісією на 84-му пленарному засіданні (Венеція, 15-16 жовтня 2010р.).

⁵ Неофіційний переклад.

⁶ This document has been produced with the financial assistance of the European Union. The views expressed herein reflect the opinion of the Venice Commission but can in no way be taken to reflect the official opinion of the European Union. It may not under any circumstances be used as a basis for any official interpretation that may be used, in the light of the legal instruments mentioned, in proceedings against the governments of the member states, the statutory organs of the European Union, the Council of Europe or any other body set up under the European Convention on Human Rights. The Venice Commission would like to thank the USAID project for their help with the preparation of translations into English of the legislation under consideration

1. Загальні положення

7. Законом, що аналізується, внесено зміни до трьох різних законів: КУпАП (доповнено статтею 188-32); КАС України (зміни до статей 18, 19, 24, 117 та 171) та Закону про Вищу раду юстиції.

8. Залишається незрозумілим, чим викликана необхідність внесення цих змін. У пояснювальній записці говориться тільки про те, що існуючий порядок є нечітким і необхідно уточнити його з тим, щоб “унеможливити зловживання правом на судове оскарження”, без подальшого пояснення. Жодних прикладів передбачуваних зловживань не наводиться.

Під час зустрічей з органами влади в Києві, декілька пояснень було надано щодо необхідності цих змін, зокрема надмірна тривалість судового провадження, недієздатність судів та корупція; була запропонована необхідність уникнення так званої “подвійної касації”, тобто касаційного слухання у Вищому спеціалізованому суді, після того апеляція надходить до Верховного Суду у справах передбачених законом. Разом з тим, це не є достатнім обґрунтуванням обмеження можливості апеляційного та касаційного оскарження рішень адміністративних судів до Верховного суду у справах, передбачених цим законом. Цим законом регулюється порядок судового оскарження рішень Вищої ради юстиції, Президента та Верховної Ради, в основному з питань притягнення до відповідальності та звільнення суддів, про заборону політичних партій, рішень Національного банку, які стосуються введення тимчасової адміністрації чи ліквідації банку, тощо. Очевидно, що всі ці справи є справами найвищої важливості, які також часто мають політичне забарвлення.

9. Інше питання, що викликає стурбованість, – це відповідність цього закону Конституції України. Враховуючи, що частиною 8 статті 129 Конституції передбачено перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку “крім випадків, встановлених законом”, виглядає недоречним, що звичайним законом можна виключити справи найбільшої важливості з процедури перегляду в апеляційному та касаційному порядку без надання будь-якого обґрунтування щодо необхідності цього. У деяких інших аспектах, закон слідує Конституції, і це також є джерелом проблем з точки зору відповідності європейським стандартам.

2. Зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення

10. Лише одна стаття була внесена до КУпАП цим Законом: стаття 188. Це положення передбачає, що невиконання законних вимог Вищої ради юстиції щодо надання інформації тягне за собою накладення адміністративного стягнення. Розмір штрафу визначений не у фіксованій сумі, а залежить від розміру доходу особи, що притягається до відповідальності. Закон визначає, яким має бути відсоток цього доходу, щоб стягнути штраф.

11. Це положення впливає зі статті 25 Закону про Вищу раду юстиції⁷, яке надає право ВРЮ запитувати інформацію від будь-яких державних чи приватних установ, а також від громадян для виконання своїх повноважень. Ця інформація має бути надана протягом 10 днів з дня отримання запиту. Окремо у частині 4 статті 25 зазначається: “Відмова у наданні ВРЮ копій судових справ, а так само умисне надання неправдивої інформації тягне за собою відповідальність, передбачену законом”.

12. Спочатку ми торкнемося питання законності введення санкцій, а потім змісту статті 25, яка викликає стурбованість з точки зору суддівської незалежності.

⁷ Для підготовки цього Висновку експерти використовували редакцію закону від 13 травня 2010р.

13. Стаття 188 КУпАП є механізмом забезпечення ефективності виконання обов’язків, передбачених статтею 25 Закону про Вищу раду юстиції. Для виконання своїх повноважень, передбачених статтею 131 Конституції, ВРЮ може потребувати доступу для інформації від інших органів влади чи навіть від приватних компаній, організацій чи громадян. Логічним є, якщо закон передбачає введення санкцій за недотримання порядку взаємодії з ВРЮ. Зазвичай, відмова співпрацювати є порушенням обов’язків державних службовців та інших членів публічної адміністрації, іншими словами, існує загальне правило необхідності взаємодії між публічними органами та установами. Отже, встановлення відповідальності за відмову виконувати вимоги державного органу, у даному випадку ВРЮ є нормальною практикою, за умови, що дотримуються 3 таких основних вимоги: 1) ці вимоги є законними та обґрунтованими; 2) ці санкції є пропорційними правопорушенню; і що 3) процедура застосування цих санкцій відповідає стандартам справедливості.

14. Крім того, Закон також може зобов’язати приватних осіб чи організації співпрацювати з ВРЮ у разі, якщо це зобов’язання співпрацювати виправдано суспільними інтересами, як то належний захист та функціонування судової системи. Разом з тим, вимога до співпраці у будь-якому разі має бути обмежена справами чи повноваженнями, що їх виконує ВРЮ. Потреба в інформації має бути збалансованою з необхідністю дотримання фундаментальних прав особи, що можуть обмежуватися або порушуватися у випадку надання цієї інформації. Заходи збереження конфіденційності та захисту персональних даних мають бути встановлені з тим, щоб забезпечити адекватні запобіжники для запобігання порушенню прав осіб, що співпрацюють з ВРЮ.

3. Зміни до Кодексу адміністративного судочинства

15. Зміни до КАСУ, внесені Законом №2181 в основному стосуються судового контролю над адміністративними, нормативно-правовими та індивідуальними актами вищих органів влади в Україні.

16. Існує проблема узгодженості та відсутність ясності в цьому питанні. Дійсно, частина 4 статті 20 КАСУ передбачає, що “Верховний суд переглядає рішення адміністративних судів у виняткових випадках”. Виходячи з цього положення, Верховний Суд, як видається, має повноваження для перегляду рішень адміністративних судів у певних випадках. Хоча це положення і не було виключено внесеними змінами, **воно однозначно має бути виключено**, оскільки згідно нової редакції частини 5 статті 171¹ рішення, про які йдеться у цій статті (рішення ВРЮ, дії чи бездіяльність Верховної Ради України, Президента України, ВРЮ) можуть бути оскаржені до Вищого адміністративного суду України. У частині 6 статті 171¹ Закон №2181 прямо передбачає, що рішення ВАСУ “є остаточним і не може бути переглянутим в апеляційному чи в касаційному порядку”. Видається, що цим положенням чітко виключається можливість перегляду таких рішень в порядку частини 4 статті 20 КАСУ.

17. Більше того, це важко узгоджується зі статтею 18 КАСУ в редакції Закону №2181. Відповідно до нової редакції частини 4 статті 18 КАСУ ВАСУ “діючи як суд першої інстанції”, має компетенцію щодо розгляду спорів про встановлення Центральною виборчою комісією результатів виборів та всеукраїнського референдуму, так само як і щодо спорів про визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності ВРУ, Президента України та ВРЮ. Видається, що це має означати, що якщо ВАСУ виступає тут як суд першої інстанції, має бути можливість перегляду таких справ і в апеляційному суді. Разом з тим, нова стаття 171¹ здається виключає будь-яку можливість апеляції, оскільки рішення ВАСУ проголошуються остаточними і такими, що не можуть бути переглянуті.

18. Необхідне більш чітке і системне регулювання для полегшення розуміння і правильного застосування цих правових положень. Як зазначалося вище, нова частина 4 статті 18 уточнює частину 4 статті 97 Закону про судоустрій і статус суддів, у якій йдеться про те, що “Рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України може бути оскаржено до суду в порядку, передбаченому процесуальним законодавством”.

19. Що стосується компетенції Вишого адміністративного суду з розгляду спорів, у яких оскаржуються рішення, дії чи бездіяльність Президента України, Верховної Ради України та ВРЮ частиною 2 статті 171¹ встановлено, що “окрема судова палата створюється у ВАСУ” для розгляду цих справ, справи вирішується колегією суддів у складі не менше п’яти суддів цієї палати протягом розумного строку, але не пізніше одного місяця після відкриття провадження у справі. Стосовно “створення окремої палати”, має бути точно передбачено, що така палата і її склад (судді, які працюють в її складі), відповідають вимогам фундаментального “права на суд, встановлений законом”. Формування цієї палати, з огляду на важливість справ, які вона розглядає, має бути в об’єктивний спосіб передбачено в Законі. В іншому випадку, зростають ризики як для незалежності та неупередженості правосуддя, так і для політичних втручань.

20. Мета уникнути затримок при здійсненні провадження окремою судовою палатою ВАСУ при вирішенні спорів, передбачених статтями 171 та 171¹, чітко простежується в цьому Законі: неможливість зупинення оскаржуваного акту, максимальна час для прийняття рішення по справі – один місяць і відсутність можливості подальшого перегляду в апеляційному чи касаційному порядку. Ці положення можуть сприяти швидкому вирішенню справи і таким чином перешкодити зловживанням правом на судовий розгляд з метою запобігти реалізації оскаржуваних актів. Разом з тим, з огляду на важливість та складність окремих з цих справ, які розглядатиме спеціальна палата, одного місяця може не вистачити, беручи до уваги при цьому і те, що рішення цього суду буде остаточним і не підлягає подальшому перегляду в апеляційному чи касаційному порядку. Виключення можливості перегляду рішення може виявитися корисним для прискорення судового провадження, однак при цьому можуть виникнути проблеми щодо повноважень, якими наділяється ця окрема палата. Знову, процедура призначення суддів до складу цієї палати має бути прозорою і об’єктивною. У цьому випадку положення частини 5 статті 116 Закону про судоустрій і статус суддів є недостатніми (рішення приймається зборами суддів цього суду на підставі пропозиції голови суду).

21. Насамкінець, законом вносяться зміни до статті 117 КАСУ, згідно яких “забороняється забезпечувати позов” шляхом зупинення актів парламенту, Президента та ВРЮ. Не зовсім зрозуміло, що саме мається на увазі. Можна передбачити, що йдеться про те, якщо відбувається інший судовий процес, то цей судовий процес не може бути під впливом або загрозою того, що акт парламенту, Президента чи ВРЮ може бути визнано незаконним в рамках іншого процесу. Разом з тим, складно зрозуміти як це може бути обґрунтовано.

5. Про Вищу раду юстиції

Загальні положення

22. Закон України “Про Вищу раду юстиції” набрав чинності 17 лютого 1998р. і змінювався декілька разів, останній раз Законом №2181-VI про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо недопущення зловживань правом на оскарження, прийнятим 13 травня 2010р. (Закон №2181), який є предметом цього висновку.

23. ВРЮ є колегіальним органом, що наділений різними типами повноважень. Стаття 131 Конституції, яка визначає компетенцію ВРЮ, містить такі повноваження:

- 1) внесення подання про призначення суддів на посади або про звільнення їх з посад;
- 2) прийняття рішення стосовно порушення суддями і прокурорами вимог щодо несумісності;
- 3) здійснення дисциплінарного провадження стосовно суддів Верховного Суду України і суддів вищих спеціалізованих судів та розгляд скарг на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів апеляційних та місцевих судів, а також прокурорів.

4. Вища рада юстиції, відповідно до Конституції, відповідальна за “формування суддівського корпусу” (Розділ IV, глава I Закону про Вищу раду юстиції). Закон про вищу раду юстиції, зі змінами, внесеними Законом №2181, визначає, що ВРЮ за рекомендацією кваліфікаційної комісії суддів (як вже зазначалося у законі про судоустрій і статус суддів), вносить пропозиції Президенту України про призначення суддів; вона також може вносити пропозиції про звільнення їх з посад (Розділ IV, глава 2). Народний депутат, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, кваліфікаційна комісія суддів чи член ВРЮ може внести пропозицію про звільнення судді. ВРЮ може також здійснювати дисциплінарне провадження щодо суддів та прокурорів. Згідно Розділу IV глави 3 Закону, ВРЮ розглядає питання про порушення суддями та і прокурорами вимог щодо несумісності їх посад із заняттям діяльністю, забороненою Конституцією України та законами України. Нарешті, ВРЮ здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів. Закон передбачає два види дисциплінарних стягнень: догана та пониження у кваліфікаційному класі (Розділ IV, Глава IV Закону); вона також розглядає скарги на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів та прокурорів. Отже, ВРЮ виступає як апеляційна інстанція, переглядаючи скарги на рішення про притягнення до відповідальності суддів звичайних судів, і одночасно може притягати до дисциплінарної відповідальності суддів Верховного суду та вищих спеціалізованих судів. Також здається, що є **різниця між суддями місцевих та апеляційних судів, які можуть оскаржувати рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності спочатку до ВРЮ, а потім до ВАСУ, і суддями Верховного та вищих спеціалізованих судів, які можуть оскаржувати такі рішення виключно до ВАСУ.**

25. Закон №2181 в основному змінює цю частину Закону про Вищу раду юстиції. Разом з тим, навіть зі змісту пояснювальної записки до Закону №2181 не зрозуміло, як оскаржувати до суду рішення ВРЮ, прийняті за результатами дисциплінарного провадження. Недостатня чіткість в Законі може створити перешкоди для такого оскарження.

26. Інший аспект, що викликає занепокоєння – це широкий спектр повноважень ВРЮ який, як видається виходить за межі повноважень ВРЮ, визначених Конституцією України, у сфері призначення суддів на адміністративні посади. У рішенні Конституційного Суду України від 21 травня 2002р. №9-рп (у справі про Закон України “Про Вищу раду юстиції”), Суд вирішив, що відповідно до статті 131 Конституції України, “зі змісту положень Основного Закону України не випливає належність до відання Вищої ради юстиції *внесення подань* про призначення суддів на адміністративні посади в судах.” ВРЮ як державний орган може діяти виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Правовий статус ВРЮ визначається Конституцією України. Стаття 131 Конституції України містить вичерпний перелік повноважень ВРЮ, що **не включає повноваження призначати суддів на адміністративні посади.**

5.2. Склад Вищої ради юстиції

27. Частина 2 статті 131 Конституції України передбачає, що ВРЮ складається з 20 членів. Верховна Рада України, Президент України, з'їзд суддів України, з'їзд адвокатів України, з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ призначають до Вищої ради юстиції по три члени, а всеукраїнська конференція працівників прокуратури – двох членів Вищої ради юстиції. До складу Вищої ради юстиції входять за посадою Голова Верховного Суду України, Міністр юстиції України, Генеральний прокурор України. Стаття 5 Закону про Вищу раду юстиції відтворює положення частини другої статті 131 Конституції України.

28. Мабуть, у схвальній спробі подолати проблему малої кількості суддів у складі ВРЮ, Прикінцеві положення розділу XII (Зміни до законодавчих актів України) Закону України про судоустрій і статус суддів змінами, внесеними пунктом 3.11 до закону про Вищу раду юстиції передбачають, що два із трьох членів Вищої ради юстиції, що призначаються Верховною Радою України. (частина 1 статті 8) та Президентом України (частина 1 статті 9), один з трьох членів, які призначаються з'їздом суддів (частина 1 статті 11), один з трьох членів, які призначаються з'їздом представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ (частина 1 статті 12), повинні бути суддями. Всеукраїнська конференція працівників прокуратури призначає двох членів Вищої ради юстиції, один з яких призначається з числа суддів (частина 1 статті 13).

29. Незважаючи на це, **склад ВРЮ все одно не відповідає європейським стандартам, оскільки з 20 членів ВРЮ лише 3 є суддями, що обираються самими суддями.** Прикінцеві положення фактично визнають, що рівень суддівського представництва у ВРЮ повинен бути вищим, але обраним рішення є те, що суддів обирають чи призначають Парламент, Президент, навчальні заклади та прокуратура. Крім того, перехідні положення закону передбачають, що нові положення Закону будуть застосовуватися лише після закінчення строку повноважень чинних членів ВРЮ (Розділ XIII.8 Перехідних положень). У чинному складі ВРЮ, один суддя є членом ВРЮ за посадою (Голова Верховного Суду) і деякі з членів, призначених Президентом та парламентом є *de facto* суддями або колишніми суддями, Закон не містить такої вимоги, поки не закінчаться повноваження попередніх членів Ради. Разом з міністром юстиції та генеральним прокурором 50% членів ВРЮ належать або обрані виконавчою чи законодавчою владою. У зв'язку з цим не можна назвати склад ВРЮ таким, до якого входить значна частина суддів⁸. Інколи у старих демократіях може бути так, що виконавча влада має часом вирішальний вплив і в деяких країнах, така система може нормально працювати. Українські органи влади самі під час зустрічей у Києві визначали Україну як державу з перехідною демократією, яка щаслива використати досвід інших європейських країн. Як зазначалося у попередніх висновках, *“Нові демократії, разом з тим, поки не мають шансів розвинути ці традиції, які можуть запобігти зловживанням, і саме тому в цих країнах, особливі конституційні та законодавчі положення необхідні як гарантії для попередження політичних зловживань при призначенні суддів”*⁹.

30. Фактичний склад Вищої ради юстиції може дозволити взаємодію парламентських більшостей і запобігти тиску з боку виконавчої влади, але це не може подолати структурний дефіцит його складу. Цей орган не може бути вільним від будь-якого підпорядкування

⁸ *Ibidem*, para. 50.

⁹ Report adopted by the Venice Commission at its 82nd plenary session (Venice, 12-13 March 2010) on *The independence of the judicial system part I: the independence of judges*, para. 31.

політичному впливу. Недостатньо гарантій, які переконують в тому, що ВРЮ захищає цінності та основоположні принципи правосуддя. Такий порядок формування визначений Конституцією України, а отже потребує внесення конституційних змін. Включення Генерального прокурора в якості члена ВРЮ за посадою викликає особливу занепокоєність, оскільки це може мати стримуючий ефект на суддів і сприймається як потенційна загроза. Генеральний прокурор є стороною в багатьох справах, які доводиться розглядати суддям, і його присутність в органі, що займається призначенням, дисциплінарним провадженням та звільненням суддів, викликає ризик, що судді не будуть діяти неупереджено при розгляді таких справ або Генеральний прокурор не буде діяти неупереджено щодо суддів, чиї рішення він оскаржує. Отже, склад Вищої ради юстиції України не відповідає європейським стандартам. Оскільки це вимагає внесення змін до Конституції України, що може бути складним, **Закон повинен передбачати, з метою збалансування проблемного складу ВРЮ, більш сильне регулювання вимог щодо несумісності.** Беручи до уваги повноваження, які надані ВРЮ, вона має працювати як постійно діючий орган, і окрім членів за посадою, усі інші члени ВРЮ не мають права поєднувати свою діяльність з будь-якою іншою приватною чи публічною діяльністю.

5.3. Зміни до Закону про Вищу раду юстиції

31. Закон №2181 вносить зміни до восьми статей Закону про Вищу раду юстиції, а саме ст.24, 25, 27, 30, 32, частина 4 ст.42, частина 6 ст.46 та частина 4 ст.47.

5.3.1. Стаття 24 Закону про Вищу раду юстиції

32. Ця стаття регулює питання визначення кворуму для чинності (повноважності) засідань ВРЮ. Стосовно засідань Ради, зараз вони є повноважними за умови присутності більшості від складу Ради, у той час як раніше вимагалася більшість у дві третини. Якщо це положення мало на меті полегшення функціонування ВРЮ, пояснювальна записка до законопроекту не містить жодного справжнього обґрунтування для таких змін. Необхідна більшість голосів для прийняття рішення залишилася незмінною.

33. Однак, є ще зміни, внесені до частини 5 цієї статті, згідно Закону №2181, у яких слова “три четверті” слід замінити словами “дві третини”. Це бентежить, оскільки у Законі про ВРЮ, як офіційному перекладі, опублікованому на її сайті, так і у перекладі, підготовленому USAID, частина 5, яка стосується необхідної кількості для прийняття рішень, у новій редакції говорить про те, що вони приймаються більшістю від складу ВРЮ (а не двома третинами, як говориться у змінах). Існує тому позірне супереччність у текстах. У частині 4 цієї ж статті 24 знову ж таки говориться про більшість у дві третини для правомочності засідань Вищої ради юстиції.

34. Беручи до уваги важливість питань, які розглядаються ВРЮ, зокрема внесення подань про звільнення суддів з посади та притягнення їх до дисциплінарної відповідальності, зниження кворуму необхідного для правомочності засідань або для прийняття рішень може означати зниження захисту інтересів суддів, щодо яких приймаються такі рішення. Ніякого пояснення цих змін у тексті Закону немає, хоча під час зустрічей у Києві ризик блокування ВРЮ був названий в якості підстави для зниження кворумів. Однак, це створює загрозу подальшої політизації процесу звільнення суддів та дисциплінарного провадження щодо них.

5.3.2. Стаття 25 Закону про Вищу раду юстиції

35. Частина 2 статті 25 (“Повноваження ВРЮ щодо перевірки справ”) говорить, що ВРЮ “може витребувати і отримувати від суддів копії судових справ, провадження у

яких не закінчено, за винятком справ, які розглядаються в закритому режимі... Витребування та отримання ВРЮ копій судових справ не перешкоджає продовженню їх судового розгляду” (частина 3 статті 25). І ще: “Член Вищої ради юстиції має право знайомитися з матеріалами, поданими на розгляд ради, брати участь у їх з’ясуванні та перевірці, заявляти клопотання, наводити свої мотиви, подавати відповідні документи”. Ця норма надає ВРЮ право **отримувати від судів копії судових справ, які ще розглядаються повноважним судом. Це викликає серйозне занепокоєння щодо судової незалежності.**

36. У порівнянні з попередньою редакцією Закону, основні зміни стосуються включення до цієї статті окремих процедурних правил як-то спосіб запити, час, протягом якого він має бути задоволений та відповідальність за ненадання інформації. Якщо конкретно, запит має бути письмовим, відповідь на нього, як правило, має бути надана протягом 10 днів, а відповідальність за невиконання має бути передбачена законом.

37. Отже, основні зміни, запроваджені Законом №2181 в статтю 25 Закону про ВРЮ мали на меті вдосконалення процедури запити та отримання інформації. Що стосується відповідальності за невиконання вимог ВРЮ, дивіться коментарі до статті 188 КУпАП.

38. Проте, положення статті 25 Закону про ВРЮ, яке передбачає “що суди надають копії судових справ, провадження, у яких не закінчено (...) крім справ, що розглядаються в закритому режимі” залишилося незмінним. Це положення є небезпечним, оскільки воно може підривати незалежність суддів. Надання документів по справах, розгляд яких триває, може розглядатися як повідомлення про те, яким чином справа повинна бути розглянута. Одним з основних принципів судової незалежності є те, що кожен суддя, розглядаючи справу, підкоряється тільки закону і має бути вільним від будь-якого впливу, коли застосовує закон. Частина 1 статті 126 Конституції України визначає, що незалежність та недоторканність суддів гарантується Конституцією та законами України. Частина 1 статті 129 Конституції України визначає:” При здійсненні правосуддя судді є незалежними і підкоряються тільки закону.”

39. Контроль над питаннями дисциплінарної відповідальності суддів, включає дотримання професійних та особистих обов’язків суддів, однак не передбачає ні можливості перегляду змісту судових рішень, ні оцінки того як суддя застосовує закон. виправлення помилок щодо застосування закону під час вирішення справи має здійснюватися шляхом апеляційного перегляду, але не через дисциплінарне провадження. Виходячи з цього, запит матеріалів судової справи може мати місце, наприклад, якщо має місце невинуватна затримка при розгляді справи. Однак ВРЮ не може переглядати здійснення правосуддя в окремих справах, ні притягувати до дисциплінарної відповідальності за помилки в застосуванні закону при прийнятті рішення, оскільки це може призвести до незаконного посягання на незалежність суддів.

5.3.3. Стаття 27 Закону про Вищу раду юстиції

40. Стаття 27 визначає перелік актів, які може приймати ВРЮ. Цей перелік майже буквально відтворював повноваження ВРЮ, що передбачені статтею 131 Конституції України. Законом №2181 внесено 2 зміни до статті 27 Закону про ВРЮ. Перша, це доповнення новим пунктом 7) частини 1 статті 27, який дозволяє ВРЮ приймати “інші акти в межах повноважень ВРЮ”. Це положення може бути предметом критики, оскільки перелік повноважень ВРЮ, визначений у статті 131 є вичерпним. Є **небажаним, що повноваження такого важливого органу як ВРЮ були не чітко окреслені і що звичайним**

законом надається право приймати “інші акти”, які більше ніяк не визначаються і не обмежуються в законі. Під час зустрічей в Києві, органи влади вказували як приклад “інших актів” питання, що відносяться до внутрішньої організації діяльності ВРЮ. Під час зустрічей у Києві, представники влади посилалися на приклади “інших актів” стосовно внутрішньої організації ВРЮ. Тим не менше, видається небезпечним включати такий невизначений термін і відкривати можливість тлумачити це положення як надання додаткових повноважень ВРЮ. Повноваження ВРЮ мають бути вичерпано визначені в Законі. Якщо дійсно ці “інші акти” стосуються виключно регулювання питань внутрішньої організації ВРЮ, Закон має чітко зазначити про це, що уникнути невірних тлумачень.

41. По-друге, Закон №2181 доповнює статтю 27 новою частиною 3, згідно з якою акти ВРЮ можуть бути оскаржені виключно до ВАСУ в порядку, передбаченому КАСУ. Щодо цього положення дивіться коментарі до КАСУ, надані вище.

5.3.4. Стаття 30 Закону про Вищу раду юстиції

3. Ця стаття визначає, хто може вносити до ВРЮ пропозиції щодо звільнення суддів з посад. Зміни, внесені Законом №2181 зменшили кількість таких суб’єктів з 4 до 2. Раніше подання могли вносити 1) народні депутати; 2) Уповноважений Верховної Ради з прав людини; 3) відповідна кваліфікаційна комісія суддів; і 4) член ВРЮ. Внесеними Законом №2181 змінами лише двоє останніх суб’єктів можуть вносити до ВРЮ подання про звільнення суддів з посади. Цілком логічно, що кваліфікаційні комісії мають право вносити до ВРЮ подання про звільнення суддів з посади. Більш сумнівним є наділення таким правом члена ВРЮ. Беручи до уваги, що Міністр юстиції та Генеральний прокурор є членами ВРЮ за посадою (ст.131 Конституції), і що Конституція України не передбачає гарантій того, що ВРЮ складатиметься з більшості або значної частини суддів, обраних самими суддями, внесення пропозицій про звільнення суддів членами ВРЮ, які представляють виконавчу владу, може вплинути на незалежність суддів, а отже порушувати частину 2 статті 126 Конституції України і особливо пункт 5 частини 4 статті 47 Закону про судоустрій і статус суддів (дивіться у цьому зв’язку коментарі до цього Закону, CDL(2010)097). У будь-якому разі, **член ВРЮ, який вніс пропозицію про звільнення відповідного судді з посади не може приймати участь у прийнятті ВРЮ рішення щодо цього судді:** це може вплинути на гарантію неупередженості. Таке положення містилося у попередній редакції статті 30 Закону про Вищу раду юстиції, однак було виключено Законом №2181 і це виглядає як небажана зміна.

5.3.5. Стаття 32 Закону про Вищу раду юстиції

43. Стаття 32 стосується звільнення суддів з посади і внесеними до неї змінами **більш чітко викладено поняття “порушення присяги” суддею.** Відповідно до нової редакції цієї статті порушенням присяги є: вчинення ним дій, що порочать звання судді і можуть викликати сумнів у його об’єктивності, неупередженості та незалежності, у чесності та непідкупності судових органів; незаконне отримання суддею матеріальних благ або здійснення витрат, що перевищують доходи такого судді та членів його сім’ї; умисне затягування суддею строків розгляду справи понад терміни, встановлені законом; порушення морально-етичних принципів поведінки судді. Частина 3 статті 32 Закону визначає порушенням присяги судді, що обіймає адміністративну посаду в суді, також невиконання ним посадових обов’язків, встановлених для відповідної адміністративної посади, пов’язаних з процесуальними діями. Цим положенням доповнюється частина 1 статті 55 Закону України “Про судоустрій і статус суддів”, яка містить визначення присяги судді. Це положення викликає стурбованість з декількох причин.

44. По-перше, ця стаття намагається дати визначення дій, які призводять до дисциплінарної відповідальності судді. Підстави для дисциплінарної відповідальності вже визначені у Законі про судоустрій і статус суддів (Стаття 83; Розділ VI: Дисциплінарна відповідальність судді). Також у цьому Законі визначається зміст та текст присяги (ст.104 та 105 Закону про судоустрій і статус суддів). Регулювання такого важливого механізму як порядок притягнення суддів до відповідальності різними законодавчими актами ускладнює систему, робить її складною для розуміння і застосування. **У зв'язку з цим пропонується визначити цей порядок виключно в Законі про судоустрій і статус суддів.**

45. По-друге, є дуже важливим не змішувати етичні принципи з дисциплінарними питаннями і метою цього положення Закону має бути визначення усіх можливих дій, що можуть містити підстави для притягнення до дисциплінарної відповідальності, що тягнуть за собою відповідні санкції. Точність і передбачуваність підстав для дисциплінарної відповідальності є необхідною для правової визначеності і особливо для гарантій незалежності суддів; для цього треба намагатися уникати розпливчатих підстав або широких визначень. Водночас, **нове визначення містить дуже загальні поняття**, такі як “вчинення ним дій, що порочать звання судді і можуть викликати сумнів у його об'єктивності, неупередженості та незалежності, у чесності та непідкупності судових органів” або “порушення морально-етичних принципів поведінки судді” серед інших. Це видається особливо небезпечним, оскільки ці нечіткі терміни можуть призвести до можливості використання їх як політичної зброї проти суддів. Частина 2 статті 32 Закону про Вищу раду юстиції не додає нічого принципово нового, чого не має у статті 83 Закону про судоустрій і статус суддів Таким чином, підстави для дисциплінарної відповідальності, як і раніше, дуже широко окреслені і потрібне більш точне регулювання, для забезпечення незалежності судової системи.

46. Насамкінець, стаття 32 в останній частині говорить про те, що для прийняття рішення про звільнення судді з посади вимагається проста більшість голосів від складу ВРЮ замість двох третин. Враховуючи недоліки складу ВРЮ – це є крок назад у питанні гарантій незалежності суддів.

5.3.6. Стаття 42 частина 4, стаття 46 частина 6 і стаття 57 частина 4 Закону про Вищу раду юстиції

47. Цими положеннями регулюється право судді або прокурора, який є суб'єктом дисциплінарного провадження, бути заслуханим (частина 4 статті 47 Закону про ВРЮ), і як відбувається провадження, якщо суддя чи прокурор не може бути присутнім або відсутній на засіданні ВРЮ. До змін, внесених Законом 2181, можливість проводити засідання без участі судді чи прокурора була “якщо він відсутній на засіданні ВРЮ з поважних причин”. Хоча це положення повністю гарантує право бути почутим, це може призвести до проблем у здійсненні дисциплінарного провадження, оскільки в принципі участь судді чи прокурора, щодо якого порушено дисциплінарне провадження, визнавалася обов'язковою. Отже, якщо суддя чи прокурор надає “вагомні причини” для неучасті в засіданні, засідання не може відбутися і відповідно дисциплінарне провадження не зможе закінчитися ухваленням рішення.

48. З практичної точки зору є розумним, що для того, щоб уникнути процедури ухилення з боку судді чи прокурора від участі у слуханнях, рішення може бути прийнято на підставі письмових пояснень, наданих ними. Разом з тим положення Закону мають сильніше гарантувати право на справедливий розгляд. Цими змінами намагаються запобігти процедурним зловживанням, що можуть призвести до неможливості або невиправданої

затримки у прийнятті рішення щодо дисциплінарної відповідальності. Однак, ці положення повинні тлумачитися на користь права на справедливий розгляд справи щодо судді чи прокурора, який є суб'єктом дисциплінарного провадження.

6. Висновки

49. Законом про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо недопущення зловживань правом на оскарження внесено суттєві зміни, особливо в частині компетенції та здійснення повноважень ВРЮ, посилено її роль. Однак, склад ВРЮ, який визначено Конституцією України, залишається проблемним. Навіть після внесених змін, якими окремих суб'єктів формування ВРЮ зобов'язано призначати за своєю квотою суддів, склад ВРЮ не відповідає Європейським стандартам, оскільки з 20 членів ВРЮ лише 3 є суддями, які обрані самими суддями. Отже, повноваження ВРЮ не можуть розширюватися, як це було зроблено законом, а навпаки мають скорочуватися та обмежуватися лише тими, що безпосередньо визначені Конституцією України (виключаючи положення щодо призначення суддів на адміністративні посади). Для того, щоб врівноважити проблематичність складу Ради, необхідне суворе регулювання вимог щодо несумісності. Інші проблемні питання, пов'язані з повноваженнями ВРЮ:

1. Повноваження ВРЮ вистребувати у судів копії судових справ, провадження у яких не закінчено, викликає серйозну стурбованість щодо гарантій незалежності суддів.
 2. У дисциплінарному провадженні член ВРЮ, який вніс пропозицію про звільнення судді з посади, не має права приймати участь у прийнятті рішення з цього питання.
 3. Особливо у зв'язку з проблемністю складу ВРЮ, той факт, що кворум, необхідний для прийняття рішення про звільнення судді з посади, було знижено, викликає жаль.
50. Ризик політизації дисциплінарного провадження є високим і може мати охолоджуючий ефект на суддів, послаблюючи таким чином їх незалежність Зокрема:
1. Більш чітко визначення поняття “порушення присяги” суддею є необхідним, мають бути чітко визначені дії судді, що можуть призвести до дисциплінарної відповідальності. Етичні принципи не можуть змішуватися з дисциплінарними підставами.
 2. З метою систематичності питання щодо дисциплінарної відповідальності суддів мають регулюватися виключно в Законі про судоустрій і статус суддів.
 3. У порівнянні з суддями місцевих та апеляційних судів, які можуть оскаржувати притягнення їх до дисциплінарної відповідальності до ВРЮ, а потім до ВАСУ, судді вищого рівня позбавлені можливостей для апеляції.

Право судді чи прокурора бути заслуханим під час дисциплінарного провадження має тлумачитися на їх користь.

51. Нарешті, порядок формування нової і надзвичайно впливової т.зв. “п'ятої палати” Вищого адміністративного суду має бути чітко визначений в Законі, щоб відповідати вимогам основоположного права на доступ до суду, встановленого законом. Верховний суд не має бути виключений з юрисдикції стосовно перегляду апеляційних скарг у справах щодо встановлення ЦВК результатів виборів чи референдуму, які не мають бути остаточними і повинна бути передбачена можливість для їх перегляду.

52. Комісія вітає намагання органів влади України здійснювати подальші кроки щодо вдосконалення законів, які стосуються правосуддя, як було висловлено під час зустрічей в Києві, і виражає свою готовність надати допомогу в цьому питанні.

Проект №10530 від 24.05.2012р.

Ініціатори законопроекту:

Томенко Микола Володимирович (VI скликання)

Мищенко Сергій Григорович (VI скликання)

Сас Сергій Володимирович (VI скликання) та ін.

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності

Верховна Рада України **постановляє:**

1. Внести до Конституції України (Відомості Верховної Ради України, 1996р., №30, ст.141) такі зміни:

1) частини першу та третю статті 80 виключити;

2) частину першу статті 105 виключити;

3) у статті 126:

у частині першій слова “і недоторканність” виключити;
частину третю виключити;

4) у статті 149 слова “та недоторканності” виключити.

2. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

Голова Верховної Ради України

ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Про включення до порядку денного десятої сесії Верховної Ради України шостого скликання законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності і про його направлення до Конституційного Суду України

Відповідно до статей 146, 148 Регламенту Верховної Ради України Верховна Рада України **постановляє:**

1. Включити до порядку денного десятої сесії Верховної Ради України шостого скликання питання про законопроект про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності (реєстр. №10530), внесений 153 народними депутатами України.

2. Законопроект про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності направити до Конституційного Суду України для одержання висновку щодо відповідності його вимогам статей 157 і 158 Конституції України (додається).

3. Запропонувати Конституційному Суду України визнати розгляд законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності невідкладним.

4. Ця Постанова набирає чинності з дня її прийняття.

Голова Верховної Ради України

м.Київ, 20 червня 2012 року

№4990-VI

В.ЛИТВИН

ВИСНОВОК КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ¹⁰

у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку
щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України
щодо недоторканності вимогам статей 157 і 158 Конституції України
(справа про внесення змін до статей 80, 105, 126, 149 Конституції України)

№1-в/2012 від 10 липня 2012р., справа №1-21/2012

Конституційний Суд України...

розглянув на пленарному засіданні справу про надання Конституційним Судом України висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності (реєстр. №10530) вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Керуючись статтями 147, 157, 158, 159 Конституції України, статтями 51, 57, 66, 67, 69 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України **дійшов висновку:**

1. Визнати таким, що відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України, положення законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності (реєстр. №10530), яким пропонується:

“1) частини першу та третю статті 80 виключити”.

2. Визнати такими, що не відповідають вимогам частини першої статті 157 Конституції України, положення законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності (реєстр. №10530), якими пропонується:

“2) частину першу статті 105 виключити”;

3) у статті 126:

у частині першій слова “і недоторканність” виключити;

частину третю виключити;

4) у статті 149 слова “та недоторканності” виключити”.

3. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності (реєстр. №10530) вимогам статей 157 і 158 Конституції України є обов’язковим до виконання, остаточним і не може бути оскаржений.

Висновок Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

¹⁰ Повну версію документа див. на сайті КСУ, <http://ccu.gov.ua/docs/363>.

Проект №3251 від 03.10.2008р.

Ініціатори законопроекту:

Янукович Віктор Федорович (VI скликання)

Лавринович Олександр Володимирович (VI скликання) та ін.

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до Конституції України щодо гарантії недоторканності для окремих посадових осіб

Верховна Рада України **постановляє:**

1. Внести до Конституції України (Відомості Верховної Ради України, 1996р., №30, ст.141) такі зміни:

1) у статті 80:

частину першу виключити;

частину третю викласти у такій редакції:

“Народний депутат України не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо нього”;

2) у частині третій статті 105 слова “якщо тільки Президент України не був усунений з поста в порядку імпічменту” виключити.

2. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

Голова Верховної Ради України

ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Про направлення до Конституційного Суду України законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо гарантії недоторканності для окремих посадових осіб

Відповідно до статей 148, 151 Регламенту Верховної Ради України Верховна Рада України **постановляє:**

1. Доопрацьований законопроект про внесення змін до Конституції України щодо гарантії недоторканності для окремих посадових осіб (реєстр. №3251) направити до Конституційного Суду України для одержання висновку щодо відповідності його вимогам статей 157 і 158 Конституції України (додається).

2. Запропонувати Конституційному Суду України визнати розгляд законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо гарантії недоторканності для окремих посадових осіб невідкладним.

3. Ця Постанова набирає чинності з дня її прийняття.

Голова Верховної Ради України

м.Київ, 5 липня 2012 року

№5056-VI

В.ЛИТВИН

ВИСНОВОК КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ¹¹

у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку
щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України
щодо гарантії недоторканності для окремих посадових осіб вимогам
статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до
статей 80, 105 Основного Закону України)
№2-в/2012 від 27 серпня 2012р., справа №1-25/2012

Конституційний Суд України...

розглянув на пленарному засіданні справу про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо гарантії недоторканності для окремих посадових осіб (реєстр. №3251) вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Керуючись статтями 147, 157, 158, 159 Конституції України, статтями 51, 57, 66, 67, 69 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України **дійшов висновку:**

1. Визнати таким, що відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України, законопроект про внесення змін до Конституції України щодо гарантії недоторканності для окремих посадових осіб (реєстр. №3251), яким пропонується:

“1. Внести до Конституції України (Відомості Верховної Ради України, 1996р., №30, ст.141) такі зміни:

1) у статті 80:

частину першу виключити;

частину третю викласти у такій редакції:

“Народний депутат України не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо нього”;

2) у частині третій статті 105 слова “якщо тільки Президент України не був усунений з поста в порядку імпічменту” виключити.

2. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

2. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо гарантії недоторканності для окремих посадових осіб (реєстр. №3251) вимогам статей 157 і 158 Конституції України є обов’язковим до виконання, остаточним і не може бути оскаржений.

Висновок Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

¹¹ Повну версію документа див. на сайті КСУ, <http://ccu.gov.ua/docs/364>.

УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ Про Конституційну Асамблею

Указ втратив чинність на підставі Указу Президента № 901/2014 від 01.12.2014р.

Із змінами, внесеними згідно з Указами Президента №566/2012 від 01.10.2012р.,
№341/2013 від 21.06.2013р.

З метою напрацювання пропозицій щодо змін до Конституції України на основі узагальнення практики реалізації Основного Закону України, з урахуванням досягнень та тенденцій розвитку сучасного конституціоналізму, забезпечення залучення в установленому порядку до такої роботи провідних учених, представників громадянського суспільства і різних політичних сил, міжнародних експертів Європейської Комісії “За демократію через право” (Венеціанська Комісія), експертів інших міжнародних установ та організацій, керуючись частиною другою статті 102 та відповідно до пункту 28 частини першої статті 106 Конституції України **постановляю:**

1. Утворити Конституційну Асамблею як спеціальний допоміжний орган при Президентові України.

2. Призначити за пропозицією Науково-експертної групи з підготовки Конституційної Асамблеї:

КРАВЧУКА Леоніда Макаровича – Президента України у 1991-1994 роках – Головою Конституційної Асамблеї (за згодою);

ШЕМШУЧЕНКА Юрія Сергійовича – директора Інституту держави і права імені В.М.Корецького Національної академії наук України – заступником Голови Конституційної Асамблеї (за згодою);

СТАВНІЙЧУК Марину Іванівну – Радника Президента України – Керівника Головного управління з питань конституційно-правової модернізації Адміністрації Президента України секретарем Конституційної Асамблеї.

3. Затвердити Положення про Конституційну Асамблею (додається).

4. Затвердити персональний склад Конституційної Асамблеї (додається).

Депутатські фракції у Верховній Раді України та політичні партії, які не подали пропозицій щодо кандидатур до персонального складу Конституційної Асамблеї, можуть вносити такі пропозиції протягом діяльності Конституційної Асамблеї.

5. Покласти організаційне та інформаційне забезпечення діяльності Конституційної Асамблеї на Адміністрацію Президента України, фінансове та матеріально-технічне забезпечення – на Державне управління справами, науково-консультативне забезпечення – на Національний інститут стратегічних досліджень.

Запропонувати Національній академії правових наук України, Інституту держави і права імені В.М.Корецького Національної академії наук України, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф.Кураса Національної академії наук України, Київському національному університету імені Тараса Шевченка також здійснювати науково-консультативне забезпечення діяльності Конституційної Асамблеї.

6. Узяти до відома, що з початком діяльності Конституційної Асамблеї припиняє свою роботу Науково-експертна група з підготовки Конституційної Асамблеї.

7. Цей Указ набирає чинності з дня його опублікування.

Президент України
м.Київ, 17 травня 2012 року
№328/2012

В.ЯНУКОВИЧ

ЗАТВЕРДЖЕНО

Указом Президента України
від 17 травня 2012 року №328/2012

ПОЛОЖЕННЯ про Конституційну Асамблею

1. Конституційна Асамблея є спеціальним допоміжним органом при Президентові України, утвореним з метою підготовки законопроекту (законопроектів) про внесення змін до Конституції України.

2. У своїй діяльності Конституційна Асамблея керується Конституцією і законами України, актами Президента України, іншими нормативно-правовими актами, чинними міжнародними договорами України, цим Положенням, а також ухваленим відповідно до нього Регламентом Конституційної Асамблеї.

Конституційна Асамблея у своїй діяльності керується також загальноновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

3. Діяльність Конституційної Асамблеї ґрунтується на принципах верховенства права, колегіальності, самоврядності, прозорості, відкритості та гласності, незалежності у прийнятті рішень, а також на засадах професіоналізму і науковості, що є основою для ефективного, вільного та конструктивного обміну думками (діалогу), створення атмосфери довіри.

4. Основними завданнями Конституційної Асамблеї є:

1) узагальнення практики реалізації Конституції України, пропозицій і рекомендацій щодо її вдосконалення з урахуванням досягнень і тенденцій сучасного конституціоналізму;

2) підготовка та схвалення Концепції внесення змін до Конституції України, подання її Президентові України;

3) підготовка на основі Концепції внесення змін до Конституції України законопроекту (законопроектів) про внесення змін до Конституції України та попереднє його (їх) схвалення;

4) організація громадського, а також фахового, в тому числі за участю міжнародних експертів, зокрема експертів Європейської Комісії “За демократію через право” (Венеціанська Комісія), обговорення законопроекту (законопроектів) про внесення змін до Конституції України;

5) доопрацювання за результатами громадського і фахового обговорення законопроекту (законопроектів) про внесення змін до Конституції України;

6) схвалення законопроекту (законопроектів) про внесення змін до Конституції України та подання Президентові України для внесення на розгляд Верховної Ради України відповідно до розділу XIII Конституції України.

5. Конституційна Асамблея для виконання покладених на неї завдань має право:

1) створювати свої робочі органи та планувати їх діяльність;

2) одержувати в установленому порядку від державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, об'єднань громадян, наукових установ, вищих навчальних закладів та інших установ і організацій необхідні інформацію, матеріали і документи;

3) надсилати в установленому порядку до вітчизняних, іноземних і міжнародних наукових та експертних організацій підготовлені Конституційною Асамблеєю документи для їх експертної оцінки;

4) залучати до роботи Конституційної Асамблеї вітчизняних та іноземних учених-правознавців (за їх згодою);

5) запрошувати на пленарні засідання та засідання комісій, інших робочих органів Конституційної Асамблеї представників державних органів, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, наукових установ, вищих навчальних закладів, інших установ та організацій, вітчизняних та іноземних учених-правознавців для участі в обговоренні відповідних питань;

6) організовувати проведення наукових і науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів, соціологічних опитувань, а також інших заходів з питань діяльності Конституційної Асамблеї;

7) забезпечувати висвітлення діяльності Конституційної Асамблеї в засобах масової інформації та на веб-сайті офіційного Інтернет-представництва Президента України.

6. Конституційна Асамблея взаємодіє з державними органами, органами місцевого самоврядування, допоміжними органами і службами, створеними Президентом України, з об'єднаннями громадян, іншими інститутами громадянського суспільства, науковими установами, вищими навчальними закладами, іншими установами та організаціями, у тому числі міжнародними.

7. Конституційна Асамблея створюється у складі Голови, заступника Голови, секретаря та інших членів, які беруть участь в її роботі на громадських засадах і мають рівні права.

До складу Конституційної Асамблеї входить не більше 100 членів, які є громадянами України, мають відповідну фахову підготовку і досвід роботи у сферах державотворення і правотворення, користуються авторитетом у суспільстві та, як правило, не є особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і включаються до складу Конституційної Асамблеї за згодою.

Персональний склад Конституційної Асамблеї затверджується Президентом України.

Пропозиції щодо змін персонального складу Конституційної Асамблеї на розгляд Президентові України вносяться Головою Конституційної Асамблеї.

8. Голова Конституційної Асамблеї:

здійснює керівництво діяльністю Конституційної Асамблеї, скликає і веде її пленарні засідання, підписує прийняті Конституційною Асамблеєю рішення;

годує на засіданнях координаційного бюро Конституційної Асамблеї;

представляє Конституційну Асамблею у відносинах із державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, науковими установами, вищими навчальними закладами, іншими установами та організаціями, у тому числі міжнародними, а також із засобами масової інформації;

регулярно, не рідше одного разу на квартал, доповідає Президентові України про діяльність Конституційної Асамблеї.

9. Заступник Голови Конституційної Асамблеї виконує:

обов'язки Голови Конституційної Асамблеї в разі його відсутності;

доручення Голови Конституційної Асамблеї.

10. Секретар Конституційної Асамблеї:

відповідає за організаційне та інформаційне забезпечення діяльності Конституційної Асамблеї, підготовку питань порядку денного її пленарних засідань, засідань координаційного бюро Конституційної Асамблеї;

виконує доручення Голови Конституційної Асамблеї.

11. У складі Конституційної Асамблеї створюються комісії, координаційне бюро Конституційної Асамблеї та інші робочі органи для підготовки пропозицій і рекомендацій з питань внесення змін до Конституції України, а також з інших питань, визначених завданнями Конституційної Асамблеї.

Перелік комісій та інших робочих органів, їх персональний склад затверджуються Конституційною Асамблеєю.

12. Ураховуючи структуру Конституції України та виходячи з необхідності вдосконалення Основного Закону України, Конституційна Асамблея створює комісії з питань:

конституційного ладу та порядку прийняття і введення в дію змін до Конституції України;

прав, свобод та обов'язків людини і громадянина;

здійснення народовладдя;

організації державної влади;

правосуддя;

правоохоронної діяльності;

адміністративно-територіального устрою і місцевого самоврядування.

У разі потреби Конституційна Асамблея може створювати інші комісії та підкомісії у складі комісій.

Комісія створюється у складі не менше десяти членів Конституційної Асамблеї.

Член Конституційної Асамблеї може входити до складу тільки однієї комісії.

Голова Конституційної Асамблеї, заступник Голови і секретар Конституційної Асамблеї не можуть входити до складу комісії.

Організацію діяльності комісії здійснюють голова та секретар комісії.

Голова комісії обирається Конституційною Асамблеєю за пропозицією Голови Конституційної Асамблеї.

Секретар комісії обирається комісією.

13. Координаційне бюро Конституційної Асамблеї узгоджує діяльність комісій та інших робочих органів Конституційної Асамблеї.

Координаційне бюро Конституційної Асамблеї очолює Голова Конституційної Асамблеї. До складу координаційного бюро Конституційної Асамблеї також входять заступник

Голови Конституційної Асамблеї, секретар Конституційної Асамблеї, голови комісій та інших робочих органів Конституційної Асамблеї.

14. Конституційна Асамблея здійснює свою діяльність у формі пленарних засідань Конституційної Асамблеї, засідань комісій та інших робочих органів Конституційної Асамблеї, а також в інших організаційних формах, передбачених Регламентом Конституційної Асамблеї, затвердженим Конституційною Асамблеєю.

15. Пленарне засідання Конституційної Асамблеї є повноважним, якщо на ньому присутні не менше двох третин від затвердженого складу Конституційної Асамблеї.

Пленарне засідання Конституційної Асамблеї скликається Головою Конституційної Асамблеї за потреби, але не рідше одного разу на квартал.

Пленарне засідання Конституційної Асамблеї може тривати кілька робочих днів.

Пленарні засідання Конституційної Асамблеї є відкритими і гласними.

Відкритість пленарних засідань Конституційної Асамблеї забезпечується шляхом створення умов для присутності на них представників засобів масової інформації, гласність – шляхом розміщення інформації про діяльність Конституційної Асамблеї та підготовлених нею матеріалів на веб-сайті офіційного Інтернет-представництва Президента України.

16. Засідання координаційного бюро Конституційної Асамблеї скликається Головою Конституційної Асамблеї (у разі його відсутності – заступником Голови Конституційної Асамблеї) за потреби, але не рідше одного разу на місяць.

17. Рішення Конституційної Асамблеї, її робочих органів приймаються шляхом відкритого голосування, більшістю від їх затвердженого складу, якщо інше не передбачено цим Положенням і Регламентом Конституційної Асамблеї.

У разі рівного розподілу голосів голосуючого на засіданні є вирішальним.

Рішення Конституційної Асамблеї про схвалення законопроекту (законопроектів) про внесення змін до Конституції України приймається не менш як двома третинами від затвердженого складу Конституційної Асамблеї.

Члени Конституційної Асамблеї голосують особисто.

18. Рішення Конституційної Асамблеї, її робочих органів оформлюються протоколом, який підписується головуючим на засіданні та секретарем.

У разі необхідності рішення Конституційної Асамблеї реалізуються шляхом видання в установленому порядку актів Президента України.

19. Конституційна Асамблея систематично інформує Президента України та громадськість про свою діяльність та прийняті рішення.

20. Конституційна Асамблея використовує в роботі бланки зі своїм найменуванням

Глава Адміністрації Президента України

С. ЛЬОВОЧКІН

Проект №2049 від 18.01.2013р.
Ініціатор законопроекту
Президент України
Янукович Віктор Федорович

ЗАКОН УКРАЇНИ **Про внесення змін до статті 98 Конституції України**

Верховна Рада України **постановляє:**

1. Внести зміни до статті 98 Конституції України (Відомості Верховної Ради України, 1996р., №30, ст.141), виклавши її у такій редакції:

“Стаття 98. Контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використання здійснює Рахункова палата.

Організація, повноваження і порядок діяльності Рахункової палати визначаються законом”.

2. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

Голова Верховної Ради України

ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ **Про включення до порядку денного другої сесії** **Верховної Ради України сьомого скликання** **законопроекту про внесення змін до статті 98 Конституції України і** **про його направлення до Конституційного Суду України**

Відповідно до статей 146, 148 Регламенту Верховної Ради України Верховна Рада України **постановляє:**

1. Включити до порядку денного другої сесії Верховної Ради України сьомого скликання питання про законопроект про внесення змін до статті 98 Конституції України (реєстр. №2049), поданий Президентом України як невідкладний.

2. Законопроект про внесення змін до статті 98 Конституції України направити до Конституційного Суду України для одержання висновку щодо його відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України (додається).

3. Запропонувати Конституційному Суду України визнати розгляд законопроекту про внесення змін до статті 98 Конституції України невідкладним.

4. Ця Постанова набирає чинності з дня її прийняття.

Голова Верховної Ради України
м.Київ, 16 квітня 2013 року
№186-VII

В.РИБАК

ВИСНОВОК КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ¹²

у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 98 Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України №1-в/2013 від 21 травня 2013р., справа №1-15/2013

Конституційний Суд України...

розглянув на пленарному засіданні справу про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 98 Конституції України (реєстр. №2049) (далі – Законопроект) вимогам її статей 157 і 158.

Керуючись статтями 147, 153, 157, 158, 159 Конституції України, статтями 51, 57, 63, 66, 69 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України дійшов висновку:

1. Визнати таким, що відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України, законопроект про внесення змін до статті 98 Конституції України (реєстр. №2049), яким пропонується:

“1. Внести зміни до статті 98 Конституції України (Відомості Верховної Ради України, 1996р., №30, ст.141), виклавши її у такій редакції:

“Стаття 98. Контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використання здійснює Рахункова палата.

Організація, повноваження і порядок діяльності Рахункової палати визначаються законом”.

2. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування”.

2. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 98 Конституції України (реєстр. №2049) вимогам статей 157 і 158 Конституції України є обов’язковим до виконання, остаточним і не може бути оскаржений.

Висновок Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

¹² Повну версію документа див. на сайті КСУ, <http://ccu.gov.ua/docs/365>.

КОНЦЕПЦІЯ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ (Робоча група Конституційної Асамблеї – 28 січня 2014р.)

Вступ

У прийнятій Верховною Радою України 28 червня 1996р. Конституції України було закріплено засади суспільного і державного устрою України, права і свободи людини і громадянина, врегульовано інші правовідносини, що загалом сприяло становленню та розвитку національної правової системи.

Разом із тим практика застосування Конституції України свідчить про необхідність оновлення положень Конституції на основі збереження її демократичного змісту, розвитку її потенціалу. Виявлені проблемні питання у сфері регулювання суспільних відносин потребують переосмислення та вдосконалення.

Так, потребує поліпшення розділ I “Загальні засади”, нормам якого бракує логічної послідовності та повноти у визначенні засадничих положень конституційного ладу України, які повинні бути конкретизовані в контексті їх розвитку в інших розділах Конституції України.

Простежується певна декларативність низки прав і свобод людини, насамперед соціально-економічних, низький рівень їх юридичного забезпечення, гарантій додержання. Обсяг конституційних прав і свобод людини в Україні на теперішній час не повною мірою відповідає сучасним міжнародно-правовим стандартам.

Конституювання принципу народовладдя не призвело до створення цілісної та ефективної системи демократичних інститутів народовладдя, розширення форм участі народу у здійсненні державної влади і місцевого самоврядування.

Недостатньо ефективною є система механізмів стримувань і противаг у взаємодії між суб’єктами владних повноважень. Існують проблеми чинної моделі парламентаризму, недоліки законодавчого процесу, надмірна централізація державного управління та недостатня розмежованість повноважень органів державної влади і місцевого самоврядування.

Залишаються актуальними потреби удосконалення механізмів посилення конституційних гарантій незалежності суддів та підкорення їх принципу верховенства права, забезпечення доступності правосуддя, підвищення фахового рівня суддівського корпусу, поліпшення умов здійснення правосуддя.

Удосконалення потребує конституційно-правовий статус прокуратури, у тому числі дії у часі відповідних перехідних положень Конституції України.

Існуюча регламентація відносин у сфері адміністративно-територіального устрою також містить недоліки як концептуального, так і системно-структурного, а також термінологічного характеру, що призводить до обмеження юрисдикції територіальних громад за межами населених пунктів, унеможливує впровадження європейських демократичних стандартів у сфері територіальної організації місцевого самоврядування, а також ускладнює чітке розмежування повноважень між місцевими органами державної влади та органами місцевого самоврядування, що функціонують в адміністративно-територіальних одиницях різних рівнів, призводить до дублювання їх повноважень, негативно впливає на земельні, бюджетно-фінансові та інші відносини.

Чинна модель місцевого самоврядування, адаптувавши загальнодемократичну цінність інституту місцевого самоврядування до тих політичних умов, що існували на час прийняття Основного Закону України, все ж зберегла механізми надмірної централізації влади. Нині вона не відповідає вимогам самодостатності та спроможності територіальних громад і їх органів самостійно вирішувати питання місцевого значення. Її подальший розвиток має ґрунтуватися на доктринальній основі інституту місцевого самоврядування, визначеності його конституційно-правової природи згідно з Європейською Хартією місцевого самоврядування та протоколів до неї, європейських стандартів у регіональній політиці.

Виявилися недоліки в конституційно-правовому регулюванні Конституційного Суду України. Потребують перегляду засади його формування, зокрема недостатніми є критерії добору кандидатів на посаду судді Конституційного Суду. Існують проблеми забезпечення наступності в діяльності Конституційного Суду України, доступу громадян до конституційного правосуддя.

На часі – удосконалення процедури внесення змін до Конституції України, а також механізму здійснення конституційного контролю.

Базовими для Концепції внесення змін до Конституції України (далі – Концепція) є такі загальнометодологічні підходи.

Конституція України покликана стати основоположним законом національної правової системи, актом, що закріплює засади інноваційної моделі розвитку суспільства та держави. Доцільно, щоб конституційні зміни охоплювали норми як преамбули, так і всіх розділів Основного Закону України, розвивали і конкретизували їх. При цьому визначальними мають стати засадничі положення чинної Конституції України, узагальнення практики її реалізації, загальновизнані міжнародно-правові стандарти, європейські цінності свободи, демократії, прав людини, принцип верховенства права, досягнення і тенденції сучасного конституціоналізму.

З метою забезпечення принципу справедливості та утвердження демократичної, правової, соціальноорієнтованої держави пріоритетом конституційного оновлення має бути принцип людиноцентризму. Йдеться про визнання пріоритету загальнолюдських цінностей, таких як життя, здоров'я, честь, гідність, свобода, недоторканність, безпека, а також про створення відповідної цим цінностям інституційної основи реалізації, гарантування та захисту основних прав і свобод людини.

Збереження встановлених чинною Конституцією України фундаментальних засад, що стосуються конституційного ладу, цілісності і недоторканності України, пріоритетності прав і свобод людини, тощо.

Оптимальне використання національного, європейського і світового досвіду конституційного розвитку.

Системність і комплексність змін до Конституції України, їх наукова обґрунтованість, вилучення застарілих конституційних положень, модернізація відповідних статей та доповнення Основного Закону України новими статтями.

Концепція передбачає внесення деяких коректив у структуру Конституції України, зумовлених пропонуваними змінами, уніфікацію категоріально-понятійного апарату, що матиме важливе значення для формування системного підходу щодо діяльності державного механізму.

Особлива увага в Концепції приділяється:

- посиленню гарантій прав і свобод людини як найвищої цінності;
- обмеженню державної влади в інтересах людини (зокрема має бути гарантовано неприпустимість надмірного втручання держави, її органів у суспільне життя, у приватне життя людей);
- подальшій розбудові громадянського суспільства в Україні на основі чіткого конституційного регулювання відносин між людиною і державою;
- розвитку демократичної, соціальної і правової держави, удосконаленню принципу здійснення державної влади, що ґрунтується на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову, чіткому визначенню функцій та повноважень органів державної влади шляхом встановлення дієвої системи стримувань і противаг;
- зміцненню засад парламентаризму;
- забезпеченню реальної правової, організаційної та фінансової самостійності місцевого самоврядування, сталого територіального розвитку.

Очевидною є проблема реалізації положень Конституції України як норм прямої дії. У цьому зв'язку необхідно забезпечити умови щодо неприпустимості відмови від їх застосування, насамперед у сфері захисту прав і свобод людини, внаслідок відсутності конкретизуючих законів, інших нормативно-правових актів.

Концепція передбачає конституційно-правову модель і засади подальшого реформування судоустрою і здійснення правосуддя в Україні.

У Концепції визначені засади реформи місцевого самоврядування, а також здійснення адміністративно-територіальної реформи у контексті децентралізації державної влади.

Норми Основного Закону України мають охоронятися державою. З цією метою в Конституції України і законах України повинно бути встановлено відповідний механізм. Зокрема, у законі про набуття чинності та введення в дію закону про внесення змін до Конституції України необхідно встановити порядок та строки прийняття законів, передбачених Основним Законом України.

Водночас Конституційна Асамблея виходить з того, що принциповим питанням для успішного розвитку держави є не лише якісний політико-правовий зміст та потенціал Конституції України, а й неухильне додержання її вимог насамперед державними органами та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, громадянами України, що безпосередньо пов'язано з досягненням належного рівня правосвідомості, політичної та правової культури, беззаперечної поваги до основоположного закону держави. Після прийняття Конституції України в результаті існуючих у суспільстві проблем розвитку демократії, відсутності належної правової відповідальності, передусім політичних еліт, на різних етапах державотворення конституційні зміни ставали результатом численних політичних компромісів, у результаті досягненні яких істотно порушувались принцип верховенства права, процедура внесення змін до Конституції України, легітимізація цього процесу.

З огляду на ці обставини нині існує об'єктивна потреба у модернізації Основного Закону України шляхом внесення до нього відповідно до розділу XIII Конституції України, змін які мають ґрунтуватися на підготовленій Конституційною Асамблеєю Концепції внесення

змін до Конституції України. Відповідно до Положення про Конституційну Асамблею Концепція є основою для підготовки законопроекту (законопроектів) про внесення змін до Конституції України.

Питання, які аналізувалися в Конституційній Асамблеї, зокрема, щодо організації державної влади, окремих аспектів розвитку парламентаризму, форми територіального устрою, не знайшли підтримки у більшості членів Конституційної Асамблеї, що зафіксовано у пояснювальній записці до проекту Концепції.

Пропонована структура Конституції України

Преамбула

Розділ I “Засади конституційного ладу”

Розділ II “Основні права і свободи”

Розділ III “Народне волевиявлення”

Розділ IV “Верховна Рада України”

Розділ V “Президент України”

Розділ VI “Кабінет Міністрів України. Центральні та місцеві органи виконавчої влади”

Розділ VII “Суди і правосуддя”

Розділ VIII “Прокуратура”

Розділ IX “Адміністративно-територіальний устрій”

Розділ X “Автономна Республіка Крим”

Розділ XI “Місцеве самоврядування”

Розділ XII “Конституційний Суд України”

Розділ XIII “Внесення змін до Конституції України”

Розділ XIV “Прикінцеві положення”

Преамбула

Пропонується у цілому зберегти ціннісні орієнтири і висхідні цілі, закріплені нині у преамбулі Конституції України.

Принципово важливим є відображення в преамбулі положення про те, що установча влада належить виключно Українському народу – носію суверенітету і єдиному джерелу влади, який реалізує свою волю, зокрема через своїх вільно обраних представників до Верховної Ради України. Такий підхід кореспондується з конституційно закріпленим принципом народного суверенітету та визначенням Основним Законом держави порядком внесення до нього змін, дозволяє зосередитись на встановленні меж здійснення державної влади як демократичного інституту організації суспільства, спрямованого на забезпечення людської гідності, безпеки та сталого розвитку.

Ураховуючи, що преамбула Конституції України є її невід’ємною складовою, необхідно доповнити її положеннями, пов’язаними із зміцненням соборності і єдності України, забезпеченням благополуччя та добробуту народу, усвідомленням Української держави як такої, що ґрунтується на повазі до людини та її прав і свобод, засадах громадянського суспільства та правової держави.

У зв’язку з цим пропонується закріпити такі цінності, як свобода, справедливість, демократія, верховенство права, безпека і суспільний та соціальний прогрес, підтримка гармонійних міжнародних відносин на основі взаємної поваги та мирного співіснування відповідно до загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права.

Розділ I. Засади конституційного ладу

Мета розділу – удосконалення викладення засад конституційного ладу.

Основний зміст положень розділу I “Загальні засади” Конституції України пропонується здебільшого зберегти.

Водночас оскільки норми цього розділу за своєю юридичною природою є також нормами прямої дії, його положення за нормативним змістом потребують конкретизації.

Уточнюючи положення статті 3 чинної Конституції України про те, що людина, її життя і здоров’я, свобода, честь, гідність є найвищою цінністю, необхідно цю статтю у розділі викласти другою за черговістю, визначивши що ці цінності мають загальний у всіх сферах буття, а не лише соціальний характер.

Необхідно посилити дієвість конституційно-правових механізмів народовладдя та узгодження їх з дією принципу верховенства права, зокрема, уточнити зміст частини другої статті 5 чинної Конституції України, передбачивши, що народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдуми, організація і порядок проведення яких визначаються Конституцією України та законами України, та інші форми безпосередньої демократії.

Окрім цього з урахуванням перегляду концептуальних підходів до назв розділів Основного Закону України, а також з метою уникнення можливих ускладнень з інтерпретацією та правозастосуванням окремих норм необхідно трансформувати зміст частини третьої статті 5 Конституції України у положення, відповідно до якого право визначати і змінювати засади конституційного ладу належить виключно Українському народу. Це право не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами.

У статті 6 розділу має бути удосконалено принцип поділу державної влади, що ґрунтується на засадах чіткого розподілу функцій та повноважень шляхом встановлення дієвої системи стримувань і противаг, забезпечення єдності формування та реалізації державної політики.

Потребують конкретизації положення статті 7 щодо визнання і гарантування місцевого самоврядування. Цей припис слід доповнити положенням про те, що місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування.

Статтю 8 Конституції України пропонується в основному зберегти без змін. Разом з тим її доцільно доповнити нормою про те, що закони приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй, інші нормативно-правові акти приймаються на основі та на виконання Конституції і законів України.

З метою удосконалення механізму взаємодії національної і міжнародної правових систем у статті 9 Конституції України необхідно встановити пріоритет міжнародних договорів України у сфері прав і свобод людини щодо актів національного права у разі виникнення колізій між ними.

Мають бути поліпшені конституційні положення щодо економічних відносин в Україні, зокрема, доцільно передбачити принцип розвитку ринкової економіки, закріпити свободу економічної діяльності, а також принцип розвитку соціально і екологічно орієнтованої економіки.

Слід усунути суперечності між положеннями статей 13, 14 чинної Конституції України, чіткіше визначити норми про об'єкти права власності Українського народу.

З метою захисту землі як основного національного надбання для нинішніх та прийдешніх поколінь має бути сформульовано положення, відповідно до якого закон має встановлювати особливі умови володіння, користування та розпорядження землею. Закон також має встановити особливий захист сільськогосподарських угідь.

Слід передбачити право кожного громадянина України користуватися природними ресурсами у встановленому законом порядку, а також обов'язок держави дбати про забезпечення раціонального природокористування, стабільного розвитку і екологічної безпеки.

Пропонується закріпити положення щодо засад подальшого розвитку громадянського суспільства, оптимізації його відносин з державою, а також взаємної їх відповідальності.

Положення частини другої статті 15 Конституції України слід уточнити, зазначивши, що жодна політична ідеологія не може визнаватися державою як домінуюча у суспільстві та бути обов'язковою.

У розділі слід передбачити виключні конституційні засади делегування окремих суверенних прав Української держави наднаціональним органам.

Потребує оновлення стаття 20 Конституції України щодо Державного Герба України. Слід визначитися у питанні дуалізму його конституювання, а також встановити вимогу, що детальний опис Державного Герба України, інших державних символів України, а також порядок їх використання встановлюється законом.

Доцільно викласти в окремій статті положення щодо статусу столиці України.

Розділ II. Основні права і свободи

Мета розділу – підвищення рівня людиноцентричності Конституції України, змістовне збагачення основних прав і свобод, приведення їх переліку у відповідність до європейських стандартів та інших міжнародно-правових зобов'язань України.

Пропонується низку статей розділу наповнити чітким нормативно-правовим змістом відповідно до надбань європейського конституціоналізму, максимально уникаючи відсилочних норм до законів, які мають бути лише у випадках виникнення складнощів у реалізації права як безпосередньо діючого на основі положень Конституції України.

Реалізуючи принцип пропорційності, цей розділ має містити положення щодо можливості встановлення обмежень прав і свобод на конституційному рівні, крім випадків, безпосередньо передбачених Конституцією України із зазначенням мети та правових меж їх застосування. При цьому підстави обмеження прав і свобод повинні бути скориговані у спосіб, що не допускає їх розширення порівняно з міжнародно-правовими актами.

Кожна людина при здійсненні своїх прав і свобод може зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших людей, забезпечення справедливих вимог моралі, національної безпеки і громадського порядку.

При закріпленні прав і свобод, передусім соціально-економічних, культурних, необхідно визначити відповідні позитивні обов'язки держави щодо умов і порядку забезпечення кожного з цих прав. Оскільки соціально-економічні права для забезпечення їх реальності потребують активних зусиль держави, умови і порядок їх здійснення мають відбуватися на основі законів. Необхідно сформулювати положення щодо цих прав у такий спосіб, щоб їх реалізація і захист безпосередньо забезпечувалися судом.

Вимагає вирішення питання щодо доповнення розділу новими правами і свободами у відповідності з міжнародно-правовими актами та забезпечення їх гарантованості.

Потрібно конкретизувати повноваження державних органів та органів місцевого самоврядування щодо забезпечення та захисту прав і свобод, посилити персональну відповідальність посадових осіб цих органів за невиконання своїх обов'язків у зазначеній сфері.

Необхідно передбачити ефективні механізми впливу та контролю громадянських об'єднань за додержанням прав і свобод та їх реалізацією.

Розділ має бути доповнений правом на участь у здійсненні суспільного контролю за діяльністю державних органів, органів місцевого самоврядування, а також державних і комунальних підприємств, установ, організацій. Форми організації та способи здійснення такого контролю мають визначатися законом.

Пропонується статтю 53 чинної Конституції України доповнити положенням про те, що держава сприяє академічній свободі та автономії університетів, у тому числі у використанні матеріальних ресурсів та коштів відповідно до своїх статутних завдань.

Принциповим положенням має стати поширення на юридичних осіб та інших відповідних суб'єктів права положень щодо прав і свобод, гарантій їх реалізації та захисту за умови, що ці положення за своїм змістом можуть бути на них поширені.

У розділі має бути конкретизовано коло суб'єктів прав і свобод відповідно до європейських стандартів та практики.

Слід наповнити новим змістом загальну заборону будь-якої дискримінації, водночас розширивши підстави недискримінації.

Розділ III. Народне волевиявлення

Мета розділу – наповнення новим змістом механізмів народного волевиявлення.

Для забезпечення чесності та прозорості виборів і референдумів в Україні, суспільної довіри до їх результатів важливо доповнити Конституцію України принципами періодичності проведення виборів, особистого і однократного голосування, поширити універсальні принципи виборчого права на реалізацію прав брати участь у референдумі.

Необхідно посилити гарантії реалізації виборчих прав громадян як основної форми здійснення безпосередньої демократії:

- обмеження щодо виборчого права, виборчі цензи мають встановлюватися виключно на конституційному рівні;
- визначити зміст виборчих прав як сукупності прав громадян України, зокрема, голосувати, висувати кандидатів, вести агітацію;
- передбачити, що порядок реалізації виборчих прав, у тому числі встановлення обмежень у здійсненні цих прав, визначається законом. Доцільно передбачити, що вимоги до реєстрації кандидатів та фінансування виборів мають носити пропорційний (розумний) характер та здійснюватися у розмірах, що забезпечують доступність реалізації права бути обраним.

Потрібно закріпити положення про те, що питання організації і проведення виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів регламентуються кодифікованим законодавчим актом, що приймається та змінюється за ускладненою порівняно зі звичайними законами процедурою.

При цьому такий законодавчий акт в частині виду виборчої системи, засад територіальної організації виборів, утворення та діяльності органів адміністрування виборчого процесу, порядку висування та реєстрації кандидатів на виборні посади не може бути змінений за два роки до дня виборів, що може стати однією з інституційних гарантій стабільності виборчого законодавства в Україні.

Слід замінити інститут призначення чергових та позачергових виборів на їх проголошення у строки, визначені Конституцією України та законами України.

Потрібно переглянути вимоги до обсягу активного та пасивного виборчого права на загальнонаціональних та місцевих виборах з метою приведення цих вимог у відповідність з європейськими стандартами виборчого права. Так, необхідно вирішити питання щодо обмеження пасивного виборчого права, пов'язаного зі строком проживання в Україні та наявністю судимості за вчинення будь-якого умисного злочину. Також пропонується запровадити обмеження пасивного виборчого права для окремих категорій посадових осіб, зокрема, прокурорів, суддів, військовослужбовців, державних службовців.

З метою забезпечення конституційних гарантій проведення виборів в Україні пропонується закріпити положення, згідно з якими особа вважається обраною виключно за результатами виборів. Результати виборів мають встановлюватися у строки та порядку, визначеному законом, але не пізніше дня закінчення строку повноважень виборних органів, що переобираються.

Необхідно закріпити положення, що всеукраїнський референдум може бути призначений (проголошений) лише з предмету, визначеного Конституцією України.

Стаття 73 чинної Конституції України потребує уточнення, згідно з яким міжнародні договори України з питань зміни території України, входження України до міждержавного об'єднання або міжнародної організації із делегуванням окремих суверенних прав Української держави наднаціональним органам підлягають обов'язковому затвердженню всеукраїнським референдумом.

З метою недопущення ситуації підміни легітимно сформованих органів влади застосуванням форм безпосередньої демократії потрібно визначити, що предметом всеукраїнського референдуму за народною ініціативою (ініціативний референдум) може бути лише питання скасування закону, який набрав чинності (інститут "народного вето").

Ініціативний референдум може бути проголошений за умови підтримки такої ініціативи не менш ніж двома мільйонами громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах існуючих регіональних адміністративно-територіальних одиниць і не менш як по сто тисяч підписів у кожній із них.

Слід передбачити, що позитивне рішення ініціативного референдуму щодо скасування закону означає втрату чинності цим законом відразу після офіційного оприлюднення рішення референдуму без додаткового затвердження такого рішення будь-яким органом державної влади чи посадовою особою. При цьому повторне прийняття Верховною Радою України закону зі змістом, ідентичним скасованому ініціативним референдумом, можливе не раніше, ніж через три роки із дня проведення такого референдуму.

Має бути також врегульовано питання щодо умов, необхідних для визнання всеукраїнського референдуму таким, що відбувся, а також визнання рішення, винесеного на всеукраїнський референдум, ухваленим. Пропонується встановити, що такий референдум відбувся, якщо в ньому взяли участь більше половини від загальної кількості громадян України, що мають право голосу. Рішення буде вважатись ухваленим, якщо за нього проголосує більшість громадян України, які взяли участь у всеукраїнському референдумі. Аналогічні підходи слід запровадити для місцевих референдумів.

З метою з'ясування позиції громадян України з того чи іншого важливого питання загальнодержавного значення доцільно передбачити інститут дорадчого опитування (плебісцит), яке може бути проведено за рішенням Верховної Ради України та Президента України у порядку, визначеному законом. Результати такого опитування матимуть рекомендаційний характер.

Доцільно запровадити інститут народної законодавчої ініціативи, передбачивши, що законопроекти з питань, віднесених до сфери регулювання законом, можуть бути внесені до Верховної Ради України за ініціативою не менш ніж ста тисяч громадян України, які мають право голосу, і такі законопроекти розглядатимуться парламентом невідкладно.

Потребує свого подальшого розвитку безпосередня місцева демократія. З цією метою пропонується закріпити за територіальною громадою право ініціювати та вирішувати на місцевому референдумі питання, що належать до повноважень місцевого самоврядування відповідного рівня, а також обов'язковість для органів влади та посадових осіб рішень, прийнятих на місцевих референдумах.

Мета розділів IV, V, VI Конституції України — вирішення низки державотворчих завдань, в основі яких лежать зміцнення засад парламентаризму, удосконалення системи стримувань та противаг в організації державної влади, її децентралізації. При цьому конституційні зміни щодо змісту розділів IV, V, VI можуть бути пов'язані з обранням Верховної Ради України на чергових парламентських виборах у 2017 році.

Розділ IV. Верховна Рада України

Зберігаючи існуючий конституційно-правовий статус парламенту – Верховної Ради України як єдиного органу законодавчої влади в Україні, пропонується розширити повноваження Верховної Ради України щодо формування складу Кабінету Міністрів України і здійснення контролю за його діяльністю, зокрема у таких формах як розгляд питання про вотум довіри і вотум недовіри, заслуховування звітів Кабінету Міністрів України та його окремих членів.

Пропонується визначити обсяг недоторканості народних депутатів України виключно Конституцією України, що означає неможливість його збільшення або обмеження законом. В Основному Законі України необхідно встановити, що народний депутат України не може бути затриманий або взятий під варту без згоди парламенту до винесення обвинувального вироку щодо нього, за винятком затримання на місці вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину.

Необхідно передбачити, що Президент України після проведення консультацій з Головою Верховної Ради України, керівниками депутатських фракцій приймає рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та проголошує позачергові парламентські вибори, якщо:

- протягом визначеного Конституцією України строку пленарні засідання чергової сесії Верховної Ради України не можуть розпочатися;

• Верховна Рада України у визначені Конституцією України строки не сформувала персональний склад Кабінету Міністрів України.

У сфері законодавчої діяльності пропонується уточнити коло суб'єктів права законодавчої ініціативи у Верховній Раді України. Порядок здійснення права законодавчої ініціативи народними депутатами України встановлюється законом.

Коло суб'єктів права законодавчої ініціативи може бути розширене у разі запровадження інституту народної законодавчої ініціативи.

Право законодавчої ініціативи щодо внесення проекту закону про Державний бюджет України та змін до нього має належати виключно Кабінету Міністрів України. При цьому доцільно передбачити, що законом про Державний бюджет України можуть регулюватися лише питання державних доходів та видатків.

Для забезпечення сталості правової системи пропонується запровадити поділ законів залежно від важливості, пріоритетності предмета їх правового регулювання та встановити спеціальну кількість голосів народних депутатів України, необхідну для прийняття цих законів.

Президент України підписує та офіційно оприлюднює закони або використовує право вето. У разі невідкладності закону і незастосування права вето закон невідкладно офіційно оприлюднюється Головою Верховної Ради України і опубліковується за його підписом.

Потребує уточнення в частині предмета та порядку реалізації право народного депутата України на депутатський запит і звернення.

Слід запровадити процедуру інтерпеляції, яка передбачає ініціативне проведення обов'язкових слухань з питань діяльності Кабінету Міністрів України або його окремих членів. При цьому встановити, що інтерпеляція ініціюється від імені кількісно визначеної групи народних депутатів України.

Розділ V. Президент України

Для забезпечення збалансованості та ефективного функціонування змішаної форми державного правління необхідно уточнити роль глави держави в частині забезпечення стабільності функціонування всього державного механізму, оскільки у нинішньому конституційно-правовому статусі Президент України за своїми повноваженнями наближений до виконавчої влади.

Пропонується зберегти чинний порядок обрання Президента України та строк, на який він обирається, уточнивши при цьому строки проголошення виборів Президента України.

Необхідно розглянути питання заміни такої вимоги як строк проживання громадянина України, який балотується на пост Президента України, на строк перебування у громадянстві України.

Положення цього розділу мають містити застереження стосовно того, що одна й та сама особа не може бути Президентом України більше ніж два строки підряд. Це обмеження має діяти щодо конкретної особи незалежно від внесення конституційних змін.

Має бути підтверджено конституційно-правовий статус Президента України як глави держави.

Доцільно передбачити розмежування повноважень Президента України, які здійснюються: самостійно; за поданням Кабінету Міністрів України; а також за умови

контрасигнації (скріплення) актів Президента України підписами Прем'єр-міністра України та міністра, відповідального за акт та його виконання.

З метою підвищення дієвості інституту контрасигнування необхідно встановити, що акти Президента України, які підлягають контрасигнації, набирають чинності лише після такої контрасигнації.

У Конституції України пропонується змінити повноваження Президента України щодо призначення та звільнення Прем'єр-міністра України, інших членів Кабінету Міністрів України, керівників центральних органів виконавчої влади, утворення, реорганізації, ліквідації міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, скасування актів Кабінету Міністрів України та актів Ради міністрів Автономної Республіки Крим. Водночас передбачити участь глави держави у процесі формування Уряду шляхом внесення до парламенту кандидатури Прем'єр-міністра України з урахуванням результатів виборів до Верховної Ради України.

Необхідно уточнити, що керівник Служби безпеки України, керівник Служби зовнішньої розвідки України призначаються за згодою Верховної Ради України та звільняються з посади Президентом України.

Має бути закріплене положення, що повноваження Президента України визначаються виключно Конституцією України і не можуть бути розширені чи обмежені законами.

Пропонується змінити порядок імпічменту Президента України за звинуваченням у вчиненні злочину. При цьому має бути запроваджено спеціальну процедуру, відповідно до якої звинувачення висувається більшістю від конституційного складу Верховної Ради України. Рішення щодо імпічменту Президента України приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради з урахування висновку Конституційного Суду України.

Розділ VI. Кабінет Міністрів України. Центральні та місцеві органи виконавчої влади

Однією з головних проблем організації державної влади є недостатня самостійність Кабінету Міністрів України щодо участі у визначенні державної політики та її реалізації.

Пропонується змінити окремі положення цього розділу з метою удосконалення відносин між главою держави, парламентом і урядом відповідно до засад змішаної форми правління.

Мають бути закріплені положення про те, що Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію державної політики, у тому числі шляхом видання правових актів і їх впровадження та координації діяльності міністрів.

Ключовими є питання, пов'язані з формуванням Верховною Радою України складу Кабінету Міністрів України.

Необхідно передбачити, що відносини Кабінету Міністрів України та Верховної Ради України забезпечуватимуться шляхом схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України. Таке схвалення має здійснюватися одночасно з формуванням складу Кабінету Міністрів України. Вимоги до Програми діяльності Кабінету Міністрів України, порядку утворення, ліквідації та реорганізації міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, посадовий склад Кабінету Міністрів України мають визначатися законом про Кабінет Міністрів України.

Доцільно запровадити конструктивний вотум недовіри, коли Верховна Рада України може відправити у відставку Кабінет Міністрів України одночасно з призначенням нового Прем'єр-міністра України.

Кабінет Міністрів України заявляє про свою відставку перед новообраною Верховною Радою України. Кабінет Міністрів України, відставку якого прийнято Верховною Радою України, продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України.

Рішення про відставку окремих членів Кабінету Міністрів України ухвалюються Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України.

Необхідно передбачити право Кабінету Міністрів України призначати на посади та звільняти з посад заступників міністрів, керівників інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується відповідним міністром, а також голів місцевих державних адміністрацій.

У цьому розділі мають бути визначені центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом. Порядок призначення та звільнення керівників таких органів встановлюється Конституцією України. Повноваження і порядок діяльності центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом визначаються законом.

Повноваження місцевих державних адміністрацій мають бути переглянуті та зведені до виконання тих повноважень, які не можуть підлягати децентралізації, зокрема, щодо координації діяльності територіальних органів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, нагляду за відповідністю актів органів місцевого самоврядування Конституції та законам України, контролю за виконанням органами місцевого самоврядування делегованих державою повноважень.

Необхідно закріпити принцип деполітизації та позапартійності цивільної служби. Має бути створена Вища рада цивільної служби як колегіальний орган, відповідальний за формування вищого корпусу цивільної служби. Засади функціонування цивільної служби мають визначитися законом.

Слід передбачити, що виключно законом затверджуються загальна структура, чисельність, визначаються функції органів охорони правопорядку, органів виконавчої влади, які мають право на використання зброї.

Розділ VII. Суди і правосуддя

Мета розділу – удосконалення конституційних засад для продовження судово-правової реформи, зміцнення справедливої та незалежної системи правосуддя.

При визначенні напрямів удосконалення конституційних засад організації і діяльності судової влади взято до уваги, що у липні 2013 року Президентом України внесено на розгляд Верховної Ради України проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів”.

Конституційним Судом України 19 вересня 2013 року надано Висновок №2-в/2013, згідно з яким зазначений законопроект визнано таким, що відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів” (реєстр. №2522а) попередньо схвалено Верховною Радою України 10 жовтня 2013р.

Позиція Європейської Комісії “За демократію через право” (Венеціанська Комісія) щодо запропонованих змін до Конституції висловлена у Висновку від 15 червня 2013р. №722/2013 (CDL(2013)014) щодо проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів” (включаючи

пояснювальну записку та порівняльну таблицю) та щодо змін до Конституції, запропонованих Конституційною Асамблеєю.

Пропозиції щодо вдосконалення конституційного врегулювання у вищезазначеній сфері, які напрацьовані Конституційною Асамблеєю, значною мірою кореспондуються з положеннями законопроекту, внесеного главою держави на розгляд Верховної Ради України, зокрема щодо:

- вилучення з Конституції України положень про обрання суддів безстроково та звільнення їх з посад Верховною Радою України;
- скасування положень щодо призначення на посаду судді вперше на п'ятирічний термін з одночасним підвищенням вимог до осіб, які можуть претендувати на зайняття посади судді;
- запровадження конкурсного відбору при призначенні суддів на посади, а також переведенні їх до суду вищого рівня;
- розмежування підстав для звільнення судді і для припинення повноважень судді, зміна такої підстави для звільнення з посади судді, як “порушення присяги”, притягненням його до дисциплінарної відповідальності за вчинення передбаченого законом дисциплінарного правопорушення, несумісного з подальшим перебуванням судді на посаді;
- закріплення положення, згідно з яким більшість у Вищій раді юстиції складатимуть судді, обрані з'їздом суддів України;
- віднесення до повноважень Вищої ради юстиції вирішення питання про надання згоди на затримання чи взяття під варту судді;
- зміна підходів щодо утворення, реорганізації та ліквідації судів, визначення їх мережі, і віднесення цих питань до предмета регулювання законом;
- закріплення за Верховним Судом України повноважень щодо забезпечення однакового застосування норм законодавства України судами загальної юрисдикції;
- доповнення принципів побудови системи судів новим принципом – інстанційності;
- закріплення у розділі “Права, свободи та обов'язки людини і громадянина” права кожної особи на справедливий і гласний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і неупередженим судом, утвореним законом.

3. Водночас у перспективі подальше вдосконалення конституційного регулювання у сфері правосуддя та організації і діяльності судової влади мало б базуватися на таких підходах.

Положення щодо конституційно-правового регулювання судів і правосуддя пропонується викласти в одному розділі проекту Конституції України “Суди і правосуддя”. У зв'язку з цим словосполучення “суди загальної юрисдикції” замінити поняттям “суди”.

З метою забезпечення правової стабільності у сфері організації й діяльності судової влади, а також виходячи з її високої суспільної значимості пропонується передбачити, що закони, які визначатимуть судоустрій та статус суддів, мають прийматися не менш як трьома п'ятими від конституційного складу Верховної Ради України.

Підтримуючи пропозицію щодо призначення суддів на посаду безстроково Президентом України виключно на підставі та згідно з поданням Вищої ради юстиції, пропонується закріпити, що прийняття рішення про звільнення судді з посади, а також про переведення судді до іншого суду має бути віднесено до повноважень Вищої ради юстиції.

Необхідно закріпити право судді оскаржити до суду рішення про притягнення його до дисциплінарної відповідальності, а також про звільнення його з посади.

Слід передбачити положення, згідно з яким за вплив на суддю у будь-який спосіб винні особи притягаються до юридичної відповідальності.

Необхідно встановити обсяг недоторканності суддів, передбачивши, що суддя не може бути без згоди Вищої ради юстиції затриманий чи взятий під варту до винесення обвинувального вироку судом щодо нього за винятком затримання його на місці вчинення злочину.

Пропонується передбачити, що повноваження судді можуть бути призупинені Вищою радою юстиції у разі обвинувачення судді у вчиненні злочину або для усунення ним порушення вимог щодо несумісності.

Має бути закріплено право суддів об'єднуватися у професійні асоціації для захисту своїх професійних інтересів.

Голови судів та їх заступники (крім Голови Верховного Суду України та його заступників) повинні призначатися Вищою радою юстиції за пропозицією зборів суддів відповідного суду у порядку, встановленому законом. Щодо Голови Верховного Суду України та його заступників слід зберегти існуючу конституційну процедуру обрання.

Пропонується змінити підходи до конституційного врегулювання питання системи судів в Україні та закріпити основні принципи її побудови: територіальність, спеціалізація, інстанційність. У Конституції України необхідно передбачити доступність правосуддя для кожної особи в порядку, встановленому законом; зберегти серед основних засад правосуддя забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду.

Має бути визначений конституційно-правовий статус Верховного Суду України як найвищого судового органу в системі судів, основним завданням якого є забезпечення у визначених законом процесуальних формах однакового застосування судами відповідно до принципу верховенства права норм матеріального та процесуального права.

Слід запровадити інститут мирових судів, судді яких обираються в порядку, визначеному законом.

Необхідно усунути перепони щодо визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду в контексті Рішення Конституційного Суду України від 11 липня 2001р. №3-в/2001.

У розділі про основні права і свободи, крім врахованої пропозиції Конституційної Асамблеї щодо доповнення статті 55 Основного Закону України положеннями статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, пропонується закріпити право особи, вина якої у вчиненні злочину встановлена судом, на перегляд судом вищої інстанції факту визнання її винною або винесеного їй вироку, як це передбачено статтею 2 Протоколу №7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

4. Пропонується визначити статус Вищої ради юстиції як незалежного державного органу, що відповідає за формування високопрофесійного суддівського корпусу, гарантування незалежності суддів.

Необхідно передбачити функціонування Вищої ради юстиції на постійній основі.

Повноваження Вищої ради юстиції мають визначатися виключно Конституцією України.

Пропонується вилучити із повноважень Вищої ради юстиції питання щодо дисциплінарної відповідальності прокурорів та порушення ними вимог щодо несумісності.

Більшість у Вищій раді юстиції мають складати судді (50% + 1), обрані з'їздом суддів України. До складу Вищої ради юстиції також мають обов'язково входити адвокати, науковці, представники правозахисних та інших громадських організацій, що здійснюють діяльність у галузі права, які обираються у порядку, визначеному законом. Доцільно збільшити чисельність складу Вищої ради юстиції та передбачити створення у її структурі кваліфікаційної та дисциплінарної колегій.

Розділ VIII. Прокуратура

Мета розділу – встановлення конституційно-правового статусу прокуратури, який відповідатиме європейським демократичним стандартам, що створить належне правове підґрунтя її функціонування, забезпечить ефективну роль прокуратури у механізмі державного захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави.

Відповідно до зобов'язань України перед Радою Європи, а також з урахуванням рекомендацій Європейської Комісії “За демократію через право” (Венеціанська Комісія) та Комітету міністрів Ради Європи вилучити пункт 9 Перехідних положень Конституції України та визначити, що прокуратура як державний орган становить єдину систему, на яку покладаються:

- здійснення державного обвинувачення в суді;
- нагляд за додержанням законів органами, які здійснюють досудове розслідування, оперативно-розшукову та контррозвідувальну діяльність;
- нагляд за додержанням законів щодо виконання судових рішень у кримінальному судочинстві, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи людини;
- захист суспільних і державних інтересів та їх представництво в суді у випадках, визначених законом.

Зберігши встановлений Конституцією України порядок призначення Генерального прокурора України, передбачити:

- подовження строку повноважень Генерального прокурора України до 7 років;
- дострокове припинення повноважень Генерального прокурора України виключно з підстав, передбачених законом;
- вилучення із тексту Конституції України положення щодо висловлення Верховною Радою України недовіри Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади.

Доцільно, щоб порядок організації і діяльності прокуратури, статус та повноваження прокурора з виконання покладених на нього функцій, порядок зайняття посади та звільнення з посади, питання дисциплінарної відповідальності та прокурорського самоврядування визначалися законом.

Розділ IX. Адміністративно-територіальний устрій

Мета розділу – підвищення рівня забезпечення та захисту прав, свобод і законних інтересів особи, визначення раціональної просторової основи організації влади для забезпечення децентралізації, доступності та якості надання адміністративних послуг,

посилення спроможності та відповідальності громад за свій розвиток, створення передумов для сталого розвитку територій.

На зміну положень чинної Конституції України пропонується запровадити трирівневу систему адміністративно-територіального устрою: регіони (Автономна Республіка Крим, області, місто Київ, Севастополь); райони; громади – одне або декілька поселень, зокрема, місто, село, селище з прилеглими до них територіями.

Доцільно передбачити законодавче врегулювання питань адміністративно-територіального устрою України, зокрема визначення категорії, статусу, порядку створення, реорганізації, найменування, перейменування, зміни меж адміністративно-територіальних одиниць, а також особливостей організації місцевого самоврядування у містах з районним поділом.

Для втілення нових підходів в організації адміністративно-територіального устрою України розділ необхідно доповнити принципами, що мають гарантувати належну та таку, що відповідає європейським стандартам, територіальну основу місцевого самоврядування, – повсюдність місцевого самоврядування, спроможність територіальних громад та їх органів здійснювати повноваження, надані Конституцією і законами України.

Принцип повсюдності місцевого самоврядування передбачає поширення юрисдикції територіальних громад та їх органів на територію, що включає землі населених пунктів, а також прилеглі до них території, необхідні для розвитку економічної, соціально-культурної, транспортної, іншої інфраструктури та забезпечення охорони довкілля, спроможності відповідних територіальних громад у здійсненні своїх прав. До складу громад не можуть бути віднесені території, особливий статус яких визначається законами України.

Необхідно визначити, що територія адміністративно-територіальної одиниці або її частина не може входити до складу території іншої адміністративно-територіальної одиниці того ж рівня.

Є потреба у конституюванні нової адміністративно-територіальної одиниці – громади, яка має утворюватися в порядку, визначеному законом, з урахуванням історично сформованої спільності соціально-економічної інфраструктури, наявності умов і можливостей для надання населенню публічних послуг відповідно до встановлених стандартів і забезпечення належного функціонування місцевого самоврядування.

Розділ X. Автономна Республіка Крим

Мета розділу – удосконалення конституційно-правового статусу Автономної Республіки Крим як невід'ємної складової частини України з урахуванням історичних, економічних, екологічних, географічних, національно-культурних та інших особливостей регіону, забезпечення його комплексного і сталого розвитку.

Необхідно встановити положення щодо відповідальності Ради міністрів Автономної Республіки Крим перед Верховною Радою Автономної Республіки Крим, підзвітності та підконтрольності перед Кабінетом Міністрів України в частині виконання делегованих повноважень органів виконавчої влади.

Доцільно включити до передбаченої нині частиною п'ятою статті 136 Конституції України правової основи регулювання повноважень, порядку формування і діяльності Верховної Ради Автономної Республіки Крим і Ради міністрів Автономної Республіки Крим Конституцію Автономної Республіки Крим.

Слід уточнити конституційно-правове регулювання щодо того, що Верховна Рада України законом затверджує Конституцію Автономної Республіки Крим, зміни до неї, а також визначення місця Конституції Автономної Республіки Крим у правовій системі України.

Необхідно уточнити перелік питань, віднесених статтею 137 Конституції України до предмета нормативного регулювання Автономної Республіки Крим.

Підлягають уточненню конституційно-правові засади делегування органам влади Автономної Республіки Крим окремих повноважень Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, зокрема, щодо фінансування державою здійснення цих повноважень у повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України або фінансового забезпечення їх виконання в інший спосіб.

Слід закріпити положення про запровадження консультацій державних органів України з органами влади Автономної Республіки Крим при прийнятті рішень з питань, віднесених до відання Автономної Республіки Крим, та делегованих повноважень органів виконавчої влади.

Потребують конкретизації правові засади відносин органів влади Автономної Республіки Крим з органами місцевого самоврядування із зазначенням того, що органи влади Автономної Республіки Крим взаємодіють з органами місцевого самоврядування, зокрема, можуть делегувати окремі повноваження органам місцевого самоврядування, визначити порядок і умови виконання делегованих повноважень, здійснювати контроль за їх виконанням, затверджувати спільні з органами місцевого самоврядування програми і проекти для спільного вирішення питань, віднесених до їх компетенції, проводити консультації з органами місцевого самоврядування з питань, що стосуються інтересів територіальних громад та їх органів. Порядок взаємодії органів влади Автономної Республіки Крим з органами місцевого самоврядування визначається Конституцією України та законами України.

Необхідно передбачити норми щодо обов'язковості до виконання на території Автономної Республіки Крим Конституції Автономної Республіки Крим, правових актів органів влади Автономної Республіки Крим, прийнятих в межах повноважень, визначених Конституцією та законами України.

З метою гарантування належної економічної основи Автономної Республіки Крим слід віднести до відання органів влади Автономної Республіки Крим управління об'єктами власності Автономної Республіки Крим, а також об'єктами, переданими в управління Автономної Республіки Крим; надати можливість органам влади Автономної Республіки Крим затверджувати самостійні програми соціально-економічного та культурного розвитку, раціонального природокористування та охорони довкілля; зміцнити бюджетно-фінансові засади економічного розвитку регіону.

Слід закріпити положення про те, що Верховна Рада Автономної Республіки Крим здійснює права власника від імені Автономної Республіки Крим в межах, визначених Конституцією України. Безпосереднє управління об'єктами власності Автономної Республіки Крим здійснює Рада міністрів Автономної Республіки Крим у порядку, визначеному Верховною Радою Автономної Республіки Крим.

Необхідно передбачити, що відповідальність органів влади Автономної Республіки Крим, їх посадових осіб, підстави дострокового припинення їх повноважень мають встановлюватися Конституцією і законами України, Конституцією Автономної Республіки Крим.

Розділ XI. Місцеве самоврядування

Мета розділу – зміцнення конституційно-правових засад місцевого самоврядування, підвищення ефективності функціонування системи місцевого самоврядування, здатної забезпечити оптимальні умови для реалізації прав і свобод людини на рівні громади, району та регіону, сприяння подальшому розвитку форм безпосередньої демократії та децентралізації влади.

Необхідно привести конституційно-правові засади місцевого самоврядування у відповідність з положеннями Європейської хартії місцевого самоврядування та протоколів до неї, визначити конституційно-правові умови реалізації невід'ємного права членів територіальних громад на участь у здійсненні місцевого самоврядування, посилити гарантії правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності місцевого самоврядування.

Місцеве самоврядування має визначатися не лише як право, але й як спроможність територіальної громади безпосередньо або через органи місцевого самоврядування та їх посадових осіб здійснювати регулювання і управління суспільними справами місцевого значення в межах, визначених Конституцією і законами України.

Місцеве самоврядування має здійснюватися на рівні громади, району, регіону.

У цьому розділі необхідно закріпити принципи субсидіарності та спільної відповідальності, повноти повноважень місцевого самоврядування.

Доцільно встановити також засади муніципального дуалізму, що передбачає можливість територіальної громади, органів місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення, а також передбачити участь органів місцевого самоврядування у вирішенні державних справ шляхом виконання делегованих повноважень, уточнивши чинне конституційне визначення.

Підлягає перегляду конституційно визначений обсяг повноважень територіальних громад у напрямі розширення предмета їх відання для забезпечення задоволення важливих потреб життєдіяльності територіальних громад.

Доцільно, щоб статус територіальної громади визначався статутом, прийнятим територіальною громадою у порядку, встановленому законом.

Необхідно закріпити базовий перелік форм безпосередньої місцевої демократії, зазначивши при цьому, що цей перелік не є вичерпним і має включати у тому числі, проведення консультацій з органами місцевого самоврядування під час прийняття органами державної влади рішень, які безпосередньо стосуються питань, віднесених до повноважень місцевого самоврядування.

Потребує розширення конституційно-правове регулювання статусу органів самоорганізації населення, зокрема, визначення органів самоорганізації населення як однієї з форм участі членів територіальних громад у вирішенні питань місцевого значення та складової системи місцевого самоврядування, закріплення можливості створення одноосібної форми самоорганізації населення в поселеннях, які входять до складу територіальних громад; гарантування обов'язковості передачі органам самоорганізації населення фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів, необхідних для здійснення повноважень; закріплення механізму контролю за виконанням органами самоорганізації населення переданих їм повноважень.

Важливо встановити на конституційному рівні право органів місцевого самоврядування на співробітництво (партнерство), а також об'єднання з метою ефективного здійснення

своїх повноважень, захисту прав та інтересів територіальних громад, сприяння місцевому та регіональному розвитку.

Необхідно передбачити право на добровільне об'єднання не лише сільських, а й інших територіальних громад. Добровільне об'єднання територіальних громад має здійснюватися в порядку, визначеному законом.

Доцільно створити конституційну основу для створення обласними та районними радами власних виконавчих органів.

Слід закріпити за місцевими радами право самостійно визначати систему, структуру власних виконавчих органів, загальну чисельність апарату ради та її виконавчих органів, обсяг видатків на їх утримання в межах коштів місцевого бюджету; відображення принципу підконтрольності та підзвітності виконавчих органів місцевого самоврядування відповідним радам.

Необхідно надати повноваження міським радам вирішувати питання не лише організації управління районами у місті, але й утворення, реорганізації та ліквідації таких районів.

Слід закріпити вимогу щодо відповідності фінансових ресурсів функціям та повноваженням місцевого самоврядування, що має стосуватися як власних, так і делегованих повноважень органів місцевого самоврядування, кожні з яких повинні забезпечуватися за рахунок відповідних бюджетних коштів.

Необхідно уточнити основні повноваження районних і обласних рад щодо управління комунальною власністю територіальних громад; передбачити, що районні, обласні ради вирішують відповідно до закону питання щодо використання природних ресурсів місцевого значення, які перебувають у комунальній власності територіальних громад; гарантувати самостійну бюджетно-фінансову основу органів місцевого самоврядування районного та обласного рівнів.

Слід передбачити право органів місцевого самоврядування відповідно до закону за рахунок коштів місцевого бюджету утворювати органи охорони правопорядку, визначати їх склад, призначати і звільняти керівників цих органів.

Має бути підтверджено, що особливості здійснення місцевого самоврядування у місті Києві, Севастополі визначаються окремими законами.

Розділ XII. Конституційний Суд України

Мета розділу – посилення гарантій незалежності Конституційного Суду України, більш чітке визначення правового статусу суддів Конституційного Суду України, удосконалення порядку його формування, організації та діяльності Конституційного Суду України, що сприятиме ефективності дії правових механізмів охорони Конституції України, захисту основних прав і свобод людини.

Пропонується в положеннях окремого розділу Конституції України закріпити питання конституційно-правового статусу єдиного в Україні органу конституційної юрисдикції та його суддів.

Необхідно змінити порядок формування складу Конституційного Суду України шляхом призначення на паритетних засадах половини складу Конституційного Суду України Президентом України та половини складу Конституційного Суду України Верховною Радою України. Зменшити загальний склад Конституційного Суду України до 14 осіб.

Слід підвищити віковий ценз кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України орієнтовно до 45-50 років, вимоги до наявності досвіду професійної діяльності

у правовій сфері до п'ятнадцяти років. Водночас визначити, що граничний вік перебування судді Конституційного Суду України на посаді становитиме не більше 70 років. Передбачити створення кваліфікаційної комісії при Конституційному Суді України із залученням представників громадських об'єднань, науковців, суддів Конституційного Суду України у відставці, що буде здійснювати добір кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України з числа авторитетних фахівців насамперед у державно-правовій, науковій сферах у порядку, визначеному законом.

У цьому розділі доцільно визначити засади конституційного судочинства, зокрема, верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, змагальності та рівності сторін. Проведення закритих засідань Конституційного Суду України допускається лише у випадках, передбачених законом.

Мають бути закріплені гарантії незалежності функціонування Конституційного Суду України та недоторканності суддів Конституційного Суду України.

Необхідно запровадити нову процедуру складення присяги суддями Конституційного Суду України – на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України, в порядку, визначеному законом. Складення присяги суддями Конституційного Суду України повинно відбуватися публічно. Текст присяги має бути закріплений у Конституції України.

Доцільно передбачити норму, відповідно до якої повноваження судді Конституційного Суду України припиняються у випадку закінчення строку, на який його призначено, але не раніше дня вступу на посаду судді Конституційного Суду України особи, яка призначена замість нього.

Орган, який здійснює призначення на посаду судді Конституційного Суду України, повинен здійснити таке призначення не пізніше ніж у тридцятиденний строк з моменту припинення повноважень судді Конституційного Суду України.

Висновок з питання дострокового припинення повноважень судді Конституційного Суду України з підстави, зокрема, порушення ним вимог щодо несумісності має приймати Конституційний Суд України в порядку, визначеному законом.

Необхідно уточнити види актів, щодо яких вирішується питання про відповідність Конституції України (конституційність), – закони та інші правові акти Верховної Ради України, правові акти Президента України, правові акти Кабінету Міністрів України, правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Доцільно вилучити з переліку повноважень Конституційного Суду України повноваження щодо офіційного тлумачення законів України.

Потрібно доповнити повноваження Конституційного Суду України положеннями щодо розгляду:

- конституційних скарг стосовно порушення прав і свобод;
- міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надається Верховною Радою України;
- питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум.

Доцільно доповнити коло суб'єктів права на конституційне звернення органами місцевого самоврядування з питань, які стосуються місцевого самоврядування, захисту прав та інтересів територіальних громад.

Має бути надано право народним депутатам України щодо звернення до Конституційного Суду України з питань відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України та тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість.

Пропонується у Конституційному Суді України створити дві палати: з питань конституційності законів та інших правових актів та з розгляду конституційних скарг.

Необхідно закріпити положення про те, що повноваження, засади формування та організації Конституційного Суду України визначаються Конституцією України, а порядок діяльності Конституційного Суду України, процедура розгляду ним справ та виконання рішень Конституційного Суду України визначаються законом.

Розділ XIII. Внесення змін до Конституції України

Мета розділу – усунути неоднозначності та удосконалити порядок внесення змін до Конституції України з урахуванням практики її застосування, необхідності забезпечення стабільності функціонування Основного Закону України.

Необхідно зберегти особливий порядок внесення змін до розділів I, II, XIII чинної Конституції України, а також змістовно та редакційно уточнити частину першу статті 157, частину другу статті 158 чинної Конституції України.

Має бути змінена стаття 159 Конституції України і встановлено, що законопроект про внесення змін до Конституції України, попередньо схвалений Верховною Радою України, приймається парламентом за наявності консультативного висновку Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Має бути встановлено порядок підписання закону про внесення змін до Конституції України, передбачивши положення щодо незастосування до нього права вето Президентом України.

Доцільно запровадити також наступний конституційний контроль, зокрема, за додержанням конституційної процедури при внесенні змін до Конституції України – до набрання чинності та введення в дію конституційних змін. У зв'язку з цим необхідно визначити предмет, підстави, обсяг і порядок здійснення вказаного контролю та його правові наслідки, зокрема, у разі визнання Конституційним Судом України окремих положень закону про внесення змін до Конституції України, що не набрав чинності або не введений у дію, такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), вони є нечинними.

Слід встановити, що Конституційний Суд України не може здійснювати конституційний контроль щодо закону України про внесення змін до Конституції України, який набрав чинності, оскільки такий закон стає невід'ємною частиною Основного Закону України.

Слід передбачити можливість прийняття окремих законів про введення в дію законів про внесення змін до Конституції України, зі встановленням, що такі закони приймаються тією ж кількістю голосів народних депутатів України, як і закон про внесення змін до Конституції України.

Проект №2522а від 04.07.2013р.
Суб'єкт законодавчої ініціативи:
Президент України
Ініціатор законопроекту:
Янукович Віктор Федорович

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів

Верховна Рада України **постановляє**:

І. Внести до Конституції України (Відомості Верховної Ради України, 1996р., №30, ст.141) такі зміни:

1. Статтю 55 після частини другої доповнити новою частиною такого змісту:

“Кожен має право на справедливий і гласний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і неупередженим судом, утвореним законом”.

У зв'язку з цим частини третю-п'яту вважати відповідно частинами четвертою-шостою.

2. Пункт 27 частини першої статті 85 викласти в такій редакції:

“27) визначення мережі, утворення, реорганізація та ліквідація судів загальної юрисдикції за поданням Президента України”.

3. У статті 106:

а) пункт 23 частини першої викласти в такій редакції:

“23) на підставі та згідно з поданням Вищої ради юстиції призначає суддів на посади та звільняє їх з посад”;

б) у частині четвертій цифри “23” виключити.

4. Частину другу статті 122 виключити.

5. У статті 125:

а) частину першу викласти в такій редакції:

“Стаття 125. Система судів загальної юрисдикції в Україні будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності, їх мережа визначається законом”;

б) частину другу після слів “Верховний Суд України” доповнити словами “який у визначені законом порядку та спосіб забезпечує однакове застосування норм законодавства України всіма судами загальної юрисдикції, а також здійснює інші повноваження, передбачені Конституцією та законами України”;

в) після частини четвертої доповнити новою частиною такого змісту:

“Суди загальної юрисдикції утворюються, реорганізуються та ліквіднуються законом”.

У зв'язку з цим частину п'яту вважати частиною шостою.

6. У статті 126:

а) частину третю викласти в такій редакції:

“Суддя до винесення обвинувального вироку судом не може бути затриманий чи заарештований без згоди Вищої ради юстиції, наданої за поданням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Підстави та порядок надання чи відмови в наданні Вищою радою юстиції згоди на затримання чи арешт судді визначаються законом”;

б) у частині четвертій слова “та суддів, які призначаються на посаду судді вперше” виключити;

в) частину п'яту викласти в такій редакції:

“Суддя звільняється з посади органом, що його призначив, у разі:

- 1) поданням суддею заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням;
 - 2) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я;
 - 3) порушення суддею вимог щодо несумісності;
 - 4) притягнення його до дисциплінарної відповідальності за вчинення передбаченого законом дисциплінарного правопорушення, несумісного з подальшим перебуванням судді на посаді;
 - 5) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;
 - 6) припинення його громадянства або виїзду на постійне проживання за межі України;
 - 7) визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим;
 - 8) визнання його недієздатним;
 - 9) ненадання суддею згоди на переведення до іншого суду в разі ліквідації чи реорганізації суду загальної юрисдикції, в якому він займає посаду”;
- г) частину шосту після слів “його смерті” доповнити словами “досягнення ним сімдесяти років”;
- д) після частини шостої доповнити новою частиною такого змісту:

“Повноваження судді Конституційного Суду України припиняються також у разі закінчення строку, на який його призначено, але не раніше дня набуття повноважень судді Конституційного Суду України особою, яка призначена замість нього”.

У зв'язку з цим частину сьому вважати частиною восьмою.

7. У статті 127:

а) у частині третій слова “кваліфікаційною комісією суддів” замінити словами “Вищою кваліфікаційною комісією суддів України”, слова “двадцять п'яти років” – словами “тридцять років”, а слова “три роки” – словами “п'ять років”;

б) частину четверту викласти в такій редакції:

“Добір кандидатів на посаду судді здійснюється на конкурсній основі в порядку, встановленому законом”.

8. Частину першу статті 128 замінити двома частинами такого змісту:

“Стаття 128. Призначення на посаду судді суду загальної юрисдикції здійснюється безстроково Президентом України на підставі та згідно з поданням Вищої ради юстиції.

Переведення судді до іншого суду загальної юрисдикції здійснюється Президентом України на підставі та згідно з поданням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Переведення судді до іншого суду здійснюється лише за його згодою, у т.ч. у випадках ліквідації чи реорганізації суду загальної юрисдикції, в якому він займає посаду. Переведення судді до суду вищої інстанції здійснюється лише на конкурсній основі в порядку, визначеному законом”.

У зв'язку з цим частину другу вважати частиною третьою.

9. Доповнити частину третю статті 129 після пункту 8 новим пунктом такого змісту:

“9) автоматизований розподіл справ між суддями”.

У зв'язку з цим пункт 9 вважати пунктом 10.

10. Статтю 131 викласти в такій редакції:

“Стаття 131. В Україні діють Вища рада юстиції та Вища кваліфікаційна комісія суддів України.

До відання Вищої ради юстиції належить:

- 1) внесення подання про призначення суддів на посади або про звільнення їх з посад;
- 2) прийняття рішення стосовно порушення суддями і прокурорами вимог щодо несумісності;
- 3) здійснення дисциплінарного провадження стосовно суддів Верховного Суду України і суддів вищих спеціалізованих судів та розгляд скарг на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів апеляційних та місцевих судів, а також прокурорів;
- 4) призначення суддів на адміністративні посади та звільнення суддів з адміністративних посад у судах загальної юрисдикції, крім Верховного Суду України, за поданням відповідних рад суддів;
- 5) здійснення інших повноважень, визначених Конституцією та законами України.

Вища рада юстиції складається з двадцяти членів. З'їзд суддів України призначає до Вищої ради юстиції дванадцять членів із числа суддів, забезпечуючи при цьому представництво суддів судів різних інстанцій та спеціалізацій. З'їзд адвокатів України, з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ призначають по два члени Вищої ради юстиції. Вимоги до особи, яка може бути призначена членом Вищої ради юстиції, встановлюються законом.

До складу Вищої ради юстиції входять за посадою Голова Конституційного Суду України, Голова Верховного Суду України, Голова Ради суддів України, Генеральний прокурор України.

Генеральний прокурор України не бере участі в голосуванні при прийнятті Вищою радою юстиції рішень стосовно суддів.

Вища кваліфікаційна комісія суддів України, більшість складу якої становлять судді, призначені з'їздом суддів України, здійснює повноваження, визначені Конституцією та законами України”.

II. Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Закон набирає чинності через дев'яносто днів з дня, наступного за днем його опублікування, крім підпункту “а” пункту 6 розділу I, який набирає чинності через один місяць із дня сформування складу Вищої ради юстиції відповідно до Конституції України (зі змінами, внесеними цим Законом), але не раніше набрання чинності законом, який визначає підстави та порядок надання чи відмови у наданні Вищою радою юстиції згоди на затримання чи арешт судді.

2. З дня набрання чинності цим Законом:

1) судді судів загальної юрисдикції, призначені на посади суддів вперше і в яких до дня набрання чинності цим Законом не закінчився п'ятирічний строк перебування на посадах суддів, набувають статусу суддів, призначених безстроково;

2) судді судів загальної юрисдикції, призначені на посади суддів вперше, в яких на день набрання чинності цим Законом закінчився п'ятирічний строк перебування на посадах суддів, але якщо вони в установленому законом порядку звернулися щодо їх рекомендації для обрання на посади суддів безстроково і рішення щодо їх обрання не прийнято до дня набрання чинності цим Законом, набувають статусу суддів, призначених безстроково;

3) особи, щодо яких до дня набрання чинності цим Законом внесено подання Вищої ради юстиції про призначення на посаду судді вперше, вважаються такими, що відповідають вимогам, передбаченим частиною третьою статті 127 Конституції України (зі змінами, внесеними цим Законом), і призначаються на посаду судді безстроково без подання додаткових матеріалів.

3. Судді судів загальної юрисдикції, обрані безстроково, судді Конституційного Суду України продовжують здійснювати свої повноваження до їх звільнення з посад чи припинення їх повноважень на посадах з підстав, передбачених частинами п'ятою-сьомою статті 126 Конституції України (зі змінами, внесеними цим Законом).

Судді судів загальної юрисдикції, судді Конституційного Суду України, які на день набрання чинності цим Законом досягли шістдесяти п'яти років, але рішення щодо їх звільнення з посади судді на день набрання чинності цим Законом не прийнято, продовжують здійснювати свої повноваження до їх звільнення з посад чи припинення їх повноважень на посадах з підстав, передбачених частинами п'ятою-сьомою статті 126 Конституції України (зі змінами, внесеними цим Законом).

Звільнення суддів судів загальної юрисдикції, обраних безстроково, зазначених в абзацах першому і другому цього пункту, здійснюється Президентом України в порядку, встановленому законом.

4. До набрання чинності законом, що визначає дисциплінарні правопорушення суддів, несумісні з подальшим перебуванням судді на посаді, суддя може бути звільнений з посади судді Президентом України за порушення присяги судді за поданням Вищої ради юстиції, внесеним у разі встановлення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України або Вищою радою юстиції фактів, які свідчать про порушення суддею присяги.

5. Вимоги до осіб, які можуть бути рекомендовані на посаду судді, передбачені частиною третьою статті 127 Конституції України (зі змінами, внесеними цим Законом), не поширюються на осіб, які склали кваліфікаційний іспит до набрання чинності цим Законом. Такі особи із дотриманням встановленого законом порядку призначаються на посаду судді безстроково.

6. Подання щодо звільнення з посад суддів судів загальної юрисдикції, які до дня набрання чинності цим Законом не розглянуті Верховною Радою України, у двотижневий строк передаються до Вищої ради юстиції, яка у двотижневий строк з дня їх отримання вносить подання про звільнення суддів з посад.

7. Подання щодо звільнення з посад суддів судів загальної юрисдикції, які внесені на розгляд Президента України до дня набрання чинності цим Законом, розглядаються без подання будь-яких додаткових матеріалів.

8. Матеріали щодо переведення суддів, обраних безстроково, які до дня набрання чинності цим Законом не розглянуті Верховною Радою України, у двотижневий строк передаються до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, яка у двотижневий строк із дня їх отримання вносить подання про переведення суддів.

9. Матеріали щодо надання згоди на затримання чи арешт судді суду загальної юрисдикції, судді Конституційного Суду України, які до дня набрання чинності підпунктом “а” пункту 6 розділу I цього Закону не розглянуті Верховною Радою України, у тиждневий строк передаються до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

10. У тримісячний строк із дня набрання чинності цим Законом у встановленому законом порядку скликаються та проводяться з’їзд суддів України, з’їзд адвокатів України, з’їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ для призначення членів Вищої ради юстиції відповідно до статті 131 Конституції України (зі змінами, внесеними цим Законом).

11. Вища рада юстиції, сформована до набрання чинності цим Законом, здійснює повноваження, визначені пунктами 1-4 частини другої статті 131 Конституції України (зі змінами, внесеними цим Законом), та припиняє свою діяльність одночасно зі сформуванням Вищої ради юстиції відповідно до Конституції України (зі змінами, внесеними цим Законом).

Вища рада юстиції вважається сформованою відповідно до Конституції України (зі змінами, внесеними цим Законом) після складення присяги не менш як двома третинами від загальної кількості її членів, передбаченої Конституцією України.

Члени Вищої ради юстиції, які до набрання чинності цим Законом були призначені до складу Вищої ради юстиції з’їздом суддів України, продовжують виконувати свої повноваження до закінчення строку, на який їх призначено. Для цілей абзацу другого цього пункту ці члени вважаються такими, що склали присягу.

ВИСНОВОК КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ¹³

у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку
щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України
щодо посилення гарантій незалежності суддів вимогам
статей 157 і 158 Конституції України
№2-в/2013 від 19 вересня 2013р., справа №1-20/2013

Конституційний Суд України...

розглянув на пленарному засіданні справу про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів (реєстр. №2522а) (далі – Законопроект) вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Керуючись статтями 147, 153, 157, 158, 159 Конституції України, статтями 51, 57, 63, 66, 67, 69 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України **дійшов висновку:**

1. Визнати таким, що відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України, законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів (реєстр. №2522а)...

2. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів (реєстр. №2522а) вимогам статей 157 і 158 Конституції України є обов’язковим до виконання, остаточним і не може бути оскаржений.

Висновок Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін
до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів

Верховна Рада України **постановляє:**

1. Законопроект про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів (реєстр. №2522а) попередньо схвалити (додається).

2. Ця Постанова набирає чинності з дня її прийняття.

Голова Верховної Ради України
м.Київ, 10 жовтня 2013 року
№636-VII

В.РИБАК

¹³ Повну версію документа див. на сайті КСУ, <http://ccu.gov.ua/docs/366>.

ВИСНОВОК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ “ЗА ДЕМОКРАТІЮ ЧЕРЕЗ ПРАВО” (ВЕНЕЦІАНСЬКОЇ КОМІСІЇ)

щодо пропозицій стосовно внесення змін до проекту Закону про внесення змін до Конституції щодо посилення незалежності суддів України¹⁴

(6-7 грудня 2013р.)

На основі коментарів:

пана Джеймса ГАМІЛЬТОНА (в.о. члена Комісії, Ірландія)

пані Ганни СУХОЦЬКОЇ (члена Комісії, Польща)

пана Євгена ТАНЧЕВА (члена Комісії, Болгарія)

пана Каарла ТУОРИ (члена Комісії, Фінляндія)

I. Вступ

У листі від 5 листопада 2013р. органи державної влади України звернулися до Венеціанської комісії з проханням підготувати висновок щодо Пропозицій, поданих 156 членами *Верховної Ради України* стосовно внесення змін до проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів” (CDL-REF(2013)050, далі – Пропозиції).

В якості доповідачів для цього висновку Венеціанська комісія запросила пана Гамільтона, пані Сухоцьку, пана Танчева та пана Туорі.

Цей Висновок був прийнятий Венеціанською комісією на її 97-ому пленарному засіданні (м.Венеція, 6-7 грудня 2013р.).

II. Загальні зауваження

Венеціанська комісія надала ряд висновків щодо судової системи України¹⁵. Найбільш відповідним для проведення експертизи Пропозицій є “Висновок щодо проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів” та “Про внесення змін до Конституції України”, запропонований Конституційною Асамблеєю України”¹⁶. Цей Висновок стосувався, серед іншого, проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів” (CDL-REF(2013)020).

Цей Висновок стосується зміненої версії проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України” (далі – Законопроект). Пропозиції не вносять зміни безпосередньо до Конституції України, але вносять зміни до Законопроекту. Таким чином, Конституція України, Законопроект та Пропозиції мають читатися разом. У Документі CDL-REF(2013)058 у лівій колонці наведена попередня редакція, якої стосується Висновок CDL-AD(2013)014, а в правій колонці викладено Законопроект, до якого

¹⁴ Неофіційний переклад

¹⁵ Див. Висновок щодо проекту Закону України “Про судоустрій і статус суддів”, CDL-AD(2007)003; Спільний висновок щодо проекту Закону України “Про судоустрій і статус суддів”, CDL-AD(2010)003; Спільний висновок щодо проекту Закону України “Про судоустрій і статус суддів”, CDL-AD(2010)026; Спільний висновок щодо проекту Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про судоустрій і статус суддів” та інших законодавчих актів України, CDL-AD(2011)033; Висновок щодо проекту Закону України “Про прокуратуру”, підготовлений українською Комісією із зміцнення демократії та утвердження верховенства права, CDL-AD(2012)019; Висновок щодо проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів” та “Про внесення змін до Конституції України”, запропонований Конституційною Асамблеєю України”, CDL-AD(2013)014; Спільний висновок щодо проекту Закону України “Про прокуратуру України”, CDL-AD(2013)025.

¹⁶ CDL-AD(2013)014.

відносяться Пропозиції. Примітки під текстом додані до Документу CDL-REF(2013)058 з метою вказати, якої частини Законопроекту стосується кожна з пропозицій.

6. Цей Висновок ґрунтується на англomовному перекладі Пропозицій та Законопроекту. Переклад може точно не відображати оригінал у всіх питаннях та, як наслідок, певні коментарі можуть бути зумовлені проблемами перекладу.

III. Пропозиції, подані 156 членами Верховної Ради України

7. У наступному розділі одна за одною розглядаються 28 Пропозицій. З метою полегшення розуміння Пропозицій кожний заголовок нижче позначатиме суть змін разом із статтею Конституції України, якої він стосується, та Розділом Законопроекту, якого стосуються зміни.

A. Пропозиція №1: Право на справедливий суд упродовж розумного строку (Розділ I.1.2 Законопроекту)

8. Це положення вносить на обговорення питання щодо права на справедливий суд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, що, таким чином, доповнює статтю 55 Конституції України стосовно захисту прав людини в суді та статтю 126.1 щодо незалежності суддів.

9. В принципі, внесення такого положення вітається. Однак під час його внесення слід розглянути шляхи його впровадження. У своєму Звіті щодо ефективності національних засобів правового захисту з огляду на надмірну тривалість судового розгляду Венеціанська комісія наполягає на тому, що в разі надмірної тривалості судового розгляду сторонам мають надаватися компенсаторні та пришвидшувальні засоби правового захисту¹⁷, тобто можливість термінового оскарження до судової інстанції, що призведе до прискорення прийняття відкладеного рішення.

10. Таким чином, одночасно із запровадженням права на справедливий суд упродовж розумного строку відповідний вищий суд або Верховний Суд України має бути наділений повноваженнями щодо забезпечення компенсаторних та пришвидшувальних засобів правового захисту для уникнення надмірної тривалості судового розгляду.

11. Крім того, до Конституційного Суду України має бути подана повна конституційна скарга на всі випадки порушення прав людини через окремі дії. В Україні скарги окремих осіб до Конституційного Суду України можуть стосуватися лише питання неконституційності законодавства¹⁸, а не окремих неконституційних дій. Порушення прав людини, включаючи випадки надмірної тривалості судового розгляду, не можуть бути оскаржені до Конституційного Суду України. Впровадження повної конституційної скарги було запропоновано спікером Парламенту в 2011 році¹⁹, однак цю пропозицію ще не було впроваджено. Повна конституційна скарга до Конституційного Суду України також охопила б випадки надмірної тривалості судового розгляду Верховним Судом України.

B. Пропозиції №2 та 5: Створення системи судів (стаття 85.27 Конституції України – Розділ I.2.2 Законопроекту / стаття 125 Конституції України – Розділ I.2.a.5 Законопроекту)

¹⁷ CDL-AD(2006)036rev, пункт 238.

¹⁸ Нормативна конституційна скарга, див. Дослідження доступу окремих осіб до конституційного правосуддя, CDL-AD(2010)039rev, пункт 77.

¹⁹ Річний звіт по результатам діяльності Венеціанської комісії за 2011 рік, с.51.

12. Пропозиція №2 стосується повноважень *Верховної Ради України* щодо утворення системи судів. Законопроект надає компетенцію утворювати суди Верховній Раді за ініціативою Президента, в той час як Пропозиція №2 скасовує вимогу щодо ініціативи Президента.

13. Найбільш компетентним органом для створення та зміни системи судів є Вища рада юстиції (далі – ВРЮ). Звичайно, рішення про створення системи судів може приймати Парламент, тому що вони містять важливі бюджетні положення. Однак ініціатива щодо прийняття таких рішень має надходити скоріше від ВРЮ, ніж від Президента.

14. Пропозиція №5 передбачає, що суди повинні створюватися, реорганізовуватися та ліквідуватися Постановою *Верховної Ради України*. Хоча є позитивним те, що система судів формується *Верховною Радою України*, це має відбуватися не через видання постанови, а шляхом звичайної законодавчої процедури.

С. Пропозиції №3, 14 та 21: Призначення та переведення суддів – позбавлення Президента повноваження / призначення суддів на адміністративні посади / звільнення суддів, вже призначених безстроково (статті 85.27 та 106.23 – Розділ І.3.а Законопроекту / стаття 128 Конституції України – Розділи І.8.2 та ІІ.3.3 Законопроекту)

15. Стаття 106.23 чинної Конституції України передбачає утворення судів Президентом. Законопроект передає це повноваження *Верховній Раді України* (див. вище у Пропозиції №2) та замінює це положення її повноваженнями призначати суддів на підставі та відповідно до подання Вищої ради юстиції. Пропозиція №3 скасовує подібне повноваження Президента, передбачене статтею 106.23. Відповідно до Пропозиції №14, стаття 128 Конституції України передбачатиме, що судді призначатимуться на посаду довгостроково Вищою радою юстиції, а не Президентом. Суддю можна перевести до іншого суду лише за його згодою, включаючи випадки “розформування” або “реорганізації” суду. Призначення на адміністративні посади (скоріше за все голів судів) має здійснюватися органами суддівського самоврядування. Пропозиція №21 передбачає, що суддів, вже призначених довгостроково, може звільняти з посади не Президент, а лише ВРЮ.

16. Серед іншого, Венеціанська комісія не заперечує проти призначення суддів Главою Держави, якщо останній зобов’язаний пропозицією Ради суддів та діє “церемоніально”, лише оформлюючи рішення, прийняте по суті Радою суддів²⁰. В такому разі ситуація, коли Президент відмовиться ратифікувати рішення Ради суддів, буде критичною, бо *de facto* надасть Президенту право вето щодо рішень Ради суддів. Щоб роль Президента була лише церемоніальною²¹, у Конституції України може бути закріплено, що пропозиції Ради суддів набувають чинності безпосередньо, без втручання Президента, якщо Президент не надасть їм чинності в межах певного часу. Звичайно, безпосереднє призначення суддів Радою суддів усуває такі комплексні гарантії.

17. Прив’язування переведення судді до його згоди, навіть при “розформуванні” або “реорганізації” суду (Пропозиція №14) – це вже занадто. В таких випадках має бути можливість переведення судді без його згоди. З іншого боку, одразу звільняти суддю з посади через відмову бути переведеним примусово також було б перебільшенням. З огляду на це, Пропозиція №9 (передбачення звільнення) та Пропозиція №14 (виключення переведення проти волі судді) суперечать одна одній.

²⁰ CDL-AD(2013)014, пункт 13, див. також Звіт щодо призначення суддів (CDL-AD(2007)028), пункт 14.

²¹ Подібно до функцій “нотаріуса”, див. Спільний висновок щодо Закону України “Про судоустрій і статус суддів” (CDL-AD(2010)026), пункт 51).

18. Призначення голів судів органами суддівського самоврядування (Пропозиція №14) також є перебільшенням, якщо цей термін стосується лише З’їзду суддів. Навіть після зменшення кола повноважень голів судів існує небезпека, що на цих посадах матиме місце зловживання владою з метою здійснення тиску на суддів для вирішення ними справ певним чином. Однак бажано, щоб такі призначення здійснювала Вища рада юстиції, яка має більшу демократичну легітимність, ніж органи суддівського самоврядування. Якщо термін “органи суддівського самоврядування” мав би включати в себе і Вищу раду юстиції, то це слід чітко прописати.

Д. Пропозиція №4: Термін перебування на посаді Генерального прокурора (стаття 122 Конституції України – Розділ І.4 Законопроекту)

19. Ця Пропозиція встановлює 6-річний термін перебування на посаді Генерального прокурора без права бути переобраним на наступний термін.

20. У Спільному Висновку щодо проекту Закону України “Про прокуратуру” Венеціанська комісія рекомендувала, щоб “до статті 122 Конституції України були внесені поправки щодо забезпечення тривалішого, ніж 5 років, строку повноважень та виключення можливості повторного обрання”²². Пропозиція №4 вітається, оскільки заборона можливості повторного обрання запобігає концентруванню влади в Генерального прокурора.

Е. Пропозиція №6: Верховний Суд України (стаття 125 Конституції України – Розділ І.б.5 Законопроекту)

19. Пропозиція № 6 покладає на Верховний Суд України обов’язки щодо забезпечення єдності судової практики вищих спеціалізованих судів. У Висновку 2010р. щодо судової системи України Венеціанська комісія піддала критиці вилучення цієї важливої функції²³, а тому її повторне впровадження вітається.

20. Пропозиція №6 передбачає, що Верховний Суд України може також діяти як суд першої інстанції у справах, передбачених процесуальним законодавством. Враховуючи, що в Україні існує 4 рівні юрисдикції (місцеві суди, обласні суди, вищі спеціалізовані суди та Верховний Суд України), Верховний Суд України не повинен мати повноваження першої інстанції, а функціонувати виключно як апеляційна інстанція. Це також дозволить існування подвійного рівня юрисдикції.

Ф. Пропозиція №7: Міжнародний кримінальний суд (Розділ І.5.В.2)

23. Пропозиція №7, яка пропонує визнавати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) на конституційному рівні, вітається. Таке визнання є важливим з огляду на статтю 25 Конституції України, яка забороняє “видачу” громадян іншій країні. Україна підписала, але не ратифікувала Римський статут МКС. У 2001р. Конституційний Суд України визнав, що Римський статут МКС суперечить Конституції України²⁴. Визнання юрисдикції МКС в Конституції України має вирішити цю проблему та зробити можливою

²² CDL-AD(2013)025, пункт 117.

²³ Спільний висновок щодо Закону України “Про судоустрій та статус суддів” (CDL-AD(2010)026, пункт 125); див. також Спільний висновок щодо проекту Закону України Про внесення змін до Закону України “Про судоустрій і статус суддів України” та інших законодавчих актів України (CDL-AD(2011)033), п.6.

²⁴ Справа №1-35/2001, №3-в/2001 від 11 липня 2001р

ратифікацію Статуту МКС²⁵. Як наслідок, Україна буде зобов'язана видавати громадян МКС за його вимогою.

Г. Пропозиція №8: Недоторканність суддів (Розділ І.6.а.2 Законопроекту)

24. Ця Пропозиція передбачає, що під час відправлення правосуддя судді можуть бути заарештовані або взяті під варту лише за згоди Вищої ради юстиції, за виключенням перебування під вартою *in flagrante delicto* або у випадку корупційних діянь в ході відправлення правосуддя.

25. Наразі стаття 126.3 Конституції України надає суддям ширшу, загальну недоторканність, яка охоплює усі випадки тримання під вартою або арешту і може бути знята *Верховною Радою України*. Пропозиція №8 зменшить цю загальну недоторканність до функціональної недоторканності, а тому ця Пропозиція вітається. Зняття суддівської недоторканності не повинно бути повноваженням Парламенту. Вища рада юстиції більше підходить для прийняття такого рішення²⁶.

26. У своєму висновку *amicus curiae* (консультативний висновок) щодо недоторканності суддів, підготовленому на прохання Конституційного Суду Молдови, Венеціанська комісія розглянула питання щодо того, чи суперечить міжнародним стандартам виключення судової недоторканності за пасивну корупцію і зловживання службовим становищем, і дійшла висновку, що ні²⁷. Таким чином, як таке зняття недоторканності через корупцію в системі відправлення правосуддя в Україні також не суперечить цим стандартам. Проте в Україні часто обговорюють проблему “вибіркового правосуддя”, в результаті якого потенційно обгрунтовано висувається обвинувачення тільки проти деяких осіб, можливо й проти тих, які вважаються близькими до опозиції чи перебувають в конфлікті з прокуратурою. Такі твердження слід сприймати серйозно, але вони не є проблемою конституційного законодавства і повинні вирішуватися в ході його впровадження.

Н. Пропозиція №9: Звільнення суддів з посади (стаття 126.5 Конституції України – Розділ І.6.В.11)

27. Пропозиція №9 передбачає три додаткові підстави для звільнення судді з посади:

- Відсутність згоди на переведення до іншого суду рішенням Верховної Ради у разі реорганізації або ліквідації суду відповідно до статті 85.І.27 Конституції.
- Рішення про імпічмент судді.
- Неспроможність судді перекваліфікуватися.

28. Питання про імпічмент розглядатиметься відповідно до Пропозиції №11, зазначеної нижче. Щодо відсутності перекваліфікації всіх суддів України, дивіться Пропозицію №17, зазначену нижче.

29. Відсутність згоди на переведення до іншого суду в разі ліквідації або реорганізації суду є занадто широким формулюванням підстави для звільнення судді з посади, навіть якщо питання про ліквідацію чи реорганізацію прийняла Верховна Рада в формі закону. Багато чого буде залежати від пропозицій щодо переведення, зроблених судді, та їх термінів. Цілоком можливо, що в момент ліквідації чи реорганізації буде відсутня відповідна

²⁵ Див. також Другий Звіт щодо конституційних питань, які виникли через ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду (CDL-AD(2008)031), пункти 14-15.

²⁶ CDL-AD(2013)014, параграф 20.

²⁷ CDL-AD(2013)008, параграф 54.

посада для переведення, але незабаром після цього така посада стане доступною. Перед звільненням суддя повинен отримати більше, ніж одну пропозицію з переведення, а при наданні таких пропозицій мають враховуватися перспективи майбутнього виходу на пенсію суддів інших судів. Замість того, щоб просто звільнити суддю, його слід перевести проти його волі. Якщо суддя не з'являється на роботу на новій посаді, можуть бути вжиті звичайні дисциплінарні заходи, які в кінцевому підсумку можуть призвести до звільнення судді, але не через відмову від переведення, а через відмову працювати.

І. Пропозиція №10: Вік виходу суддів у відставку (стаття 126 Конституції України – Розділ І.6.г)

30. Пропозиція №10 визначає 75-річний вік як пенсійний вік для суддів Верховного Суду і вищих спеціалізованих судів, в той час як вік 65 років є пенсійним віком для всіх інших суддів. Така різниця відмінності здається надмірною, бо це створить два класи суддів, “вищих” суддів, які можуть працювати до віку 75 років, і “нижчих” суддів, які повинні виходити на пенсію в 65 років (і, як наслідок, їм доведеться жити на пенсію, яка значно нижча, ніж доходи працюючих суддів). Наслідком такої спліт-системи, ймовірно, буде те, що “нижчі” судді будуть докладати всіх зусиль і, можливо, іти на компроміси у своїх рішеннях, щоб бути призначені суддею вищого спеціалізованого суду, перш ніж вийти на пенсію у віці 65 років. Така відмінність у професії судді є не тільки дискримінаційною, а може також призвести до того, що судді будуть готові йти на компроміс у вирішенні справ, щоб отримати підвищення до виходу на пенсію у віці 65 років.

І. Пропозиція №11: Імпічмент суддів (стаття 126 Конституції України – Розділ І.6.А)

31. Ця пропозиція вводить процедуру імпічменту судді нижчої інстанції, ініційовану щонайменше 20 відсотками громадян України відповідного судового округу або однією третьою членів *Верховної Ради*. Слідуючи такій ініціативі, Верховна Рада проголосує щодо імпічменту, а суддя буде звільнено, якщо більше половини всіх членів Ради проголосують за це. Ініціативи з імпічменту суддів вищих спеціалізованих судів та Верховного Суду можуть бути ініційовані однією третьою всіх членів *Верховної Ради* і приведені в дію, якщо дві третини всіх членів проголосують за це.

32. Запровадження такої процедури явно суперечить принципу незалежності судової влади і робить суддів залежними від політичного органу, *Верховної Ради*. Ініціювання імпічменту з боку громадян може навіть призвести до того, що судді намагатимуться догодити “виборцям”, а не застосовувати Конституцію і закони, наприклад, через суворість вироків у дуже публічних кримінальних справах.

М. Пропозиції №12 та 25: Роль Вищої кваліфікаційної комісії суддів – рекомендації кандидатів на посаду судді / переведення суддів (стаття 127.3 Конституції України – Розділ І.7.а / Розділ ІІ.8 Законопроекту)

33. Пропозиція №12 відмінить компетенцію Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (далі – ВККСУ) вносити пропозиції щодо посади судді і передання цих повноважень Вищій раді юстиції. Тоді як Законопроект передбачав компетенцію Вищої кваліфікаційної комісії суддів подавати клопотання про переведення суддів, Пропозиція №25 передає остаточне рішення цього питання Вищій кваліфікаційній комісії суддів.

34. Здається нелогічним передати повноваження з переведення суддів органу під назвою “кваліфікаційна комісія”, в той час цей орган позбавляють компетенції вносити пропозиції щодо посади судді. Якщо Вища кваліфікаційна комісія суддів буде збережена як окремий орган, вона повинна опікуватися кваліфікацією, а не переведенням суддів.

35. В ідеалі, в цілях забезпечення узгодженого підходу до судової кар'єри ВККСУ повинна стати частиною ВРЮ, можливо, як підрозділ, що відповідає за добір кандидатів на суддівські посади. Хоча не існує жодного європейського стандарту, який би визначав, що питання щодо призначення та кар'єри суддів повинні розглядатися єдиним органом.

М. Пропозиція №13: Добір суддів на конкурсній основі (стаття 127 Конституції України – Розділ І.7.6.2)

36. Пропозиція №13 передбачає, що судді повинні добиратися на конкурсній основі і що кандидати не повинні піддаватися дискримінації на основі “раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших поглядів, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мови або інших особливостей”.

37. Принцип конкурсного відбору суддів вже існує на рівні звичайного права. Підвищення цього принципу або, наприклад, автоматичний розподіл справ, до конституційного рівня є бажаним²⁸. Враховуючи, що в Україні незалежність судової влади залишається проблемним питанням, підняття таких питань до рівня Конституції призведе до небезпеки того, що звичайне законодавство суперечитиме таким принципам і надасть Конституційному Суду привід для вилучення такого законодавства з правового порядку.

38. Перелік підстав, з яких заборонена дискримінація, не включають в себе сексуальну орієнтацію, яку слід додати. З іншого боку, (відсутність) знання мови може бути достатньою підставою для дискримінації. Знання державної мови є законною вимогою для призначення на посаду судді. Термін “або інші особливості” також може бути занадто широким: наприклад, достатня правова кваліфікація є, звичайно, необхідною для призначення.

Н. Пропозиція №15: Вища рада юстиції (стаття 131 Конституції України – Розділ І.10 Законопроекту)

39. Пропозиція №15 дає широкі повноваження Вищій раді юстиції, в тому числі:

- Добір кандидатів на посаду судді
- Призначення суддів
- Звільнення суддів з посади
- Переведення суддів до інших судів
- Рішення про порушення вимог несумісності суддями і прокурорами
- Дисциплінарні заходи щодо суддів і прокурорів

40. Відповідно до пропозиції, ВРЮ складатиметься з 15 членів. Голова Верховного Суду буде її членом *ex officio*. 10 суддів призначатимуться З'їздом суддів з-поміж суддів усіх рівнів та спеціалізацій пропорційним чином. З'їзд адвокатів і Академія суддів призначатимуть по два члени. Щоб стати членом ВРЮ, потрібно мати 10 років досвіду роботи (принаймні здається, що в англійському перекладі сплутано критерій юридичного ступеня для суддів, що очевидно, та інших членів Ради). Члени будуть призначатися строком на 6 років і не можуть бути призначені повторно.

41. Таким чином, серед 15 членів ВРЮ буде 11 суддів. Ця пропорція здається навіть занадто недоречною, бо може призвести до неефективності дисциплінарних процедур. Хоча проти дисциплінарних рішень судових рад потрібне подання апеляції до суду, Венеціанська комісія наполягає на тому, що позасудовий компонент Ради є вирішальним для ефективного здійснення нею дисциплінарних повноважень.

²⁸ CDL-AD(2013)014, параграф 27.

42. Пропозиція №15 виключає Генерального прокурора зі складу ВРЮ. У своєму спільному висновку щодо законопроекту про прокуратуру²⁹ Комісія привітала поділ функцій рад суддів і рад прокурорів, але критикувала те, що цей поділ не було зроблено послідовно. Пропозиція також виключає будь-яку участь прокурорів у ВРЮ, але зберігає повноваження ВРЮ відносно прокурорів (вимоги щодо несумісності і дисципліни). Проте ВРЮ не повинна мати таких повноважень, якщо існує окрема прокурорська рада.

43. Венеціанська комісія вважає, що в ході реалізації конституційних поправок слід враховувати рішення Європейського суду з прав людини у справі “Олександр Волков проти України”³⁰. Відносно ВРЮ це означає, *inter alia*, що члени ВРЮ повинні виконувати свої функції в Раді як за основним місцем роботи.

О. Пропозиція №16: Набрання чинності (Розділ II.1 Законопроекту)

44. Проект Закону передбачає набрання чинності конституційними поправками через 90 днів після їх опублікування і прив'язує набрання цими поправками чинності прийняттю закону, що визначає підстави і порядок надання ВРЮ згоди на затримання або арешт судді. Пропозиція №16 дозволить скоротити 90-денний термін до 30 днів і виключить умову щодо прийняття закону про згоду ВРЮ на затримання чи арешт судді.

45. Ця пропозиція вітається, бо не здається логічним, щоб набрання чинності конституційними змінами залежало від закону в одній конкретній сфері. Більш важливо, що виключення вимоги щодо направлення Вищою кваліфікаційною комісією подання до ВРЮ про згоду на затримання чи арешт судді (Пропозиція №8, див. вище) не здається достатньою підставою для забезпечення конкретного закону, прийняття якого зумовлює всю конституційну реформу.

Р. Пропозиція №17: Випробні терміни – перехідне положення (Розділ II.2.2 Законопроекту)

46. Пропозиція №17 стосується суддів на випробному терміні і передбачає, що протягом одного року після набрання чинності конституційними змінами всі судді повинні пройти кваліфікаційний іспит.

47. Венеціанська комісія послідовно виступає проти випробного терміну для суддів, бо він ставить під загрозу незалежності суддів³¹. Комісія визнає, що слід перевіряти особисті якості новопризначених кандидатів. У цьому зв'язку Комісія запропонувала, щоб під час випробного терміну судді готували рішення, проводили слухання, але не виносили рішення самостійно, а робили це під керівництвом судді, призначеного безстроково³².

48. Кваліфікаційний тест для всіх діючих суддів є дуже делікатним питанням. Венеціанська комісія віднеслась дуже критично до звільнення з посад всіх суддів в Сербії, які повинні були повторно подати заяву на вступ на свою посаду³³. Кваліфікаційні тести для всіх діючих суддів можуть створити подібні проблеми, поставити під загрозу

²⁹ CDL-AD(2013)025, параграф 154, див також CDL-AD(2013)014, параграф 39.

³⁰ Заява №21722/11, рішення (по суті) від 9 січня 2013 року, параграфи 163, 181 і 185.

³¹ CDL-AD(2013)014, параграф 18.

³² Доповідь з питання про незалежність судової системи, частина I: Незалежність суддів (CDL-AD(2010)004), параграф 37.

³³ Проміжний висновок щодо проектів рішень Вищої ради юстиції та державної ради прокуратури з реалізації законів щодо поправок до законів про суддів і прокуратури Сербії, CDL-AD(2011)015, параграф 9.

незалежність суддів, а тому їх слід уникати. Проблеми з кваліфікацією суддів мають вирішуватися шляхом ефективного дисциплінарного провадження в окремих випадках.

Q. Пропозиція №18: Довгострокове перебування суддів на посаді після закінчення випробного терміну (Розділ II.2.3 Законопроекту)

49. Законопроект передбачав, що судді, наприкінці випробного терміну зі вступом в силу конституційних змін будуть призначені постійними судьями. Пропозиція №18 також передбачає, що ці судді призначатимуться ВРЮ, а конкурсні іспити не доведеться проходити. Ця питання не вимагає конкретного коментаря.

R. Пропозиція №19: Передача повноважень Президента з розгляду кандидатур на посаду судді до Вищої ради юстиції (Розділ II.2.4 Законопроекту)

50. Пропозиція №19 передбачає, що матеріали щодо кандидатів у судді, які вже були передані Президенту України, повинні бути передані до ВРЮ. Проти такого перехідного положення заперечень немає.

S. Пропозиція №20: Відставка суддів, які досягли 65-річного віку, але ще не були звільнені з посади (Розділ II.2.4 Законопроекту)

51. Здається, що Законопроект дозволив деяку гнучкість стосовно вимоги до суддів піти у відставку після досягнення 65-річного віку. Пропозиція № 20 усуває таку гнучкість.

52. Пенсійний вік для суддів повинен бути чітко викладений в законодавстві. Слід уникати будь-якого сумніву або неясності, а орган, що приймає рішення про вихід на пенсію, не повинен мати свободи розсуду. Відсутність чітких положень може бути використане для тиску на суддю.

T. Пропозиція №22: Звільнення з посади через порушення присяги (Розділ II.4 Законопроекту)

53. Пропозиція №22 передає компетенцію звільняти суддю з посади через порушення присяги від Президента до ВРЮ.

54. У своєму Висновку щодо проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів” Венеціанська комісія піддала різкій критиці нечітке поняття “порушення присяги” в якості основи для звільнення судді і вітає внесення пункту “вчинення правопорушення, несумісного з подальшим виконанням обов’язків судді”³⁴.

55. В даному пункті термін “правопорушення” слід розуміти в тому сенсі, що кожна дисциплінарна підстава має бути індивідуально закріплена в Законі аналогічно до кримінальних положень. Відсутність списку таких дисциплінарних правопорушень згідно такого пункту буде неконституційним. Жодне звільнення не повинно бути можливим, якщо поведінка судді не підпадає під визначення дисциплінарного правопорушення. Зобов’язання типіфікувати дисциплінарні правопорушення на рівні закону також впливає з рішення Європейського суду з прав людини у справі “Олександр Волков проти України”³⁵.

U. Пропозиції №23-26: Перехідні положення – Передача повноважень Верховної Ради України щодо зняття недоторканності суддів до Вищої ради юстиції (Розділ II.9 Законопроекту)

³⁴ CDL-AD(2013)014, параграфи 24 і 53.

³⁵ Заява № 21722/11, рішення (по суті) від 9 січня 2013 року, параграфи 163, 181 і 185.

56. Пропозиція №23 передбачає, що справи зі звільнення суддів, які перебувають на розгляді *Верховної Ради*, повинні бути передані до ВРЮ. Згідно Пропозицією №24, ВРЮ доведеться протягом двох тижнів прийняти рішення у справах, в яких очікується рішення про звільнення з посади. Відповідно до Пропозиції №25, ВРЮ також повинна протягом двох тижнів приймати рішення у справах щодо переведення. Пропозиція №26 передбачає передачу компетенції щодо зняття судової недоторканності від *Верховної Ради* до ВРЮ протягом одного тижня після утворення ВРЮ згідно зі статтею 131.3 Конституції з внесеними до неї поправками.

57. Як було зазначено вище, за Пропозицією №8 судова недоторканність не повинна зніматися в Парламенті; цим має займатися орган судової системи, такий як ВРЮ. Таким чином, передача розглянутих справ до ВРЮ, як тільки вона буде (заново) утворена, є позитивною. Проте термін, в який ВРЮ доведеться вирішувати всі ще невирішені справи, є явно занадто коротким.

IV. Висновки

58. Пропозиції, надані 156 депутатами, мають на меті внести поправки в проект закону про внесення змін до Конституції, представлений Адміністрацією Президента України. Ці пропозиції містять деякі очікувані елементи, зокрема:

- запровадження права на справедливий судовий розгляд у розумний строк (проте, його реалізація повинна вирішуватися);
- виключення повторного призначення Генерального прокурора;
- посилення ролі Верховного Суду;
- визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду на конституційному рівні;
- скорочення судового імунітету;
- конституційна гарантія конкурсного добору суддів;
- пряме призначення та звільнення з посади суддів Вищою радою юстиції.

59. Однак ці пропозиції містять також дуже критичні елементи:

- імпичмент суддів *Верховною Радою* і навіть пряме ініціювання такої процедури імпичменту громадянами;
- дискримінація у пенсійному віці між “вищими” і “нижчими” за посадою судьями;
- звільнення суддів через “порушення присяги”;
- перекаліфікація всіх суддів;
- звільнення суддів через відмову переходити на інше місце роботи проти їхньої волі;
- залишковий зв’язок між прокуратурою і Вищою радою юстиції;
- непослідовний розподіл функцій між Вищою радою суддів і Вищою кваліфікаційною комісією суддів.

60. Венеціанська комісія сподівається, що позитивні елементи Пропозицій можуть бути включені в проект Закону “Про внесення змін до Конституції” без значних затримок у набранні ним чинності. Комісія готова і надалі надавати допомогу органам української влади, якщо вони звернуться до неї з проханням про таку допомогу.

**ВИСНОВОК³⁶ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ “ЗА ДЕМОКРАТІЮ ЧЕРЕЗ ПРАВО”
(ВЕНЕЦІАНСЬКОЇ КОМІСІЇ)**

до проекту Закону про внесення змін до Конституції, що посилюють незалежність суддів (включаючи пояснювальну записку та порівняльну таблицю) та на зміни до Конституції, запропоновані Верховною Радою України та про внесення змін до Конституції, запропоновані Конституційною Асамблеєю України
(14-15 червня 2013р.)

На основі коментарів:

пана Джеймса ГАМІЛЬТОНА (виконувача обов'язки члена Комісії, Ірландія)

пані Ганни СУХОЦЬКОЇ (члена Комісії, Польща)

пана Євгена ТАНЧЕВА (члена Комісії, Болгарія)

пана Каарла ТУОРИ (члена Комісії, Фінляндія)

I. Вступ

1. 29 березня 2013р. Венеціанська комісія отримала запит на надання позиції від пана Л.Кравчука, Голови Конституційної асамблеї, стосовно проекту закону “Про внесення змін до Конституції України щодо удосконалення гарантії незалежності суддів” та стосовно “Змін до Конституції України, запропонованих Конституційною асамблеєю”.

2. На початку грудня 2012р. делегація Венеціанської комісії у складі пана Гамільтона, пані Сухоцької, пана Танчева та пана Туорі, а також пана Маркерта та пані Мичелової із Секретаріату відвідала Київ, щоб зустрітися з різними діячами стосовно конституційної реформи в Україні. У ході цих зустрічей були висловлені різні погляди на сутність та часові рамки конституційної реформи. Делегація Венеціанської комісії взяла участь у пленарному засіданні Конституційної асамблеї, щоб обговорити перший проект конституційних змін до Розділу про Правосуддя, розроблений Адміністрацією Президента. Делегація також провела ряд інформативних та продуктивних зустрічей із паном Кравчуком, експертами із президентської адміністрації, депутатами парламенту, лідерами опозиційних партій та представниками дипломатичних кіл. Однак, опозиція з самого початку відмовилася приєднатися до роботи над конституційними змінами та від участі у засіданнях Конституційної асамблеї.

3. Венеціанська комісія попросила пана Гамільтона, пані Сухоцької та пана Танчева виступити у якості доповідачів по цій позиції.

4. Ця позиція була прийнята Венеціанською комісією на її 95 Пленарній Сесії (м.Венеція, 14-15 червня 2013р.).

II. Загальні зауваження

5. У цій позиції розглядаються два окремі тексти: проект закону “Про внесення змін до Конституції України щодо удосконалення гарантії незалежності суддів” (далі – “Внесення змін”) та запропоновані Зміни, розроблені Конституційною асамблеєю, які ще не були оформлені у вигляді тексту законодавчого акта.

³⁶ Неофіційний переклад.

6. Внесення змін є результатом обговорень у Конституційній асамблеї, однак вони ґрунтуються на проекті, розробленому Адміністрацією Президента. Це може викликати сумніви щодо ролі Конституційної асамблеї, яких можна було б уникнути, якби робота Конституційної асамблеї базувалася на проектах, розроблених її власними робочими групами.

7. Зміни до Конституції, запропоновані Конституційною асамблеєю, будуть подані до *Верховної Ради* (далі – “Парламент”) як складова ширшої конституційної реформи.

8. При виробленні цієї позиції враховувався англійський переклад Внесення змін та Пропозицій. Переклад може неточно передавати оригінальну версію в усіх аспектах, тому окремі зауваження могли бути спричинені проблемами перекладу. Зокрема, коли у перекладі Пропозиції під пунктом 2, що змінює статтю 85 Конституції, згадано “Верховний Суд”, мається на увазі “Вища рада юстиції”, зазначена під пунктом 4, що змінює статтю 126 Конституції. Виглядає на те, що мається на увазі один і той самий орган. Ця Позиція, як і попередні позиції та текст Конституції англійською мовою, буде посилатися на Вищу раду юстиції (далі – “ВРЮ”).

III. Попередні позиції Венеціанської комісії стосовно правосуддя в Україні

9. Венеціанська комісія надала декілька позицій стосовно українського правосуддя³⁷. Вона виклала свої погляди на судову систему у двох загальних звітах: 1) Щодо призначення суддів³⁸ та 2) Щодо незалежності судової системи Частина 1: Незалежність суддів³⁹.

10. У попередніх позиціях Венеціанська комісія піднімала питання, що мають важливий вплив на незалежність правосуддя в Україні, а саме: (1) призначення суддів, (2) роль Парламенту в процесі призначення, (3) роль та склад Вищої ради юстиції (далі – “ВРЮ”) та (4) обсяг судейського імунітету.

IV. Проект закону “Про внесення змін до Конституції України щодо удосконалення гарантії незалежності суддів”

A. Призначення суддів – стаття 85 (27) та стаття 106 (23)

11. Внесенням зміни зі статті 85 виключається положення, яке уповноважує Парламент обирати суддів безстроково. Натомість, повноваження Парламенту полягатимуть у визначенні мережі⁴⁰, утворенні, реорганізації та скасуванні судів загальної юрисдикції на основі подання Президента України.

12. Внесення цієї зміни є логічним наслідком зміни до статті 106(23), якою передбачено, що (Президент) “за умови та відповідно до подання Вищої ради юстиції призначає суддів

³⁷ Див. Позицію стосовно проекту закону про правосуддя та проект закону про статус суддів України, CDL-AD(2007)003; Спільну Позицію стосовно проекту закону про судову систему та статус суддів в Україні, CDL-AD(2010)003; Спільну Позицію стосовно Закону про судову систему та статус суддів в Україні, CDL-AD(2010)026; Спільну Позицію стосовно проекту закону про внесення змін до Закону про правосуддя та статус суддів й інших актів законодавства України, CDL-AD(2011)033.

³⁸ Див. Звіт щодо призначення суддів, CDL-AD(2007)028.

³⁹ Див. Звіт щодо незалежності судової системи Частина 1: Незалежність суддів, CDL-AD(2010)004.

⁴⁰ В Україні термін “мережа” відноситься до системи судів.

на посади та звільняє їх з посад”. Венеціанська комісія схвалює надані Президентом церемоніальні повноваження у цій процедурі⁴¹.

13. Зазначені зміни до статті 85 та статті 106 відповідають принципу розподілу повноважень та зміцнюють баланс і співпрацю між законодавчою та виконавчою гілками з метою забезпечення незалежності правосуддя. Повноваження Парламенту та Президента у визначенні структури судів і призначенні суддів главою держави на основі пропозиції ВРІО спрямовані на обмеження політичного впливу та партійного тиску на правосуддя.

14. Венеціанська комісія неодноразово критикувала загрозу політичного впливу на призначення суддів в Україні. Відповідно, розглянуті положення заслуговують на схвалення.

В. Система судів – стаття 125

До статті 125 будуть внесені зміни, спрямовані на те, щоб мережа судів загальної юрисдикції визначалася законом і щоб утворення, реорганізація та скасування судів відбувалося шляхом прийняття закону. Це положення постало через намір запобігти тому, щоб ці зміни відбувалися на основі декрету. Парламент буде наділений (див. статтю 85) правом визначати структуру системи судів (що у Внесенні змін називається “мережею”), утворювати, реорганізувати та скасовувати суди за поданням Президента України. Таке рішення видається розумним та передбачає взаємодію між різними органами. Венеціанська Комісія схвалює те, що в майбутньому мережа одержить законодавче визначення.

С. Випробувальні терміни – статті 126 і 128

16. У статті 126 Конституції України поправкою видаляються слова “суддів, які призначаються на посаду судді вперше”. Стаття 128 зі змінами встановлює обрання суддів безстроково. У зв’язку з цим в світлі нових пропозицій категорія суддів призначених на обмежений термін зникає.

17. Один з основних питань, що потребували вирішення було призначення судів на випробувальний строк. Діюча Конституція України визначає дві послідовні категорії суддів: (1) судді, що призначаються на посаду вперше на обмежений строк (5 років), ці ж судді після спливу цього строку повинні (2) бути обрані безстроково. Випробувальний термін піддавався критиці з самого початку як такий, що суперечить загальному принципу незмінності суддів та з огляду на участь Верховної Ради України, як політичного органу, в процесі призначення суддів. Все це ускладнюється ще й тим, що процедура обрання суддів безстроково є не зовсім прозорою. Зазначена критика ґрунтується на тому, що випробувальний термін може обмежити безсторонність та незалежність суддів внаслідок того, що суддя виносити рішення чи вироки з метою забезпечення його/її майбутнього обрання безстроково. Венеціанська Комісія критично ставилася до випробувального періоду. В своєму висновку щодо проекту Закону “Про судоустрій та статус суддів” Венеціанська Комісія зазначила:

“Випробувальний термін за своїм визначенням ускладнює реалізацію принципу суддівської незалежності, однак у разі його застосування він не повинен бути довшим за строк необхідний для оцінки професійної компетенції судді. 5 років вважається за надто довгим строком. Венеціанська комісія вважає, що встановлення випробувальних термінів підважує незалежність суддів з огляду на те, що вони можуть перебувати під тиском та розглядати справи з урахуванням власних інтересів. Зазначене не повинно трактуватися

як виключення будь-яких можливостей призначення тимчасових суддів. В країнах з відносно новою судовою системою перевірка професійної компетенції судді може бути практично необхідним перед його/її безстроковим призначенням. У випадку коли випробувальні періоди розглядаються як необхідні, відмова в подальшому обранні судді має базуватися на об’єктивних критеріях та з забезпеченням аналогічних процедур та гарантій що застосовуються при звільненні судді” (CDL-AD(2005)038, § 30)⁴².

18. Ліквідація випробувальних періодів вітається і є згідною з рекомендаціями Венеціанської Комісії. Поправка встановлює тільки одну категорію суддів, що обираються безстроково⁴³.

Д. Імунітет та звільнення – стаття 126

19. Існуюче положення, відповідно до якого суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований буде замінено положенням, відповідно до якого необхідна буде згода Вищої ради юстиції. Це є значним покращенням існуючого положення. Однак, відсутні критерії, за яких надається чи не надається така згода. Венеціанська Комісія неодноразово зазначала, що судді повинні мати лише функціональний імунітет⁴⁴, імунітет щодо дій пов’язаних з їх суддівськими функціями, чи такий імунітет, який забезпечує незалежність правосуддя перед загрозою неправомірного арешту:

*“...судді повинні мати лише функціональний імунітет, мається на увазі імунітет від переслідування за правомірні дії відповідно до покладених на них функцій. У цьому зв’язку очевидним є, що пасивна корупція, владний вплив, взяття хабара та подібні порушення не можуть розглядатися як правомірні дії, що відповідають суддівським функціям”*⁴⁵.

20. За відсутності ознак неправдивого обвинувачення, висунутого проти судді прокурором, справа судді не повинна бути позбавлена незалежного судового розгляду (див. пункт 51, нижче). Коли є вагомі підстави вважати, що суддя є винним у вчиненні кримінального злочину він / вона не повинна мати право на імунітет і Вища рада юстиції повинні дати згоду на позбавлення імунітету, зокрема, і у випадках корупції. Вища рада юстиції відповідно повинна мати функцію прийняття рішення про скасування дії імунітету судді, але критерії в випадків необхідно це зробити повинні бути чітко визначені.

21. Формулювання статті 126 стосовно звільнення суддів Конституційного Суду, зокрема, щодо підстав для звільнення, є не дуже зрозумілим і викликає деякі сумніви, зокрема, щодо того, чи умови для звільнення суддів, також застосовуються до суддів Конституційного Суду або тільки до суддів судів загальної юрисдикції. Звільнення суддів Конституційного Суду повинно регулюватися тільки Розділом про цей Суд.

⁴² Див. Висновок щодо проекту Закону “Про судоустрій та статус суддів, прийнятий Венеціанською Комісією на її 70-ій Пленарній сесії (Венеція, 16-17 березня 2007р.), CDL-AD(2007)003, пункт 26. Також зазначається, що для вирішення цієї проблеми необхідно внести зміни в статтю 126 Конституції України.

⁴³ Звичайно судді стажери можуть залучатися до підготовки процесуальних документів, однак рішення може прийматися виключно суддею.

⁴⁴ У висновку Венеціанської комісії “судді повинні мати функціональний – лише функціональний – імунітет” Доповідь щодо незалежності судової системи.

⁴⁵ Лист щодо імунітету суддів Конституційного суду Молдови прийнятий Венеціанською Комісією на її 94-ій Пленарній сесії (Венеція, 8-9 березня 2013р.), CDL-AD(2013)008, пункт 19.

⁴¹ Див. Спільну позицію щодо Закону про судову систему та статус суддів в Україні, CDL-AD(2010)026, параграф 51.

22. Крім того, це положення має розрізняти випадки належного звільнення та інших ситуацій, наприклад, досягнення пенсійного віку не є підставою для звільнення, а закінчення його службових повноважень. Венеціанська комісія рекомендує, що слово “звільнений” повинні бути виключені з назви цієї поправки.

23. Ряд змін було внесено в критерії звільнення судді. По-перше, пенсійний вік буде збільшено з 65 до 70. По-друге, визнання недієздатним повинно бути додано в список підстав для звільнення. В даний час суддя також може бути звільнений, якщо його/її суд буде ліквідовано або реорганізовано і він/вона не дає згоди на переведення. Тим не менш, відповідно до положень наступних змін до статей 128 і 131 Вища кваліфікаційна комісія суддів України відповідатиме за надання рекомендацій щодо переведення судді і це, здається, повинно бути достатньою гарантією проти можливих зловживань.

24. Венеціанська комісія неодноразово вказувала на те, що порушення присяги є дуже розпливчатим в якості підстави для звільнення суддів⁴⁶. Європейський суд з прав людини у зв'язку з недавньою справою Олександр Волков проти України⁴⁷ також висловив занепокоєння щодо порушення присяги як підстави для звільнення суддів та щодо можливості надмірно широкого і неточного тлумачення. “Порушення присяги” повинен бути замінені чітко визначеним порушенням на законодавчому рівні.

25. З систематичного точки зору, необхідно розглянути можливість перенесення положень щодо процедури і підстав звільнення з посади суддів Конституційного Суду до глави “Конституційний суд”. Крім того, з метою забезпечення функціонування та стабільності конституційного правосуддя, Венеціанська комісія рекомендувала в минулому, щоб судді (Конституційного суду) залишалися на посаді після закінчення терміну їх повноважень до зайняття посади новим суддею⁴⁸.

Е. Критерії призначення – стаття 127

26. Статтею 127 пропонується вимагати від новопризначених суддів 30-річного віку у порівнянні з поточним 25-річним та мати п'ять років професійного досвіду, замість поточних трьох років. Ці положення представляються розумними. Також в Конституції буде передбачено, що відбір кандидатів у судді здійснюватиметься на конкурсній основі. Це є бажаним положенням. Однак, не ясно, який досвід є необхідним.

27. Відбір кандидатів на посаду судді здійснюється на конкурсній основі, і це слід втати як таке, що відповідає передовому досвіду міжнародних та європейських правових стандартів правосуддя.

Ф. Орган, що призначає – стаття 128

28. Інше питання стосується органу, що уповноважений призначати суддів. Венеціанська комісія підкреслила, що “*призначення суддів звичайних (неконституційних) судів не є відповідним об'єктом для голосування Парламентом, тому що небезпека, що політичні*

⁴⁶ Висновок щодо законопроекту щодо внесення змін до Конституції України прийнятий Венеціанською Комісією на її 79-ій Пленарній сесії (Венеція, 12-13 червня 2009), CDL-AD(2009)024, пункт 90.

Спільний висновок щодо законопроекту про внесення змін до законодавчих актів України стосовно запобігання зловживання правом на апеляцію, підготовлений спільно Венеціанською комісією та Генеральним бюро з прав людини та правових питань Ради Європи, прийнятий Венеціанською Комісією на її 84-ій Пленарній сесії (Венеція, 15-16 жовтня 2010), CDL-AD(2010)029, пункт 43

⁴⁷ Додаток №21722/11, Рішення (по суті) від 9 січня 2013, пункти 163, 181 та 185

⁴⁸ Див. Висновок щодо Можливих конституційних та законодавчих вдосконалень для забезпечення безперервного функціонування Конституційного суду України CDL-AD(2006)016, прийнятий Венеціанською комісією на 67-ій сесії (Венеція, 9-10 червня 2006 року), пункт 13

*міркування превалюватимуть над чеснотами кандидата, не може бути виключена. Загальновизнано, що для того, щоб уникнути участі Парламенту у процесі призначення суддів, було б необхідно змінити статтю 128 Конституції*⁴⁹”.

29. Ця пропозиція також була прийнята до уваги, і таким чином, в результаті поправок пропонуються нові редакції статті 106 та статті 128, в яких йдеться про те, що “*призначення на посаду судді здійснюється на необмежений термін Президентом України на підставі та відповідно до пропозицій Вищої ради юстиції*”. Право на призначення поділяють Президент (на 5 років) та Парламент (на необмежений період часу) відповідно до чинної Конституції. У світлі нової пропозиції – замість Парламенту – рішення буде прийматися Президентом, який призначатиме суддів на підставі пропозиції Вищої ради юстиції на постійний період часу. З цим положенням, роль Президента носитиме церемоніальний характер, що буде вітатися.

30. Крім того, судді можуть бути переведені на іншу посаду з його/її згоди, якщо не станеться реорганізація (і т.д.) судів (див. статтю 85 вище), рішення про яку приймається Парламентом (тобто не внутрішня реорганізація в суді). Це виключення має бути встановлено в цьому положенні.

Г. Розподіл справ – Стаття 129

31. Стаття 129 додасть до основних принципів судочинства принцип автоматичного розподілу справ. Висновок Венеціанської комісії з цього питання викладений в її доповіді про незалежність судової системи Частина I: незалежність суддів, виглядає наступним чином:

“80. З метою підвищення об'єктивності та незалежності судової влади, рекомендується, щоб порядок, в якому судді розглядатимуть справи визначався на підставі загальних критеріїв. Це може бути зроблено, наприклад, на підставі алфавітного порядку, комп'ютеризованої системи або об'єктивного критерію, такого, як наприклад, категорії справ. Загальні правила (у тому числі виключення) повинні бути визначені законом або спеціальними нормативними актами на основі закону, наприклад, судові правила, встановлюються Президентом або Президентом. Не завжди можливо встановити повністю всеосяжну теоретичну систему, яка б діяла у всіх випадках, не залишаючи місця для рішень стосовно розподілу в окремих випадках. Можуть бути обставини, що вимагатимуть необхідності враховувати навантаження чи спеціалізацію суддів. Особливо складні юридичні питання можуть вимагати участі суддів, які є експертами в цій галузі. Крім того, є розумним розміщення новопризначених суддів в колегії з більш досвідченими членами протягом певного періоду часу. Більш того, є вваженим, коли суд повинен надавати принципову постанову по складній або гучній справі, яку вестиме старший суддя. Критерій щодо прийняття таких рішень Президентом або Президентом суду повинен, однак, бути визначений заздалегідь. В ідеалі, такий розподіл має стати предметом перегляду.

81. Підводячи підсумок, Венеціанська комісія наполегливо рекомендує, щоб розподіл справ окремим суддям базувався на максимально об'єктивному та прозорому критерії, встановленому заздалегідь законом або спеціальними нормативними актами на основі закону, наприклад, в судових правилах. Винятки повинні бути вмотивовані⁵⁰.

⁴⁹ Див. висновок щодо проекту Закону про судову владу та проекту Закону про статус суддів в Україні, прийнятий Венеціанською комісією на 70-ій Пленарній сесії (м. Венеція, 16-17 березня 2007р.), CDL-AD(2007)003, абзац 29.

⁵⁰ Див. Доповідь щодо незалежності судової системи Частина I: незалежність суддів, CDL-AD(2010)004, абзаци 80-81.

32. Автоматизований розподіл справ відповідно до статті 129 відповідає рекомендаціям Венеціанської комісії. Це є дуже довгоочікувана зміна.

Н. Вища рада юстиції – стаття 131

33. Існує значна кількість змін до статті 131, що стосуються Вищої ради юстиції. Перша з них передбачає, що призначення на адміністративні посади, здійснюється Вищою радою юстиції за пропозицією відповідної ради суддів, “за винятком Верховного Суду України”. Це означає, що призначення на посади суддів Верховного суду, не передбачені цим положенням.

34. У доповіді про незалежність судової системи Частина I: незалежність суддів, Венеціанська комісія заявила: “зважаючи на різноманіття правових культур в Європі, яке є дорогоцінним і має бути захищене, немає жодної єдиної моделі, яка б застосовувалася до всіх країн⁵¹”.

35. Що стосується створення ради юстиції, Венеціанська комісія, поважаючи різноманіття правових систем, рекомендує, що рада повинна мати плюралістичний склад із значною частиною, якщо не більшістю, членів, які є суддями. Рекомендація CM/Rec(2010)12 Комітету Міністрів Ради Європи закликає, принаймні половину членів у судді⁵². За винятком членів за посадою, ці судді мають обиратися або призначатися їхніми рівнями.

36. Беручи це до уваги, в багатьох висновках Венеціанської комісії було відзначено, що Конституція України має бути змінена з огляду на склад Вищої ради юстиції. Метод формування Вищої ради юстиції піддавався критиці з боку Європейського суду з прав людини у зв'язку з нещодавною справою *Олександр Волков проти України*⁵³.

37. Стаття 131, тому, пропонує зовсім новий склад Вищої ради юстиції. На даний час тільки три члени з 20 обираються суддями і, крім того, голова Верховного суду є її членом. Нова пропозиція для суддів обирати 12 членів, забезпечуючи представництво з різних рівнів та спеціалізацій судів. Адвокати та вчені-юристи, повинні призначити двох членів кожен. Інші чотири є членами за посадою, голови Конституційного суду і Верховного суду, голова ради суддів та Генеральний прокурор. У порівнянні з нинішнім складом цей кращий. Однак для того, щоб гарантувати незалежність ВРЮ, органи, які обирають або призначають її членів повинні самі бути організовані належним чином. Стосовно компоненту суддів потрібно забезпечити, щоб судді всіх рівнів мали однакову вагу у виборах. Судді вищих судів не повинні мати більш сильну позицію на виборах. Що стосується адвокатури, до Закону про адвокатуру потрібно внести зміни з метою забезпечення демократичних виборів представників адвокатури до ВРЮ⁵⁴. Те ж саме стосується З'їзду представників юридичних наукових кіл.

⁵¹ Там само, абзац 32.

⁵² Рекомендація CM/Rec(2010)12 Комітету Міністрів держав-членів щодо суддів: незалежність, ефективність та відповідальність (прийнята Комітетом Міністрів 17 листопада 2010р. на 1098-ій зустрічі заступників Міністрів), абзац 27.

⁵³ Заява №21722/11, рішення суду від 9 січня 2013р., абзац 109-117.

⁵⁴ Див також CDL-AD(2011)039, Спільний висновок до проекту Закону про адвокатуру та практичного застосування закону Венеціанської Комісії та Директорату юстиції та людської гідності Генерального директорату прав людини та верховенства права Ради Європи, прийнятий Венеціанською Комісією на її 88 пленарній сесії (м.Венеція, 14-15 жовтня 2011р.), пункт 103.

38. Це, здається, є поліпшенням поточного складу. Однак, пояснювальна записка до поправок, встановлює, що:

“Всеукраїнська конференція членів Генеральної прокуратури відповідно до запропонованих змін до статті 131 Конституції України втрачає статус суб'єкта, який має право призначати своїх представників до Вищої ради юстиції. Тільки Генеральний прокурор України є постійним членом Вищої ради юстиції. Причиною збереження ним статусу члена Вищої ради юстиції полягає у тому, що Вища рада юстиції продовжує здійснювати свої повноваження з прийняття рішень щодо порушення вимог щодо несумісності прокурорами, а також права розглядати скарги на рішення про дисциплінарні санкції проти прокурорів. З урахуванням цих аспектів представляється необхідним забезпечити хоча б мінімальне представництво членів Генеральної прокуратури”.

39. Присутність Генерального прокурора у Вищій раді юстиції може бути проблематичною⁵⁵, коли вирішуються питання стосовно кар'єри суддів та, зокрема, їх дисципліни. З іншого боку, Вища рада юстиції також є компетентною мати справу з кар'єрою та дисципліною прокурорів. Слід розглянути можливість надання Генеральному прокурору тільки одного голосу щодо питань, що стосуються прокурорів. Крім того, дві окремі кімнати могли б виокремлені у Вищій раді юстиції, перша для суддів, друга для прокурорів з питань, що стосуються кар'єри і дисципліни відповідних професій.

40. Насамкінець, у частині третій статті 126, поправки стосуються суддівської кваліфікаційної комісії. Венеціанська комісія залишається на тій позиції, що немає необхідності в існуванні двох окремих органів⁵⁶. Однак, якщо Вища кваліфікаційна комісія та Вища рада юстиції продовжать існувати, вони повинні бути незалежними та здійснювати свою діяльність прозоро.

I. Прикінцеві та перехідні положення

41. Ці положення були розроблені для забезпечення чіткого виконання змінених статей в рамках діючої Конституції та конституційного законодавства. Вони також передбачають вирішити всі сутічки в результаті тимчасового набрання чинності нових положень щодо всіх розглянутих справ, очікуючи свого вирішення або процедур, які повинні бути завершені, умови офісу, дисциплінарні процедури, виконання обов'язків, діючих і новостворених з поправками.

42. Тим не менш, Венеціанська Комісія рекомендує, щоб українська влада переглянула припинення повноважень діючих членів Вищої ради юстиції і дозволити їм завершити свій мандат. У цьому відношенні перехідні заходи, які приведуть діючу Вищу раду юстиції ближче до її майбутнього складу, можуть бути розглянуті.

V. Зміни до Конституції України запропоновані Конституційною Асамблеєю

43. Крім того, Венеціанську Комісію було запитано щодо її думки стосовно ряду пропозицій Конституційної Асамблеї. Вони викладені у листі Голови Асамблеї до Венеціанської Комісії. Однак, видається на те, що не всі пропозиції робочих груп Конституційної Асамблеї були враховані в цьому листі. Доповнюючий текст глави про судову систему, ряд цих пропозицій зробить поправки більш цінними, і прикро, що вони не були включені в текст Поправок.

⁵⁵ Там само, абзац 113.

⁵⁶ Див. висновок щодо проекту Закону про судову владу та проект Закону про статус суддів в Україні, CDL-AD(2007)003, абзац 23.

44. Існує пропозиція включити принципи, що впливають з Європейської Конвенції з прав людини, до Конституції, такі як права людини на справедливий і публічний розгляд його/її справи в розумний строк незалежним і безстороннім судом, встановленим за законом, а також право на апеляцію. Це було б корисне виразне доповнення до статті 55 Конституції.

45. Відповідно до іншої рекомендації в Конституції повинні бути викладені повноваження Верховного суду і, зокрема ті, які забезпечують його функцію, щоб гарантувати однакове застосування закону. У світлі попереднього зниження юрисдикції Верховного суду, яка лише частково була ослаблена, таке становище здавалося б дуже бажаним. Конституційна реформа та проблеми, пов'язані з відносинами між вищими спеціалізованими судами та Верховним судом, також повинні бути нагодою розглянути питання чи дійсно Україні необхідні чотири рівня юрисдикції або ж три рівні може бути достатньо. Очевидно, що це потребуватиме внесення подальших поправок до статті 125 Конституції.

46. Згідно однієї рекомендації, Верховний суд повинен мати право ініціювати законодавство. Однак це б перетягнуло суд до політичної сфери, тому що доведеться захищати свої пропозиції на політичній арені.

47. Існує рекомендація про введення (внесення на розгляд) обраних мирових суддів. Поки не ясно, що мається на увазі. Введення такої системи є дуже небезпечним. Судді повинні проводити виборчі кампанії або, що ще гірше, політичні партії робили б це для них. Це поставило б під загрозу неупередженість суддів, які в подальшому можуть відчувати себе зобов'язаними бути “вдячними” політичній партії, яка підтримувала їх обрання. Така система не повинна бути введена в Україні, в умовах, коли незалежність судової влади має важливе значення в боротьбі з корупцією.

48. Інша пропозиція полягала у тому, що закони, що передбачають створення, ліквідацію та реорганізацію судів повинні бути представлені Президентом тільки за заявою Вищої ради юстиції та погоджені з Прем'єр-міністром. У той час як Вища рада юстиції безумовно повинна проводити консультації щодо будь-якої пропозиції, це не було б доцільним дати їм те, що фактично має бути вето. Судді можуть бути надмірно обережними, коли мова йде про реформу закону або таких питань, як реорганізація судів.

49. Існує пропозиція, що рішення про затримання або арешт у справі суддів Конституційного Суду повинно бути компетенцією Парламенту. Це, звичайно, не бажано, так як буде представляти собою продовження політизації судового імунітету і ставить під загрозу незалежність судової влади. В усіх випадках судовий імунітет повинен бути приведений тільки до функціонального імунітету⁵⁷. Імунітет звичайних суддів повинен бути знятий ВРЮ. Імунітет суддів Конституційного Суду повинен бути знятий на пленарному засіданні Суду, без участі відповідного судді. В обох випадках, за винятком якщо існують явні ознаки неправдивого обвинувачення, висунутого проти судді, імунітет повинен бути знятий відповідно Вищою радою юстиції та Конституційним Судом⁵⁸. Рішення у кримінальній справі повинно виноситися незалежним судом, зокрема, у справах про корупцію⁵⁹.

⁵⁷ Див. Звіт щодо незалежності судової системи Частина I: незалежність суддів, CDL-AD(2010)004, пункт 61.

⁵⁸ Див. пояснення *Amicus curiae* щодо імунітету суддів Конституційного Суду Молдови, CDL-AD(2013)008, пункт 23.

⁵⁹ *Ibid.*, див. пункт 21. Комісія звертає увагу на думку, висловлену Адміністрацією Президента, що, з огляду на слабкість судової системи України, зменшення судового імунітету до функціонального є передчасним.

50. Існує рекомендація про те, що “суди не можуть винести рішення, які надають повноваження іншим органам чи посадовим особам, за винятком випадків, встановлених законом”. Поки не ясно, що саме мається на увазі, або чому зроблена така рекомендація. Це може означати, що суди повинні залишатися осторонь від рішень, які є в компетенції виконавчої або законодавчої влади. Однак така пропозиція не буде мати ніякого ефекту. Суди приймають рішення відповідно до закону. У судових рішеннях вони не беруть на себе “компетенцію” інших державних органів, але вони зобов'язані за законом врегулювати спори між сторонами, в тому числі між органами державної влади.

51. Існує також посилання на позасудове врегулювання суперечок органами арбітражу. Поки не зрозуміло, чому положення, що стосуються цих питань, повинні бути виконані на конституційному рівні.

52. Є деякі пропозиції, що стосуються звільнення суддів. Критика, що “порушення присяги” потенційно дуже широке поняття, і було б краще, якщо б це було більш конкретно визначено (див. пункт В, вище). Є формулювання, запропоноване як “вчинення правопорушень, несумісних з подальшим виконанням обов'язків судді” – якщо формулювання буде використовуватися, то кожен із злочинів, має бути чітко визначений в законі.

53. Існує пропозиція, що звільнення за відмову дати згоду на передачу до іншого суду повинно застосовуватися тільки там, де передача до іншого суду спеціалізується в тому ж тілі закону на тому ж рівні. Існує деяка заслуга в цій пропозиції, хоча можна припустити, що мають бути законні причини чому таку передачу не може бути зроблено, наприклад, оскільки з плином часу буде необхідно менше комерційних судів. Існує також пропозиція про те, що суддя обвинувачений у вчиненні злочину, повинен припинити свою роботу на посаді. Здається, що було б доцільно його/її відсторонення від сидіння в очікуванні суду, за умови, принаймні порушення першої справи щодо судді. Однак, швидше за все тут існує проблема в перекладі (див. CDL-REF(2013)020).

54. Існує пропозиція, що судові просування повинні бути на конкурсній основі. Це хороша рекомендація.

55. Існує пропозиція змінити повноваження і склад Вищої ради юстиції. Згідно з цією пропозицією, повноваження Вищої ради юстиції може включати в себе функцію відбору кандидатів, на заміну Вищої кваліфікаційної комісії. Венеціанська комісія рекомендує замість введення цієї зміни, приєднати Вищу кваліфікаційну комісію до Вищої ради юстиції (див. вище).

56. Що стосується пропозиції про те, що Конституція повинна передбачати, що члени Вищої ради юстиції повинні працювати повний робочий день, як цього вимагає рішення Волкова: не зрозуміло, чому це повинно регулюватися на конституційному рівні. У світлі рішення Волкова, існує явна потреба в штатних членах. Однак таку рекомендацію можна регулювати на рівні існуючого законодавства.

57. Також було деталізовано пропозиції що стосувалися складу Вищої Ради Юстиції. Встановлено межі обговорення, яка кількість та точний склад повинні бути. Є випадок на наявність членів за посадою, які звичайно не можуть бути штатними членами ВРЮ. Видається на те, що справа Волкова не виключає членів за посадою. Вони могли б бути членами ВРЮ без права голосу⁶⁰.

⁶⁰ Стосовно попередньої пропозиції виключити членів за посадою з ВРЮ, див. CDL-AD(2008)015, Висновок щодо проекту Конституції України (підготований робочою групою під головуванням пана В.М. Шаповала), прийнятий Венеціанською Комісією на її 75 пленарній сесії (м.Венеція, 13-14 червня 2008р.), пункт 76.

VI. Висновки

58. В цілому, проект поправок відповідає багатьом рекомендаціям наданих у попередніх висновках Венеціанської Комісії, які були надані на прохання української влади за останні кілька років.

59. В кількох своїх позиціях про судову систему України, Венеціанська Комісія заявила, що конституційні положення про судову владу повинні бути змінені для того, щоб привести їх у відповідність з європейськими стандартами. Запропонована поправка відповідає основній критиці Венеціанської Комісії і тому вітається. Це особливо стосується:

- заснування та створення судів а також визначення структури судів через закон;
- делегування повноважень призначення та звільнення суддів до президента, який зобов'язаний за клопотанням Вищої Ради Юстиції (за винятком Конституційного Суду до якого застосовуються особливі правила які мають пріоритетне значення).
- скасування випробувального строку для суддів, які призначаються вперше,
- впровадження процедури відкритого конкурсу з підбору кандидатів;
- автоматичний розподіл справ між суддями в якості нового принципу при винесенні рішення;
- новий склад Вищої Ради Юстиції, яка повинна складатися з більшості членів судової системи і включати в себе навіть адвокатів і представників юридичної освіти.

60. Є, однак, кілька невіршених питань, а саме:

В Поправках:

Стаття 126

1. Якщо Вища кваліфікаційна комісія та ВРЮ продовжуватимуть існувати, вони повинні бути незалежними та здійснювати свою діяльність прозоро;
2. стосовно арешту або затримання судді – є необхідність в критерії на основі яких згода Вищої Ради юстиції буде задоволена або відхилена.
3. судді повинні мати лише функціональний імунітет.
4. звільнення за порушення присяги повинно бути замінене на звільнення за конкретні злочини;

Стаття 128

Слід уточнити, що суддя тільки може бути передана проти його її волі якщо відбувається перебудова і т.д. (див. статтю 85) судів створених парламентом – не просто внутрішня реорганізація суду.

Генеральний прокурор не повинен мати права голосу з питань що стосуються кар'єри чи дисципліни суддів. Крім того, Вища рада юстиції повинна мати дві камери, одну для суддів і одну для прокурорів.

Прикінцеві та перехідні положення

61. Венеціанська комісія рекомендує припинення повноважень чинної ВРЮ шляхом перегляду таким чином, щоб її члени могли завершити свій мандат. Перехідні заходи можуть призвести до того що чинна ВРЮ наблизиться до свого майбутнього складу.

У змінах до Конституції запропонованої Конституційно. Асамблеєю:

62. Це прикро, що такі зміни не були включені до поправок, так як вони б збагатили текст:

- Принципи що впливають з Європейської конвенції з прав людини в Конституції, такі як права людини на справедливий і публічний розгляд його/її справи в розумний строк незалежним і безстороннім судом склалось через право так як право на оскарження в апеляційному порядку.
- Повноваження Верховного суду і зокрема ті які забезпечують його функцію забезпечення однакового застосування закону;
- Зміни до формулювання по відношенню до “порушення присяги” до “вчинення правопорушення, несумісні з подальшим виконанням обов'язків судді” – якщо це вітальне формулювання, котре буде використовуватись, тоді кожне з правопорушень у питанні повинно було б бути чітко визначеним у законі;

Судові просування повинні бути на конкурсній основі.

63. Конституційна реформа також може бути випадком, щоб розглянути питання чи Україні потребує чотири рівні юрисдикції (стаття 125 Конституції), чи три рівня може бути достатньо.

64. Венеціанська Комісія також хотіла б ще раз підкреслити необхідність процесу розробки на широкій основі а також обговорення головної конституційної реформи, а також затвердження таких реформ, у відповідність з чинними положення Конституції.

65. Венеціанська Комісія готова до подальшого надання допомоги українській владі, якщо вони звертатимуться з проханням про таку допомогу.

Розділ IV. Конституційний процес у 2014-2016 роках

4.1. Хронологія подій

Суспільно-політичне протистояння кінця 2013р. - початку 2014р. було “каналізоване” в домовленість між владою та опозицією про укладення офіційної угоди, засвідченої представниками Європейського Союзу. 21 лютого 2014р. було підписано Угоду між Президентом В.Януковичем (від влади) і керівниками опозиційних парламентських фракцій: політичної партії “Удар” В.Кличком, ВО “Батьківщина” А.Яценюком, ВО “Свобода” О.Тягнибоком.

Угодою передбачалося:

“1. Протягом 48 годин після підписання цієї угоди буде прийнято, підписано і оприлюднено спеціальний закон, який відновить дію Конституції України 2004р. зі змінами, внесеними до цього часу. Підписанти заявляють про намір створити коаліцію та сформувати уряд національної єдності протягом 10 днів після цього.

2. Конституційна реформа, що врівноважуватиме повноваження Президента, Уряду та Парламенту, буде розпочата негайно і завершена у вересні 2014р.

3. Президентські вибори будуть проведені одразу після прийняття нової Конституції України, але не пізніше грудня 2014р. Буде прийнято нове виборче законодавство, а також сформовано новий склад Центральної виборчої комісії на пропорційній основі відповідно до правил ОБСЄ і Венеціанської комісії.

4. Розслідування нещодавніх актів насильства буде проведено під спільним моніторингом влади, опозиції та Ради Європи.

5. Влада не запроваджуватиме надзвичайний стан. Влада й опозиція утримаються від застосування силових заходів.

Верховна Рада України прийме третій закон про звільнення від відповідальності, який поширюватиметься на ті ж правопорушення, що й закон від 17 лютого 2014р.

Обидві сторони докладатимуть серйозні зусилля для нормалізації життя в містах і селах, шляхом звільнення адміністративних та громадських будівель і розблокування вулиць, скверів і площ.

Незаконна зброя має бути здана в органи Міністерства внутрішніх справ України протягом 24 годин з моменту набрання чинності вищезгаданим спеціальним законом (п.1 цієї Угоди).

Після зазначеного періоду всі випадки незаконного носіння та зберігання зброї підпадуть під чинне законодавство України. Сили опозиції та влади відійдуть від позиції протистояння. Влада використовуватиме сили правопорядку винятково для фізичного захисту будинків органів влади.

6. Міністри закордонних справ Франції, Німеччини, Польщі та спеціальний представник Президента Російської Федерації закликають до негайного припинення всіх вбивств насильства та протистояння”¹.

Уже 21 лютого 2014р. Верховна Рада, на виконання п.1 Угоди, прийняла Спеціальний Закон України “Про відновлення дії окремих положень Конституції України”.

Президент В.Янукович відмовився підписати та оприлюднити цей закон, чим, фактично, дезавував подальшу дію Угоди. У цій ситуації реакція Парламенту на дії Президента В.Януковича (та в подальшому – на його втечу за межі країни) була адекватною та єдино можливою². Верховна Рада України опинилася у стані “крайньої необхідності” здійснити заходи для збереження механізму влади і самої держави.

Зрозуміло, що такої підстави, як “самоусунення Президента від виконання конституційних повноважень” Основним Законом не передбачено, як не було передбачено повноважень Президента і Конституційного Суду на здійснення антиконституційного перевороту й узурпації влади. Тому відновлення знехтуваного рішенням КСУ і діями Президента конституційного ладу було застережено в угоді між владою та опозицією. З формально-правової точки зору, в цій ситуації мала б бути задіяна процедура імпичменту Президента. Але її реалізація була абсолютно нереальною, з огляду як на відсутність В.Януковича в межах держави, так і відсутність закону “Про тимчасові слідчі комісії”, а також, зважаючи на стан КСУ і всієї судової системи. За таких умов ця процедура, навіть у разі повернення В.Януковича в Україну, очевидно перетворилася б у профанацію.

Своїм рішенням Верховна Рада максимально усунула небезпеку, що загрожувала суверенітету, територіальній цілісності України, правам і свободам громадян.

Зміст п.1 Угоди між владою та опозицією щодо відновлення дії Конституції України в редакції змін, внесених 8 грудня 2004р., так само, як і закон “Про відновлення дії окремих положень Конституції України”, не є легальними формами відновлення конституційного ладу антиконституційно зміненого рішенням КСУ від 30 вересня 2010р. Разом з цим, Основним Законом не передбачено, як мають бути подолані наслідки зміни його тексту в неконституційний спосіб. Враховуючи соціально-політичну ситуацію, у якій довелося вирішувати проблему відновлення конституційного ладу, визначення Парламенту – органу, який єдиний легально представляв народ у якості суб’єкта “конституційної санації”, вважалось найбільш прийнятним і доцільним.

² Постанови Верховної Ради України “Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України” №757 від 22 лютого 2014р.; “Про покладання на Голову Верховної Ради України виконання обов’язків Президента України, згідно зі статтею 112 Конституції України” №764 від 23 лютого 2014р.

¹ Договір Януковича з опозицією: повний текст. – 112.ua, 21 лютого 2014р., <http://ua.112.ua/polityka/dogovir-yanukovicha-z-opoziciyeyu-povniy-tekst-24722.html>.

Між тим, під час переговорів і консультацій опозиції з владою була відхилена пропозиція, яка дозволяла максимально легально та легітимно вирішити цю проблему самим Конституційним Судом, який виніс сумнозвісне рішення. КСУ виходив, зокрема з того, що “юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі (ч.2 ст.124 Конституції України)”. Такий підхід дозволяє КСУ розглядати й власні рішення на предмет їх відповідності Конституції України, оскільки він “є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні (ч.1 ст.147 Конституції України)”. Стаття 68 Закону “Про Конституційний Суд України” дозволяє відкрити нове провадження у справі “при виявленні нових обставин у справі, які не були предметом розгляду КСУ, але існували на час розгляду, і прийняття рішення або дачі висновку у справі”.

У двадцятих числах лютого 2014р. були наявні підстави та обставини, які не були предметом розгляду КСУ, але існували на час розгляду ним справи у 2010р. Згідно зі ст.15 Закону “Про Конституційний Суд України”, перевищення конституційних повноважень під час прийняття правових актів є підставою для визнання їх такими, що не відповідають Конституції (є неконституційними), що, відповідно до ч.2 ст.152 Конституції, означає втрату цими актами чинності з моменту ухвалення Конституційним Судом відповідного рішення. Таким чином, існував механізм дезавування рішення КСУ від 30 вересня 2010р. самим КСУ. Він міг забезпечити максимально можливу легітимність повернення дії Основного Закону в редакції від 8 грудня 2004р. Але цього зроблено не було.

Разом з цим, не можна обійти увагою окремі контраверсійні положення актів, ухвалених Верховною Радою 21 і 22 лютого 2014р. Беручи на себе повноваження “відновити легітимність конституційного порядку в Україні як єдиний уповноважений на таку дію орган” у преамбулі Постанови “Про текст Конституції України в редакції від 28 червня 1996р., із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004р. №2222, від 1 лютого 2011р. №2952, від 19 вересня 2013р. №586”, Верховна Рада, зокрема, сформулювала одну з підстав, здатних поставити під сумнів дійсну мету прийняття цієї Постанови.

Виявилось, що Парламент приймав названу Постанову, “зважаючи на те, що Конституційний Суд України у пункті 3 резолютивної частини Рішення від 30 вересня 2010р. №20 у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції України поклав на органи державної влади обов’язок щодо невідкладного виконання цього рішення, і таке виконання зумовлює внесення змін до Конституції України – за процедурою, визначеною розділом XIII Конституції України”... Виходить, що відновлюючи дію Конституції в редакції змін від 8 грудня 2004р., Верховна Рада

виконувала рішення КСУ від 30 вересня 2010р., при тому, що в наступному тексті Преамбули Постанови Парламент фактично обґрунтував нікчемність рішення КСУ.

Пунктом 1 Постанови визнано такими, “що є чинними на території України положення Конституції України, прийнятої на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996р., із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004р. №2222, від 1 лютого 2011р. №2952, від 19 вересня 2013р. №586”. У переліку змін названо також зміну, внесена 1 лютого 2011р., що була внесена Парламентом з посиланням на рішення КСУ від 30 вересня 2010р. Недоречність цього положення є очевидною.

У пункті 4 Постанови зазначено, що формування коаліції депутатських фракцій відбувається з урахуванням рішення КСУ від 6 квітня 2010р.³, яким була дозволена участь у коаліції і окремих народних депутатів України, зокрема і тих, які не перебувають у складі депутатських фракцій. Відомо, що це рішення КСУ вважається таким, що не відповідає Конституції.

Названа Постанова Верховної Ради набула чинності з дня її прийняття. Пунктом 7 було обумовлено, що вона “втрачає чинність з моменту набуття чинності Законом України “Про відновлення дії окремих положень Конституції України” від 21 лютого 2014р. №742”.

Таким чином, дію Конституції в редакції від 8 грудня 2004р. було відновлено не законом, а постановою, яка діяла до 1 березня 2014р., що створило відповідні правові колізії.

І останнє зауваження: незрозуміло, чому Закон України від 21 лютого 2014р. проголосив “відновлення дії окремих положень Конституції України”. Конституція – цілісний нормативний акт. Закон мав проголосити відновлення дії Основного Закону в редакції змін, внесених 8 грудня 2004р. Складається враження, що Парламент вважав, що частина Конституції і після рішення КСУ від 30 вересня 2010р. діяла, а частина була деформована та підлягала відновленню.

Усі названі обставини, пов’язані з відновленням конституційного ладу після антиконституційного перевороту 2010р. обумовлювали необхідність продовження конституційного процесу з тим, щоб його завершення

³ Рішення КСУ у справі за конституційним поданням 68 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту Верховної Ради України стосовно можливості окремих народних депутатів України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України №11 від 6 квітня 2010р. – Офіційний сайт КСУ, <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=106790>.

створило безумовну легітимність, сприйняття і повагу суспільства до Основного Закону та дотримання його громадянами і суб'єктами влади.

Рішення КСУ від 30 вересня 2010р. мало руйнівні наслідки для всієї конституційно-правової системи держави: ним було легалізовано антиконституційну узурпацію влади Президентом В.Януковичем. Суперечливе у своїх обґрунтуваннях, воно базувалося на квазіправових позиціях, які відбивали явну політичну кон'юнктуру. Це рішення КСУ спричинило антиконституційну деформацію всієї правової основи функціонування, перш за все, державної влади. Воно було використано для “добудови” системи “сильної влади”: підпорядкування Президенту Уряду, судової влади, міліції, СБУ, прокуратури, місцевого самоврядування. Банківська та фінансово-економічна системи були поставлені під контроль Президента.

Усе це призвело до подій, названих Революцією гідності. Її наслідком було відновлення дії Конституції в редакції змін, внесених до неї 8 грудня 2004р. рішеннями Парламенту 21-22 лютого 2014р. Всі об'єктивні та суб'єктивні обставини, що супроводжували цей процес, свідчать про те, що рішення Верховної Ради максимально нівелювало небезпеку самого існування Української держави.

Проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)” (В.Гройсмана)

1 квітня 2014р. Уряд схвалив “Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні”. Складовою Концепції передбачалося внесення змін до Конституції України з метою здійснення конституційно-правової трансформації врядування як основи реальної децентралізації (деконцентрації) влади до первісного осередку місцевого самоврядування. 14 квітня 2014р. Віце-прем'єр-міністр України В.Гройсман представив пропозиції українського уряду щодо конституційних змін, необхідних для реформування місцевого самоврядування та здійснення децентралізації влади, на засіданні Тимчасової спеціальної комісії Парламенту (“проект В.Гройсмана”).

Проект Закону “Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)” не став об'єктом опрацювання Тимчасовою конституційною комісією Верховної Ради, хоча викликав інтерес громадськості.

Під час громадських обговорень проекту було звернуто увагу на найбільш контраверсійні його положення та внесені певні пропозиції, зокрема:

1. у ст.18 передбачалося призначення на посаду “голови державного представництва”, який має здійснювати виконавчу владу в області чи районі, Києві та Севастополі, та звільнення його з посади Президентом України.

Не акцентуючи увагу на доцільності закріплення такого повноваження за Президентом, назване проектом повноваження не назване далі у ст.106 Конституції, яка містить перелік повноважень Глави держави;

2. викликало неоднозначне сприйняття в експертному середовищі положення п.5 ст.119 про те, що голова державного представництва “здійснює інші повноваження, визначені Конституцією та законами України”. Повноваження цього суб'єкта державної влади на місцевому рівні мають бути вичерпно визначені в Конституції, інакше створюються умови для порушення “принципу субсидіарності” у здійсненні державної влади. Цей принцип вимагає створення такої системи врядування, за якої рішення в державі мають прийматися на якомога нижчому рівні – регіональному та органами місцевого самоврядування. Принцип субсидіарності є базовою вимогою Європейської хартії місцевого самоврядування (ЄХМС) і одним з наріжних каменів законодавства ЄС та вимагає врядування знизу до верху;

3. положення ч.2 ст.119 про можливість скасування рішення голови державного представництва, яке суперечить Конституції, та положення ч.2 ст.144 щодо зупинення головою державного представництва рішень органів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції, з одночасним зверненням до суду, не можуть бути реалізовані без наділення КСУ та адміністративних судів відповідними повноваженнями. Ні Конституційний Суд, ні адміністративні суди такими повноваженнями не наділені. Швидше за все – це прогалина як у Конституції, так і у проекті;

4. викликала сумнів доцільність вилучення з тексту ст.132 словосполучення “поєднання централізації і децентралізації”. Базовою умовою децентралізації державної влади на користь збільшення прав регіонів і місцевого самоврядування є гарантія територіальної цілісності України. Субсидіарність самоврядування у цій формі припустима до межі, яка зберігає унітарність держави. Тому наявність елементів централізації в унітарній державі є природною;

5. у ст.7 Конституції України проголошено: “В Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування”. Статті 7 і 140 Конституції “генетично” пов'язані між собою, тому було б доцільним зазначити це текстуально у ст.140;

6. у ст.140 і в усьому розділі XI поняття “територіальна громада” замінено поняттям “жителі громади”. Ці поняття пов'язані, але різні за своєю політико-правовою природою і місцем у системі категорій місцевого самоврядування. **“Жителі громади”** – це індивідуальні суб'єкти права на участь у здійсненні місцевого самоврядування, які можуть реалізувати його

як особисто, так і колективно. **“Територіальна громада”** – це колективний суб’єкт конституційного права – “соціальна самоврядна спільнота” – первинний суб’єкт системи місцевого самоврядування. Так само, як “громадяни України всіх національностей” утворюють такий конституційний суб’єкт, як “Український народ” (див. Преамбулу Основного Закону);

7. зміст ст.140 є значною мірою визначальним, оскільки ним передбачено наділення районних і обласних рад природним правом формування власних виконавчих органів. Ці положення у співвідношенні зі змістом статей 118 і 119 є основним інструментом процесу децентралізації державної влади. Разом з цим, механізм децентралізації не повинен стати інструментом створення і консервації регіональної олігархії;

8. у ч.3 ст.140 йдеться про “формування (а не обрання) районних та обласних рад із забезпеченням представництва громад”. Виникає питання: “районні та обласні ради обираються (формується) “жителями громад” чи “громадами”? Буквальний текст змін допускає його сприйняття і як механізм “формування” цих рад громадами, а не громадянами.

Неприйнятним є положення про закріплення об’єктів права комунальної власності не в управлінні, а “у власності” рад.

Таким чином, проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)” В.Гройсмана засвідчив наявність у ньому реальних контурів децентралізації, які, втім, потребували серйозних уточнень.

“Конституція П.Порошенка”

2 липня 2014р. Президент П.Порошенко вніс до Парламенту проект Закону “Про внесення змін до Конституції України (щодо повноважень органів державної влади і місцевого самоврядування)” (№4178а). Зміни до Конституції, запропоновані Президентом П.Порошенко, на його думку, мали забезпечити децентралізацію державної влади, а також удосконалення окремих аспектів конституційно-правового статусу Президента, Парламенту, Уряду і прокуратури, сприяння ефективності системи стримувань і противаг у відносинах суб’єктів влади. Президентом конкретизувались окремі положення Конституції щодо адміністративно-територіального устрою.

Зокрема, “закріплено вимогу регулювання законом умов і порядку утворення, ліквідації, зміни меж, найменування та перейменування адміністративно-територіальних одиниць і населених пунктів у межах районів”.

Запропоновано “докорінно змінити засади організації та функціонування органів місцевого самоврядування шляхом закріплення його розуміння, як права і спроможності жителів громад у межах Конституції і законів України самостійно вирішувати питання місцевого значення в інтересах місцевого населення, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування”. У проекті зазначено, що “розмежування повноважень у системі органів місцевого самоврядування різних рівнів здійснюється за принципом субсидіарності”.

Пропоновані Президентом зміни до Конституції мали зумовити вилучення з тексту Конституції положень про обласні та районні державні адміністрації. Державну владу на місцевому рівні доручалося здійснювати “представникам Президента України” з наділенням їх низкою специфічних повноважень. Було передбачено утворення обласними та районними радами власних виконавчих органів, що очолюватимуться головами рад, які обиратимуться зі складу депутатів відповідних рад.

У президентському проекті відтворено більшість положень т.зв. “проекту В.Гройсмана”, тому щодо них є доречними вже наведені зауваження. Зокрема, децентралізація (як уже зазначалося в коментарі до “Проекту В.Гройсмана”) є припустимою до межі, за якою виникає небезпека унітарній державі, тому **вилучення з тексту Конституції такої засади здійснення державної влади, як “централізація”, є неприйнятним.**

Зміни до ст.133 є явно контрверсійними, тим більше, що мають безпосередній вплив на зміст і суть конституційних положень розділу XI Конституції – “Місцеве самоврядування”. У тексті проекту статті з’явилися нові категорії: “адміністративно-територіальна одиниця”, “регіон”, “громада”. Визначення “регіон” у проекті змін до Конституції немає. Можна припустити, що “регіон” – це узагальнене визначення АР Крим, міст Києва та Севастополя, а також 24 областей. Тоді є потреба в поясненні того, чим сьогоднішній статус будь-якої області відрізнятиметься від її статусу як регіону. Це ж стосується АР Крим, Києва та Севастополя. Можна було б шукати відповідь у законі, але посилань на нього немає. У ч.2 цієї ж статті є посилання на закон, але ним мають визначитись “умови і порядок утворення, ліквідації, зміни меж, найменування та перейменування адміністративно-територіальних одиниць і населених пунктів у межах регіонів”. Йдеться про адміністративно-територіальні одиниці у складі конкретних регіонів: райони, громади, населені пункти.

За відсутності поняття “регіон” у тексті проекту, в ч.5 ст.133 викладене розлоге поняття громади: “Громадою є утворена у порядку, визначеному законом, адміністративно-територіальна одиниця, яка включає один або декілька населених пунктів (село, селище, місто), а також прилеглі до них

території”. Як видно, зникло поняття “територіальна громада”, яке замінене словосполученням “жителі громади”.

На особливу увагу заслуговують новели, присвячені “представникам Президента України в регіонах”. Якщо у “Проекті В.Гройсмана” “державні представники” були в системі виконавчої влади, що є природним, у президентському проекті вони призначаються Президентом, відповідальні перед ним і підконтрольні йому. Крім “здійснення нагляду за законністю і правопорядком, додержанням прав і свобод людини і громадянина”, представники Президента наділені повноваженнями “координувати діяльність територіальних органів центральних органів державної влади”. Це явно є сферою діяльності виконавчої влади, щодо розмежування якої зі сферою повноважень Президента вже було досягнуто суспільно-політичного консенсусу. Представник Президента інформуватиме главу держави про неконституційні, на його погляд, рішення органів місцевого самоврядування. Дії цих рішень Президент матиме право зупиняти, а за наявності висновку КСУ про їх антиконституційний характер, Глава держави матиме підстави для дострокового припинення повноважень відповідного органу місцевого самоврядування. Жодних попереджень органів, що виноситимуть такі рішення, при цьому не передбачено.

Пропозиції Президента щодо “конкретизації” окремих повноважень самого Глави держави, будучи реалізованими, значною мірою створювали ризики відродження авторитарного характеру його статусу. Так, пропонувалося, щоб Парламент давав згоду лише на призначення Голови Служби безпеки України, на новостворену посаду Голови Державного бюро розслідувань. Усіх названих та інших посадовців, а також Генерального прокурора України звільняв би з посад Президент без згоди Парламенту. Показовою є пропозиція закріпити за Президентом повноваження призначати на посаду та звільняти з посади Голову Антимонопольного

комітету України, голів і членів національних комісій, які здійснюють державне регулювання у сфері економіки. При цьому, у проекті не згадується посада голови Фонду держмайна: з чинного тексту Конституції посаду просто вилучили.

Проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України (щодо повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування)” Президента П.Порошенка було внесено до порядку денного сесії Парламенту, але подальший його рух не відбувся у зв’язку з початком парламентських виборів.

Заслуговує на увагу те, що на цей законопроект було надано висновок Венеціанської комісії, оприлюднений 27 жовтня 2014р. У висновку, зокрема, позитивно оцінено положення, які закріплюють за місцевими громадами право розпорядження коштами (податками та іншими джерелами формування місцевого бюджету). Зазначено, що “запропоноване П.Порошенком визначення місцевого самоврядування збігається з нормами Європейської хартії місцевого самоврядування”. **У цілому, проект Закону про внесення змін до Конституції України, запропонований П.Порошенко, отримав схвалення Венеціанської комісії.**

У листопаді 2014р. проект Закону “Про внесення змін до Конституції України (щодо повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування)” був відкликаний Президентом П.Порошенко.

“Конституція І.Юхновського”

Крім проектів змін до Конституції, пропонує суб’єктами влади, увагу фахівців і громадськості привернули окремі пропозиції змін до Конституції відомих політиків і фахівців.

Видатний український вчений, політичний, державний і громадський діяч І.Юхновський, народний депутат України I-IV скликань, один з “батьків” Конституції України 1996р., виступив з ідеєю: “Україні потрібна нова Конституція”⁴. Він вважає, що Україна потребує негайної і глибокої реструктуризації політичної системи. Україні потрібен новий чіткий порядок і чіткий регламент поведінки всіх гілок влади. Конституція має відповідати характеру української нації⁵.

І.Юхновський вважає, що “істинно притаманною Україні є парламентська республіка, і її потрібно готувати”. Але це – в майбутньому, а нині найефективнішою видається парламентська республіка з всенародно обраним Президентом. Ідеться про створення такої системи державної влади, за якої кожна її складова була б наділена не лише певними повноваженнями, але й відповідальністю за їх виконання. А їх взаємодія зумовлювала б створення стабілізуючих механізмів. В основі організації держави мають лежати певні засади: цілісності держави, національного самовизначення, справедливості, глобалізації, безпеки, демократії і сталого розвитку⁶.

⁴ І.Юхновський: “Україні потрібна нова Конституція”. – Дзеркало тижня. Україна, №1, 16 січня 2015р.; “Україні потрібна нова Конституція, частина друга. Місцево самоврядування”. – Там само, №9, 13 березня 2015р.; “Україні потрібна нова Конституція, частина 3. Проблеми державної влади”. – Там само, №12, 3 квітня 2015р.

⁵ Там само.

⁶ Там само.

У проекті, за твердженням І.Юхновського, закладаються основи верховенства законодавчої влади⁷, хоча через кілька місяців автор допускає два варіанти державного устрою – президентська або парламентська республіка⁸. Верховна Рада має складатися з двох палат, які забезпечують стабільність і недоторканність Конституції. Нижня палата – Національні збори (325 депутатів) – завдяки наданим їй повноваженням матиме змогу вносити зміни, доповнення, нові положення до Конституції тощо. До обов'язків Верхньої палати – Сенату – належить створення стратегічної програми розвитку України та її дотримання. Він, зокрема, контролює бюджетний процес держави, якість і відповідність Конституції законів, які ухвалюються. Національні збори ухвалюють закони, крім випадків, коли рішення Верховної Ради ухвалюються спільно палатами.

За парламентської республіки виконавчу владу в державі очолює прем'єр-міністр, який є головою партії, яка набрала на виборах до Національних зборів найбільшу кількість голосів та утворила коаліційну більшість. Прем'єр-міністр формує уряд і відповідає за внутрішню та зовнішню політику.

У парламентській республіці Президент є главою держави, до його компетенції і відповідальності належать зовнішні відносини, обороноздатність держави, ідеологічний розвиток суспільства. Адміністрація Президента складається з канцелярії та департаментів, що одночасно є департаментами Ради національної безпеки і оборони, які, зокрема конкретизують програму Президента. Голови департаментів призначаються Президентом і підзвітні Сенату. На всенародні вибори Президента висувається лише три кандидатури: дві від Національних зборів і одна від Сенату. Такі кандидатури, на думку автора, вже мають певний рівень довіри громадян і пройшли відповідний відбір на виборах до Верховної Ради. У найближчі роки вибори Президента пропонується залишити всенародними, а в подальшому, з розвитком держави, Президента обиратиме Верховна Рада.

У судовій гілці влади пропонується визначити принципи роботи складових судової влади – суду і прокуратури. Суд повинен захищати права і свободи людини, прокуратура – виявляти діяння, які завдають шкоди державі, і діяння, що порушують права і свободи людини. Прокуратура обслуговує судовий процес, як сторона, що обвинувачує та вимагає відповідної міри покарання⁹.

⁷ Там само.

⁸ І.Юхновський, "Дзеркало тижня. Україна", №12, 3 квітня 2015р.

⁹ І.Юхновський, "Дзеркало тижня. Україна", №1, 16 січня 2015р.

Нижчою адміністративно-територіальною ланкою управління має стати громада: сільська або громада-місто. І.Юхновський так визначає громаду: це населення і належна громаді територія з майном та інфраструктурою (поля, ліси, озера, річки, дороги, городи, сади, будівлі, підприємства, заклади охорони здоров'я, освіти і культури тощо). Наступним рівнем і головною адміністративно-територіальною одиницею самоврядування в Україні, відповідно до проекту, має бути район. Район у сільській місцевості – це об'єднання громад. Райони та міста є самодостатніми одиницями самоврядування і мають у своєму складі всі структури управління.

Область проектом представлена як проміжна територіальна одиниця, що складається із самоврядних одиниць: районів, міст. Місцеве самоврядування районів і міст області представляє обласна рада. Представником державної влади в області є губернатор. Область є носієм принципу субсидіарності¹⁰.

Проектом (ст.37) запроваджується конституційно визначене поняття "владна особа". Статус "владної особи" отримує громадянин України, обраний або призначений на посаду, згідно з Конституцією, і несе відповідальність за дотримання конституційного ладу в державі. "Претенденти на посаду владної особи перед вступом на цю посаду чи до початку їх реєстрації у Центральній виборчій комісії подають докладні дані про своє майно і прибутки та майно і прибутки своєї родини. Кандидат на посаду владної особи дає згоду, що у випадку обрання чи призначення на посаду владної особи всі прибутки від діяльності організації і підприємств, що перебувають у його власності, чи у власності його родини, стають державною власністю на час перебування на цій посаді та, як додаткові до державного бюджету кошти, спрямовуються на розвиток науки, освіти, охорони здоров'я і культури..."¹¹.

І.Юхновський вважає, що доопрацьований проект нової Конституції може бути впроваджений упродовж 4-5 років з моменту ухвалення Конституції Верховною Радою¹². Ряд цікавих ідей, викладених у тексті проекту І.Юхновського, сьогодні виглядають переважно утопічними. Прийняття нової Конституції у запропонованому І.Юхновським вигляді вимагатиме внесення кардинальних змін до чинного тексту Основного Закону, що викличе інші, за нинішніх умов, непереборні проблеми.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само.

¹² І.Юхновський, "Дзеркало тижня. Україна", №1, 16 січня 2015р.

Проект “народної Конституції”

У “Юридичному Віснику України”¹³ оргкомітет громадянської ініціативи “За Народну Конституцію!” опублікував текст проекту редакції нової Конституції України. Цей документ був підготовлений на основі результатів роботи Конституційної Асамблеї (створеної у 2012р. В.Януковичем) провідними науковцями та відомими фахівцями-практиками. Автори проекту, політики, які його підтримували, продукували ідею проведення народного референдуму для прийняття нового тексту Основного Закону¹⁴.

Майже до всіх статей чинної Конституції запропоновані зміни, насамперед – техніко-юридичного чи структурного характеру. Ними запроваджується збалансована парламентсько-президентська форма правління, що істотно зменшує обсяг повноважень Президента та посилює роль представницьких органів, демократизується законодавчий процес. Замість місцевих державних адміністрацій здійснення виконавчої влади покладається на виконкоми місцевих рад. При цьому, на місцевому рівні контрольно-наглядова функція залишена за Главою держави. Голів виконкомів обласних і районних рад пропонується обирати і звільняти радами з числа кандидатур, внесених Урядом і погоджених з Президентом. У такому механізмі автори проекту вбачають оптимальну форму поєднання спільних інтересів держави з інтересами територій і громад під час організації виконавчої влади¹⁵. Водночас, пропонується запровадити мажоритарну систему виборів депутатів місцевих рад і право виборців відкликати депутата.

У ст.10 пропонується надати статус офіційної російській мові. Чим статус офіційної мови відрізнятиметься від статусу державної мови ініціатори змін до Конституції не пояснили.

Запроваджується інститут мирових суддів. Змінюється порядок формування Вищої ради юстиції: 19 членів призначаються Верховною Радою за поданням Президента. Конституційний Суд, як єдиний орган конституційної юрисдикції, призначається у складі суддів Верховною Радою за поданням Президента. На Конституційний Суд покладається охорона Конституції. Формулюючи повноваження КСУ, автори проекту врахували факт його участі в антиконституційному перевороті.

Найбільш оригінальною новелою проекту, яка заслуговує на подальше вивчення та аналіз на предмет можливого втілення в конституційному

¹³ №42 за 18-24 жовтня 2014р.

¹⁴ О.Мороз “Оновлена Конституція – необхідна умова зміни суспільного життя”. – Товариш, 16 квітня 2014р., <http://tovarish.com.ua/?p=1940>; “Підтримати Народну Конституцію – найвища громадянська позиція кожного!” – Юридичний вісник України, №42, 18-24 жовтня 2014р., с.4.

¹⁵ Там само.

процесі, є закладений в ньому механізм внесення змін до Конституції і можливого її “перегляду”. Ст.160 проекту встановлює порядок, відповідно до якого “зміни до Конституції України ухвалюються Всеукраїнськими Установчими Зборами, утвореними з числа депутатів місцевих рад та народних депутатів України чергового скликання. Перегляд Конституції – ухвалення її нової редакції або ухвалення нової Конституції України – здійснюється виключно всеукраїнським референдумом”. До складу Всеукраїнських Установчих Зборів делегати обираються шляхом таємного голосування за встановленими квотами на сесіях відповідних місцевих рад, районних та обласних рад, Верховної Ради АР Крим у порядку, встановленому законом.

Від кожної адміністративно-територіальної одиниці обираються від 75 до 150 делегатів, з урахуванням числа виборців відповідних адміністративно-територіальних одиниць. До складу Всеукраїнських Установчих Зборів також за посадою належать 450 народних депутатів України. Організація і порядок роботи Всеукраїнських Установчих Зборів визначається органічним законом¹⁶.

Хоча проектом не передбачено, але в перспективі авторами законодавчої ініціативи Збори розглядаються як своєрідний орган контролю громадянського суспільства за діяльністю влади. У ньому може бути представлено до 3 000 депутатів рад усіх рівнів (включно з народними депутатами України). Вони, за необхідності, збираються для заслуховування звітів (послань) Президента, Парламенту, Уряду, для обговорення і прийняття рішень щодо довіри владним структурам, уточнень окремих положень Конституції, погодження рішень стратегічного характеру. В майбутньому, Збори, в разі переходу до парламентської республіки, можуть бути наділені повноваженням обрання Президента.

Цей орган, представляючи територіальні громади, широкий спектр громадянського суспільства і влади, може бути засобом збалансування інтересів центральної влади та місцевого самоврядування, суб’єктом контролю виконання владою суспільного договору.

Отже, загалом проект “Народної Конституції” громадянської ініціативи “За Народну Конституцію!” і зокрема названі та інші ідеї заслуговують на широке експертне та суспільне обговорення.

¹⁶ “Органічний закон” – закон, прийняття якого передбачене Конституцією. Має ухвалюватися 2/3 або 3/5 голосів народних депутатів України, на відміну від “ординарного”, “звичайного” закону, який ухвалюється простою більшістю (226) голосів народних депутатів. Прийняття “органічних законів” чинною Конституцією не передбачено.

Зміни до Конституції експертної групи

Проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України” (автори – експертна група: В.Василенко, Ю.Ганущак, С.Головатий, М.Жернаков, Ю.Кириченко, Ю.Ключковський, М.Козюбра, І.Коліушко, Р.Куйбіда, В.Мусіяка, А.Ткачук) охоплював широкий контекст конституційних положень, які пропонувалось удосконалити.

Робота над законопроектом здійснювалась експертною групою впродовж 2013-2015рр. до створення Президентом Конституційної Комісії, у складі якої працювали і її представники. У березні 2015р. проект змін до Основного Закону було передано до Конституційної Комісії. Він став складовою частиною проектів конституційних змін, які опрацьовують робочі групи Комісії за напрямками: “(1) Питання конституційних засад організації та здійснення державної влади, місцевого самоврядування, адміністративно-територіального устрою України та децентралізації влади”; “(2) Удосконалення конституційних засад організації та діяльності судової системи, суміжних правових інститутів та правоохоронних органів”.

Основні ідеї експертної групи щодо запровадження належного судівництва, відповідно до європейських стандартів, полягають у наступному:

1. Мінімізувати вплив політичної складової влади на судову владу:

- (а) повноваження Верховної Ради обирати суддів безстроково скасувати (п.27 ст.85 Конституції України);
- (б) повноваження Президента утворювати суди у визначеному законом порядку (п.23 ст.106 Конституції) вилучити: мережа загальних, адміністративних судів, їх територіальна юрисдикція і кількісний склад суддів визначається законом (ч.5 ст.125 Конституції – проект);
- (в) призначення суддею безстроково пропонується здійснювати на підставі рішення Вищої ради юстиції шляхом видання указу Президентом (чч.1 і 2 ст.127 Конституції);
- (г) переведення судді з одного суду до іншого покласти на Вищу раду юстиції (ч.4 ст.127 Конституції);
- (д) Вища рада юстиції формується таким чином, щоб більшість її складу (11 із 20) склали судді (ч.3 ст.131 Конституції). Вища рада юстиції визначена головним органом формування суддівського корпусу, наділена всіма необхідними для підтримання і забезпечення ефективного функціонування судової влади повноваженнями (ст.131 Конституції).

2. У ч.3 ст.124 проекту змін до Конституції зазначається: “Україна визнає юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, передбачених Римським статутом Міжнародного кримінального суду”.

Римський статут Міжнародного кримінального суду прийнятий на міжнародній конференції у Римі 17 липня 1998р. і набув чинності 1 липня 2002р. Станом на січень 2016р., договір ратифікували 123 держави із 139 тих, що його підписали. Україна брала активну участь у розробці Римського статуту, підписала його 20 січня 2000р., відповідно до Розпорядження Президента України №313 від 11 грудня 1999р. Невдовзі Президент направив подання до КСУ щодо відповідності Конституції України Римського статуту, у зв'язку з внесенням до Верховної Ради для надання згоди на його обов'язковість (ч.1 ст.151 Конституції України). Президент поставив під сумнів конституційність семи положень Римського статуту. У своєму висновку КСУ (№3 від 11 липня 2001р., справа №135)¹⁷ відхилив усі заперечення глави держави, крім одного: “Римський статут не відповідає Конституції України в частині, що стосується положень абзацу 10 преамбули та ст.1 статуту, за якими “МКС... доповнює національні органи кримінальної юстиції”.

Це означало, що для розповсюдження юрисдикції МКС на Україну, необхідно внести відповідне доповнення до статті 124 Конституції, що і сформульовано в проекті змін до Конституції названими експертами.

3. Відомо, що після прийняття Закону “Про судоустрій і статус суддів” від 7 липня 2010р.¹⁸ і здійснення в цілому т.зв. “судової реформи”¹⁹, Верховний Суд України було позбавлено статусу найвищої правосудної судової інстанції. Була створена система вищих спеціалізованих судів за напрямками юрисдикцій: господарські суди; з розгляду цивільних і кримінальних справ; адміністративні суди. Рішення вищих судів цих юрисдикцій стали остаточними та оскарженню не підлягали.

Проект передбачає формування судової системи у складі загальних і адміністративних судів (ч.1 ст.125 Конституції). Найвищим судом у системі загальних судів є Верховний Суд України. Найвищим судом у системі адміністративних судів є Верховний Адміністративний Суд України. У системі судів загальної юрисдикції можуть утворюватися спеціалізовані суди. У межах адміністративно-територіальних одиниць судочинство можуть здійснювати мирові суди (мирові судді) у випадках і порядку, визначених законом.

¹⁷ Висновок КСУ у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут). – Сайт Верховної Ради України, zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v003v71001.

¹⁸ Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, №41-42, №43, №44-45, ст.529.

¹⁹ Її всебічний аналіз і наслідки див.: Національна безпека і оборона, 2013, №2-3.

4. Судочинство мають здійснювати професійні судді, а також призначені і громадські засідателі, коли це визначено законом. Професійним суддею може бути громадянин, який:

- (1) має вищу юридичну освіту;
- (2) має не менше ніж семирічний досвід роботи у правничих професіях або наукової чи науково-викладацької діяльності у сфері права;
- (3) склав іспит з державної мови;
- (4) успішно завершив спеціальну підготовку;
- (5) пройшов конкурс у встановленому законом порядку.

Додаткові вимоги можуть встановлюватися для суддів адміністративних і спеціалізованих судів.

5. Запропоновано новий порядок призначення суддею безстроково: це здійснюється шляхом видання указу Президента України на підставі рішення Вищої ради юстиції. Вища рада юстиції за результатами конкурсу призначає суддю на посаду у відповідному суді.

Голову суду, заступника голови суду обирають на посаду та звільняють з посади збори суддів відповідного суду шляхом таємного голосування.

Однією з гарантій незалежності судді є те, що суддю не можна взяти під варту без згоди Вищої ради юстиції за підозрою у злочині у зв'язку зі здійсненням судочинства (ч.2 ст.128 Конституції).

Проект передбачає уточнений перелік підстав припинення повноважень судді і звільнення судді з посади (чч.4 і 5 ст.128 Конституції).

Уточнено засади судочинства, серед яких одна з найважливіших – “юридична визначеність”.

6. Кардинально оновлено зміст ст.131 Конституції, оскільки роль і статус Вищої ради юстиції суттєво змінюється.

7. Пропонується скасувати Розділ VII Конституції “Прокуратура”: “Підтримання державного обвинувачення і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням у суді здійснює Служба державного обвинувачення України.

Організацію і порядок діяльності Служби державного обвинувачення України, статус державного обвинувача та гарантії його незалежності визначає закон (ст.132 Конституції). Таким чином, прокуратура набуває природних функцій у системі судової влади.

Окремою статтею Конституції (133) пропонується визначити роль адвокатури: “З метою забезпечення права особи на захист та надання їй юридичної допомоги діє професійна адвокатура”.

Проект змін до Конституції України, підготовлений експертною групою, передбачав ряд змін до статей і розділів Основного Закону, спрямованих на укріплення конституційних основ місцевого самоврядування та уніфікації форм і методів здійснення державної влади на місцевому рівні.

Було запропоновано створити трирівневу систему адміністративно-територіального устрою України: волості, повіти, регіони (ст.133 Конституції). **Волость** – адміністративно-територіальна одиниця (далі в тексті – адмінтеродинація), до якої належить одне або кілька поселень міського або сільського типу. **Повітом** є проміжна (субрегіональна) адмінтеродинація, яка складається з волостей. **Регіонами** України є АР Крим, області, Київ, Севастополь.

Редакцію ст.140 Конституції викладено з істотними змінами. Так, зазначено, що місцеве самоврядування є правом і спроможністю громади (спільноти жителів) волості самостійно вирішувати питання місцевого значення у межах, встановлених Конституцією і законами, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування.

Органами місцевого самоврядування волості є голова волості, рада волості та її виконавчий орган.

Органами місцевого самоврядування повіту, області є, відповідно, повітова чи обласна рада та її виконавчі органи.

Розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування визначається на основі принципу субсидіарності.

Запропоновано строк повноважень депутатів рад обмежити трьома роками. Збережено механізм одночасного проведення чергових місцевих виборів.

Повітові та обласні ради обирають голів виконкомів і за їх поданням формують склад цих органів.

Виконавчу владу в областях і повітах, у Києві та Севастополі пропонується покласти на державних урядників і територіальні органи центральних органів виконавчої влади (ЦОВВ) (ст.118 Конституції).

Державні урядники є державними службовцями і призначаються на посаду та звільняються з посади Кабінетом Міністрів за результатами конкурсного відбору в порядку, визначеному законом.

Державний урядник під час здійснення своїх повноважень відповідальний перед Кабінетом Міністрів, підзвітний та підконтрольний йому.

На відповідній території державний урядник:

- (1) у межах і порядку, визначеному законом, здійснює нагляд за відповідністю актів органів місцевого самоврядування Конституції та законам України;
- (2) здійснює організаційне забезпечення діяльності державних інспекцій на місцевому рівні;
- (3) координує діяльність територіальних органів ЦОВВ;
- (4) координує діяльність усіх територіальних органів ЦОВВ та органів місцевого самоврядування в умовах надзвичайного чи воєнного стану;
- (5) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією та законом (ст.119 Конституції).

Рішення державного урядника, що суперечить Конституції та законам України, може бути відповідно до закону скасоване Кабінетом Міністрів.

Рішення органів місцевого самоврядування, з мотивів їх невідповідності Конституції і законам України, в порядку і строки, визначені законом, зупиняє державний урядник з одночасним зверненням до суду.

Повноваження виборного органу місцевого самоврядування, в разі виходу ним за межі повноважень, встановлених Конституцією та законом, припиняється Президентом України.

У разі зупинки повноважень виборчого органу місцевого самоврядування, Уряд призначає тимчасового державного уповноваженого в порядку, визначеному законом, на строк не більше одного року. Тимчасовому державному уповноваженому підпорядковуються відповідні виконавчі органи місцевого самоврядування (ст.144 Конституції).

Незважаючи на неоднозначність останніх положень, у цілому, проект змін до Конституції є конструктивним, більшість його положень можуть бути використані під час підготовки остаточного проекту Закону про внесення змін до Основного Закону.

Названі та низка інших проектів змін до Конституції засвідчують, що в суспільстві в цей період здійснювався процес пошуку необхідних удосконалень Основного Закону, але з різними підтекстами та цілями. Тим більше, що події 2010-2014рр. засвідчили відсутність дієвих інституційно-правових механізмів захисту Конституції і конституційного ладу в цілому від використання антиконституційних засобів їх зміни. Узурпація влади В.Януковичем відбулася через використання інститутів судової влади, призначенням яких є захист Конституції і конституційного ладу.

Лише жертвний спротив суспільства виявився здатним зупинити повне скочування України до встановлення одноосібної диктатури, усунути від влади режим В.Януковича, відновити демократичні засади функціонування влади, відкрити перспективи подальшого розвитку демократії і громадянського суспільства через удосконалення Основного Закону.

Новий етап реформування Конституції

Перемога Революції гідності стимулювала значну активізацію ініціатив з реформування Конституції України. Напрацьовані проекти та пропозиції являють собою серйозну базу для формулювання конкретних положень законопроектів змін до Основного Закону.

Конституційний процес з початком 2015р. був ознаменований низкою президентських ініціатив: ним було подано до Парламенту проект Закону про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності народних депутатів і суддів; утворена Конституційна комісія, за результатами діяльності якої Президент вніс до Верховної Ради законопроект про внесення змін до Конституції щодо децентралізації.

Важливо відзначити, що обидва законопроекти пройшли весь алгоритм змін до Основного Закону, включно зі схваленням їх відповідно до ст.155 Конституції. Очікується вирішальний етап – остаточне прийняття цих змін голосуванням не менше двох третин конституційного складу Верховної Ради. Водночас очевидною залишається необхідність внесення важливих коректив до остаточних текстів законопроектів.

За змістом пояснювальної записки до проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України та суддів)” (реєстр. №1776 від 16 січня 2015р.), “нагальна необхідність у скасуванні депутатської недоторканності пов’язана з настроями в суспільстві, які є підтвердженням того, що такий імунітет народних обранців виявився невиправданим, оскільки він, по суті, перетворився на гарантію безкарності”. У пояснювальній записці говориться також про наявну потребу в суттєвому вдосконаленні інституту суддівської недоторканності та приведення його у відповідність до європейських стандартів.

Дискусія щодо правомірності існування недоторканності окремих осіб триває від часу прийняття Конституції України у 1996р. і супроводжується ініціативами щодо її скасування. Тільки рішень КСУ з цього приводу було 10.

Ще 4 квітня 2000р. ПАРЕ у спеціальній резолюції негативно відреагувала на винесення на референдум питання про скасування депутатської

недоторканності. Вона наголосила на тому, що депутатська недоторканність має особливе значення для нових демократій – країн, які знаходяться на початковому етапі конституційного будівництва, до того ж, в умовах, коли не завершено формування належної судової влади.

Щодо недоторканності суддів Венеціанська комісія 20 березня 2007р., 20 жовтня 2010р., 18 жовтня 2011р., 15 червня 2013р., 10 грудня 2013р. наголошувала на необхідності передати повноваження щодо вирішення цього питання від політичного органу – Верховної Ради до Вищої ради юстиції.

5 лютого 2015р. Верховна Рада направила названий президентський законопроект до КСУ для одержання висновку щодо його відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

16 червня 2015р. КСУ надав висновок на законопроект Президента щодо недоторканності народних депутатів України та суддів: “Визнати таким, що відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України, законопроект про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України та суддів (реєстр. №1776)”²⁰.

Стосовно суддівської недоторканності ні зміст законопроекту, ні висновки КСУ щодо нього не викликають питань. Можна відзначити, що суддівський імунітет виписаний відповідно до підходів, напрацьованих Радою із судової реформи і Робочою групою Конституційної Комісії з питань правосуддя. Зроблено висновок, який повністю збігається з рекомендаціями фахових європейських інституцій: “Судді не можуть бути притягнені до юридичної відповідальності за діяння, вчинені у зв’язку зі здійсненням правосуддя, крім випадків ухвалення завідомо неправосудного судового рішення, порушення присяги судді або вчинення дисциплінарного правопорушення”. Суддівський імунітет визначено за формою і змістом, що відповідають загальноприйнятим в організації судової влади європейським і світовим зразкам.

Є лише одне зауваження: у законопроекті не передбачено можливість затримання судді безпосередньо під час чи безпосередньо після скоєння ним злочину. Більше того, Парламент так довго “примірявся” до цього законопроекту, що в частині суддівської недоторканності він втратив актуальність після внесення змін до Конституції щодо правосуддя.

Повертаючись до питання депутатської недоторканності, необхідно зауважити наступне.

²⁰ Висновок КСУ у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України та суддів вимогам статей 157 і 158 Конституції України №2 від 16 червня 2015р. – Офіційний сайт КСУ, <http://ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=276618>.

У проекті конституційних змін пропонується вилучити з тексту ст.80 Конституції частини 1 та 3, але залишити незмінною ч.2: “Народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результатами голосування і висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за **образу** чи **наклеп**”. Коли формулювалися ці положення Конституції (1996р.), у ККУ передбачалася кримінальна відповідальність за образу та наклеп (статті 125 і 126). Сьогодні цих понять немає в ККУ, а захист честі, гідності та ділової репутації здійснюється у цивільно-правовому порядку. “Образа” та “наклеп” у будь-якому разі мають бути вилучені з тексту ст.80 Конституції. Ще одна обставина, пов’язана з висновком КСУ, потребує уваги, зважаючи на роль Конституційного Суду в антиконституційному перевороті 2010р. Зміст висновку КСУ справляє враження, що він усвідомлено пішов назустріч Президенту, залишаючи поза процесом мотивації власні рішення, які давно визначені в якості класичної формули відповіді на питання щодо депутатської недоторканності. Так, у ч.2 п.4.1 мотивувальної частини висновку зазначено: “КСУ неодноразово розглядав законопроект про внесення змін до ст.80 Конституції України стосовно обмеження депутатської недоторканності та давав висновки про те, що зміни щодо скасування недоторканності стосуються лише їхнього спеціального статусу і не впливають на зміст конституційних прав і свобод людини і громадянина (їх скасування чи обмеження), а отже, не суперечить вимогам ч.1 ст.157 Конституції України” (висновки від 27 червня 2000р., від 11 липня 2000р., від 5 грудня 2000р., від 10 вересня 2008р., від 1 квітня 2010р., від 10 липня 2012р., від 27 серпня 2012р.)²¹.

Дивним чином у цьому переліку немає трьох інших рішень: від 27 жовтня 1999р., 26 червня 2003р. і від 10 грудня 2004р. Можливо, саме тому, що правова позиція КСУ щодо депутатської недоторканності вперше викладена в Рішенні №9 від 27 жовтня 1999р., де, зокрема, зазначено: “Важливою конституційною гарантією є депутатська недоторканність, яка має цільове призначення – забезпечення безперешкодного та ефективного здійснення народним депутатом України своїх функцій. Вона не є особистим привілеєм, а має публічно правовий характер”. У рішенні КСУ №7 від 10 квітня 2003р. (щодо гарантії діяльності народного депутата) додано: “Депутатська недоторканність є не суб’єктивним правом, привілеєм окремого індивіда, а складовою статусу народного депутата України”. На цих положеннях ґрунтується рішення Конституційного Суду №12 від 26 червня 2003р. (щодо гарантій депутатської недоторканності).

У своєму рішенні 16 червня 2015р. КСУ зазначив: “На час розгляду Конституційним Судом України цієї справи, підстав для зміни викладених

²¹ Там само.

ним раніше правових позицій із зазначених питань немає”²². Цей висновок явно дисонує з його власним прийнятим раніше рішенням.

Таким чином, Конституційний Суд вважає, що положення Законопроєкту, яким пропонується виключити частини 1 та 3 ст.80 Конституції України, не передбачає скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина, та є таким, що не суперечить вимогам ч.1 ст.157 Конституції. Однак, повне скасування депутатської недоторканності безумовно обмежить можливості “безперешкодного та ефективного здійснення народним депутатом України своїх функцій”, а відтак – може призвести до зниження рівня гарантій прав і свобод громадянина.

Ідея повного скасування депутатського імунітету, як і обсяг чинного конституційного статусу недоторканності, явища полярні та надмірні в демократичній державі. Депутатська недоторканність має бути обмеженою до розумних обсягів, які гарантуватимуть забезпечення безперешкодного та ефективного здійснення народним депутатом України його функцій. Тому доцільно відкоригувати проєкт Закону “Про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України та суддів” (реєстр. №1776 від 16 січня 2015р.).

3 березня 2015р. Президент України П.Порошенко видав Указ про створення Конституційної Комісії, як допоміжного органу при Президентові України. На цю Комісію було покладено завдання напрацювання узгоджених пропозицій щодо змін до Конституції із залученням до цієї роботи представників різних політичних сил, громадськості, вітчизняного та міжнародного експертного середовища, сприяння

досягненню громадянського та політичного консенсусу щодо вдосконалення конституційного регулювання суспільних відносин в Україні.

Конституційна Комісія сформувала робочі групи за напрямками:

1. Питання конституційних засад організації і здійснення державної влади, місцевого самоврядування, адміністративно-територіального устрою України та децентралізації влади;
2. Удосконалення конституційних засад організації та діяльності судової системи, суміжних правових інститутів;
3. Права, свободи та обов’язки людини і громадянина.

²² Там само.

Зміни до Конституції щодо децентралізації влади

Перша робоча група вже в кінці червня вийшла на завершальний проєкт змін до Конституції і внесла на розгляд Конституційної Комісії проєкт закону “Про внесення змін до Конституції України”.

Конституційна Комісія на засіданні 26 червня 2015р. прийняла рішення передати Президенту остаточний варіант проєкту Закону України “Про внесення змін до Конституції України (щодо територіального устрою та місцевого самоврядування)”.

Президент П.Порошенко, відповідно до статей 93 і 154 Конституції, 1 липня 2015р. вніс на розгляд Верховної Ради проєкт Закону “Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)” та визначив його як невідкладний для позачергового розгляду Верховною Радою.

У пояснювальній записці до проєкту Закону Президент нагадав, що з 28 червня 1996р. в Парламенті було зареєстровано більше десятка законопроєктів про внесення змін до Конституції. Як наслідок, до Конституції були внесені зміни 8 грудня 2004р., 1 лютого 2011р., 19 вересня 2013р., а Революція гідності стала каталізатором прийняття Закону “Про відновлення дії окремих положень Конституції України” (№742 від 21 лютого 2014р.). Президент зазначив, що “суспільство вимагає якісних, глибинних і системних змін до Основного Закону, які мають сприяти досягненню визначеної у чинній Конституції мети, пов’язаної, зокрема, з прагненням розвивати та зміцнювати демократичну, соціальну та правову державу”. Тому, повною мірою цій меті відповідає конституційна реформа, в т.ч. в частині децентралізації.

Зміни до Конституції мають за мету відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудову ефективної системи територіальної організації влади в Україні. Це дозволить повною мірою реалізувати положення ЄХМС, принципів субсидіарності, повсюдності та фінансової самодостатності місцевого самоврядування. Крім того, ідея децентралізації підтримується відносною більшістю громадян у всіх регіонах України.

Проєкт змін до Конституції, поданий Президентом, у цілому відтворює текст, поданий на його розгляд Конституційною Комісією. Це зумовлює відтворення в ньому як позитивних, так і контраверсійних положень, притаманних проєкту Конституційної Комісії.

Оскільки проєкт закону не було втілено в текст Конституції, доречно ще раз звернутися до його змісту з надією, що зауваження і пропозиції до нього будуть враховані під час остаточного його доопрацювання.

Аналіз проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації)” дає підстави для наступних висновків і пропозицій.

1. Нова редакція п.29 ст.85 Конституції наділяє Верховну Раду повноваженнями утворення і ліквідації адміністративно-територіальних одиниць, встановлення і зміни їх меж. Логічним було б наділити Парламент і повноваженням з реорганізації названих одиниць. Замість “населених пунктів” з’явилася категорія “поселення”, яке назване в одному ряду з “громадою”, “районом”, “областю”. Якщо в одному з проектів Робоча група Конституційної Комісії розглядала “одне або декілька поселень з прилеглими територіями” як “громаду” – сенс в існуванні такої категорії був. Поняття “громада” у статті 133 немає, а що таке “поселення” в юридико-технічному сенсі не зрозуміло. Венеціанська комісія у своєму “Попередньому висновку щодо запропонованих конституційних змін стосовно територіальної структури та місцевої адміністрації” від 24 червня 2015р. не безпідставно вважає, що це може створити плутанину²³.

2. Пункт 30 ст.85 відніс до повноважень Верховної Ради “призначення позачергових виборів” представницьких органів територіальних громад. Це положення відрізняється від пропозиції Комісії, яка пропонувала залишити за Парламентом призначення і “чергових” виборів названих органів. Уточнення Президента є резонним, оскільки абсолютно правильно повернуто редакцію ч.7 ст.141, яка передбачає днем чергових виборів знову в загальному контексті “останню неділю жовтня четвертого року повноважень органів місцевого самоврядування, обраних на попередніх чергових місцевих виборах”. Тепер органи територіальних громад, обрані на позачергових виборах, матимуть повноваження на строк, що залишатиметься до наступних чергових виборів, які відбуватимуться одночасно по всій державі.

3. У законопроекті, який розглядала Робоча група Конституційної Комісії 25 червня 2015р., до ст.92 Конституції пропонувалося додати п.16: “Особливості статусу окремих адміністративно-територіальних одиниць”. Зараз цього пункту немає, хоча означена в ньому формула дозволяла законом встановлювати такі особливості для окремих адміністративних територіальних одиниць.

4. Доповнення ст.106 Конституції пунктом 8-1, здійснене в системному зв’язку зі змістом ст.144 Конституції, вимагає також і доповнення ст.106 пунктом 8-2 такого змісту: “Звертається з поданням до Верховної Ради України про дострокове припинення повноважень голови громади, ради громади, районної, обласної ради у разі визнання Конституційним Судом

²³ Висновок Венеціанської комісії CD-LPI(2015)008.

України акта, ухваленого головою громади, ради громади, районної, обласної ради таким, що не відповідає Конституції України, створює загрозу порушення державного суверенітету, територіальної цілісності чи загрозу національній безпеці України”. Відсутність у проекті цього положення – прогалина.

Можна було взагалі обійтися без змін до ст.106, маючи на увазі наявність п.31 цієї ж статті: “здійснює інші повноваження, визначені Конституцією України”, інакше – ст.144. В такому разі, доповнення ст.106 пунктом 8-1 є недоречним.

5. Редакція частин 1 і 2 ст.118 Конституції практично відтворена за діючим сьогодні їх змістом. Це, як мінімум, є серйозною помилкою: замість “місцевих державних адміністрацій” зазначено “префекти”. Але, якщо порівняти повноваження діючих місцевих державних адміністрацій і префектів, не важко встановити їх неспівмірність. Місцеві державні адміністрації сьогодні наділені конституційними повноваженнями (статті 118 і 119 Конституції), а також виконують делеговані повноваження місцевих рад.

Префект матиме повноваження, визначені у ст.119 Конституції, а також повноваження, передбачені ч.2 ст.144 Конституції, пов’язаної з п.1 ч.1 ст.119: “здійснює нагляд за додержанням Конституції і законів України органами місцевого самоврядування”. Однак, поки що невідомо, якими ще повноваженнями наділить префекта закон.

Таким чином, якщо “місцеві державні адміністрації” сьогодні дійсно безроздільно здійснюють виконавчу владу в районах і областях, то префекти, маючи у звичайних умовах тільки наглядові та координуючі функції, лише в поєднанні з територіальними органами центральних органів виконавчої влади являють суб’єкт виконавчої влади в районах і областях. Тому ч.1 ст.118 Конституції доцільно викласти в такій редакції: “Виконавчу владу в районах і областях здійснюють префекти та територіальні органи виконавчої влади, відповідно до визначених Конституцією та законами України повноважень”.

Після запропонованих змін до Конституції, особливостей здійснення виконавчої влади у Києві бути не повинно.

Щодо поняття “префект” у тексті української Конституції. Є достатньо українських визначень для суб’єкта державної влади в районі чи області – державний уповноважений, державний урядник, урядовий уповноважений та інші. Можна без проблем формулювати та вживати власні зразки конституційно-правової термінології.

6. Повноваження префекта в цілому є прийнятними. Неясним залишається питання, як він буде реалізувати повноваження 3: “забезпечує виконання державних програм”. Чи не є це повноваженням, перш за все, територіальних органів ЦОВВ, а також державних підприємств і установ на конкретних територіях? Неконкретне визначення з урахуванням можливості коригування законом повноважень префекта, може створити в майбутньому підстави для його “законного” втручання не лише в діяльність державних структур на місцях, але й у діяльність органів місцевого самоврядування, територіальних громад. У зв'язку з цим, ще більш неприйнятним видається п.5: “здійснює інші повноваження, визначені Конституцією та законами України”. Політична кон'юнктура в Парламенті може призвести до викривлення самої природи цього суб'єкта влади в будь-який бік, що здатне дискредитувати саму ідею децентралізації.

Зміст ч.3 ст.119 Конституції свідчить про реальність конфлікту інтересів у відносинах між Президентом і Урядом: порядок скасування актів префектів створює підстави для конфліктів з цього приводу між Президентом і Кабінетом Міністрів. У проекті змін до Конституції розподіляються повноваження Президента та Кабінету Міністрів щодо скасування актів префектів, виданих на виконання конкретних пунктів їх повноважень. Зазначено: порушення щодо 1 і 4 повноважень є предметом реакції Президента, а щодо 2 і 3 – Кабінету Міністрів. Щодо пункту 5 повноважень префекта доведеться звертатися за роз'ясненнями до Конституційного Суду, оскільки його зміст сформульовано неоднозначно: “Акти префектів, видані на здійснення повноважень, визначених пунктом 5 частини першої цієї статті, скасовуються Президентом України, а у визначених законом випадках – Кабінетом Міністрів України”. Якщо акти скасовуються Президентом, про які випадки переходу цього повноваження до Кабінету Міністрів може йтися, при тому, що за Конституцією Президент не може передавати свої повноваження іншим особам або органам (ч.2 ст.106 Конституції).

Оскільки відповідно до ч.5 ст.118 Конституції префект під час здійснення своїх повноважень підзвітний та підконтрольний Кабінету Міністрів, скасовувати видані ним акти логічно покласти на Уряд.

7. Виключення п.5 ст.121, яким на прокуратуру покладається загальний нагляд, є абсолютно виправданим і майже через 20 років створює умови для реалізації п.9 Розділу XV “Перехідні положення” Конституції: “9. Прокуратура продовжує виконувати, відповідно до чинних законів, функцію нагляду за додержанням і застосуванням законів та функцію попереднього слідства – до введення в дію законів, що регулюють

діяльність державних органів щодо контролю за додержанням законів, та до сформування системи досудового слідства і введення в дію законів, що регулюють її функціонування”.

8. Уточнення назви “Розділу IX. Адміністративно-територіальний устрій України” відповідає його змісту. Спосіб територіальної організації держави – поділ на окремі частини – адміністративно-територіальні одиниці – характеризується певною формою конституційно-правових відносин між державою у цілому та її складовими. Це виявляється в особливостях правового статусу адміністративних одиниць і розподілу повноважень між центральними та місцевими органами влади, між органами державної влади та місцевим самоврядуванням.

Доречним є доповнення тексту ст.132 Конституції після слів “децентралізації влади” словами: “повсюдності та спроможності місцевого самоврядування, сталого розвитку адміністративно-територіальних одиниць” і далі за текстом.

Не можна погодитися з вилученням з тексту статті слів “поєднання централізації і”, навіть за схвального ставлення до цього експертів Венеціанської комісії. Вилучення принципу централізації у здійсненні державної влади, у поєднанні з принципом децентралізації, є, скоріше, реверансом у бік європейських фахівців. В унітарній державі, тим більше, яку “перевіряють на розрив”, децентралізація прийнятна до межі, за якою є небезпека цілісності держави. Тому Конституційна Комісія і погодилася на специфічний механізм реакції Президента на можливі загрози державному суверенітету, територіальній цілісності чи національній безпеці в рішеннях органів місцевого самоврядування.

9. Стаття 133 Конституції встановлює нову систему адміністративно-територіального устрою України. Її складають такі адміністративно-територіальні одиниці: громади, райони, регіони. Перелік областей з тексту статті вилучено.

Первинною одиницею у системі адмінтерустрою України визнається громада. Територія України поділена на громади.

Таким чином, замість села, селища, міста, району в місті єдиною базовою (первинною) одиницею адмінтерустрою названо громаду. Оскільки поняття “громади” немає в тексті статті, правова теорія ще не підвела теоретичну базу під нього, внесення його до тексту Основного Закону є ризикованим кроком. Існують усталені конституційно-правові поняття, зокрема, що є “територією”, а що “територіальною громадою”. “Громада”, як форма колективної організації людей, ніколи не сприймалась як означення територіального утворення. Оскільки зміст ст.133 та зміст статей

Розділу IX Конституції не є узгодженими, це може зумовити плутанину та неадекватність сприйняття категорій “громада”, “територіальна громада”, “жителі громади”, “органи місцевого самоврядування громади”, “голова громади”, “рада громади”, “органи громади”. На думку переважної більшості (82%) експертів, у тексті Конституції України необхідно зберегти категорію “територіальна громада”²⁴.

З незрозумілих причин, польський досвід децентралізації, що активно пропагувався, було проігноровано. Якщо поняття “громада”, як і польська “гміна”²⁵, має поєднувати в собі як територію, так і людей, які на ній проживають, – у цьому є логіка. Але подальший зміст змін свідчить, що “територія” і “жителі” розведені, але органи місцевого самоврядування є одночасно і органами громади (території), і територіальної громади – людей.

Якщо “громада” є первинною одиницею у системі адмінтерустрою, а кілька громад становлять район, то певна кількість саме громад має складати “регіон”. Чи необхідно мати на увазі, як сьогодні: кілька районів становлять “регіон”, яким є області? Тоді, що значить: територія України поділена на громади? І чим, крім назви, нинішня область відрізняється від регіону? Ці питання, залишаючись без відповіді, можуть створити негативний фон сприйняття ідеї децентралізації.

10. З незрозумілих причин і Конституційна Комісія, і Президент відмовилися від поняття місцевого самоврядування, визначеного в ч.1 ст.140 Конституції. Йдеться не лише про редакцію статті, а про її суть: “Місцеве самоврядування є правом і спроможністю громади – жителів поселення (поселень, що об’єдналися у громаду) самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України”. У запропонованому тексті ч.1 ст.140 Конституції викладено не поняття місцевого самоврядування, а спосіб і форми його здійснення. За логікою, спочатку частиною першою має бути поняття територіальної громади (частина друга статті). Схоже, що ч.1 і ч.3 співвідносяться, як загальне та частина, тим більше – зміст ч.3 вже викладено в тексті ч.1.

У переліку органів місцевого самоврядування “загублено” голову громади, який має бути в ньому названий.

Доцільно звільнити голову громади від головування на засіданнях ради громади. Голова громади очолює виконавчий орган відповідної ради,

²⁴ Докладно див. матеріал “Конституційна реформа в оцінках експертів”. – Національна безпека і оборона, 2015, №4-5, с.60-64.

²⁵ Гміна це найменша адміністративно-територіальна одиниця, яка становить місто, село або групу сіл і міст у Польщі і є юридичною особою.

діяльність якого ця рада контролює. Отже, головування голови громади на засіданні ради є недоречним.

11. Позачергові вибори голови громади, депутатів ради громади, районної, обласної ради передбачено проводити “не пізніше 180 днів з дня дострокового припинення повноважень голови громади, складу ради громади, районної, обласної ради, а в разі дострокового припинення повноважень у порядку, передбаченому статтею 144 цієї Конституції, – не пізніше 120 днів з дня такого припинення (частина восьма статті 141 Конституції)”.

Законом України “Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних і міських голів” передбачено оголошувати вибори не пізніше 60 днів до дня виборів, а виборчий процес розпочинати не пізніше, ніж за 50 днів до дня виборів (ст.15). Чому вибори не повинні оголошуватись одразу після дострокового припинення повноважень голови громади, складу ради громади, районної, обласної ради – не зрозуміло.

Тимчасовий державний уповноважений, призначений Президентом, відповідно до ч.3 ст.144 Конституції, наділяється можливим 120-денним строком здійснення повноважень зі “спрямування і організації діяльності відповідних виконавчих органів місцевого самоврядування громади, виконавчого комітету районної, обласної ради”. Пояснення таким конституційним новелам немає.

Заслужують бути відзначеними в позитивному сенсі положення частин 9 і 10 ст.141 Конституції, які засвідчують права районної і обласної ради призначати і звільняти голову виконавчого комітету ради та за його поданням формувати склад цього органу, який підзвітний і підконтрольний раді.

Привертає увагу положення з “Пояснювальної записки” до президентського законопроекту, в якому зазначено: “У свою чергу, районна рада, обласна рада обирає зі свого складу відповідно голову районної ради, голову обласної ради, який очолює виконавчий комітет ради (ст.3)”. Швидше за все, названі положення проекту були підкориговані, а з “Пояснювальної записки” речення не вилучили. Ця ідея, як варіант, розглядалася Робочою групою, але викликала негативну реакцію у частини її членів. Такий механізм організації місцевого самоврядування на двох субсидіарних рівнях міг стати інструментом концентрації економічних і політичних впливів у регіоні, чинником формування олігархічних впливів і сепаратистських настроїв.

12. Ст.142 Конституції більш чітко викладає зміст матеріальної і фінансової основи місцевого самоврядування:

1) земля, рухоме і нерухоме майно, природні ресурси, інші об'єкти, що є у комунальній власності територіальної громади;

2) місцеві податки і збори, частина загальнодержавних податків та інші доходи місцевих бюджетів.

Об'єкти спільної власності територіальних громад перебувають в управлінні районної чи обласної ради та утримуються за рахунок коштів відповідно районного чи обласного бюджету.

Держава забезпечує сумірність фінансових ресурсів та обсягу повноважень органів місцевого самоврядування, визначених Конституцією та законами України.

Все це – основи фінансово-матеріальної спроможності громад.

13. У ч.4 ст.143 Конституції передбачено, що “розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування, громад, районів, областей (чому не регіонів?) визначається законом на основі принципу субсидіарності. Цей принцип лежить в основі розподілу повноважень між різними рівнями владної піраміди та передбачає, що управління здійснюється на можливо нижчому рівні самоврядування. За неможливості здійснення необхідних функцій нижчим рівнем самоврядування (громадою) – відповідні функції виконує районний чи регіональний рівень.

14. Частиною 2 ст.144 передбачено, що “дію актів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції чи законам України зупиняє префект з одночасним зверненням до суду”. У цьому суть нагляду префекта за виконанням органами місцевого самоврядування Конституції і законів.

Цією статтею передбачено особливий порядок реакції Президента на можливе ухвалення органами місцевого самоврядування акта, який містить загрозу суверенітету, територіальній цілісності чи національній безпеці України. Дію таких актів Президент зупиняє з одночасним зверненням до Конституційного Суду, тимчасово зупиняє повноваження відповідного органу (а не “складу”) з призначенням тимчасового державного уповноваженого. Якщо КСУ підтвердить правомірність дій Президента, визнавши відповідний акт неконституційним зі встановленими Президентом ознаками, за поданням Президента Верховна Рада достроково припиняє повноваження органу самоврядування та призначає позачергові вибори у визначеному законом порядку.

Важливо наголосити, що, *по-перше*, у статті не обумовлено, що тимчасовий державний уповноважений діє відповідно до закону. *По-друге*, його

діяльність має завершуватися з дня набуття повноважень новообраним органом місцевого самоврядування. Це має бути зазначено в тексті статті.

15. Ст.150 Конституції системно доповнена новим повноважним КСУ: “1) вирішення питання за зверненням Президента України про відповідність Конституції України акта голови громади, ради громади, районної, обласної ради”.

16. Доповнення “Розділу XV. Перехідні положення” викликають наступні зауваження:

(1) у підпункті 1 п.17 наступні місцеві вибори призначаються на 2017р. Потім, із змісту ч.2 цього ж підпункту можна зрозуміти, що чергові вибори в жовтні 2015р., все ж відбудуться. Формулювання статті потребує уточнення;

(2) якщо призначені Президентом глави адміністрацій виконуватимуть повноваження префектів, то немає причин, через які доцільно позбавляти районні та обласні ради права створювати власні виконавчі органи.

17. Підпункт 4 п.17 не несе жодного правового навантаження, оскільки є, по суті, повним викладенням частин 3 і 4 ст.144.

18. Зміст п.18 є неприйнятним з огляду на те, що, *по-перше*, “Перехідні положення” передбачають заходи, тимчасові за суттю, які мають бути здійснені для введення в дію нових конституційних механізмів. У тексті Конституції немає положень, які передбачали б можливість встановлення “особливостей здійснення місцевого самоврядування” на окремих територіях. Проте, ч.4 ст.133 проекту передбачено заміну “спеціального статусу” на “особливості”, але це стосується лише “особливостей Києва та Севастополя”.

По-друге, закріплення в Конституції, навіть і в “Перехідних положеннях”, норми про визначення окремим законом “особливого порядку місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей” призведе до того, що Президент України не зможе задіяти механізм, встановлений ст.144 Конституції до органів самоврядування на цих територіях. У ч.2 ст.5 Закону України “Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих регіонах Донецької та Луганської областей” (від 16 вересня 2014р.) зазначено: “Повноваження депутатів місцевих рад і посадових осіб, обраних на позачергових виборах, призначених Верховною Радою України цим Законом, не можуть бути достроково припинені”. Оскільки наявність цього Закону зазначена в Конституції, “особливості”, передбачені ним, є обов'язковими і для Президента. Цим закладено механізм безкарності порушення Основного Закону, що абсолютно неприпустимо.

Таким чином, проект Закону “Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)” (реєстр. №2217а від 1 липня 2015р.) потребує змістовного та редакційного доопрацювання.

Попри це, 31 серпня 2015р. проект Закону “Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)” за наявності зазначених вище та інших недоліків, названих багатьма експертами, був схвалений Верховною Радою. Якщо Парламент під час розгляду питання на предмет остаточного прийняття законопроекту на наступній черговій сесії все ж дослухається до зауважень і внесе до нього зміни, такий законопроект підлягатиме повторному поданню до Конституційного Суду для отримання висновку, відповідно до ст.159 Конституції. Процес ухвалення змін до Конституції має бути повторено з етапу схвалення законопроекту (простою більшістю Парламенту).

Зміни до Конституції щодо правосуддя

Проблема судової реформи не сходить з порядку денного в Україні з часу проголошення незалежності. За цей час було здійснено чимало спроб змінити систему правосуддя, успадковану від радянської епохи, починаючи від т.зв. “малої судової реформи” початку 2000р. і закінчуючи прийняттям Закону України “Про забезпечення права на справедливий суд” від 15 лютого 2015р. Проте всі ці спроби фактично завершувалися невдачею. Причин цього безліч – від об’єктивних складнощів становлення української державності, стану суспільної свідомості, політичної і правової культури можновладців, консервативності доктринального мислення – до браку політичної волі для проведення справжньої реформи.

Політичні сили, що знаходилися при владі, за усталеною вітчизняною традицією часто намагалися підлаштувати судову владу під власні корпоративні інтереси, що чи не найвиразніше проявилось у прийнятому (за часів режиму В.Януковича) Законі “Про судоустрій і статус суддів” від 7 липня 2010р. Пізніші законодавчі спроби оновити судову систему, включно з Законом “Про відновлення довіри до судової влади” від 8 квітня 2014р. та згадуваний вже Закон “Про забезпечення права на справедливий суд”, ситуації не змінили. По суті, вони виявилися такою ж імітацією реформи, як і всі попередні спроби. Принаймні, **судова влада від цих “реформ” не ставала доступнішою, прозорішою, професійнішою і доброчеснішою (менш корумпованою).** Все це не лише не додавало віри у справедливість суду, але й ще більше підривало довіру до нього, що підтверджують численні соціологічні опитування. За їх даними, рівень довіри громадян до судів складає лише 5-10% і є одним з найнижчих серед інститутів влади²⁶.

²⁶ Див. зокрема “Громадська думка про судову реформу та конституційне забезпечення прав людини і громадянина”. – Національна безпека і оборона, 2016, №5-6, с.33-41; а також аналітичну доповідь, с.4-8.

Разом з падінням рівня довіри до судів зростав суспільний запит на повномасштабну судову реформу в Україні. Вона, поряд з антикорупційною реформою, стала однією з найбільш затребуваних у суспільстві. У цьому єдині вітчизняні та зарубіжні експерти, інвестори, міжнародні організації тощо.

У той же час, ставало все очевиднішим, що повноцінна судова реформа неможлива без внесення змін до Конституції, оскільки окремі її положення не лише не сприяють утвердженню незалежності, неупередженості та доброчесності суду і суддів, а фактично унеможливають справжнє, а не декоративно-косметичне реформування системи правосуддя.

Спроби внесення змін до Основного Закону України щодо правосуддя робилися неодноразово. Окремі з них започатковувалися у деяких законопроектах змін до Конституції, внесених до Верховної Ради народними депутатами України. Зміни системного, цілісного характеру напрацьовувалися експертним середовищем у складі відповідних дорадчих органів з конституційної реформи при Президентах України – Конституційної ради, Конституційної асамблеї та ін. Проте, всі ці напрацювання так і залишилися на папері.

З оновленням влади після Революції гідності конституційна реформа в частині правосуддя нарешті набула реальних рис. Створена при Президенті України П.Порошенку Конституційна комісія (яка, на відміну від попередніх аналогічних органів, складається переважно з фахівців-експертів) упродовж року підготувала проект Закону “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)”, схвалений на засіданні Комісії у листопаді 2015р. і одразу внесений в порядку законодавчої ініціативи Президентом України до Верховної Ради (реєстр. №3524 від 25 листопада 2015р.).

Після позитивного висновку КСУ про відповідність законопроекту вимогам статей 157, 158 Конституції України Верховна Рада 2 лютого 2016р. схвалила проект змін до Основного Закону №3524, а 2 червня 2016р. конституційною більшістю – 335 голосами – ухвалила відповідний Закон. І хоча до процедури його ухвалення, як і до змісту, є істотні зауваження, про що йтиметься далі, не можна не відзначити, що цей Закон є помітним кроком уперед у реформуванні судової влади. Він містить ряд положень, які за умови їх послідовної імплементації в Закон України “Про судоустрій і статус суддів” і процесуальні кодекси та неухильного виконання здатні сприяти досягненню очікуваних результатів – становленню незалежного, справедливого та доброчесного правосуддя відповідно до європейських стандартів.

На жаль, процедура ухвалення як самого Закону “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)”, так і, особливо, Закону “Про судоустрій і статус суддів”, не додає оптимізму. Під час їх ухвалення провладна більшість у Парламенті порушила передбачену Законом “Про регламент Верховної Ради України” процедуру розгляду законопроектів, вдалася до чергових маніпуляцій: Закон “Про судоустрій і статус суддів” був прийнятий “у цілому” раніше за Закон “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)”, чим проігнорований закріплений у ст.8 Основного Закону аксіоматичний принцип конституціоналізму: “закони та інші нормативні акти держави приймаються на основі Конституції і повинні відповідати їй”. У зв’язку з цим **виникають цілком логічні запитання: чи допустимо навіть прогресивні і, будемо сподіватися, благородні наміри влади втілювати в життя неправовими методами, завчасно підриваючи їх легітимність?**

До положень зміненого тексту Конституції, які заслуговують на позитивну оцінку, необхідно віднести насамперед:

1) удосконалення порядку призначення суддів, зокрема:

- відмову від першого призначення на посаду судді строком на п’ять років Президентом України та наступного обрання Верховною Радою безстроково, що відповідає неодноразовим рекомендаціям Венеціанської комісії. За існуючою європейською практикою випробувальний термін для судді (тим більше тривалістю у п’ять років), як правило, не передбачається. Судді, відповідно до принципу незмінюваності, одразу призначаються безстроково (до досягнення пенсійного віку);
- підвищення вікового цензу для кандидатів на посаду судді з 25 до 30 років та стажу роботи в галузі права з трьох до п’яти років (ч.3 ст.127), що сприятиме формуванню суддівського корпусу з більш життєво досвідчених і професійно підготовлених осіб;
- запровадження конкурсу для кандидатів на посаду судді (ч.2 ст.128), що відкриває можливості для відбору найбільш компетентних і добросовісних кандидатів на посади суддів і сприятиме оновленню суддівського корпусу;
- вилучення з процедури призначення (обрання) суддів політичних органів – Президента і Верховної Ради України, що має сприяти деполітизації суддівського корпусу;
- зміщення центру добору і призначення суддів з політичних органів до органу суддівського співтовариства – Вищої ради правосуддя, хоча при цьому зберігається небезпека проявів корпоративної “солідарності”.

- запровадження порядку, згідно з яким призначення на посаду судді здійснюється Президентом України винятково за поданням Вищої ради правосуддя. Роль останньої у цьому процесі має бути визначальною, а Президента – винятково церемоніальною. Тобто Президент, як глава держави, тільки легітимізує призначення особи суддею. Це загалом логічно, оскільки Вища рада правосуддя, яка за усталеною європейською практикою розглядається здебільшого як орган суддівського самоврядування, не може легітимізувати носія державної влади, яким є суддя. Легітимізація призначення суддів главою держави (президентом чи монархом) є поширеною в Європі;
- позбавлення Президента України повноваження переводити суддів з одного суду до іншого, у т.ч. в порядку їх кар’єрного росту, що цілком відповідає європейській практиці і має сприяти деполітизації цих заходів.

2) Певне покращення, порівняно з чинною Конституцією України, редакції її ст.125, що стосується судоустрою. Зокрема:

- позитивним є виокремлення у системі судоустрою адміністративних судів, основною функцією яких є захист прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин;
- певним кроком на шляху реорганізації судоустрою можна було б вважати вилучення положення ч.3 ст.125 чинної Конституції, згідно з якою “вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі суди”, якби ця позиція була проведена достатньо послідовно. Однак, цього не сталося, про що йтиметься далі.

3) Удосконалену редакцію ст.126 Конституції України, серед положень якої слід виокремити:

- збереження всупереч поширеним популістським закличкам певних політичних сил функціонально обмеженого суддівського імунітету, як однієї з гарантій незалежності суддів (а не їх привілеїв);
- усунення Верховної Ради від надання згоди на затримання або утримання під вартою чи арешту судді та передання цих повноважень Вищій раді правосуддя, що відповідає європейській практиці і має сприяти деполітизації цього процесу;
- розведення підстав для звільнення судді та припинення суддею повноважень;
- передбачення низки антикорупційних запобіжників аж до звільнення суддів, які не можуть підтвердити законність джерела походження своїх статків (п.6 ч.5 ст.126).

4) Приведення у відповідність до європейських стандартів порядку формування та складу Вищої ради правосуддя, зокрема:

- переважання у її складі представників суддівського корпусу, що має сприяти більшому професіоналізму цього органу, на що неодноразово звертала увагу Венеціанська комісія, за наявності вже зазначеної небезпеки формування суддівського корпоративізму;
- удосконалення повноважень Вищої ради правосуддя, особливо тих, що стосуються призначення суддів, їх переведення з одного суду до іншого, звільнення суддів з посади тощо, що наближує такі повноваження до європейських стандартів Вищої ради магістратури та має сприяти деполітизації цих процесів;
- встановлення обмеженого строку повноважень обраних (призначених) членів Вищої ради правосуддя, поширення на них принципу несумісності тощо.

5) Скасування Розділу VII чинної Конституції України “Прокуратура” та перенесення положень про прокуратуру до Розділу “Правосуддя”, що, загалом, узгоджується з поширеною європейською практикою, а також обмеження функцій прокуратури, зокрема акцентування уваги на таких основних її функціях:

- підтримання публічного обвинувачення в суді;
- організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, наглядом за негласними та іншими слідчими та розшуковими діями органів правопорядку.

В ухваленому конституційному законі містяться також деякі інші новели, які заслуговують на підтримку, зокрема щодо вилучення з розділу “Правосуддя” згадки про Конституційний Суд України, який має специфічні повноваження і статус, які не “вписуються” у традиційне розуміння правосуддя; визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду (ч.6 ст.124), хоча і “відкладене” на три роки; заміни поняття “правоохоронні органи” на “органи правопорядку” (п.2 ст.131-1); відмова від такої підстави для звільнення суддів як “порушення присяги” з огляду на її невизначеність та можливості політичних маніпуляцій; позбавлення прокуратури очевидних наглядових повноважень; закріплення на рівні Конституції гарантій незалежності адвокатури; фінансування судів (ч.1 ст.130), розмірів винагороди суддів, які мають встановлюватися винятково законом про судоустрій, а не підзаконними нормативними актами (ч.2 ст.130) тощо.

Разом з тим, низка нових положень Конституції містить ризики, які можуть негативно вплинути на перспективи проведення судової реформи, чи звести її задекларовані наміри нанівець. До таких положень належать наступні.

1) Відповідно до ст.125 Закону система судоустрою визначатиметься не Конституцією, як це має місце в більшості європейських країн (і що рекомендувала Венеціанська комісія), а віднесена до регулювання законом. Це створює загрозу консервації нинішньої надто складної і не завжди зрозумілої не тільки для простих громадян, але й для професійних правників системи судоустрою. Загалом, довіряючи нібито закладеному в Закон “Про судоустрій і статус суддів” намір повернутися до трьохланкової (трирівневої) системи судоустрою, яка є найпоширенішою в Європі, в т.ч. в країнах-сусідах України та відносно тривалий час була їй притаманна, та відновлення у зв'язку з цим статусу Верховного Суду як “найвищого суду в системі судоустрою” (ч.3 ст.125 Конституції України) не можемо не звернути увагу на ряд суперечностей в регулюванні цих питань, що мають місце в Законі “Про судоустрій і статус суддів”.

Систему судоустрою відповідно до п.3 ст.17 Закону складають:

- 1) місцеві суди;
- 2) апеляційні суди;
- 3) Верховний Суд.

На перший погляд здавалося б, що принцип трьохланкової системи судоустрою дотриманий. Проте, аналіз наступних глав Розділу II “Судоустрій” названого Закону, присвячених місцевим (глава 2), апеляційним (глава 3) судам, а особливо Верховному Суду (глава 5) свідчить, що складна та малозрозуміла система судоустрою в Законі, по суті, зберігається.

Так, відповідно до ст.37 Закону, структуру Верховного Суду складають:

- 1) Велика Палата Верховного Суду;
- 2) Касаційний адміністративний суд;
- 3) Касаційний господарський суд;
- 4) Касаційний кримінальний суд;
- 5) Касаційний цивільний суд.

Така “матрьошка” є винятково українським ноу-хау. В Європі і світі не відомі випадки, коли до складу Верховного Суду, який за усталеною європейською практикою сам є касаційним судом (саме в цьому полягає його статус найвищого суду в системі судоустрою), належали б

фактично автономні підсистеми – касаційні спеціалізовані суди. Про їх автономність свідчать, зокрема, положення Закону про наявність у їх голів представницьких повноважень у відносинах з органами державної влади, місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами (підпункт 1 п.6 ст.42); контролю за відповідними структурними підрозділами Апарату Верховного Суду; здійснення організаційного забезпечення діяльності відповідного касаційного суду (п.3 підпункту 6 тієї ж статті); та чимало інших повноважень.

Повноваження Верховного Суду за Законом фактично обмежуються повноваженням Великої Палати Верховного Суду, які до того ж окреслені в Законі в загальних рисах. Принаймні незрозуміло, зберігатиме Верховний Суд (у редакції Закону – Велика Палата ВС) “ревізійні” повноваження (перегляду справ за особливих обставин), повноваження т.зв. “повторної” касації тощо. Як і за попередніми законами “Про судоустрій і статус суддів”, за Верховним Судом, Великою Палатою ВС та Пленумом ВС зберігається безліч позапроцесуальних повноважень (аж до надання висновків щодо проектів законів), які не здатні компенсувати брак повноважень найвищого, касаційного суду.

Як засвідчує аналіз глав 2 і 3 Розділу “Судоустрій”, Закон залишає, по суті, недоторканою існуючу “вертикаль” спеціалізованих судів.

Не зовсім зрозумілими є статус і місце в системі судоустрою запроваджених Законом вищих спеціалізованих судів – з питань інтелектуальної власності та антикорупційного. Якщо це особливі суди, то їх створення відповідно до ч.6 ст.125 Закону України “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)” не допускається. Якщо ж вони є різновидом спеціалізованих судів, то виникає безліч питань, пов’язаних з їх структурою (вищі суди, за логікою, передбачають існування нижчих судів), відносинами з Верховним Судом тощо. Властива Закону України “Про судоустрій і статус суддів” невизначеність у всіх цих питаннях неминує призводитиме до внутрішніх протиріч у судовій системі, ускладнюватиме забезпечення як єдності судової практики, так і організаційної єдності системи судоустрою загалом.

2) Найоптимальнішим варіантом побудови вітчизняної системи судоустрою мало б стати виокремлення у цій системі двох відносно автономних трьохланкових (трьохрівневих) підсистем – загальних судів, які розглядали б цивільні (включно з господарськими) та кримінальні справи, вищою касаційною інстанцією, в якій був би Верховний Суд з відповідними палатами у його структурі, та адміністративних судів, касаційною інстанцією, в якій виступав би Вищий (Верховний) адміністративний суд.

Для виокремлення адміністративних судів у відносно автономну підсистему судоустрою є вагомими підстави:

- адміністративна юстиція – це особлива юстиція. Своїми завданнями та функціями вона суттєво відрізняється від загальних судів: це суди, які захищають людину від посягань на її права і свободи з боку публічної влади, а нерідко – і від відвертого владного свавілля;
- особливості завдань і функцій адміністративної юстиції, своєю чергою, обумовлюють специфіку адміністративного судочинства – інституту доказування в адміністративному суді (зокрема тягара доказування); принципів адміністративного судочинства (поєднання принципу змагальності з пошуковим, дослідницьким принципом, суттєві особливості принципу диспозитивності тощо); судової аргументації ухвалених рішень (переважання в ній раціональних моментів і логічних побудов, мінімізація впливу психологічних факторів і прийомів ораторського мистецтва тощо). Ці особливості можуть тягти за собою певні відмінності у кваліфікаційних вимогах до суддів адміністративних судів, процедурі відбору кандидатів у судді та ін., що впливає із ст.127 Закону України “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)”.

Хоча питання про місце адміністративної юстиції в судовій системі різних країн продовжує вирішуватися по-різному (варіант належності її до єдиної системи судів, у яких найвищим судом є Верховний Суд, у ряді країн дійсно є), проте тенденція до відокремлення адміністративної юстиції від загальних судів стає, з огляду на зазначену їх специфіку, дедалі помітнішою, зокрема, в постсоціалістичних країнах. Очевидно, враховуючи її, Венеціанська комісія “наполегливо рекомендувала” виокремити адміністративні суди в окрему підсистему системи судоустрою. На жаль, до цієї рекомендації Венеціанської комісії автори Закону “Про судоустрій і статус суддів” не прислухалися, фактично, загальмувавши вирішення цього питання на невизначений строк. Оскільки, на відміну від інших країн, в Україні за ухваленим конституційним законом система судоустрою, як уже зазначалося, визначається Законом “Про судоустрій і статус суддів”, внести до нього відповідні зміни доцільно вже зараз (поряд з численними іншими змінами, на яких наголошуватимуть експерти). До речі, проект Закону “Про судоустрій і статус суддів” не був підданий аналізу з позицій його відповідності європейським стандартам не тільки Венеціанською комісією. Голосування в Парламенті по ньому відбувалося навіть за відсутності висновку Науково-експертного управління Секретаріату Верховної Ради, що було ще одним порушенням вимог регламенту Парламенту. Все, що відбувалося з проектом названого закону в процесі його ухвалення, очевидно обумовлює необхідність його перегляду і прийняття в легітимній процедурі.

3) Забезпечення єдності судової практики між загальними та адміністративними судами (відповідними видами юрисдикції) могло б здійснюватися на спільних засіданнях Верховного Суду та Вищого (Верховного) адміністративного суду в порядку, визначеному законом.

4) Суттєві особливості, порівняно з загальними судами, не притаманні господарським судам. Їх виокремлення в системі судоустрою – це данина радянській традиції як наслідок тривалих дискусій між радянськими правниками-цивілістами та радянськими господарниками, в яких перемогли на той час господарники, що в умовах неринкових відносин могло бути терпимим. Сьогодні, коли “господарські” відносини стали органічною частиною ринкових, існування автономної системи господарських судів виглядає анахронізмом. Навіть у Німеччині, де система судоустрою є досить розгалуженою (полісистемною), самостійної “вертикалі” господарських (чи комерційних) судів не існує. Господарські спори розглядаються за цивілістичною процедурою загальними (цивільними) судами.

5) Перехід до трьохланкової (трьохрівневої) системи відносно автономних підсистем, відповідно загальних і адміністративних судів, зовсім не тягне за собою відмову від конституційного принципу спеціалізації, яка може існувати в різних формах. Найпоширенішою з них є спеціалізація суддів, а не судів у межах відповідних підсистем. Можливе також використання форми спеціалізованих судів, але лише на рівні судів першої інстанції. Така практика в Європі існує, зокрема, у формі торгових, комерційних та інших судів.

6) Підтримуючи, як уже зазначалося, визначене змінами до Конституції місце прокуратури в системі розподілу влади та звуження її повноважень, варто зазначити, що положення, присвячені прокуратурі, несуть ризики, обумовлені їх невизначеністю (добір кандидатів на посаду прокурора, межі поширення на прокурорів принципу несумісності, представництва ними інтересів держави в суді, звільнення прокурорів тощо). Оскільки організація і порядок діяльності прокуратури за ухваленими змінами до Конституції визначаються законом (практика відсилання до закону щодо регулювання цих питань, на відміну від судоустрою, є переважаною), більшість з невизначеностей можна усунути внесенням змін до Закону України “Про прокуратуру”.

Проте, як засвідчує вітчизняна практика, існують ризики, які (особливо пов'язані з призначенням Генерального прокурора) законом усунути фактично неможливо. Вони вимагають встановлення запобіжників на конституційному рівні. Ці ризики пов'язані, насамперед, з надмірною політизацією прокуратури. Тому, рано чи пізно, до їх нейтралізації за допомогою додаткового конституційного регулювання, очевидно, доведеться повернутися.

У зв'язку з цим, у Конституції варто закріпити:

(а) положення, згідно з яким прокурор, за аналогією з вимогами ст.131 Конституції України до члена Вищої ради правосуддя, “має належати до правничої професії та відповідати критерію політичної нейтральності”. Це унеможливило б маніпуляції із законом про прокуратуру, до яких політичні сили, що належать до коаліції депутатських фракцій, вдалися під час нещодавнього призначення нового Генерального прокурора;

(б) у висновку Венеціанської комісії на проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)” було рекомендовано, щоб Верховна Рада давала згоду на призначення Генерального прокурора Президентом України кваліфікованою більшістю голосів.

Ухвалення Постанови Верховної Ради про надання згоди на призначення Генерального прокурора більшістю конституційного складу народних депутатів (226 голосами) означатиме надмірну орієнтацію Генерального прокурора на Президента та коаліцію депутатських фракцій, тобто – його невідповідність “критерію політичної нейтральності”. **Тому згода Верховної Ради на призначення Генерального прокурора має даватися, якщо не кваліфікованою більшістю (2/3 голосами), то принаймні 3/5 голосами конституційного складу Верховної Ради.**

Нарешті, щоб реформа прокуратури була завершеною, доцільно змінити не лише зміст прокурорських повноважень, але й привести у відповідність до змісту самої назви цього органу, змінивши її на “Службу публічного обвинувачення”, як це має місце в ряді європейських країн. Така назва більше відповідатиме основному призначенню цього органу та остаточно поховає уявлення про прокуратуру, як “око государеве”, оплот тоталітарної системи, які все ще є поширеними серед значної частини населення, у т.ч. серед політиків. Проте це також вимагає чергових змін до Конституції.

7) Надто категоричними та віддаленими від нинішніх українських реалій (за висловом Венеціанської комісії “далекоглядними”) є положення ч.4 ст.131-2, згідно з яким “виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення”. І хоч ще під час доопрацювання законопроекту частково були враховані

рекомендації Венеціанської комісії і з цього категоричного правила зроблені певні винятки (ч.5 ст.131-2), проблеми вони не вирішують. Як не знімає її також відтермінування у Розділі XV “Перехідні положення” представництва виключно адвокатом іншої особи в судах до 2017-2019рр., а органів державної влади та органів місцевого самоврядування – до 2020р. Річ навіть не стільки в закріпленні монопольного становища адвокатів у сфері надання правової допомоги (тенденція до підвищення рівня професіоналізму в її наданні характерна для всіх сучасних правових держав), скільки в неготовності України до такої монополізації. Адже це значно ускладнює надання людям (особливо малозабезпеченим) гарантованої Конституцією (ст.59) безоплатної правової допомоги у зв’язку з відсутністю у держави можливостей для її належного фінансування та незацікавленістю адвокатів у її наданні (вони продовжують ставитися до надання такої допомоги як до примусової праці, яка в кінцевому підсумку часто не оплачується державою). Така ситуація навряд чи сприятиме підвищенню якості надання правової допомоги та забезпеченню рівності сторін судового процесу перед законом і судом. Підвищити якість правової допомоги дозволить лише створення конкурентного середовища в цій сфері, якого поки що в Україні (і серед адвокатів) не існує. Тому про справжню боротьбу за якість правової допомоги та її професіоналізм можна говорити лише тоді, коли адвокати відчують серйозну конкуренцію на ринку надання правових послуг.

Для України – це перспектива не двох і, навіть, не п’яти років. З огляду на це, відповідні нововведення (навіть благородні за своїми мотивами) можуть залишитися черговою декларацією, що не сприятиме повазі до Конституції.

8) Обмеживши або й зовсім усунувши вплив Верховної Ради на формування суддівського корпусу, звільнення суддів тощо, залишені надмірні повноваження Президента України у сфері судоустрою та статусу суддів. Так, обгрунтовано позбавивши Президента (ст.106 Конституції), відповідно до рекомендацій Венеціанської комісії, повноваження “створювати суди у порядку, визначеному законом”, внесеними змінами до Конституції пропонується нова формула: “Суд утворюється, реорганізується і ліквідується законом”²⁷, проект якого вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя” (ч.2 ст.125). На перший погляд така редакція цілком узгоджується з неодноразовими висновками Венеціанської комісії про те, що утворення, реорганізація чи ліквідація судів мають здійснюватися не указом Президента, а законом. Проте незрозуміло, чому проект закону про утворення,

²⁷ “Закон” – не суб’єкт, уповноважений на названі дії. Закон – нормативний акт, відповідно до якого мають утворюватися, реорганізовуватися і ліквідуватися суди. Тому правильною є формула: “відповідно до закону”.

реорганізацію і ліквідацію судів має вносити до Верховної Ради (в порядку законодавчої ініціативи) Президент, а не Уряд (як основний розпорядник державних коштів) чи самі народні депутати. Сумнів у тому, що цим обмежується роль Президента, обережно висловила й Венеціанська комісія (за її висловом, вона “нібито обмежується”).

Хоч формулювання, відповідно до якого Президент вносить проект такого закону на розгляд Верховної Ради України “після консультацій з Вищою радою правосуддя”, запропоноване самою Венеціанською комісією, воно повністю не знімає проблеми надто широкої дискреції Президента під час використання ним у цьому випадку права законодавчої ініціативи. Тому для унеможливлення зловживань під час вирішення питань про утворення, реорганізацію і ліквідацію судів доцільно, хоча б, уточнити редакцію п.2 ст.19 ухваленого Закону “Про судоустрій і статус суддів”, зазначивши, що відповідний проект закону вноситься Президентом до Верховної Ради не просто “після консультацій з Вищою радою правосуддя”, а консультацій, “у процесі яких вона підтвердила необхідність утворення, реорганізації чи ліквідації певного суду своїм рішенням”.

Ще більше заперечення викликає доповнення до Розділу XV “Перехідні положення” Конституції (п.16-1), відповідно до якого “упродовж двох років переведення судді з одного суду до іншого здійснює Президент України на підставі відповідного подання Вищої ради правосуддя”. Компромісна позиція Венеціанської комісії щодо цього пункту є необгрунтованою, оскільки дворічний термін достатній для того, щоб розставити на посади в судах “своїх людей”, зберігши тим самим вплив на судову систему й надалі (така практика президента-втікача В.Януковича добре відома). “Перехідні положення” не можуть наділяти Президента повноваженнями, відсутніми як в чинній редакції Конституції, так і в змінених її положеннях, до яких необхідно перейти протягом визначеного терміну. “Перехідні положення” можуть передбачати збереження “старих” повноважень, лише для того, щоб відбулося безболісне введення в дію нових.

9) Як зазначалося раніше, ухвалений до внесення змін до Конституції Закон України “Про судоустрій і статус суддів” у ряді положень не узгоджується з цими змінами.

10) Зміни щодо Конституційного Суду України внесено не тільки до т.зв. “базового” в цьому випадку розділу Основного Закону (Розділ XII “Конституційний Суд України”), але й до майже половини всіх інших конституційних розділів. Ці зміни мали б охопити також Розділ II “Права, свободи та обов’язки людини і громадянина”, Розділ IV “Верховна Рада України”, Розділ V “Президент України”, Розділ VIII “Правосуддя” та Розділ XV “Перехідні положення”. При цьому, в самому Розділі XII “Конституційний Суд України” змін зазнали всі без винятку його статті (ст.ст.147, 148, 149, 150, 151, 152 та 153 Конституції), а сам “Розділ”

доповнено ще чотирма новими статтями – 148¹, 149¹, 151¹ та 151². Проте, визначальним у цьому процесі є не стільки механічна зміна архітектоники відповідних конституційних положень, як їх сутнісне наповнення, аналіз якого може наблизити до розуміння справжньої мети конституційних змін та можливих перспектив розвитку інституту конституційного контролю в Україні як такого.

Слід зазначити, що сама ініціатива внесення змін до конституційних положень, якими визначаються засади діяльності Конституційного Суду, не викликала в українському суспільстві якогось особливого занепокоєння (на відміну від того, як це мало місце з конституційними ініціативами глави держави щодо децентралізації влади). Однією з причин такого суспільного ставлення небезпідставно називають діяльність самого Конституційного Суду, яка викликала багато питань як у науково-експертному середовищі, так і серед звичайних громадян. Майже “хрестоматійним” у цьому плані стало Рішення КСУ у справі щодо строків перебування на посту Президента України²⁸.

Ситуація навколо Конституційного Суду різко загострилася в період 2010-2013рр., коли деякі його рішення не лише дивували українське суспільство, але й зародили сумніви в доцільності існування в Україні саме такого “єдиного органу конституційної юрисдикції”. Йдеться, насамперед, про Рішення у справі щодо можливості окремих народних депутатів України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України²⁹, Рішення у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції України³⁰, Рішення у справі щодо офіційного тлумачення положень ст.1, частин першої, другої, третьої ст.95, частини другої ст.96, пунктів 2, 3, 6 ст.116, частини другої ст.124, частини першої ст.129 Конституції України, пункту 5 частини першої ст.4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої ст.9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України³¹ та інші.

²⁸ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 53 і 47 народних депутатів України про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 103 Конституції України (справа щодо строків перебування на посту Президента України) №22 від 25 грудня 2003р. – Сайт КСУ, <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v022p710-03>.

²⁹ Рішення Конституційно Суду України у справі за конституційним поданням 68 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту Верховної Ради України стосовно можливості окремих народних депутатів України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України №11 від 6 квітня 2010р. – Вісник Конституційного Суду України, 2010, №3, с.44-50.

³⁰ Рішення Конституційно Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004р. №2222 (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) №20 від 30 вересня 2010р. – Вісник Конституційного Суду України, 2010, №5.

³¹ Вісник Конституційного Суду України, 2012, №2, с.25-33.

Очевидним ставало те, що така діяльність єдиного органу конституційної юрисдикції не сприяла утвердженню України як демократичної соціальної та правової держави (ст.1 Конституції). Крім того, ситуацію навколо Конституційного Суду не прикрашала і тогочасна практика добору кандидатів на посаду судді Конституційного Суду та їх призначення. Останнє дуже швидко призвело до надмірної залежності єдиного органу конституційної юрисдикції від глави держави та його найближчого оточення. Давалися взнаки також і пережитки попередньої політичної системи, характерні для органів конституційної юстиції майже всіх пострадянських республік. Тому реформування Конституційного Суду, особливо після Революції гідності, було нагальним питанням часу.

Варто зазначити, що закладена конституцієдавцем у 1996р. конституційно-правова основа організації та функціонування Конституційного Суду передбачала наділення його повноваженнями, які загалом відповідають сутності аналогічних органів у зарубіжних країнах. В їх основу було покладено т.зв. “традиційні” або “класичні” повноваження органів конституційної юрисдикції країн континентальної Європи. В нашому випадку, до них, зокрема, можна віднести повноваження щодо вирішення питання про конституційність законів та інших правових актів Парламенту, актів глави держави та Уряду. Реалізація саме цих повноважень, на думку вітчизняних вчених, становить зміст явища судового конституційного контролю в Україні у т.зв. вузькому значенні цього поняття, а сама оцінка відповідних правових актів стосовно їх відповідності конституції – пропонується вважати основною (титальною) функцією органів конституційної юрисдикції як таких³². До групи “традиційних” повноважень також можна віднести і можливість Конституційного Суду офіційно тлумачити положення Конституції.

Однак, Конституційний Суд має й інші повноваження, які можна умовно назвати “національними особливостями” здійснення конституційного контролю як такого. Зокрема, йдеться про можливість надання ним висновків щодо відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради для надання згоди на їх обов'язковість, про надання висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента з поста в порядку імпічменту, про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції вимогам статей 157 і 158 Основного Закону держави, про можливість тлумачення законів України³³.

³² Шаповал В.М., Скомороха В.Є. Конституційний Суд України. – Юридична енциклопедія, т.6 (Редкол.: Ю.Шемшученко (голова редкол.) та ін.), с.283.

³³ Закон України “Про Конституційний Суд України”.

З усіх цих повноважень, як показує практика діяльності Конституційного Суду, найбільш вразливим було саме останнє – “тлумачення Конституції і законів”. Вдаючись до такої дії, єдиному органу конституційної юрисдикції не завжди вдавалося чітко дотриматися лінії розмежування (кордону) між самим тлумаченням та фактичним створенням нової норми. Такі ситуації часто могли спричинити розбалансування усталеної системи правового регулювання відповідних суспільних відносин. Прикладів останнього більш ніж достатньо. Можна пригадати, зокрема, такі рішення КСУ, як у справах за конституційним зверненням АТ “Страхова компанія “Аванте”³⁴, за конституційним зверненням приватного підприємства “ІКІО”³⁵, за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини другої ст.136, частини третьої ст.141 Конституції України, абзацу першого частини другої ст.14 Закону України “Про вибори депутатів”³⁶ та інші. На негативні наслідки можливої реалізації таких рішень єдиного органу конституційної юрисдикції неодноразово звертали увагу і самі судді Конституційного Суду у своїх окремих думках³⁷.

Можливо саме тому, такого повноваження [право органу конституційного контролю тлумачити закони] майже немає в сучасній європейській практиці. Натомість, зарубіжні країни мають інститут “конституційної скарги”, який до внесених конституційних змін не був передбачений українським законодавством. Його т.зв. прихована форма (можливість тлумачення правових норм за зверненням громадян на основі реалізації положень ст.94 Закону України “Про Конституційний Суд України”) була достатньо складною для реалізації, нормативно до кінця не виписаною,

³⁴ Рішення у справі за конституційним зверненням Акціонерного товариства “Страхова компанія “Аванте” щодо офіційного тлумачення положень частини другої ст.1 Закону України “Про систему оподаткування”, ст.15 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” №5 від 16 лютого 2010р.

³⁵ Рішення у справі за конституційним зверненням приватного підприємства “ІКІО” щодо офіційного тлумачення положень частини першої ст.61 Сімейного кодексу України №17 від 19 вересня 2012р.

³⁶ Рішення у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини другої ст.136, частини третьої ст.141 Конституції України, абзацу першого частини другої ст.14 Закону України “Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів” №2 від 29 травня 2013р.

³⁷ Окрема думка судді Конституційного Суду України Шишкіна В. І. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Акціонерного товариства “Страхова компанія “Аванте” щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 1 Закону України “Про систему оподаткування”, ст.15 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” (рішення КСУ №5 від 16 лютого 2010р.). – Сайт КСУ, <http://ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=98276>; окрема думка судді Конституційного Суду України Стецюка П.Б. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини другої ст.136, частини третьої ст.141 Конституції України, абзацу першого частини другої ст.14 Закону України “Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки місцевих рад та сільських, селищних, міських голів” (рішення КСУ №2 від 29 травня 2013р.). – Там само, <http://ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=201939>.

і часто – просто не реалізувалася Конституційним Судом України з причин, далеких від об’єктивного характеру³⁸.

Сама ідея запровадження інституту конституційної скарги в Україні є, за своєю внутрішньою сутністю, не тільки прогресивною, але й такою, що безпосередньо відповідає головному функціональному призначенню органу конституційного контролю в сучасній конституційній державі, а саме – захисту прав і свобод людини. Ця теза прямо стосується і України, оскільки завданням Конституційного Суду визначено “гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій її території” (ст.2 Закону “Про Конституційний Суд України”). Хоча, необхідно пам’ятати, що це завдання виконується Конституційним Судом під час розгляду справ за конституційним поданням і конституційними скаргами: за власною ініціативою Конституційний Суд не має повноваження відкривати провадження, навіть, якщо він матиме інформацію про антиконституційність тих чи інших актів.

Водночас, саме “права і свободи людини та їх гарантії” повинні визначати зміст і спрямованість діяльності Української держави (ч.2 ст.3 Конституції). Звідси, цілком логічним є як безпосереднє закріплення самого права на конституційну скаргу в ст.55 Основного Закону, доповненням її окремою частиною (“кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та в порядку, визначеному законом”), так і викладенням змісту явища конституційної скарги в базовому (для КС) розділі Конституції. Розділ XII Конституції України (“Конституційний Суд України”) доповнено окремою статтею 151-1 наступного змісту “Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано”. Тому, **запровадження в Україні інституту конституційної скарги є позитивною стороною Закону “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)”**.

Слід також вітати вилучення з тексту Конституції положень про звільнення Верховною Радою та Президентом – “третьої складу Конституційного Суду України” (п.26 ст.85 та п.22 ст.106 Конституції). Слід

³⁸ Ухвала Конституційного Суду України про припинення конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Тропанця Євгена Анатолійовича щодо офіційного тлумачення положень пункту 13 частини першої ст.293, пункту 2 частини першої ст.324 Цивільного процесуального кодексу України у взаємозв’язку з положеннями пунктів 2, 8 частини третьої ст.129 Конституції України. Окрема думка судді Стецюка П.Б. до Ухвали Конституційного Суду України №24/2011. – Сайт КСУ, <http://www.ccu.gov.ua/docs/1749>.

пригадати, що ще в 1996р., приймаючи Основний Закон, конституцієдавцем було передбачено певну систему конституційно-правових гарантій незалежності суддів Конституційного Суду. Їх, відповідно до ч.2 ст.148 Конституції, призначали (по шість суддів) Президент, Верховна Рада та з'їзд суддів України. Натомість, про звільнення суддів Конституційного Суду нічого не говорилося ні на рівні Конституції, ні на законодавчому рівні. Положеннями Закону “Про Конституційний Суд України” (в редакції від 16 жовтня 1996р.) було передбачено, що “рішення про припинення повноважень судді Конституційного Суду України приймається на засіданні Конституційного Суду України (ч.2 ст.23 Закону “Про Конституційний Суд України”). І тільки у випадках порушення суддею умов несумісності з перебуванням його на посаді судді (ч.2 ст.16 Закону “Про Конституційний Суд України”), чи порушення суддею присяги – рішення про припинення його повноважень мало прийматися Верховною Радою (незалежно від того, хто призначив цю особу на посаду судді Конституційного Суду). Така система, насамперед, виглядала як певна гарантія забезпечення безпосередньої незалежності суддів Конституційного Суду від тих органів, які їх призначили на посаду.

Однак, під час внесення змін до Конституції у 2004р., п.26 ст.85 та п.22 ст.106 Конституції України було викладено таким чином, що до повноважень Верховної Ради стали належати “призначення на посади та звільнення з посад третини складу Конституційного Суду України”, а Президент відповідно отримував право не тільки “призначати на посади”, але й “звільняти з посад третину складу Конституційного Суду України”. Негативні наслідки таких нововведень не змусили себе довго чекати. У пік загострення політичної кризи 2006-2007рр., саме Указами Президента було достроково звільнено з посад кількох суддів Конституційного Суду, з пізнішими змінами текстів цих Указів глави держави³⁹.

Не викликає заперечень вилучення з тексту Конституції ч.3 ст.123 (“судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції”) та ч.1 ст.147 (“Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні”).

Виходячи з реалій сьогодення, рівня політико-правової культури, досвіду становлення інституту конституційного контролю в Україні і т.ін., загалом позитивно можна оцінити доповнення ст.147 Конституції новою частиною, яка визначає принципи діяльності Конституційного

³⁹ Укази Президента України “Про звільнення С.Станік з посади судді Конституційного Суду України” №370 від 1 травня 2007р., “Про звільнення В.Пшеничного з посади судді Конституційного Суду України” №369 від 30 квітня 2007р., “Про звільнення В.Іващенко з посади судді Конституційного Суду України” №529 від 14 червня 2007р.

Суду України. **Конституційне закріплення принципу “гласності” в діяльності єдиного органу конституційної юрисдикції, як видається, може покласти край негативній практиці надмірного захоплення проведенням засідань Конституційного Суду у т.зв. “письмовій (фактично – закритій) формі”.** Адже, така форма засідань передбачена тільки Регламентом Конституційного Суду України (§30. Форми розгляду справ на пленарному засіданні Конституційного Суду України)⁴⁰, тоді як Основним Законом прямо встановлено, що “порядок організації і діяльності Конституційного Суду України, процедура розгляду ним справ визначаються законом” (ст.153). Водночас, закріплення на конституційному рівні такого “принципу” діяльності Конституційного Суду як “обов'язковість ухвалених ним рішень і висновків” – викликає певне здивування, оскільки Конституційний Суд України не є органом правосуддя.

Можливо найбільшим недоліком внесених доповнень безпосередньо в частині функціонування Конституційного Суду – є збереження без змін існуючої системи формування Конституційного Суду. Встановлений двадцять років тому порядок формування Конституційного Суду шляхом призначення Президентом, Верховною Радою та з'їздом суддів України “по шість суддів Конституційного Суду України” – не виправдав очікуваних позитивних надій. Цей порядок жодним чином не забезпечив ні т.зв. “рівного представництва” інтересів різних гілок влади в єдиному органі конституційної юрисдикції, ні убезпечив його від надмірної політизації процедури призначення суддів, і, фактично, залишив поза процесом призначення судьями Конституційного Суду науковців, зокрема вчених-конституціоналістів.

Запроваджені новели в частині “вимог” до кандидатів на посаду суддів Конституційного Суду, як видається, не зможуть вирішити на якісно новому рівні жодних принципових кадрових питань. У ст.149 Конституції встановлено, що “суддею Конституційного Суду України може бути громадянин України, який володіє державною мовою, на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше 15 років, високі моральні якості та є правником із визнаним рівнем компетентності”. Останні (з черги) вимоги до кандидата на посаду судді Конституційного Суду – наявність “високих моральних якостей” та вимога бути “правником із визнаним рівнем компетентності” – загалом не викликають якихось серйозних застережень із морально-етичної сторони. Проте, їх безпосередній виклад

⁴⁰ Регламент Конституційного Суду України. – Сайт КСУ, <http://ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=10715>.

До речі, у проекті нового Закону України “Про Конституційний Суд України” знову пропонується наділити КСУ правом керуватися у своїй діяльності “Регламентом”, який він сам і ухвалить. Це приклад чергового, усвідомленого та цинічного ігнорування Конституції, що не матиме ні для Парламенту, який прийме такий закон, ні для Президента, який його підпише, жодних негативних наслідків.

(формулювання) містить у собі явно ознаки оціночного характеру, а отже – є потенційно наближеними до проблеми “правової визначеності”.

Така сама проблема (правової визначеності) криється у положеннях щодо підстав для звільнення судді Конституційного Суду з посади. Зокрема, йдеться про можливість звільнення судді Конституційного Суду з посади у випадку “вчинення ним істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування своїми обов’язками, що є несумісним зі статусом судді Суду або виявило його невідповідність займаній посаді” (п.3 ч.2 ст.149-1 Закону).

Незрозумілою загалом є логіка збільшення верхньої межі вікового цензу перебування судді Конституційного Суду на посаді з 65 до 70 років. Такий підхід, як видається, не вирішує жодного принципового (з об’єктивної точки зору) питання, не відповідає практиці сучасного європейського конституціоналізму та, певним чином, є контрпродуктивним з огляду на вкрай низьку середню тривалість життя в Україні.

Внесені до Конституції України зміни в частині правосуддя містять низку інших, загалом прийнятих новел. Зокрема, це стосується забезпечення незалежності та недоторканності судді Конституційного Суду (ст.149), встановлення права Конституційного Суду надавати “за зверненням Президента України або щонайменше 45 народних депутатів України висновки про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою” (ст.151), а також – визначення того, що безпосередній “порядок організації та діяльності Конституційного Суду, статус суддів, підстави та порядок звернення до Суду, процедура розгляду ним справ і виконання рішень Суду визначаються Конституцією України та законом” (ст.153).

Усі ці позитивні новели мають належним чином прислужитися дальшому розвитку інституту конституційного контролю в Україні, а також наблизити “європейське” майбутнє Конституційного Суду України. Оскільки конституція, конституційна держава, конституціоналізм – це витвори європейської політичної та правової культури. І базові інститути сучасної конституційної держави, яким, безперечно, є і інститут конституційного контролю, можуть мати майбутнє лише у своєму природному суспільно-політичному та ментально-правовому середовищі.

Європейське майбутнє Конституційного Суду України – це, насамперед, конституційність, законність, відкритість (публічність) його діяльності, це дотримання у його рішеннях принципу суспільної справедливості та поваги до гідності людини.

Таким чином, внесені зміни до Конституції (щодо правосуддя) не вичерпали проблеми конституційних засад організації функціонування

судової влади. Очевидною є необхідність виправити недоліки вже оновленого тексту Основного закону, зокрема:

- 1) однозначно закріпити трьохланкову систему судоустрою;
- 2) чітко визначити структуру Верховного Суду і його повноваження як органу правосуддя;
- 3) визначити прокуратуру (за повноваженнями) як “Службу публічного обвинувачення”;
- 4) привести у відповідність до суспільних реалій статус адвоката;
- 5) переглянути зміст і строки дії перехідних повноважень Президента України;
- 6) уточнити статус Конституційного Суду України, порядок його формування.

Наведене вище переконує, що будь-яка поспішність, а тим більше – ігнорування Конституції України, передбаченої Регламентом Верховної Ради процедури та положень Закону “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)”, який, як уже зазначалось, ухвалювався після прийняття “у цілому” Закону України “Про судоустрій і статус суддів”, тягнуть за собою непередбачувані наслідки, які можуть призвести до того, що ухвалені конституційні зміни не набудуть очікуваної суспільством ефективності.

Зміни до Конституції щодо прав і свобод

З часу формування Конституційної комісії її Робоча група з прав і свобод, і обов’язків людини і громадянина на чолі з професором В.Буткевичем здійснила інтенсивну роботу з опрацювання відповідних конституційних положень⁴¹. Робоча група виходила з того, що сьогодні бачення конституції держави є занадто звуженим. Було прийнято рішення Робочою групою закласти передумови динаміки розвитку гарантій прийняття основоположних для народу та держави політичних рішень, дбаючи про зміцнення і розвиток громадянського суспільства, прав і свобод людини і громадянина.

Формуючи права і свободи в Конституції, особливо використовуючи міжнародні стандарти, важливо визначитися, що береться за основу: позитивні підходи, які превалювали в міжнародному праві до кінця Другої світової війни; ліберальне міжнародне право, яке утверджувалося після цього періоду і, власне, сформулювало основні права і свободи, дещо посунуло державу з її гранітно-суверенних постаментів, але

⁴¹ Докладно див.: Національна безпека і оборона, 2016, №5-6, с.10-21; а також: В.Буткевич “Проблеми вироблення змін до Конституції України щодо прав і свобод”.

виявилось нездатним виробити ефективні механізми реалізації таких прав і свобод; чи соціальне міжнародне право, яке утверджується сьогодні саме завдяки своїм спробам виробити та утвердити такі механізми.

Поки що в Україні ми маємо: в теорії – еkleктику всіх трьох напрямів; у законодавстві – позитивізм з ліберальним заґраванням; у сфері реалізації прав і свобод – повне панування позитивістського бачення цих прав у викривлених інтерпретаціях.

Враховуючи наявні численні проекти змін і доповнень до Конституції у частині прав і свобод людини, необхідно звернути увагу на такі аспекти.

Відсутність у чинній Конституції розділу “Громадянське суспільство” зняло буферні стримування впливу держави на людину, в т.ч., і агресивного характеру. Особливо, це очевидно у встановленні прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати, визначеннях чи відмовах у соціальних допомогах та ін.

Оскільки людина лише в демократичному суспільстві може оптимально реалізовувати свої права і свободи, то варто повернутися в Конституції до уточнення ролі громадянського суспільства, зокрема, визначити:

- основні засади формування, розвитку та захисту громадянського суспільства;
- принципи пріоритету громадянського суспільства над державою;
- право, в разі необхідності, формувати власних уповноважених із захисту прав людини і неможливість обмежувати державними структурами їх діяльність, якщо вона здійснюється згідно з законом;
- право приймати рішення, здійснювати громадське судочинство з суспільно-нагальних справ з прийняттям рекомендаційних висновків та ін.

Думка, що в Конституції всі місця є рівноцінно важливими і немає значення, де буде зазначено те чи інше право людини, дуже часто спростовується правозастосовчою практикою, яка адекватно реагує не лише на непродумані формулювання положень, але й на непродумане розміщення їх в розділі (розділах) Основного закону.

Щодо системи викладу прав і свобод у Конституції, то слід врахувати, що в доктрині, та й у деяких конституціях, вони по-різному класифікуються:

1. (а) політичні, (б) економічні та соціальні, (в) культурні, (г) особисті (громадянські);
2. (а) першого покоління, (б) другого покоління, (в) третього покоління, (г) четвертого покоління;

3. (а) права особи, (б) права групи індивідів, (в) колективні права;
4. (а) абсолютні, (б) з передбаченими в Конституції обмеженнями, (в) закріплені на розсуд держави та суспільства;
5. (а) загальні права, (б) права нацменшин, (в) права корінних народів та ін.

У проекті змін до Конституції Робоча група пропонує виходити як з окремих критеріїв, так і оптимально їх застосувати в комплексі. Це ж стосується і їх розташування по розділах у проекті. Не ставлячи під сумнів, що в Конституції не може бути ієрархії розділів, варто все ж таки визначитись, який розділ є головним, а які мають слідувати за ним і в якому порядку. Наприклад, лівова частка всіх порушень прав людини, відсутності державних механізмів забезпечення їх реалізації, неефективність гарантій стосується того розділу, який у чинній Конституції названий “Місцеве самоврядування”. Але ні в ній, ні в проектах змін до неї чи проектах нової Конституції такі питання не порушуються зовсім.

Якщо виходити з основоположної конституційної засади, що “Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави” (ст.3), то це має відчуватись і у структурі Конституції, викладу в ній основних положень. Виклад положень Конституції не завжди відповідає змісту і призначенню розділу, в якому вони викладені. У розділах, де превалюючими мають бути гарантії застосування і питання відповідальності за недотримання прав людини (III-XV), такі (положення щодо прав людини) або зовсім відсутні, або ж формулюються як декларації. В цьому контексті слід переформатувати виклад прав людини по розділах від Преамбули до Заключної частини за схемою: мета прав людини – соціально-економічні і політичні засади – юридична сутність – механізм реалізації – гарантії і відповідальність за порушення.

Зрозуміло, що мета має формулюватися в Преамбулі, основні засади – у відповідному розділі, як і суть права, а механізм, гарантії і відповідальність поелементно має бути відображено в розділах щодо державних органів з відповідною специфікою правових формулювань (дозвіл, зобов’язання, заборона) тощо. Зрозуміло, що це має бути зроблено не механічно, а в ряді випадків – кардинальними змінами, “переробленням” окремих положень Конституції. Так, наприклад, навряд чи в когось виникає сумнів, що сьогодні зовнішньополітична діяльність України, її міжнародно-правова позиція суттєво впливають на розвиток держави та суспільства в цілому. З правової точки зору, нинішні два конституційні положення (про те, що ратифіковані міжнародні договори є частиною національного законодавства і що наша зовнішньополітична діяльність спрямована на забезпечення національних інтересів та безпеки за загально визнаними

принципами і нормами міжнародного права) є вкрай недостатніми. У сфері прав людини це вже сьогодні помітно відчувається. Так, зокрема:

- (а) ми ратифікували десятки міжнародних пактів у галузі прав і свобод людини, не звернувши уваги на те, що держава часто виявляється в ситуації, коли виконавши одну конвенцію, порушує іншу;
- (б) наші застереження до конвенцій у сфері прав людини інколи суперечать як основному призначенню відповідної конвенції, так і принципу верховенства права в міжнародному праві;
- (в) невідповідність українського законодавства Європейській конвенції з прав людини призводить до того, що Європейський суд з прав людини приймає пілотні рішення, в яких зобов'язує Україну приймати відповідні закони в певний строк. Це суттєво понижує міжнародний престиж парламенту держави.

Зрозуміло, що Конституція не є довідником з прав людини, але окремі її положення у цій сфері слід конкретизувати, “розшифрувати”. Потрібна не лише назва: “принципи верховенства права”, “принципи законності”, “принципи пропорційності” чи назва конкретного права (наприклад, ст.48 “Кожен має право на достатній життєвий рівень”). Потрібно стисло сказати, що це таке і які позитивні обов'язки держави забезпечать її дотримання. Особливо це важливо, як вже зазначалося, там, де формулюються соціальні права: там панує стихія ілюзій і обіцянок.

Варто також висловити деякі побажання методологічного характеру на прикладі відображення у проекті змін до Конституції України прав і свобод людини.

З точки зору правової логіки, викладення матеріалу у сфері прав і свобод людини можна виділити чотири основних підходи.

1) Преамбула – формулюються основні фундаментальні ідеї, які мають пронизувати весь текст Конституції і на яких базуються всі її положення. В контексті прав людини достатньо буде згадати три основоположні імперативи: гідність людини, демократія, верховенство права.

У формулюваннях розділів Конституції та їх змісту слід домагатися їх більшої відповідності завданням.

Тріада: “народ – людина – держава”, в якій держава для народу та людини (не людина, а народ вирішує основоположні проблеми держави задля блага людини) має впливати не лише на розташування матеріалу в Конституції, але й на формулювання її положень, на їх взаємозв'язок і взаємодію. Остаточний текст документа має давати відповідь на питання,

що це: “Основний Закон України від імені Українського народу”, “Основний Закон українського народу”, “Конституція держави”, чи “закон про поділ влад і визначення їх повноважень”?

2) Загальні засади: визначення основних складових, на яких розбудовуватимуться усі наступні конституційні розділи. Що стосується прав і свобод людини, то вони мають бути такими, що розкривають суть основних імперативів преамбули та формулюють основоположні правові принципи розбудови системи прав і свобод людини в державі, визначають, яким має бути механізм захисту цих прав, деталізації якого присвячені наступні після “Загальних засад” розділи Конституції. На жаль, техніка викладу таких засад стосовно прав і свобод людини в чинній Конституції мало чим відрізняється від того, як пишеться її преамбула. Такі положення, як “людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю”; “Права і свободи людини та їх гарантії визначають у змісті спрямованість діяльності держави”; “Держава відповідає перед людиною за свою діяльність” та ін. звучать пишномовно, але, як показала практика, суб'єкти владних зобов'язань в Україні так і не зрозуміли, до чого вони їх зобов'язують. Тут, очевидно, слід надавати перевагу основним політико-правовим, а не філософським засадам.

3) Права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Головна, суто юридична (не політична, не декларативна, не засаднича, не міфологічна і т.п.) частина Конституції, яка дає головний перелік конституційних прав людини, їх зміст, сферу застосування і де без цього не можна обійтися, мінімальні стандарти можливих обмежень. Для цілей і положень цієї Конституції України достатньо звіряти, як з моделями, яким необхідно слідувати – з Європейською конвенцією з прав людини 1950р. та з Хартією основних прав людини Європейського Союзу та ін.

4) Механізм реалізації, гарантії забезпечення прав людини має бути розкритий в наступних розділах Конституції.

- в Конституції України слід більш вимогливо ставитися до застосування термінів, особливо, коли вони не є синонімічними. Наприклад, знову ж таки звернемося до Преамбули, в ній йдеться про “український народ”, “українську націю”, “народ”, “громадян України всіх національностей” і т.п. Але таке рясне вживання слова “український” справляє враження, що когось хочуть переконати в тому, в чому не були переконані самі.

Президент України “обстоює права і свободи громадян” “в інтересах усіх співвітчизників”, але теж саме він має робити і в інтересах іноземців

і осіб без громадянства, які за Конституцією України користуються тими самими правами і свободами. То може краще, щоб він обстоював права і свободи не тільки “громадян” і не тільки “в інтересах співвітчизників”?

В історії України був такий випадок, коли український Президент написав резолюцію на листі покійного В.Чорновола: “Вирішити в інтересах громадян України”, а Європейський суд з прав людини потім визнав це порушенням прав людини. Президент у межах юрисдикції держави України має захищати інтереси всіх людей, а не лише громадян України чи їх співвітчизників.

Якщо Конституція прийнята, і в якійсь гілці влади виникає сумнів в її положенні, то тут прямий “порадник” Конституційний Суд, а не наукова доктрина. Інша справа, коли йде підготовка проекту Конституції. Тут вагоме слово мають сказати і вітчизняні вчені, і зарубіжні експерти. Втім, щодо останніх, то тут ми також маємо проявляти розум, а не емоції. Ми маємо виходити з того, що різні висновки, коментарі шанованих авторитетних міжнародних інституцій (Венеціанської

Комісії, незалежних експертів та ін.) слід максимально враховувати в нашій роботі над проектом хоча б для того, щоб уникнути нових помилок чи двічі не наступати та “ті ж самі граблі”. Але ми не повинні забувати, що ми готуємо проект Конституції України, а не виробляємо проект Конституції європейської спільноти. Отже, щоб не втратити національної самобутності, щоб не створити документ, в якому зібране все найкраще в конституційному праві, але який не працюватиме в Україні через неузгодженість його складових чи невідповідність конституційних положень і реалій життя, ми маємо уважно проаналізувати пропозиції і рекомендації, які нам висловлюють.

Наприклад, пропозиції проекту висновку, прийняті Венеціанською комісією 12-13 червня 2009р. і запропоновані Україні, не можуть сприйматися без обговорення і застережень, наприклад: “Положення про те, що “громадянин України не може бути вигнаний або виданий іншої держави”, можуть спричинити проблеми у зв’язку з міжнародними зобов’язаннями України на підставі Римського статуту”. Автори проекту переплутали заборону видання або вигнання свого громадянина іноземній державі і передачу свого громадянина під юрисдикцію міжнародної судової

установи. Перше, щодо своїх громадян суверенне право держави, а щодо іноземців за певних підстав навіть заборонено міжнародним правом⁴².

У другому випадку, на якому наголошують експерти, йдеться про здійснення функцій і повноважень (юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на території держави-члена Римського статуту (чи за спеціальною угодою на території будь-якої іншої держави)). Юрисдикція така надається у випадку чітко визначених злочинів (геноцид, злочини проти людства, воєнні злочини і злочини агресії), і передбачено це з метою застосування єдиних стандартів засобів покарання до злочинців держав-членів Статуту та ін. При цьому, слід чітко дотримуватися норм національного законодавства⁴³.

У всіх таких випадках йдеться не про “вигнання” чи “видання”, а про “передачу” свого громадянина під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду. Це жодним чином не зачіпає право держави не видавати і не виганяти своїх громадян до іншої держави: тут слід говорити про її обов’язок.

Преамбула

1. Слід більш чітко сказати про права і свободи людини, оскільки “дбаючи про забезпечення прав і свобод людини” – то є звуження їх значення. Формула Преамбули має стосуватися всіх органів і ситуацій з правами людини, про які йтиметься у наступних розділах. Вона має відображати гарантії утвердження, зміцнення захисту, елементи відповідальності та обов’язку щодо цих прав і свобод.

2. Гідність людини не слід зводити лише до “гідних умов її життя”. Це має бути основоположна засада Преамбули.

3. Слід сказати про “рішучість захищати демократію і верховенство права”.

Загальні засади

1. Виклад статей підпорядкований завданням і логіці “Загальних засад”, але він занадто політико-декларативний. У результаті майже всі статті “зависли” над реальністю: єдине громадянство (стаття 4) активно

⁴² Див., наприклад, ст.1 Протоколу №7 Європейської конвенції з прав людини 1950р. і численні рішення Європейського Суду з прав людини на основі ст.ст.3, 6 п.1, 8, 35 та ін., ст.13 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966р., ст.33 Конвенції про статус біженців 1951р. та багато інших міжнародно-правових актів, зобов’язання за якими взяла на себе Україна.

⁴³ Це робиться, зокрема, з метою запобігти таким випадкам, що трапився у взаєминах Вірменії, Угорщини та Азербайджану. Угорщина видала Азербайджану засудженого за злочини, пов’язані в т.ч. і з Вірменією. Азербайджан попросив видати злочинця для відбування покарання на батьківщині, а домігшись цього, звільнив його, ще й нагородив.

доповнюється подвійним громадянством на практиці; поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову (ст.6) і успішний розвиток законодавчих функцій виконавчої гілки влади; проголошується принцип верховенства права (ст.8), а його, в кращому, випадку розуміють і застосовують як принцип верховенства закону; місцеве самоврядування гарантується (ст.7) і не більше. Розробники проекту змін до Конституції України прагнуть принаймні зменшити декларативність положень статей, що стосуються прав людини (знову ж таки, особливо це характерно для соціальних прав).

2. Статті слід розташувати більш системно. Нинішній варіант Конституції подає питання держави, потім людини, потім знову повертається до держави, згодом знову згадує людину; а між цим включає треті елементи і компоненти.

3. Враховуючи очевидні зміни в суспільстві, необхідно більш чітко висловитися: щодо рівності (з причин очевидного та активного розмежування в суспільстві), культурної, релігійної і мовної багатоманітності (стаття 11 Конституції вже почали підправляти законами і не відповідно до змісту статті, що є не припустимим); недостатньо всі соціальні проблеми суспільства “замикати” на визначенні: “Україна є ... соціальна ... держава”; питання солідарності працюючих у Загальних засадах заторкнуті лише опосередковано; право на справедливий суд не гарантується.

Розділ “Права, свободи та обов’язки людини і громадянина”

1. Необхідно узгодити статті з Розділом “Загальні засади”. Наприклад, положення “Норми Конституції України є нормами прямої дії” (ст.8) важко реалізувати на практиці за тих формулювань норм, які вміщені в цьому Розділі; соціальна спрямованість прав людини не відображена в “Загальних засадах” і декларативно проголошена в Розділі II та ін.

2. Реалізація 35 статей Розділу II (всього 41 стаття) фактично поставлена в залежність від “підстав і порядку, встановлених законом”. За таких умов, ці статті перестають бути конституційними (що і підтверджує практика), а положення про їх пряму дію перетворюється на фікцію.

3. Краще дотримуватися термінології тих міжнародно-правових актів, за якими ми взяли на себе зобов’язання. Це позбавить багатьох питань у правозастосовчій практиці. Наприклад, коли ми зобов’язалися заборонити дискримінацію у будь-яких її проявах, то так слід зазначати і в Конституції, а не замінювати неадекватними термінами “привілеї чи обмеження” (ст.24); якщо зобов’язалися гарантувати “свободу думки, совісті і релігії”, то не варто їх замінювати “свободою світогляду і віросповідання” (ст.35), а “свободу вираження поглядів” “свободою думки і слова”

(ст.34). Тут йдеться не про просте неспівпадіння свобод, а про обмеження їх сфери дії і обсягу прав і т.д.

4. Потрібно привести зміст положень Конституції у відповідність до тих, яких ми зобов’язалися дотримуватися за міжнародними угодами, чи тих, які діють у тих міжнародних організаціях, до яких ми плануємо вступити і до яких нас не приймуть без приведення у відповідність чинної Конституції. Так, порівняно з Європейською конвенцією з прав людини і “привілеями чи обмеженнями” Основного закону в Конституції України відсутня заборона дискримінації за ознаками: релігії (дається лише стосовно “релігійних переконань”), національного походження (дається щодо етнічного походження), належності до національних меншин і народження (це ставить під питання забезпечення народження *in vitro* і завдяки сурогатному материнству та ін.). Ще більше невідповідностей положень Конституції України з тими, що містить Хартія основних прав Європейського Союзу. У Конституції заборонена дискримінація за “релігійними, політичними та іншими переконаннями”, в Хартії йдеться про переконання і погляди – то є два різні прояви дискримінації, а тому і подаються окремо критерії за ознаками: релігії, переконань, політичних та інших поглядів. У Конституції відсутні такі заборони дискримінації, на які вказує Хартія: за генетичними характеристиками, належності до національних меншин, походження, обмеження працездатності, віку, сексуальної орієнтації. Вважати, що термін “за іншими ознаками” замінює їх – некоректно, оскільки, на сьогодні, жоден суд України не віднесе до “за іншими ознаками” сексуальну орієнтацію.

5. Соціальні права в Конституції закріплені (майже всі) як декларації, що робить Основний закон легко уразливим. Тут потрібен концептуально інший підхід. Оскільки ми збираємося приєднатися до соціальних хартій, кодексів і конвенцій Ради Європи, то бажано вже зараз закріпити в Конституції рівень і форму забезпечуваності соціальних прав. На сьогодні наше законодавство суттєво відстає, навіть у тих сферах, де ми мали переваги: право на працю, на освіту, на охорону здоров’я, на соціальне забезпечення та ін. Невідповідність у гарантіях соціальних прав є помітною, коли порівняти Конституцію України і Хартію ЄС, де перша поступається майже з усіх показників.

6. У Конституції досить полегшено формулюється свобода розсуду держави при обмеженні прав. Наприклад, якщо Європейська конвенція з прав людини допускає можливість втручання у здійснення права на повагу до свого житла лише задля чітко перерахованих цілей на підставі закону і коли такі дії є необхідними в демократичному суспільстві, то в Конституції такі цілі не визначаються зовсім. Про необхідність у

демократичному суспільстві таких дій не йдеться і всі обмеження будуються на єдиному критерії – законі. Не дивно, що всі порушення права на недоторканність житла, які визнав Європейський суд з прав людини в українських справах, чинилися на підставі закону.

Така ж широка, ніким і нічим не контрольована свобода дій державних агентів закріплена в Конституції і щодо інших прав людини.

Це дуже часто призводить до конфлікту змісту Конституції і міжнародних зобов'язань України. У Європейській конвенції з прав людини можливість обмеження свободи думки та ін. передбачена лише в чотирьох випадках: (1) в інтересах громадської безпеки; (2) для охорони публічного порядку; (3) для охорони здоров'я чи моралі і (4) для захисту прав і свобод інших осіб. У Конституції України до цих випадків додано: (5) національну безпеку; (6) територіальну цілісність; (7) запобігання заворушенням і злочинам; (8) захист репутації інших; (9) запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно і (10) підтримка авторитету та неупередженості правосуддя. Таких і такої кількості обмежень не знає законодавство демократичних держав навіть на випадок воєнного стану.

Нерідко обмеження подаються за формулою: “за винятком обмежень, які встановлюються законом”, без визначення тих сфер, в яких це можна робити на підставі закону. Таким чином, обмеження стають необмеженими.

7. За час від прийняття Конституції України багато держав внесли до своїх Основних Законів ряд нових прав людини конституційного рангу (права людей похилого віку та інвалідів, у сфері соціальної реабілітації, інформатики, управління, захист прав споживачів, захист особистих даних та ін.), які слід проаналізувати на предмет можливого доповнення до проекту нової Конституції і надання їм конституційного статусу.

Потрібно вирішити, де мають бути і чи мають бути такі заборони та зобов'язання, як, наприклад: заборона відступу від положень Конституції (як у законах, так і в правозастосуванні); заборона тлумачити Конституцію в обмежувальному сенсі чи так, що завдають збиток правам людини і основним свободам у відповідній сфері їх застосування; заборона торгівлі людьми та органами; заборона використання дитячої праці та ін.

Розділи III-XV Конституції мають утверджувати основи повноважень органів влади в забезпеченні проголошених прав людини, основні засади механізмів їх реалізації, гарантії дотримання і поновлення порушених прав і свобод. Сьогодні маємо лише декларативні, формальні положення: Верховна Рада України визначає права і свободи та їх гарантії; права корінних

народів і національних меншин; призначає і звільняє Уповноваженого з прав людини і лише заслуховує його доповіді. Президент України є гарантом прав і свобод і зобов'язується їх обстоювати. Кабінет Міністрів України вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод, а місцеві державні адміністрації забезпечують додержання цих прав. Суд зобов'язаний забезпечити лише право на захист у суді, а про право на справедливий суд не йдеться. Для місцевого самоврядування права людини – сфера не обов'язкова⁴⁴. Конституційний Суд України для громадян у плані захисту їх прав і свобод до останнього часу залишається структурою практично закритою. Не йдеться про перетворення Конституції на звичайний закон, але основні важелі гарантії дотримання прав і свобод, повноважень державних органів у цій сфері та їх відповідальності за формальне ставлення до таких повноважень мають бути визначені.

У процесі опрацювання тексту Розділу II Конституції України на предмет його удосконалення Робоча група дійшла наступних висновків.

У чинній Конституції досягнуто значного прогресу у відході від позитивістських постулатів Конституції (Основного закону) України 1978р. Разом з тим, визнано, що в ряді випадків етатичний підхід до прав людини залишився. Фактично перерахувавши в Розділі II Конституції України майже всі права людини, яких Україна зобов'язувалася дотримуватися за міжнародними договорами. Навряд чи можна вважати це доцільним, адже для більшості з таких прав достатньо було законодавчого їх забезпечення. Про це законодавець потурбувався, записавши у ст.9 Загальних засад Конституції України, що чинні міжнародні договори, на обов'язковість яких для України погодився парламент, є частиною національного законодавства. При цьому, творці Конституції вилучили з них основний імператив: права людини не є такими, які октройовані їй державою, як-то вважалося в юриспруденції в XIX - I половині XX століть.

Практично весь Розділ II Конституції України побудований за схемою: держава є визначальницею, а права людини – результатом визначення держави. Якщо системно розглядати весь Розділ II Конституції, то і положення ст.3 Загальних засад (“Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави”) доведеться розуміти так, що нічого не може бути в правах людини поза межами діяльності і контролю держави. І хоч подальша теза Конституції говорить, що “держава відповідає перед людиною за свою діяльність” то, оскільки вона порушує фактично передбачену залежність людини від держави, на жодну із

⁴⁴ Для порівняння: питання демократії, прав і свобод людини для Конгресу місцевих і регіональних органів влади Ради Європи є чи не основними.

гілок влади (реальних реалізаторів волі держави) така відповідальність не покладена. Так, парламент відповідає за призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, заслуховує його щорічні доповіді (п.17 ст.85 Конституції), відповідає за прийняття законів (п.3 ст.85 Конституції України), якими нерідко обмежує людину в її правах чи навіть порушує її конституційні права. Президент України зобов'язується “обстоювати права і свободи тільки громадян” (ст.104 Конституції), чим порушує ст.21 Конституції України, за якою “усі люди є рівні у правах”. Хоча “права і свободи людини і громадянина захищаються судом” (ст.55 Конституції), фактично вони зведені до права звернутися до суду, а права на справедливий суд Конституція України не передбачає.

За логікою викладення положень Розділу II Конституції України, законодавець відредагував на краще і доповнив главу 6 Конституції (Основного закону) України 1978р. “Основні права і обов'язки громадян України”, “заховавши” чи не в кожную статтю чинної Конституції України державний контроль, державний дозвіл, державне обмеження і можливість прийняття будь-якого рішення у сфері прав людини шляхом державного закону.

Про етатичний характер викладення положень Розділу II Конституції України можуть говорити такі його статті.

У 48 статтях Розділу II “Права, свободи та обов'язки людини і громадянина”:

(а) у 58 випадках виконання положень, які стосуються прав людини, вони обумовлені законом за різними термінологічними мотиваціями:

- на підставі закону – 17 разів;
- визначені законом – 8 разів;
- відповідно до закону – 7 разів;
- на законних підставах – 5 разів;
- забороняється, в т.ч. законом – 4 рази;
- кожний по 3 рази: “передбачені законом”, “захищені законом”, “обмежені законом”;
- не заборонені законом – 2 рази;
- кожний по 1 разу: “рівні перед законом”, “уповноважені законом”, “попередній дозвіл”, “переслідуються законом”, “в законному порядку” і навіть абсолютно незаконне – “з урахуванням необхідності”;

(б) у 47 випадках права людини пов'язані, обумовлені чи поставлені в залежність від волі держави (з них 4 рази – від органів державної влади, посадових і службових осіб);

(в) у 41 випадку права людини всупереч положенню ст.21 Конституції України зведені лише до прав “громадян”, тож знову таки це тільки підкреслює правовий зв'язок відповідних прав особи з державою;

(г) у державах розвинутих демократій та й за міжнародними стандартами в конституціях на людину покладаються два основні обов'язки: (1) дотримуватися Конституції і законів, і (2) платити податки. В Розділі II Конституції України обов'язки згадуються – 19 разів;

(д) нібито для того, щоб підкреслити, що права людини не можуть мислитись без держави, в Розділі II Конституції України – 13 разів йдеться про можливі обмеження (в різних варіантах: звуження, відчуження, обмеження сфери дії та ін.) і лише в 11 випадках – про гарантії з боку держави (хоч кількість прав проголошено в 4 рази більше).

Виходячи з цих показників, Робоча група вирішила підійти концептуально інакше до Розділу II Конституції України: назвати його “Права людини” і покласти в основу всіх прав людини не ставлення до них держави і суб'єктів владних повноважень і розуміння ними цих прав, а – гідність людини. Саме під кутом зору поваги до гідності людини викладена вся система прав проекту Розділу II Конституції. При цьому, Робоча група вирішила зробити суттєвий крок до урівняння з правами громадян всіх осіб, які не є громадянами України.

Незначна різниця залишилася, але лише в тих випадках, коли Україна, на думку Робочої групи, ще не готова урівняти в правах з громадянами негромадян, або коли покладення відповідних обов'язків на негромадян порушуватиме міжнародні зобов'язання України (право громадян бути членами політичних партій, право громадян брати участь в управлінні державними справами і право доступу до державної служби, право громадян на безоплатну вищу освіту (хоч тут рамки розширені для інших, прирівнених до громадян, осіб), на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови, на користування об'єктами державної власності, заборона позбавлення громадянства України, право громадян (тут також рамки розширені для інших, прирівняних до громадян осіб) на соціальний захист, обов'язок громадян захищати Вітчизну і відбувати військову службу).

2. Робоча група зазначає, що Розділ II чинної Конституції, в цілому, відповідає європейським стандартам прав людини і тим міжнародним зобов'язанням, які взяла на себе Україна. Водночас, у чинній Конституції майже кожне з проголошених прав законодавець досить часто прагне “обставити національними особливостями”, але чомусь лише там, де йдеться про обмеження, звуження прав, відчуження, розширення обов'язків чи свободи розсуду держави.

Робоча група не вбачала в посиленні механізмів контролю держави над правами людини прояв “національних особливостей” чи намагання зберегти національні традиції, а досить часто тлумачила такі положення в чинній Конституції, як відступ від міжнародних стандартів і міжнародних зобов'язань України. Саме тому практично в усіх правах, які закріплені в Конституції, Робоча група привела існуючі “обмеження”, “звуження” і т.п. відповідно до наявних міжнародних стандартів, а такі широкі повноваження держави обмежувати людину в її правах як “у невідкладних випадках”, “можливий інший порядок” і т.п. вилучено з проекту Розділу II. З цією ж метою Робоча група змінила спрямування в частині заборон з реалізацією людиною її прав на визначення можливостей держави стосовно правомірних випадків перешкоджати цій реалізації.

3. Особливу проблему у виробленні Робочою групою змін до Розділу II чинної Конституції становили т.зв. соціальні права. З одного боку, ст.22 Конституції забороняла Робочій групі “скасовувати” чи “звужувати” закріплені права, а з іншого – такі права як “право на працю” (ст.43), “право на відпочинок” (ст.45), “право на житло” (ст.47), “право на соціальний захист” (ст.46), “право на охорону здоров'я” (ст.49) та ін., в ній викладені як пропагандистські побажання, яких держава, не дивлячись на те, що чи не в кожній із таких статей продекларовані гарантії, не здатна виконати в такому обсязі, як це записано. Не дивно, що саме в декларації таких прав частіше за все зустрічаються обумовленості: “відповідно до законів”, “визначається законом”, “встановлюється законом” і т.п., що дає можливість державі “заховатися” за такі уточнення, які, як правило, зводять до мінімуму, а то й зовсім нівелюють такі права на етапі їх дотримання. Держава виходить щедрою у проголошенні прав і все робить, щоб їх дезавуювати, не дотримуючись прав людини хоч б мінімально.

Виходячи з ситуації, що склалася, Робоча група переглянула всі конституційні положення щодо соціальних прав і, не вилучаючи цих прав з Конституції, сформулювала їх у такий спосіб, щоб можна було реально реалізувати і щоб з держави не знімати посильної позитивної відповідальності за їх забезпечення.

4. У проекті до Конституції, через неможливість скасування і обмеження прав чинного Основного закону, залишився надто великий перелік прав людини, що значно ускладнюватиме здатність держави їх забезпечувати чи нести по ним позитивну відповідальність. Така ситуація склалася частково й тому, що розробники чинної Конституції виходили з того, які права людини проголошені в зарубіжних конституціях і в чинних міжнародних договорах, такі і треба врахувати та закріпити (практично всі без винятку) – у вітчизняній Конституції. Це робить Основний закон не власне Конституцією, а списком-енциклопедією існуючих прав людини у світовому співтоваристві періоду ХХ - початку ХХІ століть. Говорити ж про те, що якесь із конституційних прав внесене до Конституції України тому, що воно відбиває національну самобутність українського народу, не видається можливим.

Разом з тим, у проекті змін і поправок до Розділу II чинної Конституції Робоча група доклала зусиль для зниження декларативного характеру Основного Закону. Так, наприклад, у сучасних конституціях держав і основних міжнародно-правових пактах з прав людини, як правило, закріплюється 7-9 критеріїв, за якими забороняється дискримінація, а решта включаються до рубрики “та інших” (наприклад: у Конституції ФРН – 8 критеріїв, Конституції Іспанії – 5, конституціях Швейцарії і Фінляндії – 9, Конституції Бельгії – 2, Конституції Нідерландів – 5) і т.д. – решта заборон входять до рубрики “та інших”; в міжнародних пактах з прав людини (Європейській конвенції з прав людини, Протоколі №12 до цієї Конвенції – вказується 11 таких критеріїв, в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права та Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права – 10, решта критеріїв віднесені до “та інших”).

У чинній Конституції України таких ознак критеріїв-заборон вказано 9, решта віднесено до “та інших”. Але не дивлячись на те, що Закон України “Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні”, інші закони та чинні кодекси України значно розширюють перелік таких критеріїв-заборон, що якраз і розкриває зміст положення “та інших”, більшість членів Робочої групи затвердили в проекті змін до Конституції список із 16 критеріїв-заборон дискримінації, далі продовживши його терміном “та інші ознаки”, оскільки вважали, що всі вказані критерії вкрай необхідно назвати в Конституції.

Не вплинув і той аргумент, що суттєві, численні переліки різних ознак і критеріїв у конституції держави не завжди є показником високої професійності конституційної правотворчості. Коли ПАРЄ прийняла Резолюцію

№1474 від 26 вересня 2000р., в якій записала: “п.1 Додати сексуальну орієнтацію в перелік ознак дискримінації, забороненої Конвенцією про захист прав людини і основних свобод”, розробники Протоколу №12 до Конвенції визнали таку рекомендацію юридично некоректною і, зокрема, зазначили в офіційному поясненні: “п.20. Вміщений у статтю 1 Протоколу перелік ознак для недопущення дискримінації ідентичний переліку, який містить стаття 14 ЄКПЛ. Такому рішенню була надана перевага перед іншими, такими як включення в перелік ряду додаткових ознак (наприклад, фізична та розумова неповноцінність, сексуальна орієнтація або вік), не через відсутність розуміння, що такі ознаки стали сьогодні в суспільстві особливо важливими, порівняно з тими, що були під час редагування статті 14 ЄКПЛ, а тому, що таке включення з правової точки зору не потрібно, оскільки список ознак є незавершеним”.

5. Ряд недоліків підготовленого проекту змін до Розділу II Конституції України можна пояснити тим, що Робоча група була уповноважена працювати лише над цим Розділом, не виходячи на Преамбулу, Загальні засади та ін. Оскільки всі положення в Конституції мають бути викладені системно від Преамбули до Перехідних положень, то виявилось, що ряд пропозицій проекту Розділу II можуть бути реалізовані при внесенні системних змін до інших розділів Конституції, які потребують затвердження всеукраїнським референдумом, що сьогодні, з відомих причин, неприйнятно.

Уже зараз зрозуміло, що запропонований проект змін до Розділу II Конституції України не в усьому буде узгоджений з Розділом I “Загальні засади”, викладеним у Конституції не системно (спочатку вирішується питання держави, потім прав людини, далі знову повертаємося до держави, згодом знову згадуємо людину), декларативно (особливо там, де йдеться про поділ влади, громадянство, гарантії місцевого самоврядування, верховенство права, яке в чинному Розділі II зведено до верховенства закону над Конституцією).

Відсутність єдиної концепції змін до Конституції зумовило те, що навіть там, де робочі групи Конституційної Комісії могли пропонувати зміни до Основного Закону – вони робили це не завжди узгоджено.

Так, наприклад, Робоча група з питань прав людини закріпила у своєму проекті “право людини на справедливий суд”, а **Робоча група з питань правосуддя (не реагуючи на заперечення Робочої групи з питань прав людини) у своєму проекті право людини на справедливий суд свідомо обмежила лише правом людини звернутися до суду (так закріплено в**

чинній Конституції), ігноруючи численну критику цього положення в чинній Конституції України з боку міжнародних експертів і установ.

Закріплене в проекті змін до Розділу II Конституції України право звернення громадян до Конституційного Суду України (ст.54 проекту) фактично нівельоване у проекті Робочої групи по судочинству (а згодом у проекті Закону України “Про внесення змін до Конституції України (щодо судочинства)” Президента України), який вимагає (ст.151-1), щоб особа, “яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України” зверталася до Конституційного Суду України, лише після того, як “всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпані”. Це не тільки ставить певні органи, на які Конституція покладає захист прав людини, над судом і його остаточним рішенням, але й нівелює саме право звернення до Конституційного Суду України як таке. Суд може визнати звернення неприйнятним через те, що особа не звернулася перед тим, як подати заяву до Конституційного Суду, до Президента, щоб той призупинив дію правового акта, який суперечить Конституції і передав справу до суду для остаточного вирішення; до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який згідно із законодавством “має захищати законні права окремих громадян і суспільства в цілому щодо забезпечення верховенства права і справедливості” і т.ін.

Формування положень ст.151-1 Конституції, які обумовлюють право на звернення до Конституційного Суду лише “після вичерпання всіх інших національних засобів національного захисту” (до того ж вони, “всі інші”, законодавчо невизначені), відносить таке право до ще однієї декларації.

Конституційні права і свободи людини слід розглядати як мінімальний перелік основоположних можливостей людини, за забезпечення яких мають відповідати держава і її органи, державні посадовці, усі суб’єкти демократичного (громадянського) суспільства. Оскільки, як показує практика, переважна більшість порушень у сфері прав людини могли б бути упереджені за умов вжиття належних попередніх заходів державних органів і посадових осіб, а чинна Конституція визначає лише їх політичну відповідальність, необхідно передбачити в Конституції адміністративну і кримінальну відповідальність за бездіяльність чи діяльність з порушенням Конституції і законів відповідних суб’єктів.

Конституція має зняти перепони для громадськості в контролі за реалізацією і за несення відповідальності за негативні наслідки реалізації

прав і свобод людини аж до права звернення в судові установи з заявою на протиправну діяльність у цій сфері державних установ і їх посадовців. Державні посадовці, з вини яких сталося порушення конституційних прав і свобод, мають нести адміністративну відповідальність (аж до заборони на певний період працювати в державних органах і установах) чи кримінальну відповідальність у відповідності з законодавством.

З метою розширення можливостей впливу на дотримання прав і свобод у Конституції слід надати основним його структурним ланкам (наприклад, найбільш представницьким об'єднанням профспілок) права: законодавчої ініціативи, конституційного подання до Конституційного Суду України щодо відповідності Конституції нормам законодавства, представництва інтересів застрахованих осіб в управлінні Фондами загальнообов'язкового державного страхування, право доступу організацій громадянського суспільства до офіційних документів та іншої інформації про діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, інших суб'єктів владних повноважень та ін.

Конституція має закріпити міжнародно-правові стандарти (зокрема, стандарти Ради Європи) в частині можливостей впливу українського суспільства на досягнення безперешкодної реалізації прав і свобод людини.

Під час закріплення прав і свобод людини (особливо, політичних у частині допустимих обмежень, економічних, соціальних, культурних, екологічних) у Конституції мають бути визначені позитивні зобов'язання держави щодо забезпечення кожного з таких прав. Крім того, у розділах III-XV чинної Конституції України слід більш чітко та конкретно визначити функціональні обов'язки відповідних державних органів і місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, інших суб'єктів владних повноважень стосовно забезпечення та захисту прав людини і громадянина.

Аналіз підготовленого Робочою групою проекту внесення змін до Розділу II Конституції України показує, що зроблено суттєвий крок до наближення конституційних положень до міжнародних стандартів. Разом з тим, підтверджується справедливості позиції Робочої групи щодо громадського обговорення проекту по регіонах і в ЗМІ, продовження експертного обговорення складних положень проекту (ті, які пройшли таке обговорення після підготовки проекту, дозволили внести зміни до запропонованого права на освіту). Сьогодні йде обговорення правомірності включення до Конституції посилання на мораль як на критерій обмежень прав людини.

Підгрупа Робочої групи з питань права людини на зброю розробила законопроект на належне дотримання відповідного положення статті Конституції.

Продовжується обговорення на круглих столах і міжнародних конференціях за участі окремих членів Робочої групи інших складних (а деяких і неоднозначних) положень проекту (питання поваги гідності людини і її засадничих основ для всіх інших прав людини, дискримінації щодо прав іноземців і можливостей їх наближення до прав громадян, обмежень прав людини у зв'язку з терористичними актами, анонімності в мережах Інтернет, прав і свобод у сфері релігії, колективних прав корінних народів і національних меншин, користування майном і умов позбавлення власності, гарантій інвесторам, необхідності внесення прогресивних змін до права на підприємницьку діяльність, ототожнення рівноправності чоловіка і жінки в усіх сферах їх життєдіяльності (чинна Конституція у ст.24 дає перелік таких сфер, який об'єктивно не може бути повним), питання визначення шлюбу (в чинній Конституції йдеться про шлюб як вільну згоду жінки та чоловіка, без зазначення їх віку, в проекті йдеться про гарантії шлюбу законом, а за цим і визначення шлюбу віднесено до закону). Продовжуються дискусії юридичної громадськості з питань розширення наявних конституційних прав, додавши до них: право на доступ до публічної інформації, право на належне врядування, право на демократичне повстання, право на політичний страйк всіх, у т.ч. і в армії, поліції, судах і т.п., право вільно чинити власною долею та ін.).

Очевидно, що такі обговорення і дискусії слід продовжити, як у ЗМІ, так і по регіонах, що заплановані Робочою групою. Стосовно деяких положень щодо прав людини, передбачених у проекті, і таких, що додатково пропонується включити до Конституції, бажано провести експертні обговорення із залученням міжнародних фахівців, а перед остаточною підготовкою змін і доповнень – звернутися до фахівців Венеціанської комісії з метою одержання її висновку.

Більше як півтора року результати завершених напрацювань Робочої групи з питань прав людини не розглядалися Конституційною Комісією. Залишається надія, що цей факт не є показником ставлення Комісії і Президента, який її створив, до прав і свобод людини і громадянина.

4.2. Нормативні акти, законопроекти, рішення КСУ*

Угода про врегулювання кризи в Україні (21 лютого 2014р.)¹

Стурбовані трагічними випадками втрати життів в Україні,
Прагнучи негайно припинити кровопролиття,
Рішуче налаштовані прокласти шлях до політичного врегулювання кризи,
Ми, сторони, що нижче підписалися, домовилися про таке:

1. Протягом 48 годин після підписання цієї Угоди буде прийнято, підписано та оприлюднено спеціальний закон, який відновить дію Конституції України 2004р. зі змінами, внесеними до цього часу. Підписанти заявляють про намір створити коаліцію та сформувати Уряд національної єдності протягом 10 днів після цього.

2. Конституційна реформа, що врівноважуватиме повноваження Президента, Уряду та парламенту, буде розпочата негайно та завершена у вересні 2014р.

3. Президентські вибори будуть проведені одразу після прийняття нової Конституції України, але не пізніше грудня 2014р. Буде прийнято нове виборче законодавство, а також сформовано новий склад Центральної виборчої комісії на пропорційній основі відповідно до правил ОБСЄ і Венеціанської комісії.

4. Розслідування нещодавніх актів насильства буде проведено під спільним моніторингом влади, опозиції та Ради Європи.

5. Влада не запроваджуватиме надзвичайний стан. Влада й опозиція утримаються від застосування силових заходів.

Верховна Рада України прийме третій закон про звільнення від відповідальності, який поширюватиметься на ті ж правопорушення, що й закон від 17 лютого 2014р.

Обидві сторони докладатимуть серйозних зусиль для нормалізації життя у містах і селах шляхом звільнення адміністративних та громадських будівель і розблокування вулиць, скверів і площ.

Незаконна зброя має бути здана в органи Міністерства внутрішніх справ України протягом 24 годин з моменту набрання чинності вищезгаданим спеціальним законом (п.1 цієї Угоди).

Після зазначеного періоду всі випадки незаконного носіння та зберігання зброї підпадатимуть під чинне законодавство України. Сили опозиції та влади відійдуть від позицій протистояння. Влада використовуватиме сили правопорядку винятково для фізичного захисту будинків органів влади.

¹ Підписано Угоду про врегулювання кризи в Україні. – Сайт Харківської ОДА, 21 лютого 2014р., <http://kharkivoda.gov.ua/news/69775?sv>.

* Усі закони та законопроекти, наведені в цьому підрозділі, взяті з офіційного сайту Верховної Ради України – www.rada.gov.ua, а рішення КСУ – з сайту КСУ – www.ccu.gov.ua.

6. Міністри закордонних справ Франції, Німеччини, Польщі та Спеціальний представник Президента Російської Федерації закликають до негайного припинення всіх видів насильства та протистояння.

м. Київ, 21 лютого 2014р.

Від влади: Президент України Віктор Янукович

Від опозиції: лідер партії “УДАР” Віталій Кличко, лідер ВО “Батьківщина” Арсеній Яценюк, лідер ВО “Свобода” Олег Тягнибок

Засвідчили:

Від Європейського Союзу: Федеральний міністр закордонних справ Федеративної Республіки Німеччина Франк-Вальтер Штайнмаєр, Міністр закордонних справ Республіки Польща Радослав Сікорський та керівник Департаменту континентальної Європи Міністерства закордонних справ Французької Республіки Ерік Фурн’є

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про відновлення дії окремих положень Конституції України

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, №11, ст.143)

Верховна Рада України постановляє:

Стаття 1. Відновити дію окремих положень Конституції України з такими змінами, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року №2222-IV, від 1 лютого 2011 року №2952-VI, від 19 вересня 2013 року №586-VII:

1) статті 76, 78, 81-83, 85, 87, 89, 90, 93, 98, 112-115 викласти в такій редакції:

“**Стаття 76.** Конституційний склад Верховної Ради України – чотириста п’ятдесят народних депутатів України, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п’ять років.

Народним депутатом України може бути обрано громадянина України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п’яти років.

Не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку.

Повноваження народних депутатів України визначаються Конституцією та законами України.

Строк повноважень Верховної Ради України становить п’ять років”;

“**Стаття 78.** Народні депутати України здійснюють свої повноваження на постійній основі.

Народні депутати України не можуть мати іншого представницького мандата, бути на державній службі, обіймати інші оплачувані посади, займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності встановлюються законом.

У разі виникнення обставин, що порушують вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, народний депутат України у двадцятиденний строк з дня виникнення таких обставин припиняє таку діяльність або подає особисту заяву про складення повноважень народного депутата України”;

“**Стаття 81.** Повноваження народних депутатів України припиняються одночасно з припиненням повноважень Верховної Ради України.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково у разі:

- 1) складення повноважень за його особистою заявою;
- 2) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;
- 3) визнання його судом недієздатним або безвісно відсутнім;
- 4) припинення його громадянства або його виїзду на постійне проживання за межі України;
- 5) якщо протягом двадцяти днів з дня виникнення обставин, які призводять до порушення вимог щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, ці обставини ним не усунуто;

6) невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу народного депутата України із складу такої фракції;

7) його смерті.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково також у разі дострокового припинення відповідно до Конституції України повноважень Верховної Ради України – в день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата України у випадках, передбачених пунктами 1, 4 частини другої цієї статті, приймається Верховною Радою України, а у випадку, передбаченому пунктом 5 частини другої цієї статті, – судом.

У разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо народного депутата України, визнання народного депутата України недієздатним або безвісно відсутнім його повноваження припиняються з дня набрання законної сили рішенням суду, а в разі смерті народного депутата України – з дня смерті, засвідченої свідоцтвом про смерть.

У разі невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу народного депутата України із складу такої фракції його повноваження припиняються достроково на підставі закону за рішенням вищого керівного органу відповідної політичної партії (виборчого блоку політичних партій) з дня прийняття такого рішення.

Стаття 82. Верховна Рада України працює сесійно.

Верховна Рада України є повноважною за умови обрання не менш як двох третин від її конституційного складу.

Верховна Рада України збирається на першу сесію не пізніше ніж на тридцятий день після офіційного оголошення результатів виборів.

Перше засідання новообраної Верховної Ради України відкриває найстарший за віком народний депутат України.

- 7) призначення виборів Президента України у строки, передбачені цією Конституцією;
- 8) заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України;

9) оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, схвалення рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України;

10) усунення Президента України з поста в порядку особливої процедури (імпичменту), встановленому статтею 111 цієї Конституції;

11) розгляд і прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України;

12) призначення за поданням Президента України Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України, призначення за поданням Прем'єр-міністра України інших членів Кабінету Міністрів України, Голови Анти-монопольного комітету України, Голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Голови Фонду державного майна України, звільнення зазначених осіб з посад, вирішення питання про відставку Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України;

12¹) призначення на посаду та звільнення з посади за поданням Президента України Голови Служби безпеки України;

13) здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до цієї Конституції та закону;

14) затвердження рішень про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України, здійснення контролю за їх використанням;

15) прийняття Регламенту Верховної Ради України;

16) призначення на посади та звільнення з посад Голови та інших членів Рахункової палати;

17) призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; заслуховування його щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні;

18) призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України за поданням Президента України;

19) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Ради Національного банку України;

20) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;

21) призначення на посади та звільнення з посад членів Центральної виборчої комісії за поданням Президента України;

22) затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Служби безпеки України, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ України;

23) схвалення рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів Збройних Сил України до іншої держави чи про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України;

- 24) встановлення державних символів України;
 - 25) надання згоди на призначення на посаду та звільнення з посади Президентом України Генерального прокурора України; висловлення недовіри Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади;
 - 26) призначення на посади та звільнення з посад третини складу Конституційного Суду України;
 - 27) обрання суддів безстроково;
 - 28) дострокове припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим за наявності висновку Конституційного Суду України про порушення нею Конституції України або законів України; призначення позачергових виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим;
 - 29) утворення і ліквідація районів, встановлення і зміна меж районів і міст, віднесення населених пунктів до категорії міст, найменування і перейменування населених пунктів і районів;
 - 30) призначення чергових та позачергових виборів до органів місцевого самоврядування;
 - 31) затвердження протягом двох днів з моменту звернення Президента України указів про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації;
 - 32) надання законом згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України;
 - 33) здійснення парламентського контролю у межах, визначених цією Конституцією та законом;
 - 34) прийняття рішення про направлення запиту до Президента України на вимогу народного депутата України, групи народних депутатів України чи комітету Верховної Ради України, попередньо підтриману не менш як однією третьиною від конституційного складу Верховної Ради України;
 - 35) призначення на посаду та звільнення з посади керівника апарату Верховної Ради України; затвердження кошторису Верховної Ради України та структури її апарату;
 - 36) затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, визначення правових засад вилучення об'єктів права приватної власності;
 - 37) затвердження законом Конституції Автономної Республіки Крим, змін до неї.
- Верховна Рада України здійснює також інші повноваження, які відповідно до Конституції України віднесені до її відання”;

“**Стаття 87.** Верховна Рада України за пропозицією Президента України або не менш як однієї третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України.

Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України не може розглядатися Верховною Радою України більше одного разу протягом однієї чергової сесії, а також протягом року після схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України або протягом останньої сесії Верховної Ради України”;

“**Стаття 89.** Верховна Рада України для здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до її повноважень, виконання контрольних

функцій відповідно до Конституції України створює з числа народних депутатів України комітети Верховної Ради України та обирає голів, перших заступників, заступників голів та секретарів цих комітетів.

Верховна Рада України у межах своїх повноважень може створювати тимчасові спеціальні комісії для підготовки і попереднього розгляду питань.

Верховна Рада України для проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес, утворює тимчасові слідчі комісії, якщо за це проголосувала не менш як одна третина від конституційного складу Верховної Ради України.

Висновки і пропозиції тимчасових слідчих комісій не є вирішальними для слідства і суду.

Організація і порядок діяльності комітетів Верховної Ради України, її тимчасових спеціальних і тимчасових слідчих комісій встановлюються законом.

Стаття 90. Повноваження Верховної Ради України припиняються у день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо:

- 1) протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій відповідно до статті 83 цієї Конституції;
- 2) протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів України не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів України;
- 3) протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися.

Рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України приймається Президентом України після консультацій з Головою Верховної Ради України, його заступниками та головами депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Повноваження Верховної Ради України, що обрана на позачергових виборах, проведених після дострокового припинення Президентом України повноважень Верховної Ради України попереднього скликання, не можуть бути припинені протягом одного року з дня її обрання.

Повноваження Верховної Ради України не можуть бути достроково припинені Президентом України в останні шість місяців строку повноважень Верховної Ради України або Президента України”;

“**Стаття 93.** Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить Президентові України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України.

Законопроекти, визначені Президентом України як невідкладні, розглядаються Верховною Радою України позачергово”;

“**Стаття 98.** Контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використання здійснює Рахункова палата.

Організація, повноваження і порядок діяльності Рахункової палати визначаються законом”;

“**Стаття 112.** У разі дострокового припинення повноважень Президента України відповідно до статей 108, 109, 110, 111 цієї Конституції виконання обов'язків Президента України на період до обрання і вступу на пост нового Президента України покладається

на Голову Верховної Ради України. Голова Верховної Ради України в період виконання ним обов'язків Президента України не може здійснювати повноваження, передбачені пунктами 2, 6-8, 10-13, 22, 24, 25, 27, 28 статті 106 Конституції України”;

Стаття 113. Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади.

Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених цією Конституцією.

Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується цією Конституцією та законами України, а також указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України.

Стаття 114. До складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр, віце-прем'єр-міністри, міністри.

Прем'єр-міністр України призначається Верховною Радою України за поданням Президента України.

Кандидатуру для призначення на посаду Прем'єр-міністра України вносить Президент України за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, або депутатської фракції, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Міністр оборони України, Міністр закордонних справ України призначаються Верховною Радою України за поданням Президента України, інші члени Кабінету Міністрів України призначаються Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України.

Прем'єр-міністр України керує роботою Кабінету Міністрів України, спрямовує її на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України.

Стаття 115. Кабінет Міністрів України складає повноваження перед новообраною Верховною Радою України.

Прем'єр-міністр України, інші члени Кабінету Міністрів України мають право заявити Верховній Раді України про свою відставку.

Відставка Прем'єр-міністра України, прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України мають наслідком відставку всього складу Кабінету Міністрів України. У цих випадках Верховна Рада України здійснює формування нового складу Кабінету Міністрів України у строки і в порядку, що визначені цією Конституцією.

Кабінет Міністрів України, який склав повноваження перед новообраною Верховною Радою України або відставку якого прийнято Верховною Радою України, продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України”;

2) частину першу статті 77 викласти в такій редакції:

“Чергові вибори до Верховної Ради України відбуваються в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень Верховної Ради України”;

3) у статті 88:

а) частину першу викласти в такій редакції:

“Верховна Рада України обирає із свого складу Голову Верховної Ради України, Першого заступника і заступника Голови Верховної Ради України та відкликає їх з цих посад”;

б) пункт 2 частини другої викласти в такій редакції:

“2) організовує роботу Верховної Ради України, координує діяльність її органів”;

в) частину третю викласти в такій редакції:

“Голова Верховної Ради України здійснює повноваження, передбачені цією Конституцією, у порядку, встановленому Регламентом Верховної Ради України”;

4) частину четверту статті 94 викласти в такій редакції:

“Якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу, Президент України зобов'язаний його підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів. У разі якщо Президент України не підписав такий закон, він невідкладно офіційно оприлюднюється Головою Верховної Ради України і опубліковується за його підписом”;

5) частину п'яту статті 103 викласти в такій редакції:

“Чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю березня п'ятого року повноважень Президента України. У разі дострокового припинення повноважень Президента України вибори Президента України проводяться в період дев'яноста днів з дня припинення повноважень”;

6) у статті 106:

а) пункти 8-16, 19, 22 і 30 частини першої викласти в такій редакції:

“8) припиняє повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених цією Конституцією;

9) вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після одержання такої пропозиції;

10) вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України;

11) призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора України;

12) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Ради Національного банку України;

13) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;

14) вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України;

15) зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності цій Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності;

16) скасовує акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим”;

“19) вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань”;

“22) призначає на посади та звільняє з посад третину складу Конституційного Суду України”;

“30) має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України”;

б) частину четверту викласти в такій редакції:

“Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21, 23 цієї статті, скріплюються підписами Прем’єр-міністра України і міністра, відповідального за акт та його виконання”;

7) у статті 116:

а) доповнити пунктами 9¹ і 9² такого змісту:

“9¹) утворює, реорганізовує та ліквідує відповідно до закону міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади;

9²) призначає на посади та звільняє з посад за поданням Прем’єр-міністра України керівників центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України”;

б) пункт 10 викласти в такій редакції:

“10) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією та законами України”;

8) частину першу статті 120 викласти в такій редакції:

“Члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та місцевих органів виконавчої влади не мають права суміщати свою службову діяльність з іншою роботою (крім викладацької, наукової та творчої роботи у позаробочий час), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку”;

9) статтю 121 доповнити пунктом 5 такого змісту:

“5) нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами”;

10) частину першу статті 122 викласти в такій редакції:

“Прокуратуру України очолює Генеральний прокурор України, який призначається на посаду та звільняється з посади за згодою Верховної Ради України Президентом України. Верховна Рада України може висловити недовіру Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставки з посади”;

11) у статті 136:

а) частину першу викласти в такій редакції:

“**Стаття 136.** Представницьким органом Автономної Республіки Крим є Верховна Рада Автономної Республіки Крим, депутати якої обираються на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Строк повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати якої обрані на чергових виборах, становить п’ять років. Припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим має наслідком припинення повноважень її депутатів”;

б) після частини першої доповнити новою частиною такого змісту:

“Чергові вибори до Верховної Ради Автономної Республіки Крим відбуваються в останню неділю жовтня п’ятого року повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обраної на чергових виборах”.

У зв’язку з цим частини другу-п’яту вважати відповідно частинами третьою-шостою;

12) у статті 141:

а) частини першу та другу викласти в такій редакції:

“**Стаття 141.** До складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради входять депутати, які обираються жителями села, селища, міста, району, області на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Строк повноважень сільської, селищної, міської, районної, обласної ради, депутати якої обрані на чергових виборах, становить п’ять років. Припинення повноважень сільської, селищної, міської, районної, обласної ради має наслідком припинення повноважень депутатів відповідної ради.

Територіальні громади на основі загального, рівного, прямого виборчого права обирають шляхом таємного голосування відповідно сільського, селищного, міського голову, який очолює виконавчий орган ради та головує на її засіданнях. Строк повноважень сільського, селищного, міського голови, обраного на чергових виборах, становить п’ять років”;

б) після частини другої доповнити новою частиною такого змісту:

“Чергові вибори сільських, селищних, міських, районних, обласних рад, сільських, селищних, міських голів відбуваються в останню неділю жовтня п’ятого року повноважень відповідної ради чи відповідного голови, обраних на чергових виборах”.

У зв’язку з цим частини третю та четверту вважати відповідно частинами четвертою та п’ятою.

Стаття 2. Закони та інші нормативні акти є чинними у частині, що не суперечить Конституції України, прийнятій на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року №2222-IV, від 1 лютого 2011 року №2952-VI, від 19 вересня 2013 року №586-VII.

Стаття 3. Верховна Рада України сьомого скликання, обрана на чергових виборах у жовтні 2012 року, здійснює повноваження, передбачені положеннями Конституції України, прийнятої на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року №2222-IV, від 1 лютого 2011 року №2952-VI, від 19 вересня 2013 року №586-VII, до набуття повноважень Верховною Радою України, обраною на чергових виборах в останню неділю жовтня 2017 року.

Стаття 4. Коаліція депутатських фракцій формується у Верховній Раді України сьомого скликання протягом десяти днів з дня, наступного за днем набрання чинності цим Законом, з урахуванням Рішення Конституційного Суду України №11-рп/2010 від 6 квітня 2010 року у справі за конституційним поданням 68 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту Верховної Ради України.

Стаття 5. Органам державної влади та органам місцевого самоврядування привести свої нормативно-правові акти у відповідність із положеннями Конституції України, дія яких відновлюється цим Законом.

Стаття 6. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

Виконуючий обов’язки Президента України,
Голова Верховної Ради України
м.Київ, 21 лютого 2014 року
№742-VII

О.ТУРЧИНОВ

ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Про текст Конституції України в редакції 28 червня 1996 року,
із змінами і доповненнями, внесеними законами України
від 8 грудня 2004 року №2222-IV, від 1 лютого 2011 року №2952-VI,
від 19 вересня 2013 року №586-VII

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, №11, ст.151)

Виходячи з того, що Конституція України є актом установчої влади Українського народу, враховуючи наявні у парламенту виключні повноваження вносити зміни до Конституції України як елемент установчої влади,

успіваючи, що такі установчі повноваження Верховної Ради України беззаперечно унеможливають здійснення іншими органами державної влади чи їх посадовими особами будь-яких дій стосовно зміни конституційних норм,

зважаючи на те, що Конституційний Суд України у пункті 3 резолютивної частини Рішення від 30 вересня 2010 року №20-рп/2010 у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції України поклав на органи державної влади обов'язок щодо невідкладного виконання цього Рішення, і таке виконання зумовлює внесення змін до Конституції України за процедурою, визначеною розділом XIII Конституції України,

враховуючи, що дотримання встановленої Конституцією України процедури внесення змін до Конституції України, визначеної розділом XIII Конституції України, є однією з базових умов легітимності конституційного правопорядку в Україні,

підтверджуючи, що на момент прийняття Конституційним Судом України Рішення від 30 вересня 2010 року №20-рп/2010 у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції України положення Закону України "Про внесення змін до Конституції України" від 8 грудня 2004 року №2222-IV стали невід'ємною складовою Конституції України, а сам закон вичерпав свою функцію, що встановлено Ухвалою Конституційного Суду України від 5 лютого 2008 року №6-у/2008 про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 102 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про внесення змін до Конституції України", Закону України "Про внесення зміни до розділу IV "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про Конституційний Суд України", яка є остаточною в силу положень статті 50 Закону України "Про Конституційний Суд України",

керуючись положеннями статей 147-153 Конституції України, які не надають Конституційному Суду України повноважень перевіряти на конституційність окремі частини чи положення Конституції України, а так само вносити зміни до Основного Закону України,

зважаючи на висновки Європейської Комісії "За демократію через право" (Висновок "Про конституційну ситуацію в Україні" від 20 грудня 2010 року (далі – Висновок) про те, що: відновлення – за Рішенням Конституційного Суду України – чинності тексту Конституції України 1996 року "шляхом визнання неконституційним Закону України "Про внесення змін до Конституції України" від 8 грудня 2004 року №2222-IV" "порушило питання легітимності діючих інститутів державної влади, оскільки президента та

парламент було обрано на основі конституційних положень, які надалі було визнано такими, що втратили чинність", а також – що "унаслідок цього Рішення Конституційного Суду України Президент України набув набагато більше повноважень, ніж це було відомо виборцям на момент його обрання" та що відтоді "діяльність головних органів державної влади базується на нормах, змінених Судом, а не нормах, змінених Верховною Радою України як демократично легітимним органом" (пункт 70 Висновку),

маючи на меті відновити легітимність конституційного правопорядку в Україні як єдиний уповноважений на таку дію орган, Верховна Рада України **постановляє:**

1. Визнати такими, що є чинними на території України положення Конституції України, прийнятої на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року №2222-IV, від 1 лютого 2011 року №2952-VI, від 19 вересня 2013 року №586-VII.

2. Закони та інші нормативно-правові акти є чинними в частині, що не суперечить положенням Конституції України, прийнятої на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року №2222-IV, від 1 лютого 2011 року №2952-VI, від 19 вересня 2013 року №586-VII, і мають бути невідкладно приведені у відповідність до вищезазначеної редакції Конституції України.

3. Верховна Рада України сьомого скликання, обрана на чергових виборах 28 жовтня 2012 року, здійснює повноваження, передбачені положеннями Конституції України, прийнятої на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року №2222-IV, від 1 лютого 2011 року №2952-VI, від 19 вересня 2013 року №586-VII, до набуття повноважень Верховною Радою України, обраною на чергових виборах в останню неділю жовтня 2017 року.

4. Коаліція депутатських фракцій формується у Верховній Раді України сьомого скликання протягом одного місяця з дня, наступного за днем набрання чинності цією Постановою з урахуванням Рішення Конституційного Суду України №11-рп/2010 від 6 квітня 2010 року у справі за конституційним поданням 68 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту Верховної Ради України.

5. Опублікувати цю Постанову, а також текст Конституції України, прийнятої на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року №2222-IV, від 1 лютого 2011 року №2952-VI, від 19 вересня 2013 року №586-VII, у газеті "Голос України" та у Відомостях Верховної Ради України.

6. Ця Постанова набирає чинності з дня її прийняття.

7. Ця Постанова втрачає чинність з моменту набрання чинності Законом України "Про відновлення дії окремих положень Конституції України" від 21 лютого 2014 року №742-VII.

Голова Верховної Ради України
м.Київ, 22 лютого 2014 року
№750-VII

О.ТУРЧИНОВ

ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, №11, ст.158)

Враховуючи, що Президент України В. Янукович самоусунувся від виконання конституційних повноважень, що загрожує керованості держави, територіальній цілісності і суверенітету України, масовому порушенню прав і свобод громадян, виходячи з обставин крайньої необхідності, виражаючи суверенну волю Українського народу, Верховна Рада України **постановляє**:

1. Встановити, що Президент України В.Янукович у неконституційний спосіб самоусунувся від здійснення конституційних повноважень та є таким, що не виконує свої обов'язки.

2. Відповідно до пункту 7 частини першої статті 85 Конституції України призначити позачергові вибори Президента України на 25 травня 2014 року.

3. Ця Постанова набирає чинності з моменту її прийняття.

Голова Верховної Ради України
м.Київ, 22 лютого 2014 року
№757-VII

О.ТУРЧИНОВ

ЗАКОН УКРАЇНИ Про очищення влади

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 44, ст.2041)

Цей Закон визначає правові та організаційні засади проведення очищення влади (люстрації) для захисту та утвердження демократичних цінностей, верховенства права та прав людини в Україні.

Стаття 1. Основні засади очищення влади

1. Очищення влади (люстрація) – це встановлена цим Законом або рішенням суду заборона окремим фізичним особам обіймати певні посади (перебувати на службі) (далі – посади) (крім виборних посад) в органах державної влади та органах місцевого самоврядування.

2. Очищення влади (люстрація) здійснюється з метою недопущення до участі в управлінні державними справами осіб, які своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю здійснювали заходи (та/або сприяли їх здійсненню), спрямовані на узурпацію влади Президентом України Віктором Януковичем, підрив основ національної безпеки і оборони України або протиправне порушення прав і свобод людини, і ґрунтується на принципах:

верховенства права та законності;
відкритості, прозорості та публічності;
презумпції невинуватості;
індивідуальної відповідальності;
гарантування права на захист.

3. Протягом десяти років з дня набрання чинності цим Законом посади, щодо яких здійснюється очищення влади (люстрація), не можуть обіймати особи, зазначені у частинах першій, другій, четвертій та восьмій статті 3 цього Закону, а також особи, які не подали у строк, визначений цим Законом, заяви, передбачені частиною першою статті 4 цього Закону.

4. Особи, зазначені у частинах третій, п'ятій-сьомій статті 3 цього Закону, не можуть обіймати посади, щодо яких здійснюється очищення влади (люстрація), протягом п'яти років з дня набрання чинності відповідним рішенням суду.

5. Заборона, передбачена частиною третьою або четвертою цієї статті, може застосовуватися до особи лише один раз.

6. Застосування до особи заборони, передбаченої частиною третьою цієї статті, не є підставою для відмови від застосування заборони, передбаченої частиною четвертою цієї статті, за наявності підстав та у порядку, що визначені цим Законом.

7. Заборона, передбачена частинами третьою та четвертою цієї статті, не застосовується до осіб, зазначених у частинах другій-четвертій статті 3 цього Закону, які визнані учасниками бойових дій під час проведення антитерористичної операції на сході України у встановленому законодавством порядку.

8. Заборона, передбачена частиною третьою або четвертою цієї статті, не застосовується до осіб вищого офіцерського складу, які обіймали або обіймають посади в Міністерстві оборони України, Збройних Силах України, Державній прикордонній службі України, Національній гвардії України та інших утворених відповідно до законів військових формуваннях, якщо це обумовлено необхідністю забезпечення обороноздатності держави та за умови задоволення відповідного клопотання у порядку, визначеному цим Законом.

Міністр оборони України, Голова Державної прикордонної служби України, командувач Національної гвардії України, керівники інших військових формувань мають право вносити за погодженням з Комітетом Верховної Ради України з питань національної безпеки і оборони мотивоване клопотання до Президента України щодо незастосування до осіб, зазначених в абзаці першому цієї частини, заборони обіймати посади, щодо яких здійснюються заходи з очищення влади (люстрації).

Клопотання, передбачене абзацом другим цієї частини, може також бути внесене стосовно осіб вищого офіцерського складу, які були звільнені з займаних посад в Міністерстві оборони України, Збройних Силах України, Державній прикордонній службі України, Національній гвардії України та інших утворених відповідно до законів військових формуваннях, щодо яких було застосовано заборони, визначені частинами третьою або четвертою цієї статті.

За результатами розгляду відповідного клопотання Президент України приймає рішення. У разі задоволення відповідного клопотання особа вважається такою, щодо якої не застосовано заборони, визначені частиною третьою або четвертою цієї статті.

{Статтю 1 доповнено новою частиною восьмою згідно із Законом №132-VIII від 27.01.2015}

9. Рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень при виконанні цього Закону оскаржуються в судовому порядку.

Стаття 2. Посади, щодо яких здійснюються заходи з очищення влади (люстрації)

1. Заходи з очищення влади (люстрації) здійснюються щодо:

1) Прем'єр-міністра України, Першого віце-прем'єр-міністра України, віце-прем'єр-міністра України, а також міністра, керівників центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, Голови Національного банку України, Голови Антимонопольного комітету України, Голови Фонду державного майна України, Голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України, їх перших заступників, заступників;

2) Генерального прокурора, Голови Служби безпеки України, Голови Служби зовнішньої розвідки України, начальника Управління державної охорони України, керівника центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову та/або митну політику, керівника податкової міліції, керівника центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, їх перших заступників, заступників;

{Пункт 2 статті 2 із змінами, внесеними згідно із Законом №1798-VIII від 21.12.2016}

3) військових посадових осіб Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів військових формувань, крім військовослужбовців строкової військової служби та військовослужбовців служби за призовом під час мобілізації;

4) членів Вищої ради правосуддя, членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, суддів, Голови Державної судової адміністрації України, його першого заступника, заступника;

{Пункт 4 статті 2 із змінами, внесеними згідно із Законом №1798-VIII від 21.12.2016}

5) Глави Адміністрації Президента України, Керівника Державного управління справами, Керівника Секретаріату Кабінету Міністрів України, Урядового уповноваженого з питань антикорупційної політики, їх перших заступників, заступників;

6) начальницького складу органів внутрішніх справ, центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову та/або митну політику, податкової міліції, центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту;

7) посадових та службових осіб органів прокуратури України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Управління державної охорони України, Національного банку України;

8) членів Центральної виборчої комісії, Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, голів та членів національних комісій, що здійснюють державне регулювання природних монополій, державне регулювання у сферах зв'язку та інформатизації, ринків цінних паперів і фінансових послуг;

9) керівників державних, у тому числі казенних, підприємств оборонно-промислового комплексу, а також державних підприємств, що належать до сфери управління суб'єкта надання адміністративних послуг;

10) інших посадових та службових осіб (крім виборних посад) органів державної влади, органів місцевого самоврядування;

11) осіб, які претендують на зайняття посад, зазначених у пунктах 1-10 цієї частини.

Стаття 3. Критерії здійснення очищення влади (люстрації)

1. Заборона, передбачена частиною третьою статті 1 цього Закону, застосовується до осіб, які обіймали сукупно не менше одного року посаду (посади) у період з 25 лютого 2010 року по 22 лютого 2014 року:

1) Президента України, Прем'єр-міністра України, Першого віце-прем'єр-міністра України, віце-прем'єр-міністра України;

2) міністра, керівника центрального органу виконавчої влади, який не входить до складу Кабінету Міністрів України, Голови Національного банку України, Голови Антимонопольного комітету України, Голови Фонду державного майна України, Голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України, їх першого заступника, голови або члена національної комісії, що здійснює відповідно державне регулювання природних монополій, державне регулювання у сферах зв'язку та інформатизації, ринків цінних паперів і фінансових послуг;

3) Генерального прокурора України, Голови Служби безпеки України, Голови Служби зовнішньої розвідки України, начальника Управління державної охорони України, керівника центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову та/або митну політику, податкової міліції, їх першого заступника чи заступника, заступника Міністра внутрішніх справ України;

4) Секретаря Ради національної безпеки і оборони України, його першого заступника, заступника;

5) Глави Адміністрації Президента України, Керівника Державного управління справами, Керівника Секретаріату Кабінету Міністрів України, Урядового уповноваженого з питань антикорупційної політики, їх першого заступника, заступника;

6) члена Вищої ради юстиції (крім Голови Верховного Суду України), члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голови Державної судової адміністрації України, його першого заступника, заступника;

7) керівника, заступника керівника самостійного структурного підрозділу центрального органу (апарату) Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Міністерства внутрішніх справ України, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову та/або митну політику, податкової міліції;

8) керівника, заступника керівника територіального (регіонального) органу прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову та/або митну політику, податкової міліції в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі;

9) Голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим, голови обласної, Київської чи Севастопольської міської державної адміністрації, їх перших заступників, заступників, голови районної державної адміністрації, районної в місті Києві державної адміністрації;

10) Начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України, Командувача Сухопутних військ Збройних Сил України, Командувача Повітряних Сил Збройних Сил України, Командувача Військово-Морських Сил Збройних Сил України, їх першого заступника.

2. Заборона, передбачена частиною третьою статті 1 цього Закону, застосовується до осіб, які обіймали посаду (посади) у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року та не були звільнені в цей період з відповідної посади (посад) за власним бажанням:

1) Секретаря Ради національної безпеки і оборони України, Прем'єр-міністра України, Першого віце-прем'єр-міністра України, віце-прем'єр-міністра України, міністра, керівника центрального органу виконавчої влади, який не входить до складу Кабінету Міністрів України, Голови Національного банку України, Голови Антимонопольного комітету України, Голови Фонду державного майна України, Голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Генерального прокурора України, Голови Служби безпеки України, Голови Служби зовнішньої розвідки України, начальника Управління державної охорони України, керівника центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову та/або митну політику, податкової міліції, центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, Глави Адміністрації Президента України, Керівника Державного управління справами, Керівника Секретаріату Кабінету Міністрів України, Урядового уповноваженого з питань антикорупційної політики, їх першого заступника, заступника;

2) члена Вищої ради юстиції (крім Голови Верховного Суду України), члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голови Державної судової адміністрації України, його першого заступника, заступника;

3) керівника, заступника керівника самостійного структурного підрозділу центрального органу (апарату) Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Міністерства внутрішніх справ України, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову та/або митну політику, податкової міліції;

4) керівника, заступника керівника територіального (регіонального) органу прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову та/або митну політику, податкової міліції в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, районах у місті Києві;

5) Голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим, голови обласної, Київської чи Севастопольської міської державної адміністрації, їх перших заступників, заступників, голови районної державної адміністрації, районної в місті Києві державної адміністрації;

6) Начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України, Командувача Сухопутних військ Збройних Сил України, Командувача Повітряних Сил Збройних Сил України, Командувача Військово-Морських Сил Збройних Сил України, їх першого заступника, заступника;

7) голови або члена національної комісії, що здійснює відповідно державне регулювання природних монополій, державне регулювання у сферах зв'язку та інформатизації, ринків цінних паперів і фінансових послуг;

8) керівника державного підприємства, що належить до сфери управління суб'єкта надання адміністративних послуг, яке відповідно до законодавства вчиняє дії, необхідні для надання адміністративних послуг;

9) працівника правоохоронного органу, який брав участь у затриманні осіб, звільнених від кримінальної або адміністративної відповідальності відповідно до Закону України “Про усунення негативних наслідків та недопущення переслідування та покарання осіб з

приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань” від 29 січня 2014 року №737, Закону України “Про недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань, та визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України” від 21 лютого 2014 року №737;

10) працівника правоохоронного органу, який складав та/або своєю дією сприяв складенню рапортів, протоколів про адміністративне правопорушення, повідомлень про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, обвинувальних актів стосовно осіб, звільнених від кримінальної або адміністративної відповідальності відповідно до Закону України “Про усунення негативних наслідків та недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань” від 29 січня 2014 року №737, Закону України “Про недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань, та визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України” від 21 лютого 2014 року №737;

11) слідчого органу досудового розслідування, дізнавача, оперативного працівника, інспектора, який проводив слідчі та оперативні дії стосовно осіб, звільнених від кримінальної або адміністративної відповідальності відповідно до Закону України “Про усунення негативних наслідків та недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань” від 29 січня 2014 року №737, Закону України “Про недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань, та визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України” від 21 лютого 2014 року №737;

12) працівника органу прокуратури, який здійснював процесуальне керівництво, вносив подання, погодження, підтримував клопотання про застосування запобіжних заходів, підтримував державне обвинувачення у суді стосовно осіб, звільнених від кримінальної або адміністративної відповідальності відповідно до Закону України “Про усунення негативних наслідків та недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань” від 29 січня 2014 року №737, Закону України “Про недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань, та визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України” від 21 лютого 2014 року №737;

13) судді, який постановив ухвалу про дозвіл на затримання з метою приводу, про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, ухвалив рішення про притягнення до адміністративної або кримінальної відповідальності осіб, звільнених від кримінальної або адміністративної відповідальності відповідно до Закону України “Про усунення негативних наслідків та недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань” від 29 січня 2014 року №737, Закону України “Про недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань, та визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України” від 21 лютого 2014 року №737.

3. Заборона, передбачена частиною четвертою статті 1 цього Закону, застосовується до суддів, які постановлювали ухвали про дозвіл на затримання з метою приводу, про застосування запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою, ухвалювали обвинувальні вирoki, залишали їх без змін щодо осіб, до яких застосовано повну індивідуальну амністію Законом України “Про внесення змін до Закону України “Про застосування амністії в Україні” щодо повної реабілітації політичних в'язнів” від 27 лютого 2014 року №792, співробітників органів внутрішніх справ, прокуратури та інших правоохоронних органів, які

своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю здійснювали заходи (та/або сприяли їх здійсненню), спрямовані на кримінальне переслідування та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, до яких застосовано повну індивідуальну амністію Законом України “Про внесення змін до Закону України “Про застосування амністії в Україні” щодо повної реабілітації політичних в’язнів” від 27 лютого 2014 року №792.

4. Заборона, передбачена частиною третьою статті 1 цього Закону, застосовується до осіб, які:

1) були обрані і працювали на керівних посадах Комуністичної партії Радянського Союзу, Комуністичної партії України, Комуністичної партії іншої союзної республіки колишнього СРСР починаючи з посади секретаря районного комітету і вище;

2) були обрані і працювали на керівних посадах починаючи з посади секретаря ЦК ЛКСМУ і вище;

3) були штатними працівниками чи негласними агентами в КДБ СРСР, КДБ УРСР, КДБ інших союзних республік колишнього СРСР, Головному розвідувальному управлінні Міністерства оборони СРСР, закінчили вищі навчальні заклади КДБ СРСР (крім технічних спеціальностей).

5. Заборона, передбачена частиною четвертою статті 1 цього Закону, застосовується до посадових та службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування (крім осіб, зазначених у частинах першій-четвертій цієї статті), які, обіймаючи відповідну посаду у період з 25 лютого 2010 року по 22 лютого 2014 року, своїм рішенням, дією чи бездіяльністю, що встановлено рішенням суду щодо них, яке набрало законної сили, здійснювали заходи, спрямовані на узурпацію влади Президентом України Віктором Януковичем, підбив основ національної безпеки, оборони чи територіальної цілісності України, що спричинило порушення прав і свобод людини.

6. Заборона, передбачена частиною четвертою статті 1 цього Закону, застосовується до посадових та службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, в тому числі суддів, співробітників органів внутрішніх справ, прокуратури України та інших правоохоронних органів, які своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю, що встановлено рішенням суду щодо них, яке набрало законної сили, здійснювали заходи, спрямовані на перешкодження реалізації конституційного права громадян України збиратися мирно і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації або спрямовані на завдання шкоди життю, здоров’ю, майну фізичних осіб у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року.

7. Заборона, передбачена частиною четвертою статті 1 цього Закону, застосовується до посадових та службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, в тому числі суддів, співробітників органів внутрішніх справ, прокуратури та інших правоохоронних органів, стосовно яких встановлено рішенням суду, яке набрало законної сили, що вони:

1) співпрацювали із спецслужбами інших держав як таємні інформатори в оперативному отриманні інформації;

2) своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю здійснювали заходи (та/або сприяли їх здійсненню), спрямовані на підбив основ національної безпеки, оборони чи територіальної цілісності України;

3) закликали публічно до порушення територіальної цілісності та суверенітету України;

4) розпалювали міжнародну ворожнечу;

5) своїми протиправними рішеннями, дією чи бездіяльністю призвели до порушення прав людини та основоположних свобод, визнаних рішенням Європейського суду з прав людини.

8. Заборона, передбачена частиною третьою статті 1 цього Закону, застосовується до осіб, перевірка стосовно яких встановила недостовірність відомостей щодо наявності майна (майнових прав), зазначених у поданих ними за попередній рік деклараціях про майно, доходи, витрати і зобов’язання фінансового характеру, складених за формою, що встановлена Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”, та/або невідповідність вартості майна (майнових прав), вказаного (вказаних) в їх деклараціях, набутого (набутих) за час перебування на посадах, визначених пунктами 1-10 частини першої статті 2 цього Закону, доходам, отриманим із законних джерел.

9. Суди загальної юрисдикції при прийнятті рішень у справах та щодо осіб, передбачених частинами п’ятою-сьомою цієї статті, застосовують положення цього Закону та встановлюють заборону, передбачену частиною четвертою статті 1 цього Закону, а також подають відповідне рішення Державній судовій адміністрації України для його надсилання до Міністерства юстиції України та внесення відомостей до Єдиного державного реєстру осіб, щодо яких застосовано положення Закону України “Про очищення влади”.

10. При постановленні вироків у справах та щодо осіб, передбачених частинами п’ятою-сьомою цієї статті, суди призначають заборону, передбачену частиною четвертою статті 1 цього Закону, як основне або додаткове покарання відповідно до положень Кримінального кодексу України. У разі призначення заборони, передбаченої частиною четвертою статті 1 цього Закону, як додаткового покарання строк такої заборони становить п’ять років.

Стаття 4. Заяви посадових або службових осіб

1. Особи, які перебувають на посадах, визначених у пунктах 1-10 частини першої статті 2 цього Закону, подають керівнику або органу, зазначеному у частині четвертій статті 5 цього Закону, власноручно написану заяву, у якій повідомляють про те, що до них застосовуються заборони, визначені частиною третьою або четвертою статті 1 цього Закону, або повідомляють про те, що до них не застосовуються відповідні заборони, та про згоду на проходження перевірки, згоду на оприлюднення відомостей щодо них відповідно до цього Закону (далі – заява).

2. Заява подається не пізніше ніж на десятий день з дня початку проведення перевірки у відповідному органі, на підприємстві згідно з планом проведення перевірок, затвердження якого передбачено пунктом 3 частини другої статті 5 цього Закону.

3. Неподання заяви у строк, передбачений частиною другою цієї статті, є підставою для звільнення особи із займаної посади не пізніш як на третій день після спливу строку на подання заяви та застосування до неї заборони, передбаченої частиною третьою статті 1 цього Закону.

Подання заяви, у якій особа повідомляє про те, що до неї застосовується заборона, зазначена у частині третій або четвертій статті 1 цього Закону, є підставою для звільнення особи із займаної посади не пізніш як на третій день після подання такої заяви та застосування до неї відповідної заборони.

Стаття 5. Проведення перевірки

1. Органом, уповноваженим на забезпечення проведення перевірки, передбаченої цим Законом, є Міністерство юстиції України.

Міністерство юстиції України не пізніше ніж протягом місяця з дня набрання чинності цим Законом утворює дорадчий громадський орган з питань люстрації при Міністерстві юстиції України для забезпечення здійснення громадського контролю за процесом очищення влади (люстрації), до складу якого повинні входити представники засобів масової інформації та представники громадськості.

2. Міністерство юстиції України в місячний строк з дня набрання чинності цим Законом розробляє та подає на затвердження Кабінету Міністрів України:

1) перелік органів, що здійснюють перевірку достовірності відповідних відомостей щодо застосування заборон, передбачених частинами третьою та четвертою статті 1 цього Закону, згідно з їх компетенцією;

2) порядок проведення перевірки, передбаченої цим Законом;

3) план проведення перевірок по кожному органу державної влади та органу місцевого самоврядування, підприємству, в якому працюють особи, зазначені у пунктах 1-10 частини першої статті 2 цього Закону, відповідно до черговості, визначеної частиною шостою цієї статті.

3. Подані Міністерством юстиції України проекти документів, визначених частиною другою цієї статті, затверджуються Кабінетом Міністрів України не пізніше ніж на десятий день після подання Міністерством юстиції України та протягом десяти днів з дня їх затвердження оприлюднюються на офіційному веб-сайті Міністерства юстиції України.

Міністерство юстиції України не пізніше ніж на десятий день з дня затвердження Кабінетом Міністрів України переліку органів, передбаченого пунктом 1 частини другої цієї статті, розміщує на своєму офіційному веб-сайті інформацію про поштову та електронну адреси, контактний номер телефону кожного з органів державної влади, до компетенції яких належить проведення перевірки, а також дорадчого громадського органу з питань люстрації при Міністерстві юстиції України, до яких фізичні та юридичні особи протягом одного місяця з дня початку проходження перевірки можуть подати інформацію про особу, стосовно якої проводиться перевірка, щодо поширення на неї заборон, передбачених цим Законом. Така інформація, подана фізичними та юридичними особами, підлягає розгляду органами державної влади, до компетенції яких належить проведення перевірки.

4. Організація проведення перевірки осіб (крім суддів та осіб, зазначених в абзаці третьому цієї частини) покладається на керівника відповідного органу, до повноважень якого належить звільнення з посади особи, стосовно якої здійснюється перевірка.

{Абзац першої частини четвертої статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законом №1798-VIII від 21.12.2016}

Організація проведення перевірки суддів покладається на голову суду, в якому працює суддя.

{Абзац другої частини четвертої статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законом №1798-VIII від 21.12.2016}

Організація проведення перевірки членів Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Центральної виборчої комісії, Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення покладається на керівника органу, в якому працює особа.

{Абзац третьої частини четвертої статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законом №1798-VIII від 21.12.2016}

5. Перевірці підлягають:

1) достовірність вказаних у заяві відомостей щодо незастосування заборон, передбачених частинами третьою та четвертою статті 1 цього Закону;

2) достовірність відомостей щодо наявності майна (майнових прав) та відповідність вартості майна (майнових прав), вказаного (вказаних) у декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, поданій особою за минулий рік за формою, що встановлена Законом України "Про засади запобігання і протидії корупції" (далі – декларація), набутого (набутих) за час перебування на посадах, визначених у пунктах 1-10 частини першої статті 2 цього Закону, доходам, отриманим із законних джерел.

6. Перевірка здійснюється у такій черговості:

1) Міністра юстиції України, посадових і службових осіб Міністерства юстиції України, керівників, посадових і службових осіб органів, визначених пунктом 1 частини другої цієї статті;

2) керівників органів, визначених пунктами 1-10 частини першої статті 2 цього Закону;

3) заступників керівників органів, визначених пунктами 1-10 частини першої статті 2 цього Закону, керівників їх структурних підрозділів, керівників їх територіальних (регіональних) органів та осіб, зазначених у пункті 9 частини першої статті 2 цього Закону;

4) інших осіб, зазначених у пунктах 1-10 частини першої статті 2 цього Закону.

7. Керівник органу, передбачений частиною четвертою цієї статті, не пізніше ніж на третій день після отримання заяви надсилає до відповідних районних, міських (міст обласного значення), районних у містах територіальних органів державної влади за місцем проживання особи, до компетенції яких належить проведення перевірки відповідних відомостей, визначених у пункті 1 частини п'ятої цієї статті, запити про перевірку відомостей щодо особи, стосовно якої проводиться перевірка, до яких додаються копії заяви.

До відповідного районного, міського (міст обласного значення), районного у містах територіального органу державної влади за місцем проживання особи, до компетенції якого належить проведення перевірки відомостей, визначених пунктом 2 частини п'ятої цієї статті, керівник органу, передбачений частиною четвертою цієї статті, не пізніше ніж на третій день після отримання заяви надсилає запит про перевірку відповідних відомостей щодо особи, стосовно якої проводиться перевірка, до якого додається копія декларації особи.

Запити, передбачені абзацами першим та другим цієї частини, надсилаються одночасно.

У цей же день керівник органу, передбачений частиною четвертою цієї статті, надсилає повідомлення до Міністерства юстиції України про початок проходження перевірки особою, яке не пізніше ніж на п'ятий день з моменту його отримання розміщується на офіційному веб-сайті Міністерства юстиції України із зазначенням дня початку проходження перевірки.

8. День надсилання відповідних запитів та доданих до них документів, а також повідомлення до Міністерства юстиції України є днем початку проходження перевірки.

9. Інформація про початок проходження перевірки особою та копії її заяви та декларації (крім відомостей, що віднесені законом до інформації з обмеженим доступом) розміщуються протягом трьох днів після одержання заяви на офіційному веб-сайті органу, до повноважень якого належить звільнення з посади особи, стосовно якої здійснюється перевірка.

10. У разі встановлення за результатами перевірки недостовірності відомостей, визначених пунктом 2 частини п'ятої цієї статті, орган, який проводив перевірку, протягом трьох робочих днів з дня виявлення всіх недостовірностей та/або невідповідностей, але не пізніше ніж на тридцятий день з дня отримання запиту та копії декларації особи, повідомляє про них особу, стосовно якої проводиться перевірка. Особа, стосовно якої проводиться перевірка, не пізніше ніж на п'ятнадцятий робочий день з дня отримання нею відповідного повідомлення надає письмове пояснення за такими фактами та підтверджуючі документи, які є обов'язковими для розгляду та врахування відповідним органом при підготовці висновку про перевірку.

11. Орган, який проводив перевірку, надсилає висновок про результати перевірки, підписаний керівником такого органу (або особою, яка виконує його обов'язки), керівнику органу, передбаченому частиною четвертою цієї статті, не пізніше ніж на шістдесятій день з дня початку проходження перевірки.

Такий висновок може бути оскаржений особою в судовому порядку.

12. У разі встановлення за результатами перевірки особи недостовірності відомостей, визначених пунктами 1 та/або 2 частини п'ятої цієї статті, орган, який проводив перевірку, надсилає копію висновку про результати перевірки до Міністерства юстиції України для офіційного оприлюднення на офіційному веб-сайті Міністерства юстиції України інформації про надходження такого висновку та внесення до Єдиного державного реєстру осіб, щодо яких застосовано положення Закону України "Про очищення влади", не пізніш як у триденний строк з дня одержання такого висновку.

13. У разі встановлення під час перевірки судді недостовірності відомостей, визначених пунктами 1 та/або 2 частини п'ятої цієї статті, орган, який проводив перевірку, надсилає копію висновку про результати перевірки до Міністерства юстиції України, яке у триденний строк із дня одержання такого висновку надсилає його до Вищої ради правосуддя та/або Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та звертається з пропозицією про прийняття подання про звільнення судді з посади.

Міністерство юстиції України для цілей цього Закону є суб'єктом звернення щодо подання про звільнення суддів.

{Частина тринадцята статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законом №1798-VIII від 21.12.2016}

14. Керівник органу, передбачений частиною четвертою цієї статті, на підставі висновку про результати перевірки, яким встановлено недостовірність відомостей, визначених пунктами 1 та/або 2 частини п'ятої цієї статті, не пізніше ніж на третій день з дня отримання такого висновку, керуючись положеннями частини третьої або четвертої статті 1 цього Закону, звільняє таку особу із займаної посади або не пізніше ніж на третій день з дня його отримання надсилає такий висновок керівнику органу (органу), до повноважень якого належить звільнення та ініціювання звільнення з посади особи, стосовно якої було здійснено перевірку, для її звільнення з посади у встановленому законом порядку не пізніше ніж на десятій день з дня отримання висновку.

15. Усі матеріали перевірки, які надійшли до керівника органу, передбаченого частиною четвертою цієї статті, додаються до особової справи особи, стосовно якої проводилася перевірка.

Стаття 6. Заяви осіб, які претендують на зайняття посад

1. Особа, яка претендує на зайняття посади, визначеної пунктами 1-10 частини першої статті 2 цього Закону (крім громадян, які призиваються на військову службу за призовом

осіб офіцерського складу та на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, або залучаються до виконання обов'язків за посадами, передбаченими штатами воєнного часу, на території проведення антитерористичної операції), подає власноручно написану письмову заяву, якою повідомляє про те, що до неї не застосовуються заборони, визначені частинами третьою або четвертою статті 1 цього Закону, та про згоду на проходження перевірки, згоду на оприлюднення відомостей стосовно неї відповідно до цього Закону.

2. Відомості, зазначені у заяві, передбаченій частиною першою цієї статті, перевіряються під час проведення спеціальної перевірки відповідно до статті 11 Закону України "Про засади запобігання і протидії корупції" у порядку та строки, визначені цим Законом.

3. Встановлення перевіркою факту належності особи до переліку осіб, щодо яких застосовуються заборони, визначені частинами третьою або четвертою статті 1 цього Закону, є підставою для відмови у призначенні такої особи на посаду, на яку вона претендує.

Стаття 7. Єдиний державний реєстр осіб, щодо яких застосовано положення Закону України "Про очищення влади"

1. Відомості про осіб, щодо яких встановлено заборону, передбачену частиною третьою або четвертою статті 1 цього Закону, вносяться до Єдиного державного реєстру осіб, щодо яких застосовано положення Закону України "Про очищення влади" (далі – Реєстр), що формується та ведеться Міністерством юстиції України.

Положення про Реєстр, порядок його формування та ведення затверджуються Міністерством юстиції України.

Відомості про осіб, щодо яких застосовано заборону, передбачену частиною четвертою статті 1 цього Закону, оприлюднюються на офіційному веб-сайті Міністерства юстиції України та вносяться до Реєстру протягом трьох робочих днів з дня надходження із Державної судової адміністрації України до Міністерства юстиції України наданої з Єдиного державного реєстру судових рішень електронної копії рішення суду, яке набрало законної сили. Державна судова адміністрація України надсилає до Міністерства юстиції України таку електронну копію рішення суду не пізніш як на десятій день з дня набрання ним законної сили.

2. Інформація з Реєстру про внесення відомостей про особу до Реєстру або про відсутність у Реєстрі відомостей про таку особу подається:

- на запит державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування з метою проведення перевірки, передбаченої цим Законом, або спеціальної перевірки, передбаченої Законом України "Про засади запобігання і протидії корупції", відомостей про осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування;
- на запит правоохоронних органів у разі необхідності отримання такої інформації в рамках кримінального або адміністративного провадження або на запит прокурора в рамках здійснення нагляду за додержанням вимог і застосуванням законів;
- під час звіряння переліку осіб, звільнених з посад у зв'язку із здійсненням очищення влади (люстрації), з відомостями, що містяться в Реєстрі;
- у разі звернення фізичної особи (уповноваженої нею особи) щодо отримання відомостей про себе.

3. Міністерство юстиції України не пізніше ніж на третій день після отримання відомостей, які підлягають внесенню до Реєстру, забезпечує їх оприлюднення на своєму

офіційному веб-сайті та вносить їх до Реєстру. Відкритими для безоплатного цілодобового доступу є такі відомості про особу, щодо якої застосовано положення цього Закону:

- 1) прізвище, ім'я, по батькові;
- 2) місце роботи, посада на час застосування положення цього Закону;
- 3) відомості про стан проходження перевірки особою, а також інформація про надходження висновків про результати перевірки, які свідчать про наявність підстав для застосування до особи, яка проходила перевірку, заборон, визначених статтею 1 цього Закону;
- 4) час, протягом якого на особу поширюється заборона, передбачена частиною третьою або четвертою статті 1 цього Закону.

Зазначені відомості не належать до конфіденційної інформації про особу та не можуть бути обмежені в доступі.

Стаття 8. Контроль за виконанням цього Закону

1. Верховна Рада України здійснює парламентський контроль за виконанням цього Закону в межах, визначених Конституцією України.

Інші органи державної влади здійснюють контроль за виконанням цього Закону у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України.

Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

2. Встановити, що впродовж десяти днів з дня набрання чинності цим Законом керівник органу (орган), до повноважень якого належить звільнення та/або ініціювання звільнення з посади осіб, до яких застосовується заборона, зазначена в частині третій статті 1 цього Закону, на основі критеріїв, визначених частиною першою статті 3 цього Закону, на підставі відомостей, наявних в особових справах цих осіб:

1) звільняє цих осіб з посад або надсилає керівнику органу (органу), до повноважень якого належить звільнення з посади таких осіб, відповідні документи для їх звільнення не пізніше ніж на 10 робочий день з дня отримання таких документів;

2) інформує Міністерство юстиції України про їх звільнення з посад та надає відповідні відомості про застосування до таких осіб заборони, передбаченої частиною третьою статті 1 цього Закону, для їх оприлюднення на офіційному веб-сайті Міністерства юстиції України та внесення до Єдиного державного реєстру осіб, щодо яких застосовано положення Закону України “Про очищення влади”, у порядку та строки, визначені цим Законом.

3. Закони та інші нормативно-правові акти застосовуються в частині, що не суперечить цьому Закону.

4. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1) у статті 36 Кодексу законів про працю України:

частину першу доповнити пунктом ⁷² такого змісту:

“⁷²) з підстав, передбачених Законом України “Про очищення влади”;

частину другу доповнити словами “а у випадку, передбаченому пунктом ⁷², особа підлягає звільненню з посади у порядку, визначеному Законом України “Про очищення влади”;

2) частину першу статті 55 Кримінального кодексу України доповнити абзацом другим такого змісту:

“Позбавлення права обіймати певні посади як додаткове покарання у справах, передбачених Законом України “Про очищення влади”, призначається на строк п'ять років”;

3) частину першу статті 53 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” викласти в такій редакції:

“1. Перебування на посаді судді є несумісним із зайняттям посади в будь-якому іншому органі державної влади, органі місцевого самоврядування та з представницьким мандатом, а також якщо суддя є особою, до якої застосовуються заборони, передбачені статтею 1 Закону України “Про очищення влади”;

{Підпункт 4 пункту 4 розділу втратив чинність на підставі Закону №1700-VII від 14.10.2014}

Президент України
м.Київ, 16 вересня 2014 року
№1682-VII

П.ПОРОШЕНКО

ПРОМІЖНИЙ ВИСНОВОК² ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ ЗА ДЕМОКРАТІЇ ЧЕРЕЗ ПРАВА (ВЕНЕЦІАНСЬКОЇ КОМІСІЇ) щодо Закону України “Про очищення влади” (Закон про люстрацію) (12-13 грудня 2014р.)

На основі коментарів:

пані Вероніки БІЛЬКОВОЇ (члена, Чехія)

пана Хуберта ЕНЕЛА (члена, Франція)

пана Георга ПАПУАШВІЛІ (члена, Грузія)

пані Анн ПІТЕРС (заступника члена, Німеччина)

пані Ганни СУХОЦЬКОЇ (члена, Польща)

пана Бена ВЕРМУЛЕНА (члена, Нідерланди)

пана Герхарда РАЙССНЕРА (Експерта DGI), колишнього Голови Консультативної ради Європейських суддів (ССЈЕ)

I. Вступ

Листом від 3 жовтня 2014р. Голова моніторингового комітету Парламентської асамблеї звернувся з проханням підготувати висновок Венеціанської комісії щодо закону “Про очищення влади” (далі – “Закон про люстрацію”; CDL-REF(2014)046).

Була створена робоча група, до якої увійшли пані Вероніка Бількова, пан Хуберт Енел, пані Анн Пітерс, пан Георг Папуашвілі, пані Ганна Сухоцька і пан Бен Вермулен, а також пан Герхард Райсснер, експерт Директорату з прав людини Генерального директорату Ради Європи з прав людини і верховенства права (DGI).

11 грудня 2014р. українська делегація у складі пана Павла Петренка, Міністра юстиції, панів Леоніда Ємця, Єгора Соболева та Георгія Логвинського, членів парламенту, а також пані Тетяни Козаченко, Директора Департаменту з питань люстрації, прибула до Венеції і представила низку аргументів стосовно Закону про люстрацію. Вони визнали необхідність внести зміни до Закону про люстрацію та звернулись за допомогою до Венеціанської комісії з метою створення ефективного люстраційного інструменту, який відповідав би застосовним міжнародним стандартам.

² Джерело: Сайт ГО “Громадський люстраційний комітет”, <http://ku.org.ua/bills/19>.

Цей проміжний висновок був обговорений на спільному засіданні Підкомісії з фундаментальних прав та демократичних інститутів 11 грудня 2014р. та в подальшому був схвалений Венеціанською комісією на її 101-ому пленарному засіданні (м.Венеція, 12-13 грудня 2014р.).

II. Передісторія питання

Закон про люстрацію був ухвалений Верховною Радою 16 вересня 2014р. і підписаний Президентом Порошенком 3 жовтня 2014р. Він був опублікований в офіційному виданні 15 жовтня 2014р. і набрав чинності 16 жовтня 2014р.

17 жовтня 2014р. Міністерство юстиції України видало Наказ №1704/5 “Про затвердження Положення про Єдиний державний реєстр осіб, щодо яких застосовано положення Закону України “Про очищення влади”. Положення передбачає створення електронної бази даних, яка містить відомості про осіб, щодо яких застосовується Закон. 28 жовтня 2014р. ця база даних була відкрита для публічного доступу, і Міністерство юстиції оприлюднило список з іменами близько 200 осіб, які були усунуті з посади на підставі Закону.

18 жовтня 2014р. Служба зовнішньої розвідки України звернулася до Конституційного Суду України з проханням надати тлумачення положень пункту сьомого частини першої статті 3, пункту другого частини другої статті 3, частини третьої статті 4 та частини першої статті 2 Прикінцевих та перехідних положень Закону у співвідношенні із частиною другою статті 1 Закону про люстрацію, а також тлумачення статті 19 Конституції України в контексті вищезазначених положень Закону про люстрацію та статті 64 Конституції України.

17 листопада 2014р. Верховний Суд України звернувся до Конституційного Суду України, оскаржуючи конституційність пункту 6 частини першої, пункту 2 частини другої, пункту 13 частини другої, частини третьої статті 3 Закону про люстрацію.

Закон, який стосувався люстрації суддів (Закон про відновлення довіри до судової системи України) був раніше прийнятий Верховною Радою 8 квітня 2014р. Вказаний закон отримав експертну оцінку Радою Європи і наразі залишається чинним.

III. Сфера дії даного висновку

Моніторинговий комітет Парламентської асамблеї в жовтні 2014р. запропонував Венеціанській комісії здійснити експертизу Закону про люстрацію в Україні в якомога коротші терміни. З огляду на часові обмеження, викликані тим, що наприкінці жовтня 2014р. в Україні проходили парламентські вибори, не було можливості здійснити змістовний візит до України перед тим як підготувати цей висновок для того, щоб обговорити з українською владою підстави прийняття Закону у цій формі. У зв'язку з цим і зважаючи на відсутність пояснювальної записки до закону, даний висновок може носити лише абстрактний характер. Він охоплює основні аспекти Закону про люстрацію. Чотири ключові питання будуть детально розглянуті у даному висновку Венеціанської комісії: (а) часова сфера застосування закону; (б) персональна сфера застосування закону; (в) процедурні гарантії для осіб, до яких застосовується Закон; (г) публікація імен люстрованих осіб.

Дві конституційні апеляційні справи щодо деяких положень цього Закону, перебувають на розгляді Конституційного Суду (див. §§6 і 7), рішення якого не очікується раніше, ніж навесні 2015р. Керуючись встановленою практикою Венеціанська комісія уникатиме того, щоб зайняти позицію стосовно питань, які є предметом конституційного провадження (у міру своєї поінформованості).

Нарешті, даний висновок ґрунтується на неофіційному перекладі Закону про люстрацію; можливо, деякі коментарі можуть бути спричинені неточностями перекладу.

Ця оцінка стосується суті Закону про люстрацію. Проте Венеціанська комісія також з'ясувала із загальнодоступних джерел, що прийняття цього Закону відбувалося у специфічних обставинах: протягом трьох читань депутати парламенту не мали належного доступу до тексту законопроекту та запропонованих до нього поправок, голосування за цей законопроект відбувалось під тиском протестувальників, які блокували будівлю Верховної Ради. Дана редакція тексту закону була оприлюднена лише після того, як закон був підписаний Головою ВРУ через декілька днів після його прийняття.

Венеціанська комісія хоче підкреслити, що такі процесуальні порушення є несумісними з верховенством права. І хоча вони не обов'язково роблять прийнятий закон нелегітимним, проте вони, безумовно, ставлять його легітимність під сумнів, що є особливо проблематичним для законодавчого акту, який має на меті відновлення довіри до державних органів та забезпечення відкритого та прозорого здійснення державної влади. Тому, Комісія закликає український парламент не повторювати подібні порушення у майбутньому.

IV. Міжнародні стандарти

Люстрація означає “очищення”, вона дозволяє “виключити участь непорядних осіб (навіть суддів) у діяльності публічних інститутів”. Люстрація є одним із інструментів перехідного правосуддя, який використовується для того, щоб захистити нові демократичні держави від загрози, яку несуть ті, хто тісно асоціюється з попередніми тоталітарними режимами, і запобігти поверненню такого режиму.

Три основних аргументи висувались для пояснення специфічної ролі, яку люстрація може відігравати у посттоталітарному державному будівництві. З точки зору профілактики стверджувалось, що люстрація є необхідною, оскільки вона захищає новий демократичний режим шляхом зобов'язання посадовців та кандидатів на посади оприлюднити інформацію про своє минуле. З точки зору уникнення шантажу наголошувалось, що люстрація захищає нову демократичну державу від тих, хто був тісно пов'язаний з силовими структурами або секретними службами попереднього режиму, і через це може стати легким об'єктом для шантажу. З точки зору публічної довіри підкреслювалось, що державні інститути мають бути більш прозорими, необхідно відновити віру суспільства у їх незалежність та надати кредит довіри тим, хто прагне обійняти важливі посади у цих інституціях.

Люстрація не становить сама по собі порушення прав людини, оскільки демократична держава має право вимагати від посадових осіб відданості конституційним принципам, на яких вона ґрунтується. Тим не менш, для того, щоб відповідати принципам прав людини, верховенства права і демократії, люстрація повинна забезпечити справедливий баланс між “захистом демократичного суспільства, з однієї сторони, і захистом індивідуальних прав, з іншої”. Інакше кажучи, люстраційні заходи повинні мати пропорційний характер: бути чітко спрямованими і вузько спрямованими та “необхідними у демократичному суспільстві” для досягнення законних цілей. Як Венеціанська комісія неодноразово відзначала раніше, “процедура люстрації, незважаючи на її політичну природу, повинна бути розроблена і здійснена тільки з допомогою правових засобів відповідно до Конституції і з урахуванням європейських стандартів у сфері верховенства права і захисту прав людини. Якщо ці вимоги задоволені, тоді процедура люстрації може вважатись припустимою в демократичній державі, заснованій на верховенстві права”.

Європейські стандарти в галузі люстрації в основному містяться у трьох джерелах:

- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (зокрема, статті 6, 8, 10 та 14, стаття 1 Протоколу №12), а також юриспруденція Європейського суду з прав людини;
- прецедентне право національних конституційних судів ;
- резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи, а саме Res1096(1996) щодо заходів з ліквідації спадщини колишніх комуністичних тоталітарних систем і Res1481(2006) щодо необхідності міжнародного засудження тоталітарних комуністичних режимів. Резолюція ПАРС Res1096(1996) вказала на “Керівні принципи гарантують те, щоб люстраційні закони і схожі адміністративні заходи відповідали вимогам держави, заснованої на верховенстві права” (далі – “Керівні принципи, що стосуються люстрації” або “керівні принципи”) як на референтний документ у цій галузі.

Венеціанська комісія мала можливість ідентифікувати та проаналізувати ці стандарти у своїх попередніх висновках стосовно люстраційних законів в Албанії і Колишній Югославській Республіці Македонія і посилається на них.

Наступні чотири ключові критерії окреслюють суть стандартів, які застосовуються до люстраційних процедур:

- провина повинна бути доведена в кожному конкретному випадку індивідуально;
- право на захист, презумпція невинуватості і право на оскарження в суді мають бути гарантовані;
- різні функції і цілі люстрації, а саме захисту новопосталих демократій та кримінального права, тобто покарання осіб, які визнанні винними, повинні бути дотримані;
- люстрація повинна відбуватись у чітких часових рамках: це стосується як періоду примусового виконання, так і періоду проведення перевірки.

V. Аналіз Закону про люстрацію

A. Загальні коментарі

21. Преамбула Закону про люстрацію визначає, що мета цього закону полягає в “захисті і утвердженні демократичних цінностей, верховенства права і прав людини в Україні”. Як і будь-який закон про люстрацію, він спрямований на боротьбу з минулим і захист сьогодення та майбутнього з тіней минулого. Він має намір зробити це шляхом усунення/виключення окремих осіб, які згідно з їх колишньою поведінкою могли становити небезпеку для нового і все ще уразливого демократичного суспільства, з посад центральних і місцевих органів влади. Частина друга статті 1 Закону про люстрацію визначає цих осіб, як таких, які “своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю здійснювали заходи (та/або сприяли їх здійсненню), спрямовані на узурпацію влади Президентом України В.Януковичем, підрив основ національної безпеки і оборони України або протиправне порушення прав і свобод людини”.

22. Закони про люстрацію є завжди сумішшю правового акта і політичного документа. Якщо Закон про люстрацію має виконувати важливу функцію забезпечення верховенства права в країні, то між цими двома елементами повинен бути знайдений відповідний баланс.

23. Частина друга статті 1 Закону про люстрацію перераховує загальні принципи, які регулюють процес люстрації: (а) верховенство права і законність; (б) відкритість, прозорість та публічність; (в) презумпція невинуватості; (г) індивідуальна відповідальність;

(д) гарантія права на захист. Цей список принципів, як видається, повністю відповідає європейським керівним рекомендаціям. Детальний аналіз цього закону, однак, вказує на те, що цей закон не відповідає цим принципам і керівним засадам.

B. Часова сфера застосування закону

24. Закон про люстрацію був прийнятий через 18 років після прийняття демократичної конституції 28 червня 1996р. Він охоплює період радянського комуністичного режиму до подій на Майдані, тобто до 22 лютого 2014р. Процедура люстрації триватиме протягом десяти років після набрання цим законом чинності, або протягом п'яти років після того, як наберуть чинності відповідні судові рішення.

1. Періоди минулого, що мають бути перевірені

25. Закон про люстрацію (частина друга статті 1) прагне охопити два різні періоди недемократичної влади в країні: радянського комуністичного режиму і “узурпації влади Президентом України В.Януковичем”.

a) комуністичне минуле

26. Перший період, що охоплюється Законом про люстрацію, покриває час існування комуністичного Радянського Союзу, до складу якого входила Україна, до його розпаду у 1991р. Немає сумнівів, що комуністичний режим характеризувався серйозними порушеннями прав людини і загальною відсутністю свобод і демократії. Це було підтверджено резолюцією 1481(2006) Парламентської асамблеї. Всі інші закони про люстрацію, які були ухвалені в країнах Центральної та Східної Європи за останні три десятиліття, фокусувалися саме на цьому періоді. Не підлягає сумніву тоталітарний характер режиму, на неповернення якого спрямована люстрація.

b) правління Президента Януковича

27. Другий період є періодом “узурпації влади Президентом України В.Януковичем”, що відповідає відповідно до частини першої статті 3 Закону усьому терміну повноважень, протягом якого В.Янукович обіймав посаду Президента України, тобто з 25 лютого 2010р. до 22 лютого 2014р.

28. Цей період хронологічно мав місце через два десятиліття після закінчення тоталітарного комуністичного режиму і майже двадцять років після вступу України до Ради Європи (1995).

29. Керівні принципи передбачають, що люстрація “може бути застосована тільки для усунення або суттєвого зменшення загрози, яку представляє суб’єкт люстрації створенню вільної демократії, зокрема шляхом використання посади, яку обіймає цей суб’єкт, для того, щоб порушувати права людини або блокування демократичних процесів”. Таким чином, люстрація “не може бути використана для покарання, відплати або помсти; покарання може накладатися тільки за минулу злочинну діяльність на основі порушень чинного Кримінального кодексу і у відповідності з усіма процедурами і гарантіями кримінального переслідування”. Таким чином, “основна мета люстрації буде полягати, передусім, у захисті демократії проти рецидивів тоталітаризму, в той час як її другорядна мета, підпорядкована реалізації основної, полягатиме в індивідуальному покаранні осіб, які співпрацювали з тоталітарним режимом”. Період, щодо якого застосовується люстрація, є, таким чином, одним з найважливіших питань. Люстрацію, як метод боротьби з минулим, слід застосовувати до періоду колишньої політичної системи, яка порушує права людини та людської гідності, а не на наступний період, який був створений за новою системою, що базувалася на гарантії демократії та прав людини.

30. На думку ЄСПЛ, особливий історичний та політичний контекст, що впливає на структуру демократичних інституцій, може становити загрозу для нового демократичного порядку (через відродження ідей, які, якщо дозволено створити основу, здатні відновити тоталітарний режим) і може в силу цього виправдовувати застосування люстрації щодо вчинених актів після закінчення тоталітарного режиму.

31. Що стосується застосування заходів люстрації відносно актів, вчинених у період після завершення комуністичного тоталітарного режиму, то Венеціанська комісія наполягає у контексті попереднього випадку, що демократичний конституційний порядок повинен себе захищати шляхом демократичного функціонування своїх інституцій, імплементації принципу верховенства права і захисту прав людини, гарантій (які включають заборону на зловживання правами). По-перше, демократичний уряд відповідає перед виборцями, які можуть заперечувати переобрання. По-друге, в державі, яка керується верховенством права, уряд сам є суб'єктом юридичних і конституційних стандартів. По-третє, злочини, вчинені членами уряду, мають переслідуватись у порядку кримінального судочинства. Нарешті, кожна демократична держава може вимагати мінімум лояльності своїх службовців і може звільнити їх з посади так чи інакше, не вдаючись до особливих інструментів люстрації. У підсумку: люстрація має бути останнім засобом.

32. Партійна приналежність, політичні та ідеологічні причини не повинні використовуватись в якості підстави для люстраційних заходів, оскільки стигматизація та дискримінація політичних опонентів не являють собою прийнятні засоби політичної боротьби в правовій державі.

33. У лютому 2010р. Президент Янукович виграв президентські вибори в Україні, які вважалися такими, що відповідають міжнародним стандартам. Ситуація в країні почала поступово погіршуватись. Проводилась політика, спрямована на придушення опозиційних сил, але, незважаючи на це, Янукович ніколи не мав повної політичної, ідеологічної та економічної монополії по всій країні. Більше того, один із негативних феноменів цього періоду – корупція – вже був присутнім в українському суспільстві ще до 2010р. Старші державні службовці, які служили Януковичу, ймовірно, були вже в при владі і були, ймовірно, також лояльними до колишніх урядів. Заходи, спрямовані на боротьбу з корупцією, у т.ч., відповідно до рекомендацій Групи держав проти корупції (далі – GRECO), нове антикорупційне законодавство вже були прийняті. Слід зазначити на додаток, що Україна була державою-членом Ради Європи з 1995р. і, як така, піддавалась моніторингу щодо рівня демократії та відповідності європейським стандартам.

34. Застосування широкомасштабних заходів люстрації щодо цього конкретного періоду поставило б під сумнів фактичне функціонування правової та нормативно-правової бази України як демократичної держави, заснованої на верховенстві права. І не тільки для Венеціанської комісії, як для української влади важливо оцінити, чи є підстави для таких заходів. У будь-якому випадку, люстрація повинна бути доповнена іншими засобами забезпечення правосуддя та зміцнення системи державного управління та верховенства права, такими як кримінальне переслідування осіб, які скоїли серйозні злочини, включаючи злочини проти людства, і структурні реформи, спрямовані на зміцнення верховенства права, боротьбу з корупцією та викорінення “кумівства” (непотизму). Люстрація може служити доповненням для інших інструментів, але вона ніколи не може замінити їх, так як її роль має бути конкретною і точно їм відповідати. За будь-яких обставин Венеціанська комісія не вважає люстраційні заходи найбільш відповідними методами боротьби із корупцією.

2. Час прийняття закону стосовно колишніх комуністів, які обіймали державні посади

35. Цілком можливо, що демократія іноді мусить захищати себе (Концепція “streitbare/wehrhafte Demokratie”), як це було визнано Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ). Однак, така потреба, очевидно, з часом зменшується. Таким чином, необхідність для України захистити себе від тих, які були вигнані в Радянський комуністичний режим після більш ніж двох десятиліть, що минули з моменту падіння цього режиму, викликає сумніви. Крім того, якщо Україна хоче застосувати на практиці теорію “самозахисту демократії”, то український законодавець не повинен обмежувати свою увагу комуністичною небезпекою, а неупереджено використовувати її проти всіх загроз такого роду.

36. Венеціанська комісія раніше розглядала питання введення люстраційних заходів через великий період часу після початку процесу демократизації в країні в контексті албанських і македонських законів про люстрацію, посиляючись на резолюції ПАРС і керівні принципи, та в прецедентному праві ЄСПЛ і ряду європейських конституційних судів. На думку Комісії, “Керівні принципи ПАРС [...] запровадили загальне припущення, що люстраційні заходи бажано закінчити в усіх колишніх комуністичних державах не пізніше, ніж 31 грудня 1999р. Це пов'язано із загрозою, яку становили такі колишні режими”. Комісія виявила, що в той час, як кожна демократична держава може вимагати мінімальної кількості лояльності від своїх службовців і може звільнити їх з посади або утриматися від їх прийому на роботу з причини їх фактичної або недавньої поведінки, представляючи люстраційні заходи через великий проміжок часу після початку процесу демократизації в країні, існує ризик викликати сумніви щодо справжніх цілей. Необхідно обґрунтувати, чому хтось, хто не становить загрозу для демократії протягом тривалого часу, може раптово стати такою загрозою, що викликає необхідність заборонити йому обіймати державну посаду. У випадках Албанії і Македонії, Венеціанська комісія вимагала переколивих причин, щоб виправдати прийняття нового закону про люстрацію після стількох років після падіння комуністичного режиму. Вона попросила конституційні суди відповідної країни ретельно з особливою увагою дослідити конкретні причини, які примусили владу прийняти нове законодавство про люстрацію через багато років після закінчення комуністичного режиму.

37. У випадку України, як відомо Комісії, немає ніяких підстав, щоб виправдати люстрацію осіб, які належали до комуністичного режиму. Немає жодних ознак особливої загрози сьогодні. Згідно з інформацією української влади, під час подій на Майдані фракція комуністів в українському парламенті діяла, порушуючи права людини, що може виправдати ставлення до неї як до реальної загрози. Разом з тим, навіть якщо уявити, що закон про люстрації спрямований саме проти цих осіб, Венеціанська комісія відзначає, що люстрація ґрунтується на їх співпраці з колишніми комуністичними структурами, а не на їх нинішній поведінці. Це ставить під питання життя люстраційних заходів.

3. Період, під час якого люстраційні заходи залишаються в силі.

38. Відповідно до частини третьої та четвертої статті 1 Закону про люстрацію особи, які обіймали одну з посад, зазначених в статті 3, не мають права обіймати будь-які посади, зазначені в статті 2, на період у 5 або 10 років. Кандидати на такі посади також повинні бути перевірені (протягом невизначеного періоду часу, ймовірно протягом 10 років після прийняття Закону). Тривалість заборони залежить від займаної посади: 10-річний термін встановлений для високопосадовців часів комунізму та правління Януковича, для осіб,

які займали певні посади в часи революції на Майдані та для осіб, які були замішані в корупційних схемах. Крім того, 10-річна заборона введена на осіб, які не подавали заяв, як це передбачено частиною першою статті 4 (заява, чи підпадає хтось під заборону в рамках дії права). 5-річний термін встановлений для інших осіб, відповідно до рішення суду.

39. Керівні принципи люстрації передбачають, що “дискваліфікація (заборона обіймати посаду) на основі люстрації не повинна бути більше, ніж п’ять років, позитивні зміни в ставленні та звичках особи не повинні бути недооцінені; люстраційні заходи повинні бути завершені не пізніше ніж 31 грудня 1999р., тому що до цього часу у всіх колишніх тоталітарних комуністичних країнах нова демократична система повинна бути консолідована” (пар.g).

40. Термін 31 грудня 1999р. міг, очевидно, бути актуальним тільки по відношенню до усунення від влади тих, хто обіймав певні посади протягом комуністичного періоду. У вузькому розумінні цей термін повинен був застосовуватися тільки в тих країнах, які вдалися до люстрації одразу або невдовзі після падіння комунізму, на початку 1990-х років, як це було у випадку з Чехословаччиною або в країнах Балтії. У країнах, що не зробили та/або не змогли з різних причин почати процес люстрації в цей період, термін може бути іншим. Тим не менш, критерії його визначення будуть як і раніше брати до уваги рівень консолідації нової демократичної системи і загрози, яку ті, хто обіймав високі посади в комуністичному режимі, можуть нести для цієї системи.

41. У даному контексті важливо знову нагадати, що “метою люстрації є не покарання людей, ймовірно винних ... а захист демократії, яка недавно з’явилась”. Таким чином це не тяжкість порушень прав людини, з якою асоціювалася особа в минулому, що самі по собі мають визначити, чи ця людина повинна бути відсторонена від суспільного життя. Цей фактор буде відігравати вирішальну роль у кримінальному переслідуванні цієї особи, але може бути тільки ознакою загрози, яку вона могла б представити сьогодні і в майбутньому для визначення необхідності (тимчасового) усунення від влади.

42. Як заявила Венеціанська комісія у своїх висновках *amicus curiae* щодо Албанії, “минула діяльність не буде постійно переконливим доказом для нинішнього ставлення до особи або навіть її майбутнього”. Керівні принципи люстрації також вказують на це, підкреслюючи що “малоймовірно, що хтось, хто не порушив права людини протягом останніх десяти років, зараз це зробить (даний строк, звичайно, не відноситься до порушень прав людини на підставі кримінального законодавства)” (пар.j). Хоча це малоймовірно, але не обов’язково є неможливим, щоб українська влада, усуваючи осіб, пов’язаних з комуністичним режимом (частина четверта статті 3 Закону), від публічного життя, стежила за тим, щоб усунення поширювалось лише на осіб, які все ще (відповідно до їх праці в комуністичних органах до 1990р.: Комуністична партія, комсомол або КДБ) представляють загрозу нинішній демократичній системі України.

43. Це не означає, що українське суспільство повинно закривати очі на всі серйозні порушення прав людини, скоєні під час комуністичного періоду, і помилувати відповідальних за ці порушення. Це просто означає, що, намагаючись боротися з комуністичним минулим, слід, коли умови, зазначені в попередньому пункті, не дотримуються, використати інші інструменти, аніж люстрація, такі як індивідуальне кримінальне переслідування.

44. Максимальний термін усунення, встановлений на 5 років в Керівних принципах, не дотримується в Законі про люстрацію. Тим не менш, як Конституційний Суд Чехії

встановив у своєму рішенні від 2001р., “визначення ступеня розвитку демократії в тій чи іншій державі є соціально-політичним питанням, а не питанням конституційного закону”. Оскільки країни Центральної та Східної Європи пішли нерівними шляхами розвитку в пост-1990 період і ризик рецидиву тоталітарного/самодержавного режиму виявився більш реальним в деяких з них, у т.ч. і в Україні, межі свободи розсуду повинні бути залишеними на розсуд національних органів, щоб визначити період, протягом якого слід застосовувати люстрацію.

45. У той же час національні органи, які обирають період, який є більшим, ніж рекомендовано в Керівних принципах, повинні мати вагомі причини для цього. Те ж саме має відбуватися, якщо впроваджуються різні періоди усунення, як це має місце в Україні (5 і 10 років). Хоча такий диференційований підхід може бути виправданим, національні органи влади повинні продемонструвати, що особи, які належать до категорії, яка підлягає більш тривалому усуненню, становлять в цілому більшу загрозу для нового демократичного суспільства, ніж інші усунені особи.

46. П’ятирічний період, передбачений Керівними принципами, повинен застосовуватися не тільки до індивідуальних усунень від влади, але і до всього процесу люстрації як такого. Тим не менш, в той час, як 10-річний період триває “протягом десяти років після того, як закон набирає чинності” (частина третя стаття 1) – до 15 жовтня 2024р., 5-річний період триває “протягом п’яти років після того, як відповідне рішення суду набирає чинності” (частина четверта стаття 1). Оскільки немає і навряд чи може бути встановлений крайній термін завершення судових процедур, пов’язаних з недавніми подіями в Україні, тому що ці процедури можуть тривати роками, процес люстрації є потенційно необмеженим у часі. Більше того, окремі особи, які підпадають під 5-річний період усунення від влади, можуть бути де-факто виключені із суспільного життя протягом більш тривалого періоду, ніж ті, до яких застосовується 10-річний період заборони. Закон про люстрацію повинен визначити чіткий термін завершення люстраційного процесу (з можливістю скоротити тривалість конкретних люстраційних заходів, якщо це буде виходити за рамки офіційного закінчення процесу).

47. Крім того, люстрація відноситься не тільки до осіб, які займають посади, що підпадають під люстрацію, але також і до кандидатів на ці посади. Закон про люстрацію не вказує на певний строк застосування перевірки кандидатів (згідно з інформацією української влади, перевірка має бути проведена у період з листопаду 2014р. по грудень 2016р.).

48. Проте, як вже було сказано вище, є зрозумілим, що з плином часу, після падіння тоталітарного або авторитарного режиму, необхідність у люстрації повинна зменшуватися, оскільки нова демократична система зміцнюється, та особи, пов’язані з минулим режимом, втрачають свій вплив і владу. У якийсь відрізок часу збереження люстрації може стати контрпродуктивним, оскільки запобігатиме нормалізації ситуації в країні і гальмуватиме процес примирення, а не сприятиме йому.

49. Крім того, як зазначив Європейський суд з прав людини у справі Жданока, національна влада “повинна тримати обмеження закону під постійним контролем, з метою приведення його до найскорішого кінця”. Така процедура, однак, не передбачена Законом.

C. Особи, до яких застосовується закон

1. Посади, що підлягають люстрації

50. Стаття 2 Закону про люстрацію передбачає великий перелік посад, які повинні бути “захищені”, і особи, які їх обіймають, таким чином, підлягають люстрації. Особи, які на

даний час займають ці посади, будуть перевірені в найближчі місяці згідно з планом, затвердженим Кабінетом Міністрів України.

51. Керівні принципи надають чіткі орієнтири щодо кола осіб, до яких застосовуються люстраційні заходи.

52. Закон про люстрацію виконується разом з умовою, що, “люстрація не застосовується до виборних посад”, ці посади були виключені в частині першій статті 1.

53. Що стосується вимоги, що “люстрація не застосовуватиметься до посад в приватних або напівприватних організаціях”, то частина дев’ята статті 2 згадує “керівників державних, у т.ч. казенних, підприємств оборонно-промислового комплексу, а також державних підприємств, що належать до сфери управління суб’єкта надання адміністративних послуг”.

54. Наступна вимога – “люстрація повинна бути обмеженою посадами, щодо яких є всі підстави вважати, що особи, які їх обіймають, можуть становити значну небезпеку для прав людини і демократії”. Список позицій, що підлягають люстрації, досить великий, і охоплює практично всі посади – за винятком виборних – в центральних і місцевих органах влади, а також в інших державних органах. Є політичні посади, зокрема, Прем’єр-міністр і міністри; Генеральний прокурор і члени Вищої Ради Юстиції; але є також і адміністративні посади, такі як Глава Адміністрації Президента, Голова Фонду державного майна, Голова Державного комітету з телебачення і радіомовлення, голови та члени Національної комісії, відповідальні за державне регулювання природних монополій, державне регулювання у сферах зв’язку та інформатизації; а також дуже широка категорія інших посадовців та службовців центральних та місцевих органів виконавчої влади. Не зрозуміло, чому всі ці позиції, на думку законодавців, можуть становити значну небезпеку і бути по-справжньому “призначеними державними посадовцями, які несуть значну відповідальність за вироблення та реалізацію державної політики та практики, що стосуються внутрішньої безпеки, або призначені до державних органів, які можуть санкціонувати порушення прав людини та/або скоєних, наприклад, правоохоронними органами, службами безпеки та розвідки, судовою системою та органами прокуратури”, відповідно до пункту (d) Керівних принципів. Венеціанська комісія вже висловила сумніви щодо обґрунтованості презумпції небезпеки для деяких з цих посад. Список посад, що підпадають під люстрацію, повинен бути обмежений.

55. Включення до статті 2 положень про те, що “особам, які мають намір обійняти посади, визначені у пунктах 1 до 10” (стаття 2.11), очевидно, є помилкою. Цей пункт повинен бути викладеним у статті 3.

2. Критерії люстрації

56. Стаття 3 Закону про люстрацію перераховує критерії для люстрації та вводить заборону обіймати державні посади (тобто посади, вказані у статті 2) на п’ять або десять років, залежно від посади, яку особа обіймала раніше, з довгого переліку, протягом минулих періодів, які вимагають перевірки.

57. Перша категорія передбачає встановлення заборони терміном на десять років (Стаття 1.3) та включає у себе:

а) осіб, які обіймали високі посади в державному апараті, принаймні, у період між 25 лютого 2010р. і 22 лютого 2014р. (стаття 3.1);

б) фізичних осіб, які обіймали певні посади, в основному в армії, в правоохоронних органах, судових органах або засобах масової інформації, у період між 21 листопадом 2013р. та 22 лютого 2014р. (стаття 3.2);

с) осіб, які обіймали високі посади в Комуністичній партії чи Комсомолі в радянські часи або працювали в якості найманих працівників або таємних агентів КДБ в цей період (стаття 3.4);

д) осіб, які збагатилися в порушення Закону про засади запобігання і протидії корупції (стаття 3.8);

е) працівників правоохоронних органів, прокурорів та суддів, які вчиняли певні дії щодо осіб, які підпадають під дію Законів про амністію.

58. Друга категорія передбачає запровадження заборони терміном на п’ять років (стаття 1.4) і включає в себе:

а) суддів, прокурорів, співробітників правоохоронних органів, які брали активну участь у переслідуванні людей за діяльність, спрямовану проти Януковича, та діяльність, спрямовану проти демонстрантів періоду Євромайдану;

б) посадових осіб та співробітників центральних і місцевих органів влади, які займали високі посади в державному апараті в період з 25 лютого 2010р. і до 22 лютого 2014р., не включені до вищевказаної категорії 1а), а також ті, хто зробив свій внесок в узурпацію влади Януковичем і прагнув підірвати основи національної безпеки, оборони та територіальної цілісності України, заподіяв шкоду правам і свободам людини (стаття 3.5.);

с) посадових осіб та співробітників центральних і місцевих органів влади, чий рішення та дії не дозволяли реалізації конституційного права на свободу мирних зборів і проведення мітингів, демонстрацій, а також завдавали шкоди життю, здоров’ю або майну громадян у період між 21 листопада 2013р. та 22 лютого 2014р. (стаття 3.6.);

д) посадових осіб та співробітників центральних і місцевих органів влади, щодо яких будуть ухвалені рішення суду, де буде встановлено, що вони співпрацювали в якості таємних інформаторів зі спецслужбами інших країн для забезпечення їх регулярною інформацією; які не зуміли прийняти рішення або вжити заходи та/або дії, ухвалювали рішення або здійснювали бездіяльність, спрямовану на підірив національної безпеки, оборони чи територіальної цілісності України.

59. Деякі із цих положень незрозумілі і туманні. Наприклад, які критерії повинні брати до уваги суди при визначенні того, чи хтось “робив свій внесок в узурпацію влади ...здійсненої Віктором Януковичем” відповідно до частини п’ятої статті 3? У контексті широкого застосування люстрації та її децентралізованої імплементації, неточні формулювання можуть призвести до невірної застосування закону, а також можуть бути використані в особистих або політичних цілях. Ці положення слід змінити.

60. У випадку з особами, про яких йде мова у параграфі 53, необхідне рішення суду, яке стосується фактів, відзначених у відповідному положенні, що набрало чинності.

61. В інших випадках, умовою застосування люстраційних заходів є лише сам факт обіймання специфічної посади, без судової оцінки.

62. Відповідно до Керівних принципів, люстрація має бути спрямована виключно на осіб, які відігравали важливу роль у підготовці серйозних актів із порушення прав людини, або тих, хто обіймав високі/керівні посади в організації, яка відповідала за серйозні порушення прав людини; ніхто не може бути об’єктом для люстрації відповідно до особистих думок та переконань; свідомі особи можуть бути люстровані тільки у разі, якщо їх дії насправді нанесли шкоду іншим, або вони знали чи повинні були знати про наслідки своїх дій. Більше того, особи віком до 18 років, які були залучені у відповідні справи, добровільно відмовилися та/або залишили роботу або припинили працювати на відповідну

організацію до встановлення демократичного режиму, або ті, хто діяв під примусом, повинні бути виключені з процесу люстрації.

63. Нарешті, як це зазначено у частині другій статті 1 Закону про люстрацію, “люстрація повинна базуватися на принципі індивідуальної (а не колективної) відповідальності”.

64. Закон про люстрацію не відповідає цим критеріям. За винятком осіб, про яких йде мова у частині п'ятій-сьомій статті 3, встановлення індивідуальної вини незалежним органом не вимагається. Заборона доступу до публічної діяльності, яка стосується цих осіб, базується лише на факті того, що щодо особи, яка займала певні посади, може бути запроваджена презумпція вини. Такий підхід може бути застосований по відношенню до тих осіб, які обіймали високі позиції протягом комуністичного періоду правління, та осіб, які скоювали важкі урядові злочини протягом правління режиму В.Януковича (високопосадовці). В усіх інших випадках вина повинна буди доведена виключно на індивідуальній основі. Якщо лише сам факт причетності до партії, організації або адміністративного органу старого режиму є підставою для відсторонення від публічної діяльності, то така заборона зводиться до форми колективного або дискримінаційного покарання, яке несумісне з нормами в галузі захисту прав людини. Люстрація ризикує стати політичним інструментом для придушення опонентів.

65. Відповідно до Закону про люстрацію, особи, які є об'єктом люстрації, не мають можливості довести, що незважаючи на посади, які вони обіймали, вони не брали участі у порушеннях прав людини, не вчиняли та не підтримували жодні антидемократичні дії. Так виглядає, що немає будь-якої можливості здійснювати посилання на час, який минув з моменту, коли особа обіймала посаду, або відповідним чином себе поводи́ла чи мала відповідне ставлення. Європейський суд з прав людини погодився на те, що лише надзвичайно серйозна поведінка у минулому – зокрема, співпраця з Секурітате – може стати критерієм для постійної заборони займати посади в державному управлінні. Водночас, на погляд Комісії, той факт, що Закон про люстрацію повністю виключає фактор часу, незважаючи на тяжкість проступків у минулому, суперечить принципу “індивідуальної відповідальності”, на якому повинна базуватись люстрація (частина друга статті 1). Навіть добровільна відставка з посади до 22 січня 2014р. може бути недостатньою для виключення особи з процесу люстрації. На переконання Комісії, особі має бути надана можливість добровільної відставки: це збереже урядові фінансові та кадрові ресурси, у той час як особа може не розкривати свої особисті дані.

66. Недотримання вимоги про індивідуальне рішення є особливе проблематичним у випадках, коли особи обіймали посади відповідно до частини восьмої статті 3. Це положення вказує на те, що, відповідно до частини третьої статті 1 заборона має накладатися на “осіб, щодо яких немає достатньої інформації про володіння власністю (право власності) та прозорості у володінні нерухомістю, доходи, витрати та фінансові зобов'язання за попередній рік, підготовленої у формі, встановленій Законом України про принципи запобігання та боротьби із корупцією та/або невідповідність між вартістю майна (право власності), яка була набута особою протягом перебування в установах, визначених статтями 2.1.1 та 2.1.20 (де вартість вказується у їх фінансовій звітності) та прибутки, отримані із законних джерел”.

67. Не зрозуміло, як люстраційна перевірка може виявити недостовірність інформації щодо фінансових питань, оскільки закон не вказує, що такі дані повинні бути оцінені у ході перевірки. Фактично, перевірка такої інформації буде складнішою, ніж оцінка індивідуальної посади, яку особа обіймала у минулому, оскільки вона вимагає наявності спеціальних знань тими, хто здійснює відповідну перевірку. Згідно з інформацією

української влади, Уряд України уповноважив податкові органи провести таку перевірку. Але ж спеціалізовані антикорупційні процедури та органи вже існують у відповідності до антикорупційного законодавства України. Венеціанська комісія погоджується, що корупція незаперечно підриває (віру в) демократичний устрій та верховенства права, проте, їй важко змиритися з тим, що особа, яка виявилася замішаною у корупції, внаслідок цього створює ризики з точки зору серйозного порушення прав людини, що вимагають застосування люстраційних заходів (як альтернатива застосуванню кримінальних санкцій внаслідок належного кримінального провадження).

68. Закон про люстрацію передбачає виключення тих осіб, які були звільнені з відповідних посад (частина друга статті 3). І навпаки, немає виключень для тих, хто залишив посаду за власним бажанням. У той же час, особи, які підпадають під інші категорії посад, наприклад, передбачені частиною першою статті 3, не можуть скористатися будь-якими виключеннями. Оскільки “метою люстрації є не покарання людини, яка ймовірно, є винною ... а захист нової демократії, що з'явилася (визначено у Керівних принципах)”, зміна думки і ставлення особи є факторами, які мають бути враховані.

69. Відповідно до частини сьомої статті 1, люстраційна заборона “не застосовується до осіб, зазначених у частинах другій-четвертій статті 3 цього Закону, які визнані учасниками бойових дій під час проведення антитерористичної операції на сході України у встановленому законодавством порядку”. Положення застосовується до цілого ряду державних посад, у т.ч. багатьох посад у судовій системі. Оскільки особи, які обіймають такі посади, не обов'язково беруть участь у військовій діяльності, недостатньо зрозумілим, чим мотивувалися законодавці для включення цієї категорії посад та виключення іншої категорії посад.

70. Закон про люстрацію не встановлює жодних винятків для осіб віком до 18 років, коли вони були залучені до відповідних дій. Враховуючи характер посад, які підпадають під підозру, малоймовірно, що особи віком до 18 років могли їх обіймати. Тим не менше, такий варіант не можна повністю виключати, тому було б краще, якби Закон чітко вказав граничний вік до 18 років.

3. Люстрація суддів

71. Люстрація суддів заслуговує на окремий аналіз. Українська судова система вже є об'єктом люстрації відповідно до Закону про відновлення довіри до судової системи, який було ухвалено 8 квітня 2014р. Цим Законом встановлюється “Спеціальна тимчасова комісія по перевірці суддів”. Висновки вказаної комісії щодо порушення присяги суддею передаються до Вищої ради суддів для подальшого розгляду та прийняття рішення про те, чи пропонувати чи ні звільнити цього суддю. У разі, якщо факт порушення присяги не встановлено, то до судді може застосовуватися дисциплінарне процедурне покарання.

72. Відповідно до статті 3 Закону про відновлення довіри до судової системи, “судді, які працюють в судах загальної юрисдикції, повинні піддаватися перевірці у разі, якщо він/вона ухвалювали наступні самостійні рішення, або рішення як члени відповідної судової колегії”:

a) приймали рішення про обмеження громадянських прав на зібрання, мітинги, вуличні демонстрації в Україні, які були проведені у період між 21 листопада 2013р. та періодом набрання чинності цим Законом;

b) приймали рішення про досудове утримання під вартою, підтримувати запити про попереднє ув'язнення, розширювали періоди утримання під вартою, виносили обвинувачувальні вироки, а також постанови судів апеляційної чи касаційної інстанції щодо

розгляду обвинувачувальних вироків без їх скасування, які застосовувалися по відношенню до осіб, визнаних політичними в'язнями за дії, пов'язані з їх політичною та громадською діяльністю;

с) приймали рішення про досудове утримання під вартою, підтримували запити про попереднє ув'язнення, збільшували терміни утримання під вартою і виносили обвинувачувальні вирок стосовно учасників масових протестів, які брали участь у протестних акціях у період між 21 листопада 2013р. та набранням чинності цього Закону, тому що їх участь у таких діях;

д) приймали адміністративні рішення про призупинення терміну дії водійських посвідчень особам, які брали участь у масових акціях протесту у період між 21 листопада 2013р. та до набрання чинності цього Закону відповідно до статті 122-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення за те, що водії не виконували накази зупинитися на вимогу органів міліції, а також приймали постанови апеляційних судів про залишення в силі обмежень для тих, хто проходив по таким справам у період між 21 листопада 2013р. та набранням чинності цього Закону;

е) приймали рішення про накладання адміністративних санкцій по відношенню до осіб, які брали участь у масових акціях протесту у період між 21 листопада 2013р. та набранням чинності цього Закону відповідно до статті 185 Кодексу України про адміністративні правопорушення за злісну непокору законним розпорядженням або наказам представників правоохоронних органів, членів громадянських організацій охорони громадського порядку та національних прикордонних органів і військовослужбовців, а також постанов апеляційних судів по справах, за якими вони проходили у період між 21 листопада 2013р. та набранням чинності цього Закону;

ф) приймали рішення про накладання адміністративних покарань щодо осіб, які брали участь у масових акціях протесту у період між 21 листопада 2013р. та набранням чинності цього Закону відповідно до статті 185-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення за порушення порядку організації і проведення зборів, мітингів, вуличних протестів та демонстрацій, а також приймали постанови апеляційних судів для залишення відповідних рішень у силі щодо осіб по справах, за якими вони проходили у період між 21 листопада 2013р. та набранням чинності цього Закону;

г) приймали рішення про накладання адміністративних санкцій щодо осіб, які брали участь у масових акціях протесту у період між 21 листопада 2013р. та набранням чинності цього Закону відповідно до статті 185-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення за створення умов, які порушують порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних протестів і демонстрацій, а також приймали постанови апеляційних судів для залишення відповідних рішень у силі щодо осіб по справах, за якими вони проходили у період між 21 листопада 2013р. та набранням чинності цього Закону;

h) приймали рішення у справах, пов'язаних із виборами депутатів Верховної Ради України сьомого скликання, анулюванню їхніх результатів або позбавлення статусу члена парламенту особи, обраної до парламенту сьомого скликання (партії, чії права чи інтереси були порушені, безпосередньо ініціюють перевірку суддів);

i) видавали ордери на здійснення розслідування компетентними органами дій, направлених проти учасників масових протестів у період між 21 листопада 2013р. і 21 лютого 2014р. у зв'язку із їх участю в таких акціях протесту.

73. Закон про люстрацію також застосовується по відношенню до суддів.

74. Відповідно до пункту тринадцятого частини другої статті 3, щодо судді повинно бути введено обмеження на зайняття ним посади протягом 10 років у випадку, коли він підпадає під люстрацію відповідно до нового Закону (частина третя статті 1), якщо він "ухвалював рішення про примусове притягнення до суду з подальшим утриманням під вартою як запобіжного заходу або приймав рішення про притягнення до адміністративної або кримінальної відповідальності осіб, звільнених від кримінальної або адміністративної відповідальності відповідно до Закону України №737 від 29 січня 2014р. "Про усунення негативних наслідків та запобігання переслідування і покарання осіб у контексті подій, що сталося під час мирних зібрань" і Закону України №743 від 21 лютого 2014р. "Про запобігання переслідування і покарання осіб у контексті подій, які відбулися під час мирних зібрань, і визнання деяких законів України недійсними".

75. Відповідно до частин третьої, шостої та сьомої статті 3, суддя, люстрований відповідно до нового Закону на період 5 років (частина четверта статті 1), повинен бути звільнений із займаної посади у разі, якщо:

а) суддя ухвалював рішення для забезпечення появи особи в суді з метою обрання запобіжного заходу у вигляді тюремного ув'язнення, або залишав у силі обвинувачувальні вирок стосовно осіб, які підпадали під дію індивідуальної амністії відповідно до положень Закону України №792 від 27 лютого 2014р. "Про внесення змін до Закону України "Про надання амністії в Україні щодо повної реабілітації політв'язнів", представників правоохоронних органів, працівників прокуратури або інших правоохоронних органів, які, через їх рішення, дії або бездіяльність, здійснювали низку дій (та/або брали участь чи сприяли їх прийняттю) з метою кримінального переслідування і притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які підпадають під повну індивідуальну амністію відповідно положень до Закону України №792 від 27 лютого 2014р. "Про внесення змін до Закону України про надання амністії в Україні щодо повної реабілітації політв'язнів" (стаття 3.3);

б) судді, чії рішення, дії або бездіяльність, які доведені у рішеннях суду, що набрали чинності, намагалися перешкоджати здійсненню конституційного права громадян України на свободу мирних зборів і проведенню мітингів, демонстрацій, або які становили загрозу людському життю, здоров'ю або майновим правам у період між 21 листопада 2013р. і до 22 лютого 2014р. (стаття 3.6);

с) якщо рішення суду щодо судді, яке набрало чинності, встановлює, що суддя:

- ухвалив рішення, вчинив дії, не зміг вжити заходів та/або полегшив такі дії, рішення або вчинив бездіяльність, яка підриває національну безпеку, оборону чи територіальну цілісність України;
- підбурював міжнародну ворожнечу;
- прийняв незаконні рішення, вчинив дії або бездіяльність, які порушили права людини та основні свободи, і ці порушення були доведені у рішеннях Європейського суду з прав людини (стаття 3.7).

76. Існує дублювання між Законом про люстрацію і Законом про відновлення довіри до судової системи, особливо що стосується подій періоду Євромайдану. Українська влада пояснила, що включення суддів у сферу дію нового закону мало дві підстави: по-перше, попередній закон довів свою неефективність (кількість справ, порушених спеціальною комісією, є незначною); по-друге, попередній закон не дозволяє заборонити люстрованому судді обіймати посаду в державному апараті. Венеціанська комісія вважає, що якщо

попередній закон продемонстрував свою неефективність, його необхідно скасувати та замінити новим, положення якого, будучи більш ефективними, узгоджуватимуться з конституційними нормами, що гарантують незалежність суддів. Наявне ж дублювання порушує питання про юридичну визначеність і координацію: якщо суддя уже був об'єктом процедури відповідно до Закону про відновлення довіри, він або вона повинні мати імунітет від застосування положень Закону про люстрацію у відповідності з принципом *non bis in idem*. Якщо поки жодна процедура не була проведена щодо судді, незрозумілим залишається, яку процедуру потрібно застосовувати. Люстрація суддів повинна бути врегульована лише одним законом.

77. Зазначені вище Закони про амністію вказують на те, що для деяких злочинів, вказаних у Законі, кримінальна справа не може бути розпочата або – якщо вона знаходиться у стадії розгляду – повинна бути припинена, а відповідні рішення, які вже були ухвалені, повинні бути оголошені недійсними. Це “звільнення від кримінальної відповідальності” визначає 25 видів злочинів, до яких повинна бути застосована амністія. Серед цих злочинів є “насильство щодо державних службовців” та “умисне знищення майна”. Звідси випливає, що кримінальна відповідальність буде скасовано більш-менш автоматично у випадках, які на той час, коли суддя прийняв рішення, кваліфікувались як кримінальні злочини. Це означає, що дії судді у багатьох випадках можуть бути повністю правильним. Тому дуже важливо не звинувачувати суддів за такого роду законну діяльність. Люстраційні заходи, відповідно до статті 3.3, не слід вживати в цих випадках автоматично.

78. Люстраційні заходи повинні у подальшому застосовуватися тільки за рішенням суду; це передбачено в частині п'ятій-сьомій статті 3, але слід уточнити, що таке рішення повинно бути винесене в результаті здійснення процедури, спрямованої проти людини, яка підлягає люстрації, а не через процедуру, ініційовану обвинуваченою особою відповідно до положень одного із двох Законів про амністію. Рішення суду також повинні бути ухвалені для здійснення люстраційних заходів відповідно до частини третьої статті 3.

79. Не є зрозумілим, чи термін “особи, які підлягають повній індивідуальній амністії” застосовується по відношенню до осіб, які вже скористалися амністією, або тих, хто може скористатися амністією у майбутньому.

80. Оскільки судді також можуть стати об'єктом люстрації відповідно до загальних положень статей 3 §4, 3 §7 і 3 §8, зауваження, зроблені у цьому висновку, також застосовуються.

81. Люстрація суддів також викликає певні питання, особливо які стосуються порядку люстрації, що буде розглянуто у подальших розділах.

D. Процесуальні гарантії для осіб, щодо яких застосовуються люстраційні процедури

82. Існує усталене прецедентне право Європейського суду з прав людини, згідно з яким до люстраційної процедури застосовується стаття 6 Конвенції в частині кримінальних гарантій.

Резолюція 1096 (1996) вимагає дотримання права на захист, презумпції невинуватості доки вина особи не доведена, а також збереження права на звернення до суду.

83. Відповідно до вимоги m) Керівних принципів, “в жодному разі людина не може бути люстрована без забезпечення повного належного процесуального захисту, включаючи, але не обмежуючись правом на адвоката (призначається, якщо особа не може дозволити собі заплатити за захисника), на ознайомлення та оскарження зібраних проти

неї доказів, на доступ до всіх доказів, що підтверджують або спростовують її провину, на представлення власних доказів, на відкриті усні слухання у справі у разі запиту та на звернення до незалежного судового органу”.

84. Венеціанська комісія також вимагає, щоб звільнення із посади було призупинено протягом розгляду апеляції, а також, щоб суд був наділений повноваженнями скасовувати рішення люстраційного органу з урахуванням обставин кожного конкретного випадку.

85. Частина перша статті 1 Закону про люстрацію визначає, що люстрація має базуватися, зокрема, на презумпції невинуватості і передбачати гарантії права на захист. Тим не менш, вона не забезпечує повноцінні процесуальні гарантії для осіб, які підпадають під люстрацію.

86. Відповідно до Керівних принципів (a), “люстрація повинна здійснюватися спеціально створеним незалежним органом за участю видатних громадян, запропонованих Главою держави і затверджених парламентом”. Мета цієї вимоги полягає в забезпеченні об'єктивності та незалежності діяльності органу, уповноваженого здійснювати процедуру люстрації.

87. Стаття 5 Закону про люстрацію визначає Міністра юстиції України як “уповноваженого забезпечити проведення перевірки, передбаченої цим Законом”. Отже, незалежний орган, який би наглядав за процесом, відсутній. Натомість рішення ухвалюються Міністерством юстиції України на основі перевірок, проведених керівництвом урядових органів, де працюють особи, стосовно яких проводяться перевірки. Українська влада підкреслила, що Міністерство юстиції може прийняти рішення про здійснення аудиту незалежним агентством. Вони також вважають, що публічність процесу перевірки забезпечує прозорість цього процесу.

88. Згідно з частиною другою статті 5 Закону Міністерство юстиції України має утворити “дорадчий громадський орган з питань люстрації при Міністерстві юстиції України для забезпечення здійснення громадського контролю за процесом очищення влади (люстрації), до складу якого повинні входити представники засобів масової інформації та представники громадськості”. У той час, як мета цього положення є без сумніву позитивною, воно є недостатнім, щоб забезпечити гарантії демократичного контролю над процесом. Закон не визначає, як цей Орган має діяти та якими є його повноваження. До того ж, здається, що призначення членів цього Органу належить до відповідальності Міністерства юстиції України замість того, щоб належати Парламенту. Це підриває незалежність цього Органу. Врешті решт, консультативна функція Органу робить його достатньо слабкою інституцією. Ці положення мають бути уважно переглянуті.

89. Відповідно до статті 4 процес перевірки – для діючих посадових або службових осіб – починається з дати, визначеної в плані проведенні перевірки, затвердженому Кабінетом міністрів України. Протягом 10 днів з початку перевірки, усі особи, які займають посади, що підпадають під люстрацію, повинні подати заяву, у якій повідомляють про те, що до них застосовуються/не застосовуються заборони, визначені частиною третьою або четвертою статті 1 цього Закону. Неподання такої заяви або заява, в якій зазначено, що до неї застосовується заборона, зазначена у частині третій або четвертій статті 1 цього Закону, є підставою для автоматичного звільнення особи протягом трьох днів із займаної посади не пізніше як на третій день після спливу строку або дати подання такої заяви.

90. Негативні заяви перевіряються відповідним державним органом, в якому працює суб'єкт перевірки. Таке делегування повноважень створює проблему передбачуваності та підзвітності. Оскільки Україна ніколи не мала досвіду люстрації, існує ризик, що практика

застосування Закону про очищення влади, який буде виконуватись великою кількістю різних органів, не буде уніфікованою та може використовуватись для розв'язання приватних і політичних спорів.

91. Хоча стаття 8 Закону передбачає “парламентський контроль” щодо відповідності законодавству, вона не визначає межі такого контролю. Таким чином, не зрозуміло та й навіть сумнівно, чи парламент – Верховна Рада України – зможе запобігти усім потенційним ризикам, пов'язаним з децентралізованим процесом проведення перевірки.

92. Згідно з частиною третьою статті 5 Закону фізичні та юридичні особи мають надати інформацію про накладення заборони щодо особи, яка проходить перевірку, протягом одного місяця з початку перевірки. З англійського перекладу Закону не зрозуміло, чи така інформація має тільки стосуватися заборон, які вже були накладені на осіб, чи може містити щось важливе для процесу перевірки. В останньому випадку, українська влада має належним чином забезпечити, щоб процедура перевірки не стала платформою для з'ясування персональних відносин між особами.

93. У разі встановлення за результатами перевірки недостовірності відомостей, орган, що проводить перевірку, повідомляє про них особу, стосовно якої проводиться перевірка. Остання має право надати пояснення за такими фактами та підтверджуючі документи. В Законі не вказано, чи ця особа матиме повний доступ до її/його люстраційної справи та усіх матеріалів, які мають відношення до справи.

94. Особи, які визнають, або щодо яких виявлено, що вони належать до будь-якої з груп посад, перерахованих у статті 2, повинні бути терміново звільнені з посади, яку вони у цей час займають. Вони не можуть бути призначеними на будь-яку іншу захищену посаду. Строк звільнення – протягом трьох днів після подання позитивної заяви (частина третя статті 4) або після отримання висновку про перевірку, яким встановлено недостовірність наданої інформації (частина чотирнадцята статті 5) – є занадто коротким. Негайне звільнення протягом трьох днів також застосовується до тих, хто не подав заяву (протягом визначеного 10-тиденного терміну). Ця норма є дуже суворою і не має винятків для окремих випадків (наприклад, по причині стану здоров'я і т.д.) Врешті решт, Закон не передбачає альтернативних опцій, таких як добровільне звільнення з посади, і не зрозуміло, чи існує простір для таких опцій.

95. Специфічні проблеми виникають у зв'язку зі звільненням суддів згідно з Законом про очищення влади, тому що посада судді є конституційно захищеною для забезпечення їх незалежності. Згідно з Конституцією України, звільнити суддів може або Президент або Голова Верховної Ради України, залежно від посади судді (статті 126 та 127 Конституції). Подання пропозицій щодо звільнення належать виключно до компетенції Вищої Ради юстиції. Закон про очищення влади покладає відповідальність за перевірку суддів на голів відповідних судів. Згідно з принципом розподілу влади, процедура перевірки децентралізованими органами перевірки не повинна застосовуватися до суддів. Разом з тим, у разі встановлення під час перевірки професійного судді недостовірності відомостей, згідно з частиною тринадцять статті 5 Закону, орган який проводив перевірку, надсилає копію висновку про результати перевірки до Міністерства юстиції України, яке надсилає його до Вищої ради юстиції та/або Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та звертається з пропозицією про прийняття подання про звільнення судді з посади. Разом з тим, відповідно до Конституції, Вища рада юстиції не може бути зобов'язана таким поданням та має сама надати оцінку по суті кожної справи. Закон про очищення влади має чітко врегулювати такі випадки, дотримуючись конституційних правил, які захищають незалежність суддів.

96. Частина одинадцять статті 5 та частини восьмої статті 1 прямо визнають, що висновок органу, який проводить перевірку, як і будь-яке рішення, дія або бездіяльність суб'єктів владних повноважень при виконанні цього Закону “оскаржуються в судовому порядку” (можна передбачити, що йдеться про звичайні суди, але це потребує роз'яснення). Однак, вони не передбачають будь-якої конкретної процедури та застережень щодо осіб, яких було люстровано; права люстрованих осіб бути присутніми та брати участь у цій процедурі, особливо, мають бути чітко визначеними. Закон про очищення влади не передбачає, щоб наслідки висновку про результати перевірки були призупинені у разі апеляції, та до того, як остаточне рішення, що не підлягає оскарженню, буде ухвалене компетентним судом.

97. Врешті решт, зв'язок між люстрацією та кримінальним переслідуванням та між санкціями, які накладаються у цих процедурах, є незрозумілим. Згідно з частиною п'ятою статті 1 Закону, люстраційна заборона “може застосовуватися до особи лише один раз”. Частина десята Статті 3 Закону, однак, передбачає, що особи, звинувачені у кримінальній процедурі можуть підлягати цій забороні, як в якості основного, так і додаткового покарання. В останньому випадку, заборона накладається на 5 років. Згідно зі статтею 55 Кримінального кодексу України, заборона на окремі види діяльності може накладатися в якості первинної кримінальної санкції (2-5 років), додаткова кримінальна санкція (1-3 роки) або додаткова санкція згідно з Законом про очищення влади (5 років, див. частину десятю статті 3). Зв'язок між цими різними концепціями є незрозумілим. Законом також не визначається, що заборона як кримінальна санкція та як додаткова люстраційна санкція не може накладатися кумулятивно і таким чином виникає певне занепокоєння у світлі застосування принципу *non bis in idem*. До відповідних положень Закону про очищення влади слід внести зміни.

Е. Оприлюднення списку осіб, щодо яких застосовано положення Закону України “Про очищення влади”

98. Згідно зі статтею 7 Закону про очищення влади, відомості про осіб, щодо яких встановлено заборону, вносяться до Єдиного державного реєстру осіб, щодо яких застосовано положення Закону України “Про очищення влади” (далі – Реєстр), що формується та ведеться Міністерством юстиції України. Крім того, ці відомості про осіб, щодо яких застосовано заборону, передбачену частиною четвертою статті 1 цього Закону, оприлюднюються на офіційному веб-сайті Міністерства юстиції України, де персональні дані та відомості про стан проходження перевірки особою, є у вільному доступі.

99. Це положення є проблематичним. Венеціанська комісія у попередніх висновках зазначала, що “оприлюднення до того, як ухвалене рішення суду, є проблематичним з точки зору дотримання Статті 8 ЄКПЛ. Негативні наслідки такого оприлюднення для репутації особи навряд чи зможуть бути усунені подальшою ректифікацією, а відповідна особа не має засобів захисту від таких негативних наслідків. Останнє може розглядатись як пропорційний захід, необхідний у демократичному суспільстві, тільки коли колабораціонізм є остаточно перевіреним, а не до цього. Опублікування повинне мати місце тільки після рішення суду”.

100. Закон про очищення влади не гарантує, що опублікування дозволяється тільки після остаточного рішення суду; як таке, це порушує очевидну проблему відповідності Статті 8 ЄКПЛ. З цієї причини слід змінити відповідне положення.

VI. Висновки

101. Венеціанська комісія проаналізувала Закон України про очищення влади. Здійснення візиту в Україну після парламентських виборів у жовтні ц.р. не було можливим; отже ця оцінка не була обговорена з українською владою та – через відсутність пояснювальної записки – має розглядатися як проміжна.

102. Люстрація не становить сама по собі порушення прав людини, оскільки демократична держава має право вимагати від посадових осіб відданості конституційним принципам, на яких вона ґрунтується. Тим не менш, для того, щоб відповідати принципам прав людини, верховенства права і демократії, люстрація повинна забезпечити справедливий баланс між захистом демократичного суспільства, з однієї сторони, і захистом індивідуальних прав, з іншої. Процедура люстрації, незважаючи на її політичну природу, повинна бути розроблена і здійснена тільки з допомогою правових засобів відповідно до Конституції і з урахуванням європейських стандартів у сфері верховенства права і захисту прав людини. Якщо ці вимоги задоволені, тоді процедура люстрації може вважатись припустимою в демократичній державі, заснованій на верховенстві права.

103. Венеціанська комісія оцінила Закон про очищення влади у світлі чотирьох головних принципів, які впливають із відповідних міжнародних стандартів, а саме, що:

- провина повинна бути доведена в кожному конкретному випадку індивідуально;
- право на захист, презумпція невинуватості і право на оскарження в суді мають бути гарантовані;
- різні функції і цілі люстрації, а саме захисту новопосталих демократій та кримінального права, тобто покарання осіб, які визнанні винними, повинні бути дотримані;
- люстрація має відповідати чітким лімітам часу як щодо періоду її застосування, так і періоду перевірки.

104. Комісія зробила такі основні висновки, що наводяться нижче:

А) Застосування люстраційних заходів до періоду правління Комуністичної партії Радянського Союзу через стільки років після закінчення згаданого режиму та введення в дію демократичної Конституції України потребує переконливих причин, які б обґрунтували специфічну загрозу демократії, яку колишні комуністи несуть сьогодні; Комісії важко обґрунтувати таку запізнілу люстрацію.

Б) Застосування люстраційних заходів по відношенню до недавнього періоду часу, протягом якого В.Янукович був Президентом України, в кінцевому рахунку може поставити під питання нинішнє функціонування конституційної і правової системи України як демократичної держави, яка керується верховенством права.

В) Закон про очищення влади представляє низку серйозних недоліків та потребуватиме перегляду щонайменше у зв'язку з наступним:

- Люстрація повинна стосуватися тільки посад, які дійсно можуть нести значну небезпеку правам людини або демократії; слід переглянути список посад, які підлягають люстрації.
- Провина має бути доведена у кожній окремій справі та не може презюмуватися на основі простої приналежності до категорії державних посад; слід переглянути критерії люстрації.
- Відповідальність за проведення процесу люстрації слід зняти з Міністерства юстиції України та покласти на спеціально утворену незалежну комісію із активним залученням громадянського суспільства.

• Процедура люстрації має дотримуватися гарантій справедливого судочинства (право на представника в суді, рівноправ'я сторін, право бути почутим персонально); судовий розгляд справи повинен призупиняти виконання адміністративного рішення про люстрацію до винесення остаточного судового рішення. Закон про очищення влади має окремо забезпечувати такі гарантії.

• Люстрація суддів має регулюватись єдиним законодавчим актом, а не конкуруючими законами. Вона повинна проводитись із повним дотриманням конституційних положень, які гарантують їх незалежність. Тільки Вища Рада юстиції повинна бути відповідальною за звільнення суддів.

• Відомості про осіб, які піддаються люстраційним заходам, повинні оприлюднюватись тільки після ухвалення винесення остаточного судового рішення.

105. Українська влада погодилась з тим, що Закон про люстрацію вимагає удосконалення з метою приведення його у відповідність до міжнародних стандартів, та звернулася по допомогу до Венеціанської комісії. Комісія вітає зобов'язання, які української влади бере на себе у цьому зв'язку, і висловлює готовність надати свою підтримку у підготовці змін до Закону про люстрацію.

ОСТАТОЧНИЙ ВИСНОВОК³ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ “ЗА ДЕМОКРАТІЮ ЧЕРЕЗ ПРАВО” (ВЕНЕЦІАНСЬКОЇ КОМІСІЇ) щодо Закону України “Про очищення влади” (Закон про люстрацію) з урахуванням змін, внесених до Верховної Ради України 21 квітня 2015р. (19-20 червня 2015р.)

На основі коментарів:

пані Вероніки БІЛЬКОВОЇ (члена, Чехія)
пана Георга ПАПУАШВІЛІ (члена, Грузія)
пані Анн ПІТЕРС (заступника члена, Німеччина)
пані Ганни СУХОЦЬКОЇ (члена, Польща)
пана Бена ВЕРМУЛЕНА (члена, Нідерланди)
пана Герхарда РАЙССЕНЕРА (експерта (DGI), Президента Консультативної ради європейських суддів (КРЄС) у відставці)

I. Загальна інформація та факти

У жовтні 2014р. Голова Моніторингового комітету Парламентської асамблеї Ради Європи звернувся до Венеціанської комісії з проханням надати висновок щодо Закону України “Про очищення влади” (т.зв. Закон “Про люстрацію”, CDL-REF(2014)046).

Закон України “Про очищення влади” був прийнятий Верховною Радою 16 вересня 2014р., підписаний Президентом Порошенком 9 жовтня 2014р. та опублікований в Офіційному віснику 15 жовтня 2014р. Закон уведений у дію та набрав чинності 16 жовтня 2014р.

У грудні 2014р. Венеціанська комісія ухвалила Проміжний висновок щодо Закону України “Про очищення влади” (Закону “Про люстрацію”) (CDL-AD(2014)044, Висновок №788/2014). У процесі підготовки висновку Венеціанська комісія не мала можливості відвідати Київ та/або обговорити Закон із представниками української влади. Вона

³ Неофіційний переклад.

також не мала доступу до пояснювальної записки до Закону “Про люстрацію”, а переклад цього Закону, наданий українською владою, містив деякі неточності.

Залучивши українську владу до конструктивного діалогу щодо вдосконалення цього Закону, Венеціанська комісія вирішила ухвалити висновок як проміжний, за яким прийняти Остаточний висновок.

У лютому 2015р. делегація Венеціанської комісії відвідала Київ. Відбувся масштабний обмін думками з представниками Міністерства юстиції України, інших державних органів, а також громадянського суспільства. У березні 2015р. делегація Міністерства юстиції України зустрілася з доповідачами в місті Венеції.

У квітні 2015р. Венеціанська комісія отримала від української влади пакет проекту змін до Закону України “Про очищення влади”, що був направлений до Парламенту (CDL-REF(2015)015). Ці зміни розглядаються та ще не були формально затверджені. Однак при оцінці Закону в Остаточному висновку вони враховуються. Пов’язані проекти змін до інших законодавчих актів (особливо виборчі закони та Закон “Про відновлення довіри до судової влади в Україні”) були також направлені до Верховної Ради. Венеціанська комісія не вивчала ці положення окремо, а лише в обсязі, необхідному для розуміння сфери застосування Закону “Про люстрацію”.

У жовтні Служба зовнішньої розвідки України, Верховний Суд України та група із 47 членів Парламенту направили до Конституційного Суду України запит щодо надання ним оцінки відповідності деяких положень Закону “Про очищення влади”, Конституції України та офіційного тлумачення певних положень Закону. 16 квітня 2015р. Конституційний Суд України вирішив відкласти слухання до формального прийняття змін до Закону⁴.

В.Бількова, Г.Папушвілі, А.Пітерс, Г.Сухоцька та Б.Вермулен, а також Г.Райснер (експерт ГД-І) виступили доповідачами із цього Остаточного висновку.

Цей висновок ґрунтується на англійському перекладі Закону України “Про очищення влади” та змін до нього, наданому українською владою. Висновок був затверджений Венеціанською комісією на її 103-му пленарному засіданні (м.Венеція, 19-20 червня 2015р.).

II. Застосовна нормативно-правова база

A. Національна нормативно-правова база

Конституція України, прийнята у 2014р., передбачає, що “права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. /.../ Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави” (стаття 3). Перелік прав людини, що гарантуються громадянам України та іншим особам, які перебувають на території України чи під її юрисдикцією, включено до Розділу II Конституції. Розділ містить, серед іншого, заборону дискримінації (“Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом” – стаття 24), право на особисте та сімейне життя, що охоплює захист персональних даних (стаття 32), право “брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування” та право “рівного доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування” (стаття 38).

⁴ Конституційний Суд України відклав розгляд “люстраційного закону”. – Радіо “Свобода”, 16 квітня 2015р.

Закон “**Про очищення влади**” встановлює умови для очищення влади, що визначається як “встановлена Законом або рішенням суду заборона окремим фізичним особам обіймати певні посади (перебувати на службі) (крім виборних посад) в органах державної влади та органах місцевого самоврядування” (частина перша статті 1). Проект змін незначно змінює визначення таким чином, що заборона застосовується “в державних органах та органах місцевого самоврядування, включаючи їх апарат та секретаріат” (проект частини першої статті 1).

Закон встановлює, що процес очищення має за мету “недопущення до участі в управлінні державними справами осіб, які своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю здійснювали заходи (та/або сприяли їх здійсненню), спрямовані на узурпацію влади Президентом України Віктором Януковичем, підірив основ національної безпеки і оборони України або протиправне порушення прав і свобод людини” (частина друга статті 1). У проекті змін відсутнє це положення. Його замінено преамбулою, у якій підсумовується історія України та наголошується на необхідності публічним офіційним особам бути лояльними до основоположних цінностей конституційної демократії.

Процес очищення повинен ґрунтуватися на принципах: верховенства права та законності; відкритості, прозорості та публічності; презумпції невинуватості; індивідуальної відповідальності; гарантування права на захист (частина друга статті 1). У проекті змін до цього переліку додається принцип пропорційності (частина друга статті 1 проекту).

Стаття 2 Закону містить перелік осіб, які обіймають посади, щодо яких здійснюються заходи з очищення влади. Стаття 3 перелічує критерії, на яких ґрунтується очищення влади (люстрація).

Закон “Про очищення влади” – перший вичерпний та всеосяжний закон про люстрацію, прийнятий в Україні. Однак 8 квітня 2014р. Парламент прийняв Закон “**Про відновлення довіри до судової влади в Україні**”, який увів люстрацію в судову систему у формі перевірки суддів. Рада Європи оприлюднила коментарі до цього Закону з висновком, що Закон потребує перегляду через певні недоліки, пов’язані з умовами перевірки суддів та процесуальними гарантіями, запропонованими в цій системі⁵. Проект змін до цього Закону знаходиться на розгляді у Верховній Раді та ще не оцінювався Радою Європи. У березні 2015р. Венеціанська комісія та Генеральний директорат з прав людини та верховенства права підготували спільний висновок до Закону України “Про судоустрій і статус суддів” (CDL-AD(2015)007). Вони відмітили, що стаття 6 Перехідних положень цього Закону передбачає кваліфікаційне оцінювання суддів та попередили, що “це положення також слід узгодити з процедурою люстрації”.

B. Міжнародна нормативно-правова база

Люстрація чітко не передбачена та не врегульована жодним міжнародним документом зобов’язального характеру. Однак документи про захист прав людини, такі як Європейська конвенція з прав людини 1950р. та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, які є обов’язковими для України, є повністю застосовними в цьому питанні. Ці два документи забороняють дискримінацію (стаття 14 ЄКПЛ та Протокол 12 до неї, стаття 26 МПГПП) та надають право на повагу до приватного життя (стаття 8 ЄКПЛ, стаття 17 МПГПП). Відповідно до статті 9 Конституції України “Чинні міжнародні договори, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України”.

⁵ Рада Європи, Оцінка Закону “Про відновлення довіри до судової влади в Україні”, 8 квітня 2014р., 7 травня 2014р.

Стаття 21 Загальної декларації прав людини визначає, що “кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників” (частина перша) та “кожна людина має право рівного доступу до державної служби в своїй країні” (частина друга). Хоча Загальна декларація не є юридично зобов’язальною, більшість її положень вважаються такими, що відображають норми міжнародного звичаєвого права. Стаття 25 (с) Міжнародного пакту ООН про громадянські та політичні права надає кожному громадянину право та можливість без будь-якої дискримінації щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншого статусу і без необґрунтованих обмежень для допуску до державної служби на загальних умовах рівності у своїй країні.

Питання люстрації безпосередньо порушується в Резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи **1096 (1996)** про заходи з ліквідації спадщини колишніх комуністичних тоталітарних систем. Резолюція наголошує, що люстраційні заходи “*можуть бути сумісними з демократичною державою, заснованою на принципі верховенства права, за умов дотримання деяких критеріїв*” (п.12). Цими критеріями є: провина, саме особиста, а не колективна, повинна бути доведена в кожному окремому випадку; повинні гарантуватися право на захист, презумпція невинуватості та право на судовий перегляд ухваленого рішення; різні функції та цілі люстрації, а саме захист новоствореної демократії, і кримінальне право, тобто покарання осіб, які вважаються винними, повинні дотримуватися; також люстрація повинна мати жорсткі обмеження у часі, як у період її застосування, так і в період, впродовж якого здійснюється перевірка. Більш детально критерії роз’яснені у доповіді, що додається до резолюції 1096 (1996)⁶, яка містить **Керівні принципи щодо відповідності люстраційних законів та подібних адміністративних заходів вимогам держави, що базується на принципі верховенстві права** (далі – Керівні принципи 1996р.). Ці Керівні принципи були прийняті для формування політики, спрямованої на ліквідацію спадщини комуністичного періоду, який закінчився в 1991р. Ці основоположні принципи можна застосовувати *mutatis mutandis* до спадщини режиму Януковича.

Питання люстрації розглядалося **Європейським судом з прав людини** у декількох справах, пов’язаних з відповідними законами, прийнятими у Словаччині (“Турек проти Словаччини”⁷), Польщі (“Матієк проти Польщі”⁸, “Любох проти Польщі”⁹, “Бобек проти Польщі”¹⁰, “Шульц проти Польщі”¹¹), Литві (“Сідабрас і Дзяутас проти Литви”¹², “Райніс і Гаспаравічюс проти Литви”¹³, “Жічкус проти Литви”¹⁴), Латвії (“Жданок проти Латвії”¹⁵, “Адамсонс проти Латвії”¹⁶) та Румунії (“Найдин проти Румунії”¹⁷).

⁶ Дос. 7568, *Про заходи щодо ліквідації спадщини колишніх комуністичних тоталітарних систем*, 3 червня 1996р.

⁷ ЄСПЛ, “Турек проти Словаччини”, заява №57986/00, 14 лютого 2006р.

⁸ ЄСПЛ, “Матієк проти Польщі”, заява №38184/03, 30 травня 2006р.

⁹ ЄСПЛ, “Любох проти Польщі”, заява №37469/05, 15 січня 2008р.

¹⁰ ЄСПЛ, “Бобек проти Польщі”, заява №68761/01, 17 липня 2007р.

¹¹ ЄСПЛ, “Шульц проти Польщі”, заява №43932/08, 13 листопада 2012р.

¹² ЄСПЛ, “Сідабрас і Дзяутас проти Литви”, заяви №55480/00 і №59330/00, 27 липня 2004р.

¹³ ЄСПЛ, “Райніс і Гаспаравічюс проти Литви”, заяви №70665/01 і №74345/01, 7 квітня 2005р.

¹⁴ ЄСПЛ, “Жічкус проти Литви”, заява №26652/02, 7 квітня 2009р.

¹⁵ ЄСПЛ, “Жданок проти Латвії”, заява №58278/00, 16 березня 2006р.

¹⁶ ЄСПЛ, “Адамсонс проти Латвії”, заява №3669/03 24 червня 2008р.

¹⁷ ЄСПЛ, “Найдин проти Румунії”, заява №38162/07, 21 жовтня 2014р.

Європейський суд застосував підхід, використаний у Резолюції 1096 (1996) та у Керівних принципах. Він дійшов висновку, що люстрація не становить порушення прав людини *per se*, тому що “*демократична держава вправі вимагати від державних службовців лояльності до конституційних принципів, на яких вона заснована*”¹⁸. Суд також неодноразово посилався на концепцію “*демократії, здатної захистити себе*”¹⁹. Така демократія має бути здатною вжити заходів із запобігання поверненню тоталітарного режиму. Водночас Суд чітко визначив, що люстрація може порушувати права людини, якщо, наприклад, особи, що підлягають люстрації, не мають достатнього доступу до матеріалів з обмеженим доступом, які стосуються їх справ; якщо таким особам відмовлено у процесуальних гарантіях; якщо люстрація застосовується без винятків до посад у публічній та приватній сферах; або якщо люстраційні закони залишаються в силі, після того як вони перестали бути необхідними та/або не відбувається перегляд їх позитивного впливу.

Крім Європейського суду з прав людини законність люстраційних законів мали нагоду оцінити декілька національних конституційних судів, зокрема Чехословаччини, Чеської Республіки та Польщі.

Раніше **Венеціанська комісія** вже розглядала питання люстрації у двох випадках – щодо проектів люстраційних законів Албанії²⁰ та “Колишньої Югославської Республіки Македонія”²¹. В обох випадках Комісія застосувала європейські стандарти, засновані на практиці Європейського суду і Резолюції 1096 (1996) та підтверджені практикою національних конституційних судів.

III. Оцінка Закону “Про очищення влади”

A. Цілі Закону “Про очищення влади”

Закон “Про очищення влади” відрізняється від люстраційних законів, прийнятих у інших країнах Центральної та Східної Європи, ширшою сферою застосування. Він спрямований на досягнення **двох різних цілей**. Перша – захист суспільства від осіб, які через їх минулу поведінку можуть завдати шкоди новоствореному демократичному режиму. Друга – очищення державних органів від осіб, які були задіяні в широкомасштабній корупції. Термін “люстрація” в її традиційному розумінні охоплює тільки перший процес²².

Венеціанська комісія визнає, що дві цілі, які переслідує Закон “Про очищення влади”, є правомірними.

Нова демократична держава повинна мати вагомі причини для усунення від державної служби на тимчасовій основі осіб, які займали посади високого рівня за попереднього недемократичного режиму чи які були залучені до скоєння тяжких порушень прав людини. Такі дії обмежують ризик того, що новий режим буде повалено чи із самого початку заплановано недемократичною практикою. Це зміцнює довіру громадськості до нової влади й дозволяє суспільству отримати новий, свіжий старт. Водночас важливо пам’ятати, що

¹⁸ ЄСПЛ, “Фогт проти Німеччини”, заява №17851/91, 26 вересня 1995р., п.59.

¹⁹ Там само. Див. також “Сідабрас і Дзяутас проти Литви”, *op. cit.*, п.54.

²⁰ Венеціанська комісія, CDL-AD(2009)044, Консультативний висновок щодо Закону “Про чистоту високопосадовців державних органів та виборних осіб Албанії”, Висновок №524/2009, 13 жовтня 2009р.

²¹ Венеціанська комісія, CDL-AD(2012)028, Експертний висновок “*Стисло про визначення критерію для обмеження виконання державних повноважень, доступу та публікації документів, співпраці із службою державної безпеки*”, Висновок №694/2012, 17 грудня 2012р.

²² Див. Роман Давід “*Люстрація та перехідне правосуддя. Кадрові системи у Чеській Республіці, Угорщині та Польщі*”. – Видавництво університету Пенсільванії, 2011р.

люстрація не є та не має бути формою кримінального переслідування. Її не потрібно використовувати як заміну кримінальному покаранню, коли таке покарання є юридично обґрунтованим, або як засіб помсти чи відплати.

Антикорупційні заходи також відіграють важливу роль у побудові демократичного суспільства. На додаток до руйнування національної економіки корупція може становити загрозу безпеці. Вона також негативно впливає на довіру до державних установ та на соціальну згуртованість у суспільстві. Упродовж деякого часу корупція в Україні була надзвичайно поширеною проблемою з тенденцією до зростання. За індексом сприйняття корупції компанії *Transparency International* у 2014р. Україна посіла 142 місце із 175 країн²³. Боротьба з корупцією – довготривалий процес. Корупцію важко подолати одноразовими заходами, якщо вона вкоренилася в суспільному житті.

Закон “Про очищення влади” розглядає два виклики, з якими одночасно зіткнулася молода українська демократія, – недемократичні еліти, які були лояльними до Президента Януковича, та корумповані посадові особи. При цьому він виходить за рамки традиційного визначення процесу люстрації. Під час зустрічей з представниками української влади делегація Венеціанської комісії неодноразово висловлювала свою думку про те, що намагання вирішити два завдання в одному законодавчому акті шляхом використання ідентичних засобів не є оптимальним. Люстрація, з одного боку, та антикорупційні заходи, з іншого, хоч і є правомірними, проте не ідентичні за характером. Вони також не є суб’єктами однакових міжнародних правових стандартів, а для боротьби з ними потрібні різні заходи²⁴.

Венеціанська комісія розуміє, що у специфічному українському контексті інституціалізована корупція була фактично тісно пов’язана з недемократичними практиками, які застосовувалися режимом Президента Януковича, та була їх частиною. Цей режим не служив жодній конкретній ідеології, а був створений для того, щоб правлячі еліти примножили особисті статки. До засобів досягнення цієї мети належала широко розповсюджена корупція та систематичне зловживання владою.

Утім, незважаючи на взаємозв’язок між корупцією та антидемократичними практиками в Україні, подолання цих двох загроз молодією українською демократією здебільшого однаковим чином є на практиці складним завданням (див., наприклад, пункти 54-58 цього висновку). Тому українська влада має розглянути питання про перенесення антикорупційної складової до іншої частини законодавства (до Закону “Про засади запобігання і протидії корупції”) чи хоча б модифікацію процедури очищення, що застосовується до осіб, які підпадають під частину восьму статті 3 Закону “Про очищення влади”, щоб відобразити відмінності між люстрацією в її традиційному розумінні та боротьбою з корупцією.

Закон “Про очищення влади” забороняє певним категоріям осіб обіймати певні державні посади. Венеціанська комісія наголошує на тому, що відповідно до концепції “демократії, здатної захистити себе”, держава має право відсторонити від доступу до зайняття державних посад осіб, які можуть становити загрозу демократичній системі та/або показали себе негідними служити суспільству. Водночас Європейський суд з прав людини зазначив у справі “Жданок”, що “щоразу, коли держава має намір покладатися на

принцип “демократії, здатної захистити себе” для виправдання втручання у права особи, вона повинна ретельно оцінювати масштаби та наслідки цього заходу, щоб переконатися у тому, що / ... / рівновагу буде досягнуто”²⁵. Таким чином, правова норма, яка накладає обмеження на доступ до державних посад, має бути чіткою й обґрунтованою за характером та повинна дотримуватися принципу пропорційності.

В. Персональна сфера застосування Закону

1. Посади, які підпадають під дію Закону “Про очищення влади”

31. Посади, які підлягають очищенню, перелічені в статті 2 Закону. Ці посади не можуть обіймати особи, що підпадають під статтю 3 Закону. Особи, які наразі обіймають ці посади, уже були перевірені чи будуть перевірені найближчим часом за графіком, затвердженим Кабінетом Міністрів України. Якщо вони визнають або якщо буде виявлено, що вони належать до однієї з категорій, зазначених у статті 3, їх має бути негайно звільнено з посад. Кандидати на ці посади будуть перевірені, і якщо вони підпадуть під одну з категорій, зазначених у статті 3, їм буде відмовлено у призначенні.

32. Керівні принципи 1996р., які стосуються люстрації, визначають, що:

- люстрація повинна обмежуватися посадами, щодо яких є всі підстави вважати, що суб’єкти, які їх обіймають, становитимуть значну небезпеку для прав людини і демократії;
- люстрація не застосовується до виборних посад; та
- люстрація не застосовується до посад у приватних або напівприватних організаціях.

33. Перелік, що міститься у статті 2 Закону, охоплює досить широке коло посад у всіх сферах державного управління (уряд, прокуратура, суди, збройні сили, правоохоронні органи тощо). За оцінкою Прем’єр-міністра А.Яценюка, загалом Закон має бути застосований до близько одного мільйона осіб²⁶. Однак щоб довести, що вплив люстраційних заходів (у першому значенні цього терміну) на державну службу не буде таким значним, як здається, українська влада надала Венеціанській комісії статистичну оцінку відсотка державних службовців, які вірогідно будуть люстровані на підставі того, що вони обіймали конкретні посади в Генеральній прокуратурі (від 337 до 1 348 із загальної кількості посад у 20 367), у Міністерстві внутрішніх справ (від 372 до 1 488 із загальної кількості посад у 210 тис.) та Державній фіскальній службі (від 335 до 1 340 із загальної кількості посад у 58 826). Як зазначається у Проміжному висновку, Венеціанська комісія застерігає, що занадто широке персональне застосування Закону буде дуже проблематичним. Це не лише призведе до ризику порушення основоположних особистих прав, це також вплине на функціонування всього сектору української державної служби та на соціальну стабільність, що може призвести до серйозного неприйняття й стимулювання злочи в тих, хто працював за колишнього режиму та був у непропорційний спосіб відсторонений від виконання державних функцій. Великомасштабний люстраційний процес може призвести до величезного бюрократичного перенавантаження та створити атмосферу загального страху й недовіри.

34. Частина четверта статті 2 чітко включає в себе “професійних суддів”. Проект не вносить до неї жодних змін. Це свідчить про те, що судді продовжують підпадати під дію двох законодавчих актів про люстрацію – Закону “Про очищення влади” та Закону

²⁵ “Жданок проти Латвії”, *op. cit.*, п.100.

²⁶ Яценюк: Люстрація в Україні охопить мільйон державних посадовців, *Kyiv Post*, 17 вересня 2014р.

²³ Transparency International, Показники корупції за країнами – Україна (2014р.), доступно за посиланням: http://www.transparency.org/country#UKR_DataResearch_SurveysIndices (доступ 23 травня 2015о.).

²⁴ Див, наприклад, Сьюзан Роуз-Аккерман/Пол Каррінгтон (ред.), Антикорупційна політика: Чи можуть міжнародні гравці відігравати конструктивну роль? (Дарем: Вид-во “Кароліна академік пресс”, 2013р.).

“Про відновлення довіри до судової влади в Україні”. Українська влада стверджує, що до суддів застосовуватимуться лише антикорупційні заходи, передбачені Законом “Про люстрацію”, однак з тексту Закону цього не зрозуміло. Співвідношення між цими законодавчими актами залишається незрозумілим.

35. Суддів Конституційного суду тепер включено до частини четвертої статті 2. Це включення не суперечить застосовним міжнародним стандартам.

36. Як Венеціанська комісія зазначила у Проміжному висновку, включення частини одинадцятої статті 2, яка стосується “осіб, що мають намір зайняти посади, зазначені в пунктах 1-10 цієї статті”, є явною помилкою. Негативна люстраційна перевірка запобігає не “наміру” осіб обійняти певні посади, а лише їх “призначенню” на таку посаду. Однак проект змін зберігає цю категорію.

37. Проект змін додає нову частину дванадцятої статті 2, яка розширює коло посад, що підлягають очищенню, на “кандидатів у народні депутати України, у депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласні, районні, міські, районні у містах, сільські, селищні ради, на пост Президента України, на посади сільських, селищних, міських голів у порядку, визначеному законодавством”. Це положення є проблематичним з двох причин.

38. По-перше, включення народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та членів рад різного рівня порушує основоположний принцип щодо того, що “люстрація не застосовується до виборних посад, якщо тільки з таким проханням не звернеться кандидат на виборах” (Керівні принципи 1996р.).

39. По-друге, застосування цього положення до “кандидатів” становить таку ж проблему, що й частина одинадцятої статті 2, а саме: люстрація повинна перешкоджати особі саме обійняти певну посаду, а не виступати в якості кандидата на неї.

40. Під час однієї із зустрічей з представниками України Венеціанську комісію було поінформовано, що проект частини дванадцятої статті 2 не мав за мету перетворити кандидатів на відповідні посади в нову категорію посад, що підпадають під очищення влади. Натомість його метою було зобов’язати таких кандидатів подавати заяву про доступність інформації про них у Єдиному державному реєстрі та про те, чи підпадають вони під одну з категорій, перелічених у статті 3 Закону. Надання недостовірної інформації має призводити до скасування реєстрації кандидата. Система дещо подібна до моделі, яка використовується в Польщі.

41. Венеціанська комісія зазначає, що така норма, навіть якщо вона застосовуватиметься до кандидатів на виборні посади, не буде суперечити міжнародним стандартам *per se*.

42. Для відображення наміру, зазначеного представниками української влади, буде корисно переглянути відповідні положення проекту змін (проект частини п’ятдесят першої статті 51 Закону “Про вибори Президента України”, проект частини сімдесят першої статті 54 Закону “Про вибори народних депутатів України”), тому що їх текст, принаймні в їх англійському перекладі, не є повністю чітким. Що, наприклад, означає “факт застосування до них заборон /.../ чи незастосування до них заборон”? Чи стосується це лише справ, коли особу було формально люстровано та включено до Реєстру, чи охоплює також інші ситуації? З тексту проекту змін не зрозуміло, чи буде скасування реєстрації кандидата предметом судового перегляду.

43. Водночас проект частини дванадцятої статті 2 має бути вилучений, оскільки він є недоречним і вводить в оману.

2. Критерії здійснення очищення влади

44. Критерії здійснення очищення влади закріплено в статті 3 Закону. Особам, які підпадають під одну з категорій, вказаних у цьому положенні, забороняється обіймати посади, зазначені у статті 2 Закону, упродовж 5 або 10 років.

45. 10-річний строк заборони застосовується до таких категорій осіб:

a) особи, які з 25 лютого 2010р. по 22 лютого 2014р. обіймали сукупно не менше одного року високі посади в державному апараті;

b) особи, які з 21 листопада 2013р. по 22 лютого 2014р. обіймали певні посади, переважно у військовій, правоохоронній, судовій чи медійній сфері;

c) особи, які в радянські часи працювали на керівних посадах у Комуністичній партії чи комсомолі або були штатними працівниками чи негласними агентами КДБ у зазначений період часу;

d) особи, які збагачувалися, порушуючи положення Закону “Про засади запобігання і протидії корупції”.

46. 5-річний строк заборони застосовується до таких категорій осіб:

a) судді, прокурори, співробітники міліції та інших правоохоронних органів, які брали активну участь у переслідуванні осіб, що боролися з режимом Януковича, та учасників Майдану;

b) посадові особи та працівники центральних і місцевих органів влади, які обіймали високі посади в державному апараті у період з 25 лютого 2010р. по 22 лютого 2014р., яких не включено до категорії 1(a) вище та які сприяли узурпації влади Віктором Януковичем і прагнули підірвати основи національної безпеки, оборони або територіальної цілісності України, що призвело до порушення прав і свобод людини;

c) посадові особи та працівники центральних і місцевих органів влади, які своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю намагалися перешкодити реалізації конституційного права громадян збиратися мирно і проводити збори, мітинги, походи й демонстрації або завдати шкоди життю, здоров’ю, майну фізичних осіб у період з 21 листопада 2013р. по 22 лютого 2014р.;

d) посадові особи та співробітники центральних і місцевих органів влади, стосовно яких встановлено рішенням суду, яке набрало законної сили, що вони співпрацювали із спецслужбами інших держав як таємні інформатори в оперативному отриманні інформації; своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю здійснювали заходи (та/або сприяли їх здійсненню), спрямовані на підірив основ національної безпеки, оборони чи територіальної цілісності України; закликали публічно до порушення територіальної цілісності та суверенітету України; розпалювали міжнародну ворожнечу; своїми протиправними рішеннями, дією чи бездіяльністю призвели до порушення прав людини та основоположних свобод, визнаних рішенням Європейського суду з прав людини.

47. У випадку з особами, які підпадають під пункти (b)-(d), щодо них має бути обов’язково ухвалено рішення суду зі встановлення фактів, зазначених у відповідному положенні.

48. У Керівних принципах 1996р. чітко зазначено, що:

- люстрація має бути спрямована лише проти осіб, які відігравали важливу роль у скоєнні серйозних порушень прав людини або які обіймали високі посади в установі, що відповідає за організацію серйозних порушень прав людини;
- нікого не може бути піддано люстрації виключно за особисті думки чи переконання;

• люстрація повинна ґрунтуватися на принципі індивідуальної (не колективної) відповідальності.

49. Більше того, особи у віці до 18 років, які, коли їх було залучено до відповідних дій, добросовісно й добровільно не схвалили їх та/або відмовилися від членства, зайнятості або співробітництва з відповідною організацією до моменту переходу до демократичного режиму, а також особи, які діяли під примусом, не підпадають під люстрацію.

50. Частинами першою-другою статті 3 передбачено дискваліфікацію певних осіб на основі того, що вони обіймали посади під час президентства В.Януковича у 2010-2014рр. (1) або під час подій Майдану на рубежі 2013-2014рр. (2). Дискваліфікація, заснована виключно на посаді, яку обіймала особа, *a priori* не суперечить міжнародним стандартам, за умови, що мова йде про посади в установах, відповідальних за серйозні порушення прав людини і винних у серйозних випадках халатності. Венеціанська комісія недостатньо переконана, що всі посади, зазначені в частинах першій-другій статті 3, відповідають цій вимозі. Однак вона відзначає, що українська влада може краще оцінити, які з державних установ відігравали значну роль у недемократичних процесах упродовж двох зазначених періодів.

51. Визначені у частині першій статті 3 часові рамки зайняття посади “*сукупно не менше одного року з 25 лютого 2010р. по 22 лютого 2014р.*” потребують деякого обґрунтування. Ураховуючи, що частина перша статті 3 застосовується в основному до посад високого рівня в державному апараті, не зрозуміло, для чого потрібен такий мінімальний термін зайняття цих посад і чому цим мінімальним терміном було визначено один рік.

52. У **частині третій статті 3** передбачено дискваліфікацію “*співробітників органів внутрішніх справ, прокуратури та інших правоохоронних органів, які своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю здійснювали заходи (та/або сприяли їх здійсненню), спрямовані на кримінальне переслідування та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, до яких застосовано повну індивідуальну амністію Законом України “Про внесення змін до Закону України “Про застосування амністії в Україні” щодо повної реабілітації політичних в’язнів” від 27 лютого 2014р. №792-VII*”. Однак у розпорядженні Венеціанської комісії немає Закону №792-VII, щоб вона мала можливість розглянути зміст зазначених положень. Проте коло осіб, яке він охоплює, здається досить великим та включає не тільки тих, хто міг брати активну участь у кримінальному переслідуванні, але й тих, хто допомагав їм своєю бездіяльністю (без усвідомлення цього чи умислу) або будь-яким чином сприяв цьому.

53. **Частини п’ята-сьома статті 3** передбачають дискваліфікацію певної категорії осіб за рішеннями суду, які набрали законної сили. У кожному із цих положень має бути вказано, як у частині сьомій статті 3, що рішення має стосуватися конкретної дії, за яку застосовується дискваліфікація.

54. **Частина восьма статті 3** стосується боротьби з корупцією. Вона передбачає дискваліфікацію осіб, перевірка стосовно яких, проведена відповідно до Закону України “Про засади запобігання та протидії корупції” від 2011р., встановила “недостовірність відомостей щодо наявності майна, зазначених у деклараціях про майно, доходи, витрати і зобов’язання фінансового характеру їх особисто чи членів їх сімей, та/або невідповідність вартості майна”, поданих до податкових органів. У результаті активного обговорення з представниками української влади Венеціанська комісія отримала більш глибоке розуміння того, які дані будуть перевірятися (придбання активів протягом часу, коли особи обіймали посади, зазначені в частинах першій-десятій статті 2), як на практиці

проводитиметься процедура перевірки та яку роль відіграватимуть різні органи (податкові, контролюючі тощо). Венеціанська комісія також дізналася про масштаби корупції в Україні та її наслідки для стабільності країни і довіри громадськості до органів державної влади.

55. Венеціанська комісія не оспорує того факту, що частина восьма статті 3 переслідує законну мету, а саме захист українського суспільства від корупції. Однак вона відзначає, що положення сформульовано в дещо проблемний спосіб. Автоматична дискваліфікація від доступу до публічних посад на 10-річний період усіх осіб, перевірка яких вказала на деякі порушення, незалежно від їх характеру та ступеню, – це радикальна міра. Питання про те, чи може вона відповідати принципу пропорційності, який є одним з принципів процесу очищення влади (частина друга статті 1 Закону), є сумнівним.

56. Більше того, здається, що боротьбу з корупцією можна ефективно забезпечити за допомогою інших нормативно-правових актів, крім Закону “Про очищення влади”. Закон “Про засади запобігання та протидії корупції” передбачає спеціальну перевірку щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов’язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування (стаття 11). Коло цих посад дуже схоже на те, що передбачене у статті 2 Закону “Про очищення влади”. Більше того, велика кількість осіб, які обіймають такі посади, повинні подавати декларацію про майно, доходи, витрати і зобов’язання фінансового характеру за минулий рік (стаття 12). Будь-яка корупційна поведінка, виявлена під час перевірки, тягне за собою кримінальну, адміністративну, цивільно-правову або дисциплінарну відповідальність (стаття 21).

57. Кримінальний кодекс України від 2001р. містить набір “службових злочинів” (Розділ XVII). Вони включають у себе службову недбалість та незаконне збагачення (статті 367, 368). Особи, засуджені за вчинення таких правопорушень, караються позбавленням волі з конфіскацією майна та/або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Ця процедура підпадає під усі гарантії справедливого судового розгляду й надає суду право визначити покарання, ураховуючи тяжкість правопорушення та загрозу, яку особа становить для суспільства.

58. Закон “Про очищення влади” обходить це положення шляхом запровадження спрощеної процедури, без індивідуального підходу, передбачаючи єдине уніфіковане покарання. Строк заборони, передбачений як покарання, більш ніж у три рази перевищує максимальний строк, передбачений Кримінальним кодексом. Процедура не передбачає індивідуалізацію та є нерозбірливою. Таким чином, застосування частини восьмої статті 3 Закону “Про очищення влади” може призвести до того, що тисячі людей будуть протягом 10 років позбавлені права обіймати посади в державних органах через виявлення невідповідностей у зазначених ними фінансових даних та привіноватимуться до осіб, винних у вчиненні серйозних порушень прав людини та злочинів.

59. Представники української влади запевнили Комісію, що застосування люстраційних заходів у сфері боротьби з корупцією матиме виключно тимчасовий характер, доки антикорупційний механізм не запрацює в повній мірі.

60. Однак цей елемент не усуває занепокоєння Комісії. У проекті змін додається нова **частина дев’ята статті 3**, яка передбачає поширення 10-річної заборони обіймати посади на державній службі на “*осіб, звільнених із суддівської посади за порушення присяги або вимог щодо несумісності*”. Тут одразу виникає два заперечення. По-перше, оскільки ця частина стосується представників судової системи, то знову постає питання щодо зв’язку із Законом “Про відновлення довіри до судової влади в Україні”. По-друге,

як і частина восьма статті 3, проект частини дев'ятої статті 3 запроваджує уніфіковану систему покарання, яка застосовується до всіх випадків порушення присяги чи вимог щодо несумісності незалежно від їх тяжкості. У зв'язку із цим слід нагадати, що Кримінальний кодекс України містить цілий розділ про відповідальність за злочини проти правосуддя (Розділ XVIII), застосування якого разом з доступними дисциплінарними санкціями було би більш доцільним, ніж “бланкетне” та одноманітне положення, передбачене Законом “Про очищення влади”.

3. Винятки із заборони обіймати публічні посади

61. Закон “Про очищення влади” передбачає певні винятки із заборони обіймати публічні посади.

62. Відповідно до частини дев'ятої статті 1 Закон не застосовується до осіб, народжених після 1 січня 1996р. Це відображає один з принципів, викладених у Керівних принципах 1996р., а саме те, що “люстрація не повинна застосовуватися до осіб у віці до 18 років, яких було залучено до відповідних дій” (п.1).

63. Частиною одинадцятю статті 3 передбачено, що коли розраховується час зайняття посад у межах періодів часу, передбачених частинами першою-другою статті 3, деякі із цих періодів, такі як час фактичного невиконання посадових обов'язків, не повинні враховуватися. Це також відповідає Керівним принципам 1996р. Положення пункту (с) частини одинадцяті статті 3, яке передбачає “відповідний орган, що знаходився в реорганізації у період із дня введення в дію штатного розпису новоутвореного замість існуючого органу, <...> утвореного внаслідок реорганізації і призначення керівника такого органу виключно щодо обіймання посади в такому органі”, є не зовсім зрозумілим, принаймні в його англійському перекладі.

64. У своєму Проміжному висновку Венеціанська комісія відзначила, що “звільнення з посади, навіть за власним бажанням, до 22 лютого 2014р. не є достатнім для уникнення люстрації” (п.65). У Керівних принципах 1996р. чітко встановлено, що “люстрація не повинна застосовуватися до осіб <...>, які <...> добросовісно і добровільно не схвалили їх та/або відмовилися від членства, зайнятості або співробітництва з відповідною організацією до моменту переходу до демократичного режиму” (п.1).

65. У проекті змін цю вимогу частково враховано; у заголовку частини другої статті 3 зазначено, що заборона застосовується до відповідних осіб, які “не звільнилися із займаної посади за власним бажанням”. З положення не зовсім зрозуміло, чи повинно було таке звільнення відбутися в певний період (з 21 листопада 2013р. по 22 лютого 2014р.), чи пізніше звільнення також може братися до уваги. У проекті внесення змін подібне положення також не включено й до інших частин статті 3. Оскільки “метою люстрації є не покарання людей, які вважаються винними, <...> а захист нової демократії” (преамбула до Керівних принципів), зміни в особистій позиції є тим фактором, який слід враховувати щодо всіх категорій осіб.

66. Частина сьома статті 1 передбачає звільнення від заборони обіймати публічні посади для осіб, які підпадають під дію частин другої-четвертої статті 3 та “які визнані учасниками бойових дій під час проведення антитерористичної операції на сході України у встановленому законодавством порядку”. Проект змін частково змінює таке формулювання, посилюючись на тих, “що перебували або перебувають на службі у Збройних Силах України, Державній прикордонній службі України, Національній гвардії України та інших утворених відповідно до законів військових формуваннях, спеціалізованих підрозділах Міністерства внутрішніх справ та Служби безпеки України та визнані учасниками бойових дій під час

проведення антитерористичної операції на сході України”. Логічне обґрунтування цього положення полягає в тому, що, беручи участь у військових діях на Сході України, люди доводять свою лояльність до нового режиму. Це обґрунтування є зрозумілим. Утім, беручи до уваги те, як мало в Законі “Про очищення влади” передбачено інших інструментів звільнення, частина сьома статті 1 може призвести до складних дилем (ризиків для життя чи втрати гідності) для осіб, які підлягають люстрації.

С. Часові рамки застосування Закону

67. Часові рамки застосування Закону “Про очищення влади” пов'язані з періодами фактичного очищення та періодом, протягом якого заходи очищення повинні залишатися в силі.

1. Проміжки часу в минулому, які підлягають перевірці

68. Як Венеціанська комісія вже відзначала у своєму Проміжному висновку, Закон “Про очищення влади” “прагне охопити два різні періоди недемократичної влади в країні: Радянський комуністичний режим і “період узурпації влади з боку Президента України В.Януковича” (п.25).

69. Стосовно *першого періоду* Венеціанська комісія наголосила, що “потрібно навести переконливі підстави, щоб виправдати люстрацію осіб, яких було залучено до комуністичного режиму” (п.37). Навіть після широкого обміну думками з представниками української влади все ще залишаються сумніви щодо наявності таких переконливих підстав.

70. Венеціанська комісія вкотре нагадує, що “люстраційні заходи мають тимчасовий характер, а об'єктивна необхідність обмежувати особисті права має послабюватися з плином часу”²⁷. Тоді як тоталітарний недемократичний характер режиму, що існував у Радянському Союзі до 1991р., не викликає сумнівів, необхідність використання люстраційних заходів щодо представників цього режиму майже через 25 років після його падіння здається спірним. Цілковито ймовірно, що деякі з представників комуністичного режиму й досі становлять загрозу для демократичного режиму України. Однак таке припущення не повинно ґрунтуватися лише на тому, що до 1991р. вони обіймали певні посади. Потрібно також враховувати їх поведінку та діяльність після закінчення зазначеного періоду.

71. Стосовно *другого періоду*, а саме “узурпації влади з боку Президента України В.Януковича” (частина друга статті 1 Закону), Венеціанська комісія повторює, що “застосування люстраційних заходів за діяння, вчинені після припинення тоталітарного режиму, може бути виправдане тільки з врахуванням виняткових історичних та політичних умов”²⁸. Передусім українська влада повинна оцінити, чи існували в країні такі виняткові умови під час та після падіння режиму Януковича. Однак, надаючи таку оцінку та вживаючи заходи, Україна повинна дотримуватися прав людини та європейських стандартів верховенства права і демократії; у кінці кінців це контролюватимуть європейські інституції.

2. Період дискваліфікації

72. Відповідно до частин третьої та четвертої статті 1 Закону “Про очищення влади” особам, які входять до однієї з категорій, перелічених у статті 3, забороняється обіймати будь-які посади, зазначені у статті 2, упродовж 5 або 10 років. Період часу залежить від категорії, передбаченої у статті 3. 10-річний період застосовується до високопосадовців з комуністичної епохи та часу режиму Януковича, осіб, які обіймали високі посади під час революції Майдану, осіб, залучених до корупційних діянь, та (відповідно до проекту змін)

²⁷ ЄСПЛ, “Адамсонс проти Латвії”, заява №3669/03, 24 червня 2008р., п.116.

²⁸ CDL-AD(2012)028, op. cit., п.77.

до осіб, звільнених із суддівських посад за порушення присяги або вимог щодо несумісності. До інших категорій осіб застосовується 5-річний період, який відраховується з дня набрання чинності відповідним судовим рішенням.

73. 10-річний період починається з дати набрання чинності Законом (16 жовтня 2014р.), а це означає, що всі люстраційні заходи завершаться 15 жовтня 2024 року. Унаслідок цього особам буде заборонено обіймати певні посади державної служби на різні періоди часу залежно від того, коли вони проведуть перевірку. Українська влада заявила, що принцип пропорційності дотримується через порядок застосування процедур перевірки: найбільш серйозні справи були перевірені в першу чергу. Венеціанська комісія вважає, що можливість бути відстороненим від зайняття публічних посад на різні строки за одні й ті ж порушення може підняти питання щодо порушення принципу рівності, який Закон “Про люстрацію” не відображає належним чином.

74. 10-річний період, передбачений у Законі “Про очищення влади”, суперечить вимогам Керівних принципів щодо люстрації 1996р., які передбачають, що “*відсторонення від посади на основі люстрації не повинно тривати довше п'яти років, оскільки не слід недооцінювати здатність індивіда до позитивних змін у поведінці та звичках*” (п. “g”). Утім, як Конституційний суд Чехії постановив у 2001р., “*визначення ступеню розвитку демократії у конкретній державі є соціально-політичним, а не конституційним питанням*”²⁹. Оскільки після 1990-х років країни Центральної та Східної Європи йшли різними шляхами розвитку, а ризик відновлення тоталітарного/самодержавного режиму виявився більш реальним у деяких з них, у т.ч. й в Україні, у визначенні періоду застосування люстрації національній владі потрібно залишити деяку свободу розсуду.

75. Водночас якщо національна влада обирає більш тривалий період, аніж це рекомендують Керівні принципи 1996р., вона повинна пояснити, чому вона вважає за доцільне застосувати триваліший період. Те саме стосується й випадків, коли застосовуються декілька періодів дискваліфікації, як це має місце в Україні (5 і 10 років).

76. Українська влада стверджує, що 5-річної заборони недостатньо для деяких з категорій посад, які підлягають люстрації, тому що вона відповідає звичайному політичному терміну (вибори до Парламенту відбуваються кожні 5 років). Тому період заборони може завершитися тоді, коли будуть проводитися чергові парламентські вибори, у результаті чого може виникнути ризик політичного перевороту. Цей аргумент є слушним. Також слід зазначити, що деякі з країн Центральної та Східної Європи, які проводили люстрацію, обрали період дискваліфікації, що становив більше 5 років. Таким чином, 10-річний період дискваліфікації, передбачений у Законі “Про очищення влади”, не слід *per se* вважати необґрунтованим та непропорційним.

77. Проте Венеціанська комісія нагадує, що у справі “Жданока” Європейський суд з прав людини постановив, що національні органи влади “*повинні тримати обмеження, запроваджені в законі, під постійним контролем, щоб завершити їх якомога швидше*”³⁰.

²⁹ Конституційний суд Чеської Республіки, Висновок 09/01, 5 грудня 2001р. У 1992р. Федеральний конституційний суд Чехословацької федеративної республіки постановив, що люстраційне законодавство Чехословаччини “*застосовується лише протягом відносно короткого періоду часу, до закінчення якого очікується завершення процесу демократизації*”, та визначив 31 грудня 1996р. як кінцевий термін (Висновок 03/92, 26 листопада 1992р.). Конституційний суд Чехії не погодився із цим підходом.

³⁰ “Жданока проти Латвії”, *op. cit.*, п.135.

D. Адміністрування люстрації

78. Закон “Про очищення влади” визначає люстрацію як процес децентралізації, хід якого контролює Міністерство юстиції (у проекті змін його замінює центральний орган виконавчої влади з питань люстрації) з допомогою дорадчої громадської ради.

1. Децентралізований характер процедури люстрації

79. Стаття 4 Закону “Про очищення влади” вказує на те, що особи, які обіймають одну з посад, зазначених у статті 2, “*подають керівнику або органу власноручно написану заяву, у якій повідомляють про те, що до них застосовуються (чи не застосовуються) заборони та дають згоду на проходження перевірки й оприлюднення відомостей щодо них*”. Перевірка проводиться за графіком, затвердженим Кабінетом Міністрів України. Таким чином, люстрація є децентралізованим процесом, а перевірка осіб проводиться в межах установ, у яких вони працюють.

80. Децентралізований характер процедури люстрації не є беззаперечним. Оскільки такі люстраційні процедури в Україні ще не проводилися, існує ризик того, що практика застосування Закону низкою державних установ буде неоднотипною, стане платформою для зведення особистих/політичних рахунків чи призведе до застосовуватися занадто м'якого підходу до певних люстрованих осіб. Ситуація є особливо проблематичною через те, що судовий перегляд рішень про люстрацію є *de facto* неефективним, а рішення в окремих справах не підлягають жодному зовнішньому контролю.

81. Українська влада повинна розглянути питання про перегляд процедури люстрації з урахуванням її централізації або як альтернатива переконатися, що судовий перегляд рішень про люстрацію є не просто теоретичною можливістю, а реальністю.

2. Центральний орган з контролю за процесом люстрації

82. Стаття 5 Закону “Про очищення влади” визначає Міністерство юстиції “*органом, уповноваженим на забезпечення проведення перевірки, передбаченої цим Законом*” (абзац перший). Вона також передбачає, що протягом одного місяця після набрання чинності Законом (16 жовтня 2014р.) Міністерство юстиції має утворити “*дорадчий громадський орган з питань люстрації <...> для забезпечення здійснення громадського контролю за процесом очищення влади (люстрації), до складу якого повинні входити представники засобів масової інформації та представники громадськості*” (абзац другий). Рада (Громадська рада при Міністерстві юстиції України з питань люстрації) була утворена в листопаді 2014р. Наразі вона налічує 12 членів. У Законі немає чітко визначених повноважень Ради та не зазначено, яким чином вона повинна забезпечувати громадський контроль за очищенням влади.

83. У Керівних принципах 1996р. зазначено, що “*люстрація повинна поводитися спеціально створеною незалежною комісією, до складу якої мають увійти видатні громадяни, яких пропонує глава держави і затверджує парламент*” (п. “a”). Покладаючись на цей стандарт, у Проміжному висновку Венеціанська комісія зазначила, що: “*Відповідальність за здійснення процесу люстрації повинна бути знята з Міністерства юстиції та покладена на спеціально створену незалежну комісію, за активної участі громадянського суспільства*” (п.104 (с)).

84. Проектом змін передбачено створення “центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань очищення влади (люстрації)” (проект частини першої статті 5). Таким чином, цей Центральний орган виконавчої влади (далі – Виконавчий орган) повинен замінити Міністерство юстиції як центральний орган з контролю за процесом люстрації.

85. Виконавчим органом має бути такий орган виконавчої влади, що знаходиться на одному рівні з міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади. Його Голова призначається на посаду за поданням Прем'єр-міністра України та звільняється Кабінетом Міністрів України за погодженням комітету Верховної Ради України (проект статті 5²). У Голови є два заступники, які призначаються на посади та звільняються з посад Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України (частина перша статті 19 Закону України “Про центральні органи виконавчої влади”). Як орган виконавчої влади Виконавчий орган не має членів, а лише адміністративний персонал.

86. Стосовно Виконавчого органу виникає два питання: перше стосується його незалежності, а інше – його повноваження. Ці два питання взаємопов'язані, так як державний орган, наділений незалежністю, але без будь-яких повноважень, буде таким самим проблематичним, що й залежний орган з широкими повноваженнями.

87. **Незалежність Виконавчого органу**, здається, добре гарантується проектом змін. У Керівних принципах 1996 року чітко вимагається, щоб люстрацію забезпечувала комісія, яка: (а) є спеціально створеною; (б) є незалежною, (в) членами якої є видатні громадяни; (г) членів якої пропонує глава держави і затверджує парламент. У своєму Проміжному висновку Венеціанська комісія додала ще одну вимогу: (д) активне залучення громадянського суспільства.

88. Виконавчий орган є *спеціально створеним*. Це матиме правову основу у зміненому Законі “Про очищення влади” та Законі “Про центральні органи виконавчої влади”. Його завдання полягає лише у проведенні люстраційних заходів, а тому він є спеціально створеним.

89. Виконавчий орган є *відносно незалежним*. Відповідно до проекту статті 5⁵ незалежність Виконавчого органу гарантується “1) спеціальним статусом; 2) особливим порядком призначення Голови <..>; 3) прозорістю його діяльності; 4) в інший спосіб, визначений цим Законом”. Проектом змін забороняється використовувати Виконавчий орган у політичних, колективних чи приватних цілях. Забороняється діяльність політичних партій у Виконавчому органі. У проекті змін не вказано, якими засобами слід забезпечувати прозорість діяльності Виконавчого органу.

90. Третя вимога призначена забезпечити *внутрішню незалежність* членів комісії. У цьому сенсі “видатні громадяни” виступають як особи, які гарантують особисту добросовісність та чесність. Проектом не встановлюються жодні вимоги до Голови Виконавчого органу, його заступників та працівників. Слід очікувати, що до цих осіб застосуватимуться ті ж вимоги, що й до будь-яких інших державних службовців України. Оскільки новий Закон “Про державну службу” все ще готується, Венеціанська комісія не знає, якими є ці вимоги, а тому не в змозі оцінити, якою мірою вони забезпечуватимуть внутрішню незалежність Голови, заступників та працівників Виконавчого органу.

91. Виконавчий орган входить до виконавчої влади. Тому в його складі немає “членів”, а є лише Голова, його заступники та співробітники. Ні Президент України, ні Верховна Рада України не залучаються до процесу висування й призначення Голови Виконавчого органу та його заступників, не кажучи вже про штатних співробітників. Водночас Парламент повинен бути залучений до процесу звільнення Голови Виконавчого органу.

92. Парламент не може сам призначати або звільняти Голову органу та його заступників, тому що згідно із статтею 85 Конституції України одним із повноважень Верховної Ради є: “*призначення чи обрання, звільнення з посад, погодження призначення і звільнення осіб у випадках, передбачених Конституцією*” (п.15). Виконавчий орган не

згадується в Конституції, а тому до Конституції необхідно внести зміни. Проте Конституція не містить перепон для участі Парламенту чи одного з його комітетів у призначенні чи звільненні Голови Виконавчого органу та його заступників.

93. Так само ніщо, здається, не заважає активному залученню Президента України. Фактично відповідно до статті 106 Конституції Президент “*призначає за поданням Прем'єр-міністра України членів Кабінету Міністрів України, керівників інших центральних органів виконавчої влади, а також голів місцевих адміністрацій та припиняє їх повноваження*” (п.10). Не є цілком зрозумілим, чому у проекті змін прагнуть відійти від цього правила й чому Голова Виконавчого органу призначатиметься та звільнятиметься Кабінетом Міністрів.

94. *Активне залучення громадянського суспільства* у призначенні Голови Виконавчого органу та його заступників і в його діяльності не забезпечується проектом змін. Однак проект не нівелює Дорадчу громадську раду з питань люстрації, передбачену частиною першою статті 5 Закону. Не зовсім зрозуміло, якими будуть відносини між Радою та Виконавчим органом і чи матиме Рада будь-який вплив на діяльність Виконавчого органу. В ідеалі Рада повинна відігравати певну роль у призначенні та звільненні з посад Голови Виконавчого органу та його заступників.

95. **Повноваження нового Виконавчого органу** викладені в проекті статті 5³. Його обов'язками є “здійснення нагляду та контролю за дотриманням вимог законодавства про очищення влади (люстрацію)” (пункт 2 статті 5³). Із цією метою він координує діяльність державних органів через процедуру перевірки, надає методичну підтримку та забезпечує ведення Єдиного державного реєстру. Це означає, що Виконавчий орган має досить слабкі повноваження й порядок люстрації залишається децентралізованим. З причин, викладених вище, це є проблемою.

96. Редакція проектів статей 5³ і 5⁴ не дає чіткого розуміння того, чи має Виконавчий орган повноваження одержувати та розглядати як адміністративний орган скарги окремих осіб, які підлягають люстрації. Згідно із пунктом 2 статті 5³ йому доручено здійснювати нагляд та контроль за дотриманням вимог законодавства про очищення влади (люстрацію). Відповідно до пункту 6 статті 5³, він може виносити обов'язкові для виконання приписи про усунення порушення вимог Закону. У пункті 9 статті 5⁴ передбачено, що Виконавчий орган має право “отримувати заяви фізичних та юридичних осіб про порушення вимог Закону”. Останнє формулювання передбачає, що Виконавчий орган може слугувати органом адміністративного оскарження. Це було би позитивним моментом. Проте якщо це так (за словами представників української влади, Конституція створює перешкоди для здійснення судового перегляду виконавчим органом), це має бути більш чітко прописано в Законі, щоб громадяни знали, які судові установи є для них доступними. Закон повинен також визначати умови доступу до адміністративного перегляду, сферу застосування такого перегляду та його відношення до судового перегляду.

97. Венеціанська комісія наголошує, що адміністративний перегляд, який проводиться Виконавчим органом, не може бути заміною судовому розгляду. Однак така адміністративна процедура та можливий розгляд у рамках адміністративної процедури повинні здійснюватися з дотриманням принципів справедливого судового розгляду (доступу до матеріалів справи, права бути почутим, обґрунтування рішень тощо).

Е. Захист прав люстрованих осіб

98. Процедура люстрації та заборона обіймати публічні посади впливають на права відповідних осіб. У Проміжному висновку Венеціанська комісія висловила своє занепокоєння

стосовно Єдиного державного реєстру осіб, які підлягають люстрації, і процесуальних гарантій, що надаються люстрованій особі.

1. Єдиний державний реєстр осіб, щодо яких застосовано положення Закону України “Про очищення влади”

99. Згідно зі статтею 7 Закону “Про очищення влади” відомості про осіб, які підлягають люстрації, “вносяться до Єдиного державного реєстру осіб, щодо яких застосовано положення Закону України “Про очищення влади” /.../, що формується та ведеться Міністерством юстиції України” (ч.1). Проект змін передбачає, що цей орган здійснюватиме адміністрування Єдиного державного реєстру. Відомості про осіб, щодо яких застосовано заборону, передбачену частиною четвертою статті 1 цього Закону, оприлюднюватимуться на офіційному веб-сайті Міністерства юстиції України. Це вказує на те, що за виключенням осіб, які підпадають під дію частини третьої статті 3, громадськості будуть доступні відомості лише про осіб, неналежну поведінку яких було встановлено судом, тоді як відомості про осіб, які підпадають під заборону обіймати публічні посади без рішення суду (частина третя статті 1), не будуть доступними.

100. Проте таке формулювання не відповідає практиці. Онлайн-версія Реєстру, доступна на веб-сайті Міністерства юстиції України (ustration.minjust.gov.ua/register), містить імена осіб, яких було люстровано відповідно до всіх положень статті 3.

101. У своєму консультативному висновку щодо “Колишньої Югославської Республіки Македонія” Венеціанська комісія заявила, що “оприлюднення до винесення судового рішення є проблематичним з огляду на статтю 8 ЄКПЛ. Негативний вплив такого оприлюднення на репутацію особи буде складно залагодити подальшим спростуванням, а ця особа не матиме засобів захисту від такого негативного впливу. Це може бути лише пропорційним заходом, необхідним у демократичному суспільстві в разі остаточного встановлення факту колабораціонізму, але ніяк не раніше. Відтак оприлюднення має здійснюватися лише після винесення рішення суду”³¹. На підставі цієї норми, Венеціанська комісія у своєму Проміжному висновку рекомендувала, щоб “відомості про осіб, які підлягають люстраційним заходам, оприлюднювалися лише після винесення судом остаточного рішення” (п.104 (с)).

102. У проекті змін намагаються пристосувати цю рекомендацію, вимагаючи, щоб на додаток до імені люстрованої особи, часу, протягом якого їй заборонено обіймати публічні посади, і правового поля цієї заборони Єдиний реєстр також містив “інформацію щодо оскарження особою в судовому порядку підстав застосування до неї заборон” (проект частини третьої статті 7) за умови, що ці відомості було надано виконавчому органу зацікавленою особою. Венеціанська комісія схвалює цю зміну. Англomовний переклад проекту змін здається помилковим, бо деяка інформація (інформація про період часу та про оскарження) надається в ньому двічі.

2. Процедурні гарантії

103. “Керівні принципи забезпечення відповідності законів про люстрацію й подібних адміністративних заходів вимогам держави, заснованої на верховенстві права” 1996р. передбачають, що “особа в жодному разі не повинна люструватися без надання їй повного та належного процесуального захисту, у т.ч. права на представництво адвокатом (який надається, якщо суб’єкт не може дозволити собі сплатити відповідні послуги), на оскарження наявних доказів проти неї, на доступ до всіх наявних викривальних і

виправдувальних доказів, на наведення власних доказів, на проведення відкритого слухання справи за її запитом, а також на оскарження до незалежного судового органу” (п. “m”).

104. У своїй практиці Європейський суд з прав людини також підтвердив, що “якщо держава має вжити люстраційних заходів, то вона повинна забезпечити, щоб особи, до яких вони застосовуються, могли користуватися всіма процесуальними гарантіями, передбаченими Конвенцією, стосовно будь-якого судового розгляду, пов’язаного із застосуванням таких заходів”³². Суд указав на деякі процедурні недоліки, які можуть містити закони про люстрацію, наприклад, відсутність доступу до люстраційних матеріалів³³ та недотримання принципу рівності сторін у судовому процесі, пов’язаному з люстрацією³⁴.

105. У частині другій статті 1 Закону “Про очищення влади” визнається, що люстрація має ґрунтуватися, зокрема, на принципах презумпції невинуватості та гарантування права на захист (частина друга статті 1). У Проміжному висновку Венеціанська комісія звертає увагу на деякі недоліки Закону, що стосуються процесуальних гарантій.

106. У ході переговорів з представниками української влади і громадянського суспільства Венеціанська комісія дізналася, що розгляд багатьох судових справ призупинено. Це перешкоджає ефективному виконанню закону, а тому це слід якомога швидше припинити. Це показує стан верховенства права та захисту прав людини в Україні в негативному світлі.

IV. Висновки

107. Закон України “Про очищення влади” відрізняється від люстраційних законів, прийнятих в інших країнах Центральної та Східної Європи, у тому, що він має більш широкую сферу застосування. Закон переслідує дві різні цілі. Перша ціль – це захист суспільства від осіб, які через власну поведінку в минулому можуть становити загрозу для новоствореного демократичного режиму. Друга ціль – це очищення органів державного управління від осіб, причетних до масштабної корупції. Термін “люстрація” у своєму традиційному розумінні охоплює тільки перший процес.

108. У своєму Проміжному висновку, ухваленому в грудні 2014р., Венеціанська комісія наголосила, що з метою дотримання прав людини, верховенства права та демократії люстрація повинна встановити справедливий баланс між захистом демократичного суспільства, з одного боку, та захистом індивідуальних прав, з іншого боку. Комісія також звернула увагу на деякі недоліки Закону “Про очищення влади” 2014р., що належать до персональної сфери застосування Закону (необхідність обмежити люстрацію найважливішими посадами у державі тощо), елементу часу (два періоди заборони тощо), управління процесом люстрації (децентралізована процедура, відсутність незалежного органу тощо) і процесуальних гарантій (індивідуалізована відповідальність, захист персональних даних осіб, які підлягають люстрації, можливість судового оскарження тощо).

109. Українська влада погодилася, що Закон потребує доопрацювання для того, щоб відповідати міжнародним стандартам, і звернулася до Венеціанської комісії за допомогою. У лютому-травні 2015р. відбувся широкий обмін думками між представниками української влади і Венеціанської комісії. Діалог був конструктивним і допоміг прояснити деякі спірні моменти.

³² “Турек проти Словаччини”, *op. cit.*, para. 115.

³³ “Матіек проти Польщі”, *op. cit.*; “Бобек проти Польщі”, *op. cit.*

³⁴ “Любох проти Польщі”, *op. cit.*

³¹ CDL-AD(2012)028, *op. cit.*, п.74.

110. У квітні 2015р. Венеціанська комісія отримала від української влади низку проєктів змін до Закону України “Про очищення влади” та інших відповідних законів, зокрема, щодо виборчого законодавства, які в наразі знаходяться на розгляді в парламенті. Венеціанська комісія схвалює деякі поліпшення, запропоновані в законопроекті, такі як створення центрального органу виконавчої влади з питань люстрації або внесення змін до Єдиного реєстру. Проте Закон навіть зі змінами все ще містить деякі недоліки.

111. Венеціанська комісія хотіла би звернути увагу на такі основні моменти:

а) Захист нового демократичного режиму від еліт попереднього недемократичного режиму та боротьба з корупцією є цінними й законними політичними цілями. Однак їх навряд чи можна досягнути за допомогою одних і тих же засобів. Заборона обіймати публічні посади впродовж визначеного (спільного для всіх) періоду повинна застосовуватися до тих, хто належить до першої категорії. Частина восьму статті 3 Закону України “Про очищення влади” слід перемістити до Закону України “Про засади запобігання та протидії корупції” або ж переглянути для забезпечення індивідуалізації. Забороняючи обіймати публічні посади у зв’язку з порушеннями, виявленими у фінансових даних, слід ураховувати характер і ступінь цих порушень. Заборона, застосована на підставі Закону України “Про очищення влади”, не повинна бути неспіврозмірною санкції у формі позбавлення права обіймати певні посади, що може бути застосована відповідно до Кримінального кодексу.

б) Звичайні судді мають бути вилучені з частини четвертої статті 2 та підпадати виключно під дію Закону України “Про відновлення довіри до судової влади України”.

с) Частини одинадцята та дванадцята статті 2 слід виключити, оскільки вони недоречні й уводять в оману. Заборона обіймати публічні посади не заважає окремим особам перебувати в якості кандидатів на зайняття будь-якої посади.

д) Саме українська влада має визначитися стосовно того, чи всі посади, перераховані в частинах першій і другій статті 3, відігравали видну роль у зловживанні владою режимом Януковича у 2010-2014рр. або під час подій Майдану на рубежі 2013-2014рр. При цьому вона повинна брати до уваги конкретну ситуацію в Україні, водночас уважаючи, що “якщо організація вчинила серйозні порушення прав людини, її член, співробітник або уповноважений вважається таким, що залучався до цих порушень, обіймаючи високу посаду в цій організації” (п. “h” Керівних принципів).

е) Частини п’ята та шоста статті 3 повинні уточнювати, що відповідне судове рішення повинно відноситися до самого діяння, за яке відбувається дискваліфікація.

ф) Люстрацією слід керувати централізовано. Якщо підтримується децентралізована процедура, компетенція виконавчого органу повинна бути посилена (або уточнена). Найголовніше, що орган виконавчої влади повинен служити як орган адміністративного нагляду, відкритий для скарг осіб, які підлягають люстрації. Адміністративний розгляд не повинен бути заміною судовому розгляду, що повинен проводитися якомога оперативніше.

112. Люстрація не повинна замінити собою структурні реформи, спрямовані на зміцнення верховенства права та боротьбу з корупцією, однак може доповнити їх як надзвичайний захід самозахисту демократії у тій мірі, що вона поважає європейські стандарти в галузі прав людини та верховенства права.

113. Венеціанська комісія готова надати українській владі подальшу допомогу, якщо та звернеться з відповідним проханням.

Проект №4178а від 02.07.2014р.
Вноситься Президентом України

ЗАКОН УКРАЇНИ **Про внесення змін до Конституції України** **(щодо повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування)**

Верховна Рада України постановляє:

І. Внести до Конституції України (Відомості Верховної Ради України, 1996р., №30, ст.141), такі зміни:

1. Статтю 81 викласти у такій редакції:

“Стаття 81. Повноваження народних депутатів України припиняються одночасно з припиненням повноважень Верховної Ради України.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково в разі:

- 1) складення повноважень за його особистою заявою;
- 2) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;
- 3) визнання його судом недієздатним або безвісно відсутнім;
- 4) припинення його громадянства або його виїзду на постійне проживання за межі України;
- 5) якщо протягом двадцяти днів з дня виникнення обставин, які призводять до порушення вимог щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, ці обставини ним не усунуто;
- 6) його смерті.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково також у разі дострокового припинення відповідно до Конституції України повноважень Верховної Ради України – в день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата України у випадках, передбачених пунктами 1, 4 частини другої цієї статті, приймається Верховною Радою України, а у випадку, передбаченому пунктом 5 частини другої цієї статті, – судом.

У разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо народного депутата України, визнання народного депутата України недієздатним або безвісно відсутнім його повноваження припиняються з дня набрання законної сили рішенням суду, а в разі смерті народного депутата України – з дня смерті, засвідченої свідоцтвом про смерть”;

2. Частина другу статті 82 викласти у такій редакції:

“Верховна Рада України є повноважною за умови обрання і складення присяги не менше як двома третинами народних депутатів України від її конституційного складу”.

3. Статтю 83 викласти у такій редакції:

“Стаття 83. Чергові сесії Верховної Ради України починаються першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року.

Позачергові сесії Верховної Ради України, із зазначенням порядку денного, скликаються Головою Верховної Ради України на вимогу Президента України або на вимогу не менш як третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

У разі оголошення указу Президента України про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях Верховна Рада України збирається на засідання у дводенний строк без скликання.

У разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного чи надзвичайного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану.

У Верховній Раді України на основі узгодження політичних позицій формується парламентська коаліція, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Парламентська коаліція у Верховній Раді України відповідно до Конституції України вносить пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України, а також відповідно до Конституції України вносить пропозиції Прем'єр-міністру України щодо кандидатів до складу Кабінету Міністрів України.

Парламентська коаліція у Верховній Раді України формується протягом тридцяти днів з дня відкриття першого засідання Верховної Ради України, що проводиться після чергових або позачергових виборів Верховної Ради України, або протягом тридцяти днів з дня припинення діяльності парламентської коаліції у Верховній Раді України.

У Верховній Раді України гарантується діяльність парламентської опозиції.

Організація і порядок діяльності парламентської коаліції та парламентської опозиції у Верховній Раді України встановлюються законом про Регламент Верховної Ради України".

4. Статтю 85 викласти у такій редакції:

"Стаття 85. До повноважень Верховної Ради України належить:

1) внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених розділом XIII цієї Конституції;

2) призначення всеукраїнського референдуму з питань, визначених статтею 73 цієї Конституції;

3) прийняття законів;

4) затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього, контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання;

5) визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики;

6) затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля;

7) призначення виборів Президента України у строки, передбачені цією Конституцією;

8) заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України;

9) оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, схвалення рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України;

10) усунення Президента України з поста в порядку особливої процедури (імпідменту), встановленому статтею 111 цієї Конституції;

11) розгляд і прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України;

12) призначення за поданням Президента України Прем'єр-міністра України; призначення, вирішення питання про відставку за поданням Прем'єр-міністра України

членів Кабінету Міністрів України, звільнення їх з посад, вирішення питання про відставку Прем'єр-міністра України;

12¹) надання згоди на призначення на посаду Президентом України Голови Служби безпеки України;

12²) надання згоди на призначення на посаду Президентом України Голови Державного бюро розслідувань; висловлення недовіри Голові Державного бюро розслідувань, що має наслідком його відставку з посади;

13) здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до цієї Конституції та закону;

14) затвердження рішень про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України, здійснення контролю за їх використанням;

15) прийняття закону про Регламент Верховної Ради України;

16) призначення на посади та звільнення з посад Голови та інших членів Рахункової палати;

17) призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; заслуховування його щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні;

18) призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України за поданням Президента України;

19) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Ради Національного банку України;

20) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;

21) призначення на посади та звільнення з посад членів Центральної виборчої комісії за поданням Президента України;

22) затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Служби безпеки України, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ України;

23) схвалення рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів Збройних Сил України до іншої держави чи про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України;

24) встановлення державних символів України;

25) надання згоди на призначення на посаду Президентом України Генерального прокурора України; висловлення недовіри Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади;

26) призначення на посади та звільнення з посад третини складу Конституційного Суду України;

27) обрання суддів безстроково;

28) призначення позачергових виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

29) утворення і ліквідація районів, встановлення і зміна меж районів і міст, віднесення населених пунктів до категорії міст, найменування і перейменування населених пунктів і районів;

30) призначення чергових та позачергових виборів до органів місцевого самоврядування;

31) затвердження протягом двох днів з моменту звернення Президента України указів про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації;

32) надання законом згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України;

33) здійснення парламентського контролю у межах, визначених цією Конституцією та законом;

34) прийняття рішення про направлення запиту до Президента України на вимогу народного депутата України, групи народних депутатів України чи комітету Верховної Ради України, попередньо підтриману не менш як однією третиною від конституційного складу Верховної Ради України;

35) призначення на посаду та звільнення з посади керівника апарату Верховної Ради України; затвердження кошторису Верховної Ради України та структури її апарату;

36) затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, визначення правових засад вилучення об'єктів права приватної власності;

37) затвердження законом Конституції Автономної Республіки Крим, змін до неї.

Верховна Рада України здійснює також інші повноваження, які відповідно до Конституції України віднесені до її відання”.

5. Частину третю статті 88 викласти у такій редакції:

“Голова Верховної Ради України здійснює повноваження, передбачені цією Конституцією, у порядку, встановленому законом про Регламент Верховної Ради України”.

6. Статтю 90 викласти у такій редакції:

“Стаття 90. Повноваження Верховної Ради України припиняються у день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо:

1) протягом тридцяти днів у Верховній Раді України не сформовано парламентську коаліцію відповідно до статті 83 цієї Конституції;

2) протягом шістдесяти днів після складення Кабінетом Міністрів України повноважень відповідно до частини першої статті 115 Конституції України або відставки Кабінету Міністрів України не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів України;

3) протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися.

Рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України приймається Президентом України після консультацій з Головою Верховної Ради України, його заступниками та головами парламентських фракцій у Верховній Раді України.

Повноваження Верховної Ради України, що обрана на позачергових виборах, проведених після дострокового припинення Президентом України повноважень Верховної Ради України попереднього скликання, не можуть бути припинені протягом одного року з дня її обрання.

Повноваження Верховної Ради України не можуть бути достроково припинені Президентом України в останні шість місяців строку повноважень Верховної Ради України або Президента України”.

7. Статтю 106 викласти у такій редакції:

“Стаття 106. Президент України:

1) забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави;

2) звертається з посланнями до народу та із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України;

3) представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньо-політичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України;

4) приймає рішення про визнання іноземних держав;

5) призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав;

6) призначає всеукраїнський референдум щодо змін Конституції України відповідно до статті 156 цієї Конституції, проголошує всеукраїнський референдум за народною ініціативою;

7) призначає позачергові вибори до Верховної Ради України у строки, встановлені цією Конституцією;

8) припиняє повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених цією Конституцією;

8¹) достроково припиняє повноваження Верховної Ради Автономної Республіки Крим чи органу місцевого самоврядування у випадку, визначеному цією Конституцією;

9) вносить за пропозицією парламентської коаліції у Верховній Раді України подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після одержання такої пропозиції;

9¹) погоджує подання Прем'єр-міністра України про призначення Верховною Радою України Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України;

9²) призначає на посади та звільняє з посад Голову Антимонопольного комітету України, голів і членів національних комісій, що здійснюють державне регулювання природних монополій, у сферах зв'язку та інформатизації, ринків цінних паперів і фінансових послуг;

10) призначає на посади та звільняє з посад представників Президента України в регіонах та районах;

11) призначає на посаду за згодою Верховної Ради України та звільняє з посади Генерального прокурора України;

12) вносить подання про призначення на посаду та звільнення з посади Верховною Радою України Голови Національного банку України; призначає на посади та звільняє з посад половину складу Ради Національного банку України;

13) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;

14) призначає на посаду за згодою Верховної Ради України та звільняє з посади Голову Служби безпеки України;

14¹) призначає на посаду та звільняє з посади Голову Служби зовнішньої розвідки України;

14²) призначає на посаду за згодою Верховної Ради України та звільняє з посади Голову Державного бюро розслідувань;

15) зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності цій Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності;

16) скасовує акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим; за поданням представника Президента України у відповідному регіоні зупиняє дію рішення Верховної Ради Автономної Республіки Крим чи органу місцевого самоврядування з мотивів його невідповідності Конституції України з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо його конституційності;

17) є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави;

18) очолює Раду національної безпеки і оборони України;

19) вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань;

20) приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України;

21) приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації – з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України;

22) призначає на посади та звільняє з посад третину складу Конституційного Суду України;

23) утворює суди у визначеному законом порядку;

24) присвоює вищі військові звання, вищі дипломатичні ранги та інші вищі спеціальні звання і класні чини;

25) нагороджує державними нагородами; встановлює президентські відзнаки та нагороджує ними;

26) приймає рішення про прийняття до громадянства України та припинення громадянства України, про надання притулку в Україні;

27) здійснює помилування;

28) створює у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби;

29) підписує закони, прийняті Верховною Радою України;

30) має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України;

31) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією України.

Президент України не може передавати свої повноваження іншим особам або органам.

Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України.

Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21, 23 цієї статті, скріплюються підписами Прем'єр-міністра України і міністра, відповідального за акт та його виконання”.

8. Частину п'яту статті 107 викласти у такій редакції:

“До складу Ради національної безпеки і оборони України за посадою входять Прем'єр-міністр України, Міністр оборони України, Голова Служби безпеки України, Голова Служби зовнішньої розвідки України, Міністр внутрішніх справ України, Міністр закордонних справ України”.

9. Доповнити Конституцію України новою статтею 107¹ такого змісту:

“Стаття 107¹. У регіонах і районах діють представники Президента України. Представники Президента України в регіонах координують діяльність представників Президента України в районах.

Представники Президента України призначаються на посади і звільняються з посад Президентом України.

Представники Президента України на відповідній території:

1) здійснюють нагляд за відповідністю Конституції та законам України актів органів місцевого самоврядування та територіальних органів центральних органів виконавчої влади;

2) координують взаємодію територіальних органів центральних органів виконавчої влади;

3) спрямовують та організують діяльність усіх територіальних органів центральних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в умовах надзвичайного або воєнного стану;

4) здійснюють інші повноваження, визначені Конституцією та законами України.

Представники Президента України при здійсненні своїх повноважень відповідальні перед Президентом України, підзвітні та підконтрольні йому.

Рішення представників Президента України, що суперечать Конституції та законам України, іншим актам законодавства України, скасовуються Президентом України.

Особливості організації та діяльності представників Президента України в регіонах і районах визначаються законом”.

10. Статтю 114 викласти у такій редакції:

“Стаття 114. До складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр, віце-прем'єр-міністри, міністри.

Прем'єр-міністр України призначається Верховною Радою України за поданням Президента України.

Кандидатуру для призначення на посаду Прем'єр-міністра України вносить Президент України за пропозицією парламентської коаліції у Верховній Раді України.

Члени Кабінету Міністрів України призначаються Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України.

Міністр оборони України, Міністр закордонних справ України призначаються Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України, яке погоджене з Президентом України.

Прем'єр-міністр України керує роботою Кабінету Міністрів України, спрямовує її на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України”.

11. Статтю 118 виключити.

12. Статтю 119 виключити.

13. Пункт 5 частини першої статті 121 виключити.

14. Частину першу статті 122 викласти у такій редакції:

“Стаття 122. Прокуратуру України очолює Генеральний прокурор України, який призначається на посаду за згодою Верховної Ради України та звільняється з посади Президентом України. Верховна Рада України може висловити недовіру Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади”.

15. Статтю 132 викласти у такій редакції:

“Стаття 132. Адміністративно-територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, децентралізації у здійсненні державної влади, повсюдності та спроможності місцевого самоврядування, сталого розвитку адміністративно-територіальних одиниць, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій”.

16. Статтю 133 викласти у такій реакції:

“Стаття 133. Систему адміністративно-територіального устрою складають адміністративно-територіальні одиниці: регіони, райони, громади.

Умови і порядок утворення, ліквідації, зміни меж, найменування та перейменування адміністративно-територіальних одиниць і населених пунктів у межах регіонів визначаються законом.

Регіонами України є: Автономна Республіка Крим, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області, міста Київ та Севастополь.

Статус та адміністративно-територіальний устрій міста Києва як столиці України та міста Севастополя визначаються окремими законами України.

Громадою є утворена в порядку, визначеному законом, адміністративно-територіальна одиниця, яка включає один або декілька населених пунктів (село, селище, місто), а також прилеглі до них території”.

17. Статтю 139 виключити.

18. Статтю 140 викласти у такій редакції:

“Стаття 140. Місцеве самоврядування є правом і спроможністю жителів громад у межах Конституції і законів України самостійно вирішувати питання місцевого значення в інтересах місцевого населення як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування.

Органами місцевого самоврядування громади є відповідно голова громади – сільський, селищний, міський голова; рада громади – сільська, селищна, міська рада; виконавчий орган ради.

Органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси громад району, є районна рада та її виконавчий орган.

Органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси громад області, є обласна рада та її виконавчий орган.

Питання організації управління районами в містах, а також утворення, реорганізації та ліквідації районів у містах належить до компетенції відповідних міських рад.

Розмежування повноважень у системі органів місцевого самоврядування та їх виконавчих органів різних рівнів здійснюється за принципом субсидіарності.

Органи місцевого самоврядування, що діють на рівні областей, здійснюють визначені законом повноваження, які, виходячи з обсягу і характеру завдань, вимог досягнення ефективності та економії, найкращим чином можуть бути здійснені на цьому рівні.

Особливості організації місцевого самоврядування в містах Києві та Севастополі визначаються окремими законами України.

Сільські, селищні, міські ради можуть наділяти органи самоорганізації населення частиною компетенції своїх виконавчих органів”.

19. Статтю 141 викласти у такій редакції:

“Стаття 141. Сільські, селищні, міські, районні, обласні ради складаються із депутатів, які обираються жителями громад на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Строк повноважень сільської, селищної, міської, районної, обласної ради, депутати якої обрані на чергових виборах, становить п'ять років. Припинення повноважень сільської, селищної, міської, районної, обласної ради має наслідком припинення повноважень депутатів відповідної ради.

Порядок формування районних та обласних рад повинен забезпечувати представництво громад.

Жителі громади на основі загального, рівного, прямого виборчого права обирають шляхом таємного голосування відповідно сільського, селищного, міського голову, який очолює виконавчий орган ради та головує на її засіданнях. Строк повноважень сільського, селищного, міського голови, обраного на чергових виборах, становить п'ять років.

Сільська, селищна, міська, районна, обласна рада, сільський, селищний, міський голова, обрані на позачергових виборах, здійснюють свої повноваження до обрання нового складу ради, сільського, селищного, міського голови на наступних чергових виборах.

Чергові вибори сільських, селищних, міських, районних, обласних рад, сільських, селищних, міських голів відбуваються в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень відповідної ради чи відповідного голови, обраних на чергових виборах.

Статус сільських, селищних, міських голів, депутатів місцевих рад та їхні повноваження, порядок утворення, реорганізації та ліквідації виконавчих органів місцевих рад, їхні повноваження визначаються законом.

Голова районної ради обирається зі складу депутатів ради та очолює її виконавчий орган. Районна рада за поданням обраного голови формує склад виконавчого органу ради.

Голова обласної ради обирається зі складу депутатів ради і очолює її виконавчий орган. Обласна рада за поданням обраного голови формує склад виконавчого органу ради”.

20. Статтю 142 викласти у такій редакції:

“Стаття 142. Матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, надходження місцевих бюджетів, у тому числі місцеві податки і збори,

частина загальнодержавних податків, земля, природні ресурси, що є у власності сільських, селищних, міських громад, а також об'єкти, що є у власності районних і обласних рад.

Обсяг фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування відповідає повноваженням, передбаченим Конституцією та законами України.

Витрати органів місцевого самоврядування, що виникли внаслідок рішень органів державної влади, компенсуються державою”.

21. Статтю 143 викласти у такій редакції:

“Стаття 143. Органи місцевого самоврядування та їх посадові особи вирішують питання місцевого самоврядування, віднесені законом до їх компетенції.

Сільські, селищні, міські, районні, обласні ради можуть у порядку, визначеному законом, надавати в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці статус спеціальної російській мові, іншим мовам національних меншин України.

Органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади. Держава фінансує здійснення цих повноважень у повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України або шляхом віднесення до місцевого бюджету у встановленому законом порядку окремих загальнодержавних податків, передає органам місцевого самоврядування відповідні об'єкти державної власності”.

22. Статтю 144 викласти у такій редакції:

“Стаття 144. Органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законом, приймають рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території.

Дія рішення Верховної Ради Автономної Республіки Крим чи органу місцевого самоврядування з мотивів його невідповідності Конституції України за поданням представника Президента України у відповідному регіоні зупиняється Президентом України з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо його конституційності.

Рішення органів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності законам України в порядку і у строки, визначені законом, зупиняються представниками Президента України у відповідному регіоні чи районі з одночасним зверненням до суду.

Встановлене висновком Конституційного Суду України порушення рішенням Верховної Ради Автономної Республіки Крим чи органу місцевого самоврядування Конституції України є підставою для дострокового припинення Президентом України повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування”.

23. Доповнити статтю 151 новою частиною третьою такого змісту:

“Конституційний Суд України за зверненням Президента України дає висновок про порушення Конституції України рішенням Верховної Ради Автономної Республіки Крим чи органу місцевого самоврядування”.

П. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його офіційного опублікування, за винятком змін до пункту 28 частини першої статті 85, пунктів 8¹, 10, 16 частини першої статті 106, статей 107¹, 118, 119, 132, 133, 139-144 Конституції України, які набирають чинності з дня набуття повноважень сільськими, селищними, міськими головами, місцевими радами, обраними на наступних чергових виборах.

СПІЛЬНИЙ ВИСНОВОК³⁵ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ “ЗА ДЕМОКРАТІЮ ЧЕРЕЗ ПРАВО” (ВЕНЕЦІАНСЬКОЇ КОМІСІЇ) ТА ДИРЕКЦІЇ ЗІ СПІВПРАЦІ ГЕНЕРАЛЬНОГО ДИРЕКТОРАТУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ПРАВОВИХ ПИТАНЬ РАДИ ЄВРОПИ ЩОДО Закону “Про судоустрій і статус суддів” і внесення змін до Закону України “Про Вищу раду юстиції” (20-21 березня 2015р.)

На основі коментарів:

пані Ганни СУХОЦЬКОЇ (члена Комісії, Польща)

пана Джеймса ГАМІЛЬТОНА (колишнього члена Комісії, Ірландія)

пана Йоргена Стіна СОРЕНСЕНА (члена Комісії, Данія)

пана Герхарда РАЙССНЕРА (експерта ДПЛ, Австрія)

I. Вступ

1. У листі від 20 лютого 2015р. Глава Адміністрації Президента України звернувся до Венеціанської комісії з проханням надати Висновок щодо Закону України “Про забезпечення права на справедливий суд”, прийнятого Верховною Радою України 12 лютого 2015р. Цей Закон передбачає внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, різних процесуальних кодексів, Закону “Про Вищу раду юстиції”, а також Закону “Про судоустрій і статус суддів”.

2. Венеціанська комісія запросила Ганну Сухоцьку (Польща), Джеймса Гамільтона (Ірландія) і Йоргена Стіна Соренсена (Данія) виступити доповідачами із цього спільного висновку. Герхард Райсснер (Австрія) проаналізував Закон і зміни до Закону “Про Вищу раду юстиції” від імені Директорату з прав людини (далі – Директорат).

3. 24 лютого 2015р. делегація Венеціанської комісії й Директорату, до складу якої ввійшли п.Гамільтон і п.Райсснер, провела зустріч із представниками української влади (О.Філатовим, заступником Глави Адміністрації Президента України, й О.Сироїд, віцепікером Верховної Ради України) у приміщенні Офісу Ради Європи в Парижі. На цій зустрічі було вирішено, що спільний висновок буде обмежуватися розглядом Закону “Про судоустрій і статус суддів” (далі – Закон) і змін до Закону “Про Вищу раду юстиції” (CDL-REF(2015)004). Венеціанська комісія й Директорат вдячні органам української влади за відмінну співпрацю.

4. Раніше, 13 листопада 2014р., Міністр юстиції України звернувся до Венеціанської комісії з проханням надати Висновок щодо підготовленого Міністерством юстиції законопроекту “Про внесення змін до Закону “Про судоустрій і статус суддів”. Венеціанська комісія вже підготувала попередній Висновок щодо цього законопроекту³⁶. Однак схоже, що законопроект, представлений Міністерством юстиції, не був остаточно прийнятий Верховною Радою України. Рекомендації Венеціанської комісії, наведені в попередньому Висновку, залишатимуться в силі, доки порушені в ньому питання не будуть вирішені Законом, переданим на розгляд Венеціанської комісії й Директорату та розглянутим у цьому спільному висновку.

³⁵ Неофіційний переклад.

³⁶ CDL-AD(2015)004, Попередній висновок щодо проекту Закону “Про внесення змін до Закону “Про судоустрій і статус суддів”.

5. Цей спільний висновок заснований на англomовному перекладі Закону та змін до Закону “Про Вищу раду юстиції”, який може неточно відображати оригінальну версію по всіх пунктах. Тому деякі з порушених питань можуть бути спричинені перекладом, а не змістом відповідних положень.

6. Після обміну думками з віце-спікером Верховної Ради України О.Сироїд і заступником Глави Адміністрації Президента України О.Філатовим проект цього спільного висновку, підготовлений на основі зауважень вказаних вище експертів, був прийнятий Венеціанською комісією на її 102-му пленарному засіданні, що відбулося 20-21 березня 2015р. у Венеції.

II. Довідкова інформація та попередні застереження й зауваження

7. Запит від 20 лютого 2015р., поданий Главою Адміністрації Президента України разом з пояснювальною запискою щодо Закону “Про судоустрій і статус суддів” та змін до Закону “Про Вищу раду юстиції”, містить деякі роз’яснення стосовно обставин і мети як Закону, так і пропонувані змін.

8. Згідно з пояснювальною запискою Закон спочатку було розроблено Радою з питань судової реформи (експертно-консультативним органом при Президенті України, до складу якого входять міжнародні експерти, представники неурядових організацій, посадовці, судді та інші представники юридичної спільноти), яка була створена для просування реформи у сфері правосуддя в рамках реалізації Програми сталого розвитку³⁷.

9. Відповідно до пояснювальної записки Закон видається першим кроком на шляху до комплексної судової реформи в Україні, що сприятиме узгодженню законодавства України у сфері судочинства з міжнародними стандартами наскільки це можливо за чинних положень Конституції України. Це пояснюється тим, що Закон спрямований, зокрема, на підвищення рівня компетентності та професіоналізму суддів, забезпечення ефективних механізмів боротьби з корупцією, утвердження незалежності суддів і ліквідацію політичного впливу на судову владу, забезпечення доступу до правосуддя, прозорості й відкритості судового процесу та посилення ролі Верховного Суду України в забезпеченні єдності судової практики.

10. Під час зустрічі в Парижі 24 лютого 2015р. представники влади пояснили делегації, що наступний крок у процесі реформування судової системи – унесення змін до Конституції України з метою досягнення середньострокових і довгострокових цілей у процесі реформування сектору правосуддя. Згідно з пояснювальною запискою майбутні конституційні зміни включатимуть:

- створення єдиного органу, на який покладатиметься функція захисту незалежності суддів та підготовки суддівського корпусу, з дотриманням принципу поділу влади;
- підвищення формальних вимог до кандидатів на посаду судді;
- оптимізацію ієрархії судів загальної юрисдикції в Україні;
- перегляд конституційних повноважень Президента України та парламенту щодо сектору правосуддя.

11. Представники влади повідомили Венеціанській комісії й Директорату, що недовзі Президент України створить Комісію з підготовки змін до Конституції, яка підготує проект цих змін. Комісія дійсно була створена Указом Президента України від 3 березня 2015р.

³⁷ Найбільш пріоритетними напрямками Програми сталого розвитку є реформування національної системи безпеки та оборони, оновлення органів влади й боротьба з корупцією, судова та правоохоронна реформа, децентралізація й реформа державного управління, дерегуляція та розвиток підприємництва, реформа сфери охорони здоров'я й податкова реформа.

12. Венеціанська комісія вже надавала низку висновків щодо судової системи України. Деякі з цих висновків стосувалися змін до Конституції, у той час як інші торкалися проектів змін до звичайного законодавства, зокрема до Закону “Про судоустрій та статус суддів”. Спільний висновок щодо Закону “Про судоустрій і статус суддів”, прийнятий у жовтні 2010р.³⁸, і спільний висновок щодо проекту Закону “Про внесення змін до Закону “Про судоустрій і статус суддів”, прийнятий у жовтні 2011р.³⁹, схвалювали деякі позитивні аспекти, такі, як автоматична система документообігу та розподілу справ, а також відновлення низки важливих повноважень Верховного Суду України й організація дисциплінарного провадження.

13. Проте в цих висновках Венеціанська комісія також наголошувала, що найбільш серйозну критику спричиняє сама Конституція. Таким чином, Комісія рекомендувала змінити Конституцію, маючи на увазі, що відповідно до європейських стандартів реформа судової системи буде неповною без усунення недоліків, які походять з положень Конституції. Венеціанська комісія наголошувала, що конституційні зміни повинні в основному стосуватися виключення ролі політичних органів з процесів призначення та звільнення суддів з посад і зниження їх ролі в утворенні судів та формуванні складу Вищої ради юстиції, значну частину членів якої повинні становити судді, обрані своїми колегами, усунення ролі Верховної Ради України в скасуванні суддівської недоторканості, упровадження в Конституцію принципів, які випливають з Європейської конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ), таких, як право на справедливий і публічний розгляд справи впродовж розумного строку незалежним та безстороннім судом.

14. Так само Венеціанська комісія позитивно висловилася щодо проекту Закону “Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів та про внесення змін до Конституції України, запропонованих Конституційною Асамблеєю України”⁴⁰. Цей проект був означений як вдала відправна точка для реформування судової системи, але врешті не був прийнятий.

15. Ураховуючи викладене вище, Венеціанська комісія й Директорат схвалюють рішучість української влади внести зміни до Конституції з тим, щоб гарантувати повну відповідність української судової системи європейським стандартам, які стосуються незалежності судових органів. Дійсно, Закон, що розглядається в цьому спільному висновку, базується на чинній Конституції, яка унеможливило фундаментальні зміни в судовій системі, а тому автори законопроектів були змушені зберегти низку негативних моментів існуючої системи, які Венеціанська комісія критикувала у своїх попередніх висновках.

16. Крім того, Венеціанська комісія й Директорат уважають, що ефективне реформування судової системи в Україні – це не лише прийняття законодавчих актів. Багато чого залежить від політичної волі й практичної реалізації положень для створення дійсно незалежної судової системи. Це означає, що потрібно припинити зв'язки між судовими та політичними органами, які існували впродовж багатьох років, а також змінити моделі поведінки як у відносинах між ними, так і в межах самої судової системи. Хороший

³⁸ CDL-AD (2010)026, п.128.

³⁹ CDL-AD(2011)033, спільний висновок щодо проекту Закону “Про внесення змін до Закону “Про судоустрій і статус суддів” та інших законодавчих актів України (м.Венеція, 14-15 жовтня 2011р.), п.77.

⁴⁰ CDL-AD(2013)014, Висновок щодо проекту Закону “Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів та про внесення змін до Конституції України, запропонованих Конституційною Асамблеєю України” (м.Венеція, 14-15 червня 2013р.).

закон – це, звичайно, добрий попередній крок у цьому відношенні, але політична воля й ефективна реалізація змін є необхідними елементами для того, щоб реформа не залишилася лише декларацією.

III. Стандарти

17. Незалежність, неупередженість, чесність і професіоналізм є основними цінностями судової влади. Венеціанська комісія й Директорат розглянуть проект законодавчих змін з огляду на міжнародні стандарти з питань незалежності судової системи, які, зокрема, відображені в:

- статті 6 ЄКПЛ та практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ);
- доповіді щодо призначення суддів, прийнятій Венеціанською комісією на її 70-му пленарному засіданні (м.Венеція, 16-17 березня 2007р.) (CDL-AD (2007)028);
- доповіді про незалежність судової системи – частина I: незалежність суддів, прийнятій Венеціанською комісією на її 82-му пленарному засіданні (м.Венеція, 12-13 березня 2010р.);
- Рекомендації CM/Rec (2010)12 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки (що замінила Рекомендацію Rec (94)12 Комітету міністрів державам-членам про незалежність, ефективність і роль суддів);
- Європейській хартії про статус суддів (прийнятій на багатосторонній зустрічі щодо статусу суддів у Європі, організованій Радою Європи 8-10 липня 1998р.);
- Висновку №1 (2001) Консультативної ради європейських суддів (КРЕС) до уваги Комітету міністрів Ради Європи щодо стандартів незалежності судової влади та незмінюваності суддів;
- Висновку №3 (2002) Консультативної ради європейських суддів (КРЕС) до уваги Комітету міністрів Ради Європи щодо принципів і правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та неупередженості;
- Висновку №10 (2007) Консультативної ради європейських суддів (КРЕС) до уваги Комітету міністрів Ради Європи щодо судової ради на службі суспільства;
- Висновку №17 (2014) Консультативної ради європейських суддів (КРЕС) щодо оцінювання діяльності суддів, якості правосуддя та поваги до незалежності судової влади;
- Бангалорських принципів поведінки суддів 2001р. зі змінами, внесеними на засіданні голів верховних судів у форматі круглого столу, що відбулося в Палаці миру в Гаазі 25-26 листопада 2002р.;
- Великій хартії суддів (Основні принципи), прийнятій у м.Страсбурзі 17 листопада 2010р.);
- Основних принципах незалежності судових органів, схвалених резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 29 листопада та 13 грудня 1985р.;
- Київських рекомендацій ОБСЄ/БДППЛ щодо незалежності судочинства у Східній Європі, на Південному Кавказі та в Середній Азії (23-25 червня 2010р.).

IV. Аналіз

18. Щодо форми цього законопроекту, то Венеціанська комісія продовжує критикувати намагання законодавця зазначити чи перелічити всі можливі факти, які можуть утворювати елементи правової норми. У Висновку CDL-AD (2011)033 вона відзначала,

що “Комісія критично відреагувала на ступінь деталізації попередніх законопроектів, який вона охарактеризувала як “достатньо об'ємний” і такий, що містить елементи, які, можливо, не були потрібними або такими, які можна делегувати підзаконним актам, у результаті чого деякі з положень важко знайти та знати. Новий текст здебільшого продовжує цей деталізований підхід до правотворчості. Крім того, є приклади дублювання, де однакові норми можна знайти в більш ніж одній частині тексту”.

19. Новий законопроект, направлений на розгляд Комісії, на перший погляд написаний за більш-менш подібною законодавчою технікою. Внутрішня структура законопроекту відповідає структурі чинного Закону. Він видається цілком (навіть занадто) об'ємним, особливо в регламентації деталей, які можуть делегуватися підзаконним актам. Ця техніка призводить до повторення одних і тих самих норм у різних положеннях.

А. Засади організації судової влади (Розділ I Закону) – Мова судочинства

20. Стаття 12 (Мова судочинства й діловодства в судах) і низка інших статей, таких, як частина сьома статті 61 (Вимоги до народних засідателів, присяжних), стосуються мовного питання в судовому процесі. Загалом ці статті спрямовані на те, щоб усі судові процеси в Україні провадилися українською мовою. Крім того, відповідно до частини сьомої статті 61 особа, яка не володіє державною мовою, не може бути присяжним засідателем.

21. Частина третя статті 12 визнає “право громадян на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють”. Це положення вітається, але гарантії, які воно надає, повинні поширюватися не лише на громадян, а й на всіх учасників судового процесу незалежно від їх громадянства. Таким чином, носії російської та інших мов мають право на переклад своєю мовою; їм також слід дозволити використовувати рідну мову при наданні свідчень.

22. Венеціанській комісії й Директорату видається розумним, що всі судді повинні володіти державною мовою, але слід обдумати положення, яке усуне значну частину населення від виконання функцій присяжних засідателів. Мовне питання піднімає делікатні та складні проблеми не лише в Україні, але й у багатьох інших країнах; їх важко вирішити в контексті Закону “Про судочинство” як другорядне питання. Отже, мовне питання слід ретельно вивчити й розглянути в окремому особливому законі, урахувавши більш практичні та конструктивні рішення, здатні забезпечити ефективний доступ кожного до правосуддя.

В. Суди загальної юрисдикції (Розділ II Закону)

1. Спеціалізація судів загальної юрисдикції

23. Відповідно до статті 18 Закону суди загальної юрисдикції “спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення”. Схоже, що господарські суди, які мали бути скасовані за проектом Закону “Про судоустрій і статус суддів”, що раніше направлявся до Венеціанської комісії Міністерством юстиції України, зберігаються як суди спеціалізованої форми. Це питання політичного вибору органів влади, яким видніше, яка система найкраще підходить до обставин країни.

24. Проте Венеціанська комісія й Директорат повторюють свої попередні міркування, наведені в пункті 21 Висновку CDL-AD (2011)033, що було би простіше розділити суди загальної юрисдикції на чотири групи: цивільні, господарські, кримінальні й адміністративні. У будь-якому разі реформування системи судоустрою можна розглянути в ході реалізації майбутніх конституційних змін.

2. Верховний Суд України

25. Частина п'ята статті 13 Закону передбачає, що висновки щодо застосування норм права, викладені в постановках Верховного Суду України, ураховуються іншими судами загальної юрисдикції, які мають право відступити від цих висновків лише з одночасним наведенням відповідних мотивів. Це видається хорошим рішенням у системі, яка хоч і не має доктрини обов'язковості прецеденту, проте намагається забезпечити послідовний підхід до правового тлумачення. Положення видається таким, що слідує рекомендації, наданій у пункті 29 спільного висновку CDL-AD(2011)033, і вітається.

26. Попередні висновки Венеціанської комісії містили критику скорочення компетенції Верховного Суду України. Попередній проект, переданий Венеціанській комісії в 2011р. для надання висновку, передбачав, що Верховний Суд України *“переглядає справи з підстав неоднакового застосування судами (судом) однієї і тієї ж норми матеріального чи процесуального права у подібних правовідносинах, що стосуються рішень, які вступили в законну силу після того, як були вичерпані всі інші засоби оскарження”*⁴¹. У своєму Висновку CDL-AD(2011)033 Венеціанська комісія схвалила проект цього положення, яке розширяло на процесуальне право повноваження Верховного Суду України щодо перегляду рішень, які наразі в чинному Законі *“Про судоустрій і статус суддів”* обмежені нормами матеріального права.

27. У новому Законі, який є об'єктом цього спільного висновку, немає чіткого поділу між процесуальним і матеріальним правом у питанні компетенції Верховного Суду України щодо перегляду рішень. Його стаття 38 більш стисло передбачає, що *“Верховний Суд України є найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції України, який забезпечує єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом”*. Здається, що термін *“загальна юрисдикція”* охоплює право на перегляд справ з підстав не лише неоднакового застосування норм матеріального права, але й процесуальних норм. Це можна тільки вітати, але бажано чітко прописати в положенні.

28. Крім того, деякими питаннями, такими, як існування двох рівнів касаційних судів, можна зайнятися після того, як у Конституцію будуть внесені зміни.

29. Нарешті згідно зі статтею 77 Закону суддя Конституційного Суду України у відставці може бути обраний на посаду судді Верховного Суду України без проведення співбесіди чи вивчення суддівського досьє. Це, здається, суперечить положенням зміненого Закону, які вказують на запровадження конкурсної процедури призначення на посаду судді як на загальне правило.

3. Повноваження Президента України щодо утворення й ліквідації судів загальної юрисдикції

30. Стаття 19 Закону про порядок утворення й ліквідації судів загальної юрисдикції передбачає, що *“суди загальної юрисдикції утворюються, у тому числі шляхом реорганізації, та ліквідуються Президентом України на підставі пропозиції Державної судової адміністрації України”*.

31. Повноваження, надані Президенту України у статті 19 Закону, є, здається, ширшими, ніж ті, якими його наділяє Конституція, за якою Президент *“утворює суди у визначеному законом порядку”* (частина двадцять третя статті 106 Конституції).

32. Отже, виникає питання про сумісність статті 19 Закону із частиною двадцять третьою статті 106 Конституції. Під час зустрічі в Парижі після питання, піднятого делегацією,

⁴¹ CDL-REF (2011)043.

представники влади пояснили, що у своєму Рішенні Конституційний Суд України зазначав, що повноваження утворювати суди також за потреби включає в себе повноваження ліквідувати суди й що із цієї точки зору стаття 19 є сумісною зі статтею 106 Конституції.

33. Венеціанська комісія й Директорат повторюють, що роль Президента України повинна бути формальною або церемоніальною та має полягати у виданні указу після того, як було подано відповідну пропозицію⁴². Під час зустрічі в Парижі представники органів влади підкреслили, що повноваження щодо утворення й ліквідації судів, передбачене статтею 19, є формальним і що пропозиція Державної судової адміністрації України про утворення або ліквідацію судів є зобов'язувальною для Президента. Це можна тільки вітати. Проте слова *“на підставі пропозиції”* у статті 19 слід замінити на словосполучення *“на підставі рішення”*, щоб у ній краще відображалось тлумачення, надане представниками української влади.

34. Крім того, якщо функція Президента України в утворенні й ліквідації судів усе ж має залишитися в Конституції, то майбутня конституційна реформа повинна забезпечити, щоб чітко відображався церемоніальний характер цієї функції. Однак Венеціанська комісія й Директорат вважають, що питання про утворення й ліквідацію судів має вирішувати законодавство та що в цьому напрямку мають відбутися конституційні зміни.

35. Крім того, у Законі існує низка статей, які зміцнюють або підкреслюють роль Президента України щодо судової системи, чого наразі не вимагають чинні конституційні положення. Наприклад, відповідно до частини другої статті 51 посвідчення судді, призначеного на посаду вперше, підписує Президент України. Водночас згідно із частиною другою статті 56 суддя складає присягу в присутності Президента України. Ці положення, можливо, призначені для підвищення статусу суддів, але їх також можна вважати такими, що підтримують залучення політичних сил до судової влади, хоча й щодо досить формальних питань.

С. Призначення суддів

1. Випробувальний термін

36. Хоча законопроект включає в себе дуже детальну процедуру призначення суддів на різних етапах процедури, що вітається заради прозорості, він зберігає поділ на суддів, призначених уперше на обмежений період часу, і суддів, призначених безстроково. Такий поділ є результатом статті 128 Конституції.

37. Під час зустрічі в Парижі представники влади поінформували делегацію, що призначення суддів на обмежений період часу (випробувальний термін) буде скасоване та виключене з Конституції внаслідок майбутніх конституційних змін. У 2013р. Венеціанська комісія зазначала у своєму Висновку щодо проекту внесення змін до Конституції⁴³, що скасування випробувального терміну вітається й відповідає рекомендаціям Венеціанської комісії. Таким чином, майбутні конституційні зміни повинні передбачати лише одну категорію суддів, які призначаються безстроково.

2. Процедура призначення

і. Тимчасові призначення

38. Процедуру тимчасового призначення докладно викладено в статтях 65-75 Закону.

39. Пункт 1 частини другої статті 65 виключає з призначення на посаду судді осіб, які визнані судом недієздатними або обмежено дієздатними. Цей пункт, здається, не стосується

⁴² Див. CDL-AD(2011)033, п.22,

⁴³ CDL-AD(2013)014, п.18.

психічних або інших захворювань, оскільки вони належать до окремого підпункту (пункт 1 частини другої статті 65), та обмежується випадками, які заважають особам виконувати обов'язки судді. Потрібно уточнити, що саме передбачає це положення.

40. Багато пунктів статті 66 стосуються процедури першого призначення на посаду судді, звертаються до "оцінювання права бути обраним" (див. пункти 5, 7, 8 і 9). Зрозуміло, що насправді на різних етапах процедури призначення судді проводяться два окремі іспити, які відповідно регулюються статтею 69 (Відбірковий іспит) і статтею 72 (Кваліфікаційний іспит). На відміну від законопроекту, переданого Венеціанській комісії раніше, у листопаді 2014р., термінологія, яка використовується в Законі, відображає цей поділ між двома різними іспитами для уникнення плутанини.

41. Пункт 11 частини першої статті 67 Закону забороняє вимагати від заявника на посаду судді подання документів, які не зазначені в Законі. Для того щоб уникнути обходження захисту, який надається кандидату, бажано також заборонити подання, прийняття чи розгляд будь-яких документів, що не стосуються оцінки професійних навичок судді, наприклад, політичні заяви.

42. У кінці процедури, яка включає в себе кваліфікаційне оцінювання, спеціальну перевірку кандидатів, спеціальну підготовку на посаду судді та проведення конкурсу на заміщення вакантної посади судді, Вища рада юстиції на підставі рекомендації Вищої кваліфікаційної комісії суддів України⁴⁴ (частина шоста статті 73) рекомендує Президенту Республіки призначити кандидатів судьями. Здається, що Закон не встановлює будь-якого строку, упродовж якого Вища рада юстиції повинна подати Президенту рекомендацію, який би починався з моменту отримання рекомендації, поданої Вищою кваліфікаційною комісією суддів України. Рекомендується передбачити такий строк.

43. Як видно з формулювання частини першої статті 74 Закону на цьому етапі процедури роль Президента України є формальною. Частина перша статті 74 передбачає, що призначення на посаду судді "здійснюється" Президентом України. Крім того, відповідно до цієї ж статті Президент має здійснювати призначення "без перевірки додержання встановлених цим Законом вимог до кандидатів на посаду судді та порядку проведення добору кандидатів на посаду судді". Водночас згідно із пунктом 2 частини першої статті 74 "будь-які звернення щодо кандидата на посаду судді не перешкоджають його призначенню на посаду судді". Ці положення відображають церемоніальний або формальний характер ролі Президента України в призначенні та вітаються.

44. Однак відповідно до другого речення пункту 2 частини першої статті 74 "викладені в таких зверненнях факти можуть бути підставою для порушення Президентом України перед компетентними органами питання про проведення в установленому законом порядку перевірки цих фактів". Під час зустрічі в Парижі представники органів влади запевнили Комісію й Директорат, що можливість Президента подавати до компетентних органів запит на проведення розслідування не дозволяє йому призупиняти процедуру призначення. Стосовно цього вони посилалися на частину другу статті 74, яка вказує на те, що Президент видає указ про призначення судді протягом тридцяти днів з дня отримання рекомендації від Вищої ради юстиції. Це вітається. Однак наслідки цього додаткового проведеного на прохання Президента розслідування щодо судді, призначення якого вже було запропоновано Вищою радою юстиції, повинні бути уточнені в Законі. У будь-якому разі це положення не повинно тлумачитися як значна роль Президента

України в оцінюванні професійних навичок кандидата, що виходить за рамки церемоніальної ролі призначення суддів на посаду.

45. У цілому порядок перевірки та забезпечення відповідності кандидатів є ретельним і доцільним та здається таким, що передбачає хороші гарантії уникнення фаворитизму, непотизму й корупції.

ii. Безстрокові призначення

46. Процедура безстрокового призначення докладно регламентується статтями 76-80. Кандидат подає до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України письмову заяву про рекомендування його для обрання на посаду судді безстроково. Вища кваліфікаційна комісія суддів України перевіряє відомості про кандидата, у тому числі інформацію, пов'язану з накладеними на нього дисциплінарними санкціями чи притягненням його до юридичної відповідальності, і якщо її рішення є позитивним, вона рекомендує Верховній Раді України призначити кандидата.

47. У своїх попередніх висновках Венеціанська комісія неодноразово зазначала, що парламент не є належним органом для обрання суддів. У разі якщо політичний орган компетентний обирати суддів, існує небезпека того, що політичні міркування переважать над об'єктивними чеснотами кандидата. Крім того, Закон, здається, не передбачає жодних заходів для того, щоб зменшити небезпеку політизації процедури у Верховній Раді України. Наприклад, виявляється, що Закон не передбачає вимогу щодо кваліфікованої більшості в парламенті для призначення суддів безстроково. Навіть у цьому разі, незважаючи на те, що рекомендація надається судовим органом, тобто Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, парламент як політичний орган "безсумнівно, набагато більш занурений у політичні ігри, і призначення суддів може призвести до політичних торгів у парламенті, в якому кожен член парламенту з того чи іншого району захоче мати свого власного суддю" (...) "Звичайно, для того, щоб уникнути участі парламенту у призначенні суддів, потрібно внести зміни до статті 128 Конституції"⁴⁵.

48. Як наслідок, роль Верховної Ради України має бути скасована шляхом внесення зміни до Конституції, за відсутності якої нібито неможливо підготувати новий закон, який повністю відповідатиме всім європейським стандартам. У разі неможливості вилучення участі Верховної Ради України з Конституції участь парламенту має бути в основному церемоніальною, а прийняття остаточного рішення при обранні суддів слід покласти на незалежний орган, значну частину або більшість якого складатимуть судді, обрані своїми колегами (Вищу кваліфікаційну комісію суддів України чи Вищу раду юстиції в іншому складі). У цьому випадку Закон може передбачати, щоб парламент призначав кандидата (кваліфікованою більшістю) у разі його відповідності передбаченим законом вимогам, що виключить будь-яку можливість політичного втручання. Однак наявність такого положення в Законі може вимагати внесення змін до Конституції.

D. Дисциплінарна відповідальність суддів

1. Підстави дисциплінарної відповідальності

49. Стаття 92 присвячена підставам дисциплінарної відповідальності судді. Як видно з пункту 1 частини першої статті 92 суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності не лише внаслідок умисних дій або грубої недбалості, але й через звичайну недбалість. Під час зустрічі в Парижі представники влади погодилися з тим, що суддя

⁴⁵ CDL-AD(2013)014, п.28.

⁴⁴ Орган, який складається із суддів і формується Радою суддів України.

не повинен нести відповідальність за дії, вчинені внаслідок звичайної недбалості. Крім того, дисциплінарна відповідальність не повинна поширюватися на тлумачення права суддею в процесі судового розгляду справ⁴⁶.

50. Крім того, згідно із пунктом 3 частини першої статті 92 дисциплінарна відповідальність може також виникати в разі “систематичного або грубого одноразового порушення правил суддівської етики, що підриває авторитет правосуддя”. Венеціанська комісія й Директорат уважають, що із цього пункту незрозуміло, на що дається посилання: на існуючий Кодекс етики чи на загальні, неписані правила. У низці своїх висновків Венеціанська комісія критикувала загальну пеналізацію порушень кодексів етики як занадто загальну та нечітку й наполягала на тому, що необхідно, щоб для випадків застосування дисциплінарної відповідальності існували набагато більш точні положення⁴⁷.

51. Венеціанська комісія неодноразово вказувала на те, що порушення присяги судді є занадто нечітким поняттям, щоб бути стандартом для звільнення суддів з посад⁴⁸. Нещодавно у своєму рішенні у справі “Олександр Волков проти України” (9 січня 2013р., скарга №21722/11) ЄСПЛ також висловив занепокоєння у зв’язку з використанням порушення присяги в якості підстави для звільнення суддів з посад, а також можливістю занадто широкого і неточного тлумачення. У зв’язку з цим частину другу статті 97 Закону (Дисциплінарне стягнення стосовно судді), у якій наводяться докладні підстави дисциплінарної відповідальності за “порушення присяги” з метою виключення будь-якого широкого тлумачення цього питання, можна лише вітати. Тим не менш, “порушення присяги” не згадується серед підстав дисциплінарної відповідальності, що містяться у статті 92 (Підстави дисциплінарної відповідальності судді). Таким чином, у взаємозв’язку між статтею 92 і частиною другою статті 97 немає чіткості щодо порушення присяги як підстави дисциплінарної відповідальності.

52. Крім того, слід також враховувати критику ЄСПЛ (надану в його рішенні у справі “Олександр Волков проти України”) і Венеціанської комісії щодо парламентського етапу процедури звільнення з посади за порушення присяги, який “сприяв політизації процедури й посиленню невідповідності процедури принципу поділу влади”⁴⁹. Однак це вимагає внесення змін до статті 126 Конституції, яка передбачає, що “суддя звільняється з посади органом, що його обрав або призначив, у разі “порушення присяги”, і таким чином визнає компетенцію парламенту, який призначає суддів безстроково.

2. Дисциплінарне провадження

53. Частина перша статті 94 регулює діяльність органів, які здійснюють дисциплінарне провадження. Існує (1) Вища кваліфікаційна комісія суддів України – щодо суддів місцевих та апеляційних судів і (2) Вища рада юстиції – щодо суддів вищих спеціалізованих судів та суддів Верховного Суду України.

54. Частина дванадцята статті 95 передбачає, що розгляд дисциплінарної справи стосовно судді відбувається на засадах “змагальності”, що має вказувати на змагальницький характер дисциплінарного провадження. Гарантії суддів, щодо яких розглядається питання

⁴⁶ Див., наприклад, CDL-AD(2014)032, Спільний висновок щодо проекту Закону “Про внесення змін до Закону “Про дисциплінарну відповідальність і дисциплінарне провадження щодо суддів загальних судів Грузії” (жовтень 2014р).

⁴⁷ Див., наприклад, Висновок щодо проекту Кодексу суддівської етики Республіки Таджикистан (CDL-AD(2013)035); CDL-AD(2014)006, п.35; CDL-AD(2014)007, п.111.

⁴⁸ CDL-AD (2013) 014, п.24.

⁴⁹ Пункт 118.

про притягнення до дисциплінарної відповідальності, також регламентуються в частині тринадцятій статті 95, згідно з якою суддя “стосовно якого розглядається питання про притягнення до дисциплінарної відповідальності, та/або його представник мають право надавати пояснення, заявляти клопотання про виклик свідків, ставити запитання учасникам провадження, висловлювати заперечення, заявляти клопотання й відводи”.

55. Незважаючи на ці позитивні зміни, у Законі все ще необхідні деякі уточнення для того, щоб він краще відображав змагальницький характер дисциплінарного провадження. Наприклад, про особу, яка відіграє роль адвоката у твердженні, що відбулося порушення дисципліни, чітко не вказано. Слід уточнити, чи це має бути представник комісії з попереднього розгляду справи, у розпорядженні якого повинні бути факти дисциплінарної справи, чи сам заявник, який знатиме лише свою частину історії.

56. Стаття 99 стосується права на оскарження рішень у дисциплінарних справах. Відповідно до частини першої цього положення суддя місцевого чи апеляційного суду може оскаржити рішення про притягнення його до дисциплінарної відповідальності до Вищої ради юстиції або до суду. З тексту не зрозуміло, за яких обставин слід використовувати один механізм оскарження, а не інший, хоча можна припустити, що перед тим як звертатися до суду, заявники повинні спочатку звернутися до Вищої ради юстиції.

Е. Недоторканність суддів

57. Стаття 49 передбачає повну недоторканність; тримання під вартою чи арешт не може відбуватися без згоди Верховної Ради України. Суддя може бути відсторонений від посади у зв’язку з притягненням до кримінальної відповідальності дисциплінарною комісією лише на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора України (частина четверта статті 49). Якщо проведення стосовно судді оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій вимагає дозволу суду, клопотання повинен подати Генеральний прокурор України або його заступники та керівник регіональної прокуратури чи його заступники. Однак для здійснення повноважень, які не вимагають дозволу суду, немає жодних обмежень. Очікування на участь Генерального прокурора України в провадженні проти судді видається розумним захистом останнього.

58. Щодо основної недоторканності суддів, то Венеціанська комісія послідовно виступає проти присудження імунітетів, які виходять за межі функціонального імунітету. Крім того, Венеціанська комісія неодноразово зазначала, що згода Верховної Ради України на скасування недоторканності суддів не є підходящим вирішенням проблеми, оскільки при цьому політичний орган буде залучений до прийняття рішення щодо статусу суддів та їх недоторканності. Як наслідок, компетенція щодо скасування недоторканності суддів повинна належати не такому політичному органу, як Верховна Рада України, а справді незалежному органу судової влади. Проте це вимагає внесення змін до статті 126 Конституції, яка однозначно визнає компетенцію Верховної Ради України в цьому питанні. Венеціанська комісія й Директорат відмічають, що наразі готуються відповідні зміни до Конституції стосовно недоторканності суддів⁵⁰. Згідно з проектом нової статті 126 Конституції “суддя не може триматися під вартою без згоди Вищої ради юстиції”. Як наслідок, у разі прийняття цієї зміни до статті 126 Конституції органам влади доведеться внести зміни до частини першої статті 49 Закону відповідно.

⁵⁰ У листі від 28 лютого 2015р. Голова Верховної Ради України звернувся до Венеціанської комісії з проханням про надання Висновку щодо проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України та суддів”.

59. Крім того, слід визначити критерії для скасування такої недоторканності, і це рішення має бути вмотивованим.

Ф. Переведення суддів

60. Суддя в межах п'ятирічного строку (випробувальний термін) або суддя, обраний безстроково, може бути переведений на посаду судді до іншого суду Президентом України (частина перша статті 75 і частина перша статті 82 відповідно). Як правило це переведення повинно здійснюватися за результатами конкурсу на заміщення вакантної посади (частина друга статті 75 і частина перша статті 82). Однак частина третя статті 75 та частина друга статті 82 передбачають виняток із цього загального правила й установлюють, що переведення може здійснюватися без конкурсу тільки у випадках реорганізації, ліквідації або припинення роботи суду, у якому такий суддя обіймає посаду судді. Відповідно до частини першої статті 19 Закону Президент України також має повноваження ліквідувати суди за пропозицією Державної судової адміністрації України. Хоча під час зустрічі в Парижі представники органів влади підкреслювали церемоніальну роль Президента України в ліквідації судів, поєднання частини першої статті 19, частини третьої статті 75 та частини другої статті 82, здається, наділяє Президента України занадто великими повноваженнями стосовно переведення суддів. Рекомендується змінити Закон таким чином, щоб роль Президента України в переведенні суддів була формальною й могла використовуватися лише на підставі пропозицій Вищої кваліфікаційної комісії суддів України або Вищої ради юстиції.

Г. Кваліфікаційне оцінювання суддів

61. Закон передбачає дві різні форми кваліфікаційного оцінювання суддів, які, відповідно, регулюються статтями 83-87 та статтею 6 Перехідних положень.

1. Кваліфікаційне оцінювання, передбачене статтями 83-86

62. Кваліфікаційне оцінювання, передбачене статтями 83-86, повинно проводитися (1) за заявою судді про проведення перевірки для підтвердження його здатності здійснювати правосуддя (на добровільній основі); (2) за заявою особи при її обранні на посаду судді безстроково; (3) за рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України у зв'язку з накладенням дисциплінарного стягнення. Воно складається з іспиту, а також дослідження суддівського досьє та проведення співбесіди. Досьє містить різні матеріали, у тому числі інформацію про кількість розглянутих справ, кількість скарг на рішення судді, які були задоволені, і рішення, які були скасовані, дотримання строків, середню тривалість часу, необхідного для винесення рішення, кількість скарг на дії судді тощо (частина друга статті 85).

63. Венеціанська комісія й Директорат не мають жодних заперечень проти ведення обліку таких питань за умови, що якщо на основі такого матеріалу можна прийти до певних висновків, то суддя повинен мати можливість пояснити будь-які відхилення або будь-які питання, пов'язані із цими записами. Безсумнівно, незвичайні моделі поведінки можуть вказувати на проблему, але вони також можуть піддаватися розумному поясненню⁵¹.

64. Оскільки в центрі індивідуального оцінювання має бути якість, а не лише кількість рішень судді⁵², критерії, викладені у пункті 9 частини третьої статті 85, – (а) загальна

кількість розглянутих справ, (б) кількість скасованих судових рішень і (в) кількість змінених судових рішень – потребують максимальної обережності й тлумачення експерта. Крім того, відповідно до пункту 10 частини третьої статті 85 досьє судді, на основі якого буде проводитися його кваліфікаційне оцінювання, повинно містити (а) кількість скарг на дії судді. Інформація, яка повинна враховуватися, має скоріше стосуватися скарг, які були перевірені, а не кількості скарг на дії відповідного судді. Разом з тим дані щодо відповідності судді етичним та антикорупційним критеріям (пункт 11 частини третьої статті 85) мають бути засновані тільки на фактах, які вже були встановлені компетентними органами.

65. Стаття 88 присвячена процедурі регулярного оцінювання судді. Ця форма оцінювання “проводиться з метою виявлення індивідуальних потреб судді щодо вдосконалення, стимулювання його до підтримання кваліфікації на належному рівні та професійного зростання”.

66. У процесі оцінювання до досьє судді також може бути прикріплена анкета, підготовлена громадськими об'єднаннями шляхом незалежного оцінювання. Згідно із частиною сьомою статті 88 ця анкета може включати таку інформацію, як тривалість розгляду справи, дотримання суддею правил судочинства і прав учасників процесу, культура спілкування, рівень неупередженості судді та рівень задоволення поведінкою судді учасниками процесу.

67. Зрозуміло, що немає жодних заперечень стосовно того, щоб такі об'єднання формували власне оцінювання роботи судді. Однак Венеціанська комісія й Директорат стурбовані включенням таких оцінювань у досьє судді, не даючи судді можливості прокоментувати їх. Не слід вважати, що громадські об'єднання (наприклад, НУО, що виявляють інтерес і залучені до судової системи) обов'язково об'єктивні. Багато з них агітують за окремі цілі, на що вони, очевидно, мають право, але ступінь симпатії судді до них та відповідність цим цілям може вплинути на їх доповіді.

68. По-друге, судді часто обізнані в питаннях (наприклад, процедурних вимогах), про які спостерігачі в суді (наприклад, представники громадських об'єднань) можуть не знати. Проте ці питання цілком можуть вплинути на оцінювання асоціаціями продуктивності судді.

69. По-третє, деякі з питань, які описані як питання, що мають оцінюватися, є насправді питаннями, які можуть бути вирішені в суді, а за потреби – шляхом апеляції. Вони включають в себе дотримання судових правил, рівень неупередженості судді, задоволення учасників процесу рішеннями судді і заперечення щодо проведення судового розгляду. Сторони повинні доводити до відома судді всі ці питання, і якщо це необхідно – в апеляційних судах. За відсутності таких інтервенцій ці питання не є тим, що мають документувати спостерігачі в суді, щоб потім внести їх у досьє судді.

70. На думку Венеціанської комісії й Директорату, така процедура може становити ризик серйозного втручання в незалежність суддів.

2. Кваліфікаційне оцінювання, передбачене статтею 6 Перехідних положень

71. Стаття 6 Перехідних положень Закону стосується кваліфікаційного оцінювання суддів “з метою прийняття рішень щодо можливості здійснення ними правосуддя у відповідних судах”. Як уже зазначалося вище (пункт G.1), таке оцінювання проводиться на підставі статей 83-86, якщо суддя подає заяву для обрання на посаду безстроково або на посаду вищу за ту, яку він уже обіймає. Кваліфікаційне оцінювання, передбачене статтею 6 Перехідних положень, має інший порядок та здійснюється щодо працюючих суддів

⁵¹ Див. CDL-AD(2014)007, Спільний висновок щодо проекту Закону “Про внесення змін і доповнень до Суддівського кодексу (система оцінювання суддів) Вірменії” (21-24 березня 2014р.), п.34 і наст.

⁵² Див. Висновок № 17 (2014) КРЕС про оцінювання роботи судів, якості правосуддя та повагу до незалежної судової влади, п. 35. Крім того, Київські рекомендації, п. 28.

відповідно до графіка: судді Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів повинні бути оцінені протягом шести місяців з дати набрання чинності цим Законом, судді апеляційних судів – протягом двох років із цієї дати, а потім усі інші існуючі судді.

72. Під час зустрічі в Парижі представники органів влади надали докладні роз'яснення мети цього положення. Вони підкреслили основні проблеми як з корупцією, так і з некомпетентністю працівників судових органів, які є результатом політичного впливу на призначення суддів у попередній період. Разом з тим представники органів влади також підкреслили майже повну відсутність довіри суспільства до чесності або компетентності судових органів. За словами представників органів влади, у цих умовах був вибір між звільненням усіх суддів з посади і запрошенням їх повторно подати свої кандидатури на посади (що не бажано) та їх оцінюванням у спосіб, який пропонується в статті 6 Перехідних положень.

73. Якщо ситуація є такою, як описали представники влади, то може бути необхідним і виправданим вжити надзвичайних заходів для виправлення цих недоліків. Такі надзвичайні заходи повинні дійсно спрямовуватися на виявлення окремих суддів, які не відповідають зайнятій посаді судді. У зв'язку із цим звільнення кожного з представників судової влади, призначених упродовж певного періоду, не було би належним вирішенням проблем, зазначених органами влади. Це особливо несправедливо у випадку суддів, які були призначені в законному порядку в країні, яка мала демократичну систему, хоча й у багатьох відношеннях неповноцінну, і допускала занадто великий політичний вплив на призначення суддів.

74. Однак такий захід, як кваліфікаційне оцінювання, передбачене статтею 6 Перехідних положень, слід розглядати як цілком винятковий і такий, що має підпадати під надзвичайно суворі гарантії захисту тих суддів, які відповідають зайнятій посаді.

75. Крім того, слід брати до уваги статтю 126 Конституції, яка передбачає, що судді обіймають свої посади безстроково, за винятком суддів Конституційного Суду України та суддів, які призначаються на посаду вперше. Будь-який закон, який передбачає звільнення з посади всіх існуючих суддів без проведення будь-якої перевірки індивідуальної відповідальності або винуватості, буде явним порушенням цього конституційного положення.

76. У зв'язку з цим видається, що кваліфікаційне оцінювання, передбачене статтею 6 Перехідних положень, також може призвести до звільнення судді. Якщо за результатами первинного кваліфікаційного оцінювання можливість здійснення суддею правосуддя не буде підтверджена, він буде відсторонений від здійснення правосуддя та направлений для перепідготовки до Національної школи суддів України із подальшим проведенням повторного кваліфікаційного оцінювання. Невдача відповідного судді під час повторного кваліфікаційного оцінювання є підставою для висновку Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про направлення рекомендації до Вищої ради юстиції для вирішення питання щодо внесення подання про звільнення судді з посади з підстав порушення присяги.

77. Дійсно, порушення присяги зазначено в статті 126 Конституції як підстава для звільнення суддів з посади. Однак неспроможність судді скласти повторний кваліфікаційний іспит, передбачений у статті 6 Перехідних положень, не згадується серед підстав для притягнення до відповідальності за “порушення присяги”, зазначених у частині другій статті 97, що може призвести до плутанини. Венеціанська комісія й Директорат вважають, що стаття 6 Перехідних положень вимагає підтримки через внесення відповідних змін до Конституції.

78. Венеціанська комісія й Директорат вважають недоцільним, щоб це питання, яке вносить істотні зміни у Закон та може мати важливі наслідки, розглядалося в Перехідних положеннях, як наразі пропонується. Це питання має більш детально розглядатися в правовому положенні основної частини Закону та вимагає підкріплення в Конституції. Під час зустрічі в Парижі представники органів влади підкреслили, що докладні положення статей 83-86 (пункт G.1 вище) також можуть використовуватися для кваліфікаційного оцінювання, передбаченого статтею 6 Перехідних положень. Однак Венеціанська комісія й Директорат не вважають, що ці положення, які підходять для призначення суддів безстроково, обов'язково підходять і для кваліфікаційного оцінювання, передбаченого статтею 6 Перехідних положень.

79. Водночас у цьому кваліфікаційному іспиті також має враховуватися спеціалізація суддів. Упродовж своєї кар'єри судді дуже часто деякою мірою залучаються до спеціалізації. Дехто з них залишається фахівцем широкого профілю та продовжує свою кар'єру в широкому спектрі діяльності, але інші більшою чи меншою мірою спеціалізуються. У деяких випадках спеціалізація може бути дуже помітною. У багатьох системах деякі із суддів мають справу тільки з вузьким діапазоном справ, у яких вони повинні мати дуже глибокі знання. Тому якщо буде необхідно провести письмові іспити для існуючих суддів, щоб вони могли зберегти свої нинішні посади, ці іспити мають бути дуже цільовими, а в деяких випадках навіть індивідуалізованими. Можна сумніватися, чи буде така процедура практичною. У цілому ідея цільових або навіть індивідуалізованих іспитів має свої певні труднощі. Таким чином, було би краще, щоб оцінювання, яке має проводитися відповідно до статті 6 Перехідних положень, зосереджувалося на послужному списку окремого судді, аніж приймати форму письмового іспиту.

80. Згідно зі статтею 6 Перехідних положень процедура кваліфікаційного оцінювання повинна здійснюватися Вищою кваліфікаційною комісією суддів України. Тут існує очевидна логістична проблема, оскільки орган, що складається з дев'яти осіб, не може проводити всі ці іспити, співбесіди та огляд дос'є в рамках передбачених строків. Було б розумно дозволити Вищій кваліфікаційній комісії суддів України приймати на роботу осіб, які проводитимуть іспити як процес перевірки. Тоді Вищій кваліфікаційній комісії суддів України можна буде довірити завдання з прийняття рішень. Зрозуміло, що така процедура має бути дозволена на законодавчому рівні.

81. Нарешті, ураховуючи, що згідно із Законом Вища кваліфікаційна комісія суддів України має численні звичайні функції, також слід розглянути питання про призначення спеціальної комісії для виконання цього завдання стосовно існуючих суддів. Така комісія повинна складатися із суддів старших за рангом та суддів у відставці з незаплямованою репутацією; за потреби, можна було б залучити кваліфікованих і незалежних осіб з-поза меж України. Її процедури повинні підлягати всім необхідним гарантіям дотримання прав окремого судді, у тому числі права на оскарження в суді.

Н. Зміни до Закону “Про Вищу раду юстиції”

82. Склад Вищої ради юстиції регулюється статтею 131 Конституції України. Вища рада юстиції складається з двадцяти членів. Верховна Рада України, Президент України, з'їзд суддів України, з'їзд адвокатів України, з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ призначають до Вищої ради юстиції по три члени, а всеукраїнська конференція працівників прокуратури – двох членів Вищої ради юстиції. Крім того, до складу Вищої ради юстиції входять за посадою Голова Верховного Суду України, Міністр юстиції України та Генеральний прокурор України.

83. У своїх попередніх висновках Венеціанська комісія критикувала склад Вищої ради юстиції, передбачений статтею 131 Конституції України, і вважала, що значну частину або більшість Вищої ради юстиції повинні складати судді, обрані своїми колегами⁵³. Це, очевидно, вимагає внесення змін до Конституції.

84. Зміни до Закону “Про Вищу раду юстиції” можна вважати спробою поліпшити існуючі положення наскільки це можливо в рамках обмежень конституційної системи. Вони вносять такі поліпшення, які можливі в рамках цієї системи, і відображають певний ступінь правової винахідливості. Відповідно до змін, унесених статтями 8-13 Закону “Про Вищу раду юстиції”:

- два з трьох членів, які призначаються Верховною Радою України, повинні бути судьями або суддями у відставці;
- два з трьох членів, які призначаються Президентом України на конкурсній основі, повинні бути судьями або суддями у відставці;
- три члена, які призначаються з’їздом суддів України, повинні бути судьями або суддями у відставці;
- один з трьох членів, які призначаються з’їздом адвокатів України, повинен бути суддею або суддею у відставці;
- один з трьох членів, які призначаються з’їздом представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ, повинен бути суддею або суддею у відставці;
- один з двох членів, які призначаються всеукраїнською конференцією працівників прокуратури, повинен бути суддею або суддею у відставці.

85. Члени-судді повинні мати не менше п’ятнадцяти років стажу роботи суддею.

86. Хоча заслугою цієї системи є те, що вона гарантує, що більшість членів Вищої ради юстиції будуть судьями, а тому вона є позитивним напрацюванням, ці судді не обираються їх колегами, як це раніше рекомендувала Венеціанська комісія.

87. При обранні членів Президентом України (стаття 9 зміненого Закону “Про Вищу раду юстиції”) повинен бути організований окремий конкурс відповідно до правил, які встановлює сам Президент. Звідси випливає, що майбутній Президент України зможе передбачити інші правила конкурсу.

88. Крім того, оскільки Вища рада юстиції все ще зберігає функції щодо апеляцій, поданих прокурорами, із цієї причини бажано, щоб прокурори були в достатній кількості представлені у Вищій раді юстиції. У зв’язку із цим рекомендується зняти з всеукраїнської конференції працівників прокуратури зобов’язання щодо включення одного судді до членів, яких вона призначає.

89. Крім того, структуру, до якої входять тільки судді з більш ніж 15-річним стажем роботи, не можна вважати достатньою представницькою.

90. Незважаючи на поліпшення, Венеціанська комісія й Директорат не можуть вважати систему, запроваджену відповідно до внесених змін, постійним способом вирішенням

⁵³ Див., наприклад, CDL-AD(2013)014 Висновок щодо проекту Закону “Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів та внесення змін до Конституції, запропонованих Конституційною Асамблеєю України (14-15 червня 2013р.), п.35 і CDL-AD(2010)026 Спільний висновок щодо Закону України “Про судоустрій і статус суддів”, прийнятий Венеціанською комісією і Директоратом з питань співробітництва Генерального директорату з прав людини та правових питань Ради Європи (м.Венеція, 15-16 жовтня 2010р.).

поточних проблем. Під час зустрічі в Парижі представники органів влади також запевнили, що зміни до Закону “Про Вищу раду юстиції” були тимчасовим рішенням на час, поки готуються зміни до Конституції.

V. Висновки

91. У цілому Закон видається послідовним, добре складеним і, здається, по багатьом пунктам слідує попереднім рекомендаціям Венеціанської комісії. Зміцнення ролі Верховного Суду України як гаранта єдності судової практики, підкреслення формального характеру ролі Президента України в призначенні суддів на випробувальний термін, уведення переліку підстав для відповідальності за “порушення присяги” для того, щоб виключити занадто широкий спектр свободи розсуду дисциплінарних органів, уведення шкали санкцій з дисциплінарної відповідальності, що дозволяють застосування санкцій пропорційним способом, і докладні положення щодо кваліфікаційного іспиту суддів перед їх безстроковим призначенням або підвищенням по кар’єрній драбині є прикладами покращень у зміненому Законі.

Однак залишаються деякі важливі питання, які повинні бути вирішені як на конституційному, так і на законодавчому рівні:

У рамках більш всеосяжної політики можна було би передбачити більш поблажливі положення про використання в судах іншої мови, окрім української.

Повноваження Президента України приймати рішення про переведення суддів без конкурсу в разі реорганізації або ліквідації судів повинні обмежуватися судьями з районів, які не знаходяться під контролем уряду.

Незважаючи на бажання влади усунути некомпетентних і корумпованих представників судової влади з посад, якщо це має відбутися, то справедливим і пропорційним чином, не завдаючи шкоди незалежності судової влади. Таким чином, кваліфікаційне оцінювання, передбачене в статті 6 Перехідних положень, слід детальніше розглядати в більш самостійному правовому положенні, а також передбачити відповідні гарантії. Правові наслідки непроходження оцінювання слід привести у відповідність до європейських стандартів. Це положення також слід узгодити з процедурою люстрації.

92. На думку Венеціанської комісії й Директорату, найбільш серйозні проблеми, що стосуються незалежності судової влади в Україні, знаходяться в конституційних положеннях, а не в Законі “Про судоустрій”. Для проведення ефективної судової реформи в Україні, яка відповідатиме європейським стандартам, необхідно внести зміни до Конституції, зокрема:

- слід виключити роль Верховної Ради України в призначенні суддів на посади безстроково та їх звільненні;
- склад Вищої ради юстиції слід змінити таким чином, щоб гарантувати, що значну її частину або більшість складатимуть судді, обрані своїми колегами;
- компетенцію Верховної Ради України в знятті імунітету із суддів слід виключити (наразі приймаються відповідні зміни до конституції);
- повноваження Президента України щодо утворення й ліквідації судів слід видалити з Конституції. Це, скоріше, слід розглядати в якості законодавчого питання.

93. Венеціанській комісії й Директорату було повідомлено, що згідно з Указом Президента нещодавно була утворена Конституційна Комісія, яка почне працювати над конституційними поправками. Вони вітають цю важливу подію й підтверджують свою готовність і надалі надавати українській владі допомогу, яка може знадобитися в удосконаленні законодавства та Конституції щодо положень, які стосуються судової системи й статусу суддів.

Проект №1776 від 16.01.2015р.
Суб'єкт права законодавчої ініціативи:
Президент України
Ініціатор законопроекту:
Порошенко Петро Олексійович

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України та суддів

Верховна Рада України **постановляє**:

I. Внести до Конституції України (Відомості Верховної Ради України, 1996р., №30, ст.141) такі зміни:

1. Частина першу та третю статті 80 виключити.
2. Частину третю статті 126 викласти в такій редакції:

“Суддя не може бути без згоди Вищої ради юстиції затриманий та до нього не може бути застосовано запобіжний захід у виді тримання під вартою до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання при вчиненні або безпосередньо після вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи”.

3 Статтю 129 після частини першої доповнити новою частиною такого змісту:

“Притягнення суддів до юридичної відповідальності здійснюється на загальних підставах. Судді не можуть бути притягнуті до юридичної відповідальності за діяння, вчинені у зв'язку зі здійсненням правосуддя, крім випадків ухвалення завідомо неправосудного судового рішення, порушення присяги судді або вчинення дисциплінарного правопорушення”.

У зв'язку з цим частини другу-п'яту вважати відповідно частинами третьою-шостою.

II. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, крім пункту 2 розділу I Закону.

2. Пункт 2 розділу I Закону набирає чинності з дня, наступного за днем опублікування цього Закону, у разі якщо на день, що передує дню опублікування цього Закону, Вища рада юстиції є повноважною.

3. У разі якщо на день, що передує дню опублікування цього Закону, Вища рада юстиції не є повноважною, пункт 2 розділу I Закону набирає чинності через десять днів з дня формування повноважного складу Вищої ради юстиції.

ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Про направлення до Конституційного Суду України законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України та суддів

{Додатково див. Висновок Конституційного Суду №1-в/2015 від 16.06.2015р.}

Відповідно до статті 148 Регламенту Верховної Ради України Верховна Рада України **постановляє**:

1. Законопроект про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України та суддів (реєстр. №1776) направити до Конституційного Суду України для одержання висновку щодо його відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України (додається).

2. Ця Постанова набирає чинності з дня її прийняття.

Голова Верховної Ради України
м.Київ, 5 лютого 2015 року
№152-VIII

В.ГРОЙСМАН

ВИСНОВОК КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ⁵⁴

у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України та суддів вимогам статей 157 і 158 Конституції України
№1-в/2015 від 16 червня 2015р., справа №1-14/2015

Конституційний Суд України ...

розглянув на пленарному засіданні справу про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України та суддів (реєстр. №1776) вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Керуючись статтями 147, 153, 157-159 Конституції України, статтями 51, 57, 63, 66, 67, 69 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України **дійшов висновку**:

1. Визнати таким, що відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України, законопроект про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України та суддів (реєстр. №1776), яким пропонується:

“I. Внести до Конституції України (Відомості Верховної Ради України, 1996р., №30, ст.141) такі зміни:

1. Частина першу та третю статті 80 виключити.
2. Частину третю статті 126 викласти в такій редакції:

“Суддя не може бути без згоди Вищої ради юстиції затриманий та до нього не може бути застосовано запобіжний захід у виді тримання під вартою до винесення

⁵⁴ Повну версію документа див. на сайті КСУ, <http://ccu.gov.ua:8080/uk/doccatalog/list?currDir=276618>.

обвинувального вироку судом, за винятком затримання при вчиненні або безпосередньо після вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи”.

3. Статтю 129 після частини першої доповнити новою частиною такого змісту:

“Притягнення суддів до юридичної відповідальності здійснюється на загальних підставах. Судді не можуть бути притягнуті до юридичної відповідальності за діяння, вчинені у зв'язку зі здійсненням правосуддя, крім випадків ухвалення завідомо неправосудного судового рішення, порушення присяги судді або вчинення дисциплінарного правопорушення”.

У зв'язку з цим частини другу-п'яту вважати відповідно частинами третьою-шостою.

II. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, крім пункту 2 розділу I Закону.

2. Пункт 2 розділу I Закону набирає чинності з дня, наступного за днем опублікування цього Закону, у разі якщо на день, що передує дню опублікування цього Закону, Вища рада юстиції є повноважною.

3. У разі якщо на день, що передує дню опублікування цього Закону, Вища рада юстиції не є повноважною, пункт 2 розділу I Закону набирає чинності через десять днів з дня формування повноважного складу Вищої ради юстиції”.

2. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України та суддів (реєстр. №1776) вимогам статей 157 і 158 Конституції України є обов'язковим до виконання, остаточним і не може бути оскаржений.

Висновок Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

ВИСНОВОК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ ЗА ДЕМОКРАТІЮ ЧЕРЕЗ ПРАВО (ВЕНЕЦІАНСЬКОЇ КОМІСІЇ) щодо проекту Закону про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України та суддів (19-20 червня 2015р.)

На основі коментарів:

пана Серджіо БАРТОЛЕ (заступника члена Комісії, Італія)

пані Ганни СУХОЦЬКОЇ (члена Комісії, Польща)

пана Каарла ТУОРИ (члена Комісії, Фінляндія)

I. Вступ

1. У листі від 14 травня 2014р. Спікер українського парламенту (Верховної Ради України) В.Гройсман звернувся до Венеціанської комісії з проханням надати висновок щодо проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України та суддів)” (далі – Законопроект – CDL-REF(2015)006).

2. Комісія запросила пана Бартоле, пані Сухоцьку та пана Туорі виступити доповідачами з цього питання.

3. На своєму 102-му пленарному засіданні (м.Венеція, 20-21 березня 2015р.) Венеціанська комісія обмінялася думками щодо Законопроекту з віце-спікером Верховної Ради України О.Сироїд та заступником Глави Адміністрації Президента України О.Філатовим.

4. Цей висновок був прийнятий Венеціанською комісією на її 103-му пленарному засіданні (м.Венеція, 19-20 червня 2015р.).

II. Попередні зауваження

5. 5 лютого 2015р. Верховна Рада України подала Законопроект до Конституційного Суду України для отримання висновку щодо його відповідності Конституції України. Суд визнав Законопроект таким, що відповідає Конституції.

6. 3 березня 2015р. Президент України створив Конституційну комісію, в межах якої було сформовано три підкомісії (з питань децентралізації, судових питань та прав людини). Робота підкомісії з судових питань, ймовірно, частково покриває положення Законопроекту щодо недоторканності суддів. Венеціанську комісію запросили взяти участь у роботі Конституційної комісії, в якій її представляє пані Сухоцька, що є одним із доповідачів у цьому висновку.

7. Цей Висновок базується на англійському перекладі Законопроекту, який може не точно відображати оригінальний текст з усіх питань. Тому деякі з піднятих питань викликані скоріше перекладом, аніж змістом відповідних положень.

III. Депутатська недоторканність

8. Законопроект виключає частини першу та третю статті 80 стосовно депутатської недоторканності. Частина перша статті 80 передбачає, що “Народним депутатам України гарантується депутатська недоторканність”, тоді як частина третя статті 80 встановлює, що “Народні депутати України не можуть бути без згоди Верховної Ради України притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані”. Проте частина друга статті 80 залишатиметься в силі. Відповідно до цього положення, “Народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп”.

9. У своєму Звіті про предмет застосування та зняття депутатських імунітетів (CDL-AD(2014)011) Венеціанська комісія вказала на відмінність між відсутністю відповідальності та недоторканністю членів парламенту. “Відсутність відповідальності” – це “імунітет від будь-якого судового провадження за голосування, вираження поглядів та думок під час виконання своїх професійних обов'язків парламентаря; іншими словами, це свобода слова, ширша, ніж у звичайних громадян”.

10. У свою чергу, термін “недоторканність” (чи “формальний імунітет”) означає “спеціальний правовий захист обвинувачених у порушенні закону парламентарів, зазвичай, від арешту, затримання та судового переслідування без надання згоди на це палатою парламенту, членами якої вони є”⁵⁵. Стосовно цього розмежування, частина друга статті 80 Конституції України, яка залишиться в силі після внесення запропонованих змін, стосується відсутності відповідальності, тоді як частина третя статті 80, яку буде виключено, зосереджується на недоторканності.

11. У Звіті Венеціанської комісії пояснюється, що обидві форми парламентського імунітету направлені на гарантування парламенту робочих умов. Історично склалося, що їх метою було блокування залякувань, особливо з боку виконавчої влади, а також судової влади, коли та не була неупередженою.

⁵⁵ Звіт Венеціанської комісії CDL-AD(2014)011, п.11.

A. Відсутність відповідальності

12. Відсутність відповідальності зосереджується на гарантуванні свободи вираження поглядів та свободи слова членів парламенту для сприяння вільним парламентським дебатам. Положення про відсутність відповідальності можна знайти у більшості конституцій; вони є частиною європейської конституційної спадщини. Венеціанська комісія стверджувала, що незважаючи на існування загальних положень про свободу слова в національних конституціях і міжнародних документах з прав людини “національні норми щодо відсутності в парламентарів відповідальності все ще є законним елементом конституційного права, обґрунтованим необхідністю ефективного забезпечення особливих потреб у свободі політичних дебатів у демократично обраному представницькому зібранні”⁵⁶, навіть якщо основну сферу захисту сьогодні здебільшого охоплює стаття 10 ЄКПЛ⁵⁷.

13. Тому частина друга статті 80, яка залишається, не викликає критичних зауважень з точки зору європейських стандартів чи попередніх висновків Венеціанської комісії.

B. Недоторканність

14. З іншого боку, депутатська недоторканність є більш спірним питанням, аніж відсутність відповідальності. У країнах з усталеною демократією можлива загроза з боку виконавчої влади, включаючи прокурорів, втратила велику частину своєї колишньої ваги як виправдання для виключення з принципу рівності, яке неодмінно тягне за собою недоторканність. У добре функціонуючій політичній системі, побудованій на усталеній системі верховенства права, члени парламенту користуються належним захистом, що забезпечується іншими механізмами, та не потребують спеціального імунітету такого типу.

15. Багато нових демократичних країн обрали застосувати у своїх конституціях досить широке поняття депутатської недоторканності. Його можна було розуміти як чітку ознаку гарантування дійсної автономії парламенту в межах системи поділу влади. Як Венеціанська комісія зазначила у своєму Звіті, у деяких нових демократичних країнах Центральної та Східної Європи недоторканність все ще можна вважати вагомим підґрунтям для конституційних положень щодо недоторканності⁵⁸. У країнах, в яких все ще не укріпилося верховенство права, може існувати справжня причина побоюватися того, що уряд намагатиметься неправдиво звинувачувати політичних опонентів та що суди піддаватимуться політичному тиску.

16. Проте у деяких з цих країн недоторканність не була знята навіть у випадку, коли це слід було зробити, що викликало критичні зауваження, зокрема, через те, що вона створює перешкоду для боротьби з корупцією. Комісія відзначила, що часто нові демократичні країни найбільше піддаються політичній корупції, а зловживання недоторканністю може загрожувати демократії. Парадокс депутатської недоторканності полягає у тому, що вона “може як сприяти демократичному розвитку, так і підривати його”⁵⁹. Таким чином, недоторканність може перешкоджати боротьбі з корупцією у тих же державах, до яких все ще може мати відношення аргумент про загрози.

17. Не існує чітко визначених європейських стандартів, які б вимагали відсутності відповідальності чи недоторканності. Держави володіють правом вибору в даному питанні.

⁵⁶ Звіт Венеціанської комісії CDL-AD(2014)011, п.84.

⁵⁷ Звіт Венеціанської комісії CDL-AD(2014)011, п.89. У Звіті вказано на деяке варіювання у точному обсязі відсутності відповідальності в парламентарів. Часто зустрічаються винятки стосовно наклепів чи образ, п.69.

⁵⁸ Звіт Венеціанської комісії CDL-AD(2014)011, п.29.

⁵⁹ Там само.

Переваги та недоліки недоторканності потребують аналізу та детального розгляду із врахуванням особливостей країни, зокрема, стану розвитку верховенства права.

18. Дійсно, боротьба з корупцією є основним виправданням для обмеження депутатської недоторканності. Однак у політичній системі з вразливою демократією, такою як в Україні, де, як було поінформовано Венеціанську комісію, широко поширена судова корупція, повне скасування недоторканності може бути небезпечним для функціонування та автономії парламенту⁶⁰.

19. Щоб запобігти можливості політично мотивованих звинувачень або арештів, можна передбачити інші процесуальні гарантії. Однією з таких можливостей є запровадження гарантій, що нагадують ті, які існують в Італії. Меншість членів парламенту (наприклад, одна третина) матиме право оскаржувати до Конституційного Суду затримання і судові переслідування члена парламенту. Прокурори і звичайні судді будуть зобов'язані інформувати парламент про порушення кримінальної справи відносно члена парламенту та про видачу ордеру на його арешт. Протягом зазначеного строку парламентська меншість зможе оскаржити ці заходи до Конституційного Суду, а дія останніх буде призупинена до прийняття рішення Конституційним Судом.

20. У будь-якому випадку, недоторканність “за жодних обставин не повинна захищати від досудових розслідувань, оскільки вони проводяться таким чином, щоб надміру не турбувати парламентаря. Дійсно, розслідування може мати вирішальне значення для встановлення фактів у справі, і його слід проводити в той час, поки справа ще “свіжа”, а не роками потому, коли спливе термін імунітету”⁶¹.

IV. Суддівський імунітет

21. Законопроект також змінює орган, уповноважений скасовувати суддівський імунітет. Відповідно до чинної частини третьої статті 126 Конституції України, “суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом”. Це положення буде замінено наступним: “Суддя не може бути без згоди Вищої ради юстиції затриманий та до нього не може бути застосовано запобіжний захід у виді тримання під вартою до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання при вчиненні або безпосередньо після вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи”.

22. Більше того, у формі пункту 2 до статті 129 будуть додані такі положення: “притягнення суддів до юридичної відповідальності здійснюється на загальних підставах. Судді не можуть бути притягнуті до юридичної відповідальності за діяння, вчинені у зв'язку зі здійсненням правосуддя, крім випадків ухвалення завідомо неправосудного судового рішення, порушення присяги судді або вчинення дисциплінарного правопорушення”.

23. Жорстких європейських стандартів щодо недоторканності суддів не існує. У даному питанні держава володіє значною свободою розсуду. Таким чином, визначення юридичної відповідальності за відправлення правосуддя є специфічним для кожної держави.

24. Перекладення повноважень скасовувати недоторканність суддів з парламенту, який є політичним органом, на Вищу раду юстиції є схвальним. Не дивлячись на те, що в декількох своїх висновках Венеціанська комісія наполягала на тому, що склад Вищої ради юстиції слід змінити, надання Вишій раді юстиції компетенції щодо скасування недоторканності суддів є значно кращим рішенням, аніж теперішній стан речей. Маємо сподівання,

⁶⁰ У двох попередніх висновках щодо України Венеціанська комісія підкреслила, що в Україні не слід скасовувати недоторканність народних депутатів, CDL-INF(2000)014, п.14-17, CDL-INF(2001)011, п.3.

⁶¹ Звіт Венеціанської комісії CDL-AD(2014)011, п.159.

що триваюча робота Конституційної комісії вирішить проблему незалежності Вищої ради юстиції. Запропоновані зміни до частини третьої статті 126, в принципі, призведуть до зміцнення незалежності судової влади.

25. Венеціанська комісія послідовно зазначала, що судді не повинні отримувати вигоду від загальної недоторканості, а скоріше повинні мати лише функціональний імунітет, тобто імунітет від дій, вчинених в ході виконання ними своїх функціональних обов'язків. "Хоча для забезпечення суддівської незалежності від неналежного зовнішнього впливу потребуються функціональні гарантії, широкий імунітет не потрібен. Незалежність суддів не залежить від широкого імунітету, а судді повинні відповідати за будь-які інкриміновані їм злочини, припускаючи, що в їх повному розпорядженні знаходяться звичайні процедури захисту, оскарження та інші елементи верховенства права"⁶².

26. Згідно з інформацією, отриманою Венеціанською комісією, цей принцип відображений у словосполученні "на загальних підставах" у частині другій статті 129. Цей термін слід тлумачити у світлі другого речення, що звужує сферу відсутності відповідальності суддів до дій, вчинених в процесі відправлення правосуддя. Як наслідок, до суддів немає привілейованого ставлення, якщо вони вчинили кримінальні правопорушення, не пов'язані з прийняттям судових рішень; вони несуть відповідальність на "загальних підставах", тобто, як будь-які інші особи.

27. Більше того, Венеціанська комісія неодноразово критикувала "порушення присяги" в якості підстави для звільнення суддів з посад⁶³. Ця підстава є занадто невизначеною і може анулювати захисний ефект, що виникає внаслідок обмеження правової відповідальності. Венеціанська комісія зазначає, що відповідне конституційне положення наразі обговорюється в Конституційній комісії.

28. Нарешті, набрання чинності змінами до Конституції не повинно залежати від набрання чинності змінами до закону щодо повноважень Вищої ради юстиції. Закони мають слідувати Конституції, і якщо немає законодавчої бази, Вища рада юстиції повинна безпосередньо застосовувати Конституцію. Враховуючи те, що нещодавно Вища рада юстиції почала функціонувати згідно з новими нормами, це останнє положення перестало бути актуальним.

V. Висновки

29. Венеціанська комісія схвалює той факт, що проект змін до Конституції України передає повноваження скасовувати суддівську недоторканість від парламенту до Вищої ради юстиції. Комісія переконано сподівається, що триваюча конституційна реформа перетворить Вищу раду юстиції у справді незалежний орган.

30. Проте Законопроект повинен бути чітко сформульований, а такий невизначений термін як "порушення присяги" слід вилучити не тільки з положення про скасування недоторканості, але й з підстав для звільнення суддів з посад.

31. Венеціанська комісія визнає, що недоторканість може бути перешкодою для боротьби з корупцією. Тим не менше, Комісія вважає, що поточний стан верховенства права в Україні ще не дозволяє повністю скасувати депутатську недоторканість. Таким чином, Комісія рекомендує запровадити інші механізми, що можуть запобігти втручанню в діяльність парламенту і в той же час сприяти боротьбі з корупцією.

32. Венеціанська комісія залишається відкритою для допомоги українській владі у разі її звернення.

⁶² Висновок Венеціанської комісії CDL-AD(2013)008, п.54.

⁶³ Висновки Венеціанської комісії CDL-AD(2015)007, п.52; CDL-AD(2013)014, п. 24, CDL-AD(2013)014, п.52.

Проект Розділу II Конституції,
підготовлений Робочою групою з прав, свобод та обов'язків людини і громадянина,
станом на 15.07.2015р.⁶⁴

Розділ II. ПРАВА ЛЮДИНИ

Стаття 21. Гідність людини

Гідність людини є невід'ємною властивістю кожного. Право людини на повагу до її гідності є непорушним і невідчужуваним. Держава, її органи та інші суб'єкти владних повноважень зобов'язані поважати і захищати гідність людини.

Гідність людини – основоположне джерело розуміння, реалізації та захисту прав і свобод людини, закріплених в Конституції і законах України.

Кожна людина має право на визнання її унікальності, цінності і значимості як для неї самої, так і для суспільства. Кожен має право захищати свою гідність та гідність інших людей.

Стаття 22. Право на вільний розвиток особистості

Кожна людина має право на вільний та всебічний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей.

Стаття 23. Право на життя

Кожна людина **має право** на життя.

Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Ніхто не може бути засуджений до смертної кари або страчений.

Обов'язок держави – захищати життя людини.

Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань.

Стаття 24. Заборона катування

Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Кожен має право на повагу до своєї фізичної та духовної цілісності. Ніхто без його добровільної згоди не може бути підданий медичним, науковим або будь-яким іншим дослідям або експериментам.

Стаття 25. Заборона рабства і примусової праці

Ніхто не може триматися в рабстві або в підневільному стані.

Торгівля людьми заборонена.

Примусова праця в будь-якій формі заборонена за винятками, встановленими цією Конституцією:

а) військова або альтернативна служба;

б) робота чи служба, яка виконується відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан чи у випадку стихійного лиха.

⁶⁴ Джерело: Сайт Конституційної Комісії, <http://constitution.gov.ua/work/item/id/9>.

Стаття 26. Право на свободу і особисту недоторканність

Кожен має право на свободу і особисту недоторканність.

Жодна людина не може бути позбавлена свободи інакше, як за встановленою законом процедурою, за наявності підстав для її законного арешту або затримання у таких випадках:

- допровадження особи до компетентного суду за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення;
- наявності обґрунтованого переконання в необхідності запобігти вчиненню особою правопорушення чи її втечі одразу після його вчинення;
- невиконання особою законного судового рішення або для забезпечення виконання обов'язку, встановленого законом;
- запобігання вчиненню терористичних актів за наявності обґрунтованої підозри;
- запобігання поширенню інфекційних захворювань;
- запобігання недозволеного в'їзду в країну іноземців або апатридів;
- проведення законної депортації чи екстрадиції особи;
- застосування на підставі законного судового рішення заходів виховного характеру щодо неповнолітнього або допровадження його до компетентного органу;
- законне затримання на підставі судового рішення психічнохворих, алкоголіків чи наркоманів, які перебувають на обліку в медичних установах;
- законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом.

У разі нагальної необхідності запобігти злочинів чи його перепинити, уповноважені на це законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом **сорока восьми** годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сорока восьми годин з моменту затримання їй не було вручене вмотивоване рішення суду про тримання під вартою.

Кожен, кого заарештовано чи затримано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою:

- про підстави позбавлення свободи та про повідомлення проти нього підозри чи висунуті обвинувачення;
- про його права і можливість захищати себе особисто або з правовою допомогою захисника;
- про належне йому право ініціювати провадження, за яким суд без зволікань має додатково перевірити і встановити законність його арешту або затримання і прийняти рішення про звільнення, якщо не буде встановлено законних підстав для позбавлення свободи.

За наявності обґрунтованих і законних підстав для арешту або затримання, особа має негайно постати перед судом або іншою посадовою особою, якій належить за законом право на судовий розгляд, і їй має бути забезпечено розгляд справи впродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитись на судові засідання.

Про арешт або затримання особи має бути негайно повідомлено її родичів або інших, вказаних заарештованим чи затриманим, осіб. Особа має право повідомити про це особисто.

Кожному заарештованому або затриманому всупереч положенням цієї статті, держава зобов'язана відшкодувати спричинену моральну та матеріальну шкоду.

Стаття 27. Право на повагу до приватного і сімейного життя

Кожен має право на повагу до приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції та інших форм комунікацій.

Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду.

Кожен має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях всіх форм власності з відомостями про себе, спростовувати недостовірну інформацію про себе, вимагати її вилучення, а також право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації.

Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно з законом і є необхідним в демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Стаття 28. Право на шлюб

Право на шлюб, створення сім'ї гарантуються законом.

Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї.

Батьки зобов'язані утримувати та виховувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків.

Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються **законом**.

Стаття 29. Права дітей

Діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним.

Діти мають пріоритетне право на захист і догляд, необхідний для їх благополуччя, вільне вираження своїх поглядів, право на прямі контакти з обома батьками, якщо вони не суперечать його інтересам.

Насильство над дитиною, експлуатація дитини та її праці **забороняються**.

Держава зобов'язана утримувати та виховувати дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, і заохочувати та підтримувати благодійницьку діяльність щодо дітей.

Стаття 30. Свобода думки, совісті і релігії

Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час навчання, богослужіння, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно.

Свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Жодна релігія чи світогляд не можуть бути визнані державою як обов'язкові чи мати перевагу однієї над іншою. Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви.

Ніхто не може бути увільнений від виконання **обов'язків** за мотивами релігійних переконань. У разі, якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням **людини**, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою **або роботою**.

Стаття 31. Свобода вираження поглядів

Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів публічної влади і незалежності від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державі впроваджувати ліцензування діяльності радіомовних та телевізійних підприємств.

Здійснення цих **свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю**, може підлягати таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню **конфіденційної** інформації або для підтримання авторитету і **безсторонності** суду.

Стаття 32. Свобода зібрань та об'єднання

Кожен має право на **свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати політичні партії, інші громадські об'єднання, професійні спілки та вступати до них для захисту своїх прав та інтересів**.

Держава визнає право кожного організувати мирні зібрання і брати участь в них та відповідає за безпеку їх проведення. Про проведення мирних зібрань організатори повідомляють в розумний строк.

Професійні спілки утворюються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів. Усі професійні спілки мають рівні права.

Утворення політичних партій, інших громадських об'єднань в Україні є вільним, за винятком тих, які у своїх програмах або діяльності сповідують нацистську, фашистську чи комуністичну ідеологію. Політичні партії чи громадські об'єднання не можуть мати збройних або воєнізованих формувань. Членами політичних партій можуть бути лише громадяни України. **Фінансування політичних партій та громадських об'єднань є відкритим.**

Ніхто не може бути примушений до вступу у будь-яку **політичну партію чи громадське об'єднання** та обмежений у правах за належність чи неналежність до них. Держава не контролює діяльність політичних партій і громадських об'єднань, за винятком дотримання вимог цієї Конституції та законів. Заборона діяльності **політичних партій і громадських об'єднань** здійснюється лише в судовому порядку.

Положення цієї статті не перешкоджають введенню законних обмежень, необхідних в демократичному суспільстві для осіб, які входять до складу законних збройних формувань, поліції, судових чи адміністративних органів держави.

Здійснення прав за цією статтею не підлягає обмеженням, за винятком тих, що встановлені судом на підставі закону і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Усі об'єднання громадян рівні перед законом.

Стаття 33. Право брати участь в управлінні державними справами

Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування.

Стаття 34. Право на освіту

Кожен має право на освіту, **а також на доступ до професійної підготовки та підвищення кваліфікації**.

Повна загальна середня освіта є обов'язковою.

Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в навчальних закладах **державної і комунальної форм власності**; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам.

Громадяни, **інші прирівняні до них особи** мають право безоплатно здобути вищу освіту в навчальних закладах **державної і комунальної форми власності на відкритій конкурсній основі**.

Громадянам, які належать до корінних народів і національних меншин, **держава забезпечує право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у визначених законом навчальних закладах державної і комунальної форми власності** або через національні культурні товариства **шляхом формування фондів, цільових програм**.

Стаття 35. Право власності

Кожна **фізична або юридична особа** має право **мирно** володіти, користуватися і розпоряджатися своєю **законно набутою** власністю. Право приватної власності є непорушним. **Охорона інтелектуальної власності гарантується.**

Право на спадкування гарантується кожному.

Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону.

Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства на підставі судового рішення у порядку, передбаченому законом та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Конфіскація, експропріація, націоналізація чи інші форми позбавлення власності, як і можливості нею володіти, користуватися чи розпоряджатися, можуть бути застосовані виключно у випадках, обсязі і порядку, встановленому законом і у відповідності з міжнародними зобов'язаннями України і на підставі виключно за рішенням суду України.

Примусове заволодіння іноземною державою на тимчасово окупованих територіях України власністю України, її фізичних і юридичних осіб, як і іноземних осіб, які законно орендували таку власність на основі законодавства України, а також дозвіл чи передача такої власності на тимчасово окупованих територіях України чи у випадках, які підпадають під юрисдикцію держави Україна, у володіння чи оренду третіми особами не має жодних правових наслідків.

Використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності людини, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

Стаття 36. Про культурну спадщину

Культурна спадщина охороняється законом.

Держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами.

Стаття 37. Право на житло

Право кожного на житло охороняється законом. Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду.

З метою забезпечення права кожного і його сім'ї на упорядковане і таке, що відповідає санітарним вимогам житло держава зобов'язана:

а) сприяти кожному в реалізації його зусиль по будівництву та придбанню власного житла;

б) виділяти земельні ділянки і стимулювати приватне будівництво житла, заохочувати створення житлових кооперативів, інших житлово-будівельних ініціатив;

в) у співробітництві з органами місцевого самоврядування стимулювати будівництво доступного і соціального житла;

г) розробляти програми і здійснювати політику забезпечення соціальним житлом незаможних, безпритульних та інших вразливих груп населення.

Держава проводить політику відповідності розміру орендної плати за житло, комунальних платежів прожитковому мінімуму, встановленому законом.

Стаття 38. Право на гідний життєвий рівень

Кожен має право на гідний життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, **необхідний для духовного і фізичного розвитку.**

Стаття 39. Про громадянство

Громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство.

Громадянин України не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі.

Держава зобов'язана піклуватися та захищати своїх громадян, які перебувають за її межами.

Громадянин України не може бути позбавлений права в будь-який час повернутися в Україну.

Стаття 40. Право на притулок

Іноземцям та особам без громадянства може бути надано притулок **у відповідності з міжнародними зобов'язаннями України** у порядку, встановленому законом.

Колективне вислання іноземців забороняється.

Ніхто не може бути висланий чи екстрадований у державу, в якій не скасована смертна кара або існує реальна небезпека того, що він може бути підданий катуванням чи іншим видам нелюдського чи такого, що принижує людську гідність, поводження або покарання.

Стаття 41. Рівність конституційних прав та рівність перед законом

Всі мають рівні конституційні права та є рівними перед законом.

Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

Стаття 42. Заборона дискримінації

Користування правами та свободами, визнаними в цій Конституції та законами України, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, етнічного або соціального походження, генетичних характеристик, мови, релігії або переконань, політичних та інших поглядів, належності до корінних народів та національних меншин, майнового стану, місця проживання, обмеженої працездатності, віку або за іншою ознакою.

Стаття 43. Рівність у правах жінок і чоловіків

Забезпечується рівність прав жінок і чоловіків в усіх сферах життя суспільства, в тому числі працевлаштування, праці та винагороди за неї.

Держава зобов'язана підтримувати рівність прав і можливостей жінок та чоловіків заходами, які передбачають особливі переваги для недостатньо представленої статі.

Стаття 44. Право на соціальний захист

Громадяни, **інші прирівняні законом до них особи** мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших **визначених** законом випадках.

Це право гарантується **загальнообов'язковим соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків фізичних осіб**, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Держава надає представникам з найбільш вразливих груп населення гарантії забезпечення їх самостійності, соціальної та професійної інтеграції, участі в суспільному житті.

Стаття 45. Право на професійну діяльність та право на працю

Кожен має право на працю і **на професійну діяльність**, яку вільно обирає або на яку вільно погоджується.

Кожний, хто працює має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на справедливую оплату праці, на щоденні, щотижневі періоди відпочинку і на щорічно оплачену відпустку, на переговори з питань праці і укладання колективних угод.

Держава забезпечує законодавче регулювання трудових відносин, заходи з подолання безробіття сприяє створенню нових робочих місць та рівних можливостей у виборі професії і трудовій зайнятості.

Роботодавці мають забезпечувати збалансовані трудові відносини з усіма працівниками, сприяти проведенню колективних переговорів і укладенню колективних угод,

забезпечувати дотримання умов професійної безпеки і здоров'я, співпрацювати з державою і працівниками для розвитку національної економіки, забезпечення і створення нових робочих місць, здійснювати заходи з запобігання порушення трудових прав.

Рекомендувати закріпити у статті 92 Конституції України:

Виключно законом регулюються діяльність профспілок, загальні вимоги до умов праці, оплати праці та її мінімальний розмір, встановлюються тривалість робочого часу, періоди відпочинку і відпустки, мінімальні спеціальні компенсації для підтримки сім'ї, в зв'язку із звільненням, на випадок хвороби працівника, трудового каліцтва, по старості, режим і умови роботи жінок і неповнолітніх, охорона здоров'я і умови праці на виробництві, обов'язковий відсоток набору на роботу представників найбільш вразливих груп населення, винятки з права на працю і професійну діяльність.

Стаття 46. Право на страйк

Працівники мають право на колективні дії, включаючи право на страйк, для захисту своїх прав та соціально-економічних інтересів.

Порядок здійснення права на страйк встановлюється законом.

Ніхто не може бути примушений до участі або до неучасті у страйку.

Обмеження у здійсненні права на страйк можливе лише на підставі закону відповідно до рішення суду і у випадках, які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням, охорони здоров'я або захисту прав і свобод інших осіб.

Стаття 47. Право на підприємницьку діяльність

Кожен має право на підприємницьку діяльність без необхідності одержання дозволу органів влади і місцевого самоврядування, якщо інше не передбачено законом.

Держава дбає про розвиток підприємницької діяльності, спрямованої на зростання добробуту всіх регіонів України.

Право на підприємницьку діяльність окремих осіб, визначених законом, може бути обмежене з метою забезпечення принципу несумісності.

Держава підтримує і захищає конкуренцію. **Забороняється** зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Умови здійснення підприємницької діяльності суб'єктів, що займають монопольне становище на ринку, визначаються законом.

Інвестиційна діяльність кожного захищається законом. Іноземному інвестору гарантується вивіз прибутку та вкладеного капіталу.

Стаття 48. Захист прав споживачів

Держава запроваджує заходи підвищеного рівня захисту прав споживачів, встановлює вимоги та здійснює контроль щодо якості і безпечності продуктів та усіх видів товарів, послуг і робіт.

Несправедлива підприємницька практика у відносинах із споживачами забороняється.

Споживачі продуктів, товарів, послуг і робіт мають право на адекватну і правдиву інформацію, на захист свого здоров'я, економічних інтересів, на забезпечення своєї безпеки, на свободу вибору і на об'єднані колективні дії для захисту своїх прав.

Стаття 49. Право на охорону здоров'я

Кожен має право на доступ до отримання медичної допомоги та медичних послуг, що потрібні йому за станом здоров'я.

Держава гарантує кожному надання мінімального обсягу безоплатних медичних послуг та безоплатної медичної допомоги в екстрених випадках, що встановлені законом.

Держава запроваджує і підтримує обов'язкове медичне страхування. Кожний має право на вільний вибір медичного страховика.

Держава впроваджує програми профілактичних заходів, дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідеміологічне благополуччя.

Стаття 50. Право на безпечне довкілля

Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

Кожен має право на забезпечення біологічної безпеки через унеможливлення штучного або природного заносу та розповсюдження на території держави патогенних збудників та токсинів.

Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, якість харчових продуктів, **питної води, лікарських засобів, продукції біотехнологічного походження**, предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена.

Стаття 51. Право на звернення

Кожен має право направляти індивідуальні чи колективні звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб цих органів, інших суб'єктів владних повноважень, які зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь **у розумний строк**.

Стаття 52. Свобода пересування і проживання

Кожен, хто законно перебуває на території України, має право вільно пересуватися і вільно вибирати місце проживання в межах її території чи вільно залишати її.

Стаття 53. Невідчужуваність і непорушність прав людини

Права людини і основоположні свободи є невідчужуваними та непорушними. Права людини і основоположні свободи, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними.

Конституційні права і основоположні свободи гарантуються і не можуть бути скасовані.

Юридичні особи володіють основними правами, закріпленими в цій Конституції, якщо це не суперечить природі відповідного права.

При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу **конституційних прав і основоположних свобод**.

Стаття 54. Право на справедливий суд

Кожен має право на ефективний захист судом своїх порушених прав, свобод, а також інтересів.

Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним, безстороннім і компетентним судом, створеним відповідно до закону, який на підставі Конституції і закону має вирішити спір щодо його прав, свобод

та обов'язків або встановити обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього обвинувачення. Рішення суду проголошується публічно.

Кожен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право на провадження судом присяжних.

Кожен обвинувачений у вчиненні правопорушення має щонайменше такі права:

- бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і підстави обвинувачення, висунутого проти нього;
- мати час і можливість, необхідні для підготовки свого захисту;
- захищати себе особисто або користуватися юридичною допомогою захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника, – одержувати юридичну допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя;
- допитувати свідків обвинувачення або вимагати щоб їх допитали, а також вимагати виклику і допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення;
- якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею – одержувати безоплатну допомогу перекладача.

Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Кожен має право звертатися з конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, передбачених цією Конституцією та у порядку, визначеному законом.

Кожен, кого засуджено за будь-який злочин, має право на те, щоб його засудження і вирок були переглянуті вищою судовою інстанцією згідно з законом.

У разі скасування вироку суду як несправедливого або неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним чи несправедливим засудженням.

Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх порушених прав і свобод до міжнародних судових установ, юрисдикцію яких визнає Україна.

Стаття 55. Презумпція невинуватості

Кожен вважається невинуватим у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути підданим кримінальному покаранню, доки його вину не буде доведено в законному порядку і встановлено судовим рішенням, яке набрало законної сили.

Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального чи адміністративного правопорушення.

Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних з порушенням закону, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь. Докази, отримані з порушенням закону, не можуть бути покладені в основу судового рішення.

Стаття 56. Невиконання злочинних розпоряджень і наказів

Ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази.

За віддання і виконання злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність.

Стаття 57. Право не бути повторно засудженим

Нікого не може бути вдруге притягнуто до суду або покарано в порядку кримінального провадження за правопорушення, за яке його вже було остаточно виправдано або засуджено відповідно до закону.

Відновлення провадження у справі згідно із законом та кримінальною процедурою можливо лише за наявності нових або нововиявлених фактів чи в разі виявлення суттєвих недоліків у попередньому судовому розгляді, які могли вплинути на результати розгляду справи.

Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер.

Стаття 58. Відмова давати показання щодо себе. Права засудженого

Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду.

Стаття 59. Відшкодування за рахунок держави завданої шкоди

Кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Стаття 60. Право знати свої права і обов'язки

Кожному гарантується право знати свої права і обов'язки.

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом.

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними.

Стаття 61. Незворотність в часі законів

Закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи.

Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення.

Ця стаття не перешкоджає судовому розгляду і покаранню будь-якої особи за будь-яку дію чи бездіяльність, яка на час її вчинення становила злочин чи кримінальне правопорушення відповідно до загальних принципів права, визнаних міжнародною спільнотою.

Стаття 62. Право на правову допомогу

Кожен має право на правову допомогу. Кожен є вільним у виборі свого представника або захисника своїх прав. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно.

Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Стаття 63. Необмеженість прав і свобод

Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

В умовах воєнного або надзвичайного стану **законом** можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені **статтями 21, 23, 24, частиною першою і другою статті 25, статтями 26, 28, 29, частиною третьою статті 30, частиною п'ятою статті 32, статтею 39, частиною першою статті 41, статтями 42, 43, 51, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62** цієї Конституції.

Стаття 64. Захист Вітчизни

Право захищати Український народ і Українську державу належить кожному. Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян України.

Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону.

Стаття 65. Обов'язок кожного не заподіювати шкоду

Кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодувати завдані ним збитки.

Стаття 66. Обов'язок сплачувати податки

Кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом.

Усі громадяни щорічно подають до податкових інспекцій за місцем проживання декларації про свій майновий стан та доходи за минулий рік у порядку, встановленому законом.

Стаття 67. Неухильне додержання Конституції і законів

Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності.

Стаття 68. Заборона зловживання правом

Жодне із закріплених в цій Конституції прав і свобод не може тлумачитись всупереч суті основного права або як таке, що надає право займатися діяльністю або вчиняти будь-яку дію, спрямовану на скасування конституційних прав і свобод або на їх обмеження в більшому обсязі, ніж це дозволяє Конституція України.

Обмеження на здійснення прав і свобод, передбачені цією Конституцією, не можуть бути застосовані для досягнення жодних інших цілей ніж ті, для яких вони були встановлені.

Проект закону (доопрацьований) №2217а від 15.07.2015р.
вноситься Президентом України

ЗАКОН УКРАЇНИ **Про внесення змін до Конституції України** **(щодо децентралізації влади)**

Верховна Рада України постановляє:

І. Внести до Конституції України (Відомості Верховної Ради України, 1996р., №30, ст.141) такі зміни:

1) статті 118, 119, 132, 133, 140-144 викласти в такій редакції:

“**Стаття 118.** Виконавчу владу в районах і областях, у Києві та Севастополі здійснюють префекти.

Особливості здійснення виконавчої влади у Києві та Севастополі визначаються окремими законами.

Префекта призначає на посаду та звільняє з посади за поданням Кабінету Міністрів України Президент України.

Префект є державним службовцем.

Префект під час здійснення своїх повноважень відповідальний перед Президентом України, підзвітний та підконтрольний Кабінетові Міністрів України.

Стаття 119. Префект на відповідній території:

1) здійснює нагляд за додержанням Конституції і законів України органами місцевого самоврядування;

2) координує діяльність територіальних органів центральних органів виконавчої влади та здійснює нагляд за додержанням ними Конституції і законів України;

3) забезпечує виконання державних програм;

4) спрямовує і організовує діяльність територіальних органів центральних органів виконавчої влади та забезпечує їх взаємодію з органами місцевого самоврядування в умовах воєнного або надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації;

5) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією та законами України.

Префект на підставі і в порядку, що визначені законом, видає акти, які є обов'язковими на відповідній території.

Акти префектів, видані на здійснення повноважень, визначених пунктами 1, 4 частини першої цієї статті, можуть бути скасовані Президентом України, а видані на здійснення повноважень, визначених пунктами 2, 3 частини першої цієї статті, – Кабінетом Міністрів України. Акти префектів, видані на здійснення повноважень, визначених пунктом 5 частини першої цієї статті, скасовуються Президентом України, а у визначених законом випадках – Кабінетом Міністрів України”;

“**Стаття 132.** Адміністративно-територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, децентралізації влади, повсюдності та спроможності місцевого самоврядування, сталого розвитку адміністративно-територіальних одиниць з урахуванням історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій.

Стаття 133. Систему адміністративно-територіального устрою України складають адміністративно-територіальні одиниці: громади, райони, регіони.

Територія України поділена на громади. Громада є первинною одиницею у системі адміністративно-територіального устрою України.

Декілька громад становлять район.

Автономна Республіка Крим та області є регіонами України.

Особливості Києва, Севастополя у системі адміністративно-територіального устрою України визначаються окремими законами.

Порядок утворення, ліквідації, встановлення та зміни меж, найменування і перейменування громад, районів, областей, а також порядок утворення, найменування і перейменування та віднесення поселень (сіл, селищ, міст) до відповідної категорії визначаються законом.

Зміна меж, найменування і перейменування громад та поселень здійснюється з урахуванням думки їх мешканців у порядку, визначеному законом”;

“**Стаття 140.** Територіальна громада здійснює місцеве самоврядування як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування шляхом самостійного регулювання суспільних справ місцевого значення та управління ними в межах Конституції і законів України.

Територіальну громаду становлять мешканці поселення чи поселень відповідної громади.

Територіальна громада здійснює місцеве самоврядування безпосередньо шляхом місцевих референдумів та в інших формах, визначених законом.

Органами місцевого самоврядування громади є рада громади як представницький орган та виконавчі органи місцевого самоврядування громади.

Виконавчі органи місцевого самоврядування громади є підконтрольними і підзвітними раді громади.

Голова громади головує на засіданнях ради громади, очолює виконавчий орган місцевого самоврядування громади.

Районна, обласна рада, їх виконавчі комітети є органами місцевого самоврядування, що відповідно представляють і реалізують спільні інтереси територіальних громад району, області.

Статус голів громад, депутатів рад громад, районних, обласних рад, порядок утворення, реорганізації та ліквідації виконавчих органів місцевого самоврядування громади, виконавчих комітетів районних, обласних рад, обсяг їх повноважень визначаються законом.

Рада громади сприяє діяльності створених відповідно до закону та статуту територіальної громади органів самоорганізації населення і з цією метою може наділяти їх фінансами та майном.

Стаття 141. Право голосу на виборах голови громади, депутатів ради громади, районної, обласної ради мають мешканці відповідної громади (громад) – громадяни України, які досягли на день проведення виборів вісімнадцяти років і не визнані судом недієздатними.

Голова громади, депутати ради громади, районної, обласної ради обираються на вільних виборах на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Головою громади, депутатом ради громади, районної, обласної ради може бути обраний громадянин України, який досяг на день проведення виборів вісімнадцяти років, не

визнаний судом недієздатним. Не може бути обраним головою громади, депутатом ради громади, районної, обласної ради громадянин, який відбуває покарання за вчинення злочину чи має судимість за вчинення умисного злочину.

Порядок обрання депутатів районних і обласних рад забезпечує представництво територіальних громад у межах відповідного району, області і визначається законом.

Строк повноважень голови громади, депутатів ради громади, районної, обласної ради, обраних на чергових виборах, становить чотири роки.

Підстави і порядок дострокового припинення повноважень голови громади, депутата чи складу ради громади, районної, обласної ради визначаються Конституцією і законами України.

Чергові вибори депутатів усіх рад громад, районних, обласних рад, голів громад відбуваються в останню неділю жовтня четвертого року повноважень органів місцевого самоврядування, обраних на попередніх чергових місцевих виборах.

Позачергові вибори голови громади, депутатів ради громади, районної, обласної ради проводяться не пізніше 180 днів з дня дострокового припинення повноважень голови громади, складу ради громади, районної, обласної ради, а у разі дострокового припинення повноважень в порядку, передбаченому статтею 144 цієї Конституції, – не пізніше 120 днів з дня такого припинення.

Районна рада, обласна рада обирає зі свого складу відповідно голову районної ради, голову обласної ради.

Районна рада, обласна рада призначає і звільняє голову виконавчого комітету ради і за його поданням формує склад цього органу.

Голова громади, депутати ради громади, районної, обласної ради не можуть мати іншого представницького мандата. Інші вимоги щодо несумісності мандата голови громади, депутата ради громади, районної, обласної ради визначаються законом.

Стаття 142. Матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є:

- 1) земля, рухоме і нерухоме майно, природні ресурси, інші об’єкти, що є у комунальній власності територіальної громади;
- 2) місцеві податки і збори, частина загальнодержавних податків та інші доходи місцевих бюджетів.

Об’єкти спільної власності територіальних громад перебувають в управлінні районної чи обласної ради та утримуються за рахунок коштів відповідно районного чи обласного бюджету.

Держава забезпечує сумірність фінансових ресурсів та обсягу повноважень органів місцевого самоврядування, визначених Конституцією та законами України.

Зміна компетенції органу місцевого самоврядування здійснюється з одночасними відповідними змінами у розподілі фінансових ресурсів.

Держава компенсує витрати органів місцевого самоврядування, спричинені рішеннями органів державної влади.

Територіальні громади можуть об’єднувати на договірних засадах об’єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ, створювати для цього відповідні органи і служби.

Стаття 143. Територіальна громада безпосередньо або через органи місцевого самоврядування громади відповідно до закону:

- 1) управляє майном, що є в комунальній власності;
- 2) затверджує бюджет відповідної громади і контролює його виконання;
- 3) затверджує програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролює їх виконання;
- 4) встановлює місцеві податки і збори;
- 5) забезпечує реалізацію результатів місцевих референдумів;
- 6) утворює, реорганізовує та ліквідує комунальні підприємства, організації і установи, а також здійснює контроль за їх діяльністю;
- 7) вирішує інші питання місцевого значення, віднесені законом до її компетенції.

Обласна, районна рада:

1) затверджує обласний, районний бюджет для виконання спільних проектів, у тому числі за рахунок коштів, залучених на договірних засадах з місцевих бюджетів, та контролює його виконання;

2) вирішує інші питання, віднесені законом до її компетенції.

Обласна рада затверджує регіональну програму соціально-економічного та культурного розвитку області і контролює її виконання.

Розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування громад, районів, областей визначається законом на основі принципу субсидіарності.

Виконавчим органам місцевого самоврядування громади, виконавчим комітетам районної, обласної ради відповідно до закону можуть бути делеговані окремі повноваження органів виконавчої влади. Держава фінансує здійснення цих повноважень у повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України, передає органам місцевого самоврядування відповідні об'єкти державної власності. Такі повноваження можуть бути відкликани з підстав і в порядку, що визначені законом.

Виконавчі органи місцевого самоврядування громади, виконавчий комітет районної, обласної ради з питань здійснення ними делегованих повноважень органів виконавчої влади є підконтрольними органам виконавчої влади, що делегували такі повноваження.

Стаття 144. Територіальні громади, голови громад, органи місцевого самоврядування відповідно до закону ухвалюють акти місцевого самоврядування, які є обов'язковими до виконання на відповідній території.

Дію актів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції чи законам України зупиняє префект з одночасним зверненням до суду.

У разі ухвалення головою громади, радою громади, районною, обласною радою акта, що не відповідає Конституції України, створює загрозу порушення державного суверенітету, територіальної цілісності чи загрозу національній безпеці, Президент України зупиняє дію відповідного акта з одночасним зверненням до Конституційного Суду України, тимчасово зупиняє повноваження голови громади, складу ради громади, районної, обласної ради та призначає тимчасового державного уповноваженого. Тимчасовий державний уповноважений спрямовує та організовує діяльність відповідних виконавчих органів місцевого самоврядування громади, виконавчого комітету районної, обласної ради.

Конституційний Суд України розглядає таке звернення Президента України невідкладно.

У разі визнання Конституційним Судом України акта голови громади, ради громади, районної, обласної ради таким, що відповідає Конституції України, Президент України скасовує акт, виданий відповідно до частини третьої цієї статті.

У разі визнання Конституційним Судом України акта голови громади, ради громади, районної, обласної ради таким, що не відповідає Конституції України, Верховна Рада України за поданням Президента України достроково припиняє повноваження голови громади, ради громади, районної, обласної ради та призначає позачергові вибори у визначеному законом порядку”;

2) пункти 29 і 30 частини першої статті 85 викласти в такій редакції:

“29) утворення і ліквідація громад, районів, областей, встановлення і зміна їхніх меж; найменування і перейменування поселень, громад, районів, областей;

30) призначення позачергових виборів голів громад, депутатів рад громад, районних, обласних рад”;

3) пункт 16 частини першої статті 92 викласти в такій редакції:

“16) статус Києва як столиці України”;

4) частину першу статті 106 доповнити пунктом 8¹ такого змісту:

“8¹) тимчасово зупиняє повноваження голови громади, складу ради громади, районної, обласної ради та призначає тимчасового державного уповноваженого у випадках, визначених цією Конституцією”;

5) пункт 5 статті 121 виключити;

6) назву розділу IX викласти в такій редакції:

“Розділ IX. Адміністративно-територіальний устрій України”;

7) частину першу статті 150 доповнити пунктом 1¹ такого змісту:

“1¹) вирішення питання за зверненням Президента України про відповідність Конституції України акта голови громади, ради громади, районної, обласної ради”;

8) розділ XV “Перехідні положення” доповнити пунктами 17 і 18 такого змісту:

“17. Після набрання чинності Законом України “Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)”:

1) наступні чергові місцеві вибори – вибори голів громад, депутатів рад громад, районних, обласних рад проводяться в останню неділю жовтня 2017 року.

Повноваження сільських, селищних, міських голів та депутатів місцевих рад, обраних на чергових виборах у жовтні 2015 року та місцевих виборах у період з жовтня 2015 року до жовтня 2017 року, припиняються з дня набуття повноважень відповідно головами громад, радами громад, районними та обласними радами, обраними на наступних чергових місцевих виборах у жовтні 2017 року;

2) Президент України за поданням Кабінету Міністрів України призначає на посади та звільняє з посад голів місцевих державних адміністрацій до призначення відповідних префектів;

3) тимчасово, до призначення префекта, повноваження, визначене пунктом 1 статті 119 та частиною другою статті 144 Конституції України, здійснює голова відповідної місцевої державної адміністрації;

4) Президент України до обрання на наступних чергових місцевих виборах у жовтні 2017 року голів громад, депутатів рад громад, районних, обласних рад здійснює повноваження, передбачені статтею 144 Конституції України, щодо актів, ухвалених відповідно сільськими, селищними, міськими головами, сільськими, селищними, міськими, районними і обласними радами. Призначені при цьому тимчасові державні уповноважені спрямовують

та організовують діяльність виконавчих органів відповідної сільської, селищної, міської ради, виконавчого апарату відповідної районної, обласної ради.

Конституційний Суд України невідкладно розглядає відповідне звернення Президента України щодо актів сільських, селищних, міських голів, сільських, селищних, міських, районних і обласних рад.

У разі визнання Конституційним Судом України акта сільського, селищного, міського голови, сільської, селищної, міської, районної, обласної ради таким, що не відповідає Конституції України, Верховна Рада України за поданням Президента України достроково припиняє повноваження відповідно сільського, селищного, міського голови, сільської, селищної, міської, районної, обласної ради та призначає позачергові вибори.

18. Особливості здійснення місцевого самоврядування в окремих районах Донецької і Луганської областей визначаються окремим законом”.

II. Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Закон набирає чинності через три місяці з дня його опублікування.

2. З набранням чинності цим Законом одне або декілька поселень (сіл, селищ, міст) з прилеглими територіями набувають статусу громади на підставі і в порядку, визначених законом.

3. З дня набрання чинності цим Законом:

1) сільські, селищні, міські ради до набуття повноважень радами громад, обраними в утворених Верховною Радою України громадах, продовжують здійснювати такі повноваження: управляють майном, що є в комунальній власності; затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролюють їх виконання; затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролюють їх виконання; встановлюють місцеві податки і збори відповідно до закону; забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів; утворюють, реорганізують та ліквідують комунальні підприємства, організації і установи, а також здійснюють контроль за їх діяльністю; вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції;

2) сільські, селищні, міські голови до набуття повноважень головами громад, обраними в утворених Верховною Радою України громадах, продовжують здійснювати повноваження, віднесені законом до відання сільських, селищних, міських голів;

3) районні, обласні ради до набуття повноважень районними, обласними радами, обраними на наступних чергових місцевих виборах у жовтні 2017 року, продовжують здійснювати такі повноваження: затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку відповідних областей і районів та контролюють їх виконання; затверджують районні і обласні бюджети, які формуються з коштів державного бюджету для їх відповідного розподілу між територіальними громадами або для виконання спільних проектів та з коштів, залучених на договірних засадах з місцевих бюджетів для реалізації спільних соціально-економічних і культурних програм, та контролюють їх виконання; вирішують інші питання, віднесені законом до їхньої компетенції.

4. Районні, обласні ради, обрані на наступних чергових місцевих виборах у жовтні 2017 року, створюють виконавчі комітети на підставі закону про місцеве самоврядування, що визначає повноваження виконавчих комітетів районних, обласних рад.

5. Місцеві державні адміністрації до створення районними, обласними радами виконавчих комітетів на підставі закону про місцеве самоврядування, що визначає повноваження виконавчих комітетів районних, обласних рад, але не пізніше 1 березня 2018 року на відповідній території продовжують забезпечувати:

1) виконання Конституції та законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади;

2) законність і правопорядок; додержання прав і свобод громадян;

3) виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля, а в місцях компактного проживання корінних народів і національних меншин – також програм їх національно-культурного розвитку;

4) підготовку та виконання відповідних обласних і районних бюджетів;

5) звіт про виконання відповідних бюджетів та програм;

6) взаємодію з органами місцевого самоврядування;

7) реалізацію інших наданих державою, а також делегованих відповідними радами повноважень.

Київська, Севастопольська міські державні адміністрації, районні у містах Києві, Севастополі державні адміністрації продовжують здійснювати зазначені у цьому пункті повноваження до створення виконавчих органів місцевого самоврядування відповідних громад, але не пізніше 1 березня 2018 року.

6. Президент України за поданням Кабінету Міністрів України вперше здійснює призначення префектів після створення відповідними районними, обласними радами виконавчих комітетів, але не пізніше 1 березня 2018 року.

7. Акти голів місцевих державних адміністрацій діють до набрання чинності відповідними актами місцевого самоврядування, актами префектів, інших органів виконавчої влади, ухваленими відповідно до Конституції та законів України.

ВИСНОВОК КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади вимогам статей 157 і 158 Конституції України

№2-в/2015 від 30 липня 2015р., справа №1-18/2015

Конституційний Суд України у складі суддів:

Бринцева Василя Дмитровича – головуючого, Вдовіченка Сергія Леонідовича, Гульгата Михайла Мирославовича – доповідача, Запорожця Михайла Петровича, Касмініна Олександра Володимировича, Литвинова Олександра Миколайовича, Мельника Миколи Івановича, Саса Сергія Володимировича, Сергейчука Олега Анатолійовича, Сліденка Ігоря Дмитровича, Стецюка Петра Богдановича, Тупицького Олександра Миколайовича, Шаптали Наталі Костянтинівни, Шевчука Станіслава Володимировича,

розглянув на пленарному засіданні справу про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади (реєстр. №2217а) вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Приводом для розгляду справи відповідно до статті 159 Конституції України стало надходження до Конституційного Суду України законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади (реєстр. №2217а) згідно з Постановою Верховної Ради України “Про включення до порядку денного другої сесії Верховної Ради України восьмого скликання законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади і про його направлення до Конституційного Суду України” від 16 липня 2015 року №622-VIII для надання висновку щодо його відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Підставою для розгляду справи є необхідність надання Конституційним Судом України висновку щодо відповідності вказаного законопроекту вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Гультая М.М. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України **установив:**

1. Верховна Рада України згідно з Постановою “Про включення до порядку денного другої сесії Верховної Ради України восьмого скликання законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади і про його направлення до Конституційного Суду України” від 16 липня 2015 року №622-VIII звернулася до Конституційного Суду України з клопотанням дати висновок щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади (реєстр. №2217а) (далі – Законопроект) вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

У Законопроекті пропонується внести зміни до статей 85, 92, 106, 118, 119, 121, 132, 133, 140, 141, 142, 143, 144, 150, назви розділу IX, а також розділу XV “Перехідні положення” Конституції України.

2. Свої позиції стосовно предмета звернення Верховної Ради України висловили Президент України, Голова Верховної Ради України, Прем’єр-міністр України.

3. Відповідно до пункту 1 частини першої статті 85 Основного Закону України до повно важень Верховної Ради України належить внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених розділом XIII Конституції України.

Згідно зі статтею 159 Основного Закону України законопроект про внесення змін до Конституції України розглядається Верховною Радою України за наявності висновку Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Перевіряючи Законопроект на предмет його відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України, Конституційний Суд України виходить з такого.

3.1. Відповідно до статті 158 Основного Закону України законопроект про внесення змін до Конституції України, який розглядався Верховною Радою України, і закон не був прийнятий, може бути поданий до Верховної Ради України не раніше ніж через рік з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту (частина перша); Верховна Рада України протягом строку своїх повноважень не може двічі змінювати одні й ті самі положення Конституції України (частина друга).

Верховна Рада України восьмого скликання протягом року Законопроект не розглядала та протягом строку своїх повноважень не змінювала вказаних положень Конституції України.

Отже, Законопроект відповідає вимогам статті 158 Конституції України.

3.2. Згідно з частиною другою статті 157 Основного Закону України Конституція України не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Конституція України встановлює особливий порядок введення в Україні чи на окремих її територіях воєнного або надзвичайного стану. Згідно з частиною першою статті 106 Основного Закону України Президент України приймає відповідно до закону рішення про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України (пункт 20); приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану (пункт 21). Такі рішення глави держави згідно з пунктом 31 частини першої статті 85 Основного Закону України мають бути затверджені Верховною Радою України протягом двох днів з моменту звернення Президента України.

Конституційний Суд України виходить з того, що на момент надання ним цього висновку в Україні або в окремих її місцевостях не введено воєнного або надзвичайного стану за процедурою, визначеною Конституцією України.

Конституційний Суд України, враховуючи свій Висновок від 16 червня 2015 року №1-в/2015 та позицію Президента України, констатує, що рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях воєнного або надзвичайного стану за процедурою, визначеною Конституцією України, не прийнято.

З огляду на зазначене Конституційний Суд України вважає, що Законопроект відповідає вимогам частини другої статті 157 Конституції України.

4. Здійснюючи перевірку Законопроекту на предмет наявності в ньому положень, які передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина (частина перша статті 157 Конституції України), Конституційний Суд України оцінює кожне його положення.

4.1. У Законопроекті пропонується статтю 118 Конституції України викласти в такій редакції:

“Стаття 118. Виконавчу владу в районах і областях, у Києві та Севастополі здійснюють префекти.

Особливості здійснення виконавчої влади у Києві та Севастополі визначаються окремими законами.

Префекта призначає на посаду та звільняє з посади за поданням Кабінету Міністрів України Президент України.

Префект є державним службовцем.

Префект під час здійснення своїх повноважень відповідальний перед Президентом України, підзвітний та підконтрольний Кабінетові Міністрів України”.

Змінами, запропонованими у Законопроекті до статті 118 Конституції України, здійснення виконавчої влади в районах і областях, у містах Києві та Севастополі покладається на префектів, які є державними службовцями, визначається порядок призначення на посаду та звільнення префекта з посади, його відповідальність перед Президентом України, підзвітність та підконтрольність Кабінету Міністрів України під час здійснення ним своїх повноважень.

Зазначені зміни спрямовані на заміну існуючої системи місцевих органів виконавчої влади в Україні та не передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина.

4.2. У Законопроекті пропонується статтю 119 Конституції України викласти в такій редакції:

“Стаття 119. Префект на відповідній території:

1) здійснює нагляд за додержанням Конституції і законів України органами місцевого самоврядування;

2) координує діяльність територіальних органів центральних органів виконавчої влади та здійснює нагляд за додержанням ними Конституції і законів України;

3) забезпечує виконання державних програм;

4) спрямовує і організовує діяльність територіальних органів центральних органів виконавчої влади та забезпечує їх взаємодію з органами місцевого самоврядування в умовах воєнного або надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації;

5) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією та законами України.

Префект на підставі і в порядку, що визначені законом, видає акти, які є обов'язковими на відповідній території.

Акти префектів, видані на здійснення повноважень, визначених пунктами 1, 4 частини першої цієї статті, можуть бути скасовані Президентом України, а видані на здійснення повноважень, визначених пунктами 2, 3 частини першої цієї статті, – Кабінетом Міністрів України. Акти префектів, видані на здійснення повноважень, визначених пунктом 5 частини першої цієї статті, скасовуються Президентом України, а у визначених законом випадках – Кабінетом Міністрів України”.

У редакції цієї статті Основного Закону України, запропонованій у Законопроекті, викладені повноваження префекта, здійснення ним інших повноважень визначається Конституцією та законами України.

Наведені зміни до статті 119 Конституції України не передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина.

4.3. У Законопроекті пропонується статтю 132 Конституції України викласти в такій редакції:

“Стаття 132. Адміністративно-територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, децентралізації влади, повсюдності та спроможності місцевого самоврядування, сталого розвитку адміністративно-територіальних одиниць з урахуванням історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій.”.

Змінами, запропонованими у Законопроекті до статті 132 Конституції України, запроваджується спрямована на заміну існуючої моделі управління в державі організація адміністративно-територіального устрою України, який замість “поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади” ґрунтується на засаді “децентралізації влади”, та ця стаття доповнюється засадою “повсюдності та спроможності місцевого самоврядування”.

Конституційний Суд України вважає пропоновані зміни такими, що не передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина.

4.4. У Законопроекті пропонується статтю 133 Конституції України викласти у такій редакції:

“Стаття 133. Систему адміністративно-територіального устрою України складають адміністративно-територіальні одиниці: громади, райони, регіони.

Територія України поділена на громади. Громада є первинною одиницею у системі адміністративно-територіального устрою України.

Деякі громади становлять район.

Автономна Республіка Крим та області є регіонами України.

Особливості Києва, Севастополя у системі адміністративно-територіального устрою України визначаються окремими законами.

Порядок утворення, ліквідації, встановлення та зміни меж, найменування і перейменування громад, районів, областей, а також порядок утворення, найменування і перейменування та віднесення поселень (сіл, селищ, міст) до відповідної категорії визначаються законом.

Зміна меж, найменування і перейменування громад та поселень здійснюється з урахуванням думки їх мешканців у порядку, визначеному законом”.

Запропонованою у Законопроекті редакцією статті 133 Конституції України визначаються адміністративно-територіальний устрій України та його адміністративно-територіальні одиниці, якими є громади, райони та регіони; громада визнається первинною адміністративно-територіальною одиницею в системі адміністративно-територіального устрою України; встановлюється порядок утворення, ліквідації та зміни меж, найменування і перейменування адміністративно-територіальних одиниць, найменування і перейменування та віднесення поселень (сіл, селищ, міст) до відповідної категорії.

Законопроектом зі статті 133 Конституції України виключається перелік областей.

Конституційний Суд України вважає, що редакція статті 133 Основного Закону України, запропонована у Законопроекті, не передбачає скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина.

4.5. У Законопроекті пропонується статтю 140 Конституції України викласти в такій редакції:

“Стаття 140. Територіальна громада здійснює місцеве самоврядування як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування шляхом самостійного регулювання суспільних справ місцевого значення та управління ними в межах Конституції і законів України.

Територіальну громаду становлять мешканці поселення чи поселень відповідної громади.

Територіальна громада здійснює місцеве самоврядування безпосередньо шляхом місцевих референдумів та в інших формах, визначених законом.

Органами місцевого самоврядування громади є рада громади як представницький орган та виконавчі органи місцевого самоврядування громади.

Виконавчі органи місцевого самоврядування громади є підконтрольними і підзвітними раді громади.

Голова громади головує на засіданнях ради громади, очолює виконавчий орган місцевого самоврядування громади.

Районна, обласна рада, їх виконавчі комітети є органами місцевого самоврядування, що відповідно представляють і реалізують спільні інтереси територіальних громад району, області.

Статус голів громад, депутатів рад громад, районних, обласних рад, порядок утворення, реорганізації та ліквідації виконавчих органів місцевого самоврядування громади, виконавчих комітетів районних, обласних рад, обсяг їх повноважень визначаються законом.

Рада громади сприяє діяльності створених відповідно до закону та статуту територіальної громади органів самоорганізації населення і з цією метою може наділяти їх фінансами та майном.”

Змінами, запропонованими у Законопроекті до статті 140 Конституції України, запроваджується система органів місцевого самоврядування на рівні поселень, районів та областей відповідно до адміністративно-територіального устрою України, передбаченого у редакції статті 133 Конституції України, викладеній у Законопроекті, а також визначається орган територіальної громади – рада громади. Первинним суб’єктом (носієм функцій та повноважень місцевого самоврядування) визначається територіальна громада, яку становлять мешканці поселення чи поселень відповідної громади.

Зміни щодо визначення громади як первинної адміністративно-територіальної одиниці вже розглядалися Конституційним Судом України і були визнані такими, що відповідають вимогам частини першої статті 157 Конституції України (висновки Конституційного Суду України від 30 жовтня 2003 року №1-в/2003, від 7 вересня 2005 року №1-в/2005, від 15 січня 2008 року №1-в/2008).

Запропонована у Законопроекті редакція статті 140 Конституції України не передбачає скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина.

4.6. У Законопроекті пропонується статтю 141 Конституції України викласти у такій редакції:

“Стаття 141. Право голосу на виборах голови громади, депутатів ради громади, районної, обласної ради мають мешканці відповідної громади (громад) – громадяни України, які досягли на день проведення виборів вісімнадцяти років і не визнані судом недієздатними.

Голова громади, депутати ради громади, районної, обласної ради обираються на вільних виборах на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Головою громади, депутатом ради громади, районної, обласної ради може бути обраний громадянин України, який досяг на день проведення виборів вісімнадцяти років, не визнаний судом недієздатним. Не може бути обраним головою громади, депутатом ради громади, районної, обласної ради громадянин, який відбуває покарання за вчинення злочину чи має судимість за вчинення умисного злочину.

Порядок обрання депутатів районних і обласних рад забезпечує представництво територіальних громад у межах відповідного району, області і визначається законом.

Строк повноважень голови громади, депутатів ради громади, районної, обласної ради, обраних на чергових виборах, становить чотири роки.

Підстави і порядок дострокового припинення повноважень голови громади, депутата чи складу ради громади, районної, обласної ради визначаються Конституцією і законами України.

Чергові вибори депутатів усіх рад громад, районних, обласних рад, голів громад відбуваються в останню неділю жовтня четвертого року повноважень органів місцевого самоврядування, обраних на попередніх чергових місцевих виборах.

Позачергові вибори голови громади, депутатів ради громади, районної, обласної ради проводяться не пізніше 180 днів з дня дострокового припинення повноважень голови громади, складу ради громади, районної, обласної ради, а у разі дострокового припинення повноважень в порядку, передбаченому статтею 144 цієї Конституції, – не пізніше 120 днів з дня такого припинення.

Районна рада, обласна рада обирає зі свого складу відповідно голову районної ради, голову обласної ради.

Районна рада, обласна рада призначає і звільняє голову виконавчого комітету ради і за його поданням формує склад цього органу.

Голова громади, депутати ради громади, районної, обласної ради не можуть мати іншого представницького мандата. Інші вимоги щодо несумісності мандата голови громади, депутата ради громади, районної, обласної ради визначаються законом”.

У пропозованих у Законопроекті змінах до статті 141 Конституції України передбачено участь громадян України у виборах та проведення виборів голови громади, депутатів ради громади, районної, обласної ради, визначаються строки їх повноважень, підстави і порядок дострокового припинення цих повноважень, регламентується проведення чергових та позачергових виборів, а також встановлюється вимога щодо несумісності представницького мандата голови громади, депутата ради громади, районної, обласної ради.

За правовою позицією Конституційного Суду України періодичність проведення виборів до органів державної влади та органів місцевого самоврядування повинна бути розумною, маючи на меті забезпечення оптимальності, наступності та стабільності у формуванні представницьких органів (підпункт 3.1 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 29 травня 2013 року №2-рп/2013).

Наведеними змінами скорочується строк повноважень голови громади, депутатів ради громади, районної, обласної ради, обраних на чергових виборах, з п’яти до чотирьох років.

На думку Конституційного Суду України, скорочення вказаного строку повноважень не впливає на здійснення громадянами України їхніх виборчих прав, а тому не може призвести до скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина.

Зміни до статті 141 Конституції України не передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина.

4.7. У Законопроекті пропонується статтю 142 Конституції України викласти у такій редакції:

“Стаття 142. Матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є:

- 1) земля, рухоме і нерухоме майно, природні ресурси, інші об’єкти, що є у комунальній власності територіальної громади;
- 2) місцеві податки і збори, частина загальнодержавних податків та інші доходи місцевих бюджетів.

Об’єкти спільної власності територіальних громад перебувають у управлінні районної чи обласної ради та утримуються за рахунок коштів відповідно районного чи обласного бюджету.

Держава забезпечує сумірність фінансових ресурсів та обсягу повноважень органів місцевого самоврядування, визначених Конституцією та законами України.

Зміна компетенції органу місцевого самоврядування здійснюється з одночасними відповідними змінами у розподілі фінансових ресурсів.

Держава компенсує витрати органів місцевого самоврядування, спричинені рішеннями органів державної влади.

Територіальні громади можуть об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ, створювати для цього відповідні органи і служби.”.

Змінами до статті 142 Конституції України, запропонованими Законопроектом, конкретизуються матеріальні та фінансові основи місцевого самоврядування, встановлюється обов'язок держави щодо забезпечення сумірності фінансових ресурсів та обсягу повноважень органів місцевого самоврядування.

Запропоноване у Законопроекті закріплення в Конституції України наведеного обов'язку держави, прав територіальних громад об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності та кошти бюджетів спрямоване на досягнення економічної незалежності територіальних громад.

Редакція статті 142 Конституції України, викладена у Законопроекті, не передбачає скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина.

4.8. У Законопроекті пропонується статтю 143 Конституції України викласти в такій редакції:

“Стаття 143. Територіальна громада безпосередньо або через органи місцевого самоврядування громади відповідно до закону:

- 1) управляє майном, що є в комунальній власності;
- 2) затверджує бюджет відповідної громади і контролює його виконання;
- 3) затверджує програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролює їх виконання;
- 4) встановлює місцеві податки і збори;
- 5) забезпечує реалізацію результатів місцевих референдумів;
- 6) утворює, реорганізовує та ліквідує комунальні підприємства, організації і установи, а також здійснює контроль за їх діяльністю;
- 7) вирішує інші питання місцевого значення, віднесені законом до її компетенції.

Обласна, районна рада:

- 1) затверджує обласний, районний бюджет для виконання спільних проектів, у тому числі за рахунок коштів, залучених на договірних засадах з місцевих бюджетів, та контролює його виконання;
- 2) вирішує інші питання, віднесені законом до її компетенції.

Обласна рада затверджує регіональну програму соціально-економічного та культурного розвитку області і контролює її виконання.

Розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування громад, районів, областей визначається законом на основі принципу субсидіарності.

Виконавчим органам місцевого самоврядування громади, виконавчим комітетам районної, обласної ради відповідно до закону можуть бути делеговані окремі повноваження органів виконавчої влади. Держава фінансує здійснення цих повноважень у повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України, передає органам місцевого самоврядування відповідні об'єкти державної власності. Такі повноваження можуть бути відкликані з підстав і в порядку, що визначені законом.

Виконавчі органи місцевого самоврядування громади, виконавчий комітет районної, обласної ради з питань здійснення ними делегованих повноважень органів виконавчої влади є підконтрольними органам виконавчої влади, що делегували такі повноваження”.

Запропонована Законопроектом редакція статті 143 Конституції України визначає повноваження територіальної громади, районної та обласної рад із урахуванням змін щодо організації місцевого самоврядування, розмежує повноваження між органами місцевого самоврядування громад, районів та областей, а також закріплює правові основи делегування окремих повноважень органів виконавчої влади виконавчим органам місцевого самоврядування громади, виконавчим комітетам районної, обласної рад.

Визначення повноважень територіальної громади відповідає її конституційно-правовому статусу суб'єкта місцевого самоврядування.

Запропонована Законопроектом редакція статті 143 Конституції України не передбачає скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина.

4.9. У Законопроекті пропонується статтю 144 Конституції України викласти в такій редакції:

“Стаття 144. Територіальні громади, голови громад, органи місцевого самоврядування відповідно до закону ухвалюють акти місцевого самоврядування, які є обов'язковими до виконання на відповідній території.

Дію актів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції чи законам України зупиняє префект з одночасним зверненням до суду.

У разі ухвалення головою громади, радою громади, районною, обласною радою акта, що не відповідає Конституції України, створює загрозу порушення державного суверенітету, територіальної цілісності чи загрозу національній безпеці, Президент України зупиняє дію відповідного акта з одночасним зверненням до Конституційного Суду України, тимчасово зупиняє повноваження голови громади, складу ради громади, районної, обласної ради та призначає тимчасового державного уповноваженого. Тимчасовий державний уповноважений спрямовує та організовує діяльність відповідних виконавчих органів місцевого самоврядування громади, виконавчого комітету районної, обласної ради.

Конституційний Суд України розглядає таке звернення Президента України невідкладно.

У разі визнання Конституційним Судом України акта голови громади, ради громади, районної, обласної ради таким, що відповідає Конституції України, Президент України скасовує акт, виданий відповідно до частини третьої цієї статті.

У разі визнання Конституційним Судом України акта голови громади, ради громади, районної, обласної ради таким, що не відповідає Конституції України, Верховна Рада України за поданням Президента України достроково припиняє повноваження голови громади, ради громади, районної, обласної ради та призначає позачергові вибори у визначеному законом порядку”.

Запропонована Законопроектом редакція статті 144 Конституції України передбачає право територіальних громад, голів громад, органів місцевого самоврядування ухвалювати відповідно до закону акти місцевого самоврядування, а також повноваження префекта зупиняти дію цих актів з мотивів їх невідповідності Конституції чи законам України з одночасним зверненням до суду.

Крім того, змінами до вказаної статті передбачено надання повноваження Президенту України зупинити дію акта голови громади, ради громади, районної чи обласної ради, якщо він не відповідає Конституції України, створює загрозу порушення державного

суверенітету, територіальної цілісності чи загрозу національній безпеці, й одночасно звертатися до Конституційного Суду України та врегулювання правових наслідків визнання Конституційним Судом України такого акта неконституційним.

Запропонована в Законопроекті редакція статті 144 Конституції України встановлює конституційний механізм відповідальності територіальних громад та органів місцевого самоврядування у разі ухвалення ними актів, які не відповідають Конституції чи законам України, створюють загрозу порушення державного суверенітету, територіальної цілісності чи загрозу національній безпеці.

Редакція статті 144 Конституції України, запропонована Законопроектом, не передбачає скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина.

4.10. У Законопроекті пропонується пункти 29, 30 частини першої статті 85 Конституції України викласти у такій редакції:

“29) утворення і ліквідація громад, районів, областей, встановлення і зміна їхніх меж; найменування і перейменування поселень, громад, районів, областей;

30) призначення позачергових виборів голів громад, депутатів рад громад, районних, обласних рад”.

Запропонована Законопроектом редакція пункту 29 частини першої статті 85 Конституції України стосовно повноважень Верховної Ради України щодо утворення і ліквідації, зміни меж, найменування та перейменування адміністративно-територіальних одиниць обумовлена зміною в організації адміністративно-територіального устрою України та місцевого самоврядування.

Пропонована у Законопроекті редакція пункту 30 частини першої статті 85 Конституції України визначає повноваження Верховної Ради України призначати позачергові вибори голів громад, депутатів рад громад, районних, обласних рад.

Конституційний Суд України вважає, що викладена в Законопроекті редакція пунктів 29, 30 частини першої статті 85 Конституції України не передбачає скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина.

4.11. У Законопроекті пропонується викласти пункт 16 частини першої статті 92 Конституції України в такій редакції:

“16) статус Києва як столиці України”.

Запропонована у Законопроекті зміна стосується визначення законами України лише статусу міста Києва як столиці України, а також узгоджується з викладеними у Законопроекті редакціями частини другої статті 118, частини п'ятої статті 133 Конституції України щодо визначення окремими законами України особливості здійснення виконавчої влади у містах Києві та Севастополі та особливого статусу цих міст у системі адміністративно-територіального устрою України.

Викладена у Законопроекті редакція пункту 16 частини першої статті 92 Конституції України не передбачає скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина.

4.12. У Законопроекті пропонується доповнити частину першу статті 106 Конституції України пунктом 8¹ такого змісту:

“8¹) тимчасово зупиняє повноваження голови громади, складу ради громади, районної, обласної ради та призначає тимчасового державного уповноваженого у випадках, визначених цією Конституцією”.

Таке доповнення до частини першої статті 106 Конституції України узгоджується з запропонованою у Законопроекті редакцією частини третьої статті 144 Конституції України, не скасовує та не обмежує прав і свобод людини і громадянина.

4.13. У Законопроекті пропонується виключити зі статті 121 Конституції України пункт 5, відповідно до якого на прокуратуру України покладається “нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами”.

Така зміна перебуває у системному зв'язку з викладеною у Законопроекті редакцією пунктів 1, 2 частини першої статті 119 Конституції України, згідно з якою нагляд за додержанням Конституції і законів України органами місцевого самоврядування і територіальними органами центральних органів виконавчої влади належить до повноважень префекта, та не передбачає скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина.

4.14. У Законопроекті назву розділу IX “Територіальний устрій України” Конституції України пропонується викласти в такій редакції:

“Розділ IX. Адміністративно-територіальний устрій України”.

Зміна назви розділу IX Конституції України узгоджується із запропонованими у Законопроекті змінами до статей 132, 133 Основного Закону України та не передбачає скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина.

4.15. У Законопроекті пропонується частину першу статті 150 Конституції України доповнити пунктом 1¹ такого змісту:

“1¹) вирішення питання за зверненням Президента України про відповідність Конституції України акта голови громади, ради громади, районної, обласної ради”.

Запропоноване у Законопроекті доповнення частини першої статті 150 Конституції України пунктом 1¹, що передбачає надання Конституційному Суду України повноваження вирішувати питання про відповідність Основному Закону України актів місцевого самоврядування, узгоджується з редакцією статті 144 Конституції України, викладеною у Законопроекті, та не передбачає скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина.

4.16. У Законопроекті пропонується внести зміни до розділу XV “Перехідні положення” Конституції України, доповнивши його пунктом 17 такого змісту:

“17. Після набрання чинності Законом України “Про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади”:

1) наступні чергові місцеві вибори – вибори голів громад, депутатів рад громад, районних, обласних рад проводяться в останню неділю жовтня 2017 року.

Повноваження сільських, селищних, міських голів та депутатів місцевих рад, обраних на чергових виборах у жовтні 2015 року та місцевих виборах у період з жовтня 2015 року до жовтня 2017 року, припиняються з дня набуття повноважень відповідно головами громад, радами громад, районними та обласними радами, обраними на наступних чергових місцевих виборах у жовтні 2017 року;

2) Президент України за поданням Кабінету Міністрів України призначає на посади та звільняє з посад голів місцевих державних адміністрацій до призначення відповідних префектів;

3) тимчасово, до призначення префекта, повноваження, визначене пунктом 1 статті 119 та частиною другою статті 144 Конституції України, здійснює голова відповідної місцевої державної адміністрації;

4) Президент України до обрання на наступних чергових місцевих виборах у жовтні 2017 року голів громад, депутатів рад громад, районних, обласних рад здійснює повноваження, передбачені статтею 144 Конституції України, щодо актів, ухвалених відповідно

сільськими, селищними, міськими головами, сільськими, селищними, міськими, районними і обласними радами. Призначені при цьому тимчасові державні уповноважені спрямовують та організують діяльність виконавчих органів відповідної сільської, селищної, міської ради, виконавчого апарату відповідної районної, обласної ради.

Конституційний Суд України невідкладно розглядає відповідне звернення Президента України щодо актів сільських, селищних, міських голів, сільських, селищних, міських, районних і обласних рад.

У разі визнання Конституційним Судом України акта сільського, селищного, міського голови, сільської, селищної, міської, районної, обласної ради таким, що не відповідає Конституції України, Верховна Рада України за поданням Президента України достроково припиняє повноваження відповідно сільського, селищного, міського голови, сільської, селищної, міської, районної, обласної ради та призначає позачергові вибори”.

Пропонованими змінами встановлюються дата проведення наступних чергових місцевих виборів, строки повноважень сільських, селищних, міських голів та депутатів місцевих рад, врегульовуються питання здійснення виконавчої влади на місцях та місцевого самоврядування у разі дострокового припинення повноважень сільського, селищного, міського голови, сільської, селищної, міської, районної, обласної ради, а також призначення позачергових місцевих виборів у зв'язку з визнанням Конституційним Судом України актів органів місцевого самоврядування такими, що не відповідають Конституції України.

Пункт 17, яким у Законопроекті пропонується доповнити розділ XV “Перехідні положення” Конституції України, не передбачає скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина.

4.17. У Законопроекті розділ XV “Перехідні положення” Конституції України пропонується доповнити пунктом 18 такого змісту:

“18. Особливості здійснення місцевого самоврядування в окремих районах Донецької і Луганської областей визначаються окремим законом.”.

Конституційний Суд України виходить з того, що цей пункт стосується врегулювання окремим законом особливостей здійснення місцевого самоврядування в окремих районах Донецької і Луганської областей.

Запропоноване у Законопроекті доповнення розділу XV “Перехідні положення” Конституції України пунктом 18 не передбачає скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина.

4.18. У Законопроекті міститься розділ II “Прикінцеві та перехідні положення” такого змісту:

“II. Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Закон набирає чинності через три місяці з дня його опублікування.

2. З набранням чинності цим Законом одне або декілька поселень (сіл, селищ, міст) з прилеглими територіями набувають статусу громади на підставі і в порядку, визначених законом.

3. З дня набрання чинності цим Законом:

1) сільські, селищні, міські ради до набуття повноважень радами громад, обраними в утворених Верховною Радою України громадах, продовжують здійснювати такі повноваження: управляють майном, що є в комунальній власності; затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролюють їх виконання; затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролюють їх

виконання; встановлюють місцеві податки і збори відповідно до закону; забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів; утворюють, реорганізують та ліквідовують комунальні підприємства, організації і установи, а також здійснюють контроль за їх діяльністю; вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції;

2) сільські, селищні, міські голови до набуття повноважень головами громад, обраними в утворених Верховною Радою України громадах, продовжують здійснювати повноваження, віднесені законом до відання сільських, селищних, міських голів;

3) районні, обласні ради до набуття повноважень районними, обласними радами, обраними на наступних чергових місцевих виборах у жовтні 2017 року, продовжують здійснювати такі повноваження: затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку відповідних областей і районів та контролюють їх виконання; затверджують районні і обласні бюджети, які формуються з коштів державного бюджету для їх відповідного розподілу між територіальними громадами або для виконання спільних проектів та з коштів, залучених на договірних засадах з місцевих бюджетів для реалізації спільних соціально-економічних і культурних програм, та контролюють їх виконання; вирішують інші питання, віднесені законом до їхньої компетенції.

4. Районні, обласні ради, обрані на наступних чергових місцевих виборах у жовтні 2017 року, створюють виконавчі комітети на підставі закону про місцеве самоврядування, що визначає повноваження виконавчих комітетів районних, обласних рад.

5. Місцеві державні адміністрації до створення районними, обласними радами виконавчих комітетів на підставі закону про місцеве самоврядування, що визначає повноваження виконавчих комітетів районних, обласних рад, але не пізніше 1 березня 2018 року на відповідній території продовжують забезпечувати:

1) виконання Конституції та законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади;

2) законність і правопорядок; додержання прав і свобод громадян;

3) виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля, а в місцях компактного проживання корінних народів і національних меншин – також програм їх національно-культурного розвитку;

4) підготовку та виконання відповідних обласних і районних бюджетів;

5) звіт про виконання відповідних бюджетів та програм;

6) взаємодію з органами місцевого самоврядування;

7) реалізацію інших наданих державою, а також делегованих відповідними радами повноважень.

Київська, Севастопольська міські державні адміністрації, районні у містах Києві, Севастополі державні адміністрації продовжують здійснювати зазначені у цьому пункті повноваження до створення виконавчих органів місцевого самоврядування відповідних громад, але не пізніше 1 березня 2018 року.

6. Президент України за поданням Кабінету Міністрів України вперше здійснює призначення префектів після створення відповідними районними, обласними радами виконавчих комітетів, але не пізніше 1 березня 2018 року.

7. Акти голів місцевих державних адміністрацій діють до набрання чинності відповідними актами місцевого самоврядування, актами префектів, інших органів виконавчої влади, ухваленими відповідно до Конституції та законів України”.

Положення розділу II “Прикінцеві та перехідні положення” Законопроекту спрямовані на реалізацію змін до Конституції України та не передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина.

4.19. Системний аналіз змісту наведених положень Законопроекту обумовив висновок, наведений у підпунктах 4.1-4.18 пункту 4 мотивувальної частини Висновку, про те, що запропоновані зміни не передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина. Вказані зміни не вносяться до розділу II Конституції України “Права, свободи та обов’язки людини і громадянина” і не передбачають ні скасування, ні зменшення обсягу існуючих прав і свобод шляхом зміни конституційних норм з інших розділів Конституції України.

Отже, запропоновані Законопроектом зміни відповідають частині першій статті 157 Основного Закону України, за якою Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина.

5. Конституція України не може бути змінена, якщо зміни, зокрема, спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України (частина перша статті 157 Основного Закону України).

Конституційний Суд України вважає, що пропонувані в Законопроекті зміни до Конституції України, розділ II “Прикінцеві та перехідні положення” Законопроекту не спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України і не суперечать частині першій статті 157 Конституції України.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 153, 157, 158, 159 Конституції України, статтями 51, 57, 63, 66, 67, 69 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України **дійшов висновку:**

1. Визнати законопроект про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади (реєстр. №2217а), яким пропонується внести зміни до пунктів 29,30 частини першої статті 85, пункту 16 частини першої статті 92, частини першої статті 106, статей 118, 119, пункту 5 статті 121, статей 132, 133, 140, 141, 142, 143, 144, частини першої статті 150, назви розділу IX, а також розділу XV “Перехідні положення”, таким, що відповідає вимогам статей 157 та 158 Конституції України.

2. Висновок Конституційного Суду України є остаточним і оскарженню не підлягає.

Висновок Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади

Верховна Рада України **постановляє:**

1. Законопроект про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади (реєстр. №2217а) попередньо схвалити (додається).

2. Ця Постанова набирає чинності з дня її прийняття.

Голова Верховної Ради України
м.Київ, 31 серпня 2015 року
№656-VIII

В.ГРОЙСМАН

Проект №3524 від 25.11.2015р.
Суб’єкт права законодавчої ініціативи:
Президент України

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)

Верховна Рада України постановляє:

І. Внести до Конституції України (Відомості Верховної Ради України, 1996р., №30, ст.141) такі зміни:

1) статті 124-129, 130, 131, 147-148, 149, 151, 153 викласти в такій редакції:

“**Стаття 124.** Правосуддя в Україні здійснюють виключно суди.

Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються.

Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи.

Законом може бути визначений обов’язковий досудовий порядок урегулювання спору.

Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних.

Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду.

Стаття 125. Судуострій в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації і визначається законом.

Суд утворюється, реорганізовується і ліквідується законом, проект якого вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя.

Верховний Суд є найвищим судом у системі судуострою України.

Відповідно до закону можуть діяти вищі спеціалізовані суди.

З метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди.

Створення надзвичайних та особливих судів не допускається.

Стаття 126. Незалежність і недоторканність судді гарантуються Конституцією і законами України.

Вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється.

Без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалене ним судове рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку.

Суддя обіймає посаду безстроково.

Підставами для звільнення судді є:

- 1) неспроможність виконувати повноваження за станом здоров’я;
- 2) порушення суддею вимог щодо несумісності;

3) вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді;

4) подання заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням;

5) незгода на переведення до іншого суду у разі ліквідації чи реорганізації суду, в якому суддя обіймає посаду;

6) порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна.

Повноваження судді припиняються у разі:

1) досягнення суддею шістдесяти п'яти років;

2) припинення громадянства України або набуття суддею громадянства іншої держави;

3) набрання законної сили рішенням суду про визнання судді безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним;

4) смерті судді;

5) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо судді за вчинення ним злочину.

Держава забезпечує особисту безпеку судді та членів його сім'ї.

Стаття 127. Правосуддя здійснюють судді. У визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних.

Суддя не може належати до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької чи творчої.

На посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросесним та володіє державною мовою. Законом можуть бути передбачені додаткові вимоги для призначення на посаду судді.

Для суддів спеціалізованих судів відповідно до закону можуть бути встановлені інші вимоги щодо освіти та стажу професійної діяльності.

Стаття 128. Призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом.

Призначення на посаду судді здійснюється за конкурсом, крім випадків, визначених законом.

Голову Верховного Суду обирає на посаду та звільняє з посади шляхом таємного голосування Пленум Верховного Суду в порядку, встановленому законом.

Стаття 129. Суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права.

Основними засадами судочинства є:

1) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;

2) забезпечення доведеності вини;

3) змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості;

4) підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором;

5) забезпечення обвинуваченому права на захист;

6) гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;

7) розумні строки розгляду справи судом;

8) забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення;

9) обов'язковість судового рішення.

Законом можуть бути визначені також інші засади судочинства.

Судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних.

За неповагу до суду чи судді винні особи притягаються до юридичної відповідальності”;

“Стаття 130. Держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів. У Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на утримання судів з урахуванням пропозицій Вищої ради правосуддя.

Розмір винагороди судді встановлюється законом про судоустрій”;

“Стаття 131. В Україні діє Вища рада правосуддя, яка:

1) вносить подання про призначення судді на посаду;

2) ухвалює рішення стосовно порушення суддею чи прокурором вимог щодо несумісності;

3) розглядає скарги на рішення відповідного органу про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді чи прокурора;

4) ухвалює рішення про звільнення судді з посади;

5) надає згоду на затримання судді чи утримання його під вартою;

6) ухвалює рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя;

7) вживає заходів щодо забезпечення незалежності суддів;

8) ухвалює рішення про переведення судді з одного суду до іншого;

9) здійснює інші повноваження, визначені цією Конституцією та законами України.

Вища рада правосуддя складається з двадцяти одного члена, з яких десятьох – обирає з'їзд суддів України з числа суддів чи суддів у відставці, двох – призначає Президент України, двох – обирає Верховна Рада України, двох – обирає з'їзд адвокатів України, двох – обирає всеукраїнська конференція прокурорів, двох – обирає з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ.

Порядок обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя визначається законом.

Голова Верховного Суду входить до складу Вищої ради правосуддя за посадою.

Строк повноважень обраних (призначених) членів Вищої ради правосуддя становить чотири роки. Одна й та ж особа не може обіймати посаду члена Вищої ради правосуддя два строки поспіль.

Член Вищої ради правосуддя не може належати до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади (крім посади Голови Верховного Суду), виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької чи творчої.

Член Вищої ради правосуддя має належати до правничої професії та відповідати критерію політичної нейтральності.

Законом можуть бути передбачені додаткові вимоги до члена Вищої ради правосуддя.

Вища рада правосуддя набуває повноважень за умови обрання (призначення) щонайменше п'ятнадцяти її членів, серед яких більшість становлять судді.

Відповідно до закону в системі правосуддя утворюються органи та установи для забезпечення добору суддів, прокурорів, їх професійної підготовки, оцінювання, розгляду справ щодо їх дисциплінарної відповідальності, фінансового та організаційного забезпечення судів”;

“**Стаття 147.** Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених цією Конституцією випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до цієї Конституції.

Діяльність Конституційного Суду України ґрунтується на принципах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, обґрунтованості та обов’язковості ухвалених ним рішень і висновків.

Стаття 148. До складу Конституційного Суду України входять вісімнадцять суддів Конституційного Суду України.

Президент України, Верховна Рада України та з’їзд суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду України.

Відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України здійснюється на конкурсних засадах у визначеному законом порядку.

Суддею Конституційного Суду України може бути громадянин України, який володіє державною мовою, на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п’ятнадцять років, високі моральні якості та є правником із визнаним рівнем компетентності.

Суддя Конституційного Суду України не може належати до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької чи творчої.

Суддя Конституційного Суду України призначається на дев’ять років без права бути призначеним повторно.

Суддя Конституційного Суду України набуває повноважень з дня складення ним присяги на спеціальному пленарному засіданні Суду.

Конституційний Суд України на спеціальному пленарному засіданні Суду обирає зі свого складу Голову шляхом таємного голосування лише на один трирічний строк”;

“**Стаття 149.** Незалежність і недоторканність судді Конституційного Суду України гарантуються Конституцією і законами України.

Вплив на суддю Конституційного Суду України у будь-який спосіб забороняється.

Без згоди Конституційного Суду України суддю Конституційного Суду України не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Суддю Конституційного Суду України не може бути притягнуто до відповідальності за голосування у зв’язку з ухваленням Судом рішень та надання ним висновків, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку.

Держава забезпечує особисту безпеку судді Конституційного Суду України та членів його сім’ї”;

“**Стаття 151.** Конституційний Суд України за зверненням Президента України, або щонайменше сорока п’яти народних депутатів України, або Кабінету Міністрів України надає висновки про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов’язковість.

Конституційний Суд України за зверненням Президента України або щонайменше сорока п’яти народних депутатів України надає висновки про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою.

За зверненням Верховної Ради України Конституційний Суд України надає висновки щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту”;

“**Стаття 153.** Порядок організації та діяльності Конституційного Суду України, статус суддів Суду, підстави і порядок звернення до Суду, процедура розгляду ним справ і виконання рішень Суду визначаються Конституцією України та законом”;

2) доповнити статтями 129¹, 130¹, 131¹-131², 148¹, 149¹, 151¹-151² такого змісту:

“**Стаття 129¹.** Суд ухвалює рішення іменем України. Судове рішення є обов’язковим до виконання.

Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку.

Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд”;

“**Стаття 130¹.** Для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів відповідно до закону діє суддівське самоврядування”;

“**Стаття 131¹.** В Україні діє прокуратура, яка здійснює:

1) підтримання публічного обвинувачення в суді;

2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку;

3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

Організація та порядок діяльності прокуратури визначаються законом.

Прокуратуру в Україні очолює Генеральний прокурор, якого призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Президент України.

Строк повноважень Генерального прокурора становить шість років. Одна й та ж особа не може обіймати посаду Генерального прокурора два строки поспіль.

Дострокове звільнення з посади Генерального прокурора здійснюється виключно у випадках і з підстав, визначених законом.

Стаття 131². Для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура.

Незалежність адвокатури гарантується.

Засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом.

Виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення.

Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у мало-значних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена”.

“**Стаття 148¹**. Держава забезпечує фінансування та належні умови для діяльності Конституційного Суду України. У Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на діяльність Суду з урахуванням пропозицій його Голови.

Розмір винагороди судді Конституційного Суду України встановлюється законом про Конституційний Суд України”.

“**Стаття 149¹**. Повноваження судді Конституційного Суду України припиняються у разі:

- 1) закінчення строку його повноважень;
- 2) досягнення ним сімдесяти років;
- 3) припинення громадянства України або набуття ним громадянства іншої держави;
- 4) набрання законної сили рішенням суду про визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним;
- 5) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього за вчинення ним злочину;
- 6) смерті судді Конституційного Суду України.

Підставами для звільнення судді Конституційного Суду України з посади є:

- 1) неспроможність виконувати свої повноваження за станом здоров'я;
- 2) порушення ним вимог щодо несумісності;
- 3) вчинення ним істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування своїми обов'язками, що є несумісним зі статусом судді Суду або виявило його невідповідність займаній посаді;
- 4) подання ним заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням.

Рішення про звільнення з посади судді Конституційного Суду України Суд ухвалює щонайменше двома третинами від його конституційного складу”.

“**Стаття 151¹**. Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано.

Стаття 151². Рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені”;

3) у частині четвертій статті 29 слово “правовою” замінити словом “правничою”;

4) у статті 55:

а) після частини третьої доповнити новою частиною такого змісту:

“Кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом”.

У зв'язку з цим частини четверту, п'яту вважати відповідно частинами п'ятою, шостою;

б) у частині п'ятій слово “правового” замінити словом “юридичного”;

5) у статті 59:

а) у частині першій слово “правову” замінити словами “професійну правничу”;

б) частину другу виключити;

6) у частині першій статті 85:

а) пункти 25 і 26 викласти в такій редакції:

“25) надання згоди на призначення на посаду та звільнення з посади Президентом України Генерального прокурора;

26) призначення на посади третини складу Конституційного Суду України”;

б) пункт 27 виключити;

7) пункт 14 частини першої статті 92 викласти в такій редакції:

“14) судоустрій, судочинство, статус суддів; засади судової експертизи; організація і діяльність прокуратури, нотаріату, органів досудового розслідування, органів і установ виконання покарань; порядок виконання судових рішень; засади організації та діяльності адвокатури”;

8) у статті 106:

а) у частині першій:

пункти 11 і 22 викласти в такій редакції:

“11) призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора”;

“22) призначає на посади третину складу Конституційного Суду України”;

пункт 23 виключити;

б) частину четверту викласти в такій редакції:

“Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21 цієї статті, скріплюють підписами Прем'єр-міністр України і міністр, відповідальний за акт та його виконання”;

9) у пункті 2 частини другої статті 108 слово “неможливості” замінити словом “неспроможності”;

10) у статті 110 слово “Неможливість” замінити словом “Неспроможність”, а слова “Верховного Суду України” – словами “Верховного Суду”;

11) у частині шостій статті 111 слова “Верховного Суду України” замінити словами “Верховного Суду”;

12) розділ VII “Прокуратура” виключити;

13) частину шосту статті 136 викласти в такій редакції:

“Правосуддя в Автономній Республіці Крим здійснюється судами України”;

14) у статті 150:

а) у частині першій:

абзац шостий пункту 1 виключити;

у пункті 2 слова “та законів України” виключити;

доповнити пунктом 3 такого змісту:

“3) здійснення інших повноважень, передбачених Конституцією України”;

б) частину другу викласти в такій редакції:

“Питання, передбачені пунктами 1, 2 частини першої цієї статті, розглядаються за конституційними поданнями: Президента України; щонайменше сорока п'яти народних

депутатів України; Верховного Суду; Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; Верховної Ради Автономної Республіки Крим”.

15) у статті 152:

а) у частині першій слово “правові” виключити;

б) частину другу викласти в такій редакції:

“Закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення”.

16) у розділі XV “Перехідні положення”:

а) пункт 9 викласти в такій редакції:

“9. Прокуратура продовжує виконувати відповідно до чинних законів функцію досудового розслідування до початку функціонування органів, яким законом будуть передані відповідні функції, а також функцію нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов’язаних з обмеженням особистої свободи громадян, – до набрання чинності законом про створення подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій”;

б) доповнити пунктом 16¹ такого змісту:

“16¹. З дня набрання чинності Законом України “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)”:

1) до утворення Вищої ради правосуддя її повноваження здійснює Вища рада юстиції. Вища рада правосуддя утворюється шляхом реорганізації Вищої ради юстиції. До обрання (призначення) членів Вищої ради правосуддя цей орган діє у складі членів Вищої ради юстиції протягом строку їх повноважень, але які не можуть тривати довше, ніж до 30 квітня 2019 року. Обрання (призначення) членів Вищої ради правосуддя здійснюється не пізніше 30 квітня 2019 року;

2) повноваження суддів, призначених на посаду строком на п’ять років, припиняються із закінченням строку, на який їх було призначено. Такі судді можуть бути призначені на посаду судді в порядку, визначеному законом;

3) судді, які обрані судьями безстроково, продовжують здійснювати свої повноваження до звільнення або до припинення їх повноважень з підстав, визначених Конституцією України;

4) відповідність займаній посаді судді, якого призначено на посаду строком на п’ять років або обрано суддею безстроково до набрання чинності Законом України “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)”, має бути оцінена в порядку, визначеному законом. Виявлення за результатами такого оцінювання невідповідності судді займаній посаді за критеріями компетентності, професійної етики або доброчесності чи відмова судді від такого оцінювання є підставою для звільнення судді з посади. Порядок та вичерпні підстави оскарження рішення про звільнення судді за результатами оцінювання встановлюються законом;

5) у випадках реорганізації чи ліквідації окремих судів, утворених до набрання чинності Законом України “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)”, судді таких судів мають право подати заяву про відставку або заяву про участь у конкурсі на іншу посаду судді в порядку, визначеному законом. Особливості переведення судді на посаду в іншому суді можуть бути визначені законом;

б) до впровадження нового адміністративно-територіального устрою України відповідно до змін до Конституції України щодо децентралізації влади, але не довше ніж до 31 грудня 2017 року, утворення, реорганізацію та ліквідацію судів здійснює Президент України на підставі та у порядку, що визначені законом;

7) упродовж двох років переведення судді з одного суду до іншого здійснює Президент України на підставі відповідного подання Вищої ради правосуддя;

8) судді Конституційного Суду України, призначені до набрання чинності Законом України “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)”, продовжують здійснювати свої повноваження до припинення повноважень або звільнення в порядку, передбаченому статтею 149¹ Конституції України, без права призначення повторно. Повноваження судді Конституційного Суду України, який на день набрання чинності Законом України “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)” досяг шістдесяти п’яти років, але рішення щодо звільнення такого судді з посади не ухвалено, припиняються;

9) представництво відповідно до закону прокуратурою громадян в судах у справах, провадження в яких було розпочато до набрання чинності Законом України “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)”, здійснюється за правилами, які діяли до набрання ним чинності, – до ухвалення у відповідних справах остаточних судових рішень, які не підлягають оскарженню;

10) Генеральний прокурор України, призначений на посаду до набрання чинності Законом України “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)”, здійснює повноваження Генерального прокурора до звільнення в установленому порядку, але не довше строку, на який його було призначено, та не може обіймати посаду два строки поспіль;

11) представництво відповідно до пункту 3 частини першої статті 131¹ та статті 131² цієї Конституції виключно прокурорами або адвокатами у Верховному Суді та судах касаційної інстанції здійснюється з 1 січня 2017 року; у судах апеляційної інстанції – з 1 січня 2018 року; у судах першої інстанції – з 1 січня 2019 року.

Представництво органів державної влади та органів місцевого самоврядування в судах виключно прокурорами або адвокатами здійснюється з 1 січня 2020 року.

Представництво в суді у провадженнях, розпочатих до набрання чинності Законом України “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)”, здійснюється за правилами, які діяли до набрання ним чинності, – до ухвалення у відповідних справах остаточних судових рішень, які не підлягають оскарженню”.

II. Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Закон набирає чинності через три місяці з дня, наступного за днем його опублікування, крім частини шостої статті 124 Конституції України в редакції цього Закону, яка набирає чинності через три роки з дня, наступного за днем опублікування цього Закону.

2. З дня набрання чинності цим Законом:

- призначення, припинення повноважень та звільнення суддів здійснюється відповідно до Конституції України з урахуванням внесених цим Законом змін;
- члени Вищої ради юстиції, призначені до набрання чинності цим Законом, здійснюють повноваження членів Вищої ради правосуддя протягом строку їх повноважень, але які не можуть тривати довше, ніж до 30 квітня 2019 року;

• Міністр юстиції України та Генеральний прокурор України припиняють свої повноваження як члени Вищої ради юстиції.

3. З'їзд суддів України обирає трьох членів Вищої ради правосуддя не пізніше трьох місяців після набрання чинності відповідним законом, що регулює діяльність Вищої ради правосуддя.

4. Верховна Рада України протягом 30 днів з дня набрання чинності цим Законом передає подання Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та відповідні документи про обрання суддів безстроково, які не були розглянуті Верховною Радою України, до Вищої ради правосуддя для розгляду питання про призначення судді на посаду.

Матеріали та подання Вищої ради юстиції про призначення суддів строком на п'ять років, не розглянуті до дня набрання чинності цим Законом, повертаються до Вищої ради правосуддя для вирішення питання про призначення суддів на посади відповідно до Конституції України з урахуванням внесених цим Законом змін.

Голова Верховної Ради України

ВИСНОВОК КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ⁶⁵

у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України №1-в/2016 від 20 січня 2016р., справа №1-15/2016

Конституційний Суд України...

розглянув на пленарному засіданні справу про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) (реєстр. №3524) вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Керуючись статтями 147, 152, 157, 158, 159 Конституції України, статтями 51, 57, 63, 66, 67, 69 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України **дійшов висновку:**

1. Визнати таким, що відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України, законопроект про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) (реєстр. №3524), яким пропонується:

"І. Внести до Конституції України (Відомості Верховної Ради України, 1996р., №30, ст.141) такі зміни:

1) статті 124-129, 130, 131, 147-148, 149, 151, 153 викласти в такій редакції:

"Стаття 124. Правосуддя в Україні здійснюють виключно суди.

Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються.

Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи.

Законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору.

Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних.

⁶⁵ Повну версію документа див. на сайті КСУ, <http://ccu.gov.ua:8080/uk/doccatalog/list?currDir=299459>.

Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду.

Стаття 125. Судострій в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації і визначається законом.

Суд утворюється, реорганізовується і ліквідується законом, проект якого вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя.

Верховний Суд є найвищим судом у системі судострою України.

Відповідно до закону можуть діяти вищі спеціалізовані суди.

З метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди.

Створення надзвичайних та особливих судів не допускається.

Стаття 126. Незалежність і недоторканність судді гарантуються Конституцією і законами України.

Вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється.

Без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалене ним судові рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку.

Суддя обіймає посаду безстроково.

Підставами для звільнення судді є:

- 1) неспроможність виконувати повноваження за станом здоров'я;
- 2) порушення суддею вимог щодо несумісності;
- 3) вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді;
- 4) подання заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням;
- 5) незгода на переведення до іншого суду у разі ліквідації чи реорганізації суду, в якому суддя обіймає посаду;
- 6) порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна.

Повноваження судді припиняються у разі:

- 1) досягнення суддею шістдесяти п'яти років;
- 2) припинення громадянства України або набуття суддею громадянства іншої держави;
- 3) набрання законної сили рішенням суду про визнання судді безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним;
- 4) смерті судді;
- 5) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо судді за вчинення ним злочину.

Держава забезпечує особисту безпеку судді та членів його сім'ї.

Стаття 127. Правосуддя здійснюють судді. У визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних.

Суддя не може належати до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької чи творчої.

На посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяті п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросесним та володіє державною мовою. Законом можуть бути передбачені додаткові вимоги для призначення на посаду судді.

Для суддів спеціалізованих судів відповідно до закону можуть бути встановлені інші вимоги щодо освіти та стажу професійної діяльності.

Стаття 128. Призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом.

Призначення на посаду судді здійснюється за конкурсом, крім випадків, визначених законом.

Голову Верховного Суду обирає на посаду та звільняє з посади шляхом таємного голосування Пленум Верховного Суду в порядку, встановленому законом.

Стаття 129. Суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права.

Основними засадами судочинства є:

- 1) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;
- 2) забезпечення доведеності вини;
- 3) змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості;
- 4) підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором;
- 5) забезпечення обвинуваченому права на захист;
- 6) гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;
- 7) розумні строки розгляду справи судом;
- 8) забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення;
- 9) обов'язковість судового рішення.

Законом можуть бути визначені також інші засади судочинства.

Судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних.

За неповагу до суду чи судді винні особи притягаються до юридичної відповідальності”;

“Стаття 130. Держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів. У Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на утримання судів з урахуванням пропозицій Вищої ради правосуддя.

Розмір винагороди судді встановлюється законом про судоустрій”;

“Стаття 131. В Україні діє Вища рада правосуддя, яка:

- 1) вносить подання про призначення судді на посаду;
- 2) ухвалює рішення стосовно порушення суддею чи прокурором вимог щодо несумісності;
- 3) розглядає скарги на рішення відповідного органу про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді чи прокурора;
- 4) ухвалює рішення про звільнення судді з посади;

- 5) надає згоду на затримання судді чи утримання його під вартою;
- 6) ухвалює рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя;
- 7) вживає заходів щодо забезпечення незалежності суддів;
- 8) ухвалює рішення про переведення судді з одного суду до іншого;
- 9) здійснює інші повноваження, визначені цією Конституцією та законами України.

Вища рада правосуддя складається з двадцяти одного члена, з яких десятьох – обирає з'їзд суддів України з числа суддів чи суддів у відставці, двох – призначає Президент України, двох – обирає Верховна Рада України, двох – обирає з'їзд адвокатів України, двох – обирає всеукраїнська конференція прокурорів, двох – обирає з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ.

Порядок обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя визначається законом.

Голова Верховного Суду входить до складу Вищої ради правосуддя за посадою.

Строк повноважень обраних (призначених) членів Вищої ради правосуддя становить чотири роки. Одна й та ж особа не може обіймати посаду члена Вищої ради правосуддя два строки поспіль.

Член Вищої ради правосуддя не може належати до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади (крім посади Голови Верховного Суду), виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької чи творчої.

Член Вищої ради правосуддя має належати до правничої професії та відповідати критерію політичної нейтральності.

Законом можуть бути передбачені додаткові вимоги до члена Вищої ради правосуддя.

Вища рада правосуддя набуває повноважень за умови обрання (призначення) щонайменше п'ятнадцяти її членів, серед яких більшість становлять судді.

Відповідно до закону в системі правосуддя утворюються органи та установи для забезпечення добору суддів, прокурорів, їх професійної підготовки, оцінювання, розгляду справ щодо їх дисциплінарної відповідальності, фінансового та організаційного забезпечення судів”;

“Стаття 147. Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених цією Конституцією випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до цієї Конституції.

Діяльність Конституційного Суду України ґрунтується на принципах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків.

Стаття 148. До складу Конституційного Суду України входять вісімнадцять суддів Конституційного Суду України.

Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду України.

Відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України здійснюється на конкурсних засадах у визначеному законом порядку.

Суддею Конституційного Суду України може бути громадянин України, який володіє державною мовою, на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту

і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ятнадцять років, високі моральні якості та є правником із визнаним рівнем компетентності.

Суддя Конституційного Суду України не може належати до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької чи творчої.

Суддя Конституційного Суду України призначається на дев'ять років без права бути призначеним повторно.

Суддя Конституційного Суду України набуває повноважень з дня складення ним присяги на спеціальному пленарному засіданні Суду.

Конституційний Суд України на спеціальному пленарному засіданні Суду обирає зі свого складу Голову шляхом таємного голосування лише на один трирічний строк”;

“Стаття 149. Незалежність і недоторканність судді Конституційного Суду України гарантуються Конституцією і законами України.

Вплив на суддю Конституційного Суду України у будь-який спосіб забороняється.

Без згоди Конституційного Суду України суддю Конституційного Суду України не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Суддю Конституційного Суду України не може бути притягнуто до відповідальності за голосування у зв'язку з ухваленням Судом рішень та надання ним висновків, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку.

Держава забезпечує особисту безпеку судді Конституційного Суду України та членів його сім'ї”;

“Стаття 151. Конституційний Суд України за зверненням Президента України, або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України, або Кабінету Міністрів України надає висновки про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість.

Конституційний Суд України за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України надає висновки про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою.

За зверненням Верховної Ради України Конституційний Суд України надає висновок щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту”;

“Стаття 153. Порядок організації та діяльності Конституційного Суду України, статус суддів Суду, підстави і порядок звернення до Суду, процедура розгляду ним справ і виконання рішень Суду визначаються Конституцією України та законом”;

2) доповнити статтями 129¹, 130¹, 131¹-131², 148¹, 149¹, 151¹-151² такого змісту:

“Стаття 129¹. Суд ухвалює рішення іменем України. Судове рішення є обов'язковим до виконання.

Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку.

Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд”;

“Стаття 130¹. Для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів відповідно до закону діє суддівське самоврядування”;

“Стаття 131¹. В Україні діє прокуратура, яка здійснює:

1) підтримання публічного обвинувачення в суді;

2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку;

3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

Організація та порядок діяльності прокуратури визначаються законом.

Прокуратуру в Україні очолює Генеральний прокурор, якого призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Президент України.

Строк повноважень Генерального прокурора становить шість років. Одна й та ж особа не може обіймати посаду Генерального прокурора два строки поспіль.

Дострокове звільнення з посади Генерального прокурора здійснюється виключно у випадках і з підстав, визначених законом.

Стаття 131². Для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура.

Незалежність адвокатури гарантується.

Засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом.

Виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення.

Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена”;

“Стаття 148¹. Держава забезпечує фінансування та належні умови для діяльності Конституційного Суду України. У Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на діяльність Суду з урахуванням пропозицій його Голови.

Розмір винагороди судді Конституційного Суду України встановлюється законом про Конституційний Суд України”;

“Стаття 149¹. Повноваження судді Конституційного Суду України припиняються у разі:

1) закінчення строку його повноважень;

2) досягнення ним сімдесяти років;

3) припинення громадянства України або набуття ним громадянства іншої держави;

4) набрання законної сили рішенням суду про визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним;

5) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього за вчинення ним злочину;

6) смерті судді Конституційного Суду України.

Підставами для звільнення судді Конституційного Суду України з посади є:

1) неспроможність виконувати свої повноваження за станом здоров'я;

2) порушення ним вимог щодо несумісності;

3) вчинення ним істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування своїми обов'язками, що є несумісним зі статусом судді Суду або виявило його невідповідність займаній посаді;

4) подання ним заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням.

Рішення про звільнення з посади судді Конституційного Суду України Суд ухвалює щонайменше двома третинами від його конституційного складу”;

“Стаття 151¹. Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано.

Стаття 151². Рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені”;

3) у частині четвертій статті 29 слово “правовою” замінити словом “правничою”;

4) у статті 55:

а) після частини третьої доповнити новою частиною такого змісту:

“Кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом”.

У зв'язку з цим частини четверту, п'яту вважати відповідно частинами п'ятою, шостою;

б) у частині п'ятій слово “правового” замінити словом “юридичного”;

5) у статті 59:

а) у частині першій слово “правову” замінити словами “професійну правничу”;

б) частину другу виключити;

в) у частині першій статті 85:

а) пункти 25 і 26 викласти в такій редакції:

“25) надання згоди на призначення на посаду та звільнення з посади Президентом України Генерального прокурора;

26) призначення на посади третини складу Конституційного Суду України”;

б) пункт 27 виключити;

7) пункт 14 частини першої статті 92 викласти в такій редакції:

“14) судоустрій, судочинство, статус суддів; засади судової експертизи; організація і діяльність прокуратури, нотаріату, органів досудового розслідування, органів і установ виконання покарань; порядок виконання судових рішень; засади організації та діяльності адвокатури”;

8) у статті 106:

а) у частині першій:

пункти 11 і 22 викласти в такій редакції:

“11) призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора”;

“22) призначає на посади третину складу Конституційного Суду України”;

пункт 23 виключити;

б) частину четверту викласти в такій редакції:

“Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21 цієї статті, скріплюють підписами Прем'єр-міністр України і міністр, відповідальний за акт та його виконання”;

9) у пункті 2 частини другої статті 108 слово “неможливості” замінити словом “неспроможності”;

10) у статті 110 слово “Неможливість” замінити словом “Неспроможність”, а слова “Верховного Суду України” – словами “Верховного Суду”;

11) у частині шостій статті 111 слова “Верховного Суду України” замінити словами “Верховного Суду”;

12) розділ VII “Прокуратура” виключити;

13) частину шосту статті 136 викласти в такій редакції:

“Правосуддя в Автономній Республіці Крим здійснюється судами України”;

14) у статті 150:

а) у частині першій:

абзац шостий пункту 1 виключити;

у пункті 2 слова “та законів України” виключити;

доповнити пунктом 3 такого змісту:

“3) здійснення інших повноважень, передбачених Конституцією України”;

б) частину другу викласти в такій редакції:

“Питання, передбачені пунктами 1, 2 частини першої цієї статті, розглядаються за конституційними поданнями: Президента України; щонайменше сорока п'яти народних депутатів України; Верховного Суду; Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; Верховної Ради Автономної Республіки Крим”;

15) у статті 152:

а) у частині першій слово “правові” виключити;

б) частину другу викласти в такій редакції:

“Закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення”;

16) у розділі XV “Перехідні положення”:

а) пункт 9 викласти в такій редакції:

“9. Прокуратура продовжує виконувати відповідно до чинних законів функцію досудового розслідування до початку функціонування органів, яким законом будуть передані відповідні функції, а також функцію нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, – до набрання чинності законом про створення подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій”;

б) доповнити пунктом 16¹ такого змісту:

“16¹. З дня набрання чинності Законом України “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)”:

1) до утворення Вищої ради правосуддя її повноваження здійснює Вища рада юстиції. Вища рада правосуддя утворюється шляхом реорганізації Вищої ради юстиції. До обрання (призначення) членів Вищої ради правосуддя цей орган діє у складі членів Вищої ради

юстиції протягом строку їх повноважень, але які не можуть тривати довше, ніж до 30 квітня 2019 року. Обрання (призначення) членів Вищої ради правосуддя здійснюється не пізніше 30 квітня 2019 року;

2) повноваження суддів, призначених на посаду строком на п'ять років, припиняються із закінченням строку, на який їх було призначено. Такі судді можуть бути призначені на посаду судді в порядку, визначеному законом;

3) судді, які обрані судьями безстроково, продовжують здійснювати свої повноваження до звільнення або до припинення їх повноважень з підстав, визначених Конституцією України;

4) відповідність займаній посаді судді, якого призначено на посаду строком на п'ять років або обрано суддею безстроково до набрання чинності Законом України “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)”, має бути оцінена в порядку, визначеному законом. Виявлення за результатами такого оцінювання невідповідності судді займаній посаді за критеріями компетентності, професійної етики або доброчесності чи відмова судді від такого оцінювання є підставою для звільнення судді з посади. Порядок та вичерпні підстави оскарження рішення про звільнення судді за результатами оцінювання встановлюються законом;

5) у випадках реорганізації чи ліквідації окремих судів, утворених до набрання чинності Законом України “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)”, судді таких судів мають право подати заяву про відставку або заяву про участь у конкурсі на іншу посаду судді в порядку, визначеному законом. Особливості переведення судді на посаду в іншому суді можуть бути визначені законом;

6) до впровадження нового адміністративно-територіального устрою України відповідно до змін до Конституції України щодо децентралізації влади, але не довше ніж до 31 грудня 2017 року, утворення, реорганізацію та ліквідацію судів здійснює Президент України на підставі та у порядку, що визначені законом;

7) упродовж двох років переведення судді з одного суду до іншого здійснює Президент України на підставі відповідного подання Вищої ради правосуддя;

8) судді Конституційного Суду України, призначені до набрання чинності Законом України “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)”, продовжують здійснювати свої повноваження до припинення повноважень або звільнення в порядку, передбаченому статтею 149¹ Конституції України, без права призначення повторно. Повноваження судді Конституційного Суду України, який на день набрання чинності Законом України “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)” досяг шістдесяти п'яти років, але рішення щодо звільнення такого судді з посади не ухвалено, припиняються;

9) представництво відповідно до закону прокуратурою громадян в судах у справах, провадження в яких було розпочато до набрання чинності Законом України “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)”, здійснюється за правилами, які діяли до набрання ним чинності, – до ухвалення у відповідних справах остаточних судових рішень, які не підлягають оскарженню;

10) Генеральний прокурор України, призначений на посаду до набрання чинності Законом України “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)”, здійснює повноваження Генерального прокурора до звільнення в установленому порядку, але не довше строку, на який його було призначено, та не може обіймати посаду два строки поспіль;

11) представництво відповідно до пункту 3 частини першої статті 131¹ та статті 131² цієї Конституції виключно прокурорами або адвокатами у Верховному Суді та судах касаційної інстанції здійснюється з 1 січня 2017 року; у судах апеляційної інстанції – з 1 січня 2018 року; у судах першої інстанції – з 1 січня 2019 року.

Представництво органів державної влади та органів місцевого самоврядування в судах виключно прокурорами або адвокатами здійснюється з 1 січня 2020 року.

Представництво в суді у провадженнях, розпочатих до набрання чинності Законом України “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)”, здійснюється за правилами, які діяли до набрання ним чинності, – до ухвалення у відповідних справах остаточних судових рішень, які не підлягають оскарженню”.

II. Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Закон набирає чинності через три місяці з дня, наступного за днем його опублікування, крім частини шостої статті 124 Конституції України в редакції цього Закону, яка набирає чинності через три роки з дня, наступного за днем опублікування цього Закону.

2. З дня набрання чинності цим Законом:

- призначення, припинення повноважень та звільнення суддів здійснюється відповідно до Конституції України з урахуванням внесених цим Законом змін;
- члени Вищої ради юстиції, призначені до набрання чинності цим Законом, здійснюють повноваження членів Вищої ради правосуддя протягом строку їх повноважень, але які не можуть тривати довше, ніж до 30 квітня 2019 року;
- Міністр юстиції України та Генеральний прокурор України припиняють свої повноваження як члени Вищої ради юстиції.

3. З'їзд суддів України обирає трьох членів Вищої ради правосуддя не пізніше трьох місяців після набрання чинності відповідним законом, що регулює діяльність Вищої ради правосуддя.

4. Верховна Рада України протягом 30 днів з дня набрання чинності цим Законом передає подання Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та відповідні документи про обрання суддів безстроково, які не були розглянуті Верховною Радою України, до Вищої ради правосуддя для розгляду питання про призначення судді на посаду.

Матеріали та подання Вищої ради юстиції про призначення суддів строком на п'ять років, не розглянуті до дня набрання чинності цим Законом, повертаються до Вищої ради правосуддя для вирішення питання про призначення суддів на посади відповідно до Конституції України з урахуванням внесених цим Законом змін”.

2. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) (реєстр. №3524) вимогам статей 157 і 158 Конституції України є обов'язковим до виконання, остаточним і не може бути оскаржений.

Висновок Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

ВИСНОВОК КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ⁶⁶

у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності доопрацьованого законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України №2-в/2016 від 30 січня 2016р., справа №1-22/2016

Конституційний Суд України...

розглянув на пленарному засіданні справу про надання висновку щодо відповідності доопрацьованого законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) (реєстр. №3524) в редакції від 26 січня 2016 року вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Керуючись статтями 147, 153, 157, 158, 159 Конституції України, статтями 51, 57, 63, 66, 67, 69 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України **дійшов висновку:**

1. Визнати таким, що відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України, доопрацьований законопроект про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) (реєстр. №3524) в редакції від 26 січня 2016 року, текст якого викладено у пункті 1 мотивувальної частини Висновку.

2. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності доопрацьованого законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) (реєстр. №3524) в редакції від 26 січня 2016 року вимогам статей 157 і 158 Конституції України є обов’язковим до виконання, остаточним і не може бути оскаржений.

Висновок Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, №7, ст.76)

Верховна Рада України **постановляє:**

1. Законопроект про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) (реєстр. №3524 в редакції від 26 січня 2016 року) попередньо схвалити (додається).

2. Ця Постанова набирає чинності з дня її прийняття.

Голова Верховної Ради України
м.Київ, 2 лютого 2016 року
№962-VIII

В.ГРОЙСМАН

⁶⁶ Повну версію документа див. на сайті КСУ, <http://ccu.gov.ua:8080/uk/doccatalog/list?currDir=301277>.

ПРОМІЖНИЙ ВИСНОВОК⁶⁷ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ “ЗА ДЕМОКРАТІЮ ЧЕРЕЗ ПРАВО” (ВЕНЕЦІАНСЬКОЇ КОМІСІЇ) щодо запропонованих змін до Конституції України в частині правосуддя (24 липня 2015р.)

На основі коментарів:

пані Регіни КІЕНЕР (члена Комісії, Швейцарія)
пана Петера ПАЧОЛАЯ (Почесного голови Комісії)
пана Георга ПАПУАШВІЛІ (члена Комісії, Грузія)
пана Жана-Клода ШОЛЬСЕМА (заступника члена Комісії, Бельгія)
пані Ганни СУХОЦЬКОЇ (члена Комісії, Польща)
пана Євгена ТАНЧЕВА (члена Комісії, Болгарія)
пана Каарла ТУОРИ (члена Комісії, Фінляндія)

I. Вступ

Указом від 3 березня 2015р. №119/2015 Президент України П.Порошенко створив Конституційну Комісію України із завданням підготувати зміни до чинної Конституції. Президент призначив члена Венеціанської комісії Г.Сухоцьку міжнародним спостерігачем Конституційної Комісії. Було створено три робочі групи, одна з яких опікується судовою владою.

Під час пленарного засідання 20-21 червня 2015р. Венеціанська комісія уповноважила доповідачів надіслати українській владі проміжний висновок щодо конституційних змін, у т.ч. в частині правосуддя, до його прийняття Комісією на її наступному пленарному засіданні.

15 та 16 липня 2015р. делегація Венеціанської комісії в складі пані Кієнер, пані Сухоцької, пана Папуашвілі та в супроводі заступника секретаря Комісії пані Граната-Менгіні, а також Спеціального представника Генерального секретаря Ради Європи в Україні пана Джакомопулоса зустрілася в Києві із заступником Глави Адміністрації Президента, секретарем Конституційної Комісії О.Філатовим, а також із членами Конституційної Комісії С.Головатим і К.Красовським, щоб обговорити ще незавершений проект змін, які стосуються судової системи. Згодом було підготовлено текст змін. Венеціанська комісія хотіла би подякувати представникам української влади за відкритий та конструктивний діалог.

Листом від 21 липня 2015р. Голова Верховної Ради України, Голова Конституційної Комісії України В.Гройсман передав Венеціанській комісії проект змін до Конституції України в частині правосуддя, запропонований Робочою групою Конституційної Комісії з питань правосуддя та суміжних правових інститутів (CDL-REF(2015)024), і попросив її підготувати терміновий висновок щодо цих змін.

Цей висновок був підготовлений на основі матеріалів, наданих доповідачами; документ було направлено до української влади у формі проміжного висновку й оприлюднено 24 липня 2015р.

II. Попередні зауваження

Венеціанська комісія впродовж багатьох років наголошувала на тому, що основою найсерйозніших критичних зауважень стосовно судових органів і органів прокуратури України

⁶⁷ Неофіційний переклад.

є Конституція України⁶⁸. У всіх своїх висновках щодо судової системи та прокуратури Комісія завжди вказувала на необхідність внесення змін до Конституції, стверджуючи, що без змін у Конституції реформування судової системи було би лише частковим і не відповідало би європейським стандартам у повному обсязі. Венеціанська комісія також відзначала, що ефективне реформування судової системи України – це питання не лише прийняття відповідних конституційних положень, але й політичної волі та бажання створити дійсно незалежну судову систему.

Сьогоднішня українська влада виявила політичну волю до приведення судової системи у відповідність до європейських стандартів, а Робоча група з питань правосуддя та суміжних правових інститутів, яка є складовою частиною Конституційної Комісії, підготувала проект змін до Конституції. Мета нових положень – реформувати судову систему та статус суддів в Україні для поліпшення доступу до правосуддя, посилення незалежності судової влади, боротьби з корупцією в судовій системі й приведення системи правосуддя у відповідність до потреб суспільства та європейських стандартів. Новий проект містить багато позитивних положень. При підготовці цього проекту було враховано багато зауважень доповідачів, але не всі, з причин, аналіз яких наводиться нижче.

III. Сфера застосування висновку

У цьому висновку надається оцінка запропонованих змін до кількох статей Конституції України, які стосуються судової влади та прокуратури. Ураховуючи терміновість, висновок стосується лише основних проблем і не надає вичерпної оцінки змін. У ньому дається посилання на численні висновки із цих питань, які Венеціанська комісія приймала раніше.

Висновок базується на англомовній версії запропонованих змін, яку українська влада направила до Комісії 21 липня 2015р. Окремі зауваження можуть виникати через неточності в перекладі.

IV. Аналіз

Стаття 55

У рамках судового захисту прав і свобод людини та громадянина пропонується додати положення про право фізичних осіб звертатися з конституційною скаргою до Конституційного Суду України. Обсяг та умови цього права буде розглянуто нижче.

⁶⁸ CDL-AD(2013)034 – Висновок щодо проекту змін до проекту Закону “Про внесення змін до Конституції України щодо посилення незалежності суддів України”; CDL-AD(2013)014 – Висновок щодо проекту Закону “Про внесення змін до Конституції України щодо посилення незалежності суддів України” та про внесення змін до Конституції України, запропонованих Конституційною асамблеєю України, прийнятий Венеціанською комісією на її 95-му пленарному засіданні (м.Венеція, 14-15 червня 2013р.); CDL-AD(2014)037 – Висновок щодо проекту Закону “Про внесення змін до Конституції України”, поданого Президентом України 2 липня 2014р., схвалений Венеціанською комісією на її пленарному засіданні (м.Рим, 10-11 жовтня 2014р.); CDL-AD(2013)025 – Спільний висновок щодо проекту Закону “Про органи прокуратури України”, прийнятий Венеціанською комісією на її 96-му пленарному засіданні (м.Венеція, 11-12 жовтня 2013р.); CDL-AD(2012)019 – Висновок щодо проекту Закону “Про органи прокуратури України” (підготовлений Комісією України зі зміцнення демократії і верховенства права), прийнятий Венеціанською комісією на її 92-му пленарному засіданні (м.Венеція, 12-13 жовтня 2012р.); CDL-AD(2015)007, Спільний висновок Венеціанської комісії та Директорату з прав людини Генерального директорату з прав людини і верховенства права щодо Закону “Про судоустрій і статус суддів” та внесення змін до Закону “Про Вищу раду юстиції”, прийнятий Венеціанською комісією на її 102-му пленарному засіданні (м.Венеція, 20-21 березня 2015р.).

Стаття 59

Пропонується уточнити, що право, гарантоване статтею 59, стосується “професійної” правничої допомоги, тобто представництва практикуючим адвокатом. Це роз’яснення є позитивним.

Стаття 85

Пропонується вилучити повноваження Верховної Ради України щодо висловлення недовіри Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади. Ця пропозиція є схвальною, адже у своїх попередніх висновках⁶⁹ Венеціанська комісія наполегливо рекомендувала зробити це на тій підставі, що Верховна Рада України не повинна мати право висловлювати недовіру (що є виключно політичним інструментом) Генеральному прокуророві, який не є членом уряду. Тому Венеціанська комісія рішуче підтримує вилучення цього повноваження; можливість збереження такого повноваження не повинна мати місце. Оцінку реформування прокуратури буде докладно викладено нижче (пункти 39-43).

Крім того, пропонується вилучити повноваження Верховної Ради України обирати суддів безстроково. Ця пропозиція також є схвальною, адже Венеціанська комісія наполегливо рекомендувала зробити це у своїх попередніх висновках⁷⁰. Комісія рішуче підтримує цю зміну. Новий метод призначення суддів буде детально розглянуто нижче (пункти 26-29).

Стаття 106

Пропонується вилучити повноваження Президента звільняти з посад третину складу Конституційного Суду України. Думку щодо цього питання читайте нижче (пункт 46) у рамках аналізу питання стосовно Конституційного Суду України.

Стаття 124

Зміни до положення цієї статті мають на меті обмежити звернення до суду лише тими справами, у яких справді є “спірні правовідносини”, за винятком передбачених законом випадків (наприклад, оголошення фізичної особи померлою чи питання громадянства). Хоча зменшення зайвого навантаження на українські суди є законною метою, важливо, щоб право на доступ до суду не обмежувалося. Таке формулювання, як “всі спірні правовідносини, а у передбачених законом випадках, – на інші правовідносини” – є доволі нечітким. Можливість передбачити, що “юрисдикція судів поширюється на спори щодо прав та обов’язків особи чи будь-якого висунутого проти неї кримінального обвинувачення”, надає кращу гарантію дотримання статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Положення про те, що “суди також повинні розглядати інші питання у випадках, передбачених законом”, надаватиме змогу охоплювати винятки. Це формулювання повинно бути адаптованим для того, щоб питання, які стосуються юридичних осіб, були внесені до юрисдикції судів. Можливим є й альтернативне формулювання: “У правовому спорі кожен має право вирішення свого питання органом судової влади/судом, установленим законом”. Утім, необхідність існування спеціального конституційного положення про юрисдикцію судів є сумнівною.

Пропонується додати, що “Законом може бути передбачений обов’язковий досудовий порядок урегулювання спору”. Ця можливість не потребує конституційної основи, але й не викликає жодних проблем, оскільки забезпечує подальший доступ до суду. На

⁶⁹ CDL-AD(2014)037, Висновок Венеціанської комісії щодо проекту Закону “Про внесення змін до Конституції України”, поданий Президентом України 2 липня 2014р., п.46.

⁷⁰ Висновки Венеціанської комісії: CDL-AD(2015)007, пп.48, 92; CDL-AD(2013)014, пп.11-14.

практиці такі процедури повинні бути швидкими для уникнення невинуватено довгої тривалості провадження (стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод).

Пропонується додати, що “Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, передбачених Римським статутом Міжнародного кримінального суду”. Це положення слід рішуче підтримати. Воно відповідає конкретним рекомендаціям Венеціанської комісії⁷¹.

Стаття 125 – Судуострій

Пункт 2 статті 125 передбачає, що “суди утворюються та ліквідовуються на підставі та у порядку, визначених законом”. Венеціанська комісія раніше зазначала, що суди повинні утворюватися “законом”⁷², що означає, що відповідні рішення повинні приймати Верховна Рада України, а не виконавча влада. Пункт 2 потрібно переробити, щоб точно передати цей зміст. Крім того, видається необхідним вилучити з пункту 23 статті 106 Конституції України повноваження Президента “утворювати суди у визначеному законом порядку” і додати до статті 85 Конституції повноваження парламенту “утворювати та ліквідувати суди”⁷³.

Згідно з пунктом 3 статті 125 Верховний Суд України є найвищим судом у системі судуострою України. Незважаючи на це положення, зберігається система спеціалізованих судів з їх відповідними вищими судами (відповідно до пояснень, наданих делегації Венеціанської комісії, це передбачено на час перехідного періоду – поки не зменшиться кількість звернень). Венеціанська комісія раніше наголошувала на необхідності уніфікувати систему судів загальної юрисдикції й трансформувати вищі спеціалізовані суди в підрозділи Верховного Суду України за (ймовірним) винятком Вищого адміністративного суду України. Це би сприяло забезпеченню єдності судової практики, однаковому застосуванню закону, уникненню конфліктів між судами⁷⁴ та зменшенню рівня бюрократії. Також це могло би призвести до скорочення тривалості судового розгляду, яка повинна бути розумною відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

У разі якщо скасування спеціалізованих судів не є прийнятним для української влади, слід підтримати другий варіант, запропонований для пункту 4 (“Відповідно до закону можуть діяти вищі спеціалізовані суди”). Це дозволить у подальшому реалізувати злиття Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів простим шляхом прийняття відповідного закону.

Закріплення в Конституції адміністративних судів (пункт 5 статті 125), які вже існують в Україні, є також схвальним. З точки зору прав людини, адміністративна юстиція є важливим елементом у процесі контролю за ефективністю державного управління.

Стаття 126 – Незалежність і недоторканність суддів

Пункти 3 і 4 статті 126 проекту стосуються імунітету та недоторканності суддів. Венеціанська комісія розглянула це питання у своєму нещодавньому висновку стосовно “проекту Закону про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України та суддів”⁷⁵ і в цьому контексті повністю опирається на нього.

Пункт 5 статті 126 передбачає, що “судді обіймають посади безстроково”. Ця пропозиція разом з пропозицією вилучити статтю 128 заслуговують на однозначну підтримку, так як вони покладають край практиці випробувального терміну для новопризначених суддів, яку неодноразово критикувала Венеціанська комісія⁷⁶, і запроваджують постійний термін перебування на посаді до моменту досягнення віку, обов’язкового для виходу на пенсію (установлений вік – 65 років, див. підпункт 1 пункту 7 статті 126), для всіх суддів (за винятком суддів Конституційного Суду України).

Пропонується розмежувати підстави для звільнення суддів з посад і підстави для припинення їх повноважень. Таке розмежування вважається корисним та схвальним. Запропоновані підстави для звільнення з посад і припинення повноважень у цілому відповідають застосовним стандартам, але слід роз’яснити, що підставами для звільнення можуть бути лише серйозні дисциплінарні проступки. Венеціанська комісія рекомендувала раніше⁷⁷ й вважає украй позитивним вилучення “порушення присяги” з підстав для звільнення. Судді можуть бути звільнені в разі ненадання згоди на переведення з одного суду до іншого у випадку реорганізації судів, у яких вони обіймають посади. Це положення, безумовно, закріплює принцип заборони переведення суддів, крім випадку реорганізації суду, що є позитивним моментом. Застосування автоматичного припинення повноважень судді, стосовно якого набрав силу обвинувальний вирок, незалежно від тяжкості правопорушення, – це досить сувора практика, яка викликає питання в рамках Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Останній пункт статті 126 передбачає обов’язок держави забезпечувати особисту безпеку суддів та їхніх сімей. Хоча можуть існувати випадки, у яких виникає законна потреба забезпечити таку безпеку, загальне закріплення цієї вимоги на конституційному рівні (зокрема, для сімей суддів) не вимагається європейськими стандартами. Подібні зауваження є й до останнього пункту статті 149.

Стаття 128 – Призначення та звільнення суддів з посад

Проект змін, що розглядається, призведе до істотної та давно назрілої зміни в системі призначення українських суддів. Судді більше не будуть обиратися Верховною Радою України. Їх призначатиме Президент України за поданням Вищої ради правосуддя.

Венеціанська комісія розглянула цю пропозицію в контексті попереднього процесу реформування⁷⁸. Вона підтримала “церемоніальну роль” Президента та вказала на те, що “призначення суддів Главою держави, який діє відповідно до пропозиції Вищої ради правосуддя, має за мету обмежити політичний вплив та партійний тиск на суддів (...) та [має] ... схвалюватися”. Венеціанська комісія не може не повторити про свою рішучу підтримку пропозиції щодо того, щоб судді призначалися на посаду Президентом (який відіграватиме виключно формальну, церемоніальну роль) за поданням (обов’язковим) Вищої ради правосуддя.

Залишається питання щодо запропонованої (також урочистої) ролі Президента в процедурі звільнення суддів з посад. На думку Комісії, ця роль не є виправданою. Після свого призначення судді перебуватимуть на посаді безстроково, а їх звільнення чи припинення їх повноважень буде можливим лише з підстав, викладених у Конституції. Повноваження приймати рішення щодо кар’єри суддів належатиме Вищій раді правосуддя,

⁷¹ Висновок Венеціанської комісії CDL-AD(2013)034, п.23.

⁷² Висновки Венеціанської комісії: CDL-AD(2013)034, п.14; CDL-AD(2010)026, п.16.

⁷³ Див. *mutatis mutandis* CDL-AD(2013)014, пп.11-14.

⁷⁴ Висновок Венеціанської комісії CDL-AD(2013)14, п.45.

⁷⁵ Висновок Венеціанської комісії CDL-AD(2015)013.

⁷⁶ Висновки Венеціанської комісії: CDL-AD(2015)007, п.37; CDL-AD(2013)014, пп.16-18.

⁷⁷ Висновки Венеціанської комісії: CDL-AD(2015)007, п.52; CDL-AD(2013)014, п.24 та CDL-AD(2013)014, п.52.

⁷⁸ Висновок Венеціанської комісії CDL-AD(2013)014, пп.11-14.

що є дуже позитивним і схвальним аспектом, адже гарантуватиме незалежність суддів від законодавчої та виконавчої гілок влади. Після призначення суддів, будь-які зв'язки між суддею та політичними органами мають бути розірвані; у законодавчій та виконавчій влади не має бути жодної можливості для втручання, навіть якщо воно є суто символічним. Для посилення довіри, що є необхідністю в демократичному суспільстві, суди повинні не лише бути незалежними, але й *виглядати незалежними*⁷⁹. Дійсно, Вища рада правосуддя уповноважена “приймати рішення про припинення повноважень” суддів. Більше того, потреба в президентському акті вже після рішення Вищої ради правосуддя про звільнення судді ускладнить і затягне сам процес звільнення та підвищить потенційні тупикові ризики в разі, якщо Президент не видасть відповідний акт. Виникатиме питання щодо того, чи повинен суддя, відставку якого підтримала Вища рада правосуддя, але ще не проголосив Президент, продовжувати виконання своїх функцій. Із цих причин Венеціанська комісія рекомендує вилучити зі статті 128 Конституції повноваження Президента звільняти суддів.

Пропонується закріпити на конституційному рівні принцип конкурсного відбору суддів, який уже існує на рівні звичаєвого права. Венеціанська комісія схвалює відповідну пропозицію⁸⁰.

Стаття 130 – Бюджет судової системи

Пропонується додати, що видатки на утримання судової системи повинні визначатися окремо “з урахуванням пропозицій відповідних органів системи правосуддя, визначених законом”. Таке положення є дуже схвальним, бо враховує відповідні рекомендації Венеціанської комісії⁸¹ та Консультативної ради європейських суддів⁸². До “відповідних органів системи правосуддя” слід включати Раду суддів України (для загальних суддів) та Голову Верховного Суду України (для цього суду).

Стаття 131 – Вища рада правосуддя

У пункті 1 статті 131 перелічуються повноваження Вищої ради правосуддя (ВРП). Ці повноваження є сумісними із запропонованою реформою судової системи; їх можна тільки схвалити, але з деякими корективами.

Слід уточнити, що подання про призначення судді, підготовлене ВРП, є обов'язковим для Президента. ВРП має бути наділена правом “вирішувати питання про звільнення судді з посади” у той же спосіб, у який вона вирішує питання “про припинення повноважень судді” (підпункт 4 пункту 1 статті 131).

Повноваження ВРП поширюватимуться як на суддів, так і на прокурорів. Така процедура є наслідком включення прокуратури в судову систему. Рада прокурорів України, яка існує в Україні, зберігається (спираючись на конституційну норму, закріплену в пункті 8 статті 131), але відповідатиме лише за організацію професійної підготовки та інші адміністративні питання.

ВРП не буде компетентною *вирішувати* питання про дисциплінарну відповідальність суддів та прокурорів, а лише *розглядатиме* відповідні рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Наведене вище порушує питання про перегляд дисциплінарних рішень у судовому порядку⁸³.

⁷⁹ Див. рішення ЄСПЛ “П’єрсак проти Бельгії” від 1 жовтня 1982р., п.30.

⁸⁰ Висновки Венеціанської комісії: CDL-AD(2013)034, п.37 та CDL-AD(2013)014, пп.26-27, 54.

⁸¹ Висновок Венеціанської комісії CDL-AD(2009), п.55.

⁸² Висновок Консультативної ради європейських суддів (КРЕС), №2, п.5.

⁸³ Висновки Венеціанської комісії: CDL-AD(2013)025, п.140 та CDL-AD(2007)028, п.25.

Венеціанська комісія вважає, що паралельне існування, з одного боку, Вищої ради правосуддя, а з іншого, – Вищої кваліфікаційної комісії суддів і Ради прокурорів як окремих органів замість спеціалізованих підрозділів ВРП утворює дуже складну систему, що формує дуалізм в адміністративному управлінні судової системи та підвищує ризик виникнення збігів та конфліктів. Однак це питання політики, обраної українською владою.

Щодо складу ВРП, пропонується, щоб вона складалася з 19 членів: 9 суддів (діючих або у відставці), яких обирає з'їзд суддів України; 9 інших членів: 3 з яких призначає Президент України, 2 обирає з'їзд адвокатів України, 2 – всеукраїнська конференція прокурорів і ще 2 – з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ; 1 суддя є членом *ex-officio*, а саме Голова Верховного Суду України (який, однак, не буде *ex-officio* Головою ВРП, оскільки того обиратимуть члени ВРП).

Отже, не менше десяти з дев'ятнадцяти членів ВРП будуть суддями, що є дуже позитивним моментом. У складі ВРП буде лише два прокурори. Президент матиме право призначати трьох членів. Позиції ВРП значно зростають із виключенням з її складу Міністра юстиції та членів, обраних Верховною Радою України. У парламентсько-президентській системі державного устрою, яка встановлена в Україні, інститут Президента не є нейтральним і не повинен, таким чином, залишатися єдиним інститутом, що має право голосу стосовно складу ВРП (а тому й щодо питань про призначення та кар'єру суддів). Колишні президенти України втручалися в діяльність судових органів, а тому до ролі Президента слід проявляти особливу обережність. Тому повноваження Президента щодо призначення членів ВРП необхідно урівноважити участю Верховної Ради України в процесі формування ВРП. Це також додасть ВРП елемент відповідальності перед суспільством⁸⁴. Однак надзвичайно важливо, щоб наділення Верховної Ради України такими повноваженнями не надало їй можливість вчиняти політичний вплив на суддів, який у цілому прагне усунути відповідна реформа. Із цієї причини члени ВРП, яких призначатиме парламент, повинні обиратися кваліфікованою більшістю голосів, що дозволить обирати кандидатів, які мають міжпартійну підтримку (або за допомогою інших механізмів, що дозволятимуть опозиції брати участь у голосуванні). У будь-якому випадку, ці члени повинні обиратися з-поміж фахівців у сфері права, які не є “активними” політиками⁸⁵. Така вимога щодо політичного нейтралітету також стосується й членів, яких призначає Президент.

Тому Венеціанська комісія підтримує, щоб Верховну Раду України було наділено повноваженнями обирати, наприклад, трьох фахівців у сфері права (неактивних політиків) членами ВРП кваліфікованою більшістю (або, як альтернатива, щоб двох обирала парламентська більшість, а одного – опозиція⁸⁶). Додання членів, очевидно, вимагатиме перегляду всього кількісного складу ВРП з метою підтримки необхідного балансу між суддями та іншими членами. Один із можливих варіантів – щоб Президент України призначав трьох членів із числа шести кандидатів (неактивних політиків), яких запропонує Верховна Рада України (чотирьох – від парламентської більшості, а двох – від опозиції). Президент повинен буде обирати двох членів з першої, а одного – з другої групи. Яку б систему не обрали, як вважає Венеціанська комісія, важливо, щоб у складі ВРП зберігався інституційний баланс.

⁸⁴ Висновок Венеціанської комісії CDL-AD(2007)028, п.31.

⁸⁵ Висновок Венеціанської комісії CDL-AD(2007)028, п.32.

⁸⁶ Як приклад, стаття 95 Конституції Киргизстану.

Стаття 131-1 – Прокуратура

Розділ VII чинної Конституції скасовується; нову систему прокуратури пропонується включити до судової системи. У пункті 1 статті 131 перелічено повноваження прокуратури, які стосуються, по-перше, підтримання публічного обвинувачення в суді, а по-друге, – досудового розслідування, інших питань під час кримінального провадження та нагляду за негласною діяльністю органів правопорядку.

Третє повноваження полягає у “представництві інтересів держави та суспільства в суді у випадках і в порядку, визначених законом”. Прокурор втрачає свої непрокурорські повноваження; у нього залишається право представляти інтереси держави за “виняткових обставин”. Такі залишкові та виключні повноваження існують в інших країнах, а тому Венеціанська комісія вважає їх легітимними, якщо вони здійснюються в спосіб, за якого дотримується принцип поділу державної влади, у тому числі повага до судової незалежності, принцип субсидіарності, спеціалізації, неупередженості прокурорів⁸⁷ та рівності сторін. Запропоноване переформулювання непрокурорських повноважень прокурора слід рішуче підтримати. У поєднанні з вилученням наглядових повноважень прокурора, передбачених у пункті 5 статті 121, які були об’єктом критики, – це адекватна відповідь на попередні рекомендації Венеціанської комісії та Парламентської асамблеї Ради Європи в рамках виконання Україною взятих на себе зобов’язань при приєднанні до Ради Європи щодо “зміни ролі і функцій прокуратури (зокрема щодо здійснення загального контролю за законністю), з перетворенням цього інституту на орган, який відповідатиме стандартам Ради Європи”. Також слід чітко відокремити функції прокуратури в рамках кримінального провадження від повноважень прокурора представляти інтереси держави у виняткових обставинах.

Щодо незалежності Генерального прокурора, Венеціанська комісія раніше висловлювала таку думку:

*“47. Венеціанська комісія вважає, що призначення та звільнення з посади Генерального прокурора Президентом спільно з Верховною Радою слід зберегти як вираження принципу співробітництва між державними органами для усунення можливості здійснення односторонніх політичних номінацій (CDL-AD(2010)040, пункт 35). Норму про висловлення парламентом недовіри Генеральному прокурору слід вилучити. Крім того, щоб інститут відповідав стандартам Ради Європи, Генеральний прокурор повинен призначатися на один строк, який має тривати значно довше, ніж п’ять років, або до виходу на особи пенсію. Підстави для звільнення (серйозне порушення закону) мають бути закладені в Конституції або принаймні у ній мають міститися посилання на закон, у якому викладено ці підстави”*⁸⁸

Відповідно до запропонованих змін Генеральний прокурор призначається та звільняється з посади Президентом України за згодою Верховної Ради (хоча і без кваліфікованої більшості, яка насправді необхідна). Норму про повноваження Верховної Ради висловлювати недовіру Генеральному прокуророві та ініціювати його відставку було вилучено (див. статтю 85 вище). Строк повноважень Генерального прокурора становить шість років без права бути призначеним повторно. Неможливість повторного призначення має на меті запобігти акумулюванню влади⁸⁹; слід вважати, що шестирічний інтервал між двома мандатами може мати подібний ефект. Генеральний прокурор може бути достроково звільнений з посади “виключно з підстав, визначених законом”.

⁸⁷ Висновок Венеціанської комісії CDL-AD(2012)019, п.8.

⁸⁸ Висновок Венеціанської комісії CDL-AD(2014)037, п.47.

⁸⁹ Висновки Венеціанської комісії: CDL-AD(2014)037, п.44; CDL-AD(2013)034, п. 20; CDL-AD(2013)025, п.117.

Отже, у цілому запропонована реформа прокуратури відповідає діючим європейським стандартам і попереднім рекомендаціям Венеціанської комісії. Тому Венеціанська комісія схвалює запропоновану реформу й настійно закликає український парламент прийняти її.

Статті 147-149-1 – Незалежність Конституційного Суду України

Запропоновані зміни покликані створити систему, яка би забезпечувала в принципі незалежність Конституційного Суду: його 18 членів призначаються Президентом, Верховною Радою та з’їздом суддів України, що зберігає інституційний баланс; судді обираються за конкурсом серед кандидатів, високу кваліфікацію яких визначено Конституцією; судді Конституційного Суду не можуть належати до політичних партій та профспілок; судді призначаються на дев’ять років без права бути призначеними повторно; присяга судді складається під час пленарного засідання Суду (а не перед іншою державною установою, що дозволить уникнути ризику виникнення тупикових ситуацій⁹⁰), суддям гарантується незалежність і функціональна недоторканність.

Бюджет Конституційного Суду не складає частину загального бюджету судової влади та формується з урахуванням пропозицій його Голови, що слід схвалити⁹¹.

Підстави для припинення повноважень та звільнення суддів Конституційного Суду є такими ж, як і для суддів, і в цілому відповідають застосовним стандартам, хоча необхідно чітко визначити, що тільки серйозні дисциплінарні порушення можуть бути підставами для звільнення. Положення про ухвалення рішення про припинення повноважень або звільнення з посади суддів щонайменше двома третинами складу Суду є схвальним; положення про можливість надання органу, який призначає суддів, права вирішувати питання про звільнення судді з підстав несумісності або дисциплінарного порушення необхідно вилучити.

Статті 147 та 150 – Повноваження Конституційного Суду України

До повноважень Конституційного Суду належить, по-перше, вирішення питань про відповідність законів та інших актів Верховної Ради, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів і актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституції України. Не зрозуміло, чи є ці “акти” лише нормативними, чи також індивідуальними. Додаткові повноваження щодо вирішення питання за зверненням Президента України про відповідність Конституції України акта голови громади, ради громади, районної, обласної ради походять із запропонованої реформи Конституції щодо децентралізації влади та рекомендувалися Венеціанською комісією⁹². Відповідно до змін Конституційний Суд зберігає повноваження щодо “надання офіційного тлумачення Конституції України” (стаття 147 і частина друга підпункту 1 пункту 1 статті 150), що суперечить попереднім рекомендаціям Венеціанської комісії⁹³. Не зрозуміло, якими є “інші повноваження Конституційного Суду, передбачені Конституцією України” (пункт 3 статті 150), чи будуть вони нормативними, чи стосуватимуться індивідуальних актів і чи будуть відповідні рішення обов’язковими (їх вилучено із пункту 2 статті 151, але в пункті 2 статті 147 проголошено обов’язковий характер (усіх) рішень та висновків Конституційного Суду). Ці питання необхідно роз’яснити.

У законі має бути передбачено внутрішню організацію Конституційного Суду, зокрема для того, щоб визначити відповідну структуру, яка розглядатиме окремі конституційні скарги фізичних осіб.

⁹⁰ Висновок Венеціанської комісії CDL-AD(2006)016, п.21

⁹¹ Висновки Венеціанської комісії: CDL-AD(2008)029, п.35 та CDL-AD(2008)029, п.35.

⁹² Висновок Венеціанської комісії CDL-PI(2015)008, п.12.

⁹³ Висновок Венеціанської комісії CDL-AD(2008)029, п.18

Мінімальний вік для суддів Конституційного Суду збільшено з 40 до 45 років. Причини цього рішення є незрозумілими. Вимога щодо проживання в Україні протягом 20 років (поспіл?) може виключити науковців та суддів, які здійснювали наукову або професійну діяльність за кордоном. Ця вимога видається надмірною.

Стаття 151 – Конституційність міжнародних договорів та питань, які пропонуються для винесення на референдум

Пропонується доповнити законопроект можливістю винесення Конституційним Судом рішення щодо конституційності міжнародних договорів на звернення щонайменше 45 народних депутатів. Такі зміни є схвальними.

Крім того, запропоновано доповнити повноваження Конституційного Суду функцією щодо надання висновків щодо конституційності питань, які будуть винесені на всеукраїнський референдум (як це передбачено у статті 72 Конституції). Ця пропозиція заслуговує на підтримку, оскільки унеможливило б прийняття неконституційного рішення в результаті всенародного опитування.

Стаття 151-1 – Конституційна скарга

Конституційна скарга, запропонована в статті 151-1, передбачає не лише можливість запитування офіційного тлумачення Конституції, але й дозволяє Конституційному Суду анулювати неконституційні закони за зверненням осіб. Це можна лише схвалити, навіть якщо не реалізується закріплення повноцінних конституційних скарг на окремі акти, як це рекомендувала Венеціанська комісія⁹⁴. Варто уточнити, що цю скаргу можна подавати лише “після вичерпання всіх національних засобів правового захисту”.

Стаття 151-2 – Обов’язкова сила рішень щодо конституційності

Важливим є принцип, що рішення Конституційного Суду “є обов’язковими до виконання на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені”, що також проглядається в переліку принципів, на яких базуються функції Конституційного Суду (пункт 2 статті 147). Обов’язковий характер рішень закріплений у пункті 2 статті 147, але рішення виключені з пункту 2 статті 151. Уточнення із цього приводу є необхідним.

Стаття 152 – Набрання чинності рішеннями Конституційного Суду України

Пропонується наділити Конституційний Суд повноваженням відкладати дію своїх рішень про неконституційність. Зазначене є позитивним, оскільки дозволяє уникнути прогалин у праві та надає Верховній Раді України можливість прийняти необхідний закон для реалізації рішення Суду. Закон “Про Конституційний Суд України” повинен передбачати тимчасове відтермінування набрання чинності цими рішеннями.

V. Висновки

Запропоновані зміни є в цілому позитивними й заслуговують на підтримку. Зміни добре прописані. Їх прийняття стане важливим кроком на шляху до створення справді незалежної судової системи в Україні. Венеціанська комісія схвалює, зокрема:

- скасування повноважень Верховної Ради України щодо призначення суддів;
- скасування випробувального терміну для новопризначених суддів;
- вилучення “порушення присяги” з підстав для звільнення суддів з посад;
- реформу прокуратури, підсилення гарантій її незалежності (зокрема скасування повноваження Верховної Ради України висловлювати недовіру Генеральному прокуророві) та вилучення непрокурорських наглядових повноважень.

⁹⁴ Висновок Венеціанської комісії CDL-AD(2013)034, п.11.

Текст, однак, як і раніше містить деякі недоліки, особливо щодо повноважень головних державних органів у цій сфері. Якщо їх не виправити, ці недоліки можуть створити нову небезпеку політизації судової системи й увічнити проблеми нинішньої системи. У зв’язку із цим Венеціанська комісія сформулювала такі рекомендації:

- хоча церемоніальна роль Президента в призначенні суддів здається цілком виправданою, звільнення суддів не повинно належати до його повноважень, що й слід вилучити з тексту;
- крім того, не тільки Президент, але й Верховна Рада України повинна відігравати роль у процесі обрання/призначення обмеженої кількості членів Вищої ради правосуддя.

Венеціанська комісія готова надати українській владі подальшу допомогу, якщо та звернеться з відповідним проханням.

ВИСНОВОК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ “ЗА ДЕМОКРАТІЮ ЧЕРЕЗ ПРАВО” (ВЕНЕЦІАНСЬКОЇ КОМІСІЇ) щодо проекту змін до Конституції України в частині правосуддя, затвердженого Конституційною Комісією 4 вересня 2015 року (23-24 жовтня 2015р.)

На основі коментарів:

пані Регіні КІНЕР (члена Комісії, Швейцарія)

пана Петера ПАЧОЛАЯ (Почесного Голови)

пана Георга ПАПУАШВІЛІ (члена Комісії, Грузія)

пана Жана-Клода ШОЛЬСЕМА (заступника члена Комісії, Бельгія)

пані Ганни СУХОЦЬКОЇ (члена Комісії, Польща)

пана Євгена ТАНЧЕВА (члена Комісії, Болгарія)

пана Каарла ТУОРИ (члена Комісії, Фінляндія)

I. Вступ

1. Після направлення Головою Верховної Ради України, Головою Конституційної Комісії України В.Гройсманом запиту від 21 липня 2015р., 24 липня 2015р. було опубліковано Проміжний висновок щодо проекту змін до Конституції України в частині правосуддя

(CDL-PI(2015)016). Він стосувався проекту змін у частині правосуддя, підготовленого відповідною робочою групою Конституційної Комісії України (CDL-REF (2015)024).

2. Листом від 10 вересня пан Гройсман подав запит до Венеціанської комісії про надання висновку щодо нової редакції проекту змін, затвердженої Конституційною Комісією України (CDL-REF(2015)040).

3. Р.Кінер, П.Пачолай, Г.Папуашвілі, Ж.-К.Шольсем, Г.Сухоцька, Є.Танчев і К.Туорі залишилися доповідачами. 27 серпня 2015р. в місті Києві відбулася зустріч делегації Венеціанської комісії з представниками української влади. Цей висновок також відображає питання, розглянуті в ході цього візиту.

4. Висновок було підготовлено на основі коментарів, наданих доповідачами; 22 жовтня 2015р. його було розглянуто Робочою групою з питань правосуддя, а згодом прийнято Венеціанською комісією на її 104-му пленарному засіданні (м.Венеція, 23-24 жовтня 2015р.).

II. Сфера застосування висновку

5. Цей Висновок є продовженням Проміжного висновку Комісії від 24 липня 2015р. Отримавши цей Проміжний висновок, Робоча група з питань правосуддя та суміжних правових інститутів Конституційної Комісії України внесла до законопроекту декілька змін. У цьому Висновку наведено аналіз цих змін з огляду на рекомендації, викладені в Проміжному висновку; у ньому також містяться додаткові рекомендації.

6. Цей висновок базується на англійській версії проекту змін, яку українська влада направила до Комісії 11 вересня 2015р. Деякі зауваження могли виникнути через неточності в перекладі.

III. Аналіз

Стаття 124 – Правосуддя

7. Ураховуючи наміри авторів конституційних змін обмежити можливість звернення до суду лише тими справами, у яких є справжній “спір”, у Проміжному висновку рекомендувалося уточнити це⁹⁵, щоб забезпечити право на доступ до суду. Цю рекомендацію було повністю враховано, а відповідний пункт статті 124 тепер викладено таким чином: “Юрисдикція судів поширюється на будь-які спори щодо прав та обов’язків особи та будь-яке кримінальне обвинувачення проти неї”. Таким чином, це положення охоплює питання доступу до правосуддя в галузі цивільного, кримінального та адміністративного права. Наступне речення (“у передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи”) дозволяє охопити й винятки.

Стаття 125 – Судуострій; стаття 106 – Повноваження Президента України

8. У Проміжному висновку⁹⁶ рекомендувалося уточнити, що повноваження щодо ухвалення рішень про утворення й ліквідацію судів повинно належати Верховній Раді України, а не виконавчій владі. Переглянутий проект вирішує це питання таким чином: повноваження Президента “утворювати суди у визначеному законом порядку” вилучено зі статті 106 Конституції України. Більше того, до пункту 2 статті 125 додано нове речення: “Суд утворюється і ліквідується на підставі та у порядку, визначених законом, *проект якого вносить до Верховної Ради України Президент України за пропозицією Вищої ради правосуддя*” (курсив додано).

9. Таким чином, роль Президента України, здається, буде обмежено, що є схвальним. Українська влада уточнила, що питання системи й структури судової влади входить до компетенції Верховної Ради України за звичайною процедурою (пункт 1 статті 125). Рішення про утворення або ліквідацію конкретних судів натомість повинні будуть подаватися на розгляд Верховної Ради України Президентом України за пропозицією Вищої ради правосуддя. Такий порядок видається в принципі прийнятним. Тим не менше, для полегшення практичної реалізації цього процесу було би краще, якби Президент направляв пропозиції до Верховної Ради України не “за пропозицією” Вищої ради правосуддя, а “після консультації” з нею.

10. Було додано перехідне положення (пункт 7 статті 19) у такій редакції: “До впровадження змін у системі адміністративно-територіального устрою України відповідно до статті 133 Конституції України в редакції Закону України “Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)”, але не пізніше ніж до 1 січня 2017р., утворення, реорганізація та ліквідація судів здійснюється Президентом України на підставі

та у порядку, які визначені законом”. Отже, Президент України зберігає це повноваження на період, що не перевищує один рік з моменту прийняття конституційних змін стосовно децентралізації, що видається прийнятним за наявної ситуації в Україні.

11. У Проміжному висновку підкреслювалося⁹⁷, що Венеціанська комісія вже рекомендувала скасувати спеціалізовані суди, але якщо така рекомендація не буде прийнятою для української влади, підтримується другий варіант, запропонований для пункту 4 статті 125 (“Відповідно до закону можуть діяти вищі спеціалізовані суди”). Цю опцію фактично було збережено, що є схвальним. В англійському перекладі пункт 4 статті 125 має таке формулювання: “*Відповідно до закону можуть діяти вищі спеціалізовані суди*” [курсив додано]. Українською мовою це положення означає не те, що всі існуючі спеціалізовані суди можуть продовжити функціонувати, а що деякі із цих судів можуть залишитися, якщо це передбачено законом. Венеціанська комісія повторює свою нагальну рекомендацію скасувати вищі спеціалізовані суди, а адміністративні суди залишити як автономну систему.

Стаття 126 – Незалежність суддів

12. Пункт 3 частини п’ятої статті 126 передбачає однією з підстав для звільнення судді з посади “вчинення [...] дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування своїми обов’язками – що є несумісним зі статусом судді або виявило його явну невідповідність займаній посаді”. Представники української влади роз’яснили, що формулювання “явна невідповідність займаній посаді” означає “недотримання вимог, викладених у Законі “Про судуострій і статус суддів” та в Кодексі суддівської етики”. Порушення суддею зобов’язання щодо подання декларації про майно, у якій обґрунтовується походження цього майна, є однією з вимог, передбачених Законом “Про судуострій і статус суддів”. За нинішніх умов в Україні було б доцільно викласти таку норму безпосередньо в тексті Конституції.

13. У Проміжному висновку було розглянуто питання щодо вибору авторів законопроекту на користь передбачення автоматичного припинення повноважень судді після “набрання сили обвинувальним вироком щодо нього”, іншими словами, після його засудження в кримінальному порядку незалежно від тяжкості злочину. Тепер пункт 5 частини шостої статті 126 уточнює таку підставу для звільнення, указавши, що обвинувальний вирок повинен стосуватися *вчинення злочину*. Якщо припустити, що згадане положення виключатиме принаймні незначні кримінальні правопорушення, то такі зміни є схвальними.

Стаття 128 – Призначення суддів

14. У Проміжному висновку схвалювалася⁹⁸ довгоочікувана зміна в системі призначення суддів України: суддів більше не обиратиме Верховна Рада України, а призначатиме Президент України за поданням Вищої ради правосуддя на конкурсних засадах. Ця зміна заслуговує абсолютної підтримки. Вона знаменує закінчення можливості Верховної Ради України впливати на судову систему, що становила загрозу для незалежності суддів і судової влади як такої. Президент України все ще відіграє церемоніальну роль: він призначає кандидатів, поданих Вищою радою правосуддя, пропозиції якої будуть обов’язковими для Президента. Закон повинен буде регламентувати можливі затримки чи “глухі кути” у призначенні суддів Президентом України.

⁹⁵ Проміжний висновок Венеціанської комісії CDL-PI(2015)016, п.15.

⁹⁶ Проміжний висновок Венеціанської комісії CDL-PI(2015)016, п.18.

⁹⁷ Проміжний висновок Венеціанської комісії CDL-PI(2015)016, п.20.

⁹⁸ Проміжний висновок Венеціанської комісії CDL-PI(2015)016, п.26.

15. У Проміжному висновку наполегливо рекомендувалося⁹⁹, щоб Президент не брав участі у процесі звільнення суддів з посад. Стверджувалося, що: “Після призначення суддів будь-які зв’язки між суддею та політичними органами мають бути розірвані; у законодавчої та виконавчої влади не має бути жодної можливості для втручання, навіть якщо воно є суто символічним. Для посилення довіри, що є необхідністю в демократичному суспільстві, суди повинні не лише бути незалежними, але й виглядати незалежними”¹⁰⁰. Переглянутий проект змін слідує цій рекомендації: повноваження щодо звільнення суддів, яким раніше володів Президент України (стаття 128), було передано Вищій раді правосуддя (пункт 4 частини першої статті 131). Венеціанська комісія схвалює цю зміну.

16. Однак Венеціанська комісія підкреслює, що якщо потрібно досягнути справжньої незалежності судової системи, ухвалення всіх рішень стосовно суддівської кар’єри (підвищення по службі, переведення до іншого суду, звільнення з посади) має здійснювати Вища рада правосуддя, а не політичний інститут. Для уникнення будь-якого неправильного тлумачення Венеціанська комісія настійно рекомендує вказати в пункті 4 частини першої статті 131, що Вища рада правосуддя має повноваження “ухвалювати рішення про звільнення судді з посади, переведення суддів до інших судів та підвищення їх по службі”. За нинішньої ситуації в Україні з метою забезпечення національної безпеки може бути прийнятним (як перехідний захід, що застосовується протягом обмеженого періоду часу) те, щоб Президент брав участь у переведенні та підвищенні суддів по службі.

Стаття 131 – Вища рада правосуддя

17. Щодо членів Вищої ради правосуддя, то в Проміжному висновку було схвалено те, що більшу частину її складу становитимуть судді. Хоча в Проміжному висновку було відзначено, що Президент України є єдиним політичним інститутом, який має право призначати членів ВРП, у ньому було заявлено, що це необхідно, щоб “урівноважити участь Верховної Ради України в процесі формування ВРП. Це також додасть ВРП елемент відповідальності перед суспільством”¹⁰¹.

18. Переглянутий проект змін слідує цим рекомендаціям і пропонує такий склад Вищої ради правосуддя: двадцять один член, з яких: десятьох членів обирає з’їзд суддів України; двох членів призначає Президент України; двох членів обирає Верховна Рада України; двох членів обирає з’їзд адвокатів України; двох членів обирає всеукраїнська конференція прокурорів; двох членів обирає з’їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ. Венеціанська комісія схвалює таку зміну. Однак вона зазначає, що незважаючи на те що Вища рада правосуддя опікується питаннями кар’єри та звільнення як суддів, так і прокурорів, у ній засідатиме лише два представники прокуратури (з-поміж 21 члена). Закон може передбачити, щоб питання, пов’язані з прокурорами, розглядалися меншим складом Вищої ради правосуддя, у якому частка представників прокуратури буде вищою.

19. У Проміжному висновку було наголошено, що “надзвичайно важливо, щоб наділення Верховної Ради України такими повноваженнями не надало їй можливість вчиняти політичний вплив на суддів, який в цілому прагне усунути відповідна реформа. Із цієї причини члени ВРП, яких призначатиме парламент, повинні обиратися кваліфікованою більшістю

⁹⁹ Проміжний висновок Венеціанської комісії CDL-PI(2015)016, пп.28 і 34.

¹⁰⁰ Проміжний висновок Венеціанської комісії CDL-PI(2015)016, п.28.

¹⁰¹ Проміжний висновок Венеціанської комісії CDL-PI(2015)016, п.37.

голосів, що дозволить обирати кандидатів, які мають міжпартійну підтримку (або за допомогою інших механізмів, що дозволятимуть опозиції брати участь у голосуванні)”¹⁰². Хоча Венеціанська комісія усвідомлює труднощі досягнення кваліфікованої більшості за наявної політичної ситуації в Україні, вона знову рекомендує закріпити в статті 131 те, що двох членів ВРП обирає Верховна Рада України “кваліфікованою більшістю”. Водночас слід передбачити своєрідний механізм уникнення “глухих кутів”, притаманних українській ситуації.

20. У Проміжному висновку також рекомендувалося, що: “у будь-якому випадку, ці члени повинні обиратися з-поміж фахівців у сфері права, які не є “активними” політиками”¹⁰³. Така вимога щодо політичного нейтралітету також стосується й членів, яких призначає Президент України”¹⁰⁴. Переглянутий проект змін не чітко слідує цій рекомендації, хоча до нього було додано положення про те, що член ВРП не може належати до політичних партій і профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності й мати представницький мандат (частина п’ята статті 131). Останнє положення схвалюється.

21. Відповідно до пункту 4 частини дев’ятої статті 131 члени Вищої ради правосуддя не можуть “обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, окрім наукової, викладацької чи творчої”. Як компенсацію законом слід передбачити адекватний рівень винагороди для цих посадовців”¹⁰⁵.

Стаття 131-1 – Генеральний прокурор

22. У Проміжному висновку було схвалено запропоновану реформу прокуратури, яку було визнано такою, що “відповідає діючим європейським стандартам і попереднім рекомендаціям Венеціанської комісії”; українському парламенту настійно рекомендувалося прийняти її”¹⁰⁶. Єдина рекомендація, яку не було виконано, стосується способу призначення та звільнення

Генерального прокурора. Це робить Президент України за згодою Верховної Ради України, але “без кваліфікованої більшості, яка є необхідною”, як це рекомендувалося в Проміжному висновку”¹⁰⁷. Проте Венеціанська комісія усвідомлює труднощі досягнення кваліфікованої більшості за нинішньої політичної ситуації в Україні.

Стаття 131-2 – Адвокатура

23. Переглянутим проектом змін передбачено, що незалежність адвокатури гарантується; це можна тільки схвалити. Він також передбачає, що “виключно адвокат здійснює представництво в суді, а також захист від обвинувачення”¹⁰⁸. Це положення здатне призвести до дуже серйозних наслідків, оскільки запобігає будь-якій можливості представництва перед суддею в будь-якому виді спору особою, яка не є “адвокатом”, а під останнім, ймовірно, мається на увазі “адвокат-практик, який є членом колегії адвокатів”. Це, здається, надміру широке формулювання. Як рекомендує Венеціанська комісія, для деяких видів спорів, таких, як трудові чи незначні, повинні допускатися винятки.

¹⁰² Проміжний висновок Венеціанської комісії CDL-PI(2015)016, п.32 (коментар перекладача: *насправді п.37*).

¹⁰³ Висновок Венеціанської комісії CDL-AD(2007)028, п. 32.

¹⁰⁴ Проміжний висновок Венеціанської комісії CDL-PI(2015)016, п.37.

¹⁰⁵ Висновок №10 (2007) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо судової ради на службі суспільства, п.36.

¹⁰⁶ Проміжний висновок Венеціанської комісії CDL-PI(2015)016, п.43.

¹⁰⁷ Проміжний висновок Венеціанської комісії CDL-PI(2015)016, п.42.

¹⁰⁸ Набрання чинності цим положенням відрізняється за часом відповідно до частини восьмої статті 19 Перехідних положень.

Стаття 148 – Склад Конституційного Суду України

24. Проект змін передбачає збалансований склад Конституційного Суду України, а саме 18 членів, яких призначатиме Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України після їх добору на конкурсних засадах серед кандидатів, кваліфікаційні вимоги до яких перелічені в Конституції України. Як зазначалося в Проміжному висновку, такий запропонований склад заслуговує на підтримку.

25. Статтею 148 не передбачено, що 6 членів, яких призначає Верховна Рада України, повинні обиратися кваліфікованою більшістю. Конституційна комісія України повинна врахувати таку можливість¹⁰⁹, бо в Україні Президент не є політично нейтральною фігурою, а тому може виникнути ситуація, у якій дванадцять суддів будуть обрані лише політичною більшістю без участі опозиції. Утім, Венеціанська комісія усвідомлює труднощі досягнення кваліфікованої більшості за наявної ситуації в Україні.

26. У Проміжному висновку висловлювалися деякі сумніви¹¹⁰ щодо підвищення мінімального віку суддів Конституційного Суду України із 40 до 45 років. Переглянутий проект змін повертається до мінімального віку 40 років; Венеціанська комісія схвалює це рішення. Венеціанська комісія знову висловлює свої сумніви стосовно доцільності вимоги щодо проживання в Україні протягом останніх двадцяти років, бо вона виключатиме науковців та суддів, які здійснювали свою академічну чи професійну діяльність за кордоном.

Стаття 149 – Незалежність суддів Конституційного Суду України

27. Для належного виключення відповідальності суддів Конституційного Суду України “за голосування у зв'язку з ухваленням Судом рішень та наданням ним висновків” було додано виняток стосовно випадків “вчинення злочину або дисциплінарного проступку”. Передбачення для суддів Конституційного Суду України такого винятку, який також застосовується до звичайних суддів (стаття 126), не викликає жодних зауважень.

Стаття 149-1 – Підстави для припинення повноважень суддів Конституційного Суду України

28. У Проміжному висновку рекомендувалося¹¹¹ уточнити, що тільки грубі дисциплінарні проступки можуть потягнути за собою звільнення суддів Конституційного Суду України. У переглянутому проекті змін нечітко формулювання “вчинення дій, несумісних зі статусом судді Конституційного Суду України” замінили більш визначеним: “вчинення ним дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування своїми обов'язками – що є несумісним зі статусом судді Суду або виявило його явну невідповідність займаній посаді”. Таке формулювання, очевидно, є кращим; утім, рекомендується додатково визначити дисциплінарний проступок як “серйозний”.

29. Венеціанська комісія схвалює вибір на користь передбачення ухвалення рішень про припинення повноважень суддів або звільнення їх з посад двома третинами від конституційного складу Суду, що рекомендувалося зробити в Проміжному висновку¹¹².

¹⁰⁹ Висновок Венеціанської комісії CDL-AD(2004)043 щодо пропозиції про внесення змін до Конституції Республіки Молдова (запровадження інституту індивідуальної скарги до Конституційного суду), пп.18-19.

Висновок Венеціанської комісії CDL-AD(2011)040 щодо Закону “Про створення та регламент Конституційного суду Турецької Республіки”, п.24.

¹¹⁰ Проміжний висновок Венеціанської комісії CDL-PI(2015)016, п.49.

¹¹¹ Проміжний висновок Венеціанської комісії CDL-PI(2015)016, п.46.

¹¹² Проміжний висновок Венеціанської комісії CDL-PI(2015)016, п.46.

Стаття 150 – Повноваження Конституційного Суду України

30. У Проміжному висновку українській владі пропонувалося роз'яснити¹¹³, чи обмежуються повноваження Конституційного Суду України розглядом “нормативних актів”, чи вони також поширюються й на індивідуальні акти. Тепер у статті 150 зазначено, що Конституційний Суд України може розглядати тільки нормативні акти.

Стаття 151 – Конституційність питань, які пропонуються для винесення на референдум

31. У переглянутому проекті змін додано можливість для “щонайменше сорока п'яти народних депутатів України” звертатися до Конституційного Суду України для отримання висновку про конституційність питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум. Це положення є схвальним.

Стаття 151-1 – Конституційна скарга

32. У Проміжному висновку рекомендувалося¹¹⁴ уточнити, що конституційну скаргу можна подати тільки в разі, “якщо всі національні засоби юридичного захисту вичерпано”. Тепер про це зазначено в переглянутому проекті змін, що можна лише схвалити.

Розділ XV – Перехідні положення

33. Відповідно до пункту 2 частини першої статті 19 “повноваження суддів, призначених на посаду вперше, до набрання чинності Законом України “Про внесення змін до Конституції України” (щодо правосуддя)” припиняються із закінченням строку, на який їх було призначено”. Венеціанська комісія рекомендує, щоб досвід, набутий цими суддями протягом випробувального терміну, належним чином враховувався після проходження ними конкурсу на зайняття посади судді, наприклад, для звільнення їх від обов'язку проходити додаткову підготовку впродовж декількох наступних років.

34. До переглянутих змін було додано таке перехідне положення: “Відповідність займаній посаді судді, якого було призначено або обрано на посаду до набрання чинності Законом України “Про внесення змін до Конституції України” (щодо правосуддя)”, має бути оцінена в порядку, визначеному законом. Виявлення за результатами такого оцінювання явної невідповідності судді займаній посаді за критеріями професіоналізму, етичності або доброчесності є підставою для звільнення такого судді з посади”.

35. Здається, це положення створює конституційну основу для процедури оцінювання всіх звичайних суддів України з огляду на їх професіоналізм, етичність і доброчесність. Відповідно до інформації, наданої українською владою, цю процедуру здійснюватиме або Вища рада правосуддя, або Вища кваліфікаційна комісія суддів України. Влада посиляється на рекомендацію Венеціанської комісії щодо забезпечення конституційної основи для вжиття надзвичайних заходів з подолання корупції і некомпетентності працівників судових органів, запропонованих у Законі України “Про забезпечення права на справедливий суд”¹¹⁵.

36. У своєму спільному висновку “Щодо Закону “Про судоустрій і статус суддів” і внесення змін до Закону “Про Вищу раду юстиції”¹¹⁶ Венеціанська комісія й Директорат з прав людини Генерального директорату з прав людини та верховенства права, безумовно, врахували пояснення органів української влади про те, що необхідно зробити вибір: або

¹¹³ Проміжний висновок Венеціанської комісії CDL-PI(2015)016, п.47.

¹¹⁴ Проміжний висновок Венеціанської комісії CDL-PI(2015)016, п.52.

¹¹⁵ Прийнятому 16 липня 2015р.

¹¹⁶ Спільний висновок Венеціанської комісії і ДПЛ CDL-AD(2015)007, пп.71 і наступні.

звільнити всіх суддів і запропонувати їм повторно подати свої кандидатури на зайняття посад, або оцінити їх у спосіб, запропонований в законі. Венеціанська комісія й Директорат висловили свою думку про те, що “може бути необхідним і виправданим вжити надзвичайних заходів” для подолання “корупції і некомпетентності працівників судових органів, які є результатом політичного впливу на призначення суддів у попередній період”, але “звільнення кожного з представників судової влади, призначеного на посаду у відповідний період, не буде належним вирішенням проблем, зазначених владою”. Крім того, вони підкреслили, що навіть “такий захід, як кваліфікаційне оцінювання, передбачене статтею 6 Перехідних положень, слід розглядати як цілком винятковий і такий, що має підпадати під надзвичайно суворі гарантії захисту тих суддів, які відповідають зайнятій посаді”, а також що “це питання має більш детально розглядатися в правовому положенні основної частини Закону та вимагає підкріплення в Конституції”. Зрештою, Венеціанська комісія й Директорат закликали до “узгодження з процедурою люстрації”.

37. Венеціанська комісія вважає, що звільнення всіх суддів, крім виключних випадків, таких як конституційний дисконтинуїтет, не відповідає європейським стандартам та принципу верховенства права. Крім того, Венеціанська комісія вважає, що замінити всіх суддів (більше 8000 осіб) неможливо без шкоди для безперервності відправлення правосуддя. У разі реорганізації окремих судів відповідні судді повинні мати можливість піти у відставку або подати свою кандидатуру на зайняття нової посади.

38. Венеціанська комісія вважає, що незрозуміло, чи призначено це перехідне положення Конституції забезпечити конституційне підкріплення не лише для процедури оцінювання, передбаченої в пункті 6 Перехідних положень Закону “Про забезпечення права на справедливий суд”, але й для процедури перевірки, викладеної в Законі “Про відновлення довіри до судової влади в Україні” чи люстраційної процедури, передбаченої в Законі “Про очищення влади”. Венеціанська комісія вважає, що існування декількох паралельних частково збіжних процедур є вкрай проблематичним, оскільки оцінювання професіоналізму, етичності та добросовісності всіх суддів може бути тільки винятковим заходом, що вимагає найвищої міри обережності: паралельне здійснення істотно різних процедур різними органами навряд чи забезпечить дотримання обов’язкових гарантій для суддів, які дійсно відповідають цим критеріям. Венеціанська комісія вважає, що надзвичайні заходи мають бути обмежені в часі й повинні вживатися швидко та ефективно.

IV. Висновки

39. На думку Венеціанської комісії, остання версія змін до Конституції, підготовлена Робочою групою з питань правосуддя Конституційної Комісії України, є дуже позитивною й добре підготовленою та заслуговує повної підтримки. Проте Венеціанська комісія пропонує внести до Конституції деякі додаткові зміни. Крім того, Венеціанська комісія нагадує про свою наступну рекомендацію: під час впровадження змін скасувати вищі спеціалізовані суди, а адміністративні суди залишити як автономну систему.

40. У своєму попередньому висновку Венеціанська комісія вже схвалила, зокрема:

- скасування повноваження Верховної Ради щодо призначення суддів;
- скасування випробувального терміну для суддів, призначених вперше;
- вилучення “порушення присяги” з переліку підстав для звільнення суддів з посад;
- реформу прокуратури, гарантії її незалежності (зокрема, скасування повноваження Верховної Ради щодо висловлення недовіри Генеральному прокурору) та вилучення її непрокурорських наглядових повноважень;

• збалансований склад Конституційного Суду України, 18 членів якого призначатимуть Президент України, Верховна Рада України та з’їзд суддів України після їх добору на конкурсних засадах серед кандидатів, кваліфікаційні вимоги до яких перелічені в Конституції України;

• запровадження конституційної скарги фізичних осіб, яка подається з метою скасування ймовірно неконституційних законів.

41. Венеціанська комісія також схвалює те, що за рекомендаціями, наданими нею в Попередньому висновку:

- повноваження Президента щодо звільнення суддів будуть скасовані;
- Верховна Рада братиме участь у прийнятті рішення про склад Вищої ради правосуддя;
- “щонайменше сорока п’яти народним депутатам України” буде надано можливість звертатися до Конституційного Суду України для отримання висновку про конституційність питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум.

42. Проте Венеціанська комісія наполегливо рекомендує:

- зазначити в пункті 4 частини першої статті 131, що Вища рада правосуддя має право не лише “ухвалювати рішення про звільнення судді з посади”, але й приймати рішення про “переведення та підвищення суддів по службі”; за нинішньої ситуації в Україні з метою забезпечення національної безпеки може бути прийнятним (як перехідний захід, що застосовується протягом обмеженого періоду часу) те, щоб Президент брав участь у переведенні та підвищенні суддів по службі;
- забезпечити, щоб лише грубі дисциплінарні проступки могли тягнути за собою звільнення суддів Конституційного Суду України.

43. Крім того, Венеціанська комісія вважає, що в нинішній ситуації в Україні було би доцільно чітко зазначити в Конституції України, що порушення суддею зобов’язання щодо подання декларації про майно, у якій обґрунтовується походження цього майна, може бути підставою для звільнення цього судді з посади.

44. Стосовно перехідного положення, у якому визначено можливість проводити оцінювання всіх звичайних суддів України з огляду на їх професіоналізм, етичність та чесність, Венеціанська комісія нагадує, що така процедура може бути тільки винятковим заходом, що вимагає найвищої міри обережності: паралельне здійснення істотно різних процедур різними органами навряд чи забезпечить дотримання обов’язкових гарантій для суддів, які дійсно відповідають цим критеріям.

45. Венеціанська комісія схвалює конструктивний підхід і плідний обмін думками з Конституційною Комісією України.

46. Венеціанська комісія вважає, що після стількох спроб, упродовж багатьох років реформування положень Конституції України з питань правосуддя, настав час провести давно назрілу реформу, для того щоб нарешті рухатися в напрямку досягнення незалежності судової влади. Венеціанська комісія вважає ці конституційні зміни важливим кроком на шляху до досягнення цієї мети.

РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ¹¹⁷

у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення “на наступній черговій сесії Верховної Ради України”, яке міститься у статті 155 Конституції України №1-рп/2016 від 15 березня 2016р., справа №1-21/2016

Конституційний Суд України...

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення “на наступній черговій сесії Верховної Ради України”, яке міститься у статті 155 Конституції України.

Керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 51, 57, 62, 63, 66, 67, 69, 95 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України **вирішив:**

1. В аспекті порушеного у конституційному поданні питання щодо конституційної процедури прийняття закону про внесення змін до Конституції України, якщо відповідний законопроект був попередньо схвалений більшістю від конституційного складу Верховної Ради України, але не розглядався на черговій сесії Верховної Ради України, положення “на наступній черговій сесії Верховної Ради України”, застосоване у статті 155 Конституції України відповідно до її цілей, у взаємозв’язку з положеннями частини другої статті 8, частини першої статті 82, частин першої, другої, п’ятої статті 83, частини другої статті 84, частини першої статті 158 Основного Закону України необхідно розуміти так, що наступною черговою сесією Верховної Ради України є чергова сесія парламенту, яка має відбутися відповідно до положень розділу XIII “Внесення змін до Конституції України” Основного Закону України та Регламенту Верховної Ради України і на якій законопроект про внесення змін до Конституції України, попередньо схвалений більшістю від конституційного складу Верховної Ради України, вважатиметься прийнятим як закон, якщо за нього проголосує не менш як дві третини від конституційного складу Верховної Ради України.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов’язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

¹¹⁷ Повну версію документа див. на сайті КСУ, <http://ccu.gov.ua:8080/uk/doccatalog/list?currDir=305253>.

ОКРЕМА ДУМКА

судді Конституційного Суду України Мельника М.І.
стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення “на наступній черговій сесії Верховної Ради України”, яке міститься у статті 155 Конституції України

Конституційний Суд України в Рішенні у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення “на наступній черговій сесії Верховної Ради України”, яке міститься у статті 155 Конституції України, від 15 березня 2016 року №1-рп/2016 (далі – Рішення) вирішив, що “наступною черговою сесією Верховної Ради України є чергова сесія парламенту, яка має відбутися відповідно до положень розділу XIII “Внесення змін до Конституції України” Основного Закону України та Регламенту Верховної Ради України і на якій законопроект про внесення змін до Конституції України, попередньо схвалений більшістю від конституційного складу Верховної Ради України, вважатиметься прийнятим як закон, якщо за нього проголосує не менш як дві третини від конституційного складу Верховної Ради України”.

З цього вбачається, що наступною черговою сесією є не лише безпосередньо наступна (за номером) чергова сесія, що послідовно йде за сесією, на якій законопроект про внесення змін до Конституції України був попередньо схвалений, а й інша (будь-яка) чергова сесія, що буде проводитися після тієї, на якій цей законопроект було попередньо схвалено.

На мою думку, Рішення є неправильним за своєю суттю і таким, що спотворює зміст статті 155 Конституції України, передбачає передумови для нелегітимної зміни Основного Закону України та серйозно послаблює конституційно-правовий механізм його охорони.

Зазначені висновки можна підтвердити таким.

1. Надавши вказане офіційне тлумачення, Конституційний Суд України проігнорував свою попередню правову позицію з цього питання, викладену ним у Рішенні від 17 жовтня 2002 року №17-рп/2002 у справі щодо повноважності Верховної Ради України, в якому він, зокрема, констатував: “питання про внесення змін до Конституції України має бути розглянуте і вирішене на двох чергових сесіях Верховної Ради України послідовно (стаття 155 Конституції України)” (пункт 3 мотивувальної частини). У цьому Рішенні Конституційний Суд України однозначно вказав на можливість прийняття такого законопроекту лише на безпосередньо наступній (за номером) черговій сесії парламенту, а не на будь-якій іншій черговій сесії.

Внесення змін до Конституції України на двох послідовних сесіях парламенту дозволяє забезпечити актуальність та передбачуваність конституційного процесу. Адже Конституція України як особливий за своєю правовою природою акт регулює виключно найважливіші суспільні відносини. Зміна їх конституційного регулювання потребує відповідної підготовки і не може відбуватися раптово, в тому числі з точки зору готовності не лише законодавця, але й суспільства, кожного громадянина належно усвідомити такі зміни, гарантувавши таким чином їх суспільну підтримку (легітимність). Проте надто тривала перерва між попереднім схваленням законопроекту та остаточним його прийняттям як закону може призвести до втрати актуальності пропонованих конституційних змін, породити правову невизначеність регулювання суспільних відносин, порушити стабільність Конституції України. Саме з цим пов’язане як встановлення необхідності перерви між попереднім та остаточним схваленням конституційних змін, так і недопущення того, щоб ця перерва тривала надто довгий (або ж взагалі невизначений) період.

Таким було розуміння змісту статті 155 Конституції України з моменту її прийняття 28 червня 1996 року, такою була усталена конституційна практика реалізації процедури внесення змін до Основного Закону України.

Змінивши у Рішенні свою попередню правову позицію, Конституційний Суд України жодним чином цього не вмотивував: не вказав ні на її помилковість, ні на об'єктивну зміну суспільних відносин, ні на будь-які інші причини.

Таким чином, Конституційний Суд України виявив легковажне ставлення до власної практики, продемонстрував приклад ігнорування своїх актів (Рішення від 17 жовтня 2002 року №17-рп/2002), чим опосередковано поставив під сумнів конституційну норму щодо обов'язковості до виконання на території України рішень Конституційного Суду України (частина друга статті 150 Основного Закону України).

2. Відповідно до статті 155 Конституції України законопроект про внесення змін до Конституції України вважається прийнятим за наявності двох обов'язкових умов: 1) якщо за нього проголосувало не менш як дві третини від конституційного складу Верховної Ради України; 2) якщо це голосування відбулося на наступній черговій сесії парламенту після попереднього схвалення цього законопроекту більшістю від конституційного складу Верховної Ради України. При цьому кожна з цих умов має самостійний правовий характер і визначається окремими нормами Конституції України. Так, перша стосується порядку організації роботи парламенту, а саме порядку проведення сесій Верховної Ради України (стаття 82, частина перша статті 83, частина перша статті 84 Конституції України). Друга – процедури розгляду та прийняття законів (частина друга статті 84, стаття 91 Конституції України).

Конституційний Суд України у Рішенні безпідставно змістовно поєднав ці умови між собою, поставивши їх реалізацію у залежність однієї від другої. Зі змісту офіційного тлумачення, яке міститься у Рішенні, випливає, що наступною черговою сесією парламенту є чергова сесія, на якій відбудеться позитивне голосування за законопроект про внесення змін до Конституції України, за результатами якого він буде прийнятий як закон. Натомість якщо такий законопроект розглядатиметься парламентом і буде поставлений на голосування, але не набере необхідної кількості голосів (не менш як дві третини від конституційного складу парламенту), то така сесія, відповідно до наданого Конституційним Судом України тлумачення, не вважатиметься наступною.

Таким чином, Конституційний Суд України по суті поставив визнання чергової сесії Верховної Ради України наступною в залежність не лише від того, розглядався чи не розглядався на ній законопроект про внесення змін до Конституції України, але і від результатів голосування за нього. Однак це жодним чином не відповідає Конституції України, оскільки черговість та наступність парламентських сесій визначається порядком і строками скликання, послідовністю їх проведення, а не результатами розгляду на них відповідних питань.

3. Конституційний Суд України дав офіційне тлумачення положення “на наступній черговій сесії Верховної Ради України”, яке міститься у статті 155 Конституції України, у взаємозв'язку з положеннями статті 158 Конституції України, штучно пов'язавши між собою конституційні приписи, які стосуються абсолютно різних питань (правових ситуацій). Так, статтею 155 визначено умови, за яких законопроект про внесення змін до Конституції України вважається прийнятим, а частиною першою статті 158 Конституції України регламентовано умови та строки повторного подання (внесення) до Верховної Ради України законопроекту, який розглядався парламентом, але не був прийнятий як закон.

Безперечно, що між положеннями вказаних статей Основного Закону України існує певний зв'язок, але зовсім не той, на який вказав Конституційний Суд України у Рішенні. Цей зв'язок полягає у тому, що положення статті 155 Конституції України дають розуміння того, коли законопроект не вважається прийнятим як закон, про який ідеться у статті 158 Основного Закону України. Зі змісту статті 155 Конституції України вбачається, що такий законопроект не вважається прийнятим як закон, якщо він був попередньо схвалений парламентом, але на наступній черговій сесії за нього не проголосувало не менш як дві третини від конституційного складу Верховної Ради України. Саме цей юридичний факт і визначає юридичні наслідки у вигляді обмеження строків повторного подання цього законопроекту до парламенту, які передбачаються статтею 158 Конституції України. При цьому положення статті 158 Конституції України жодним чином не уточнюють, яка чергова сесія парламенту є наступною, хоча саме ця відповідь на порушене у конституційному поданні питання була ключовою у вирішенні цієї справи.

4. Методологічно хибний підхід до визначення співвідношення положень статей 155 і 158 Конституції України призвів до ще одного принципово неправильного твердження, яке Конституційний Суд України поклав в основу обґрунтування даного ним офіційного тлумачення положення “на наступній черговій сесії Верховної Ради України”, що міститься у статті 155 Конституції України.

Пославшись на результати системного та цільового тлумачення вказаного положення статті 155 Конституції України, яке начебто визначило необхідність його тлумачення у взаємозв'язку з частиною першою статті 158 Конституції України (за якою, якщо законопроект про внесення змін до Конституції України, який розглядався парламентом, і закон не був прийнятий, може бути поданий до парламенту не раніше ніж через рік з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту), Конституційний Суд України констатував: “якщо законопроект про внесення змін до Конституції України був попередньо схвалений більшістю від конституційного складу Верховної Ради України, але не розглядався Верховною Радою України на її черговій сесії, то на нього не поширюється вказане положення частини першої статті 158 Основного Закону України” (підпункт 2.6 пункту 2 мотивувальної частини Рішення).

Зі змісту цього твердження вбачається, що Конституційний Суд України не вважає попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України розглядом такого законопроекту, а відтак “попередньо схвалений” законопроект – законопроектом “який розглядався Верховною Радою України”.

Однак, насправді, це не так, оскільки попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України, про яке йдеться у статті 155 Основного Закону України, є нічим іншим як його розглядом. Це однозначно випливає з положень Конституції України, а також підтверджується нормами Регламенту Верховної Ради України та рішеннями Конституційного Суду України. Так, процедура попереднього схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України врегульована в главі 26 Регламенту Верховної Ради України, яка має назву “Розгляд законопроектів про внесення змін до Конституції України”. Цією главою встановлено, що обговорення питань про попереднє схвалення та прийняття в цілому вказаного законопроекту відбувається за однаковою процедурою, визначеною статтею 30 Регламенту Верховної Ради України. Крім того, Конституційний Суд України у своїх рішеннях однозначно визнавав попереднє схвалення законопроекту його розглядом¹¹⁸.

¹¹⁸ Див., наприклад, Рішення Конституційного Суду України від 9 червня 1998р. №8-рп/98 у справі щодо внесення змін до Конституції України. – Сайт КСУ, <http://ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=8831>.

Із вказаного твердження вбачається, що Конституційний Суд України зробив ще один хибний висновок про те, що якщо положення частини першої статті 158 Конституції України не поширюється на попередньо схвалений, але не розглянутий Верховною Радою України на її черговій сесії законопроект, то розгляд такого законопроекту підлягає пролонгації – він може бути розглянутий парламентом на іншій (будь-якій) черговій сесії. Безумовно, для такого висновку не існує жодних конституційних підстав.

У результаті безпідставного взаємопов'язування положень статей 155 та 158 Основного Закону України, маніпулювання термінами, алогічних і юридично необґрунтованих тверджень Конституційний Суд України допустив зміщення змістових акцентів досліджуваного конституційного положення та фактичну підміну предмета офіційного тлумачення, що позначилося на суті Рішення.

5. У Рішенні Конституційний Суд України безпідставно вказав на можливість змінювати процедуру внесення змін до Конституції України Регламентом Верховної Ради України, наділивши його непритаманною йому юридичною силою. Так, у Рішенні вказано, що “Верховна Рада України може передбачити в Регламенті Верховної Ради України можливість прийняття законопроекту про внесення змін до Конституції України як закону на пізнішій черговій сесії Верховної Ради України” (підпункт 2.7 пункту 2 мотивувальної частини Рішення). Таке твердження жодним чином не узгоджується з Основним Законом України, оскільки виключно ним встановлено процедуру внесення змін до Конституції України, в т.ч. в частині визначення сесії парламенту, на якій вказаний законопроект може бути прийнятий як закон.

Крім того, те, що фактично Регламент Верховної Ради України було поставлено на один юридичний рівень з Конституцією України і навіть надано йому перевагу над нею, суперечить статті 8 Основного Закону України, згідно з якою Конституція України має найвищу юридичну силу.

6. Замість конкретної відповіді на порушене у конституційному поданні питання, яка б кореспондувалася із призначенням офіційного тлумачення і містила чітке та однозначне роз'яснення змісту вказаного конституційного положення, Конституційний Суд України вдався до загальних формулювань та недоречних посилань, які ускладнюють розуміння як суті самого роз'яснення, так і змісту відповідних приписів статті 155 Конституції України.

Офіційне тлумачення, яке б мало передбачати викладення з'ясованого в результаті дослідження змісту положення статті 155 Конституції України “на наступній черговій сесії Верховної Ради України”, у Рішенні підмінене цитуванням ряду положень цієї статті та загальною констатацією того, що наступною черговою сесією Верховної Ради України є чергова сесія парламенту, яка має відбутися відповідно до положень розділу XIII “Внесення змін до Конституції України” Основного Закону України та Регламенту Верховної Ради України.

Таким твердженням Конституційний Суд України не лише істотно ускладнив дане ним офіційне тлумачення, але й безпідставно послався на розділ XIII “Внесення змін до Конституції України” Основного Закону України як на такий, що встановлює порядок проведення чергової і позачергової сесії парламенту, який регламентується приписами зовсім іншого розділу Конституції України, а саме розділу IV “Верховна Рада України”.

Безпідставним також є посилання в резолютивній частині Рішення на положення частини першої статті 82, частин першої, другої, п'ятої статті 83, частини другої статті 84,

частини першої статті 158 Основного Закону України. По-перше, таке посилання (як відповідне обґрунтування) вже зроблене у мотивувальній частині Рішення. По-друге, воно не є і не може бути складовою офіційного тлумачення положення статті 155 Конституції України, щодо якого звернулися автори клопотання, оскільки стосується аспектів діяльності парламенту, не пов'язаних з питанням, порушеним ними, та не сприяють відповіді на нього.

7. Абсолютно зайвим видається наведення у мотивувальній частині Рішення всіх випадків використання слова “наступний” у тексті Конституції України. Очевидним, а отже таким, що не потребує жодного доведення, є зроблений на підставі цього висновку про те, що кожна стаття Конституції України, яка містить це слово, має свій предмет регулювання та власне змістове навантаження, які обумовлюють мету використання вказаного слова і його значення у контексті відповідного конституційно-правового регулювання. Проте Конституційний Суд України обмежився вказаним висновком і навіть не зробив спроби дослідити особливості контексту, у якому застосовано слово “наступний” у статті 155 Конституції України.

Зрозумілим є також те, що у цій статті вказане слово використано стосовно явища (сесії), яке може піддаватися лічбі (перша сесія, друга сесія, третя сесія і т.д.). У такому ж самому значенні, наприклад, слово “наступний” застосовано у частині другій статті 96 Конституції України, у якій йдеться про те, що “Кабінет Міністрів України не пізніше 15 вересня кожного року подає до Верховної Ради України проект закону про Державний бюджет України на наступний рік”, з контексту якої однозначно випливає, що не пізніше 15 вересня 2015 року Кабінет Міністрів України може подати до парламенту проект закону про Державний бюджет України лише на 2016 рік.

Вказаний висновок підтверджується корелятивним зв'язком, у якому перебувають слова “наступна” [сесія] і “попередньо” [схвалений] як елементи одного семантичного ряду. Цей зв'язок полягає у тому, що у ряді чергових сесій парламенту (перша, друга, третя, четверта тощо), наприклад, друга сесія буде наступною після першої, а перша – попередньою до другої. Відповідно третя сесія буде наступною після другої, а друга попередньою до третьої і так далі. Отже, у статті 155 Конституції України йдеться не про будь-які інші сесії парламенту, які проводитимуться пізніше у часі за визначену (попередню), а саме про наступну – другу після першої.

8. При розгляді цієї справи Конституційний Суд України не дотримав принципів повного і всебічного розгляду справ та обґрунтованості прийнятих ним рішень (стаття 4 Закону України “Про Конституційний Суд України”). Результатом цього стало те, що Рішення є вочевидь необґрунтованим: у ньому немає переконливих аргументів на користь даного офіційного тлумачення, а також логічного зв'язку між його резолютивною і мотивувальною частинами. Більш того, резолютивна та мотивувальна частини Рішення відірвані одна від іншої та містять суперечливі положення.

Обґрутовуючи Рішення, Конституційний Суд України переважно невдало подав компіляцію низки конституційних положень, які мають лише опосередковане відношення до безпосереднього предмета тлумачення у цій справі. Окремі аргументи, які Конституційний Суд України навів на користь даного ним офіційного тлумачення, висловлені без органічного та логічного зв'язку з досліджуваним предметом.

Крім того, мотивуючи Рішення, Конституційний Суд України виявив очевидну вибірковість у підборі аргументів, які поклав в обґрунтування своєї позиції. Наприклад,

з Рішення Конституційного Суду України від 17 жовтня 2002 року №17-рп/2002 він використав лише те положення, яке стосувалося другорядного для цієї справи питання – розуміння положення “працює сесійно”, яке міститься у частині першій статті 82 Конституції України. Натомість, як уже зазначалося, Конституційний Суд України проігнорував правову позицію стосовно послідовного розгляду законопроекту про внесення змін до Конституції України на двох чергових сесіях, яка висловлена у згаданому Рішенні і має принциповий характер для правильного вирішення цієї справи.

Такий підхід до обґрунтування даного офіційного тлумачення може свідчити про упередженість Конституційного Суду України при розгляді цієї справи, коли наведені в мотивувальній частині Рішення аргументи були підібрані під задалегідь визначену концептуальну ідею його резолютивної частини, а не для того, щоб бути логічною передумовою для його прийняття.

На це також може вказувати той факт, що розгляд цієї справи було проведено у письмовій формі слухання (закритому засіданні), яка обмежується дослідженням зібраних у процесі конституційного провадження матеріалів. У такій важливій і складній справі Конституційний Суд України відповідно до процедурних вимог та очевидної об'єктивної необхідності зобов'язаний був провести усні слухання, що дало б можливість безпосередньо на пленарному засіданні заслухати представників суб'єкта права на конституційне подання, Президента України, Верховної Ради України, спеціалістів та експертів з питань конституційного права, мовознавства тощо. У свою чергу це дозволило б запобігти прийняттю вочевидь неправильного Рішення, яке може мати істотні негативні наслідки для конституціоналізму в Україні.

Крім того, є сумніви щодо дотримання встановленого порядку розподілу цієї справи, що також має значення для забезпечення зазначених принципів.

Підсумовуючи викладене, вважаю за необхідне зауважити таке.

Метою офіційного тлумачення Конституції України є з'ясування її реального змісту, усунення сумнівів щодо розуміння невизначеності чи неоднозначності конституційних положень. Натомість, Конституційний Суд України даним у Рішенні офіційним тлумаченням тільки заплутав розуміння чіткого і однозначного конституційного положення, стосовно якого не виникало запитань ні при прийнятті Конституції України у 1996 році, ні упродовж майже двадцятирічного її застосування.

Таким чином, свою функцію щодо офіційного тлумачення Конституції України Конституційний Суд України виконав навпаки – цілком зрозуміле конституційне положення він зробив абсолютно незрозумілим. Він дав офіційне тлумачення Основного Закону України, яке не відповідає принципу правової визначеності: воно є розпливчастим, неоднозначним і таким, що уможливорює різні варіанти здійснення процедури внесення змін до Конституції України. Таке тлумачення ускладнює розуміння не лише положень статті 155 Конституції України, а й конституційної процедури внесення змін до Основного Закону України загалом.

Фактично цим офіційним тлумаченням Конституційний Суд України змінив визначений у Конституції України порядок внесення змін до Основного Закону України. Це стосується і розділу XIII “Внесення змін до Конституції України” Основного Закону України, зміни до якого можуть бути внесені в особливому порядку. Процедура внесення змін до вказаного розділу передбачає не лише прийняття парламентом (не менш

як двома третинами від його конституційного складу) відповідного законопроекту, а й затвердження всеукраїнським референдумом (стаття 156 Конституції України). Таким чином, Конституційний Суд України перевищив свої повноваження, підмінивши собою єдиний законодавчий орган в державі (Верховну Раду України) та Український народ як єдине джерело влади в Україні. Він неправомірно здійснив ревізію Основного Закону України і порушив одну з основних гарантій народовладдя в Україні, яка полягає в неухильному дотриманні порядку внесення змін до Конституції України.

Дане Конституційним Судом України офіційне тлумачення положення “наступна чергова сесія Верховної Ради України”, яке міститься у статті 155 Конституції України, створює передумови для неконституційного порядку внесення змін до Конституції України, делегітимізує конституційну процедуру внесення змін до Конституції України, а відтак, у разі внесення таких змін, і сам Основний Закон України.

Таке тлумачення до того ж може заблокувати практичну реалізацію положень статті 158 Конституції України, а також конституційного права законодавчої ініціативи в частині повторного подання до парламенту законопроекту про внесення змін до Конституції України.

У Рішенні фактично відбулося своєрідне уконституювання нещодавно внесених змін до частини восьмої статті 149 Регламенту Верховної Ради України, відповідно до яких, якщо законопроект про внесення змін до Конституції України був попередньо схвалений Верховною Радою України і не був розглянутий на наступній черговій сесії після попереднього схвалення, то такий законопроект розглядається Верховною Радою України на наступній за нею черговій сесії.

Це Рішення дає можливість парламенту відтепер на власний розсуд визначати процедуру внесення змін до Основного Закону України в частині порядку розгляду та умов прийняття законопроекту про внесення змін до Конституції України, що є грубим порушенням конституційних засад щодо народовладдя, принципів верховенства Основного Закону України та верховенства права (статті 5, 6, 8, 19 Конституції України).

Викладене вказує на ймовірність того, що діяльність Конституційного Суду України щодо розгляду цієї справи з самого початку була спрямована не на з'ясування справжнього змісту положення “наступна чергова сесія Верховної Ради України”, яке міститься у статті 155 Конституції України, а на пошук аргументів для вирішення казуальної політичної проблеми: створення правових підстав для пролонгації можливості прийняття Верховною Радою України законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади (реєстр. №2217а).

Прийнявши Рішення, Конституційний Суд України виконав невластиву для нього функцію: використовуючи право офіційно тлумачити Конституцію України, втрутився у розв'язання суто політичної проблеми, яка виникла в результаті діяльності відповідних політичних суб'єктів і потребувала політичних засобів вирішення.

Суддя Конституційного Суду України

М.І.МЕЛЬНИК

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141)

{Із змінами, внесеними в період з 08.12.2004р. до 15.03.2016р.}

Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей,

виражаючи суверенну волю народу,

спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення,

дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя,

піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України,

прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу,

усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями,

керуючись Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, схваленим 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням,

приймає цю Конституцію – Основний Закон України.

Розділ I. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ

Стаття 1. Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава.

Стаття 2. Суверенітет України поширюється на всю її територію.

Україна є унітарною державою.

Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою.

Стаття 3. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Стаття 4. В Україні існує єдине громадянство. Підстави набуття і припинення громадянства України визначаються законом.

Стаття 5. Україна є республікою.

Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами.

Ніхто не може узурпувати державну владу.

Стаття 6. Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.

Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України.

Стаття 7. В Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування.

Стаття 8. В Україні визнається і діє принцип верховенства права.

Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй.

Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

Стаття 9. Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України.

Стаття 10. Державною мовою в Україні є українська мова.

Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.

Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування.

Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом.

Стаття 11. Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

Стаття 12. Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави.

Стаття 13. Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією.

Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону.

Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству.

Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальної спрямованості економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом.

Стаття 14. Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави.

Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону.

Стаття 15. Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності.

Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова.

Цензура заборонена.

Держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України.

Стаття 16. Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави.

Стаття 17. Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу.

Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України.

Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом.

Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкодження їх діяльності.

Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей.

На території України забороняється створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом.

На території України не допускається розташування іноземних військових баз.

Стаття 18. Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

Стаття 19. Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Стаття 20. Державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України.

Державний Прапор України – стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів.

Великий Державний Герб України встановлюється з урахуванням малого Державного Герба України та герба Війська Запорізького законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

Головним елементом великого Державного Герба України є Знак Княжої Держави Володимира Великого (малий Державний Герб України).

Державний Гімн України – національний гімн на музику М. Вербицького із словами, затвердженими законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

Опис державних символів України та порядок їх використання встановлюються законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

Столицею України є місто Київ.

Розділ II. ПРАВА, СВОБОДИ ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Стаття 21. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.

Стаття 22. Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними.

Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані.

При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Стаття 23. Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості.

Стаття 24. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Стаття 25. Громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство.

Громадянин України не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі.

Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами.

Стаття 26. Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

Іноземцям та особам без громадянства може бути надано притулок у порядку, встановленому законом.

Стаття 27. Кожна людина має невід'ємне право на життя.

Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини.

Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань.

Стаття 28. Кожен має право на повагу до його гідності.

Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідом.

Стаття 29. Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність.

Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

У разі нагальної необхідності запобігти злочинів чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правничою допомогою захисника.

Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання.

Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого.

Стаття 30. Кожному гарантується недоторканність житла.

Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду.

У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку.

Стаття 31. Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

Стаття 32. Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею.

Кожному гарантується судовий захист права спростувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації.

Стаття 33. Кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом.

Громадянин України не може бути позбавлений права в будь-який час повернутися в Україну.

Стаття 34. Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір.

Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Стаття 35. Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність.

Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова.

Ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою.

Стаття 36. Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Політичні партії в Україні сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах. Членами політичних партій можуть бути лише громадяни України. Обмеження щодо членства у політичних партіях встановлюються виключно цією Конституцією і законами України.

Громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів. Професійні спілки є громадськими організаціями, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності. Професійні спілки утворюються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів. Усі професійні спілки мають рівні права. Обмеження щодо членства у професійних спілках встановлюються виключно цією Конституцією і законами України.

Ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян чи обмежений у правах за належність чи неналежність до політичних партій або громадських організацій.

Усі об'єднання громадян рівні перед законом.

Стаття 37. Утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підживлення, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються.

Політичні партії та громадські організації не можуть мати воєнізованих формувань.

Не допускається створення і діяльність організаційних структур політичних партій в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування, військових формуваннях, а також на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах і організаціях.

Заборона діяльності об'єднань громадян здійснюється лише в судовому порядку.

Стаття 38. Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування.

Стаття 39. Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування.

Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Стаття 40. Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Стаття 41. Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом.

Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону.

Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості.

Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом.

Використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

Стаття 42. Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом.

Підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується законом.

Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монополією становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом.

Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів.

Стаття 43. Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.

Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.

Використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан.

Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом.

Використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється.

Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення.

Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом.

Стаття 44. Ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів.

Порядок здійснення права на страйк встановлюється законом з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки, охорони здоров'я, прав і свобод інших людей.

Ніхто не може бути примушений до участі або до неучасті у страйку.

Заборона страйку можлива лише на підставі закону.

Стаття 45. Кожен, хто працює, має право на відпочинок.

Це право забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, а також оплачуваної щорічної відпустки, встановленням скороченого робочого дня щодо окремих професій і виробництв, скороченої тривалості роботи у нічний час.

Максимальна тривалість робочого часу, мінімальна тривалість відпочинку та оплачуваної щорічної відпустки, вихідні та святкові дні, а також інші умови здійснення цього права визначаються законом.

Стаття 46. Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Стаття 47. Кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду.

Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону.

Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду.

Стаття 48. Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло.

Стаття 49. Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм.

Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності.

Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя.

Стаття 50. Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена.

Стаття 51. Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї.

Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків.

Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою.

Стаття 52. Діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним.

Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом.

Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. Держава заохочує і підтримує благодійницьку діяльність щодо дітей.

Стаття 53. Кожен має право на освіту.

Повна загальна середня освіта є обов'язковою.

Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам.

Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі.

Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства.

Стаття 54. Громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом.

Держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством.

Культурна спадщина охороняється законом.

Держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами.

Стаття 55. Права і свободи людини і громадянина захищаються судом.

Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом.

Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Стаття 56. Кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Стаття 57. Кожному гарантується право знати свої права і обов'язки.

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом.

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними.

Стаття 58. Закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи.

Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення.

Стаття 59. Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

Стаття 60. Ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази.

За віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність.

Стаття 61. Ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення.

Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер.

Стаття 62. Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.

Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

У разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням.

Стаття 63. Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист.

Засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду.

Стаття 64. Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції.

Стаття 65. Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України.

Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону.

Стаття 66. Кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки.

Стаття 67. Кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом.

Усі громадяни щорічно подають до податкових інспекцій за місцем проживання декларації про свій майновий стан та доходи за минулий рік у порядку, встановленому законом.

Стаття 68. Кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності.

Розділ III. ВИБОРИ. РЕФЕРЕНДУМ

Стаття 69. Народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії.

Стаття 70. Право голосу на виборах і референдумах мають громадяни України, які досягли на день їх проведення вісімнадцяти років.

Не мають права голосу громадяни, яких визнано судом недієздатними.

Стаття 71. Вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Виборцям гарантується вільне волевиявлення.

Стаття 72. Всеукраїнський референдум призначається Верховною Радою України або Президентом України відповідно до їхніх повноважень, встановлених цією Конституцією.

Всеукраїнський референдум проголошується за народною ініціативою на вимогу не менш як трьох мільйонів громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній області.

Стаття 73. Виключно всеукраїнським референдумом вирішуються питання про зміну території України.

Стаття 74. Референдум не допускається щодо законопроектів з питань податків, бюджету та амністії.

Розділ IV. ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Стаття 75. Єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України.

Стаття 76. Конституційний склад Верховної Ради України – чотириста п'ятдесят народних депутатів України, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років.

Народним депутатом України може бути обрано громадянина України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років.

Не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку.

Повноваження народних депутатів України визначаються Конституцією та законами України.

Строк повноважень Верховної Ради України становить п'ять років

Стаття 77. Чергові вибори до Верховної Ради України відбуваються в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень Верховної Ради України.

Позачергові вибори до Верховної Ради України призначаються Президентом України і проводяться в період шістдесяті днів з дня опублікування рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України.

Порядок проведення виборів народних депутатів України встановлюється законом.

Стаття 78. Народні депутати України здійснюють свої повноваження на постійній основі.

Народні депутати України не можуть мати іншого представницького мандата, бути на державній службі, обіймати інші оплачувані посади, займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності встановлюються законом.

У разі виникнення обставин, що порушують вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, народний депутат України у двадцятиденний строк з дня виникнення таких обставин припиняє таку діяльність або подає особисту заяву про складення повноважень народного депутата України.

Стаття 79. Перед вступом на посаду народні депутати України складають перед Верховною Радою України таку присягу:

“Присягаю на вірність Україні. Зобов'язуюсь усіма своїми діями боронити суверенітет і незалежність України, дбати про благо Вітчизни і добробут Українського народу.

Присягаю додержуватися Конституції України та законів України, виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників”.

Присягу зачитує найстарший за віком народний депутат України перед відкриттям першої сесії новообраної Верховної Ради України, після чого депутати скріплюють присягу своїми підписами під її текстом.

Відмова скласти присягу має наслідком втрату депутатського мандата.

Повноваження народних депутатів України починаються з моменту складення присяги.

Стаття 80. Народним депутатам України гарантується депутатська недоторканність.

Народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образи чи наклеп.

Народні депутати України не можуть бути без згоди Верховної Ради України притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані.

Стаття 81. Повноваження народних депутатів України припиняються одночасно з припиненням повноважень Верховної Ради України.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково у разі:

- 1) складення повноважень за його особистою заявою;
- 2) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;
- 3) визнання його судом недієздатним або безвісно відсутнім;
- 4) припинення його громадянства або його виїзду на постійне проживання за межі України;
- 5) якщо протягом двадцяти днів з дня виникнення обставин, які призводять до порушення вимог щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, ці обставини ним не усунуто;
- 6) невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу народного депутата України із складу такої фракції;
- 7) його смерті.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково також у разі дострокового припинення відповідно до Конституції України повноважень Верховної Ради України – в день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата України у випадках, передбачених пунктами 1, 4 частини другої цієї статті, приймається Верховною Радою України, а у випадку, передбаченому пунктом 5 частини другої цієї статті, – судом.

У разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо народного депутата України, визнання народного депутата України недієздатним або безвісно відсутнім його повноваження припиняються з дня набрання законної сили рішенням суду, а в разі смерті народного депутата України – з дня смерті, засвідченої свідоцтвом про смерть.

У разі невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу народного депутата України із складу такої фракції його повноваження припиняються достроково на підставі закону за рішенням вищого керівного органу відповідної політичної партії (виборчого блоку політичних партій) з дня прийняття такого рішення.

Стаття 82. Верховна Рада України працює сесійно.

Верховна Рада України є повноважною за умови обрання не менш як двох третин від її конституційного складу.

Верховна Рада України збирається на першу сесію не пізніше ніж на тридцятий день після офіційного оголошення результатів виборів.

Перше засідання новообраної Верховної Ради України відкриває найстарший за віком народний депутат України.

Стаття 83. Чергові сесії Верховної Ради України починаються першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року.

Позачергові сесії Верховної Ради України, із зазначенням порядку денного, скликаються Головою Верховної Ради України на вимогу Президента України або на вимогу не менш як третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

У разі оголошення указу Президента України про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях Верховна Рада України збирається на засідання у дводенний строк без скликання.

У разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного чи надзвичайного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану.

Порядок роботи Верховної Ради України встановлюється Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

У Верховній Раді України за результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій формується коаліція депутатських фракцій, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України формується протягом одного місяця з дня відкриття першого засідання Верховної Ради України, що проводиться після чергових або позачергових виборів Верховної Ради України, або протягом місяця з дня припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України, а також відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції щодо кандидатур до складу Кабінету Міністрів України.

Засади формування, організації діяльності та припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України встановлюються Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

Депутатська фракція у Верховній Раді України, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, має права коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, передбачені цією Конституцією.

Стаття 84. Засідання Верховної Ради України проводяться відкрито. Закрите засідання проводиться за рішенням більшості від конституційного складу Верховної Ради України.

Рішення Верховної Ради України приймаються виключно на її пленарних засіданнях шляхом голосування.

Голосування на засіданнях Верховної Ради України здійснюється народним депутатом України особисто.

Стаття 85. До повноважень Верховної Ради України належить:

- 1) внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених розділом XIII цієї Конституції;
- 2) призначення всеукраїнського референдуму з питань, визначених статтею 73 цієї Конституції;
- 3) прийняття законів;

4) затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього, контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання;

5) визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики;

6) затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля;

7) призначення виборів Президента України у строки, передбачені цією Конституцією;

8) заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України;

9) оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, схвалення рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України;

10) усунення Президента України з поста в порядку особливої процедури (імпичменту), встановленому статтею 111 цієї Конституції;

11) розгляд і прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України;

12) призначення за поданням Президента України Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України, призначення за поданням Прем'єр-міністра України інших членів Кабінету Міністрів України, Голови Антимонопольного комітету України, Голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Голови Фонду державного майна України, звільнення зазначених осіб з посад, вирішення питань про відставку Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України;

12¹) призначення на посаду та звільнення з посади за поданням Президента України Голови Служби безпеки України;

13) здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до цієї Конституції та закону;

14) затвердження рішень про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України, здійснення контролю за їх використанням;

15) прийняття Регламенту Верховної Ради України;

16) призначення на посади та звільнення з посад Голови та інших членів Рахункової палати;

17) призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; заслуховування його щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні;

18) призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України за поданням Президента України;

19) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Ради Національного банку України;

20) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;

21) призначення на посади та звільнення з посад членів Центральної виборчої комісії за поданням Президента України;

22) затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Служби безпеки України, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ України;

23) схвалення рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів Збройних Сил України до іншої держави чи про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України;

24) встановлення державних символів України;

25) надання згоди на призначення на посаду та звільнення з посади Президентом України Генерального прокурора; висловлення недовіри Генеральному прокуророві, що має наслідком його відставку з посади;

26) призначення на посади третини складу Конституційного Суду України;

{Пункт 27 частини першої статті 85 виключено на підставі Закону №1401-VIII від 02.06.2016}

28) дострокове припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим за наявності висновку Конституційного Суду України про порушення нею Конституції України або законів України; призначення позачергових виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

29) утворення і ліквідація районів, встановлення і зміна меж районів і міст, віднесення населених пунктів до категорії міст, найменування і перейменування населених пунктів і районів;

30) призначення чергових та позачергових виборів до органів місцевого самоврядування;

31) затвердження протягом двох днів з моменту звернення Президента України указів про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації;

32) надання законом згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України;

33) здійснення парламентського контролю у межах, визначених цією Конституцією та законом;

34) прийняття рішення про направлення запиту до Президента України на вимогу народного депутата України, групи народних депутатів України чи комітету Верховної Ради України, попередньо підтриману не менш як однією третьиною від конституційного складу Верховної Ради України;

35) призначення на посаду та звільнення з посади керівника апарату Верховної Ради України; затвердження кошторису Верховної Ради України та структури її апарату;

36) затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, визначення правових засад вилучення об'єктів права приватної власності;

37) затвердження законом Конституції Автономної Республіки Крим, змін до неї.

Верховна Рада України здійснює також інші повноваження, які відповідно до Конституції України віднесені до її відання.

Стаття 86. Народний депутат України має право на сесії Верховної Ради України звернутися із запитом до органів Верховної Ради України, до Кабінету Міністрів України,

до керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до керівників підприємств, установ і організацій, розташованих на території України, незалежно від їх підпорядкування і форм власності.

Керівники органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій зобов'язані повідомити народного депутата України про результати розгляду його запиту.

Стаття 87. Верховна Рада України за пропозицією Президента України або не менш як однієї третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України.

Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України не може розглядатися Верховною Радою України більше одного разу протягом однієї чергової сесії, а також протягом року після схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України або протягом останньої сесії Верховної Ради України.

Стаття 88. Верховна Рада України обирає із свого складу Голову Верховної Ради України, Першого заступника і заступника Голови Верховної Ради України та відкликає їх з цих посад.

Голова Верховної Ради України:

- 1) веде засідання Верховної Ради України;
- 2) організовує роботу Верховної Ради України, координує діяльність її органів;
- 3) підписує акти, прийняті Верховною Радою України;
- 4) представляє Верховну Раду України у зносинах з іншими органами державної влади України та органами влади інших держав;
- 5) організовує роботу апарату Верховної Ради України.

Голова Верховної Ради України здійснює повноваження, передбачені цією Конституцією, у порядку, встановленому Регламентом Верховної Ради України.

Стаття 89. Верховна Рада України для здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до її повноважень, виконання контрольних функцій відповідно до Конституції України створює з числа народних депутатів України комітети Верховної Ради України та обирає голів, перших заступників, заступників голів та секретарів цих комітетів.

Верховна Рада України у межах своїх повноважень може створювати тимчасові спеціальні комісії для підготовки і попереднього розгляду питань.

Верховна Рада України для проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес, утворює тимчасові слідчі комісії, якщо за це проголосувала не менш як одна третина від конституційного складу Верховної Ради України.

Висновки і пропозиції тимчасових слідчих комісій не є вирішальними для слідства і суду.

Організація і порядок діяльності комітетів Верховної Ради України, її тимчасових спеціальних і тимчасових слідчих комісій встановлюються законом.

Стаття 90. Повноваження Верховної Ради України припиняються у день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо:

- 1) протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій відповідно до статті 83 цієї Конституції;
- 2) протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів України не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів України;
- 3) протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися.

Рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України приймається Президентом України після консультацій з Головою Верховної Ради України, його заступниками та головами депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Повноваження Верховної Ради України, що обрана на позачергових виборах, проведених після дострокового припинення Президентом України повноважень Верховної Ради України попереднього скликання, не можуть бути припинені протягом одного року з дня її обрання.

Повноваження Верховної Ради України не можуть бути достроково припинені Президентом України в останні шість місяців строку повноважень Верховної Ради України або Президента України.

Стаття 91. Верховна Рада України приймає закони, постанови та інші акти більшістю від її конституційного складу, крім випадків, передбачених цією Конституцією.

Стаття 92. Виключно законами України визначаються:

- 1) права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина;
- 2) громадянство, правосуб'єктність громадян, статус іноземців та осіб без громадянства;
- 3) права корінних народів і національних меншин;
- 4) порядок застосування мов;
- 5) засади використання природних ресурсів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу, освоєння космічного простору, організації та експлуатації енергосистем, транспорту і зв'язку;
- 6) основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення; засади регулювання праці і зайнятості, шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства; виховання, освіти, культури і охорони здоров'я; екологічної безпеки;
- 7) правовий режим власності;
- 8) правові засади і гарантії підприємництва; правила конкуренції та норми анти-монопольного регулювання;
- 9) засади зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної діяльності, митної справи;
- 10) засади регулювання демографічних та міграційних процесів;
- 11) засади утворення і діяльності політичних партій, інших об'єднань громадян, засобів масової інформації;
- 12) організація і діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби, організації державної статистики та інформатики;
- 13) територіальний устрій України;

14) судоустрій, судочинство, статус суддів; засади судової експертизи; організація і діяльність прокуратури, нотаріату, органів досудового розслідування, органів і установ виконання покарань; порядок виконання судових рішень; засади організації та діяльності адвокатури;

- 15) засади місцевого самоврядування;
- 16) статус столиці України; спеціальний статус інших міст;
- 17) основи національної безпеки, організації Збройних Сил України і забезпечення громадського порядку;
- 18) правовий режим державного кордону;
- 19) правовий режим воєнного і надзвичайного стану, зон надзвичайної екологічної ситуації;
- 20) організація і порядок проведення виборів і референдумів;
- 21) організація і порядок діяльності Верховної Ради України, статус народних депутатів України;
- 22) засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них.

Виключно законами України встановлюються:

- 1) Державний бюджет України і бюджетна система України; система оподаткування, податки і збори; засади створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків; статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України; порядок утворення і погашення державного внутрішнього і зовнішнього боргу; порядок випуску та обігу державних цінних паперів, їх види і типи;
- 2) порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав; порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України;
- 3) одиниці ваги, міри і часу; порядок встановлення державних стандартів;
- 4) порядок використання і захисту державних символів;
- 5) державні нагороди;
- 6) військові звання, дипломатичні ранги та інші спеціальні звання;
- 7) державні свята;
- 8) порядок утворення і функціонування вільних та інших спеціальних зон, що мають економічний чи міграційний режим, відмінний від загального.

Законом України оголошується амністія.

Стаття 93. Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить Президенту України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України.

Законопроекти, визначені Президентом України як невідкладні, розглядаються Верховною Радою України позачергово.

Стаття 94. Закон підписує Голова Верховної Ради України і невідкладно направляє його Президенту України.

Президент України протягом п'ятнадцяти днів після отримання закону підписує його, беручи до виконання, та офіційно оприлюднює його або повертає закон зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду.

У разі якщо Президент України протягом встановленого строку не повернув закон для повторного розгляду, закон вважається схваленим Президентом України і має бути підписаний та офіційно оприлюднений.

Якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу, Президент України зобов'язаний його підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів. У разі якщо Президент України не підписав такий закон, він невідкладно офіційно оприлюднюється Головою Верховної Ради України і опубліковується за його підписом.

Закон набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування.

Стаття 95. Бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами.

Виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків.

Держава прагне до збалансованості бюджету України.

Регулярні звіти про доходи і видатки Державного бюджету України мають бути оприлюднені.

Стаття 96. Державний бюджет України затверджується щорічно Верховною Радою України на період з 1 січня по 31 грудня, а за особливих обставин - на інший період.

Кабінет Міністрів України не пізніше 15 вересня кожного року подає до Верховної Ради України проект закону про Державний бюджет України на наступний рік. Разом із проектом закону подається доповідь про хід виконання Державного бюджету України поточного року.

Стаття 97. Кабінет Міністрів України відповідно до закону подає до Верховної Ради України звіт про виконання Державного бюджету України.

Поданий звіт має бути оприлюднений.

Стаття 98. Контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використання здійснює Рахункова палата.

Організація, повноваження і порядок діяльності Рахункової палати визначаються законом.

Стаття 99. Грошовою одиницею України є гривня.

Забезпечення стабільності грошової одиниці є основною функцією центрального банку держави – Національного банку України.

Стаття 100. Рада Національного банку України розробляє основні засади грошово-кредитної політики та здійснює контроль за її проведенням.

Правовий статус Ради Національного банку України визначається законом.

Стаття 101. Парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

Розділ V. ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ

Стаття 102. Президент України є главою держави і виступає від її імені.

Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

Стаття 103. Президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років.

Президентом України може бути обраний громадянин України, який досяг тридцяти п'яти років, має право голосу, проживає в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років та володіє державною мовою.

Одна й та сама особа не може бути Президентом України більше ніж два строки підряд.

Президент України не може мати іншого представницького мандата, обіймати посаду в органах державної влади або в об'єднаннях громадян, а також займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю чи входити до складу керівного органу або наглядової ради підприємства, що має на меті одержання прибутку.

Чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю березня п'ятого року повноважень Президента України. У разі дострокового припинення повноважень Президента України вибори Президента України проводяться в період дев'яноста днів з дня припинення повноважень.

Порядок проведення виборів Президента України встановлюється законом.

Стаття 104. Новообраний Президент України вступає на пост не пізніше ніж через тридцять днів після офіційного оголошення результатів виборів, з моменту складення присяги народові на урочистому засіданні Верховної Ради України.

Приведення Президента України до присяги здійснює Голова Конституційного Суду України.

Президент України складає таку присягу:

“Я, (ім'я та прізвище), волею народу обраний Президентом України, заступаючи на цей високий пост, урочисто присягаю на вірність Україні. Зобов'язуюсь усіма своїми справами боронити суверенітет і незалежність України, дбати про благо Вітчизни і добробут Українського народу, обстоювати права і свободи громадян, додержуватися Конституції України і законів України, виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників, підносити авторитет України у світі”.

Президент України, обраний на позачергових виборах, складає присягу у п'ятиденний строк після офіційного оголошення результатів виборів.

Стаття 105. Президент України користується правом недоторканності на час виконання повноважень.

За посягання на честь і гідність Президента України винні особи притягаються до відповідальності на підставі закону.

Звання Президента України охороняється законом і зберігається за ним довічно, якщо тільки Президент України не був усунений з поста в порядку імпичменту.

Стаття 106. Президент України:

1) забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави;

2) звертається з посланнями до народу та із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України;

3) представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України;

4) приймає рішення про визнання іноземних держав;

5) призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав;

6) призначає всеукраїнський референдум щодо змін Конституції України відповідно до статті 156 цієї Конституції, проголошує всеукраїнський референдум за народною ініціативою;

7) призначає позачергові вибори до Верховної Ради України у строки, встановлені цією Конституцією;

8) припиняє повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених цією Конституцією;

9) вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після одержання такої пропозиції;

10) вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України;

11) призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора;

12) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Ради Національного банку України;

13) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;

14) вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України;

15) зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності цій Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності;

16) скасовує акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим;

17) є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави;

18) очолює Раду національної безпеки і оборони України;

19) вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань;

20) приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України;

21) приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації – з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України;

22) призначає на посади третину складу Конституційного Суду України;

24) присвоює вищі військові звання, вищі дипломатичні ранги та інші вищі спеціальні звання і класні чини;

25) нагороджує державними нагородами; встановлює президентські відзнаки та нагороджує ними;

26) приймає рішення про прийняття до громадянства України та припинення громадянства України, про надання притулку в Україні;

27) здійснює помилування;

28) створює у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби;

29) підписує закони, прийняті Верховною Радою України;

30) має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України;

31) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією України.

Президент України не може передавати свої повноваження іншим особам або органам.

Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України.

Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21 цієї статті, скріплюють підписами Прем'єр-міністра України і міністр, відповідальний за акт та його виконання.

Стаття 107. Рада національної безпеки і оборони України є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України.

Рада національної безпеки і оборони України координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони.

Головою Ради національної безпеки і оборони України є Президент України.

Персональний склад Ради національної безпеки і оборони України формує Президент України.

До складу Ради національної безпеки і оборони України за посадою входять Прем'єр-міністр України, Міністр оборони України, Голова Служби безпеки України, Міністр внутрішніх справ України, Міністр закордонних справ України.

У засіданнях Ради національної безпеки і оборони України може брати участь Голова Верховної Ради України.

Рішення Ради національної безпеки і оборони України вводяться в дію указами Президента України.

Компетенція та функції Ради національної безпеки і оборони України визначаються законом.

Стаття 108. Президент України виконує свої повноваження до вступу на пост новообраного Президента України.

Повноваження Президента України припиняються достроково у разі:

- 1) відставки;
- 2) неспроможності виконувати свої повноваження за станом здоров'я;
- 3) усунення з поста в порядку імпичменту;
- 4) смерті.

Стаття 109. Відставка Президента України набуває чинності з моменту проголошення ним особисто заяви про відставку на засіданні Верховної Ради України.

Стаття 110. Неспроможність виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я має бути встановлена на засіданні Верховної Ради України і підтверджена рішенням, прийнятим більшістю від її конституційного складу на підставі письмового подання Верховного Суду – за зверненням Верховної Ради України, і медичного висновку.

Стаття 111. Президент України може бути усунений з поста Верховною Радою України в порядку імпичменту у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину.

Питання про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту ініціюється більшістю від конституційного складу Верховної Ради України.

Для проведення розслідування Верховна Рада України створює спеціальну тимчасову слідчу комісію, до складу якої включаються спеціальний прокурор і спеціальні слідчі.

Висновки і пропозиції тимчасової слідчої комісії розглядаються на засіданні Верховної Ради України.

За наявності підстав Верховна Рада України не менш як двома третинами від її конституційного складу приймає рішення про звинувачення Президента України.

Рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту приймається Верховною Радою України не менш як трьома четвертими від її конституційного складу після перевірки справи Конституційним Судом України і отримання його висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпичмент та отримання висновку Верховного Суду про те, що діяння, в яких звинувачується Президент України, містять ознаки державної зради або іншого злочину.

Стаття 112. У разі дострокового припинення повноважень Президента України відповідно до статей 108, 109, 110, 111 цієї Конституції виконання обов'язків Президента України на період до обрання і вступу на пост нового Президента України покладається на Голову Верховної Ради України. Голова Верховної Ради України в період виконання ним обов'язків Президента України не може здійснювати повноваження, передбачені пунктами 2, 6-8, 10-13, 22, 24, 25, 27, 28 статті 106 Конституції України.

Розділ VI. КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ. ІНШІ ОРГАНИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

Стаття 113. Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади.

Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених цією Конституцією.

Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується цією Конституцією та законами України, а також указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України.

Стаття 114. До складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр, віце-прем'єр-міністри, міністри.

Прем'єр-міністр України призначається Верховною Радою України за поданням Президента України.

Кандидатуру для призначення на посаду Прем'єр-міністра України вносить Президент України за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, або депутатської фракції, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Міністр оборони України, Міністр закордонних справ України призначаються Верховною Радою України за поданням Президента України, інші члени Кабінету Міністрів України призначаються Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України.

Прем'єр-міністр України керує роботою Кабінету Міністрів України, спрямовує її на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України.

Стаття 115. Кабінет Міністрів України складає повноваження перед новообраною Верховною Радою України.

Прем'єр-міністр України, інші члени Кабінету Міністрів України мають право заявити Верховній Раді України про свою відставку.

Відставка Прем'єр-міністра України, прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України мають наслідком відставку всього складу Кабінету Міністрів України. У цих випадках Верховна Рада України здійснює формування нового складу Кабінету Міністрів України у строки і в порядку, що визначені цією Конституцією.

Кабінет Міністрів України, який склав повноваження перед новообраною Верховною Радою України або відставку якого прийнято Верховною Радою України, продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України.

Стаття 116. Кабінет Міністрів України:

1) забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України;

2) вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина;

3) забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики; політики у сферах праці й зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування;

4) розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України;

5) забезпечує рівні умови розвитку всіх форм власності; здійснює управління об'єктами державної власності відповідно до закону;

6) розробляє проект закону про Державний бюджет України і забезпечує виконання затвердженого Верховною Радою України Державного бюджету України, подає Верховній Раді України звіт про його виконання;

7) здійснює заходи щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю;

8) організовує і забезпечує здійснення зовнішньоекономічної діяльності України, митної справи;

9) спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади;

9¹) утворює, реорганізовує та ліквідує відповідно до закону міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади;

9²) призначає на посади та звільняє з посад за поданням Прем'єр-міністра України керівників центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України;

10) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією та законами України.

Стаття 117. Кабінет Міністрів України в межах своєї компетенції видає постанови і розпорядження, які є обов'язковими до виконання.

Акти Кабінету Міністрів України підписує Прем'єр-міністр України.

Нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади підлягають реєстрації в порядку, встановленому законом.

Стаття 118. Виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації.

Особливості здійснення виконавчої влади у містах Києві та Севастополі визначаються окремими законами України.

Склад місцевих державних адміністрацій формують голови місцевих державних адміністрацій.

Голови місцевих державних адміністрацій призначаються на посаду і звільняються з посади Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України.

Голови місцевих державних адміністрацій при здійсненні своїх повноважень відповідальні перед Президентом України і Кабінетом Міністрів України, підзвітні та підконтрольні органам виконавчої влади вищого рівня.

Місцеві державні адміністрації підзвітні і підконтрольні радам у частині повноважень, делегованих їм відповідними районними чи обласними радами.

Місцеві державні адміністрації підзвітні і підконтрольні органам виконавчої влади вищого рівня.

Рішення голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції та законам України, іншим актам законодавства України, можуть бути відповідно до закону скасовані Президентом України або головою місцевої державної адміністрації вищого рівня.

Обласна чи районна рада може висловити недовіру голові відповідної місцевої державної адміністрації, на підставі чого Президент України приймає рішення і дає обґрунтовану відповідь.

Якщо недовіру голові районної чи обласної державної адміністрації висловили дві третини депутатів від складу відповідної ради, Президент України приймає рішення про відставку голови місцевої державної адміністрації.

Стаття 119. Місцеві державні адміністрації на відповідній території забезпечують:

1) виконання Конституції та законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади;

2) законність і правопорядок; додержання прав і свобод громадян;

3) виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля, а в місцях компактного проживання корінних народів і національних меншин – також програм їх національно-культурного розвитку;

4) підготовку та виконання відповідних обласних і районних бюджетів;

5) звіт про виконання відповідних бюджетів та програм;

6) взаємодію з органами місцевого самоврядування;

7) реалізацію інших наданих державою, а також делегованих відповідними радами повноважень.

Стаття 120. Члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та місцевих органів виконавчої влади не мають права суміщати свою службову діяльність з іншою роботою (крім викладацької, наукової та творчої роботи у позаробочий час), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Організація, повноваження і порядок діяльності Кабінету Міністрів України, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади визначаються Конституцією і законами України.

Розділ VII “ПРОКУРАТУРА” виключено на підставі Закону №1401-VIII від 02.02.2016р.

Розділ VIII. ПРАВОСУДДЯ

Стаття 124. Правосуддя в Україні здійснюють виключно суди.

Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються.

Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи.

Законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору.

Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних.

Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду.

Стаття 125. Судоустрій в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації і визначається законом.

Суд утворюється, реорганізовується і ліквідується законом, проект якого вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя.

Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України.

Відповідно до закону можуть діяти вищі спеціалізовані суди.

З метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди.

Створення надзвичайних та особливих судів не допускається.

Стаття 126. Незалежність і недоторканність судді гарантуються Конституцією і законами України.

Вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється.

Без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалене ним судові рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку.

Суддя обіймає посаду безстроково.

Підставами для звільнення судді є:

- 1) неспроможність виконувати повноваження за станом здоров'я;
- 2) порушення суддею вимог щодо несумісності;
- 3) вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді;
- 4) подання заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням;
- 5) незгода на переведення до іншого суду у разі ліквідації чи реорганізації суду, в якому суддя обіймає посаду;
- 6) порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна.

Повноваження судді припиняються у разі:

- 1) досягнення суддею шістдесяти п'яти років;
- 2) припинення громадянства України або набуття суддею громадянства іншої держави;
- 3) набрання законної сили рішенням суду про визнання судді безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним;
- 4) смерті судді;
- 5) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо судді за вчинення ним злочину.

Держава забезпечує особисту безпеку судді та членів його сім'ї.

Стаття 127. Правосуддя здійснюють судді. У визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних.

Суддя не може належати до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької чи творчої.

На посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросовісним та володіє державною мовою. Законом можуть бути передбачені додаткові вимоги для призначення на посаду судді.

Для суддів спеціалізованих судів відповідно до закону можуть бути встановлені інші вимоги щодо освіти та стажу професійної діяльності.

Стаття 128. Призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом.

Призначення на посаду судді здійснюється за конкурсом, крім випадків, визначених законом.

Голову Верховного Суду обирає на посаду та звільняє з посади шляхом таємного голосування Пленум Верховного Суду в порядку, встановленому законом.

Стаття 129. Суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права.

Основними засадами судочинства є:

- 1) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;
- 2) забезпечення доведеності вини;
- 3) змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості;
- 4) підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором;
- 5) забезпечення обвинуваченому права на захист;
- 6) гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;
- 7) розумні строки розгляду справи судом;
- 8) забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення;
- 9) обов'язковість судового рішення.

Законом можуть бути визначені також інші засади судочинства.

Судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних.

За неповагу до суду чи судді винні особи притягаються до юридичної відповідальності.

Стаття 129¹. Суд ухвалює рішення іменем України. Судове рішення є обов'язковим до виконання.

Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку.

Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд.

Стаття 130. Держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів. У Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на утримання судів з урахуванням пропозицій Вищої ради правосуддя.

Розмір винагороди судді встановлюється законом про судоустрій.

Стаття 130¹. Для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів відповідно до закону діє суддівське самоврядування.

Стаття 131. В Україні діє Вища рада правосуддя, яка:

- 1) вносить подання про призначення судді на посаду;
- 2) ухвалює рішення стосовно порушення суддею чи прокурором вимог щодо несумісності;
- 3) розглядає скарги на рішення відповідного органу про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді чи прокурора;
- 4) ухвалює рішення про звільнення судді з посади;
- 5) надає згоду на затримання судді чи утримання його під вартою;
- 6) ухвалює рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя;
- 7) вживає заходів щодо забезпечення незалежності суддів;
- 8) ухвалює рішення про переведення судді з одного суду до іншого;
- 9) здійснює інші повноваження, визначені цією Конституцією та законами України.

Вища рада правосуддя складається з двадцяти одного члена, з яких десятьох – обирає з'їзд суддів України з числа суддів чи суддів у відставці, двох – призначає Президент

України, двох – обирає Верховна Рада України, двох – обирає з'їзд адвокатів України, двох – обирає всеукраїнська конференція прокурорів, двох – обирає з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ.

Порядок обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя визначається законом.

Голова Верховного Суду входить до складу Вищої ради правосуддя за посадою.

Строк повноважень обраних (призначених) членів Вищої ради правосуддя становить чотири роки. Одна й та ж особа не може обіймати посаду члена Вищої ради правосуддя два строки поспіль.

Член Вищої ради правосуддя не може належати до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади (крім посади Голови Верховного Суду), виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької чи творчої.

Член Вищої ради правосуддя має належати до правничої професії та відповідати критерію політичної нейтральності.

Законом можуть бути передбачені додаткові вимоги до члена Вищої ради правосуддя.

Вища рада правосуддя набуває повноважень за умови обрання (призначення) щонайменше п'ятнадцяти її членів, серед яких більшість становлять судді.

Відповідно до закону в системі правосуддя утворюються органи та установи для забезпечення добору суддів, прокурорів, їх професійної підготовки, оцінювання, розгляду справ щодо їх дисциплінарної відповідальності, фінансового та організаційного забезпечення судів.

Стаття 131¹. В Україні діє прокуратура, яка здійснює:

- 1) підтримання публічного обвинувачення в суді;
- 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку;
- 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

Організація та порядок діяльності прокуратури визначаються законом.

Прокуратуру в Україні очолює Генеральний прокурор, якого призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Президент України.

Строк повноважень Генерального прокурора становить шість років. Одна й та ж особа не може обіймати посаду Генерального прокурора два строки поспіль.

Дострокове звільнення з посади Генерального прокурора здійснюється виключно у випадках і з підстав, визначених цією Конституцією та законом.

Стаття 131². Для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура.

Незалежність адвокатури гарантується.

Засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом.

Виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення.

Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у мало-значних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена.

Розділ ІХ. ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ

Стаття 132. Територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій.

Стаття 133. Систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села.

До складу України входять: Автономна Республіка Крим, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області, міста Київ та Севастополь.

Міста Київ та Севастополь мають спеціальний статус, який визначається законами України.

Розділ Х. АВТОНОМНА РЕСПУБЛІКА КРИМ

Стаття 134. Автономна Республіка Крим є невід'ємною складовою частиною України і в межах повноважень, визначених Конституцією України, вирішує питання, віднесені до її відання.

Стаття 135. Автономна Республіка Крим має Конституцію Автономної Республіки Крим, яку приймає Верховна Рада Автономної Республіки Крим та затверджує Верховна Рада України не менш як половиною від конституційного складу Верховної Ради України.

Нормативно-правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим та рішення Ради міністрів Автономної Республіки Крим не можуть суперечити Конституції і законам України та приймаються відповідно до Конституції України, законів України, актів Президента України і Кабінету Міністрів України та на їх виконання.

Стаття 136. Представницьким органом Автономної Республіки Крим є Верховна Рада Автономної Республіки Крим, депутати якої обираються на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Строк повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати якої обрані на чергових виборах, становить п'ять років. Припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим має наслідком припинення повноважень її депутатів.

Чергові вибори до Верховної Ради Автономної Республіки Крим відбуваються в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обраної на чергових виборах.

Верховна Рада Автономної Республіки Крим у межах своїх повноважень приймає рішення та постанови, які є обов'язковими до виконання в Автономній Республіці Крим.

Урядом Автономної Республіки Крим є Рада міністрів Автономної Республіки Крим. Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим призначається на посаду та звільняється з посади Верховною Радою Автономної Республіки Крим за погодженням із Президентом України.

Повноваження, порядок формування і діяльності Верховної Ради Автономної Республіки Крим і Ради міністрів Автономної Республіки Крим визначаються Конституцією України та законами України, нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим з питань, віднесених до її компетенції.

Правосуддя в Автономній Республіці Крим здійснюється судами України.

Стаття 137. Автономна Республіка Крим здійснює нормативне регулювання з питань:

- 1) сільського господарства і лісів;
- 2) меліорації і кар'єрів;
- 3) громадських робіт, ремесел та промислів; благодійництва;
- 4) містобудування і житлового господарства;
- 5) туризму, готельної справи, ярмарків;
- 6) музеїв, бібліотек, театрів, інших закладів культури, історико-культурних заповідників;
- 7) транспорту загального користування, автошляхів, водопроводів;
- 8) мисливства, рибальства;
- 9) санітарної і лікарняної служб.

З мотивів невідповідності нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституції України та законам України Президент України може зупинити дію цих нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності.

Стаття 138. До відання Автономної Республіки Крим належить:

- 1) призначення виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, затвердження складу виборчої комісії Автономної Республіки Крим;
- 2) організація та проведення місцевих референдумів;
- 3) управління майном, що належить Автономній Республіці Крим;
- 4) розроблення, затвердження та виконання бюджету Автономної Республіки Крим на основі єдиної податкової і бюджетної політики України;
- 5) розроблення, затвердження та реалізація програм Автономної Республіки Крим з питань соціально-економічного та культурного розвитку, раціонального природокористування, охорони довкілля – відповідно до загальнодержавних програм;
- 6) визнання статусу місцевостей як курортів; встановлення зон санітарної охорони курортів;
- 7) участь у забезпеченні прав і свобод громадян, національної злагоди, сприяння охороні правопорядку та громадської безпеки;
- 8) забезпечення функціонування і розвитку державної та національних мов і культур в Автономній Республіці Крим; охорона і використання пам'яток історії;
- 9) участь у розробленні та реалізації державних програм повернення депортованих народів;
- 10) ініціювання введення надзвичайного стану та встановлення зон надзвичайної екологічної ситуації в Автономній Республіці Крим або в окремих її місцевостях.

Законами України Автономній Республіці Крим можуть бути делеговані також інші повноваження.

Стаття 139. В Автономній Республіці Крим діє Представництво Президента України, статус якого визначається законом України.

Розділ XI. МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

Стаття 140. Місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Особливості здійснення місцевого самоврядування в містах Києві та Севастополі визначаються окремими законами України.

Місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи.

Органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, є районні та обласні ради.

Питання організації управління районами в містах належить до компетенції міських рад.

Сільські, селищні, міські ради можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна.

Стаття 141. До складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради входять депутати, які обираються жителями села, селища, міста, району, області на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Строк повноважень сільської, селищної, міської, районної, обласної ради, депутати якої обрані на чергових виборах, становить п'ять років. Припинення повноважень сільської, селищної, міської, районної, обласної ради має наслідком припинення повноважень депутатів відповідної ради.

Територіальні громади на основі загального, рівного, прямого виборчого права обирають шляхом таємного голосування відповідно сільського, селищного, міського голову, який очолює виконавчий орган ради та головує на її засіданнях. Строк повноважень сільського, селищного, міського голови, обраного на чергових виборах, становить п'ять років.

Чергові вибори сільських, селищних, міських, районних, обласних рад, сільських, селищних, міських голів відбуваються в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень відповідної ради чи відповідного голови, обраних на чергових виборах.

Статус голів, депутатів і виконавчих органів ради та їхні повноваження, порядок утворення, реорганізації, ліквідації визначаються законом.

Голова районної та голова обласної ради обираються відповідною радою і очолюють виконавчий апарат ради.

Стаття 142. Матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад.

Територіальні громади сіл, селищ і міст можуть об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проєктів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ, створювати для цього відповідні органи і служби.

Держава бере участь у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування, фінансово підтримує місцеве самоврядування. Витрати органів місцевого самоврядування, що виникли внаслідок рішень органів державної влади, компенсуються державою.

Стаття 143. Територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування управляють майном, що є в комунальній власності; затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролюють їх виконання; затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролюють їх виконання; встановлюють місцеві податки і збори відповідно до закону; забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів; утворюють, реорганізують та ліквідовують комунальні підприємства, організації і установи, а також здійснюють контроль за їх діяльністю; вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції.

Обласні та районні ради затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку відповідних областей і районів та контролюють їх виконання; затверджують районні і обласні бюджети, які формуються з коштів державного бюджету для їх відповідного розподілу між територіальними громадами або для виконання спільних проєктів та з коштів, залучених на договірних засадах з місцевих бюджетів для реалізації спільних соціально-економічних і культурних програм, та контролюють їх виконання; вирішують інші питання, віднесені законом до їхньої компетенції.

Органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади. Держава фінансує здійснення цих повноважень у повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України або шляхом віднесення до місцевого бюджету у встановленому законом порядку окремих загальнодержавних податків, передає органам місцевого самоврядування відповідні об'єкти державної власності.

Органи місцевого самоврядування з питань здійснення ними повноважень органів виконавчої влади підконтрольні відповідним органам виконавчої влади.

Стаття 144. Органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законом, приймають рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території.

Рішення органів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції чи законам України зупиняються у встановленому законом порядку з одночасним зверненням до суду.

Стаття 145. Права місцевого самоврядування захищаються в судовому порядку.

Стаття 146. Інші питання організації місцевого самоврядування, формування, діяльності та відповідальності органів місцевого самоврядування визначаються законом.

Розділ XII. КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

Стаття 147. Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених цією Конституцією випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до цієї Конституції.

Діяльність Конституційного Суду України ґрунтується на принципах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків.

Стаття 148. До складу Конституційного Суду України входять вісімнадцять суддів Конституційного Суду України.

Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду України.

Відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України здійснюється на конкурсних засадах у визначеному законом порядку.

Суддею Конституційного Суду України може бути громадянин України, який володіє державною мовою, на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ятнадцять років, високі моральні якості та є правником із визнаним рівнем компетентності.

Суддя Конституційного Суду України не може належати до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької чи творчої.

Суддя Конституційного Суду України призначається на дев'ять років без права бути призначеним повторно.

Суддя Конституційного Суду України набуває повноважень з дня складення ним присяги на спеціальному пленарному засіданні Суду.

Конституційний Суд України на спеціальному пленарному засіданні Суду обирає зі свого складу Голову шляхом таємного голосування лише на один трирічний строк.

Стаття 148¹. Держава забезпечує фінансування та належні умови для діяльності Конституційного Суду України. У Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на діяльність Суду з урахуванням пропозицій його Голови.

Розмір винагороди судді Конституційного Суду України встановлюється законом про Конституційний Суд України.

Стаття 149. Незалежність і недоторканність судді Конституційного Суду України гарантуються Конституцією і законами України.

Вплив на суддю Конституційного Суду України у будь-який спосіб забороняється.

Без згоди Конституційного Суду України суддю Конституційного Суду України не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Суддю Конституційного Суду України не може бути притягнуто до відповідальності за голосування у зв'язку з ухваленням Судом рішень та надання ним висновків, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку.

Держава забезпечує особисту безпеку судді Конституційного Суду України та членів його сім'ї.

Стаття 149¹. Повноваження судді Конституційного Суду України припиняються у разі:

- 1) закінчення строку його повноважень;
- 2) досягнення ним сімдесяти років;

- 3) припинення громадянства України або набуття ним громадянства іншої держави;
- 4) набрання законної сили рішенням суду про визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним;
- 5) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього за вчинення ним злочину;
- 6) смерті судді Конституційного Суду України.

Підставами для звільнення судді Конституційного Суду України з посади є:

- 1) неспроможність виконувати свої повноваження за станом здоров'я;
- 2) порушення ним вимог щодо несумісності;
- 3) вчинення ним істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування своїми обов'язками, що є несумісним зі статусом судді Суду або виявило його невідповідність займаній посаді;
- 4) подання ним заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням.

Рішення про звільнення з посади судді Конституційного Суду України Суд ухвалює щонайменше двома третинами від його конституційного складу.

Стаття 150. До повноважень Конституційного Суду України належить:

- 1) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність):
 - законів та інших правових актів Верховної Ради України;
 - актів Президента України;
 - актів Кабінету Міністрів України;
 - правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;
- 2) офіційне тлумачення Конституції України;
- 3) здійснення інших повноважень, передбачених Конституцією України.

Питання, передбачені пунктами 1, 2 частини першої цієї статті, розглядаються за конституційними поданнями: Президента України; щонайменше сорока п'яти народних депутатів України; Верховного Суду; Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Стаття 151. Конституційний Суд України за зверненням Президента України, або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України, або Кабінету Міністрів України надає висновки про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість.

Конституційний Суд України за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України надає висновки про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою.

За зверненням Верховної Ради України Конституційний Суд України надає висновок щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту.

Стаття 151¹. Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано.

Стаття 151². Рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені.

Стаття 152. Закони та інші акти за рішенням Конституційного Суду України визнаються неконституційними повністю чи в окремій частині, якщо вони не відповідають Конституції України або якщо була порушена встановлена Конституцією України процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності.

Закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення.

Матеріальна чи моральна шкода, завдана фізичним або юридичним особам актами і діями, що визнані неконституційними, відшкодовується державою у встановленому законом порядку.

Стаття 153. Порядок організації та діяльності Конституційного Суду України, статус суддів Суду, підстави і порядок звернення до Суду, процедура розгляду ним справ і виконання рішень Суду визначаються Конституцією України та законом.

Розділ XIII. ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Стаття 154. Законопроект про внесення змін до Конституції України може бути поданий до Верховної Ради України Президентом України або не менш як третиною народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Стаття 155. Законопроект про внесення змін до Конституції України, крім розділу I "Загальні засади", розділу III "Вибори. Референдум" і розділу XIII "Внесення змін до Конституції України", попередньо схвалений більшістю від конституційного складу Верховної Ради України, вважається прийнятим, якщо на наступній черговій сесії Верховної Ради України за нього проголосувало не менш як дві третини від конституційного складу Верховної Ради України.

Стаття 156. Законопроект про внесення змін до розділу I "Загальні засади", розділу III "Вибори. Референдум" і розділу XIII "Внесення змін до Конституції України" подається до Верховної Ради України Президентом України або не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України і, за умови його прийняття не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України, затверджується всеукраїнським референдумом, який призначається Президентом України.

Повторне подання законопроекту про внесення змін до розділів I, III і XIII цієї Конституції з одного й того самого питання можливе лише до Верховної Ради України наступного скликання.

Стаття 157. Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України.

Конституція України не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Стаття 158. Законопроект про внесення змін до Конституції України, який розглядався Верховною Радою України, і закон не був прийнятий, може бути поданий до Верховної Ради України не раніше ніж через рік з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту.

Верховна Рада України протягом строку своїх повноважень не може двічі змінювати одні й ті самі положення Конституції України.

Стаття 159. Законопроект про внесення змін до Конституції України розглядається Верховною Радою України за наявності висновку Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту вимогам статей 157 і 158 цієї Конституції.

Розділ XIV. ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 160. Конституція України набуває чинності з дня її прийняття.

Стаття 161. День прийняття Конституції України є державним святом – Днем Конституції України.

Розділ XV. ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Закони та інші нормативні акти, прийняті до набуття чинності цією Конституцією, є чинними у частині, що не суперечить Конституції України.

2. Верховна Рада України після прийняття Конституції України здійснює повноваження, передбачені цією Конституцією.

Чергові вибори до Верховної Ради України проводяться у березні 1998 року.

3. Чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю жовтня 1999 року.

4. Президент України протягом трьох років після набуття чинності Конституцією України має право видавати схвалені Кабінетом Міністрів України і скріплені підписом Прем'єр-міністра України укази з економічних питань, не врегульованих законами, з одночасним поданням відповідного законопроекту до Верховної Ради України в порядку, встановленому статтею 93 цієї Конституції.

Такий указ Президента України вступає в дію, якщо протягом тридцяти календарних днів з дня подання законопроекту (за винятком днів міжсесійного періоду) Верховна Рада України не прийме закон або не відхилить поданий законопроект більшістю від її конституційного складу, і діє до набрання чинності законом, прийнятим Верховною Радою України з цих питань.

5. Кабінет Міністрів України формується відповідно до цієї Конституції протягом трьох місяців після набуття нею чинності.

6. Конституційний Суд України формується відповідно до цієї Конституції протягом трьох місяців після набуття нею чинності. До створення Конституційного Суду України тлумачення законів здійснює Верховна Рада України.

7. Голови місцевих державних адміністрацій після набуття чинності цією Конституцією набувають статусу голів місцевих державних адміністрацій згідно зі статтею 118 цієї Конституції, а після обрання голів відповідних рад складають повноваження голів цих рад.

8. Сільські, селищні, міські ради та голови цих рад після набуття чинності Конституцією України здійснюють визначені нею повноваження до обрання нового складу цих рад у березні 1998 року.

Районні та обласні ради, обрані до набуття чинності цією Конституцією, здійснюють визначені нею повноваження до сформування нового складу цих рад відповідно до Конституції України.

Районні в містах ради та голови цих рад після набуття чинності цією Конституцією здійснюють свої повноваження відповідно до закону.

9. Прокуратура продовжує виконувати відповідно до чинних законів функцію досудового розслідування до початку функціонування органів, яким законом будуть передані відповідні функції, а також функцію нагляду за додержанням законів при виконанні судових

рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, – до набрання чинності законом про створення подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій.

10. До прийняття законів, що визначають особливості здійснення виконавчої влади в містах Києві та Севастополі відповідно до статті 118 цієї Конституції, виконавчу владу в цих містах здійснюють відповідні державні адміністрації.

11. Частина перша статті 99 цієї Конституції вводиться в дію після введення національної грошової одиниці – гривні.

12. Верховний Суд України і Вищий арбітражний суд України здійснюють свої повноваження відповідно до чинного законодавства України до сформування системи судів загальної юрисдикції в Україні відповідно до статті 125 цієї Конституції, але не довше ніж п'ять років.

Судді всіх судів в Україні, обрані чи призначені до дня набуття чинності цією Конституцією, продовжують здійснювати свої повноваження згідно з чинним законодавством до закінчення строку, на який вони обрані чи призначені.

Судді, повноваження яких закінчилися в день набуття чинності цією Конституцією, продовжують здійснювати свої повноваження протягом одного року.

13. Протягом п'яти років після набуття чинності цією Конституцією зберігається існуючий порядок арешту, тримання під вартою і затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, а також порядок проведення огляду та обшуку житла або іншого володіння особи.

14. Використання існуючих військових баз на території України для тимчасового перебування іноземних військових формувань можливе на умовах оренди в порядку, визначеному міжнародними договорами України, ратифікованими Верховною Радою України.

15. Чергові вибори до Верховної Ради України після відновлення положень Конституції України в редакції від 28 червня 1996 року за Рішенням Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року №20-рп/2010 у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції України проводяться в останню неділю жовтня 2012 року.

16. Чергові вибори Президента України після відновлення положень Конституції України в редакції від 28 червня 1996 року за Рішенням Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010 у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції України проводяться в останню неділю березня 2015 року.

16¹. З дня набрання чинності Законом України “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)”:

- 1) до утворення Вищої ради правосуддя її повноваження здійснює Вища рада юстиції. Вища рада правосуддя утворюється шляхом реорганізації Вищої ради юстиції. До обрання (призначення) членів Вищої ради правосуддя цей орган діє у складі членів Вищої ради юстиції протягом строку їх повноважень, але які не можуть тривати довше, ніж до 30 квітня 2019 року. Обрання (призначення) членів Вищої ради правосуддя здійснюється не пізніше 30 квітня 2019 року;
- 2) повноваження суддів, призначених на посаду строком на п'ять років, припиняються із закінченням строку, на який їх було призначено. Такі судді можуть бути призначені на посаду судді в порядку, визначеному законом;
- 3) судді, які обрані судьями безстроково, продовжують здійснювати свої повноваження до звільнення або до припинення їх повноважень з підстав, визначених Конституцією України;

- 4) відповідність займаній посаді судді, якого призначено на посаду строком на п'ять років або обрано суддею безстроково до набрання чинності Законом України "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)", має бути оцінена в порядку, визначеному законом. Виявлення за результатами такого оцінювання невідповідності судді займаній посаді за критеріями компетентності, професійної етики або доброчесності чи відмова судді від такого оцінювання є підставою для звільнення судді з посади. Порядок та вичерпні підстави оскарження рішення про звільнення судді за результатами оцінювання встановлюються законом;
- 5) у випадках реорганізації чи ліквідації окремих судів, утворених до набрання чинності Законом України "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)", судді таких судів мають право подати заяву про відставку або заяву про участь у конкурсі на іншу посаду судді в порядку, визначеному законом. Особливості переведення судді на посаду в іншому суді можуть бути визначені законом;
- 6) до впровадження нового адміністративно-територіального устрою України відповідно до змін до Конституції України щодо децентралізації влади, але не довше ніж до 31 грудня 2017 року, утворення, реорганізацію та ліквідацію судів здійснює Президент України на підставі та у порядку, що визначені законом;
- 7) упродовж двох років переведення судді з одного суду до іншого здійснює Президент України на підставі відповідного подання Вищої ради правосуддя;
- 8) судді Конституційного Суду України, призначені до набрання чинності Законом України "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)", продовжують здійснювати свої повноваження до припинення повноважень або звільнення в порядку, передбаченому статтею 149¹ Конституції України, без права призначення повторно. Повноваження судді Конституційного Суду України, який на день набрання чинності Законом України "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)" досяг шістдесяти п'яти років, але рішення щодо звільнення такого судді з посади не ухвалено, припиняються;
- 9) представництво відповідно до закону прокуратурою громадян в судах у справах, провадження в яких було розпочато до набрання чинності Законом України "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)", здійснюється за правилами, які діяли до набрання ним чинності, – до ухвалення у відповідних справах остаточних судових рішень, які не підлягають оскарженню;
- 10) Генеральний прокурор України, призначений на посаду до набрання чинності Законом України "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)", здійснює повноваження Генерального прокурора до звільнення в установленому порядку, але не довше строку, на який його було призначено, та не може обіймати посаду два строки поспіль;
- 11) представництво відповідно до пункту 3 частини першої статті 131¹ та статті 131² цієї Конституції виключно прокурорами або адвокатами у Верховному Суді та судах касаційної інстанції здійснюється з 1 січня 2017 року; у судах апеляційної інстанції – з 1 січня 2018 року; у судах першої інстанції – з 1 січня 2019 року.

Представництво органів державної влади та органів місцевого самоврядування в судах виключно прокурорами або адвокатами здійснюється з 1 січня 2020 року.

Представництво в суді у провадженнях, розпочатих до набрання чинності Законом України "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)", здійснюється за правилами, які діяли до набрання ним чинності, – до ухвалення у відповідних справах остаточних судових рішень, які не підлягають оскарженню.

Редакційну підготовку Антології здійснювали:

Алла ЧЕРНОВА	керівник редакційно-видавничого відділу – редактор
Олександра БРИТОУСОВА	технічний редактор – коректор
Микола ЦІУНЧИК	технічний редактор
Андрій ХОПТА	білд-редактор
Олександр ШАПТАЛА	дизайнер-верстальник
Тетяна ОВСЯНИК	дизайнер-верстальник

Усі фотоматеріали, вміщені в цьому виданні, взяті з відкритих джерел.

© Центр Разумкова, 2017
Адреса Центру Разумкова:
Київ, 01015, вул. Лаврська, 16, 2-й поверх
e-mail: info@razumkov.org.ua
веб-сторінка: www.razumkov.org.ua

© Видавництво «Заповіт», 2017
e-mail: zapovit@gmail.com